T 8116 12 Bibl

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

1

ANUL VII
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

44

0 IUL. 2005

1330

I 8116

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

DCU 2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

1

ANUL VII
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1857

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

D. MACREA - *redactor responsabil*; Acad. M. SADOVEANU; Acad. IORGU IORDAN; Acad. AL. ROSETTI; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R. P. R.; G. ISTRATE; V. BREBAN; GH. BULGĂR; MARIA ILIESCU; C. OTOBÎCU; SORIN STATI; ST. TOMA.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 3.85.05

SUMAR

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

Pag.

D. MACREA, Opera lingvistică a lui Alexandru Philippide 5

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

V. N. RÎBALKA (Moscova) Despre mijloacele de redare a complementului circumstanţial de mod în limba romînă contemporană 22

LIMBĂ LITERARĂ

GH. BULGĂR, Lexicul limbii literare şi jargonul la 1844 37
I. GHEŢIE, Aspecte stilistice ale verbului la N. Filimon 47

CULTIVAREA LIMBII

LAURA VASILIU, Greşeli de limbă în *Revista de pedagogie* 55

LINGVISTICĂ ROMANICĂ

CONSTANT MANECA, Contribuţia specialiştilor sovietici în domeniul lingvisticii romanice 66

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

I. POPESCU, Limba romînă în învăţămîntul mediu 78

CRONICĂ

STELA TOMA, Sesiunea ştiinţifică a Institutului de lingvistică din Bucureşti. . . . 83

RECENZII

Langenscheidts Universal-Wörterbuch Dr. Lange-Kowal Rumänisch-Deutsch; Deutsch-Rumänisch Langenscheidt K. G. Verlagsbuchhandlung Berlin-Schöneberg 1956, ed. a IV-a, 400 p. (*M. Iliescu*) 87

V. A. ARTEMOV, *Experimental'naia fonetika*. Izdatel'stvo literaturi na inostrannîh iazîkah, Moskva, 1956, (*D. Copceag*) . . . . . Pag. 88
AL. DIMA, *Alecu Russo*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1957, 286 p. (*N. Dănilă*) 91
Voprosî iazîkoznaniia, an VI, 1957, nr. 3—4—5 (*Gh. Mihăilă*) 93

NOTE BIBLIOGRAFICE

Bibliografie şi documentare (*Gh. Bulgăr*) 99
Revista de folclor, 3/1957 (*Gh. B.*) 100
Acad. AL. ROSETTI, *Introducere în fonetică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1957 (*Stela Toma*) 100
Dicţionar invers, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957 (*Magdalena Popescu*) . . 101
WERNER BAHNER, Beitrag zum Sprachbewusstsein in der spanischen Literatur des 16 und 17 Jahrhunderts. Ed. Rütten und Loening. Berlin, 1956, 178 p. (*H. I.*) 102

C. MANECA, V. F. ŞIŞMAREV 103

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

OPERA LINGVISTICĂ A LUI ALEXANDRU PHILIPPIDE

DE

D. MACREA

În istoria culturii noastre, Iașul a avut un rol însemnat atît în domeniul literaturii cît și al dezvoltării spiritului științific. La Iași s-a creat, în secolul trecut, primul sistem filozofic materialist, al lui Vasile Conta, iar la începutul acestui secol a fost introdus materialismul în biologie prin școala creată de doctorul N. Leon sub influența biologiei materialiste a lui Haeckel. Începînd din 1906, spiritul pozitivist și critic a fost puternic susținut la Iași de cercul revistei *Viața românească*, care l-a extins și în domeniul social și politic. În lingvistică, acest spirit s-a manifestat cu rezultate fecunde prin A. de Cihac, autorul celui dintîi dicționar etimologic științific al limbii române, prin Alexandru Lambrior, care, deși a scris doar studii de detaliu, a contribuit prin ele la crearea foneticii științifice în țara noastră, prin H. Tiktin, unul dintre cei mai de seamă gramaticieni și lexicografi ai noștri, și îndeosebi prin Alexandru Philippide, care a pus bazele „școlii ieșene" în lingvistica românească. Un aspect caracteristic al lingviștilor ieșeni este faptul că ei n-au alunecat niciodată în exagerările latiniste, reușind să se mențină pe linia dezvoltării limbii și literaturii noastre moderne.

Alexandru Philippide, a cărui activitate lingvistică ne propunem să o înfățișăm în rîndurile de față, a fost, ca și Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu, un continuator al drumului deschis de Bogdan Petriceicu Hasdeu în studiul limbii noastre. Părăsind și combătînd de la început fanteziile daciste din ultima fază a activității acestuia, Philippide a continuat spiritul pozitiv de cercetare și punctul de vedere istoric introdus de Hasdeu în lingvistica noastră.

Alexandru Philippide s-a născut la Bîrlad, în 1859, dintr-o familie de origine grecească, venită în Moldova, la începutul secolului al XIX-lea,

din satul Milies, de la poalele muntelui Pelion. Ea s-a integrat repede în sînul poporului romîn, vorbind din a doua generație numai limba țării. Tatăl lui Philippide, care a fost subprefect al județului Tutova în timpul domniei lui Al. I. Cuza, nu mai cunoștea limba greacă. El a mai păstrat din această limbă doar ortografia numelui. Fratele bunicului după tată, călugărul Dimitrie Philippide, fost profesor la Academia grecească din Iași, este autorul a două lucrări asupra Romîniei, publicate în greceşte, la Leipzig, în 1816 : *Istoria Romîniei*, în care susține continuitatea noastră neîntreruptă în Dacia, și *Geografia Romîniei*, cu numeroase date culese de autor pe teren în cursul călătoriilor sale în diferitele părți ale țării. Alexandru Philippide a urmat liceul și universitatea la Iași, unde și-a luat licența, în 1881, cu lucrarea *Încercare asupra stării sociale a poporului romîn* (ed. a II-a în 1896), în care a arătat sumar felul cum se oglindește în poezia noastră populară starea socială a poporului romîn și cîteva din trăsăturile lui psihologice în relațiile cu familia, semenii, boierii și statul. Lucrarea este o schiță de începător, dar problema este dintre cele mai interesante, pe care Philippide a părăsit-o însă mai tîrziu cu totul.

În 1881 este numit custode la Biblioteca Centrală din Iași, apoi subbibliotecar, funcție pe care o părăsește în 1884, cînd ocupă prin concurs catedra de limba romînă de la Liceul Național din Iași, rămasă vacantă prin moartea lui Alexandru Lambrior.

Ca tînăr bibliotecar, Philippide a publicat, în 1882, un valoros studiu despre *Cronica lui Huru* [1]. În 1856, Gheorghe Asaki publicase o pretinsă istorie a romînilor între anii 274 și 1290, care ar fi fost scrisă în latinește de un anume Arbure Campoduxu, copiată apoi de Huru, mare cancelar al lui Dragoș Vodă, și tradusă în romînește la 1495 de Petre Clănău, vel spătar al lui Ștefan cel Mare. Bazat pe o remarcabilă exegeză critică, Philippide a dovedit caracterul apocrif al acestui text.

În 1888 pleacă la Halle, unde urmează cursurile de filologie romanică ale lui H. Suchier, de filologie clasică ale lui Bruno Keil, de psihologie ale lui Bruno Erdmann și de fonetică ale lui E. Sievers. H. Suchier a învățat romînește de la Philippide, căruia i-a dedicat ediția a V-a a lucrării sale *Aucassin et Nicolette*.

În 1893 este numit profesor la catedra de istoria limbii și literaturii romîne de la Universitatea din Iași, creată special pentru el, unde a profesat pînă în 1933, cînd a murit. În 1898 este ales membru corespondent al Academiei Romîne, iar în 1900, membru titular.

Atît numirea timpurie ca profesor universitar cît și alegerea la Academie se explică prin faptul că Philippide s-a afirmat de la început prin preocupări multiple și prin cercetări lingvistice sprijinite pe o vastă

[1] Vezi *Convorbiri literare*, 1 octombrie 1882, p. 245–258.

erudiție. Ca toți marii noștri lingviști din trecut, el a căutat prin forțe proprii să alcătuiască lucrările fundamentale, teoretice și practice, ale lingvisticii noastre : istoria limbii romîne, gramatica și dicționarul limbii romîne, care nu fuseseră duse la bun sfîrșit de înaintași. Philippide nu a reușit nici el să elaboreze lucrările așteptate, dar contribuția lui a deschis drumuri, în toate aceste domenii, pe care urmașii le-au putut continua cu folos. Domeniul în care a adus cele mai importante contribuții a fost istoria limbii romîne, căreia i-a consacrat cele mai numeroase din lucrările sale.

În 1888, Philippide publică *Introducere în istoria limbii și literaturii romîne*, lucrare în care a încercat să prezinte dezvoltarea limbii și literaturii noastre de la începuturile lor pînă în secolul al XIX-lea. Desigur, această lucrare nu mai corespunde progreselor lingvisticii și istoriei noastre literare, dar, pentru timpul cînd a apărut, ea a constituit un început de sinteză făcut în spirit științific, fără exagerările latiniste caracteristice epocii. În ceea ce privește partea consacrată istoriei literaturii, lucrarea este mai mult un index bibliografic al operelor scriitorilor noștri pînă la 1821 decît o istorie literară propriu-zisă, fiind lipsită cu totul de analiza operelor și de aprecieri critice asupra acestora. Dar și partea privitoare la istoria limbii, pe care Lazăr Șăineanu, în *Istoria filologiei romîne* (1892), o apreciază ca „prima încercare conștiincioasă asupra materiei" [1], este repede eliminată din circulație de opera masivă a lui Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, apărută în 1901 (volumul I), care, în introducere, o caracterizează cu ironie ca neoriginală, repertoriu de notițe bibliografice, adăugînd că „numai expunerea succintă a cîtorva fenomene care deosebesc limba română din secolele al XVI-lea și al XVII-lea de cea de astăzi interesează pe lingviști" [2]. În ceea ce privește partea bibliografică, lucrarea lui Philippide a fost cu totul eclipsată de *Bibliografia românească veche* a lui Ioan Bianu și Nerva Hodoș, apărută începînd cu anul 1903, iar în ceea ce privește istoria literaturii noastre, apariția, începînd din 1901, a lucrării monumentale a lui N. Iorga, *Istoria literaturii romîne* (5 volume, 1901 — 1909), a făcut ca să nu se mai vorbească de lucrarea lui Philippide decît în sens negativ.

A doua lucrare mai mare a lui Philippide, *Principii de istoria limbii*, apărută în 1894, a constituit o încercare îndrăzneață de teoretizare a cauzelor și regulilor după care se schimbă limba. Lucrarea a fost scrisă după întoarcerea lui Philippide din Germania, unde a cunoscut operele lui Brugmann, Delbrück, Osthoff și mai ales ale lui Hermann Paul. Ea a fost concepută ca o introducere la *Istoria limbii romîne*, plănuită de Philippide, dar nerealizată niciodată în această

[1] Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei romîne*, București, 1892, p. 348.

[2] Vezi Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome premier, *Les origines*, Paris, 1901, Introducere, p. XXIX.

formă, ci sub titlul *Originea romînilor*, pe care a publicat-o numai la sfîrșitul vieții.

Principii de istoria limbii este o prelucrare a teoriilor neogramaticului german Hermann Paul din *Prinzipien der Sprachgeschichte*, apărută la Halle în 1886, care a exercitat o mare influență asupra gîndirii lingvistice din acea vreme. Ea relevă îndeosebi influența factorului psihic în dezvoltarea limbii. Lucrarea lui Philippide are meritul de a fi una dintre primele cărți, apărute în țara noastră, în care s-a făcut un efort serios de teoretizare în domeniul lingvisticii. În afară de teoriile lingvistice ale lui Hasdeu, cuprinse în volumul al III-lea din *Cuvinte din bătrîni* și în prefețele volumelor I și II din *Etymologicum Magnum Romaniae*, nu existau în acea vreme alte lucrări românești de lingvistică teoretică, iar Philippide a voit să umple acest gol, folosind ca punct de plecare teoriile lui Hermann Paul. El și-a dat limpede seama de necesitatea unei asemenea lucrări, dar și de nepregătirea care exista la noi în acest domeniu. De aceea cartea lui începe cu constatarea justă: „pentru cărți de soiul celei de față se găsesc puțini lectori în țara noastră". Ca adept al școlii neogramatice, Philippide ia în considerare îndeosebi elementele fonetice, pe care le socotește partea cea mai importantă și mai conservatoare a limbii.

Poziția neogramaticilor și a lui Philippide în ceea ce privește atribuirea unei importanțe primordiale foneticii în studiul limbilor este de mult depășită. Atît metoda comparativ-istorică cît și cea materialist-istorică au arătat că elementele care definesc esența unei limbi sînt structura gramaticală și fondul principal de cuvinte. Dar meritul neogramaticilor constă în faptul că, aprofundînd cunoștințele de fonetică, ei au adunat și studiat un mare material de fapte, iar prin stabilirea particularităților și a legilor fonetice ale diferitelor limbi au adus contribuții valoroase pentru reconstituirea istoriei limbilor și a etimologiei cuvintelor.

Însușindu-și ideile lui Hermann Paul, Philippide le aplică limbii române, exemplificîndu-le cu un bogat material de fapte. El admite, după Hermann Paul, trei principii care provoacă schimbările în limbă: comoditatea, clarificarea și legiuirea. Philippide a definit numai în mod sumar și uneori naiv aceste principii. Astfel, vorbind despre principiul comodității, el face afirmația surprinzătoare că „românului i-a fost mai comod să aibă trei declinări în loc de cinci, căci sînt mai ușor de ținut minte" [1], sau „ritmul în *o am văzut* n-a plăcut urechii"[2]. Philippide arată, în mod just, că nu se pot stabili limite hotărîte între acțiunea celor trei principii. De asemenea, el scoate în relief rolul uzului în vorbire și faptul că cele mai multe transformări în limbă se fac

[1] Vezi *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 10.
[2] *Ibidem*, p. 137.

inconștient, rezultînd din însăși funcționarea limbii. „Principiile de schimbare a limbii, scrie Philippide, sînt limba însăși, ele nu există în afară de dînsa" [1].

Un merit de seamă al lucrării lui Philippide este evidențierea strînsei legături dintre limbă și istoria poporului care o vorbește. „În principiile de schimbare ale unei limbi, scrie el, se oglindește totul din care poporul respectiv face parte și totodată stilul poporului aceluia" [2].

Unul dintre capitolele în care Philippide dovedește o mai mare independență față de Hermann Paul este cel în care arată rolul limbii scrise ca factor normativ pentru limba vorbită, precizînd limitele intervenției lingvistului în dezvoltarea limbii. Contribuția lui Philippide în această privință este explicabilă, deoarece problema rolului lingvistului în dezvoltarea limbii și a scrierii era viu discutată în acea vreme la noi din cauza exagerărilor latiniste.

În lucrarea lui Philippide sînt tratate cîteva probleme importante ale evoluției limbii române. În capitolul *Alunecarea sunetului*, el explică numeroase procese fonetice, în *Alunecarea înțelesului* explică procese ale schimbărilor de sens ale cuvintelor, în *Analogie* fenomenele de flexiune, iar în *Izolare* compunerea și derivarea în limba română. Philippide schițează în această lucrare teoria factorilor de bază care determină desfășurarea procesului lingvistic, și anume a factorului fiziologic și a celui psihic, numit de el „lămurirea psihică a cunoștințelor", teorie pe care o va adînci mai tîrziu în *Originea românilor*.

La apariția ei, *Principii de istoria limbii* s-a bucurat de aprecierea favorabilă a lingviștilor din străinătate. Romanistul german Theodor Gartner scrie : „Erudiția și originalitatea de judecată pe care o dovedește Philippide în acest întîi volum ne dau dreptul să sperăm că al doilea volum al operei sale va duce cercetarea limbii române cu mulți pași înainte" [3], iar W. Meyer-Lübke consideră lucrarea ca o „excelentă introducere în studiul limbilor". Ea nu este, scrie Meyer-Lübke, numai o transpunere de material românesc, „ci o completă pricepere, prelucrare și transformare originală a materialului oferit de un premergător... Chiar lectorul străin care ar cunoaște îndeajuns principiile istoriei limbilor încă va urmări cu plăcere și cu profit expunerea autorului". Meyer-Lübke arată utilitatea cărții pentru lingviștii străini, care găsesc în ea numeroase exemple românești, „o mulțime de material nou, mai întotdeauna bine explicat, în lămurirea căruia autorul dovedește multă autoritate" [4]. H. Suchier, fostul profesor al lui Philippide, scrie : „Nu este nici un capitol în care problema

[1] Vezi *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 274.
[2] *Ibidem*, p. 276.
[3] Vezi *Zeitschrift für romanische Philologie*, anul XIX, p. 284.
[4] Vezi *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*, XIV, p. 170.

pusă să nu fi progresat, atît prin modul în care este privită cît şi prin exemplele aduse" [1].

La noi în ţară însă, Ovid Densusianu a criticat cu asprime şi această lucrare a lui Philippide, scriind : „Lipsa de sistem şi îngrămădeala materialelor, luate din Miklosich, face penibilă lectura cărţii. Teoriile expuse arată că Philippide nu-i la curent cu metodele şi principiile urmate azi de filologia romanică" [2]. Această notă scurtă şi severă este urmată de un atac violent publicat în două numere din *Noua revistă romînă* [3], în care Densusianu îl acuză pe Philippide de plagiat după Hermann Paul, punîndu-l pe două coloane, de confuzii, lipsă de informaţie şi greşeli în aplicarea legilor evoluţiei fonetice a limbii romîne. Philippide n-a răspuns niciodată acestor acuzaţii. În apărarea lui a intervenit A. D. Xenopol, care susţine că ar fi vorba de opinii şi de concluzii comune la care cei doi lingvişti au putut ajunge fiecare în parte. Căci, se întreabă Xenopol, trebuie să spui contrariul de ce a spus altul numai pentru a te feri de plagiat? „Orice ştiinţă, scrie el, are o sumă de principii, de adevăruri care trebuie să rămîie sub pana oricărui învăţat ; aceste principii sînt bunul comun al tuturora şi nu se poate vorbi de plagiat decît atunci cînd se împrumută şi forma pe care le-a dat-o un autor în scrierea lui" [4]. Prin răspunsul lui Densusianu, care stăruie în poziţia lui şi care s-a publicat în acelaşi număr al revistei cu articolul lui A. D. Xenopol, s-a încheiat această polemică penibilă, urmărită cu un pasionat interes de contemporani.

*

Cunoaşterea adîncă a particularităţilor limbii romîne pe care Philippide a arătat-o în *Introducere în istoria limbii şi literaturii romîne* şi în *Principii de istoria limbii* îl ajută să elaboreze, în 1897, lucrarea intitulată cu modestie *Gramatica elementară a limbii romîne*, care are meritul de a conţine un bogat material ilustrativ, îndeosebi pentru categoriile morfologice ale limbii noastre. El nu tratează în mod distinct morfologia şi sintaxa, ci face observaţii de sintaxă în legătură cu diversele categorii morfologice. Lucrarea nu este însă decît o schiţă, făcută în pripă, după cum mărturiseşte însuşi Philippide, „un lucru secundar ce trebuie să servească numai la ajungerea unui ţel mai înalt", care a fost totdeauna pentru el elaborarea istoriei limbii romîne.

În 1897, Academia Romînă îi încredinţează întocmirea *Dicţionarului limbii romîne*, părăsit de Hasdeu prin alunecarea acestuia în misticism.

---

[1] Vezi *Literarisches Zentralblatt*, 1895, coloana 1051.

[2] Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome premier. *Les origines*, Paris, 1901, Introducere, p. XXIX.

[3] Vezi *Noua revistă romînă*, vol. III, nr. 33 din 1 mai 1901, p. 418—425 şi nr. 34 din 15 mai 1901, p. 447—453.

[4] Vezi *Noua revistă romînă*, vol. III, nr. 35 din 1 iunie 1901, p. 520—523.

Philippide începe lucrarea cu o mică echipă de colaboratori compusă din I. Botez, C. Botez și G. Ibrăileanu. Concepînd însă dicționarul în proporții aproape tot atît de vaste ca și Hasdeu, Academia i-a cerut să-i restrîngă planul, ceea ce Philippide a refuzat. Din acest motiv, Academia a încredințat sarcina elaborării lucrării lui Sextil Pușcariu, care, după cum se știe, nu a putut nici el să o ducă la bun sfîrșit. Manuscrisul redactat de Philippide, cuprinzînd literele A, B, C și D pînă la prepoziția *de*, a rămas nepublicat. Din el au apărut doar două machete, una de 12 pagini, cuprinzînd începutul literelor A și C, și a doua de 32 de pagini, cuprinzînd cuvintele de la litera A pînă la *acord*. Aceste machete sînt astăzi o raritate bibliografică [1]. Materialul de fișe adunat de Philippide și de colaboratorii săi, completat de Sextil Pușcariu, se găsește la institutele de lingvistică din București și Cluj, și el a fost folosit de cele două institute pentru elaborarea *Dicționarului limbii romîne literare contemporane*.

Între anii 1900 și 1923, activitatea publicistică a lui Philippide s-a redus la cîteva studii mărunte, dintre care amintim *Über den lateinischen und rumänischen Wortakzent*, apărut în *Forschungen zur romanischen Philologie* (Halle, 1900), volum publicat la moartea lui H. Suchier, *Altgriechische Elemente im rumänischen*, publicat în *Bausteine zur romanischen Philologie*, volum omagial pentru A. Mussafia (Halle, 1905), *O rămășiță din timpuri străvechi : jioară = cristal* (Iași, 1914) și *Rumänische Etymologien* (în Zeitschrift für romanische Philologie, vol. XXXI).

În această perioadă, Philippide a pregătit opera fundamentală a vieții sale : *Originea românilor* (vol. I, 1923 ; vol. II, 1927). Prin această lucrare vastă, Philippide a urmărit să răspundă problemelor de bază care au preocupat pe toți lingviștii și istoricii romîni timp de mai bine de un secol : teritoriul și epoca de formare a poporului și limbii romîne, elementele lor constitutive și dezvoltarea limbii noastre de-a lungul timpului.

Opinia creată de Școala ardeleană, care a dominat la noi cu tărie începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, era aceea că teritoriul de formare a poporului și limbii noastre a fost exclusiv vechea Dacie. Această părere a fost combătută cu vehemență, din motive mai ales politice, de învățații austrieci Sulzer, Engel, Eder, Kopitar și îndeosebi de Roesler, care au susținut că poporul romîn s-ar fi format în sudul Dunării, de unde ar fi venit în locurile de astăzi abia în secolul al XIII-lea. Ovid Densusianu a fost cel dintîi lingvist romîn care a susținut formarea poporului romîn pe ambele laturi ale Dunării, atribuind laturii sudice a fluviului un rol mai important în acest proces decît Daciei. Împotriva atmosferei și sentimentelor acreditate la noi, Alexandru Philippide a mers mai departe decît

[1] Un exemplar îl posedă I. Șiadbei, care ni l-a pus la dispoziție. Din el rezultă că Philippide concepea realizarea dicționarului pe principiul istoric pe care l-a aplicat și Pușcariu în *Dicționarul limbii romîne* (literele A—C, F—L pînă la cuvîntul *lojniță*) și că ar fi avut cam aceleași proporții.

Densusianu pe acest drum, susţinînd că poporul şi limba romînă s-ar fi format exclusiv în sudul Dunării, de unde ar fi trecut în nordul fluviului începînd cu secolul al VI-lea.

În volumul I, intitulat *Ce spun izvoarele istorice*, Philippide analizează textele autorilor clasici, medievali şi moderni referitoare la Dacia şi la istoria noastră veche, precum şi inscripţiile vechi găsite în Dacia şi în Peninsula Balcanică, pentru a identifica popoarele care au locuit în antichitate în aceste locuri. El dovedeşte, în această analiză, o vastă erudiţie şi o ascuţită pătrundere critică. Philippide arată că în aceste teritorii au trăit 308 popoare care au fost supuse treptat de către romani, dar că nu toate au luat parte la formarea poporului romîn. Unele dintre ele au fost puţin numeroase, iar altele au fost numai în trecere. Împestriţarea acestor populaţii a sporit după cucerirea romană prin imigrarea marcomanilor, goţilor, gepizilor, hunilor, avarilor, slavilor ş.a. Philippide arată că romanizarea nu s-a produs la fel în toate aceste locuri, influenţa romană fiind diferită după regiuni. El stabileşte durata şi intensitatea romanizării pe bază de inscripţii, considerînd procesul de romanizare mai intens acolo unde numărul acestora a fost mai mare. Philippide arată că Dacia a stat relativ puţin sub influenţa romană, dar că procesul de romanizare a fost puternic, inscripţiile latine descoperite aici fiind foarte numeroase. În ceea ce priveşte substratul etnic al poporului romîn, el scrie : „Poporul romîn este format dintr-un substrat foarte amestecat unde însă tonul unitar a fost dat de neamuri trace" [1].

În volumul al doilea al lucrării, intitulat *Ce spun limbile romînă şi albaneză*, Philippide analizează originea romînilor pe bază de fapte de limbă. Volumul conţine o largă expunere a problemelor fundamentale ale istoriei limbii noastre, îndeosebi a evoluţiei ei fonetice. Din acest punct de vedere lucrarea lui Philippide a rămas pînă astăzi cea mai completă înfăţişare a foneticii istorice a limbii romîne. Importanţa pe care o acordă el foneticii faţă de morfologie, sintaxă şi lexic se explică prin concepţia lui neogramatică, după care acestea din urmă ar fi mai puţin concludente pentru istoria unei limbi decît datele foneticii, deoarece cuvintele, formele morfologice şi construcţiile sintactice ar avea o stabilitate mai redusă şi o circulaţie mai mare de la o limbă la alta, pe cînd elementele fonetice ar fi mai conservatoare şi mai caracteristice fiecărei limbi. Philippide analizează evoluţia sunetelor limbii romîne în toate dialectele şi graiurile ei din nordul şi din sudul Dunării. El stabileşte fenomenele fonetice comune dialectelor şi graiurilor romîneşti, cele comune numai unora dintre acestea şi cele specifice fiecărui dialect şi grai în parte. Pe baza analizei amănunţite a particularităţilor fonetice ale acestora,

[1] Vezi *Originea romînilor*, vol. I, Iaşi, 1923, p. 658.

Philippide reușește să stabilească o cronologizare, care n-a fost depășită pînă astăzi în preciziunea ei, a legilor evoluției fonetice a limbii române.

În a doua parte a acestui volum, Philippide analizează particularitățile fonetice, morfologice, sintactice și lexicale pe care limba română le are comune cu albaneza, pentru ca pe baza lor să poată trage concluzii asupra locului de formare a poporului și limbii române. Elementele asemănătoare dintre cele două limbi au atras de mult atenția lingviștilor, care au încercat să le explice fie prin presupunerea substratului tracic comun, fie ca influențe reciproce. Cei care au susținut această din urmă părere au folosit asemănările dintre cele două limbi, ca și elementele comune pe care limba română le are cu celelalte limbi balcanice, ca argumente pentru teza formării noastre exclusiv în sudul Dunării [1].

În ceea ce privește originea albanezilor, Philippide este de părere că ei ar fi urmași ai panonilor, un trib iliric, nu ai tracilor, și că deci nu poate fi vorba de elemente comune de substrat tracic în română și albaneză, aceasta din urmă neavînd, după el, caractere tracice. Asemănările dintre limba română și albaneză nu sînt, după Philippide, nici fenomene de substrat panonic sau iliric, ci el le atribuie vecinătății geografice din trecut a celor două popoare. Deoarece dialectele din sudul Dunării ale limbii române, aromîn, meglenoromîn și istroromîn, au, după Philippide și după toți cercetătorii lor, mai puține asemănări cu albaneza decît dialectul dacoromîn, concluzia lui Philippide este că, în epoca noastră de formare, strămoșii dacoromînilor ar fi fost mai aproape geografic de albanezi decît strămoșii grupelor românești sud-dunărene și că albanezii se aflau în acea epocă mai la nord-est, în Peninsula Balcanică, decît astăzi. Corespondențele lexicale dintre cele două limbi fiind reduse ca număr, Philippide trage de asemenea concluzia că vecinătatea și relațiile sociale dintre cele două popoare au fost de scurtă durată. Ne întrebăm însă: de ce era nevoie ca dacoromînii să ajungă în contact cu albanezii numaidecît în altă parte decît unde ne aflăm astăzi, cînd albanezii sînt, după Philippide, panoni, deci originari din sudul Ungariei și nord-estul Iugoslaviei, regiuni din imediata vecinătate a Daciei? Philippide susține că poporul român s-ar fi format exclusiv în sudul Dunării, fiindcă, în Dacia, după părăsirea ei de administrația și armata romană, populația romană și romanizată n-ar fi putut rezista presiunii numeroaselor popoare în migrațiune, ci s-ar fi refugiat treptat în sudul Dunării. Începînd însă din secolul al VI-lea, poporul român, care, după Philippide, era atunci format, ar fi trecut în nordul Dunării în valuri succesive, dintre care primul mare val ar fi populat Banatul, centrul și nordul Transilvaniei și Moldova, iar al doilea val, Oltenia, sudul Transilvaniei, Muntenia și Dobrogea. Argumentele de bază ale lui

[1] Vezi D. Macrea, *Gustav Weigand*, în *Limba romînă*, anul V (1956), nr. 2, p. 59–61.

Philippide pentru ipotetica sa teorie a valurilor sînt mai cu seamă de ordin fonetic, şi anume asemănările şi deosebirile fonetice dintre graiurile dacoromîne. În realitate, faptele fonetice pe care-şi întemeiază el această teorie sînt datorite altor cauze, pe care le-am arătat în două studii recente[1]. Dar teoria lui Philippide este infirmată astăzi mai ales de descoperirile arheologice din ultima vreme, care dovedesc cu prisosinţă continuitatea noastră neîntreruptă în nordul Dunării. Cu toate acestea, voluminoasa lui lucrare nu devine inutilă, deoarece ea conţine un bogat material de fapte care rămîn un cîştig pozitiv pentru istoria şi lingvistica noastră.

*

În *Originea romînilor*, Philippide reia şi adînceşte unele probleme teoretice pe care le tratase cu 30 de ani în urmă în *Principii de istoria limbii*. Păstrînd aceleaşi idei de bază, Philippide le precizează mai bine, împrospătîndu-şi argumentele în lumina progreselor pe care le făcuse între timp cercetările în domeniul teoriei limbii. El reia problema factorilor care determină schimbările în limbă, problema legilor limbii, discută problema raporturilor dintre limbă şi dialect şi încearcă explicaţia coincidenţelor dezvoltate independent în diferitele dialecte ale unei limbi. El exemplifică acest din urmă principiu cu un bogat material din cele patru dialecte ale limbii romîne.

În ceea ce priveşte factorii care condiţionează schimbările fonetice, Philippide analizează rolul bazei de articulaţie (elementul fiziologic) şi al bazei psihologice (elementul psihic), adoptînd, în explicarea lor, o poziţie apropiată de cea materialistă. Prin primul element, limba are o realitate fizică, iar prin al doilea o realitate strîns legată de gîndire. Baza de articulaţie şi conştiinţa psihică a unui popor sînt elementele care determină, după Philippide, particularităţile unei limbi faţă de alta. Ele intervin în mod hotărîtor în evoluţia limbii. Philippide precizează ce este material şi ce este psihic în sunete. „Materială, scrie el, este acţiunea nervului, material este instrumentul format din mijlocirea acţiunii aceleia, materială este vibrarea instrumentului, materiale sînt amplitudinea vibraţiilor şi numărul lor în unitatea de timp şi durata lor şi variabilitatea duratei aceleia, material este sunetul însuşi, care ar exista chiar dacă n-ar fi mintea care să-l perceapă. Şi acest sunet material e produs la vorbirea ocazională, se întipăreşte în minte ca o reprezentare care se adaugă la celelalte reprezentări ale sunetului respectiv deja existente în limbă, pe baza cărora s-a format noţiunea sunetului, ce a servit ca model pentru producerea noului sunet. Reprezentarea cea nouă este, alături cu noţiunea sunetului şi cu sentimentul provocat de aceasta,

[1] Vezi D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, în *Limba romînă*, anul V (1956), nr. 1, p. 12—13 şi idem, *Despre originea şi structura limbii romîne*, în *Limba Romînă*, anul III (1954), nr. 4, p. 14—20.

singurul fapt psihic în toată înlănțuirea de fapte materiale care au avut loc din momentul cînd a apărut în conștiință noțiunea sunetului, pînă la acela în care s-a înfăptuit în minte noua reprezentare a lor. Și această nouă reprezentare este totdeauna deosebită față de reprezentările de pînă acum ale sunetului respectiv, din cauză că sunetul însuși este întotdeauna deosebit față de cele pînă acum produse" [1].

Cînd un popor sau un individ își schimbă limba, gîndește altfel și deci se exprimă altfel. Această realitate se manifestă în toate momentele vieții unei limbi, fiindcă modul de a gîndi se schimbă de la o generație la alta și cu timpul chiar la același individ. Philippide face comparația între limba latină și romînă din punctul de vedere al deosebirilor psihice dintre vorbitorii celor două limbi. Deosebirile dintre romînă și latină ar fi deosebirile dintre felul de a gîndi al romînilor față de cel al romanilor și dintre dispoziția bazei de articulație a romînilor față de cea a romanilor. „Au existat popoare, scrie Philippide, care s-au romanizat numai prin aceea că și-au schimbat limba și deci și aici au trebuit aceste popoare să influențeze limba latină chiar de la început după firea proprie a bazelor lor de articulație și psihologice. De la capul locului, îndată ce limba latină s-a lățit dincolo de Latium peste diferitele limbi ale Italiei, înlocuindu-le, și peste diferitele limbi din provinciile romane, înlocuindu-le, s-au născut în sînul limbii latine dialecte lămurit deosebite unele de altele. Conformația deosebită a organelor vorbirii diferitelor popoare romanizate, a buzelor, a limbii, a poziției limbii în stare de repaos, a cerului gurii, a vălului palatului, a nasului, a coardelor vocale, a trebuit să dea o deviere imediată sunetelor limbii latine, care a condus la o schimbare repede a acestora. Iar conformația deosebită a psihicului acestor popoare a trebuit să dea o deviere imediată înțelesului simboalelor și chipului de a forma simboale nouă, care a condus repede la o înfățișare proprie din punct de vedere morfologic, lexical și sintactic" [2].

În ceea ce privește legile de funcționare și de evoluție a limbii, Philippide, ca și neogramaticii, admite existența legilor fără excepție, dar dă o interpretare personală și judicioasă noțiunii de lege în limbă. El nu este de părere că existența unei legi fonetice este legată de prezența unui fenomen la toți membrii unei comunități lingvistice și în toate cuvintele unde sunetul supus schimbării se găsește în aceleași condiții. Pentru a avea o lege nu se cere ca ea să acționeze asupra tuturor vorbitorilor, căci, se întreabă Philippide, ce număr de vorbitori e necesar? Pentru existența unei legi este suficient, după el, chiar un singur individ. De asemenea, el consideră greșită ideea că, pentru existența unei legi fonetice, un sunet trebuie să sufere aceeași

[1] Vezi *Originea romînilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 267.
[2] *Ibidem*, p. 256.

schimbare în toate cuvintele unde se găseşte în aceleaşi condiţii. „Aceleaşi împrejurări, scrie Philippide, nu se pot găsi doar decît în unul şi acelaşi cuvînt, şi nici acolo încă nu, căci fiecare cuvînt-reprezentare nu mai prezintă exact aceleaşi împrejurări pentru un sunet oarecare. Acelaşi este ceva ce nu există în natură... Este tot aşa de absurd de a lega existenţa unei legi de prezenţa fenomenului la mai multe cuvinte, după cum e de absurd de a lega existenţa legii de prezenţa fenomenului la mai multe individe. După cum un individ este suficient pentru existenţa unei legi, tot aşa este suficient un cuvînt" [1].

★

Originea romînilor a fost primită în mod diferit de critica noastră lingvistică. Sextil Puşcariu a salutat lapidar apariţia primului volum prin următoarele cuvinte : „E o lucrare fundamentală care denotă o putere de muncă ce trebuie să inspire oricui cel mai profund respect" [2]. Puşcariu a promis că va reveni asupra lucrării cînd va fi publicată în întregime, dar nu a făcut-o. Theodor Capidan consideră lucrarea lui Philippide „un monument închinat limbii romîne"[3], iar Iorgu Iordan, elev al lui Philippide, o apreciază ca „cea mai măreaţă operă din întreaga noastră literatură istorico-filologică" [4]. În schimb, Ovid Densusianu, recenzînd lucrarea la apariţia ei completă, nu-l cruţă nici de data aceasta pe Philippide. „Sute de pagini, scrie el, pe care străbătîndu-le, cîtă muncă de ani îndelungaţi cuprind în ele, dar cu cît treci peste mai multe, cu atît o decepţie se înşiră la alta. Filologia cere şi ea prezentări limpezi, alegerea între ce trebuie relevat şi ce trebuie lăsat la o parte, desprinderi vii din noianul de amănunte. Cele două volume îşi mişcă greu frazele, au masivitatea materialului nu bine cernut, sînt copleşite de insistenţe de prisos, iar în ce priveşte noutatea constatărilor vom vedea la ce se reduce" [5]. Densusianu arată că lucrarea conţine denaturări în felul cum redă părerile altora, contradicţii, interpretări contestabile, imprecizii, imposibilităţi, „dezorientări şi confuzii, care aruncă atîtea umbre peste această carte ce prea puţin aduce faţă de intenţia şi proporţiile ei... O carte greoaie, întunecoasă, cînd ajungi la ultima pagină e ca şi cînd ai ieşi dintr-o catacombă. Şi e ceva tragic în ea : atîta trudă pierzîndu-se în multe zădărnicii" [6]. De asemenea, Densusianu combate teoria lui Philippide că poporul şi limba romînă s-ar fi format exclusiv în sudul Dunării. El îşi revizuieşte cu această ocazie părerea din *Histoire de la langue roumaine*, susţinînd că sudul a fost un punct de

[1] Vezi *Originea romînilor*, vol. II, Iaşi, 1927, p. 373—374.
[2] Vezi *Dacoromania* IV, partea a 2-a, p. 1333.
[3] Vezi *Ibidem*, VII, p. 620.
[4] Vezi *Comemorarea lui Alexandru Philippide*, Bucureşti, 1934, p. 10.
[5] Vezi *Grai şi suflet*, 1929—1930, p. 396.
[6] Vezi *Ibidem*, p. 404.

plecare al unor particularități lingvistice în spre nord, dar că în Dacia populația romană și romanizată a rămas numeroasă și după retragerea în sudul fluviului a administrației și a armatei romane.

*

Spre deosebire de Bogdan Petriceicu Hasdeu, de Ovid Densusianu și de Sextil Pușcariu, a căror activitate științifică a fost strîns legată de problemele vremii lor, influențînd activ dezvoltarea culturii noastre, Alexandru Philippide a avut o activitate obștească redusă. El a fost tipul savantului absorbit de munca de cercetare, retras de lume și puțin comunicativ. Această situație este ilustrată, între altele, de faptul că din 1914 și pînă la moarte el n-a mai părăsit niciodată Iașul. Nu a mai luat de atunci parte nici la ședințele Academiei, al cărui membru titular era încă din 1900. Această singularizare voită a fost una dintre cauzele pentru care școala lingvistică creată de Philippide și influența ideilor lui n-au depășit cercul universității ieșene. O altă cauză a influenței reduse a lui Philippide a fost poziția lui criticistă, cu caracter negativ, în cadrul dezvoltării noastre culturale. El a fost un junimist tipic din perioada de declin a acestui curent cultural și politic. Semnificativ pentru poziția lui Philippide este articolul lui din tinerețe, *Idealuri*, publicat în 1892, în *Convorbiri literare*. Combătînd pe C. Dobrogeanu-Gherea, care condiționa valoarea artei de idealurile pe care le conține, Philippide scrie : „Cele mai ideale idealuri, momentele în care oamenii au fost mai plini de visuri, de dorințe, de planuri, de speranțe, n-au fost tocmai acelea în care au ieșit la iveală și cele mai puternice producte ale inteligenței. Idealul dă numai direcția, dar cît de bune vor fi scrierile atîrnă de cultură, inteligență, bani, sănătate, gust de a scrie". Epocile corupte au creat mari opere de artă. El admiră grija Junimii pentru formă și măsură, combătînd entuziasmul romantic al lui Heliade, și o apără de acuzația lipsei de idealuri : „N-avem idealuri, scrie Philippide, pentru că am îndrăznit să spunem omului adevărul verde în față, am numit prostul un prost, chiar de ar fi fost el un romîn, și am început cei dintîi să rupem masca de laude și de umflări pseudopatriotice, toate pornite din idealuri, sub care se ascunde goliciunea minții și putreziciunea sufletului..." Deși cuprinde unele aprecieri juste asupra situației culturii noastre din acea epocă, Philippide le desprinde de lupta concretă pentru îndreptarea lor, limitînd aceste constatări, ca junimiștii, la un conservatism static, critic, sceptic și zeflemist, care din înălțimea unei pretinse superiorități aristocratice privea cu ironie și neîncredere tot ce se făcea la noi atunci. Această atitudine a izolat Junimea de mase și a făcut ca influența ei în cadrul culturii românești să fie mai redusă decît mișcările culturale pornite cu însuflețire și patriotism de Școala ar-

deleană, Heliade, Alecsandri, Kogălniceanu, Hasdeu, Iorga, chiar cînd curentele pe care le-au promovat au avut unele carențe ideologice.

Aceeași atitudine de negativism critic o menține Philippide și mai tîrziu. În 1907, în lucrarea *Specialistul romîn, contribuție la istoria culturii românești în secolul al XIX-lea*, el caracterizează, în sensul junimist al formulei „formă fără fond", întreaga noastră cultură din a doua jumătate a secolului trecut și de la începutul celui actual. „Suma științei, scrie Philippide, tot scade în țara aceasta sub o aparență înșelătoare de creștere. Tot astfel pe terenul activității publice n-am făcut românii altceva de la 1866 decît că am risipit averea publică și particulară, am ruinat starea fizică și psihică a țăranului..., ne-am uitat dînd din umeri la degenerarea și dispariția treptată a rasei moldovenești, una din cele mai înzestrate ale neamului românesc, dar am ascuns această mizerie cu clădiri publice în București, cu poduri peste Dunăre, cu drumuri de fier, cu parăzi, cu manevre, cu laude ridicole și cu exagerarea unor fapte care nu se datoresc atît vredniciei noastre cît forței lucrurilor, cu exagerări asupra războiului de independență..." Philippide cere să ne intre o dată în cap ideea „că de la Ștefan cel Mare pînă astăzi nici umbră de geniu n-a mai apărut în Romînia, iar talente, cîte au fost, acelea s-au manifestat în artă, în poezie și în muzică, în vreme ce la știință, din nenorocire, numai pleava societății s-a îngrămădit" [1].

Dacă astăzi nu este greu să se vadă exagerările pe care le conțin asemenea aprecieri, credem că nici în timpul cînd scria Philippide aceste rînduri nu era îngăduit unui savant ca el să ignoreze sau să desconsidere opera științifică temeinică începută la noi de Gr. Cobîlcescu, Gr. Antipa, Victor Babeș, Emil Racoviță, Petre Poni, C. Istrati, G. Țițeica, D. Pompei, Anghel Saligny, Aurel Vlaicu, întemeietorii științelor naturii și ai tehnicii în țara noastră.

Criticismul lui Philippide a pornit însă și din pasiunea lui pentru adevăr, pentru munca temeinică, pentru simțul de răspundere științifică. El a combătut arivismul intelectual, pseudoștiința pretinșilor specialiști, atitudinea formală și solemnă a lui Maiorescu, avînd curajul să-l atace, deși acesta i-a creat catedra de la Universitatea din Iași. Philippide a iubit adevărul întemeiat pe cercetarea riguroasă a faptelor. Într-un mic studiu, intitulat *Prejudiții* (1916), în care îl combate pe N. Iorga, el face următoarea constatare justă asupra greșelilor care se strecoară în știință din cauza necercetării adevărului la sursă și a acceptării necritice a „adevărurilor consacrate". „Prin prejudiții, scrie Philippide, înțeleg o părere greșită care a căpătat valoarea de dogmă, de adevăr necontestabil. De prejudiții este plină știința. Cauza lor este că un om cu autoritate mare

[1] Vezi *Specialistul romîn, contribuție la istoria culturii românești în secolul al XIX-lea*, p. 79.

afirmă un neadevăr oarecare, nu din rea-credință, ci din precipitată concluzie, iar cei mulți propagă fără nici o critică acel neadevăr mai departe. Cu vremea numele inventatorului acelui neadevăr chiar se pierde și prejudițiul este îmbrăcat în formulele : după cum știm cu toții, după cum se știe, după cum de mult au probat învățații, este știut astăzi că, știm astăzi cu toții că. Și adeseori nu știe nimenea nimic ! Dar sînt ademenitoare și foarte primejdioase aceste clișee. Oricare om cu ceva pretenție de a fi și el un învățat se lovește de aceste formule ca de niște probe ale ignoranței sale" [1].

Constatarea de către Philippide a unor situații anormale în cultura noastră e anihilată însă de forma exagerată a afirmațiilor sale. El scrie bunăoară : „Cei mai savanți crezuți oameni în țara aceasta sînt cei mai ignoranți, cei mai inteligenți oameni crezuți în țara aceasta sînt cei mai proști"[2]. Pedagogia romînească este depreciată cu aceeași exagerare : „De mult ce se teme să nu dea prea mult, pedagogia specialistului romîn a ajuns că nu dă chiar de fel. De mult ce se teme să nu tîmpească pe copii învățîndu-i prea mult, a ajuns să-i tîmpească lăsîndu-le creierul fără nici un exercițiu"[3], iar paradoxe ca : „La noi, unde cultura are atîtea neajunsuri, savanții au ajuns mai ieftini decît apa?" [4] nu sînt rare în scrisul lui polemic.

Crezul cultural junimist al lui Philippide e rezumat de el în formula „a avea răbdare". „Este frumos, firește, scrie Philippide, să avem și noi un istoric ca Mommsen ori ca Ranke, un fizician ca Helmholz, dar pentru moment e cu neputință. Degeaba, natura non facit saltus. Să ne mulțumim și noi să fim mai mici și să fim destul de modești s-o mărturisim" [5]. A încerca să devenim dintr-o dată o Belgie a Orientului este imposibil, este „contra naturii". „Să răbdăm, încheie el, aceasta să ne fie cuvîntul de ordin..., fie cît de tîrziu numai să fie bun" [6].

Cu acest negativism critic, și mai ales cu teoria despre formarea noastră exclusiv în sudul Dunării, Philippide nu putea, desigur, să cîștige simpatii la noi. Acestea au contribuit, ca și în cazul lui A. de Cihac cu statistica sa asupra originii cuvintelor limbii romîne, statistică în mod evident tendențioasă, la izolarea lingvistului ieșean. Philippide n-a căutat, dar nici n-a avut prietenii intelectuale. El a fost în război acerb cu toți contemporanii lui de seamă, cu care a purtat polemici violente. Colaborarea lui la revistele *Convorbiri literare*, *Arhiva* și *Viața*

---

[1] Vezi *Viața romînească*, mai 1916.
[2] Vezi *Specialistul romîn, contribuție la istoria culturii romînești în secolul al XIX-lea*, p. 81.
[3] *Ibidem*, p. 82.
[4] *Ibidem* p. 116.
[5] *Ibidem* p. 83.
[6] *Ibidem*, p. 86.

românească se reduce numai la articole în care își combate adversarii. Dintre învățații români, a combătut pe Hasdeu, Tiktin, Xenopol, Maiorescu, Gherea, Iorga, Densusianu, Pușcariu, iar dintre străini pe Weigand [1], Meyer-Lübke, Sandfeld, Schuchardt, Havet, Herzog, Tobler ș.a. Spiritul critic excesiv l-a împiedicat să găsească vreo calitate deosebită lucrărilor altor lingviști și istorici. El a imputat adversarilor lui în mod necruțător îndeosebi greșeli de amănunt. Deși s-a ridicat cu hotărîre împotriva savanților care-și aruncă invective cu ușurință, Philippide însuși a căzut în păcatul de a face aprecieri prea sumare și prea pasionate asupra adversarilor. Între rapoartele făcute la Academie pentru premierea de lucrări științifice și literare în perioada 1910—1915, nici un raport al său n-a fost favorabil. Foarte caracteristic pentru acest spirit paradoxal, care a minimalizat creațiile tuturor contemporanilor săi, este faptul că singurul lingvist român asupra căruia a avut o apreciere favorabilă a fost elevul său Giorge Pascu. În raportul asupra tezei de doctorat a acestuia, *Despre cimilituri*, Philippide, împreună cu Xenofon Gheorghiu, scrie : „Am constatat cu mulțumire că este o lucrare de mare valoare care va face onoare atît autorului cît și universității noastre". Este „un studiu atît de complet și de original asupra cimiliturilor românești, precum, după știința noastră, un altul nu există asupra aceluiași subiect în nici o literatură" [2].

O particularitate a tuturor lucrărilor lui Philippide este stilul puțin îngrijit, îngrămădeala de material, frazele fără sfîrșit, încărcate de paranteze și citate care îngreuiază peste măsură lectura. El a fost, din acest punct de vedere, unul dintre lingviștii care au îndepărtat studiul limbii de marile mase cititoare, din cauza formei greoaie a lucrărilor sale. Popularitatea marilor noștri lingviști din trecut, îndeosebi a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu, provine în mare parte din forma accesibilă a lucrărilor lor, scrise și pentru înțelegerea maselor, nu numai pentru un cerc restrîns de specialiști. Lucrările lui Philippide nu se citesc, ci se consultă. În ele găsești un material enorm, dar nici o pagină de expunere literară, liberă de balastul citatelor și al exemplificărilor excesive.

*

Izolat de frămîntările vremii lui, Philippide a creat în schimb o școală lingvistică a cărei principală caracteristică este erudiția. Unii dintre elevii lui au devenit cercetători de seamă ai limbii noastre, însușindu-și, într-o măsură mai mare sau mai mică, spiritul care a stăpînit preocupările maestrului lor. Erudiția lui Philippide a fost continuată, în cadrul „școlii ieșene", în special de Giorge Pascu, care, pe lîngă unele lucrări utile, s-a remarcat printr-un spirit polemic exaltat și vulgar. Dintre reprezentanții

[1] Vezi *Un specialist român la Lipsca*, Iași, 1909.
[2] Vezi Giorge Pascu, *Despre cimilituri*, Iași, 1909, Prefață.

de astăzi ai „școlii ieșene", personalitatea cea mai realizată este acad. Iorgu Iordan, care a depășit preocupările lui Philippide, prin studii erudite și voluminoase de toponimie, de stilistică, de romanistică și de limbă romînă contemporană. Alți elevi ai lui Philippide sînt: I. Șiadbei, D. Găzdaru, Traian Chelaru, G. Ivănescu, Gr. Scropan, G. Istrate ș.a. Pentru venerarea memoriei maestrului lor, aceștia au înființat la Iași, în 1934, Institutul de filologie romînă „Al. Philippide", care a funcționat pînă în 1947, publicînd anual un voluminos buletin de cercetări. Alături de *Dacoromania*, *Grai și suflet*, *Bulletin linguistique* și *Revista filologică*, acest buletin a fost o publicație merituoasă a lingvisticii noastre dintre cele două războaie mondiale.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

DESPRE MIJLOACELE DE REDARE A COMPLEMENTULUI CIRCUMSTANŢIAL DE MOD ÎN LIMBA ROMÎNĂ CONTEMPORANĂ

DE

V. N. RÎBALKA (Moscova)

În limba romînă, ca şi în alte limbi, complementul circumstanţial este o categorie sintactică şi anume o parte secundară a propoziţiei. El este exprimat prin diferite părţi de vorbire. Între complementul circumstanţial ca unitate sintactică şi părţile de vorbire, prin care este exprimat el, există o anumită legătură şi interdependenţă. Cercetarea acestei legături şi interdependenţe prezintă un interes nu numai teoretic, ci şi practic.

Partea de vorbire cea mai caracteristică pentru exprimarea complementului circumstanţial de mod este adverbul de mod, totuşi, între acest circumstanţial şi adverbul de mod, nu există un paralelism perfect.

În limba romînă contemporană, complementul circumstanţial de mod este exprimat nu numai prin adverb, ci şi prin alte părţi de vorbire.

Trebuie remarcat, că în limba romînă, adverbele de mod propriuzise sînt puţin numeroase, ceea ce se explică prin numărul mic al procedeelor de formare a lor. În limba romînă actuală se pot forma adverbe numai cu ajutorul a trei sufixe: *-iş*, *-mente* şi *-eşte*, dintre care numai ultimul este productiv. Numărul cuvintelor de la care se pot forma aceste adverbe este de asemenea foarte limitat. Astfel, cea mai numeroasă şi mai productivă grupă de adverbe în *-eşte* se formează, de regulă, numai de la adjectivele în *-esc*, corespunzătoare substantivelor nume de fiinţe.

Dat fiind numărul lor mic, adverbele de mod nu pot exprima întreaga bogăţie de nuanţe ale acţiunii sau stării; ele pot fi considerate doar ca grupul de cuvinte cel mai stabil care intră în categoria sintactică a „com-

plementului circumstanțial de mod". În limba romînă, pentru exprimarea complementului circumstanțial de mod, se folosesc, alături de adverbe, și alte părți de vorbire, și anume : adjective, substantive, numerale și forme nominale ale verbului[1].

E greu să se analizeze în cadrul unui articol de revistă toate procedeele morfologice amintite mai sus. Lucrarea de față se mărginește la cercetarea cîtorva probleme legate de folosirea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod.

Exprimînd relația dintre categoria calității și categoria acțiunii, complementul circumstanțial de mod este redat de foarte multe ori în limba romînă cu ajutorul adjectivelor.

Se știe că întrebuințarea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod se întîlnește și în latină. Dar aici posibilitățile de folosire a adjectivelor cu această funcțiune erau limitate [2].

În limba romînă folosirea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod a căpătat o largă răspîndire. La aceasta a contribuit, printre altele, și faptul că în această limbă a avut loc unificarea genului neutru cu cel masculin la adjective : de asemenea au fost pierdute terminațiile cazuale. În limba romînă contemporană adjectivul apare cu funcțiune de complement circumstanțial de mod la genul masculin singular, adică în forma inițială, fără vreo modificare morfologică.

În *Gramatica limbii romîne*, acad. I. Iordan scrie : „... Orice adjectiv poate deveni, în principiu, adverb de mod, fără nici o schimbare..." [3].

Folosirea largă în limba romînă a adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod se poate explica prin :

1) faptul că însușirea exprimată prin adverbul de mod se bazează pe însușirea exprimată de adjectiv [4];

2) particularitatea adjectivelor românești de a cuprinde și valoarea de atribut și pe aceea de circumstanțial.

Numeroasele exemple (peste 2.000) pe care le-am cules din literatură și presa actuală arată că deși adjectivele sînt larg folosite cu funcțiune

---

[1] Vezi *Gramatica limbii romîne*, vol. al II-lea, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 134.

[2] „Complementul circumstanțial de mod se exprima de obicei cu ajutorul adverbelor de tipul *rapide* „repede", *fortiter* „tare" și altele, care puteau fi însă înlocuite cu adjective de genul neutru ; comp. lat. *multum* „mult", *facile* „ușor", *recens* „recent". Aceste expresii, întîlnite înainte numai în poezie, capătă mai apoi o largă întrebuințare : *lorum clamat* „strigă îngrozitor" (Virgiliu), *cernis acutum* „vezi bine, îți dai bine seama" (Horațiu), *subridens amarum* „zîmbind cu amărăciune" (Apuleius), *severum vivitur* „se trăiește greu" (Prudentius)". (E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, trad. rusă : *Osnovi romanskogo iazikoznaniia*, Moscova, 1952, p. 100),

[3] I. Iordan, *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a, Buc. 1946, p. 207, trad. rusă : *Grammatika rumînskogo iazika*, Moscova, 1950, p. 135. Vezi de asemenea : I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Manual pentru Instituțiile de învățămînt superior, București, 1954, p. 485, 688.

[4] Din punct de vedere semantic adverbul corespunde adjectivului, întrucît el exprimă o însușire sau o calitate. Exprimarea calității este, după cum se știe, una din trăsăturile semantice de bază ale adjectivelor.

de circumstanțial de loc, numărul celor care pot fi întrebuințate în această situație este limitat atît din cauze structurale, cît și semantice.

În articolul de față facem încercarea de a arăta posibilitățile de întrebuințare a adjectivelor în funcțiune de complement circumstanțial de mod, după particularitățile lor structural-morfologice și semantice. Din acest punct de vedere adjectivele se împart în două grupe :

1) Adjective nederivate [primare].

2) Adjective derivate.

Vom lua în considerare mai întîi adjectivele nederivate.

Majoritatea adjectivelor nederivate pot apărea cu funcțiune de complement circumstanțial de mod ; de ex. *absurd, acru, activ, adînc, afabil, atent, bogat, brusc, cald, clar, complet, concret, crud, curat, curios, des, direct, discret, distinct, dîrz, dulce, duios, egal, exact, frumos, grav, gros, grozav, imediat, iute, încet, just, lat, larg, limpede, lin, lung, mărunt, mic, minunat, moale, monoton, naiv, palid, perfect, pogan, profund, prompt, rar, rău, rece, scump, serios, simplu, slab, solemn, strîmb, subțire, tare, trist, uman, urgent, uscat, ușor* și altele.

„În stînga, Elvira dormea, răsuflînd *adînc* și liniștit". P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, p. 134.

„Însă în apropierea munților, orizontul se închise *brusc*". *Scînteia*, 2.IX.1952.

Întrebuințarea largă a adjectivelor nederivate ca circumstanțiale de mod se poate explica prin aceea că, datorită sensului lor general, ele exprimă o calitate [1]. În limba romînă contemporană ele n-au corespondente în alte părți de vorbire și caracterizează obiectul respectiv direct cu ajutorul înțelesului lor lexical. Însușirea sau proprietatea exprimată de ele poate să apară, de regulă, într-o măsură mai mare sau mai mică.

În marea majoritate a cazurilor aceste adjective denumesc :

— calități psihice ale omului, particularități ale caracterului lui : *activ, afabil, atent, curios, discret, distinct, dîrz, exact, grav, grozav, iute, just, naiv, rău, serios, trist, uman* etc. ;

— proprietăți fizice, forme, dimensiuni ale obiectelor : *acru, cald, curat, des, dulce, gros, lat, larg, mărunt, mic, moale, rar, rece, strîmb, subțire, uscat, ușor* etc.

La întrebuințarea cu valoare de adverb a acestor adjective contribuie și faptul că ele sînt polisemantice și pot avea înțelesuri abstracte.

Trebuie arătat că nu orice adjectiv nederivat poate apărea cu funcțiune de circumstanțial de mod. Astfel, nu pot apărea cu această funcțiune

[1] După cîte știm, în lingvistica romînească nu există o clasificare detaliată a adjectivelor în adjective calitative și relative, cum avem, de pildă în limba rusă. Materialul cercetat de noi ne arată că împărțirea adjectivelor din limba romînă în două grupe semantice fundamentale — calitative și relative — e pe deplin posibilă și necesară. Acest lucru ar permite o analiză mai profundă a sensurilor și particularităților lor gramaticale.

adjectivele nederivate al căror înțeles lexical concret este incompatibil din punct de vedere logic cu caracterizarea calitativă a acțiunii sau stării respective. Fac parte din această grupă adjective denumind :

1) Însușiri permanente ale ființelor : *chel*, *ghebos*, *pleșuv* etc.

2) Proprietăți ale lucrurilor :

a) forme : *curb*, *rotund* etc.

b) culori : *brun*, *roșcat* ; culoarea părului sau a pielii animalelor : *șarg* etc.

Unele adjective care denumesc culorile pot apărea cu funcțiune de circumstanțial de mod în sens metaforic, mai abstract. De exemplu : *galben*, *negru*, *verde* etc.

„Pantelemon rîse *galben*, silit, neruşinat".

P. Dumitriu, *Nuvele. Vînătoare de lupi*, p. 209.

„Şi dacă aveți ceva de zis, nu vă sfiiți ; spuneți *verde*, moldovinește, ca la niște frați ce vă sîntem".

I. Creangă, *Opere. Moș Ion Roată și Unirea*. p. 88.

Grupa adjectivelor nederivate, care apar ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod este relativ puțin numeroasă și puțin productivă în limba romînă. Însă aceste adjective se remarcă printr-o mare stabilitate și o largă circulație.

Alături de adjectivele nederivate, pot apărea în limba romînă cu funcțiune de circumstanțial de mod și adjectivele derivate. Grupa adjectivelor derivate folosite ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod este mai numeroasă și mai productivă decît grupa adjectivelor nederivate folosite cu această funcțiune ; dar frecvența lor în vorbire e mai mică.

Materialul studiat de noi arată că nu toate adjectivele derivate pot apărea ca mijloc morfologic de redare a complementului circumstanțial de mod. În această funcțiune pot fi folosite numai anumite tipuri structural-morfologice de adjective derivate. Astfel, apar cu această funcțiune adjectivele cu sufixul *-al*, *-atic*, *-bil*, *-elnic*, *-ic*, *-iv*, *-nic*, *-os*, *-tor*, formate de la substantive cu sens abstract, precum și adjectivele postverbale. De exemplu : *sistematic*, *ireproșabil*, *tainic*, *grabnic*, *bucuros*, *cuviincios*, *cercetător*, *neputincios*, *politicos*, *primejdios*, *setos*, *bănuitor*, *îngrozitor*, *întîmplător*, *întrebător*, *jeluitor* etc.

„Se grăbiră să-i facă loc, să se recomande, să răspundă *politicos*, zîmbind, la orice întrebare".

M. Sadoveanu, *Slujbaș Vedri*, p. 37.

„Hotărî să ajungă mai *grabnic* acasă".

Ș. Gheorghiu, *Roțița*, p. 209.

Posibilitatea folosirii acestor adjective ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod se poate explica prin faptul că în ele apare pregnant înțelesul de calitate.

Cu funcțiune de complement circumstanțial de mod pot apărea de asemenea unele adjective derivate de la substantive cu sens concret. De pildă: *metalic*, *mieros*, *nervos*, *spătos* și altele.

„Vorbești *mieros*, tovarășe Bedros, ca negustorii".
P. Dumitriu, *Bedros din Bazargic*, p. 274.

„Se gîndi mult, și cînd răspunse, vorba lui răsună *metalic*, cu tărie".
Ș. Gheorghiu, *Roțița*, p. 227.

După sensul lor, aceste adjective sînt, de regulă, relative — calitative, unind sensul de bază — exprimarea calității — cu nuanțe de relație. Sensul de calitate și de relație al acestor cuvinte apare clar în diferitele îmbinări de cuvinte. Astfel de pildă, adjectivul *nervos* are în expresia *sistemul nervos* sens de relație. El exprimă o proprietate bazată pe relația cu substantivul *nerv*, de la care derivă. Acest sens al adjectivului *nervos* este permanent, el nu poate apărea într-o măsură mai mare sau mai mică.

Adjectivul *nervos* în acest sens nu poate fi folosit cu funcțiune de adverb de mod.

Dimpotrivă, în expresia *un om nervos*, adjectivul *nervos* exprimă o calitate care poate să apară într-o măsură mai mare sau mai mică. În acest sens calitativ adjectivul *nervos* poate fi folosit cu funcțiune de adverb de mod. De exemplu „Doamna Vorvoreanu se uita *nervos* la ea, apoi se uita la Elvira". P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, p. 128.

Materialul lingvistic arată că adjectivele relative-calitative pot avea funcțiune de circumstanțial de mod numai cu sensul lor calitativ. Cu înțelesul de relație aceste adjective nu pot fi folosite ca adverbe de mod.

Adjectivele care au numai valoare relativă de asemenea nu apar cu funcțiune de adverbe de mod.

Prin urmare, în limba romînă contemporană posibilitatea de a folosi adjectivele cu funcțiune de adverb de mod este în dependență directă de dezvoltarea nuanței calitative a sensului lor.

Dintre tipurile morfologice de adjective derivate, cele mai frecvent întrebuințate cu rolul de circumstanțial de mod sînt adjectivele în *-os* și *-tor*, ceea ce se explică prin productivitatea acestor sufixe.

Trebuie însă remarcat că nu toate tipurile structural-morfologice de adjective derivate pot fi folosite cu această funcțiune. În limba romînă contemporană nu pot apărea cu funcțiune de complement circumstanțial

de mod adjectivele cu sufixele : *-ean*, *-esc* și *-ist*, de pildă : *apusean*, *ciobănesc*, *cîmpean*, *cîinesc*, *comunist*, *socialist* etc.

Nu apar cu această funcțiune nici adjectivele compuse, formate cu ajutorul unor elemente derivative ca : *ante*, *anti*, *extra*, *hiper* și *trans*. De exemplu, adjectivele : *antebelic*, *antemeridian*, *antimonarhist*, *extrabugetar*, *extrașcolar*, *hipersensibil*, *hipertensiv*, *transatlantic*, *transdanubian* etc.

Imposibilitatea de a folosi aceste adjective cu valoare de adverb de mod se explică, probabil, prin faptul că au slab dezvoltată nuanța de calitate.

Deși în limba romînă contemporană adjectivele sînt larg folosite ca mijloc morfologic de exprimare a adverbului de mod, posibilitățile lor de întrebuințare cu această funcțiune sînt limitate atît din punct de vedere structural-morfologic, cît și semantic, și anume de gradul de dezvoltare a nuanței de calitate.

Prin urmare, în limba romînă contemporană, se folosesc pe scară largă ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod atît adjectivele nederivate, cît și cele derivate. Tendința adjectivelor derivate de a reda adverbul de mod este lărgită prin pătrunderea în limbă a neologismelor, precum și prin dezvoltarea la unele adjective de acest fel a nuanțelor de calitate.

★

Proprietățile adjectivelor determină nu numai posibilitatea de a le folosi ca mijloc morfologic de exprimare a complementului de mod, ci și înțelesul adverbial al acestor adjective.

Compararea sensurilor adjectivelor cu funcțiune atributivă și circumstanțială, realizată pe baza dicționarelor limbii romîne[1], precum și a exemplelor extrase din literatură scoate în evidență o corespondență regulată a acestor sensuri. Acest lucru e condiționat de faptul că înțelesul adjectivului în cele două funcțiuni se bazează pe un conținut lexical concret unic.

Pentru a ilustra această teză vom da cîteva exemple de adjective, folosite atît cu funcțiune atributivă, cît și circumstanțială.

---

[1] I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Cartea Romînească, 1932; *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II, Ed. Acad. R.P.R., 1955—1956.

În dicționarele limbii romîne, inclusiv în cel de mai sus, multe adjective nu sînt specificate în întrebuințarea lor adverbială.

Să luăm, de pildă, adjectivele *corect* și *formal*[1].

ADJECTIV	ADVERBIAL
1. Corect	*1. Corect*
1) conform cu regulile juste; așa cum trebuie: Vorbirea curentă și *corectă* în limba rusă nu este posibilă fără cunoașterea cît mai completă și mai precisă a structurii gramaticale a limbii ruse.	1) Vorbea limpede, *corect*, liniștit. (Vlahuță).
2) Care are o ținută, o purtare, o atitudine ireproșabilă; cinstit: Te cunosc toți că ești un funcționar *corect* (Caragiale).	2) Cu țăranii se purta *corect*. (Rebreanu).
2. Formal:	*2. Formal:*
1) Pătruns de formalism; făcut de formă: Acolo unde se manifestă o atitudine *formală*, birocratică ... organizația de partid este datoare să desfășoare larg critica și autocritica, luînd măsuri energice în vederea îmbunătățirii muncii.	1) Venind la putere, burghezia a fost silită să recunoască *formal* (nu dintr-odată, ci treptat) o serie de drepturi democratice elementare.
2) Relativ la formă: Logică *formală*.	2) *Formal*, ai dreptate!
3) Formulat precis; categoric: Declarație *formală*.	3) A recunoaște *formal*.

Exemplele de mai sus arată că sensurile adjectivelor nederivate *corect* și *formal* cu cele două funcțiuni — atributivă și circumstanțială — sînt corelative: totalitatea sensurilor acestor adjective cu funcțiune atributivă se păstrează pe deplin atunci cînd ele sînt folosite cu funcțiune circumstanțială[2].

Posibilitatea de a folosi adjectivele *corect* și *formal* cu funcțiune de circumstanțial de mod în toate sensurile lor se explică prin faptul că ele exprimă o calitate și sînt abstracte.

Dar nu toate adjectivele nederivate pot fi folosite cu funcțiune circumstanțială în toate sensurile lor. Așa sînt, de pildă, următoarele adjective (conform indicațiilor din *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II): *acru*, *adînc*, *aspru*, *atent*, *bogat*, *brusc*, *concret*, *crud*, *curios*, *dîrz*, *domol*, *dulce*, *egal*, *furios*, *fix*, *galant*, *gros*, *just*, *larg*, *lacom*, *limpede*, *lin* și multe altele. Să luăm, de pildă, adjectivul *acru*:

[1] Exemplele sînt luate din *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II. Ed. Acad. R.P.R., 1955—1956.

[2] În materialul studiat n-am găsit nici un alt sens adverbial al adjectivelor de mai sus. Însă exemplele prin care sînt ilustrate sensurile indicate în dicționar sînt numeroase.

ADJECTIV	ADVERBIAL
1) Care are gustul caracteristic al oțetului, al lămîii, al borșului etc. De răbdări s-a săturat ca de mere *acre* (Reteganul).	1) Nu este.
2) Fig. Morocănos, arțăgos, răutăcios, ursuz. Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai? continuă șeful cu un zîmbet *acru* (Rebreanu).	2) Filip ... își trecu *acru* mîneca bluzei peste obrajii asudați (Sahia).

Adjectivele derivate pot fi folosite cu funcțiunea de circumstanțial de mod în toate sensurile care exprimă o calitate, dar nu și în acelea care exprimă o relație.

Din materialul studiat se vede că majoritatea absolută a adjectivelor nu sînt folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod în toate sensurile lor. Din această cauză sfera semantică a adjectivelor ca funcțiune circumstanțială este de regulă mai mică decît sfera celor cu funcțiune atributivă, ceea ce reiese și din exemplele furnizate de dicționarele limbii romîne. Astfel, în cele două dicționare citate mai sus, adjectivele nederivate, care apar cu funcțiune de circumstanțial de mod, au unul pînă la cinci sensuri; în același timp, cu funcțiune atributivă ele au pînă la paisprezece sensuri. Adjectivele derivate folosite ca circumstanțial de mod au pînă la trei sensuri; adjectivele derivate de la substantive concrete, precum și adjectivele în *-tor*, derivate de la verbe, au de regulă numai un singur sens. Aceleași adjective au în funcțiune atributivă pînă la cinci sensuri.

Astfel, sensul adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod este totdeauna în corelație cu sensul lor cu funcțiune atributivă și este determinat de acesta[1].

Deși sensurile calitativ-circumstanțiale și calitativ-atributive ale adjectivelor respective sînt asemănătoare, ele nu sînt însă identice. Sensul circumstanțial al adjectivului are totdeauna un caracter mai abstract decît sensul atributiv, deoarece el nu exprimă o însușire a unui obiect, ci o însușire a altei însușiri, respectiv a acțiunii sau a stării[2].

Prin urmare, adjectivele care sînt folosite ca mijloc morfologic de redare a complementului circumstanțial de mod sînt supuse unor schimbări semantice. Sensul lor devine identic cu acela al adverbelor.

---

[1] Cazurile de rupere a sensului adjectivelor respective cu funcțiune circumstanțială de sensul lor cu funcțiune atributivă sînt extrem de rare.

[2] Acțiunea exprimată prin verb reprezintă o însușire a obiectului.

Întrucît adjectivele de care ne ocupăm pot apărea cu funcțiune de adverb de mod numai cu sensul lor calitativ, sensul lor adverbial este de asemenea calitativ, identic cu sensul adverbelor de calitate[1].

Un interes deosebit îl prezintă cercetarea gradului de adverbializare a adjectivelor folosite ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod. Trec ele cu noua funcțiune în categoria adverbelor sau continuă să rămînă în vechea categorie de cuvinte?

În lingvistica romînească nu există o părere unanimă în această problemă.

În *Gramatica limbii romîne*, vol. I, adjectivele folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod sînt considerate ca adverbe avînd formă identică cu adjectivele corespunzătoare: „Există însă și adverbe care nu au formă proprie: anumite forme ale adjectivelor (și participiilor), uneori și ale substantivelor, se transformă în adverbe numai prin schimbarea întrebuințării lor:

Aspru, rece sună cîntecul cel *etern* neisprăvit (Eminescu)[2].

Un alt punct de vedere este exprimat de acad. I. Iordan și de alți cîțiva învățați.

În monografia sa *Limba romînă contemporană* acad. I. Iordan afirmă: „... Un adjectiv devine adverb (mai exact spus, capătă valoare adverbială) prin simplul fapt că stă, ca determinant, pe lîngă un verb (sau un adjectiv)"[3]; și mai departe: „Foarte des un adjectiv se întrebuințează ca adverb fără să-și schimbe aspectul morfologic: *scrie frumos, muncește temeinic, se poartă cuviincios* etc."[4].

Dicționarele limbii romîne tratează de asemenea în mod diferit această categorie de cuvinte. Așa, de pildă, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu cuvintele de acest fel sînt semnalate în același timp și ca adjective și ca adverbe: *acru, adînc, alternativ, amarnic, atent, brusc, clar, cuviincios, diametral, domol, dureros, egal, fix, formal, grațios, groaznic, grozav, ieftin, indiscutabil, incontestabil, involuntar, iremediabil, ireproșabil, întîmplător, jalnic, just, lacom, leneș, lesne, limpede, lin* și altele.

În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II, adjectivele de mai sus sînt tratate ca adjective ce apar cu două funcțiuni sintactice (atributivă și circumstanțială)[5].

---

[1] Posibilitatea folosirii adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod trebuie privită ca o particularitate a adjectivelor de calitate.

[2] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 329.

[3] I. Iordan, *Limba romînă contemporană*. Manual pentru Institutiile de învățămînt superior, București, 1954, p. 483.

[4] *Ibidem*, p. 485.

[5] În acest dicționar sînt tratate în acest fel și alte adjective care în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu sînt trecute numai ca adjective. Așa, de pildă, sînt: *activ, amabil, amenințător, amical, anevoios, artificial, asimetric, aspru, automat, bănuitor, bizar*,

Nouă ni se pare mai just punctul de vedere al acelor lingviști care consideră că adjectivele care sînt folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu trec, de regulă, în categoria adverbelor.

Se știe că adverbializarea adjectivelor, ca și a altor părți de vorbire, este un proces cu două aspecte : lexical și gramatical. Pentru a trece în categoria adverbelor, adjectivul, cu noua sa funcțiune de circumstanțial de mod, trebuie să capete sensul și forma cuvintelor din categoria adverbelor.

Noul sens circumstanțial al adjectivelor, identic cu sensul adverbelor, nu putea apărea în limbă fără a primi și forma morfologică corespunzătoare[1]. Fără o formă gramaticală corespunzătoare cuvîntul-adverb n-ar putea fi astfel interpretat.

În limba romînă, adjectivele folosite cu funcțiune circumstanțială rămîn din punct de vedere morfologic, neschimbate. Dar această categorie de cuvinte, a căror formă nu se schimbă, nu sînt cuvinte fără formă.

„Lipsa de modificări morfologice ale cuvîntului este suplinită de determinarea lui sintactică, întrucît o categorie gramaticală nu poate să nu-și găsească expresie în cutare sau cutare elemente structurale-semantice ale cuvîntului, inclusiv în posibilitatea cuvîntului de a se uni numai cu cuvinte de un anumit tip gramatical, adică în formele lui sintactice, în posibilitățile și funcțiunile lui constructive"[2].

O astfel de expresie gramaticală a sensului circumstanțial al cuvintelor respective în limba romînă este posibilitatea lor de a se folosi pe lîngă verbe, adjective sau alte adverbe. În acest caz adjectivele folosite în această funcțiune își neutralizează particularitățile lor gramaticale (acordul în gen, număr și caz). Dar particularitățile gramaticale căpătate de adjectiv în funcțiune circumstanțială sînt nepermanente ; ele sînt condiționate de funcțiunile sintactice ale acestor cuvinte în propoziție.

Prin urmare, în limba romînă, sensul adverbial al adjectivelor folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu primește o formă gramaticală permanentă, specifică adverbelor, cuvinte neflexibile. În cazul acestor adjective nu avem de-a face nici cu o rupere a sensului lexical al adjectivului adverbializat de cel al adjectivului neadverbializat[3]. Din această

---

bogat, caligrafic, calitativ, categoric, călduros, colțuros, confidențial, confortabil, cordial, corect, curios, crud, cursiv, definitiv, diabolic, discret, dîrz, dramatic, drăgăstos, duios, dulce, drăguț duşmănos, energic, evident, exact, fantastic, furios, galant, gălăgios, gingaș, grav, imperturbabil, imposibil, inevitabil, îngrozitor, întunecos, înspăimîntător, jeluitor, judicios și altele.

[1] Acad. V. V. Vinogradov scrie : „În limba rusă nu există cuvinte (unități lexicale social-mente percepute) fără o formă gramaticală, căci sensul formal, gramatical intră în mod organic în structura semantică a cuvîntului". (V. V. Vinogradov, *Sovremennih russkih iazik. Vvedeniie v grammaticeskoe uceniie o slove*, Moscova, 1938, p. 123).

[2] V. V. Vinogradov, *op. cit.*, p. 128.

[3] Am arătat mai sus că sensul circumstanțial al adjectivelor e determinat de unul sau mai multe sensuri ale adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă și reprezintă o evoluție ulterioară a acestuia.

cauză în limba romînă adjectivele adverbializate de obicei nu trec în categoria adverbelor[1].

Trebuie însă menționat că unele adjective care apar cu funcțiune de circumstanțial de mod pot trece în procesul evoluției limbii, în categoria adverbelor.

Să luăm, de pildă, cuvintele *chiar* și *gros*.

După datele dicționarelor limbii romîne cuvîntul *chiar* a fost moștenit din latină ca adjectiv și avea sensul de „limpede, curat"[2] (comp. lat. *clarus*, care avea, printre altele, și sensul de „limpede, curat").

În acest sens, adjectivul *chiar* se folosea (în textele vechi romînești) și cu sens circumstanțial: „Și mai *cheară* spune-va grăind așa"[3].

Corelația semantică a celor două funcțiuni — circumstanțială și atributivă — ale cuvîntului *chiar* e condiționată de faptul că sensul circumstanțial al adjectivului se bazează pe unul sau mai multe sensuri ale adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă.

Mai tîrziu, cuvîntul *chiar* a ieșit din uz ca adjectiv.

După *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I, acest cuvînt e folosit de unii scriitori mai noi în scopuri stilistice: „Țiganul, care n-auzisă Niceodată răsunare *chiară* Ca aceasta, stete cu gura închisă", (Budai-Deleanu). În limba romînă contemporană adjectivul *chiar* s-a păstrat de asemenea în expresia „*din chiar senin*". Ex. „Din chiar senin mi-a crescut mie un corn" (Reteganul).

Dimpotrivă, cuvîntul *chiar* continuă să se folosească și astăzi cu funcțiune circumstanțială.

În procesul evoluției limbii cuvîntul *chiar*, cu funcțiune de circumstanțial, a căpătat sensuri noi, mai abstracte. Astfel, conform *Dicționarului limbii romîne literare contemporane*, vol. I, acest cuvînt are în prezent următoarele sensuri:

1. Tocmai, întocmai, exact: *Fata se culcă și Harap-Alb se pune de strajă chiar la ușa ei* (Creangă).

2. Pînă și, încă și: *Chiar prin somn, chiar prin vis, își urmărea gîndul hotărît* (C. Petrescu).

3. Încă (de pe vremea aceea): *Ist copil chiar din pruncie Maica sa mi l-a dat mie* (Alecsandri, P. P.).

---

[1] Acest fenomen se întîlnește și în alte limbi romanice, de pildă în franceză, unde, spre deosebire de limba romînă, folosirea adverbială a adjectivelor nu este generală. Prof. O. I. Bogomolova observă: „Urme ale unei astfel de întrebuințări s-au păstrat într-un număr destul de mare de expresii: *parler bas, parler haut, frapper fort, sentir bon, sentir mauvais, coûte cher, aller droit, travailler ferme, chanter faux* etc. Dar adjectivele *bas, haut, fort* etc., adverbializate în expresiile de mai sus și în altele, nu s-au transformat în adverbe... deși sînt adverbe în anumite expresii). (O. I. Bogomolova, *Sovremennih franțuzskih iaztk*, Moscova, 1948, p. 98).

[2] I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, „Cartea Romînească", 1932.

[3] *Dicționarul limbii romîne*, tomul I, partea a II-a, București, 1940.

Nici unul din sensurile de mai sus nu poate fi pus în directă legătură cu sensul adjectivului *chiar* cu funcțiune atributivă.

Deci cuvîntul *chiar*, care provine din adjectivul latin *clarus*, se folosea inițial în limba romînă ca adjectiv și adverb, lucru obișnuit pentru multe adjective și în limba romînă contemporană.

Dar în procesul evoluției limbii, cuvîntul *chiar* și-a pierdut funcțiunea atributivă și a ieșit din limbă ca adjectiv. Fiind folosit adesea cu funcțiune circumstanțială, el și-a lărgit sensul.

În acest fel, în limba romînă contemporană cuvîntul *chiar* a trecut definitiv în categoria adverbelor[1].

Cuvîntul *gros* provine din adjectivul latinesc *grossus*. În limba romînă contemporană *gros* se întrebuințează, ca și multe alte adjective, cu două funcțiuni sintactice : atributivă și circumstanțială.

După *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. II, cuvîntul *gros* are, ca adjectiv, șase sensuri ; în trei din ele el apare și cu funcțiunea circumstanțială, și anume :

ADJECTIVE :	ADVERBIAL ;
1) Mare [în circumferință sau] în diametru : Se însură cu jupîneasa Mărica, minunată femeie, *groasă* și frumoasă, dar cam prostană (Negruzzi).	1) Penița aceasta scrie *gros*.
2) (Despre materii lichide sau gazoase) Care curge sau se împrăștie greu, care are fluiditate scăzută ; condensat, dens : Calul era numai spumă... și aburi *groși* ieșeau din el (Negruzzi).	2) Mierea curge *gros*.
3) Fig. (Despre glas) Adînc, grav : Asta nu-i mămuca. Eu o cunosc de pe glas, glasul ei nu-i așa de *gros* și răgușit, ci-i mai subțire și mai frumos (Creangă).	3) Mînecuță cel mic dădu drumul unui rîs ascuțit. Rîdeau și ceilalți, *gros* (Sadoveanu).

În același timp, dicționarul înregistrează și alt sens al cuvîntului *gros*, și anume : „mult, din plin", care nu poate fi legat în limba romînă contemporană de nici unul din sensurile adjectivului *gros*. În sensul de mai sus el se întrebuințează numai cu funcțiune de circumstanțial : *Pe lîngă asta era și ageamie și-nfumurată că nimeni nu știe juca mai bine ca ea — și, se înțelege, pierdea* **gros** (Caragiale).

[1] Un fenomen analogic se observă și în alte limbi romanice, de pildă, în franceză : *mal* și *vite*, devenind adverbe au ieșit din uz ca adjective. În limba veche însă, ele erau și adjective și adverbe, pentru că atunci nu era o delimitare precisă între aceste două părți de vorbire și întrebuințarea adverbială [a adjectivelor — *N.R.*] era un fenomen general : *parler bel et sulf. Ci li demandet dulcement e sulf.* (*Chanson de Roland*). (O. I. Bogomolova, *op. cit.*, p. 98).

Neavînd legătură semantică cu adjectivul *gros*, cuvîntul *gros* cu sensul „mult, din plin" este perceput ca adverb. În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. II, el este tratat, în acest sens, ca omonim gramatical al adjectivului *gros*.

Prin urmare, unele adjective din limba romînă pot trece cu timpul în categoria adverbelor. Acest lucru e posibil în două cazuri :

1) Cînd adjectivul își pierde funcțiunea sa de bază, adică funcțiunea atributivă.

2) Cînd sensul adverbial al adjectivului se rupe de sensul lui inițial, care se manifestă în funcțiunea atributivă.

Rezolvarea justă a problemei gradului de adverbializare a adjectivelor folosite cu funcțiune circumstanțială are o mare însemnătate teoretică : ea permite o definire mai precisă a apartenenței cuvintelor la diferitele părți de vorbire. Rezolvarea acestei probleme are și valoare practică, printre altele, la alcătuirea dicționarelor și la studierea practică a limbii romîne, studiere care capătă tot mai multă însemnătate nu numai în Republica Populară Romînă, ci și în alte țări.

Materialul cercetat mai sus ne permite să tragem următoarele concluzii :

1) În limba romînă contemporană, unul din mijloacele morfologice de bază pentru exprimarea circumstanțialului de mod este adjectivul.

Folosirea largă a adjectivelor cu această funcțiune e condiționată, în primul rînd, de faptul că valoarea calitativ-circumstanțială se formează pe baza valorii calitative, exprimată de adjectiv ; în al doilea rînd, de particularitățile gramaticale ale adjectivelor în limba romînă, și mai ales de sincretismul lor. Dar materialul faptic a arătat, în același timp, că nu toate adjectivele pot fi folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod, atît din motive de structură gramaticală, cît și din motive semantice.

2) Posibilitatea folosirii adjectivelor ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod se află în dependență directă de dezvoltarea la aceste adjective a sensului calitativ. Cu această funcțiune sînt larg folosite adjectivele calitative, precum și acele adjective relative la care e puternic dezvoltată valoarea calitativă. Dimpotrivă, adjectivele nu sînt folosite, cu valorile lor relative, cu funcțiune de adverbe de mod. Gradul de exprimare a unei calități depinde, la adjective, în primul rînd, de proprietățile lor structural-semantice.

Posibilitatea folosirii adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod trebuie privită ca o însușire gramaticală a adjectivelor calitative.

3) În limba romînă sînt frecvent folosite pentru a exprima circumstanțialul de mod majoritatea adjectivelor nederivate ; dar aceste adjective reprezintă o categorie puțin numeroasă și puțin productivă.

4) Adjectivele derivate alcătuiesc o grupă mai numeroasă și mai productivă decît adjectivele nederivate. Dar, după cum se vede din materialul studiat, nu toate adjectivele acestea pot fi folosite ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod. Cu această funcțiune sînt folosite pe larg adjectivele aparținînd unor anumite tipuri structural-semantice, și anume adjectivele cu sufixele *-al*, *-at*, *-bil*, *-elnic*, *-ic*, *-iv*, *-nic*, *-os*, *-tor*, la baza cărora stau substantive cu valoare abstractă. Cu funcțiunea de mai sus pot fi de asemenea folosite cîteva adjective derivate de la substantive cu valoare lexicală concretă.

Dintre adjectivele derivate, folosite ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod, grupa cea mai numeroasă și mai productivă o formează adjectivele cu sufixele *-os* și *-tor*.

Unele tipuri structural-morfologice de adjective nu apar cu funcțiune de circumstanțial de mod. Printre acestea sînt adjectivele cu sufixele *-ean*, *-esc* și *-ist*, precum și adjectivele compuse cu ajutorul elementelor derivative *ante*, *anti*, *extra*, *hiper*, *trans* și altele.

5) Frecvența și sfera întrebuințării adjectivelor cu funcțiune circumstanțială în diverse stiluri ale limbii sînt determinate de frecvența și sfera folosirii lor cu valoare stilistică în funcțiune atributivă.

Trebuie subliniat că adjectivele nederivate sînt cuvinte cu o largă circulație atît cu funcțiune atributivă, cît și circumstanțială și se caracterizează printr-o mare stabilitate.

Adjectivele derivate însă sînt mai puțin întrebuințate decît cele nederivate, atît cu funcțiune atributivă, cît și cu funcțiune circumstanțială.

6) Proprietățile structurale și semantice ale adjectivelor determină nu numai posibilitatea folosirii lor cu funcțiune de circumstanțial de mod, ci și sensul lor circumstanțial. Acest sens este determinat de sensurile adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă și reprezintă o dezvoltare ulterioară a acestuia.

Întrucît conținutul semantic al adjectivelor nederivate în funcțiune atributivă este, de regulă, mai larg decît conținutul semantic al adjectivelor derivate cu această funcțiune, conținutul semantic al valorii circumstanțiale a adjectivelor nederivate este de asemenea mai larg, de obicei, decît acela al valorii circumstanțiale a adjectivelor derivate.

În legătură cu aceasta trebuie remarcat că conținutul semantic al adjectivelor cu funcțiune circumstanțială este, de regulă, mai restrîns decît conținutul semantic al acestor adjective cu funcțiunea lor atributivă. Acest lucru e condiționat de faptul că, de cele mai multe ori, nu toate sensurile adjectivelor cu funcțiunea lor atributivă pot fi redate și cu funcțiune circumstanțială.

7) Întrucît adjectivele pot fi folosite cu funcțiune circumstanțială numai cu valoarea lor calitativă, urmează că și valoarea lor circumstan-

țială este calitativă, identică cu aceea a adverbelor de calitate. În această calitate ele reprezintă echivalentul sintactic al adverbelor de mod, care exprimă o caracteristică calitativă a unei acțiuni sau stări. Datorită acestui lucru, categoria cuvintelor care exprimă diverse nuanțe ale caracteristicii calitative ale acțiunii sau stării se completează neîncetat pe socoteala adjectivelor, mai ales a celor derivate, mai productive decît cele nederivate.

Adjectivele folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu pot exprima o caracteristică calitativ-ciscumstanțială (comparativă), așa cum se întîmplă adesea la adverbele cu sufixul *-este*. De aceea adjectivele, de regulă, nu apar ca echivalent sintactic al acestor adverbe.

8) Deși adjectivele cu funcțiune de circumstanțial de mod au o valoare identică cu aceea a adverbelor de calitate, cu funcțiune respectivă ele nu trec, de cele mai multe ori, în categoria adverbelor. Trecerea este împiedicată de faptul că valoarea lor circumstanțială nu capătă în limba romînă o formă gramaticală stabilă, caracteristică adverbelor.

LIMBA LITERARĂ

LEXICUL LIMBII LITERARE ŞI JARGONUL LA 1844[1]

— pe marginea unei critici din ALBINA ROMÎNEASCĂ —

DE

GH. BULGĂR

În prima jumătate a secolului trecut problemele limbii au stat în centrul atenţiei atît a scriitorilor romîni cît şi a cititorilor care urmăreau în periodicele vremii dezbaterile privitoare la îmbogăţirea şi cultivarea limbii literare. Procesul grabnic de modernizare a vieţii noastre publice, pătrunderea masivă în cultura noastră a cuceririlor ştiinţei, literaturii, tehnicii ţărilor mai dezvoltate din Europa, reclamau noi termeni, un lexic mai bogat, o serie de neologisme specifice, denumind noţiuni noi, realităţi noi. Începînd cu anul 1829 cînd apar primele noastre periodice, al căror scop era de a informa pe cititori despre mersul evenimentelor, despre progresul general al culturii, al literaturii, limba noastră literară s-a îmbogăţit mereu într-un mod considerabil. Această îmbogăţire e mai vizibilă, mai concludentă în paginile periodicelor, cum am arătat în alt loc[1], tocmai pentru că presa trebuia să se ocupe de toate sectoarele vieţii, de toate manifestările publice, de realizările noi din diversele domenii de activitate umană.

Orientarea noastră atunci către cultura înfloritoare a ţărilor apusene a adus cu sine bogăţia de neologisme romanice, care prin cei mai de seamă scriitori ai vremii s-au impus repede în limbă. Mulţi tineri care au urmat la şcolile din Apus au adus cu ei un însemnat bagaj de termeni, necesar exprimării exacte a noţiunilor şi a ideilor noi. În chipul acesta termenii mai vechi greco-turco-slavi sînt curînd înlocuiţi cu neologisme romanice,

[1] *Limba şi stilul primelor periodice romîneşti*, în *Contribuţii la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, II/1957.

mai ales de origine franceză. În periodicele vremii se oglindeau multilateral varietatea și instabilitatea formelor acelor cuvinte care pătrundeau la noi o dată cu realitățile moderne.

Tendințele inovatoare puternice și zelul reformator al unora întîmpinau încă rezistența multora, mai cu seamă a boierimii deprinsă cu tradiția și legată de forme de viață învechite, dar și a omului de rînd deprins să trăiască și să vorbească așa cum a apucat. Discuțiile în jurul limbii erau adesea contradictorii, întinderea lor între 1830—1840 fiind considerabilă. Chiar după ce premisele modernizării limbii au căpătat oarecare consolidare prin energica și bogata activitate a lui Heliade, Negruzzi, Kogălniceanu etc., controversele au continuat un timp, cuvintele necorespunzătoare au mai persistat, termenii noi, necesari, impunîndu-se cu mari dificultăți. Ecouri ale acestei lupte între *vechi* și *nou* s-au văzut multă vreme în periodicele noastre de după 1840.

Pe măsură ce anumite curente creșteau în Țările românești, tendințele critice se întăreau și ele. Influența culturii străine se manifesta uneori sub forma unor exagerări; jargonul caracteristic păturilor privilegiate ale societății era o consecință a acestor exagerări. Jargonul fie turc, fie grec, fie de altă natură, primejduia normala dezvoltare a limbii noastre literare al cărei temei este limba veche, graiul popular, mereu îmbogățit cu ceea ce era necesar pentru a exprima în mod adecvat aspectele noi ale realității în continuă transformare.

*

În *Albina românească* din 1844 a fost reprodusă după *Calendarul pentru învățătura poporului* de la Iași din același an[1] o interesantă pagină de critică a jargonului. Critica aceasta este semnificativă pentru starea de spirit a cititorilor din rîndul cărora era autorul criticii; ei se opuneau conservatorismului boieresc și administrativ, alăturîndu-se curentului inovator, sursă și impuls al dezvoltării și modernizării limbii și a literaturii române. Sub titlul *Limba și portul*, *Albina* din 12 martie 1844 a publicat ca foileton semnat de N. Istrati, publicist cunoscut în epocă,[2] acest text:

„Limba și portul au avut la noi totdeauna mare analogie între sine[3] și vedera [lămurea] starea morală a nației[4]. . . Reforma înturnînd driturile vechi au agiuns a rechiema din exil limba și a-i înălța altare de închinare. . . Astă reformă introducînd pe români în familia evropeană, urzi

[1] Nu este la Biblioteca Academiei.

[2] N. Istrati (1818—1862) a debutat la *Albina* în 1841 cu poezii, fabule, cîntece războinice (cu „bravi eroi"), bucăți mici de proză, toate de valoare modestă. El a nimerit mai bine „în caricaturarea limbii la modă supt influența ce se preschimbă, a grecilor, rușilor și francesilor". N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea* vol. II, p. 217.

[3] Ideea va reveni la A. Russo: „Arma întîi și cea mai grozavă care au bătut cetatea trecutului au fost schimbarea portului vechi". (*Studie moldovană*, în *Zimbrul*, 1851).

[4] Am renunțat la unele amănunte istorice, nelegate de problema limbii.

mulțime de lucruri nouă. Cu costumul nou, dregătorii primiră în pripă streine expresii forenze și administrative, dar nu tîrziu moldoromînii au simțit cu tot aceeași putere, ce le-au înturnat pămînturi împresurate, pronomii [privilegii] călcate, li dă dreptate a-și desșerbi și limba de împresurări și a o duce la gradul perfecției, introducînd cuvinte tehnice a maicei sale sau a surorilor ei, pentru că, dupre cum proverbia zice: sîngele nu se preface apă. În asemănarea grecilor carii curățind din limba modernă mixto-barbară cuvintele de element strein, videm stăruind pe literatorii romîni adăpați cu studiile clasice și pășind dupre acea sistemă spre a agiunge la asemenea scop. De aice se trag, despre o parte fanatismul latinității, a franțeziei și a italieniei, de aici și critica împungătoare celor tîrzii, înfrînătoare celor prea înfocați căci întru toate este mîntuitor a păzi mijlocul: *medium tenere beati.*

Ca o critică, întru toate nimerită, citim următoarele epistole, publicate în *Calendariul* acestui an: *Corespondenție între doi amorezi* sau limba romînească la anii 1832 și 1822.

Cuconiță

În sfîrșit nu am putere să mai fiu *obijduit.*
Ș-aceasta printr-o *zapiscă* eu de mult ți-am *dosloșit,*
Că făcînd *suprafcă* în mine, în acest amar *predmet,*
Din *povodul* dumitale, m-am trezit cu rană-n pept.
Dar dumneata prin *povescă* mi-ai făcut aspru *ponos,*
Vrînd cu mine *peripiscă* și cerînd să-ți dau *dopros.*
Ascultă-mă, cuconiță: iată-ți *docladarisesc*
Că *jaloba* mea nu zice decît cumcă pătimesc,
Și *vipisca* ce-ți trimisem nu merită *vigavor*;
Căci din *hodul delei* mele se vede numai amor.
Dumneata bagă de seamă la *opisul* ce ți-am dat
Și-i vedea că sînt un *liude* cu sufletul prea curat,
Drept aceea eu o *cnigă scripisită* și cu *șnur*
Ți-o *predstavlisesc,* stăpînă, cu ahotă și ogur,
Cerînd *podpiscă* anume la *otnoșenia* mea;
Căci și eu oi da *podpiscă,* oricînd dta vei vrea.
Nu mă *ovolni* din gîndu-ți seau vreun *nadpis* să-mi întorci,
Căci eu jărtfesc pentru tine cer, pămînt, lume *i proci.*
Raspolojenia încă nu iartă a *nastoji*
Pe-un *dvorenin* ce iubește și cere a se iubi,
Pe-un *pametnic* ce-n *dejurtsvă* de multe ori
La *predsustvii* ca *pomojnic* cu credință au slujit.
În multe *comandirofce* tot cu cinste am umblat
Și *sledovii* pe la *zastave* de multe ori am lucrat;
În *odpusci* cu *podorejne* eu ca alții n-am ieșit,
Sau *ostanofce* la slujbe în veac n-am pricinuit;
Samavolnicie iarăși nici cum nu am săvîrșit
Ci *nagrajdenii* primit-am ca un *cinovnic* cinstit.

Nacazanii pentru slujbă niciodată n-am avut
Şi *zdelci* a lucra ca mine altul nu s-a mai văzut.
Din *stolonacealnic* astăzi spre *cîlen* sînt *pomăzuit*;
Pentru că cunosc *pareatca*; l-asta m-au înaintit.
Nu crede deci la *donosuri*, nu-mi lua al tău favor
Şi nu uita că mă chiamă xxx *sîn* xxx.

Beikakimu

Paraponu ce-mi făcuseşi, *file*, eu l-am priimit;
Ostoson nu am cuvinte, *fosmul* meu cel mult iubit.
Ti taftelis, *en agamu*, *oriste* îţi hărăzesc,
Şi eu *malista*, *psihimu*, eu îţi spun că te iubesc.
Titeriazi, *lipon*, a-mi scrie şi a-mi bănui?
Cînd *arhonda*, *ţelebimu*, eşti sigur că te-oi iubi,
Tipotes nu am în lume, *parigorie* nu văd,
Dar cînd mă aflu cu tine, *beimu*, în rai mă cred.
Neshe de la *Pendedeka*, de cînd noi ne-am tot iubit,
Spune-mi, lasă *zeflimeaoaua*, *telospanton*. te-am vîndut?
Orismosas cînd ai vrut, *kirie* n-am şi oftat?
Căci te iubesc astfel tare, ca şi cum m-ai fărmăcat.
Polakala îmi pare bine că tu te-ai pomăzuit
Cîlen sau *loghiotatos* ca s-ajungi ai nimerit.
Aksafna cu duioşie, te rog mult a m-asculta,
Să nu faci *skepsis*, *tertipuri*, nerozii *ketalipa*.

*

Prima scrisoare pune în evidenţă volumul masiv de termeni intraţi în limbă în epoca Regulamentului Organic. E vorba de jargonul boieresc şi de cel al burgheziei, al funcţionărimii, creat, în parte, în acea epocă. Termenii speciali se referă la aspectele relaţiilor sociale, la noţiuni administrative, la forme de civilizaţie împrumutate şi numite cu termeni străini. A doua scrisoare oglindeşte un strat de limbă, de jargon mai vechi; el aparţine epocii fanariote. Acest jargon mai persista încă nu numai la 1822, cum scrie autorul criticii, ci chiar la 1832 şi mai tîrziu. În opera primilor noştri clasici, ca să nu vorbim de Văcăreşti, de Conachi, de Mumuleanu, se găsesc, destul de des, multe elemente greco-turco-ruse, în special în prima parte a activităţii lor. În epoca Regulamentului care a deschis pentru romîni o eră de modernizare (fiindcă Rusia însăşi era sub influenţa occidentală şi clasele privilegiate au deprins limbi străine, obiceiuri şi forme de viaţă franceze ori germane) vin în Ţările romîneşti mulţi termeni ruseşti dar o dată cu ei, şi tot prin intermediul rusesc, multe neologisme romanice. Influenţa acestei epoci s-a întîlnit apoi cu cea venită direct din Apus şi curentul occidental s-a întărit tot mai mult. Amintirea reorganizării administrative moderne înfăptuită prin Regulament a durat; termenii nu au dispărut aşa de curînd. Scrisoarea dintîi exagerînd volumul acestor termeni în versurile fabricate de dragul satirei,

vrea să scoată în evidență inactualitatea lor. La fel de inactuali păreau în toiul pătrunderii neologismelor romanice și termenii greceşti din a doua scrisoare. Procedeul combaterii a ceea ce era vechi, depășit, mi se pare original și eficient : la 1844 se compun două scrisori pline de termeni străini ; documentele se raportează la date mai vechi (1822, 1832) ; dar ținta era vizibilă : înlăturarea a ceea ce era vechi prin elemente noi mai bune, mai utile limbii moderne.

Dacă raportăm la starea literaturii noastre terminologia de mai sus vom constata că intervenția autorului celor două scrisori nu era de loc inutilă. Critica jargonului în creștere încă din epoca fanarioților și din timpul domniilor regulamentare, nu era, cel puțin la 1844, un act gratuit, lipsit de temeiuri realiste. Starea limbii și a literaturii ne demonstrează că situînd cu ani în urmă datele scrisorilor (1822, 1832) criticul se vădea un aliat al înnoirii limbii prin elemente romanice, potrivite cu natura limbii noastre ; el demonstra într-o formă originală ceea ce combăteau în articole, în discuții, cei mai de seamă scriitori ai vremii. Forme ale jargonului, ca cele incluse meșteșugit în versurile de mai sus, au fost criticate și de Heliade, Negruzzi, Bolliac, Alecsandri ; ele trăiau doar prin „boierii ruginiți" — după vorba lui Negruzzi — credincioși tradiției, refractari la inovații. Critica de mai sus trebuie raportată la cîteva date mai concrete ale istoriei limbii și literaturii.

★

În anul în care apărea critica jargonului din *Albina*, Heliade publica un important articol *Literații romîni* în care analiza cele trei categorii de păreri în problemele limbii, păreri exprimate de mai mulți literați. Din acest articol care e o imagine sintetică a curentelor la modă atunci, reținun mic pasaj de la început : „Radicalii au o țintă de a curăți limba de tot elementul eterogen. Care este ținta mijlociilor ? De a lucra limba întocmai ca un argintar ce pune cîteva părți de argint și cîteva de alamă... Mijlociii zic că ei au înnemerit mai bine chipul de a cultiva limba și că acest chip este de a păstra vorbele cele obișnuite". Pe lîngă aceste două categorii erau regaliștii „care în scrierile lor se țin de școala cea veche și în limbă și în ortografie și în părerile lor, întocmai ca regaliștii cei politici"[1].

Scriitorul moldovean C. Negruzzi — cum se știe — a mers alături de Heliade în cele mai importante probleme ale limbii și năzuințele lor comune au constituit un fapt pozitiv, important, pentru atingerea unei ținte istorice : îmbogățirea și cultivarea limbii noastre literare. În 1844, începînd chiar din ianuarie, apar cele patru binecunoscute *Scrisori* ale sale avînd fiecare subtitlul *Critică*) în legătură cu problemele limbii literare. Revista *Propășirea* a publicat în ianuarie, aprilie, octombrie, decembrie

[1] *Curierul romînesc*, 1844, nr. 4 (17 ianuarie).

aceste scrisori, devenite în *Păcatele tinereţelor* (1857) *Scrisorile* XIV, XV, XVI, XVIII, în care scriitorul îşi preciza atitudinea faţă de diferitele probleme ale limbii literare, atunci în discuţie. În prima *Scrisoare*, el declara: „Îmi zici că creez ziceri? Ce o să fac cînd îmi lipsesc cuvinte, ca să-mi arăt ideile? Însă de vei căuta bine, vei videa că şi acele ziceri sînt sau romîneşti uitate, sau împrumutate de la limbile surori. Şi apoi, întru aceasta am urmat pildei altora, cari ştiu ce va să zică o limbă..." Cuvintele sînt puse în gura unui „june" dar sînt aprobate de Negruzzi: „îmi mărturisesc păcatul — mă cam învoiesc cu ideile lui". Scriitorul e de partea celor care primeau, cu discernămînt, neologismele necesare, spre deosebire de „boierii ruginiţi" susţinînd „că e cu neputinţă a strica obiceiul"; asta e „vorbă proastă a oamenilor mişei, pentru care nu e nimic cu putinţă", adaugă scriitorul.

În toate dezbaterile privitoare la problemele limbii, ale dezvoltării şi modernizării ei, scriitorii au fost animaţi de un spirit progresist consecvent. E demn de remarcat faptul că Negruzzi, despre care nu se poate spune că a fost cu trup şi suflet alături de toate acţiunile paşoptiştilor, cînd era vorba de înnoirea limbii, de primirea neologismelor capabile să exprime cele mai subtile nuanţe ale gîndirii şi simţirii, nu ezita să recomande curaj şi spirit critic în însuşirea, din limbile romanice, a acelor elemente lexicale care puteau realmente folosi dezvoltării limbii noastre. Teoretic deci, el şi Heliade, apoi Bălcescu, Ghica, Bolliac, Alexandrescu, Bolintineanu, Alecsandri vedeau înainte, anticipau îmbunătăţirile care aveau să se consolideze peste cîţiva ani. În realitate, multă vreme termenii vechi au coexistat alături de cei noi. Elemente greco-turco-ruse folosite în terminologia administraţiei, a raporturilor publice, au continuat să fie folosite o vreme. Acest fapt se vede chiar din scrierile unor prozatori binecunoscuţi pentru zelul lor inovator.

În *Fiziologia provincialului în Iaşi* publicată de Kogălniceanu tot la 1844, vorbind despre cosmopolitismul claselor privilegiate, scriitorul îşi presăra lexicul cu mulţi termeni din categoria celor criticaţi de autorul versurilor citate mai sus. Kogălniceanu foloseşte la 1844: „*dvorenin*(boier curtean), *pojarnic* (pompier), *cinovnic* (mic funcţionar), *evghenist* (nobil), *nacealstvă* (autoritate, conducere), *otcup* (antrepriză), *predstavlisi* (a înainta), *dellă* (dosar), *ratoş* (han), *clironomie* (moştenire). Uneori termeni de origine diferită, denumind însă aceeaşi noţiune, erau puşi pe acelaşi plan pentru a scoate în evidenţă neologismul romanic în raport cu cel rusesc: „Provincialul nu înţălege nimică din *otcupuri* şi *monopoluri*; el ştie atîta că carneţa îi lăsată de Dumnezeu ca să fie mîncată; şi că, fiartă sau friptă sau cîrnaţi poate fi mîncată oriunde i foame cuiva. El nu se poate dar hotărî a lăsa cîrnaţii săi să se alătureze la *dellă* sau să se *predstavliseascâ* la *nacealstvă*" (*Fiziol. prov.*).

Astfel de termeni apăreau mai des în scrierile care evocau stări de lucruri mai vechi. „Provincialul" lui Kogălniceanu era și el un învechit; adaptînd expresia la conținut, scriitorul utiliza termenii pe care probabil i-ar fi întrebuințat și eroul său. Cred că aceasta-i explicația prezenței numeroșilor termeni, învechiți în 1844, în limba scriitorilor, aflată la acea dată la o cotitură: ea se îmbogățea și se moderniza sub influența contactului cu țările occidentale. Operele scriitorilor vremii și periodicele noastre au participat în largă măsură la popularizarea termenilor noi, la critica jargonului, a rămășițelor lexicale, străine de spiritul și de tendințele dezvoltării limbii noastre.

★

Revenind acum la paginile publicate în *Albina* din 1844 e demnă de subliniat orientarea istorică justă a autorului care critica jargonul. Poate într-o formă exagerată, prin cumulul de termeni străini considerați nepotriviți, autorul privește puțin în urmă și precizează că în prima scrisoare e vorba de limba de la 1832 —epoca Regulamentului și deci a pătrunderii masive de termeni administrativi din limba rusă. Vorbește direct un funcționar familiarizat cu acești termeni. În a doua, în scrisoarea „amorezei" — e vorba de o epocă mai veche, 1822, căci femeile fiind mai departe de viața politică, sînt și mai conservatoare; vocabularul lor, cum spusese Cantemir, reflectă stări mai vechi ale evoluției limbii. Jargonul corespondentei e plin de neologisme neogrecești, dintr-un strat anterior lexical. La diferență de numai 10 ani termenii de jargon al celor doi corespondenți prezintă aspecte diferite pe care într-o formă pregnantă le ilustrează schimbul lor de scrisori, diferențe care se explică și prin natura conținutului variat. Autorul satirei a procedat în chip realist și acțiunea lui nu era lipsită de sens, de vreme ce și la 1844 mai dăinuiau în limbă destule elemente de jargon. Pe marginea lexicului folosit în scrisori autorul mai face un scurt comentar.

După trecerea a 12 ani de la data la care e plasată prima scrisoare evident că limba s-a mai înnoit; tot mai mult neologismele luau locul altor termeni din greacă, turcă sau rusă. O serie de cititori poate nu le înțelegeau textul, fie că n-au folosit niciodată termenii de jargon din versurile citate, fie că, civilizația evoluînd, lumea începea să se familiarizeze cu denumirile de origine romanică, mai potrivite cu natura limbii noastre. De aceea, la sfîrșitul scrisorii din urmă, autorul adaugă cîteva precizări, apoi un scurt glosar de un interes deosebit pentru datele de amănunt și completările istorice pe care le sugerează. Iată ce se spune în continuare în *Albina romînească* din 12 martie 1844:

„Astăzi aceste două feluri de limbă se înțeleg încă; dar poate că strănepoții noștri vor fi așa de norociți să-și facă întrebarea: ce dialecturi tracice sau sauromatice sînt aceste, neputîndu-și închipui că ar fi limba

romînească, dreaptă fiică limbei latine? Pentru acestii (!), şi ca să nu dăm filologilor viitori pricină de nesfîrşite sfezi, socotim de cuviinţă să alăturăm un mic lexicon de toate cuvintele îmbogăţitoare şi ciuntitoare limbei noastre, cu tălmăcirea lor în vedere :

BILETUL AMOREZULUI

obijduit — asuprit
zapiscă — invitaţie, chiemare
dosloşit — lămurit
sprafcă — informaţie
predmet — obiect
povodul — motivul
povescă — notificaţie
ponos — imputare
peripiscă — corespondenţă
dopros — protocol, proţes verbal
doclad — referat, propunere
jalobă — cerere, petiţie
vipiscă — ecstract
vigavor — reprimandă [mustrare]
hodul — marşa, cursul
delă — actă
opis — reghistru, inventariu
liude — om
odpuscă — concedie
podorojnă — bilet de postă
ostanofcă — stingherire
samavolnicie — arbitrarietate
nagrajdenie — remuneraţie
cinovnic — împiegat, oficiant
nacazanie — veghere, înfrînare
cnigă — condică
scripisit — denumărat
şnur — firul, a înfira, înfirată,
predstavlenie — prezentaţie
podpiscă — cvitanţie
rospiscă — reţepisă
ovolnire — demisionare
nadpis — refuz, a refuza
iproci — şi celelalte
nastojire — amortizare
dvorenin — nobil
dejurstfă — camera de aşteptare
pametnic — proprietar
presudstvie — seanţă
pomoşnic — practicant
komandirofcă — comandă
sledovie — comisie
zastavă — trecătoare
zdelcă — contract preliminar
stolonacealnic — şef de masă
cîlen — mădular, asesor, jude
pomăzuit — menit, candidat
pareatcă — regulă, formă
donos — denunţiaţie
sîn — fiu

RĂSPUNSUL AMOREZEI

beikakimu — domnişorul meu
parapon — tînguire
file — amice, prietene
ostoson — cu toate aceste
fosmu — lumina mea
titaftelis — ce vrei?
agamu — patronul meu
oriste — poftim
malista — mai ales
psihimu — sufletul meu
ti teriazi — ce se potriveşte
ţelebimu — cuconul meu
tipotes — nimică
parigorie — mîngîiere
beimu — domnul meu
neshe — aşa
Pendedeka — un cap eterist la 1821
zeflimeaoa — deridere
telos panton — în sfîrşit
orismosas — bucuros
kirie — doamne
polakala — foarte bine
loghiotatos — literat
aksafna — deodată, de-ndată
skepsis — deliberaţie
tertipuri — uneltiri
ketalipa — şi celelalte."

Există în glosarul de mai sus cîteva cuvinte care nu fac parte din categoria jargonului, de vreme ce s-au păstrat în limbă, fapt pe care autorul criticii din *Albina* nu l-a putut prevedea : *obijduit*, *deslușit*, *samavolnicie*, *tertip*. Marea majoritate a cuvintelor glosate fac parte însă din categoria celor „ciuntitoare limbii" și pe acestea evident autorul urmărea să le înlocuiască prin neologisme romanice.

Lexicul străin din prima scrisoare e o mărturie a grabei cu care administrația înlocuia denumiri vechi, în parte tot străine (greco-turcești) printr-o terminologie nouă, denumind realități noi, aduse de prevederile Regulamentului. Termenii greceşti din a II-a scrisoare oglindesc o tradiție mai veche, mai lungă și mai persistentă. Cum am spus, la 1844 ambele aspecte ale jargonului erau încă destul de vii, cu toate că graba de a înlocui termeni ca cei de mai sus prin neologisme romanice nu era mai mică decît zelul inovator al administrației regulamentare. N. Istrati care semnează această critică nu forța uși deschise ; problema jargonului criticat mai sus a rămas actuală chiar mai tîrziu, către apogeul creației dramatice a lui Alecsandri. O serie de comedii ale acestuia reflectă tocmai critica jargonului, rîd de moda veche a unor personaje, boieri și funcționari al căror grai e presărat cu termeni străini, similari cu cei explicați mai sus. Dau numai un exemplu în acest sens.

În piesa *Boieri și ciocoi* care poartă indicația autorului : „scenele se petrec în Iași între anii 1844—1846", întîlnim în actul al II-lea, scena a IV-a, pasaje întregi pline de cuvinte de felul celor folosite în prima scrisoare : „Făcînd *sprafcă* în *ispisoacele* mele am *dosloșit* din *hodul* lor că, unchiul meu ... au cumpărat la *leat* 1812 o hîrtă de loc... cu *zdelkă* întărită în *presustvia* giudecătoriei de Botșăni, așa precum se poate dovidi din cuprinsul *delilor skripisite* și șnuruite ce se află la Arhivă, în dulap, în *predmetu* suspominitei vînzări". Pe aceeași pagină a piesei mai întîlnim : *povescă*, *ponos*, *insovolnicie*, *vigavor*, *docladarisi*, *stolnacealnic*, *cinovnic*, *podorojnă*, *podpiscă*, *ostanovcă*, *otnoșenie*. În alte locuri (și mai des) este satirizat jargonul greco-turc. Și fiindcă poetul a trebuit să folosească un important număr de termeni străini, în numeroasele pasaje critice, contra jargonului, el s-a văzut obligat ca în ediția *Operelor complete* din 1875 să adauge un glosar explicînd pe scurt cuvintele străine din opera sa dramatică[1].

Compararea glosarului lui Alecsandri cu cel din *Albina* confirmă pe de o parte buna orientare filologică a criticului de la 1844, iar pe de altă parte scoate în evidență unele particularități de interpretare care merită să fie reținute. Mă refer acum la unele diferențe din cele două glosare. Cuvîntul *sprafcă* e explicat în *Albina* prin „informație", la Alecsandri

[1] De acest glosar m-am ocupat mai pe larg în *Limba romînă*, 3/1956.

„cercetare" (cu trimitere la pagina 563); *povescă*, A. R. „notificație", Alecs. „raport" (1358); *ponos*, A. R. „imputare", Alecs. „scuzare" (ib.); *nacazanie*, A. R. „veghere, înfrînare", Alecs. „pedeapsă" (1359); *oriste*, A. R. „poftim", Alecs. *aud?* (370); dar și *oriste didascale* „poftim profesore" (372); *dopros* A. R. „protocol, proțes verbal", Alecs. „manieră" (41), în vreme ce la Alecu Russo citim „Strigarea obștei este doprosul și giudecata regimului trecut...", cuvînt interpretat prin „anchetă"[1]. *Liude* e în A. R. „om", la Alecs. „scutit de dări" (41).

Un fapt caracteristic apare de asemenea evident din cuprinsul glosarelor anexate la cele două scrisori din *Albina* : preferința acordată neologismelor, larga întrebuințare a termenilor de origine romanică pentru a explica elementele de jargon. Acest mod de explicare a unor cuvinte străine nu este nou. În *Limba și stilul primelor periodice românești* am arătat pe larg ce rol joacă neologismele romanice în glosele pe care le întîlnim în paginile primelor noastre periodice (1829—1840), felul cum ele intrau din ce în ce mai mult în vocabularul limbii noastre literare.

Dar preferințele aproape exclusive pentru neologismele romanice, mai ales de origine franceză, cuprindeau în ele germenele unor noi exagerări : franțuzirea limbii pe care nu mult după 1844 o vor combate scriitorii noștri clasici și, mai ales, într-o formă adesea violentă, Eminescu. În chipul acesta orice exagerare în folosirea termenilor moderni, în îmbogățirea pripită a limbii noastre literare își va găsi o replică, o critică menită să tempereze zelul inovator și să readucă în circulație bogăția tezaurului vechi al limbii populare, temeiul fundamental al dezvoltării limbii literare.

Pagina de critică a jargonului publicată în *Albina românească* din anul 1844 e un ecou al eforturilor colective de a combate ceea ce e vechi și inutil în limbă, de a o îndrepta spre sursele ei firești de modernizare, în conformitate cu starea de spirit generală atunci. Necesitățile exprimării unor realități noi cereau un volum sporit de termeni, iar aceștia erau impuși de sporul civilizației moderne.

---

[1] Al. Russo, *Scrieri*, ed. P. V. Haneș, 1908, glosar.

ASPECTE STILISTICE ALE VERBULUI LA N. FILIMON

DE

ION GHEȚIE

Dacă cercetăm arta literară a lui Nicolae Filimon pentru a-i evidenția calitățile fundamentale, sîntem obligați să recunoaștem că, înainte de toate, în opera scriitorului muntean predomină aspectele narative. Eliberînd ficțiunea poetică din contingențele cu prezentul, autorul preferă să relateze faptele într-o perspectivă trecută, ceea ce sporește caracterul narativ al expunerii și-i acordă scriitorului o mai mare independență în raport cu fabulația operei. În același timp, autorul izolează tipuri caracteristice, pe care le apropie de lumina actualității, justificîndu-le prin analize sufletești sau întregindu-le acțiunile prin adaosuri explicative. Narativă în primul rînd și-n bună măsură psihologică, proza lui Filimon se realizează stilistic în aceste direcții, în mare măsură, prin verb.

Aspectul esențial, cel narativ, al prozei lui Filimon e prezent de-a lungul întregii opere. În cercetarea noastră am pornit de la un fragment mai lung din romanul *Ciocoii vechi și noi*, căruia îi redăm deocamdată începutul:

„Aceste onori ce pe toată ziua se repetau în casa Banului, nu rămaseră neobservate de juna Maria. Ea începu să se ocupe cu nevinovăție de omul acela despre care se zicea (sic !) atîtea lucruri bune și frumoase; și atențiunea ce dete favoritului tatînă-său, o făcu să descopere într-însul tot ce poate să insufle simțiri dulci și atrăgătoare. Bunătatea inimii sale se vedea scrisă pe figura-i francă și plăcută; blîndețea ochilor săi făcură

(sic !) adeseori pe juna fecioară să se turbure, iar junele nu putu rămîne nepăsător la aceste semne ale unui amor născînd" (p. 164) [1].

Pasajul descrie înfiripărea dragostei dintre Gheorghe şi Maria. Mişcarea naraţiunii se organizează aici în trei planuri stilistice. Partea proeminentă a fragmentului conţine relatarea dragostei incipiente, văzută ca un proces în dezvoltare. Narativă prin excelenţă şi fixată temporal, deci istorică, prezentarea trebuia să se fixeze asupra unui timp specific povestirii. Alegerea perfectului simplu e dictată însă şi de caracterul de proces al acţiunii, care, în faza aceasta, se găseşte în momentul iniţial. Propoziţiile grupate în jurul perfectelor simple alcătuiesc osatura acţiunii, pe care vin s-o întregească propoziţiile construite cu imperfectul sau cu prezentul. Îndepărtînd enunţările complementare sau analitice şi rezumîndu-ne numai la propoziţiile exprimate prin perfectul simplu, observăm că acţiunea se păstrează în liniile sale esenţiale.

Fragmentul mai cuprinde în afara părţilor narative o serie de precizări explicative, de completări analitice sau psihologice. În toate cazurile, indiferent dacă sînt cuprinse în regente sau secundare, întregirile apelează consecvent la imperfect. În cazul acesta, sîntem departe de precizia temporală a părţilor narative. Constatarea e întărită de faptul că cele trei imperfecte din pasaj sînt impersonale, ceea ce face ca impresia de vag să se impună mai uşor.

A treia stratificaţie în text conţine comentariul autorului. Se observă uşor că fragmentul încearcă să exprime un complement greu de găsit. Într-adevăr expresia *tot ce poate să insufle simţiri dulci şi atrăgătoare* nu are un echivalent precis, putînd fi raportată la o serie de noţiuni. În acelaşi timp, formularea e reflexivă, fiind impregnată de generalitate. Ea este deci, prin structură şi intenţie, plină de nedecis, de vag; de aceea, la prima impresie, prezentul pare nepotrivit. Dacă autorul îl pune totuşi la contribuţie pentru exprimarea sentinţei, trebuie să remarcăm că avem a face cu un prezent atemporal, lipsit de fixaţiune. El e cerut de alura filozofică a frazei, a cărei generalitate nu tolerează conturul temporal precis. De aceea, timpul prezent are aici o nuanţă şi mai neprecisă decît imperfectul în părţile explicative. Prezenţa conjunctivului după prezent măreşte incertitudinea temporală printr-una modală, în timp ce grupul *tot ce*, prin caracterul său nedefinit, anticipează parcă nuanţa stilistică a verbului.

Analiza stilistică a fragmentului ne permite să fixăm rolul verbului în construcţia frazei. Am remarcat că acţiunea e fixată istoric într-un trecut apropiat, ceea ce face ca perfectul simplu să devină norma temporală a fragmentului. Completarea naraţiunii prin relaţii mai puţin

[1] Toate trimiterile la pagină sînt făcute la ediţia N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi sau Ce naşte din pisică şoareci mănîncă*. Cu o prefaţă de d. N. Iorga. Bucureşti, 1902.

precise, cu caracter analitic sau descriptiv, se face prin imperfect, în timp ce comentariul autorului se fixează cu ajutorul prezentului. Dacă imperfectul este un prezent al trecutului [1], el are un caracter mai actual (în funcție de prezent), decît perfectul simplu, care reprezintă o acțiune definitiv încheiată. Stilistic însă, îndrumarea temporală a fragmentului trebuie căutată nu de la prezent spre trecut, ci *de la trecut spre prezent* și *în funcție de trecut*. Față de perfectul simplu (care e timpul fundamental al pasajului) imperfectul (exprimînd o acțiune care durează) e mai puțin actual, nu mai neactual însă decît prezentul. Uzînd pentru noțiuni mai puțin actuale (în raport cu momentul narațiunii) de imperfect, iar pentru fapte desprinse din timp de prezent, fragmentul risca să se compromită sub raport temporal, întrucît mergea în contrasens cu norma gramaticală. Folosind imperfectul ca să exprime o nuanță mai puțin actuală, autorul și-a dat seama că, pentru cititor și față de normă, imperfectul sugerează, dimpotrivă, actualitatea. Pentru a șterge nuanța de actualitate pe care imperfectul o are față de perfectul simplu și a face astfel posibilă îndrumarea *către prezent*, autorul folosește forma impersonală, conferind verbului un caracter nedecis pe care de altfel imperfectul îl conține funciar. Utilizînd prezentul, Filimon trebuia să amplifice operația de ștergere, de slăbire a sensului temporal. De aceea, printr-un prezent atemporal, prin caracterul vag al propoziției sau prin atașarea unui verb la modul nesiguranței și a unei construcții pronominale nehotărîte, Filimon privează prezentul de precizie și de actualitate. Iată, așadar, cum dezacordul dintre sensul temporal gramatical și stilistic este rezolvat prin umbrirea treptată a imperfectului și a prezentului.

Pasajul de care ne-am ocupat marchează un moment important în evoluția dragostei celor doi tineri : începutul. Urmarea, cu excepția primelor două propoziții, arată amploarea crescîndă a sentimentului, nu pe plan narativ, ci în mod analitic.

„Dar atunci pacea își luă zborul din inima Mariei și din a lui Gheorghe, mica familiaritate ce se formase între dînșii din relațiunile lor, începu să dispară ; ei evitau întîlnirile, dar cînd întîmplarea îi punea pe unul în fața celuilalt, o confuziune neînțeleasă îi domina pe amîndoi, încît nu știau ce să facă și cum să iasă din acea situațiune nedomerită. Multe nopți trecură fără ca somnul să poată închide ochii junei copile ; cît despre Gheorghe, lucrul mergea mai bine, căci el, deși o iubea cu focul primului amor, dar ocupațiunile lui cele multe și variate, îl făceau să uite cîteva ore din zi, suferințele pasiunei sale celei fără speranță ; pe dată însă ce se apropia de locuința banului, inima lui începea să simță

[1] Vezi T. Vianu, *Structure du temps et flexion verbale* în *Bulletin linguistique*, XI (1943), p. 9. Autorul precizează că prin imperfect se reprezintă nu o stare trecută, ci una prezentă în raport cu evenimentele povestite (p. 10).

chinurile arzătoare ale unui amor, care devenea cu atît mai puternic, cu cît el prezinta mai puține probabilități de un rezultat fericit.

Locul de predilecțiune al lui Gheorghe era chioșcul din grădină; într-însul ținea el cărțile de citit și hîrtiile sale. Pe dată ce se scula de la masă și își termina datoriile sale către banul, se suia în chioșc și rămînea acolo meditînd asupra tristei sale poziții. De multe ori focul amorului îl aducea pînă la nesocotitul proect de a fura pe juna Maria, și a se ascunde cu dînsa în vreo parte mai puțin cunoscută a țării. Dar aceste rătăciri copilărești dispăreau înaintea simțului de onoare și datorie... „Ei bine, zicea el, să fac această faptă osîndită de bunele obiceiuri; dar ce va zice lumea cînd va afla că un om gonit de nenorocire a fost ajutat și căpătuit de un boier cu inima milostivă; iar el, drept mulțumire, i-a pătat perii cei albi și l-a omorît fără vreme? Nu! Nu voi săvîrși această nelegiuire! Voi fugi cît se va putea mai mult de întîlnirile mele cu Maria, și dacă nu voi putea să sugrum în mine această patimă, voi părăsi casa făcătorului meu de bine și mă voi duce unde mă va îndemna Dumnezeu...".

Maria, pătrunsă de nevinovata sa iubire, simțea o mare plăcere a urmări pe Gheorghe cu ochii și cu imaginația ei; după ce el pleca la visterie, ea se suia în chioșc și privea cu mare interes locul unde ședea el, cărțile pe cari le citea și în fine orice obiect pe care îl atingea el" (p. 164—166).

Autorul prezintă pe rînd cele două personaje pe linia studiului sentimental, efectuat nu prin expunerea evenimentelor în timp, ci în forma analizei psihologice. Pentru aceasta, perfectul simplu este înlocuit consecvent cu imperfectul, cu excepția soliloculuí retoric al lui Gheorghe, care se sustrage strident îndrumării stilistice generale. Nuanța temporală devine tot mai puțin precisă, întrucît trecerea de la perfectul simplu la imperfect se face treptat. Primele două propoziții ale analizei psihologice continuă narațiunea, utilizînd perfectul simplu (*Dar atunci pacea își luă zborul din inima Mariei și din a lui Gheorghe*; *mica familiaritate... începu să dispară*). Propoziția următoare se grupează în jurul imperfectului, dar al unui imperfect cu nuanță evidentă de perfect (*Ei evitau întîlnirile*), pentru ca apoi sensul de perfect să se atenueze treptat. Partea analitică, foarte lungă, se construiește în exclusivitate cu imperfectul, timpul cu care Filimon își face cu preferință descrierile și analizele sufletești. O singură dată reapare perfectul simplu și atunci aduce o precizare temporală, făcînd legătura cu pasajul analitic următor (*Multe nopți trecură...*). Procesul descrierii dragostei celor doi tineri are însă o îndrumare progresivă: trecînd prin disecarea analitică, el trebuia să culmineze în punctul final. Deoarece începutul expunerii fusese puternic marcat pe plan istoric, sfîrșitul nu se putea sustrage aceleiași determinări precise. E interesant, în această privință, pasajul în care tinerii se conving

de dragostea reciprocă, ceea ce pe planul compoziției însemnează sfîrșitul expozeului.

„Într-o zi pe cînd se afla în chioșc cu femeile sale, o mică suflare de vînt risipi vreo cîteva hîrtii de-ale lui Gheorghe ; Maria se repezi să le adune, dar mîna ei se opri fără voie pe o hîrtie de Veneția cu mărginele poleite, pe care erau scrise versurile acestea :

„*Sus, pe cer sunt multe stele* ;
„*Cîmpu-i plin de floricele* ;
„*Dar nici una dintre ele*
„*Nu-i ca chipul puicii mele* !

Maria citindu-le se simți transportată de bucurie, și strîngînd hîrtia, o băgă în buzunarul fermenelii. După cîteva ore, rămîind singură, ea reciti de mai multe ori acele versuri, și își plăzmui o mulțime de închipuiri frumoase, a căror concluziune fu convingerea temeinică că versurile erau scrise pentru dînsa și că Gheorghe o iubește. Singura idee ce o tulbura era că nu se credea așa de frumoasă precum o descrise Gheorghe în versurile sale. Modestia ei nu-i permitea să creadă că este mai frumoasă decît stelele cerului și florile pămîntului ; cu toate acestea amorul propriu și cochetăria, aceste viciuri ce le posedă pînă la un oarecare grad chiar femeile cele mai oneste, făcu (sic !) pe noua noastră Ero să-și îndrepteze pașii către oglindă unde după ce schimbă de mai multe ori veșmintele și se privi într-însa zîmbind și gesticulînd, se retrase plină de speranță că poate fi iubită de frumosul ei Leandru". (p. 166—167).

Pasajul începe cu indicații temporale precise (*Intr-o zi pe cînd se afla în chioșc...*), care arată sfîrșitul analizei psihologice și reia șirul narațiunii (imperfectul face parte dintr-o propoziție temporală). După un imperfect, care mediază trecerea către preciziunea temporală (*se afla*), perfectul simplu reapare cu consecvență. Întreg pasajul numără nu mai puțin de treisprezece perfecte simple, care guvernează din punct de vedere temporal acțiunea. Sînt și în acest fragment părți complementare sau descriptive și e interesant de observat că tot imperfectul le exprimă (cu cîteva excepții), ca în momentul inițial. E prezentă și reflecția autorului, și în cazul acesta prezentul vag, neprecis, se regăsește în forme, e drept, mai puțin estompate. Timpurile sînt mai puțin umbrite și prezentul e mai frecvent, poate pentru că întreaga expunere a dragostei e o introducere la acțiunea centrală a capitolului : surprinderea de către ban a legăturii sufletești dintre cei doi tineri. Frecvența prezentului (e constatat de patru ori [1]), neestomparea lui (ca și a imperfectului) conferă mai multă actualitate acțiunii, și mediază trecerea spre acțiunea centrală. Restul capitolului (nu ne referim la părțile orale) merge pe aceeași linie : faptul istoric se grupează în jurul perfectului simplu, descrierea, fizică sau psihologică,

[1] N-am luat în considerare strofa intercalată în text.

și completările—în jurul imperfectului, în timp ce autorul folosește pentru expunerea sa prezentul.

Dacă încercăm o reprezentare plastică a semnificației stilistice a verbului, sîntem siliți să ne gîndim la relief. Vrem să arătăm însă de la început că analiza verbului, în sensul în care a fost realizată, n-am întreprins-o pentru a ilustra o constatare pe care acad. T. Vianu a făcut-o încă în 1941. Studiul atent ne-a permis să detașăm inițial trei etaje în substanța temporală a verbelor. Aranjarea celor trei momente nu se putea face în plan, ci numai folosind a treia dimensiune. Imaginea plastică a pasajelor și chiar a capitolului este cea a unui relief în care proeminențele, părțile medii și netezimile compun un ansamblu ordonat. Părțile înalte, mai apropiate de noi, sînt cele narative, cele mai puțin reliefate sînt elementele descriptive sau analitice, iar cele netede reprezintă expunerea autorului. Părțile bogat accidentate, care marchează începutul și sfîrșitul unei acțiuni, sînt legate între ele în mod gradat prin întinderi puțin reliefate, care reprezintă pasajele descriptive sau analitice.

Comparația trebuie să reziste tentației și să se oprească aici, pentru a nu sacrifica buna intenție în profitul fanteziei. Deși aspectul stilistic temporal al verbului se menține de-a lungul capitolului, cu mici excepții, e riscant să i se afirme prezența în întreg romanul. O analiză atentă ar putea confirma sau anula ipoteza. Ca la orice constatare, abaterile sînt inerente. Basorelieful în descrierea luptei de la Călugăreni [1], în care prezentul se referă la romîni, iar trecutul la turci, nu se poate constata dincolo de acest episod. Dacă în cazul acesta relieful e, într-o oarecare măsură, un reflex involuntar al atitudinii sentimentale a autorului, la Filimon el cuprinde o ierarhizare a valorilor temporale, subliniind aspectul narativ al romanului. El se constată destul de unitar de-a lungul unor pasaje în care am încercat să verificăm constatarea, în timp ce construcția în relief la Bălcescu, prezentă în descrierea luptei de la Călugăreni, nu se găsește, după cum s-a arătat mai de mult [2], decît în partea a doua a narării bătăliei. În prima parte, prezentul se referă la turci în multe locuri, iar trecutul la romîni, fapt care constituie o primă obiecție în calea generalizării.

Considerațiile de mai sus, încercînd să surprindă o notă generală a stilului lui Filimon, au privit aproape exclusiv rolul timpurilor indicativului. Stabilind destinația fiecărui timp în realizarea ierarhiei verbale, am văzut că imperfectul, între altele, e folosit pentru a realiza analiza psihologică a personajelor. În redarea unor stări sufletești, autorul recurge însă uneori și la modurile nepersonale și la abstractele verbale

[1] Vezi T. Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, București, 1941, p. 35—38 și 443—449.

[2] D. Popovici : T. Vianu, *Arta prozatorilor romîni* (recenzie) în *Studii literare*, I (1942), p. 244.

formate de la aceste moduri. Schițînd portretul lui Dinu Păturică, la începutul romanului, Filimon merge pe trei linii : descrierea fizică, înfățișarea îmbrăcămintii și prezentarea stării sufletești a personajului. Partea finală a portretului, care ne interesează, e următoarea :

„... un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stîlpii intrării și absorbit în niște meditațiuni, care reflectîndu-se în trăsurile feței sale, lăsau să se vadă pînă la evidență că gîndirea ce-l preocupa nu era decît planurile ambițioase ce închipuirea lui cea vie îi punea înainte și obstacolele ce întîmpina în realizarea lor" (p. 10—11).

Pasajul conține zugrăvirea stării de concentrare mintală, de dispariție a preocupărilor laterale, în fața unei reflecții absorbante, care determină o dispersare a atenției. Transpunerea unei situații similare într-un pasaj descriptiv și analitic poate fi realizată îndeosebi printr-o alăturare dozată a substantivelor abstracte și a adjectivelor corespunzătoare. Filimon însă nu folosește acest procedeu pentru a construi un tablou static, ci conferă rolul primar verbului. Trecerea de la descrierea minuțioasă a îmbrăcămintii la notarea reflecției absorbante e mijlocită de două propoziținni care fixează personajul în ambianța imediată, subliniind absența completă a mișcării : *un astfel de june sta pe scara caselor marelui Postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stîlpii intrării.* Primul verb e echivalentul absolut al lipsei de acțiune, al doilea întărește staticitatea atitudinii, afirmînd imobilitatea, repaosul intenționat ales. Inerția atitudinii e continuată în starea de dispersare a atenției, de distragere, prin uzilizarea corespunzătoare a modurilor nepersonale. În prima parte a pasajului următor (... *absorbit în niște meditațiuni, cari, reflectîndu-se în trăsăturile feței sale, lăsau să se vadă pînă la evidență...*), accentul cade de fiecare dată asupra verbului, luat în forme modale impersonale (*absorbit, reflectîndu-se*), care numesc acțiunea fără să-i înfățișeze dinamismul. Se observă că al treilea verb în ordine (*lăsau*), predicatul propoziției relative de pe lîngă substantivul *meditațiuni*, întregește numai în parte aspectul static al stării sufletești a personajului. Dacă verbul are în frază înțelesul de „permite", „îngăduie", ceea ce echivalează cu o acțiune mintală, deci cu o stare, modul și timpul relevă o parte din dinamismul cuvîntului. Prezența indicativului e cerută de momentul următor al descrierii psihologice a personajului. Într-adevăr, împrăștierea atenției se operasc numai pe linii secundare, fiind cauzată de prezența unui gînd persistent. Partea finală a lungii perioade precizează obiectul cugetării : planurile ambițioase. Dacă autorul nu mai poate folosi din nou verbele și modurile statice, motivul e obiectivarea stării sufletești în proiecte de viitor și mobilitatea gîndirii în jurul unor intenții care cereau materializarea. De aceea, în partea finală verbul e pretutindeni la indicativ, sugerînd mișcarea, însă o mișcare interioară, sufletească. Analiza psihică

eliberată din notațiile statice pregătitoare, uzează acum, ca de obicei de imperfect : „*lăsau* să se vadă pînă la evidență, că gîndirea ce-l *preocupa*, nu *era* decît planurile ambițioase ce închipuirea lui cea vie îi *punea* înainte, și obstacolele ce *întîmpina* în realizarea lor".

Examinînd întreg fragmentul în privința folosirii substantivelor, observăm că abstractele verbale, care joacă un rol similar formelor modale amintite mai sus, sînt destul de numeroase : *gîndire*, *închipuire*, *realizare*. Prezența acestor substantive și în partea finală a pasajului diminuează dinamismul verbelor la indicativ, îndeplinind un rol moderator. Dacă avem în vedere adjectivele, concluzia de mai sus capătă un nou suport. În prima parte a descrierii, acolo unde autorul intenționa să prezinte dispersarea atenției personajului, un determinativ ar fi fost cu totul nepotrivit. Cercetarea ne arată că în cea mai mare parte a fragmentului nu se găsește nici un adjectiv, pentru ca abia în partea finală să întîlnim două (*ambițios*, *vie*), dintre care numai ultimul exprimă o nuanță dinamică.

Adăugînd aceste observații la constatările făcute cu privire la aspectul stilistic al verbului în părțile narative, putem vedea mai bine mijloacele variate și arta remarcabilă cu care autorul fixează în timp acțiunile și nuanțează, prin verb, diferitele procese sufletești.

CULTIVAREA LIMBII

GREŞELI DE LIMBĂ ÎN REVISTA DE PEDAGOGIE

DE

LAURA VASILIU

Revista de pedagogie, organul Institutului de ştiinţe pedagogice, este scrisă de profesori şi de învăţători şi adresată lor. Atît prin conţinutul ei, cît şi prin forma în care este prezentată, această revistă trebuie să aibă un rol educativ mai mare decît oricare alta. De aceea limba în care sînt scrise articolele ei trebuie să fie un model de corectitudine.

Realitatea însă nu corespunde cerinţelor. Marea majoritate a articolelor acestei publicaţii, inclusiv cele redacţionale, conţin surprinzător de multe greşeli : greşeli de gramatică, de lexic, de punctuaţie şi, mai puţine, de stil.

Dat fiind numărul mare al greşelilor, ne vom opri numai la cele mai evidente, care contravin regulilor de bază ale limbii şi produc confuzii.

Vom propune de fiecare dată soluţii pentru îndreptarea construcţiilor greşite. După cum se va vedea însă, frazele sînt adesea atît de rău construite, încît, pentru a le da o formă acceptabilă, ele ar trebui scrise din nou.

Greşeli de morfologie sînt puţine, pentru că, în general, morfologia prezintă mai puţine fluctuaţii decît celelalte compartimente ale sistemului lingvistic.

Întîlnim plurale necorecte ca fem. *brăţare* în loc de *brăţări* (*în cazul placheurilor şi **brăţarelor** pentru fixarea ţevilor de gaz.* 4,54) sau fem. *scînteie* în loc de *scîntei* (*la lumina... **scînteielor** ce se înălţau jucăuşe.* 5,48).

Găsim adjectivul *complet* la gradul comparativ : *formarea din ce în ce **mai completă** a noţiunilor.* 5,6.

În ceea ce priveşte sintaxa părţilor vorbirii, greşelile sînt numeroase şi variate.

Vom începe cu cele care sînt frecvente atît în *Revista de pedagogie*, cît şi, în general, în limba publicaţiilor actuale.

Considerăm că, datorită marii lor răspîndiri, aceste greşeli sînt cele mai periculoase, şi de aceea corectarea lor trebuie urmărită în primul rînd.

Nu ne vom mai opri asupra folosirii abuzive a pronumelui relativ *ce*, pentru că a mai fost semnalată şi cu alte ocazii şi pentru că, afară de cazurile cînd dă naştere la confuzii din pricina caracterului lui invariabil, folosirea acestui pronume nu este o greşeală propriu-zisă.

Trebuie să remarcăm însă confuzia pe care o produce pronumele demonstrativ *acesta*, atunci cînd este aşezat departe de substantivul pe care îl înlocuieşte. *Despre prof. Ilie Gherghel, prof. Diculescu în vîrstă de 70 de ani ne povesteşte că într-una din zilele sîngerosului an 1907, pe cînd acesta se afla în cafeneaua Minerva din Craiova, un arendaş a scos revolverul...* 3,19. Cine este *acesta*? Prof. I. G. sau prof. D.? Greu de spus!

În exemplul următor avem a face tot cu o confuzie, produsă de data aceasta de adjectivul posesiv *lor*: *în comitetele de conducere ale acestor corporaţii muncitorii n-au reuşit să pătrundă, aşa cum se aşteptau unii dintre ei. Curînd şi aceştia s-au lămurit asupra rostului lor.* 3,5. Rostul cui? Al comitetelor sau al corporaţiilor?

Numeralul *întîi*, adjectiv propriu-zis la origine, se comportă ca orice adjectiv cu o singură terminaţie: cînd urmează după substantivul determinat, are aceeaşi formă pentru masculin şi pentru feminin (*premiantul întîi, clasa întîi*, ca şi *somn dulce, prăjitură dulce*); cînd precedă substantivul, primeşte articolul enclitic, masculin sau feminin (*întîiul examen, întîia încercare*). Prin analogie cu celelalte numerale ordinale, care au forme deosebite după gen, indiferent de poziţia lor faţă de substantiv (*premiantul al doilea, clasa a doua*), în limba actuală apare foarte frecvent numeralul *întîi* cu două forme şi atunci cînd este aşezat după substantiv. Această abatere ne întîmpină şi în *Revista de pedagogie*: *primul studiu din partea întîia.* 4,74.

Altă greşeală care se răspîndeşte tot mai mult este folosirea verbului *a avea* la diateza reflexivă cu valoare impersonală. După modelul fr. *on a* se spune şi la noi *se are*: *se are în vedere nevoia de creştere rapidă a producţiei.* 5,33. În limba noastră însă reflexivul impersonal al lui *avea* se redă obişnuit prin persoana I plural a verbului: *avem în vedere.*

Cele mai multe greşeli se observă la întrebuinţarea prepoziţiilor şi a conjuncţiilor.

Iată un exemplu: *potrivit acestor indicaţii, în predarea noţiunilor de orientare, cunoaşterea locului natal, am pornit de la cele cunoscute de copii, a observaţiilor personale asupra „mersului" pe bolta cerească, a punctelor cardinale, a vieţii locuitorilor satului* etc. 5,51. În primul rînd

trebuie relevată nerepetarea prepoziției *de* înaintea substantivului *cunoaștere*. Trebuie spus : *noțiunilor de orientare și de cunoaștere a locului...* Afară de aceasta, observăm înlocuirea acuzativului cu prepoziția *de la* prin genitivul format cu articolul posesiv *a* : în loc să se spună *am pornit... de la observațiile personale asupra...*, se spune *a observațiilor...* În sfîrșit, genitivele cu prepoziția *asupra* sînt înlocuite tot prin genitivul cu *a* : *observațiilor... a punctelor cardinale, a vieții locuitorilor* și nu *observațiilor asupra punctelor..., asupra vieții...*

În următorul citat avem a face cu o tautologie : *înlăturarea unor exagerări rezultate datorită accentuării materialului faptic.* 5,14. Cuvintele *rezultate* și *datorită* spun același lucru. Trebuie ori *rezultate din accentuarea...* ori, și e mai bine așa, *datorite accentuării.*

Nu vom stărui asupra confuziei banale dintre prepozițiile *între* și *dintre* sau *în* și *din* ca în exemplul : *distanța între ochi și carte.* 4,74. Se știe că *între* și *în* introduc complementul unui verb, iar *dintre* și *din* un atribut. Prin urmare, în fraza : *aceste cîteva aspecte ale situației învățămîntului în Italia arată ce sarcini...* 3,62, trebuie *din Italia*, fiindcă avem a face cu un atribut.

Prin analogie cu adjectivul *capabil*, al cărui sinonim este, adjectivul *apt* apare construit cu *de* : *natura adolescenților e a p t ă nu numai de o specializare, ci într-o anumită măsură de a-și însuși și o cultură generală multilaterală.* 4,32 (cf. *capabil de fapte mari*). *Apt* cere însă întotdeauna un complement introdus prin *pentru* sau o propoziție introdusă prin *să* (+ conjunctivul) : *apt... pentru o specializare... să-și însușească...*

Atașat e construit cu *față de*, deși uzul limbii impune construcția cu prepoziția *de* sau cu d a t i v u l : *era a t a ș a t față de țărănimea muncitoare.* 3,18, în loc de : *atașat de țărănimea...*, sau *atașat țărănimii...*

Verbul a *iniția* apare urmat de conjunctiv, deși, în mod obișnuit, el se construiește cu acuzativul precedat de *în* : *vor fi i n i ț i a ț i anul acesta să conducă o barcă.* 5,49. Corect este : *vor fi inițiați în conducerea unei bărci.* Propoziția mai conține însă o greșeală : termenul *iniția* e întrebuințat impropriu. *A iniția* înseamnă „a da (cuiva) primele noțiuni (într-un domeniu oarecare)". Or aici nu este vorba numai de faza aceasta inițială, adică de început, ci de întreaga acțiune de deprindere a elevilor cu conducerea unei bărci. De aceea trebuie înlocuit verbul *iniția* prin *învăța* : *îi vom învăța să conducă.*

Despre introduce complementele verbelor *a aminti* și *a lămuri* care în următoarele citate ar trebui să se construiască cu *de*, respectiv *asupra, în legătură cu, în ceea ce privește* : *am amintit ceva mai sus despre legătura dintre...* 5,54, *l ă m u r e a u masele despre încercarea guvernului...* 3,30.

Datorită analogiei cu adjectivul *egal* (*egal cu...*), verbul *a egala* este urmat de un complement introdus prin *cu* : *salariile de mizerie... e g a l a u*

de cele mai multe ori ***cu simbria*** *pe care...* 3,7, deşi, corect, *a egala* se construieşte cu complementul în acuzativ fără prepoziţie: *salariile egalau simbria...*

Se ştie că propoziţia completivă introdusă prin *să* e confundată foarte des cu finala introdusă prin *ca să*, şi astfel se ajunge la construirea completivei cu *ca să*. Tot sub influenţa finalelor, unele propoziţii subiective se construiesc cu *ca să* (*firesc este* ***ca să*** *ne întrebăm.* 3,71) în loc de *firesc este să...*

Pe lîngă folosirea greşită a numeroase prepoziţii, în *Revista de pedagogie* apar grupuri sintactice cu funcţiune de locuţiuni (prepoziţionale sau conjuncţionale), împotriva regulilor limbii noastre. Exemple de felul celor pe care le vom da se întîlnesc adesea şi în alte publicaţii.

Astfel grupului *legat de* i se dă valoare de locuţiune prepoziţională: *tot* ***legal de*** *importanţa pregătirii excursiei vrem să arătăm că...* 5,53. Aici *legat de* are sensul locuţiunii *în legătură cu*, şi de aceea fraza ar trebui să conţină această locuţiune, nu pe *legat de.*

Din cauza contaminării dintre locuţiunile *în afară de*, *în afară de faptul că* şi *pe lîngă că*, al căror înţeles este asemănător, se ajunge la locuţiunea *în afară că*, neconformă cu normele limbii literare: ***în afară că*** *au ţinut întrunirea, dar* [1] *au împărţit şi...* 3,8. Trebuie spus sau ***pe lîngă că*** *au ţinut... au împărţit...* sau ***afară de*** *faptul că au ţinut... au împărţit...*

Afară de greşeli ca cele de mai sus, care, aşa cum am mai spus, sînt curente în publicistica actuală, găsim în *Revista de pedagogie* şi unele abateri de la regulile limbii mai puţin frecvente în periodicele noastre.

În exemplul următor constatăm întrebuinţarea dativului în locul genitivului: *programul de reforme liberale în domeniul învăţămîntului apare învechit, contrarevoluţionar* (*cerea doar unele corective* ***sistemului*** *birocratic de învăţămînt ţarist*). 3,37. Dativul *sistemului* ne-ar putea face să credem că *programul de reforme* cere *unele corective* de la *sistemul* de învăţămînt. În realitate este vorba de corective *ale* sistemului de învăţămînt pe care programul le cere conducerii statului. De aceea trebuie folosit genitivul, nu dativul: *cerea unele corective* ***ale sistemului...***

Folosirea formelor cu şi fără articol ale substantivului este uneori defectuoasă: *evenimentele îşi au rădăcină însă în trecut.* 3,4. Pronumele personal *îşi*, care are valoare posesivă, cere ca substantivul determinat de el (*rădăcină*) să fie articulat cu articolul hotărît (*evenimentele îşi au rădăcina...* = rădăcina lor).

Hotărîse ca studenţimea să participe la luptă revoluţionară alături de clasa muncitoare. 3,29. Complementul unui verb exprimat printr-un

[1] Conjuncţia *dar* este de prisos aici, deoarece raportul dintre cele două propoziţii îl exprimă locuţiunea *pe lîngă că...*

acuzativ cu prepoziție și determinat de un adjectiv este de obicei articulat cu articolul enclitic. De aceea fraza aceasta trebuie corectată astfel : *să participe la lupta revoluționară.*

Întrebuințarea d i a t e z e l o r și a m o d u r i l o r este uneori greșită.

*S-au purtat discuții asupra felului cum s-a desfășurat excursia, **reliefîndu-se** punctele bune și **dînd** la iveală greșelile comise.* 5,47. Cele două g e r u n z i i (*reliefîndu-se* și *dînd*) sînt circumstanțialele de mod ale aceluiași verb (*s-au purtat*). Verbul regent fiind r e f l e x i v impersonal, iar cele două gerunzii coordonate între ele, e normal ca amîndouă să fie tot reflexive impersonale. Deci : *s-au purtat discuții... reliefîndu-se... și dîndu-se la iveală...*

Verbul *a convinge* nu se construiește cu i n f i n i t i v u l ; totuși într-un exemplu din nr. 5,37 el apare urmat de infinitivul cu *de* într-un caz în care se cere conjunctivul : *pentru a c o n v i n g e mai mult pe elevi **de a nu se îndrepta** spre anumite profesii.* Corect este : *pentru a convinge pe elevi să nu se îndrepte...*

C o n j u n c t i v u l este întrebuințat greșit ca determinant al infinitivului lung substantivat în citatul următor : *muncesc cu pricepere și elan... pentru l ă m u r i r e a țăranilor muncitori **să păşească** pe drumul agriculturii socialiste.* 3,22. Conjunctivul este cerut în general de verbe, iar infinitivul lung este substantiv. De aceea propunem înlocuirea substantivului *lămurirea* printr-un conjunctiv (*ca să-i lămurească pe țărani să păşească...*) sau, pentru a nu avea de două ori conjunctivul în frază, printr-un infinitiv scurt : *pentru a-i lămuri pe țărani să păşească...*

S i n t a x a p r o p o z i ț i e i ș i a f r a z e i prezintă de asemenea multe abateri de la regulile gramaticale.

Cea mai frecventă greșeală apare în cazul folosirii unor părți de propoziție coordonate sau juxtapuse și constă în lipsa unor elemente auxiliare (articole posesive, adverbe de comparație, verbe auxiliare, prepoziții) legate de fiecare termen. Trebuie să specificăm însă că nu avem a face întotdeauna cu greșeli. Procedeul se răspîndește tot mai mult și nu e cazul să-l condamnăm atunci cînd schema frazei e simplă, cînd termenii enumerați sînt formați din cîte un singur cuvînt, cînd legătura lor cu termenul regent e evidentă. În sensul acesta nu considerăm necorect un exemplu ca : *cercuri speciale de pregătire și **cultivare** a elevilor.* 4,21, unde repetarea prepoziției *de* nu e necesară înaintea celui de-al doilea atribut (*cultivare*).

Dar atunci cînd al doilea termen al enumerării este așezat foarte departe de primul termen și în același timp de elementul regent, lipsa articolului posesiv nu poate fi tolerată : *necesitatea a n t r e n ă r i i tine-*

retului muncitoresc în lupta ilegală, primirii în partid a tineretului. 3,26. Corect este : *necesitatea antrenării.... a primirii...*

La fel de supărătoare este nerepetarea articolului posesiv în citatul următor, unde cele două genitive, fiind atribute ale aceluiaşi substantiv, trebuie să aibă aceeaşi construcţie. Afară de aceasta, legătura dintre ele mai este îngreuiată şi de intercalarea adverbului *apoi* : *problemele de climă (a l o c u l u i natal şi a p o i ţării).* 5,55. Trebuie spus : *a locului natal şi apoi a ţării.*

Acelaşi este cazul şi cu adverbul *mai* ca termen al comparativului : *activitatea cercurilor va deveni mai variată şi antrenantă.* 5,49. Autorul articolului a crezut că, dacă leagă cele două adjective prin *şi*, nu mai e nevoie să repete adverbul, pentru că şi fără repetarea lui *mai* se înţelege că şi cel de-al doilea adjectiv e la comparativ. Adjectivul neprecedat de *mai* rămîne însă la gradul pozitiv, chiar dacă e coordonat cu un comparativ corect exprimat.

Lipsa auxiliarului la timpurile compuse poate produce confuzii. Vom da aici un citat mai lung, ca să se poată vedea că nici contextul nu ne ajută să limpezim situaţia : *avînd în vedere că elevii clasei a IV-a susţineau pentru prima dată examen, au iniţiat o şedinţă în cadrul căreia un pionier din clasa a VII-a a vorbit despre „Primul examen". Pionierul a arătat cum s-a pregătit şi întîmpinat primul examen din viaţa lui.* 3,55. Sensul celor două predicate subliniate poate fi înţeles în două feluri, din cauză că auxiliarul celui de-al doilea poate fi completat în două feluri : sau *s-a pregătit şi s-a întîmpinat ...*, ambele verbe reflexive pasive „a fost pregătit şi a fost întîmpinat primul examen de către clasa respectivă", sau *s-a pregătit şi a întîmpinat...*, primul verb fiind reflexiv dinamic „s-a pregătit (el) şi a întîmpinat (tot el)" [1]. Dat fiind că pionierul vorbeşte despre primul examen „din viaţa lui", ultima interpretare e cea bună.

Greu de înţeles este lipsa prepoziţiei înaintea celui de-al treilea complement din enumerarea următoare : *formarea deprinderilor de orientare a ajutat elevilor la înţelegerea lecţiilor despre fixarea punctelor cardinale în clasă, pe tablă, caiet.* 5,51. Este necesară repetarea prepoziţiei *pe* (*pe caiet*). O dată cu asta trebuie să mai semnalăm o construcţie nerecomandabilă în această frază. Este vorba de verbul *a ajuta* construit cu dativul, probabil după model francez sau german (*aider à quelqu'un, jemandem helfen*). Construcţia romînească este cu acuzativul : *i-a ajutat pe elevi să înţeleagă lecţiile...*

Supărătoare este şi lipsa locuţiunii prepoziţionale *împotriva* în exemplul : *să fie îndreptată... î m p o t r i v a concepţiilor burgheze şi*

[1] Pentru corectitudinea întregii fraze ar trebui repetată şi conjuncţia : *cum s-a pregătit şi cum a întîmpinat...*

*mic-burgheze în problemele moralei, **atitudinii** față de muncă și față de...* 4,4. După cum se vede, primul complement e foarte lung, și de aceea, înaintea celui de-al doilea, trebuie repetat *împotriva*: *împotriva concepțiilor..., împotriva atitudinii...*

Regulile privitoare la repetarea obiectului prin pronume nu sînt întotdeauna respectate.

Căutăm astfel să introducem forme noi de activitate și să îmbunătățim pe cele care le-am desfășurat și în trecut. 5,49. Predicatele celor două completive coordonate (*să introducem* și *să îmbunătățim*) au amîndouă același complement: *forme noi.* În propoziția a doua nu este nevoie să repetăm obiectul care este exprimat în prima, dar trebuie să-l reluăm prin pronume: *să **le** îmbunătățim pe cele pe*[1] *care...*

Uneori întîlnim situația inversă, și anume, se reia obiectul din regentă într-o subordonată care n-are obiect: *unele aspecte pe care noi **le** considerăm că elevii trebuie să le cunoască.* 3,78. *Unele aspecte* nu e obiectul lui *considerăm*, ci al lui *trebuie să cunoască*, de aceea repetarea e necesară numai înaintea verbului *cunoască*: *pe care considerăm că trebuie să **le** cunoască.*

Altă dată, obiectul așezat foarte departe de predicat este repetat prin pronume, dar acordul pronumelui cu obiectul se face greșit: *unul din punctele cele mai atractive ale activității taberei, atît pentru școlari cît și pentru părinți, au constituit-o focurile de tabără.* 5,48. Obiectul e masculin, iar pronumele feminin. Trebuie corectat: *unul din punctele... l-au constituit...*

Dacă precedă îndeaproape predicatul, nu mai e necesară reluarea obiectului. În loc de: *un exemplu elocvent în această privință ni-l dau învățătorii.* 3, 17, trebuie spus: *un exemplu... ne dau...*

Întîlnim și excesiv de multe greșeli de acord: greșeli variate ca tipuri, fiecare tip fiind reprezentat prin exemple numeroase.

Cele mai frecvente exemple de acord greșit se observă la articolul posesiv *al* sau la pronumele de întărire *însuși* (de altfel aceste greșeli pot fi întîlnite cu ușurință în toate publicațiile noastre actuale). Vom lua două exemple la întîmplare: *nu cunosc felul de mînuire **al** foarfecii.* 4,51; *să le arate copiilor cum pot pregăti **ei** **însuși** materialul.* 3,72. Nu vom stărui asupra lor, pentru că au mai fost discutate și în alte numere ale revistei noastre.

Este surprinzător și îngrijorător însă faptul că în *Revista de pedagogie* apare foarte des acordul greșit al predicatului cu subiectul. Se întîlnesc exemple de acord al subiectului la plural cu predicatul la singular (***învățătorii** strîngeau țăranii la școală și îi **îndemna** la răscoală.* 3,7) sau subiectul la

[1] Trebuie repetat și *pe* spre a se reda acuzativul pronumelui *care*.

singular cu predicatul la plural (***sărbătorirea a 50 de ani de la răscoalele țăranilor din 1907 sînt transformate în adevărate lecții***... 3,3). Observăm de asemenea subiect multiplu construit cu predicatul la singular : ***burghezia și moșierimea care simțea că le*** [1] *fuge pămîntul de sub picioare.* 3,13 ; ***nici noțiunea de epopee și nici romantismul nu se poate explica***... 4,88.

Predicatul exprimat printr-un reflexiv pasiv poate fi considerat ca un reflexiv impersonal, și atunci apare acordul greșit între acest predicat și subiectul lui : predicatul stă la singular, iar subiectul la plural (*li se **arăta** și **sarcinile** în lupta pentru*... 3,33). Evident, predicatul trebuie pus la plural : *li se **arătau** sarcinile.*

În alt loc, neglijîndu-se faptul că predicatul, la un timp compus, este reflexiv *impersonal*, auxiliarul lui se pune la plural : *se atrage atenția elevilor că li se **vor** cere deseori să facă asemenea clasificări.* 4,22. Construcția nu poate fi corectă decît cu auxiliarul la singular : *li se **va** cere.*

Greșit acordat este și cel de-al doilea atribut adjectival din citatul : *a p r e g ă t i r i i sistematice și **temeinică** a elevilor.* 3,55. Trebuie pus și *temeinică* tot la genitiv.

În privința t o p i c i i vom proceda la fel ca și pînă acum, lăsînd la o parte abaterile obișnuite : despărțirea prin cuvinte incidente a grupurilor de cuvinte care formează unități de sens, așezarea determinantelor departe de determinate, fapt care duce la confuzii sau la acorduri greșite.

Credem că prezintă mai mult interes un exemplu în care poziția substantivului determină valoarea lui cazuală și funcțiunea lui sintactică : *avînd un caracter informativ, cartea... o f e r ă posibilitatea învățătorului de a recunoaște*... 4,73. Autorul a vrut să spună : *cartea oferă **învățătorului** posibilitatea*..., *învățătorului* fiind complement indirect, iar *posibilitatea* complement direct. El n-a ținut însă seamă de faptul că, dacă așază substantivul *învățătorului* după substantivul *posibilitatea*, dativul poate fi luat drept genitiv, întrucît are exact aceeași formă cu acesta din urmă, iar substantivul respectiv devine atribut.

Gerunziul așezat d u p ă verb e în mod obișnuit circumstanțial de mod. El ste circumstanțial de cauză atunci cînd p r e c e d ă verbul. În exemplul pe care-l vom discuta acum, situația e tocmai contrară : gerunziul, care are funcțiune cauzală, urmează după verb, dînd naștere, în felul acesta, la confuzii : *materialul intuitiv a f o s t p u s din nou î n u m b r ă, vorbele învățătoarei **predominînd** [2] lecția, expunerea ei **neapelînd** la imaginile locurilor vizitate.* 5,6. Corect este : *vorbele predominînd, expunerea neapelînd*..., *materialul a fost pus în umbră.*

---

[1] De remarcat că pronumele obiect indirect care reia subiectul multiplu este la plural.

[2] Sub influența verbului *domina, predomina* apare ca tranzitiv, deși în realitate el e intranzitiv.

Alte mii au înfundat temnițele ***stingîndu-se*** *după chinuri groaznice, lăsînd în urma lor soțiile și copiii.* 3,9. S-ar putea înțelege că *miile* au înfundat temnițele *stingîndu-se...*, gerunziul arătînd modul în care se săvîrșește acțiunea. De fapt, cele trei verbe (*au înfundat, stingîndu-se* și *lăsînd*) exprimă trei acțiuni coordonate care se succed în timp. Aici construcția se corectează nu prin schimbarea topicii, ci prin unificarea modurilor celor trei verbe coordonate: *au înfundat... s-au stins... au lăsat...*

În legătură cu ultimele două exemple trebuie să remarcăm și abuzul de gerunzii care fac stilul greoi.

Cu privire la corespondența timpurilor am găsit puține greșeli. Vom da totuși două exemple:

Ca urmare a întrunirii din dimineața de 14 martie, răscoala ***începe*** *cu o furie neobișnuită și* ***a ținut*** *3 zile.* 3,16. Cele două verbe trebuie să fie la același timp, pentru că sînt coordonate și se referă la același subiect: *răscoala a început... și a ținut....*

Spre deosebire de anii anteriori, cînd aceste cunoștințe ***se dau*** *copiilor cu ocazia lecțiilor de citire explicativă, anul acesta, predarea geografiei ca obiect separat impune...* 5,51. Deoarece, după cum ne arată circumstanțialul *anii anteriori*, este vorba de o acțiune iterativă, săvîrșită în trecut, verbul trebuie să stea la imperfect. În frază apare forma *se dau*, care se pretează la confuzii: poate fi imperfect (*dam, dai..., dau*), dar poate fi și prezent (pers. a II-a pl. a prezentului verbului *a da* este identică cu pers. a III-a pl. a formei de imperfect amintită aici). De aceea trebuie folosit imperfectul cu reduplicare *dădeau*, care nu se confundă cu nici o altă formă verbală.

După cum am spus la început, stilul *Revistei de pedagogie* prezintă puține greșeli. Cele mai multe privesc simetria frazei, mai precis construcția părților de propoziție coordonate dependente de același regent.

Am așteptat ca proiectul noii programe de limbă și literatură romînă... să se fi publicat... pentru a fi discutat și îmbunătățit acolo unde era necesar și astfel ***se puteau*** *înlătura și unele lipsuri.* 4,87. Predicatul *să se fi publicat* are trei compliniri coordonate între ele: *pentru a fi discutat și îmbunătățit...* și *se puteau înlătura.* Credem că nu mai e necesar să explicăm de ce primele două verbe nu pot fi la un mod și ultimul verb la altul, mai ales că primele sînt nepersonale, iar ultimul personal. Întrucît fraza e foarte lungă, ea ar trebui întreruptă înainte de *astfel*, pentru ca cele ce urmează după el să apară ca o concluzie, așa cum este și logic, judecînd după sensul întregii fraze. În felul acesta nu mai e nevoie de schimbarea modului: *pentru a fi discutat și îmbunătățit... Astfel se puteau...*

Am înțeles o dată mai mult ***strînsa legătură*** *dintre educație și problemele politice generale,* ***că fără rezolvarea acestora din urmă nu e posibilă democratizarea școlii.*** 3,38. Cele două compliniri ale predicatului *am înțeles* sînt prima un complement direct și a doua o propoziție completivă directă introdusă prin *că*. Construcția este greoaie, din cauză că cele două regimuri care stau pe același plan față de elementul regent (predicat) sînt unul parte de propoziție, iar celălalt propoziție. Cum însă propoziția completivă amintită nu poate fi redată printr-un complement, credem că cea mai potrivită soluție este repetarea predicatului înaintea conjuncției *că*.

Lexicul are greșeli numeroase, care constau în special în folosirea improprie a termenilor datorită necunoașterii exacte a sensurilor.

Infinitivul lung substantivat *explicare* apare cu valoarea derivatului în *-ație* de la aceeași temă (*explicație*) : ***explicarea*** *constă în faptul că...* 4,30. Aici greșeala constă în confuzia dintre rezultatul acțiunii și acțiunea însăși. Trebuie spus : ***explicația*** *constă în...*

Substantivul *interes* „dorință de a cunoaște și a înțelege ceva" are numai singular. Același cuvînt cu sensul „preocupare de a obține un avantaj" are și singular și plural. În nr. 4, 20 al *Revistei de pedagogie* nu se ține seamă de această deosebire și substantivul apare la plural cu primul sens menționat aici : *pe baza* ***intereselor*** *elevilor pentru diferitele obiecte...*, deși pe aceeași pagină găsim și întrebuințarea corectă a aceluiași cuvînt : *știe să deștepte* ***interesul*** *elevilor.*

Și în această revistă apare greșeala, arhicunoscută, care constă în folosirea cuvîntului *material* (informații, date, tot ce permite documentarea într-o anumită chestiune) cu sensul impropriu de „text finit, rezultat al prelucrării datelor..." : *pune la îndemîna cititorilor* ***materiale*** *tratînd probleme asupra unor evenimente din cele mai importante...* 3,88. O dată cu aceasta trebuie să atragem atenția și asupra folosirii abuzive a cuvîntului *problemă*, care se observă în limba presei actuale. În citatul dat acest cuvînt este complet inutil și totodată greșit construit cu prepoziția *asupra* în loc de genitivul pur și simplu.

Afară de cuvinte folosite impropriu, apar împrumuturi sau formații noi, prin nimic justificate. Astfel sînt : verbul *a corela* „a fi în corelație cu", probabil după adjectivul *corelativ* (*grupa* ***corelează*** *cel mult cu grupa disciplinelor realiste.* 4,26) ; *mixtare*, care presupune existența unui verb *a mixta* (99 *subiecți care sînt pentru* ***mixtare.*** 3,43) ; *practicum* „practică" (*au fost introduse lucrările practice în atelierele școlare,* ***practicumul*** *în conducerea mașinilor.* 3,93) ; *simbriot* „angajat cu leafă" (*burghezia și* ***simbrioții*** *ei agită din nou steagul periculos al cosmopolitismului.* 4,12).

Punctuația, în special în ceea ce privește virgula, pare că nu se conformează nici unei reguli.

Extrem de des subiectul este despărțit de predicat prin virgulă : *puterea celor puțini* [,] *se zdruncina.* 3,14. De regulă, propozițiile sau cuvintele incidente sînt despărțite prin virgulă numai la început : *muncind cu unelte de mînă,* ***oricît de perfecționate ar fi deprinderile voastre*** *niciodată n-ați putea ajunge...* 4,52. Atributiva determinativă este despărțită prin virgulă de substantivul determinat : *numeroși sînt învățătorii* [,] ***care s-au identificat...*** 3,14.

★

Greșelile analizate mai sus le-am extras din numerele 3, 4 și 5 ale *Revistei de pedagogie* din anul 1957. Nu sînt singurele, dar, după părerea noastră, sînt dintre cele mai grave.

Ținînd seamă atît de publicul căruia i se adresează revista, cît și de scopul educativ prin excelență pe care îl urmărește ea, autorii trebuie să fie foarte atenți la forma în care își prezintă articolele. Colectivul de redacție al *Revistei de pedagogie* trebuie să aibă în vedere faptul că, înainte de a lua în considerație conținutul articolelor, cititorii observă limba în care sînt scrise ele, că prima impresie le-o dă modul de prezentare. De aceea credem că, pentru ținuta revistei și pentru prestigiul ei, înlăturarea greșelilor de felul acesta este absolut necesară.

LINGVISTICA ROMANICĂ

CONTRIBUȚIA SPECIALIȘTILOR SOVIETICI ÎN DOMENIUL LINGVISTICII ROMANICE*

DE

CONSTANT MANECA

Și în lingvistică Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a însemnat o uriașă cotitură care a dat un puternic avînt cercetării științifice, ridicînd pe culmile cele mai înalte știința sovietică. În ultimii patruzeci de ani cercetările lingvistice și-au lărgit cadrul foarte mult iar numărul acelora care se ocupă cu ele a crescut considerabil. În U.R.S.S. se fac astăzi studii care îmbrățișează aproape toate familiile de limbi ale lumii și multe dintre acestea, cum sînt de exemplu cercetările asupra limbilor orientale, cunosc o înflorire pe care nu o mai au în nici o altă țară.

În ceea ce privește lingvistica romanică, putem spune că ea a primit sub puterea sovietică o mare dezvoltare, lărgindu-se necontenit baza studiilor de romanistică începute de lingviștii din vechea Rusie.

În anii care au urmat Marii Revoluții Socialiste, lingviști sovietici ca V. F. Șișmarev, R. A. Budagov, M. V. Serghievski, L. V. Șcerba, D. E. Mihalci, M. S. Gurîceva și alții au contribuit prin lucrările lor la dezvoltarea studiilor de lingvistică romanică, reușind să se impună pe plan mondial. Acești oameni de știință au format o serie de cadre tinere, ale căror studii continuă frumoasa lor tradiție.

Romaniștii sovietici au atacat aproape toate domeniile lingvisticii romanice, fie prin lucrări care tratează probleme generale, mari, fie prin studii privitoare la o singură limbă.

---

* Articol redactat pe baza fișierului bibliografic întocmit de colectivul secției de lingvistică romanică a Institutului de lingvistică din București.

În domeniul studiilor care privesc limba romînă, decanul romaniștilor sovietici, regretatul V. F. Șișmarev, a abordat problema fundamentală a dislocării Romaniei orientale, într-un articol intitulat *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești* [1], unde examinează situația romanicei din sud-estul Europei, care — după părerea lui — s-ar fi scindat în mai multe limbi neolatine, dintre care cea mai însemnată este dacoromîna.

După acad. Șișmarev patria limbii romano-balcanice ar fi în sudul Dunării, singurul loc unde s-ar fi putut păstra romanitatea în Peninsula Balcanică după migrațiunea popoarelor începută în secolul al III-lea al erei noastre.

În ceea ce privește căile de pătrundere a acestor populații, Șișmarev se alătură în general părerii lui Philippide, susținînd că o ramură a populației romanizate din Peninsula Balcanică (denumită balcano-transcarpatică) ar fi pătruns dincolo de Dunăre în Banat, Transilvania, Moldova și Bucovina. El emite ipoteza că cealaltă ramură, stabilită în Muntenia, a coborît din munți, fapt care explică numele celor ce ocupă astăzi această regiune (munteni) și care concordă și cu legenda întemeierii Țării Românești. Această ipoteză nu poate fi acceptată fără rezerve, teoria potrivit căreia limba romînă s-a format atît în nordul cît și în sudul Dunării fiind susținută mai temeinic [2].

Problema rămîne încă nesoluționată și își așteaptă rezolvarea de la Comisia pentru studiul formării poporului romîn și a limbii romîne, care lucrează în cadrul Academiei R.P.R.

Prof. R. A. Budagov se ocupă de aspectele contemporane ale limbii romîne. În articolul *Funcțiunea pronumelor personale în limba romînă* [3], autorul, plecînd de la constatarea că repetarea complementului direct prin pronumele neaccentuat are loc, în romînă, ori de cîte ori cuvîntul-complement este determinat în ce privește numărul, consideră acest pronume neaccentuat drept un procedeu secundar de determinare, alături de articolul hotărît enclitic care, contopit cu substantivul, devenise prea slab ; de aici aplicarea lui și la numele proprii (*am văzut-o pe Ancuța*). Studiul acesta dovedește o rară putere de analiză și reprezintă o contribuție însemnată la lămurirea problemei.

Tot R. A. Budagov este cel care atrage atenția asupra altei particularități a limbii romîne, și anume pluralul în *-i*, în articolul *Unele trăsături specifice ale formării pluralului substantivelor în limba romînă*, publicat

---

[1] Apărut în *Voprosi iazikoznaniia*, 1952, nr. 1.

[2] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, I, 1938, p. 31 sq., S. Puşcariu, *Etudes de linguistique roumaine*, 1937, p. 55 sq., D. Macrea, *Despre originea și structura limbii romîne*, în *Limba romînă*, 1954, nr. 4, p. 14—20.

[3] Publicat în *Izvestia Akademii Nauk SSSR*, 1948, VII, nr. 5.

în volumul omagial închinat lui V. F. Şişmarev [1]. Subliniind particularitatea românei de a-şi crea o desinenţă valabilă pentru toate genurile, autorul îmbrăţişează ideea acad. I. Iordan că răspîndirea desinenţei *-i* este o consecinţă a efectelor modificatoare pe care le are ea asupra rădăcinilor. Astfel se realizează alternanţe fonetice care deosebesc mai net forma de singular de aceea de plural, fapt care corespunde necesităţii de a distinge categoria numărului, mai puternic simţită decît aceea a genului.

Preponderenţa numărului asupra genului şi a cazului pare a fi o tendinţă actuală a tuturor limbilor romanice.

De asemenea într-un valoros studiu publicat în 1947 [2], prof. Budagov s-a ocupat de influenţa slavă asupra limbii române.

În domeniul dialectologiei româneşti sînt de menţionat discuţiile în jurul *Atlasului lingvistic moldovenesc*, care se pregăteşte în momentul de faţă la Chişinău. După cum ne informează R. S. Piotrovski, în *Despre atlasul dialectologic moldovenesc* [3], lucrările pentru acest Atlas au început în 1947. Cercetările se fac sub auspiciile Institutului de lingvistică al Filialei moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Pentru acţiunea de strîngere a materialului necesar elaborării acestui Atlas, R. S. Piotrovski propune împărţirea teritoriului R.S.S. Moldoveneşti în sectoare pătrate, dincoace şi dincolo de Nistru.

Vorbind despre limba română, nu putem trece peste activitatea lingvistului sovietic M. V. Serghievski, despre care urmează să vorbim aici în general, deşi opera lui depăşeşte cu mult domeniul limbii române. M. V. Serghievski a alcătuit, împreună cu X. A. Marţîşevskaia, două dicţionare bilingve (unul rus-român şi altul român-rus), care au avut o largă circulaţie la noi şi în Uniunea Sovietică de la apariţia lor în 1936 şi pînă astăzi.

În lucrarea sa cea mai importantă, *Introducere în lingvistica romanică*, apărută postum în 1952, la Moscova, Serghievski consacră un capitol special limbii române, unde tratează probleme privitoare la originea, teritoriul de formare şi dezvoltarea ei [4]. Deşi umbrită de exagerări provenite din adoptarea punctului de vedere marrist, lucrarea prezintă un interes deosebit, datorită multor păreri foarte preţioase şi bogatului material informativ.

O altă lucrare a lui M. V. Serghievski este manualul de istorie a limbii franceze (*Istoriia franţuzskogo iazîka*) apărut într-o primă ediţie în 1938 şi într-o ediţie revăzută şi îndreptată (a doua) în 1947. Cartea cuprinde o

---

[1] *Romano-germanskaia filologia, Sbornik statei b cestb akademika V. F. Şişmareva*, Leningrad, 1957.

[2] R. A. Budagov, *Slaveanskoe vliianie na rumînski iazîk*, apărut în *Vestnik Leningradskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 1947, nr. 12.

[3] *Voprosî iazîkoznaniia*, 1953, nr. 2.

[4] Pentru alte lucrări sovietice asupra limbii române, cf. D. Macrea, *Lingvistica rusă şi sovietică despre limba romînă*, în *Limba romînă*, 1954, nr. 6, p. 5 sq.

expunere metodică a istoriei limbii franceze, pe baza unui material bogat care ilustrează evoluția limbii din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre. Expunerea este completată cu o serie de hărți care ajută studiul.

În sectorul limbii franceze demne de menționat în primul rînd sînt lucrările lui V. F. Șișmarev, care în ultimii ani a alcătuit o lucrare asupra morfologiei istorice a limbii franceze (*Istoriceskaia morfologiia frantuzskogo iazîka*, Izd. AN SSSR, M.-L., 1951), o antologie de texte franceze din sec. IX—XV (*Kniga dlia ceteniia po frantuzskogo iazîka IX—XV bb.*) și un dicționar al limbii vechi franceze (*Slovarb starofrantuzskogo iazîka*), ultimele două apărute tot la Leningrad în 1955.

Crestomatia cuprinde o serie de texte începînd cu cele mai vechi monumente de limbă franceză din secolul al IX-lea (*Jurămintele de la Strasburg, Cantilena sfintei Eulalia* etc.) și pînă la farsele secolului al XV-lea. Între acestea se găsesc și o serie întreagă de fragmente din autori mai puțin cunoscuți, documente și acte caracteristice pentru limba epocii în care au fost scrise. Textele sînt alese astfel încît să arate dezvoltarea limbii în diversele ei etape și sînt însoțite de o bogată informație bio-bibliografică, de comentarii și de note explicative deosebit de prețioase. De asemenea, aproape la fiecare text mai important există și cîte un paragraf cu explicații privitoare la problemele de limbă, toate acestea alcătuind împreună o schiță a dezvoltării limbii franceze în secolele IX—XV. Cartea se încheie cu un capitol mai mare consacrat trecerii de la limba secolului al XV-lea la limba secolului al XVI-lea și cu aceasta la franceza modernă. În acest capitol, Șișmarev face o succintă analiză materialist-istorică a trecerii de la faza de medie franceză la franceza modernă, punînd în legătură istoria limbii cu istoria societății. După ce prezintă clar situația Franței în timpul războiului de 100 de ani, arată că echilibrul forțelor sociale la sfîrșitul acestei perioade a dus pe de o parte la slăbirea nobilimii, iar pe de altă parte la unificarea statului și la ridicarea burgheziei. Pe plan lingvistic această situație contribuie la întărirea dialectului din centrul Franței, care constituie sîmburele limbii naționale. În prima jumătate a secolului al XVI-lea limba Parisului devine limba comună a țării, datorită în mare măsură prestigiului limbii oficiale — limba parlamentului și a cancelariei regale. La formarea limbii franceze literare au contribuit în largă măsură și traducerile din literatura umanistă, care au ajutat totodată și la formarea gîndirii științifice.

Dicționarul limbii franceze vechi este alcătuit de M. A. Borodina și M. V. Gordina sub conducerea acad. Șișmarev și este direct legat de textele Crestomatiei. El cuprinde cuvintele folosite în antologia de veche franceză la care s-a adăugat totuși și material lexical cules din alte texte medievale. Au fost introduse de asemenea toponimice și antroponimice.

Dicționarul limbii vechi franceze este, alături de dicționarul lui Godefroy și acela al lui R. Grandsaignes d'Hauterives, unul din cele mai utile instrumente de lucru ale cercetătorului vechii limbi franceze.

Morfologia istorică a limbii franceze este o lucrare deosebit de valoroasă, prezintă un material foarte bogat, tratat metodic și clar pe baza unei largi informații bibliografice.

Vorbind despre Șișmarev nu putem să nu amintim și studiile sale mai vechi asupra vechilor poeți francezi și provensali, Guillaume de Machaud, Clément Marot etc., prin care a îmbrățișat întreaga lirică medievală franceză.

Între lucrările referitoare la limba franceză trebuie să pomenim și manualul academicianului L. V. Șcerba, *Fonetica limbii franceze*, apărut în mai multe ediții (ultima în 1953)[1]. Prin conținutul său, această lucrare depășește caracterul unui manual obișnuit, ridicîndu-se la nivelul unui adevărat tratat de fonetică franceză. Pe baza unor cercetări aprofundate și a unei bogate bibliografii, L. V. Șcerba a reușit să ne prezinte în cartea sa aproape toate problemele în legătură cu fonetica limbii franceze. Lucrarea mai cuprinde și o serie de chestiuni de ortoepie și de versificație franceză. Pe lîngă ținuta sa științifică, manualul academicianului Șcerba se distinge prin deosebita sa valoare didactică.

Tot cu privire la limba franceză sînt o serie de studii publicate în volumul omagial Șișmarev și semnate de T. A. Abrosimova, M. P. Alekseev, V. E. Balahonov, P. N. Berkov, M. A. Borodina, A. K. Vasilieva, M. S. Gurîceva, E. A. Referovskaia, O. M. Șvarț și alții.

M. S. Gurîceva, în articolul intitulat *Din istoria propozițiilor condiționale în grupul limbilor galo-romanice* [2] urmărește procesul de dezvoltare și de fixare a periodului condițional în franceză și provensală.

Pe baza unui bogat material ales din cele două limbi privite sub aspectul lor vechi, autoarea face constatarea că propozițiile condiționale evoluează de la o varietate mare de construcții, în care elementul ipotetic era amestecat cu diferite nuanțe afective, către construcții în care predomină caracterul ipotetic, condițional. Acest proces e însoțit de dezvoltarea sistemului modurilor și de apariția timpurilor compuse.

N. M. Steinberg, în studiul *Despre cîteva construcții verbale în limba franceză contemporană* [3], ia în discuție construcția *être + un verb la infinitiv* (*j'ai été faire*) care a căpătat în limba franceză actuală mare răspîndire.

[1] Akademik L. V. Șcerba, *Fonetika franțuzskogo iazîka*, Moskwa, 1953.

[2] *Iz istorii usloynîh predlojenii gallo-romanskoi gruppi iazîkov*, publicat în *Romano-germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

[3] *Ob odnoi slojnoi glagolnoi konstrukții v sovremennom franțuzskom iazîke*, publicat în *Romano-germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

Autorul apropie această construcție de perifrazele verbale construite cu verbul *aller*. Apropierea este făcută pe baza asemănării semantice dintre *être* și *aller*. Între construcțiile echivalente *je suis allé au théâtre* și *j'ai été au théâtre* deosebirea constă în faptul că în primul exemplu, se subliniază ideea de deplasare, iar în al doilea exemplu, existența într-un loc. Această apropiere semantică permite (în unele limbi, de exemplu portugheza și spaniola) amestecul formelor celor două verbe.

În franceză, echivalența semantică a celor două verbe se extinde și asupra folosirii lor figurate, verbul *être* ajungînd astfel să înlocuiască pe *aller*.

A. K. Vasilieva, în articolul *Infinitiv și substantiv în limba franceză contemporană* [1], analizează construcțiile formate dintr-un substantiv și un infinitiv în franceza contemporană, organizîndu-și materialul și observațiile în trei capitole după cele trei prepoziții (*de*, *à* și *pour*) care pot apărea ca element de legătură între cele două componente principale ale construcției discutate.

În concluzie, autoarea arată că relația dintre infinitiv și substantiv legate prin *de* și *pour* e mai puțin strînsă ca în cazul în care apare prepoziția *à*. Construcțiile cu *pour* și cu *à*, care în vechea franceză aveau valori foarte apropiate, în franceza modernă își delimitează mai precis funcțiile.

E. A. Referovskaia, în articolul intitulat *Tranzitivitate și intranzitivitate în limba franceză* [2], urmărește istoric o serie de verbe franceze folosite alternativ ca funcție tranzitivă sau intranzitivă.

În cazul unora dintre ele (*commencer*, *continuer* etc.) fenomenul se datorește păstrării unor urme ale indiferenței originare a acestor verbe sub aspectul tranzitivității, indiferență care s-a pierdut adeseori încă din latină. Alteori la această folosire a verbelor s-a ajuns prin intermediul unor figuri etimologice (ex. : *pleurer les larmes*, *vivre ces heures d'incertitudes*, *vivre sa joie*). În alte situații întrebuințarea ca tranzitive a unor verbe intranzitive apare în limba vorbită în cazuri în care acest uz neobișnuit nu contrazice logica, exprimînd doar o orientare precisă a acțiunii. Acest uz este favorizat atît de lipsa unui indice morfologic specific complementului direct în franceză cît și de posibilitatea (păstrată din latină) de a exprima circumstanța prin substantiv fără prepoziție.

O. M. Șvarț, în articolul său : *În problema raporturilor frazeologiei cu lexicul și gramatica*[3], studiază o problemă generală cu material de limbă franceză. Autorul face constatarea că, în anumite condiții, între cuvinte

---

[1] *Infinitiv pri sușestvitelь nonu v sovremennom franțuzskom iazîke* în *Romano-germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

[2] *Perehodnostь i neperehodnostь vo franțuzskom iazîke*, în *Romano germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

[3] *K voprosu o sootnoșenii frazeologii s leksikoi i grammatikoi* în *Romano-germanskaia filologiia*, Leningrad, 1957.

la început indiferente unul față de celălalt, se creează relații semantice care nu permit despărțirea lor, transformîndu-se în cuvinte compuse sau în grupuri de cuvinte cu caracter oarecum stabil, fix. Cuvintele compuse se disting de grupurile de cuvinte prin prezența unor anumiți indici gramaticali de fuziune a elementelor.

Una dintre cele mai harnice cercetătoare ale domeniului francez este N. A. Borodina. În calitate de coautoare a dicționarului de veche franceză, Borodina a putut să studieze problema elementelor străine din vocabularul limbii franceze într-un studiu intitulat *Cu privire la aportul străin în vocabularul limbii franceze contemporane* [1]. Arătînd condițiile istorice în care francii au pătruns în viața populației galo-romanice, autoarea explică cum limba francilor a fost asimilată de limba vorbită de galo-romani, datorită prestigiului culturii superioare galo-romane. Influența limbii france asupra limbii galo-romane s-a mărginit mai ales la o serie de cuvinte care denumesc noțiuni în legătură cu felul de viață al cuceritorilor. În acest articol autoarea își propune să cerceteze care este greutatea specifică a cuvintelor de origine francă în limba franceză contemporană, care este repartizarea lor și dacă ele au pătruns în fondul lexical principal. Ea constată astfel că în limba franceză contemporană au rămas numai vreo 400 de cuvinte de origine francă, deși în limba veche acestea erau cu mult mai numeroase. Numai cîteva zeci de cuvinte de felul lui *blanc*, *gris*, *bleu*, *blé*, *flot*, *guerre*, *blesser* etc. intră în fondul lexical principal al limbii franceze moderne.

Majoritatea cuvintelor france din limba franceză modernă se găsesc la periferia vocabularului și sînt arhaisme, termeni speciali, cuvinte de argou sau cuvinte dialectale.

În concluzie, N. A. Borodina subliniază faptul că deși influența francilor a fost însemnată, galo-romanii s-au dovedit mult mai puternici. Francii au fost *asimilați* de către romani și nu s-au *contopit* cu aceștia. Prin aceasta se combate afirmația lui Meyer-Lübke că „evenimentul important pentru istoria limbii din această epocă este invazia francilor și contopirea lor cu galo-romanii și formarea unui nou popor, francezii" [2].

Volumul omagial Șișmarev este o mărturie a însemnătății activității regretatului om de știință pentru romanistica sovietică și cea mondială.

În domeniul celorlalte limbi romanice sînt mai puține lucrări sovietice.

Asupra limbilor din Peninsula Iberică avem volumul acad. V. F. Șișmarev *Ocerki po istorii iazîkov Ispanii*, apărut la Leningrad în 1941. Aici marele romanist sovietic aduce valoroase contribuții pentru clarifi-

[1] Publicat în *Inostrannîie iazîki v şkole*, 1953, nr. 1.

[2] W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, Heidelberg, I, 1908, p. 7.

carea unor chestiuni în legătură cu istoria limbilor din Spania, dintre care se ocupă în mod deosebit de catalană și bască.

Din domeniul limbilor romano-iberice menționăm cîteva studii cuprinse tot în volumul omagial dedicat lui V. F. Șișmarev.

Într-un articol intitulat *Elemente ale limbii populare și vorbite în lexicul lui Cervantes* [1], G. V. Stepanov studiază aspectele fundamentale ale limbii societății spaniole din secolul al XVI-lea în limba personajelor din romanul Don Quijote de Cervantes. El arată că aici apar vorbirea expresivă a țăranului castilian, termenii cu coloratură profesională, limbajul micilor intelectuali, al studenților și al apașilor.

În articolul *Corectare la un capitol al Gramaticii istorice a limbii spaniole* de F. Hanssen [2], E. D. Panfilov lămurește o problemă de sintaxă veche spaniolă. Punctul de plecare al studiului îl constituie afirmația lui Hanssen că în vorbirea evreilor spanioli din Turcia prep. *a* apare nu numai înaintea complementelor directe nume de persoane, ci și a celor exprimate prin substantive denumind obiecte. Analizînd situațiile de la care pornește Hanssen, și urmărind problema într-o serie de texte scrise, autorul face constatarea că, la fel cu spaniola, graiul în discuție folosește prep. *a* numai înaintea complementelor directe exprimînd prin substantive nume de ființe. Construcțiile la care se referea Hanssen și altele, mult mai numeroase, întîlnite în *Judisch-spanische Chrestomathie*, a lui M. Grünbaum se datoresc calchierii unor construcții ebraice.

Alt studiu vrednic de semnalat este acela al lui H. H. Gomes intitulat *Despre dezvoltarea istorică a sufixelor adverbiale* ***-mente***, ***-guisa*** și ***-cosa*** [3] în care se analizează situația din spaniolă a acestor sufixe în comparație cu situația lor din franceză și italiană. În concluzie, autorul constată că substantivul *mente* s-a gramaticalizat în spaniolă, în concurență cu *guisa* și *cosa*. Astăzi, din aceste trei cuvinte numai *mente* își păstrează funcția de sufix adverbial.

Important este și articolul lui V. D. Fedorov despre *Exprimarea stării predicative în limba spaniolă și portugheză* [4]. Aici se discută predicatele formate cu verbele *estar* și *ser* urmate de adjective sau de participii. Autorul definește mai întîi termenul *stare*, în opoziție cu termenii *acțiune* și *calitate*, afirmînd că îmbinarea *estar* + adjectiv exprimă întotdeauna o varietate a „stării calitative" — adică situația subiectului față de calitatea exprimată de adjectiv. În continuare spune că *estar* + adjectiv constituie în

[1] *Elementi narodno-razgovornoi recei v leksike Cervantesa*, în *Romano germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

[2] *Popravka k odnomu iz razdelov „Istoriceskoi grammatiki ispanskogo iazika" F. Gansena*, în *Romano-germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

[3] *Ob istoriceskom razvitii ispanskih adverbialnîh suffiksov „mente", „guisa", „cosa"*, în *Romano-germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

[4] *Vîrajeniie predikativnogo sostoianiia v ispanskom i portugalskom iazîkah*, în *Romano-germanskaia filologia*, Leningrad, 1957.

spaniolă și în portugheză o varietate a predicatului nominal, în care copula exprimă starea și se opune construcției *ser* + adj. care exprimă calitatea predicativă. Această deosebire a apărut abia în secolul al XVII-lea. În secolele anterioare *ser* avea ambele valori, iar *estar* exprima numai starea. Specializarea semantică a verbului *ser* a avut loc mai tîrziu. Construcția *estar* + participiu trecut exprimă starea ca rezultat al acțiunii. Construcția *ser* + participiu exprimă acțiunea și constituie forma analitică a pasivului. În concluzie se arată că spaniola și portugheza se deosebesc de celelalte limbi care cunosc categoria gramaticală a stării prin mijloacele de exprimare a ei. Articolul acesta dovedește un spirit ascuțit de analiză și de interpretare a faptelor de limbă.

R. A. Budagov în *Cîteva probleme privind studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor romanice* [1] și V. N. Iarțeva în *Despre delimitarea elementelor de împrumut în reconstituirea sintaxei comparativ istorice în limbile înrudite*, [2] se opresc la una dintre cele mai puțin studiate și mai dificile probleme — sintaxa comparată.

În articolul său V. N. Iarțeva face observația că metodele de comparare în domeniul sintaxei sînt încă neclare și că în studiul comparat al limbilor înrudite este important a deosebi ce este propriu de ceea ce este străin, pentru ca pe baza elementelor proprii să se poată reconstitui structura sintactică a limbii de bază. În continuare, Iarțeva arată că pentru a descoperi ceea ce este propriu și ceea ce este străin într-o limbă este deosebit de important să scoatem în evidență tendințele fundamentale ale dezvoltării sintactice a limbii respective. Trebuie urmărită de asemenea cronologia relativă a apariției modelelor sintactice străine, pentru a determina succesiunea istorică în care a avut loc includerea modelelor împrumutate în sistemul gramatical al limbii împrumutătoare.

În concluzie, Iarțeva recomandă în studiul comparativ al sintaxei limbilor înrudite folosirea următoarelor metode: 1. compararea trăsăturilor sintactice ale unui grup de limbi înrudite pentru o primă distingere a particularităților diferitelor limbi care se consideră că au ieșit din sistemul respectiv; 2. compararea construcțiilor specifice cu trăsăturile structurale ale limbii considerate ca substrat sau cu ale limbilor înrudite cu limba substrat.

Articolul acesta tratează o problemă cu caracter general și izbutește să schițeze metode de cercetare care ar putea duce la rezultate foarte interesante.

Ca și Iarțeva, R. A. Budagov constată de la început că sintaxa istorică a limbilor romanice este un domeniu încă puțin cercetat. Deși

[1] Publicat în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1955, nr. 3.
[2] *Ibidem*, nr. 6.

În secolul al XX-lea studiile de sintaxă privitoare la limbile romanice s-au dezvoltat și alături de ele s-au făcut și cercetări privitoare la chestiuni speciale, nu a apărut totuși nici un studiu care să aibă la bază o cercetare metodică a tuturor limbilor romanice, făcută din punct de vedere comparativ-istoric. Nici metoda de cercetare a fenomenelor sintactice din limbile aceleiași familii nu a căpătat încă o bază și o formă precisă.

Pentru a stabili o metodă justă de cercetare comparativ-istorică a sintaxei limbilor romanice, R. A. Budagov consideră că e necesar să fie înlăturate de la început unele ezitări și oscilări (întîlnite chiar la Meyer-Lübke), care rezultă din folosirea paralelă a două procedee : analiza fenomenelor formale existente în limbile studiate și cercetarea modului în care o anumită categorie generală este exprimată într-o limbă. Pentru a studia riguros științific sintaxa limbilor romanice trebuie să se țină seamă în primul rînd de specificul limbilor romanice, și anume de aceea calitate nouă care a început să caracterizeze fenomenele sintactice ale fiecărei limbi romanice în parte. Pentru a stabili specificul sintactic în sistemul gramatical al limbilor este necesar să fie studiate profund și raporturile dintre morfologie și sintaxă. Romanistul sovietic arată că problema raporturilor în gramatică a fost greșit tratată chiar de unii lingviști progresiști din trecut ca Baudouin de Courtenay și alții. Dintre chestiunile importante care trebuie mai temeinic studiate, R. A. Budagov semnalează problema raporturilor dintre cazurile oblice și cazul direct, studiul deosebirilor dintre funcțiunile sintactice primordiale și cele secundare ale substantivului și ale celorlalte părți de vorbire etc. Toate acestea contribuie la lămurirea legăturilor dintre sintaxă și morfologie. Faptul că limba de bază, latina, este bine cunoscută, dă cercetătorului posibilitatea unei înțelegeri profunde a caracterului raporturilor dintre diversele limbi romanice ale căror deosebiri sintactice nu fac decît să confirme unitatea originii lor comune. Numai istoria dezvoltării interne a fiecărei limbi poate furniza elemente pentru explicarea tendințelor de alegere și cultivare a anumitor construcții sintactice în limba respectivă.

Tot în acest studiu, R. A. Budagov se ocupă de clasificarea limbilor romanice a lui Gustav Gröber [1] și a lui Walther von Wartburg [2] arătînd că toate clasificările limbilor romanice sînt bazate exclusiv pe date fonetice și morfologice.

Folosirea criteriului particularităților sintactice aduce mari schimbări în această problemă. Astfel, deși pe plan morfologic, vechea provensală și vechea franceză pot fi opuse limbilor fără declinare, din punct de vedere

[1] *Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter*, 1884.
[2] *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*, Bern, 1950.

sintactic însă acestea merg împreună cu grupul daco-romîn alcătuind pe plan sintactic un sistem bazat pe delimitarea funcțională a cazurilor substantivului. Romanistul sovietic arată că dezvoltarea construcțiilor sintactice în diferite limbi romanice nu numai că a modificat construcțiile inițiale, dar a complicat și noțiunile teoretice cu care operează gramatica. Cu toate acestea, o structură sintactică comună a limbilor romanice există, și studiul ei se datorește a fi deosebit de necesar, tocmai pentru că poate lumina atîtea puncte obscure din istoria dezvoltării limbilor romanice. Acest articol al prof. R. A. Budagov este deosebit de important, deoarece el deschide noi perspective de cercetare, care ar putea aduce lămurirea multor probleme rămase încă nerezolvate.

Într-un alt articol [1] R. A. Budagov se ocupă de o problemă cu totul nouă în lingvistica comparată și anume de problema fondului principal lexical. Criticînd pe A. Meillet, W. von Wartburg și în genere lingvistica tradițională, romanistul sovietic demonstrează că deopotrivă cu studierea corespondențelor fonetice și gramaticale dintre limbile înrudite, trebuie studiat și fondul lor principal de cuvinte, care deși mai stabil decît masa vocabularului, totuși se dezvoltă neîncetat. La stabilirea specificului fiecărei limbi în ceea ce privește fondul principal de cuvinte, Budagov subliniază faptul că greșit se explică orice deosebiri între limbile romanice numai prin *substrat* și numai prin influențele externe deoarece trebuie să se analizeze „forțele interioare" ale limbii respective, dintre care cele mai importante sînt : 1. căile istorice de evoluție a cuvintelor în legătură cu specificul condițiilor de viață ale poporului respectiv ; 2. specificul sistemului de formare a cuvintelor din fiecare limbă ; 3. raporturile inegale care există în diferite limbi înrudite între cuvintele de origine populară și cele de origine „savantă", între lexicul literar și lexicul dialectelor locale ; 4. forța influenței lingvistice străine și forța rezistenței opuse de limba respectivă care duc uneori la deosebiri în fondul principal de cuvinte.

O altă problemă cu caracter general romanic este abordată de M. S. Gurîceva în articolul intitulat *Problema formării cuvintelor în limbile romanice* [2].

Pornind de la constatarea acad. Vinogradov, că în fondul principal lexical intră nu numai cuvinte, ci și „morfeme de derivație comune întregului popor", adică mijloacele de formare a cuvintelor, deci și afixe (prefixe, sufixe, infixe), M. S. Gurîceva și-a propus să studieze problema rolului afixelor în limbile romanice.

De la început autoarea simte nevoia să întărească și mai mult constatarea făcută de acad. Vinogradov cu privire la apartenența afixelor la

[1] *Fondul principal de cuvinte al limbilor romanice și sarcinile studierii lui*, publicat în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1953, nr. 2.

[2] Publicat în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1954, nr. 1.

fondul principal lexical, arătînd că aceste morfeme posedă *capacitatea de a îmbogăți permanent vocabularul*, avînd pe lîngă aceasta și o *mare stabilitate în limbă*, în comparație cu cuvintele care fac parte din masa vocabularului.

În urma analizei unor sufixe din vechea franceză ca *-ance*, *-ation* etc. autoarea arată că afixele sînt supuse unor schimbări care duc la specializarea sensului lor. În concluzie ea afirmă că toate aceste procese sînt condiționate de o lege generală care se manifestă foarte clar în istoria limbii franceze și care arată că în domeniul lexicului dezvoltarea unei anumite specializări a sufixelor oglindește dezvoltarea limbii în direcția perfecționării ei. Polisemantismul afixelor începe să dispară, fiind înlocuit prin fenomenul diferențierii lor care este un semn al perfecționării sistemului limbii.

În articolul acesta se folosește un foarte bogat material, luat nu numai din limba franceză veche și modernă, dar și din spaniolă și italiană, interpretarea lui dovedind multă pricepere și o orientare foarte justă.

Iată pe scurt prezentarea celei mai interesante părți din activitatea rodnică a oamenilor de știință sovietici în lingvistica romanică.

La aceasta trebuie să adăugăm și bogata activitate didactică desfășurată în Uniunea Sovietică în domeniul limbilor romanice. În școlile sovietice se studiază limbile franceză, spaniolă și romînă, iar în universități aproape toate limbile romanice. În vederea acestei activități, în U.R.S.S. s-au alcătuit și publicat numeroase gramatici, îndreptare de conversație, dicționare și manuale pentru toate limbile romanice de mai mare răspîndire. O serie de ediții foarte prețioase ale operelor marilor scriitori ai popoarelor neolatine mărește valoarea contribuției sovietice în domeniul studiului limbilor și literaturilor romanice.

Studiile sovietice de lingvistică romanică sînt un îndreptar și un ajutor prețios în cercetările noastre de romanistică. Operele lui Șișmarev, Budagov, Gurîceva etc. sînt bine cunoscute la noi și se bucură de multă prețuire.

Ajutorul bogat pe care primul stat socialist l-a dat și continuă să-l dea cercetării în toate domeniile științei a constituit cel mai puternic îndemn pentru dezvoltarea lingvisticii romanice în Uniunea Sovietică. Ideologia marxist-leninistă și metodele de lucru strict științifice pe care ea le promovează au contribuit de asemenea la realizarea nivelului înalt al acestor lucrări.

Toate aceste realizări nu ar fi fost posibile fără uriașa cotitură pe care a făcut-o poporul rus, o dată cu dezrobirea din lanțurile imperialismului acum patruzeci de ani, la 7 Noiembrie 1917.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

LIMBA ROMÎNĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÎNTUL MEDIU

DE

I. POPESCU

„Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc" [1].

Cultivarea limbii a fost crezul multor generații de poeți și prozatori, de cărturari și filologi, începînd cu pioșii traducători și cu modeștii cronicari și terminînd cu maeștrii de azi ai versului și cu zeloșii cercetători ai limbii din zilele noastre.

Pentru a înarma tineretul cu toate cunoștințele necesare cercetării și cultivării limbii romîne, sîntem datori să sădim permanent în inimile elevilor dragostea pentru limba pe care o vorbim, pentru bogățiile și pentru frumusețile ei. Să trezim în sufletele lor ambiția de a continua cu cinste și cu pasiune năzuințele generațiilor trecute.

Se pune întrebarea : face astăzi școala tot ce trebuie pentru cunoașterea temeinică și pentru însușirea perfectă a limbii romîne ? Pleacă tînărul absolvent al școlii medii înarmat cu toate cunoștințele de limbă necesare ducerii mai departe a măreței misiuni pe care i-au încredințat-o atîtea generații de creatori și ostenitori în acest domeniu ?

Într-o oarecare măsură da, însă nu complet. O analiză cît de sumară a programelor și a manualelor școlare este suficientă pentru a ne da seama că în această direcție mai este încă mult de făcut. Comparînd planurile de învățămînt noi cu cele vechi, constatăm, de la prima vedere, că orele de

[1] V. Alecsandri, în *Convorbiri literare*, 1876. Citat după *Scriitorii romîni despre limbă și stil*. Culegere de texte și introducere de Gh. Bulgăr, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1957. p. 121.

limbă romînă de la şcolile medii au fost pe de-a-ntregul sacrificate. Ca urmare a suprimării acestor ore, limba romînă se studiază numai în clasele I—VII, lăsîndu-se în şcolile medii numai orele de istorie a literaturii. În consecinţă, studiul limbii romîne se încheie în clasa a VII-a. Este oare capabil elevul la 13—14 ani să pătrundă toate subtilităţile limbii? Se poate adînci suficient gramatica limbii romîne, cu toate aplicaţiile ei ortoepice şi ortografice, numai în şcoala de 7 ani? Cercetările făcute şi studiile apărute în ultimii ani au dovedit cu prisosinţă că problemele de limbă sînt cu mult mai complexe decît s-ar părea la prima vedere, iar rezolvarea lor cere ani îndelungaţi de muncă asiduă. Desigur, şcoala medie nu pregăteşte specialişti în problemele de limbă, dar aceasta nu exclude cunoaşterea a tot ceea ce ţine de cultura generală. Şcoala medie trebuie să transmită elevilor toate cunoştinţele necesare orientării lor spre diferite sectoare de activitate. În ceea ce priveşte limba romînă, aceste cunoştinţe trebuie să fie cît mai temeinice, întrucît, oriunde s-ar îndrepta, absolvenţii şcolii au nevoie de ele. La baza acestor cunoştinţe stă însuşirea perfectă a gramaticii, care nu se poate dobîndi pînă în clasa a VII-a. Chiar dacă la aceasta adăugăm faptul că, în şcoala medie, elevul îşi completează ceea ce a învăţat în şcoala de şapte ani prin reluarea problemelor de gramatică în cadrul orelor de limbă latină sau de limbi moderne, limitarea studierii limbii romîne numai la clasele I—VII nu este justificată.

S-a reproşat, şi pe bună dreptate, şcolii dinainte de Reforma învăţămîntului (1948) că nu acorda suficientă atenţie studierii gramaticii, deşi această disciplină se studia în decursul a patru ani — cl. I—IV de gimnaziu. După această dată, gramatica limbii romîne s-a predat şi în şcolile medii. În felul acesta elevii reuşeau să adîncească mai bine cunoştinţele dobîndite în şcoala elementară. Prin aplicarea noilor planuri de învăţămînt s-a ajuns la o situaţie şi mai puţin bună decît în trecut. Studierea limbii romîne limitîndu-se la clasele I—VII, nu numai că nu se poate adînci gramatica, dar, în ceea ce priveşte vocabularul, se dau abia cîteva noţiuni generale şi teoretice. Atît din cauza numărului mic de ore, cît şi din cauza vîrstei elevilor, profesorul este nevoit să reducă la minimum informaţiile asupra vocabularului. De altfel, nici nu se poate face mai mult. Elevii nu-şi dau seama, la o vîrstă atît de fragedă, ce este fondul principal de cuvinte, ce se înţelege prin restul vocabularului, ce este structura gramaticală a limbii etc. Cît despre originea limbii romîne, formarea ei şi influenţele suferite în primele secole, este adesea hazardant să se trateze mai amănunţit. De aceea, se dau numai noţiuni generale pe care adesea elevii nici nu le înţeleg, ci le învaţă pe dinafară, ca să le ştie la lecţie sau la examen.

Elevul trece astfel în şcoala medie numai cu un minimum de cunoştinţe generale şi vagi despre vocabularul limbii romîne, despre originea şi despre formarea ei, iar aici sare peste cele 15 secole, în care nu avem

mărturii scrise, şi trece la studierea sumară a limbii primelor traduceri în limba romînă. În şcoala medie, studierea limbii se limitează la cercetarea unor aspecte sau a unor particularităţi ale limbii folosite de scriitorii noştri mai reprezentativi. De cele mai multe ori, şi aceste probleme sînt tratate sumar şi în termeni generali, aplicabili mai multor scriitori din generaţia respectivă sau chiar din alte generaţii. Aşa cum se studiază limba în cadrul orelor de istorie a literaturii, ea devine ceva accesoriu. Programele şi manualele nici nu prevăd capitole mai mari, de sinteză, în care să se analizeze particularităţile limbii şi progresele înregistrate de aceasta într-o anumită etapă a evoluţiei ei. În consecinţă, elevii nu-şi pot da totdeauna seama de lupta dîrză dusă de scriitorii şi de filologii noştri pentru a feri limba romînă de primejdia rupturii între limba scrisă şi cea vorbită, de perspectiva creerii unei limbi artificiale, inaccesibile întregii populaţii.

În ceea ce priveşte atenţia de care se bucură acum studierea limbii, deşi în şcolile noastre se comunică elevilor suficiente cunoştinţe despre creaţiile scriitorilor a căror activitate este în plină desfăşurare, nu se dau nici cel puţin noţiuni sumare despre preocupările lingviştilor noştri de astăzi. Chiar studiile cele mai importante de limbă sînt trecute sub tăcere. Nu se amintesc nici lucrările de gramatică şi de lexicografie cele mai de seamă. Manualele de istorie a literaturii romîne acordă, de multe ori, un spaţiu nejustificat de întins dezvoltării muzicii sau artelor plastice, dar nu amintesc decît sumar despre problemele de limbă.

Pentru remedierea situaţiei limbii romîne în şcolile medii, propunem să se reintroducă deocamdată cel puţin cîte o oră de limbă la clasele a VIII-a şi a XI-a. În clasa a VIII-a, ar trebui să se adîncească anumite capitole de gramatică, în special din sintaxă. Reluarea acestor probleme ar ajuta mult pe elevi să înţeleagă mai bine unele noţiuni de teorie literară. Lucrînd concomitent, în orele de limbă şi în cele de teorie literară, profesorul ar reuşi mai bine să lămurească anumite probleme prevăzute în actuala programă şcolară şi, în acelaşi timp, ar deprinde pe elevi să mînuiască o limbă mai frumoasă şi mai îngrijită. Amintim aici cîteva probleme de gramatică, care s-ar putea adînci în clasa a VIII-a : subiectul logic şi subiectul gramatical, valoarea afectivă a reluării subiectului, verbele copulative şi semiauxiliarele de mod, acordul predicatului cu subiectul, acordul atributului, complementele circumstanţiale, adăugîndu-se complementele : de instrument, sociativ, de relaţie şi concesiv. Din sintaxa frazei : coordonarea şi subordonarea, elipsa, repetiţia, cuvintele şi construcţiile incidente, ordinea cuvintelor în propoziţie şi în frază, accentul şi intonaţia. N-ar trebui neglijate nici ortografia şi punctuaţia. Tot în această clasă ar trebui să se reia capitolul privitor la vocabularul limbii romîne : fondul principal de cuvinte, masa vocabularului, caracterul variabil al vocabularului, îmbogăţirea vocabularului, formarea cuvintelor,

arhaismele, provincialismele, neologismele, sinonimele, omonimele, antonimele etc.

Pentru clasa a XI-a ar trebui să se prevadă ore de istorie a limbii române. Într-un articol despre *Tradiție și pedagogie*, prof. Stanciu Stoian afirma : „O altă tendință s-a manifestat mai ascuțit la noi însă : un fel de teamă de a ne ocupa parcă de propriul nostru trecut școlar și pedagogic, pentru a nu greși în revalorificarea lui" [1]. Printre părțile bune ale școlii noastre dinainte de Reforma învățămîntului considerăm și studierea, în ultima clasă de liceu, a limbii române în dezvoltarea ei, de la origine pînă în zilele noastre. După ce elevii dobîndiseră suficiente cunoștințe de limbă latină, de limbă franceză și de istorie, după ce studiaseră, în linii mari, istoria literaturii române, dispuneau de datele necesare trecerii la studiul mai greu al istoriei limbii române.

Prin eliminarea limbii române din planurile de învățămînt ale școlilor medii, este exclusă și studierea acesteia înainte de apariția primelor manuscrise. În felul acesta, în pregătirea elevilor rămîn goluri, care nu se mai pot completa niciodată. Despre limba română în primele 15 secole ale erei noastre, elevii nu capătă decît cunoștințe generale la orele de istorie. Cum profesorii de istorie nu au și pregătire lingvistică, se mulțumesc să dea numai date istorice de ansamblu. De altfel, nici programa școlară nu prevede numărul de ore necesar adîncirii unei probleme atît de dificile.

Pentru studierea tuturor problemelor de limbă, ar trebui ca, în ultima clasă a școlii medii, să se reintroducă studiul istoriei limbii române. Întrucît în noile programe școlare, studierea istoriei literaturii române a fost eșalonată pe o perioadă de trei ani (cl. a IX-a, a X-a și a XI-a), studiul istoriei limbii n-ar fi posibil decît în viitor, cînd se vor crea condițiile necesare pentru a se putea trece la învățămîntul de 12 ani. Pînă atunci, ca să nu privăm pe elevi de cunoștințe atît de importante, situația s-ar putea remedia prin introducerea, deocamdată, a unei ore de limba română la clasa a XI-a. În această clasă, elevii vor dispune de suficiente cunoștințe de limbă latină, limbă rusă și limbă franceză, ca să-și poată însuși, fără prea multe dificultăți, problemele de istorie a limbii române.

În cadrul acestor ore, ar urma să se studieze : ce este limba, care sînt disciplinele care o studiază, care sînt caracteristicile limbii vorbite și ale celei scrise, ce este limba literară etc. În ceea ce privește originea limbii române, ar fi necesare date sumare asupra limbilor indo-europene și asupra celor romanice, apoi unde și cînd s-a format limba noastră, care sînt elementele ei constitutive — fondul autohton, fondul latin și influențele suferite. Toate acestea ar trebui făcute pe baza unui bogat material lingvistic, analizat din punct de vedere fonetic, morfologic, sintactic și lexical.

---

[1] *Gazeta învățămîntului*, nr. 144, din 15 noiembrie, 1957, p. 3.

Tot pe baza materialului lingvistic ar trebui studiate dialectele şi graiurile limbii romîne. După aceea, pe baza cunoştinţelor dobîndite în anii precedenţi la istoria literaturii, ar trebui să se studieze, în linii mari, fazele mai importante, marcate de limba romînă în evoluţia ei, începînd cu traducerile religioase şi terminînd cu stadiul de azi al limbii şi al preocupărilor lingvistice.

Cum limba literară nu trebuie confundată cu limba scriitorilor, ar fi necesar să se dea elevilor cunoştinţe şi despre celelalte aspecte ale limbii literare — limba scrierilor ştiinţifice, a celor juridice, a administraţiei, a presei etc.

În felul acesta, elevii ar căpăta o vedere de ansamblu şi unitară în ceea ce priveşte evoluţia şi dezvoltarea limbii romîne — cea vorbită şi cea scrisă.

Problema atît de importantă a studierii limbii romîne şi în şcolile medii ar trebui examinată cu toată atenţia şi seriozitatea pentru a se înlătura o lacună inadmisibilă a învăţămîntului de cultură generală. Practic, aceasta s-ar putea realiza uşor prin comprimarea unor capitole de teorie literară şi a unora de istorie a literaturii.

Adîncirea unor probleme de limbă va fi necesară mai ales la secţiile umaniste ale claselor a X-a şi a XI-a, care vor funcţiona începînd cu anul şcolar viitor. Este de neconceput ca elevii care vor frecventa aceste secţii să nu aibă idee despre istoria limbii materne.

În consecinţă, Ministerul Învăţămîntului şi Culturii, examinînd această problemă în lumina Hotărîrii C.C. al P.M.R. şi a Consiliului de Miniştri cu privire la îmbunătăţirea învăţămîntului de cultură generală şi ţinînd seama de „propriul nostru trecut şcolar", ar trebui să ia cît mai degrabă măsurile cuvenite pentru a înlătura această lacună a noilor planuri de învăţămînt. Pentru a nu lipsi cîteva serii de absolvenţi de atîtea cunoştinţe utile, ar fi necesar ca aceste măsuri să fie luate, dacă este posibil, chiar începînd cu anul şcolar 1958—1959.

CRONICĂ

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

Cu prilejul celei de-a 40-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în zilele de 31 octombrie și 1 noiembrie 1957 Institutul de lingvistică din București a ținut o sesiune științifică la care s-au prezentat un număr de 12 comunicări cu o tematică variată.

În cuvîntul de deschidere, acad. I. Iordan a subliniat importanța politică și social-culturală a celei mai de seamă revoluții din istoria omenirii. În țara noastră sînt mai vizibile aceste consecințe îndeosebi în etapa de după 23 August 1944, cînd cultura și știința au făcut progrese deosebit de însemnate.

„Disciplinele noastre științifice, a arătat vorbitorul, continuă să tragă foloase cu totul excepționale de pe urma legăturilor strînse pe care le au cu disciplinele științifice corespunzătoare din Uniunea Sovietică".

Prof. D. Macrea, directorul institutului, a prezentat comunicarea: *Lexicografia sovietică și influența ei asupra dezvoltării lexicografiei noastre actuale*. Textul comunicării a fost publicat în numărul 6/1957 al revistei noastre.

Prof. J. Byck a vorbit despre *Filologia sovietică și sarcinile noastre*, amintind activitatea mai veche a unor filologi ruși și sovietici „care au supus textele slavo-române unor analize minuțioase, destinate unei mai profunde cunoașteri a trecutului nostru" și insistînd apoi asupra necesității de a aprofunda istoric, pe baza unei cunoașteri adînci a textelor vechi, toate studiile de lingvistică întreprinse la noi. Lucrările recente ale lingviștilor sovietici demonstrează că această metodă este fundamentală pentru progresele studiilor filologice. Activitatea noastră viitoare trebuie orientată în acest sens.

În comunicarea *Aspecte din lingvistica sovietică*, Gh. Mihăilă, candidat în științe filologice, a făcut o succintă privire asupra cîtorva dintre rezultatele cele mai de seamă ale lingvisticii sovietice în decursul celor 40 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. După ce a caracterizat sarcinile principale și trăsăturile de bază ale școlii lingvistice sovietice, vorbitorul s-a oprit asupra rezultatelor obținute în domeniul lingvisticii generale, insistînd mai ales asupra lucrărilor de după 1950. Autorul comunicării a trecut în revistă lucrările de fonetică și gramatică comparativ-istorică, în primul rînd indoeuropeană, stăruind asupra slavisticii și a studiului limbii ruse. La loc de frunte stau lucrările acad. L. V. Șcerba, S. P. Obnorski, V. V. Vinogradov și ale multor altor lingviști din Moscova, Leningrad, Kiev și din alte centre ale Uniunii Sovietice. Au fost amintite de asemenea cele mai importante rezultate obținute în domeniul studierii limbilor romanice și germanice. Studiul limbii române a constituit o preocupare continuă a acad.

V. F. Şişmarev, ale prof. M. V. Serghievski, R. A. Budagov, S. B. Bernştein şi ale altor cercetători mai tineri.

„Lingvistica sovietică ocupă un loc aparte în ansamblul ştiinţei mondiale despre limbă — a spus în încheiere vorbitorul. În cei 40 de ani ea a făcut paşi uriaşi înainte în studierea limbii ca fenomen social. În acelaşi timp, lingviştii sovietici au făcut faţă cu succes numeroaselor sarcini practice puse de statul sovietic. Avîntul cercetărilor, imprimat în ultimii ani lingvisticii din U.R.S.S., va duce în viitorul apropiat la noi succese. Avînd drept bază metodologică materialismul dialectic şi istoric şi aplicînd cele mai variate metode concrete de cercetare, colectivul numeros al lingviştilor sovietici va da la lumină noi lucrări care să îmbogăţească patrimoniul ştiinţei mondiale".

Secţia de romanistică a institutului a prezentat referatul : *Contribuţia lingviştilor sovietici în domeniul filologiei romanice*, publicat în acest număr al revistei.

F. Hasan a prezentat comunicarea *Necesitate şi întîmplare în limbă* încercînd o aplicare a categoriilor materialismului dialectic la studiul problemelor de limbă. Printre fenomenele necesare sînt considerate apariţia limbajului articulat ca singurul mijloc de comunicare în societatea primitivă. „Necesitatea se manifestă sub forma întîmplărilor. Nu era obligatoriu ca limbajul să apară într-un anumit punct al globului, în altul sau în mai multe puncte deodată, să fie folosit mai întîi în grupul social A sau B, de către individul X sau Y, pentru a-şi exprima cutare sau cutare idee". Pentru a exemplifica diversele aspecte teoretice ale problemei, legătura dintre necesitate şi întîmplare, au fost alese exemple din mai multe compartimente ale limbii (vocabular, fonetică, structură gramaticală). În vocabular, de pildă, împrumutul masiv dintr-o limbă la un moment dat este un fenomen necesar determinat de împrejurări economice, politice, culturale etc.; întîmplător este numai faptul că au fost împrumutate anumite cuvinte şi nu altele. În fonetică, necesar este fenomenul care se realizează sub forma întîmplărilor, adică a variantelor poziţionale şi individuale. Analizînd trecerea lui *l* intervocalic la *r* sau transformarea lui *a* neaccentuat, cînd nu era iniţial, în *ă*, ca fenomene petrecute în toate cuvintele latineşti, pe întreg teritoriul românesc, autoarea subliniază că schimbările fonetice regulate au caracter de necesitate, fenomenele necesare caracterizîndu-se „prin inevitabilitate şi obligativitate, constanţă şi universalitate". În structura gramaticală, fenomene necesare sînt abstractizarea continuă şi simplificarea, procese care au loc paralel cu dezvoltarea gîndirii. Întîmplător în gramatică e faptul că simplificarea are loc la categoria numelui mai mult decît la cea a verbului. S-a insistat de asemenea asupra unor aspecte speciale ale celor două categorii : caracterul istoric al categoriilor necesitate şi întîmplare, faptul că ceea ce este întîmplător pe un plan superior poate fi necesar pe un plan inferior.

Gh. Bulgăr în comunicarea *Limba şi stilul primelor noastre periodice* (1829—1840) a folosit un bogat material pentru a scoate în evidenţă importanţa documentară a presei, din perioada amintită, pentru dezvoltarea limbii şi a stilului modern. Mai bine ca oriunde în primele noastre periodice se oglindeşte întreaga frămîntare a limbii în căutare de noi elemente expresive reclamate de procesul înnoitor al culturii noastre, proces determinat de contactul direct cu civilizaţia înfloritoare de atunci a ţărilor Europei apusene. În primele noastre periodice — *Curierul*, *Albina*, *Gazeta teatrului naţional*, *Gazeta de Transilvania*, *Foaia Duminecii*, *Foaia literară*, *Mozaicul* etc. — se oglindesc atît discuţiile teoretice privitoare la căile modernizării, ale cultivării limbii, cît şi măsura în care lexicul, gramatica, stilul au evoluat treptat datorită contribuţiei celor mai de seamă scriitori şi oameni de ştiinţă ai vremii. Compararea textelor paralele, aşa cum au apărut pe două coloane prin anii 1832—1838 în cele mai importante periodice româneşti, duce la constatarea că influenţa limbilor apusene, în special a celei franceze, a fost deosebit de puternică şi a furnizat un important volum de termeni lexicului nostru. În paginile primelor periodice au apărut multe glose care explicau sensurile unor termeni noi ; sînt numeroase aspectele caracteristice ale înlocuirii treptate a vechilor termeni greco-turceşti prin neologisme roma-

nice. Tot în această perioadă au început să se diferențieze diversele stiluri : publicistic, administrativ, epistolar ; au apărut reportajul, reclama etc.

În comunicarea *Raportul dintre termenul propriu și cel metaforic. Observații în legătură cu metaforele din Atlasul lingvistic romîn II, seria nouă*, M. Sala a arătat ce fel de comparații stau la baza metaforelor din A.L.R. II și care sînt regiunile în care apar cele mai multe metafore. A discutat apoi felul în care apar și se răspîndesc termenii metaforici, precum și legătura dintre termenii care denumesc noțiunea-bază și metafora.

Rodica Ocheșeanu a prezentat comunicarea *Prefixele superlative în limba romînă*. Unu dintre procedeele comune multor limbi de a exprima ideea de superlativ este folosirea prefixelor superlative. Întrebuințate inițial pe lîngă adjective și adverbe, aceste prefixe se alătură apo substantivelor și verbelor pentru a marca o intensificare. Prefixele superlative sînt cercetate în această comunicare după momentul cînd au intrat în limbă, stabilindu-se categoria prefixelor vechi : *arhi-* (tratat printre prefixele vechi, deși intră în limba romînă și ca neologism din franceză), *baș-*, *prea-*, *răs-*, (*răz-*,) *stră-*, și prefixe noi : *extra-*, *hiper-*, *super-*, *supra-* și *ultra-*. Considerații interesante au fost făcute asupra originii prefixelor, asupra categoriilor de cuvinte la care se atașează, apoi în legătură cu valoarea afectivă, cu răspîndirea, productivitatea și concurența prefixelor. Prefixele mci sînt cercetate avîndu-se în vedere și situația lor în limbile romanice.

Prefixul *pre-* a fost pe larg analizat în comunicarea tov. I. Rizescu, care a vorbit despre originea multiplă a acestui prefix. *Pre-* provine pe de o parte din lat. *per-*, *prae-*, pe de alta din v. sl. *prě*, *pri-*, *pro-*, *predъ-*. După ce se arată variantele fonetice ale prefixului și părțile de vorbire derivate cu acest prefix, se analizează pe larg valorile lui *pre-* : durată, extindere a unei acțiuni, împrăștiere, risipire, anterioritate, intensificare. Autorul susține că valoarea lat. *per-* de intensificare a gradului adjectivelor și adverbelor nu s-a menținut în limba romînă, deoarece a intrat în concurență, încă în perioada romînei primitive, cu v. sl. *prě-*, care a învins pînă la urmă. De aceea, spre deosebire de alți cercetători, I. Rizescu socotește că cuvintele de felul lui *prelung* s-au format pe teren romînesc. În ultima parte a comunicării s-au scos în evidență sensurile și productivitatea lui *pre-* în raport cu prefixele *ante-*, *între-*, *răs-*, *re-*, *trans-*.

Maria Iliescu s-a ocupat de sufixul *-bil* în limba romînă. Deși foarte productiv în latina tîrzie și în celelalte limbi romanice, sufixul latin *-bilis* s-a pierdut în limba romînă. E de presupus că în Romania orientală, ruptă de literatura erudită și religioasă a vremii, ideea abstractă a „posibilității pasive" pe care o exprima *-bilis* a fost folosită din ce în ce mai rar, așa încît nu a mai existat necesitatea unui mijloc lingvistic special pentru exprimarea ei. Contrar celor afirmate de Bourciez, nu poate fi vorba de înlocuirea sufixului *-bil* prin *-tor*, deoarece acesta din urmă chiar cînd are sens pasiv nu exprimă posibilitatea. Sufixul neologic *-bil* a pătruns în limba noastră în secolul al XIX-lea prin franceză, italiană și latină. Încă de la mijlocul aceluiași secol sufixul începe să se încetățenească căci apar formații în *-bil* de la teme moștenite și multe negative în *ne-*. Deși astăzi formațiile de la teme romînești sînt mai frecvente, ele rămîn în inferioritate numerică față de adjectivele formate de la teme străine. Preponderența acestora din urmă se explică prin caracterul tehnico-științific al sufixului. El circulă în primul rînd în limba și literatura de specialitate. Sufixul *-bil* e foarte folosit în limba uzuală orală, unde dă naștere la multe formații efemere și imprimă uneori cuvintelor, la care se alipește, o nuanță glumeață sau ironică.

Studiul despre *Sufixele romînești -ame* și *-ime*, prezentat de Elena Carabulea, duce la următoarele concluzii : *-ame* nu a cîștigat teren în limba romînă, fiind slab reprezentat (a format puține derivate cu o frecvență mică, fiind concurat de *-ime* care l-a învins) ; *-ime*, dimpotrivă, este un sufix bine reprezentat în limbă, cu multe derivate, mai multe sensuri și cu o frecvență destul de mare. Cu toate acestea, *-ime* nu este un sufix productiv, pentru că nu formează derivate noi. Singurul derivat nou este *glotime* întîlnit în traducerea romanului *Pe Donul liniștit* de M. Șolohov.

Prof. Zdenek Wittoch (Praga), autor al unor studii mai vechi privitoare la limba romînă, coautor al dicţionarului romîn-ceh, a prezentat o amplă comunicare intitulată *Consideraţii asupra originii cuvîntului* nistru *în limba romînă*. Lucrarea are la bază o bogată documentare istorică, atestîndu-se diverse izvoare în care apare cuvîntul *nisetru* de-a lungul timpului (uneori în forma *isetru*). Etimologia acestui cuvînt e neclară şi, pentru explicarea ei, autorul a prezentat unele ipoteze sprijinite pe fapte lingvistice interesante : a) contaminarea cuvîntului bg. *isetru* şi *Nistru* (numele fluviului) ; b) contaminarea radicalelor din limba ucraineană *Nistr* şi *osetr-* ; c) *n*-iniţial ar putea fi explicat ca un *n-* protetic apărut sub influenţa limbii greceşti. Stabilirea adevăratei etimologii a cuvîntului reclamă încă cercetări noi.

★

La discuţii au participat numeroşi cercetători, specialişti în problemele limbii. Ei au subliniat importanţa lucrărilor prezentate şi au adus unele completări preţioase pe marginea temelor discutate. P. Olteanu a amintit şi alte lucrări ale lingviştilor sovietici (*Dialectologia ucraineană* etc.). Acad. Emil Petrovici a făcut cîteva completări de amănunt şi a insistat asupra orientării ştiinţifice a cercetătorilor sovietici. Prof. I. Creţu s-a referit la un lexicon slavo-romîn din 1683, netipărit şi nestudiat încă, reîntors în ţară în 1952, o lucrare lexicografică care merită să fie studiată atent pentru că poate furniza preţioase date în legătură cu istoria limbii şi a instituţiilor noastre sociale. Au mai luat parte la discuţii : D. Macrea, I. Băcescu, Vl. Drimba, M. Seche, I. Rizescu, M. Iliescu, N. Dănilă, Gh. Bulgăr, I. Rusu, L. Onu.

Prin varietatea temelor şi prin amploarea documentării, lucrările prezentate au constituit o dovadă concretă a muncii cercetătorilor din domeniul lingvisticii, preocupaţi să îmbogăţească ştiinţa noastră cu noi rezultate originale.

STELA TOMA

RECENZII

LANGENSCHEIDTS UNIVERSAL-WÖRTERBUCH

Dr. LANGE-KOWAL Rumänisch-Deutsch; Deutsch-Rumänisch

Langenscheidt K. G. Verlagsbuchhandlung Berlin – Schöneberg 1956
ed. a IV-a, 400 p.

Dicţionarul romîn-german şi german-romîn al lui Lange-Kowal este un dicţionar de buzunar pentru conversaţiile uzuale, destinat marelui public. Lucrarea cuprinde aproximativ 10.000 de cuvinte din fiecare limbă. Cuvintele au numai traducerea sensului lor de bază ; nu se dau locuţiuni şi expresii decît în măsură minimă. Pe lîngă partea lexicografică propriu-zisă, dicţionarul conţine şi un supliment cu numerale şi anunţuri, expresii şi fraze uzuale.

Nu e necesar să mai spunem cît de bine venit şi de util este un asemenea dicţionar. Ne vom opri numai asupra cîtorva lipsuri care cu uşurinţă ar putea fi îndreptate într-o nouă ediţie. (Regretăm că pentru a face recenzia de faţă, nu avem la îndemînă ediţiile precedente ale dicţionarului).

Se ştie că una din cele mai spinoase probleme care se pun la elaborarea oricărui dicţionar este alcătuirea listei de cuvinte. Dificultatea nu scade cu nimic cînd e vorba de un dicţionar de buzunar, ba dimpotrivă, întrucît selecţia cuvintelor trebuie să fie şi mai riguroasă. De aceea nu e de mirare că Dicţionarul Lange-Kowal prezintă cîteva lipsuri în ce priveşte lista de cuvinte. Astfel lipsesc cuvinte azi foarte uzuale ca: *combainǎ, colectiv, cooperativǎ, partinic* etc., în schimb sînt înserate cuvinte care nu figurează nici măcar în DLRLC [1] ca : *acricios, papetier,* sau cuvinte regionale ca : *cori,,* Masern". Cuvîntul *amezin* „Zwischenstock" ne este necunoscut şi nu apare în nici un dicţionar explicativ romîn. Presupunem că este greşit pentru *mezanin*, care nu figurează în dicţionar. La cuvîntul *minerai* „Erz" trebuie să fie vorba sau de o greşeală de tipar *minerai* în loc de *mineral* sau de cuvîntul francez, care înseamnă acelaşi lucru. Lipsurile acestea sînt explicabile fiindcă la baza ediţiei de faţă probabil că nu au stat excerpte din publicaţii recente din ţara noastră şi deoarece nici un dicţionar romînesc nou şi complet nu a fost la îndemîna autorului. Probabil că de aceea apar şi inconsecvenţe în tratarea cuvintelor în *-ie* şi *-iune*. Unele sînt date numai cu forma lor scurtă *aberaţie, abstracţie* (ca în DLRLC), altele cu ambele forme *aluzi(un)e, porţi(un)e* (varianta lungă e dată şi în DLRLC), în sfîrşit altele, care apar numai cu forma lungă deşi aceasta nu e folosită într-o măsură mai mare decît la celelalte substantive de acest fel : *abnegaţiune, abreviaţiune, ambarcaţiune*. Multe cuvinte apar în forme rare şi neobişnuite : *ponş* în loc de *punci, chihui* în loc de *chiui, panaris* în loc de *panariţiu*.

În sfîrşit cîteva observaţii de amănunt în legătură cu traducerile. La cuvîntul *aborda*

[1] *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*

sensul figurat e tradus cu *streifen* „a atinge" cînd de fapt e vorba de „a ataca (o problemă), a deschide a începe (o discuție)". *Alergătură* nu înseamnă numai *Laufen* ci și *Lauferei* „deplasare continuă pentru îndeplinirea unor treburi; du-te vino". *Biscuit* nu se traduce în germană cu *Zwieback* (un fel de pandișpan) ci cu *Keks*. *Fursecurile* nu sînt „turte dulci", adică *Pfefferkuchen*, cum apare în dicționar, ci *Teegebäck*. *Fusta* nu este *Unterrock* „jupon", ci *Rock*. *Maiou* nu este *Badehose* „costum de baie", ci *Leibchen*. *Pieliță* nu înseamnă numai *Niednagel*, ci și *Haut*, *Häutchen*. *Poleiala* nu e numai *Goldmundstück*, ci și *Gold-* sau *Silberpapier*. *A remaia* nu înseamnă orice fel de reparare sau cîrpire *ausbessern*, *stopfen*, ci se referă numai la ciorapi și înseamnă „ridicarea și prinderea ochiurilor scăpate" *Maschen aufheben*. Din punctul de vedere al aspectului gramatical al lucrării, avem de făcut o singură observație importantă: la substantivele neutre se dă indicația *abg.* (ambigen). E regretabil că autorii, care, după cum se vede chiar de pe coperta interioară a dicționarului, și-au propus să adopte ortografia nouă dată de *Micul dicționar ortografic*, nu au folosit în aceeași măsură și *Gramatica Academiei R.P.R.* În treacăt am vrea să ne exprimăm mirarea că pers. a 3-a sing. prez. a verbului *avea*: *a*, figurează în același articol cu prepoziția *a*. (*a* prp. *von*, *nach*, *zu*; *hat*.) O foarte sumară prezentare a gramaticilor ambelor limbi cu cîteva paradigme de declinare și conjugare ar fi fost foarte folositoare, fără să încarce dicționarul. Foarte utilă ar fi fost și indicarea silabei accentuate, întrucît nici limba romînă, nici limba germană nu au accentul fix.

În ceea ce privește noua ortografie, nici ea nu este aplicată consecvent (De exemplu: *dela* (p. 15), *deapururea* (p. 270), *pela* (390) sînt scrise împreună).

Deși aspectul grafic al dicționarului prezentat este foarte îngrijit, semnalăm cîteva greșeli de tipar: la p. 12 citim *anunt* în loc de *anunț*, la p. 118 *plevră* în loc de *pleură*, la p. 131 *reguine* în loc de *regiune*.

M. Iliescu

V. A. ARTEMOV, **Experimental'naia fonetika**

Izdatel'stvo literaturî na inostrannîh iazîkah, Moskva, 1956.

Atît pentru foneticienii obișnuiți cu munca de laborator, cît și pentru nespecialiștii dornici să se inițieze în problemele foneticii experimentale, cartea lui V. A. Artemov, publicată la Moscova în 1956, reprezintă o sursă de documentare de o reală utilitate.

Scopul lucrării este în primul rînd didactic: în cele 227 de pagini ale ei autorul caută — și izbutește — să ne facă o prezentare clară a principalelor metode de lucru folosite într-un laborator de fonetică. Paralel cu expunerea noțiunilor de bază ale foneticii experimentale — expunere făcută cu un remarcabil talent pedagogic — găsim în carte numeroase observații personale, adesea foarte importante, care îi imprimă o netăgăduită valoare științifică.

Lucrarea se împarte în opt capitole, precedate de o introducere și urmate de un capitol suplimentar (nenumerotat), în care autorul își expune concluziile. Urmează apoi o anexă constînd din descrierea amănunțită a utilajului unui laborator de fonetică experimentală și a unui studiou pentru înregistrări și audiții. La sfîrșit găsim o bibliografie (sovietică și străină) destul de bogată, precum și un indice alfabetic de materii.

În *Introducere* autorul vorbește despre importanța foneticii experimentale, după care face un scurt istoric al dezvoltării aceste discipline, mai ales în Rusia și Uniunea Sovietică. Dintre foneticienii apuseni sînt menționați: Rousselot, Grammont, Scripture, Panconcelli-Calzia, Gemelli, Navarro Tomás și alții. În Rusia, meritul de a fi precursor al foneticii experimentale i se atribuie, în primul rînd, lui Lomonosov, apoi lui Vostokov și Baudouin de Courtenay. Dintre foneticienii ruși și sovietici care au cercetat sau cercetează sunetele prin mijloace experimentale,

reţinem cîteva nume cunoscute ca : Bogoroditkii, Şcerba, Bernştein, Matusevici, Jinkin etc.

Tot în introducere găsim şi un scurt istoric al laboratorului de fonetică experimentală de pe lîngă Institutul de limbi străine din Moscova, în cadrul căruia lucrează şi V. A. Artemov, autorul cărţii.

Capitolul întîi, intitulat *caracteristicile sonore ale limbii*, conţine cîteva noţiuni elementare de acustică, urmate de o scurtă descriere a mecanismului fiziologic al vorbirii şi audiţiei. Totodată, vorbirea este examinată sub aspectul ei psihic, în lumina teoriei pavloviste a „celui de-al doilea sistem de semnalizare".

În cadrul aceluiaşi capitol autorul vorbeşte despre aplicarea foneticii experimentale la studiul structurii sonore precum şi al intonaţiei diferitelor limbi.

În capitolul al doilea, *Sistematica metodelor foneticii experimentale*, găsim o enumerare şi o scurtă descriere a acestor metode, care, după părerea autorului, sînt următoarele : 1. observaţia 2. analiza materialului lingvistic înregistrat prin diferite procedee 3. metoda conversaţiei 4. metodele propriu-zis experimentale. Acestea din urmă se subîmpart, la rîndul lor, în : *a.* metode somatice *b.* metode pneumatice *c.* metode electroacustice *d.* metode expresive. Metodele somatice ne îngăduie să analizăm sunetele vorbirii din punctul de vedere al modificărilor pe care le suferă corpul omenesc la articularea lor, aşa încît, fără să greşim, le-am putea numi şi metode fiziologice. Metodele pneumatice constau în înregistrarea vibraţiilor aerului, produse la rostirea fiecărui sunet. Metodele electroacustice — cele mai moderne şi mai exacte dintre toate metodele — se întemeiază pe posibilitatea de a transforma fenomenele acustice în fenomene electrice. În sfîrşit, cu ajutorul metodelor expresive, putem studia vorbirea în raport cu mimica şi gesturile care o însoţesc.

În capitolul al treilea, autorul examinează cîteva probleme comune tuturor metodelor foneticii experimentale, dînd o serie de indicaţii — adesea foarte preţioase — cu privire la condiţiile concrete în care trebuie să se desfăşoare experimentul fonetic.

În capitolul al patrulea găsim o scurtă descriere a metodelor somatice (fiziologice), dintre care autorul menţionează palatogramele, fotografierea interioară şi exterioară a organelor articulatorii şi, în sfîrşit, metoda radiografică. Pentru fotografierea exterioară a organelor articulatorii se întrebuinţează un aparat fotografic obişnuit, în timp ce pentru fotografierea interioară este necesar un aparat special numit orograf sau aparat de fotografiat microscopic, care se introduce în cavitatea bucală.

În capitolul al cincilea, consacrat metodelor pneumatice, este descrisă înregistrarea la chimograf.

Capitolul al şaselea tratează despre metodele electroacustice, cărora autorul le acordă, pe drept cuvînt, o deosebită importanţă. În cuprinsul capitolului găsim cîteva indicaţii foarte utile cu privire la folosirea magnetofonului, a oscilografului, a spectrografului şi a înregistratorului electromagnetic. Acesta din urmă pare să fie un aparat foarte interesant (inventat de autorul cărţii), care face posibilă înregistrarea sincronă a sunetelor la chimograf şi pe bandă de magnetofon.

Capitolul al şaptelea, consacrat metodelor expresive, se reduce, în esenţă, la descrierea înregistrării şi reproducerii vocii omeneşti cu ajutorul cinematografului sonor. Principalul merit al acestei metode constă, după părerea autorului, în aceea că ea ne dă posibilitatea de a sincroniza sunetele cu mimica şi gesturile subiectului vorbitor.

În capitolul al optulea, intitulat *Cîteva probleme ale foneticii în lumina metodelor experimentale*, autorul sintetizează expunerea din paginile precedente, luînd drept punct de plecare diferite probleme care preocupă pe fonetic ieni şi dînd indicaţii în ce priveşte metodele mai potrivite pentru rezolvarea lor. Astfel, analiza armonică a vocalelor se face cu oscilografui sau spectrografui, consoanele se studiază (din punct de vedere fiziologic) cu ajutorul palatului artificial şi al fotografiilor sau filmelor Röntgen, iar intonaţia, mai ales cu ajutorul înregistratorului electromagnetic. Foarte frecvente sînt cazurile în care se recomandă, sau chiar se impune, aplicarea paralelă a mai multor metode,

fiziologice, pneumatice, electroacustice, expresive etc.

În sfîrşit, într-un capitol final (nenumerotat), cu titlul *Concluzii*, autorul arată că fonetica experimentală trebuie să îmbine într-o sinteză organică elementele de lingvistică, fizică, fiziologie şi psihologie cu care operează foneticianul. Numai o asemenea unitate organică între elementele enumerate mai sus poate constitui garanţia dezvoltării viitoare a metodelor de cercetare experimentale.

Cam acesta este — bineînţeles, în linii foarte generale — conţinutul cărţii lui V. A. Artemov.

Semnalăm acum cîteva dintre aspectele ei mai interesante.

Autorul ia atitudine împotriva acelor învăţaţi care caută să separe fonetica experimentală de lingvistică, încadrînd-o pe cea dintîi în grupul ştiinţelor naturii, iar pe cea de-a doua în grupul „ştiinţelor spiritului". Fonetica este o disciplină a lingvisticii, o metodă de cercetare indispensabilă lingvistului în munca lui. Foneticianul nu cercetează sunetele în sine, ci sunetele ca purtătoare de înţeles, ca mijloace de materializare şi transmitere a gîndurilor şi sentimentelor omului. Prin urmare, orice tentativă de a trasa o linie despărţitoare între fonetica experimentală şi lingvistică, trebuie respinsă ca neştiinţifică. Indirect, autorul se pronunţă şi împotriva despărţirii „ştiinţelor naturii" de „ştiinţele spiritului", atunci cînd vorbeşte despre sinteza organică a elementelor de lingvistică, fizică, fiziologie şi psihologie, înfăptuită în cadrul foneticii experimentale. În felul acesta fonetica experimentală demonstrează că fizicul şi psihicul, materialul şi imaterialul, nu sînt decît aspecte ale aceluiaşi tot, caracterizat printr-o desăvîrşită unitate, concluzie pe care autorul n-o formulează în paginile cărţii sale, dar care decurge firesc din concepţia „sintezei organice", menţionate mai sus.

Ca şi ceilalţi oameni de ştiinţă, foneticianul are datoria să se ridice de la particular la general, de la concret la abstract, sau, cu alte cuvinte, de la sunet la fonem, de la vorbire la limbă. Obiectul studiilor sale este limba, însă limba nu poate fi cercetată decît prin intermediul vorbirii. Scopul lui este să descopere legile potrivit cărora se produc diferitele fenomene fonetice; însă acest scop nu poate fi atins decît prin cercetarea temeinică a unui număr cît mai mare de fapte concrete.

O altă datorie a foneticianului este aceea de a da descoperirilor sale cît mai multe aplicaţii practice, căci una dintre principalele caracteristici ale adevăratei ştiinţe este strînsa ei legătură cu viaţa, capacitatea ei de a contribui la satisfacerea diferitelor cerinţe ale oamenilor. Privită sub acest aspect, fonetica experimentală apare ca o ştiinţă practică, ale cărei roade pot fi folosite cu succes în felurite domenii ale vieţii, cum ar fi, de pildă, învăţarea limbilor străine, sau perfecţionarea limbii materne.

Dintre problemele cercetate în prezent cu ajutorul metodelor experimentale, autorul menţionează îndeosebi problema intonaţiei, care prezintă o importanţă specială, datorită strînsei legături dintre intonaţia unei limbi şi structura ei gramaticală, precum şi datorită faptului că intonaţia oglindeşte participarea afectivă a vorbitorului la actul vorbirii.

În ce priveşte metodele aplicate la studiul sunetelor sub aspectul lor fiziologic, autorul insistă în special asupra radiografiei, a cărei importanţă va deveni şi mai mare atunci cînd se va perfecţiona sistemul filmării organelor de articulaţie în procesul vorbirii.

Vorbind despre perspectivele de viitor ale foneticii experimentale, autorul formulează o serie de deziderate, dintre care menţionează: desăvîrşirea cinematografului Röntgen, construirea unui spectrograf pentru consoane, imaginarea unui dispozitiv pentru studiul intonaţiei şi, în sfîrşit, amenajarea unui studiou sau laborator special în care acelaşi fenomen fonetic să fie studiat simultan cu ajutorul tuturor metodelor posibile.

Foarte importante pentru cercetători sînt numeroasele indicaţii concrete pe care autorul le dă în legătură cu efectuarea diferitelor experienţe fonetice.

Astfel, în ce priveşte recrutarea subiectelor, autorul consideră că cele mai indicate sînt persoanele de vîrstă mijlocie (între 20 şi 50 de ani). Subiectele nu trebuie puse în cunoştinţă de cauză asupra scopului urmărit

de experimentator și în nici un caz nu trebuie influențate în sensul confirmării vreunei ipoteze a acestuia. De asemenea, este de dorit ca subiectele să aibă deprinderea vorbirii în fața microfonului, întrucît persoanele cărora această deprindere le lipsește, puse la microfon, vorbesc de obicei nenatural, ceea ce îl poate face pe experimentator să tragă concluzii greșite asupra fenomenului cercetat. Dacă natura experienței impune rostirea unor cuvinte izolate, subiectul trebuie să facă acest lucru în modul cel mai natural cu putință, închipuindu-și, de pildă, că enumeră o serie de obiecte în fața unor auditori imaginari și căutînd totodată să-și reprezinte mintal obiectele respective.

Autorul analizează amănunțit condițiile pe care trebuie să le întrunească un experiment fonetic, precum și fazele prin care trebuie să treacă. Înainte de a începe un experiment, fonetícianul trebuie să stabilească exact obiectul lui, să cerceteze cu atenție istoricul problemei consultînd bibliografia existentă, să formuleze o ipoteză, să fixeze în cele mai mici amănunte planul desfășurării lui, să pregătească din timp tot materialul lingvistic și tehnic necesar și, în sfîrșit, să găsească subiecte potrivite pentru scopul urmărit. Desfășurarea propriu-zisă a experimentului trebuie să se facă în baza unui instructaj precis, redactat dinainte. Urmează apoi prelucrarea materialului, cu care prilej este recomandabil să se întocmească cît mai multe grafice, capabile să ne înfățișeze în modul cel mai clar cu putință diferitele aspecte ale fenomenului cercetat. În sfîrșit, din toate datele obținute, experimentatorul trebuie să tragă concluzii de ordin teoretic și totodată să dea sugestii de aplicare practică.

Demnă de menționat este și lista de la sfîrșitul cărții, unde se enumeră amănunțit aparatele și instalațiile de care trebuie să dispună un laborator modern de fonetică experimentală.

Cartea are și anumite scăderi, cum ar fi, de pildă, lipsa unor definiții precise ale noțiunilor cu care operează fonetícianul. Astfel, nicăieri în cuprinsul ei nu este definită disciplina însăși, după cum nu sînt definite nici noțiunile de sunet, fonem, silabă etc.

Însă, dacă definițiile în sensul științific al cuvîntului lasă uneori de dorit, acest neajuns este în mare măsură compensat prin claritatea și stilul plăcut al expunerii, ceea ce face ca lucrarea să fie ușor accesibilă oricărui cititor. Din lectura ei profanul reușește să afle, bineînțeles, în linii mari, ce este fonetica experimentală, iar specialistul își însușește o serie de indicații prețioase cu privire la diferitele aspecte concrete ale muncii sale.

De aceea, sîntem îndreptățiți să credem că atît din punct de vedere didactic, cît și din punct de vedere științific, cartea lui A. V. Artemov aduce o importantă contribuție la rezolvarea multora dintre problemele foneticii experimentale.

Dumitru Copceag

AL. DIMA, **Alecu Russo**

București, E.S.P.L.A., 1957, 280 p.

Puțina atenție acordată în trecut operei și personalității lui Alecu Russo, de care istoricii literari, — în afară de G. Ibrăileanu și P. V. Haneș, — s-au ocupat mai mult în treacăt, face deosebit de utilă monografia pe care i-a consacrat-o recent profesorul Al. Dima, cunoscutul cercetător de la Iași, care, nu de mult (dar și mai de mult), a analizat într-un studiu de mai mică întindere, cu competență și pătrundere, concepția lui G. Ibrăileanu asupra artei și literaturii. Am amintit aici de Ibrăileanu pentru că, în fond, el este primul nostru critic care a pus în adevărata ei lumină activitatea lui Al. Russo și rolul său de critic al culturii alături de Kogălniceanu, C. Negruzzi și V. Alecsandri, evidențiind mai ales lupta sa neobosită împotriva „stricătorilor de limbă". Este adevărat că istoricii literari și criticii de la N. Iorga pînă la G. Călinescu au arătat rolul acestui scriitor patruzecioptist în cultura noastră și că neobositul cercetător P. V. Haneș

ne-a dat primele ediţii ale operelor scriitorului moldovean, iar după 23 August 1944 au apărut trei ediţii de scrieri alese (între 1948 şi 1957), prefaţate de Emil Boldan, care a încercat — cum singur ne spune [1] — şi o reconsiderare a operei lui Al. Russo. Un studiu însă complet al vieţii şi operei scriitorului a lipsit pînă astăzi[2] şi această lacună o umple monografia pe care o semnalăm atenţiei cercetătorilor noştri, preocupaţi de dezvoltarea culturii noastre moderne şi de activitatea revoluţionară sub toate aspectele, a primilor îndrumători ai acestei culturi, printre care Al. Russo ocupă un loc deosebit de important.

Scurta lui viaţă este urmărită în paginile volumului ce i se consacră, relevîndu-se momentele biografice esenţiale pentru cunoaşterea mai cu seamă a epocii de formaţie a scriitorului, crescut, am putea spune, departe de ţară, în Elveţia, unde adolescentul Russo şi-a format „cultura lui umanistă, dragostea pentru limba maternă, interesul viu pentru natură şi excursii, curiozitatea pentru elementele folclorice şi etnografice ale satului elveţian ce prelungesc — cu toate diferenţele — amintirile rusticităţii lui de origine" (p. 30).

Popasul scriitorului la Viena, întoarcerea în ţară, relaţiile familiale cu tot cortegiul lor de greutăţi şi amărăciuni, situaţia sa materială precară, care-l obligă să accepte un modest post de asesor la Piatra, sînt evocate în primele capitole, reluîndu-se totodată şi problema primelor sale scrieri în limba franceză, care n-au fost publicate în timpul vieţii scriitorului — ataşat de la început grupului de la *Dacia literară* — fără însă a se găsi „explicaţii plauzibile" în legătură cu nepublicarea acestor scrieri, a căror apariţie revista totuşi o anunţase. Participarea activă a scriitorului la mişcarea revoluţionară de la 1848, precum şi scrierile din această epocă fac obiectul a două capitole care alcătuiesc miezul cărţii şi în cuprinsul cărora producţia literară a lui Al. Russo este pe larg analizată şi împreună cu aceasta şi activitatea din emigraţie pe care o desfăşoară scriitorul alături de ceilalţi refugiaţi moldoveni: V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negri.

După 1851, cînd se întoarce din exil, activitatea sa de literat şi critic se desfăşoară cu o intensitate sporită şi mai ales în paginile *Romîniei literare* a lui Alecsandri, pentru a înceta în 1856, cînd boala îl împiedică să mai lucreze. Este epoca apariţiei operelor principale ale scriitorului: *Cugetările*, *Amintirile* şi *Cîntarea Romîniei*.

Capitolul privitor la părerile lui Al. Russo în problemele limbii prezintă un interes deosebit prin noutatea interpretării şi a informaţiilor pe care le aduce autorul monografiei, mai ales în ceea ce priveşte geneza ideilor pentru care a militat Al. Russo şi poziţia acestuia faţă de autorii diverselor sisteme artificiale de reformare a limbii romîne. Al. Dima acordă o importanţă deosebită în această explicare genetică teoriilor pe care le-a profesat pedagogul elveţian Jean-Baptiste Girard (le Père Grégoire) în prima jumătate a secolului trecut şi pe care le-a prezentat ca un sistem în tratatul său *Cours éducatif de langue maternelle*, în 6 volume, scris sub influenţa spiritualismului eclectic al lui Victor Cousin, figură importantă a epocii, ale cărui idei, de o largă circulaţie în vremea cînd îşi făcea studiile Russo în Elveţia, au avut desigur priză şi asupra scriitorului romîn. Evident că institutul de la Vernier al lui Naville, unde adolescentul Russo a studiat timp de 7 ani, a adoptat sistemul educativ preconizat şi profesat de Girard. Importanţa educativă acordată limbii materne în şcoala unde s-a format scriitorul romîn, cu toate implicaţiile de ordin teoretic, a lăsat o înrîurire adîncă asupra lui şi, desigur, în această ambianţă se pot găsi, în germen, şi ideile pentru care va milita mai tîrziu autorul *Cugetărilor*. Explicaţia aceasta este desigur convingătoare, mai cu seamă că autorul monografiei prezintă pe larg toate datele problemei în discuţie şi, evident, o mai amplă prezentare cu precizări de detaliu s-ar fi putut face în cuprinsul capitolului respectiv, dacă autorul ar fi avut posibilitatea să consulte în întregime tratatul amintit al lui Girard, din care n-a avut la îndemînă decît un volum, cum singur ne informează (p. 166).

[1] Prefaţă la *Scrieri Alese* de Al. Russo. Bucureşti, E.S.P.L.A., 1957, p. 3

[2] Monografia lui P. V. Haneş, *Alexandru Russo, o pagină ignorată din literatura romînă*. Bucureşti, 1901, ed. II 1930, nemaigăsindu-se la îndemîna nimănui.

Reţinem, de asemenea, reluarea mult dezbătutei probleme a paternităţii operei *Cîntarea Romîniei*, pe care autorul monografiei o consideră ca aparţinînd lui Russo, asupra căruia, în general şi în special în cazul acestei opere, Bălcescu a exercitat „o înrîurire hotărîtoare". După un scurt paragraf relativ la *Steaua Dunării*, „ziarul Unirii", în care scriitorul reia cu fermitate ideile pe care le afirmase în *Romînia literară* a lui Alecsandri, autorul monografiei consacră capitolul final contribuţiei pe care a adus-o Al. Russo la propăşirea literaturii naţionale. Se reiau şi se precizează aici ideile esenţiale ale întregii lucrări, subliniindu-se justeţea opiniilor lui Ibrăileanu, care a văzut în Al. Russo „spiritul cel mai liber pe care l-au avut romînii" şi luptătorul consecvent şi hotărît pentru apărarea limbii şi culturii romîneşti împotriva numeroaselor încercări de alterare şi falsificare venite din partea unor „specialişti" pedanţi. Alături de teoretician se arată că scriitorul artist a cultivat „proza memoralistică şi poema lirică în proză de mari dimensiuni", afirmîndu-se ca un scriitor de mare talent, cu un temperament în care se împletesc şi se completează reciproc elanul romantic — manifestat prin dragostea de natură şi de tradiţiile populare — cu înţelegerea realistă a condiţiilor sociale şi a împrejurărilor politice ale epocii lui, pe care el o reprezintă prin toată activitatea sa de scriitor original, de teoretician înaintat şi de patriot sincer devotat luptei pentru progres.

Volumul, care se bucură de o frumoasă prezentare grafică, se încheie cu o bibliografie completă a operelor lui Al. Russo şi a lucrărilor privitoare la scriitor. Credem că era mai potrivită o ordonare alfabetică şi nu cronologică a materialului de la rubrica *Despre A. Russo şi epoca sa*, întrucît ordinea alfabetică a numelor de autori înlesneşte mult consultarea materialului bibliografic şi evită repetările supărătoare ca în cazul monografiei lui P. V. Haneş publicată în două ediţii şi înregistrată cronologic în două locuri (ed. I, 1901 şi ed. II, 1930). Tradiţia în această materie a consacrat metoda cronologică în cazul bibliografiei operelor scriitorului studiat şi ordinea alfabetică a numelor de autori în ceea ce priveşte lista studiilor care se ocupă de scriitor şi de epoca sa. În sfîrşit, lucrarea recenzată, plină de calităţi, ar fi avut una în plus dacă un corector mai atent şi mai exigent n-ar fi lăsat numeroase şi supărătoare greşeli în transcrierea textelor originale din opera în limba franceză a lui Al. Russo (v. mai ales notele de la paginile: 9, 50, 51, 57, 58 59, 120, 121, 122).

N. Dănilă

VOPROSÎ IAZÎKOZNANIIA, an. VI, 1957, nr. 3—45

Ultimele numere ale revistei sovietice prezintă cititorilor noi studii şi cercetări din diverse ramuri ale ştiinţei limbii: lingvistică generală, comparativistică, istoria limbii, gramatică, lexicologie, istoria lingvisticii etc., materiale care prezintă un interes larg pentru lingvişti cu cele mai diverse preocupări.

În mod special numărul festiv al revistei (5/1957), închinat celei de a 40-a aniversări a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, cuprinde un bogat material oglindind, pe de o parte, cele mai de seamă realizări ale lingvisticii sovietice, iar pe de altă parte, prezentînd o serie de probleme dezbătute actualmente în lingvistica sovietică.

În primele pagini se află articolul redacţional *Căile de dezvoltare ale lingvisticii sovietice* (p. 3—17), în care se face o amplă prezentare a etapelor de dezvoltare a lingvisticii sovietice, a principalelor linii de dezvoltare şi a rezultatelor celor mai importante obţinute în ultimii ani [2].

În articolul *Dezvoltarea limbilor cu scriere recentă din epoca sovietică* (p. 18—30) I. D. Deşeriev aduce date interesante privitoare la munca de creare a alfabetelor pentru limbile care n-avuseseră scriere pînă la revoluţie sau pentru limbile care au trecut la sisteme mai comode şi mai uşoare (de la scrierea arabă etc. la scrierea pe baza alfabetului latin şi rus), precum şi la dezvoltarea limbilor literare respective în ultimele decenii. Demn de reţinut

[1] Vezi *SCL* 1957, nr. 4.

este faptul că aproape 50 de naţionalităţi din U.R.S.S. au căpătat pentru prima dată scriere în anii puterii sovietice.

Autorul analizează, în continuare, o serie de gramatici şi dicţionare ale limbilor cu scriere recentă, scoţînd în evidenţă noutatea materialului prezentat în aceste lucrări.

În domeniul lingvisticii generale atrage atenţia articolul *Teoria undelor a lui Johann Schmidt şi fenomenele de atracţie lingvistică* (nr. 4, p. 3—15) semnat de B. A. Serebrennikov, în care autorul face o reconsiderare critică a ideilor lingvistului german, expuse în lucrarea sa *Die Verwandschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen* (Weimar, 1872), arătînd că fenomenele de atracţie lingvistică au loc nu numai între limbile înrudite, ci şi între cele neînrudite.

Problemele comparativisticii îşi găsesc oglindire în articolul semnat de M. M. Guhman, *Lingvistica comparativ-istorică indoeuropeană şi studiile de tipologie* (nr. 5, p. 46—57), în care se discută posibilitatea aplicării rezultatelor cercetărilor de tipologie istorică în studiul comparativ-istoric al limbilor indoeuropene.

O preocupare permanentă a revistei o constituie progresul cercetărilor în domeniul slavisticii. Astfel în primele pagini ale numărului 3/1957 se publică partea a doua a studiului lui L. A. Bulahovski *Inducţia gramaticală în declinarea slavă* (p. 3—19), început în nr. 4/1956 al revistei. Înţelegînd prin inducţie gramaticală schimbările formelor gramaticale în urma influenţei altor forme, asemănătoare într-un fel sau altul cu primele, autorul se ocupă aici de inducţia cazurilor acuzativ şi locativ (prepoziţional) în limbile slave.

Un interesant şi documentat articol asupra problemelor de etimologie în domeniul limbilor slave publică O. N. Trubaciov, *Principiile de alcătuire a dicţionarelor etimologice ale limbilor slave* (nr. 5, p. 58—72). În urma unei documentate analize a principalelor dicţionare etimologice ale limbilor slave, publicate în ultimele decenii (Berneker, Brückner, Slawski, Holub-Kopečný, Vasmer), autorul ajunge la concluzia că, dat fiind specificul limbilor slave (a căror limbă de bază nu e atestată), tipul de dicţionare etimologice pentru fiecare limbă slavă în parte este, pentru etapa actuală, cel mai realist.

Revista publică cîteva articole privitoare la istoria şi dialectologia limbii ruse în lumina ultimelor cercetări şi descoperiri. Aşa sînt, de pildă, *Observaţiile fonetico-morfologice asupra textelor pe coajă de mesteacăn de la Novgorod descoperite în 1953—1954* ale lui V. I. Borkovski (nr. 4, p. 74—78). La cele 83 de texte, publicate în anii trecuţi şi studiate de lingvişti şi paleografi, s-au adăugat încă 53, datînd din secolele XI—XV, a căror analiză gramaticală o face autorul în notele de faţă.

Tot în numărul 4 se publică articolul prof. A. M. Selişcev, *Limba „Pravdei Russkaia" şi problema celui mai vechi tip al limbii ruse literare* (p. 57—63), scris în 1941 şi păstrat în manuscris. Autorul face în acest articol critica ideilor acad. S. P. Obnorski privitoare la originea limbii literare ruse vechi [1].

Experienţa muncii dialectologice din ultimul timp îşi găseşte oglindire în articolul semnat de L. P. Jukovskaia, *Tipurile deosebirilor lexicale în dialectele limbii ruse* (nr. 3, p. 102—111).

În cadrul rubricii, *Comunicări şi note* se publică în numărul 5, printre altele, o serie de articole privitoare la stadiul actual al cercetărilor asupra dialectelor limbii ruse (date noi asupra dialectelor limbii ruse — pe baza materialelor atlasurilor lingvistice, articol colectiv), limbii ucrainene (F. T. Jilko), limbii letone (U. U. Senkus) şi limbii komi (V. I. Litkin).

O serie de articole sînt consacrate lexicologiei şi lexicografiei, prezentînd un deosebit interes şi pentru lexicografii din ţara noastră.

Un bogat material informativ cuprinde articolul lui S. G. Barhudarov, *Lexicografia sovietică rusă în decurs de 40 de ani* (nr. 5, p. 31—35). Autorul prezintă, la început, *Dicţionarul limbii ruse* al vechii Academii de Ştiinţe (vol. I, 1891—1895, redactor acad. I. K. Grot; vol. II, 1897—1907, redactor acad. A. A. Şahmatov), continuat în anii 20—30, dar rămas neterminat. În continuare se analizează pe scurt principiile noului *Dicţionar al limbii ruse literare contemporane.*, în 14 volume, al

[1] Vezi articolul lui S. P. Obnorski *Rnsskaia Pravdar ca monument al limbii ruse literare*, *Izvestia AN SSSR*. Seria VII, 1934, nr. 10 şi lucrarea publicată mai tîrziu *Eseuri de istorie a limbii ruse literare din epoca veche*. M—L., 1946.

Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. (vol. I apărut în 1948 şi 1950, iar vol. II în 1956), precum şi structura Dicţionarului apărut sub redacţia lui D. N. Uşakov, a Dicţionarului lui S. I. Ojegov, a noului *Dicţionar al limbii ruse* în 4 volume (vol. I, 1957) etc. [2].

O deosebită importanţă pentru lexicologia şi lexicografia sovietică o au — după cum arată autorul — o serie de articole ale lui V. V. Vinogradov, cartea lui A. I. Smirniţki, *Lexicologia limbii engleze* (Moscova, 1956), disertaţia de doctor a lui V. A. Zveghinţev, *Principiile cercetărilor de semasiologie* (autoreferat — Moscova, 1954), lucrarea recentă a Olgăi S. Ahmanova, *Eseuri de lexicologie rusă şi generală* (Moscova, 1957), precum şi clasica lucrare a acad. L. V. Şcerba *Incercare asupra teoriei generale a lexicografiei* (Studiul nr. 1 — *Tipurile principale de dicţionare*, în *Izvestia AN SSSR*, Otd. lit. i iaz., 1940, nr. 3). Autorul aminteşte de asemenea o serie de disertaţii, monografii şi articole privitoare la lexicologia şi lexicografia rusă.

Într-un interesant articol *Despre tratarea omonimelor în dicţionar* (nr. 3, p. 31—43), V. I. Abaev pledează pentru delimitarea strictă între cazurile de omonimie şi cele de polisemie, criticînd pasiunea unor lexicografi de a da cît mai multe „omonime" în dicţionare. După părerea autorului există doar două feluri de omonime : 1) omonime de origine diferită (radicale) şi 2) omonime de derivaţie.

Teoria omonimelor trebuie să se bazeze pe studiul aprofundat al istoriei cuvintelor : istorismul nu poate fi neglijat într-o lucrare descriptivă. „*Istorism nu înseamnă cunoaşterea istoriei, ci cunoaşterea staticii cu ajutorul istoriei*" (p. 39).

N. I. Feldman se ocupă de *Cuvintele ocazionale şi lexicografia* (nr. 4, p. 64—73), propunînd o distincţie severă a acestora de neologisme şi publicarea lor nu în dicţionarele obişnuite ale limbii, ci în buletine speciale anuale de cuvinte ocazionale (pînă la apariţia unui Thesaurus). După părerea lui, un dicţionar special de cuvinte ocazionale ale scriitorilor ruşi ar prezenta interes atît pentru lexicologie şi istoria limbii, cît şi pentru stilistică şi ştiinţa literaturii.

[1] Vezi, în legătură cu aceasta, articolul lui D. Macrea în nr. 6/1957 al revistei.

Filozoful A. M. Deborin publică *Note despre apariţia unor noţiuni şi termeni ştiinţifici* („idee", „subiect", „obiect" „revoluţie", „socialism", „comunism" etc., (nr. 4, p.36—45). În concluzie autorul subliniază că „termenul ştiinţific nu e un simplu cuvînt, ci expresia esenţei fenomenului respectiv. De aceea e nevoie să ne îngrijim de claritatea şi preciziunea terminologiei, întrucît ea reprezintă esenţa fenomenelor obiective, esenţa ştiinţei" (p. 45).

În domeniul altor limbi decît cele slave găsim contribuţii la studiul limbilor romanice al limbii chineze, al limbii populaţiei americane dispărute maia. Astfel, pentru romanişti prezintă interes articolul lui G. V. Stepanov, *Problema studierii spaniolei din America latină* (nr. 4, p. 16—25).

S. E. Iahontov face cunoscut cititorilor *Proiectul alfabetului chinez* (nr. 3, p. 94—101), prezentînd şi unele propuneri de îmbunătăţire a lui.

I. V. Knorozov discută într-un articol special *Problema studiului scrierii ieroglifice a populaţiei maia* (nr. 5, p. 73—81).

În discuţia despre structuralism intervin, în numărul 3, B. Truka şi alţi lingvişti de la Praga (*Contribuţie la discuţia despre problemele structuralismului*, p. 44—52), precum şi lingvistul polonez Z. Stieber (*Unele observaţii asupra structuralismului*, p. 53—54).

Folosind material concret din dialectele moldoveneşti, R. G. Piotrovski se ocupă de problema *Structuralismul şi practica lingvistică* (nr. 4, p. 26—35), susţinînd posibilitatea existenţei unei dialectologii structuraliste.

În ultimul timp revista sovietică acordă o atenţie susţinută legăturii lingvisticii cu alte ştiinţe, problemelor traducerii mecanice etc. Numerele din urmă cuprind articolul semnat de T. N. Moloşnaia, *Unele probleme de sintaxă în legătură cu traducerea mecanică din engleză în rusă* (nr. 4, p. 92—97), precum şi articolele lui L. R. Zinder, *Despre experienţa colaborării dintre foneticieni şi inginerii din telecomunicaţii* (nr. 5, p. 111—116) şi al lui N. D. Andreev, *Traducerea mecanică şi problema limbii intermediare* (*ibid.*, p. 117—121).

La rubrica „Din istoria lingvisticii" Viac. Vs. Ivanov se ocupă, într-un amplu articol, de *Concepţiile lingvistice ale lui E. D. Polivanov* (nr. 3, p. 54—73), studiind moştenirea

lingvistică a unuia dintre lingviștii sovietici de seamă, care și-a desfășurat activitatea în anii 20—30. V. V. Ivanov adaugă bibliografia lucrărilor lui E. D. Polivanov (p. 73—76) și reproduce lucrarea acestuia *Convergențele fonetice*, publicată pentru prima dată în 1923 (p. 77—83).

N. S. Pospelov consacră un articol *Moștenirii lingvistice a lui S. Karțevski*, cunoscutul lingvist rus mort la 7 nov. 1955 (nr. 4, p.46—56).

M. A. Panov publică în cadrul rubricii „Lingvistica și învățămîntul superior" articolul *Despre predarea „Istoriei lingvisticii ruse"* (nr. 3, p. 84—93), în care discută o serie de probleme ridicate de predarea acestui curs special în cadrul unui institut pedagogic.

Revista sovietică publică cu regularitate articole informative privitoare la lingvistica din alte țări. K. Horálek (Praga) face cunoscut cititorilor *Lucrările cehe de lingvistică slavă*, apărute între 1945—1955 (nr. 3), iar E. Pauliny (Bratislava) prezintă *Lingvistica slovacă după 1945* (nr. 4). Tot în nr. 4, A. I. Tolkaciov face o scurtă privire asupra *Problemelor de lingvistică slavă în revistele lingvistice poloneze* (1954—1955), iar A. B. Baskakov discută lucrările de lingvistică din revista *Limba turcă* (*Türk dili*, Ankara, 1951—1956).

Dintre recenziile publicate în ultimele numere semnalăm: în nr. 3, A. V. Isacenko (Bratislava), la cartea lui P. I. Cernîh *Încercare asupra lexicologiei istorice ruse, Epoca rusă veche* (Ed. Univ. din Moscova, 1956); B. V. Tomașevski, la lucrarea lui B. O. Unbegaun, *Russian versification* (Oxford, 1956); O. S. Ahmanova, la cartea lui Roman Jakobson și Morris Halle, *Fundamentals of language* ('s-Gravenhage, 1956); G. V. Stepanov, la *Diccionario de términos filológicos* al lui Fernando Lázaro Carreter (Madrid, 1953); în nr. 4: G. Mihăilă, la lucrarea colectivă *Limba română. Fonetică — Vocabular — Gramatică* (Buc., 1956); I. A. Melciuc, la lucrarea de lexicologie statistică a lui Victor Garcia Hoz, *Vocabulario usual, vocabulario común y vocabulario fundamental* (Madrid, 1953).

Rubrica *Critică și bibliografie* (nr. 5) cuprinde, printre altele, un articol al lui D. E. Mihalci asupra lucrărilor regretatului academician Vladimir Feodorovici Șișmarev, dintre care ultimele, consacrate limbii franceze, au fost distinse cu premiul Lenin; recenzia semnată de N. A. Katagoșcina la volumul omagial *Romano-germanskaia filologiia. Sbornik statei v cesti akademika V. F. Șișmoreva* (Ed. Univ. din Leningrad, 1957). La rubrica *Viața științifică* (nr. 4) se relatează, printre altele, despre ședința lărgită a Consiliului științific a Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., consacrată discuției asupra *corelației dintre analiza sincronică și studiul istoric al limbii* (12—16 martie 1957). La această discuție au participat circa 400 de lingviști din diferite centre ale Uniunii Sovietice. Au prezentat referate B. V. Gornung, A. A. Reformatski, V. N. Iarțeva, R. A. Budagov, N. D. Andreev, V. I. Abaev, Viac. Vs. Ivanov și E. A. Makaev. În numărul 5 se află o dare de seamă despre ședința jubiliară din 13—17 mai 1957, ținută la Biblioteca publică „Saltîkov-Șcedrin" (Leningrad) cu ocazia împlinirii a 900 de ani de la scrierea cunoscutei *Evanghelii a lui Ostromir* (21 oct. 1056—12 mai 1057).

La toate cele trei numere prezentate se continuă noua rubrică intitulată *Cronica*, în care se dau scurte știri despre activitatea lingvistică din U.R.S.S. și de peste hotare.

În numărul 5 se publică un scurt plan tematic al revistei pe anul 1958, în care se găsesc, printre altele, următoarele probleme: limba și societatea, diversele forme de comunicație verbală; dezvoltarea limbilor naționale și literare; periodizarea istoriei limbii, problema înrudirii limbilor, teoria substratului și a bilingvismului, cercetări etimologice și istorico-lexicologice; geografia lingvistică, studiul sincronic al limbilor; fonologia; studiile tipologice; limbi internaționale auxiliare; limba operelor beletristice; discuția despre structuralism și alte curente lingvistice contemporane etc.

Atît materialele publicate în ultimele numere, cît și planul tematic pe anul 1958 arată o lărgire considerabilă a preocupărilor revistei sovietice care atrage în jurul ei colaboratori nu numai din diversele centre științifice ale Uniunii Sovietice, ci și de peste hotare (Cehoslovacia, Polonia, Bulgaria, Iugoslavia, Romînia etc.).

G. Mihăilă

NOTE BIBLIOGRAFICE

BIBLIOGRAFIE şi DOCUMENTARE

A apărut, în noiembrie 1957, un volum cuprinzînd comunicările şi rezumatul discuţiilor de la *prima sesiune ştiinţifică a cercetătorilor din domeniul bibliologiei şi documentării*, organizată de Biblioteca Academiei noastre între 15—16 decembrie 1955. Volumul apare deci după aproape doi ani de la data ţinerii sesiunii, fapt regretabil, dar nu unic: primul volum de *Studii şi cercetări de bibliologie* a apărut tot în 1955, excelent ca formă şi conţinut şi de atunci pînă acum (sfîrşitul lui noiembrie 1957) nu a mai apărut al II-lea volum. Aceste întîrzieri sînt cu atît mai inexplicabile cu cît Biblioteca Academiei are un colectiv puternic de cercetători şi, aşa cum s-a spus la sesiune. există şi un material bogat publicabil, există numeroase colaborări ale specialiştilor din toată ţara. Toţi aceştia şi mulţi alţii doresc să vadă apărînd regulat, cel puţin anual, buletinul bibliologic şi bibliografic.

Volumul acesta, cuprinzînd comunicări şi discuţii în cadrul primei sesiuni, depăşeşte sfera de interes a specialiştilor. O tematică interesantă, materiale noi, sugestii originale, planuri îndrăzneţe de lucrări viitoare reţin şi atenţia istoricului, a cercetătorului literar, a filologului. Multe capitole ale istoriei tiparului, a istoriei bibliotecilor, ştiinţelor, învăţămîntului, presei, literaturii sînt îmbogăţite prin cercetările de amănunt întreprinse de autorii comunicărilor. În ansamblu sînt valorificate materiale, documente, informaţii uitate în biblioteci, fapt care ajută la mai buna cunoaştere a evoluţiei culturii noastre din trecut. În chipul acesta activitatea şi opera lui Bălcescu, Kogălniceanu, Bolintineanu, Eminescu capătă un adaos de precizări, de amănunt, menit să întregească informaţiile noastre de pînă acum în legătură cu aceste capitole de istorie literară.

Putem de asemenea urmări, datorită unor contribuţii preţioase, începuturile presei noastre, date despre primele traduceri din limba maghiară, traducerile din Schiller, din Mickiewicz; e analizată prima epocă a calendarelor, a căror limbă interesează în mare măsură pe cercetătorul istoriei limbii noastre literare. Binevenite sînt şi completările la bibliografiile existente şi contribuţiile bibliografice de tot felul.

Reţinem de asemenea judicioasele puneri la punct ale acad. D. Panaitescu-Perpessicius privind unele amănunte ale biografiei lui Eminescu şi alte capitole de istorie literară (cf. *Discuţii*, p. 215—216). Tot din discuţii merită subliniat interesul deosebit pe care l-au stîrnit „problemele organizării *Bibliografiei naţionale retrospective romîneşti*". Recunoaşterea de către conducerea Bibliotecii Academiei că întocmirea unei „bibliografii generale" a rămas „foarte mult în urmă" (p. 75) conţine implicit angajamentul de a lua măsurile potrivite pentru realizarea cît mai grabnică şi în condiţii cît mai bune a acestei lucrări deosebit de importante pentru documentarea tuturor cercetătorilor ştiinţifici. Lucrarea trebuie deci efectuată neîntîrziat, de vreme ce se combate faptul că „de multe ori ne este teamă să nu facem greşeli şi această teamă de greşeli, mai ales de critica ce va urma

după săvîrşirea lor, ne paralizează" (p. 76). Aşteptăm noi veşti despre această lucrare, în viitoarele volume publicate de Bibliotecă.

Un indice de materii era absolut necesar la finele acestui volum ; el ar fi uşurat mult orientarea cercetătorilor în marele număr de probleme discutate la prima sesiune a specialiştilor în bibliografie şi documentare.

Gh. Bulgăr

REVISTA DE FOLCLOR, 3/1957

În aceleaşi condiţii tehnice excelente şi cu un conţinut bogat, ca şi numerele precedente, a apărut nr. 3 al *Revistei de folclor*. Primul studiu, semnat de O. Bîrlea, se ocupă de „metoda filologică în folclor" şi analizează, prin date concrete, importanţa pregătirii filologice a culegătorilor de folclor, necesitatea de a aduna date cît mai multe şi mai precise în legătură cu fondul bucăţii, cu viaţa, trecutul, mentalitatea informatorilor, în legătură cu cuvintele regionale, populare, care adesea sînt redate într-o formă aproximativă, retuşată. „Culegătorul trebuie să consemneze cît mai multe comentarii referitoare la personajele fantastice, istorice sau contemporane precum şi pe acelea care întregesc înţelesul unui cuvînt, a unui pasaj obscur sau susceptibil de felurite interpretări, dar mai ales păreri ale informatorilor în legătură cu problematica specială, cu ceea ce am numi greutatea specifică a fiecărei variante" (p. 25). E sigur că, aplicînd un sever discernămînt critic şi filologic în munca de culegere a folclorului, rezultatele vor fi mai demne de încrederea cercetătorilor, pentru că vor oglindi mai veridic originalitatea fondului şi a limbii creaţiilor folclorice. Studiul lui O. Bîrlea vine şi în sprijinul muncii lexicografice, în sprijinul cercetătorilor lexicului nostru popular şi regional. Cu cît culegătorii de folclor vor stăpîni mai bine metoda filologică, cu atît materialele adunate vor fi mai utile şi din punct de vedere lingvistic. E ceea ce dorim.

O demonstrare practică a acestor premise teoretice întîlnim în contribuţia excelentă a cunoscutului compozitor şi iubitor al folclorului Sabin Drăgoi : *20 colinde din com. Zam-Hunedoara*, în care preocuparea de a transcrie cît mai exact, cît mai fidel graiul regional e evidentă. Autorul dă informaţii amănunţite în ceea ce priveşte fonetica, gramatica, lexicul culegerilor sale de colinde ; la subsol întîlnim un adevărat glosar de termeni regionali. Mai reţinem : *Un cîntec al lui Dimitrie Cantemir în colecţia lui Anton Pann* de Gh. Ciobanu. Bogate şi bine informate sînt şi celelalte studii, cronica şi recenziile.

Gh. B.

Acad. AL. ROSETTI, **Introducere în fonetică**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957

Lucrarea acad. Al. Rosetti, după cum mărturiseşte însuşi autorul în prefaţă, „nu este un manual, ci o rapidă schiţă a problemelor principale ale foneticii şi fonologiei".

Nu poate fi deci vorba de o reeditare a *Cursului de fonetică generală* publicat în 1930.

Din lucrarea mai sus amintită ca şi din *Studiile lingvistice* publicate în 1955, autorul a folosit foarte puţin.

În expunere n-au fost tratate separat problemele de fonetică de cele de fonologie „întrucît organizarea individuală a vorbirii se face în funcţie de limbă, fenomen de psihologie colectivă". Se subliniază rolul personalităţii în determinarea tonalităţii şi caracterului particular al sunetelor. „Interdependenţa faptelor de limbă şi din vorbirea individuală este o realitate : limba conţine foneme, realizate prin sunetele vorbirii individuale. Limba constituie un sistem coherent, compus dintr-un număr determinat de foneme. Schimbările fonemelor, provenite din schimbări fonetice, care au fost adoptate de limbă, intră în sistemul fonologic al limbii". (p. 84).

Cartea se deschide cu un tablou al abrevieţiilor întrebuinţate în cursul lucrării, indicaţiile bibliografice şi o introducere generală din care cititorul face cunoştinţă cu noţiunile elementare cu care operează ramura respectivă a ştiinţei limbii.

De analiza fiziologică şi fizică a sunetelor vorbite se ocupă în primele capitole (respiraţia, anatomia şi fiziologia organelor vorbirii, laringele şi coardele vocale, faringele, cavitatea

bucală, bolta şi vălul palatului, nasul, importanţa mişcărilor respiratorii şi a presiunii aeriene pentru emisiunea sunetelor.)

În continuare autorul dă o mai mare extindere capitolului referitor la articulaţie unde se amintesc organele articulaţiei şi mecanismul formării sunetelor vorbite. Apoi şi mai detaliat se explică structura vocalei în genere şi a vocalelor romîneşti în special, consoanele, clasificarea şi descrierea lor.

De aceeaşi atenţie din partea autorului se bucură şi capitolul care tratează sunetele în înlănţuirea silabelor. Silaba, se afirmă în primele rînduri ale capitolului, „trebuie tratată din punct de vedere fonetic şi fonologic. Silaba este o realitate".

Problema diftongilor, semivocalelor şi semiconsoanelor precum şi coarticulaţia sînt lămurite tot în capitolul amintit mai sus.

După discutarea influenţelor reciproce ale sunetelor vorbite, a ritmului şi a accentuării sunetelor, precum şi a valorii lor expresive, acad. Al. Rosetti vorbeşte despre schimbările fonetice. „Mişcarea neîntreruptă a materiei — spune autorul — este dominată de legile care se reflectă în conştiinţa oamenilor. Cauzalitatea obiectivă este o formă a interdependenţei fenomenelor lumii obiective.

Vorbirea are un caracter dublu : de o parte este materie sonoră, supusă modificărilor materiei, potrivit legilor organice ale materiei, iar de altă parte este o instituţie socială, care serveşte la comunicarea dintre oameni în societate" (p. 77).

Ca atare schimbările ivite în materia fonică a unei limbi pot fi examinate în sincronie, adică static, sau în diacronie, adică ţinînd cama de modificările survenite în cursul timpului, între două sau mai multe date succesive ale evoluţiei unei limbi.

Ultima parte a lucrării se ocupă de mijloacele de cercetare a sunetelor vorbite, de terminologia fonologică, de alfabete şi translitaraţie.

O listă a figurilor şi un indice încheie această binevenită şi foarte utilă lucrare a acad. Al. Rosetti.

Ceea ce se remarcă în mod deosebit în cartea prezentată este nu numai informaţia bogată şi deosebit de variată a autorului — majoritatea lucrărilor folosite au fost publicate de la 1948 pînă astăzi — ci în special aportul personal în sistematizarea şi lămurirea unor probleme atît de importante.

Stela Toma

DICŢIONAR INVERS,
Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957

În Editura Academiei R.P.R. a apărut de curînd *Dicţionarul invers*. Acest dicţionar a fost întocmit, în afara planului Institutului de lingvistică din Bucureşti, de un colectiv lărgit al secţiei de gramatică a Institutului, din iniţiativa şi sub îndrumarea acad. Al. Graur, cu scopul de a uşura munca celor care studiază formarea cuvintelor în limba romînă.

În dicţionar cuvintele sînt aşezate în ordine alfabetică inversă adică, la aşezarea după alfabet, se ţine seama de terminaţia cuvîntului.

De exemplu verbele :

aventura
vîntura
avîntura
zvîntura
răzvîntura
contura
untura
deschiotura
captura [1]

care în dicţionarele obişnuite se dau la literele cu care încep (*aventura* la litera *A*, *vîntura* la litera *V* etc.), în *Dicţionarul invers* sînt aşezate la litera *A* clasificîndu-se apoi şi după celelalte litere de la sfîrşitul cuvîntului către început. De exemplu *aventura* şi *vîntura* au comun *-ntura*, dar *aventura* este pus înaintea lui *vîntura* pentru că are pe *-e-* înainte de *-ntura*, iar *vîntura* pe *-î-* (*î* este după *e* în alfabet); *avîntura* are pe *-a-* în plus faţă de *vîntura* şi deci se pune după el, iar *zvîntura* se pune după *avîntura* pentru că *z* este în alfabet după *a* şi aşa mai departe. În felul acesta toate cuvintele terminate cu aceleaşi litere sînt grupate la un loc. Apar, aşadar, pe aceeaşi

[1] vezi *Dicţionar invers*, p. 46.

pagină toate derivatele cu un sufix, încît nici un exemplu nu poate scăpa celui care studiază sufixul respectiv. Avantajul este şi mai evident cînd se studiază mai multe sufixe, deoarece în loc să se parcurgă sute de pagini din celelalte dicţionare existente în căutarea tuturor cuvintelor formate cu un anumit sufix, ele se găsesc grupate în *Dicţionarul invers*.

Această lucrare oferă un material bogat luat din manuscrisul vechiului dicţionar al limbii romîne aflat în manuscris la Institutul de lingvistică din Bucureşti. În *Dicţionarul invers* nu figurează cuvintele tehnice, speciale şi nici toponimicele şi antroponimicele, deoarece acestea nu se află în dicţionarul tezaur.

Pentru lămurirea sensului cuvintelor din *Dicţionarul invers*, cititorii se pot adresa dicţionarelor existente ale limbii romîne: dicţionarului lui Candrea, al lui Tiktin, *Dicţionarului Academiei Romîne* şi *Dicţionarului limbii romîne literare contemporane*, în care se găsesc majoritatea cuvintelor aflate în acest dicţionar.

Lucrarea serveşte lingviştilor nu numai pentru studiul sufixelor limbii romîne, ci şi pentru studiul problemelor privitoare la sfîrşitul cuvintelor.

În afară de cercetătorii în domeniul limbii romîne, lucrarea poate fi folosită de poeţi, ca dicţionar de rime.

Dicţionarul invers, prima lucrare de acest gen apărută în limba noastră, are o deosebită însemnătate pentru aprofundarea studiului limbii romîne.

Magdalena Popescu

WERNER BAHNER: **Beitrag zum Sprachbewusstsein in der spanischen Literatur des 16. und 17. Jahrhunderts**

Ed. Rütten und Loening. Berlin, 1956, 178 p.

Lucrarea romanistului Werner Bahner *Contribuţie la conştiinţa lingvistică în literatura spaniolă din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea* este a cincea în seria „Neue Beiträge" zur Literaturwissenschaft de sub conducerea prof. dr. Werner Krauss şi prof. dr. Hans Mayer. Cartea este interesantă atît pentru literaţi, cît şi pentru lingvişti întrucît se ocupă nu numai de dezvoltarea conştiinţei lingvistice în literatura spaniolă din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, ci şi de teoriile lingvistice privitoare la originea şi dezvoltarea limbii spaniole. Se analizează teoriile unor filologi spanioli cu renume ca Antonio de Nebrija, Guan de Valdés şi alţii. Un capitol deosebit de interesant este cel consacrat limbii basce. La sfîrşitul cărţii se găsesc note preţioase care completează textul propriu-zis al lucrării şi pasaje, uneori destul de extinse, extrase din lucrările discutate. De asemenea se găseşte şi o bogată bibliografie şi un indice de nume.

H. I.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

VLADIMIR FEDOROVICI ȘIȘMAREV

La 21 noiembrie 1957 a murit la Leningrad, orașul său natal, academicianul V. F. Șișmarev, cunoscut lingvist și filolog sovietic, a cărui activitate științifică desfășurată timp de șaizeci de ani este apreciată în întreaga lume.

V. F. Șișmarev s-a născut în 1874 și, după studii strălucite făcute în Rusia, în Italia și în Franța, și-a început activitatea științifică în 1899 cu o lucrare intitulată *O naucenîh zadaceah istorii literaturî* (Voronej, 1899). În același an este numit profesor de filologie romanică la Universitatea din Leningrad, unde a activat pînă aproape de moarte, creînd o adevărată școală.

Operele lui Șișmarev sînt contribuții deosebit de valoroase în domeniul filologiei romanice și paleografiei. Obiectivele cercetării sale științifice au fost numerose și variate ocupîndu-se în special de probleme în legătură cu limbile, literatura și istoria popoarelor romanice. Din cele peste șaptezeci de lucrări mai importante amintim în primul rînd studiul asupra liricului medieval francez Guillaume de Machaut, a cărui operă a publicat-o în întregime într-o ediție critică deosebit de valoroasă, premiată de Academia Franceză în 1909 [1]. Asupra poeziei medievale romanice, Șișmarev are și alte studii dintre care citățm *Contenances de table en vers provençaux* (1905) și *Alcune Enfances dell'Epopea Francese* (1911). La acestea se adaugă o serie de ediții critice din cîțiva vechi scriitori francezi.

Alte lucrări importante în domeniul limbii franceze sînt *Istoriceskaia morfologhia franțuzskogo iazîka* (1952), *Kniga dla ceteniia po istorii franțuzskogo iazîka* (1955) și *Slovaŕ starofranțuzskogo iazîka. R. Knige dla ceteniia po istorii franțuzskogo iazîka B. Șișmareva* (1955, făcut în colaborare cu discipolii săi M. A. Borodina și M. V. Gordin). Toate aceste sînt prețioase instrumente de lucru pentru cercetători și pentru cei care studiază istoria limbii și a literaturii franceze.

---

[1] Guillaume de Machaut, *Poésies Lyriques*. Edition complète en deux parties avec Introduction, Glossaire et Fac-similes. Publiée sous les auspices de la Faculté d'Histoire et Philologie de St. Petersbourg par V. Chichmaref, Paris, H. Champion 1909.

Importante sînt de asemenea și studiile sale asupra istoriei limbilor din Peninsula Iberică, adunate într-un volum intitulat *Ocerk po istorii iazîkov Ispanii* (apărut în 1941). Aici marele romanist sovietic contribuie la lămurirea unor probleme în legătură cu limbile iberice (printre ele și limba bască).

Preocupările sale s-au extins de asemenea asupra limbii italiene și în ultima vreme a publicat un articol important în care se ocupă de limba romînă *Romaniskie iazîki iugo-vostocenoi Evropî i naționalînîi iazîk Moldavskoi CCR*, publicat în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1951, nr. 1.

Pentru valoroasa sa activitate științifică V. F. Șișmarev a fost ales în 1924 membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., în 1946 a căpătat titlul de academician și în 1950 a fost distins cu premiul Lenin.

Marele romanist sovietic nu a fost numai un om de știință, ci și un activist însuflețit pe tărîm social-politic. El a participat activ la reorganizarea învățămîntului în Uniunea Sovietică după 1918 și a îndeplinit sarcini de răspundere pe lîngă Comandamentul Regiunii militare a Leningradului în timpul Marelui Război de Apărare a Patriei.

Dispariția lui V. F. Șișmarev, numit pe drept cuvînt decanul romaniștilor sovietici, este mult regretată și în țara noastră, unde operele sale sînt deosebit de prețuite.

CONSTANT MANECA

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN INTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

C. 2372

Lei 2.—

T 8117 Bibl

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

2

ANUL VII
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL 2005

i 8117

-- DEC. 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2

ANUL VII
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1936.√

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR — membru corespondent al Academiei R. P. R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BULGĂR; MARIA ILIESCU; C. OTOBÎCU; SORIN STATI; ST. TOMA.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R. P. R. — Telefon 3.85.05

SUMAR

CULTIVAREA LIMBII

Acad. AL. GRAUR, Cuvinte rău formate 1

LIMBA TRADUCERILOR

AL. PHILIPPIDE, Despre limba traducerilor 5
I. POPESCU, Pentru traduceri mai bune din limbile clasice 9

ISTORIA LIMBII

Acad. AL. ROSETTI, Cu privire la datarea primelor traduceri românești de cărți religioase 20

LIMBĂ LITERARĂ

ION GHEȚIE, I. Budai-Deleanu, teoretician al limbii literare 23

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

SORIN STATI, Problema diatezelor 39
LIZETA IACOB, Precizări în legătură cu delimitarea subiectului în propoziție . . . 46

DISCUȚII

P. CREȚIA, Numele proprii grecești în românește 54

CRONICĂ

CECILIA BURGHELEA, Aspecte din activitatea Institutului de lingvistică din București în anul 1957 60
I. STAN, Secția de dialectologie și fonetică a Institutului de lingvistică din Cluj al Academiei R.P.R. 62
GH. BULGĂR, Dezvoltarea activității Societății de științe istorice și filologice . . 65

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Observații pe marginea articolului: *Formarea terminologiei filozofice românești moderne* de G. Ivănescu (*Ovidiu Bădina*) 70
Gramatica limbii române, manual pentru clasa a VI-a de G. N. Dragomirescu și Ștefania Golopenția, Editura de stat didactică și pedagogică, 1957 (*Maria Gabrea*) . . 73
Traducerea integrală a elegiilor lui Ovidiu în românește (*I. Vega*) 78
Terminologia portului în colecția *Caiete de artă populară* (*T. Teaha*) 81
Tudor Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, E. P. L. A., 1957 (*I. Dumitrescu*) 86
Mircea Tomescu, *Calendare vechi românești* (1733—1830) (*Gh. Bulgăr*) 87
Studii și cercetări de bibliologie, II/1957 (*Gh. B.*) 88
Florea Bobu Florescu, *Opincile la români* (București). Editura Academiei R.P.R., 1957 (*T. Teaha*) 89

NOTE

ION G. DIACONU, O completare sintactică 91
MIRCEA SECHE, Cîteva păreri despre limba literară în prima jumătate a secolului al XIX-lea 93

CULTIVAREA LIMBII

CUVINTE RĂU FORMATE

DE

ACAD. AL. GRAUR

Există astăzi un număr destul de mare de cuvinte internaționale, adică comune celor mai multe limbi europene și adesea și unora din alte continente. Majoritatea provin din limbile clasice, greacă și latină, sau sînt formate cu elemente din aceste limbi. Deoarece însă în ultimele decenii învățămîntul clasic a suferit reduceri simțitoare în mai toate țările, se întîmplă ca unele cuvinte să fie formate greșit. Scopul acestui articol este numai de a aduna un număr de exemple, pentru a atrage atenția asupra daunelor pe care le pricinuiește limbii scăderea interesului pentru greacă și latină.

Cuvîntul latinesc *omnibus* este dativul plural al adjectivului *omnis* „tot", deci înseamnă exact „pentru toți," și el a fost bine folosit atunci cînd în Franța au apărut, în secolul trecut, trăsuri care puteau transporta persoane numeroase și fără relații între ele. Dar mai tîrziu, cînd trăsurile au fost înlocuite cu automobile, a apărut *autobus*, care e format greșit. Cel care a creat cuvîntul a considerat că *omni-* e „trăsură cu cai", iar *-bus* „comun", „pentru toți". De aceea a înlocuit pe *omni-* cu *auto-*, ca să ajungă la *autobus*, „automobil pentru toți". Apoi cuvîntul a fost înțeles ca „vehicul pentru toți, cu motor auto", de aceea, cînd au apărut avioanele de pasageri, li s-a zis un timp *aerobuse*. Acest cuvînt nu se mai folosește, dar *trolleybus*, din engl. *trolley* „troleu", este răspîndit peste tot. Astfel *-bus*, desinență de dativ plural, a ajuns să capete în întregime înțelesul pe care la început îl avea *omnibus*. Patronul unei biblioteci de împrumut, la Paris, și-a pus firma *bibliobus*, adică, în mintea lui, „cărți

pentru toți", iar un negustor de vinuri din același oraș și-a intitulat prăvălia *vinobus*.

La expoziții și la circuri a apărut termenul *terrarium*, considerat desigur ca un cuvînt latinesc, cu sensul de „colecție de animale de uscat". Dar *terrarium* există efectiv în latinește și are sensul de „dig de pămînt". Punctul de plecare al formației greșite trebuie să fie latinescul *vivarium* „grădină zoologică", loc unde se țin închise animale vii. După acest model s-a format *aquarium* „bazin în care se țin animale acvatice vii". Aici este o oarecare modificare a formației : *vivarium* e format corect de la *vivus* „viu", deci *aquarium*, format de la *aqua* „apă", ar trebui să însemne „loc unde se ține apă" (în latinește exista *aquarium*, cu sensul de „adăpătoare"). De fapt, în acvariu se și ține apă ; dar după *aquarium* s-a format *terrarium*, care ar trebui să însemne „loc unde se ține pămînt", sens evident absurd.

În apus se prezintă spectatorilor filme realizate după un procedeu nou, care permite o vedere mult mai largă și dă impresia reliefului. Acolo se vorbește de *cinerama*. Partea întîi a cuvîntului este vizibil o prescurtare (de altfel existentă și separat) a lui *cinema*, care el însuși este o prescurtare a lui *cinematograf*. Dar ce poate fi *rama* ? Bineînțeles, nu *ramă* al nostru, necunoscut magnaților cinematografiei apusene. Nu poate fi vorba decît de o formație copiată după *panorama* (în rusește filmele de care vorbim se numesc corect *panoramice*). Dar *panorama* nu se desparte, cum a crezut creatorul cuvîntului, în *pano-* și *-rama*, ceea ce n-ar însemna nimic, ci e format din grecescul *pan-* „tot, general" și *horama* „spectacol" (dispariția lui *h* e normală în grecește). Prin urmare ar fi trebuit să se zică *cinehorama*, sau să se recurgă la alte elemente de formație.

Presa noastră a semnalat nu de mult că în cercurile conducătoare ale Statelor Unite ale Americii se tăgăduiește existența vreunui *monopol* cu rază de acțiune internațională, se susține că există un *duopol*, ba, mai mult, în curînd vom ajunge la *globopol*. *Monopol* este un cuvînt de origine grecească : *monopolion* însemna „dreptul de a vinde singur" și era format din *monos* „singur" și *poleo* „vînd". Paralel cu *mono-* nu se folosește *duo-*, ci *di-* (grecesc) sau *bi-* (latinesc). Dar în cazul de față nu se poate zice nici *dipol*, nici *bipol*, pentru că însăși ideea este absurdă : cum să acorzi cuiva dreptul de a vinde doi ? Cît privește ultima formație, *globopol*, aceasta nu are absolut nici un sens, căci nu poate însemna nici „dreptul globului de a vinde", nici „dreptul de a vinde globul".

Greșite sînt și cuvintele atît de răspîndite astăzi *ciclotron*, *betatron* etc. Lingvistul belgian E. Buyssens a arătat acest lucru în *Manual of Phonetics* editat de L. Kaiser, Amsterdam, 1957, p. 429 : *electron*, cuvînt grecesc, e format din *electr-* și desinența *-on* ; *neutron* e format din lat. *neutr-* și aceeași desinență grecească *-on*. După acest model s-a format *pozitron*, unde desinența a devenit *-ron* (căci elementul de bază e *pozit-*),

adică de la *electron* și *neutron* s-a detașat o consoană în plus, *-r-*. Apoi s-a mai rupt de la cuvintele model încă o consoană, *-t-*, și s-au format *meso-tron*, *ciclo-tron*, *igni-tron*, *sincrofazo-tron*, *beta-tron* și cu siguranță că se vor mai forma multe altele, căci *-tron* a devenit un fel de sufix, ba chiar un element de compunere, deși nu are nici o valoare lexicală primitivă.

În America, s-au deschis spălătorii automate, numite *laundromat*, cuvînt format vizibil după *automat* (vezi L. Spitzer, *The Individual Factor in Linguistic Innovations*, în *Cultura Neolatina*, *Bollettino dell'Istituto di Filologia Romanza*, XVI, 1956, fasc. 1, p. 75). *Laundry* este o variantă a cuvîntului englezesc *lavendry* „spălătorie", deci *-mat* înseamnă aici „automat". Dar *automat* provine din vechiul grecesc *automatos* cu sensul „din propriu imbold" și e format din *autos* „însuși, propriu" (ceea ce e în rusește *samo-*, în nemțește *selbst-*, în englezește *self-*) și *-matos* (înrudit cu *minte* al nostru), cu sensul de „care gîndește". Creatorul lui *laundromat* a înțeles că *-mat* înseamnă „prin sine însuși", iar *auto* „care acționează", și astfel a creat un cuvînt care în chip rațional ar trebui să însemne „care gîndește spălătorie". Culmea este că am văzut și la Atena firma *laundromat*.

Și la noi s-au format în ultimii ani cuvinte greșite. Exemple bine cunoscute sînt formațiile de tipul *legitate*, *legic* și *planitate*, *planic*, după care s-a format apoi *obiectitate* „însușirea de a fi obiect" și altele de același fel. Aici greșeala e de alt tip decît cele de mai sus. Derivate în *-tate*, în latinește și în limbile romanice, se formează numai de la adjective : lat. *dignus* „demn", *dignitas* „demnitate", *firmus* „ferm", *firmitas* „fermitate" și așa mai departe. Dar *legitate* s-a format de la un substantiv, *lege*. Un sufix adjectival *-ic* nu există în românește, adjectivele în *-ic* sînt toate împrumutate. După cum nu putem spune *casic*, de la *casă*, sau *orașic*, de la *oraș*, tot așa în mod normal nu trebuia să formăm nici pe *planic*, după care a apărut *legic* și probabil apoi și altele. De ce însă a fost nevoie de *planic*? Pentru ca să nu se confunde caracterul planificat al economiei socialiste în general cu planificarea făcută de autoritățile de specialitate. Dar e greu de crezut că distincția se va putea menține, ba chiar cred că a și început să se treacă asupra noului derivat sensul celui vechi : în fraza *activitatea planică pentru realizarea unui satelit artificial* (telegramă Agerpres, publicată în *Scînteia* din 18 octombrie 1957, p. 4, col. 4), cuvîntul *planic* nu a căpătat oare sensul lui *planificat*?

Cînd o carte e în dublu sau triplu exemplar, cînd un act se scrie în două sau trei exemplare, se vorbește de *duplicat* sau de *triplicat*. Aceste cuvinte sînt formate corect : în latinește, de la *du-* (formă veche a lui *duo* „doi") se formează compusul *du-plex* „dublu", de la *tri-* (formă luată de rădăcina lui *tres* „trei") se formează *tri-plex* „triplu" ; de aici, verbele construite normal *duplico* „a dubla" și *triplico* „a tripla". Participiile acestor verbe, sub forma lor neutră, *duplicatum* și *triplicatum*, au început

în evul mediu să fie folosite ca substantive, cu valoarea pe care o au azi în romînește *duplicat* și *triplicat*. După modelul lor, s-a format la noi în ultimii ani *unicat* cu sensul de „exemplar unic". Dar acest cuvînt e format greșit. În primul rînd, pentru a fi paralel cu *duplicat* și *triplicat*, ar fi trebuit să pornească nu de la *unicus* „unic", ci de la *um-plex*, care n-a existat și nu putea exista în latinește (forma latină era *sim-plex*). În al doilea rînd, un verb *unico* n-a existat și nu putea exista, pentru că n-ar fi avut nici un rost (*duplico* înseamnă „a face din unu, doi", deci *unico* ar fi trebuit să însemne „a face unu din mai mulți"; dar pentru aceasta exista *unio* „a uni"), prin urmare nu se poate face nici participiul *unicatum*. Nu văd de ce n-am continua să zicem *exemplar unic* (în lingvistică se folosește pentru aceeași idee forma greacă *hapax*).

Trebuie să spun că nici lingviștii nu sînt totdeauna scutiți de greșeli. În diverse publicații ale noastre apare cuvîntul *proton* cu înțelesul de „înainte de accent" (de exemplu la S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, p. 67; la I. Șiadbei, *SCL*[1], VIII, 1957, p. 482, la V. Arvinte *SCL*, IX, 1958, p. 52,53[2] și la alții). În primul rînd, pentru limba romînă ar fi mai bine să nu se vorbească de *ton*, ci de *accent*, și să spunem *accentuat*, *neaccentuat*, *înainte de accent*, *după accent*. În al doilea rînd, chiar dacă pornim de la *ton*, e corect să spunem *aton*, dar *tonic*, *protonic*, *posttonic*, așa cum se spune, de exemplu, în franțuzește : *atone*, *tonique*, *protonique*, *posttonique*. În limba greacă veche, care este la originea întregii familii, există cuvîntul *tonos* „ton", *atonos* „aton" și *tonikos* „tonic", formate corect după regulile limbii grecești. Dar după cum zicem *a-gramat*, dar *neo-gramatic*, nu *neo-gramat*, tot așa e normal să zicem *a-ton*, dar *pro-tonic*. *Proton*, dacă ar exista, ar trebui să însemne „cu tonul înainte", deci tocmai contrariul decît ceea ce se încearcă a se spune : „înainte de ton".

În toate cazurile citate, o mai bună cunoaștere a limbilor clasice ne-ar fi ferit de a forma în mod greșit cuvintele noi de care avem nevoie.

---

[1] „*Studii și cercetări lingvistice*".

[2] În aceleași articole apare de mai multe ori și *protonic*.

LIMBA TRADUCERILOR

DESPRE LIMBA TRADUCERILOR

DE

AL. PHILIPPIDE

Discuția ar putea începe chiar de la titlul însemnărilor de față. Există o limbă a traducerilor, deosebită de limba lucrărilor originale? O traducere bună trebuie, fără nici o îndoială, să folosească limba pe care o folosesc scrierile originale. Dacă se poate spune lucrul acesta despre multe traduceri sau mai degrabă despre multe pagini din traducerile care apar la noi, despre altele ești nevoit, cînd le citești, să spui tocmai dimpotrivă. Trebuie să constați cu privire la acestea din urmă că limba lor cuprinde construcții neromînești, expresii neobișnuite în romînește sau expresii întrebuințate în chip greșit. Mai constați că uneori scriitori străini deosebiți unii de alții seamănă între dînșii cînd sînt traduși în romînește. Să zicem că acestea ar fi observații care privesc valoarea artistică. Se pot găsi însă nepotriviri care, deși nu constituie greșeli propriu-zise de limbă, dovedesc că traducătorul întrebuințează greșit cuvinte sau expresii care astăzi sînt curente, dar care la un scriitor dintr-o epocă mai veche sună prea modern. În traducerea *Măgarului de aur* de Apuleius, iscălită de I. Teodorescu și apărută de curînd la ESPLA, traducere bună în multe privințe, aflăm la p. 177 următoarea frază: „În orașul vecin era un tînăr numit Thrasyllus, dintr-o familie ilustră, cu o strălucită situație socială. „Situație socială" este o expresie modernă, nepotrivită în gura unui personaj dintr-un roman scris în secolul al doilea. S-ar fi putut găsi pentru păstrarea culorii epocii o expresie care, fără să fie arhaică (arhaismul ar constitui și el o greșeală), să nu trezească în mintea cititorului idei legate de condițiile sociale și economice ale epocii moderne. Un istoric literar de astăzi comentînd pe Apuleius poate vorbi despe situația socială a lui Thrasyllus; Lucius, eroul din *Măgarul de aur*, nu poate întrebuința această

expresie curentă azi și care presupune în chip necesar o epocă posterioară secolului luminilor. Expresia aceasta ar fi nepotrivită și în traducerea unei opere literare din secolul al șaptesprezecelea, a *Caracterelor* lui La Bruyère de exemplu „Natalibus praenobilis, loco clarus" spune originalul (Asinus aureus, VIII, 2). Așadar și tot în traducere literară : de neam foarte mare și cu un rang strălucit. *Rang* a intrat și în poezie (Eminescu îl folosește în *Călin*).

Tot în traducerea citată mai sus, la p. 178, aflăm următoarea frază : „Găsind în sfîrșit o ocazie potrivită pentru a-și justifica prezența, se pregăti pentru crima pe care demult o plănuise". Se potrivește oare aici acest stil de raport administrativ? La aceeași pagină, în fraza imediat următoare dăm de o greșeală de limbă : „În ziua în care tînăra fată" etc. *Tînăra fată* este o expresie neromînească. Fată, fără nici un calificativ, înseamnă în romînește fată tînără (și nu tînără fată, punerea, fără o necesitate stilistică, a adjectivului înaintea substantivului alcătuind altă greșeală de limbă, pe care o întîlnim destul de des prin publicațiile noastre : *micul băiat*, *micul copil*, *mica femeie*, *micul om*, *micul bătrîn*, și alte inversiuni de felul acesta, întrebuințate nu pentru realizarea vreunui efect de stil ci numai dintr-un obicei prost). Expresii de soiul celor citate aici sînt traduceri literale din frunțuzește și care, așa cum se întîmplă de multe ori cu traducerile literale, nu se potrivesc cu firea limbii. Tot franțuzisme sînt și expresiile „a tremura pentru cineva" (fr. trembler pour quelqu'un) și „a-i fi frică pentru cineva" (fr. avoir peur pour quelqu'un), și acestea destul de des întîlnite, mai ales în traducerile din limba franceză.

Cred că cele mai numeroase greșeli de limbă din traduceri au drept cauză tocmai această influență a limbii originalului asupra limbii traducătorului. Aproape că s-ar putea cunoaște limba din care s-a tradus o lucrare după felul greșelilor de limbă pe care le cuprinde traducerea sau (atunci cînd, nu prea des, traducerea este lipsită de greșeli de limbă) după anumite întorsături neobișnuite. Am pomenit de cîteva greșeli datorite influenței limbii franceze. Să amintim acum de cîteva greșeli caracteristice traducerilor din rusește. Una din ele este întrebuințarea lui *pesemne* în înțelesuri pe care nu le are, cum ar fi *de bună seamă*, *probabil*, *se vede că*, ba chiar și *desigur*. Nu trebuie, din cauza unui purism exagerat, să se evite cu orice preț *probabil* și *desigur*. *Pesemne* nu le înlocuiește întotdeauna pe acestea. Să le eviți numaidecît înseamnă să-ți micșorezi mijloacele de expresie. De multe ori acest *pesemne*, chiar dacă există în textul rusesc, nu trebuie tradus. Traducînd întotdeauna pe acest *pesemne* contrazici firea limbii romîne. Același lucru se poate spune și despre *se pare* care în multe traduceri din rusește nu este întrebuințat numai acolo unde este nevoie. În traducerile din literatura rusă clasică și sovietică întîlnești niște termeni potriviți în rusește, dar cu totul nepotriviți în romînește, unde

distonează întotdeauna. E vorba de *taică*, *maică*, *tăicuțule*, *măicuță*. În romînește acești termeni au un înțeles precis și limitat. Nu se pot întrebuința oricînd și față de oricine. Maică și taică înseamnă mamă și tată. Taică se folosește în expresii ca *taica părintele* sau în exclamații familiare și ușor glumețe, cu predilecție în mediul mahalalei. Diminutivele *tăicuț* și *măicuță*, întrebuințate numai la vocativ în conversația unor oameni care nu sînt mahalagii sună în romînește neobișnuit. Iar cînd un bărbat spune unei femei tinere *măicuță* sau o femeie unui bărbat tînăr *tăicuțule*, efectul este comic.

Întrebam la începutul acestor însemnări dacă s-ar putea vorbi de o limbă a traducerilor. Poate că de o limbă nu, dar despre un stil general al unui grup de traduceri pe care le-aș numi corecte fără personalitate, sau mai exact despre cîteva apucături și cîteva obișnuințe proaste pe care le observăm la lectura acestor traduceri, hotărît că se poate vorbi.

Mulți traducători se feresc ca de foc de verbul *a începe* și îl înlocuiesc aproape întotdeauna cu *a prinde*. Li se pare probabil mai distins. *Prinse să vorbească*, *prinse să rîdă*, *prinse să plîngă*, *prinse să alerge*, *să mănînce*, *să cetească* etc. Cu care verb nu-l vezi asociat pe *a prinde*? Tare mă tem că este aici o influență venită din literatura originală în care acest obicei s-a luat demult; la început a fost o modulație de stil care însă mai tîrziu, tinzînd să înlocuiască aproape pretutindeni pe *a începe*, a degenerat ajungînd să fie o manieră afectată de expresie, atribuindu-i-se o calitate de scris frumos pe care n-o are. Un calc francez, pe care îl întîlnim de asemeni nu numai în traduceri dar și în literatura originală, este acesta pe care îl voi înfățișa citînd un scurt pasaj din *Mizerabilii*, tomul IV, p. 83: „Tăcerea lui Jean Valjean o cufundă în întuneric pe Fantine. O făcea din prudență? Din respect? Din teamă de a încredința acest nume unei amintiri străine?" Pasajul e atît de confuz încît e nevoie de textul francez ca să-l înțelegi: „Ce silence de Jean Valjean couvrait de nuit Fantine. Etait-ce prudence? était-ce respect?" etc. De unde vine confuzia? De la *o făcea* care vrea să traducă pe *était-ce* din original. Aflăm aici o greșeală provenită dintr-o transpunere în romînește a unei construcții franceze care, tradusă literal, contrazice firea limbii noastre. Acad. Iorgu Iordan în *Limba romînă actuală*, p. 305 (ed. din 1943) expune astfel această greșeală: „Forma' scurtă' sau neaccentuată de acuzativ a pers. 3 de feminin singular (cu sens neutral) se întrebuințează, după model francez (și german) acolo unde ea nu-i necesară, ba e chiar contrară sistemului limbii noastre. Cf., de pildă, *je le sais*, *ich weiss es*, pentru rom. *știu* (*asta*); *je vous le jure*, pentru rom. *vă jur*. Pretutindeni în asemenea cazuri uzul bun romînesc ori nu recurge la niciun fel de pronume, ori se folosește de *a(cea)sta*. Căci ele diferă esențial de construcțiile fixe, existente mai ales în vorbirea populară și familiară, ca *a o face* (*lată*, *de oaie* etc,), *a o păți*,

a o arde, a o șterge, a o nimeri și atîtea altele, unde *o* reprezintă, într-adevăr, un substantiv și trebuie, deci să figureze". Așadar, în exemplul de mai sus, potrivit sistemului limbii noastre, nu trebuie *o făcea* ci *făcea asta.* Dar pasajul acesta e interesant, prin greșeala lui, și din alt punct de vedere, fiindcă comparîndu-l cu textul constatăm cu mirare că traducătorul n-a fost îndemnat de original ca să traducă așa. Textul nu i-a oferit un model pentru traducerea pe care a făcut-o. Textul spune : *Etait-ce prudence?* Nimic n-ar fi fost mai firesc decît ca traducătorului să-i fi venit imediat în minte fraza : *Era prudență?* sau *Ce era asta? prudență?* sau : *Făcea asta (sau făcea așa) din prudență?* De unde i-a venit acest *o făcea* ca și cum textul ar fi spus : *le faisait-il par prudence?* Răspunsul e simplu. A scris așa fiindcă întrebuințarea aceasta greșită a lui *o* a ajuns să fie foarte răspîndită în scrisul nostru literar deși e atît de contrară limbii noastre. Și aici cred că pricina răspîndirii acestei construcții greșite este tot convingerea unora și a altora că e frumos, elegant și distins să vorbească și să scrie stricat românește. În pasajul citat, ultima frază e și ea șubredă. Ar trebui *din teama* nu *din teamă* ; dar și mai românește ar fi : *de teamă să nu încredințeze* etc.

Traducătorul conștiincios trebuie să se întrebe mereu atunci cînd traduce un text : Cum ar scrie scriitorul pe care îl traduc dacă ar scrie în limba mea? Mai ales cînd e vorba de un scriitor artist, întrebarea aceasta trebuie pusă neapărat. Dacă și-ar fi pus-o, traducătorul *Educației sentimentale.* (ESPLA, 1958) nu l-ar fi înfățișat pe Flaubert scriind fraze ca acestea (subliniez greșelile) : „Sénécal le aduse la cunoștință că vor trebui să rămînă *cu o oră mai tîrziu*" (p. 244), construcție neromînească ; „Frédéric se *reîntoarse* acasă" (p. 330), trebuie *se întoarse* ; „Nu se putea împiedica de *a resimți o* oarecare dezamăgire" (p. 431), trebuie *simți* și *o* e de prisos ; „De-atunci duse o existență dublă, dormind *nopțile* la mareșală" (p. 434), trebuie *dormind noaptea.* Adăugirea unui *re* înaintea verbelor este iar un obicei prost, și care este foarte răspîndit în scrisul românesc chiar de mai demult, nu de acuma. Un cititor cu simțul limbii, care nu știe franțuzește și care citește *Educația sentimentală* în traducere, atunci cînd dă de fraze ca acelea de mai sus își face o proastă idee despre stilul lui Flaubert și se întreabă de ce e socotit drept un atît de mare artist al scrisului.

După cum se poate vedea, chiar dacă nu există o limbă a traducerilor există obișnuințe proaste ale traducătorilor. Scopul însemnărilor de față a fost să scoată la iveală cîteva dintre ele.

PENTRU TRADUCERI MAI BUNE DIN LIMBILE CLASICE

(Pe marginea traducerii *Metamorfozelor* lui Ovidiu) [1]

DE

I. POPESCU

Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, traducerile din limba latină şi elină au constituit o preocupare de seamă pentru scriitorii romîni. „Societatea Academică" a stimulat, prin premii şi prin publicarea traducerilor bune, pe toţi acei care s-au ostenit să facă accesibile cititorilor din ţara noastră comorile antichităţii. Homer, Platon, Aristotel, Vergiliu, Horaţiu, Ovidiu şi alţii şi-au găsit tălmăcitori pasionaţi în G. Coşbuc, G. Murnu, Cezar Papacostea, Şt. Bezdechi, C. Balmuş, T. Naum ş.a.

Unii dintre aceştia şi-au legat numele de operele traduse, cărora le-au dedicat mulţi ani de muncă asiduă. Ei au reuşit să ne lase adevărate modele de traducere, în care cunoaşterea perfectă a limbi originalului şi a operei traduse s-a îmbinat cu talentul creator al tălmăcitorului.

La baza muncii încordate a acestora au stat necontenit principiile stabilite cu atîta competinţă de marele cunoscător al antichităţii, de talentatul scriitor A .I. Odobescu. Pentru realizarea unei bune traduceri din autorii elini şi latini, acesta recomanda, încă din anul 1874, tuturor acelora care îşi asumau o răspundere aşa de mare : *a*) să cunoască perfect limba din care traduc şi pe aceea în care traduc şi *b*) să folosească o limbă aleasă şi frumoasă [2].

---

[1] Ovidiu, *Metamorfozele*. În romîneşte de Maria Valeria Petrescu. Editura de stat pentru literatură şi artă, 1957.

[2] A. I. Odobescu, *Condiţiunile unei bune traduceri romîneşti din autorii eleni şi latini*, în *Opere*, vol. I. Ediţie îngrijită, cu glosar, bibliografia scriitorului şi studiu introductiv de Tudor Vianu. Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1955, p. 299—312.

Dacă astăzi numărul traducătorilor din limbile clasice a sporit, calitatea traducerilor nu este totdeauna la înălțimea așteptărilor și a cerințelor unor cititori dornici de literatură bună și scrupuloși cu limba și stilul folosit în operele literare. Pentru a ilustra acest adevăr este suficientă examinarea sumară a uneia dintre traducerile făcute recent, cu ocazia sărbătoririi a două mii de ani de la nașterea marelui poet latin Publius Ovidius Naso. Dintre traducerile apărute cu acest prilej, *Metamorfozele* par a se fi bucurat de o deosebită simpatie din partea cititorilor de toate vîrstele.

Sîntem convinși că traducerea în versuri a unei opere ca aceasta n-a fost tocmai ușoară. Cu toate acestea, traducătoarea, învingînd multiple dificultăți, a reușit adesea să dea admirabile pagini de adevărată poezie. Legendele „Niobe și Latona", „Ciuma din Egina" ș.a. se remarcă prin vioiciunea și cursivitatea versului.

Din păcate, însă, unele pasaje sînt lipsite de claritate și stîngaci versificate. „Traducătorului i se cere a fi limpede, corect, elegant, cumpănit și mai cu seamă inteligibil în limba sa; căutînd formele literare, el nu trebuie să scape din vedere nici puritatea și demnitatea stilului, dar nici folosul ce pot trage cititorii din claritatea cărții lui" [1].

Cu toată străduința depusă, traducătoarea n-a reușit totdeauna să dea versiunii românești claritatea necesară lecturii unei opere atît de variată ca temă, dar monotonă adesea și uneori chiar greoaie. Cele cîteva fragmente pe care le reproducem aici sînt suficient de elocvente pentru a dovedi în ce măsură s-a realizat claritatea necesară.

„De-ndată închide pe Vifor
Și-orice suflare de vînt care norii cei groși fugărește,
În văgăuni la Eol, iar în schimb Băltărețul sloboade,
El o pornește în zbor pe-ale sale udate aripi" (p. 37).

Sau :

„Țara Phocidei desparte pe-Aoni de ogoarele Etii,
Fu un pămînt roditor cîtă vreme pămînt rămăsese;
Dară pe timpul acel, ca o largă cîmpie de ape
Ce fără veste s-au strîns, se găsea făcînd parte din mare.
. . . . . .
Zeus, văzînd că pe glob se întind stătătoarele ape,
Că, din bărbați mii și mii, numai unul mai este în viață,
Că, din femei mii și mii, numai una mai este în viață" (p. 39).

Sau :

„Glia-n răstimp, ea ce viața hrănea, -mpresurată de mare,
Prinsă-ntre ape de-ocean și izvoarele strînse-n tot locul,

[1] A. I. Odobescu, *op. cit.*, p. 304—305.

Ce-n mărunțaiele-adînci ale mamei de-acum se pitise,
Secătuită, -nalță pîn'la gît, numai, fața-i sleită,
Palma la frunte și-a pus și mai jos s-a lăsat decît are
Ea obiceiul să stea, cu un tremur puternic ce totul
A zguduit și cu glasul ei sfînt a grăit cam într-astfel . . ."
(p. 70—71).

Claritatea nu este singura condiție pe care A. I. Odobescu a stabilit-o pentru asigurarea unei bune traduceri. Mai mult decît aceasta, el cerea traducătorului „să cunoască bine limba din care se apucă a traduce, așa de bine încît să nu-i scape nici una din acele delicate nuanțe ale înțelesului cuvintelor, nici una din acele construcții sintactice care fac să varieze la infinit tendința principală a conceptului unei fraze"[1]. Traducătorii trebuie „să se pătrunză bine de înțelesul autorului ce le stă în față, fără ca să nesocotească nici una din nuanțele, uneori foarte delicate, ale cuvintelor și ale frazelor"[2]. Din acest punct de vedere traducerea în discuție lasă adesea de dorit. Privită în ansamblu, ea păcătuiește printr-o prea mare libertate pe care traducătoarea și-a permis-o față de textul original. Adesea a redat numai ideea, fără să traducă în întregime textul. Alteori s-a mulțumit să-l parafrazeze. Și în această privință, împărtășim punctul de vedere al lui A. I. Odobescu care cerea ca : . . .„scriitorii romîni să nu piardă nici o ocazie priincioasă de a rămîne fideli construcțiunilor frazeologiei antice de cîte ori ei vor simți însă că, făcînd astfel, înțelesul frazei nu se pierde pre romînește. Cînd se prezintă dar asemenea cazuri, să se ferească mai ales și cu tot dinandisul a traduce prin perifraze împrumutate din alte limbi străine" [3].

Mai grav decît aceasta este însă faptul că, uneori, textul original nici n-a fost suficient înțeles. Din cauza aceasta, intenția autorului a fost denaturată.

Pentru ilustrarea celor afirmate vom examina numai cîteva fragmente. Ne vom mulțumi cu discutarea acelor pasaje care izbesc, de la prima lectură, chiar pe cititorul preocupat numai de faptele narate, fără a avea în față textul latin pentru confruntare.

De pildă, în ultima parte a legendei lui Narcisus se întîlnesc următoarele versuri :

Planxerunt dryades ; plangentibus adsonat Echo.
Iamque rogum quassasque faces feretrumque parabant [1].

---

[1] A.I. Odobescu, *op. cit.*, p. 301.
[2] Idem, *ibidem*, p. 300.
[3] *Ibidem*, p. 303.
[4] Ovidiu, *Metamorfozele*, cartea a III-a, v. 507—508. L-au plîns dryadele ; Echo răspunde celor ce-l plîngeau. Acum ele pregăteau rugul și faclele agitate în aer și năsălia.

Spre surprinderea noastră şi, probabil, a tuturor cititorilor *Metamorfozelor*, aceste versuri atît de clare au fost traduse :

„..... Dryadele-l plînseră-asemeni ;
Echo răspunse-n răsunet la vaierul lor. *De-acum rugul,*
Faclele-n aer clătite năsălie fac pentru dînsul" (p. 90).

În primul rînd, cuvintele „De-acum rugul" apar rupte de restul textului şi fără sens. În textul latin însă *rogum* este, ca şi *faces* şi *feretrum*, complementul direct al verbului *parabant*. Deci dryadele pregăteau rugul şi faclele şi năsălia. Însuşi faptul că cele trei complemente directe ale lui parabant : *rogum*, *faces* şi *feretrum* sînt legate prin conjuncţia enclitică *-que*, repetată, trebuia să determine pe traducătoare să nu le schimbe funcţiunea sintactică. Dimpotrivă, ea a lăsat numai pe *feretrum* cu funcţiunea de complement direct ; pe *faces* l-a făcut subiect, iar pe *rogum* l-a izolat complet de rest, încît nici nu-ţi dai seama de ce l-a mai tradus — probabil numai pentru a completa versul.

Îndepărtîndu-se atît de mult de textul original, ea a ajuns la ideea ciudată că „faclele-n aer clătite năsălie fac pentru dînsul". Oricît de puţin verosimilă este întreaga legendă a lui Narcisus, cred că nimeni nu şi-a imaginat vreodată că nişte facle agitate în aer puteau să formeze o năsălie pe care să fie purtat un corp omenesc ca acela al lui Narcisus înainte de metamorfozare.

Tot atît de aproximativă şi neclară este şi traducerea versurilor :

Ipse nitor galeae, claro radians ab auro,
Insidias prodet, manifestabitque latentem [1],

prin :

„..... Acest coif *strălucit*, care-azvîrle
Raze *din focu-i de aur*, chiar el va trăda pe Ulise
Cursele lui luminîndu-l în *negura*-n care se-ascunde" (p. 203).

Textul latin nu ridică obstacole de neînlăturat. În schimb, versiunea romînească comportă mai multe discuţii : unele de formă şi altele de fond. Mai întîi, o mică precizare. În textul original nu este vorba de un *coif strălucit*, ci de strălucirea coifului lui Ajax. S-ar putea numi astfel un coif devenit vestit datorită unei împrejurări oarecare. Desigur că şi coiful lui Ajax putea fi considerat vestit, fiindcă fusese purtat de un erou atît de celebru, însă Ovidiu nu s-a referit la aceasta, ci la strălucirea datorită

[1] Cartea a XIII-a, v. 105 — 106. Însăşi strălucirea coifului, care împrăştie raze din cauza aurului strălucitor, va trăda cursele lui şi va da pe faţă pe cel care se ascunde.

aurului curat din care era făcut. De aceea, se putea traduce cel mult *coif strălucitor*, dar nu *strălucit*.

Mai departe, propoziția : „care-azvîrle raze din *focu-i de aur*" nu traduce textul latin. În textul original nu este vorba despre un foc a cărui lumină este comparată cu aurul — „focu-i de aur", ci de strălucirea coifului, care era de aur strălucitor. Se pare că traducătoarea s-a lăsat antrenată prea mult de versiunea franceză a lui Georges Lafaye : „L'éclat seul de ce casque étincelant *des feux de l'or* trahira ses pièges et le fera découvrir *dans les ténèbres* où il se cache"[1].

În ceea ce privește ultimul vers, nu numai că acesta n-a fost înțeles, dar ideea exprimată în traducerea romînească este fără sens :

„*Cursele lui luminîndu-l* în negura-n care se-ascunde". De cînd cursele pot lumina pe cineva ? Ele pot, cel mult, să arunce o umbră asupra cuiva, dar nu să-l lumineze, nici la propriu, nici la figurat.

Și din acest vers se vede influența traducerii franceze ; „negura" traduce pe „les ténèbres", fiindcă în textul latin lipsește cuvîntul corespunzător.

A. I. Odobescu, referindu-se la dicționarele, scoliile, adnotațiile și traducerile care pot fi consultate, preciza : „Asemenea ajutorințe sînt chiar și de recomandat acelora care înțeleg bine pe autor și fără sprijinul lor, căci din confruntarea unui material variat se naște o critică ce va avea mai adesea rezultate folositoare pentru noua traducțiune"[2]. Consultarea acestora trebuie să fie însă ceva secundar. Traducătorul trebuie să se bazeze în primul rînd pe cunoașterea perfectă a limbii din care traduce. „O traducere bazată numai pe neîncetate cătări în dicționar, pe continuie răsfoiri prin gramatici, pe ajutoare mereu împrumutate de la traduceri în alte limbi moderne, acea traducțiune nu poate niciodată să fie nici o reproducere exactă a autorului tradus, nici o operă literară în limba traducătorului"[3].

Traducătoarea *Metamorfozelor* lui Ovidiu n-a pătruns însă totdeauna sensul originalului. Deși exemplele date mai sus sînt elocvente, mă voi referi încă la cîteva. Ca și în exemplul de mai sus, în cel care urmează parafrazarea textului latin se combină cu o greșită interpretare a acestuia.

Versurile :

> Nam sata Tiresia venturi praescia Manto
> Per medias fuerat, divino concita motu,
> Vaticinata vias [4]

---

[1] Ovide, *Les Métamorphoses*, texte établi et traduit par Gèorges Lafaye, tome III, Paris, 1930, p. 58.

[2] A. I. Odobescu, *op. cit.*, p. 302.

[3] Idem, *ibidem*, p. 301—302.

[4] Cartea a VI-a, v. 157—159. Căci fiica lui Tiresias, Manto, cunoscătoare a viitorului, mînată de inspirația divină, proorocise în mijlocul ulițelor.

au fost traduse astfel :

„Proorocise pe căi, *mînată de gînduri din slavă*,
Manto, a lui Tiresias copilă ..." (p. 115).

Deşi determinarea *praescia venturi* este bine justificată în textul latin, deoarece ea precizează că Manto nu era o tînără oarecare, ci fiica lui Tiresias şi era înzestrată cu darul de a cunoaşte viitorul, traducătoarea a omis-o în întregime. Ceva mai mult, *divino concita motu* s-a tradus „mînată de gînduri din slavă". În textul latin ideea este clară : Manto proorocise sub impulsul inspiraţiei divine. Din traducerea romînească însă nu se înţelege nimic. Ce gînduri o mînau pe Manto ? Aceste gînduri erau „din slavă" sau Manto fusese mînată „din slavă" ? Cititorul rămîne cu desăvîrşire nedumerit.

★

Interpretarea greşită a unui singur cuvînt poate să dea textului o altă nuanţă decît cea urmărită de autor. De pildă, întîlnind în versurile :

..... Discedite templo,
Et velate caput, cinctasque resolvite vestes,
Ossaque post tergum magnae iactate parentis [1]

cuvintele *magnae parentis* (g.s. de la magna parens), traducătoarea, fără să ţină seama de nuanţa ambiguă pe care înadins le-a dat-o poetul, le-a tradus prin romînescul „bunică" :

„..... Depărtaţi-vă-acum de templu ;
Capul să vi-l înveliţi ; deslegaţi cingătorile voastre
Şi pe la spate-aruncaţi înapoi a *bunicii*-oseminte" (p. 43).

Este clar că Ovidiu, influenţat de caracterul echivoc al oracolelor, intenţionat n-a folosit cuvîntul *ava*, care s-ar fi referit, fără nici un dubiu, numai la bunica celor doi supravieţuitori ai potopului. Poetul însă a întrebuinţat cuvintele *magna parens*, ca să oglindească situaţia precară în care se găseau Deucalion şi Pyrrha, după primirea ordinului de la zeiţă. În primul moment, aceştia au fost tentaţi să creadă că este vorba de bunica lor, dar imediat şi-au dat seama că *magna parens Terra est*, adică pămîntul, *marele părinte* al tuturor oamenilor, deci şi al celor doi eroi ai legendei. Cred că traducerea cea mai potrivită a cuvintelor *magna parens* ar fi *marele părinte* sau *marele tată*. În felul acesta s-ar păstra caracterul ambiguu al spuselor zeiţei. Am propus traducerea prin masculin, deşi textul are forma feminină din cauza lui *terra*, deoarece, în limba romînă, substantivul *pămînt* este neutru, avînd la singular aceeaşi formă cu masculinul.

[1] Cartea I, v. 382—385.

Se pare că şi aici traducătoarea s-a lăsat influenţată de versiunea franceză, deoarece traducerile în limba franceză dau de obicei *grande mère.*

Tot atît de puţin fericită este şi traducerea cuvintelor *arbuteos fetus* din versurile :

> Contentique cibis nullo cogente creatis,
> *Arbuteos fetus* montanaque fraga legebant ... [1]

prin „al cătinelor rod" :

„El *al cătinelor rod* culegea şi căpşuni de pe munte" (p. 29).

Sub denumirea de *cătină* sînt cunoscuţi în limba romînă mai mulţi arbuşti. Unii dintre ei nu fac decît flori : cătina-mică (*Myricaria germanica*) şi cătina-roşie (*Tamarix gallica*), alţii fac însă şi nişte fructe mici necomestibile sau chiar otrăvitoare (*Lycium vulgare* şi *Hippophaë rhamnoïdes*).

Este greu de conceput că Ovidiu va fi socotit fericiţi pe oamenii vîrstei de aur, care se hrăneau cu fructe de acest soi.

Arbuteos fetus însemnează fructe de arbuzier[2]. Faptul că arbuzierul nu este cunoscut în ţara noastră să fi fost singura cauză a traducerii lui *arbuteos fetus* prin *rod al cătinei* ?

În lipsa altui cuvînt potrivit, cred că era de preferat să se fi tradus prin *fructe de arbuşti* sau *de copăcei.*

Şi traducerea altor cuvinte este discutabilă. Astfel, cînd Phaeton, respingînd sfatul tatălui său Phoebus, doreşte neapărat să facă o cursă cu caii năzdrăvani ai acestuia, părintele său îl sfătuieşte :

> „Dacă poţi asculta de aceste
> Sfaturi a' tatălui tău, cel puţin, cruţă *boldul*, copile" (p. 65).

Textul latin are *stimulis* : Parce, puer, *stimulis* ...[3] Este adevărat că *stimulus* însemnează băţ lung pentru mînat boii, dar şi bici. Nu ştiu cine şi-ar putea imagina că Ovidiu şi l-a închipuit pe Phoebus mînînd nişte cai ca ai săi cu un *bold.* Era mult mai nimerit să fi folosit cuvîntul bici, mai ales că nu oferă nici dificultăţi de versificaţie.

Alte cuvinte creează situaţii şi mai grele. De exemplu, la p. 107 citim :

> „..... o babă se-arată,
> Care pe zînă văzînd, de băut îi dădu din *pîsatul*
> Dulce de ea cu-orz prăjit presărat. Cum îşi stîmpără setea,
> Iată-un copil ..."

---

[1] Cartea I, v. 103—104.

[2] Arbuzierul este un arbust cu fructe roşii, asemănătoare cu frăguţele, cu gust dulce-acrişor. El creşte pe ţărmul Mediteranei.

[3] Cartea a II-a, v. 127.

Oricine știe că *păsat* (variantă *pîsat*) se numește porumbul sau meiul măcinat mare, dar și un fel de mămăligă făcută din el. Cum își putea oare potoli zeița setea, bînd păsat, oricît de puțin îngroșată ar fi fost această mîncare?

În original găsim:

> Prodit anus, divamque videt, limphamque roganti
> Dulce dedit, tosta quod texerat ante polenta[1].

Adnotînd textul *Metamorfozelor* din ediția Hachette, M. L. Armengaud precizează că *dulce* trebuie tradus „o băutură dulce". După aceea, reproduce părerea lui M. Dubner, după care Ovidiu s-ar fi referit la gr. κυκεών, lat. cinnus, „o băutură făcută din vin, miere, făină și zeama unor ierburi"[2].

Este deci exclusă traducerea lui *dulce* prin *pîsat dulce.*

Afară de aceasta, cuvintele *lymphamque roganti* n-au fost traduse în nici un fel. De asemenea, trebuie precizat că *polenta* nu însemnează orz, ci făină de orz uscată la foc. Deci pe deasupra acestei băuturi era presărată făină de orz prăjită, nu boabe de orz, cum rezultă din traducere.

În sfîrșit, o mică observație asupra ultimei părți a versurilor:

> Gaudenti mensas posuere ministri
> Extructas dapibus, nec tostae frugis egentes[3]

care au fost traduse astfel:

„Plin de plăcere la masa ce-ai lui slujitori încărcaseră
De bunătăți pe care nici *grîul prăjit nu lipsește*" (p. 172).

Luînd textul ad litteram, traducătoarea a redat pe *tostae frugis* prin „grîu prăjit", cînd, de fapt, aici este vorba de pîine. Folosirea lui *tostae frugis* se explică prin obiceiul pe care îl aveau cei vechi de a prăji grîul înainte de a-l măcina, spre a se sfărîma mai ușor[4].

S-ar putea ca uneori lipsa de claritate a traducerii să se datoreze și altor factori. De pildă, versurile:

„Apoi, purtîndu-și din nou, pe cărarea ce suie-n costișă,
Pașii lui tărăgănați, *călăuza-i îmbie la vorbă,*
Pe preoteasa din Cume, -nșelînd în ăst chip oboseala" (p. 222)

---

[1] Cartea a V-a, v. 449—450.

[2] Ovide, *Morceaux choisis des Métamorphoses*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1896, p. 77, nota 13. A se vedea și *Metamorphosen* des P. Ovidius Naso, erster Band, Buch I-VII, erklärt von Moriz Haupt, Berlin, 1903, p. 226, nota la v. 450 și Ovide, *Les Métamorphoses*, texte établi et traduit par Georges Lafaye, t. I, Paris, 1928, p. 140, în notă.

[3] Cartea a XI-a, v. 119—120.

[4] A se vedea: Ovide, *Morceaux choisis*, ed. cit., p. 155 și *Die Metamorphosen des P. Ovidius Naso*, ed. cit., p. 145, nota la v. 120.

sînt obscure și lipsite de înțeles. Obscuritatea se datorește propoziției *călăuza-i îmbie la vorbă*, care pare a se referi la „pașii". În realitate, Eneas își îmbia la vorbă călăuza, pe preoteasa din Cume[1]. Totul s-ar clarifica numai prin înlocuirea lui *-i* prin *-și* : călăuza-și îmbie la vorbă. Chiar dacă aceasta este numai o greșeală de tipar, este regretabilă, fiindcă poate da naștere la confuzii și nedumeriri.

★

Oricît de erudit ar fi traducătorul, oricît de bine ar cunoaște limba din care traduce și oricît de pătruns ar fi de toate detaliile textului, dacă nu folosește o limbă corectă, un stil îngrijit și un vocabular ales și accesibil cititorilor, nu-și poate atinge scopul.

„Cărțile se scriu spre a fi citite, și numai acele citiri pot fi profitabile cititorului pe care el le înțelege și care, conținînd idei sănătoase, prezentate într-un mod logic, sînt scrise într-o limbă de toți pricepută, de toți gustată, într-o limbă care nici dezgustă mintea prin formele și expresiunile ei pocite și înjosite, nici o ostenește prin a ei frazeologie nomoloasă și încîlcită, nici o spăimîntă prin netrebuincioase și nejustificate inovațiuni"[2].

Privită și din acest punct de vedere, noua traducere a *Metamorfozelor* lui Ovidiu prilejuiește numeroase observații.

Deși traducătoarea s-a străduit și, în general, a reușit să folosească o limbă corectă și îngrijită, a lăsat însă să se strecoare și unele incorectitudini regretabile.

În multe versuri apar construcții care contravin regulilor elementare ale gramaticii limbii romîne. De exemplu, întrebuințarea acuzativului precedat de prepoziție în locul dativului, sau chiar al genitivului :

„Ce pedepsiri se cuvin oare fratelui tău și *la valuri*?" (p. 71).
„Cu-ngrozitorul său foc a pus capăt el astfel *la focuri*" (p. 72).
„Apele toate sorbind le-aduce ca hrană *la nouri*" (p. 37).
„Freamătă pînza *la năvi* ; cîrmaciul dă-ndată poruncă
să le sloboadă *la vînturi* ..." (p. 218).
„Cel care singur *la fier*, *la foc* și lui Jupiter însuși
De-atîtea ori ținu piept, mîniei lui nu poate ține" (p. 217).

Uneori corectitudinea limbii și claritatea textului au fost sacrificate în scopul cuprinderii în vers a ideii :

„*Oricîte ori* eu sărut a apelor lucie-oglindă
De-atîtea ori se silește și el să-mi întind-a sa gură" (p. 88).
„Omul trăia mulțumit cu ce glia-i dădea-*n bunăvoie* (p. 29)[3].
„..... Femei din Ismenos,
Mergeți în gloată, *făceți* rugăciune, dați tămîie Latonei" (p. 115).

---

[1] A se confrunta cu originalul — cartea a XIV-a, v. 120 și urm.
[2] A. I. Odobescu, *op. cit.*, p. 304.
[3] Se putea traduce mai bine cu „*de la sine*".

Un vers clar și categoric ca acesta :

Ite, satis, properate, sacri est, laurumque capillis
Ponite ....

s-a tradus confuz :

„..... *Nu sfîrșiți aste jertfe*
Și depărtați-vă ; scoateți din păr podoaba de laur" (p. 117).

O traducere în versuri pune adesea pe traducător în situația de a face uz de provincialisme, de arhaisme sau de cuvinte noi, create chiar de el, pentru a putea reda ideile, imaginile și bogatele resurse stilistice ale autorului respectiv. Traducătorul este dator însă să nu facă abuz mai ales de acele cuvinte care au o arie de circulație restrînsă.

Noua traducere a *Metamorfozelor* suferă uneori și din cauza vocabularului utilizat. În versurile :

„..... Cum nu poate vederea-ți pătrunde
Pînă la inima mea și-*ngrijarea-i* de tată să prindă ..." (p. 64).
„Și-n timp ce lacome flăcări cuprind *clădăria* înaltă ..." (p. 152).
„Scutură-atuncea salteaua *din* noile alge de fluviu

Care stă-ntinsă pe-un pat cu picioare și margini *din salcă*" (p. 140). apar cuvintele : *îngrijarea*, *clădăria*, *salcă* a căror circulație este limitată numai la unele regiuni, pentru restul cititorilor fiind cu desăvîrșire necunoscute. Evitarea lor, ca și a altor forme regionale, n-ar fi făcut decît să ridice valoarea traducerii.

Dacă astfel de cuvinte se întîlnesc mai rar în noua traducere, altele revin atît de des, încît devin chiar supărătoare. Din această categorie citățm numai două : *zeirea* și *glia*.

„..... De ce-n cinstea Latonei altare,
Cînd pîn-acum nici un bob de tămîie *zeirea* mea n-are ?" (p. 116).
„Văd că *zeirea* mi-o pun la-ndoială"... (p. 117).
„Cei iubiți de *zeire* ..." (p. 143).
„O, *zeiri* a lumilor subpămîntene... !" (p. 153).

Cuvîntul *glia*, prin care au fost traduse deopotrivă *tellus*, *humus*, *terra* și *solum*, a devenit o adevărată obsesie pentru traducătoare, fiind folosit uneori chiar de mai multe ori pe aceeași pagină.

Este bine cunoscut că cuvîntul *glie* poate însemna : ogor, țarină, brazdă de pămînt. Traducătoarea a mers pînă acolo încît l-a folosit chiar atunci cînd era vorba de globul pămîntesc.

Surprinzătoare și nejustificată mi se pare folosirea formei *s-azvîrlu*, în loc de s-azvîrl.

„Mărturisesc, el le-a luat ; căci nu-mi este-n fire
s-azvîrlu
Pe vrednicia cuiva cuvinte de-ocară" (p. 210).

Este inutil să intrăm în alte amănunte privitoare la articol, folosirea prepoziţiilor, ortografie etc.

Din puţinele observaţii făcute aici asupra acestei traduceri, se desprinde următoarea concluzie atît pentru traducători, cît şi pentru edituri. În stadiul în care se găseşte literatura noastră, se impune o deosebită scrupulozitate în munca dificilă de transpunere în limba romînă a marilor creaţii ale literaturii universale. Epoca îndepărtată a lui I. Heliade Rădulescu, cînd nevoia îmbogăţirii literaturii noastre cu cît mai multe traduceri, chiar cu sacrificiul renunţării la exactitate şi la corectitudinea limbii, n-a mai rămas decît o amintire pentru cercetători şi specialişti. Astăzi traducătorul trebuie să chibzuiască bine dacă se poate încumeta la o muncă atît de pretenţioasă. Fie că traduce din limbile moderne, fie că se avîntă în domeniul dificil al limbilor clasice, traducătorul are datoria să muncească îndelung şi cu răbdare, fiind conştient că pe paginile traduse de el se vor aţinti mii de ochi scrutători. Dar cea mai de seamă obligaţie şi-o asumă traducătorul faţă de memoria scriitorului pe care-l traduce, a cărui operă trebuie să o transpună exact şi în cea mai desăvîrşită limbă literară. Este bine cunoscut cîtă grijă acordau scriitorii greci şi romani formei. A face abstracţie de aceasta înseamnă o adevărată impietate faţă de autorul din care se traduce [1].

[1] Deşi ne-am propus să ne ocupăm numai de traducere, nu putem încheia, fără să ne exprimăm regretul că acest volum, intitulat *Metamorfozele*, nu cuprinde decît fragmente din această operă. Pentru a nu induce în eroare pe cititori, era necesar să se facă această menţiune. De asemenea este regretabil că, pentru ilustrarea volumului, nu s-au folosit reproduceri de pe basoreliefuri şi picturi transmise de antichitate, ci s-au folosit nişte schiţe, unele dintre ele chiar respingătoare, de ex. cea de la p. 77.

ISTORIA LIMBII

CU PRIVIRE LA DATAREA PRIMELOR TRADUCERI ROMÎNEȘTI DE CĂRȚI RELIGIOASE[1]

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Un document publicat în 1952, în Polonia, într-o colecție de documente medievale, și semnalat în istoriografia noastră de Șerban Papacostea, cercetător științific la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., într-o comunicare ținută recent[2], dovedește, fără posibilitate de îndoială, existența în 1532 a unor traduceri romînești a *Evangheliilor* și a *Epistolelor lui Pavel*, pregătite în Moldova în vederea tiparului, sub înrîurirea Reformei lui Luther.

Documentul în chestiune este o scrisoare a unui anonim, adresată probabil la Cracovia (face parte din corespondența lui „Nicolai Pfluger"). Se arată într-însa că un „doctor"[3] din Moldova, „om în vîrstă", cunoscînd limba polonă și latină, a sosit la Wittemberg, spre a-l vedea pe Martin Luther. Noul venit are intenția să editeze la Wittemberg, în limbile polonă, germană și romînă, cele 4 Evanghelii și Epistolele Sf. Pavel. Corespondentul își exprimă mirarea că traducerea nu s-a făcut la Cracovia, unde se găsesc destui „doctori" în materie[4].

---

[1] Comunicare prezentată în ședința Subsecției de știința limbii și literatură a Academiei R.P.R., în ziua de 19 februarie 1958.

[2] Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei. Contribuție la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea*, comunicare ținută la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. în ziua de 23 ianuarie 1958.

[3] Doctor = „posesor al unor titluri academice"; deci: „bărbat învățat".

[4] Iată textul scrisorii (*Acta Tomiciana*, XIV, Posnan, 1952, p. 203; vezi Șerban Papacostea, *op. cit.*): (Ex litteris Nicolai Pfluger).

„Dives quidam doctor ex Walachia, vir canus, qui non germanice, sed latine et polonice loquitur, venit Wittembergam, ut videat audiatque Martinum Lutherum, vultque quat-

Existența, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, a două versiuni românești ale *Evangheliarului* și ale *Apostolului* (cuprinzînd și epistolele lui Pavel), în grupul de traduceri localizate în Maramureș și în nordul Ardealului vecin, a fost semnalată de mult și este admisă îndeobște[1]. Existența unor traduceri românești efectuate în Moldova este însă un fapt cu totul nou; el nu trebuie să ne surprindă, dat fiind puternicul ecou pe care l-a stîrnit Reforma lui Luther, în Moldova, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, mai întîi în mediul orășenesc, format din elemente în majoritate străine, și apoi în populația românească. Se știe că Johann Honterus, reformatorul sașilor din Brașov, vizitase Moldova înainte de 1540[2]. În jurul anului 1540, o mare parte a populației catolice din Moldova aderase la Reformă[3].

Anul 1532, cînd scrisoarea citată atestă existența traducerii românești a unor cărți de slujbă, confirmă datarea propusă de noi mai demult pentru

---

tuor Evangelia et Paulum in lingua walachica, polonicaque et teuthonica excudi curare, quasi Cracoviae in Universitate tam eruditi doctores non sint. Miror tamen senem doctorem sic infatuari a seductore isto et tam longe ex sua provincia Wittembergam evocari.

Datum feria 2 post Laetare 1532".

În traducere românească (de I. Fischer și Vlad. Iliescu):

„Un învățat bogat din Moldova, bărbat în vîrstă, care nu vorbește nemțește, ci latinește și polona, a sosit la Wittemberg ca să-l vadă și să-l audieze pe Martin Luther și vrea să îngrijească de tipărirea celor patru Evanghelii și a (epistolelor) lui Pavel în limba română, polonă și germană, ca și cum în Universitatea din Cracovia n-ar exista învățați atît de eruditi. Mă mir că un învățat bătrîn s-a lăsat într-atît ademenit de seducătorul acela (= Martin Luther) și adus de atît de departe, din provincia lui, la Wittemberg. Dat la 11 martie 1532".

[1] Vezi cartea noastră *Limba română în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, București, 1956, p. 54 și 56. După ce majoritatea cercetătorilor au adoptat părerea lui N. Iorga, că traducerile „rotacizante" datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea, ca rod al propagandei husite, aceiași cercetători și-au schimbat părerea, adoptînd datarea din prima jumătate a secolului al XVI-lea, sub influența Reformei lui Luther (vezi Rosetti, *op. cit.*, p. 53 și urm., 191 și urm.)

În timpul din urmă, însă, mai mulți cercetători au revenit la datarea din secolul al XV-lea și la propaganda husită. Vezi V. F. Șișmarev, *Romanskie iaziki iujnovostocinoi Evropi i nafionalnii iazik Moldavskoi SSR*, în „*Voprosi iazikoznaniia*", 1952, nr. 1, p. 98, D. Macrea, în „*Limba rom*"., an. III, 1954, nr. 6, p. 11—12 și P.P. Panaitescu, în *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957, p. 511.

[2] Karl Kurt Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, Hermannstadt — München, 1935, p. 75; pentru Reforma în Transilvania, vezi lucrarea noastră mai sus citată, p. 57 și urm.

[3] Șerban Papacostea, *op. cit.* și N. Drăganu, în lucrarea sa *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie, des origines à la fin du XVIIIe siècle*, Bucarest, 1938, p. 36 și urm. Drăganu datează primele traduceri românești din anii de domnie ai lui Despot-vodă (1561—1563), în Moldova. Activitatea reformată în Moldova, sub acest domn, a fost într-adevăr intensă, dar, după cum am arătat mai de mult (*op. cit.*, p. 200), datarea propusă de Drăganu se lovește de faptul că în 1561 cărțile de slujbă fuseseră de mult traduse în românește, iar unele din ele tipărite de Coresi, care își începe activitatea tipografică în 1559.

primele traduceri romînești de cărți religioase efectuate sub influența Reformei lui Luther.: între 1530 și 1559[1].

Datarea noastră se potrivește atît pentru traducerile așa-zise „rotacizante", efectuate în Maramureș și în nordul Ardealului vecin, cît și pentru traducerea *Evangheliarului* și a *Epistolelor lui Pavel*, făcută în Moldova, conform informației inedite din 1532. Aceasta înseamnă că nu socotim posibil de a identifica traducerile menționate în scrisoarea din 1532 cu traducerile efectuate în Maramureș și în nordul Ardealului. Într-adevăr, nu credem că particularitățile de limbă ale acestor texte ar putea fi localizate în Moldova[2]. E adevărat că N. Drăganu împărtășește această părere, în termenii următori : „Particularitățile dialectale, precum și arhaismele, caracteristice pentru cele mai vechi manuscrise romînești, vin din Moldova secolului al XVI-lea, o dată cu rotacismul, și se pot explica astfel"[3].

Motivele pentru care această explicație nu poate fi admisă sînt următoarele : traducerile așa-zise „rotacizante" au o limbă cu puternice particularități dialectale, care nu se regăsesc decît izolat, în Moldova, în secolul al XVI-lea. Rotacismul, de exemplu, apare numai sporadic, în Moldova, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, pe cînd în textele maramureșene el este un fenomen general[4]. Nici particularitățile de vocabular ale primelor traduceri romînești nu ar putea să fie localizate în Moldova[5].

Iată motivele pentru care socotim că traducerile așa-zise „rotacizante" nu pot fi localizate în Moldova, ci în regiunile arătate din Ardealul vecin.

Aceste considerente ne duc în mod firesc la concluzia că în prima jumătate a secolului al XVI-lea au existat mai multe centre romînești reformate, în Ardeal și în Moldova, unde s-au tradus cărțile de slujbă în romînește[6]. Concluzia noastră e justificată de informațiile pe care le avem despre puterea curentului reformator și zelul aderenților la noua credință, atestate de izvoarele contemporane.

E de nădăjduit că noi descoperiri, în arhivele locale, vor aduce materiale prețioase pentru lămurirea problemelor pe care le-am evocat în rîndurile de mai sus.

---

[1] Vezi Rosetti, *op. cit.*, p. 60 și 204.

[2] Localizarea traducerilor rotacizante în Maramureș și în nordul Ardealului vecin a fost susținută de N. Iorga, în 1904, în *Istoria literaturii religioase a romînilor pînă la 1688* (p. 19,26) cu argumente convingătoare.

[3] *Op. cit.*, p. 40.

[4] Rosetti, *op. cit.*, p. 111, 41—42, 108—113.

[5] *Ibidem*, p. 193—194.

[6] Vezi expunerile noastre din 1921 și 1923—1924, reproduse în lucrarea noastră *Mélanges de linguistique et de philologie*, București—Copenhaga, 1947, p. 541 și 544—546.

LIMBĂ LITERARĂ

I. BUDAI-DELEANU, TEORETICIAN AL LIMBII LITERARE

DE

ION GHEȚIE

Examinarea opiniilor scriitorilor romîni în legătură cu problemele limbii literare se bucură de-o atenție deosebită în ultima vreme. Expuse inițial ca parte introductivă la cercetările închinate limbii și stilului scriitorilor, părerile teoretice au început să constituie cu timpul obiectul special al unor studii și, recent, al unei antologii consacrate acestei probleme.[1] Atenția cercetătorilor a fost solicitată îndeosebi de personalități aparținînd epocilor mai apropiate, care și-au înmănuncheat adesea opiniile în lucrări dedicate cu precădere unor chestiuni de acest gen. Părerile scriitorilor de la începutul secolului trecut, deci din epoca în care s-au pus bazele aspectului modern al romînei literare, n-au fost urmărite îndeaproape. E adevărat că, în marea majoritate a cazurilor, ne întîmpină opinii fragmentare și incidentale, care dovedesc un interes trecător și prea puțin adîncit din partea autorilor lor. Scriitorii Școlii Ardelene sînt singurii care s-au preocupat mai pe larg de această chestiune, deși atenția pe care au acordat-o limbii literare n-a dus la alcătuirea unor lucrări destinate să urmărească exclusiv această problemă. Dintre protagoniștii acestui curent, cel despre care avem, în această privință, cunoștințe insuficiente este Ion Budai-Deleanu. Faptul este explicabil, dacă ne gîndim că opera literară a autorului oferă puține date în acest sens și că scrierile sale lingvistice n-au interesat, în mod temeinic, pe nimeni, după descrierea pe care le-a făcut-o, în 1870, Papiu-Ilarian[2].

---

[1] Gh. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă și stil. Culegere de texte, introducere și glosar de* ..., București, 1957.

[2] Într-o prezentare a manuscriselor lui Budai-Deleanu (inclusă în capitolul *Ioane Deleanu și Sam. Crișanu* din lucrarea *Gramatiștii și ortografiștii romîni* a lui T. Cipariu) în „*Archivu*

Parcurgerea manuscriselor procură cercetătorului satisfacția de-a constata că problemele limbii literare s-au bucurat, în urmă cu o sută cincizeci de ani, de o atenție care nu le va fi acordată decît rareori în prima jumătate a secolului trecut.

Problemele limbii literare îl preocupă pe scriitor în aproape toate lucrările sale lingvistice, fără a forma însă obiectul unui studiu special. Singura scriere care discută mai pe larg această chestiune, *Dascalul românesc pentru temeiurile gramaticii românești*[1], este un comentariu dialogat asupra gramaticii sale scrise în limba romînă, în care problemele atacate sînt numeroase. E necesară, deci, o parcurgere a tuturor lucrărilor sale științifice și, cîteodată, o referire la cele literare, pentru a-i reuni opiniile despre limba romînă literară. Punctul de pornire trebuie să-l constituie cele mai vechi lucrări ale sale : versiunea primă a *Țiganiadei* și *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*. În amîndouă, autorul constată starea de necultivare a limbii și incapacitatea ei de a sta la baza unei culturi și-a unei literaturi noi. Limba romînă, scrie Budai-Deleanu în *Scurte însemnări asupra Bucovinei*, este cu totul necultivată, săracă, rustică. Romînii scriu așa cum vorbesc, adică fără respectarea strictă a regulilor, folosind o limbă care n-are un vocabular corespunzător, o gramatică temeinică și o ortografie regulată. Literatura romînă se reduce la două ediții ale scripturii, la o pravilă și la o serie de scrieri istorice și bisericești. Traducerile erau mai numeroase, dar rămîneau de cele mai multe ori în manuscris, deoarece tipăriturile erau rare. Lipsit de o limbă corespunzătoare și de tradiția unei literaturi artistice, autorul își vedea interzisă intrarea în ,,sîntariul muselor'' și trebuia să compună nu o operă de înaltă factură, ci o ,,jucăreauă''[2]. Crearea unei limbi literare moderne îl preocupă mai ales în primul dialog al *Dascalului*... Păstrînd același limbaj figurat, el vorbește despre palatul muzelor, adică despre știință, și despre necesitatea de a poseda o ,,limbă a muselor'', care să înlesnească pătrunderea într-însul. Existența unei limbi cultivate se constată la toate neamurile ,,politicite'', la care înfloresc învățăturile[3]. La francezi, la germani sau la italieni, se poate observa o diferență între

pentru filologia și istoria'', 1870, nr. XXXVI, p. 706—708 și într-o *Relațiune prezentată în ședința plenară a Societății Academice Române din 19 septembre 1870 despre manuscriptele lui Ioane Budai Deleanu* în *Analele Societății Academice Române*, Seria I, tom. III, p. 105-116.

[1] Un fragment din această lucrare aflată în ms. Ac. nr. 2427, f. 1r°—30r° a fost reprodus de Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 60—62.

[2] *Prologul* la *Țiganiada*, în *Buciumul romîn*, I (1876), nr. 12, p. 542—543. Vezi pe larg D. Popovici, *Doctrina literară a Țiganiadei lui Budai-Deleanu*, în *Studii literare*, IV (1948), p. 89—90.

[3] *Dascalul* ..., f. 3v°. Întrucît în cursul acestei expuneri, ne întemeiem pe manuscrisele inedite ale scriitorului, nu vom face trimiteri decît atunci, cînd reproducem păreri importante sau cînd transcriem scurte pasaje din text. Procedînd altfel, ar însemna să trimitem la subsol în fiecare moment, fără a crea cititorului posibilitatea să urmărească, în original, ideile scriitorului. În transcrierea citatelor, am renunțat să-l notăm pe *u* final.

limba comună și cea a oamenilor culți, între vorbirea din orașele importante și cea de la țară[1]. Deosebirile care pot fi stabilite în felul acesta nu creează o prăpastie între cele două aspecte ale limbii. Limba literară este de fapt limba „de obște" a poporului, purificată de toate „smintelile" pe care le conține, adusă la reguli gramaticale și îmbogățită în sfîrșit printr-o serie de cuvinte „obicinuite la învățături"[2]. Era singura modalitate, crede Budai-Deleanu, de a se învăța științele și în limba romînă, posibilitate întru totul realizabilă cu această condiție.

Am văzut că tabloul literaturii romîne, așa cum îl prezenta autorul era deosebit de întunecat și, în liniile sale cele mai largi, nu lipsit de exactitate. O severitate similară manifestă autorul și atunci cînd examinează limba folosită în scrierile vechi. Acestea erau scrise cu litere chirilice într-o limbă incorectă, care utiliza fără discernămînt cuvinte străine. Rari au fost cei care au pus la contribuție o limbă mai bună decît cea a „gloatei".

Dascalul românesc... este, după cum am văzut, un dialog. Personajele sînt dascălul și diacul, care discută, uneori în contradictoriu, problemele dezbătute în gramatică. Prezentarea dramatică a considerațiilor, folosită apoi și de Petru Maior, are meritul de a îngădui autorului să preîntîmpine obiecțiile care i s-ar fi putut aduce și să le răspundă. O astfel de obiecție este cea pe care o ridică diacul, atunci cînd dascălul susține insuficiența limbii contemporane. Afirmația i se pare exagerată învățăcelului, care înțelege să se îndoiască de adevărul ei. Faptul îi dă ocazie dascălului să facă o precizare : limba are, în afara funcției de comunicare între oameni, rolul de a exprima noțiuni din domeniul științelor și al artelor[3]. Dacă luăm în considerație numai prima menire a limbii, se poate spune că s-a vorbit bine și pînă atunci. În cazul cînd avem în vedere științele și artele, cînd „materia" despre care vorbim nu se referă la lucrurile obișnuite, e nevoie de un instrument de expresie superior. Dacă e adevărat că nu putem „să cîntăm pururea *frunză verde*" și să compunem cîntece „de dorul lelii"[4], lucrul acesta nu poate fi realizat dacă vom continua să vorbim ca Oprea cu Bucur în pădure[5]. Era necesară, prin urmare, o transformare adîncă a limbii și faptul acesta îl face pe diac să se întrebe cum va arăta ea în noua ipostază : va avea oare asemănări cu felul în care sînt pronunțate cazaniile în biserici ? Apropierea

---

[1] *Introducere* la *Lexiconul românesc-nemțesc* ..., f. 115v°. *Introducerea*, ca și *Prefația* romînească, de care vom aminti mai jos, sînt cuprinse în vol. I (ms. Ac. nr. 3728). *Prefața* a fost reprodusă, împreună cu prefața germană (*An den deutschen Leser*), de I. Sîn-Giorgiu, precedate de o prezentare sumară a operei lingvistice a scriitorului, în *Lexiconul românesc-nemțesc a* [sic !] *lui Ion Budai-Deleanu*, în *Revista Fundațiilor Regale*, an. XI (1944), nr. 2, p. 391-412.

[2] *Dascalul* ..., f. 3v° — 4r°.

[3] Evident că și în acest caz avem a face tot cu funcția de comunicare a limbii.

[4] *Țiganiada*, ed. Byck, p. 74 și 101.

[5] *Dascalul* ..., f. 5r°.

i se pare dascălului posibilă, însă numai cu adăugarea observației că și în scrierile și orațiunile bisericești există multe „împrotiva gramaticei și cu totu[l] rău grăite"[1].

Înainte de a trece mai departe, credem de cuviință să ne oprim o clipă asupra acestor considerații generale. Ele ne arată, în primul rînd, că autorul credea necesară o modificare radicală a limbii, pentru a o face capabilă să servească drept instrument de realizare a unei culturi moderne. În al doilea rînd, el considera limba cărților bisericești drept o cristalizare superioară a vechii romîne literare, ceea ce putea îngădui o apropiere măcar parțială a noii limbi de ea. Afirmație interesantă, pentru că ea ne amintește pe Heliade Rădulescu, care numea printre sursele de constituire a romînei literare moderne limba scrierilor bisericești din literatura veche. Găsim apoi în acest prim dialog al *Dascalului*... o referință care trebuie luată în considerare. Oprea și Bucur nu sînt niște simple nume rustice sau păstorești, ci personajele unei poezii pe care Șincai o publicase în 1805[2]. Versurile lui Șincai sînt într-adevăr „de frunză verde", ca să folosim expresia lui Budai-Deleanu, dar criticarea lor nu înseamnă numai o luare de atitudine împotriva unui numit gen de poezie, ci ne indică și unele rezerve ale scriitorului față de Șincai, de care ne izbim și în alte părți ale operei sale.

Crearea unei „limbi a muselor" i se pare deosebit de grea într-o epocă în care diferențele regionale erau destul de numeroase. În *Prefața* la *Lexicon* el mărturisește că n-are intenția de a-i face pe romîni să-și schimbe „dialectele", ci scrie pentru a fi util timpurilor cînd romînii își vor face o limbă „de obște". Pentru constituirea unei limbi literare era necesară în primul rînd o reformă a ortografiei. Necesitatea scrierii limbii romîne cu caractere latine capătă în sistemul lingvistic al lui Budai-Deleanu o importanță deosebită. De-a lungul gramaticii scrise în limba romînă, acest deziderat revine la tot pasul, cu persistența unei obsesii. De fiecare dată, el e întovărășit, în mod statornic, de condamnarea integrală a scrierii chirilice, de adoptarea căreia se leagă, în bună măsură, decăderea limbii și stadiul de incultură în care a ajuns ea. Nu putem insista acum asupra obiecțiilor pe care autorul le aduce scrierii cu caractere chirilice. Ele duceau în cele din urmă la concluzia că limba romînă nu putea fi „adusă la reguli gramaticești", atîta timp cît scrierea ei se făcea cu alfabetul tradițional. În felul acesta, adoptarea grafiei latine se impunea înaintea oricărei alte operații. Lucrul nu putea fi făcut însă fără învingerea anumitor dificultăți. Principala greutate era

---

[1] *Dascalul* ..., f. 5 v°. Rezervele lui Budai față de limba scrisă în cărțile vechi erau destul de mari, din moment ce în *Prefață* (f. 33v°; *R.F.R*, XI, 2, p. 408) el afirmă că acei care nu erau de acord cu „îndreptarea" limbii, avea libertatea „să să ție și de aci încolea de stilul psaltirii și a *letopiseţelor*".

[2] Vezi A. Bitay, *O poezie romînească a lui Gh. Șincai*, în *Dacoromania*, III (1922—1923), p. 784—786.

tradiționalismul vorbitorilor de rînd, a celor lipsiți de cultură. El trebuia însă înfrînt și scrierea cu litere latine însușită, chiar dacă „obștea va rămînea pe lîngă obiceaiul său"[1]. Nici oamenii cultivați nu păreau însă a fi unanimi în aprecierea noii norme ortografice, de aceea în dicționar autorul a transcris cuvintele în ambele grafii. Una, cea latină, se adresa mai ales ardelenilor și aromînilor din Austria, care începuseră să folosească în scrisorile particulare alfabetul latin. Cealaltă, tradițională, era făcută pentru uzul cititorilor din Moldova și Muntenia, dacă s-ar fi împotrivit celei dintîi[2]. Ca o concesie făcută tradiției, Budai-Deleanu admitea folosirea alfabetului chirilic în scrierile bisericești, așa cum opinau, de altfel, Gheorghe Șincai, P. Maior, Gheorghe Roja și, mai tîrziu, Gergely de Csokotis[3].

O dată operată reforma ortografică, era necesară o ordonare a limbii prin aducerea ei la reguli gramaticale. Alături de necesitatea adoptării scrierii cu litere latine, ideea care apare cu cea mai mare claritate și frecvență în *Temeiurile gramaticii românești* este fixarea unor norme precise pentru limba vorbită. Abaterea limbii de la formele pe care autorul le consideră ideale însemnează pentru el o calamitate tot atît de mare ca și folosirea alfabetului chirilic. Între ele, Budai-Deleanu vede o legătură apropiată. Limba a început să fie folosită anarhic din momentul în care „alcătuitorii alfabetului [chirilic] românesc au luat la scrisoare limba cea mai stricată a norodului... care și acum almintrele grăiește, adecă pronunțază multe letere..."[4]. Afirmație greu de dovedit, dar care se explică prin faptul că Budai-Deleanu consideră drept formă desăvîrșită a limbii romîne, latina. În raport cu ea, și numai în felul acesta, autorul putea să considere o serie de forme drept aberante și să ceară revenirea asupra lor. De aceea, el scrie peste tot *u* final și consideră necesară pronunțarea lui, deși afirmă de multe ori că sunetul abia se aude sau chiar indică străinilor, în *Fundamenta...*, să nu-l pronunțe. Altă evoluție care i se pare nefirească este pierderea infinitivului lung, pentru folosirea căruia el militează „măcar că în deobște nu se grăiește"[5]. Vocativul masculinelor în *-le* și *-lor* e incorect, ca și pluralul în *-i* al substantivelor feminine de declinarea întîi. E greșită pronunțarea *vaci, guri*, în loc de *vace* etc., și aceasta mai ales pentru că în limba veche s-a zis *vace, punge*. Iotacizarea (*puiu, viiu, țiiu*) i se pare greșită. Pentru a demonstra faptul acesta, el aduce o serie de argumente, printre care lipsa de răspîndire a formelor iotacizate și posibilitatea ca unele dintr-însele să se confunde cu ominimele lor. Dacă citim puțin printre rînduri,

---

[1] *Temeiurile gramaticii românești* (ms. Ac. nr. 2425), f. 22 v°.

[2] Toate acestea sînt tratate pe larg în *Temeiurile ...*, f. 13, 14, 15 și 22.

[3] Vezi pentru ultimii doi D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*. Sibiu, 1945, p. 274 și 287. Majoritatea referirilor la scriitorii epocii s-a făcut după această lucrare.

[4] *Temeiurile ...*, f. 22 r°

[5] *Prefața* romînească la *Lexicon*, f. 33r° și v°; *R.F.R.*, p. 408.

și afirmațiile autorului ne ajută să facem lucrul acesta, găsim motivul neacceptării lor : fiind forme mai evoluate ele se îndepărtau mai mult de etimonul latin decît formele neiotacizate. În general, autorul consideră formele evoluate drept abateri de la norma limbii și aduce ca argument, de multe ori, limba veche : nu *văratec, tomnatec, locuri*, ci *veratic, tomnatic, locure*, cum scriau „romînii cei vechi".

Din toate acestea reiese suficient de clar latinismul scriitorului. Discutînd forme romînești, el vede tot timpul înaintea ochilor limba latină, ceea ce-l face să pună sub semnul întrebării o serie de forme și de expresii, în care romîna evoluase pe un drum propriu. Tendința aceasta nu trebuie considerată drept o latinizare, așa cum am fi înclinați să credem, la prima impresie, ci ca o *arhaizare* a limbii. E o îndrumare constantă pe care o vom întîlni nu numai în scrierile științifice, ci și în opera literară a autorului. În exemplele notate mai sus, autorul se declară mai ales pentru formele conservate în monumentele de limbă. Discutînd pronumele demonstrativ, el remarca, cu justețe, că în operele scrise se folosea exclusiv *acest*, în timp ce poporul întrebuința pe *ăst* sau pe *rest*. Budai-Deleanu e de data aceasta pentru formele populare, dar tot pentru motivul că le consideră mai aproape de etimonul latin.

Am greși profund dacă am lăsa să se înțeleagă că autorul vede forme discutabile numai în evoluțiile care se îndepărtează de origine. Gramatica lui Budai-Deleanu are, înainte de toate, un caracter normativ, de cultivare a limbii. Ea examinează o serie de confuzii sau de particularități regionale, pentru a restabili uzul corect. Autorul se declară împotriva repetării pronumelui personal în expresii ca *el mi-au dat mie, mă au învățat pe mine*, forme monstruoase care ar echivala cu lat. *ego tibi dicam tibi* și care constituie „un feliu de vorbă... mai rău și decît țigănesc"[1]. Acest procedeu sintactic e combătut nu pentru că se opune normei latine, ci pentru că e contrazis de logică, și în această privință autorul are perfectă dreptate. El notează folosirea fără discernămînt a pronumelui *însuși* și indică utilizarea lui normală. Alte probleme pe care le discută sînt folosirea lui *-oaie* ca sufix moțional, femininul în *-că* (*romîncă, leașcă*), confuzia dintre *său* și *lui*. Soluțiile pe care le dă n-au fost întotdeauna confirmate de evoluția limbii romîne, dar rațiunea care-i dictează atitudinea este, adeseori, întemeiată. Nu o dată autorul condamnă unele forme regionale, restabilind pronunțarea normală. El amintește confundarea lui *ğ* cu *j* și cere pronunțarea distinctă a celor două sunete. Transformarea lui *e* final în *i* (*fire* > *firi*, *venire* > *veniri*), proprie graiurilor moldovenești, trebuia combătută, dacă se urmărea crearea unei limbi literare unitare.

Din toate aceste observații, concluzia se impunea singură și autorul înțelegea să o materializeze în două dintre cele mai importante lucrări ale

1 *Temeiurile* ..., f. 89 r° Vezi și *Dascalul* ..., f. 6 r°.

sale. *Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dictae valachicae...*[1] și, mai tîrziu, *Temeiurile gramaticii românești* sînt o confirmare a importanței pe care autorul o acorda gramaticii în fixarea unor norme lingvistice și în stăvilirea anumitor îndrumări divergente.

Pentru scriitorii Școlii Ardelene, problema limbii literare se punea în mod egal, în privința vocabularului, care trebuia făcut apt să slujească zelul cu care poporul romîn se îndrepta către izvoarele culturii. Șincai este cel dintîi care încearcă stabilirea unui criteriu după care se putea constitui configurația lexicală a limbii literare. După el, cuvintele trebuiau selecționate din provinciile unde se vorbea cel mai bine românește și urmau să fie cele „tocmai românești". Ceea ce la Șincai era o simplă opinie, la scriitorii următori, și în special la Maior și la Budai-Deleanu, avea să capete proporțiile unei expuneri sistematice. Cele cîteva cuvinte pe care Șincai le plasa în prefața la *Catehismul cel mare* din 1783 sînt în măsură să ne arate că, și în această privință, crezul lingvistic al Școlii Ardelene cunoaște o precizare timpurie. Apelul la cuvintele limbii din toate provinciile unde se vorbea românește, dar numai la cele „tocmai românești", este un deziderat pe care nici un filolog al timpului, pătruns de noile idei, n-a ezitat să-l treacă în program. El nu lipsea la Maior, la care noțiunea încă vagă de cuvinte „tocmai românești" găsea un echivalent mai exact și numea termenii de origine latină. Identificarea aceasta (ca și premisele din care derivă) se găsește și în operele lui Budai-Deleanu. În *Prefața* la *Lexicon*, atît de prețioasă pentru definirea poziției sale lingvistice, Budai-Deleanu înțelegea să pornească tot de la limba contemporană[2]. El mărturisește zelul cu care a căutat să înmănuncheze în dicționar cuvintele limbii române și își exprimă speranța că, o dată apărută lucrarea, ea va putea fi îmbogățită cu o serie de cuvinte pe care lectorii le-ar fi semnalat. Autorul nu intenționa însă să recolteze toate cuvintele limbii, ci numai pe cele cunoscute de toți românii. În felul acesta se face o primă derogare de la întemeierea pe limba populară, în funcție de un criteriu asemănător celui invocat de Șincai. Limitarea lexicului limbii literare se face în numele unui principiu logic, acela al circulației cuvintelor și al acceptării lor unanime de către toți vorbitorii. Se insistă așadar mai puțin asupra aspectului calitativ al limbii vorbite în țările românești și se acordă criteriului circulației o importanță maximă. El ajunge chiar să anuleze pînă la un punct cerința originală a lui Șincai de a se apela numai la cuvintele „tocmai românești". O dată cunoscuți de toți românii, afirmă Budai-Deleanu, termenii, indiferent de origine, trebuie acceptați fără obiecție[3].

[1] *Fundamenta linguae romaenicae seu ita dictae valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata. Leopoli, anno 1812.* (ms. Ac. 5200).

[2] Discutarea problemelor referitoare la alcătuirea vocabularului limbii literare se face în *Prefață*, f. 9—10, 17—18 și 27—34 passim.

[3] *Prefața*, f. 26 r° și 27 v°; *R.F.R.*, p. 406.

Limba populară nu era însă singurul furnizor al romînei literare moderne. În afara ei, un sector tot atît de important care trebuia pus la contribuție erau cărțile și scrisorile, deci limba scrisă, pe care autorul o vedea ca un aspect deosebit de vorbirea curentă. În efortul lor de a moderniza limba literară, scriitorii ardeleni se întemeiau așadar pe tradiția limbii cărturărești. Afirmînd aceste lucruri, Budai-Deleanu a indicat sursele după care trebuia delimitat vocabularul limbii, a precizat ceea ce era necesar să se rețină și măsura în care limba literară se apropia de vorbirea populară și se deosebea de ea. Criteriul era însă unul selectiv și el presupunea că o serie de cuvinte trebuiau neglijate și condamnate la o existență locală. Prin forța împrejurărilor și prin natura delimitării, încercarea avea un dublu aspect : de reținere și de eliminare. Regionalismele trebuiau să fie excluse în felul acesta, și faptul surprinde dacă ne gîndim că scriitorul nostru folosea în opera sa literară numeroase elemente locale. Tentația cuvintelor de origine latină era prea puternică pentru a nu-l obliga să dezerteze de la rigoarea unui principiu absolut. Limba literară avea nevoie și de termeni regionali, cu condiția ca aceștia să descindă din latină. A pune în circulație cuvinte de origine latină care să nu fie cunoscute decît în unele „eparhii" ale Daciei însemna nu numai o tendință de regionalizare a limbii, ci și una de arhaizare, deoarece, în majoritatea cazurilor, termenii se regăseau în vechea limbă și aveau o circulație mai mult decît redusă. De altfel, autorul mărturisește că și-a recoltat o parte a arhaismelor din cărți, ceea ce ne face să bănuim că, în această privință, lecturile sale se referiseră în special la literatura veche. Vînarea cuvintelor rare de origină latină, din care în *Prefață* se dădeau numai trei (*op, propriu, șerb*), era întreprinsă în comentariul *Țiganiadei*. Amintim o parte dintre raritățile recoltate : *lard* (slănină), *să mește* (= să mestece), *eu viu* (= eu trăiesc), *a deștinde* (= a coborî), *fată în păr* (= *virgo în capilis*, fecioară) sau acceptarea lui *june* și *junie* în sensul originar latinesc. Promovarea lor se făcea concomitent cu eliminarea altora. Autorul e conștient de influența limbilor turcă și greacă în Muntenia și în Moldova și a maghiarei în Transilvania. El arată în *Prefață* că va exclude din dicționar *bucluc, calabalîc, fudulie, eglendisire, șeretlic, peșcheș, tain, tachium*, cuvinte luate de moldoveni de la turci și de la greci. O soartă similară rezervă el cuvintelor de origine maghiară pe care le constată în vorbirea ardelenilor : *chischineu, necrăvălău, hinteu, copirșău, epulet, tistie* etc. Termenul în funcție de care se face eliminarea este existența unui sinonim în limba comună a romînilor din toate provinciile. Existența lui *taur* și a lui *porumb* pretinde, după scriitor, îndepărtarea lui *buhai* și a lui *holub*, folosite numai în Bucovina. Din moment ce o serie de romîni n-au auzit de *alăută* și de *scripcă*, autorul hotărăște să nu le înregistreze în dicționar și să-l noteze numai pe *vioară*.

O simplă examinare a cuvintelor îndepărtate se soldează cu rezultate contradictorii. Multe cuvinte erau într-adevăr regionalisme stridente, unele barbarisme, și excluderea lor a fost confirmată de evoluția limbii literare. O parte a lor însă au rămas și, prin pana scriitorilor, au căpătat adăpost în limba artistică. Dacă observăm că acestea din urmă sînt numai cele pe care autorul le constata în Moldova, obținem o primă explicație a selecției inegale care a fost făcută. După propria lui mărturisire, Budai-Deleanu nu cunoștea decît „dialectele" moldovean și transilvănean. Deși vorbirea unor personaje din operele sale literare, ca și anumite observații din comentariul *Țiganiadei*, dovedesc că el cunoștea cîteva particularități muntenești de limbă, totuși mărturisirea clară a autorului indică puținele lui cunoștințe din acest domeniu : „despre provințialismurile celor din Țara Românească nu pot să zic nimica, căci nu am avut prilej a cunoaște mai de aproape dialectul muntenesc"[1]. Autorul cunoștea deci numai graiul moldovenesc (afară de cel natal) și pe acesta cu siguranță din Bucovina. Cunoașterea era însă, fără îndoială, destul de puțin adîncă, din moment ce autorul excludea termeni al căror sinonim precis în limba literară a timpului era greu de găsit. El privea apoi lucrurile din punctul de vedere al ardeleanului și elimina cuvinte necunoscute în Transilvania. În sfîrșit, *Lexiconul*, care trebuia să fie compendiul vocabularului limbii literare, se adresa în primul rînd romînilor din Ardeal și Ungaria, de aceea el conținea o serie de termeni transilvăneni obișnuiți la „țărani și poporul de obște". Iată, deci, că între *Prefață* și *Lexicon*, între teorie și realizare, se anunță de pe acum o linie de demarcație. Ea se adîncește pînă la a deveni un hotar, atunci cînd examinăm materialul inclus în lexicon. La fiecare pas, din fiecare filă aproape, răsar cuvinte regionale, ceea ce ne arată că la Budai-Deleanu, ca și la mulți alți contemporani ai săi, trebuie să se cerceteze nu numai proiectele, ci și rezultatele obținute.

Sinonimia este invocată și atunci cînd autorul cere excluderea unor cuvinte slave intrate prin filieră bisericească[2]. Această atitudine puristă trebuie examinată îndeaproape, înainte de a ne pronunța în legătură cu ea. S-a obișnuit pînă nu de mult o condamnare globală a tuturor procedeelor de epurare a limbii, mai ales atunci cînd ele priveau elementul slav. Atitudinea e explicabilă și trebuie considerată ca o reacțiune împotriva exceselor puriste, care frizau absurdul mai ales atunci cînd se îndreptau împotriva termenilor slavi. În privința eliminării unor cuvinte de origine slavă, cerută de Budai-Deleanu, e necesară o precizare și ea nu se poate face decît prin examinarea lexicului limbii romîne, așa cum era el spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Budai-Deleanu înțelegea să facă abstracție de maghiarismele stridente din Ardeal și de grecismele și turcismele care proveneau din jar-

[1] *Prefața* la *Lexicon*, f. 28 v° ; *R.F.R.*, p. 407.

[2] Problema e discutată și în prefața germană (f. 6 r° și v° ; *R.F.R.*, p. 398), insistîndu-se asupra pătrunderii termenilor bisericești în limbă. Cf. și *Țiganiada*. ed. Byck, 165 (notă).

gonul claselor dominante și pătrunseseră în limba scrisă, fără să cunoască o răspîndire în masele populare. Dacă uneori autorul depășește limitele acestui jargon și elimină cuvinte din limba comună, el o face dintr-o informare insuficientă și nu dintr-un purism excesiv. Alături de aceste elemente, de circulație regională, limba cunoștea o serie de termeni de proveniență bisericească, de multe ori neadaptați complet, circulînd în cercuri restrînse și neputînd să-și legitimeze prezența în limbă. Eliminarea lor s-a făcut foarte curînd și faptul acesta ne arată că Budai-Deleanu nu brusca evoluția limbii atunci cînd propunea renunțarea la ei. E adevărat că simpla prezență a unui sinonim în vorbirea literară nu era suficientă : autorul elimina, pe acest temei, cuvinte care aveau să dăinuiască pînă astăzi (*șiretlic, tacîm* etc.). În cazul cuvintelor bisericești, sinonimul invocat e adesea slav, cum e de pildă cazul lui *plean*, care era concurat de *jac* și de *pradă*, ceea ce face să vedem că eliminarea se propune în raport cu limba comună, considerată unitar, indiferent de etimologia cuvintelor. Cuvintele pe care le proscrie sînt de factura celor pe care le citează în prefață : *precestă, spășitoriu, spăsi, izbăvi, plean, clicui, molidv* (= molitvă), *psalom, peasna pa vecerniță*. Atitudinea lui Budai-Deleanu nu este izolată în cadrul epocii. În 1818, deci în același an în care Budai-Deleanu primea autorizația de a-și tipări *Lexiconul*, Veniamin Costache anunța, în prefața la *Liturghii*, că a înlocuit în texte termeni ca *molitvă, vohod, dvera, prestol, blagoslovit, teplotă* etc. prin *rugăciune, intrare, ușă, masă, binecuvîntat, căldură*, lăsînd cuvintele slave și grecești numai atunci cînd n-a găsit un echivalent în limba romînă. Cîțiva ani mai tîrziu, Mumuleanu va cere păstrarea termenilor slavi care sînt „dulci" la auz și răspîndiți în popor și eliminarea acelor care „sînt numai în gurile celor învățați și.. sînt aspre de fărîmă limba și dinții noștri..." Heliade va prelua aceste deziderate și le va da o amploare deosebită, mai ales în jurul anului 1840, fără a izbuti să evite anumite exagerări. Acestea se manifestaseră deja în 1797, cînd Radu Tempea se pronunțase împotriva lui *vreme, pricină* și *slugă*. Budai-Deleanu acceptă nu numai cuvintele slave unanim cunoscute, ci și pe cele de origină bisericească, care erau răspîndite și lipsite de sinonime în limba comună, cum ar fi *pocăință, duh, ceti, greși* și altele. Privit în felul acesta, purismul lui, deși nu poate fi negat, este justificat, în bună măsură, în primul rînd de evoluția ulterioară a limbii.

Limba romînă era însă „săracă" și eliminarea de cuvinte nu putea în nici un caz să remedieze această carență. Era trebuincioasă o îmbogățire a ei cu noi termeni, care se puteau obține în mai multe feluri. Ea începea într-un chip chiar din momentul în care se hotăra delimitarea și curățirea limbii. Apelul la elementele cunoscute în arii restrînse nu însemna numai confirmarea în limbă a unei categorii lexicale, ci și înzestrarea vocabularului cu termeni pe care limba comună îi pierduse de mult. În afara lor, autorul introducea în dicționar numeroase cuvinte necunoscute în limba

contemporană, dintre care o parte se aflau în cărțile vechi. Este tendința de arhaizare, pe care o constatam mai sus, în cuprinsul căreia trebuie să deosebim două momente distincte : repunerea în circulație generală a unor termeni căzuți în desuetitudine și dezgroparea cuvintelor din vechile monumente literare, făcută cu aceeași intenție. În ambele cazuri, atenția scriitorului se îndreaptă exclusiv asupra elementului latin, ceea ce face ca arhaizarea limbii să aibă un caracter latinizant. Tendința aceasta este depășită în importanță de orientarea neologizantă, care primează în concepția lingvistică a lui Budai-Deleanu. Constatarea e confirmată nu numai prin atenția pe care o acordă neologismului în *Prefață*, ci și prin faptul că autorul a conceput un dicționar de neologisme, pentru uzul oamenilor de cultură. Este vorba de *Lexiconul pentru cărturari*[1], din care nu ni s-au păstrat decît lista cuvintelor începătoare cu A.

Sursele de unde trebuiau împrumutate noile cuvinte sînt indicate de autor în primul dialog al *Dascalului românesc*. Ele par a se reduce la început la una singură, latina, și aceasta în virtutea faptului că ea „mama limbii noastre". Îndrumarea era generală și ea trebuia lărgită în privința terminologiei științifice și artistice prin apelul la limba greacă, și, în lipsa termenilor necesari în aceste două limbi, la limbile italiană și franceză. Citind opiniile lui Budai-Deleanu reproducem concomitent pe cele ale lui Petru Maior, cu observația că acesta din urmă excludea greaca și adăuga spaniola. Ordinea propusă de ei a fost contrazisă de evoluția limbii, care s-a adresat în primul rînd limbii franceze. Ea e contrazisă de altfel, în bună măsură, chiar de felul cum Budai-Deleanu o aplica în dicționar.

Prefața conține și ea o afirmație pe care *Lexiconul* o infirmă și deschide astfel posibilitatea unei discuții. Autorul cunoaște o serie de neologisme introduse recent de oamenii cei mai învățați și care fac parte din terminologia „învățăturilor sau meșteriilor". O parte dintre ele sînt folosite în cărți, altă parte în conversații și în scrisorile particulare. Pe toate acestea el le va însemna în *Lexicon* cu o „cruciță"(+). În plus, el mai adaugă cîteva neologisme, puține la număr, cunoscute de toate popoarele Europei și de cei „politiciți", care sînt necesare în lipsa unor termeni echivalenți în limbă. Din această categorie fac parte cuvinte ca : *alianță, cabinet, echipaj, bagaj, avangardă, modă* etc. Am avea așadar două diviziuni mari în rîndul neologismelor consemnate : una, cuprinzînd elementele recente, răspîndite în anumite cercuri, alta, pe cele puține la număr, introduse de autor. E cazul să arătăm că materialul oferit de *Lexicon* ne prezintă o situație în parte schimbată. Găsim în primul rînd un număr mare de neologisme, majoritatea de origine greco-latină, pe care autorul nu le notează cu cruce, lăsîndu-le să se confunde, în această privință, cu restul vocabularului. Termenii notați cu cruce (+) sînt concurați, ca număr, de alte neologisme care poartă

[1] În ms. Ac. nr. 2424, f. 123 r° — 164 v°,

semnul *x*. Explicația acestei contradicții ar putea fi obținută prin confruntarea cuvintelor pe care autorul le indica în prefață ca introduse de el în limbă cu realitatea dicționarului. Ne-am aștepta ca neologismele citate mai sus să fie însemnate în dicționar cu *x*, ceea ce ne-ar permite să concludem că toți termenii avînd acest semn sînt introduși de către autor. Spre surprinderea noastră numai *alianță* și *echipaj* poartă pe margine *x*; celelalte cuvinte sînt marcate prin „cruciță". Situația aceasta pune pe autor în contrazicere cu sine însuși și ne împiedică să adoptăm o părere hotărîtă în această privință. Credem totuși că adaptarea unui semn distinctiv (*x*) pentru o categorie de neologisme trebuie pusă în legătură cu termenii pe care autorul îi anunța în prefață ca fiind introduși de el[1].

Incertitudinea planează și în jurul numeroaselor neologisme care nu poartă nici o însemnare pe margine. Impresia noastră este că ele reprezintă primul stoc de termeni neologici, pătruns în limbă la sfîrșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, și pe care autorul, recoltîndu-l mai ales din cărți, l-a alăturat fondului tradițional al limbii. Explicația are meritul să seziseze cele două epoci în pătrunderea neologismului, și mai ales să confirme că în jurul anului 1800 limba scrisă încorporase în mod definitiv cuvintele introduse în cea dintîi perioadă. Deși notarea distinctă a neologismelor nu poate fi deocamdată rezolvată, credem necesar să transcriem cîteva cuvinte din fiecare categorie, pentru a desprinde unele concluzii generale.

Termeni fără un semn special : *astrologhie, astronom, balsam, bibliotecă, cabală, caractiriu, caravană, casarmă, catarg, chiedru, chitanție, gheograf, gheometrie, gheometru, ghips, gramatică, grație, hameleon, himie* etc.

Termeni notați cu + : *admiral, advocat, amfibie, amfibolie, aghent, analecte, arhipelag, artelerie, arterie, autograf, autoritate, avangardă, bancă, banchet, banchier, cosmografie, cosmologhie, cosmopolit, simetrie, simpatie, thermometru* etc.

Cuvinte însemnate cu *x* : *academie, alegorie, alianță, aproba, autorisi, bal, bancoțedulă, bancoțetlă, biliar, bravură, brigantină, calande, canapă, catastrofă, clausulă, colos, comerț, conversație, echipaj, elastec, elastecie, emfas, emfitevsă, epilepsie, epileptic, epilog, escadră, escadron, galant, galanterie, gineros, gineroșie, grad* etc.

Se observă în primul rînd, în ambele categorii, un număr destul de mare de termeni proveniți din latină, constatare firească,dacă ne raportăm la indicațiile teoretice ale autorului. Ei sînt foarte numeroși în *Lexiconul pentru cărturari* de unde desprindem pe *amor, amic, argut, abduce, austeritate, autoritate, absurditate* și chiar pe *avern, alumn, aură*, la care se pot adăuga

[1] O dovadă ar fi numărul mare de neologisme provenite din limba franceză, cuprinse în această categorie, ceea ce s-ar explica prin preferințele autorului pentru această limbă (v. mai jos p. 36).

cîteva din *Țiganiada*, consemnate și în dicționar : *princip*, *muză*, *defaimă*, *onor*. În transcrierea unor neologisme, mai ales în *Lexiconul pentru cărturari*, autorul respectă grafia originală, de aceea evită folosirea lui *z* în locul lui *s* (*abus*, *asil*) sau anunță de pe acum cariera lui *-ciune*, scriind : *ambiciune*, *atenciune*. Alături de acest prim stoc se remarcă numeroase cuvinte a căror proveniență grecească este evidentă, mai ales datorită transcrierii lui *ge*, *gi* prin *ghe*, *ghi* : *gheometru*, *ghips* etc. Prezența lor în prima categorie exclude o influență germană, prezentă de altfel la autor. E interesant să observăm pe lîngă o tendință de a substitui pronunțarea germană celei grecești (*chendaur*, *chendru* sînt considerate în *Lexicon* variante ale termenilor de bază, *țentaur*, *țentru*) o orientare evidentă înspre pronunțarea italiană. Astfel, într-o notă la Țiganiada [1], el preferă forma *ciclopi* celei grecești *chiclopi*, iar în dicționar *cilindru* lui *kilindru* (considerat variantă), după cum între cuvintele pe care le pune în circulație găsim *gineros*, nu *gheneros*. Deși formele cu *gh* și *ch* sînt mai numeroase și se pot întîlni chiar între termenii notați cu *x* (*metalurghie*, *omoghen*), se poate afirma că autorul începea să abandoneze pronunțarea *ghe*, *ghi* sau *che*, *chi* la neologisme. O confirmare a faptului aduce *Lexiconul pentru cărturari*, unde întîlnim *agitez*, *agita*, *agitare* și mai ales *agil*, după ce se șterge *aghil*. Termenii luați din grecește nu sînt prea numeroși, iar folosirea sufixelor grecești în adoptarea formelor neologice e rară (*autorisi* sau *amortisi* în dicționarul de neologisme). Prezența influenței neologice grecești este însă suficientă pentru a vedea că autorul trebuie să se lege de tradiția existentă în Principate, unde orientarea neologică se făcea încă în spre limba greacă. Acestui fapt i se datoresc și forme ca *avgur*, *avgurez*, *asvest*, care se găsesc în dicționarul de neologisme, sau *lavirint*, din comentariul *Țiganiadei*.

Stabilirea etimologiei cuvintelor de origine romanică înregistrate de Budai-Deleanu este destul de dificilă. Sînt numeroase cazuri cînd etimologia italiană a termenilor pare tot atît de probabilă ca și cea latină. Un fapt cert este însă că forme ca *agil*, *agitare* sau *ciclopi* indică o influență hotărîtă a pronunțării italienești. Tot o influență italiană trebuie căutată în legătură cu termeni din *Lexiconul pentru cărturari* ca : *artecolez*, *artefice*, *aspet*, *asolut*, *asiomă* (pe care autorul îl alătură lui *axiomă*) sau *aversitate*. Toate acestea sînt indicii care ne permit, împreună cu anumite elemente ale sistemului său ortografic, să vedem în Budai-Deleanu pe cel de-al treilea reprezentant important, în ordine cronologică, al curentului italienizant, după Ienăchiță Văcărescu și Gheorghe Șincai. Mult mai importantă este însă influența limbii franceze, ale cărei propoziții egalează înrîurirea pe care o exercită limba latină în adoptarea neologismelor. Ea se constată mai puțin în pronunțare și mai ales în împrumutul lexical direct. Citățm din termenii reproduși

[1] Ed. Byck, p. 142.

mai sus și din dicționarul de neologisme cîțiva, a căror etimologie este sigură : *adulterin, aporta, apropria, arsenic, asambla, asasin, asemnare* (<assigner), *atentat, atribui, avili, avilire, bravură, brigantină, catastrofă, colos, echipaj, elastec, escadron, galant, galanterie.* Autorul înțelegea de altfel să apeleze la limba franceză atunci cînd lămurea, în comentariul primei versiuni a *Țiganiadei*, cuvinte romînești mai puțin cunoscute : *cătcăuni* e explicat prin fr. *cannibales*, iar *pricolici*, prin fr. *loup-garou*[1], iar în versiunea definitivă să așeze printre sinonimele lămuritoare ale lui *tindă* pe *antișambră*. Prin creditul larg pe care îl acordă limbii franceze, autorul face figură aparte în rîndul celorlalți contemporani ai săi. În timp ce Șincai și Maior se îndrumau cu toată convingerea spre latină și italiană, Budai-Deleanu e tributar în mare măsură limbii franceze, care îi furnizează un mare număr de neologisme[2]. Deși influența franceză se va exercita cu toată amploarea în Principate, începuturile ei (ne gîndim la mai mult decît atestarea unor cuvinte izolate), trebuie puse în legătură cu un scriitor ardelean, pentru care s-ar fi putut face mai degrabă o apropiere de limba germană. Influența acesteia din urmă se regăsește în forme ca *bancoțedulă* sau *bancoțetlă* (a cărei etimologie ne-o furnizează autorul alăturînd în dicționar termenul german *Bankozettel*) sau în pronunțări ca *asoțiare, asoțiat*. Cuvinte ca *artelerie, arterie, aghent, aghenție, amfibolie* și numeroasele adjective în *-icesc* sînt o dovadă a influenței neologizante rusești, fie că e vorba de împrumutul lexical direct sau numai de formarea de cuvinte cu sufixe de origine rusească. Prezența adjectivelor în *-ec* sau în *-ic* confirmă orientarea scriitorului spre formele adjectivale romanice, dar faptul că în dicționar *organic* e urmat îndată de *organicesc* și amîndouă cuvintele poartă *x* pe margine ne indică ezitările autorului în această privință.

Influența franceză asupra limbii romîne se constată incidental în traducerile de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în opera lui Paul Iorgovici, a cărui apropiere în acest sens de Budai-Deleanu a fost constatată mai de mult. *Lexiconul pentru cărturari* ne înlesnește o nouă apropiere între cei doi scriitori. Ca și Iorgovici, poate influențat direct de el, scriitorul nostru formează noi termeni din prefixarea unor cuvinte vechi romînești cu afixe latine. Găsim în *Lexiconul pentru cărturari* o serie de termeni formați cu *ab-* : *abduce, abjudeca, abjura, ablega, abruga, abrumpe, abrăpi*. Procedeul ne indică o încercare sistematică de a introduce cuvinte de origine latină sau apropiate de termenii latini. În cele cîteva pagini pe care le conține dicționarul de neologisme, autorul folosește pe larg derivația cu ajutorul prefixului *a-* (pe care îl notase și Iorgovici), construind cuvinte ca : *acădea,*

[1] După D. Popovici, *Doctrina* .., p. 115. Vezi, p. 114—115, despre influența neologizantă franceză în *Țiganiada*.

[2] Unele ar fi putut intra și prin filieră germană. V. definițiile din *Lexicon* la *cabinet, invalid* etc.

acînta, aculca, acunoaște, acura, acurat, acurge, afura, ajudeca, ajura, amăiestra, amira, anumerare, arumpe.

În concluzie, se poate afirma că autorul se îndreaptă, cu predilecție, în spre neologismul latin și francez, și în mai mică măsură spre cel italian, inversînd astfel, în oarecare măsură, ordinea stabilită teoretic. Introducînd neologisme, el le adaptează în conformitate cu spiritul limbii romîne și dovedește în această privință o siguranță surprinzătoare. Romînizarea neologismelor îl determină uneori să meargă prea departe și să propună forme care n-au fost confirmate ulterior. El transcrie pe *-ic* prin *-ec*[1] (*elastec, aristocratec*), pe *-ment* prin *-mint* (*argumint*) sau *-mînt* (*acrescămînt*) și pe *-țiune* prin *-ciune*[2]. În același timp, formele, am putea spune tradiționale, de proveniență greacă continuă să se mențină încă. Aspectele noi și cele vechi coexistă la autor (*avgur, avgura*, și *auguriu, augurare* în dicționarul de neologisme), deși tendința de a modifica pronunțarea lor e prezentă pe alocuri (*ciclopi — chiclopi*), În general, autorul manifestă o tendință de a apropia neologismele de proveniență greacă, rusă sau germană, de formele lor din limbile romanice. În *Introducerea* la *Lexicon*, Budai-Deleanu scrie la început *datienii* și *datii*, ca să revină apoi și să îndrepte, în cele mai multe locuri, formele în *dacii*. În *Lexicon* găsim *amfibie*, în dicționarul de neologisme *amfibiu*, în *Temeiuri ... abverbie*, iar în *Lexicon adverbiu*. În comentariul *Țiganiadei*, întîlnim adjectivul *reguluite*, urmat în paranteză de *regulate*, iar în dicționar *chitanție*, dublat de *chitanță*. În *Prologul* la prima versiune a *Țiganiadei*, remarcăm pe *a formui*, în timp ce în același loc din forma definitivă ne întîmpină *a forma*. Semnificativă este în acest sens o însemnare din *Țiganiada*, în care *gardă* e explicat „gardă, adecă gvardie ...", fapt care ne permite să concludem că forma rusă era mai veche, cunoscută, dar că autorul prefera să o folosească pe cea franceză, care s-a păstrat în limbă. Putem afirma că Budai-Deleanu se îndreaptă spre neologismul francez și spre pronunțarea italiană. În ambele cazuri, instanța supremă care dictează configurația neologismelor rămîne latina.

Încercările de a forma cuvinte prin derivare se soldează cu un eșec, care este pe deplin compensat prin siguranța cu care autorul adaptează neologismul. Nu cunoaștem vreun contemporan al său care să fi pătruns cu atîta precizie și finețe spiritul limbii și să fi dovedit o atare certitudine în stabilirea formelor românești ale neologismelor. Generațiile următoare se vor zbate multă vreme pentru a ajunge la unele rezultate, pe care Budai-Deleanu le atinge de pe acum. Transcriem o listă de neologisme care se găsesc, către 1818, în forma în care se folosesc astăzi[3] : *absurd, absurditate, academic,*

[1] Deși în gramatică militase pentru formele în *-ic*. V. mai sus, p. 28.

[2] Vezi în comentariul *Țiganiadei disputăciune, suprăstăciune, republecă* etc. De remarcat că autorul știe uneori să-și tempereze elanul romînizant și corectează, de pildă, pe *sfeară* în *sferă*.

[3] Am reprodus o parte din termenii notați în dicționar cu x. precum și unele din *Lexiconul pentru cărturari*.

academie, aderent, adorat, adulterin, alianță, aliat, alienat, alpestru, alterat, alternativ, ambră, aproba, asambla, asasin, azimut, bal, bravură, brigantină, catastrofă, colos, comerț, conversație, critică, diafan, diagonal, dialect, dialog, diametru, dragon, echipaj, elegant, epilepsie, epileptic, epilog, escadră, escadron, galant, galanterie, grad, iconoclast, ideal, idiom, idiot, invalid, maiestate, mască, meteor, mineral (în CADE *minerai !*), *observație, omolog, organic, pretenție, problemă, profan, protector, varietate.*

Ajunși la capătul acestei expuneri, ne punem întrebarea legitimă: în ce măsură limba folosită de autor în scrierile sale literare se situează în acord sau în contrasens cu îndrumările sale teoretice? Pentru a găsi un răspuns, e necesară studierea limbii scriitorului, operație care nu s-a făcut pînă în prezent într-o formă completă. În lipsa unei lucrări sistematice, trebuie să ne adresăm studiului lui D. Popovici, citat mai sus, care are alte obiective, dar care conține aprecieri generale asupra aspectelor de limbă prezente în opera literară a lui Budai-Deleanu[1]. Rezultatele la care a ajuns D. Popovici în această privință ne arată că autorul s-a întemeiat pe limba comună, colorată de regionalisme ardelenești. Alături de această îndrumare, autorul constată atracția pe care o exercită asupra lui Budai-Deleanu termenul arhaic și, mai ales, neologismele. Orientată în aceste direcții mari, limba literară a scriitorului ilustrează opiniile sale teoretice expuse mai sus. Împreună cu celelalte aspecte teoretice și practice ale operei sale lingvistice, asupra cărora nu ne putem opri aici, concepțiile lui Budai-Deleanu asupra modalității de constituire a romînei literare moderne ne indică într-însul pe una din cele mai remarcabile personalități pe care le-a cunoscut cultura romînă în cursul evoluței sale.

[1] D. Popovici, *Doctrina* ..., p. 114–116.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

PROBLEMA DIATEZELOR

DE

SORIN STATI

Gramatica Academiei R.P.R. (vol. I) a introdus în terminologia romînească cuvîntul *diateză*, care înlocuiește pe *conjugare*, *formă* sau *formă a conjugării* folosite, pînă la apariția lucrării citate, pentru a denumi activul, pasivul și reflexivul verbelor. *Diateză*, cuvînt de origine greacă (*diathesis*), însemna în această limbă „fel de a fi organizat", „fel de a fi". Unii gramatici alexandrini au numit *diathesis* „felul de a fi al verbului", referindu-se la faptul că verbul grec putea fi tranzitiv sau intranzitiv, activ, pasiv sau mediu. Unele verbe apăreau la diateza tranzitivă, altele la diateza intranzitivă ; aceleași verbe puteau fi însă grupate și altfel, în una din diatezele activă, pasivă sau medie. *Diateză* însemna deci două lucruri diferite : *a*) calitatea verbului de a putea sau de a nu putea primi complement direct și *b*) calitatea verbului de a exprima o acțiune care e 1) făcută, 2) suferită sau 3) făcută în interesul său de subiectul gramatical.

De la gramaticii alexandrini încoace, cuvîntul diateză a fost adoptat ca atare, tradus sau înlocuit cu altele, în gramaticile diferitelor limbi, dar accepțiunea lui nu s-a modificat. Se observă în schimb că, în gramaticile unor limbi, sensul termenului s-a restrîns, ajungînd să însemne doar calitatea verbului de a exprima o acțiune care e 1) făcută, 2) suferită sau 3) făcută și suferită, în același timp, de subiectul gramatical. Așa a procedat și *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R. cînd a vorbit de existența a trei diateze în limba romînă : activă, pasivă și reflexivă. În legătură cu termenii care au înlocuit grecescul *diateză*, trebuie să amintim de gramaticii latini care vorbeau de *genus verbi* („gen" al verbului) sau de *vox verbi* („voce" a verbului). Prima formă a fost reluată de lingviștii germani și folosită

paralel cu *Diathese*. Cea de-a doua e folosită în gramaticile engleze (*voice*) și în cele ale limbilor romanice occidentale (*voix, voce*). În rusește *diathesis* a fost calchiat, ajungîndu-se la *zalog*.

Dacă, în privința terminologiei, adoptarea cuvîntului *diateză* a rezolvat în gramatica romînească o problemă dificilă (termeni ca *formă, formă a conjugării* sau *conjugare* dădeau naștere la confuzii, erau echivoci), în schimb noțiunea denumită de termenul recent adoptat n-a fost clarificată. Problema privește nu numai gramatica noastră, ci a tuturor limbilor în care există diateze. Sînt de lămurit problemele esențiale :

1. Trebuie acceptate ambele sensuri ale cuvîntului *diateză*, așa cum le foloseau gramaticii alexandrini și cum le folosesc încă gramaticile unor limbi (rusa, de exemplu), sau numai unul din ele ?

2. Cum se poate defini diateza așa încît definiția să cuprindă situațiile din toate limbile indoeuropene ?

3. Fiecare diateză trebuie să aibă o caracteristică gramaticală proprie (să fie „marcată", cum se spune) sau primează natura relației dintre subiectul gramatical, acțiune și, eventual, obiectul ei ?

4. Care sînt diatezele limbii romîne ? (Se știe că asupra existenței activului și pasivului nu există îndoieli, în schimb unii lingviști nu admit reflexivul ca diateză).

Vom schița în paginile ce urmează problema diatezelor în legătură cu aceste patru întrebări. Nu ne propunem s-o soluționăm, ci doar să înfățișăm dificultățile, să amintim soluțiile propuse și să sugerăm posibilitățile de rezolvare a problemei[1].

1. La prima întrebare, o serie de lingviști au răspuns în favoarea tradiției. Într-adevăr, tranzitivitatea sau intranzitivitatea se leagă de posibilitatea trecerii verbului de la o diateză la alta (de ex., numai verbele tranzitive la diateza activă au și pasiv. S-ar părea că cele două sensuri ale „diatezei" sînt apropiate și că e bine ca ambele să fie denumite cu același cuvînt. Survin însă o serie de dificultăți. Mai întîi, clasificarea — așa cum am arătat de la început — este defectuoasă : se observă că un verb poate fi tranzitiv (are complement direct) cînd e la activ sau la reflexiv ; verbele sînt intranzitive (nu pot primi complement direct) la diateza activă, pasivă și reflexivă. Schematic, situația se poate înfățișa astfel :

---

[1] Se pot consulta în această privință următoarele lucrări : A. Margueliés, *Die verba reflexiva in den slavischen Sprachen*, Heidelberg, 1924 ; A. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain* în *Bulletin linguistique* publié par A. Rosetti, VI (1938) ; S. Stati, *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în *Studii și cercetări lingvistice*, V (1954), nr. 1—2 și un *Răspuns cititorilor* din *Limba romînă*, 1957, nr. 4.

Verbele sînt intranzitive (nu pot primi complement direct) cînd sînt la diateza
- activă (*a merge* etc.)
- reflexivă cu dativul sau acuzativul (*a-şi reveni, a se bucura*)
- pasivă (*a fi lăudat*)

Verbele sînt tranzitive cînd sînt la diateza
- activă (*a iubi* etc.)
- reflexivă (*a-şi închipui, a se gîndi*)[1]

sau :

- active — tranzitive / intranzitive
- pasive — intranzitive
- reflexive cu acuzativul — tranzitive / intranzitive
- reflexive cu dativul — tranzitive / intranzitive[2]

Desigur, în alte limbi, clasificarea ia alt aspect, dar esențial e faptul — pe care îl dovedește orice limbă care cunoaște diateza — că sferele noțiunilor „verb tranzitiv" și „verb intranzitiv" se încrucișează cu sferele noțiunilor „verb activ", „verb pasiv" și „verb reflexiv".

A doua dificultate care se ridică este faptul că tranzitivitatea și intranzitivitatea nu sînt marcate gramatical, că nu există morfeme, caracteristici formale, pentru a arăta că un verb e tranzitiv sau intranzitiv. În schimb, în romînește, pasivul se deosebește de activ prin prezența auxiliarului *a fi* (reflexivul are o situație specială, de care va fi vorba mai departe). Această situație e generală în limbile indoeuropene. Pentru a mai da un singur exemplu, în latinește *venio*, intranzitiv, nu se deosebește formal de *audio*, tranzitiv, dar *amo*, activ, se deosebește prin desinență de *amor*, pasiv.

Din pricina celor două obiecții înfățișate, credem că *Gramatica* Academiei R.P.R. a făcut bine limitînd sensul termenului *diateză* la una singură din valorile pe care le înregistrase tradiția. Tranzitivitatea, respectiv intranzitivitatea verbului trebuie studiate independent de faptul că verbul e la activ, la pasiv sau la reflexiv.

---

[1] Reflexivele cu acuzativul, deși nu primesc complement direct, se construiesc uneori cu propoziții completive directe.

[2] În mod obișnuit verbele se împart în două categorii : tranzitive și intranzitive, dar această clasificare e valabilă numai pentru diateza activă. De ex., se spune că *a iubi* e tranzitiv și *a merge* — intranzitiv. În realitate, nu există verbe *totdeauna* tranzitive sau *totdeauna* intranzitive ; *a iubi* este intranzitiv la pasiv.

2. O definiție a *diatezei* care să cuprindă situațiile din toate limbile indoeuropene unde există această categorie gramaticală n-a fost formulată încă. Chiar pentru limba romînă, lucrările recente ale Institutului de lingvistică n-au reușit să ajungă la o formulare precisă, definitivă. Să se compare definițiile : „Diatezele marchează raporturile dintre subiect și complementul direct, exprimate prin forme verbale"[1] cu „Diatezele sînt formele verbale care arată raportul dintre acțiune și autorul ei"[2] și cu „Fiecare din formele verbale care indică raportul dintre acțiune și cel care o săvîrșește"[3].

Aceste definiții sînt probabil inspirate din două formulări mai vechi : una a lui A. Marguliés (diateza indică relația dintre acțiunea verbului și subiectul care o produce și în același timp relația acestor doi factori cu un obiect asupra căruia se exercită acțiunea subiectului)[4], alta a lui V. V. Vinogradov, după care diateza e exprimarea în forma verbului a raportului dintre acțiune, subiect și obiect[5].

Pentru a ajunge la o definiție corectă, trebuie să înfățișăm speciile de diateză existente în diferite limbi :

a) *diateza activă*, care se caracterizează prin aceea că verbul aflat la această diateză exprimă o acțiune al cărei autor este subiectul gramatical ;

b) *diateza pasivă* care arată că verbul respectiv exprimă o acțiune al cărei obiect este subiectul gramatical ;

c) *diateza reflexivă* : un verb reflexiv caracterizează o acțiune al cărei autor și obiect este subiectul gramatical ;

d) *diateza medie* (sau *dinamică*) care arată că verbul denumește o acțiune al cărei autor — exprimat prin subiectul gramatical — este interesat în desfășurarea acțiunii și de aceea o săvîrșește cu o intensitate deosebită. Categoria aceasta, atestată în limbile sancrită, hitită și elină (ca o categorie bine precizată), germană și slavă (ca o specie de reflexiv), este definită de *Gramatica* Academiei R.P.R. astfel : „Subiectul face acțiunea cu deosebită intensitate, cu deosebit interes ; acțiunea pe care o face este în interesul subiectului"[6]. S-a afirmat că ar exista și în romînește o diateză medie, tot ca o specie de reflexiv (*a se ruga, a se gîndi, a-și răzbuna*). Pentru aceasta vezi mai departe, punctele 3 și 4.

În fața acestei situații o definiție generală a diatezei ar putea fi formulată astfel : Diateza este forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu subiectul gramatical al

---

[1] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 243.

[2] *Limba romînă (Fonetică, vocabular, gramatică)*, București, 1956, p. 125.

[3] *Dicționarul limbii romîne lite.are contemporane*, s. v. *diateză*.

[4] *Op. cit.*

[5] Citat de S. Stati, *art. cit.*

[6] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 244.

verbului[1]. După natura raportului dintre verb și subiectul gramatical, deosebim patru specii de diateză (cele enumerate mai sus).

3. Problema a treia e deosebit de spinoasă : fiecare diateză trebuie să aibă o caracteristică formală proprie sau valoarea formei (natura raportului dintre verb și subiectul gramatical) e factorul hotărîtor?

Pentru limbi ca hitita, sanscrita și elina, lucrurile sînt clare : în elină de pildă, unui *elusa* „am dezlegat" (activ), i se opune, pe de o parte, *elusamen* „am dezlegat în interesul meu, mi-am dezlegat " (mediu), pe de altă parte, *eluthen* „am fost dezlegat" (pasiv). În limbile în care se vorbește de o diateză reflexivă însă, problema e greu de rezolvat. În limbile romanice de pildă, ca și în cele slave, la rubrica „reflexiv" sînt încadrate verbe cu valori foarte variate, dintre care numeroase nu corespund definiției diatezei reflexive. „A se spăla", „a se înnegri", „a se certa", „a se ruga" sînt denumite, toate, reflexive, deși numai primul verb arată că autorul acțiunii este și obiectul ei. Pe de altă parte, tocmai această categorie, reflexivul autentic (numit o b i e c t i v), nu are, în limbile romanice, o caracteristică formală proprie : pronumele-obiect are rol de complement direct ; în *mă spăl, mă* trebuie interpretat la fel cu *te* din *te spăl.* În limbile slave însă, toate verbele reflexive, indiferent de sensul lor (sînt obiective, eventive, pasive, medii etc.), au o caracteristică formală, un morfem : cf. rus. умываться (reflexiv), față de умывать (activ).

Dificultatea de care vorbeam la începutul acestui capitol iese ușor la iveală : dacă p r e z e n ț a m o r f e m u l u i e decisivă, atunci reflexivul din limbile romanice poate fi considerat diateză numai pentru cazurile în care pronumele-obiect nu este complement — dar atunci trebuie schimbată definiția acestei diateze („subiectul e în același timp obiectul acțiunii") și înlocuită cu o definiție care să cuprindă numai eventivul, pasivul, impersonalul și mediul, ceea ce e destul de complicat. Apoi se naște întrebarea : E posibil ca pasivul să fie exprimat prin două diateze? La fel, impersonalul. Dacă s e n s u l e factorul hotărîtor, atunci există diateză medie în toate limbile romanice și slave, iar pasivul romînesc, exprimat cu auxiliarul *a fi* și cel „reflexiv", formează o categorie unică. Există însă și o diateză eventivă, o diateză impersonală?

Cu toate dificultățile inerente, propunem ca f o r m a să fie considerată factor decisiv și clasificarea diatezelor să se facă după acest criteriu, care este pur gramatical. Acest lucru implică o revizuire a noțiunii de d i a t e z ă r e f l e x i v ă în limbile romanice, în general, și a limbii romîne, în special. Asupra acestei probleme vom reveni imediat.

---

[1] Asemănarea cu definiția Dicționarului Academiei R.P.R. este aparentă. Acolo se vorbește de „raportul dintre acțiune și cel care o săvîrșește", ceea ce nu e exact, deoarece definiția nu acoperă și diateza pasivă.

4. Care sînt diatezele limbii romîne? Cu toate oscilațiile care se observă în definirea diatezei, lucrările Institutului de lingvistică din București sînt de acord, între ele și cu tradiția gramaticilor romînești, recunoscînd existența a trei diateze : activă, pasivă și reflexivă. În privința celei din urmă, se observă totuși o oarecare lipsă de fermitate în concepția autorilor deoarece se spune că „diateza r e f l e x i v ă are uneori valori active, alteori valoare pasivă".

Așa cum am arătat mai sus, se poate vorbi de o diateză reflexivă numai acolo unde ea este marcată formal : de ex., în rusă, умываю „spăl" (activ) față de умываюсь „mă spăl". În romînește, *mă* din *mă spăl* e, de fapt, complement direct ca și *te* din *te spăl*. Tot așa, *îmi* din *îmi cumpăr*, ca și *îi* din *îi cumpăr* sînt complemente indirecte. Acolo unde pronumele reflexiv în dativ sau acuzativ poate fi înlocuit cu un pronume personal la aceleași cazuri, nu avem a face cu o diateză reflexivă, deoarece pronumele nu e morfem verbal, nu face corp comun cu verbul, ci e o parte de propoziție de sine stătătoare (complement direct sau indirect). De aceea, dintre reflexivele cu acuzativul, cele obiective (*a se spăla, a se îmbrăca*) și eventive (*a se îmbogăți*) sînt de fapt la diateza activă. Tot la diateza activă sînt, dintre reflexivele cu dativul, cele obiective (*Și-a tras un pumn în piept*), participative (*Și-a făcut loc*) și posesive (*Ți-ai legat cărțile*), pentru că se poate spune și *Mi-a tras un pumn în piept, I-a făcut loc, Mi-ai legat cărțile.*

Ca sens, singura categorie care se apropie de definiția clasică a reflexivului („subiectul face și suferă acțiunea"), fără a-i corespunde întru totul, este reciprocul. În același timp însă, această categorie e foarte aproape de reflexivul obiectiv și e de admis că ideea de reciprocitate e dată de pronumele direct, care poate fi considerat complement.

S-a vorbit și despre o diateză medie în romînește[1]. Sînt în discuție acele verbe „reflexive" (cu dativul sau acuzativul) care au valoare medie (dinamică) :

a) cu acuzativul : *a aștepta — a se aștepta ; a cumpăni — a se cumpăni ; a gîndi — a se gîndi ; a juca — a se juca ; a jura — a se jura ; a pricepe — a se pricepe ; a ruga — a se ruga ;*

b) cu dativul : *a rîde — a-și rîde ; a răzbuna — a-și răzbuna ; a uita — a-și uita.*

În unele cazuri, opoziția activ-reflexiv face evidentă valoarea medială a reflexivului : *a se aștepta, a se gîndi, a se ruga* sau *a-și rîde* arată că subiectul face acțiunea în interesul său, cu o intensitate deosebită. În alte cazuri, deosebirea dintre activ și mediu este infimă (*a gîndi — a se gîndi*).

După cum am arătat în articolul nostru consacrat verbelor „reflexive" construite cu dativul, aceste verbe nu constituie o diateză, ci sînt

[1] În articolul nostru, citat mai sus.

— majoritatea — la diateza activă, iar celelalte la d i a t e z a m e d i e. La verbele „reflexive" construite cu acuzativul, rămîn în discuție (ca nefăcînd parte din diateza activă) pasivul, impersonalul și mediul, pentru că aici pronumele reflexiv nu poate fi analizat independent de verb. Se poate afirma, credem, că, așa cum pasivul e exprimat prin diateza pasivă și prin reflexivul cu acuzativ, tot așa mediul e exprimat prin reflexivul cu dativ (diateza medie, cum am numit-o noi) sau prin reflexivul cu acuzativ.

În concluzie, din așa-zisa diateză reflexivă trebuie reținute în limba romînă numai următoarele categorii, celelalte fiind de fapt la diateza activă :

— reflexive cu acuzativul pasive (*Cartea se citește ușor*)	diateza „reflexivă"
— reflexive cu acuzativul impersonale (*Vremea se schimbă*)	
— reflexive cu acuzativul medii (*Mă tem*)	diateza medie
— reflexive cu dativul medii (*a-și rîde*)	

Problema rămîne deschisă ; rezolvarea problemei diatezelor în limba romînă depinde de soluția care se va adopta în privința reflexivului și a mediului. Rezolvarea propusă de noi, care cere să se admită o diateză medie alături de cea reflexivă, prezintă inconvenientul că reflexivul cu acuzativ, ca sens, trebuie astfel definit, încît să cuprindă două specii (pasiv, impersonal) ceea ce e greu. Inconvenientul e totuși mai mic decît cel care rezultă din concepția *Gramaticii* Academiei R.P.R., unde reflexivul cu acuzativ are nu mai puțin de șase valori.

PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU DELIMITAREA SUBIECTULUI ÎN PROPOZIȚIE[1]

DE

LIZETA IACOB

În lucrarea de față ne vom ocupa numai de un aspect al problemei legate de delimitarea subiectului în propoziție, și anume de exprimarea subiectului printr-un grup de cuvinte.

Unei părți de propoziție nu-i corespunde întotdeauna o singură parte de vorbire. Destul de des o parte de propoziție este exprimată printr-un grup de cuvinte care, laolaltă, alcătuiesc o unitate sintactică. În cele ce urmează vom căuta să delimităm acele grupuri de cuvinte care în propoziție au funcțiune de subiect.

În delimitarea subiectului vom ține seama de anumite condiții de natură gramaticală, respectarea cărora este obligatorie. Acestea sînt : *definiția gramaticală a subiectului și acordul dintre subiect și predicat.*

Pe de altă parte, trebuie să ținem seama de un criteriu logico-gramatical.

Pornind de la premisa că nu se pot stabili raporturi sintactice decît între cuvinte-noțiuni, cuvinte care denumesc obiecte, însușiri sau acțiuni, constatăm că în limbă avem cuvinte lipsite de un conținut propriu-zis, care nu au un corespondent în lumea noțiunilor. În consecință aceste cuvinte nu pot fi părți de propoziție. Unele dintre ele au rolul de a marca raporturi sintactice între părți de propoziție, propoziții sau între o parte de propoziție și o propoziție. Este cazul conjuncțiilor, prepozițiilor și al adverbelor relative, al așa-numitelor „unelte gramaticale".

---

[1] Comunicare ținută în cadrul Sesiunii științifice a cadrelor didactice din Institutul pedagogic — iunie 1957.

Alte cuvinte, lipsite de asemenea de un conținut propriu-zis, își justifică existența numai prin aceea că însoțesc numele, pe care îl individualizează, îl precizează. Este cazul articolului hotărît, nehotărît, adjectival și posesiv.

Datorită acestui specific, articolul este considerat un instrument gramatical, iar din punct de vedere sintactic, el nu poate fi o parte de propoziție, ci alcătuiește o unitate cu cuvîntul pe care-l însoțește. Nu vom insista asupra acestui lucru, întrucît gramaticile noastre actuale (*Gramatica* Academiei și *Limba romînă contemporană* a acad. I. Iordan) au înlăturat articolul din rîndul părților de vorbire care alcătuiesc părți de propoziții. Amintim doar, că gramaticile mai vechi atribuiau articolului funcția de atribut.

O situație similară cu cea a articolului o au adjectivele determinative sau pronominale. Subliniem, însă, că excludem din această categorie adjectivul posesiv, care are o situație specială întrucît acumulează în același timp două valori : aceea de pronume — ținînd locul posesorului, și aceea de adjectiv determinativ — însoțind obiectul posedat[1].

Asemănarea dintre adjectivele determinative și articol este evidentă. Întocmai ca și articolul, adjectivele determinative sînt lipsite de un conținut propriu-zis, avînd doar calitatea de a indica sau de a preciza obiectul pe care-l însoțesc. Să se compare :

Filmul s-a bucurat de un mare succes — în care subiectul este exprimat printr-un substantiv articulat, — cu

Acest film sa bucurat de un mare succes — în care subiectul este exprimat printr-un substantiv însoțit de un adjectiv determinativ,

sau

Omul trebuie să muncească — cu

Fiecare om trebuie să muncească.

De asemenea, ca și articolul hotărît și cel nehotărît, adjectivele determinative, însoțind un adjectiv propriu-zis (calificativ), schimbă categoria gramaticală a acestuia din adjectiv în substantiv.

Să se compare :

Leneșul mai mult aleargă — sau

Un leneș mai mult aleargă — cu

Acest leneș . . . . . .

Fiecare leneș . . . . . .

Oricare leneș . . . . . .

în care ajectivele determinative *acest, fiecare, oricare,* schimbă categoria morfologică a cuvîntului *leneș* din adjectiv în substantiv, întocmai ca articolul.

[1] Vezi *Limba romînă*, 1955, nr. 4 — *Adjective determinative sau pronume*, de Mircea Zdrenghea.

Asemănarea articolului cu adjectivele determinative a fost subliniată de lingviști. Așa de pildă, Wartbourg și Zumthor, în *Précis de syntaxe du français* (p. 207), arată că trecerea de la articolul nehotărît *un livre* la cel hotărît *le livre* și în sfîrșit la adjectivul demonstrativ *ce livre*, nu este altceva decît trecerea de la o indicație vagă la o indicație din ce în ce mai precisă.

De asemenea Alf Lombard, în lucrarea *Les membres de la proposition française* (p. 12), subliniază valoarea deosebită a articolului și asemănarea lui cu adjectivele determinative.

Plecînd de la această constatare, Lombard ajunge la o concluzie opusă aceleia la care ajungem noi în lucrare. Dau un citat din lucrarea mai sus amintită :

„Întocmai ca prepoziția și conjuncția, simple unelte de legătură, articolul (hotărît și nehotărît) ar putea fi considerat ca un simplu însoțitor al substantivului, fără funcție proprie în propoziție. Dar dacă totuși trebuie să i se facă un loc printre părțile de propoziție, atunci trebuie așezat alături de epitetul direct[1] ... Să se observe afinitatea dintre ***le*** *livre* și ***ce*** *livre*, între ***une*** *maison* și ***telle*** *maison*".

Din acest citat reiese că Lombard atribuie articolului funcția sintactică de epitet direct. De asemenea subliniază asemănarea dintre adjectivele determinative și articol. Această asemănare l-a tentat pe romanistul suedez să apropie articolul de adjectivele determinative, căutîndu-i un loc printre părțile de propoziție ; în lucrarea de față ajungem la o concluzie contrară, în sensul că, pornind de la această asemănare, renunțăm de a mai atribui adjectivelor determinative valoarea unor părți de propoziție, considerîndu-le instrumente gramaticale care, întocmai ca și articolul, formează o unitate cu substantivul pe care-l însoțesc.

Credem că a fost necesară această precizare, deoarece punctul nostru de vedere diferă de acela reflectat în *Gramatica* Academiei R.P.R. și *Limba romînă contemporană* a acad. I. Iordan, care consideră adjectivele determinative drept atribute[2].

După ce am stabilit care sînt criteriile după care ne vom călăuzi în delimitarea grupurilor de cuvinte care, în mod obligatoriu, trebuie considerate ca o unitate sintactică, ca o singură parte de propoziție, trecem la stabilirea și discutarea acestor grupuri de cuvinte.

Înainte însă, trebuie să amintim că Gramatica Academiei, la capitolul care tratează despre subiect, pomenește despre subiectul exprimat printr-un

[1] Lombard numește „epitet" ceea ce noi numim atribut, iar „direct" în sensul că determinantul e legat de determinat fără intermediul vreunui alt cuvînt.

[2] În cadrul analizei sintagmei „această carte" de pildă, adjectivul demonstrativ *această* este, firește, un determinant al substantivului carte. În cadrul analizei propoziției însă, acest determinant formează o unitate sintactică cu substantivul pe care-l însoțește — o singură parte de propoziție.

grup de cuvinte. Din păcate însă, reduce discutarea acestei probleme doar la două rînduri încheiate printr-un etc. vag și neștiințific, și la trei exemplificări luate toate cam din același domeniu (Vezi *Gr. Ac.*, vol. II, p. 65).

Acad. I. Iordan, în *Limba romînă contemporană*, (p. 561-562), discută mai pe larg exprimarea subiectului prin grupuri de cuvinte. Dar și domnia-sa se limitează la discutarea cîtorva exemple de tipul : Republica Populară Romînă sau Harap Alb, sau grupuri de cuvinte ca : prim-președinte sau scurt-circuit.

Grupurile de cuvinte pe care le vom discuta în lucrarea noastră se împart în patru categorii mari, fiecare categorie la rîndul ei cuprinzînd diverse tipuri de grupuri de cuvinte, variante ale aceluiași aspect. Astfel distingem :

I. *Grupuri de cuvinte care laolaltă desemnează o singură noțiune.*

II. *Grupuri de cuvinte în care determinantul denumește obiectul, iar determinatul denumește o însușire sau o caracteristică a determinantului.*

III. *Grupuri de cuvinte în care determinantul denumește obiectul considerat ca un întreg, iar determinatul denumește o parte din acel obiect,*

și în sfîrșit

IV. *Grupurile de cuvinte alcătuite de formele nominale ale verbelor nepredicative — auxiliare sintactice sau semiauxiliare — însoțite de o complinire.*

I. Printre diversele tipuri de grupuri de cuvinte care fac parte din prima categorie — grupuri de cuvinte ce desemnează o singură noțiune — distingem următoarele îmbinări :

1. *Substantiv urmat de un determinant adjectival sau substantival care denumește specia sau categoria din care face parte obiectul exprimat de substantiv.*

Construcția apare ca un cuvînt compus :

Șarpele cu clopoței trăiește în țările calde.

Să se compare determinantul „cu clopoței" din acest exemplu cu același determinant din exemplul următor :

Pisica cu clopoței nu prinde șoareci.

În primul exemplu grupul determinat + determinant corespunde unei singure noțiuni alcătuind totodată o unitate sintactică, o singură parte de propoziție (subiect). În cel de al doilea exemplu determinatul cît și determinantul corespund fiecare în parte unei noțiuni. Determinantul — *cu clopoței* — indică o caracteristică a determinatului — *pisica* — îndeplinind funcția sintactică de atribut.

Dăm cîteva exemple care se încadrează în aceeași subgrupă cu exemplul discutat :

Limba literară este aspectul cel mai îngrijit al limbii naționale. — Subiectul : *limba literară*.

S-a întîlnit un *pui de cioară* c-un bîtlan de baştină (Topîrceanu). Subiectul : pui de cioară.

2. *Grupuri de cuvinte care alcătuiesc locuţiuni substantivale, pronominale şi adjectivale.*

a. *Locuţiuni substantivale propriu-zise* :

„Cine vrea să ştie pot să-i spun că mă duc pînă într-un sat, la apa Siretului, să aflu dacă mai sălăşluieşte pe lume *os din osul părinţilor* mei — o soră ce am avut şi cu care nu m-am văzut din tinereţele mele" (Sadoveanu).

b. *Locuţiuni substantivale provenite din locuţiuni verbale* :

„De-acum înainte *aduceri aminte* m-or troieni cu drag" (Eminescu).

Se interzice *datul palmelor.*

c. *Propoziţii cu valoare de locuţiune substantivală, îndeplinind funcţia de subiect* :

Parcă a intrat în el *ucigă-l toaca.*

d. *Locuţiuni adjectivale* — precedate de artic. adjectiv. — cu funcţie de subiect :

Numai *cei fără suflet* pot rîde de infirmitatea lui.

e. *Locuţiuni pronominale* cu funcţie de subiect :

S-au spus despre tine *cîte şi mai cîte.*

Se vor mai descoperi încă *multe şi mărunte.*

„Nu-l putea răpune *te miri cine*" (Creangă).

3. *Substantiv însoţit de un adjectiv determinativ* :

„Deasupra casei tale ies / Şi azi *aceleaşi stele*" (Eminescu).

„Şi *fiecare ceas* îngroapă / Comoara tinereţii tale" (Topîrceanu).

4. *Grup de cuvinte format dintr-un substantiv precedat de aşa-numitul pronume de reverenţă* :

Preacuviosul[1] *egumen* al acestei mănăstiri ne-a dat găzduire.

Preasfinţia sa patriarhul...

5. Apropiat de acest tip de grup de cuvinte este acela alcătuit dintr-un *substantiv — nume de persoană — precedat de substantivele : domnul, doamna, domnişoara, tovarăşul, folosite ca simple formule de respect.* Să se compare :

Domnul Cristescu a sosit, cu

Cristescu a sosit.

6. *Grup de cuvinte format dintr-un substantiv care indică profesia, ocupaţia, gradul de rudenie, urmat de un nume propriu de persoană.*

„Acu *popa Ciotică* era frate bun cu moş Petrea" (Sadoveanu).

---

[1] Am spus *aşa-numitul* pronume de reverenţă, întrucît în exemplele înşirate pronumele nu ţine locul vreunui nume ca să-şi justifice denumirea de pronume, ci însoţeşte un nume de persoană, subliniind respectul faţă de aceasta. E o caracteristică a genului personal.

7. *Grupuri de cuvinte alcătuite dintr-un substantiv folosit ca formulă de respect, un substantiv care indică profesia şi un nume propriu de persoană* :

Domnul profesor Iordache...

8. *Grup de cuvinte format dintr-un substantiv care indică obiectul urmat de un substantiv în nominativ, genitiv sau prepoziţional al denumirii.*

Oraşul Bucureşti numără peste un milion de oameni.

Luna lui august e foarte călduroasă.

Ziua de joi e consacrată studiului individual.

Toate aceste grupuri de cuvinte formează unităţi sintactice, o singură parte de propoziţie. De remarcat că în determinant se află inclus determinatul. Să se compare : *oraşul Bucureşti* cu *Bucureşti, luna lui august* cu *august* sau *ziua de joi* cu *joi.*

II. În a doua categorie de grupuri de cuvinte intră acelea în care *determinantul denumeşte obiectul, iar determinatul denumeşte o însuşire sau o caracteristică a determinantului.* Dăm cîteva tipuri de grupuri de cuvinte din această categorie :

1. *Grup de cuvinte format dintr-un substantiv însoţit de un determinant substantival genitival sau prepoziţional al termenului calificat* :

O mîndreţe de fată [1] se ivi în pragul uşii.

Albastrul cerului [2] se oglindea în ochii ei prea mari.

2. *Grup de cuvinte format dintr-un substantiv urmat de un determinant substantival, genitival sau prepoziţional al termenului comparat* :

„În liniştea asta care te înşeală, curge ca oriunde *fluviul răutăţii* [3] omeneşti" (Sadoveanu).

„*Valuri* albe *de lumină* [4] năvăleau în odaie" (Sadoveanu).

„*Un maimuţoi de copil* [5] scoase capul din tufiş".

„*Iadul vieţii* [6] tale s-a sfîrşit".

III. A treia categorie de grupuri de cuvinte este aceea în care *determinantul denumeşte obiectul, iar determinatul, o parte din acel obiect.* Aşa, de pildă, avem grupuri de cuvinte formate dintr-un :

1. *Substantiv colectiv urmat de un determinant substantival genitival sau prepoziţional, desemnînd elementele constitutive* :

---

[1] Vezi *Studii şi cercetări lingvistice*, 1954, nr. 1—2, *Atributul, substantival în limba romînă*, M. Grigorescu.

[2] *Ibidem.*

[3] „Fluviul" acumulează şi ideea de cantitate şi constituie totodată un termen de comparaţie : Fluviul răutăţii = răutate multă ca apa unui fluviu.

[4] Vezi articolul mai sus-amintit.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

„*Un pîlc din oștenii*[1] Șchiopului împresurară pe cei doi frați de cruce...” (Sadoveanu).

„Pe coasta prăvălatică, în apropierea curții, stăteau înșirate *o mulțime de bordeie*” (Sadoveanu)).

„În aer un *popor* întreg *de rîndunele* se pregătește de plecare” (Gîrleanu).

„Toată *grămada de oameni* se nărui ca un morman de stînci” (Sadoveanu).

„*Mulțimea vrîșmașilor* nu trebuie să-i sperie...” (N. Bălcescu).

2. *Substantiv cu sens partitiv urmat de un determinant nume de materie sau abstract, în genitiv sau acuzativ cu prepoziție, indicînd întregul din care face parte determinatul*:

„Lucii *picături de smoală* la pămînt cad sfîrîind” (Eminescu).

„Și iar *frînturile de gînduri* își luară zborul” (Sadoveanu, Însemnările lui Niculaie Manea, 402).

Fîșia pămîntului devenea din ce în ce mai mică, mai neînsemnată.

De mult n-a mai căzut *un pic de ploaie.*

Un codru de pîine uscată e tot ce a rămas de pe urma lui.

Un dram de minte...

O fărîmă de fericire...

În toate aceste grupuri de cuvinte determinatul conține ideea de cantitate, iar determinantul denumește obiectul.

IV. A patra și ultima categorie de grupuri de cuvinte este aceea alcătuită din *formele nominale ale verbelor nepredicative — auxiliare sintactice și semiauxiliare — urmate de o complinire.* De pildă:

„E rău *a fi supus* / La orice tiran (Grigore Alexandrescu).

A putea munci nestingherit e dorința mea în momentul de față.

Atît în primul exemplu cît și în al doilea, verbele „a fi” și „a putea” nu pot forma singure subiectul, deoarece primul este verb copulativ, iar celălalt — semiauxiliar. Așadar, în primul exemplu subiectul este *a fi supus*, iar în cel de al doilea exemplu, *a putea munci*.

În încheiere, trebuie să subliniem că grupurile de cuvinte discutate în cadrul delimitării subiectului în propoziție alcătuiesc o unitate sintactică, firește, și în cazul celorlalte părți de propoziție; cu alte cuvinte un același grup de cuvinte poate îndeplini, în împrejurări diferite, cînd funcția de subiect, cînd funcția de predicat, de atribut sau de complement. Vom ilustra afirmația făcută prin cîteva exemple în care, același grup de cuvinte

[1] Toate aceste substantive colective nu conțin decît ideea de grup, de unde necesitatea unui determinant care să denumească elementele constitutive, spre deosebire de substantivele colective formate cu sufixul *-iș* (aluniș), *-ime* (țărănime) și *-et* (brădet) care exprimă ideea de grup, și denumesc totodată obiectul care formează colectivul.

va îndeplini, de fiecare dată, o altă funcție sintactică. Să luăm, de pildă, grupul : *un drac de copil.*

Subiect : *un drac de copil* a spart geamul.

Predicat (nume predicativ) : Ioniță ăsta *e un drac de copil.*

Atribut (apoziție) : Cine nu-l cunoaște pe Ioniță, *un drac de copil,* cocoțat toată ziulica pe garduri ?

Complement (sociativ) : S-a luat la joacă cu *un drac de copil* și a uitat de școală.

Și așa mai departe.

Sînt multiple posibilitățile de îmbinare a cuvintelor care laolaltă alcătuiesc o unitate sintactică, o singură parte de propoziție. Lucrarea de față nu are pretenția de a le fi cuprins pe toate. Dar, oricît de multe ar fi ele la număr, își găsesc loc în cele patru categorii de grupuri de cuvinte de care ne-am ocupat mai pe larg.

DISCUȚII

NUMELE PROPRII GRECEȘTI ÎN ROMÎNEȘTE *

DE

P. CREȚIA

Numele proprii grecești apar nu numai în traducerile din autorii antici și în studiile privitoare la lumea veche, ci și într-o sferă culturală mult mai largă. Dar formele în care ele apar dovedesc că nu s-a ajuns încă la o înțelegere unanimă asupra celui mai potrivit fel de a le adapta la limba și la scrierea romînească. Pentru alte limbi, acest acord există și a devenit tradițional. La noi, el trebuie găsit, pentru a ușura munca autorilor și a editurilor și pentru a nu mai dezorienta pe cititori. Iată, de exemplu, felul divers în care apar în publicațiile noastre nume grecești dintre cele mai folosite :

Odiseea, Odysseea, Odisseea, Odyseea, Odisea, Odiseia

Hippocrates sau Hipocrates, Hippocrate sau Hipocrate, Hippocrat sau Hipocrat

Apollon sau Apolon, Apollo sau Apolo

Alceu, Alcaios, Alkaios

Charibda, Kharybda, Haribda

Febus, Foebus, Phoebus, Phoibos, Foibos

Pythagoras, Pythagora, Pitagoras, Pitagora

Plutarh, Plutarc.

★

Problema are două aspecte :

I. transcrierea semnelor grecești cu semne romînești

II. tratamentul terminațiilor grecești.

* Acest proiect a fost discutat și adoptat de colectivul de limbă greacă din cadrul catedrei de filologie clasică de la Facultatea de filologie din București.

I

În ce privește transcrierea, 17 dintre cele 24 de litere ale alfabetului grec au un echivalent grafic și fonetic clar : α a, β (6) b, γ g, δ d, ε e, ι i, κ c, λ l, μ m, ν n, ξ x, ο o, π p, ρ r, σ (ς) s, τ t, ψ ps. Celelalte semne creează dificultăți, pentru că nu au echivalent romînesc ; 2 notează vocale lungi : η ē, ω ō, 3 ocluzive aspirate : θ th (dentala surdă aspirată), φ ph (labiala surdă aspirată), χ ch (velara surdă aspirată), ζ este o consoană dublă a cărei valoare fonetică este sd sau dz, iar υ o vocală de timbrul lui u francez sau ü german, dar de timbrul lui u romînesc cînd este al doilea element de diftong : αυ au, ευ eu. Lui u romînesc vocalic îi corespunde în scrierea greacă ου (ca în franceză ou). În plus, spre deosebire de romînă, în greacă apar : *consoane geminate, n velar* notat cu semnul velarei sonore γ (γκ nc, γγ ng, γχ nch), *spirite*, cel lin (') fără valoare fonetică, cel aspru (') cu valoarea lui h romînesc (dar fără valoare fonetică atunci cînd apare pe ῥ-), accente (΄ ` ~), un ι *subscris*, fără valoare fonetică, care apare în ᾳ ῃ ῳ (falși diftongi, adică diftongi cu primul element lung care s-au monoftongat și au păstrat al doilea element ι, ca simplă reminiscență grafică ; acest ι se notează totuși ca un ι obișnuit în diftongii falși majusculi Αι-, Ηι-, Ωι-, dar tot fără valoare fonetică.

★

Propunem aici un sistem de transcriere întemeiat pe principiul adaptării totale a scrierii grecești nu numai la scrierea, ci și la fonologia romînească. Acest principiu duce în mod necesar la eliminarea unei părți dintre semnele grecești și la notarea celorlalte cu cel mai apropiat și mai potrivit echivalent romînesc.

Iată formula generală a unei astfel de transcrieri :

Α α	A a		Ξ ξ	X x
Β β (6)	B b		Ο ο	O o
Γ γ	G g	sau n cînd urmează o velară	Π π	P p
			Ρ ρ	R r
Δ δ	D d		Σ σ, ς	S s
Ε ε	E e		Τ τ	T t
Ζ ζ	Z z		Υ υ	I i
Η η	E e		Φ φ	F f
Θ θ	T t		Χ χ	H h
Ι ι	I i		Ψ ψ	Ps ps
Κ κ	C c	dar κχι = hi	Ω ω	O o
Λ λ	L l		῾ (spirit aspru)	H h
Μ μ	M m		Ου ου	U u
Ν ν	N n		υι	i

În afară de ου și υι, ceilalți diftongi se transcriu fără modificări : αι ai, ει ei, οι oi, αυ au, ευ (ηυ) eu.

Accentele, spiritul lin, spiritul aspru pe ῥ- și ι subscris (precum și ι adscris din diftongii falși majusculi (Αι-, Ηι-, Ωι-) nu se transcriu.

Geminatele se simplifică (afară de γγ, care devine ng).

★

Acest sistem are dezavantajul că (prin τ, ϑ = t ; ', χ = h ; ι, υ = i ; ο, ω = o ; ε, η = e ; λλ... = λ...) exclude posibilitatea de a reconstitui originalul grec. Pentru a obține însă această posibilitate, ar fi nevoie de folosirea unui sistem foarte incomod de transliterare. S-ar impune, de exemplu, ω=ō, η = ē, lucru greu de acceptat ; iar distingerea lui χ de ' (spirit aspru) prin χ = ch, ' = h, creează dificultăți la grupurile χ + vocală palatală (care s-ar pronunța che, chi), dificultăți care nu pot fi eliminate decît prin formula foarte supărătoare χ = kh, a cărei eventuală limitare la inițială și înainte de vocală palatală ar creea următoarea situație :

χ — urmat de vocală palatală = kh

χ — urmat de a, o, υ
-χ —
' (spirit aspru) } h

ceea ce nu duce la ambiguități și permite reconstituirea formei grecești, dar este greoi și urît.

Alt dezavantaj al sistemului propus aici este că îndepărtează de pronunțarea cea mai fidelă a numelor grecești : renunță la notarea lui υ (care se pronunța ca u francez), duce la pronunțarea palatalizată a grupurilor κε (κη), γε (γη), κι, γι, care devin ce, ge, ci , gi, ca în romînește etc. Dar, pe de o parte υ = y s-ar pronunța tot i. Pe de alta, pronunțarea socotită cea mai fidelă este ea însăși departe de a reproduce pronunțarea autentică. Apoi, ne-am obișnuit să pronunțăm *geografie, gimnastică, encefal* etc. În sfîrșit, de ce am pronunța aceste semne altfel decît în cazul numelor latine : de ce *Cicero* dar *Kimon* (pronunțat *Chimon*) și nu *Cimon*? Velarele nu se palatalizau nici în greacă, nici în latină. Dacă le palatalizăm în numele latine (și ar fi greu să facem altfel), este normal să le palatalizăm și în numele grecești. Probabil, puțină lume ar fi bucuroasă să pronunțăm *Alchifron* și *Teaghenes*.

În schimb, dezavantajul pierderii lui υ = y (pronunțat ü) și cel al palatalizării este compensat prin menținerea diftongilor, pe care uzul actual îi tratează latinizant, alterînd astfel puternic fizionimia numelui grec :

Φοῖβος	lat. *Phoebus*	Febus
Κλεῖτος	lat. *Clitus*	Clitus
Εὔμαιος	lat. *Eumaeus*	Eumeu

Totuși, acolo unde tradiția este prea puternică, forma uzuală trebuie păstrată : Ἡράκλειτος Heraclit, Κροῖσος Cresus etc. Toate cuvintele care

trebuie sustrase normelor propuse aici trebuie indicate prin listă (vezi mai jos, sub II).

Tot un inconvenient este și faptul că prin această transcriere se creează unele ambiguități ; Τηθύς (titanidă) se transcrie la fel ca și Θέτις (nereidă) : *Tetis. Jocurile pitice* riscă să devină *pitice, Piron* (Πύρρων, scepticul), *pirón* etc. Astfel de situații se ivesc însă extrem de rar și nu prezintă gravitate.

În schimb, sistemul de mai sus prezintă următoarele avantaje importante :

Ține seamă de realitățile fonologice ale limbii române, pentru care nu există opoziții ca th/t, ll/l, i/y, e/é, o/ó etc. Dacă se renunță la ideea reconstituirii originalului grec și nu este greu să se renunțe [1], marcarea acestor opoziții ar fi un balast grafic pedant și ar duce la inutile ezitări de pronunțare.

Este în concordanță cu forma de adaptare a neologismelor de proveniență greacă : po*li*vitamine, *fi*tote*h*nie, or*t*ografie etc.

Nu introduce nici o deosebire între scrierea numelor consacrate de tradiție și cele mai puțin uzuale (cum ar fi, de exemplu : Aristofan dar Antiphanes, Maraton dar Agathon, Polibiu dar Polybos, Plutarh dar Calliarchos etc.) ; de asemenea nu creează diferențe între scrierea numelui și a derivatului (Dionysos dar dionisiac).

Elimină forme hibride ca Appian, Eschyl, Pythagora, în care sfîrșitul cuvîntului a fost romînizat, dar, în rest, se aplică transliterația străină de spiritul limbii române.

Permite oricui transcrierea fără ezitări, după auz și din memorie.

Ușurează considerabil munca tipografică.

II

În tratarea terminațiilor există trei posibilități de principiu :

1. menținerea tuturor terminațiilor, la toate numele ;

2. extinderea, la toate numele, a tendințelor pe care le manifestă uzul în cuvintele împămîntenite ;

3. menținerea terminațiilor la cuvintele cu circulație mai redusă, dar păstrarea formei tradiționale la cuvintele adînc intrate în conștiința obștească.

Aici se propune a treia soluție, adică transcrierea formei de nominativ *în întregime* (fără atacarea terminației), cu excepția numelor consacrate de uz într-o formă deosebită de cea care ar rezulta din transcrierea propusă aici. În cazul acestor cuvinte forma tradițională a terminației trebuie păs-

[1] Pentru cunoscătorii limbii grecești, imaginea cuvîntului grec apare în spatele oricărei transcrieri, iar pentru ceilalți, adică pentru marea majoritate, forma greacă a numelor prezintă mai puțin interes.

trată, așa cum trebuie păstrată și tratarea latinizantă a diftongilor în aceleași cuvinte (vezi mai sus). Pentru aceste nume trebuie alcătuită o listă completă și limitativă, în care ar intra numai cuvintele a căror modificare ar fi prea supărătoare, cum ar fi : Aristofan, Aristotel, Edip, Eshil, Esop, Heraclit, Herodot, Iliada, Menandru, Orfeu, Sofocle, Teocrit etc.

Într-adevăr, adoptarea primei soluții ar obliga la forme foarte supărătoare și inacceptabile ca : Aristofanes, Aristoteles, Oidipus, Aishilos, Aisopos, Heracleitos, Herodotos, Ilias, Menandros, Orfeus, Sofocles, Teocritos etc.

Soluția a doua, mult mai atrăgătoare, are însă și ea mari dezavantaje, care merită să fie analizate.

Uzul menține toate terminațiile, cu excepția lui -ς, pe care tinde să-l elimine (-n lipsește rar, în forme luate din latină : *Apollo*, *Plato*, care apare azi învechit, și încă două sau trei cazuri).

Iată analiza faptelor privitoare la -s :

1. -os (-ως). Tinde să se elimine : Ὅμηρος Homer, Πεισίστρατος Pisistrat, Πλούταρχος Plutarh.

Acest lucru este însă adevărat numai pentru cuvintele cu mai mult de două silabe. La mono- și disilabe, -os este fie menținut :

Ἄργος Argos, Ἔρως Eros, Κνῆμος Cnemos, Κῶς Cos, Μόσχος Moshos etc., fie latinizat : (ὁ) Ἄργος Argus, Φοῖβος Febus, Κροῖσος Cresus etc.

În plus, cînd -os este precedat de vocală, diftong sau grupul ocluzivă + lichidă, el este tratat ca lat. *-us* în aceleași situații, deci cuvîntul apare latinizat :

Ἀλκίνοος Alcinou, Ἀρχέλαος Arhelau, Λαέρτιος Laerțiu, Μνεσίθεος Mnesiteu, Ἀλκαῖος Alceu, Δαρεῖος Dariu sau Darius, Σκάμανδρος Scamandru, Ἀλέξανδρος Alexandru etc.

De altfel, uzul tolerează pe -os chiar în multe nume cu mai mult de două silabe : Atalos, Calinos, Hefaistos, Dionisos etc. și sînt multe nume (mai ales nume compuse al căror termen secund este disilabic) la care eliminarea lui -os este supărătoare : Euripil(os), Aigioh(os), Calihor(os), Aristodic(os), Helanic(os), Antimoir(os), Academ(os) etc.

În sfîrșit, e de remarcat faptul că tradiția păstrează chiar pe lat. *-us* în polisilabe uzuale ca : *Britannicus*, *Germanicus*, *Postumus*, *Lepidus*, *Marcellus* și chiar *Marius* etc.

2. -ης. Tinde, în general, să piardă numai pe -s : Diogene, Euclide, Euripide, Hipocrate, Oreste, Socrate. Există însă și dublete, mai puțin uzuale ca : Diogen, Euclid, Euripid, Hipocrat, Orest, Socrat, care reduc numele în -ης la situația polisilabelor uzuale în *-os*, foarte probabil și sub influența franceză. La tipurile în -φάνης, -τέλης s-a impus forma fără -ης : Aristofan, Aristotel (cf. Mefistofel), deși există ezitare în cazul Praxitel(e)

(forma, tot de origine franceză, *Aristot* este izolată). În schimb, păstrarea lui e este constantă la numele în -κλῆς (din pricina grupului consonantic care precedă terminația) : Sofocle, Empedocle, Pericle etc. În sfîrșit, numele în -χάρης par să fie rebele la eliminarea terminației : Antihares, Xenohares.

3. -ας. Pierde numai pe -s, și nu în mod consecvent, nici pe scară prea mare : Pitagora, dar Anaxagora(s) și Fidias. Sînt atîtea nume la care eliminarea lui -s ar da astăzi o curioasă impresie de arhaism : Critia, Hipia, Calia, Polidama, Aristagora etc.

Formele respective cu -s par mult mai firești.

4. -ις. Nu dispare și nu se alterează niciodată : Artemis, Alexis, Tespis, Eupolis, Hrisotemis.

5. -ξ, -ψ. Cu excepția *Ciclop* (care, avînd plural, trebuia adoptat), numele acestea se mențin cu terminație intactă : Astianax, Iponax, Merops, Pelops, Cecrops.

Această analiză dovedește că, în tratarea terminațiilor, uzul recurge pe alocuri la latinizări și că este inconsecvent nu numai de la categorie la categorie, ci chiar înlăuntrul aceleiași categorii. De aceea, alcătuirea unor norme întemeiate pe uz și generalizarea lor la toate numele proprii grecești pare nerecomandabilă [1]. Dacă toate celelalte consoane finale se mențin, dacă -s este păstrat în atîtea situații și poate fi ușor tolerat în altele, generalizarea lui pare o soluție nu numai comodă, ci și întemeiată. Această normă ar putea deveni ea însăși uz și uz mai rațional și mai coerent decît cel vechi. Ne-am găsi atunci între două situații extreme : cea din italiană și din rusă, unde atît scrierea cît și terminațiile sînt adaptate la maximum și cea din germană, unde, dimpotrivă, atît scrierea, cît și tratamentul diftongilor și al sfîrșitului de cuvînt tind spre reproducerea cît mai fidelă a originalului grec.

★

Acest proiect nu poate însă constitui decît o bază de discuție. Rezultate durabile se pot obține numai dacă la discuție vor lua parte toți cei interesați în rezolvarea acestei probleme. Iar, pentru ca soluția acceptată de cei mai mulți să poată deveni normă oficială, este de dorit ca regulile de transcriere a numelor proprii grecești și lista de nume pentru care se păstrează forma tradițională să-și găsească locul, alături de cele privitoare la numele rusești, într-o viitoare ediție a *Micului dicționar ortografic* [2].

---

[1] Chiar scrierea numelor consacrate trebuie stabilizată : Αισχύλος Eshil, nu Eschil sau Eschyl. Ce rost mai are χ = ch și υ = y într-un nume a cărui terminație a fost redusă și al cărui diftong a fost latinizat (ai, lat. ae, rom. e)?

[2] Tot acolo ar trebui să apară și regulele corespunzătoare pentru numele latine pentru care însă nu există deocamdată un proiect similar.

CRONICĂ

ASPECTE DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI ÎN ANUL 1957

Planul de cercetări științifice al Institutului de lingvistică a fost în anul 1957 mult mai bogat față de planurile anterioare. El a conținut 45 de teme repartizate pe diversele secții și sectoare.

După încheierea lucrărilor *Dicționarului limbii române literare contemporane* în 4 volume și ale *Dicționarului limbii române moderne, ilustrat și etimologic* cercetătorii din Institut au început să lucreze în cadrul secțiilor de specialitate, care au fost reorganizate în cursul anului 1957. Activitatea este repartizată pe următoarele secții : limbă română contemporană, limbă română literară, limbă română veche și gramatică istorică, lingvistică romanică, slavistică, fonetică și dialectologie, lingvistică generală și gramatică comparată, lexicografie. Temele cuprinse în planul de cercetare al fiecărei secții s-au concretizat atît în lucrări colective, cît și individuale.

★

Datorită unei bune organizări a muncii, sarcinile au fost îndeplinite, în general, la timp, iar lucrările date de cadrele Institutului au fost la un nivel științific mai ridicat față de anii anteriori. Dintre lucrările publicate, elaborate de Institutul de lingvistică în anul 1957 menționăm : volumul al III-lea (M—R) și al IV-lea (S—Z) din *Dicționarul limbii române literare contemporane* ; *Studii de gramatică* volumul al II-lea ; *Contribuții la studiul limbii literare din secolul al XIX-lea*, volumul al II-lea de studii ; *Cercetări experimentale asupra diftongului* ***oa*** ; *Dicționarul invers* ș.a.

Au fost definitivate și predate la tipar următoarele lucrări care urmează să apară în prima jumătate a anului 1958 : *Dicționarul limbii române moderne, ilustrat și etimologic* ; *Dicționarul german-român* ; *Dicționarul englez-român* ; *Scrierea cuvintelor compuse*, de Fulvia Ciobanu ; *Fonetică și dialectologie* — un volum de studii cuprinzînd 17 articole. În cursul anului 1957 a fost definitivat volumul I de studii *Formarea cuvintelor*, predat la tipar la începutul anului 1958. Volumul cuprinde 16 articole. Multe lucrări individuale ale cercetătorilor Institutului, studii și volume de studii au fost pregătite sau definitivate pentru a fi predate la tipar ; lucrările tratează probleme de gramatică, de fonetică și dialectologie, de turcologie, de limbă română veche etc. Între acestea se numără : *Studii de gramatică* volumul al III-lea ; *Pravila mică a lui Matei Basarab* (transcrierea textului) ; *Noul Testament de la Alba-Iulia* (transcrierea textului) ; *Consoanele muiate rusești în comparație cu consoanele românești urmate de* ***ea*** ; *Problema lui* ***i*** *final* ; *Dicționarul francez-român* ș.a.

★

În anul 1957 şi-a continuat activitatea în cadrul Institutului, cercul de cultivare a limbii. Planul tematic al cercului a cuprins lucrări referitoare la folosirea corectă a limbii romîne, la ortografie, la punctuaţie etc. Dintre lucrările elaborate în acest colectiv menţionăm : *Limba romînească în publicaţiile Academiei R.P.R.* (acad. I. Iordan) ; *Observaţii asupra folosirii articolului genitival în limba presei actuale* (R. Ocheşeanu) ; *Observaţii asupra limbii folosite în* Sportul popular (I. Gheţie) ; *Observaţii asupra limbii folosite în* Informaţia Bucureştiului (M. Sala) ; *Însemnări pe marginea anumitor construcţii gerunziale* (Fl. Şuteu) ; *Unele probleme de topică în limba presei actuale* (Laura Vasiliu) etc. Tot în anul care a trecut, cercul de cultivare a limbii a început unele lucrări asupra *limbii publicaţiilor secţiilor de ştiinţe sociale şi biologie ale Institutului de studii romîno-sovietic*, precum şi o lucrare colectivă *despre limba folosită în critica literară*. Aceste lucrări vor fi publicate în anul 1958.

O serie de lucrări prevăzute în planul de cercetări al Institutului se vor efectua de-a lungul unui an sau 2—3 ani. Dintre aceste lucrări mari citäm : *Dicţionarul limbii lui Eminescu* ; *Bibliografia limbii romîne literare* ; *Vocalele limbii romîne* ; *Sistemul fonologic al limbii romîne* ; *Cercetări asupra graiurilor din regiunea Bicaz* ; *Arhiva fonogramică* ; *Cercetări asupra vechiului grai tat din Dobrogea* ; *Bibliografia lingvistică turcă şi altaică* ; *Completarea bibliografiei de lingvistică romanică a lui A. Kuhn* ; *Crestomaţia de texte romanice* ; *Structura limbii latine* etc. Sînt prevăzute de asemenea ediţii de texte cu studii şi glosare ale unor texte romîneşti vechi a căror definitivare este prevăzută pînă la sfîrşitul anului 1958.

★

Paralel cu această activitate legată strict de planul tematic, membrii Institutului au adus contribuţiile lor şi în cadrul şedinţelor de comunicări ţinute pe secţii şi la sesiunile ştiinţifice organizate pe institut sau pe Academie.

Dintre comunicările ţinute în cursul anului 1957 vom aminti numai cîteva, întrucît o parte dintre ele au fost discutate [1] în diverse cronici, iar altele vor apărea în volumele de studii aflate în pregătire pentru tipar sau chiar sub tipar. Iată cîteva titluri : *Lucrările comitetului internaţional de slavistică* (acad. E. Petrovici) ; *În legătură cu normele ortoepice ale limbii romîne* (B. Cazacu) ; *Arhiva fonogramică a limbii romîne* (V. Şuteu) ; *Timbru vocalic implicit al consoanelor* (G. Ivănescu) ; *Reacţiunea subiectelor — criteriu în analiza lingvistică* (M. Sala) ; *Fonetica graiului din valea superioară a Crişului Negru* (T. Teaha) ; *Limba primelor periodice romîneşti* (Gh. Bulgăr) ; *Stilul lui I. Ghica* (Şerban Cioculescu) ; *Stilul lui Filimon* (I. Gheţie) ; *Aspecte ale oralităţii stilului lui Slavici* (E. Contraş) ; *Lexicul lui Dinicu Golescu* (A. Nicolescu) ; *Postumele lui Eminescu* (I. Creţu) ; *Analiza poeziilor : „Ce te legeni codrule?" şi „Freamăt de codru"* (I. Dumitrescu) ; *Analiza poeziei „Floare albastră"* de Eminescu (Vl. Streinu) etc. O comunicare foarte interesantă şi amplu documentată a prezentat dr. Vladimir Hořejší din Praga, intitulată *Despre categoriile morfologice*. Prof. Borşci din Chişinău a prezentat o dare de seamă despre activitatea Institutului de istorie, literatură şi limbă, pe care-l conduce.

★

În anul 1957 Institutul de lingvistică din Bucureşti a primit vizita mai multor specialişti străini, care s-au interesat îndeaproape de lucrările noastre. Dintre aceştia citäm : prof. Corlăteanu şi Borşci din Republica Moldovenească, prof. S. Stoikov din R. P. Bulgaria, dr. Zdenek Wittoch, dr. Vladimir Hořejší şi Jiri Felix din R. Cehoslovacă, prof. Werner Draeger din R. D. Germană, Radu Flora din R.P.F. Iugoslavă, prof, Tamás Lajos din R.P. Ungară.

În vara anului 1957 academicienii Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti şi Alexandru Graur au participat la Congresul lingviştilor ţinut la Oslo. Delegaţia noastră a prezentat cu această

[1] Mă refer la cronicile despre sesiunile ştiinţifice ale Academiei şi despre sesiunile ştiinţifice ale Institutului de lingvistică apărute în paginile revistei *Limba romînă*.

ocazie un volum de studii, *Mélanges linguistiques*, legat de tematica Congresului. Academicienii Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Alexandru Rosetti, Alexandru Graur, în urma invitațiilor primite, au vizitat în acest an: Londra, Paris, Helsinki, Lund, Copenhaga, Moscova, Varșovia, Tirana etc.

Dintre cadrele tinere ale Institutului au făcut vizite de studii în anul 1957 la Praga tovarășii Andrei Avram, Sorin Stati, Emanuel Vasiliu, candidat în științe filologice și conf. Boris Cazacu. Tovarășii Vladimir Iliescu și Alexandra Brînzea au revizuit la Varșovia, împreună cu specialiștii polonezi *Dicționarul polon-romîn*.

În cadrul acordului cultural între Republica Populară Romînă și Republica Populară Bulgaria s-a revizuit la Institutul de lingvistică din București prima parte a *Dicționarului romîn-bulgar* (A—C) elaborat de un colectiv al Academiei de științe din Sofia.

★

În anul 1957 aspirantul Teaha Teofil a obținut titlul de candidat în științe filologice prezentînd disertația *Monografia graiului de pe Valea Crișului Negru*. Ceilalți patru aspiranți ai Institutului și-au trecut examenele de candidat cu bune rezultate, aflîndu-se totodată într-un stadiu înaintat de redactare a disertației. Subiectele disertațiilor sînt următoarele: *Cercetări asupra sonorității în limba romînă* (Andrei Avram); *Din problemele evoluției frazei în limba romînă* (Mioara Avram); *Valoarea prepozițiilor în locuțiunile prepoziționale* (Fulvia Ciobanu); *Complementul indirect* (Laura Vasiliu).

★

În planul Institutului de lingvistică pe anul 1957 au fost prevăzute un număr de teme care vor fi definitivate în decurs de cîțiva ani. Au fost efectuate lucrări preliminare pentru *Dicționarul general al limbii romîne*; s-au făcut de asemenea lucrări pregătitoare pentru noul *Atlas lingvistic romîn*; s-a cules material pentru studii de lingvistică romanică, de slavistică, de gramatică comparată, de dialectologie și de gramatică istorică.

În anul 1957, Institutul de lingvistică din București a avut de îndeplinit un plan științific mai bogat ca în anii anteriori. Sarcinile prevăzute, deși mai mari și mai grele ca în trecut, au fost totuși rezolvate în bune condiții.

CECILIA BURGHELEA

SECȚIA DE DIALECTOLOGIE ȘI FONETICĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ AL ACADEMIEI R.P.R.

Preocuparea pentru studierea graiurilor și a dialectelor limbii romîne a devenit o tradiție pentru centrul de lingvistică de la Cluj. Se știe că aici s-au întreprins în trecut cercetări ample asupra graiurilor românești — încununate de începerea publicării *Atlasului lingvistic romîn* — și s-au elaborat monografii importante pentru studierea dialectelor transdunărene.

Studiile de fonetică s-au bucurat, de asemenea, de un interes deosebit. În vederea dezvoltării cercetărilor în acest domeniu, profesorul Iosif Popovici a înființat la Cluj primul laborator de fonetică experimentală din țara noastră.

★

După reorganizarea institutelor de cercetări în cadrul Academiei R.P.R., acad. E. Petrovici, directorul Institutului de lingvistică din Cluj, a inițiat împreună cu colaboratorii săi mai

multe lucrări colective de dialectologie românească și maghiară. Au fost reluate în primul rînd lucrările la *Atlasul lingvistic român* într-o serie nouă[1]. În prezent se continuă redactarea la volumul al III-lea de hărți mari și la volumul al II-lea de hărți colorate[2]. Principiile de redactare care stau la baza volumelor din seria nouă a *Atlasului* au urmat într-o oarecare măsură concepția după care au fost redactate volumele apărute în trecut ale *Atlasului lingvistic român* (I și II). Un ultim volum din seria nouă va cuprinde însă hărți sintetice sau structurale în care se va prezenta răspîndirea pe teren a diferitelor fapte fonetice, fonologice și gramaticale, prelucrîndu-se în acest fel materialul cules în timpul anchetelor.

Începînd din anul 1949 diferite colective de cercetători clujeni (români, maghiari și germani) au anchetat mai multe localități din Valea Crișului Negru (Bihor), Valea Sebeșului (Alba-Hunedoara) și Valea Jiului [3], în vederea elaborării monografiilor lingvistice ale regiunilor respective. La alcătuirea chestionarului cu care s-au făcut anchetele românești au fost utilizate chestionarele *Atlasului lingvistic român*, adăugîndu-se și întrebări referitoare la alte domenii de activitate. S-a pus accentul în mod deosebit asupra unor capitole speciale privind fonetica, dar s-a insistat și asupra fenomenelor de morfologie și sintaxă (acestea din urmă mai puțin explorate în *Atlasul* nostru). În afara chestionarului propriu-zis, anchetatorii au adunat un bogat material lexical, toponimic și antroponimic și numeroase texte transcrise fonetic sau înregistrate pe benzi de magnetofon. În general, cu același chestionar și în aceleași localități au fost anchetate subiecte de vîrste și sexe diferite, pentru a se cunoaște toate aspectele graiului respectiv. Transcrierea fonetică a răspunsurilor a rămas în esență aceea a *Atlasului*, uneori simplificată, dar numai în cazurile cînd nu se prejudicia exactitatea și precizia înregistrării rostirii.

Lucrările de redactare la două din monografiile citate se găsesc în faza finală. Cercetătorii Gr. Rusu, Lidia Sîrlea și Aurelia Stan au terminat redactarea capitolelor de fonetică, morfologie, sintaxă și onomastică ale monografiei graiurilor din Valea Sebeșului. Din partea care revine cercetătorilor clujeni la elaborarea monografiei graiurilor din Valea Jiului conf. I. Pătruț, conf. R. Todoran și N. Dunăre au redactat capitolul introductiv (consacrat istoriei, situației economico-sociale și aspectului etnografic al regiunii), iar acad. E. Petrovici, ajutat de cercetătorii Gr. Rusu și I. Stan, revizuiește capitolul de fonetică și fonologie. Glosarul și studiul lexicologic privitor la terminologia mineritului sînt redactate de conf. L. Onu și M. Homorodean.

În cadrul cercetărilor complexe inițiate de Academia R.P.R. și de Ministerul Energiei Electrice în Valea Bistriței (Moldova) cercetătorii clujeni au adunat material onomastic cu ajutorul a două chestionare întocmite sub îndrumarea regretatului profesor Ștefan Pașca. Ultima anchetă de completare a materialului a fost întreprinsă în octombrie 1957 de V. Breban, șef de secție și de cercetătorii Gr. Rusu, M. Homorodean și Al. Cristureanu.

O lucrare importantă care va însuma lexicul specific graiurilor limbii române este *Dicționarul de regionalisme* care se redactează în colaborare cu secția de lingvistică din Iași a Academiei R.P.R. [4].

Un colectiv de cercetători pregătește pentru tipar mai multe volume de glosare și texte dialectale care vor apărea în colecția *Materiale și cercetări dialectale*, publicată de Editura Academiei R.P.R.

---

[1] Din această operă capitală au apărut, în 1956, două volume mari și un volum mic de hărți în culori cuprinzînd, ca și volumele care sînt în curs de redactare, material din ancheta pentru A L R, II întreprinsă între 1929—1938 de acad. E. Petrovici.

[2] Aceste volume vor cuprinde material privitor la faună, floră, vînătoare, mîncăruri și băuturi, meserii, comerț, folclor, onomastică etc.

[3] Regiunea Văii Jiului a fost cercetată în colaborare cu cercetătorii Institutului de lingvistică din București.

[4] O machetă a acestui dicționar a fost dezbătută în septembrie 1957 la București, în cadrul lucrărilor Sesiunii generale a Academiei R.P.R., Subsecția de știința limbii și literatură.

În sfera de activitate a Institutului de lingvistică din Cluj intră pe primul plan și preocuparea pentru problemele de dialectologie ale minorităților naționale. Întrucît în anchetele pentru *Atlasul lingvistic romîn* graiurile maghiare din Romînia au fost cercetate în puține localități, lingviștii maghiari au început, sub conducerea prof. Szabó T. A. și a prof. Márton Gy., elaborarea *Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare* din R.P.R.[1] și a *Atlasului lingvistic al graiului ciangău din Moldova*[2]. La acest din urmă atlas se vor încheia curînd lucrările de cartografiere la volumul I.

Numărul insuficient de specialiști a împiedicat o cercetare temeinică a graiurilor germane din Transilvania. În legătură cu acestea menționăm lucrările unui colectiv de cercetători sub conducerea lui Fr. Holzträger care continuă redactarea *Dicționarului graiurilor săsești din Ardeal*. Dicționarul se elaborează în colaborare cu Academia de științe a R.D. Germane.

În domeniul dialectologiei slave merită să fie menționată lucrarea conf. I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din valea Sucevei*, apărută în Editura Academiei R.P.R. (1957). Prezentînd trăsăturile fonetice ale acestui grai, slav, autorul conchide că ele se încadrează în sistemul fonetic al limbii ucrainene.

Împreună cu dr. Pavle Ivić, docent la Universitatea din Novi Sad (R.P.F. Iugoslavia), acad. E. Petrovici a anchetat în 1956 graiul sîrbo-croat al caraşovenilor din regiunea Timişoara, iar cercetătorii P. Neiescu și I. Stan au făcut o anchetă românească la caraşoveni și un sondaj asupra graiului sîrbo-croat din Sviniţa. Cercetările asupra acestui grai au fost continuate de P. Neiescu care a comunicat materialul adunat docentului P. Ivić.

★

Publicațiile Laboratorului de fonetică experimentală din Cluj apărute în trecut[3] au tratat în general probleme de fonetică descriptivă și de fiziologie a sunetelor. Studiile importante elaborate de acad. E. Petrovici în ultimul timp, în domeniul foneticii și al fonologiei, au urmărit în special stabilirea sistemului fonologic al limbii române, care, după cercetările întreprinse de d-sa, se bazează pe două corelații consonantice principale : a consoanelor dure și moi și a consoanelor rotunjite și nerotunjite[4]. Autorul ajunge la concluzia că structura fonetică și fonologică a limbii române este diferită ca tip de structura morfologică, și anume, aceasta din urmă este de tip romanic, pe cînd structura fonetică (fonologică) este de tip slav[5].

Cercetările Laboratorului de fonetică au avut ca obiect studierea experimentală a unor probleme legate de consonantismul limbii române. Parte din înregistrări au fost folosite de acad. E. Petrovici și de P. Neiescu, cercetător principal, în două studii consacrate fonemelor limbii române[6]. În prezent se studiază consoanele graiurilor românești și, în colaborare cu Secția de

---

[1] Pentru informații asupra concepției atlasului maghiar vezi Nagy I., în *Korunk* (Cluj), I (1957), nr. 9.

[2] În legătură cu problemele acestei lucrări, vezi Szabó T. A., în *Magyar Nyelv* (Budapest), XL (1953), nr. 3—4.

[3] Din această colecție au apărut numerele 1—8 (1921—1944).

[4] Vezi, printre altele, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română* și *Corelația consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în *Studii și cercetări lingvistice*, I (1950), p. 172 și urm. și III (1952), p. 127 și urm. ; *Sistemul fonematic al limbii române*, ibid., VII (1956), nr. 1—2, p. 7—18 ; *Esquisse du système phonologique du roumain*, în volumul omagial *For Roman Jakobson*, Haga, 1956, p. 382—389.

[5] Vezi *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, Societatea de științe istorice și filologice, 1956 ; *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Mouton & Co — 'S — Gravenhage, 1957 ; *Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie romane*, în *Mélanges linguistiques*, București, 1957, p. 81—89.

[6] Vezi acad. E. Petrovici, *Contribuții la studiul fonemelor limbii române*, în *Studii și cercetări lingvistice*, VI (1955), nr. 1—2, p. 29—40 ; P. Neiescu, *Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii române*, în *Cercetări de lingvistică*, I (1957), nr. 1—4, p. 64—78.

Laboratorul dispune de o arhivă fonografică cu înregistrări la kymograf și de o fonotecă bogată în texte dialectale transcrise fonetic sau înregistrate pe bandă de magnetofon.

În anul 1957 a fost organizat la Institut, sub conducerea acad. E. Petrovici, un cerc științific de fonetică și dialectologie, în cadrul căruia se țin săptămînal ședințe de referate urmate de discuții.

I. STAN

DEZVOLTAREA ACTIVITĂȚII SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE

În ultimii doi ani munca Societății de științe istorice și filologice a progresat și s-a făcut cunoscută prin conferințele, comunicările, referatele organizate în cadrul celor 28 de filiale existente în principalele orașe ale țării și mai ales printr-o bogată serie de studii și contribuții științifice publicate în volumele de *Limbă și literatură* (3 apărute pînă acum), în broșurile și cărțile tipărite din 1955 încoace.

Un bilanț pozitiv al acestei activități a fost făcut cu prilejul Adunării generale și al Sesiunii anuale din 8—9 decembrie 1957. Prezenta cronică se ocupă numai de activitatea secției de filologie din cadrul Societății, secție căreia i s-a adăugat în ianuarie 1957 secția de studii orientale.

La lucrările Adunării generale au participat academicieni, cercetători științifici și cadre didactice universitare și din școlile medii etc. Au participat și N. A. Borșci și N. G. Corlăteanu, membri ai Institutului de istorie, limbă și literatură din Chișinău. Numeroși delegați ai filialelor din țară au fost de asemenea chemați la aceste lucrări.

Sesiunile științifice anuale ale Societății reunesc pe oamenii de știință din diversele centre ale țării pentru a discuta problemele de specialitate. Profesori de liceu, cadre universitare, cercetători ai Academiei, academicieni, au prilejul să facă un interesant schimb de idei și să găsească cu această ocazie sprijin reciproc în munca lor de investigație științifică. De un deosebit folos sînt aceste sesiuni pentru cadrele din învățămîntul mediu, care prin natura muncii lor la catedră nu pot fi în contact continuu cu specialiștii consacrați și cu rezultatele dobîndite în munca centrelor universitare. În schimb, temele personale, studiile bazate pe arhivele locale, materialul inedit pe care-l aduc adesea autorii comunicărilor lucrate la filiale reprezintă un aport original la elucidarea unor probleme de specialitate. Schimbul de idei și de informații în cadrul sesiunii constituie un stimulent în munca profesorilor și un cîștig pozitiv pentru activitatea practică la catedră.

★

Raportul de activitate al Societății pe anii 1956—1957 a fost prezentat de conf. univ. Vasile Maciu, secretarul general al Societății. În raport s-a făcut o largă și amănunțită analiză a realizărilor, a sarcinilor și a lipsurilor muncii acestei instituții și s-a scos în evidență măsura în care conducerea centrală și filialele cele mai bune au contribuit la progresul cercetărilor de specialitate, la perfecționarea profesională a cadrelor, în majoritate profesori.

Cercetările de amănunt întreprinse de cei mai harnici membri ai filialelor, valorificarea materialelor locale, a documentelor inedite de arhivă și din biblioteci, s-au concretizat în unele lucrări prețioase, care vor fi de un real folos pentru mai buna cunoaștere a istoriei limbii și literaturii noastre. Parte din aceste lucrări au și fost publicate în volumele tipărite de Societate și în revistele de specialitate. Se cuvine să menționăm pentru astfel de lucrări în primul rînd pe G. Beldescu (Buzău), azi cercetător la Institutul de studii pedagogice, Toma Mărută,

D. Teodorescu, D. Papadopol, Luca Preda (Craiova), M. Gabrea, M. Gregorian, M. L. Ungureanu (București), V. Ilieșiu, V. Doniga, L. Hossu (Baia Mare), Șt. Munteanu (Alba-Iulia), E. Turușancu (Botoșani), L. Ghergariu (Cluj), Pimen Constantinescu, N. N. Munteanu (Sibiu).

Unele capitole ale istoriei noastre literare s-au îmbogățit prin studiile făcute în cadrul Societății, prin scoaterea la lumină a unor documente uitate în orașele prin care au trecut sau au trăit un timp scriitorii de seamă ai literaturii noastre. În această direcție, colectivele de lucru ale filialelor au ajuns uneori la o rodnică și susținută colaborare cu secțiile culturale locale și au reușit să organizeze chiar sesiuni științifice cu un variat și original program de comunicări. Așa s-a întîmplat la Sibiu, la Oradea, cu prilejul sărbătoririi a 50 de ani de la moartea lui Iosif Vulcan, la Tîrgu Mureș, unde a fost sărbătorit Papiu Ilarian.

Raportul a mai arătat meritele analizei critice, întreprinsă în cadrul Societății, privind lucrările de bază ale lingvisticii noastre de azi : Gramatica, Dicționarele, problemele ortografiei, ale ortoepiei, conținutul manualelor. Analize critice temeinice au scos la iveală unele slăbiciuni, unele aspecte negative care vor putea fi remediate în edițiile viitoare, ținîndu-se seama și de observațiile critice numeroase, trimise de membrii Societății, de filialele ei din Sibiu, București, Orașul Stalin, Craiova, Baia Mare etc. Pentru îmbunătățirea manualelor, Editura didactică ar trebui să aibă legături strînse cu Societatea, să țină seamă de observațiile severe dar juste pe care le-au făcut unii participanți la sesiunea Societății. Editura ar putea recurge la sprijinul Societății în care lucrează cadre calificate, cercetători cu experiență, pentru a ajunge la o colaborare reală cu membrii ei ; acest fapt ar ușura realizarea unor manuale la un nivel științific și metodologic cît mai ridicat, pe măsura așteptărilor. Pînă acum Editura nu a apelat de loc la sprijinul Societății, deși i s-a sugerat de mult acest lucru.

În raport s-au arătat și lipsurile serioase în activitatea unor filiale, pasivitatea unor comitete care în loc să se folosească de realele posibilități actuale de lucru, în loc să se preocupe de stimularea activității științifice și inclusiv profesionale, nu țin seama de repetatele intervenții ale conducerii, continuînd să existe doar pe hîrtie. Au o activitate slabă filialele Suceava, Bîrlad, Ploești, Constanța, Focșani, Giurgiu ; iar filiala din Piatra-Neamț se pare că s-a și destrămat. Adunarea generală a luat însă o atitudine de severă condamnare a delăsării acestora și a propus înlocuirea comitetelor prin altele alese dintre cele mai harnice cadre, gata să participe la munca științifică a Societății. Ministerul Învățămîntului și Culturii prin secțiile sale regionale este preocupat mai mult decît în anii trecuți de munca științifică a Societății ; sprijinul mai susținut al acestui for tutelar va avea o influență pozitivă asupra desfășurării ulterioare a activității filialelor mai slabe. De altfel unele dintre acestea au demonstrat că pot lucra rodnic atunci cînd vreun eveniment mai deosebit le solicită atenția. Manifestări bogate organizate în vederea bimilenarului Ovidiu au avut loc la Sibiu, Baia Mare, București, într-un cadru mai larg la Constanța și chiar la Deva (filială recent înființată).

★

Planul de activitate și de tipărituri pe 1958 este bogat. Numărul volumelor tipărite va crește simțitor. Dintre cărțile care vor apărea în acest an, în afara culegerilor periodice *Limbă și literatură* și *Literatură universală* (volumul al II-lea, omagiu închinat acad. Tudor Vianu la împlinirea vîrstei de 60 de ani, sub tipar) amintesc doar cîteva : *Studia et acta orientalia*, culegere de studii a Secției de orientalistică ; *Elegiile lui Sommer*, traducere din latină a unor importante poeme în care găsim multe amănunte despre viața social-politică a Moldovei din secolul al XVII-lea, volum publicat de Șt. Bîrsănescu și Cl. Tucaliuc ; *Însemnări de istorie literară* de Emil Manu ; *O noapte furtunoasă*, studiu monografic de Ion Gheție ; *Gramatica sanscrită* de Th. Simensky ; *Cercetări lexicale* de Vladimir Drimba ; *Istoria limbii române* de G. Ivănescu ; *Dicționar turc-romîn* de M. Guboglu ; *Scriitorii și folclorul*

de Al. Bistriţianu ; *Balada populară romînă* de Gh. Vrabie. Vor mai fi publicate în acest an un volum de *Lexic regional* şi un volum de *Culegeri de folclor* la care vor colabora, în măsura interesului şi a zelului lor, toate filialele mai importante ale Societăţii.

★

Atît darea de seamă cît şi planul de muncă au fost întîmpinate în mod favorabil de către Adunarea generală. Discuţiile care au urmat au arătat că perspectivele de viitor mai pot fi îmbogăţite. Observaţiile critice şi sugestiile făcute de cei care au participat la discuţii au constituit un preţios schimb de informaţii, de experienţă, folositor în primul rînd celor care conduc filialele din ţară. Mulţi vorbitori au cerut ca Societatea să depună noi eforturi pentru ca în anul 1958 să poată apărea revistele cerute de atîta vreme : una pentru filologie şi alta pentru istorie, în care s-ar putea oglindi mai bine, mai fidel munca ştiinţifică dusă de membrii filialelor. Deoarece a mai existat o revistă a secţiei de filologie *Cum vorbim* care a încetat să apară în 1952, de cînd apare revista *Limba romînă*, e firesc şi necesar ca Societatea să aibă o revistă a ei. În revistă s-ar putea publica mai multe contribuţii de întindere diferită, privitoare atît la limba cît şi la literatura noastră şi s-ar putea vedea mai clar activitatea şi realizările filialelor. În acest sens au vorbit : Luca Preda (Craiova), Pimen Constantinescu (Sibiu), M. Guboglu care a cerut o revistă şi pentru secţia de orientalistică, M. Rădulescu (Ministerul Învăţămîntului) etc. Pînă la apariţia acestei reviste, unele lucrări realizate din punct de vedere ştiinţific pot fi publicate şi în unele periodice locale existente în oraşele mai importante ale ţării ; aşa au şi făcut filialele Craiova, Sibiu, Iaşi, Oraşul Stalin, Oradea etc.

La discuţii s-au mai propus : reorganizarea tuturor comitetelor filialelor slabe, informarea periodică a Ministerului şi a secţiilor regionale de învăţămînt despre realizările şi munca cercetătorilor, dar şi despre delăsarea de care dau dovadă unele comitete de filiale. Informaţia şi documentarea ştiinţifică trebuie să sporească mereu pentru a satisface exigenţele ştiinţifice actuale. Metoda compilărilor şi a parafrazării goale a diverselor texte şi teme adesea dezbătute nu poate da rezultate bune ; e necesar să fie adîncite problemele puţin sau de loc dezbătute cum ar fi acelea legate de îmbunătăţirea nivelului predării în şcoli. În acest scop, informarea ştiinţifică a membrilor care nu au la îndemînă biblioteci adecvate va trebui îmbunătăţită, fie prin asigurarea posibilităţii de a face cercetări în bibliotecile din Bucureşti, fie prin împrumut de cărţi realizat prin intermediul Societăţii.

O serioasă deficienţă a informării ştiinţifice provine din faptul că nu ajung în toate oraşele ţării nici chiar revistele de specialitate, cu tiraj mai mare : *Limba romînă*, *Studii de istorie literară şi folclor*, revistele universităţilor etc. În trecut erau trimise în mai largă măsură astfel de materiale filialelor, apoi volumul trimiterilor a scăzut. Bibliotecile locale ale filialelor se vor putea îmbogăţi continuu numai dacă vor fi aprovizionate cît mai bine de la Bucureşti Interesul cu care cercetătorii răspîndiţi în toate colţurile ţării urmăresc dezbaterea problemelor de specialitate cît şi rezultatele cercetărilor făcute în domeniul filologiei şi al istoriei va creşte şi mai mult dacă Societatea va reuşi să tipărească revistele proprii, căci fiecare societate ştiinţifică de la noi îşi are revistele proprii. E o dorinţă legitimă a membrilor Societăţii şi ea se poate îndeplini în anul 1958, în felul acesta asigurîndu-se o sensibilă creştere a nivelului ştiinţific şi organizatoric al unităţilor în subordine.

★

La sfîrşitul şedinţei, Adunarea generală a ales biroul de conducere din care fac parte : academicienii P. Constantinescu-Iaşi (preşedinte) ; Al. Graur şi A. Oţetea, prof. Al. Bistriţianu (vicepreşedinţi) ; conf. univ. Vasile Maciu secretar general ; Eliza Campus, Gh. Bulgăr, Ion Dragomirescu secretari. Noul comitet de conducere s-a angajat să studieze toate observaţiile şi sugestiile făcute în cursul discuţiilor şi să folosească întreaga experienţă, toate posibilităţile pentru a dezvolta munca Societăţii şi a spori numărul cercetătorilor, volumul şi calitatea lucrărilor ştiinţifice.

★

A urmat apoi a doua zi sesiunea științifică anuală, la care s-au prezentat un număr de 12 lucrări din domeniul istoriei literare, al lingvisticii și al folclorului. Acad. Tudor Vianu a vorbit pe larg și cu o documentare erudită, originală, despre *Lumea ca teatru* arătînd evoluția istorică și pe plan comparativ a acestei teme literare care a evoluat atît de interesant în literatura universală, în preocupările teoreticienilor și ale esteticienilor.

D. Teodorescu (Craiova) a vorbit despre *Articolul adjectival* cel, cea *în limba romînă*, despre originea, particularitățile semantice și funcțiile stilistice, despre modul de întrebuințare a acestui articol, ilustrînd prin citate din Creangă, Caragiale, Sadoveanu diversele aspecte ale problemei. Cercetarea de amănunt, deși insuficient organizată, a scos în evidență originalitatea limbii noastre în acest domeniu, *cel, cea* neexistînd în celelalte limbi romanice. În comunicarea sa : *Substantive-adjective*, prof. Iorgu Gane (Orașul Stalin) a prezentat un bogat și variat material ilustrativ pentru a pune în lumină numeroase procedee de trecere a cuvintelor din categoria substantivului în cea a adjectivului. Autorul a extins uneori prea mult categoriile acestuia din urmă, căci construcții sau locuțiuni ca : *de duzină, încărcat de ani, căciulă (mare) cît o zi de post* determină desigur substantivul, dar sînt unități frazeologice, nu simple adjective. Devenind prea elastică, noțiunea de adjectiv poate fi confundată cu tot felul de determinări și construcții expresive, cu epitete sau serii de epitete care-și au rostul lor și cu care nu trebuie confundate adjectivele, chiar cînd facem o analiză stilistică, o cercetare a procedeelor determinării substantivului în limbă.

N. G. Corlăteanu (Chișinău) a prezentat într-un studiu documentat *Lexicul de origine rusească* în *Ivan Turbincă* al lui Ion Creangă. Autorul a stabilit un procent de 21,9% cuvinte de origine rusească, reclamate desigur de conținutul de idei, de specificul narațiunii. De asemenea, simpatia cu care scriitorul s-a îndreptat spre sursele folclorului în care se oglindeau vechi tradiții ale relațiilor romîno-ruse a atras în povestire un număr mare de elemente lexicale de origine rusă, just interpretate și puse în lumină de autorul acestui studiu, pe bună dreptate apreciat ca o contribuție pozitivă la înțelegerea raporturilor lexicale romîno-ruse.

Au mai prezentat comunicări : C. G. Ionescu (Ploiești) : *Inspirația istorică a lui C. Negruzzi* — aducînd prețioase precizări în legătură cu sursele nuvelei *Alexandru Lăpușneanu* ; C. Ciopraga, cunoscutul istoric și critic literar din Iași, a citit un excelent capitol din monografia sub tipar *C. Hogaș* ; Leontin Ghergariu (Cluj) : *Folcloriști din Sălaj* ; V. Doniga (Baia Mare) : *Pintea Viteazul în literatura populară* ; D. Nanu (Pitești) : *Folclor inedit din regiunea Pitești*. Toate aceste lucrări au fost urmărite cu mult interes, iar la discuții numeroși participanți au adus importante completări și sugestii referitoare fie la ansamblul, metoda, concepția lucrărilor, fie în legătură cu unele amănunte și inadvertențe din conținutul și forma lucrărilor prezentate. Au participat la discuții : Gh. Dragomirescu, E. Golopenția, V. Netea, Ovidiu Papadima, Gh. Vrabie, Al. Bistrițianu, Gh. Bulgăr (București), Toma Măruță, Luca Preda (Craiova), Pimen Constantinescu, N. N. Munteanu (Sibiu) etc. La discuții s-au ridicat o mulțime de probleme și s-a făcut un larg schimb de idei relativ la unele aspecte capitale ale cercetărilor filologice și folclorice, încît din comentariile și criticile făcute se pot ivi noi preocupări și noi subiecte de cercetare științifică.

S-a remarcat pe bună dreptate că se acordă încă prea puțină atenție studierii aspectelor noi ale îmbogățirii limbii și literaturii contemporane, analizei critice a manualelor și programelor școlare, valorificării arhivelor și a documentelor locale. Mai ales acest din urmă sector al muncii se cuvine dezvoltat în viitor.

Secția de studii orientale dispune de cîțiva cercetători zeloși, dornici să se afirme prin lucrări originale, documentate. Amintesc aici și lucrările prezentate în cadrul sesiunii de această secție : Maria Alexandrescu-Dersca : *Originea veche turcă a numelui Dobrogei* ; Mihail Guboglu : *Importanța materialelor orientale din Romînia pentru cercetările istorice și filologice* ; T. Bănățeanu : *Probleme și aspecte etnografice ale Uniunilor din deșertul Djungariei* ; Gh. Constantin : *Cauzele eșecului misiunii spătarului Milescu în China* ; Aram Frenkian : *Probleme cu privire*

la compunerea epopeii Gilgamesh; Sergiu Algeorge : *Un manuscris tibetan din țara noastră*; D. Ghijiran : *Un manuscris din Codificarea legilor a scriitorului medieval armean M. Gosh*; M. Halevy : *Un călător orientalist din secolul al XIX-lea originar din Moldova.*

★

Bilanțul pozitiv pe care l-a prezentat Adunarea generală și Sesiunea anuală din 8—9 decembrie 1957 este un indiciu al dezvoltării muncii științifice în sînul Societății de științe istorice și filologice din țara noastră. Lucrările tipărite în decurs de trei ani au fost în general bine primite de specialiști și de cititori. Aceste lucrări sînt adesea cerute și de oamenii de știință de peste hotare care se interesează de problemele limbii și literaturii romîne. După înființarea secției de studii orientale, relațiile cu străinătatea s-au extins și mai mult. S-au lărgit și schimburile de publicații cu centrele științifice din alte țări. Așa cum s-a dezvoltat activitatea Societății în ultimii ani, se poate prevedea pentru 1958 un progres sensibil în toate sectoarele, mai ales dacă problema capitală a Societății va fi rezolvată : tipărirea unor reviste proprii, fapt care va constitui cel mai prețios stimulent și cea mai bună reflectare concretă a realizărilor înscrise deocamdată în planurile de activitate despre care am vorbit mai sus.

GH. BULGĂR

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

OBSERVAŢII PE MARGINEA ARTICOLULUI: *FORMAREA TERMINOLOGIEI FILOZOFICE ROMÎNEŞTI MODERNE* * DE G. IVĂNESCU

În ultima vreme s-a făcut serios simţită lipsa unor studii temeinice asupra apariţiei şi dezvoltării terminologiei filozofice româneşti. Acum, cînd se profilează sarcina întocmirii unui manual ştiinţific al istoriei filozofiei din Romînia, socotim bine venită încercarea făcută de G. Ivănescu prin studiul : *Formarea terminologiei filozofice româneşti moderne*. Dovedind întinse cunoştinţe istorico-filologice, autorul îşi propune să trateze : 1) Condiţiile care au dus la crearea terminologiei filozofice româneşti moderne ; 2) Iniţierea terminologiei filozofice moderne în Muntenia de către Heliade Rădulescu, Gr. Alexandrescu, C. Bolliac şi alţii ; 3) Terminologia filozofică a lui Petru Cîmpeanu ; 4) Rolul lui A. T. Laurian în crearea terminologiei filozofice moderne a romînilor ; 5) Terminologia filozofică a lui I. Zalomit ; 6) Terminologia filozofică a lui Cipariu şi Bărnuţiu, a lui Heliade Rădulescu italienizant şi a unor autori de manuale (Velini) ; 7) Terminologia filozofică a lui Maiorescu ; 8) Terminologia filozofică poetică.

Relevînd meritul incontestabil al abordării unor asemenea probleme, ca şi analiza lor pătrunzătoare, ne propunem, ca în cele ce urmează, să aducem unele observaţii, stăruind cu exclusivitate asupra *unor* aspecte şi implicaţii filozofice cuprinse în acest studiu. Precizăm de la început că nu este în intenţia noastră discutarea amănunţită a tuturor problemelor ridicate, mai ales în ceea ce priveşte latura lor filologică.

Autorul socoteşte două perioade ca fiind principale în dezvoltarea terminologiei filozofice româneşti : perioada de pînă la 1830—1840, „care coincide cu epoca feudală, şi alta, după aceea, pînă azi, care coincide cu epoca burghezo-moşierească, şi, într-o anumită măsură, şi cu regimul socialist" (p. 172).

Cele două etape în dezvoltarea terminologiei filozofice româneşti, distinse de autor, pot fi acceptate în principiu, în sensul că cea de-a doua etapă, formarea terminologiei filozofice moderne româneşti, coincide cu perioada de formare şi dezvoltare a orînduirii burgheze din ţara noastră. Credem însă că acest criteriu general al orînduirilor sociale, întrebuinţat pentru stabilirea perioadelor în terminologia filozofică, poate duce la vulgarizări sociologizante. Schimbările din limbă nu coincid totdeauna cu schimbările social-economice. Mai mult : în cadrul aceleiaşi mari perioade, există — după părerea noastră —

* în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, sub redacţia acad. Tudor Vianu.

etape caracterizate prin schimbări terminologice. Aşa, de pildă, în perioada formării terminologiei filozofice moderne româneşti se găsesc o serie de tendinţe, de curente, care uşurează sau îngreunează formarea terminologiei filozofice româneşti. De toate aceste momente trebuie să se ţină seama. În cadrul acestei mari perioade stabilite de autor, credem că pot fi distinse mai multe etape. Poate fi socotită o etapă cea dintre 1830—1840 şi apariţia terminologiei marxiste din Romînia, alta, cea dintre 1880 şi primul război mondial, cînd terminologia filozofică românească se îmbogăţeşte în special cu termeni din domeniul sociologiei; tot ca etape distincte în formarea terminologiei filozofice pot fi considerate şi: *a*) perioada dintre cele două războaie mondiale cînd în filozofia românească apar termeni specifici fenomenologiei, existenţialismului, sau filozofiei lui Blaga, şi *b*) perioada de după cel de-al doilea război mondial, cînd se precizează tot mai mult conţinutul termenilor filozofici.

Chiar lăsînd la o parte — aşa cum face autorul — analiza terminologiei filozofilor materialişti romîni şi mai ales a terminologiei marxiste, a cărei prezenţă este evidentă în ţara noastră din deceniul al nouălea din secolul trecut, nu se poate să nu se recunoască existenţa mai multor etape de formare a terminologiei filozofice româneşti în această mare perioadă. Doar o analiză minuţioasă, care s-ar opri nu numai asupra gînditorilor şi lucrărilor alese de autorul studiului discutat, ci asupra lucrărilor *tuturor* filozofilor romîni, avîndu-se în vedere atît grafia, cît, mai ales, conţinutul exprimat prin termenii filozofici folosiţi, ar putea, credem, să elucideze această problemă.

Nu înţelegem de ce autorul, după ce anunţă în § 6 că va analiza terminologia filozofică a lui Bărnuţiu, n-o face, pentru că nu a putut s-o studieze (vezi p. 197), iar la terminologia unor autori de manuale (Velini), renunţă „din lipsă de spaţiu" (p. 197).

Nu există nici o referire la filozoful materialist Ştefan C. Michăilescu, care, i-ar fi putut furniza un bogat material de analizat.

Despre Vasile Conta scrie: „Ar merita să ne oprim şi asupra terminologiei celui mai original dintre filozofii noştri de atunci V. Conta, dar nu facem aceasta din lipsă de spaţiu" (p. 202). Credem că terminologia „celui mai original dintre filozofii noştri" ar fi meritat să fie analizată înaintea terminologiei lui Titu Maiorescu.

G. Ivănescu în § 7 pleacă de la analiza terminologiei lui Maiorescu şi termină cu cea contemporană. Dacă lui Maiorescu i se consacră aproape 5 pagini, perioadei de la 1900 pînă în zilele noastre — care e tratată în continuare — i se consacră numai o jumătate de pagină (p. 202—203). Iar în această jumătate de pagină sînt afirmaţii ce se cer demonstrate.

„Odată cu neokantianismul, pe la 1900, şi cu alte curente filozofice, care au fost cunoscute romînilor după 1920 (fenomenologia, existenţialismul etc.), ne-au venit şi alţi termeni filozofici", scrie G. Ivănescu, fără să exemplifice, fără să arate rolul jucat de aceşti termeni, cauzele care au determinat introducerea acestora, viabilitatea lor etc. În continuare G. Ivănescu afirmă: „Filozofii romîni (Xenopol, Rădulescu-Motru, Zeletin, Blaga şi alţii), au adus şi ei termeni specifici filozofiei lor" (p. 202). Numai afirmînd aceasta, cui am făcut vreun serviciu? Care este diferenţa, chiar din punctul de vedere al terminologiei, între iraţionalismul şi misticismul lui Blaga, pozitivismul scientist al lui Rădulescu-Motru, metafizica idealistă cu unele oscilaţii spre materialism a lui Xenopol, sau, dacă poate fi trecut la *şi alţii*, I. Petrovici cu fideismul lui finalist?

Care este adevăratul sens pe care-l capătă în filozofia lui Blaga termenii filozofici deja introduşi în limba noastră şi care sînt adevăraţi termeni filozofici? Ce sens capătă la el *cunoaşterea*?

Autorul, în § 8 — *terminologia filozofică poetică* — face referiri la Blaga, la care expresia: *psihologie abisală* duce la *categorie abisală*. G. Ivănescu chiar precizează: „Avem a face aici cu nişte metafore pentru expresii ca *psihologia inconştientului, categorii ale inconştientului*. Blaga a creat şi expresia poetică *matcă stilistică*, pentru ceea ce s-ar fi putut numi *bază stilistică, cauza stilului, factor determinant al stilului*". Autorul se opreşte numai

la aceste exemple, crezînd că sînt suficiente pentru terminologia lui Blaga (fără a încerca să arate ce înțelege Blaga prin ,,eonul dogmatic", ,,censura transcedentală", ,,cunoaștere luciferică" etc.). ,,După părerea noastră — scrie G. Ivănescu —, asemenea termeni, dacă nu trebuie evitați, nu trebuie totuși recomandați, și ei trebuie să apară numai ca variante stilistice, anume poetice, ale termenilor filozofici nefigurați, proprii, singurii care merită cu adevărat numele de termeni filozofici" (p. 203—204). De ce această ,,luare de atitudine"? Neprecizîndu-și ideea, atitudinea autorului apare neclară față de maniera ,,poetică" a lui Blaga de a-și exprima filozofia sa mistică. În ce măsură terminologia adusă de Blaga contribuie la precizarea și îmbunătățirea terminologiei filozofice românești? Ce semnificație are în fond această terminologie? Nu există nici o legătură între acești termeni și teoria factorilor stilistici ,,abisali", sau a ,,spațiului mioritic"? Autorul nu răspunde la astfel de probleme.

Simpla înglobare a lui Zeletin, Rădulescu-Motru și Xenopol într-o paranteză cu afirmația că ,,au adus și ei termeni specifici filozofiei lor", nu spune nimic.

Paragraful 8, *Terminologia filozofică poetică*, încearcă să-și justifice existența prin referiri la ,,epoca de frămîntare a limbii pentru a se găsi termenii cei mai potriviți", cînd ,,și poeții au căutat să-și creeze o terminologie filozofică a lor, atunci cînd scriau poezie filozofică", dînd ca exemplu poezia lui Heliade Rădulescu, Bolliac, Alexandrescu și Eminescu. Dacă terminologia filozofică a primilor a fost analizată în altă parte, analiza terminologiei filozofice a lui Eminescu este făcută aici. Sînt semnalați termenii: *stihie* în loc de *element (al lumii)*, *ființă* în loc de *existență*, *neființă* în loc de *neexistență*, *neant*, *dor*, în loc de *voință* (vezi explicațiile autorului la p. 203). Dar la Eminescu există o terminologie filozofică în încercările lui de traduceri, în manuscrisele lui filozofice. Chiar dacă terminologia la care ne referim n-a putut influența, ea a reflectat totuși un anumit stadiu care poate fi luat ca termen de comparație. Acestea însă pledează împotriva existenței acestui capitol ca parte deosebită în lucrare.

Încercarea de a prezenta terminologia lui Blaga ca ,,terminologie filozofică poetică" este discutabilă. Aceasta îi îngăduie autorului să treacă peste analiza conținutului termenilor filozofici întrebuințați de Blaga. G. Ivănescu scrie: ,,Terminologia filozofică poetică nu se întîlnește numai în poezie (firește, cea filozofică). De cîteva decenii, unii filozofi au început să scrie poetic operele lor de filozofie, și asta a dus chiar la o terminologie filozofică poetică de specialitate" (p. 203), și apoi dă din Blaga exemplele citate de noi mai sus. Este însă clar că dacă la Eminescu se poate vorbi de terminologie filozofică în poezia sa, *la Blaga se poate vorbi despre terminologie filozofică în studiile sale filozofice.*

G. Ivănescu analizează evoluția termenilor: *existență*, *senzație*, *societate*, *conștiință*, *metodă*, *spațiu*, *reprezentare*, *judecată*, *rațiune*, *fenomen*, *individual*, *general*, *moral*, *dezvoltare* etc., de la apariție pînă la forma lor modernă, ceea ce dovedește că a încercat să cuprindă termenii specifici filozofiei. În cea mai mare parte a reușit.

Deși intra în obiectul studiului său — (terminologia filozofică modernă) — G. Ivănescu lasă la o parte terminologia filozofică marxistă pe care o semnalează doar ca fiind existentă ,,la noi de pe la 1880, dar cu oscilații (termeni ca *orînduire* sau *orînduire socială*, *bază* sau *bază economică*, *sclavagism*, *suprastructură* etc., sau sensuri noi ale unor cuvinte ca *materialism*, *idealism*, *principial*, *principialitate* etc." p. 202). În plus mai atrage atenția că ,,ar fi interesant să se studieze amănunțit schimbarea de terminologie filozofică care a avut loc la noi după 1944".

Studiul lui G. Ivănescu, care ridică, de altfel, probleme foarte importante, pierde din valoare datorită neproporționării. Titlul lucrării depășește scopul propus de volumul în care a apărut (*Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX*-lea).

Înțelegem greaua misiune asumată de autor, dar, dacă într-adevăr argumentul adus — ,,lipsă de spațiu" — e adevărat, putea renunța la o parte din problemele pe care le-a abordat, apropiindu-se de granița dintre cele două secole cuprinse în studiu, adică, să fi rămas fie la perioada care începe

cu anii 1880—1890, fie la perioada care începe cu al doilea război mondial. În felul acesta s-ar fi apropiat și de scopul propus de volum, și ar fi evitat și multe afirmații nedemonstrate.

Prin abordarea acestei teme, G. Ivănescu a ridicat de fapt și problema necesității unei colaborări între filologi și filozofi.

Ovidiu Bădina

GRAMATICA LIMBII ROMÎNE

manual pentru clasa a VI-a

de G. N. Dragomirescu și Ștefania Golopenția

Editura de stat didactică și pedagogică, 1957

Lucrarea de care ne ocupăm întrunește atît condițiile științifice cît și pe cele didactice necesare unui bun manual, vădind în primul rînd o prețioasă experiență didactică a autorilor.

1) În tratarea problemelor, punctul de vedere descriptiv se îmbină cu cel normativ, fiecare capitol și subcapitol fiind urmat de observații, în care se dau norme menite să înlăture sau să prevină unele greșeli tipice de pronunțare, scriere sau analiză gramaticală. Dintre acestea menționăm : evitarea confuziei dintre genitiv și dativ (p. 37), între subiect și obiect, cînd ambele răspund la întrebarea „ce" (p. 80), folosirea în mod corect a numeralului cardinal în locul celui oridinal (p. 118), deosebirea dintre *unde*, *cînd* și *cum* adverbe propriu-zise și adverbe relative ; înlăturarea greșelii generale de a considera o locuțiune prepozițională drept o parte de propoziție etc.

2) Noțiunile gramaticale se precizează și sînt puse la punct, spre deosebire de alte manuale în care mai persistă încă unele erori în definiții.

La capitolul de fonetică menționăm dispoziția logică a materialului. Astfel, se înfățișează întîi sunetele limbii romîne și apoi alfabetul, care este reprezentarea grafică a acestor sunete. Vocalele și semi-vocalele sînt tratate după silabe, ceea ce e just, căci ele nu pot fi înțelese decît în cadrul silabei.

În ceea ce privește morfologia, se remarcă definiția articolului („partea de vorbire care se așează pe lîngă un cuvînt pentru a-l determina *și a-l ajuta să se decline*", p. 57). Într-adevăr substantivul lipsit de articol devine inapt să îndeplinească diferite roluri în propoziție și pentru aceasta el trebuie să capete o determinare care se declină. În privința articulării adjectivului, se arată în mod just că adjectivul nu poate primi articol nehotărît, ori unde ar sta în raport cu substantivul : ex. „*un stejar falnic*" sau „*un falnic stejar*" ; ceea ce înseamnă că „un" din ex. „un falnic stejar" nu reprezintă articularea adjectivului, ci a substantivului, contrariu celor afirmate în manualul de gramatică pentru cl. a V-a[1] (p. 76).

Adjectivul nu poate primi articol nehotărît decît dacă e substantivat : „*Un nebun* aruncă o piatră în fîntînă și cinci înțelepți n-o pot scoate".

Definiția adjectivului posesiv („însoțește numele obiectului posedat și ține locul posesorului") este mai precisă decît definiția din manualul de gramatică pentru cl. a V-a (p. 99). Această observație este valabilă și pentru definiția pronumelui interogativ („pronumele care în propozițiile interogative ține locul numelui așteptat ca răspuns") și pentru pronumele nehotărît. Definiția dată de acest manual („pronumele nehotărît ține locul unei ființe sau al unui lucru necunoscut") este mult mai clară decît aceea din manualul de gramatică pentru cl. a V-a („pronumele care ține locul unui substantiv fără să dea vreo indicație specială asupra obiectelor").

[1] Vezi Chiosa Clara Georgeta și Micora Ionescu Maria Eliza, *Gramatica limbii romîne, manual pentru clasa a V-a*. Ed. de stat didactică și pedagogică, 1956.

La pronumele demonstrativ, însă, credem că e bine să se păstreze în întregime definiția din manualul de gramatică pentru cl. a V-a, în care precizarea : „arată apropierea sau depărtarea *față de vorbitor*" este necesară.

În tratarea verbului, definiția dată diatezelor („formele pe care le ia verbul pentru a arăta dacă subiectul face sau suferă lucrarea", — p. 154) stabilește raporturile posibile dintre subiect și acțiunea verbului (vezi și *Limba română* — Fonetică — Vocabular — Gramatică, p. 125). Aceste raporturi sînt : subiectul ori face acțiunea, ori o suferă, ori o și face, o și suferă. Primele două raporturi sînt exprimate în definiția manualului. Trebuie adăugată a treia posibilitate pentru a cuprinde toate diatezele. O parte deosebit de valoroasă a manualului este tratarea părților de vorbire neflexibile, în special a locuțiunilor. Definiția prepoziției, de a cărei înțelegere depinde atît înțelegerea locuțiunilor prepoziționale, cît și analiza corectă a complementelor și a atributelor, este pusă la punct. Se înlocuiește afirmația greșită, devenită clasică, în manuale că „prepoziția leagă două părți de propoziție cu rol diferit" (vezi *Manualul de gramatică* pentru cl. a V-a, p. 180) precizîndu-se funcția reală a prepoziției („face legătura dintre atribute sau complemente și cuvintele pe care le lămuresc" — p. 195). În felul acesta se scoate în evidență funcția prepoziției de a stabili numai un raport de *subordonare* în *propoziție*, spre deosebire de conjuncție, care stabilește în propoziție numai un raport de coordonare.

Se arată importanța prepoziției în alcătuirea locuțiunilor adverbiale, prepoziționale și conjuncționale, precum și tehnica formării acestora. Problema este reluată cu folos la tratarea complementelor circumstanțiale, arătîndu-se că ele sînt exprimate și prin substantive cu locuțiune prepozițională, nu numai prin substantive cu prepoziție, cum se afirmă în manualul de cl. VI—VII.[1] Se dau locuțiunile prepoziționale specifice fiecărui fel de complement, cu modele de analiză, pentru a nu se confunda locuțiunea cu o parte de propoziție. Remarcăm că, datorită tratării sumare a complementului de loc în manualul de gramatică (Sintaxă) pentru cl. VI—VII, elevii nu pot analiza exercițiul aplicativ :

> Iar *în urma lor* pe seară
> astăzi ca și alte dăți
> Lungă liniște coboară...
> (G. Topîrceanu, *Balada munților*)

Ei vor considera *în urma* complement de loc exprimat prin substantiv cu prepoziție, iar *lor* atribut, în loc să analizeze corect *în urma lor* complement circumstanțial de loc exprimat prin locuțiunea prepozițională *în urma* și pronumele *lor* în cazul genitiv (cerut de locuțiunea prepozițională).

Deși și în alte manuale s-a tratat, la morfologie, despre locuțiunile prepoziționale, nu s-au tras concluziile necesare la sintaxa propoziției. Trăgînd aceste concluzii, manualul reprezintă un îndreptar sigur de analiză gramaticală.

Noțiunile de sintaxă, în acest manual, devin mai clare și mai precise. Predicatul verbal este definit nu numai prin părțile de vorbire prin care este exprimat, ci și prin ce arată el : „că *subiectul* săvîrșește sau suferă acțiunea, că posedă ceva sau că există" (aci s-a omis predicatul verbal care arată *starea*). În schimb predicatul nominal nu este definit, ci se spune numai din ce este format. S-ar putea preciza în definiție că predicatul nominal *caracterizează* subiectul (întrebările : cum? ce?) sau îl *identifică* (întrebarea : cine este?).

Propoziția principală este definită ca „propoziție cu înțeles de sine stătător" *nu* „cu înțeles deplin", cum se afirmă nejust în manualul pentru cl. a V-a. Nu sîntem însă de acord cu afirmația că ea face parte *sau nu* dintr-o frază. Credem că principala trebuie să facă parte totdeauna dintr-o frază, altfel ea este pur și simplu o independentă, iar, ca principală, trebuie să fie în corelație cu secundara[2]. Raportul de coordonare între secundare este complet definit : „Raportul dintre propozițiile secundare de același fel, care lămuresc aceeași parte de vorbire din altă pro-

[1] *Gramatica limbii române, Sintaxa cl. VI—VII*, Editura de stat didactică și pedagogică, 1956.

[2] Vezi și G. Dragomirescu, *Sintaxa și stilistica propozițiilor independente*, Brașov, 1939, precum și N. I. Barbu, *Sintaxa limbii române după metoda istorică-stilistică*, București 1944.

poziție". Se insistă cu folos, prin exemple clare, asupra deosebirii dintre circumstanțialele introduse prin adverbele relative *unde*, *cînd* și *cum* și atributivele introduse în același fel.

Și la capitolul „ortografie și punctuație", definițiile devin mai precise ; de ex. definiția apostrofului : „Apostrofol este semnul ortografic care arată lipsa întîmplătoare a unui sunet sau a unor sunete dintr-un cuvînt, *cînd acesta nu se contopește* în rostire cu cuvîntul următor".

3) Remarcăm alternarea celor două metode : deductivă și inductivă, după cum elementul tratat este cunoscut din lecțiile anterioare sau nu, pentru a se evita monotonia și plictiseala elevilor, care au asimilat pînă în clasa a VI-a multe din noțiunile predate.

Manualul are însă și unele lipsuri.

Uneori ordonarea materialului nu corespunde creșterii progresive a cunoștințelor. Astfel, se tratează verbele auxiliare înainte de diateze și la funcțiunile verbului „a fi" se arată că acesta ajută la alcătuirea *diatezelor*, fără ca elevii să cunoască acest termen. (Remarcăm că diatezele nu se studiază în cl. a V-a). Socotim că diateza trebuie să se trateze înainte de auxiliare și pentru motivul arătat mai sus, dar și pentru că ea face parte din flexiunea verbului a cărei tratare este întreruptă prin prezentarea auxiliarelor, reluată apoi la p. 154 și continuată pînă la concluzia capitolului : definiția conjugării (p. 156).

Se constată unele inadvertențe între morfologie și sintaxă, sau între diferitele capitole ale morfologiei. Astfel la adjective, din cauza numărului restrîns de ore afectat acestui capitol, nu se trece printre funcțiunile sintactice ale adjectivului și aceea de circumstanțial de mod, deși la sintaxa propoziției (p. 275) se dă exemplu de complement circumstanțial de mod exprimat prin adjectiv.

La clasificarea adjectivelor după proveniență se vorbește numai de adjective propriu-zise și provenite din participiu, nu și de cele provenite din pronume, deși la capitolul pronumelui, adjectivele pronominale se bucură de o atenție deosebită : adjectivul posesiv (p. 93), adjectivul demonstrativ (p. 99) și adjectivul nehotărît (p. 108). Aducem această obiecție, deși lacuna aparține programei școlare.

Există și inadvertențe între definiție și exemplele propuse spre analiză. Definiția complementului circumstanțial de mod (p. 274 – „arată felul în care se desfășoară acțiunea exprimată de verbul determinat") — este incompletă în raport cu exemplele și precizarea care urmează cu un rînd mai jos : „complementul circumstanțial de mod poate determina *un verb*, un *adjectiv* sau un *adverb*".

În definiția apoziției (p. 246), dimpotrivă, se cuprinde mai mult decît în exemple și analiza lor. Astfel, deși exemplele înfățișează numai apoziții la cazul nominativ : „Craiul socrul mare", „Călin, mirele", în definiție se adaugă o notă nejustificată : „atributul exprimat printr-un substantiv care stă în cazul nominativ sau *în același caz* (?) cu substantivul determinat, se numește atribut substantival apozițional". De altfel, în tabloul recapitulativ nu se mai adaugă aceasta, menționîndu-se numai că „apoziția stă de obicei în cazul nominativ" (p. 253). Socotim că apoziția în același caz cu substantivul determinat (specifică limbii latine, care nu cunoaște decît această construcție) nu corespunde limbii noastre actuale. Ea se întîlnește în textele vechi și în folclor și nu mai trebuie să fie menționată în manuale. Mai important ar fi să se treacă drept o notă esențială în definiția apoziției *identitatea* noțională între apoziție și substantivul determinat. Apoziția reprezintă unul și același lucru și una și aceeași ființă cu substantivul determinat.

Apar și unele afirmații nejuste. Definiția substantivelor *mobile* ca „substantive care au forme deosebite pentru a arăta ființele de parte bărbătească și pe cele de partea femeiască" (p. 26), ca și gruparea substantivelor mobile în două categorii nu sînt juste. În realitate numai cele din categoria a II-a reprezintă substantive mobile.

Se omite faptul că pentru a deosebi cele două sexe, la substantivele nume de ființă, limba română cunoaște două procedee : a) folosește *cuvinte* deosebite ; b) creează dintr-un substantiv masculin unul feminin și invers, cu ajutorul unui sufix. Acest procedeu se numește *mișcare* și numai „substantivele apte

de a suferi această modificare se numesc *mobile*"[1]. Deci definiția trebuie rectificată în acest sens, păstrîndu-se ca exemple de substantive mobile numai cele din categoria a II-a.

Nici definiția substantivelor colective nu este justă : ,,Substantivele care au formă de singular, dar înțeles de plural" (p. 33). S-ar crede că aceste substantive nu au plural, ceea ce nu e adevărat : ex. ,,stol", ,,stoluri" ; ,,cîrd", ,,cîrduri". Definiția trebuie rectificată astfel : substantivele care *și la* singular au înțeles de plural.

La capitolul : *Declinarea substantivului cu articol hotărît și nehotărît*, rămîne nelămurită situația vocativului. La declinarea în propoziție a substantivului : o pădure (p. 40) se găsește vocativul singular ,,*Pădure*, ce frumoasă ești !" și vocativul plural ,,*Păduri*, ce frumoase sînteți !" iar în tabloul imediat alăturat, nu mai există *nici un vocativ*, nici la singular, nici la plural, pentru nici unul din substantivele luate în tablou (p. 41—42). Care este explicația ? Declinarea substantivelor cu articol hotărît nu se mai arată în propoziție, ci numai în tablou. La substantivele feminine ,,floarea", ,,steaua", ,,florăria" se pune linie în dreptul vocativului. La plural se pun la vocativ primele două : ,,florilor", ,,stelelor", nu și ,,florăriile". Deci nu toate substantivele au vocativ. Care au ? Pentru că ne găsim la declinarea substantivului, nu a articolului, trebuia să se spună că substantivul cu articol nehotărît, nefiind determinat, nu poate fi strigat. Dar asta nu înseamnă că substantivul nu are vocativ, în genere. Deși vocativul este bogat reprezentat în limba noastră[2], s-ar părea, din manual, că el apare rareori, doar ici și colo. Trebuia să se spună că fără articol nehotărît și însoțit de orice determinativ (deci făcînd parte tot din declinarea nearticulată) substantivul are vocativ. Acest vocativ are forma de nominativ. Luăm substantivul ,,pui" care este citat în manual fără vocativ :

Ni se aseamănă povestea,
Pui golaș de ciocîrlie ! (O. Goga, *Toamna*).

Sau substantivul ,,floare" din coloana femininului :

,,Floare albastră, floare albastră" (M. Eminescu, poezia cu același nume). La pluralul substantivelor articulate cu articol hotărît s-a pus vocativul ,,stelelor", ,,florilor", dar nu s-a pus vocativul ,,florăriilor". Dacă în loc de ,,florărie" se declina ,,cîmpie" (cu aceeași terminație) se putea pune vocativul ,,cîmpiilor". Deși *Gramatica* Academiei R.P.R. vol. I (p. 153), declinînd acest substantiv, nu-l pune la vocativ, găsim totuși vocativul ,,Dracul să vă ia, *cîmpiilor*, că mult sînteți frumoase ! (Al. Odobescu, citat din Gogol în *Pseudokynegheticos*).

Trebuie deci precizat la acest capitol că vocativ au toate substantivele nume de ființe și, dintre celelalte, toate care pot fi personificate. Dăm cîteva exemple de vocative — personificări :

Eu vă sărut, *părețI* străbuni !
(O. Goga, *Casa noastră*).

Sat, din margine de codru,
Revărsat sfios în vale !
(O. Goga, *Așteptare*).

Trudită, chinuită *coasă*,
Vei mai cosi tu numai iarbă !
(O. Goga, *Cosașul*)

Unde ești, *copilărie*,
Cu pădurea ta cu tot?
(M. Eminescu, *O, rămîi*)

Pentru numele de ființe masculine ca și pentru substantivele asimilate cu ele, vocativul are *desinența specială* e adăugată la terminație : copile, bărbate, codre ; sau la articol : ,,copilule".

Pentru numele de ființă feminine ca și pentru substantivele asimilate cu ele, vocativul are *desinența specială* o : soro, copilo, doino. Autorii manualului trec aceste desinențe speciale numai la declinarea numelor proprii (p. 49) și la tratarea cazului vocativ, dar nu le mai folosesc la declinarea substantivului. Și ceea ce e foarte important, lucru neamintit în nici un manual, substantivele care nu primesc desinențele speciale fac vocativul *la fel cu nominativul*. Deci și în limba română, ca și în limba latină, există *un vocativ identic*

[1] *Gramatica limbii române*. Ed. Acad. R.P.R. vol. I, p. 130.

[2] Vezi și Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în limba română*, în *Studii de gramatică*, vol. I Ed. Acad. R.P.R., p. 8.

cu *nominativul*[1]. Ex. *Lună*, tu, stăpîna mării pe a lumii boltă lunecí... (M. Eminescu. *Scrisoarea I*). În această categorie intră și toate exemplele din personificările de mai sus. O observație foarte importantă : dacă substantivul este determinat de un adjectiv posesiv sau atribut genitival, vocativul are formă de nominativ articulat :

„Frumoasă ești, *pădurea* mea,
Cînd umbra-i încă rară".
(G. Topîrceanu, *Cîntec*)

Dacă substantivul nu este articulat, atunci adjectivul are articolul posesiv : „Voi, frați ai mei !"

Dacă substantivul are o altă determinare sau nici o determinare, vocativul are formă de nominativ nearticulat :

„I-am răspuns : *pădure* dragă !
Ea nu vine, nu mai vine !"
(M. Eminescu, *Freamăt de codru*)

Sau

„Nu te supăra, *pădure*,
Pîn-or face rugii mure". (Folclor)

Tabloul declinării substantivelor este nesatisfăcător, deoarece nu se epuizează toate terminațiile în cadrul unui singur tablou (just se procedează în această privință în manualul de gramatică pentru cl. a V-a). Tabloul substantivelor masculine articulate cu articol hotărît nu cuprinde decît substantivele : „codrul, iepurele, fiul" ; de aici se trage concluzia, la observații, că declinarea substantivului masculin se face la singular cu ajutorul articolului hotărît -l (codru*l*), sau -le (iepur*ele*), alipit la sfîrșitul formelor nearticulate (p. 46). Se omite cazul în care articolul *-l* se adaugă la substantivele masculine consonantice sau terminate în *-i* cu ajutorul vocalei *-u*. Ex. pom-u-l, tei-u-l, deși pentru feminine se menționează acest procedeu.

În tabloul declinării articolului la masculin vocativ apare *-la* în loc de *-le* (desigur greșeală de tipar). De asemenea, tabloul recapitulativ al articolului cuprinde în coloana articolului enclitic și articolul nehotărît. (Aceasta pare a fi tot o greșeală de tipar).

Precizarea că adjectivul interogativ-relativ „care" în cazul genitiv-dativ se deosebește de pronume prin aceea că pierde particula *-a* (p. 105), rămîne confuză pentru că exemplele nu sînt date în propoziție, nu sînt suficiente și se trece în mod greșit la coloana adjectivului interogativ-relativ un pronume : „a cărei casă". Ca adjectiv, el ar fi trebuit să prezinte un acord perfect „a cărei case". Analizînd în propoziție cîteva exemple, vom arăta că afirmația referitoare la particula *-a* este valabilă numai pentru adjectiv care o pierde totdeauna la genitiv-dativ, *nu* și pentru pronume, care numai uneori o pierde. Deși tratarea acestei probleme nu este indispensabilă în clasa a VI-a, vom căuta să facem cîteva precizări utile. Trebuie să separăm pronumele și adjectivul interogativ de pronumele și adjectivul relativ.

a. Pronume și adjectiv interogativ

Pronume
Genitiv : A *căruia* dintre voi este această carte ?
adjectiv
A cărui elev este această carte ?
Dativ : *Căruia* dintre voi i-a căzut cartea ?
Cărui elev i-a căzut cartea.

Se vede bine că pronumele interogativ păstrează pe *-a*, pe cînd adjectivul interogativ îl pierde.

b. Pronumele și adjectivul relativ.

Prima observație care trebuie făcută este aceea că *adjectivul relativ* se găsește foarte rar în limba romînă. El presupune prezența unui substantiv (tocmai acela la care se referă relativul, pe lîngă relativ). Aceasta se întîmplă în două cazuri : 1) cînd se *repetă determinatul a care se referă atributiva — chiar în atributivă* : a fost odată un *împărat*, care *împărat* nu rîdea niciodată ; 2) în cazul *inversiunii relative* (caracteristică limbii noastre ca și limbii latine), adică atunci cînd determinatul trece din regentă chiar în propoziția atributivă lîngă *pronumele relativ* cu care se acordă, devenind astfel adjectiv relativ : „În care *cămeșă* s-a mîniat, în aceea s-a desmînie (I. Creangă, *Amintiri*). Ambele construcții, destul de rare, se întîlnesc mai mult în nominativ și acuzativ, construcțiile în genitiv-dativ fiind greoaie.

[1] Vezi și *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., vol. I, p. 150.

Ex. *Pronume relativ*

Dativ: Acel cal are să te ducă
la împărăţie,căruia îi va plăcea jăraticul.

Adjectiv relativ

cărui cal îi va plăcea jăraticul,
acela are să te ducă la împărăţie.

Se vede că pronumele relativ în cazul dativ păstrează pe *-a*. Dacă vom lua însă exemple în care pronumele relativ este în cazul *genitiv*, vom vedea că pronumele păstrează sau nu particula *-a* după cum substantivul, al cărui atribut este, în propoziţia relativă, precede sau urmează pronumele: ex. ,,Mi-amintesc de bunica, la fusul *căreia* priveam adormind", sau ,,Mi-amintesc de bunica, la al *cărei* fus priveam adormind". Această distincţie nu este făcută în nici o gramatică.

La adverb se rectifică în mod just precizarea ,,în general neflexibil", omiţîndu-se termenul ,,în general", dar se adaugă o precizare categorică, cu care nu sîntem de acord: că ,,adverbul arată caracteristica unei acţiuni, stări sau însuşiri, exprimate printr-un verb" (p. 185). Din această definiţie rezultă că adverbul lămureşte numai pe verb. În realitate, adverbul poate determina un adjectiv sau chiar şi un adverb, un substantiv provenit sau nu dintr-un infinitiv lung ,,plecarea acasă", ,,ţărmul *dimpotrivă*" (Exemplul din urmă este dat chiar în manual, la capitolul ,,atributul adverbial". Mai mult chiar: adverbele de *restricţie* şi *întărire* pot determina orice parte de vorbire. Ex. ,,Numai *dorul* mai colindă" (Coşbuc ,*Noapte de vară*)

,,Ah! Seara numai *seara*
Mă simt la largul meu"
(G. Coşbuc, *Cîntecul fusului*).

Se trece greşit printre adjective folosite ca adverbe: ,,mereu" adverb propriu-zis, care figurează chiar în manual în tabloul adverbelor de la p. 187.

La sintaxa propoziţiei, socotim nejustă trecerea atributului exprimat printr-un adjectiv pronominal, la atributul pronominal (p. 249). În realitate, acesta este un atribut adjectival (ca şi cel exprimat prin participiu, numeral), avînd drept caracteristică esenţială acordul cu substantivul determinat.

Propoziţiile juxtapuse se trec în rîndul coordonatelor. Deşi problema este la fel tratată şi în *Gramatica limbii romîne*. Ed. Acad, R.P.R., nu sîntem de acord cu această clasificare, deoarece considerăm juxtapusele ca independente, iar coordonate numai pe cele legate prin conjuncţii (exprimate sau subînţelese)[1].

În privinţa tehnoredactării, manualul de faţă este executat îngrijit şi în bune condiţii. Definiţiile sînt încadrate în chenare şi scrise cu literă grasă.

Cuvintele ilustrative sînt scrise cu literă cursivă, care alternează cu litera grasă, deşi uneori folosită invers de cum ar trebui. Astfel, la capitolul ,,acordul predicatului", în loc să se accentueze predicatul, se accentuează subiectul. De asemenea era bine ca textele ilustrative să fie culese cu altă literă decît textul autorului.

Manualul reprezintă un progres sensibil faţă de cele din anii precedenţi, şi dacă definiţiile manualului pentru clasa a V-a vor fi puse în concordanţă cu acelea cuprinse în prezentul manual, editura va realiza unitatea atît de mult aşteptată în redactarea manualelor.

Maria Gabrea

---

[1] Vezi şi G. Dragomirescu, *Sintaxa şi stilistica propoziţiilor independente*, Braşov, 1939.

TRADUCEREA INTEGRALĂ A ELEGIILOR LUI OVIDIU ÎN ROMÎNEŞTE

Opera poetului latin Ovidiu începe a se face cunoscută maselor de cititori din patria noastră datorită mai ales traducerilor apărute cu prilejul aniversării a 2000 de ani de la naşterea lui.

Traducerile romîneşti din Ovidiu sînt în general puţine şi izolate, iar valoarea literară a multora dintre ele lasă de dorit. Limitînd observaţiile numai la opera din exil a poetului, aflăm, de la 1839 încoace, mai multe

traduceri de elegii izolate, mai ales din *Triste*, făcute de S. Vîrgolici, G. Frunză, I. Soricu, A. Marienescu, D. Marinescu și B. P. Hasdeu. Sînt încercări de tălmăciri în versuri — majoritatea iambice de 14/15 silabe — publicate în jumătatea a 2-a a secolului al XIX-lea. În ce privește valoarea literară, se remarcă elegiile traduse de S. Vîrgolici și B. P. Hasdeu.

În proză, a tradus C. Dobrescu mai multe fragmente pe care le-a publicat în *Viața și operele lui Ovidiu*, București, 1881.

Mai aproape de noi, eruditul elenist prof. Șt. Bezdechi a publicat o serie întreagă de elegii tălmăcite din Ovidiu în *Propilee literare* și în *Analele Dobrogei*, nr. II, 1928. În 1930, prof. Șt. Bezdechi a publicat *Tristia*, prima traducere integrală a acestei opere, reușind să respecte și metrul original, distihul elegiac. Este o lucrare excelentă care dovedește competență de specialist adînc cunoscător al versului latin și un deosebit talent poetic în munca de tălmăcitor. Este o traducere frumoasă și științifică în același timp, întrucît autorul reușește să redea cu claritate în românește atît conținutul cît și forma metrică a versului ovidian. Ar fi bine dacă editurile noastre ar retipări această valoroasă traducere într-un tiraj corespunzător cerințelor mereu crescînde ale maselor de cititori din ziua de azi.

O nouă traducere din Ovidiu, publicată de prof. T. Naum în vara anului 1957, ne prezintă opera din exil a poetului sub titlul bine ales, *Scrisori din exil*. Este prima traducere integrală a elegiilor din *Tristia* și *Pontica* (*Epistulae ex Ponto*) de mare valoare literară tăcută cu prilejul aniversării a 2000 de ani de la nașterea lui Ovidiu.

Traducerea este încadrată de o introducere și de note explicative la urmă, întocmite de prof. N. Lascu. Studiul introductiv (p. 5—23) cuprinde o succintă prezentare a vieții și operei poetului Ovidiu. Se subliniază locul de merit pe care-l ocupă opera lui Ovidiu sărbătorit ca „primul cîntăreț al pămîntului românesc". În traducere se arată pe scurt conținutul operelor lui Ovidiu, precizîndu-se că *Heroidele*, corespondență imaginară între personaje mitologice (Penelopa și Ulisse, Didona și Enea etc.), trebuie considerate drept începutul romanului epistolar modern.

Studiul introductiv al prof. N. Lascu se încheie cu observații asupra interesului pe care-l prezintă pentru noi scrisorile din exil ale lui Ovidiu. Ele au o mare valoare documentară fiind „printre cele mai importante izvoare scrise, referitoare la trecutul îndepărtat al patriei noastre". Prin opera sa din exil, „Ovidiu încheie seria izvoarelor literare mai vechi, începînd cu Herodot, care indică pe geți ca populația cea mai veche și cea mai numeroasă; toponimia și descoperirile arheologice confirmă datele izvoarelor literare".

Traducerea unei opere din limbile clasice cere o cunoaștere temeinică a acestora și talent literar, susținute de o muncă fără preget ani de-a rîndul. În privința aceasta, prof. T. Naum întrunește din plin condițiile cerute unui tălmăcitor din latinește. Traducerea *Scrisori din exil* dovedește muncă serioasă, făcută cu răbdare și pricepere de specialist. Pornind de la titlul primei opere din cele două traduse în acest volum, observăm că titlul românesc *Tristele* redă exact sensul cuvîntului latin *tristia* — neutrul plural al adjectivului *tristis,e*. Titlul *Tristele* exprimă întocmai intenția poetului Ovidiu și conținutul operei intitulate astfel. Socotesc că titlul *Poeme triste*, folosit de prof. N. Lascu în *Note* la această traducere, p. 285, sau *Gînduri triste* întrebuințat de prof. R. Vulpe în note la *Dacia* de V. Pârvan, p. 228, ar fi mai accesibil pentru masele de cititori. Titlul de pe copertă, *Scrisori din exil*, este de asemenea bine ales, pentru că ambele opere din exil cuprind scrisori prin care poetul caută să obțină, dacă nu ridicarea pedepsei, cel puțin mutarea într-o localitate mai aproape de Roma.

Tălmăcitorul respectă numerotarea versurilor din 5 în 5, așa încît traducerea românească se poate urmări cu multă ușurință pe textul original. Traducerea nu este deloc servilă textului latin. Traducătorul și-a luat toată libertatea în alegerea și aranjarea topică a cuvintelor fără să știrbească cu ceva înțelesul poeziei originale. Traducerea prof. Naum îndeplinește două condiții necesare unei bune tălmăciri: exactitate științifică în redarea

ideilor și claritate în forma artistică de exprimare. Aduc un singur exemplu care mi se pare din cele mai convingătoare : începutul elegiei I din cartea I a *Tristelor*, vers. 3—9, în care poetul, adresîndu-se cărții, îi spune că o trimite la Roma neîmpodobită, în haină cernită ca și autorul ei exilat (Vade, sed inculttus, qualem decet exsulis esse), apoi, în mod indirect, ce podoabe ar fi trebuit să aibă, deci cum arăta o carte la romani :

Nec te purpureo velent vaccinia succo ;
Non est conveniens luctibus ille color !
Nec titulus minio, nec cedro charta notetur :
Candida nec nigra cornua fronte geras.
Felices ornent haec instrumenta libellos.

Prof. Naum traduce :

Te du fără de podoabe, căci astfel se cuvine :
Un exilat ți-i tată, ia-ți strai de exilat !
Să nu te-mbraci, sărmane, în roșie porfiră,
Căci nu acesta este al jalei trist veșmînt !
Nici măciulii de fildeș la capetele negre
Să n-ai, nici titlul roșu, nici față de șofran !
Să se gătească astfel o carte fericită !

Traducerea este exactă și frumoasă întrucît nu scapă din vedere niciunul din amănuntele privitoare la aspectele exterioare ale unui ,,volumen" de papyrus și totodată scoate în lumină mai mult decît în original sărăcia exilatului Ovidiu care nu poate împodobi cum se cade cartea pe care o trimite la Roma : ,,Un exilat ți-i tată, ia-ți strai de exilat... sărmane..." În nota de la sfîrșit, p. 249, cititorul găsește explicații interesante asupra termenilor : haină de roșie porfiră, măciulii de fildeș etc. Numai prof. Șt. Bezdechi, în lucrarea amintită, a mai tradus cu atîta fidelitate și frumusețe aceste versuri cu valoare informativă. Dar traducerea versului : ,,Candida nec nigra cornua fronte geras = nici măciulii de fildeș la capetele negre / Să n-ai etc." făcută de prof. Naum, este mai clară decît traducerea ,,Candide coarne pe-a ta frunte cernită să n-ai", făcută de prof. Bezdechi în 1930. Făcînd abstracție, însă, de unele mici deosebiri, se constată că amîndoi traducătorii *Tristelor* se întrec în a reda cu exactitate și claritate ideile și armonia versului original. Traducătorul nostru reușește să satisfacă principiul unității dialectice între fond și formă. Astfel, limba în care el îmbracă ideile din poezia lui Ovidiu este limba română literară de cea mai mare circulație, întrucît nici nu arhaizează, nici nu exagerează în folosirea neologismului. Stilul traducerii este colorat cu imagini poetice corespunzătoare celor din original. Iată, spre exemplu, cum traduce prof. Naum versul ovidian ,,Carmina proveniunt animo deducta sereno" = Senin cînd e la suflet, atunci poetul cîntă, p. 34. Se respectă ideea din textul original și totodată și epitetul ,,Sereno" pe care prof. Naum îl scoate în relief, ca și Ovidiu, punîndu-l în capul versului. La fel se evidențiază, ca și în original, substantivele din versul ,,Carmina secessum scribentis et otia quaerunt" = Singurătate cere și tihnă poezia (*ibid.*).

Plasticitatea imaginilor din versul lui Ovidiu este bine redată în românește. Din multele exemple care s-ar putea aduce, dau numai cîteva :

Otia corpus alunt, animus quoque pascitur, illis
Immodicus contra carpit utrumque labor

care în traducerea lui Naum sună :

Repausul hrănește și sufletul și trupul,
Dar munca fără cumpăt le mistuie [cumplit (p. 157).

sau :

... fortuna miserrima tuta est :
Nam timor eventus deterioris abest
= ... cînd soarta ți-i amară,
Nu te mai teme-atunce de alta și mai rea (p. 174).

Imaginea timpului care ,,mănîncă" toate, *edax vetustas*, cum se exprimă adesea Ovidiu, este admirabil exprimată prin metafora ,,le macină pe toate", în traducerea versului ,,Tempus edax igitur, praeter nos, omnia perdet" = În lumea asta timpul le macină pe toate (p. 235), sau în traducerea versurilor :

Nec minimum refert intacta rosaria primus
An sera carpas paene relicta manu,
= Culege trandafirii cînd e grădina-n floare,
Nu cînd e pe sfîrșite și cînd s-au ofilit ! (p. 207).

Forma prozodică românească a versurilor iambice de 14/13 silabe convine poeziei lui Ovidiu. În privința aceasta, prof. Naum înnoadă firul tradiției începute de B. P. Hasdeu și S. Vîrgolici, așa încît versul romî-

nesc se prezintă vioi și energic, iar limba colorată și pitorească.

Pentru a ajuta pe cititori la înțelegerea elegiilor, traducătorul dă titluri potrivite și frumoase și scrisorilor din *Triste*, care în original sînt fără titluri, astfel: *Cuvînt de însoțire*, *Pe marea furtunoasă*, *Între dor și frică*, *Cît timp vei fi ferice* etc.

Dar pe lîngă aceste însușiri, care constituie merite reale pentru traducător și operă, în munca grea de tălmăcire a acestor scrisori ale clasicului latin Ovidiu, s-au strecurat și unele lipsuri pe care trebuie să le semnalez în vederea îmbunătățirii viitoarelor ediții. Astfel, se folosește termenul ,,amicie" în loc de ,,prietenie" și ,,risipă" în loc de ,,ruină', (cf. art. lui Gh. Bulgăr în *Viața românească*, nr. 9, 1957), ba chiar ,,risipuri": ,,Risipurile mele, ce mai erau să cadă..." (p. 178). Peste tot în textul latin, se află cuvîntul ,,ruina". De asemenea ,,a întoarce" în loc de ,,a traduce": ,,și cel ce-n limba noastră întoarce Feacida", trecînd peste primul sens al verbului ,,vertere". Tălmăcitorul rămîne la primul sens al cuvîntului ,,fortuna" cînd traduce: ,,Ceilalți ... ai soartei mele erau, dar nu ai mei!" însă aici e vorba de averea lui care atrăgea în juru-i un roi de prieteni. În loc de *ancora* se folosește cuvîntul ,,cătușă", care întunecă sensul în versurile:

Ah, unde-n lumea asta să caut mîngîiere?
Cătușă nu mai are corabia-mi deloc.
(Anchora jam nostram non tenet ulla ratem)
(p. 125).

Nu-și are rostul epitetul ,,culpeșe", cuvînt care nu traduce nici un corespondent din original, în versul ,,ori că prinsesem ciudă pe culpeșele muze" p. 48). În sfîrșit, semnalăm traducerea nepotrivită a adjectivelor *scelleratus*, *impius*, prin arhaicul ,,proclet": Tieste cel proclet (p. 67), procleta Medee (p. 88). Cîteva expresii greoaie din cauza nerespectării topicii românești: *mai aș putea* (p. 97), *mai îmi vine-a crede* (p. 215), *m-aș fi chiar bucurat* (p. 231), *cîte vre-o scrisoare* (p. 112); întărirea inutilă a conjuncției concluzive: *deci dară* (p. 152).

Aceste lipsuri mici nu micșorează însă valoarea de ansamblu a traducerii care, precum am arătat, are calități evidente atît științifice cît și literare. Astfel, traducerea prof. Naum ne oferă o lectură interesantă și frumoasă: interesantă prin informațiile pe care Ovidiu ni le dă despre societatea romană a vremii sale, îmbogățindu-ne cunoștințele în domeniul culturii clasice greco-romane și despre oamenii și locurile din Dobrogea noastră antică; frumoasă și atrăgătoare prin claritatea versificației și forma îngrijită a exprimării. T. Naum a îmbrăcat în aleasă haină românească scrisorile din exil ale ,,celui dintîi cîntăreț al meleagurilor noastre".

I. Vega

TERMINOLOGIA PORTULUI ÎN COLECȚIA *CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ*

Inițiativa publicării unor studii cu privire la portul popular românesc din diferite regiuni ale țării trebuie salutată călduros, deoarece cunoașterea și valorificarea acestei creații artistice a poporului este o datorie patriotică.

La E.S.P.L.A. au apărut în cursul anului trecut, în colecția intitulată *Caiete de artă populară*, o serie de studii în care portul popular este cercetat în mod sistematic și sub toate aspectele. Aceste studii sînt bazate, în primul rînd, pe cercetări directe, întreprinse în fiecare localitate, cu observarea atentă a pieselor de port, întregită cu fotografii, desene, planșe în culori etc.

Prin felul cum au fost concepute și prezentate, aceste cercetări prezintă un interes deosebit pentru etnografi, folcloriști, istorici și chiar pentru lingviști. Ele cuprind o mare bogăție de termeni regionali. *Caietele de artă populară* sînt importante nu numai prin faptul că scot în relief bogăția și valoarea artistică a portului popular românesc, ci și pentru faptul că aduc contribuții valoroase cu privire la raporturile etnografice și lingvistice dintre

diferitele regiuni ale țării. Aceste studii pot fi folosite la delimitarea și fixarea zonelor de intersecții ale graiurilor regionale, întrucît este știut că portul popular are, în genere, aceeași întindere pe care o are și graiul din zona respectivă.

Studiile asupra portului popular tratează, fiecare în parte, despre procesul de interdependență între port și condițiile economice, ocupații, mediu geografic etc., despre istoricul dezvoltării și evoluției portului popular în regiunea respectivă, despre modificările survenite în structura pieselor și în sistemul decorativ, despre ornamentația care împodobește costumul, despre execuția tehnică foarte variată a ornamentelor etc.

Toată această descriere detaliată a pieselor de port este însoțită de o bogată și variată terminologie. Mulți dintre acești termeni care denumesc diferite obiecte de port n-au fost semnalați pînă acum în dicționare și glosare, iar alții erau cunoscuți, pînă la apariția acestor studii, numai din alte regiuni și uneori cu sensuri diferite. Definițiile date acestor termeni sînt precise și de multe ori mai complete decît în dicționare ca *Dicționarul Academiei* (DA) și *Dicționarul enciclopedic ilustrat* al lui I. A. Candrea (CADE) etc. Faptul acesta nu trebuie să ne mire, deoarece aceste definiții sînt date de specialiști în domeniul portului popular. Acești termeni vor trebui incluși în *Dicționarul graiurilor românești* care se redactează în prezent de Institutul de lingvistică din Cluj al Filialei Academiei R.P.R. și de colectivul de lingvistică al Filialei din Iași a Academiei R.P.R. De asemenea, în bibliografia viitorului *Dicționar general al limbii române* vor trebui să figureze și aceste studii asupra portului popular. Pe dialectologi, aceste cercetări, îi interesează în mod direct atît pentru viitoarele Atlase lingvistice regionale cît și pentru alcătuirea monografiilor lingvistice. Ele ușurează munca dialectologilor în alegerea localităților pentru anchete, precum și în alcătuirea chestionarelor lingvistice speciale (adaptate specificului regiunii pe care o anchetează).

Primul studiu apărut în această colecție este acela al lui Tancred Bănățeanu, *Portul popular din Țara Oașului*. Volumul cuprinde 60 de pagini și un număr de 40 de ilustrații și 3 planșe în culori. Studiul este însoțit de o schiță a regiunii cercetate. La sfîrșit are un glosar de 29 de cuvinte regionale.

Dintre acestea unele nu sînt atestate în glosarele existente, fiind termeni care denumesc diferite piese de port popular caracteristice Țării Oașului. Astfel de cuvinte sînt, de pildă : *couți* „tivitură în formă de colțuri la marginea unor piese de port" ; *roit* „tivitură în formă de colțuri la marginea unor piese de port" ; cuvîntul este de origine maghiară și are un sens apropiat de cel din limba de origine (< magh. *rojt* „ciucure, canaf, moț ; țurțur, gaetan") ; *uioș* „haină din pînză de cînepă, dar mai ales din țesătură de lînă ; un fel de cămașă largă, purtată de bărbați peste cămașă atunci cînd e frig" ; *uioș cu perți* „uioș cu dungi orizontale colorate, realizate în țesătură". Termenul este de proveniență maghiară (< magh. *ujjas* „pieptar cu mîneci, mînecar, scurteică").

Unii termeni ca de pildă *sucnă* „fustă din stofă de lînă sau mătase" sau *viganău* „rochie din stofă sau mătase, fără mîneci" au intrat recent în graiul oșenilor. Aceste două piese de port au fost introduse în portul oșencelor pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ca o influență a orașului. Acest fapt trebuie subliniat întrucît vechimea unui cuvînt într-un grai oarecare trebuie luată în considerare atunci cînd se vorbește despre particularitățile lexicale ale graiului respectiv. DA și CADE atestă folosirea cuvîntului *sucnă* și varianta *sugnă* cu sensul de „fustă groasă (purtată de țărance), androc" în Transilvania. Cuvîntul e de origine slavă (v. sl. *sukno*). În maghiară există forma *szoknya* cu același înțeles ca în română și provine din același vechi slav *sukno*. Termenul *viganău* este de proveniență maghiară (< *viganó* „rochie, fustă").

Alți termeni ca de pildă *chișchineață*, *cipcă*, *gaci*, *pindileu* etc., care sînt de origine maghiară, au fost atestați mai de mult, fiind răspîndiți în multe graiuri din Ardeal.

Un alt studiu este acela al lui Nicolaie Dunăre, *Portul popular din Bihor*, 63 de pagini, cu 31 de reproduceri și 4 planșe în culori. Volumul este însoțit de o bibliografie

și conține și un glosar de cuvinte regionale cu 51 de termeni referitori la port. Tehnica motivelor ornamentale posedă o serie de termeni care reprezintă cuvinte derivate atestate pentru prima dată în regiune. Astfel, pentru diferitele modele de cusături ornamentale întîlnim cuvinte ca acestea : *brîneleşte, crucişeşte, fufeşte, trăsureşte, zădieşte* etc. Termenul *cîrpiturească* reprezintă o „tehnică de cusături folosită spre a evita deşirarea materialului a capete şi la cîrpit", iar *scafatură* denumeşte o „cusătură ornamentală executată pe muchia cutelor (pe creţuri). Fiecare muchie a cutelor lalcătuieşte un punct de motiv".

Alţi termeni privesc diferite piese de port : *pui* „clin sub braţ la cămăşi" ; *spetéle* „aplicaţi i deasupra umerilor la cămăşile femeieşti ş i bărbăteşti" ; *cormi* „pieptănătură femeiască în care părul se împleteşte şi se înfăşoară pe două conciuri aşezate în sus de urechi". Acest gen de pieptănătură este specific regiunii Munţilor Apuseni ; *chinguţă* „bentiţă aşezată orizontal la baza gurii cămăşii bărbăteşti". Cu acest sens, cuvîntul nu e atestat în dictionare. Definiţia dată pentru termenul *ciur* este mai completă decît aceea pe care o ştiam pînă acum. Termenul *cernit* „negru" este de prisos în glosar deoarece DA îl atestă, cu acest sens, ca general în limba romînă. *Ceapsă* „scufiţă peste corni sau peste conci". În DA cuvîntul are sensul de „bonetă, purtată de copii, în unele regiuni de fete, sau numai de femei măritate". Cu sensul dat de N. Dunăre pentru Bihor, DA îl atestă numai la sud de Mureş. În privinţa etimologiei, DA şi CADE îl dau din magh. *csápca, csápsza* „scufiţă", pe cînd N. Dunăre îl dă dintr-o formă *csepesz*? pe care nu o putem accepta. Etimologia trebuie corectată în sensul indicat de DA. Forma *coh* (*cohănesc*) „denumiri populare pentru Vaşcău şi obiectele lucrate acolo (cojoc cohănesc)" apare în regiune cu varianta *cou* iar nu *coh* cum o dă N. Dunăre. De asemenea forma *ţăuţi* „slovaci" circulă pe Valea Crişului Negru sub varianta *toţ, tonţi* iar nu *tăuţi* cum o dă autorul şi are sensul de „negustori, tîrgoveţi slovaci". Termenul este un împrumut din maghiară (< *tot* „slovac, tăut").

Terminologia cromatică locală cunoaşte de asemenea cîţiva termeni neatestaţi : *ghires* „violet închis" ; *mogoş* „roşu închis" ; *năbrăsc* „roşu cu negru din fire răsucite".

Cornel Irimie a dat pînă în prezent două volume privind *Portul popular din Ţara Oltului* : 1) *zona Avrig*, 79 p. Studiul este însoţit de o schiţă a regiunii cercetate, de o bibliografie precum şi de 48 de ilustraţii şi 5 planşe în culori. Glosarul conţine 59 de termeni ; 2) *zona Făgăraş*, 32 p.+ 51 de ilustraţii + 5 planşe în culori. Glosarul cuprinde un număr de 82 de cuvinte reprezentînd terminologia regională a diferitelor piese de port. Aşteptăm ca autorul să ne dea şi cel de-al treilea volum privind *zona Perşanilor*. Termenii din glosare sînt daţi cu etimologia respectivă.

Motivele ornamentale dispun de o terminologie bogată şi în bună parte nesemnalată încă : *crăci, curpen, mreje, picături, puricele* etc.

Denumirea pieselor de port este de asemenea bogată în cuvinte cu o circulaţie mai mult locală : *culme* „ţesătură de război ţărănesc, în două sau patru iţe, cu vărgi realizate din beteală" ; *cuptuh* „bucată de pînză care dublează în interior partea din faţă, din spate şi de pe umeri a stanului cămăşii bărbăteşti" ; *dîrg* „partea din faţă a cioarecilor între „fereşti", în formă de triunghi cu vîrful în jos" ; *fereşti* „crăpături ce ţin loc de buzunare, în faţă, la cioarecii romîneşti" ; *lunceţ* „încreţitură de jos la mîneca iei, peste care se aplică obînzala" ; *păioară* „De forma unui ştergar, din pînză albă, lung de doi metri, purtat pe cap" ; *peşchine* „cunună, de flori artificiale purtate de fete în păr" ; *velitoare* „un fel de ştergar, purtat învăluit peste cap" etc.

Unii termeni ca de pildă *rară* „piesă de port femeiesc din pînză cumpărată, cu flori albe în ţesătură, purtată pe cap de nevestele tinere în trecut" sînt pe cale de dispariţie. Cuvîntul se mai păstrează numai în satul Sărata.

Cuvîntul *glugă* este dat de autor ca „termen din fondul principal de cuvinte". Nu ştim ce l-a determinat pe autor să facă această precizare. De fapt este singurul cuvînt pe care-l defineşte ca făcînd parte din fondul principal lexical. Dacă ar fi să-l considerăm pe *glugă* ca făcînd parte din fondul principal, atunci nimic nu ne-ar împiedica să consi-

derăm ca făcînd parte din aceeaşi categorie şi cuvinte ca : *broboadă, călţuni, cioareci, ie, darac* etc. care apar în glosarul dat de C. Irimie.

În studiul privind *Zona Făgăraşului*, C. Irimie subliniază faptul că elementele noi în port pătrund după 1920, adăugîndu-se sau suprapunîndu-se vechiului port. Astfel în locul *chieptarelor* — astăzi se poartă mai mult *laibăre* şi *bluze*. Iia bătrînească cu „obinzală" este înlocuită cu iia fetelor numită *brîu*. *Ciocii* „ciorapi de lînă croşetaţi, cu dungi orizontale colorate cu roşu, vînăt, negru alb "sînt înlocuiţi cu „ciorapi albi" şi cu pantofi. Termenul trebuie pus în legătură cu italianul *cioce* „opinci" şi cu germanul *Socken* „ciorapi scurţi" (cf. DA). *Pomeselnicul* sau *polmesenecul* începe să dispară după 1920. În loc de pomeselnic, în localitatea Porumbacul de jos se întrebuinţează o piesă de sărbătoare numită *siliuţă*. Dispariţia unor termeni o dată cu aceea a obiectelor pe care le denumesc şi înlocuirea sau evoluţia altora oglindesc felul de trai, relaţiile cu oraşul şi cu zonele învecinate etc. În zona Făgăraşului întîlnim unele cuvinte care sînt de proveniență germană : *ştipuială* (< germ. *steppen* „a coase") „Tehnică specială de cusut, folosită mai ales la pumnaşi şi brăţăruşe" ; *ştrafuri* (< germ. *Streif* „dungă") „dungi formate din pînză încreţită, de-a lungul pieptului, la cămăşi şi ii" ; *ştrencănit* (< germ. *stricken* „a împleti") „croşetat" : *şal ştrencănit*.

Terminologia pieselor de port din zona Făgăraşului cunoaşte multe denumiri nesemnalate încă în glosare : *bentiţă* „bucată de pînză de formă dreptunghiulară, aplicată pe umeri la cămăşile bărbăteşti" ; *buste* „încreţitură formată pe umăr, acolo unde se prinde mîneca iei" ; *înnodeală* „bucată de pînză care uneşte uneori iia cu poalele" ; *mestecată* „pînză de casă ţesută din material amestecat urzit bumbac şi bătut cînepă, ori urzit amestecat şi bătut cînepă" ; *pahiol* (cf. sas *Fochel* şi magh. *fátyol*) „piesă dreptunghiulară, din borangic albit, cu vărgi ţesute din sîrmă galbenă" ; *pălan* „pînză îndoită de 2—4 ori, la mîneca sau gulerul cămăşilor cu ştrafuri". Întrucît este vorba de cămăşi cu ştrafuri (dungi) e posibil ca termenul să-şi aibă obîrşia în maghiarul *palánk* „zăplaz, gard de scînduri, palisadă" ; *poşiţă* „meşină albă aplicată pe margini la buzunarele pieptarelor" ; termenul *rieţe, reţe* provine din *creţe* „încreţitură pe umăr la cămăşile bărbăteşti cu fodori, constituind un ornament", prin căderea lui *c*-iniţial ; *veacă* „partea de jos a căciulilor cu marginea întoarsă sau dublată cu o manşetă". În Transilvania şi Oltenia termenul *veacă* e cunoscut cu sensul de „brăcinăriţă". Printre termenii specifici Ţării Oltului se numără şi cuvinte ca : *părăluţe, sbiţe, strîmbuleţ, zbîrciogi* etc.

Regiunea de la poalele sudice ale Carpaţilor a fost cercetată de Florea Bobu Florescu, *Portul popular din Muscel*, 59 de pagini cu 43 de ilustraţii + 4 planşe colorate + 2 hărţi-schiţe cu regiunea cercetată. Un neajuns al volumului îl constituie faptul că nu are glosar. O primă remarcă a acestui studiu este existenţa unei bogate terminologii a costumului, comună pentru zona Muscel şi părţile limitrofe din sudul Transilvaniei. Această terminologie, comună celor două regiuni, este semnificativă pentru înţelegerea relaţiilor care au existat între populaţia de pe cele două versante ale Carpaţilor.

După tehnica împodobirii, iile din Muscel se împart în două categorii : 1) brodate (cusute) şi 2) alese în război. Motivele ornamentale folosite la iia femeiască sînt denumite cu termeni ca cei ce urmează : 1) ii brodate : *fuşti* sau *fuşte, fundăţenii, creţi, brăduleţi, colţi* etc. Răspîndirea acestor termeni nu e uniformă. Unii se găsesc numai în Muscel iar alţii şi în regiunile învecinate. *Stîlpi* sau *uluci*, pe pieptul sau mîneca iiei ; *ciarba* „ornament caracterizat printr-o linie şerpuită, uşor arcuită la punctul de curbă, de aspectul unui corn" ; *curcani* „grupuri de ornamente adunate în smocuri, care se aseamănă cu un curcan înfoiat" ; *suveicuţa* cusută pe *rumînescuri* „tip de broderie" ; *şerpeasca* „ornament extrem de şerpuit" ; *melcul* „ornament în formă de spirală întreruptă brusc şi care dă impresia unei cochilii de melc". Alte motive sînt puse în legătură cu credinţele străvechi ale populaţiei : *şerpi* sau *şerpişori*. Multe motive au ornamente florale de un remarcabil efect artistic : *cîrligele, roţile, şătrănguţa, boboaca, potcoviţa* etc.

Terminologia referitoare la părțile componente ale iiei alese în război e răspîndită, în bună parte, și în zona limitrofă din Transilvania : *bucată* sau *ciupag* ,,foaia din piept a iiei" ; *altoaie, băgătură* sau *fotiază* ,,clinul dintr-o parte a iiei" ; *bretară, biată, biantă* sau *obinzică* ,,gulerul iiei" ; *bantă, bretare, obinzică* sau *pumnaș* ,,manșeta de la iie". După cum se observă, pentru guler și manșete sînt folosiți aceiași termeni. ,,Volanul de la mîneca iiei" are și el denumiri variate : *fodore, fodori, fudure, mînecă cu creț, mînecă încrețită.* Faptul că între terminologia referitoare la iia din Muscel și cea din zona Făgărașului există o concordanță are o explicație istorică : populația romînească din Transilvania care a migrat în regiunea Muscelului a adus cu ea și terminologia referitoare la diferitele părți componente ale acestei piese de port. Alte denumiri caracteristice pieselor de port din regiune sînt : *bantă, mînz* sau *nadă* ,,varga de la poalele iiei" ; *velitura* ,,tip de broboadă cu caracter arhaic" ; (cămașă cu) *barbur* ,,ornament triunghiular la cămașa ciobănească". Termenul *barbur* e adus, în Muscel, de păstorii nomazi din Ardeal unde e cunoscut cu sensul de ,,clin triunghiular cusut la pieptul și la spatele cămășilor bărbătești".

Tot Florea Bobu Florescu ne-a dat un studiu privitor la *Portul popular din Moldova de Nord*, 29 p. + 47 de ilustrații + 5 planșe în culori. Nici acest volum nu are glosar. Portul din această parte a țării are un specific al său, în sensul că pune problema influențelor etnografice și lingvistice reciproce între populația romînească și cea a huțulilor care se stabilesc în Moldova de Nord în secolul al XVII-lea. Terminologia portului popular de aici reflectă puternice raporturi lingvistice și cu zonele limitrofe din Transilvania de Nord și Maramureș. Migrațiile păstorești dintr-o parte în alta au determinat unele influențe reciproce nu numai în structura pieselor de port, ci și în terminologia lor. Mișcările de populație au ușurat astfel circulația unor elemente de port dintr-o parte în alta. Probabil că astfel se explică și terminologia păstorească unitară din aceste regiuni.

Dintre piesele de port care sînt pe cale de dispariție citățm : *zăbrenic* sau *zăbrelnic* ,,ștergar de cap". Termenul e cunoscut în limba literară sub forma *zăbranic* și are aproape același sens ca și în bulgară de unde l-am și împrumutat, (< bulg. *Zabradnikŭ* ,,broboadă cu care se leagă pe sub barbă"). Zăbrenicul s-a purtat în secolul al XIX-lea. El a început să fie părăsit spre sfîrșitul primului război mondial, pentru ca astăzi să fie purtat extrem de rar și numai de bătrîne. O dată cu obiectul a început să dispară din grai și termenul respectiv. Altă piesă de port pe cale de dispariție este *îmbroboada* ,,făcută din catifea neagră cu danteluță pe margine și se punea de asemenea pe cosiță ca și zăbrenicul". Locul acestor două piese a fost luat de *tulpanul* negru din comerț. Pentru lingvistică și în special pentru lexicografie aceste precizări și amănunte sînt absolut necesare în fixarea datelor apariției sau dispariției din uz a unor cuvinte.

Portul femeiesc dispune de o variată terminologie. Astfel cămașa cu încrețitură e cunoscută sub denumirile : cămașă *cu alliță*, cu *brezărău* sau cu *țîtură*. Ața de in sau cînepă întrebuințată la cămașă poartă denumiri diferite : *spăcmă, brezărău* sau *brizărău*. Existența unor termeni ca *fodor* ,,volănaș mic", (*cămașă cu*) *lăcez* în regiunea Dornelor presupune o influență din Ardealul învecinat. Pentru ca o cămașă să nu se destrame i se face o margine *căpăstrată*.

Din gama ornamentală citățm pe *rîțică* ,,prinderea încrețiturilor (la gîtul cămășii) într-o dantelă — cu igliță", *îmbreță* ,,danteluță adăugată la gulerul cămășii femeiești".

Terminologia referitoare la catrință și diferitele ei elemente este variată : dunguliețele care formează vrîstele la catrință sînt denumite cu termenul *genat* sau *vrîstat* ; dunguliță de la bată poartă denumiri ca *toiag, șirături* etc.

Din relatările de pînă aci rezultă că multimea și varietatea pieselor de port dispun de o sumedenie de denumiri dintre care multe n-au fost semnalate, pînă în prezent, în glosare.

Prin publicarea *Caietelor de artă populară* s-a pus la dispoziția cercetătorilor o bogată terminologie referitoare la structura pieselor de port, la compoziția ornamentelor, la elementele decorative, la motive, culori etc. Pe baza termenilor cuprinși în această colecție

s-ar putea face importante studii cu privire la apariția, evoluția și chiar la răspîndirea geografică a acestei terminologii. S-ar putea urmări, plecînd de la sensul originar al fiecărui cuvînt, schimbările de sens pe care le-au suferit acești termeni în cursul timpului. De asemenea, ar fi interesant de urmărit tendințele de uniformizare a portului (în special al bărbaților), știut fiind că astăzi portul popular primește tot mai multe influențe din partea orașului.

Nu putem încheia prezentarea acestor studii fără a sublinia unele deficiențe în redactare. Astfel, nu toate studiile sînt însoțite de glosare (Moldova de Nord și Muscel). Pe lîngă aceasta ar fi fost necesar ca toate aceste studii să fie însoțite de cîte o bibliografie și o schiță cu zona cercetată. De asemenea, ar fi fost bine venită notarea accentului la termenii regionali necunoscuți.

În fine, ultimul lucru pe care vrem să-l subliniem este importanta contribuție pe care a adus-o la studierea portului popular Institutul de istoria artei al Academiei R.P.R. prin cercetările efectuate în cadrul secției de artă populară. Ar fi fost folositor ca aceste studii să cuprindă și glosare, întrucît ele conțin mulți termeni care definesc diferite piese de port. Așteptăm de asemenea să apară și alte lucrări asupra portului popular, dintre care unele au și fost anunțate în revista de specialitate a institutului: *Studii și cercetări de istoria artei* (vezi Repertoriul lucrărilor redactate în cadrul Institutului de istoria artei al Academiei R.P.R.).

T. Teaha

TUDOR VIANU, *PROBLEMELE METAFOREI ȘI ALTE STUDII DE STILISTICĂ*, E.S.P.L.A. 1957, 262 p.

După cum arată și titlul, accentul ultimei lucrări de stilistică a acad. Tudor Vianu stă pe studiul închinat metaforei. Studiul cuprinde trei părți: *Originile metaforei*, *Funcțiunile metaforei* și *Categoriile formale ale metaforei*. Fiecare dintre aceste părți este tratată de autor potrivit felului său caracteristic: întemeierea observațiilor proprii pe întreaga serie istorică a problemei, pe examinarea riguroasă a ceea ce s-a spus mai de seamă despre ea atît în domeniul disciplinei care o integrează, cît și în cele înrudite.

Ca atare, spre a lămuri originea metaforei, după o scurtă definiție: „metafora este rezultatul exprimat al unei comparații subconștiente", acad. Tudor Vianu confruntă tezele propuse de teoreticienii de formație estetic filozofică cu rezultatele dobîndite prin investigația lingvistică, cea psihologică, cea etnologică. Primei categorii îi aparțin vederile lui Aristotel, ale lui Cicero, ale lui Giambattista Vico, ale lui Jean Paul Richter. Răsunătoare între ele a fost cea a filozofului napolitan, care, respingînd afirmația lui Cicero despre ivirea metaforei din nevoia limbii de a cuprinde în sărăcia ei primă, teritorii tot mai bogate de experiență, susține, în a sa *Scienza nuova* din 1725, că expresia metaforică purcede din zone sufletești mult mai adînci decît cele implicate de putinătatea resurselor originare ale limbii; ea reflectă anume o altă mentalitate decît a noastră, a celor moderni: mentalitatea animismului primitiv, singura vîrstă cu adevărat poetică în viața omenirii. Celei de-a doua categorii îi aparțin concluziile la care au ajuns, întemeiați pe observații de natură lingvistică, Alfred Biese, Rémy de Gourmont și Vendryes, iar pe observații de psihologie, etnologie și sociologie, Heinz Werner în importanta sa operă: *Die Ursprünge der Metapher*, 1919.

Examinarea critică a unor atari contribuții îl conduce pe autor la vederi ca acestea: „Metafora este susținută psihologicește de percepția unei unități a lucrurilor prin vălul deosebirilor dintre ele. Din punct de vedere logic, metafora presupune un grad relativ înaintat al puterii de abstractie, întrucît pentru a se produce, mintea trebuie să execute o dublă operație de eliminare: mai întîi ea trebuie să elimine din termenii apropiați prin transferul metaforic tot ceea ce fiind

prea deosebit între ei ar putea împiedica unificarea, apoi, din caracterele asemănătoare, ea trebuie să reţină numai atît cît este necesar pentru a nu stînjeni impresia deosebirii, restul trebuind să fie de asemenea eliminat" (p. 19).

A doua parte a lucrării priveşte funcţiile metaforei. Întîia dintre ele este cea filozofică, a cărei lămurire profesorul Vianu o obţine prin cercetarea critică a afirmaţiilor lui Biese despre implicaţia antropomorfică a oricărui sistem filozofic şi prin ceea ce se dovedeşte rezistent în studiile lui Bergson şi Ortega y Gasset asupra calităţii metaforei de a înlesni filozofilor prinderea sugestivă a vederii lor sintetice despre lume. Urmează în continuare funcţia psihologică a metaforei, cea estetică, apoi aceea de a exprima adecvat conţinutul emoţional al conştiinţei şi, în sfîrşit, funcţia de a prinde unitatea profundă dintre diferitele date ale existenţei, dintre datele felurite ale sensibilităţii. Dintre toate aceste funcţii cea mai de seamă este cea estetică. Ei îi consacră autorul pagini de pătrunzătoare analiză, arătînd cum concepţia antică despre poezie : *ut pictura poesis* şi clasificarea pe care, în *Laokoon*, a dat-o Lessing artelor, au generat o lume întreagă de teorii asupra naturii imaginii poetice şi a rostului ei expresiv, asupra felului cum se oglindeşte în contemplare, a răsunetului pe care îl trezeşte. Sînt probleme care au preocupat intens în ultimul secol şi cultura romînă şi la a căror dezlegare profesorul Vianu a contribuit cel mai mult. În această privinţă, fără a tăgădui metaforei darul de a da contur ideii, de a-i spori relieful şi culoarea, de a o exprima lapidar, autorul consideră că imaginea în poezie nu invită la reprezentarea sensibilă, ceea ce uneori ar duce la efecte comice sau monstruoase, ci sugerează o atmosferă, evocă o lume de impresii, de gînduri. Ca întotdeauna, soluţia la care se opreşte nu este afirmată dogmatic, ci dedusă cu stringenţă din materialul supus cercetării, din învăţămintele cuprinse atît în erorile înaintaşilor, cît şi în triumfurile lor. Plăcerea cititorului e dublă. El ia act de gîndirea proprie a autorului şi în acelaşi timp cunoaşte sau i se împrospătează într-o sinteză clară datele fundamentale, esenţa lucrărilor închinate problemei. În cazul de faţă este de deosebit folos înfăţişarea critică a tezelor lui Th. A. Meyer, M. Dessoir, R. Lehmann, E. Elster, I. Volkelt, O. Sterzinger şi alţii.

În partea a III-a a lucrării, autorul se preocupă de categoriile formale ale metaforei. Sînt discutate aici succint comparaţia, metonimia, sinecdoca şi antonomasia, personificarea şi alegoria, fabula, parabola şi ghicitoarea, precum şi metafora simbolică. Aceasta din urmă, caracterizată prin rezonanţe adînci şi perspective nesfîrşite, este cea mai importantă. Ea deţine în poezie primul rost.

Prin bogăţia şi profunzimea problemelor dezbătute, prin orînduirea lor într-un sistem de gîndire unitar, prin claritatea cu care ele sînt expuse, lucrarea acad. Vianu despre metaforă răspunde unei necesităţi de atîtea ori subliniată. Ea se încadrează firesc în ansamblul celorlalte lucrări ale sale care i-au conturat rostul de prim ordin în cultura noastră.

I. Dumitrescu

MIRCEA TOMESCU, *CALENDARE VECHI ROMÎNEŞTI* (1733—1830)

În prefaţa la studiul amănunţit pe care-l face asupra celor mai vechi calendare romîneşti, Mircea Tomescu spune pe drept cuvînt că „mai bine de un secol [calendarele] au fost singurele publicaţii periodice care formau hrana spirituală a vechii societăţi romîneşti ... Pentru cine ar vrea deci să cunoască fenomenele sociale ale acestei epoci, în toată complexitatea lor, cunoaşterea cuprinsului acestor calendare este necesară". Interesează desigur în cel mai mare grad „dezvăluirea aspectelor necunoscute din vechea cultură romînească", aşa cum se oglindeşte multilateral în paginile acestor calendare prin care s-a propagat cultura în mase.

Primele calendare în limba romînă, întocmite între 1693 şi 1704, au rămas în manuscris. Acestea au fost făcute de Ioan Rominul sau Ioan Frîncu pentru Constantin Brîncoveanu. „Din însemnările marginale, se vede că Brîncoveanu a citit aceste calendare cu atenţie" spune autorul, precizînd că primele lucrări de acest gen au avut ca model calendarele italiene. Abia peste cîteva decenii sînt răspîndite primele calendare tipărite: în 1733 al lui Petcu Şoann la Braşov, în 1785 la Iaşi şi în 1795 la Bucureşti. Mai tîrziu, în calendarele apărute în 1821 la Bucureşti şi Iaşi, pe lîngă „texte mistice" se publică şi mai multe anecdote.

Deosebit de calendarul acesta popular pentru masele largi, a apărut calendarul literar-istoric: la Sibiu în 1793-1794, la Viena în 1794, iar cel mai important la Buda, acela din 1806, întocmit de Clain, Şincai, Maior — cu texte istorice despre latinitatea noastră. Într-o limbă îngrijită au fost tipărite calendarele redactate de Z. Carcalechi (1817—1818).

Date şi informaţii preţioase cuprind şi calendarele bisericeşti care au apărut între 1820 şi 1830 la Oradea sub îngrijirea episcopului greco-catolic Samuil Vulcan „unul din sprijinitorii tuturor revendicărilor romîneşti din imperiul habsburgic" . . . Acesta i-a ajutat pe Clain, Şincai, Maior în opera lor şi „a susţinut tipărirea dicţionarului lui Clain" (p. 85).

În dezvoltarea culturii naţionale a romînilor de pretutindeni, rolul calendarelor în perioada oprimării politice şi sociale dinafară şi dinăuntru, a fost deosebit de însemnat. Prin intermediul calendarelor s-a răspîndit interesul pentru ştiinţă, pentru literatură şi pentru limba îngrijită, cultivată: „De la o limbă încărcată cu termeni străini, cu întorsături greoaie, s-a ajuns la o limbă curgătoare, cu expresii sugestive".

Istoria limbii noastre îşi poate culege un bogat şi variat material din paginile acestor calendare, aşa după cum istoria culturii, istoria socială se pot documenta cu folos cercetînd aceste lucrări interesante.

Gh. Bulgăr

STUDII ŞI CERCETĂRI DE BIBLIOLOGIE, II/1957

Al doilea volum de *Studii şi cercetări de bibliologie*, apărut la sfîrşitul anului trecut, cuprinde o bogată documentare asupra problemelor de specialitate înţelese însă într-un spirit cuprinzător. Numeroase studii sînt în realitate capitole ale istoriei culturii noastre din trecut, altele pun în lumină aspecte şi preocupări ştiinţifice oglindite în documente uitate, în lucrări speciale. Unele arhive bogate, multe abia acum valorificate, furnizează material nou, date preţioase, aduse în circuitul culturii contemporane. Prin hărnicia şi priceperea unor colaboratori, cunoştinţele noastre despre activitatea unor scriitori de seamă se îmbogăţesc. Întîlnim în acest volum studiile: *Histoire de la Valachie de M. Kogălniceanu, adnotată de N. Bălcescu*, o minuţioasă cercetare în care V. Cîndea pune în lumină modul cum a studiat scriitorul muntean opera lui Kogălniceanu. N. Liu cercetează raporturile dintre N. Bălcescu, E. Winterhalder şi biblioteca Magazinului istoric. *Kogălniceanu ca tipograf şi editor la Iaşi* e prezentat de Dan Simonescu. Aug. Z. N. Pop studiază *Relaţiile tipografice dintre Heliade Rădulescu şi Kogălniceanu*. Aspecte noi din activitatea lui Asachi sînt scoase la lumină în studiul *Date noi cu privire la apariţia unor periodice ale lui Gh. Asachi*, de Valeria Osoianu şi în: *Gh. Asachi şi manuscrisele lui Budai Deleanu*, de Aurora Ilieş, studiu în care putem urmări eforturile impresionante ale lui Asachi de a aduce în ţară materialul documentar rămas de pe urma scriitorului ardelean. În 1868 manuscrisele lui Budai Deleanu se aflau încă în posesia polonezului Lewandovschi; ele sînt cumpărate de la acesta cu 400 de galbeni şi aduse la Bucureşti în acel an, datorită perseverenţei lui Asachi.

Volumul cuprinde apoi un considerabil număr de studii de specialitate privind domeniul bibliologiei. Ion Muşlea scrie despre *Calendarele lui Bariţiu* (1852—1863); Al. Duţu şi O. Barbosa aduc noi *Contribuţii la istoria bibliografiei romîneşti în vremea Unirii Principatelor*. Un alt studiu interesant e *Criptografia în corespondenţa revoluţionarilor romîni de la 1848* de Elena G. Zane.

E analizată în acest volum şi importanta problemă a întocmirii bibliografiei naţionale retrospective, problemă complicată, grea, dar de mare urgenţă, necesară tuturor cercetătorilor ştiinţifici de la noi. Aspectele şi perspectivele întocmirii ei sînt judicios puse în lumină de G. Baiculescu.

Ca şi în volumul precedent, apărut în 1955, există numeroase recenzii, note şi cronici care întregesc volumul recent, atît de bogat şi de instructiv. E necesar însă ca aceste volume să apară regulat, cel puţin anual.

Gh. B.

FLOREA BOBU FLORESCU, *OPINCILE LA ROMÎNI* (Bucureşti). Editura Academiei R.P.R., 1957, 169 p. cu 129 figuri şi planşe (Studii de artă populară şi etnografie)

Lucrarea lui Florea Bobu Florescu constituie un studiu monografic asupra evoluţiei opincilor la romîni. Autorul aduce contribuţii preţioase „la cunoaşterea dezvoltării de-a lungul veacurilor a opincilor pe teritoriul ţării noastre". Studiul prezintă interes nu numai prin faptul că opincile sînt astăzi un element de cultură materială pe cale de dispariţie (ele şi-au pierdut importanţa practică pe care o aveau pînă nu demult în viaţa populaţiei de la sate), ci şi prin faptul că el constituie o contribuţie valoroasă la problema originii poporului romîn. Comisia pentru studiul formării poporului romîn şi a limbii romîne de pe lîngă Academia R.P.R. ar trebui să includă în bibliografia studiilor pe care le elaborează şi această lucrare.

În *Introducere* autorul urmăreşte denumirile date opincii în ţările vecine şi subliniază totodată contactul pe care poporul romîn l-a avut cu popoarele acestor ţări în decursul timpului. Autorul nu face numai o simplă înregistrare şi descriere a tipurilor de opinci, ci pe baza acestui element de cultură materială trage concluzii care ne ajută „la înţelegerea unor aspecte din procesul complex de geneză a unui popor".

Lucrarea *Opincile la romîni* este importantă nu numai pentru etnografie, ci şi pentru unele ştiinţe înrudite ca: arheologie, lingvistică etc. Ea cuprinde mai multe capitole: 1) introducere; 2) problema originii şi cele mai vechi urme şi reprezentări de opinci în spaţiul iliro-tracic; 3) primele documente despre opinci la romîni; 4) opincile la romîni şi ariile lor de răspîndire; 5) raporturile de structură între opincile iliro-trace şi ale poporului romîn; 6) concluzii. La sfîrşitul volumului sînt date rezumate în limbile rusă şi franceză, precum şi explicaţiile figurilor şi planşelor.

Am ţinut să subliniem apariţia acestei lucrări întrucît ea conţine mulţi termeni (puţin cunoscuţi sau chiar de loc) referitor la diferitele tipuri de opinci sau la piesele ce alcătuiesc o opincă. De această terminologie va trebui să se ţină seama la elaborarea noului *Dicţionar general al limbii romîne*. Ar fi fost necesar ca ea să fie adunată de autor într-un glosar la sfîrşitul volumului. Termenii sînt localizaţi în ce priveşte răspîndirea lor pe teren.

În rîndurile de mai jos dăm cîţiva din aceşti termeni: *Boantă* „tip de opincă". În *Dicţionarul Academiei* (DA) acest cuvînt e menţionat în Mehedinţi cu sensul de „haină bărbătească, ţundră", ca o variantă fonetică a lui *bundă*. *Butacă* (Crişturel-Cluj) „tip de opincă". Termenul este dat în DA ca adjectiv şi substantiv: *butac* „nume de bou cu coarnele butace (scurte şi groase)"; *butacă* „vacă cu un corn". Cuvîntul are şi un sens figurat: *butaciu, butac* „om prost, tîmpit" şi vine din magh. *buta* unde are acelaşi înţeles.

Poacini (Iablanița-Banat) „tip de opincă". *Șabac* (Valea Topologului) „tip de opincă"; în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* al lui I. A. Candrea (CADE) există forma *șabacă*, răspîndită în Moldova dar cu sensul de „găurele de broderie (la cămăși)". Termenul poate fi comparat cu italianul *sciàbica* „plasă; rețea" și cu arabul *shabaka*. *Gurzar* (Bilbor-Toplița) „gurguiul la opincă". Termenul *gurzar* pentru „*gurgui*" se explică plecînd de la o formă **gurz-* (păstrată în derivatul *gurzuiu*) + sufixul *-ar*. *Purcea* (Țara Loviștei) „tip de călcîi la opincă". *Împunsuri* (Baia de aramă), *pătrunzele* (Munții Apuseni) „găuri care ajută la îngurzirea propriu-zisă a opincii". *Îngurza* „fîșie laterală la tipul de opincă îngurzită numai la vîrf". *Potînjiță* „fîșie de piele care rezultă în urma unei tăieturi în partea posterioară a opincii, spre a obține o anumită formă de călcîi". Cuvîntul e atestat de Viciu (Glosar dialectal) dar cu un sens puțin deosebit de acesta: „gaura de dinapoi la opincă, prin care se leagă cu cureaua de picior". *Poșovaică* (Prejna-Mehedinți) „bucată de nojiță sau curea, rămasă după îngurzire și care e folosită la legarea opincii pe picior". Termenul e atestat de CADE în Banat dar are cu totul alte sensuri: 1) glumă, înșelătorie; 2) un joc ce seamănă cu al călușarilor. *Colteș* „unealtă de forma unui cîrlig cu care se răsucește ață din păr de capră sau de cal folosită la opinci". Termenul este înrudit cu ruteanul *colótyca* „așchie, despicătură din trunchiul unui copac". E posibil ca și rutenii să întrebuințeze o astfel de unealtă. DA și CADE îl dau ca răspîndit în Ardealul de nord-est, Maramureș și Bucovina, dar cu sensul de „butuc scurt de lemn tăiat dintr-un trunchi".

Lucrarea prezentată aici oferă lingvistului un bogat material pentru studii lexicologice și de geografie lingvistică.

În legătură cu apariția acestui volum *Gazeta literară* din 5 decembrie 1957 publică o „notă" (semnată Z. O.) prost inspirată.

E adevărat că lucrarea are unele stîngăcii în exprimare. Autorul nu folosește totdeauna un stil riguros științific în prezentarea faptelor pe care le cercetează, dar de aci și pînă la a afirma că „ne dezamăgesc interpretările forțate vulgarizatoare și uneori de-a dreptul ridicole" și că introducerea abundă în „platitudini pretențioase" este o cale lungă. Aprecieri de felul acestora vădesc superficialitate și necompetență în materie de etnografie.

T. Teaha

NOTE

O COMPLETARE SINTACTICĂ

Citind *Aventurile lui Huckleberry Finn*, romanul lui Mark Twain, în frumoasa traducere a lui Petre Solomon, am întîlnit, la cap. XVIII, fraza următoare: „(Colonelul) era, după cum se zice, de familie bună și asta contează la oameni, ca și la cai, după cum spunea văduva Douglas, *despre care nu știu să fi zis cineva* că nu făcea parte din cea mai nobilă societate a tîrgului nostru". Eram în căutare de propoziții atributive pentru nevoile mele gramaticale de la cl. a VII-a și voiam să prind doi iepuri deodată: să citesc și cartea și să culeg și exemple. Am copiat fraza de mai sus și m-am uitat atent la propoziția atributivă. Am observat că expresia *despre care*, deși cu ea începe propoziția atributivă, totuși este complementul indirect nu al predicatului *nu știu*, ci al lui *să fi zis*, predicatul completivei directe care depinde de verbul *nu știu*. Cu alte cuvinte, pronumele relativ, care determină aici caracterul propoziției atributive, este complementul nu al unui verb din propoziția atributivă, ci al unuia din propoziția completivă, care depinde de cea atributivă. Am crezut la început că această construcție sintactică, deși pare foarte firească în versiunea românească, este totuși traducerea unei construcții din limba engleză. M-am înșelat însă: această construcție este foarte firească limbii noastre și am regăsit-o la mulți scriitori de-ai noștri și mai vechi și mai noi. Iată cîteva exemple:

„Ăst cuvînt minunat,
„*Pe care domnul lup auz că l-a învățat*,
„Trecînd pe lîngă sat . . .
„Pe mulți din dregători să plîngă i-a-ndemnat".
(Gr. Alexandrescu, *Lupul moralist*)

„Cînd huia în sobă tăciunele aprins, *care se zice că face a vînt și vreme rea*, sau cînd țiuia tăciunele, despre care se zice că te vorbește cineva de rău, mama îl mustra acolo, în vatra focului" . . . (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, II).

„Pe la anul 1846, Bălcescu. . . a pornit în străinătate, unde a petrecut aproape doi ani, citind și notînd tot ce a putut găsi în biblioteci și în arhive despre viața și vitejiile lui Mihai-vodă, eroul *căruia plănuise să-i scrie istoria*" (I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*).

„. . .dar mai nainte de plecare, îl pofti ca să-i arate un loc *unde el zicea că se pot găsi mulți faguri de miere*, de cei ce plac așa de mult urșilor". (Al. Odobescu, *Rănică vulpoiul*).

„Ascultam și eu, în suflet cu tristețe apăsătoare, *care nu-ți poți da seama de unde vine*, cînd în jur e întuneric și bat cu putere picuri mari de ploaie". (I. Agîrbiceanu, *Din copilărie*).

Din toate aceste exemple se vede că propoziția atributivă începe cu un pronume sau adverb și este așa de strîns legată de propoziția următoare care-i este subordonată, încît pronumele sau adverbul relativ are rol sintactic nu în propoziția atributivă, ci în

cealaltă care urmează sau cu care este îmbinată. În toate exemplele, propoziției atributive îi este subordonată o completivă directă (*să fi zis cineva, că domnul lup l-a învățat, să-i scrie istoria, că se pot găsi mulți faguri de miere*) ori indirectă (*de unde vine*) sau o propoziție subiectivă (*că face a vînt sau a vreme rea*): propoziția atributivă este așa de organic legată de completiva sau subiectiva următoare, încît ele nici nu se pot analiza decît împreună.

Să încercăm totuși, pentru convingere, să analizăm separat propozițiile unei astfel de îmbinări, de exemplu cele din fraza luată din Grigore Alexandrescu: „Pe care domnul lup aud că l-a învățat"... Sînt aici două propoziții, după numărul verbelor la mod personal: *aud* și *a învățat*. Prima propoziție este „aud", a doua: „pe care domnul lup . . . că l-a învățat". Propoziția a doua este de două ori subordonată: prin pronumele *pe care* se leagă de „ăst cuvînt minunat", iar prin conjuncția *că*, de verbul *aud*. Ar însemna atunci ca propoziția „aud" să fie principală, întrucît nu se leagă de alta prin nici un cuvînt de legătură. În realitate, însă, deși *pe care* este complementul direct al verbului *a învățat*, totuși nu se poate introduce în propoziția a doua din cauza conjuncției *că*, ci rămîne în propoziția „aud". Încercarea aceasta de analiză a învederat ceea ce am spus mai sus: că cele două propoziții sînt așa de strîns îmbinate, încît nu se pot separa, ci trebuie analizate împreună.

Nu este vorba aici de o intercalare a propoziției completive sau subiective în cea atributivă. O subordonată intercalată poate fi scoasă din îmbrățișarea propoziției de care depinde și așezată după aceasta. Așa chiar se și procedează la analiza frazei. Cred că pentru această îmbinare de propoziții trebuie să se găsească și o denumire specială. Ar fi potrivită denumirea de **sinteză atributivă** (grecescul synthesis = combinație, compunere, amestec).

Ca și în propozițiile atributive simple, pronumele relativ poate avea, în aceste **sinteze atributive**, diferite funcții sintactice. În exemplele date întîlnim: *care, căruia, pe care, despre care*, precum și adverbul relativ *unde*, care înlocuiește în exemplul dat pe *în care*. Limba noastră cunoaște astfel de **sinteze** sintactice nu numai în cadrul propoziției atributive. Am întîlnit o astfel de îmbinare de două propoziții în cadrul unei subordonate concesive: „*Oricîtă fericire ar fi crezut Pascu să-i vină din căsătoria asta*, chipul lui nu se putea lumina". (I. Agîrbiceanu, *Valea Dracului*). Expresia *oricîtă fericire* este subiectul completivei directe *să-i vină din căsătoria asta*, dar nu se poate introduce înlăuntrul acestei completive; ea rămîne în cadrul propoziției concesive cu care începe fraza, sau, mai bine zis, cele două subordonate de la început, concesiva și completiva, trebuie luate și analizate împreună: ele formează o **sinteză concesivă** de data aceasta.

Șirul acestor **sinteze** sintactice se poate lungi. Exemplele care vor fi date mai jos nu mai sînt luate din scriitori consacrați, dar cred că sînt corect formulate. Așa cum se va vedea, ele încep cu pronumele relativ *cine*, cu pronumele *oricine* care, deși nehotărît, are de multe ori valoare de pronume relativ, sau cu un adverb relativ (*unde, cînd, cum*).

Sinteză subiectivă: *Cine știm că a furat o dată* va mai fura probabil și a doua oară.

Sinteză completivă directă: Ca director aveam obiceiul să chem la mine *pe oricine aflam că a făcut dezordine.*

Sinteză completivă indirectă: *Cui mi s-a spus că nu-i convine subiectul dat* eu îi voi propune altul.

Sinteze circumstanțiale de loc, de timp și de mod: Am poposit cu toții acolo *unde scriitorul spune că s-a dat lupta între romîni și turci.*

Jandarmii au sosit *cînd toată lumea știe că hoții părăsiseră casa celui jefuit.*

Cum ni s-a recomandat să ne purtăm, așa ne-am purtat.

În toate exemplele date pînă acum, **sintezele** sintactice sînt formate din cîte două propoziții subordonate. Există și **sinteze** sintactice, în care prima propoziție este principală: **sintezele interogative**. Acestea încep cu un pronume, adjectiv sau adverb interogativ. Iată cîteva exemple:

Cine credeți că *a luat cel* dintîi cuvîntul?

Cărui elev spune clasa că *i s-a dat* notă mare pe nedrept?

Cîte hărți anume și *ce planșe* ziceți că *a prezentat* fiecare dintre voi pentru expoziție?

Cînd spui că *a sosit* trenul?

În concluzie, există în limba romînă îmbinări de cîte două propoziții așa de strîns și de organic legate între ele, încît nu se pot analiza decît împreună. Astfel de îmbinări, care am propus să fie numite **sinteze sintactice**, încep fie cu pronume sau adverbe relative, fie cu pronume, adjective sau adverbe interogative, fie cu pronume sau adjective nehotărîte (*oricine, oricît, -ă*). Aceste pronume, adjective sau adverbe, deși au rol sintactic în cea de-a doua propoziție a **sintezei**, totuși nu se pot introduce în această propoziție din cauza conjuncției (*că* sau *să*) cu care aceasta se leagă de verbul primei propoziții, ceea ce face ca cele două propoziții să formeze o singură unitate sintactică, indivizibilă la analiza frazei. Majoritatea acestor **sinteze** sînt subordonate, cu excepția celor interogative.

Ion G. Diaconu

CÎTEVA PĂRERI DESPRE LIMBA LITERARĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea *

(I)

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o dată cu înmulțirea cărților românești, scriitorii încep să manifesteze — chiar dacă numai incidental — o serie de preocupări noi, deosebit de importante pentru discuția teoretică asupra limbii, asupra limbii literare în special. Gheorghe Șincai susținea, la 1783, poate pentru întîia dată la noi, *ideea de normare a limbii comune pe baza limbii cărților*. În prefața la *Catechismul cel mare* el mărturisește sîrguința deosebită pe care a depus-o la alcătuirea cărții, în care a folosit cuvinte din regiunile unde se vorbește mai bine românește „numai ca prin *normă* . . . să se îndrepte și să se sporească și limba noastră"[1].

În aceeași epocă apar și *cele dintîi preocupări teoretice privitoare la aspectul estetic al limbii scrise*. În cunoscuta sa gramatică, Ienăchiță Văcărescu subliniază aptitudinea limbii române pentru construcțiile împodobite, figurate: „*îndestulată iaste limba noastră de alcătuiri figurate*"[2]. Ioan Molnar pune înaintea cititorilor, în manualul de retorică, „*învățătura graiului frumos și a vorbei împodobită*"; cartea urmărește să dea „povățuiri . . . cum poate limba ca să verse din rost cuvinte, nu cuvinte, ci mărgăritare, nu glasuri, ci tranadafiri"[3]. S-a trecut, deci, de la ideea limbajului fidel cu originalul (în traduceri) sau simplu și accesibil (în compunerile originale) la *concepția limbajului împodobit, stilizat*. Într-un prospect de tipărituri românești publicat în Ardeal, la 1795, se arată că apariția cărților proiectate „în limba prea vestitului neam rumînesc" va contribui, fără îndoială, la „*împodobirea stilului limbii*"[4].

Asemenea preocupări rămîn totuși izolate în secolul al XVIII-lea; în schimb — ele se înmulțesc mult și devin complexe în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În această jumătate de secol s-au înfiripat primele concluzii mai clare asupra conceptului de limbă literară, asupra raporturilor limbii literare cu limba comună, cu graiurile regionale, asupra cultivării, îmbogățirii și unificării limbii române literare, asupra existenței și delimitării stilurilor limbii.

Dacă preocuparea marilor scriitori privind limba română literară a fost semnalată în mai multe rînduri la noi[5] — mai ales aceea care depășește jumătatea secolului trecut — în schimb, pentru prima jumătate a aceluiași secol mărturiile culese sînt în general mai sărace, deși nu mai puțin importante. Aceste

---

* Nota de față a folosit o parte din materialul adunat de colectivul care întocmește, în prezent, la Institutul de lingvistică din București, Bibliografia limbii române literare.

[1] *Catechismul cel mare*. Blaj, 1783, p. 1—2.

[2] *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orînduielelor gramaticii românești*. Rîmnic, 1787, p. 125.

[3] *Retorică adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvintări*. Buda, 1798, p. 3 și 13.

[4] *Înștiințarea societății filosofești din Ardeal*. Sibiu, 1795 p. 1 și 3.

[5] Cf. îndeosebi studiul recent de sinteză și antologia lui Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă și stil*. București, 1957, 271 p.

mărturii stau risipite pretutindeni, la scriitorii mari ca și la cei minori, în opere originale sau în traduceri, adesea confuze și contradictorii — dar uneori cu totul remarcabile prin justețea lor. Notele de față își propun să înfățișeze mai amănunțit frămîntările scriitorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea în iurul problemei limbii române literare; această perioadă marchează calea de tranziție spre maturitatea limbii române literare.

I. Heliade-Rădulescu și I. Genilie încearcă să definească, pentru întîia dată, *noțiunea de limbă literară*. Pentru Heliade limba literară se confundă cu limba scrisă și este „*un dialect deosebit al literaților, adică o alegere și culegere de tot ce este mai frumos și mai clasic în deosebitele dialecte ale unei nații*"[1]. Genilie este și mai aproape de adevăr; la 1846 el definea astfel limba literară: „*limba românească cea pură . . . correctă las criptură, pronunție sau rost, vorbe, structura lor, și la locuții sau frase*"[2]. De reținut, în aceste încercări de definiție, elementele esențiale ale noțiunii în discuție: *selecția* și *corectitudinea*.

În cărți cu conținut foarte divers, în periodice, în prefețe la traduceri, la tot pasul ne întîmpină *mărturii asupra stării limbii române literare din această perioadă*. Deși mărturiile sînt uneori contradictorii, rămîne impresia generală de sărăcie a limbii române: inaptitudinea ei de a exprima idei abstracte și nuanțe subtile provine, pentru acești scriitori, din rămînerea în urmă a culturii românești față de treptele la care ajunseseră țările marilor culturi. Într-un articol din *Albina românească* citim aceste afirmații semnificative: „Nime va pretenda că limba românească, așa precum au aflat-o anul 1830, este în stare a tălcui cu precizie *ideile deosebitelor ramuri de științe și de măiestrii* . . . drept aceea de datorie și de nevoie este a ni înavuți limba prin toate mijloacile".[3] L. Repey caracterizează limba celor dintîi producții teatrale românești drept „*o limbă abia ieșită din fașele sale*".[4]. La 1833 Georgie Vida arăta „*lipsa măiestriei de vorbă scrisă metodiceste*" a limbi române[5]. iar I. Genilie, doi ani mai tîrziu, scria: „acesta este *întîiul pas din zilele noastre, în cultura limbei* și a învățăturilor la noi, a căror înaintare, fără îndoială, este datoare atîtor bărbați traducători, compuitori și protectori"[6]. Cunoscutul scriitor de opere științifice Ștefan Vasile Piscupescu mărturisea cu amărăciune, la 1843, greutatea de a scrie asemenea lucrări în limba românească a epocii: „cu mare greutate și nevoie s-a scris și se scrie asemenea cărți, într-o *limbă săracă de cuvinte, nealese, nestatornicite pe un înțeles și nerostite de știinte*"[7]. În sfîrșit — George Săulescu se scuză, în prefața unui volum de versuri originale, pentru eventualele scăderi de limbă ale lucrării sale, scăderi care se explică prin „*bilitatea* = [debilitatea] *cuvîntului . . . acum la începerea înformărei* [= formării]" limbii române literare[8].

Ici-colo încep să apară însă și unele păreri mai optimiste despre limba română literară, mai ales despre posibilitățile ei de viitor. „Limba romanească — scria la 1822 Diaconovici Loga — . . . a păstrat . . . părticelele acealea ce pot îmbogăți limba ca *să o facem harnică de a putea cu ea orice învățături și științe înalte* . . . a le cuprinde"[9]. Zece ani mai tîrziu, într-un articol de sinteză publicat în *Curierul românesc*, Heliade arăta că limba românească „a început iară a se hrăni, a prinde putere, a se împrumuta . . . și a veni în starea în care se află astăzi, cînd *nu mai așteaptă decît îndemînatici și învățați meșteri să o îmbogățească*"[10]. În 1839, un traducător al lui Chateaubriand trece în revistă starea trecută și prezentă a limbii românești și privește cu încredere virtuțile ei latente. În trecut: o limbă săracă și lipsită de „expresii suficiente pentru multe idei";

[1] „*Foae pentru minte, inima shi literatura*", II (1889) p. 64.

[2] *Universu*, 1846, decembrie 15, p. 202.

[3] *Albina românească*, XI (1840), nr. 2, ianuarie 17, p. 8.

[4] *Gazeta Teatrului Național*, I (1836), nr. 6, p. 50.

[5] *Gramatică practică romano-franțozească*. Buda, 1833, prefață.

[6] *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă*. București, 1835, p. IV—V.

[7] *Oglinda înțelepciuni cunoștința sineșului coprinzătoare de antropologie și cosmologie...* București, 1843, p. XI.

[8] *Fabule în versuri seau poezii alegorice*. Iași, 1835, precuvîntare.

[9] *Gramatica romanească pentru îndreptarea tinerilori*. Buda, 1822, p. 134.

[10] *Curierul românesc*, 1832, nr. 29, mai 8, p. 116.

în prezent : scriitorii „*au lucrat limba, au îmbogățit-o*" ; în viitor : „*limba românească lucrîndu-se se poate face una din cele mai dulci și cele mai mlădioase limbi ale Europii*"[1].

Se atinge, în afirmația de mai sus, și *problema aportului scriitorilor la dezvoltarea limbii române literare*. Preocuparea aceasta nu este incidentală, izolată ; ea se regăsește mereu în textele din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Se recunoaște de acum rolul considerabil al scriitorului în formarea, dezvoltarea, îmbogățirea și cultivarea limbii române. Nicăeri poate, în această epocă, nu s-a subliniat mai clar rolul creator al scriitorului ca în următoarele cuvinte ale lui Heliade : „*Literații își fac singuri termenii cînd dobîndesc ideile, și lumea se ia după aceia cari au dat limbii niște termeni și niște forme potrivite pe firea ei*[2]". Limba periodicelor, care rezultă din efortul colectiv al scriitorilor epocii, este considerată adesea ca model de limbă corectă, ca îndrumător de prestigiu. „Cu plăcere videm — se scrie în *Albina românească* — că *publicarea foilor periodice în limba patriei, are asupra culturei limbei o înriurire folositoare*"[3]. Aceeași revistă afirmă că „chemarea" ziarelor „este mai cu samă *a prelucra limba*"[4].

Una dintre cele mai arzătoare probleme ale epocii este aceea a *unificării limbii române literare*. Cîțiva moldoveni, în frunte cu P. G. Seulescu, acuză pe munteni de a fi încercat să impună tuturor provinciilor graiul lor, de „a-și face provințialismul idiomă comună și oarecum cu putere dictatorică fără învoirea nației"[5] ; extinderea graiului muntenesc în limba scriitorilor din celelalte provincii reprezintă, pentru acesta, un adevărat pericol : „filologii Țerei Românești . . . cer ca toți românii să urmeze provințialismului lor, ațițind cu aseminea renovații solice o polemică între literații români . . . Din astfel de neînțălegeri se iviră mai multe forme gramaticești, mai multe secte literarie și desbinări cășunătoare . . . nației românești, carea, precumu-i este începutul unul, de asemi nea *are trebuință de o singură limbă*"[6].

O replică oportună la aceste declarații alarmante vine tocmai din partea unui moldovean, a lui Costache Negruzzi, care afirmă că el însuși urmează „regulelor literaților munteani" : „Cuvîntul pentru ce am urmat regulelor literaților munteani, este că ele mi-i s-au părut *potrivite pe timpul* [*sic* ! = tipul] *limbei, mai înțălese și mai românești*"[7].

Există însă — în această perioadă — și ideea că *limba literară trebuie fundamentată pe stilul cărților bisericești*. Același Seulescu scria, cu alt prilej, că scriitorii pot ajunge la unire „în privirea [= privința] formelor" numai „avînd de model stilul cărților bisericești".[8] Recomandarea lui Seulescu nu e urmată nici de autorul ei ; Negruzzi observa, cu ironie, că stilul articolelor lui Seulescu „e departe de stilul bisericesc cît cerul de pămînt"[9]. Ideea apropierii limbii literare de aceea a cărților bisericești apare des în epocă și provine din constatarea că stilul operelor religioase era, dintre stilurile existente, cel mai unitar, literatura bisericească avînd cea mai veche tradiție în cultura românească.

Asupra altor probleme ale limbii literare — așa cum apar ele în prima jumătate a secolului al XIX-lea — vom reveni într-o notă viitoare.

Mircea Seche

---

[1] Heruvim Nestor, *Atala-René* de F. A. de Chateaubriand. București, 1839, p. I—III.

[2] *Paralelismu între limba romana și italiana*. București, 1840—1841, vol. I, p. 53—54.

Albina românească, XV (1843), nr. 56, iulie 18, p. 221.

[4] Idem, XIX (1847), nr. 3, ianuarie 9, p. 10.

Idem, X (1839), nr. 64, august 13, p. 263—266.

[5] Idem, X (1839), nr. 51, unie 29, p. 209—212

[7] Idem, X (1839), nr. 59, iulie 27, p. 244 ; cf. aceeași idee a I. Genilie, în supliment la *Cantor de avis și comers* 1838 mai 13.

Albina românească, X (1839), nr. 55, suplement, iulie 13, p. 230.

Idem, (1839), nr. 59, iulie 27, p. 245.

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

ERATĂ

Pag.	rîndul:	în loc de:	se va citi:
33	4 de sus	desuetitudine	desuetudine
33	16 „ „	ea "mama	ea este "mama
35	4 de jos	propoziţii	proporţii
55	2 de sus	,i,	,ŧ, i
55	7 „ „	sd	ds
83	col. 1, 11 de sus	a capete	la capete
83	col. 1, 14 de sus	lalcătuieşte	alcătuieşte
83	col. 1, 7 de jos	*ţăuţi*	*tăuţi*
83	col. 1, 1 de jos	*ghires*	*ghireş*
94	20 de sus	*las criptură,*	*la scriptură,*

Limba română, nr. 2/1958 — c. 560

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 3
BUCUREȘTI

C. 580

Lei 2

I 8118
Biblioteca Centrală

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

3
ANUL VII
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990
97
0 IUL 2005

I 8118

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

-- ULL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

IAN 2022

3

ANUL VII

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1937

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil*; acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BULGĂR; MARIA ILIESCU; C. OTOBÎCU; SORIN STATI; ST. TOMA.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei, 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 3.85.05

SUMAR

CULTIVAREA LIMBII

Pag.

C. OTOBÎCU și M. MITRAN, Despre limbajul criticii literare 5

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

G. BELDESCU, Coordonarea simplă, complexă și contextuală 19
LUIZA și MIRCEA SECHE, Creațiile lexicale personale la I. Budai-Deleanu 39

LIMBA TRADUCERILOR

GABRIELA GEROTA, Versuri fără poezie 48
RODICA CIOCAN, „Pan Tadeusz" în traducere românească 53

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

MARIA I. GABREA și GH. N. DRAGOMIRESCU, Cîteva probleme de sintaxă — pe marginea temei de gramatică dată la examenul de admitere în școala medie în sesiunea din iulie, 1957 — 64
GH. GOIAN, Contribuții la metodica predării ortografiei 73

CRONICĂ

MIRCEA MITRAN, Sesiunea științifică a tinerilor cercetători din Academia R.P.R. 87
A. NICOLESCU, Sesiunea științifică a cadrelor didactice din Universitatea „C. I. Parhon", București 90
MARIUS SALA, Discutarea proiectului Noului atlas lingvistic românesc pe regiuni (NALR) 92
V. ȘUTEU, Primele înregistrări de texte dialectale pentru arhiva fonogramică a limbii române 96

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Acad. AL. ROSETTI, *Limba română în secolele al XIII—al XVI-lea*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1956, 241 p. (*Steriu Maria*) 101
Analele Universității „C. I. Parhon" din București (seria : Științe sociale ; filologie, 1957) (*Gh. Bulgăr*) 105
Dicționar român-maghiar — Román-Magyar Szótár (Ed. științifică, 1957, 1275 p.) (*I. Neiescu*) 106
Material lexical în studiile etnografice despre port (*T. Teaha*) 107

NOTE

GH. BULGĂR, O operă literară inedită 109
ROVENA ȘENCHI, Expresia : *M-a picat la examen* 110

CULTIVAREA LIMBII

DESPRE LIMBAJUL CRITICII LITERARE

DE

C. OTOBÎCU și M. MITRAN

Literatura noastră contemporană, orientată cu precădere spre temele vieții pe care o trăim, a obținut mari succese în oglindirea realității noastre revoluționare și a contribuit mult la educarea oamenilor în spiritul socialismului. Ea a urmat, în ultima vreme, un drum ascendent, pe care l-a străbătut într-o luptă continuă cu ideologia estetică burgheză. Dezvoltarea literaturii depinde însă în oarecare măsură și de critica literară. Aceasta analizează operele de artă și stabilește valoarea lor artistică, și ideologică, încurajează tendințele și curentele progresiste și le combate pe cele dăunătoare. Toate acestea presupun o poziție ideologică fermă și avansată. Critica noastră literară contemporană dispune de aceste elemente și a făcut serioase progrese în analiza complexității fenomenului literar și a procedeelor artistice ale scriitorilor. Luptînd de pe pozițiile esteticii materialiste ea a contribuit cu mult succes la orientarea tinerei noastre literaturi socialiste pe calea reflectării aspectelor celor mai importante ale vieții contemporane.

Scriitorii mai tineri așteaptă însă de la critica literară nu numai un sprijin pentru formarea concepției lor artistice, ci și o îndrumare minuțioasă, perseverentă și continuă în ce privește folosirea procedeelor artistice și în special în ce privește folosirea artistică și corectă a limbii. Considerată sub acest aspect, critica noastră literară contemporană este deficitară. Partea rezervată în cele mai multe articole de critică literară acestui scop este neînsemnată, iar articolele consacrate în întregime îndrumării tinerilor scriitori din acest punct de vedere sînt foarte puține. Aceasta se datorește faptului că mulți dintre criticii literari contemporani nu au o pregătire filologică temeinică. De lucrul acesta se convinge oricine citind

în articolele de critică literară partea rezervată analizei măiestriei artistice a scriitorilor. Unii critici literari, făcînd o astfel de analiză, nu depășesc superficialitatea unor fraze șablon : *are o limbă vie și curgătoare, bogată în imagini și ziceri populare; frazele lui denotă înrudirea cu limba populară, ceea ce arată că scriitorul face sforțări spre a-și găsi un instrument de exprimare și-l găsește numai în limba populară; fraza lui are un anume ritm care este obținut în genere prin mijloace simple, ca repetarea unor substantive sau adjective cu același sens, care pe de o parte întăresc ideea, pe de alta, dau ritm frazei.* Asemenea fraze desprinse dintr-un articol despre o carte a lui Marin Preda se potrivesc tot atît de bine într-un articol despre o carte a lui Titus Popovici. Adeseori, cînd interpretarea stilistică depășește limitele șablonului banal și superficial, trece direct în imperiul ininteligibilului : *vibratilitatea și incertitudinea gramaticală dezvoltă un spațiu estetic necesar, acest spațiu constînd din amplitudinea de vibrații atît a categoriilor morfologice, cît și a funcțiunilor sintactice* (L.r., nr. 6, p. 35)[1].

Lipsa unei temeinice pregătiri filologice a unora dintre criticii noștri literari este și mai evidentă în articolele în care aceștia discută limba folosită de unii scriitori tineri în încercările lor literare.

În *Scrisul bănățean* (nr. 9, p. 94), un critic literar — ce-i drept nu prea cunoscut — scrie cu o nemulțumire care presupune multă competență : *tînărul colaborator stîlcește în primul rînd, în mod îngrozitor, timpii* (sic !). *Mai mult ca perfectul fuge după prezent, prezentul după imperfect, acesta după perfectul simplu, într-o goană atît de capricioasă încît îți vine amețeală. Un singur exemplu luat la întîmplare: Vasile își făcu în minte tot felul de presupuneri și ipoteze, complexe și reproșuri și pînă la urmă a atacat frontal.*

Criticul nostru nu se oprește însă aici, unde *goana atît de capricioasă a timpilor, încît îți vine amețeală* este de fapt o neconcordanță a timpurilor verbale, ci își continuă observațiile cu înflăcărare : *însăși fraza de mai sus* [e vorba de aceeași frază — *n.n.*] *nu este suferindă numai din cauza timpilor, ci și din cauza folosirii stîngace, improprii a cuvintelor și a expresiilor. Aici exemplele sînt și mai numeroase* :

... la vremea prînzului, cînd soarele se suise deasupra capului său ...
— cîteva muște impertinente îl zgîndărau pe nas și pe obraz ...
— ... un tînăr privește decent, pe furiș, o fată necunoscută ... etc.

Dacă am fi obligați totuși să considerăm improprii unele cuvinte din aceste crîmpeie de frază, citate de criticul nostru, nu le-am considera mai improprii decît expresia *frază suferindă*, folosită de criticul însuși.

[1] Dăm aici lista tuturor abrevierilor pe care le vom folosi în acest articol : L.r. = Limba română, C. = Contemporanul, G.l. = Gazeta literară, T.s. = Tînărul scriitor, T. = Tribuna, S. = Steaua, I.l. = Iașul literar, I.B. = Informația Bucureștiului, V.r. = Viața românească. Pentru că toate numerele folosite de noi sînt din 1957, vom indica numai numărul revistei și pagina.

În treacăt, notăm și faptul că deși criticul este foarte intransigent față de greșelile „tînărului colaborator", el își îngăduie totuși unele erori „simpatice" : în loc de *timpuri* verbale spune *timpi*, plural cu valoare semantică deosebită.

Exemple de acest fel, din care se vede că scriitorii tineri sînt lipsiți de o îndrumare substanțială și competentă în ce privește folosirea corectă a limbii, găsim foarte multe. Vom mai reproduce numai unul, pentru că intenția noastră nu este de a face cunoscute toate greșelile de acest fel, ci de a arăta unele slăbiciuni ale limbajului criticii literare contemporane.

Într-un articol apărut în *Contemporanul* (nr. 46 (580), p. 2) un critic literar cu reputație îi reproșează, pe bună dreptate, unui poet începător că nu cunoaște bine gramatica romînească, de îndată ce scrie : „romanța *ce-a* nouă".

Dacă observația criticului s-ar fi oprit aici, toate ar fi fost bune. Dar el ține neapărat — lucru care ni se pare, de altfel, firesc — să-i explice tînărului poet greșeala pe care a săvîrșit-o, și-i spune că ea constă în faptul că a despărțit articolul de pronume prin liniuță de unire. Dacă această explicație ar fi citit-o numai tînărul poet în cauză, încă n-ar fi fost nimic rău, dar dacă întîmplarea a făcut ca ea să fie citită și de alții, care știu cît de puțină gramatică, nimeni nu ia pe seama sa rușinea criticului nostru de a nu ști că *ce* din versul „romanța *ce-a* nouă" nu este pronume, iar *a* nu este articol.

Considerînd justă numai observația că este greșit scris : „romanța *ce-a* nouă", rămîne valabilă recomandarea pe care i-o face criticul literar tînărului poet de a învăța gramatică, dar îl sfătuim să-și găsească alt dascăl, întrucît criticul nostru literar mai are încă unele lacune.

Am discutat aceste exemple, poate nu cele mai semnificative, pentru a arăta că îndrumarea pe care o primesc tinerii scriitori din partea criticii literare, în ce privește folosirea corectă a limbii, este nesatisfăcătoare.

Lipsa de competență cu care se face uneori îndrumarea „celor ce cu sfială încearcă să pătrundă în lăcașul muzelor" nu este singurul viciu al criticii literare contemporane. El este acompaniat foarte adesea de muzica dezordonată a frazelor goale sau confuze prin care criticul literar, trist și grav, își rostește sentința.

Cine și-ar putea face altă părere despre fraze ca acestea : *poeziile înfeudate neinspirației autentice, cenușiului, convenționalului și perisabilului ar fi fost eliminate sau distilate pînă la cristalizări inedite, iar cele populate de imagini suferinde, de tautologii, de neclarități ori de lungimi ar fi fost meditate din nou și rescrise* (T.s., nr. 7, p. 87) ; *ancorînd în poezia*

de sugestie, încearcă transfigurări metaforice, la un nivel pe care l-am fi dorit generalizat în volum (T.s., nr. 7, p. 88) sau *mult mai real și persistent se dovedește pericolul navigării, în efluvii verbale, poezia fiind adulterată de entuziasme inconsistente* (V.r., nr. 4, p. 168).

Critica literară nu se adresează numai scriitorilor și nu-i îndrumează numai pe ei. Ea se adresează în aceeași măsură și cititorilor de literatură, care au nevoie de ea pentru a putea înțelege mai bine conținutul cărților citite, pentru a afla o confirmare sau o infirmare a ideilor proprii despre anumite opere. Această misiune a criticii literare, de a explica conținutul operelor de artă, pentru ca cititorii să înțeleagă mai bine mesajul artistului, este în zilele noastre — cînd lupta pentru culturalizarea maselor îmbracă cele mai variate forme — cel puțin tot atît de importantă ca și aceea de a orienta literatura pe o cale constructivă și mobilizatoare. Critica literară își va îndeplini această misiune numai dacă va fi scrisă clar și pe înțelesul cititorilor ei. Judecînd din acest punct de vedere articolele de critică literară care apar în diversele ziare, gazete și reviste din țara noastră, vom constata că multe dintre ele îndeplinesc numai în parte, iar altele de loc, misiunea amintită mai sus. Unii critici — și aici nu e vorba de „micii maeștri", de aceia care abia își fac debutul, ci de critici consacrați — cultivă parcă intenționat dificultatea. Lexicul și sintaxa lor devin așa de solitare că și un cititor cu multă putere de înțelegere e pus în încurcătură, dacă ține cu orice preț să înțeleagă ce a vrut să spună criticul. Fie de exemplu fraza : *Mai mult decît lirismul contemplativ, pe care îl depășește prin vibrația lăuntrică, prin legarea de viață, de concret, de realitatea materială, pe care o spiritualizează cu pondere și uneori chiar cu sfială, dar mai puțin decît lirismul dramatic care este mai compatibil cu oglindirea acțiunilor, a faptelor manifeste, mai expresiv cînd este vorba de redarea conflictelor, de exprimarea combativității, lirismul vieții trăite în adînc, se află între aceste două forme de manifestare artistică.* (C., nr. 47 (581), p. 6). Numărul mare de propoziții subordonate și de intercalări creează aici un labirint sintactic în care chiar mintea celui mai abil cititor se mișcă cu greu. În cazul de față pentru a arăta că lirismul vieții trăite în adînc este mai puternic decît lirismul contemplativ, dar mai slab decît cel dramatic, criticul a folosit o frază așa de stufoasă și de întortochiată încît cititorul trebuie să mediteze îndelung asupra ei pentru a-i pătrunde înțelesul.

Unii critici literari sînt mari meșteri în a închide idei simple în formule obscure. De exemplu, pentru a spune că limbajul pitoresc, obiceiurile și umorul popular nu pot fi valorificate pe plan artistic decît înfățișînd multilateral viața oamenilor, un critic literar se exprimă astfel : *pitorescul limbajului sau al obiceiurilor, umorul popular nu pot fi speculate literar în afara condiției umane noi, luată în totalitatea ei* (C., nr. 46 (580), p. 3). Iată și alte exemple : *în asemenea împrejurări nu numai parti-pris-urile ci și*

argumentele peremptorii ale timpului te fac să privești figurile evocate (S., nr. 9, p. 97) sau : *Se impută în anumite privinți, o egalizare o nivelare nefastă a universalului cărții* (S., nr. 9, p. 89).

Mentalitatea că scrisul întortochiat și dificil spune ceva mai mult decît scrisul clar și pe înțelesul tuturor este trăsătura specifică a unor critici. Cruzimea acestei mentalități condamnabile se manifestă în fraze de felul acesta : *oricum, opera poetului nostru cel mai de seamă aprinde și pune în stare de vibrație un incomparabil volum liric o eterogenie de materiale și valori de cultură a căror convergență, pornită din zări foarte depărtate, pronunțîndu-le caracterul de cosmicitate și transcendență, se vădește ca forță de recompunere a lumii, ca o neașteptată și altă gravitație* (L.r., nr. 6, p. 31—32). Asemenea fraze nu exprimă gîndirea, ci mai degrabă o ascund, o maschează. De cele mai multe ori frazele cu nesfîrșite perioade și întorsături stilistice dau naștere la echivocuri. Dintr-o frază ca cea pe care o vom reproduce imediat, cititorul află cu surprindere că briganzii schillerieni sînt luptători pentru libertate după răscoala lui Tudor Vladimirescu : *Bandiții lui Boerescu sînt niște „bravi" în spiritul eroilor operei lui Saverio Mercadante I Bravi sau niște briganzi schillerieni, luptători pentru libertate după răscoala lui Tudor Vladimirescu, romanul prefigurînd ciocoii lui N. Filimon* (V.r., nr. 6, p. 166).

Într-o conviețuire plăcută cu frazele întortochiate și dificile trăiesc în unele articole de critică artistică numeroase fraze goale, care chinuiesc intelectul cititorului cu bănuiala vreunui înțeles subtil, adînc. Iată cîteva exemple : *Această guvernare și precugetare permanentă, cu rigiditatea logicii, cu minuțiozitatea facturii, cu gustul său pentru „mecanism" și pentru ritmica neobosită contribuie la aparența de uscăciune și de lipsă a emotivității* (S., nr. 9, p. 108) ; *tristul erou devine dintr-o dată străveziu, lăsîndu-ne să măsurăm nu numai dimensiunile cazului individual, ci să sondăm în voie, — și să constatăm că n-avem nici un motiv de alarmă, fenomenul psiho-social pe care-l încarnează* (C., nr. 40 (574), p. 3) ; *gramatica nefiind viață, proces creator continuu, cum sînt poezia și limba vorbită, un rest indisciplinabil și nou scapă totdeauna aplicării ei celei mai exacte la o materie atît de improprie* (L. r., nr. 6, p. 33), sau *cînd ignoranța dispare și cînd rațiunea se redresează, mai rămîn în ungherele cugetului urme vagi din predispoziția ancestrală dar numai atît cît să ne ajungă pentru a ne juca și iluziona cu ea numai atît cît, edulcorată să devină material de construcție estetică* (S., nr. 9, p. 109). Zadarnică este truda iubitorilor de artă care aleargă prin această junglă frazeologică, îndemnați de speranța că vor găsi cîteva crîmpeie de gînduri, pentru ca strîngîndu-le la un loc să-și confirme sau să-și infirme propriile impresii despre o carte citită sau despre alte opere de artă.

Cultivînd cu perseverență un asemenea mod de exprimare nu este de mirare că unii critici — e drept, nu dintre cei consacrați — ajung

să scrie cu toată seriozitatea fraze care ar putea fi folosite fără nici o modificare în cele mai desăvîrșite parodii ale scrisului. Iată un singur exemplu : „Lupta pentru putere — da, evident, e prezentă (și de multe ori spectaculos) în lumea înfățișată de Petru Dumitriu, însă ea este *mijlocul* sau mai bine-zis *unul* dintre mijloacele de obținere a ceva mult mai important, mai cuprinzător, mai vital și care *el* e adevăratul pivot al operei, constituind, aș zice, alfa și omega, mobilul prim și ultim care orientează destinul eroilor. Mai precis vorbind — dacă am ține cu orice preț să recurgem la o explicație *monistă* (sublinierile aparțin autorului) a lucrurilor — ar trebui să vorbim despre aspirația spre fericire. . .” (S., nr. 9, p. 7).

Înrudite cu acestea din urmă sînt și frazele în care locul unei cugetări „înalte”, „savante” îl ia o cugetare naivă, dar nu lipsită de farmecul ridicolului pe care i-l atribuie locul ocupat într-un articol de „profundă” analiză a unei opere literare. De pildă, discutînd despre specificul poeziei unei tinere poete, în locul analizei conținutului de idei, un critic literar scrie : *nu e o poezie de interior, fiind exterioară, dinamică și voluntaristă* (C., nr. 40 (574), p. 3) sau *poezia Doinei Sălăjan este exterioară la propriu, adică se petrece afară, în livadă, pe stradă, pe drum, în soare, în ploaie, în vînt. Este elementară, adică e o poezie a elementelor primordiale, a senzațiilor elementare, a stărilor psihice pure, fără complicații și contorsionări* (C., nr. 40 (574), p. 3). Ciudat mod de gîndire : o poezie *se petrece* și este *exterioară la propriu* pentru că *se petrece în soare*, dacă *s-ar petrece* în casă ar fi *interioară* la propriu. O poezie a elementelor primordiale ale naturii, a stărilor psihice pure etc. este *elementară*. Pentru ca un cititor să poată lua în serios asemenea cugetări trebuie mai întîi să se lepede de modul de a gîndi obișnuit, al tuturor oamenilor.

Alteori, criticul, lăsîndu-se îndemnat de ispita unei explicații cît mai complete, ajunge la o adevărată beție de cuvinte : *Există aici o sete de spațiu exprimată ades prin motivul drumului, care e frecvent obsesiv. Poeta elogiază zborul pe drumul acesta mare, caută soluții de viață umblînd pe străzi pustii, gîndurile trec ca trenuri într-o gară, i-e dor să plece fiindcă drumul a robit-o, vrea să urce, să zboare, are de mers pe un drum care duce departe, își poartă căutarea departe, bate drumurile cîntînd, e convinsă că drumul e frumos dacă e greu, îi place să colinde din sat în sat, să plece pe mare, să încerce cu pasul început de drum, să știe drumul bine, ea cunoaște toate cărările, are un drum de suit* etc. Și, crezînd probabil că nu s-a înțeles, după ce citează două versuri (*În fața mea stă drumul larg deschis/Chemarea lui e vrajă minunată*), criticul adaugă : *Mereu dorind, bate drumurile cîntînd, fiindcă drumul e frumos dacă e greu. . .* (C., nr. 40 (574), p. 3).

În multe articole de critică literară sînt introduse cu timbru de noutate cugetări ca aceasta : *un om fără dorinți e ca și mort* (C., nr. 40 (574), p. 3), sau se fac preziceri în genul celor făcute de preoteasa Pitia : *Sîntem convinși că poezia tînără va fi revoluționară, socialistă, sau nu va fi* (C., nr. 40 (574), p. 3). Nu lipsesc nici cazurile în care unii critici de artă confundă noțiuni cu totul diferite între ele. Iată un exemplu : *Petrescu, interpretul vieții materiale, de care a rămas mereu profund legat, adîncind-o și oglindind-o în mișcările ei interne, în vibrațiile cromatice ale corpusculelor și undelor, prezente în fixitatea de cristal a formelor perceptibile, este tocmai liricul materiei, al vieții interne, a materiei surprinsă în mișcarea și iradiațiile ei* (C., nr. 47 (581), p. 6). E clar că aici criticul s-a lăsat furat de entuziasmul pe care i l-a provocat imaginea operei de artă și a confundat între ele două noțiuni distincte : *viața materială* și *materia*.

Foarte adesea se întîlnesc în articolele de critică literară îmbinări de cuvinte care sau nu spun nimic sau reprezintă exprimarea „prețioasă" și dificilă a unor idei și noțiuni simple : „omul contemporan considerat ca un *fond uman înghețat*" (C., nr. 46 (580), p. 3) ; „forța *revărsării sentimentale*" (C., nr. 37 (571), p. 3) ; „formulele *succesiunii verbale consacrate*" (C., nr. 40 (574), p. 3) ; „scriitorii nu sînt *dascăli* pedanți, inabili, *pentru uzul elevilor tocilari*" (C., nr. 44 (578) p. 3) ; „*confesiune care mai curînd se varsă în natură* decît e provocată de aceasta" (C., nr. 37 (571), p. 3) ; „*cîteva armonice ale sentimentelor centrale*" (C., nr. 1 (535), p. 3) ; „se urmăresc tocmai *sentimentele „civile"* ale acestora" (C., nr. 1 (535), p. 3) ; „descriind într-o jumătate de ceas o imensă *traiectorie ideologică*" (C., nr. 35 (569), p. 3) ; „*coordonate de bază ale imaginii artistice*" (C., 35 (569), p. 3) ; „se poate dobîndi însă *orchestrarea frazei plastice*" (C., nr. 35 (569), p. 6) ; „*o coordonată istorică* a realismului critic" (C., nr. 35 (569), p. 3) ; „îmbogățește orizontul uman prin *dimensiunea frumuseții* descoperită în existența zilnică (C., nr. 20 (554), p. 5) ; „registrul emotiv al unor *temeri de intensitate aproape viscerală*" (C., nr. 20 (554), p. 5) ; „*personajele devin uneori inconsistente*" (C., nr. 20 (554), p. 3) ; pun în primul plan al poeziei, *elementele cele mai imateriale, imponderabile, inefabile*" (C., nr. 37 (571), p. 3) ; „limita directă de *elaborare sentimentală* a sufletului" (C., nr. 38 (572), p. 3) ; „*dau faptelor, oamenilor și cuvintelor o amploare, o rezonanță, o dilatație impresionantă*" (C., nr. 42 (576), p. 3). După citirea unei asemenea fraze, ca cea din urmă, e firesc să ne întrebăm cum arată *oamenii cu rezonanță*, și *cuvintele care au suferit o dilatație impresionantă*? Oricît ne-am strădui, fără indiscreția criticului nu vom înțelege nimic. Folosirea frecventă a unor asemenea formule, care nu sînt lipsite de orgoliul inteligenței, creează impresia unui limbaj aparte, a unui limbaj cu totul special, care închide cititorului obișnuit orice cale de acces în critica literară.

La formarea unei astfel de impresii contribuie nu numai sintaxa bizară, despre care a fost vorba pînă aici, ci și numărul mare de neologisme inutile, cu care sînt presărate articolele unor critici literari. Ideea că neologismele constituie expresia unei anumite subtilități în analiza fenomenului literar, cu care-și justifică mania neologistică unii critici, este evident ridicolă. Nici un om dotat cu simțul realității n-o să spună că nu se poate face o critică artistică autentică fără cuvinte ca : *abstrus* („un pedant *abstrus*" C., nr. 35 (569), p. 1); *adjuvant* („ca un *adjuvant* al expresiei poetice " L.r., nr. 6, p. 35); *amplexiune* („Tema războiului e tratată și în romanul lui Cezar Petrescu, Întunecare (1927) cu *amplexiunea* tuturor claselor sociale" V. r., nr. 6, p. 171); *badinaj* („accentuat prin tonul de ieftin *badinaj*" C., nr. 44 (578), p. 3); *comper* („anunță a treia și a patra oară *comperul*" C., nr. 20 (554), p. 4); *congener* („filozofie de fapt *congeneră* melancoliei poetului " L.r., nr. 6, p. 39); *dezabuzat* („se înscrie în categoria poeților *dezabuzați*" C., nr. 38 (572), p. 3); *imajerie* (Toată *imajeria* dispare. Nu mai rămîne din agitația precedentă, decît muzica de fond" V.r., nr. 6, p. 143); *incarnadin* („poetul se închipuie și exprimă un patos sublim de alt Pygmalion, un Pygmalion însă al mutării frăgezimilor *incarnadine* în Afrodită eternă" L.r., nr. 6, p. 38); *insolit* („este un fenomen *insolit*" C., nr. 40 (574), p. 3.); *marjă* („Spiritul fin al lui Gabriel Marcel. . . ne lasă totuși *o marjă* de optimism V.r., nr. 6, p. 13); *pandant* (ca un *pandant* al acesteia s-a vorbit și despre... S., nr. 9, p. 7.); *paroxistic* („*măsurilor paroxistice*" S., nr. 9, p. 109); *sanhedrin* („orice *sanhedrin* de esteți " C., nr. 46 (580), p. 2); *sordid* („o impostură permanentă, *sordidă*" C., nr. 40 (574), p. 3), *sempitern* („visul acestei mutații a efemerului în *sempitern* e aspirație lirică fundamentală" L.r., nr. 6, p. 38); *terifiant* (deslănțuirea aceasta *terifiantă* e o confidență uriașă. . ." S., nr. 9, p. 109); *torționar* („*torționarul* nr. 1 al unui asemenea iad" C., nr. 1 (535), p. 3); *tribulație* („învingînd *tribulația* individuală C., nr. 38 (572), p. 3); *truculent* („vocabular adesea *truculent*" S., nr. 9, p. 123); *tușă* („o tonalitate mai tristă, mai melancolică, ale cărei *tușe* rezultă de multe ori din. . . " C., nr. 38 (572), p. 3); *trenant* („planuri *trenante*" C., nr. 44 (571), p. 5); *versicolor* („o perdea de nestemate tremurătoare și *versicolore*" S., nr. 9, p. 108). Unele dintre aceste neologisme (*badinaj*, *dezabuzat*, *insolit*, *tribulație*, *truculent*), deși au pătruns mai de mult în limbajul gazetelor, continuă să facă parte din lexicul parazitar și inutil. Ele nu denumesc noțiuni pentru care ne lipsesc cuvintele românești. Mult mai condamnabil este însă cosmopolitismul unor critici care introduc în limbajul presei expresii străine, pe motivul că n-au cuvinte românești cu care să exprime noțiunile respective. Luînd seama acestor expresii ne convingem că nu limba română este săracă, ci priceperea lor de a o folosi este puțină. Cine ar putea să spună altfel citind în

revistele noastre expresii ca : *les bas-fonds* („scriitorul are o predilecție pentru *les bas-fonds*" C., nr. 1 (535), p. 3), *faculté maîtresse* („ în spiritul aceleiași *faculté maîtresse* pe care am căutat să o desprindem" S., nr. 9, p. 88); *globe-trotter* („ca un adevărat *globe-trotter* fără itinerar" S., nr. 9, p. 88); *happy-end* („spre a constata dacă romanul e cu *happy-end*" C., nr. 35 (569), p. 6); *une tête pleine, une tête bien faite* S., nr. 9, p. 123), *hors-texte* („să publice *hors-texte* reproduceri" S., nr. 9, p. 110); *hors-concours* („le expune, într-un fel, *hors-concours*", S., nr. 9, p. 110) etc.

Articole de critică literară care conțin numeroase neologisme, de felul celor arătate mai sus, sînt greu de înțeles nu prin abstracțiunea ideilor, ci din cauza cuvintelor. Evident, nu susținem prin aceasta o degradare a noțiunilor pentru a da celor grăbiți impresia că înțeleg, dar prea se folosesc multe neologisme, încît ideile sînt ofilite de pedanterie, de extravaganță.

Unii critici literari își rezervă nu numai libertatea de a-și înveșmînta ideile într-o haină lexicală străină, sub pretext că numai așa pot să exprime cele mai adînci subtilități artistice, ci și pe aceea de a crea în permanență cuvinte noi. Multe din aceste creații lexicale noi, fiind formate din elemente și cu procedee românești, spre deosebire de împrumuturile din limbi străine, au calitatea de a fi înțelese, dar au și viciul de a nu exprima noțiuni noi. Or, vitalitatea și valoarea unui cuvînt nou creat sînt date tocmai de contribuția lui la îmbogățirea cunoștințelor și a noțiunilor noastre. Supuse unei asemenea judecăți, nu știm dacă cuvintele pe care le vom cita își vor putea susține dreptul la viață : *adolescentin* („această individualitate izbucnește *adolescentin*" T.s., nr. 7, p. 87); *brevitate* („ne surprinde însă *brevitatea* acestui elogiu" S., nr. 9, p. 124); *caricare* („principalul mijloc de reliefare satirică folosit de N. Țanțomir este exagerarea liniilor, *caricarea*" I. l., nr. 5, p. 98); *catastrofic* („literatura științifică fantastică care se publică în occident (așa-zisa „science-fiction") are un caracter *catastrofic*" V.r., nr. 6, p. 130); *a clasiciza* („pe măsură ce inspirația i se *clasicizează*" L.r., nr. 6, p. 36); *coextensiv* („valorile poetice sînt *coextensive* în cuprinsul lor absolut" L.r., nr. 6, p. 31); *concretețe* („imagini artistice care capătă o mare *concretețe*" C., nr. 35 (569), p. 3), *consubstanțial* („Doina Sălăjan a depășit influența Magdei Isanos, care nu-i era *consubstanțială*" C., nr. 40 (574), p. 3); *clișeist* („frecvența *clișeistă*, a termenilor de argou" T.s., nr. 8, p. 81); *cvintesențiat* („respiri adînc un aer nou, un ozon *cvintesențiat* din toate vijeliile veacurilor" S., nr. 9, p. 106); *deconspirat* („ e *deconspirată* intenția de a revizui" V.r., nr. 4, p. 162); *demoniac* („. . . supune torturii morale pe Anița cu o cruzime *demoniacă*" V.r., nr. 6, p. 150); *derealizare* („metodă de *de-realizare* a lumii" C., nr. 20 (554), p. 5; *dialogic* („aspectul *dialogic* al. . . C., nr. 20 (554), p. 5); *eterogenie* („opera poetului nostru pune în stare de vibrație un

incomparabil volum liric, o *eterogenie* de materiale. . . " L.r., nr. 6, p. 32); *imortalitate* („trece oarbă pe lîngă norocul *imortalității* ei "L.r., nr. 6, p. 38); *intenționalitate* („din *intenționalitatea* povestirii" C., nr. 20 (554), p. 3); *istorietate* („conținutul realismului presupune neapărat o raportare istorică, *istorietatea* privind adevărul social" C., nr. 35 (569), p. 3); *istoricizare* („*istoricizarea* formulei lirice" L.r., nr. 6, p. 31); *latență* („*latență* cunoscut ă a limbii noastre" L.r., nr. 6, p. 33); *liricoid* („aduce prin esența sa cîteodată *liricoidă*. . ." T.s., nr. 5, p. 76); *lirizant* („toată viziunea lui Grigorescu este *lirizantă*" C., nr. 47 (581), p. 6); *ostentat* („procedeul este evitat *ostentat* de autori" I.B. nr. 1046, p. 2); a *obiecționa* („ se *obiecționează* unei realizări de proporțiile Cronicii de familie" T., nr. 40, p. 2); *a paraleliza* („demonul" lui Eminescu *paralelizează* numai un timp. . ." L.r., nr. 6 p. 38); *a se profesionaliza* („cînd scriitorul *se profesionalizează* de tînăr, îl amenință un mare pericol" C., nr. 35 (569) p. 7), *progresism* („de la *progresism* lăbărțat la egoism cinic" C., nr. 35 (569), p. 3); *rotofos* („este umbra unui pom bătrîn cu crengi *rotofoase*" C., nr. 44 (578), p. 3); *siluetare* („*siluetarea* unui grup de oameni" I.B., nr. 1008, p. 2); *victimizare* („Toți aceștia fac într-un stil specific prin *victimizarea* subalternilor, ucenicia luptei pentru putere" V.r., nr. 4, p. 138).

Nici tendința de a forma adjective de la numele tuturor scriitorilor nu ni se pare justificată. Dacă astfel de adjective își găsesc totuși o justificare în unele împrejurări, oricine înțelege că sînt absurde în expresii ca : „o ultimă privire de rămas bun peste plăcuta, intima *ehrenburgiană* odaie de lucru" (C., nr. 35 (569), p. 7). Nu mai vorbim că în multe cazuri aceste derivate se fac greșit. Și mai ciudat pare însă că unii critici simt nevoia, bineînțeles imperioasă, de a forma și verbe de la numele scriitorilor. De exemplu, un critic folosește verbul *a pilatiza* (T.s., nr. 7, p. 86).

Din exemplele discutate pînă aici se vede că multe din inovațiile lingvistice care se întîlnesc în critica literară sînt determinate nu de nevoia de a exprima noțiuni sau idei noi, ci de intenția unor critici de a vorbi altfel pentru a da impresia că spun lucruri noi. Această simulare a noului este curată măsluire și nu trebuie confundată cu tendința nobilă, pe care o manifestă, în general, spiritul uman, de a da o expresie cît mai plăcută, cît mai elegantă noțiunilor și ideilor deja cunoscute.

Tot în ce privește lexicul se mai impune o remarcă. Limbajul criticii literare a fost invadat, cu ajutorul criticilor, de terminologia științelor pozitive și a celor sociale. Fiecare critic introduce cuvinte după puterile lui și după preferința pe care o are pentru un anumit domeniu științific. Astfel au ajuns să fie întrebuințați în critica literară termeni ca : *alchimie intelectuală* (C., nr. 20 (554), p. 1), *coloratură anxioasă* C., nr. 1 (535), p. 3); a adăuga sufletului modern un *coeficient original*

(C., nr. 1 (535), p. 3); *competiție erotică* (V.r., nr. 6, p. 171); *cristalizarea* adevăratei Eneide (I.l., nr. 1, p. 144); *frecvența electrică a poeziei* (L.r., nr. 6, p. 34); *germinație figurativă* (L.r., nr. 6, p. 38); *cuvînt placentar* (L.r., nr. 6, p. 37); *proliferare* (S., nr. 9, p. 118); *purulență* (C., nr. 40 (571), p. 3); *recoltă literară* (C., nr. 1 (535), p. 3); *transportul poetic* (V.r., nr. 11, p. 131); *erotismul sublimat* (C., nr. 20 (554), p. 3); *unde vibratorii* (C., nr. 47 (581), p. 6); *voltajul curentului poetic* (L.r., nr. 6, p. 34) etc.

Evident, acești termeni nu sînt folosiți cu înțelesul lor propriu, ci cu unul figurat. Critica literară, fiind și ea un gen de literatură, are libertatea pe care o au toate celelalte genuri, de a folosi cuvintele cu înțeles figurat. Dar în măsura în care ea tinde să se constituie ca știință a literaturii, această libertate i se îngustează. Toate științele au un fond lexical al lor, o terminologie proprie, pe care o folosesc nu în sens figurat, ci la propriu. Critica literară are și ea un fond lexical specific, însă mult mai redus în raport cu celelalte științe. Acest fond a scăzut și mai mult în ultima vreme prin părăsirea terminologiei proprii analizei stilistice, de care critica literară contemporană aproape că nu se mai ocupă. Tendința de a completa terminologia criticii literare prin adoptarea, cu sens figurat, a termenilor din științele pozitive nu ni se pare cea mai bună soluție.

Am insistat asupra unor vicii ale stilului criticii literare contemporane, pentru că ele îi împuținează mult numărul cititorilor și o împiedică să-și îndeplinească unul dintre scopurile ei fundamentale: interpretarea operelor artistice pe înțelesul cît mai multor cititori și educația estetică a acestora.

În afară de aceste slăbiciuni specifice, în limbajul criticii literare pot fi întîlnite, într-o măsură mai mică sau mai mare, toate celelalte greșeli de limbă care se observă în scrisul contemporan. Lipsa acordului între părțile propoziției, folosirea improprie a prepozițiilor și alte greșeli de acest fel se întîlnesc în unele studii și articole de critică literară tot așa de des, ba chiar mai des uneori, ca în publicațiile de altă natură, unde semnează oameni cărora nu li se cere — sau nu au din diferite motive — o pregătire filologică deosebită.

Este îndoielnic că o idee, oricît de prețioasă, poate fi receptată ca atare atunci cînd este expusă într-o formă necorectă din punct de vedere gramatical. Acordul între părțile propoziției credem că este o cerință minimă. Totuși, nu rareori găsim redactări de felul acestora: „... *nimic* din toate acestea nu ne *lăsau* să lămurim capacitățile ei" (C., nr. 35 (569), p. 3); „... *plăcerile* tinereții *constă* tocmai în asemenea exerciții sadice" (V.r., nr. 4, p. 138); „*Fiecare*... aduce... aportul poporului din care *fac* parte" (I.l., nr. 1, p. 103).

Am semnalat mai sus mania frazelor interminabile care pun la grea încercare răbdarea cititorului și am arătat dezavantajele pe care

le implică. Asemenea fraze se întorc chiar împotriva autorilor lor, care se încurcă în hățișurile fără capăt, se poticnesc și uită pînă și relațiile dintre cuvintele pe care nu mai sfîrșesc să le înșire. Numai așa credem că se explică frecvența lipsei de acord în fraze ca acestea : „*Pătrundem* în alcovuri regale, în birourile de prim rang, în cele mai selecte case ale Bucureștilor anului 1940 cu garanția documentației exacte a atmosferei, *însoțit* de un comentariu prob și calificat artisticește, prin intermediul unei narațiuni de calitate" (V.r., nr. 4 p. 139) ; „*Frumoasă* e nu numai realizarea dorinței ci și așteptarea împlinirii ei, *efortul* spre momentul împlinirii" (C., nr. 40 (475), p. 3) ; „. . . nu caraghioslîcul și ridicolul individual îl interesează pe Mazilu, ci crima de minciună față de realitatea lumii noi pe care *le* urmărește ca atare, căutînd flagrantul delict" ; (C., nr. 40 (571), p. 3) sau „. . . ar fi greșit să credem că *însușirea* limbajului modern și *orientarea* spre anumite sectoare neexploatate poetic ar fi *suficient* pentru realizarea creației de valoare. . . " (V.r., nr. 4, p. 164).

Dacă tinerii scriitori s-ar simți la un moment dat ispitiți să-și ia ca model de scriere pe judecătorii lor — criticii literari — ar trebui să scrie după exemplul acestora : „*pătrundem însoțit ; efortul e frumoasă ; crima pe care le urmărește* ; *însușirea. . . și orientarea. . . ar fi suficient* iar nu : *pătrundem însoțiți ; efortul e frumos ; crima. . . pe care o urmărește ; însușirea și orientarea. . . ar fi suficiente*) cum recomandă gramaticile.

Din aceeași goană după „original", căutat în siluirea limbii, sînt încălcate valorile reale ale prepozițiilor, fiecare critic întrecîndu-se cu ceilalți în repudierea uzanțelor gramaticale cunoscute și acceptate de toată lumea. Omiterea prepoziției, folosirea ei acolo unde nu era nevoie sau întrebuințarea improprie sînt fapte curente : „Octavian Goga are acum o concepție despre poezie, — mai exact spus — consideră poezie adevărată numai [pe] cea de dragoste" (S., nr. 1, p. 83) ; „Afecțiunea nețărmurită și admirația față de cei mulți și harnici străbate *în* toată opera poetului" (C., nr. 568 (32), p. 2) ; „Însoțindu-și cuvîntarea groasnică *printr*-un zîmbet foarte sever" (S., nr. 9, p. 93).

Alteori în locul acuzativului cu prepoziție, cum cer unele verbe, apare o greșită construcție cu dativul : „. . . intenția de *a-l cîștiga unui anume* gen de literatură. . . " (S., nr. 1, p. 80), în loc de. . . *cîștiga pentru* un anume gen ; sau „Tînărul poet *se compară* adeseori *acelui* fluture care. . ." (S., nr. 1, p. 82), în loc de. . . se compară *cu* acel fluture, cum cere verbul respectiv.

Lista ar putea fi mărită și ilustrată cu numeroase exemple. Socotim însă că numai semnalarea lor este suficientă.

Nu ca o greșeală propriu-zisă de limbă, ci ca o latură negativă a stilului, poate fi discutată folosirea pînă la epuizare a unor clișee

stilistice, care datorită desei lor întrebuințări au devenit foarte banale. Aceste clișee, născute sub pana criticilor consacrați, sînt reluate apoi de „micii maeștri" și folosite cu emfază la tot pasul. Despre un critic de artă cu calități remarcabile se spune că „știe să interpreteze *la diapazonul unui gust ales* arta contemporanilor săi" (S., nr. 9, p. 97). „Ca limbă, el se menține tot timpul *la nivelul cerebral* al unui propagator de idei" (S., nr. 9, p. 98) sau se ridică „*la un înalt nivel* de stilizare expresivă" (S., nr. 9, p. 110).

Foarte adesea se vorbește de „mobilizarea conștiinței poetice *pe dimensiunea fundamentală a timpului*" (C., nr. 38 (572), p. 3), pentru a „aduce în literatura noastră nu numai universul rural trecut *la numitorul ondulației cotidiene*" (S., nr. 9, p. 25), ci și „*valorile cardinale ale spiritului omenesc*" (S., nr. 9, p. 9), pentru „a îndeplini o misiune. . . față de umanitate *la scara eternității* (C., nr. 37 (571), p. 3). Toate acestea sînt posibile „*la grade și cu șanse de satisfacere diferite*" (S., nr. 9, p. 7), nu ne putem afla „*la același grad* de mulțumire" (C., nr. 38 (572), p. 3). Dacă un poet are „*opere majore*" (S., nr. 9, p. 33) și i se descoperă „*trăsăturile majore*" (S., nr. 9, p. 28), „*laturile tari*" (C., nr. 44 (571), p. 5) sau cel puțin „*punctele majore* ale scrisului său" (S., nr. 9, p. 33), dacă se află în personalitatea lui o „*polivalență a resorturilor intime*" (S., nr. 9, p. 88), „*potențialele lui literare*" (V.r., nr. 9, p. 94) sau „*trinitatea supremelor valori* ale paletei" (S., nr. 9, p. 98), într-un cuvînt, dacă e „înzestrat cu *caratele artei* (S., nr. 9, p. 32), atunci i se poate acorda „*un certificat major* de calificare poetică" (C., nr. 38 (572), p. 3). Toate acestea se pot stabili numai dacă nu se „influențează în vreun fel asupra *temperaturii comentariului*" (S., nr. 9, p. 86).

*

Scăderile semnalate în rîndurile de mai sus, deși nu caracterizează întreaga noastră critică literară, reprezintă totuși o latură negativă care trebuie combătută, întrucît influențează în rău rolul pe care trebuie să-l îndeplinească critica literară. Atunci cînd își scriu articolele și studiile literare, criticii nu trebuie să uite că în condițiile actuale, cînd se duce o mare luptă pentru răspîndirea culturii în mase, ei au un rol important; ca militanți pentru revoluția culturală, criticii literari trebuie să simtă răspunderea pentru fiecare cuvînt scris, întrucît nu se adresează unui cerc restrîns de inițiați ci unui larg cerc de cititori, din cele mai diverse profesii, cu un nivel cultural inegal, care așteaptă de la ei îndrumare în problemele literaturii și artei.

De asemenea, ei au, prin activitatea lor, o mare înrîurire asupra educației și dezvoltării tinerelor talente din domeniul criticii și al creației

literare. Cum am arătat mai sus, din cauza adoptării unui limbaj preţios, ermetic, uneori argotic, ori cu supărătoare deficienţe gramaticale, multe din articolele de critică literară nu-şi ating scopul de a explica şi populariza operele de artă, nefiind înţelese de cititori. Folosirea cuvintelor vagi, aproximative, care cer alte cuvinte ca lămuriri, precizări, completări, însemnează o irosire a mijloacelor de exprimare ale limbii. Frazele prea împodobite, pline de metafore şi cuvinte preţioase, emfatice, reduc considerabil claritatea expunerii. Firește nu încercăm să acreditățm ideea că articolele şi studiile literare trebuie să adopte un limbaj simplist, monoton, fără diferenţieri între autori. Dar originalitatea şi frumuseţea expresiei şi a stilului nu trebuie căutate în siluirea normelor limbii, în adoptarea unui lexic plin de barbarisme şi de creaţii nefireşti. Marii noştri scriitori au dovedit prin opera lor că limba romînă dă posibilitatea celor care o cunosc şi ştiu să o mînuiască, să exprime cele mai subtile nuanţe şi cele mai abstracte idei, să creeze cele mai variate imagini artistice. Criticii literari de seamă, din trecut şi de azi, probează încă o dată aceasta prin studiile lor.

Respectînd această valoroasă tradiţie, criticul, în egală măsură cu scriitorul, trebuie să cumpănească, să cîntărească bine fiecare cuvînt înainte de a-i da drept de circulaţie sub semnătura sa.

Dacă vor să dea poporului lucrări valoroase şi utile, criticii, ca şi scriitorii, nu trebuie să uite îndemnul lui M. Gorki de a scrie în aşa fel, încît „cuvintele să stea la strîmtoare, iar gîndurile să se simtă în largul lor".

Poziţia ideologică a criticului, convingerea sa fermă că gîndul exprimat este un adevăr valoros, necesar celor pentru care scrie, trebuie să-i mărească exigenţa faţă de felul cum se exprimă.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

COORDONAREA SIMPLĂ, COMPLEXĂ ŞI CONTEXTUALĂ

DE

G. BELDESCU

Despre raportul de coordonare s-a scris în ultimul timp mult. S-au ridicat probleme noi şi interesante, dintre care unele au căpătat soluţii contradictorii, altele au prilejuit explicarea unor situaţii confuze, iar altele au dus la concluzia că definiţia însăşi a coordonării ar trebui revizuită[1]. Ca peste tot în sintaxă, fapte pe care tradiţia şcolară ni le înfăţişa simple şi definitiv rezolvate, se dovedesc a fi complexe şi încă neconturate. În lucrarea de faţă ne propunem să aducem în discuţie un alt aspect al coordonării, şi anume *formele pe care le ia raportul de coordonare în funcţie de natura termenilor coordonaţi.* Am folosit cu predilecţie exemple culese din cărţi care circulă în şcoală, spre a arăta şi în felul acesta că modul tradiţional de interpretare a unor fapte de limbă nu este întotdeauna cel corect.

*

T e r m e n i i c a r e p o t i n t r a î n r a p o r t d e c o o r d o n a r e. Deoarece lucrarea de faţă pune în discuţie anumite aspecte ale

[1] Amintim doar câteva din problemele discutate: *coordonatele cauzale* (în *Gramatica limbii române*, Ed. Acad. R.P.R., II, §§ 294—298; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 697—698; Sorin Stati, *Există propoziţii cauzale coordonate?* în *Limba română*, 6/1954; Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în *Studii de gramatică* I, 1956, p. 131—132; G. N. Dragomirescu, o comunicare recentă făcută la Filiala Bucureşti a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice); *gradul de dependenţă a propoziţiilor coordonate* (la Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 129—130; S. Stati, *Dependenţa semantică a propoziţiilor şi rolul lor sintactic*, în *Studii de gramatică*, II, 1957, p. 141—149: Maria Gabrea, *Structura frazei din punct de vedere gramatical*, în *Limbă şi literatură*, III, 1957, p. 79—90, unde se reiau tezele fundamentale din G. Dragomirescu, *Sintaxa şi stilistica propoziţiilor independente*, Braşov, 1939); *izolarea coordonatelor* (la Gh. Bulgăr, *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană*, în *Studii de gramatică*, I, 1956, p. 166—167): *termenii care se pot coordona* (la Mioara Avram, *Observaţii asupra coordonării* în *Studii de gramatică*, II, 1957, p. 151—159).

coordonării decurgînd din natura termenilor coordonaţi, este necesar să prezentăm mai întîi, sumar, categoriile de termeni care se pot coordona. Noţiunile prefigurate în partea aceasta se vor preciza treptat, de-a lungul lucrării.

Pot intra în raport de coordonare următoarele trei categorii de termeni: *a*) părţile de propoziţie şi propoziţiile, considerate individual; *b*) grupurile sintactice constituite prin coordonarea a două sau mai multe părţi de propoziţie, a două sau mai multe propoziţii; *c*) frazele sau grupurile de fraze, a căror structură este indiferentă.

Vom numi mai departe prima categorie de termeni — părţile de propoziţie şi propoziţiile — *elemente* ale coordonării. În interiorul propoziţiei elementele coordonate alcătuiesc ceea ce gramaticile numesc *părţi multiple* de propoziţie. Pot apărea ca părţi multiple subiectul, numele predicativ, atributele şi complementele:

S-au făcut *porumbi şi grîu*, întri-n porumbi ca-n pădure (subiect multiplu) (*Graiul nostru* I, 51).

Crud şi cumplit este omul acesta, fiica mea (nume predicativ multiplu) (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanu*).

Urîm *ignoranţa şi mediocritatea* ascunse sub cuvinte *răsunătoare dar reci* de simţ (complement şi atribut multiplu) (*Steaua Dunării*, 1855, *Program*).

Propoziţiile se pot coordona ca: *a*) principale libere de subordonate, ntre ele (P—P); *b*) principale libere de subordonate cu principale regente (P—PR); *c*) principale regente între ele (PR—PR); *d*) subordonate libere de alte subordonate, între ele (S—S); *e*) subordonate libere de alte subordonate cu subordonate regente (S—SR) şi *f*) subordonate regente între ele (SR—SR):

Vînătorul desfăcu tutunul şi scoase din carîmbul cizmei o pipă neagră (P—P) (M. Sadoveanu, *Păcat boieresc*).

Ala s-a fos ducînd prin ţara turciască şi-a fos vind noaptea-n ţară, să nu-l vadă soarele (P—PR) (*Graiul nostru* I, 50).

Cine are bani *bea şi mănîncă* (PR—PR) (I. Creangă, *Harap Alb*).

Pe urmă, peste vreo jumătate de ceas, năvăli Nicolae, fratele învăţătorului, *care nu fusese acasă şi aflase de la oameni* (S—S) (L. Rebreanu, *Răscoala*).

Toţi slujbaşii mari şi mici îşi aveau prepelicarii lor, *cari căutau vînatul şi-l aduceau înaintea vînătorului* ca să-l jumuliască (S—SR) (N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi*).

A fost odată un vînător *care*, de cîte ori mergea la vînătoare, *avea obiceiul* să ia cu dînsul pe slujitorul său, *iar* cînd se întorcea înapoi, *povestea* cui vrea să-l asculte *o mulţime de întîmplări minunate* (SR—SR) (Al. Odobescu, *Pseudokinegetikos*).

Pot intra în raport de coordonare elemente din ambele categorii, adică părți de propoziție cu propoziții[1]. În această situație propozițiile sînt totdeauna subordonate, avînd același regim ca partea de propoziție cu care se coordonează :

Tu să-mi fii frate, rudă, ce-i vrea (nume predicativ și subordonată predicativă) (V. Alecsandri, *Istoria unui galben*).

A doua categorie de termeni care se pot coordona o formează grupurile sintactice constituite prin coordonarea a două sau mai multe elemente. Unui asemenea grup îi vom spune *serie* de termeni coordonați. Specificul seriei constă în faptul că e un grup rezultat din coordonarea unor elemente și că poate deveni, la rîndul ei, termen de coordonare (într-un grup sintactic superior). Ca *rezultat* al coordonării elementelor, am vorbit despre serie, fără să o numim, mai sus, în cadrul primei categorii de termeni coordonați. În postura de *termen* al coordonării, seria se poate coordona cu o altă serie sau numai cu un element. De obicei, în compoziția seriilor cu rol de termen coordonat intră numai părți de propoziție sau numai propoziții, adică numai elemente de același fel. Seriile cu rol de termen coordonat nu alcătuiesc — fiecare separat — o frază :

Nu se însoară decît numai atunci cînd găsește o zestre după placul lui, fără să se turbure dacă femeia cu care-și leagă soarta este *junâ, frumoasă și crescută bine sau slută și depravată* (două serii alcătuite din părți de propoziție) (N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*).

Iar Manole sta, / Nici că mai lucra, Ci mi se culca / Și un vis visa (două serii alcătuite din propoziții) (*Mînăstirea Argeșului*, colecția *Poezii populare*, V. Alecsandri).

Eu întorceam capul de la coșniță, dar jimbla și salamul miroseau, iar alunele și migdalele sunau (o propoziție și o serie alcătuită din propoziții coordonate) (B. Șt. Delavrancea, *Domnul Vucea*).

A treia categorie de termeni o constituie *frazele* sau *grupurile de fraze*. În situația de termen coordonat frazele sau grupurile de fraze se coordonează fie între ele, fie cu o serie, fie numai cu un element. Structura frazelor este indiferentă. Raportul este marcat gramatical, de o conjuncție :

Poate că ne-o feri dumnezeu de pîrjol ! zise Rogojinaru într-un rînd. Numai stăpînirea să fie cuminte și energică. Țăranului îi trebuie dreptate, cucoane, dar și stăpîn. Dacă stăpînul e slab, dreptatea nu-i mai ajunge. *De aceea* zic că fără o mînă tare nu se vor liniști oamenii (L. Rebreanu, *Răscoala*).

*

C o o r d o n a r e a s i m p l ă. Numim coordonare simplă, coordonarea dintre două sau mai multe elemente. În situația aceasta elementele

[1] Vezi Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 151—152.

alcătuiesc un grup sintactic specific, căruia i-am spus *serie*. Ordinea obișnuită a elementelor dintr-o serie este succesiunea imediată, marcată de indici de coordonare (conjuncție, pauză, intonație). Vecinătatea textuală a elementelor nu constituie însă o condiție a seriei : elementele pot fi dislocate de un determinant care se intercalează în serie (între elementele seriei) :

Cînd mai încolo, numai iaca și fîntîna îngrijită de dînsa era plină pînă-n gură cu apă *limpede cum îi lacrima, dulce și rece*, cum îi gheața (I. Creangă, *Fata babei și fata moșneagului*).

Seriile de coordonate pot fi nediferențiate sau diferențiate, după natura relației de coordonare din serie și după importanța elementelor coordonate. În seriile ***nediferențiate*** elementele stau în același plan, au aceeași valoare și importanță. Seriile nediferențiate caracterizează coordonarea *copulativă* și *disjunctivă*. Între elementele seriilor nediferențiate se creează o interdependență al cărei grad crește sau scade în funcție de conținutul elementelor coordonate și de indicii gramaticali de coordonare. În general, importanța egală a elementelor din seria nediferențiată face foarte labilă poziția elementelor în serie.

Seria ***nediferențiată copulativă*** este *polimembră*[1]. Elementele coordonate se asociază și se ordonează ca verigile unui lanț. Ceea ce dă unitate seriei copulative este faptul că toate elementele ei „se referă la un obiect comun, care se află în afara lor sau care rezultă din conținutul lor însuși"[2]. În seriile copulative care conțin părți de propoziție sau propoziții subordonate, unitatea rezultă, mai întîi, din funcțiunea identică a elementelor și, unde e cazul, din regentul lor comun, apoi din conținutul lor. Conjuncția copulativă poate crea și o anumită acomodare a unor funcțiuni eterogene :

Dă *cine poate și ce poate* (agent și obiect).

Lucrul se făcea *de către fiecare și la timp* (agent și împrejurare) (T. Arghezi, *Lina*).

Armă nu port, *ca să pot fi mai ușor și pentru că simt* că, de aproape, nu voi putea ucide niciodată (scop și cauză[3]) (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*).

Credem însă că o asemenea acomodare este posibilă numai datorită faptului că, în cazul celui de-al doilea element, se subînțelege determinatul. Avem în aceste situații, de fapt, serii copulative ale căror elemente sînt

---

[1] Termenul trebuie înțeles ca *virtualitate* : seriile copulative conțin adesea numai *două* elemente coordonate, sînt adică, în acest caz, *bimembre* ; dar există și posibilitatea asocierii unui *număr mai mare* de elemente într-o serie copulativă. Structura bimembră nu este deci specifică și exclusivă (așa cum vom vedea că se întîmplă în situația seriilor *diferențiate*), ci condiționantă numai în sensul numărului minimal de elemente conținute.

[2] I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 688.

[3] Teza posibilității coordonării între elemente eterogene a fost formulată prima dată la noi și susținută de Mioara Avram, în *lucr. cit.*

funcțiunile determinate, nu cele determinative : *dă* cine poate și [*dă*] cît poate ; lucrul *se făcea* de către fiecare și [*se făcea*] la timp etc.

În seriile copulative care conțin propoziții principale unitatea o dă fie o împrejurare exterioară, fie comunitatea de subiect gramatical, fie numai înrudirea evidentă a conținuturilor exprimate. Unitatea de agent este foarte frecventă :

Și Radu, ca să scape, *a potcovit caii cu potcoava-ndărăt ș-a trecut dincolo, în Traxivania* (*Graiul nostru* I, 122).

Seria poate evoca un mic tablou ; unitatea (de loc, în acest caz), rezultă din sudura fragmentelor care alcătuiesc tabloul :

Drumul era fără oameni, și cîmpurile înțeleniseră în liniște, ca-ntr-o taină (M. Sadoveanu, *Fîntîna dintre plopi*).

În exemplul următor, unitatea de timp, simultaneitatea acțiunilor și caracterul lor durativ, sînt subliniate de imperfectul ultimei propoziții :

Nu și-au spus nici o vorbă, s-au uitat unul la altul și ochiul strîmb al lui Tudor scînteia ca oțelul (M. Sadoveanu, *Dușmanii*).

Înrudirea dintre conținuturile exprimate de elementele coordonate este evidentă, de exemplu, în seria următoare :

El are să te întrebe și tu ai să-i răspunzi c-am apucat șleahul înainte către Timișești (M. Sadoveanu, *Cealaltă Ancuță*).

Criteriile unității seriilor copulative pot coexista. În exemplul următor, acțiunile executate de același subiect (de același agent) sînt înrudite (*a feri în laturi, a ocoli, a trece*), se succed și se desfășoară în același cadru :

Ea feri în laturi, mă ocoli în fugă și trecu iar spre baltă (M. Sadoveanu, *Fîntîna dintre plopi*).

Ceea ce leagă subordonatele într-o serie copulativă este nu numai identitatea funcțională și de regent, ci și unul sau mai multe din obiectele comune care asociază în general elementele în serii copulative. Astfel, înrudirea dintre acțiuni și unitatea de timp și de agent apar clare în exemplul următor :

Așa robia fu răsplata claselor de sus ale societății către clasele de jos *care le-au hrănit, le-au respectat totdeauna, le-au păstrat în poziția lor și au jertfit și muncă și bani și viață pentru patrie și libertate* (N. Bălcescu, *Istoria romînilor sub Mihai-vodă Viteazul*).

Nuanțele deosebite ale unor funcțiuni identice pot împiedica realizarea unei serii copulative. Circumstanțialul de timp și subordonata de aceeași natură din exemplul de mai jos nu se pot coordona din cauza lipsei de unitate sau de continuitate a conținutului lor (timpul, ca perioadă din zi, și momentul) :

Ia, *mîine dimineață, cum s-a amiji de ziuă*, să te scoli și să apuci încotro-i vedea cu ochii (I. Creangă, *Povestea porcului*).

Din aceeaşi cauză nu pot constitui serie copulativă cele două subordonate circumstanţiale de timp din exemplul următor (deosebite prin nuanţă, iterativă pe de o parte, momentană pe de alta) :

Însă vreau să vă spun că *de cîte ori se scoate din fabrică o maşină nouă, cum o văd pe picioarele ei adevărate*, c-a prins suflet şi iese ca un tigru ce dă prima oară de lumină, uit de orice şi mă bucur (Al. Sahia, *Uzina vie*).

În general, acelaşi lucru se întîmplă ori de cîte ori vorbitorul adaugă elementului fundamental un al doilea sau al treilea, cu intenţia de a preciza o împrejurare, de a-l determina în timp sau spaţiu : construcţiile sînt nu copulative, ci apozitive :

Estă v'o cinci ani dă cînd am fos ***pă Baltă***, *pă moşie, la gura Ciulniţii* (*Graiul nostru*, I, 132).

Relaţia copulativă fiind prin natura ei foarte slabă, seria lineară copulativă poate fi descompusă, prin izolarea elementelor. În poezie sau în proza beletristică izolarea este un procedeu stilistic ori afectiv [1]. Seria liniară discontinuă e uşor de reconstituit în cazul cînd elementele sînt părţi de propoziţie sau propoziţii subordonate.

Oraşul tot era *orb. Cu ferestrele* stinse. *Cu negure* înfăşurîndu-l ca o scamă (C. Petrescu, *Întunecare*).

Eu mă duc aşa cu nevasta asta. *Să-i ţin de urît. Să-i arăt* unde-i casa comunei. *Să aibă şi ea un avocat ş-un martor* (M. Sadoveanu, *Baltagul*).

În cazul unei serii copulative alcătuite din propoziţii principale, izolarea duce la construcţii sintactice independente. Seria este astfel anulată :

Trase zăvorul portiţei nerăbdător ... Urcă scările într-o suflare. Aprinse lumina (C. Petrescu, *Întunecare*).

Congruenţa elementelor este mai puternică atunci cînd pauza este atenuată, cînd instrumentul grafic al izolării este punct şi virgulă [2] :

Din nesfîrşite depărtări răzbăteau vibrările melancolice ale cornului, tot mai stînse ; bătaia copoilor amuţise ; sara venea (M. Sadoveanu, *În pădurea Petrişorului*).

Dacă indicele de coordonare este o conjuncţie (nu însă *şi* expletiv) seria rămîne realizată şi cînd una dintre propoziţii apare complet izolată, instrumentul grafic fiind punctul :

În vîrful plopilor, la fîntîna singuratică, lucea asfinţitul. Iar în umbra de dedesubt sta Marga, cu mîna streşină la ochi (M. Sadoveanu, *Fîntîna dintre plopi*).

Lipsa conjuncţiei între două propoziţii (care au aspect paratactic deci) poate crea dificultăţi de interpretare : alcătuiesc cele două propoziţii

---

[1] Vezi Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*

[2] Seria, deşi fragmentată, se realizează totuşi gramatical. Gh. Bulgăr, în *lucr. cit.*, p. 173, numeşte acest aspect al izolării — *semiizolare*.

o serie copulativă sau nu? Rezolvarea e posibilă ținînd seama de ținuta pauzei, de intonație și, mai sezisabil, de natura dependenței semantice. În fraza: Și boii merg liniștiți: ei cunosc drumul (M. Sadoveanu, *Dușmanii*), intonația cade brusc înainte de două puncte; restul frazei este rostit în alt registru. Din punctul de vedere al dependenței semantice, a doua propoziție este cauza acțiunii din prima propoziție; raportul dintre propoziții este deci de subordonare: Și boii merg liniștiți, [căci] ei cunosc drumul.

Mai dificilă ni se pare situația propozițiilor apozitive[1], unde aparența de coordonare este mai înșelătoare, deoarece apozitiva stă în același plan cu determinatul:

Numai *un lucru* o doare amarnic pe Cucoana Ileana: *n-a fost de mult la București* (H. Papadat-Bengescu, *Cucoana Ileana*).

Alteori cele două propoziții alăturate formează o serie, însă nu una copulativă, ci una adversativă:

Cînd m-am pomenit *nu era domn în țară*, [ci] *era o comisie*, cînd era Goleștii (*Graiul nostru*, I, 118).

Credem că se creează numai aparente serii copulative și atunci cînd propoziții interogative rostite de agenți diferiți sînt integrate, în vorbirea indirectă, într-o frază în care ele constituie dependentele nediferențiate ale unui verb de declarație comun:

Stînd așa la un loc cu atîția inși, l-au întrebat unul și altul: *cum îl cheamă, dincotro vine, încotro se duce, cu ce rost și daraveri* [este venit], *dacă are părinți și rude* (I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*).

Seria ***nediferențiată disjunctivă***, enunțînd o opoziție contradictorie sau o alternativă, apare obișnuit cu structură bimembră, dar poate fi și polimembră:

N-auzi, măi băiete? *Ori vii înăuntru, ori pleacă acasă* (L. Rebreanu, *Răscoala*).

Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic/*Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic* (M. Eminescu, *Scrisoarea II*).

Ori îmi dai calul înapoi, ori mi-l plătești, ori te dau în judecată (*Gramatica limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., II, 164).

Pentru că al doilea element este uneori ușor de înțeles, seria disjunctivă se poate întrerupe, prin reticență:

Da noi ce facem, măi creștini? *Șezătoare ori* ...? (L. Rebreanu, *Răscoala*).

---

[1] Vezi Mioara Avram, *Corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în *Studii de gramatică*, I, 1956, p. 147 și urm.

Iar întreabă pe jandarm : — *Să dau drumul copiilor ori* . . . ? (L. Rebreanu, *Răscoala*).

Seriile ***diferențiate*** sînt *bipartite*, în sensul că structura lor bimembră este singura posibilă. Cele două elemente în raport de coordonare stau pe planuri diferite : prin conținutul sau și prin forma lui al doilea element al seriei este dependent de corelativul lui, anterior. Seriile diferențiate caracterizează coordonarea *adversativă* și *conclusivă* :

Multe flori sînt, dar puține/Rod în lume o să poarte (M. Eminescu, *Criticilor mei*).

Grigore știa bine că prin părțile acestea nu s-a întîmplat încă nimica *și de aceea minciunile îl supărau* (L. Rebreanu, *Răscoala*).

Seriile diferențiate fac trecerea spre subordonare[1]. Se poate vorbi chiar de o echivalență între seriile bipartite care conțin propoziții și unele construcții cu raport de subordonare. Concesiva sau regenta unei concesive pot fi transformate în propoziții adversative[2] :

. Fetele *atunci* au luat altă vorbă, *cu toate că din inima lor nu s-a șters purtarea necuviincioasă a spînului* (> Fetele atunci au luat altă vorbă, *dar din inima lor nu s-a șters purtarea necuviincioasă a spînului*) (I. Creangă, *Harap Alb*).

Cu toate că se desprimăvărase, *era vreme mohorîtă, cu cerul ca de plumb* (L. Rebreanu, *Răscoala*) (> Se desprimăvărase, *dar era vreme mohorîtă, cu cerul ca de plumb*).

Iar regenta unei cauzale poate deveni propoziție conclusivă :

Intervențiile făcute în atîtea rînduri la căpitănie n-au fost ascultate, deoarece o punte rezistentă costă mult (Al. Sahia, *Revoltă în port*) (> O punte rezistentă costă mult, *de aceea intervențiile făcute în atîtea rînduri la căpitănie n-au fost ascultate*).

Din cauza apropierii de subordonare, lipsa conjuncției într-o serie diferențiată creează mari dificultăți de interpretare :

Dă-o încolo de moșie acuma ! făcu Gogu. *O ai arendată, lasă pe arendaș* să se descurce cu țăranii (L. Rebreanu, *Răscoala*).

Grupul sintactic subliniat poate fi interpretat [deoarece (dacă)] „ o ai arendată, lasă pe arendaș. . .” sau „o ai arendată, [deci] lasă pe arendaș. . . ” Exemplul pune în valoare rolul intonației și al pauzei în

---

[1] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 129—130.

[2] Vezi G. Dragomirescu, *Sintaxa și stilistica propozițiilor independente*, Brașov, 1939, unde problema este analizată pe larg și subtil. Cf. *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., II, 279 și Al. Graur., *lucr. cit.*, p. 130. De aceea, N. I. Barbu, în *Sintaxa limbii romîne după metoda istorico-stilistică* (București, 1944, p. 138—139) numește asemenea concesive „subordonate adversative“.

definirea raportului real. În ultima interpretare (serie diferențiată) construcția se rostește :

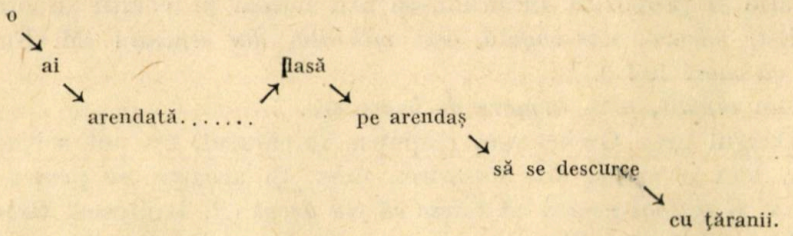

Considerînd prima propoziție cauzală (sau condițională), construcția trebuie rostită :

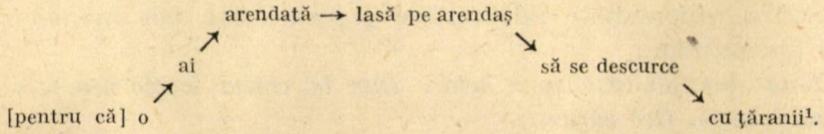

Apropierea de subordonate justifică existența a două adversative după o principală. Adversativa intermediară se subordonează primei propoziții și se supraordonează celei de-a treia într-un fel care amintește subordonata regentă :

Ograda se umplu de jivine, *însă fata nu se sperie*, ci le spală pe toate.

Deși numai cu trei propoziții, construcția conține de fapt două serii adversative, în care elementul intermediar apare de două ori, o dată ca adversativ, a doua oară ca element corelativ al altei adversative :

a) Ograda se umplu de jivine, *însă fata nu se sperie.*

b) *Fata nu se sperie* [de jivine], ci le spală pe toate.

Prima serie este echivalentă cu o frază construită prin subordonare, conținînd o concesivă ; a doua serie nu este convertibilă.

Deși ograda se umplu de jivine, fata nu se sperie, ci le spală pe toate.

Construcția dovedește existența a două relații distincte în care intră propoziția intermediară : supraordonare (față de elementul anterior) și coordonare adversativă (față de propoziția care o urmează) :

a) Deși ograda se umple de jivine, *fata nu se sperie.*

b) *Fata nu se sperie* [de jivine], ci le spală pe toate.

Prin aceasta se probează și existența, în construcția inițială, netransformată, a *două* serii adversative.

---

[1] Trebuie să precizăm că echivalența pe plan *logic* a două construcții sintactice nu înseamnă și identitatea lor funcțională. Criteriul folosit pentru diferențierea *gramaticală* a celor două raporturi posibile din exemplul nostru (intonația) este operant numai în situația cînd construcția este *rostită*. De aceea, sub aspectul grafic sînt valabile amîndouă interpretările.

Seriile diferențiate pot conține orice fel de elemente : propoziții principale (ca în exemplele de mai sus), părți de propoziție, părți de propoziție și propoziții subordonate sau numai propoziții subordonate :

Ești *săracă, dar bogată*, ești *mîhnită, dar senină* ! (M. Eminescu, *De ce să mori tu?*).

Om *cinstit, prin urmare de încredere.*

Dragul meu Greuceanu, răspunse împăratul, nu pot schimba nici o iotă, nici o cirtă din hotărîrea mea. Și aceasta *nu pentru altceva, ci numai și numai pentru că voiesc să fiu drept* (P. Ispirescu, *Greuceanu*).

Blestemul părinților *pe care nu-i asculta, ci îi tot necăjea*, a făcut-o să fie gheonoaie (P. Ispirescu, *Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte*).

Seriile diferențiate adversative și conclusive pot apărea și sub aspect discontinuu :

L-au dus joimirii spre hotar. Dar la craiul leșesc n-a mai ajuns (M. Sadoveanu, *Orb sărac*).

Cununia cu cocoana Irinuța ai pus-o măria-ta în luna aprilie, în săptămîna luminată, după sfintele Paști. Deci aceasta este însoțirea cea bună și adevărată, după zodie (M. Sadoveanu, *Balaurul*).

Și conjuncția adversativă poate crea o anumită acomodare a unor elemente eterogene :

A ajuns *la gară, însă tîrziu.*

*

C o o r d o n a r e a c o m p l e x ă. Numim coordonare complexă coordonarea dintre serii sau dintre serii și elemente neintegrate. Grupului sintactic astfel constituit îi spunem **complex** de termeni coordonați. Într-un complex relațiile sînt bilaterale : pe de o parte intră în raport de coordonare elementele din serii, pe de altă parte seriile între ele sau seriile cu elemente neintegrate în serii. Natura relației de coordonare din serii poate fi identică cu natura raportului de coordonare dintre serii — sau poate fi diferită. Situațiile din limbă sînt foarte variate. Nevoia unei sistematizări, punctul de vedere metodologic deci, ne impune restrîngerea bogăției de combinații posibile și existente la formele de bază ale structurii complexelor de coordonate, la tipurile fundamentale de complexe.

Ceea ce constituie complexul ca atare este relația de coordonare dintre serii sau dintre serii și elementele neintegrate în serii, relație pe care o numim *fundamentală*. De obicei, într-un complex există o singură relație fundamentală. După natura acesteia și după valoarea termenilor coordonați, complexele pot fi, ca și seriile, nediferențiate și diferențiate. Complexul este ***nediferențiat*** cînd relația fundamentală este *copulativă*

sau *disjunctivă*, valoarea termenilor coordonați fiind egală; complexul este ***diferențiat***, cînd relația fundamentală este *adversativă* sau *conclusivă*, termenii coordonați avînd însemnătate diferită. Complexul care cuprinde *două* relații fundamentale, de același tip sau de tipuri diferite, este un complex ***dublu***.

Complexul ***nediferențiat copulativ*** este mai greu de analizat cînd relația din serii este tot copulativă. În acest caz trebuie să avem în vedere că elementele se grupează în serii, în cadrul complexului, după criteriile amintite mai înainte, la seriile neintegrate în complexe (unitate de subiect gramatical, înrudire semantică, o împrejurare exterioară...). În exemplul de mai jos cele două serii ale complexului analizează din puncte de vedere deosebite compoziția agentului[1]; complexul are structura (1—2—3) — (1—2)[2]:

Munteni^{1}, *moldoveni*^{2} *și ardeleni*^{3}, *soldați*^{1} *și căpitani*^{2} se luptară toți ca niște eroi (N. Bălcescu, *Istoria romînilor sub Mihai-vodă Viteazul*).

În complexul următor, alcătuit dintr-un element și o serie, cei doi termeni coordonați marchează direcțiile intenției fundamentale; complexul are structura 1 — (1 — 2):

Beau, închină /*Pentru țara*^{1} lor romînă,/ *Pentru turme*^{1} *și păstori*^{2} (D. Bolintineanu, *San-Marina*).

Cînd elementele sînt propoziții, situațiile sînt mai clare. Gruparea propozițiilor din fraza de mai jos este determinată de trecerea de la un agent la altul; complexul are structura (1—2) — (1—2):

Ne-a ucis^{1} *și ne-a usturat*^{2} *acesta*; *ne-au ucis*^{1} *și ne-au usturat*^{2} *alții după dînsul*, pînă ce am căzut sub călcîiul lui Mihalache Sturza voievod (M. Sadoveanu, *Nada Florilor*).

Criteriul de constituire a complexului este același în fraza următoare, mai simplă, unde relația se stabilește între o propoziție și o serie; structura complexului este 1 — (1—2):

Acolo nu ne bate nimeni și bunicuța are^{1} *să plîngă și are*^{2} *să se bucure* că am venit (M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*).

În complexele mai largi gruparea elementelor în serii poate fi determinată de mai multe cauze. Exemplul următor este ilustrativ în această direcție: primele două serii se constituie pe baza unor împrejurări de timp diferite, marcate de circumstanțiale temporale care determină seria întreagă; cea de-a treia serie se deosebește de primele două prin agent,

---

[1] S-a vorbit într-un caz ca acesta de „două subiecte multiple" (vezi *Limba română*, 1/1957, p. 98).

[2] Vom marca mai departe, convențional, prin — relația copulativă, prin ↔ relația disjunctivă, prin ← relația adversativă și prin → relația conclusivă.

dar legătura semantică dintre ea și seria anterioară ei este mai puternică (prin înrudirea directă dintre acțiuni) decît legătura dintre primele două serii. Complexul realizează o unitate superioară : totul se raportează la o împrejurare comună, la o anumită activitate care se desfășoară în același loc, cu același grup uman, în vederea aceluiași scop, îndrumată de același om. Pentru a ușura înțelegerea gramaticală a complexului și pentru a se vedea felul în care complexul se integrează în frază, înscriem mai întîi schema frazei întregi :

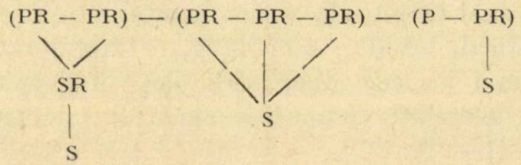

Complexul are deci structura (1—2) — (1 — 2—3) — (1—2) :

Cînd ne învăța cum să spunem poeziile eroice, *vorbea tare și înălța brațul drept în sus* ; cînd cîntam în cor, *lovea diapazonul de colțul catedrei, îl ducea repede la urechea dreaptă și încruntînd puțin din sprîncene, dădea ușor tonul* : laaa ! ; *iar băieții răspundeau într-un murmur subțire și așteptau cu ochii ațintiți la mîna lui*, care dintr-o dată se înălța (M. Sadoveanu, *Domnu' Trandafir*).

Complexul ***nediferențiat disjunctiv*** exprimă opoziția sau alternativa dintre serii sau dintre serii și elemente neintegrate în serii. De obicei structura seriilor este copulativă. Caracterul copulativ al relației *din* serii și cel disjunctiv al relației *dintre* serii (al relației fundamentale) reliefează pregnant complexul ca unitate distinctă, deosebirea de natură a relațiilor fiind în același timp și un mijloc de înțelegere fără greșeală a structurii complexului. Într-un prim exemplu (pe care l-am mai folosit) complexul conține două serii alcătuite din părți de propoziție ; structura lui este (1—2—3) ↔ (1—2) :

Nu se însoară decît numai atunci cînd găsește o zestre după placul lui, fără să se turbure dacă femeia cu care-și leagă soarta este *june*, *frumoasă și crescută bine sau slută și depravată* (N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*).

Următorul complex, alcătuit din propoziții, are structura (1—2—3)↔I (adică o serie în raport de coordonare cu un element neintegrat) :

Sam : Și călătorii ? Pavel : *Glumesc și cînt și rîd — ori dorm. . .* (G. M. Zamfirescu, *Sam*).

Elementul neintegrat poate preceda seria; structura complexului următor este $1 \leftrightarrow (1-2)$:

Oare ochii ei o mint/Sau aievea-i adevăru-i? (M. Eminescu, *Povestea teiului*).

Relația din serii nu este, evident, exclusiv copulativă. Se pot crea complexe disjunctive, de exemplu, din serii diferențiate. În următoarele două exemple structura complexelor este identică, se coordonează disjunctiv două serii adversative[1]: $(1 \leftarrow 2) \leftrightarrow (1 \leftarrow 2)$; le deosebește doar natura elementelor care compun seriile:

Ori frumoasă, dar săracă; ori slută, dar bogată...

Ori să se revizuiască, primesc! *dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se rezivuiască*, primesc! *dar atunci să se schimbe pe ici pe colea și anume în părțile... esențiale* (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, după *Gramatica limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., II, 166).

Complexul ***diferențiat*** cere mai multă discuție, dar structura lui este mai concludentă.

În cadrul complexului ***diferențiat adversativ*** opoziția se creează între două serii sau între o serie și un element neintegrat. Ideea de opoziție poate fi exprimată astfel de o serie sau de un element. Cînd elementul este cel care enunță opoziția, corelativul lui în complex este totdeauna o serie. În acest caz elementul se referă nu la un singur element din seria corelativă, adică la elementul imediat anterior lui, ci la conținutul seriei întregi. În exemplul următor complexul are structura $(1-2) \leftarrow 1$:

Fulgii de gheață îl loveau în ochi, îl orbeau, dar el înainta statornic, clătinîndu-se sleit (P. Dumitriu, *Vînătoare de lupi*).

Valoarea de serie a primelor două coordonate și faptul că elementul de opoziție se referă la grupul întreg, privit ca unitate sintactică, se verifică ușor prin convertirea complexului adversativ într-o construcție cu raport de subordonare, procedeu folosit și mai înainte. Rezultatul transformării este o frază cu structura schimbată, în care elementul de opoziție devine propoziție principală regentă, iar elementele seriei corelative — două subordonate concesive care-și păstrează caracterul de serie (S—S). Faptul că cele două subordonate formează o serie și au același regent (fostul element de opoziție) demonstrează legătura, în situația complexului netransformat, dintre elementul de opoziție și grupul *întreg* constituit în serie corelativă:

Deși fulgii de gheață îl loveau în ochi, îl orbeau, el înainta statornic, clătinîndu-se sleit.

---

[1] Sînt identice adică atît relațiile din serii, cît și relațiile fundamentale (dintre serii).

Cînd opoziția este enunțată de o serie, corelativul acesteia în complex poate fi un element neintegrat sau o altă serie. În exemplul următor corelativul seriei care enunță opoziția este un element; complexul are structura 1←(1—2—3):

La tîmple mi s-a strîns părul cărunt /*Ca sarea din adîncul ocnei scoasă*, /*Dar tînăr sînt, același încă sînt*/, /*Pe inima mea bruma nu se lasă* (M. Beniuc, *Furtuni de primăvară*).

O verificare cu scop similar este posibilă și aici, prin același procedeu. Rezultatul convertirii complexului într-o construcție cu raport de subordonare este o frază cu structura schimbată, în care elementul corelativ devine propoziție concesivă cu triplu regent, dependentă adică de cele trei propoziții ale seriei care enunțase opoziția. Faptul că propozițiile principale regente au toate același determinant, demonstrează, pe de o parte, existența seriei ca atare, apoi legătura, în situația complexului netransformat, dintre seria de opoziție considerată ca grup unitar și elementul corelativ:

Deși la tîmple mi s-a strîns părul cărunt, *eu sînt totuși tînăr, același încă sînt, pe inima mea bruma nu se lasă.*

Așadar, în amîndouă situațiile analizate mai sus — prin convertire seriile complexului și-au păstrat ființa ca atare, însă complexul a fost anulat de transformarea relației dintre serie și element: relația fundamentală de coordonare a devenit raport de subordonare, iar termenul corelativ — din coordonat — a ajuns subordonat; dar tocmai acest lucru probează legătura dintre serie, ca tot unitar, și elementul neintegrat.

În exemplul care urmează opoziția este enunțată de o serie, iar corelativul acesteia este tot o serie. Opoziția este contradictorie, ireductibilă la raport concesiv: se opun, foarte grăitor, două cauze aparente, altor două cauze, reale. Prin urmare, elementele se grupează în serii pe baza conținutului lor, iar contradicția rezultă din raportarea întregului conținut al unei serii la întregul conținut al celeilalte serii (1—2)←(1—2):

Și ne-o da această învățătură nu pentru că trebuia și pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el și pentru că în acest suflet era ceva din credința și din curățenia unui apostol (M. Sadoveanu, *Domnu' Trandafir*).

Este posibil ca unul din termenii coordonați să țină de două complexe, într-o situație asemănătoare cu aceea a elementului intermediar din seriile adversative conjugate: termenul intermediar este în același timp adversativ al corelativului anterior și corelativ al adversativului de după el. Reluăm un exemplu pe care, la coordonarea simplă, l-am

redus la proporțiile de serie — tocmai pentru a face mai lămurită trecerea de la serie la complex :

Ograda se umpluse și pădurea fojgăia de-o mulțime de balauri și de tot soiul de jivine mici și mari ; însă fata nu se sparie, ci le ie pe cîte una și le lă și le îngrijește (I. Creangă, *Fata babei și fata moșneagului*).

După cum se observă, termenul intermediar a rămas același, elementul : *însă fata nu se sparie* ; ceilalți doi termeni sînt însă, aici, serii. Structura celor două complexe conjugate, îngemănate, cu elementul neintegrat comun este (1—2)←1‿1←(1—2—3) :

a) *Ograda se umpluse*[1] *și pădurea fojgăia*[2] *de-o mulțime de balauri și de tot soiul de jivine mari și mici, însă fata nu se sparie*[1].

b) *Fata nu se sparie*[1], *ci le ie*[1] *pe cîte una și le lă*[2] *și le îngrijește*[3].

Relația copulativă din serii nu este singura posibilă în cadrul complexului adversativ. În exemplul următor seria care enunță opoziția este disjunctivă ; complexul are structura 1←(1↔2) :

De plecat, pleacă[1], *însă sau nu ajunge*[1] *la timp, sau nu ajunge*[2] *de loc* (*Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.P.R., II, 165).

Mai rar, complexul adversativ poate fi alcătuit și din părți de propoziție. Structura celui de mai jos este (1—2)←1 :

Era, profesorul nostru, om *aspru*[1] *și întunecat*[2], *dar drept*[1].

În complexul ***diferențiat conclusiv*** termenul de concluzie poate fi un element sau o serie. Ca și în cazul complexelor adversative, dacă elementul enunță concluzia, corelativul lui este totdeauna o serie. Elementul de concluzie se referă adică nu numai la elementul imediat anterior lui, ci la conținutul global al seriei din care acesta din urmă face parte. Complexele următoare au structura (1—2)→1 :

A făcut totul *fără voia*[1] noastră *și fără știrea*[2] părinților, *deci fără consimțămîntul*[1] celor care aveau, singurii, dreptul să i-l dea.

A făcut totul *fără să-i fi îngăduit*[1] *școala și fără să știe*[2] *părinții, deci fără să fi avut*[1] *consimțămîntul celor autorizați.*

Cînd concluzia este enunțată de o serie, corelativul acesteia poate fi un element sau tot o serie. Situațiile sînt, încă o dată, asemănătoare cu acelea întîlnite la complexul adversativ. Structura seriilor este, și aici, indiferentă. În complexul următor seria este disjunctivă 1→(1↔2) :

Nu-i rămîne[1] *nici o posibilitate de victorie, deci ori se supune*[1], *ori moare*[2] (*Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.P.R., II, 165).

Structura seriei poate fi chiar conclusivă. Complexul ilustrativ are structura (1→2)→1 :

N-aveam dinții Zgripțuroaicii din poveste și, prin urmare, nu puteam sfredeli stînca răsărită în calea mea, spre a trece mai departe; de aceea hotărîi să mă opresc și să-mi fac aci zilnicul și obișnuitul meu popas (C. Hogaș, *În munții Neamțului*).

Elementul enunță deci concluzia ideii cuprinse în întreaga serie corelativă. Faptul se poate verifica, transformînd seria. Rezultatul este următorul : elementul adversativ integrat în serie devine regent, iar corelativul lui — subordonată circumstanțială cauzală ; unul din raporturile conclusive ale complexului este astfel anulat, relația conclusivă rămasă stabilindu-se numai între doi regenți care alcătuiesc o serie. Fraza întreagă, a cărei structură inițială fusese

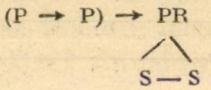

are transformată, structura

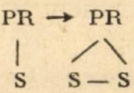

Complexul a dispărut, în locul lui rămînînd doar o serie[1] (1→2) :

Pentru că n-aveam dinții Zgripțuroaicei din poveste, *nu puteam sfredeli stînca răsărită în calea mea, spre a trece mai departe, de aceea hotărîi* să mă opresc și să-mi fac aici zilnicul și obișnuitul meu popas.

Coexistența aspectului nediferențiat și diferențiat în complexul ***dublu*** trebuie înțeleasă în felul următor : ideea de opoziție sau de concluzie, enunțată de obicei de un element sau de o serie, se referă nu numai la seria imediat anterioară, ci la un grup de serii sau de serii și elemente neintegrate. Considerată izolat, partea corelativă a termenului de opoziție sau de concluzie se prezintă ca un complex nediferențiat. De aceea relația fundamentală într-un asemenea complex este dublă : pe de o parte putem vorbi despre relația fundamentală dintre seriile complexului nediferențiat, pe de alta — despre relația fundamentală dintre complexul nediferențiat și termenul de opoziție sau de concluzie. Primul exemplu ilustrativ conține un termen de opoziție (termenul fiind un element) ; structura complexului este [(1—2)—(1—2)]←1 :

---

[1] Facem abstracție de seria copulativă a subordonatelor, care iese în afara complexului, deci în afara discuției noastre. În privința rezultatului transformării, putem spune, mai simplu, că relația fundamentală, prin anularea complexului, a devenit relație dintre elemente.

Unii stăteau încovoiați și așteptau, alții se agitau și discutau aprins, dar nimeni nu lua vreo hotărîre.

Al doilea exemplu conține un termen de concluzie (de data aceasta termenul fiind o serie), iar structura complexului este [(1←2)—(1—2)]→ (1—2) :

Îl prevenisem, dar nu m-a ascultat, apoi a plecat singur și s-a rătăcit de aceea am întîrziat așteptîndu-l și n-am mai ajuns la timp.

Specificul complexului dublu este deci existența a *două* relații fundamentale. De regulă, relațiile fundamentale care coexistă sînt, ca mai sus, o relație nediferențiată și o alta diferențiată. Complexul dublu poate fi construit însă și pe două relații fundamentale de același tip. În exemplul următor, amîndouă relațiile fundamentale sînt diferențiate; complexul are structura 1←[(1—2)→1] :

Alergasem cît putusem, *dar boala din urmă îmi lenevise mușchii, îmi scurtase respirația, de aceea tot n-am ajuns la timp.*

Și complexele pot apărea sub aspect discontinuu. În exemplul următor structura complexului este (1—2—3—4)←(1—2) ; seria care enunță opoziția (complexul este adversativ) e izolată :

Răducan Chioru înțelegînd, a căscat mare ochiul și-a urlat la oameni și la slujitori; a căutat scăpare în laturi, a căutat scăpare înainte. Dar hoțul și prietinul acesta al meu l-au luat în piepturile cailor și l-au dărîmat (M. Sadoveanu, *Județ al sărmanilor*).

*

Coordonarea contextuală. În coordonarea contextuală cel puțin unul dintre termenii coordonați se deosebește de termenii discutați pînă aici (*elemente* — care intră în compoziția seriilor — și *serii* — care intră în compoziția complexelor —) prin structură și importanță; este vorba de o *frază* sau de un *grup de fraze*. Natura celuilalt termen coordonat este indiferentă (element, serie sau tot frază ori grup de fraze), după cum indiferentă este și natura raportului pe baza căruia este construită fraza sau sînt construite frazele din grup (coordonare, subordonare, ori și una și alta). Relația contextuală este unică, asemănîndu-se într-un fel cu relația din serii (raport de coordonare, de regulă, între doi termeni) și deosebindu-se de relația contextuală (bilaterală, după cum s-a mai spus). Grupul sintactic rezultat din coordonarea contextuală este *contextul coordonat*. Într-un context coordonat relația contextuală este de obicei *copulativă*, *adversativă* sau *conclusivă*. Relația contextuală *disjunctivă*

este mai rară, deoarece pregnanța opoziției categorice sau a alternativei nu îngăduie extinderea pe spații mari.

Relațiile contextuale pot fi și de natură stilistică[1]. Noi ne referim aici numai la raporturi marcate gramatical de conjuncții. S-a vorbit în asemenea cazuri de „conjuncții la începutul unei fraze"[2] sau chiar de „fraze coordonate"[3].

În sfîrșit, natura relației contextuale nu îngăduie contopirea factorilor coordonați într-o unitate sintactică, într-o frază unică. Trebuie să deosebim de aceea termenul izolat — care intră în compoziția unei serii discontinue sau a unui complex discontinuu — de termenul de relație contextuală — care, deși tot izolat, nu poate fi integrat în construcția anterioară lui, ca parte sau membru al ei. În exemplul de mai jos avem numai aparent de-a face cu o frază adversativă (față de alta); în realitate textul conține o serie adversativă discontinuă, ale cărei elemente sînt două regente[4]:

Ilie ajunse în sat, cum ajunsese cu o lună sau două înainte, într-o zi de toamnă, Filip. *Dar nu găsi* cui să se plîngă (P. Dumitriu, *Vînătoare de lupi*).

Cu totul alta este situația în textul următor, unde ideea întreagă este organizată antitetic, pe două planuri mari care se opun: dezintegrării fizice personale, contopirii lui în materie, poetul le opune împietrirea iubitei în frumusețe și tinerețe veșnică, prin desprindere de materie și de legile ei și prin uitare. Relația contextuală este adversativă:

Cu fața spre părete mă lasă prin străini,
Să-ngheț sub pleoape a ochilor lumini.
Și cînd se va întoarce pămîntul în pămînt,
Au cine o să știe de unde-s, cine sînt?
Cîntări tînguitoare prin zidurile reci
Cerși-vor pentru mine repaosul de veci;
Ci eu aș vrea ca unul, venind de mine-aproape,
Să-mi spue al tău nume pe-nchisele-mi pleoape;
Apoi, de vor, m-arunce în margine de drum...
Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum.
Din zare depărtată răsar' un stol de corbi,
Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi,
Răsar' o vijelie din margini de pămînt,
Dînd pulberea-mi țărînii și inima-mi la vînt...
Ci tu rămîi în floare ca luna lui April

---

[1] Vezi T. Vianu, *Contexte legate și nelegate din punct de vedere stilistic* în, *Problemele metaforei și alte studii stilistice*, ESPLA, 1957, p. 157 și urm.

[2] I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 690 și *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., II, p. 161, 166.

[3] I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 690 și 693.

[4] Să se compare și cu situația complexelor discontinui (p. 21).

Cu ochii mari și umezi, cu zîmbet de copil,
Din cît ești de copilă să-ntinerești mereu,
Și nu mai știi de mine, cum nu m-oi ști nici eu.

(M. Eminescu, *Despărțire*)

Adeseori în poezia socială sau în general în poezia de idei, ultima parte a poeziei este concluzia — marcată gramatical — a unei argumentații poetice anterioare; relația este conclusivă:

. . . . . .

Și de-aceea de-azi 'nainte poți să nu mă mai întrebi
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi,
De ce dorm îngrămădite între galbenele file,
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile. . .

(M. Eminescu, *Scrisoarea II*).

Relația contextuală copulativă este mai frecventă, cu consecințe stilistice, ca în contextul următor, unde raportul gramatical sudează trei elemente ale unui tablou sublim:

Firea toată părea cuprinsă de o solemnă încremenire și florile răzlețe, care însuflețeau întinderea cu multe fețe a prundișului mort, sfioase și nemișcate, își înclinau spre pămînt fruntea lor strălucită, sub greutatea scînteietoare a bobițelor de rouă. . . Ai fi zis că fecioarele își plecau cu ovlavie spre închinare, în tempul sfînt al naturii, capul lor virginal în fața celui atotputernic. . .

Iar spre țăriile cerului înalt, ca și atîtea făclii aprinse de făptură în cinstea ziditorului său, se rîdicau drepte și neclintite, vîrfurile ascuțite ale brazilor, poleite de întăile raze ale soarelui curat și răce. . .

Și glasul de pretutindeni al tăcerii sfinte și neturburate, ca și-o cîntare umilită de laudă, izvorîtă din adîncul inimii neprihănit al firii, se îndrepta, în accente misterioase, cătră îndurarea fără de hotare a celui prea-înalt (C. Hogaș, *În munții Neamțului*).

Concluzii. Lucrarea de față și-a propus să prezinte formele pe care le ia raportul de coordonare în funcție de natura factorilor coordonați.

1. Forma primă și cea mai răspîndită în limbă este aceea a relației *dintre elemente*; în general e forma pe care o au în vedere gramaticile și practica școlară cînd definesc raportul de coordonare și cînd stabilesc variantele acestuia (copulativ, adversativ, disjunctiv și conclusiv). Grupului realizat prin coordonarea a două sau mai multe elemente i-am spus *serie*, înțelegînd prin aceasta unitatea *elementară* constituită pe baza raportului de coordonare. Forma relației dintre elementele unei serii am

numit-o *coordonare simplă*. Deşi în studierea variantelor raportului de coordonare ordinea consacrată este cea notată mai sus, am deosebit, conducîndu-ne după natura relaţiei din serie şi după gradul de importanţă al fiecărui element, două categorii de serii: — *nediferenţiate*, cu elemente de aceeaşi valoare, şi — *diferenţiate*, cu elemente de valori diferite. Am constatat astfel că relaţia disjunctivă este mai apropiată de cea copulativă, după cum relaţia adversativă are mai multe puncte de contact cu cea conclusivă.

2. Forma următoare, aceea a relaţiei *dintre serii* sau *dintre serii şi elemente neintegrate în serii*, n-a fost consemnată de gramatici. Grupului sintactic realizat dintr-o asemenea relaţie i-am spus *complex*, înţelegînd prin aceasta *a doua* unitate sintactică constituită pe baza raportului de coordonare, avînd ca specific relaţia bilaterală: pe de o parte relaţia *elementară* din interiorul seriilor, pe de alta relaţia *fundamentală* dintre serii sau dintre serii şi elemente neintegrate. Forma relaţiilor într-un complex am numit-o *coordonare complexă*. Luînd în consideraţie natura relaţiei fundamentale şi valoarea termenilor coordonaţi, am deosebit două categorii de complexe — *nediferenţiate* şi *diferenţiate*. Am constatat apoi că pot coexista, într-un complex, două relaţii fundamentale — diferite sau de acelaşi tip —, numind astfel de complexe — *duble*.

3. A treia formă, pe care gramaticile au amintit-o uneori, este aceea a relaţiei în care intră *fraze* sau *grupuri de fraze*. Rezultatul unui asemenea raport este *contextul coordonat*, care este şi unitatea superioară a grupurilor realizate prin coordonare. Forma relaţiilor de coordonare în care intră frazele, grupurile de fraze, am numit-o *coordonare contextuală*. Relaţia contextuală este în mod obişnuit *copulativă*, *adversativă* sau *disjunctivă*.

CREAȚIILE LEXICALE PERSONALE LA I. BUDAI-DELEANU*

DE

LUIZA și MIRCEA SECHE

Cititorul inițiat întrucîtva în istoria lexicului românesc este reținut, la lectura *Țiganiadei*, de o numeroasă serie de cuvinte pe care nu le-a mai întîlnit nicăieri în limbă. Cititorul nu are de-a face, în majoritatea

---

* Se folosesc următoarele abrevieri: ANON. CAR. = Anonymus Caransebesiensis (vechi glosar romîn-latin), în *Tinerimea română*, serie nouă, vol. I, fasc. III. BIBICESCU, P.P. = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*. București, 1893. BIBLIA (1688) = *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură*. . . București, 1688. CADE = I. A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. București, Cartea Românească, 1931. CANTEMIR, HR. = Principele Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, publicat de Gr. G. Tocilescu. București, 1901. CANTEMIR, IST. = Principele Demetriu Cantemir, *Istoria ieroglifică*. București, 1883. CONACHI, P. = Logofătul Costachi Konaki, *Poezii*. Iași, (1887). CORESI, EV. = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581). București, 1914. CREANGĂ, A. = Ion Creangă, *Scrierile lui*. . . [*Amintiri din copilărie*]. Iași, 1892. DA = *Dicționarul limbii române*, tomul II, partea I. București, 1934 [și manuscris]. DOSOFTEI, PS. = Mitropolitul Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, publicată. . . de prof. I. Bianu. București, 1887. DOSOFTEI, V.S. = Mitropolitul Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*. Iași, 1682. F.N. = Emil Vîrtosu, *Foletul novel*. Calendarul lui Constantin vodă Brîncoveanu — 1693-1704. București, 1942. GCR. I—II = M. Gaster, *Chrestomatie română*. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX). Leipzig — București, 1891. GOLESCU, Î. = Constantin (Dinicu) Golescu, *Însemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București, 1910. GORUN, F. = I. Gorun, Goethe, *Faust*. Traducere în versuri de. . . București, 1906. IORGA, S.D.I ș.u. = N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I (1901) ș.u. București. JAHRESB. = Dr. G. Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, vol. I — XXIX. Leipzig, 1894—1921. JIPESCU, O. = Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cumu ieste și cumu trebuie să hiie săteanu. București*, 1881. LET. I—III = M. Kogălniceanu, *Letopisețele țării Moldovii*, tomul I—III. Iași, 1845—1852 (indicația „A" după tomul I trimite la Apendicele tomului). P. MAIOR, IST. = Petru Maior de Dicio-Sîn-Martin, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Buda, 1834. MARDARIE, L. = Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tîlcuirea numelor din 1648*. București, 1900. MAT. FOLK = *Materialuri folkloristice* culese și publicate prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. București, 1900. MOXA = *Cronica lui Mihail Moxa*. Oltenia, 1520, în B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I. București, 1878. PAMFILE, C. Ț. = Tudor Pamfile, *Cîntece de jară*. București, 1913. PISCUPESCU, O. = Ștefan Vasile Piscupescu, *Oglinda sănătății și a frumuseții omenești*. București, 1829. POLIZU = G. A. Polizu, *Vocabular romîno-german*. Brașov, 1857. bg. = limba bulgară. slov. = limba slovenă.

acestor cazuri, cu elemente lexicale regionale sau învechite, cum ar fi înclinat să creadă, poate, în ultimă instanță. Aceste cuvinte, aproape fără excepție, nu figurează nici în dicționarele cele mai bogate : ele sînt, de fapt, *creațiile lexicale personale* ale autorului *Țiganiadei*.

Problema creațiilor lexicale personale în opera literară a lui Budai-Deleanu a preocupat pe mai mulți cercetători romîni.

Ovid Densusianu a semnalat, printre cei dintîi, unele dintre aceste formații, de pildă pe *vorbeț* (= vorbăreț)[1], fără a insista asupra problemei.

Mai explicit, academicianul G. Călinescu afirmă despre lexicul scriitorului ardelean : „Multe cuvinte sînt autentice, altele *născocite de autor* [s.n.] sau numai puțin sucite cu atîta firesc, încît operația apare ca un proces natural și trebuie un studiu deosebit spre a vedea dacă ele nu circulă... Budai tratează cuvintele ca pe niște făpturi moi și le dă pe loc la rimă genul și terminația trebuitoare. Așa femela dracului se face *dracă*, palatul se feminizează în *palată*, copacii în *copace*, țiganii *visă*, *se cîrmează*, locurile sînt *puste*, întîmplarea e *jeloasă*, soarta e *scîrbeață*, boierii sînt plini de *bogătate*"[2].

Problema este reluată de I. Oană, un cercetător mai recent al operei lui Budai-Deleanu ; acesta scrie, între altele : „Budai-Deleanu însuși *creează o mulțime de noi cuvinte* [s.n.]... Iată cîteva exemple care ilustrează bogata inventivitate lexicală și de forme gramaticale întîlnite în *Țiganiada* : *ziea*, *dumnezăoaie*, *dracă*, *palată*... ; *bogătate*, *golătate*, *înțălepție*, *păgînie*, *slobozie*... ; *berbecare*, *cetioară* (diminutiv de la „ceată"), *ciuhoși* (urîți, zdrențăroși, de la „ciuhă" — sperietoare de păsări), *corbiș* (adverb format de la substantivul „corb"), *croncan* (corb), *iubeață* (iubitoare), *negrijă*, *ocrotință*, *prisosnic* (de prisos), *povăroase*, *scîrbeață*, *șăgace*..., *a șerbi* (a robi), *a obrăzui* (a modela sau a desena chipul cuiva) ;... *făgadă* (făgăduială)..."[3].

Lista de „creații lexicale personale" întocmită de I. Oană în studiul său apare, aproape neschimbată, și în două ediții succesive ale *Istoriei literaturii romîne*, din 1954 și 1957[4]. Trebuie să spunem însă că aceste liste sînt nu numai necuprinzătoare, ci în mare parte și greșite. S-a acordat, cu alte cuvinte, calificativul de „creație personală" unor elemente lexicale cu bogate și variate atestări în textele romînești, mai ales în textele vechi, regionale sau populare. Din lista întocmită de I. Oană

---

[1] *Evoluția estetică a limbii romîne*, curs universitar, 1929—1930, p. 378—379.
[2] *Istoria literaturii romîne*. București, Editura Fundațiilor, 1941, p. 82.
[3] I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*. București, E.S.P.L.A., 1953, p. 46—47.
[4] *Istoria literaturii romîne*, I. E.S.P.L.A., 1954, p. 91—92 și *Istoria literaturii romîne pentru clasa a IX-a*. Ed. de stat didactică și pedagogică, 1957, p. 71.

nu sînt creații personale cel puțin următoarele cuvinte[1]: *bogătáte* (= bogăție; e regionalism ardelean, cf. și RETEGANUL, la CADE: „Cum s-au putut aduna într-o noapte atîta bogătate?"[2]); *ciuhós* (= neîngrijit, zdrențăros; apare încă de la DOSOFTEI, V.S. 80: „Să ne zborîm părul, să ne facem ciuhoși"); *croncán* (cuvînt onomatopeic care există și în limbile slave, cf. bg. *krokan*, slov. *krokar*; în textele românești cf., între altele, ANON. CAR. și JAHRESB. VII 420, XII 135, 152); *dumnezăoáie* (apare la CANTEMIR, HR. 89 și F.N. 45); *făgădă* (= făgăduială; e prezent în numeroase texte vechi, cf. DOSOFTEI, PS. 174 și V.S. 138, CANTEMIR, IST. 290, AXINTE URICARIUL, la LET. II 138); *golătáte* (= mulțime de oameni zdrențăroși; cu atestări începînd din secolul al XVII-lea, cf. GCR. I 19; mai recent, la CREANGĂ, A. 69, JIPESCU, O. 156); *iubéț,-eáță* (= iubitor; apare în cele mai diverse texte și epoci, cf. MOXA, 397, LET. I A. 53; GOLESCU, Î. 31, PISCUPESCU, O. 141; MAT. FOLK. 195, PAMFILE, C.Ț. 100, BIBICESCU, P.P. 181 etc.); *înțălepție* (atestat la CORESI, EV. 2, 326, PSALTIRE(1651), la GCR. I 155, MARDARIE, L. 1729, 1730, P. MAIOR, IST. 243, CONACHI, P. 285; și la scriitori din secolul al XX-lea, cf. GORUN, F. 136); *ocrotínță* (atestat la 1764, cf. IORGA, S.D. VI 162); *povărós,-oásă* (= împovărător; apare la POLIZU); *șăgáci, -e* (= glumeț; e regionalism învechit, cf. NECULCE, la CADE; „Mihai-vodă nu este cum se arată, blînd și șăgaci cu toți").

Rămîne în orice caz valabilă constatarea că *I. Budai-Deleanu este unul dintre creatorii fecunzi în domeniul lexicului românesc.* Bogăția materialului în acest domeniu impune o sistematizare a lui: este ceea ce își propune în primul rînd articolul de față.

În poem se pot întîlni *cuvinte, sensuri și variante lexicale - creații personale.* O deosebire calitativă netă există între cuvintele și sensurile create de Budai, pe de-o parte, și între variantele lexicale personale, pe de alta, în defavoarea acestora din urmă; cuvintele și sensurile lexicale personale sînt — cel puțin în mod obișnuit — rezultate din necesitatea reală de a denumi noțiuni sau nuanțe semantice noi, în timp ce variantele lexicale sînt create, cele mai multe, din nevoia formală a realizării cu orice preț a rimei sau a ritmului în vers, sînt deci creații parazitare. Scriitorul însuși recunoaște, în mai multe rînduri, că a ținut seamă, în aceste din urmă cazuri, doar de cerințe prosodice; el afirmă

---

[1] Majoritatea atestărilor de mai jos sînt luate din *Dicționarul general al limbii române*, în manuscris, aflat la Institutul de lingvistică din București.

[2] Faptul că pentru acest cuvînt—și pentru altele—avem numai atestări ulterioare nu dovedește că termenul a fost preluat de la Budai; este știut că poemul scriitorului ardelean n-a văzut lumina tiparului decît în ultima pătrime a secolului trecut și că, prin urmare, influența sa asupra scriitorilor ulteriori este ca și inexistentă.

într-un subsol al poemului : „Poeticii noştri au neşte slobozii şi privileghii, care nu au cei alalţi ce nu scriu cu stihuri; pentru aceasta, *ca să-i vie stihul la ritmă* [= rimă], au pus în loc *să piară, să piee* !" (128)[1].

Din fericire, numărul variantelor lexicale - creaţii personale este mic în raport cu acela al cuvintelor şi sensurilor personale.

Pe de altă parte, *marea majoritate a cuvintelor create de Budai-Deleanu sînt derivate din cuvinte cunoscute* şi nu invenţii pure; ele nu îngreuiază deci lectura cititorului, căruia îi sugerează, din prima clipă, prin legarea de un cuvînt-matcă cunoscut, sensul lor lexical. De multe ori aceste cuvinte sînt mai expresive decît sinonimele lor din limba comună şi nu par nefireşti, ci doar mai puţin uzate; de aici rezultă, de fapt, şi expresivitatea lor. Scriitorul — care era totodată şi lingvist — a dovedit un deosebit simţ al limbii în folosirea cuvintelor create prin derivare; multe dintre creaţiile sale lexicale de tipul acesta par astăzi mai degrabă derivate învechite, regionale sau rare (cf. mai jos, cuvinte ca *dregători, moleţ, răpezie, ruptos* etc.). Dintre creaţiile personale rezultate prin derivare, cele *sufixate* sînt cu mult mai numeroase decît cele *prefixate*, care apar cu totul incidental[2].

Pot fi atestate apoi cîteva creaţii lexicale personale rezultate prin *compunere*.

Scriitorul a creat în domeniul lexical şi prin trecerea unor cuvinte de la o categorie morfologică la alta, adică *prin schimbarea funcţiei gramaticale a cuvîntului* (de exemplu, adverbul *zadar* este transformat în adjectiv, cu sensul „zadarnic", în versul „amintirea poate fi zădară").

Bogată este *creaţia personală a lui Budai-Deleanu în domeniul semantic*. Aici se vădeşte mai ales preferinţa scriitorului de a extinde sensurile proprii în direcţie figurată; exemplele de mai jos vor demonstra clar această înclinaţie. Creaţia semantică nu este arbitrară : scriitorul a dezvoltat întotdeauna sensurile noi din cele existente; sensurile noi cheamă în minte pe cele vechi şi comune.

Nici în *domeniul invenţiei lexicale propriu-zise* Budai-Deleanu nu merge prea departe; mai întîi, pentru că el a inventat puţine cuvinte; apoi, pentru că toate cuvintele pe care le-a inventat sînt, sau cel puţin par a fi, onomatopeice, sector în care creaţia personală este întotdeauna posibilă.

---

[1] I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada*. Bucureşti, E.S.P.L.A., 1953. Toate citatele vor trimite la această ediţie.

[2] Această proporţie între derivatele sufixate şi cele prefixate se explică doar în parte prin productivitatea mai mare a sufixelor în limba romînă; la această explicaţie se adaugă preferinţa evidentă a scriitorului pentru formele neprefixate, specifice limbajului popular, forme care apar la tot pasul în poem (cf. de exemplu *aripál*, 178, *armá*, 144, *cercá*, 169, *delungál*, 350, *fige*, 257, *ghimpá*, 217 etc., de asemenea unele variante rezultate prin afereză, ca *firşi*, 125, 126, *sperienţă*, 357, *stimpărá*, 203).

Trecînd la *variantele lexicale-creații personale*[1] observăm unele preferințe ale scriitorului; în primul rînd pe aceea de a „modela" aproape exclusiv verbe și substantive. Faptul se explică ușor dacă plecăm de la constatarea că Budai-Deleanu (ca de altfel mai toți poeții) își realizează rima în primul rînd cu aceste două părți de vorbire; cînd totuși rima nu se realizează din această împerechere, scriitorul adaptează, „potrivește" finala substantivului sau a verbului de la sfîrșitul versului respectiv cu finala cuvîntului de la sfîrșitul versului anterior sau următor. Adaptarea nu se face însă în mod cu totul arbitrar; scriitorul folosește, în acest scop, procedee obișnuite ale limbii: schimbul de conjugare, în cazul verbelor (*cîrmui* devine *cîrma*, pentru a rima cu „ura"), schimbarea de gen, în cazul substantivelor (*culcuș* devine *culcușă*, pentru a rima cu „ușă").

În rîndurile ce urmează am încercat să exemplificăm mai bogat discuția asupra creației lexicale personale din opera literară capitală a lui Budai-Deleanu, *Țiganiada*, fără pretenția de a epuiza materialul pe care ni-l oferă, în această problemă, textul. Identificarea creațiilor lexicale personale din poem s-a făcut pe baza confruntării lor cu materialul lexical care a stat la baza dicționarelor Academiei[2], cel mai bogat material pe care îl posedăm, pînă astăzi, în acest domeniu.

1. *Cuvinte*

a) *derivate cu sufixe*: *aiós*, *-oásă* adj. (= usturoiat, cu usturoi, < *ai* = (regional) usturoi: „cîrnăciori lungi, *aioși*", 326), *cércură* s.f. (= gaură în formă de *cerc*: „Ian caută tu prin hăst inel... Toate chiar tu vei zări prin el/Și prin *cercura* lui ha rătundă", 328), *crezătorie* s.f. (= credință, în special credință populară, < *crez*, prezentul indicativ popular al verbului *crede*: „În Ardeal întro norod este *o crezătorie* veche", 121; și 114,215), *cumpleție* s.f. (= lucru *cumplit*, grozăvie: „Cine poate apoi cum să cuvine/Să vă înșire *cumpleții* și rele", 355), *dregătorí* vb. (= a conduce în calitate de *dregător*: „Care-i mai vrednic *dregătorește*", 361), *ferică* s.f. (= fereală, apărare, adăpost, < *feri*: „... luîndu-l de susuoară /De la locul cel fără *ferică*,/ Îl întoarce la patul său iară", 295), *împrotivie* s.f. (= împotrivire, < *împrotivi*: „Adecă stăpînia firească...

---

[1] Articolul de față nu se ocupă de problema creației personale din domeniul formelor gramaticale (pluralul substantivelor, formele de conjugare ale verbelor etc.), această problemă aparținînd morfologiei. Trebuie totuși să amintim aici—fie și în treacăt—că scriitorul exagerează mai ales în domeniul formelor gramaticale, inventînd, din trebuințe pur formale, dublete morfologice cu totul artificiale (cf., de exemplu, *rușină*, *visă* pentru *rușinează*, *visează*; *copace*, *scute*, pentru *copaci*, *scuturi* etc.).

[2] Deoarece materialul care a servit ca bază de confruntare nu cuprinde totuși în mod exhaustiv lexicul românesc, de la origini pînă în secolul al XIX-lea, s-ar putea ca unele dintre exemplele citate de noi mai jos să nu fie creații lexicale personale ale lui Budai-Deleanu.

cădea fără de *împrotivie*/ Pre cel mai bătrîn din familie", 346), *înșelămînt* s.n. (= înșelare, înșelătorie, ⟨ *înșela* : „... *înșelăminte*,... intrige,... sfaturi viclene", 226; și varianta *înșălămînt*, 169), *întieține* s.f. (= întîietate, ⟨ *întîi* : „Sfădindu-să pentru *întieține* și domnie", 301), *jelós, -oásă* adj. (= jalnic, tragic, trist, ⟨ *jele, jale* : „moartea *jeloasă*", 138; și 117; adverbial : „începu a să cînta *jelos*", 276), *mîncáci, -e* adj. (= mîncăcios, ⟨ *mînca* : „Să nu înfomeze gura *mîncace*", 391), *molét, -eáță* adj. (= lipsit de energie, molatec, ⟨ *moale* : „... *moleața* de acum junie", 241), *nemuritorie* s.f. (= nemurire, veșnicie, ⟨ *nemuritor* : „Viață și *nemuritorie*", 216), *obrăzui* vb. (= a desena, a schița; a înfățișa, a descrie, ⟨ *obraz* : „*Obrăzui* în pulbere o căruță/ Cu toiagu...", 208; „Poetu vrînd să *obrăzuiască* vremea de noapte...", 215; și 216), *pădurănésc, -eáscă* adj. (= care locuiește la *pădure*, pădurean : „fata cea *pădurănească*", 182), *plecătúră* s.f. (= aplecare, înclinație, ⟨ *pleca* : „*Plecătura* inimii vederată", 268), *răpezie* s.f. (= repeziciune, repezeală, ⟨ *răpezi, repezi* : „... cu *răpezie* nespusă.../ Așa lovi", 280; și 115), *răpicios,-oásă* adj. (= răpitor, ⟨ *răpi* : „fieri [= fiare] *răpicioase*", 393), *ruptós, -oásă* adj. (= îmbrăcat prost, în zdrențe, ⟨ *rupt* : „*Ruptoși*, ciuhoși, leșinați de foame", 332), *sălbătecós, -oásă* adj. (= *sălbatec* : „... oameni... *sălbătecoși*", 329), *schimbáci, -e* adj. (= schimbător, ⟨ *schimba* : „Norocul *schimbaci*", 301), *scîrbét, eáță* adj. (= tragic, îngrozitor, trist, ⟨ *scîrbi* : „Ah ! jelnică soarte și *scîrbeață* !", 287), *sfîntáriu* s.n. (= altar, ⟨ *sfînt* : „*sfîntariul* muselor", 64), *tineriu, -ie* adj. (= cam *tînăr* : „... toată adunarea,/ Cea mai multă și mai *tinerie*", 195), *ucigărie* s.f. (= omor, ucidere, ⟨ *ucig*, prezentul indicativ popular al verbului *ucide* : „Înșelarea, strîmba judecată, /*Ucigării*, vînzări, tirănia", 223), *verín* s.m. (= *văr* : „bunul *verin*", 141), *vînzáriu* s.m., adj. (= vînzător, trădător, ⟨ *vînz*, prezentul indicativ popular al verbului *vinde* : „*Vînzarii* și hainii ce vînd/ Sînge nevinovat...", 317; „... în pieptul *vînzariu*", 168), *vînzărie* s.f. (= vînzare, trădare, ⟨ *vînz* : „... *vînzării* viclene", 348; și 172), *vorbét,-eáță* adj. (= care poate vorbi, cu darul vorbirii, ⟨ *vorbi* : „Asina lui Valam sînt eu... / Ca oamenii limbă avînd *vorbeață*", 166 ; și 385), *zburătățíe* s.f. (= zburdălnicie, ⟨ *zbura* : „*zburătăția* minții mele", 65);

b) *derivate cu prefixe* : *înjumătáte* adj. (= înjumătățit, întretăiat, ⟨ *jumătate* : „Slobozind abia din buzele d-arsă / Un dulce suspin, vorbe *înjumătate*", 139), *întecá* vb. (= a băga în *teacă* : „Sabia *întecă* și sări în oblînc", 141);

c) *un derivat cu sufix și prefix* : *înhemeít, -ă* adj. (= zăpăcit, buimăcit, ⟨ *hemei, hamei* :... cu mintea *înhemeită*", 182; explicația formației este dată de DA : „hameiul, din care se fabrică berea, are însușirea de a turbura mintea celui ce-l consumă");

d) *compuse* : *adúmbră* adv. (= la umbră, ⟨ lat. *ad* + *umbră* : „O ! tu musă, care cîteodată/ *Adumbră* şezînd în haină albastră", 136), *maresufleţie* s.f. (= vitejie, eroism, ⟨ *mare* + *sufleţie* = însufleţire ; este foarte probabil calc după lat. *magnanimitas* : „... ne uimim de *maresufleţia*, naltă-cugetarea, bărbăţia... lor", 63), *prevărsá* vb. (= a acoperi peste tot, a inunda, ⟨ *pre-* + *vărsa* :„... unda pogoară, / Rumpe iazul, răstoarnă poprele, / *Prevărsînd* lunca de bălţele", 260), *vaileó* interj. (= vai ! aoleo !, e de fapt o contaminaţie cu sens intensiv a sinonimelor *vai* şi *aoleo* : „*Vaileo, vaileo* că nu ştiţi nimica !", 116 ; şi 177) ;

e) *derivare regresivă* : *mir* s.n. (= mirare, uimire, ⟨ *mira* : „Nu-ţi fie — zise — de *mir*, nici greaţă, / O, vodă !", 168) ;

f) *schimbarea funcţiei gramaticale* : *scúrtă* s.f. (= timp scurt, scurtime, ⟨ *scurt, -ă* adj. : „Sătana cade în melanholie / Socotind *scurta* sorţii sale", 214), *toáta* s.f. art. (= totalitatea, ⟨ *tot, toată* adj. : „*Toata* vrajbelor să stînge iască", 344), *zădár, -ă* adj. (= zadarnic, inutil, ⟨ *zadar* adv. : „... amintirea poate fi *zădară*", 226) ;

g) *invenţii lexicale propriu-zise* : *búra* ! interj. (sens neprecizat : „Toţi armaţi, strîgînd *bura* ! *bura* !", 238 ; s-ar putea să fie legat de substantivul învechit *bură* = furtună, vijelie), *hóha* ! interj. (= gata ! ajunge ! : „Ci, *hoha* ! Să lăsăm această sfadă !", 242), *bebée* s.f. (sens neprecizat, probabil o armă sau un instrument de tăiat : „Iar cela aruncînd o *bebee* / Îl tocă tocma în gura căscată", 416), *tocorosí* vb. (= a vorbi într-una, poate ⟨ *toc* ! interj. : „Dar ce mai *tocoroseşte* ahel, — /Zise — tocmai ca moara stricată ?", 394).

2. *Sensuri*

Cotígă s.f. (= car de război sau, după cum glosează scriitorul, „car de oaste, precum avea cei de demult viteji" : „Iară cumplitul Război îndată / Sare în *cotigă*, spre ţigani pleacă", 403), *gúbav, -ă* adj. (= ticălos, nemernic : „*gubavă* părere", 122), *îndeletnicí* vb. (= a preocupa : „au început acel feliu de cîntări a *îndeletnici* nu numai pe oamenii deobşte, ci şi pre cei aleşi din norod", 240), *îngrozit, -ă* adj. (= groaznic, îngrozitor : „Hamza fu înţăpat pe cel mai gros / Şi mai nalt copaci... / Crudă poruncă, moarte *îngrozită* !", 172), *mustrá* vb. (= a condamna, a arăta inutilitatea : „Apoi sînt ş-altele care *mustră* deşertăciunea acestui feliu de armătură", 114), *pungáci, -e* adj. (= ironic, caustic, bătăios : „Firea lui cea dîrză şi *pungace*", 112 ; cuvîntul e atestat în manuscrisul DA cu sensul propriu „care împunge"), *ruşinát, -ă* adj. (= ruşinos : „... vremea... / Martoră fiind şi mustrătoare / Faptelor noastre prea *ruşinate* !", 240), *schimosít, -ă* adj. (=anormal, nebun : „... i rămîne mintea *schimosită*", 121), *supţiáre* s.f. (= subţiere ; aici = metode subtile, diplomatice, rafi-

nament : „... să dăm ajutare... pre ascuns, cu multă *supțiare*", 224), *vicleni* vb. (= a deforma, a falsifica realitatea : „greu era a *vicleni* cronica şi a scrie într-alt chip", 86), *visuitór, -oáre* s.m. şi f. (= idealist, utopic, visător : „... îmi par *visuitori* / Care zic cum că supt monarhie / Ar fi traiul cel mai bun", 353 ; cuvîntul are, în textele vechi, sensul de „om care dă anumite interpretări visurilor", cf. BIBLIA (1688) 28, 136).

3. *Variante lexicale*

a) *prin schimbarea genului substantivelor* : *culcúşă* (în loc de *culcuş* : „... ca din *culcuşă* / Iepurii scorniți, aşa ieşiră", 202), *láță* (în loc de *laț* : „... un taur sălbatec din *lață* / Cînd scapă... ", 254), *soroácă* (în loc de *soroc* : „Pîn'încă n-ajungem la *soroacă*", 132), *sprijáně* (în loc de *sprijin* : „Ector, cel a Troii naltă *sprijană*", 63). Mai interesante încă sînt o serie de abstracte verbale participiale ; în sistemul limbii, aceste substantive sînt totdeauna neutre, la Budai ele au fost modelate la genul feminin : *căzútă* (= cădere, căzătură : „... din aspra *căzută* / Abia să trezeşte şi să scoală", 286), *îmbiátă* (= îmbiere : „Iar el n-aşteaptă multă *îmbiată*", 128), *lovítă* (= lovitură : „... scut întinse / Şi sprijini groaznica *lovită*", 418), *pălmítă* (= palmă, pălmuială, < *pălmi* = pălmui : „... văzînd aspra *pălmită* / Care sîn-Mihai Sătanei ştearsă... ", 264 ; şi 290), *zburátă* (=zbor : „vrui să mă răpez într-o *zburată*, tocma la vîrvul muntelui", 64). În mai toate exemplele de mai sus crearea variantei lexicale se explică prin nevoi de rimă : *căzută*, pentru a rima cu „mută", *culcuşă*, cu „uşă", *îmbiată*, cu „polată", *laţă*, cu „înteaţă", *pălmită*, cu „clipită" şi „întărîtă", *soroacă*, cu „joacă". Există însă şi variante care nu rezultă din asemenea nevoi formale : *lovită*, *sprijană*, *zburată*, folosite în notele poemului, în proză, fac parte din această categorie ;

b) *prin schimbarea conjugării verbelor* : *cîrmá* (în loc de *cîrmui* : „Adecă trupul cetățănesc / Prin singur unul să să *cîrmeze*", 340), *îmbărbătí* (în loc de *îmbărbăta* : „Şi pănă toată mulțimea tace,/ El de iznoavă se *îmbărbăteşte*", 393), *şerbá* (în loc de *şerbi* : „Un norod giosit şi ticălos/ Ce-i hotărît numa să *şerbeze*", 361). Toate exemplele de aici sînt creații din necesități de rimă sau de ritm (*cîrmeze* — „ureze", *îmbărbăteşte* — „grăieşte", *şerbeze* — „îmbuibeze").

*

Concluzia ce se poate desprinde din cele de mai sus este aceea că I. Budai-Deleanu a fost într-adevăr un creator fecund în domeniul lexicului romînesc. Este adevărat că libertatea pe care şi-o ia de a modela *oricînd* — şi mai ales *oricum* — forma cuvîntului duce, uneori, la rezultate absurde ; aşa de exemplu, verbul ia aspect de substantiv numai pentru a rima cu substantivul din versul anterior : „Scoase o vrăjită din

sîn piscoaie / Şi cît poate de trei ori *ţipoaie*" [= ţipă] (209). În general însă scriitorul a găsit căile juste pentru formarea de noi cuvinte, plecînd de la elementele lexicale existente şi dezvoltînd, din acestea, derivate şi sensuri personale. Marii creatori de mai tîrziu din domeniul lexicului, un Eminescu sau un Arghezi, nu au procedat altfel; opera lor a rămas, de aceea, deschisă înţelegerii cititorilor.

Faptul că elementele lexicale create de Budai-Deleanu nu s-au impus în limba literară, şi mai puţin în cea comună, nu acuză în nici un fel pe scriitor. Se ştie că limba literaturii artistice operează cu un material lexical comun numai în parte cu al altor stiluri ale limbii; creaţia lexicală personală — şi îndeosebi derivaţia semantică — apare mai ales în limba literaturii artistice. Numărul cuvintelor sau al sensurilor create de scriitori care trec din limba operelor beletristice în limba literară sau în cea comună este infim; el reprezintă însă aportul lexical al literatului la dezvoltarea generală a unei limbi.

La afirmaţia de mai sus trebuie repetată desigur şi aceea că opera literară a lui I. Budai-Deleanu nefiind cunoscută la timpul ei, n-a putut exercita nici o influenţă asupra dezvoltării limbii literare din secolul al XIX-lea; prin urmare scriitorul rămîne, cu toate meritele sale, un precursor izolat în domeniul creaţiei lexicale.

LIMBA TRADUCERILOR

VERSURI FĂRĂ POEZIE

DE

GABRIELA GEROTA

Cu umorul său caracteristic, Heine obişnuia să spună : „Sînt printre primii bărbaţi ai veacului, de vreme ce m-am născut în noaptea anului nou 1800". Data naşterii sale a fost dezminţită ulterior, cuvintele sale însă nu. Heine a rămas printre cei mai de seamă poeţi ai tuturor veacurilor.

Cu toate acestea, pînă în 1920, în Germania nu a existat nici un monument, nici o stradă care să-i poarte numele. În Düsseldorf, oraşul său natal, s-a construit după multe şovăieli, o fîntînă ornată cu motive din Lorelei. Atît ! Şi aceasta nu reprezintă decît cea mai mică nedreptate din cîte i s-au făcut lui Heine.

Poeziile lui Heine au fost traduse la noi pînă acum în mod sporadic. Prima traducere o datorăm lui Iosif Many, care în 1846 traduce o poezie în *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* a lui Gh. Bariţ. Urmează alte traduceri, apărute în *Familia* din Oradea, semnate de Iosif Vulcan, P.Dulfu (1881), Const. Brăileanu, Al. Macedonski (1888) etc. Nic. Skelitti, Grigore Haralamb Grandea, Teodor Ştefănoiu, O. Carp, Gheorghe din Moldova reuşesc să facă unele traduceri atît de bine, încît ele sînt reproduse chiar în manualele şcolare şi în revistele de seamă ale vremii. La începutul secolului nostru, Ştefan O. Iosif îşi publică prima culegere de traduceri din poeziile lui Heine şi cu ele lirica heineiană îşi găseşte definitiv calea către inima cititorilor romîni. Multe din poeziile lui Şt. O. Iosif au rămas încă neegalate în frumuseţe. Au urmat apoi foarte meritorii traduceri semnate de A. Toma, B. Nemţeanu, Lazăr Iliescu, Emil Dorian.

În 1956 apare la noi o culegere de proporţii nemaiîntîlnite. Într-un volum de 650 de pagini găsim spicuiri din întreaga producţie lirică, precum

și poezii cu caracter satiric și politic. Realizarea este într-adevăr mare, cu atît mai mare, cu cît poeții foarte dotați și-au dat contribuția, tălmăcind într-o limbă sensibilă și colorată gîndirea scînteietoare a lui Heine. Acești poeți romîni au înțeles de multe ori nu numai ideea heineiană, ci și intenția ei, nu numai imaginea heineiană, ci și nuanța ei.

Dar nu despre aceștia va fi vorba. Oricît ar părea de nedrept, în rîndurile de față ne propunem să semnalăm numai scăderile culegerii, scăderi atît de flagrante, încît se pune cu toată seriozitatea problema traducerilor în general. De bună seamă că versificatorii primesc traduceri brute, în proză, care nu sînt făcute cu destulă competență. Dar atunci exigențele editurii față de confruntarea textelor trebuie să fie mai mari. Urmările necorespondenței dintre traducere și original sînt de-a dreptul penibile. Iată-le.

În poezia *Regele Urechilă I*, versul: „Verunglimpft habt mein Regiment", care înseamnă „Mi-ați făcut de-ocară guvernarea", este tradus de Nina Cassian cu: „Mi-ați făcut de-ocară un regiment întreg". Necunoașterea termenului figurat al lui „Regiment" este cu atît mai regretabilă, cu cît în poezie nu este vorba de nici un regiment, iar versul astfel tradus, stîrnește uimire.

În poezia *Don Ramiro*, versurile: „Deine Worte treffen bitter! Bittrer als des Spruch der Sterne! Die da spotten meines Willens", înseamnă „Cuvintele tale dor amarnic, mai amarnic decît hotărîrea stelelor, care-mi nesocotesc voința" și nu „Vorba ta adînc mă doare! Cu blestem față de stele / Îmi batjocorești credința", așa cum a tradus poetul Adrian Maniu, înlocuind ideea originală cu alta.

Același poet a tradus *Noaptea la țărm*. Lăsînd la o parte faptul că traducătorul a redat în versuri clasice o poezie scrisă în versuri libere, traducerea mai prezintă și alte surprize. Astfel, întîlnim imagini care nu figurează în textul original, dintre care „fata cu șolduri de lăcustă" ni se pare cea mai puțin potrivită. Dar nici imaginea cu care debutează poezia nu este aceeași cu cea evocată de Heine: „Und über dem Meer platt auf dem Bauch, / Liegt der ungestaltete Nordwind" a fost redat prin: „De-alung prin văzduhuri — *ținîndu-se de pîntec* — /Năstrușnicul crivăț hăulește-n cîntec". În realitate versurile înseamnă: „Vîntul de Nord, cel diform, s-a așternut pe mare pe burtă", dar aceasta simplu, fără să hăulească ținîndu-se de pîntec, imagine bizară, trebuie să mărturisim. Cu totul neobișnuit ni s-a părut și ca opt versuri vibrante să se încheie fără subiect și fără predicat: „Între timp, pe cărarea bătută de valul pierzării / Întrecînd jilavele prunduri glodoase, / Străbătînd tărîmul restriștei fioroase, / Răzbind prin înverșunata urgie / Cu inima dîrje — pe calea tîrzie, / Cu inima mai cruntă decît valurile și vînturile / sub pasul

lui scrîşnind zdrumicate scoicile / Şi licurind, scînteierile fugare / Dar el înaintează în cutezare ... " etc.

Din cauza necunoaşterii termenilor se denaturează textul iniţial, aşa cum s-a întîmplat în poezia *Fresco—Sonet lui Christian S*, unde Mihail Cosma a redat cuvîntul „Bub" cu „mucos zălud" şi nu cu celălalt sens al lui „Bub", care e „ticălos, mişel", sens cerut de context.

La fel şi în poezia *Trubadurii* el traduce „Schild" şi „Schwert" prin acelaşi termen, deşi cele două cuvinte nu au nimic comun : „Und die Kunst dient ihm zum Schilde / Und das Wort, das ist sein Schwert", în romîneşte : „Arta îi serveşte drept scut, iar cuvîntul drept sabie". Mihail Cosma însă spune : „Arta, paloşă aleasă / Iar cuvîntul : paloş viu". Oare nu se ştie că „Schild" înseamnă „scut"?

Nu se ştie că „Helgolander" sînt „Helgolanzi", adică locuitorii insulei Helgoland şi deci nu se poate traduce cu „Goelanzi", care înseamnă „pescăruşi"? De ce atunci Argintescu-Amza traduce versul : „Wie Schwanenzüge schifften vorüber / Mit schimmernden Segeln die Helgolander", care înseamnă „Helgolanzii navigau cu pînze lucitoare, ca un şir de lebede", prin „Ca lebede mici, pluteau goelanzii / Vîntrele, o clipă, lucind".

Nu se ştie că „Zuckererbsen" înseamnă mazăre dulce şi nu cofeturi? De ce atunci versul „Ja, Zuckererbsen für jedermann / Sobald die Schoten platzen", care înseamnă „Da, mazăre dulce e pentru toţi, de îndată ce plesnesc păstăile" a fost redat de Ion Marin Sadoveanu prin „Da, şi cofeturi pot fi pentru toţi, „Păstăile" doar să plesnească"? În felul acesta păstăile, puse de traducător în ghilimele (luate probabil în sens figurat) nu explică ideea, ci o încurcă. (*O poveste de iarnă* — p. 516).

În *Cîntece despre facerea lumii*, în romîneşte de Nina Cassian, găsim versurile : „Trei sute de ani a fost s-aştept ! Şi să gîndesc, cu rost şi miez,/ Ca cel mai bun doctor în drept / Mărunţii purici să-i creez", din care reiese că Dumnezeu, cel mai bun doctor în drept, a gîndit cum să creeze puricii. Ideea originală este însă, că Dumnezeu s-a gîndit „cum să creez cel mai bine pe doctorii în drept şi chiar puricii cei mici". Versurile sună astfel : „Ich hab allein dreihundert Jahre / Tagtäglich drüber nachgedacht, / Wie man am besten Doktores Juris / Und gar die kleinen Flöhe macht".

Nimeni nu poate cere traduceri servile. Nimeni nu spune ca din scrupulozitate faţă de exactitatea traducerii să se redea de pildă fraza : „Toute ma réponse est dans ces quatre syllabes : Vous en mentez !" prin : „Tot răspunsul meu stă în aceste patru silabe : minţi !", aşa cum atît de savuros povesteşte Barbu Lăzăreanu în una din scrierile sale.

Dar între o traducere grotesc de fidelă şi o colaborare cu autorul este o deosebire. Şi totuşi colaborare şi nu traducere se numeşte atunci cînd redai versuri ca acestea : „Nachtigall ! Auch dich schon hör ich,/

Wie du flötest selig trübe / Schluchzend langgezogne Töne / Und dein Lied ist lauter Liebe", care înseamnă „Privighetoare ! Şi pe tine te aud, cum cînţi de trist şi dulce, suspinînd în sunete prelungi, iar cîntul tău e numai dragoste", cu „Te ascult privighetoare, / Pradă unei vechi uimiri / Cît de nou struneşti în zare / Imnul veşnicei iubiri !" După cum se vede, în textul original nu este vorba de nici o veche uimire, de nici o nouă strunire şi nici de veşnică iubire (p. 164) (în romîneşte de Tudor Bogdan).

La fel de arbitrar a redat şi Romulus Vulpescu versurile : „Lebe wohl du heilge Schwelle / Wo ich sie zuerst geschaut". Ele înseamnă : „Bun rămas sfîntă prispă, unde am văzut-o pentru prima oară" şi nu „Între casele-ţi cărunte ! Răsăritu-mi-a din umbră" (p. 17).

În poezia *Unei cîntăreţe* versul : „Die Ritter steigen aus der Gruft", care înseamnă „Cavalerii ies din mormînt", a fost tradus de Mihail Cosma prin : „Vitejii-nvie din cavouri / *Călări pornind ca şoimii-n zbor*". Ne întrebăm dacă traducătorul are dreptul să adauge versuri întregi de la el ?

Acelaşi poet traduce versul : „Aber wohl niemals liebten die Horen" prin „Nu v-am iubit nicicînd voi ore grele", cînd în realitate ele înseamnă „Dar nicicînd Horele n-au iubit" (p. 16).

Heine este recunoscut pentru imaginile sale poetice, simple, firești. Chiar fără a avea sub ochi textul original, ştim că versuri ca acestea nu pot fi ale lui Heine : „(Lacrimile) Le beau din alba mîna ta / *Cu lacrimi să mă sături*". Heine spune simplu : „Am sorbit lacrimile de pe mîna ta albă" Atît ! („Ich hab von deiner weissen Hand die Tränen fortgetrunken"). Mai departe citim : „De atunci mi-e duhul mistuit de o lingoare" pentru „Die Seele stirbt vor Sehnen", adică „Sufletul se mistuie de dor" (p. 75) (Traducere de Ion Frunzetti).

Tot nepoetică ni s-a părut şi traducerea — hai să zicem romînească : „Alunecă-n sus, alunecă-n jos / *În straniul lor fel liniştit*" („Sie schweben auf, sie schweben ab / In seltsam fremder Weise") (*Întîlnire*, p. 218).

În *O poveste de iarnă* citim la p. 516, în tălmăcirea lui Ion Marin Sadoveanu : „Şi chiar de popimea n-o blagoslovi / *Femei tot au bun căsnicii*". Despre versurile acestea ce să mai spunem : nu le-am înţeles în nici un chip. Ele sînt pentru : „Und fehlt der Pfaffensegen dabei / Die Ehe wird gültig nicht minder", adică : „Chiar dacă lipseşte binecuvîntarea popilor, căsătoria este la fel de valabilă".

În aceeaşi poezie, la p. 519 citim : „Pierdut-am o oră pe străzi hoinărind / Prin tîrg şi-anosteala lui toată". Termenul de „anosteală" ne-a fost pînă în prezent necunoscut.

Inadmisibile sînt greşelile gramaticale din antologia aici discutată. Iată unele exemple : „Cumplit de *falsă* fanfara suna" (p. 535). Este clar că *fals* este aici adverb şi deci nu poate fi acordat ca un adjectiv.

Sau: „N-am rîvnit să-nmoi înghețu-i / Inimii-ți prin plîns ori vaer / Lîngă tine-am vrut să viețui / Respirînd același aer" (p. 17, în tălmăcirea lui Romulus Vulpescu). Pronumele *i* din „înghețu-i" este aici greșit pus, fiindcă nu înlocuiește nimic.

Nu ar fi de mirare dacă după lectura unor asemenea traduceri, cititorul romîn s-ar îndoi de valoarea reală a poeziilor lui Heine.

„PAN TADEUSZ" ÎN TRADUCERE ROMÎNEASCĂ

DE

RODICA CIOCAN

Într-o apreciere recentă asupra lui *Pan Tadeusz*, cunoscutul scriitor și istoric literar Jan Parandowski spunea că valoarea poetică a acestei opere e de o înaltă calitate, deoarece e „saturată de realități cunoscute și trăite" și deoarece Mickiewicz a redat „tot ceea ce e tangibil, concret, comprehensibil în mod unitar, prin varietatea moravurilor și manifestărilor caracterului poporului polonez". Această sumă de realități trăite, această unitate în varietate, impun traducătorului cunoștințe extrem de întinse și aprofundate despre Polonia epocii lui Mickiewicz, căci în *Pan Tadeusz* poetul a năzuit să reconstituie exact societatea pe care o cunoscuse în anii 1811—1812 și totodată să pună în relief trăsăturile esențiale ale caracterului polonez : deci, operă de evocare și în același timp de puternică actualitate, nutrită din toate problemele ce frămîntau lumea poloneză în preajma anului 1834, cînd s-a creat poemul. De aceea, o primă chestiune care trebuie să ne preocupe în cazul lui *Pan Tadeusz* e aceea a exactității : oare s-a reprodus exact terminologia specifică societății poloneze de la începutul secolului trecut și s-a redat just o culoare locală al cărei rost e nu pitoresc, ci documentar ? În acest sens, vom da cîteva exemple, dintre care primul îl va constitui titlul.

Titlul lui Mickiewicz sună în recenta tălmăcire romînească așa : *Pan Tadeusz sau Ultima încălcare de pămînturi în Lituania — Istoria nobilimii din anii 1811 și 1812...* Un asemenea titlu definește cu stringență caracterul social al operei. Să vedem dacă un cititor care știe și poloneza ar recunoaște originalul, citind titlul în traducerea romînească. *Ultima încălcare de pămînturi în Lituania* sună traducerea ; în polonă e *Ostatni zajazd na Litwie. Zajazd* nu e „încălcare de pămînturi", ci tocmai „ceea ce

pune capăt unei asemenea încălcări". Traducerile în alte limbi au căutat, pe cît posibil, să respecte acest caracter juridic al titlului; toate traducerile germane spun *der letzte Eintritt* = ultima intervenţie; în italiană se spune *l'ultimo processo*, iar în spaniolă titlul e similar. Nu propunem a se traduce în romîneşte *zajazd* prin *proces*, dar trebuie să mărturisim că totuşi această soluţie e mai apropiată de original. De altfel, traducătorii n-au fost consecvenţi în privinţa acestui *zajazd*: cartea a VIII-a, unde se situează nodul conflictului, punctul culminant al acţiunii, poartă tot titlul de *zajazd*, dar de data aceasta tălmăcitorii n-au mai folosit *încălcare de pămînturi*, ci au tradus prin *cotropire*. Credem că tălmăcirea cea mai nimerită ar fi fost *Ultima expediţie judiciară în Lituania*, poate nu întru totul poetică, însă exactă — şi de altfel, în *Pan Tadeusz* avem de-a face cu numeroşi termeni juridici (Mickiewicz îi cunoştea foarte bine, ca fiul unui om al legilor) şi trebuie să ne obişnuim cu ideea că neologismele din acest domeniu sînt aci inevitabile.

Subtitlul este: *Istoria nobilimii din anii 1811 şi 1812*. Luîndu-l „ad litteram", putem crede că e vorba de o monografie consacrată efectiv nobilimii lituaniene din acei ani. În originalul polonez găsim *Historia szlachecka*. *Szlachecka* vine de la *szlachta* = nobilime măruntă, apropiată de răzeşime. În genere, pe primul plan al epopeii sînt răzeşii: aceasta e categoria socială pe care Mickiewicz o cunoştea cel mai bine. Lumea aceasta a vrut s-o ilustreze, cu toate defectele, virtuţile şi diferenţierile de avere. Pe de o parte sînt răzeşii scăpătaţi de la Dobrzyn (şi bine s-a făcut că s-a tradus titlul cărţii a VI-a *Zaścianek* prin *Răzeşia*). De cealaltă parte, stau răzeşii „ajunşi". Lumea aceasta, foarte modestă, e destul de apropiată şi în timp şi sub raportul condiţiei sociale de ceea ce se găsea la noi în prima jumătate a secolului trecut, pentru ca traducătorii să poată efectua nu o localizare — aceasta au făcut-o pe alocuri şi în chip destul de nefericit, după cum vom arăta mai jos — ci o transpunere fidelă, evocînd cititorilor stări de lucruri şi climaturi sociale bine cunoscute. Prin urmare, nu e vorba în această „historia szlachecka" de nobilimea lituaniană în genere, ci numai de şleahtici, de răzeşi, de boiernaşi. Singurul reprezentant al nobilimii mari, magnatul de neam senatorial, cum ar fi fost la noi boierii divaniţi, un personaj foarte şters, de inspiraţie mai mult livrescă, e contele Horeszko, pe care Mickiewicz înadins l-a vrut aşa, ca să fie ca o figură simbolică a apusei nobilimi feudale. Astfel, nu putem traduce *szlachecka* nici prin *a nobilimii*, nici prin *nobiliară*, fiindcă ar fi prea generic, iar polonezul *historia* nu e *istorie*, aşa cum se înţelege curent în romîneşte: dacă Mickiewicz ar fi vrut să scrie *Istoria nobilimii din Lituania*, ar fi zis *Dzieje litewskej szlachty*, după cum *Istoria Poloniei* se traduce prin *Dzieje Polski*. *Historia* în limba polonă şi mai cu seamă în polona de la începutul secolului al XIX-lea înseamnă „povestire", „istorisire". Deci,

subtitlul exact ar fi fost *Istorisire despre boiernașii lituanieni din anii 1811—1812.* Vom mai arăta cîteva exemple de terminologie socială, ca să se poată judeca în ce măsură traducerea de față e o traducere serios documentată.

Pan Tadeusz e o adevărată mină de amănunte de istorie socială și economică și nu vom întreprinde aci exemplificarea tuturor erorilor comise în traducerea noțiunilor culese dintr-o sferă atît de largă. Vom semnala numai pe acelea care puteau fi evitate mai ușor și care sînt mai evidente (adesea mai grave), fiindcă termenii respectivi apar mai des și sînt organic legați de materialul de viață al poemului. Chiar din primele pagini ale lui *Pan Tadeusz*, întîlnim pe unul din personajele destul de importante, cu rol de căpetenie în acțiune — Podkomorzy, desemnat numai cu numele rangului. Traducătorii noștri n-au căutat cuvîntul în dicționar, ci au găsit mai comod să cerceteze traducerea franceză a lui Paul Cazin (Paris, 1934), versiune lamentabilă sub raportul artistic și cel al terminologiei; aci toate noțiunile și numirile specific poloneze au fost localizate „à la française", pentru uzul cititorilor pe care i-ar fi speriat vigoarea sarmată. Deci Podkomorzy a devenit la Paul Cazin *Monsieur le Président*, soția lui, Podkomorzyna, e *Madame la Présidente*. La fel găsim și în versiunea romînească : *Președintele* și *Doamna Președinte*. În realitate, Podkomorzy e mai mult un postelnic — și s-ar fi putut foarte bine spune *postelnicul* și *postelniceasa*, după cum în continuare traducătorii spun, în chip firesc, *Stolnicul Horeszko*. Le-a fost teamă traducătorilor să nu fie acuzați de localizare? Însă mai departe ei au recurs și la asemenea procedeu : despre fiica Podkomorzelui se spune *duduca Roza*, deși *panna* în poloneză e *domnișoară*, sau în cazul cel mai arhaizant, *jupîniță*. Oricum, trebuie să mărturisim că de cîte ori apare în textul romînesc acest nefericit *Președinte*, ne întrebăm mereu : președintele cui ? iar *Doamna Președinte* în Lituania, la țară, în 1811, e pur și simplu comic. Și fiindcă sîntem la capitolul localizărilor nereușite, trebuie să semnalăm pe *tanti* în loc de *tușă* (= *Ciocia*).

Mai e un personaj principal, de apartenență socială foarte bine definită, cu mare rol în acțiune, fiindcă el e deținătorul secretelor celor două familii rivale — e Ghervazi, chelarul de la Horeszkowo. În limba poloneză *klucznik* e „chelar" și Ghervazi face parte dintre acei boiernași rămași fără pămînt, ajunși slujitori pe la curțile magnaților, de un devotament servil față de noii stăpîni. Acestui Ghervazi, traducerea romînească îi dă cînd titulatura de chelar, cînd pe aceea de clucer (*Pan Clucerul*), fie pentru nevoile numărului de silabe ale versurilor respective, fie pentru că rezonanța cuvîntului *clucer* a părut mai apropiată de aceea a polonezului *klucznik*. Cele două cuvinte au aceeași temă, însă conținutul e cu totul altul și ni se pare că e o regretabilă lipsă de consecvență a întrebuința

alternativ în cartea a VII-a (*Sfatul*) cînd o numire, cînd cealaltă (*chelar* şi *clucer*), la distanţă de cîteva versuri, ceea ce îl poate face pe cititor, la o lectură superficială, să creadă că e vorba de două personaje diferite.

Capitolul cel mai interesant şi cel mai dificil pentru traducător e cartea a VI-a (*Zaścianek* = *Răzăşia*). Aci ni se prezintă un întreg proces istoric: decăderea materială a păturii răzăşeşti la finele secolului al XVIII-lea, adică un fenomen care s-a petrecut şi la noi aproape în aceeaşi vreme, sub aceleaşi forme şi cu aceleaşi rezultate. Detaliile trebuiau respectate cu stricteţe, recurgîndu-se adesea la cunoştinţele de istorie socială romînească, care ar fi putut oferi mai mult decît o sugestie utilă traducătorilor noştri. Deschizînd însă chiar la întîmplare Cartea a VI-a în versiunea romînească, dăm peste o confuzie de termeni, peste aproximaţii inadmisibile, care răpesc textului orice urmă de realism. Să începem lectura istoriei răzeşilor din Dobrzyn de la versul 378 din textul original. În traducerea literală găsim:

Răzăşia de la Dobrzyn avusese largă faimă în Lituania
Prin curajul şleahticilor şi frumuseţea jupîniţelor.....

Termenii *răzăşie*, *şleahtici*, *jupîniţe* sînt intenţionat întrebuinţaţi de autor, ca să se precizeze exact conţinutul tabloului, pentru a se arăta în continuare decăderea treptată a neamului Dobrzyński şi a pregăti contrastul cu încheierea paragrafului, unde îi vedem pe răzeşii săraci de la 1811. Ce găsim în versiunea romînească?

vers. 419 *Lituania întreagă de-ăst sat răzeş aflase*
420 *Prin nobilii destoinici, domniţele-i frumoase...*

Deci, iată un sat răzăşesc plin de nobili şi de domniţe. Traducătorul putea întrebuinţa măcar *nemeşi*, dacă *şleahtici* i s-a părut prea barbar şi greu de pronunţat, deşi Mihail Sadoveanu îl foloseşte adesea, fără nici un neajuns pentru muzicalitatea prozei sale. Să vedem acum sfîrşitul paragrafului, în care Mickiewicz ironizează — cu cîtă fineţe! — ifosele de boierie, singura avere cu care se mai mîndreau cei reduşi acum la o condiţie similară şerbiei (şi traducătorii au redat foarte exact şi plastic „jako żacięźne chłopstwo" prin

... viaţă de corvadă
La fel ca toţi ţăranii...

— ceea ce dovedeşte că, dacă erau mai atenţi, puteau evita şi celelalte confuzii). Iată versiunea romînească:

Şi-n zile de duminici îşi pun neapărat
Contuşa. Iar un nobil, oricît de-n sărăcie,
Nu-şi pune ca ţăranii cămaşa cînepie:
Din dril sau din olandă îşi face rufărie,
Şi nu-n opinci, ci-n ghete cu şnur, ei vita-şi mînă,
La coasă şi la tors chiar, mănuşi îşi pun în mînă.

Acest pasaj e falsificat cu desăvîrșire. Iată reproducerea exactă a textului original :

..... numai că nu poartă sumane,
Ci surtuce albe vărgate cu negru,
vers. 390 *Iar duminica contușe. Straiul jupîneselor*
Celor mai sărace se deosebește și el de cele țărănești :
De obicei poartă stambă sau percal,
Vitele le pasc fiind încălțate nu cu papuci din coajă de mesteacăn
Ci în conduri—și la coasă, la furcă, sînt cu mănuși.

Contușul devine în traducere de gen feminin, aceiași răzeși poartă haine de dril și rufărie de olandă, au ghete cu șireturi și torc cu mănuși. Sînt detalii care îi pot îndemna pe cititorii noștri să-și facă o idee foarte curioasă de îmbrăcămintea și de îndeletnicirile răzeșilor polonezi.

Un episod extrem de important pentru reflectarea raporturilor dintre nobilimea măruntă (= șleahtă) și marea nobilime feudală, e cel intitulat *Jacek*, din Cartea a X-a : e spovedania „ in articulo mortis" a monahului Robak —odinioară Jacek Soplica —, din care aflăm cum acest boiernaș, umilit de bogatul Stolnic, a ajuns să-l ucidă și să-i zmulgă moșia. Cu multă pătrundere, cu mult realism, a expus aci Mickiewicz cauza și manifestările acestui conflict, așa cum erau multe în Lituania de pe atunci ; în esență, Jacek spune că Stolnicului nici prin gînd nu-i trecea să-și dea fata după un Soplica, însă din cînd în cînd îi arunca tînărului cîte un cuvînt măgulitor, fiindcă avea nevoie de votul sau de spada acestuia la alegerile pentru seim. Iată traducerea romînească :

De mine-avea nevoie : purtările mi-erau
De domn — și-agricultorii cu toții mă iubeau.

Oare convinge pe cineva utilitatea lui Jacek pentru Stolnic, prin explicația că respectivul avea *purtări de domn* și iubirea agricultorilor? Cred că *purtările de domn* mai curînd i-ar fi displăcut trufașului magnat, iar dragostea agricultorilor față de Jacek nu-i putea fi decît indiferentă, fiindcă nu datorită lucrătorilor pămîntului — șerbilor — putea să-și asigure Pan Horeszko un loc în dietă ori în senat. Să cercetăm din nou originalul și să vedem ce ne spune autorul :

vers. 543 *Dar îi eram util, fiindcă aveam mare trecere*
vers. 544 *La șleahtă și pe mine mă iubeau toți proprietarii de pămînt.*

Deci, iată enigma : Jacek, șleahtic energic, avea trecere pe lîngă cei de-o seamă cu el și fiindcă le apăra interesele cu sabia, îl iubeau și proprietarii de pămînt, în limba polonă *ziemianie*, care în limba mai nouă

înseamnă într-adevăr şi *cultivator de pămînt* în genere, dar care pe vremea lui Mickiewicz însemna *proprietar de pămînt*; aşa e găsit în orice dicţionar, iar în cele franceze, cu precizarea de *gentilhomme campagnard*, sinonim şi aproape ononim cu *zeman* din cehă.

Tot în legătură cu respectul faţă de text, vom mai adăuga două detalii. În postfaţa explicativă, Mickiewicz spune că împricinaţii care înţelegeau să-şi facă dreptate cu armele, porneau „*cu sentinţa în mînă*", către locuinţa celui sau celor ce le încălcase pămînturile. Traducătorii noştri, simţind iarăşi nevoia să localizeze, scriu *sentinţa în proţap*, ceea ce e mai mult decît nepotrivit; romînii au în limbă numeroase polonisme, au avut cu polonezii numeroase obiceiuri şi datini comune, dar din întîmplare *proţapul* e, etimologic, de origine sîrbă şi ca obicei, sud-balcanic, oriental; polonezii n-au cunoscut niciodată obiceiul *jalbei în proţap*. În fine, am constata pe ici pe colo lipsa unor versuri interesante, ca de ex. versurile 612—616 din cartea a XII-a, care schiţează din nou cu mult haz pe birocratul şi solemnul Pan Buchman. Cu toate aceste omisiuni, totuşi versiunea romînească adaugă 1009 versuri pe lîngă textul originalului (10.720 faţă de 9711). E drept că dificultăţile de redare într-o limbă romanică a unui text slav sînt mari, deci, să presupunem că traducătorul în versuri n-a putut face altfel şi a fost nevoit să adauge cele 1009 versuri; însă, dacă a fost permisă această licenţă, oare în schimb nu se cuvenea să se arate mai multă fidelitate faţă de text şi să se respecte unele din elementele esenţiale ale operei, la care autorul a ţinut aşa de mult?

Trecem la altă problemă care ni se pare tot atît de importantă, anume problema măiestriei artistice a traducerii, mijloacele de expresie, procedeele poetice, modul de redare a stilului operei. Trebuie să spunem de la început că sub acest raport s-au realizat lucruri remarcabile, s-a redat mult din umorul şi sfătoşenia lui Mickiewicz şi experienţa lui Miron Radu Paraschivescu e vădită în traducere; nu putem însă să-l facem singur responsabil pentru latura artistică a traducerii, ci vom împărţi această responsabilitate între poet şi traducătorii care i-au înlesnit primul contact cu textul original. Am aflat cu multă admiraţie că poetul a încercat să-şi tălmăcească singur textul cu dicţionarul şi — cu o rîvnă demnă de laudă, pe care-o recomandăm şi altor poeţi care vor mai lucra la versificări în aceleaşi condiţii — s-a străduit să descopere el însuşi muzicalitatea versurilor şi plasticitatea imaginilor. Oricum, i-a fost nespus de greu să se familiarizeze cu specificul originalului, cu stilul lui Mickiewicz pe care nu şi-l însuşeşte cineva decît atunci cînd *Pan Tadeusz*, *Sonetele crimeene* şi partea a III-a din *Dziady* fac parte dintre cărţile de căpătîi, cînd s-a parcurs întreaga operă, începînd de la *Ballady i Romanse*, aşa cum parcurgem cu toţii măcar o dată în viaţă opera completă a lui Eminescu. O lectură laborioasă, cu dicţionarul, fără o cunoaştere metodică

și aprofundată a limbii polone, nu poate ajuta pe nimeni să guste și să transpună în altă limbă frumusețile epopeii lui Mickiewicz. Așa încît, pe autorii traducerii în proză îi vom face răspunzători pentru neinițierea suficientă a autorului traducerii versificate, căruia nu i s-a atras atenția asupra unor particularități de stil, asupra pasajelor pe care însuși Mickiewicz le-a lucrat cu dragoste, dîndu-le toată strălucirea și forța poetică de care era capabil.

Poate un cititor romîn, atunci cînd parcurge fugitiv versiunea publicată de ESPLA, își spune că sînt aci multe lucruri prozaice, multe banalități, versuri facile sau neglijente — și atribuie toate aceste neajunsuri traducătorilor. În realitate, trebuie să se știe că singura operă a lui Mickiewicz cizelată cu amănunțime sînt *Sonetele crimeene*; celelalte par a fi fost rezultatul unor geniale improvizații. Nu vrem să spunem prin aceasta că marele poet n-a dat nici o atenție formei, însă n-a cultivat-o în mod special și totdeauna a subordonat-o conținutului. „Pan Tadeusz" prezintă în genere o viziune de mare poezie, cu multe episoade scînteietoare sub raportul stilului poetic și de asemenea cu multe platitudini; arta traducătorului consistă aci în redarea corectă și curgătoare a pasajelor care nu au nimic deosebit și în reliefarea pasajelor remarcabile, considerate drept „pasaje de bravură" și cunoscute pe dinafară de toți polonezii. Un asemenea episod e începutul Cărții a IV-a, *Diplomație și vînat*, cu descrierea dinamică a codrului lituanian și a vînătorii de urși. Primele versuri, atît de evocatoare prin acumularea de nume proprii foarte sonore, au rămas întipărite în mintea tuturor celor ce au citit pe Mickiewicz și au gustat *Pan Tadeusz*. Traducerea acestor prime versuri în romînește e mai mult decît defectuoasă. Toate numele proprii sînt alterate ca să rimeze (și tot nu rimează decît prin asonanțe forțate), numele feminine au în romînește formă masculină și vice-versa, chiar cuvintele romînești sînt deformate, tot din pricina rimei : de ex. se spune *odinioare* în loc de *odinioară*, pentru a rima cu *ponare*, adjectiv creat ad hoc de traducătorii noștri, *culmile ponare*, pentru a corespunde *muntelui Ponary* din text. În poloneză, cele 20 de versuri cu care se deschide Cartea a IV-a sînt de o muzicalitate și sonoritate incomparabile, imaginile de o mare expresivitate ; în romînește, pasajul e greoi și pe de-asupra inexact :

voi, copaci, ce umbra v-ați zvîrlit-o ...
Pe marele Ghedimin, ce-n culmile ponare
Mergînd ca să vîneze, la foc dormi pe-o blană
De urs, vrăjit de dulcea cîntare lituană
A marelui Lizdeico ce-n pîlnia urechii
Cu șopot îl furase ca murmurul Vileichii
Și-al Viliei ...

Nu ştim dacă cititorii admiră *pîlnia urechii* ca imagine poetică; fapt e că nu există în original, căci iată ce spune Mickiewicz : *copaci a căror umbră cădea odinioară pe frunţi încoronate ... a lui Giedymin, cînd pe muntele Ponary, sta culcat*

vers 6. *Pe-o blană de ursoaică, la foc vînătoresc,*
Ascultînd cîntecele înţeleptului Lizdejko,
Şi-a Wiliei privelişte şi murmurul Wilejkăi,
Il desfătau ...

Primele 100 de versuri din traducere sînt pline de abateri antipoetice ca acelea pe care le-am semnalat, cu Witold, ultimul *iaghellonic* (de ce nu *Jagellon*?) care poartă nu calpac, cum se spune în original, termen care există şi în limba noastră, ci *işlic*, ca boierii fanarioţi, cu *Czarnolas* care devine *Cearnolés*, accentuat pe ultima silabă, o monstruozitate pentru pronunţarea polonă, cu un cerb ale cărui coarne devin *fîntîni arteziene*, cu *zei silveştri* care culeg *fragi* şi *alune* (deşi fragile nu se coc în acelaşi timp cu alunele, iar Mickiewicz vorbeşte despre afine roşii) cu rima forţată şi uneori incorectă, cu un *doişpie*, ca în limbajul lui Ghiţă Pristanda. Încă un detaliu : am spus că Mickiewicz nu-şi cizela versurile, însă el avea o ureche extrem de sensibilă şi reda cu mare fineţe cele mai subtile impresii auditive. De ex., în acest preludiu silvestru (ca să vorbim ca traducătorii lui *Pan Tadeusz*) s-au întrebuinţat în genere sunete surde, înăbuşite, întunecate, ca să se sugereze contrastul dintre liniştea pădurii, *tihna*, zice Mickiewicz (=*cichość*) şi larma vînătorii ce va urma, precum şi finalul concertului din corn al lui Wojski, triumf al sunetelor pline, răsunătoare, aproape stridente. Dar Mickiewicz nu întrebuinţează aci niciodată cuvîntul *tăcere*, căci în pădure nu tace nimic, ciocănitoarea ciocăneşte copacii, ramurile se scutură la saltul veveriţei sau atunci cînd sînt clătinate de tînăra culegătoare de fructe. Şi această relatare pitorească a vieţii codrului, punctată de acel refren extrem de poetic în discreţia lui *znowu cicho* (= e tihnă iar), constituie una dintre frumoasele biruinţe scriitoriceşti ale lui Mickiewicz. Inutil de spus că în tălmăcirea romînească nu mai transpare nimic din această măiestrie, nu s-a păstrat cîtuşi de puţin gradaţia sunetelor, se foloseşte mereu cuvîntul *tăcere* în loc de *linişte*, *tihnă* — şi să nu se creadă că vrem să facem traducătorilor un proces pentru că au întrebuinţat un cuvînt în locul altuia, dar în gama simfonică a poeziei lui Mickiewicz, „tăcere" şi „tihnă" stau în registre foarte deosebite. Laborioasă e şi tălmăcirea Cărţii a XII-a, îndeosebi a episodului concertului din ţambal al lui Jankiel, unde mai apare şi „taraf de ienicieri" în loc de *muzică ienicerească* (ienicierii care cîntă în taraf!) precum şi termenul „acioaie" pentru *clopoţei*, *zurgălăi*, numai ca să rimeze cu *vioaie*. Trebuie să mărturisim că s-au făcut multe concesii

rimei, s-au introdus multe umpluturi şi totuşi traducerea nu străluceşte prin bogăţia rimei, dimpotrivă, atunci cînd rima e cît de cît îndrăzneaţă, ea e forţată sau asonantică (*cîntă — nuntă, scape — şarpe, muzicantul — tactul, arme — mame*; am ales aceste exemple numai din concertul lui Jankiel, unde tocmai se impuneau o mare stricteţe şi totodată o mare fantezie, dat fiind caracterul muzical al pasajului; în restul poemului, asemenea exemple sînt nenumărate). Iar în genere, rima e de o facilitate desnădăjduitoare : un verb la imperfect rimează cu alt verb la imperfect, un participiu trecut cu alt participiu trecut, *parte* rimează de regulă cu *departe*, *cum* cu *acum*, *tinereţe* cu *tandreţe*, *înduioşare* cu *apărare*, *sfială* cu *îndoială* etc. Adevărul e că şi Mickiewicz are asemenea rime, dar să ne amintim că el scria în 1834, că a fost un adevărat creator al formelor poetice în literatura polonă, a găsit foarte puţin la înaintaşii săi, poeţi minori, un Brodziński, un Karpiński, nu cu mult superiori ca mijloace de expresie Văcăreştilor noştri. Oare cel care traduce astăzi pe Mickiewicz într-o limbă străină are îngăduinţa de a nu ţine seama de experienţa poeziei romîneşti moderne şi mergînd pe linia minimului efort, să scrie versuri laolaltă plate şi greoaie ca acestea, care ne amintesc în cazul cel mai bun pe ale lui Conachi : *se vede că în grîne, ţinutul e avut* ...

vers 7. (Cartea I) ..... *din pluguri ce pe ele*
Porniră numeroase, din zori de zi să are-a
Conacului moşie, desigur, pe hectare
Ce-s bine cultivate, ca brazdele-n grădine :
Belşug şi rînduială-i aici, se vede bine.
Mereu deschisă poarta, drumeţul îl poftește
Să intre-n astă casă, că bine-l găzduieşte ...

sau

Tiptil ieşeau din pîclă nerumenele zori (primul vers din Cartea a VI-a) acolo unde Mickiewicz spune atît de frumos *świt bez rumieńca.*

Un punct pozitiv al traducerii publicate de ESPLA e vioiciunea, verva şi justeţea de ton a dialogurilor. Trebuie să mărturisim că aci s-a realizat ceva remarcabil. Judele vorbeşte cu tonul său firesc, umorul convorbirilor dintre Ghervazi şi Protazi e redat perfect, cu limbajul judecătoresc al lui Protazi (care, în treacăt fie zis, e, în textul romînesc, cînd aprod, cînd portărel), maimuţărit de Ghervazi cu termeni latineşti pociţi (v. Cartea a VIII-a, vers. 780—800). Punctul culminant e atins în Cartea a VII-a (*Sfatul*), care e una dintre cele mai dificile; aci apar faimoşii răzeşi de la Dobrzyn, fiecare avînd o meserie deosebită şi ca atare întrebuinţînd terminologia de breaslă, fiecare cu alt caracter — şi foarte precis creionat de autor — fiecare cu alte apucături; pe de-asupra, mai apar o infinitate de personaje, orîndarul Jankiel, Buchman, economul de pe

o moşie vecină, Ghervazi; se ţin discuţii în contradictoriu, redate de Mickiewicz cu un dinamism clocotitor, cu toate resursele poeziei umoristice şi satirice. Pentru a transpune această varietate lingvistică, stilistică şi caracterologică, au fost necesare eforturi considerabile. Aceste calităţi ale originalului se văd şi în traducere; chiar dacă ne supără în al doilea vers *vaporul* pe care-l ia Bartek la Królewiec (pe cîtă vreme originalul spune că numitul Bartek mergea adesea cu pluta către acest oraş, unde pe atunci — la 1811 — desigur că nu veneau vapoare) putem să trecem cu vederea această greşeală, dată fiind ingeniozitatea, hazul sănătos, bogăţia verbală care aduc, vii, în faţa ochilor, pe toţi aceşti Dobrzyńscy, fiecare cu porecla lui, fiecare poreclă fiind ticluită de M. R. Paraschivescu cum nu se poate mai fidel şi mai expresiv: Şoldiul, Mătăuzul, Bartek-Brici, cel cu „îngustă săbioară", Matei zis Stropitoare, Matei „cel cu nuiaua" şi Matei „cel cu bîta", Sfîrleză. Toată aşa-zisa consfătuire a Dobrzyńscilor e un adevărat foc de artificii, e plină de strălucire şi de vervă; nu mai întîlnim formulări greoaie, forţate, sau rime banale, facile. Stilul familiar e cu totul adecvat, arhaismele sînt dozate cu pricepere, naturaleţea tonului e desăvîrşită. Putem formula o uşoară obiecţie împotriva pluralului *spăzi* în loc de *spezi* sau *spade* din versul 589, dar în genere, traducerea e cursivă, colorată, viguroasă. Vom mai face două obiecţii, ca să arătăm că traducătorii care au fost în stare să dea lucruri atît de remarcabile, puteau să-şi verifice mai atent propria operă şi să nu lase unele scăpări penibile, care pot face pe cititorii nepreveniţi să creadă că le-au lipsit cunoştinţele elementare de limbă; iată una din aceste scăpări: în Cartea a III-a, de la versul 380 încolo, asistăm la o convorbire între jude şi Telimena, despre soarta vlăstarelor tinere, Tadeusz şi Zosia; judele se adresează verişoarei sale astfel: *Vezi, Aşcica mea scumpă* ... şi mai departe: *Dar, Aşcica, tu nu ştii în suflet cum mă doare* .... Cititorii pot crede că Aşcica e un ciudat ipocoristic. Aceasta e o veche formă de politeţă întrebuinţată la feminin; la masculin *Waćpan* sau *Waść* s-ar traduce prin *Boier-dumneavoastră*; neavînd un corespondent feminin, în romîneşte, dat fiind că pronumele de politeţă e şi diminutivat (*Aśćka*) am putea spune *mătăluţă*; dar *Aşcica mea scumpă*, e absurd. După cum e inadmisibil să se vorbească, în lămuririle finale, despre Juliana Krzyżanowski (*lămuririle preţioase ale Julianei Krzyżanowski*, p. 455), cînd profesorul Julian Krzyżanowski e o autoritate ştiinţifică cunoscută în toată Europa, cînd un genitiv de nume propriu masculin slav nu poate fi confundat sub nici un cuvînt cu un nume propriu feminin.

În aceleaşi lămuriri finale, se caută a se da o explicaţie pentru utilizarea numelor proprii în forma fonetică romînească. Sîntem de acord cu acest procedeu: numai ortografierea fonetică dă posibilitate cititorilor străini să-şi aproprie sonoritatea specifică a numelor proprii. Dar şi aci

am fi dorit din partea traducătorilor mai multă consecvență. De ce, de exemplu, *Tadeusz* e scris cu ortografie polonă în titlu, iar în interior e cînd *Tadeuș* cu *ș* romînesc, cînd *Tadeu*? De ce personajul Sofia e cînd *Zosia*, cu accentul imposibil în poloneză pe *i*, cînd *Zosea*, rusism inuzitat? În realitate, un nume ca *Zosia* e imposibil de pronunțat în romîneşte şi decît să fie alterat după nevoile versului, mai bine se întrebuința pur şi simplu Sofia, cum de altfel i se spune adesea în poem. O ultimă obiecție: de ce nu s-au tălmăcit în versuri şi cele 129 de versuri ale epilogului celebru *O tymże dumać na paryskim bruku* şi în schimb am fost condamnați a citi o tălmăcire care nu numai că e în proză, dar e şi prozaică, inexactă, cu lungimi nepermise?

În încheiere vrem să arătăm că traducerea într-o limbă străină a lui „Pan Tadeusz" e atît de dificilă încît puține tălmăciri s-au putut considera ca merituoase. Nu vorbim despre traducerile în limbi slave, care sînt în genere excelente, ci de acelea în limbile germanice sau romanice, foarte numeroase, de la 1836 încoace, cînd a apărut prima versiune germană. În afară de traducerea franceză a lui W. Gasztowt, a cărui limbă maternă era polona şi a cărui paletă de culori scriitoriceşti era alcătuită din senzații trăite, căci tinerețea şi-o petrecuse chiar în locurile descrise de Mickiewicz, toate celelalte corespund întru totul formulei binecunoscute „traduttore — traditore". În comparație cu acestea, realizarea lui M. R. Paraschivescu e totuşi cea mai valoroasă. O muncă mai intensă din partea traducătorilor în proză şi un control mai serios din partea responsabilului de carte ar fi conferit lucrării aspectul unei oglindiri mai artistice a originalului, precum şi mai multă fidelitate.

În concluzie, traducătorii care au ca sarcină tălmăciri de felul lui „Pan Tadeusz" ar trebui să depună o muncă temeinică pentru a se familiariza cu „lumea" originalului, cu climatul lui intim şi cu împrejurările în care a fost elaborată opera. Credem că aceste cunoştințe constituie un minimum de condiții pentru a face dintr-o tălmăcire o operă cu adevărat artistică, o operă de creație.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

CÎTEVA PROBLEME DE SINTAXĂ

— pe marginea temei de gramatică dată la examenul de admitere în școala medie în sesiunea din iulie 1957 —

DE

MARIA I. GABREA și GH. N. DRAGOMIRESCU

În ultima vreme, la examenul de admitere în ciclul mediu sau învățămîntul superior, s-au dat ca teme de analiză gramaticală texte care au depășit priceperea candidaților — pentru că textele au fost alese fără un discernămînt serios, uitîndu-se că problemele de gramatică, pe text, prezintă diferite grade de complexitate care trebuie bine delimitate. Alegerea uneori arbitrară a textelor date la diferite examene, pe diferite trepte de învățămînt : în ciclul 5—7, la examenul de admitere în clasa a VIII-a, în clasele medii, denotă că, în genere, cadrele didactice de specialitate admit în fapt eroarea regretabilă, care se oglindește în planul de învățămînt, că elevii noștri ajung să cunoască în clasa a VII-a toată gramatica limbii romîne. În realitate, cunoștințele de gramatică generală și mai ales cele privitoare la gramatica destul de complicată a limbii romîne nu se pot epuiza nici în facultate.

În cele ce urmează vom discuta structura extrem de complicată a textului de limbă dat la examenul de admitere în clasa a VIII-a din iulie 1957 și, pe marginea acestui text, vom încerca să clarificăm cîteva probleme de sintaxă de ordine curentă în învățarea gramaticii limbii romîne. Va fi vorba de :

— construcțiile (expresiile) verbale impersonale și propoziția subiectivă ;

—funcția de regent a gerunziului și

—sintaxa lui *decît*, care are valori morfologice și funcții sintactice care nu sînt încă cunoscute.

*

Tema de gramatică dată, în sesiunea iulie 1957, la examenul de admitere în clasa a VIII-a, cuprinde construcții sintactice nestudiate în manualele școlare, iar unele nici în alte tratate. Dificultățile acestui text au constituit așadar probleme ce nu puteau fi rezolvate, în general, de candidați, prin folosirea cunoștințelor la nivelul manualelor existente. Așa se explică frecvența unor greșeli chiar la elevii cei mai buni.

Dăm textul :

I-ar fi fost lui Jder — cu mult mai ușor să-și închipuie că două femei cu neamuri în țara leșească, văzînd că stau în primejdie, ori din partea lui Vodă, ori din partea hoardei, nu au nimic alt mai grabnic de făcut decît să se puie la adăpost dincolo de hotar, în republică. (M. Sadoveanu — *Frații Jderi*).

I. SINTAXA PROPOZIȚIEI

1. Prima chestiune de rezolvat a fost sublinierea predicatelor și analiza primului predicat : *ar fi fost mai ușor.* O astfel de construcție cu valoare impersonală nu se găsește tratată în manuale la capitolul *Predicatul*, iar Gramatica Academiei R.P.R. lasă problema nelămurită, deoarece în vol. II, p. 70, se analizează predicatul *e lesne* din propoziția *e lesne a vorbi ...* ca *predicat verbal* exprimat printr-o expresie *unipersonală*, pe cînd în vol. *Limba romînă*, p. 199, se analizează predicatul *e greu* din fraza *E greu să arunci cu noroi în obrazul cuiva* ca *predicat nominal* exprimat printr-o expresie *impersonală*. Din punct de vedere morfologic și sintactic, cele două construcții : *e lesne* și *e greu* sînt identice — prima urmată de un infinitiv cu funcția de subiect, a doua urmată de un conjunctiv cu funcția de subordonată subiectivă. Totuși analiza lor este contradictorie. Remarcăm de asemenea că în nici unul din exemple nu se analizează structura predicatului, ci se arată prin ce se exprimă subiectul lui. Dar rămîne problema : construcțiile verbale impersonale *e lesne* și *e greu* sînt predicate verbale sau nominale ? Pe de altă parte, *ușor*, *lesne*, *greu*, care alcătuiesc predicatul, sînt adjective —cum au spus cei mai mulți dintre elevi — sau adverbe ?

Acest fel de predicate nu se analizează nici în lucrarea *Limba romînă contemporană* a acad. Iorgu Iordan, care vorbește numai de cele similare și anume de cele ce exprimă fenomene din natură : *e frig*, *e cald*, *e frumos*. Se subliniază lipsa subiectului din aceste construcții, întrucît în structura lor verbul are funcția de copulă, iar substantivul sau adjectivul are funcția de predicat ; de altfel, din cauza sensului, ele nu pot avea subiect nici în afară de structura lor.

Ezitarea în clasificarea acestui predicat s-a observat în lucrările candidaților. Unii elevi l-au considerat predicat verbal, alții — nominal. Chiar elevi buni au considerat cuvîntul *ușor* ca un adjectiv. Este limpede

însă că în această construcție verbală impersonală nu avem adjectiv, ci adverb : *e ușor, e greu, e rău, e bine.* Prezența, în această serie de exemple, a adverbului *bine* — ca antonim al lui *rău* în aceeași construcție — ne lămurește problema. Mulți au considerat predicatul ca fiind verbal, simțind probabil că subiectului logic *lui Jder* nu i se atribuie o însușire, ci o acțiune : *i-ar fi fost ușor lui Jder să-și închipuie* înseamnă de fapt : *ar fi putut să-și închipuie.* În felul acesta, mergînd pe linia studiului profesorului Nedioglu (v. *Limba Română*, IV, 5, p. 65) am putea considera predicatul ca unul „verbal-nominal".

În legătură cu propoziția subiectivă, problema predicatelor exprimate printr-o construcție („expresie") impersonală trebuie lămurită, în linii mari, prin următoarea clasificare. Construcțiile verbale impersonale se pot împărți în două categorii :

1. construcții verbale impersonale care exprimă *fenomene din natură* (de temperatură sau lumină) *e cald, e frig, e ziuă, e noapte* etc. și

2. construcții verbale impersonale care exprimă *o judecată de valoare* și care la rîndul lor sînt de două feluri :

a) construcții alcătuite numai din verbul *a fi* și un adverb sau adjectiv cu funcție adverbială : *e bine, e rău, e frumos, e potrivit, e adevărat* etc. și

b) construcții în care, pe lîngă verbul *a fi* și elementul adverbial care dă sensul verbal construcției, mai intră și pronumele personal aton în cazul dativ, ca subiect logic al construcției verbale impersonale : *mi-e greu, mi-e ușor* etc. (Acestea sînt foarte puține).

Construcțiile verbale de la punctul 2 — adică toate cele care exprimă o judecată de valoare — cer după ele totdeauna o propoziție subiectivă sau un subiect exprimat printr-un infinitiv sau supin, cu distincția că cele de la subdiviziunea *b* au în același timp, pe lîngă subiectul gramatical, și un subiect logic (pronumele personal în dativ) — fapt care produce unora dintre elevi greutăți de analiză.

2. A doua chestiune de rezolvat a fost predicatul *au de făcut*, care este exprimat printr-o formă verbală perifrastică cu sensul de acțiune verbală necesară, adică avem de-a face cu verbul *a face* cu sens iusiv. Acest predicat a constituit deci încă o greutate serioasă în analiza textului.

II. SINTAXA FRAZEI

1. Propoziția *subordonată subiectivă* cerută de o construcție verbală impersonală și introdusă prin conjuncțiile *că* și *să* nu este tratată în manualul de clasa a VI-a—a VII-a (ed. 1956), unde se prezintă numai aceea care se introduce prin pronumele interogativ-relativ *care, cine, ce* și este cerută de un predicat personal.

2. Problema *completivei gerunziului* — în exemplul nostru :... *văzînd că stau în primejdie ori din partea lui Vodă, ori din partea hoardei* ... Această problemă nu este tratată în mod special în manuale, deoarece se presupune că la predarea propoziției completive, ca la orice subordonată care determină verbul, profesorul va face mențiunea că verbul regent poate fi atît la mod personal, cît și la mod impersonal. Cu toate acestea, greșeala de a se lua gerunziul împreună cu completiva care-l determină, ca un tot inseparabil căruia i se atribuie rolul gerunziului, este foarte frecventă la elevi și se pare că ea se leagă de o greșeală de predare. Cei mai mulți elevi au analizat *văzînd că stau în primejdie* ca o subordonată cauzală, temporală etc. Astfel, la o comisie a examenului, un număr de 151 de elevi au făcut această greșeală, care a persistat la elevi foarte buni. Impresia că această interpretare se datorește unei greșeli de predare este motivată de faptul că frecvența în limba romînă a acestei construcții face imposibilă ipoteza că elevii n-au mai întîlnit-o în analizele lor, dar mai ales de următoarea împrejurare. La o lucrare de cóntrol dată de raionul T. Vladimirescu în 1955, cercetîndu-se modul de corectare a lucrărilor, s-a observat că mulți profesori au considerat ca justă luarea gerunziului împreună cu completiva. În următoarea frază : *Ședeam într-o amiază culcat la umbra unei răchiți, crezîndu-mă că sînt un Robinson Crusoe și așteptînd să apară după copaci o ceată de sălbatici, cînd zării deodată figura lui Porojan* (V. Alecsandri — *Vasile Porojan*) — elevii au considerat *crezîndu-mă că-s Robinson Crusoe* și *așteptînd să apară o ceată de sălbatici* propoziții circumstanțiale de mod.

La o discuție izolată asupra subiectului din iulie 1957 s-a afirmat chiar părerea că gerunziul plus conjuncția *că* imediat următoare poate fi considerat o locuțiune conjuncțională, în felul lui *fiindcă*. Dacă semantismul ne-ar îngădui, uneori (foarte rar și cu oarecare indulgență) o asemenea interpretare, în schimb analiza sintactică ne interzice categoric acest punct de vedere. În conjuncția *fiindcă* gerunziul „fiind" are o valoare cu totul abstractă ; este o simplă unealtă gramaticală. Acest lucru nu se poate petrece cu orice gerunziu, mai ales cînd acesta reprezintă un verb cu conținut concret, peste al cărui înțeles nu se poate trece. De cele mai multe ori, deși este un mod impersonal, verbul respectiv are un subiect al lui, altul decît al completivei, care face limpede propoziția din care gerunziul provine prin contragere : *Văzînd* eu ***de la o vreme că nu mai încetează cu jafurile*** *mi-am luat inima în dinți*... (I. Creangă — *Moș Ion Roată și Vodă Cuza*) ; *Văzînd* ea ***că nu dau răspuns de nicăeri, lasă*** *toate la pămînt*... (I. Creangă — *Amintiri*) ; *Văzînd* profesorul ***că purtam plete, a poruncit unuia din școlari să ne tundă***... (I. Creangă — *Amintiri*). Gerunziul poate fi urmat de mai multe determinări : *Am auzit spunîndu-se* ***în biserică la noi că pomul*** *care nu face roade* ***se taie și în foc se aruncă***

(I. Creangă — *Amintiri*); *Apoi cînd se înseră se culcă pe pat cu fața la perete dînd* ***a-nțelege nurori-sa că are s-o priveghеze*** (I. Creangă — *Soacra cu trei nurori*).

Dacă uneori înțelesul gerunziului se poate contopi cu al completivei: *Văzînd că plouă, mi-am luat umbrela*, putîndu-se echivala, logic nu gramatical, cu *Fiindcă ploua* etc., de cele mai multe ori acest lucru nu este posibil: *Oamenii săriră care încotro crezînd că-i foc sau că ne taie cătanele* (I. Creangă — *Amintiri*). În această frază, noi nu înțelegem că oamenii săreau *fiindcă* ***era foc*** ci *fiindcă* ***credeau*** *că e foc.*

Uneori completiva gerunziului se găsește în raport de coordonare cu un complement direct al gerunziului: *Văzînd noi că ne iau oamenii peste picior și pe moș Luca tulburat din cale afară ne acoperim peste tot cu un țol* (I. Creangă — *Amintiri*).

Analiza greșită a completivei gerunziului reflectă un ecou puternic și persistent al greșitei definiții a propoziției principale care se menține chiar și în unul din ultimele manuale școlare — manualul pentru clasa a V-a, de Clara Chiosa și Miciora Ionescu Maria Eliza: *Propoziția care are un înțeles deplin se numește principală.* Pentru a da principalei „înțeles deplin" se taie uneori din ea ceea ce incomodează, adică gerunziul. Astfel în fraza: *Văzînd că nu dau răspuns de nicăieri lasă toate la pămînt* (I. Creangă — *Amintiri*). ... *lasă toate la pămînt* are înțeles deplin, dar... *lasă toate la pămînt văzînd* nu are înțeles deplin, pentru că are nevoie de o completare. Așadar se înlătură gerunziul, principala rămîne *lasă toate la pămînt*, iar subordonata, *Văzînd că nu dau răspuns de nicăieri.* Dar principala nu este propoziția care are „înțeles deplin", ci aceea care, din punct de vedere gramatical, este o propoziție *independentă* avînd, în contextul unei fraze, funcția de *regentă.* Ceea ce însemnează că noțiunea de *propoziție principală* implică o calitate corelativă pe care o independentă o are neapărat în raport cu una sau mai multe propoziții *secundare.* Pentru ca să arătăm că noțiunea de „principală" nu se bazează numai pe simpla opoziție dintre *independentă* și *secundară*, ci pe opoziția dintre *independentă supraordonată* și *subordonata ei*, vom da mai jos un tablou în care se va vedea că principala este *o specie* a independentei și nu invers. Propoziția independentă, definită ca propoziție *ce nu atîrnă de alta*, este de două feluri:

I. independenta *prototip* sau *absolută*[1], independenta limitată de punct — adică aceea care poate fi singură scopul unei comunicări[2]: *Viscolul se înteține* (Delavrancea — *Sultănica*) și

---

[1] Cf. Larousse — „proposition absolue".

[2] Cf. Gh. N. Dragomirescu, *Sintaxa propozițiunilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă*, Brașov, 1939, p. 11 — 14.

II. independenta situată *în contextul unei fraze*. Această categorie are o serie de specii printre care se află și propoziția *principală*, și anume :

1. independenta *inciză* (intercalată) — adică aceea care se intercalează într-o frază oarecare, fie întrerupînd altă propoziție tot independentă, fie urmînd acesteia :

— Mamă, *zise Făt-Frumos*, dumneata tot ești de acum bătrînă (I. Creangă — *Făt-Frumos fiul iepei*).

— Dar tu, măi *Făt-frumos*, cît poți tăie ? *întrebară ceilalți* (I. Creangă, *ibidem*) ;

2. independenta *juxtapusă* (simplă sau copulativă) :

Vorba nu sfîrșea, dorojani venea și se repezea și mi-l răpunea... (Gh. Dem. Teodorescu — *Poezii populare romîne*) ;

3. independenta *inițială* sau *coordonată* într-o frază formată prin coordonare :

Pe culmi întunericul piere, Dar valea e-n neagra putere a umedei nopți (G. Coșbuc — *Faptul zilei*), și în sfîrșit

4. independenta *supraordonată* sau *principală* — adică aceea care face parte :

a) fie dintr-o frază formată numai prin subordonare :

Cînd gîndește cineva că toate aceste se făcură în vreo doi, trei ani, *se miră* de ceea ce poate romînul cînd voiește (C. Negruzzi — *Limba noastră*),

b) fie dintr-o frază formată prin subordonare și coordonare :

Eu nu i-am dat apă cu dulceți și cafea, ca la cucoana primarului, *dar am poftit-o* să șadă (M. Sadoveanu — *Baltagul*).

Exemplele de mai sus definesc propoziția principală sub aspectul ei gramatical, singurul aspect sub care trebuie definită : *independența* și calitatea ei de *regentă* într-o frază. Ea nu trebuie definită din punct de vedere logico-semantic, iar ca să ne convingem de acest adevăr, vom aminti exemplul propoziției principale cu funcție de regentă a unei atributive determinative sau a unei predicative, care nu poate avea „înțeles deplin" decît numai împreună cu subordonata.

Iată o principală care izolată de subordonata ei devine imposibilă din punct de vedere logic (nu corespunde adevărului) : *Cîinele* care latră *nu mușcă*. Iată alta care — izolată de subordonată — își alterează înțelesul :

Sînt om care iubesc adevărul și, fiindcă-l iubesc, știu să-l caut (I. L. Caragiale — *Atmosferă încărcată*).

De asemenea, în „*Băutura este* ce este" (Creangă), dacă atribuim „înțeles deplin" principalei, i-am denaturat înțelesul — arătînd că *băutura există* — iar propoziția *ce este* își pierde orice raport sintactic cu antecedenta.

Aceeași situație „precară" o poate avea, din punct de vedere logico-semantic, o independentă supraordonată — adică principală — și în cazul cînd ea cuprinde un gerunziu urmat de o completivă a lui. Gerunziul nu trebuie desprins de principală, ci luat cu completiva al cărei regent el este, cu toată sudura puternică, sub raportul logico-semantic, dintre el și completivă și cu tot înțelesul „nedeplin" pe care îl capătă principala făcînd din gerunziu o parte de propoziție secundară a ei. Așadar, o frază ca aceasta : *Văzînd că plouă, am rămas în casă* o vom despărți astfel :

1. *am rămas în casă, Văzînd* = principală, și
2. *că plouă* = subordonată completivă directă.

3. *Despre subordonata introdusă cu „decît"*. În manualul de sintaxă pentru clasele VI—VII, ediția 1956, nu se vorbește de subordonatele introduse prin *decît*, deoarece la capitolul respectiv nu se tratează circumstanțiala modală care să corespundă unui complement al comparativului (adjectiv sau adverb) și care nu este tot una cu modala comparativă ce determină acțiunea (verbul) din regentă, confruntînd-o cu altă acțiune : *Gura babei umbla cum umblă melița.* Deși în volumul întîi al Gramaticii Academiei R.P.R. se vorbește, în adevăr, atît de adverbul de comparație *decît* cu funcția de prepoziție : *Mai mîndră decît orice stea* — cît și de același adverb cu funcția de conjuncție subordonatoare comparativă : *Decît să iasă omului nume rău, mai bine ochii din cap* (p. 183 și 386) și deși în vol. II (*Sintaxa*, p. 137) se vorbește de un complement circumstanțial de mod comparativ : *Ziua trecu mai repede decît noaptea*, — totuși, la sintaxa frazei, nu se tratează nici o subordonată comparativă introdusă prin *decît*, ci se arată numai cele introduse prin *cum, așa cum, precum, după cum. Limba romînă — Fonetică, vocabular, gramatică*, Ed. Acad. R.P.R., p. 242, corectează această inadvertență, trecînd printre circumstanțialele de mod comparative și pe cele introduse prin *decît* : *Dar Prîslea luă buzduganul, îl asvîrli înapoi mai departe decît îl aruncase zmeul.*

Problema însă nu se termină aci, căci uneori propoziția introdusă prin *decît* nu este comparativă, ci altfel, întrucît adverbul *decît* are și altă funcție, și anume de *adverb de restricție*, sinonim al adverbului *numai*, atunci cînd se întrebuințează în frază ca un corelativ al adverbului *nu* sau al pronumelor negative *nimeni, nimic.* Cînd zicem *Nu am decît o dorință* înțelegem *Am numai o dorință* ; sau *Nu sînt decît trei soluții* însemnează *Sînt numai trei soluții.* Considerăm că în exemple ca cele de mai sus, adverbul restrictiv *decît*, servind la exprimarea unei afirmații prin negație, are o importantă funcție stilistică[1]. Tot cu funcție stilistică, adverbul *decît* poate ajuta la exprimarea superlativului, atunci cînd subiectul unui adjectiv predicativ la gradul comparativ este *nimeni* sau *nimic* : Nu-i

[1] Cf. Gh. N. Dragomirescu, *lucr. cit.*, p. 125—127, unde se arată că afirmația prin negație este o tehnică a afirmației hotărîte și neîndoielnice, cu vădit accent retoric.

nimeni mai nefericit *decît* mine ; *Nimic mai trist decît aspectul poporului strivit; nimic mai umilit decît fizionomia boierilor mici, nimic mai grotesc decît îngîmfarea boierilor mari* (Alecsandri — Prefața la vol. *Teatru*, 1876).

Pentru a sublinia deosebirea dintre *decît* comparativ și *decît* restrictiv, vom mai da cîteva exemple :

a) *Comparativ* :

Mai fericit erai de o mie de ori să pași porcii la Gogeasca Veche, Isaie, decît să mai fi ajuns și zilele acestea (I. Creangă — *Amintiri*); *Atunci cu toatele știind că mai ușor ar putea căpăta cineva lapte de la o vacă stearpă, decît să se îndatorească o fată alintată și leneșă, au lăsat-o să-și urmeze drumul* (I. Creangă — *Fata moșului și fata babei*).

b) *Restrictiv* :

Că n-are-n lume bun și drag decît pe mine (G. Coșbuc — *Rugămintea din urmă*). În acest exemplu — în care *decît* corelativ cu *nu* este echivalentul lui *numai* — *pe mine* nu mai este un complement al comparativului, ci un complement direct *foarte accentuat*. Alt exemplu : *N-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face și Apusul își împinse toate neamurile -ncoace* (M. Eminescu — *Scrisoarea a III-a*). Complementele „cu ochiul", „cu mîna" nu sînt, iarăși, complemente comparative, ci instrumentale *foarte accentuate*.

Aceeași funcție restrictivă o are *decît* și în fraza : *Alta nu-i de făcut decît să înșomoltăcim motanul ista al nostru cu niște petice...* (I. Creangă — *Stan Pățitul*). Propoziția introdusă cu *decît* nu este o comparativă, ci o subiectivă. Ce „e de făcut"? — *Numai să înșomoltăcim motanul...* Cu acest exemplu am ajuns la o construcție similară cu cea de la examenul de admitere :

...nu au nimic alt mai grabnic de făcut decît să se puie la adăpost... Ce „au de făcut"? — *Să se puie la adăpost* — o completivă puternic subliniată, întărită și prin ideea superlativului subînțeles grație corelativului *nimic alt*. Adică : *nimic alt mai grabnic decît = cel mai grabnic*[1].

★

Din analizele noastre de mai sus rezultă că elevii nu au putut rezolva problemele de sintaxă puse de textul dat la examen, cu nivelul de cunoștințe de care dispun chiar cei mai bine pregătiți. Cei care au considerat

---

[1] În frază, *decît* restrictiv poate determina uneori o circumstanțială de loc, de timp de mod, stabilind între propoziția circumstanțială și regentă un raport de cauzalitate „condițională" : Nu plec *decît* (*acolo*) *unde-mi place* = Plec *numai acolo unde-mi place* („Plec *dacă-mi place* acolo"). De asemenea · *decît* (*atunci*) *cînd* — și *decît* (*așa*) *cum*— dau circumstanțialelor de timp și de mod sensul de condiție *sine qua non* :

Nu mă pot alina și n-o să fiu fericit cu dînsa, *decît după ce-o să plătesc acelora care m-au ars cu dușmănia și deznădejdea* (M. Sadoveanu — *Mitrea Cocor*).

propoziția introdusă prin *decît* propoziție completivă directă au lucrat cu un discernămînt surprinzător. Concluzia pe care o desprindem în urma acestei analize este următoarea : pentru că faptele de limbă sînt mult mai complexe decît cele ce se tratează într-o sintaxă simplificată, ca aceea din manualele curente, *ori să se adîncească studiul sintaxei în manualele de ciclul elementar (atîta cît permite nivelul vîrstei elevilor), ori să se aleagă pentru examene texte care să nu cuprindă chestiuni care îi depășesc pe elevi sau sînt încă nerezolvate de specialiști.*

CONTRIBUȚII LA METODICA PREDĂRII ORTOGRAFIEI

DE

GH. GOIAN

În articolul de față ne propunem să arătăm bazele teoretice, conținutul și rezultatele unor lecții experimentale ținute la clasa a VII-a, în scopul de a forma elevilor priceperea de a folosi în mod corect liniuța de unire, în special în legătură cu scrierea formelor scurte ale pronumelor personale și reflexive.

Ne vom întreba mai întîi de toate : De ce greșelile în legătură cu despărțirea pronumelor scurte au o atît de largă răspîndire ?

După cum se știe, relația dintre cuvînt și lucrurile sau fenomenele la care cuvîntul se raportează face parte din categoria relațiilor dintre semn și obiectul semnificat.

Există însă cazuri cînd anumite cuvinte pot fi semnalizate prin altele. Astfel substantivele pot fi înlocuite prin pronume. În această situație, însuși substantivul devine obiect semnificat, iar pronumele devine un semn al acestui obiect. De exemplu, în loc să spunem *pe Ion*, putem spune : *pe el*. Dar formele lungi ale pronumelor pot fi înlocuite la rîndul lor prin formele scurte. În felul acesta, ele însele devin obiecte semnificate, formele scurte devenind semne ale lor. De exemplu, pronumele scurt *l* din propoziția *l-am văzut* este un semn al formei lungi *pe el*. Constatăm deci că între lucrurile sau fenomenele reale și între formele scurte ale pronumelor personale și reflexive există o serie de trepte sau de verigi, relațiile dintre ele putînd fi exprimate prin schema : obiecte sau fenomene → substantive → forme lungi ale pronumelor personale sau reflexive → forme scurte ale pronumelor personale sau reflexive.

După cum se vede, această legătură este complexă. Greutatea recunoașterii formelor scurte ale pronumelor și deci greutatea despărțirii lor prin liniuța de unire provine tocmai din această complexitate a relațiilor, din faptul că legătura dintre pronumele scurte și lucrurile sau fenomenele reale nu apare imediat, ci prin mijlocirea a două verigi. Elevii, pentru a înțelege sensul unui pronume scurt, trebuie să aibă conștiința întregului lanț, a tuturor verigilor care leagă acest pronume de lucrurile sau fenomenele din realitate. Este de ajuns ca între două verigi să nu se creeze inițial sudura necesară sau ca legătura dintre ele să se rupă, pentru ca formele scurte ale pronumelui să devină lipsite de înțeles.

Experiența ne arată că ruptura despre care vorbim se produce adesea și că legătura care se rupe de cele mai multe ori este aceea dintre ultimele două verigi, adică dintre formele lungi ale pronumelui și formele scurte corespunzătoare. Întrucît mulți elevi nu sesizează această legătură, ei nu pot recunoaște pronumele scurte.

Ajungem astfel la următoarea constatare : *pentru a-i învăța pe elevi să recunoască formele scurte ale pronumelui și să le despartă în mod corect prin liniuța de unire, trebuie să întărim în conștiința lor legătura dintre aceste forme și formele lungi corespunzătoare și să le dezvoltăm priceperea de a trece de la unele la altele pe baza unor operații analitice.*

Am constatat că adesea, pentru dezvoltarea gîndirii analitice a elevilor, se folosește următorul procedeu. Să presupunem că un elev a scris : „el *ia* întîlnit pe adversari". Pentru a-l ajuta să-și înțeleagă greșeala, se face următoarea analiză : „Pe cine i-a întîlnit ? *I-a întînit pe adversari.* Așa dar, *i* ține locul substantivului *pe adversari* și deci este un pronume. Prin urmare, trebuie să scriem *i-a* și nu *ia*". Elevul rămîne însă nedumerit. El nu înțelege cum se face că *i* ține locul substantivului *pe adversari*, cînd amîndouă aceste forme lexicale se află prezente în propoziție. Exprimarea pleonastică, specifică limbii romîne, îi derutează pe elevi și îi împiedică să vadă cum un cuvînt poate ține locul altui cuvînt, fără ca acesta din urmă să lipsească din propoziție.

Dar chiar și în cazul cînd substantivul lipsește, analiza se face de obicei prin introducerea lui în propoziție și se desfășoară ca și în exemplul precedent. De exemplu, elevul scrie : „*Iam dat o carte*" (subînțeles : prietenului meu). Pentru a se scoate în evidență greșeala, se face următoarea analiză : „Cui i-am dat o carte ? *I-am dat o carte prietenului meu.* Așa dar, *i* ține locul substantivului *prieten* și deci este pronume. În consecință, trebuie să fie despărțit prin liniuță". Elevul rămîne la fel de nelămurit. El examinează propoziția : „I-am dat o carte prietenului meu", completată de profesor, și nu înțelege de ce spunem că, în această propoziție, *i* ține locul substantivului *prieten*, cînd acest substantiv nu lipsește. E și greu să înțelegi cum poți să înlocuiești ceva ce este prezent.

În felul acesta, procedeele analitice utilizate de obicei nu pot risipi confuziile din mintea elevilor.

Plecînd de la constatările de mai sus, am ajuns la următoarea concluzie : *După cum forma lungă a pronumelui poate fi recunoscută numai observînd că ea ține locul unui substantiv, tot astfel pentru a recunoaște forma scurtă a pronumelui trebuie să se observe că ea ține locul unui pronume lung. Însă echivalența acestor forme rezultă din posibilitatea de a substitui pe una alteia. De aceea analiza trebuie să scoată în relief tocmai această posibilitate de substituire* [1].

Pentru a le forma elevilor priceperea de a scrie corect pronumele scurte, trebuie deci să organizăm exerciții de substituire a formelor scurte prin formele lungi corespunzătoare sau, pentru a ne exprima cu alți termeni, exerciții de traducere a unor forme prin celelalte, ca în următoarele exemple : *i-am dat = am dat lui*; *ne-a văzut = a văzut pe noi*; *s-a dus = a dus pe sine*; *vi l-am dat = am dat pe el vouă* etc.

Aceasta este ideea principală care a stat la baza organizării lecțiilor noastre experimentale. Am voit să vedem dacă, efectuînd un număr de exerciții de substituire a formelor scurte ale pronumelor prin formele lungi corespunzătoare, elevii vor reuși să înlăture greșelile sau, cel puțin, să reducă în mod simțitor numărul lor.

Mărturisim că, înainte de a trece la aplicarea acestei idei, am avut o ezitare. Ne-am întrebat dacă putem să cerem elevilor să pronunțe expresii ca de exemplu : „*eu am văzut pe voi*", „*noi am spus ție*" etc. cînd astfel de construcții nu sînt folosite în limba noastră și deci nu sînt corecte. Ne-am întrebat de asemenea dacă exercițiile de traducere a formelor scurte ale pronumelui prin formele lungi corespunzătoare nu le vor apare elevilor ca ceva absurd și ridicol.

Anticipînd asupra rezultatelor, vom spune că elevii nu s-au arătat contrariați nici măcar în cea mai mică măsură și s-au antrenat în noua activitate în modul cel mai natural posibil, înțelegînd, din primul moment, că nu este vorba decît de simple exerciții de analiză.

Înainte de a trece la relatarea experimentului, vom mai face cîteva observații în sprijinul ideii metodice pe care am expus-o mai sus.

Vom observa mai întîi că traducerea formelor scurte ale pronumelui prin formele lungi corespunzătoare nu are un caracter artificial, ci reprezintă o operație firească a gîndirii noastre curente. Dacă analizăm cu

[1] Un proces analog are loc în însușirea unor noțiuni de matematică. Astfel, operația înmulțirii se substituie unei operații de adunare, iar operația ridicării la putere se substituie unei operații de înmulțire. În cazul cînd unii elevi pierd conștiința legăturii dintre aceste operații, ea trebuie să fie restabilită prin procedee de gîndire analitice (de exemplu : $2.4 = 2 + 2 + 2 + 2$ sau : $5^3 = 5.5.5$) și prin procedee sintetice (de exemplu : $3 + 3 + 3 + 3 = 3.4$ sau : $2.2.2 = 2^3$). Dacă un elev comite o greșeală, de exemplu : $a^3 . a^2 = a^6$, profesorul îl ajută să-și înțeleagă greșeala, punîndu-l să efectueze operații de analiză și apoi de sinteză, pe baza substituției, în modul următor : $a^3 . a^2 = (a.a.a.) . (a.a) = a^5$.

atenție propriile noastre procese de gîndire, constatăm că, pentru a scrie corect, de exemplu, propoziția *l-am întîlnit*, trebuie să ne gîndim că expresia *l-am întîlnit* înseamnă *am întîlnit pe el*. S-ar putea obiecta că noi nu facem astfel de raționamente atunci cînd folosim liniuța de unire, căci, în cazul acesta, în loc să scriem curent, am reflecta asupra semnelor ortografice pe care trebuie să le folosim. Însă obiecția de mai sus nu este valabilă. Oricît de mult s-ar automatiza prin exercițiu priceperile scrierii ortografice, ele nu pot fi aplicate în mod mecanic, fără gîndire, fără reflexiune, fără analiză. Prin automatizare și prin formarea deprinderilor, analiza nu dispare, ci doar se efectuează cu mult mai mare ușurință și într-un timp cu mult mai scurt.

A doua observație se referă la rolul important pe care-l joacă întrebarea în analiza formelor lexicale. Pronumele personale și reflexive, atît cele lungi cît și cele scurte, la cazurile dativ și acuzativ, lămuresc sau completează înțelesul unor verbe. Ele răspund deci, în principiu, la o anumită întrebare pe care o cere verbul. Tocmai această întrebare permite să se stabilească echivalența dintre o formă scurtă și una lungă a pronumelui. Ne vom convinge de rolul întrebării în analiză, gîndindu-ne în special la unele forme scurte ale pronumelui, care au înțelesuri diferite. Astfel, în propoziția *ne-ai spus*, *ne* înseamnă *nouă*, pentru că forma verbală *ai spus* cere întrebarea „cui?", la care răspundem dînd morfemului *ne* înțelesul : „nouă". Dimpotrivă, în propoziția *ne-ai încurajat*, *ne* înseamnă *pe noi*, deoarece forma verbală *ai încurajat* cere întrebarea „pe cine?", la care răspundem dînd aceluiași morfem *ne* înțelesul *pe noi*. De multe ori însă, aceeași formă verbală poate cere întrebări diferite, ceea ce face ca pronumele scurt să devină echivoc. De exemplu, *i-am trimis* poate să însemne *am trimis lui* (răspunzînd la întrebarea : „cui?") sau *am trimis pe ei* (răspunzînd la întrebarea : „pe cine?"). În astfel de cazuri, întrebarea căreia îi răspunde pronumele scurt și deci sensul acestui pronume rezultă din context, cu alte cuvinte pronumelui scurt îi corespunde acea formă lungă de pronume, prin care propoziția capătă un înțeles și se integrează, în mod logic, într-un curent de idei.

În sfîrșit, vom face o observație în legătură cu o anumită obiecție ce s-ar putea aduce. În unele cazuri, traducînd forma scurtă a pronumelui prin forma lungă, se obțin propoziții lipsite de sens. Această observație este valabilă, în primul rînd, în legătură cu verbele impersonale. De exemplu *se însenînează* nu are înțelesul de *însenînează pe sine*. Același lucru se poate spune și despre verbele reflexive cu înțeles activ. De exemplu *m-am gîndit la el* (= am cugetat la el) nu are înțelesul de *am gîndit pe mine la el*.

De fapt însă, exemplele de mai sus nu infirmă ideea pe care am expus-o. Bunăoară în propoziția *se însenînează*, *se* nu este altceva decît forma scurtă a pronumelui reflexiv *pe sine*. Este drept că acest pronume și-a pierdut,

în exemplul nostru, caracterul reflexiv. El a rămas pronume reflexiv numai în mod formal. De aceea, traducerea formei scurte prin cea lungă va avea și ea un caracter formal. Vom spune deci că, în mod formal, *se însenineză* înseamnă *însenineză pe sine*, dar vom adăuga că, în cazuri de acest fel, pronumele nu are înțeles reflexiv, ceea ce se explică prin faptul că formele gramaticale își extind adesea sfera de aplicare, nesocotind cerințele unei logici stringente.

Trecem acum la relatarea experimentului.

Experimentul a avut loc la clasa a VII-a, în septembrie 1956, în etapa de recapitulare a materiei anului precedent, deci la un nivel de pregătire a elevilor corespunzător sfîrșitului clasei a VI-a.

Lecțiile experimentale au fost ținute în București, la școala de 7 ani nr. 71. Au fost folosite pentru control clasele a VII-a A și a VII-a B de la școala medie nr. 17. Pentru efectuarea întregului experiment în cadrul școlii nr. 71, am primit ajutorul prețios al tov. profesor Stănescu Iulian, care a asistat la toate lecțiile și la lucrările de control și a participat la corectarea lucrărilor și stabilirea rezultatelor. În cadrul școlii medii nr. 17, la efectuarea lucrărilor de control și stabilirea rezultatelor a asistat tov. profesoară Batler Fernanda.

Prima lucrare de control a constat în dictarea următorului text :

„Comunicîn*du-mi-se* starea prietenului meu și dorința *sa de a* mă vedea, *l-am* vizitat *la* locuința *sa*. După ce *ne-am* împărtășit primele impresii și după ce părinții *săi s-au* dus și *ne-au* lăsat singuri, el *m-a* rugat *să-i* citesc o carte. Pentru *a-i* face plăcere, am acceptat bucuros, propunîn*du-i* să *ia* o carte din bibliotecă și *să-și* aleagă fragmentul *ce-l* interesează, urmînd ca eu să *i-l* citesc. El *s-a* îndreptat spre biblioteca *sa*, *și-a* ales o carte de literatură și *mi-a* întin*s-o*, rugîn*du-mă să-i* citesc *dintr-însa*. Am deschi*s-o la* început și *i-am* citit două *sau* trei pagini. Era un fragment *dintr-un* roman *al* unui scriitor contemporan. Fragmentul *i s-a* părut interesant. El *l-a* ascultat cu atenție și *mi-a* spus că, dacă părinții *săi* și medicul *ce-l* îngrijește nu *i-ar* fi interzis orice efort și dacă *aș* avea timp, *m-ar* ruga *să-i* citesc întreaga carte, pentru *a-și* învinge plictiseala pe care *i-o* provoacă inactivitatea. *La* plecare, *mi-am* luat rămas bun de *la* prietenul meu și *i-am* exprimat dorința de *a-l* vedea sănătos în *cel* mai scurt timp".

După cum se poate constata, acest text cuprinde 49 de ortograme care implică priceperea de a folosi în mod corect liniuța de unire (în marea majoritate a cazurilor, în legătură cu scrierea formelor scurte ale pronumelor). El a fost întocmit în așa fel încît să cuprindă pronume cît mai variate și să implice diferențierea unor forme asemănătoare din punct de vedere fonetic (*la* și *l-a*, *al* și *a-l*, *sa* și *s-a*, *sau* și *s-au*, *săi* și *să-i*, *cel* și *ce-l*, *aș* și *a-și*).

Menționăm că dictarea s-a făcut cu respectarea cerințelor pedagogice. La început s-a citit textul în întregime, apoi s-a dictat rar, fiecare fragment fiind citit de două ori, iar la sfîrșit s-au lăsat elevilor trei minute, pentru citirea lucrării și autocorectarea greșelilor.

A urmat corectarea lucrărilor. Pentru fiecare lucrare, s-au numărat toate greșelile în legătură cu nefolosirea sau folosirea greșită a liniuței de unire, indiferent de faptul că unele greșeli s-au repetat iar altele nu. Am procedat în felul acesta, ținînd seama de faptul că ortogramele care se repetă în textul dictat (de exemplu : *l-a, la, să-i, săi* etc.) sînt totodată cele mai importante.

În urma corectării lucrărilor, s-a împărțit, pentru fiecare clasă în parte, numărul total al greșelilor în legătură cu folosirea liniuței de unire la numărul elevilor, obținîndu-se astfel numărul de greșeli revenind în medie unui elev.

Astfel s-au obținut următoarele rezultate : clasa a VII-a a școlii nr. 71 : 7,57 greșeli ; clasa a VII-a B a școlii medii nr. 17 : 7,39 greșeli ; clasa a VII-a A a școlii medii nr. 17 : 5,52 greșeli.

După cum se vede, clasa a VII-a a școlii nr. 71 a ocupat ultimul loc. La o distanță relativ mică, s-a plasat clasa a VII-a B a școlii medii nr. 17, iar clasa a VII-a A a acelei școli, despre care se știa că este o clasă fruntașă pe raion, s-a plasat la o distanță apreciabilă.

Se punea acum problema : în ce măsură vom putea reuși ca, prin lecțiile pe care urma să le ținem elevilor din clasa a VII-a a școlii nr. 71, să modificăm raportul dintre această clasă și celelalte două clase.

Am ținut, în total, patru lecții, în cursul unei singure săptămîni. În cele ce urmează, nu vom reda detaliile desfășurării acestor lecții, ci ne vom limita la ceea ce este esențial.

Am căutat mai întîi să captăm interesul elevilor. În acest scop, le-am comunicat chiar de la început numărul greșelilor săvîrșite de fiecare elev în parte, atrăgîndu-le astfel atenția asupra lipsurilor în cunoașterea ortografiei, le-am înfățișat perspectiva concursului de admitere în clasa a VIII-a și le-am creat de asemenea o perspectivă mai apropiată, aceea a unei noi lucrări de control, care avea să fie urmată de aprecierea prin note.

S-a trecut la o repetare sumară a cunoștințelor în legătură cu liniuța de unire și funcțiile ei. S-a arătat mai întîi funcția liniuței de unire în scrierea cuvintelor compuse și a formelor scurte ale unor cuvinte. După aceea s-au recapitulat unele cunoștințe în legătură cu pronumele personale și reflexive, iar apoi s-a întocmit un tabel al corespondenței formelor lungi și scurte ale pronumelor personale și reflexive, la cazurile dativ și acuzativ.

Alcătuirea tabelului a fost realizată cu participarea tuturor elevilor și a constituit primul prilej pentru efectuarea exercițiilor de traducere a formelor scurte ale pronumelor prin formele lungi corespunzătoare. Am

urmărit în special antrenarea elevilor slabi, în care scop ne-am folosit de o listă, în care erau trecuți toți elevii clasei, cu specificarea, în dreptul fiecăruia, a numărului greșelilor săvîrșite în prima lucrare de control.

Tabelul a fost scris pe tablă și transcris de elevi în caiete. Redăm mai jos prima lui parte, pentru a indica felul în care a fost alcătuit.

Tabel al corespondenței formelor lungi și scurte ale pronumelor personale și reflexive

	Cazul dativ	
Singular		
Persoana I personal și reflexiv :	mie = mi ;	trimite-mi = trimite mie ; mi-am spus = am spus mie.
Persoana a II-a personal și reflexiv :	ție = ți ;	ți-am povestit = am povestit ție ; ți-ai închipuit = ai închipuit ție.
Persoana a III-a personal :	lui, ei = i ;	i-a luat = a luat lui (ei) ; dă-i = dă lui (ei).
Persoana a III-a reflexiv :	sieși = și ;	și-a luat = a luat sieși ; să-și facă = să facă sieși.
Plural		
Persoana I personal și reflexiv :	nouă = ne, ni ;	ne dai = dai nouă ; ni se dă = se dă nouă ; ne permitem = permitem nouă.
Persoana a II-a personal și reflexiv :	vouă = vă, v-, vi ;	vă datorez = datorez vouă ; v-ar trimite = ar trimite vouă ; vi le aduc = le aduc vouă.
Persoana a III-a personal :	lor = le, li ;	spune-le = spune lor ; li se dă = se dă lor.
Persoana a III-a reflexiv :	sieși = și ;	și-au închipuit = au închipuit sieși.

În același mod a fost arătată și corespondența dintre formele lungi și cele scurte pentru cazul acuzativ.

Trebuie să recunoaștem că, pentru întocmirea tabelului, profitînd de o conjunctură favorabilă, am depășit timpul obișnuit al unei ore de clasă.

În tabel nu au fost trecute formele scurte care încep cu *î* (*îmi*, *îți*, *îi*, *îl*, *își*), care nu se despart niciodată prin liniuța de unire.

Pentru fiecare corespondență, elevii au dat mai multe exemple, însă în tabel nu s-a trecut decît numărul de exemple strict necesar.

Trebuie să notăm de asemenea faptul esențial că fiecare exemplu a constituit în același timp un exercițiu de traducere a formelor scurte prin cele lungi, astfel încît cunoștințele au fost fixate în procesul aplicării lor.

S-a urmărit ca exemplele să fie cît mai variate : pronumele scurt să fie uneori precedat de liniuță, iar alteori urmat de ea și să fie legat de cuvinte diferite, bunăoară de verbe la moduri și timpuri diferite.

În fine, menționăm că s-a cerut elevilor, ca temă pentru acasă, să dea exemple analoage.

La începutul lecției următoare, elevii au citit din caiete exemplele date acasă. Acest control, în care au fost antrenați mai ales elevii slabi, a constituit o nouă ocazie de efectuare a exercițiilor de traducere a formelor scurte ale pronumelor prin formele lungi.

S-a trecut apoi la exerciții mai complexe, elevii dînd exemple de propoziții cu două pronume scurte alăturate și făcînd înlocuirea acestor forme prin formele lungi corespunzătoare. De exemplu : *dă-mi-l = dă mie pe el*; *trimite-ni-le = trimite nouă pe ele*; *ți i-a adus = a adus ție pe ei* etc.

În etapa următoare, s-au precizat regulile despărțirii pronumelor scurte prin liniuța de unire. Precizarea a fost necesară, întrucît am observat că unii elevi nu-și dau seama în mod clar de acele reguli, scriind de exemplu : „*i-s-a* comunicat", „dacă medicul *nu-i ar* fi interzis", „*nu-i-ar* fi interzis" etc.

Au fost stabilite următoarele reguli :

1. Atunci cînd pronumele scurte urmează după verb, ele se despart totdeauna prin liniuță, chiar și în cazul cînd formează singure silabă sau în cazul cînd avem două pronume alăturate. Astfel, după verb, putem avea două liniuțe sau chiar trei (despărțind și formele verbului auxiliar). De exemplu : *trimite-mi*, *trimite-mi-l*, *trimisu-mi-s-a* etc.

2. În cazul cînd un pronume se află înaintea verbului, el nu se desparte prin liniuță dacă formează singur silabă și, dimpotrivă, se desparte prin liniuță atunci cînd face silabă cu alt cuvînt sau cu o parte a altui cuvînt. De exemplu : *i se dă*, *i-a dat*, *i s-a dat*, *nu-i trebuie*, *mi-amintesc* (expresie familiară pentru : îmi amintesc) etc.

Începînd cu această etapă, toate exercițiile de traducere a formelor scurte ale pronumelor prin forme lungi au fost efectuate nu numai oral, dar și în scris, un elev scriind la tablă, iar ceilalți, în caiete. Acest procedeu a fost necesar, întrucît deprinderea scrierii corecte nu se poate forma decît prin scriere.

Scopul didactic urmărit în cea de a treia lecție a fost consolidarea priceperii de a diferenția formele scurte ale pronumelui de alte forme lexicale cu care ele se aseamănă în mod exterior (conjuncții, prepoziții, adverbe etc.) și cu care adesea sînt confundate. S-a urmărit în felul acesta aplicarea dictonului citat de Komenski : „Cine deosebește bine instruiește bine".

Diferențierile au fost făcute pe baza aplicării a două procedee analitice. Primul procedeu este acela despre care am vorbit, anume examinarea posibilității de a înlocui forma lexicală dată printr-un pronume lung. Dacă această înlocuire este posibilă, înseamnă că forma lexicală în cauză este un pronume scurt.

Cel de-al doilea procedeu constă în integrarea formei lexicale în sistemul din care ea face parte, scoţîndu-se prin aceasta în evidenţă categoria gramaticală căreia îi aparţine. De exemplu, dacă trebuie să se scrie propoziţia : „el ia o carte", elevii se vor gîndi că forma *ia* se integrează în sistemul : *eu iau, tu iei, el ia* etc. şi, în felul acesta, observînd conjugarea, vor sezisa cu mai multă uşurinţă că *ia* este un verb, deci un singur cuvînt, şi ca atare se scrie fără liniuţă între *i* şi *a*.

Printr-o colaborare strînsă cu clasa, s-a întocmit următorul tabel, care a fost scris pe tablă şi transcris de elevi în caiete :

Tabel pentru diferenţierea unor forme asemănătoare, cu înţeles diferit

l-a ;	l-a văzut = a văzut pe el l = pe el (pronume)	*la* ;	la şcoală (*lîngă* şcoală, *în* şcoală... (prepoziţie)
s-a ;	s-a dus = a dus pe sine s = pe sine (pronume)	*sa* ;	cartea sa (cartea *mea*, cartea *ta*, cartea *sa*...) (pronume posesiv)
mi-a ;	mi-a spus = a spus mie mi = mie (pronume)	*mea* ;	casa mea (casa *ta*, casa *sa*...) (pronume posesiv)
să-i ;	să-i dai = să dai lui (ei) i = lui, ei (pronume)	*săi* ;	fraţii săi (fraţii *mei*, fraţii *tăi*...) (pronume posesiv)
s-au ;	s-au ridicat = au ridicat pe sine ; s = pe sine (pronume)	*sau* ;	Ion sau Vasile (Ion *ori* Vasile Ion *şi* Vasile...) (conjuncţie)
m-ai ;	m-ai chemat = ai chemat pe mine ; m = pe mine (pronume)	*mai* ;	mai mare (*mai puţin* mare, *tot atît de* mare) (adverb ce serveşte la formarea comparativului)
i-a ;	i-a adus = a adus lui (ei) i = lui, ei (pronume)	*ia* ;	el ia (eu *iau*, tu *iei*, el *ia*...) ; să ia (să *iau*, să *iei*, să *ia*...) (verb)
a-ţi ;	spre a-ţi face = spre a face ţie ; ţi = ţie (pronume)	*aţi* ;	aţi văzut (eu *am* văzut, tu *ai* văzut,... voi *aţi* văzut...) (verb auxiliar)
a-i ;	pentru a-i da = pentru a da lui (ei) ; i = lui, ei (pronume)	*ai* ;	ai dreptate (eu *am* dreptate, tu *ai* dreptate...) (verb predicativ) ; ai primit (eu *am* primit, tu *ai* primit...) (verb auxiliar) ; ai mei (*al* meu, *a* mea, *ale* mele) (articol)
a-l ;	fără a-l supăra = fără a supăra pe el ; l = pe el (pronume)	*al* ;	al nostru (*a* noastră, *ai* noştri, *ale* noastre) (articol)
a-şi ;	datoria de a-şi face lecţiile = datoria de a face lecţiile sieşi ; şi = sieşi (pronume)	*aş* ;	aş face (eu *aş* face, tu *ai* face...) ; aş fi făcut (eu *aş* fi făcut, tu *ai* fi făcut...) (verb auxiliar servind la formarea optativului)
ce-l ;	ceea ce-l priveşte = ceea ce priveşte pe el ; l = pe el (pronume)	*cel* ;	cel mare (*cea* mare, *cei* mari, *cele* mari) (articol adjectival)
i-ar ;	i-ar fi scris = ar fi scris lui (ei) ; i = lui, ei (pronume)	*iar* ;	a venit iar (a venit *iarăşi*, a venit *din nou*...) (adverb)

Notă. Se scriu fără liniuță de unire cuvintele :

— îmi, îți, îl, îi, își (pronume scurte);

— însumi, însămi, însuți, însăți, însuși, însăși, înșine, însene, înșivă, însevă, înșiși, însele (pronume);

— lucrați, citeați, făcurăți, ... să trimiteți, plecați! ... (verbe la persoana a doua plural : indicativ prezent, imperfect sau mai mult ca perfect; subjonctiv prezent; imperativ);

— dădui, primii ... (verbe la indicativ, perfectul simplu).

Pentru recunoașterea categoriei gramaticale a verbelor de mai sus, s-a folosit conjugarea, adică același procedeu, indicat mai sus, al integrării în sistemul de cuvinte respectiv.

Pentru acasă, s-a dat ca temă găsirea de exemple noi pentru diferențierea formelor lexicale trecute în tabel.

În prima parte a lecției a IV-a, au continuat exercițiile de diferențiere, folosindu-se și exemplele date de elevi în lucrările făcute acasă.

În discuțiile cu elevii, ne-am servit de un tabel, în care, în dreptul fiecărei greșeli, erau trecuți elevii care au făcut acea greșeală în prima lucrare de control. De exemplu :

— confuzie între *l-a* și *la* : elevii B., St., So...

— confuzie între *s-a* și *sa* : elevii Mar., Vl., Dum... etc.

Astfel întrebările au putut fi adresate în special acelor elevi care aveau cea mai mare nevoie de ajutor, spre a-și lichida lipsurile.

În legătură cu exemplele date, elevii trebuiau să scrie propozițiile pe tablă și totodată să arate de ce se pune liniuța de unire sau de ce nu se pune. De exemplu : „În propoziția *el l-a ascultat*, se scrie *l-a*, deoarece *l-a ascultat* înseamnă *a ascultat pe el*; *l* înseamnă *pe el*, deci este pronume și formează un cuvînt deosebit de *a* (care e verb). În propoziția *el a plecat la gară*, *la* se scrie fără liniuță. Forme asemănătoare sînt : *spre* gară, *în* gară, *lîngă* gară... Toate acestea (la, spre, în, lîngă...) sînt prepoziții și deci formează cuvinte aparte și se scriu fără liniuță".

În ultima parte a lecției, nerămînînd suficient timp pentru a se face exerciții de dictare, s-a făcut o scurtă recapitulare a celor predate în cursul lecțiilor anterioare.

În următoarea oră de limbă romînă, s-a dat cea de a doua lucrare de control. În aceeași zi, lucrarea a fost scrisă și de elevii celor două clase ale școlii medii nr. 17.

A fost dictat următorul text, bineînțeles în aceleași condiții în care a fost dictat și primul :

„Lui Ionel *i s-a* comunicat că prietenul său, Vasile, *s-a* înscris *la* examen *și a* început *să și-l* pregătească. Cînd *s-a* dus *să-l* viziteze *la* locuința *sa*, *l-a* găsit studiin*du-și* lecțiile și rezumîn*du-și-le într-un* caiet special. Vasile *i-a* spus că mulți colegi *ai săi s-au* interesat de pregătirea *sa* și *l-au* ajutat *să-și* însușească unele părți *mai* grele ale cursului. Ionel ar fi dorit

să-i dea și el un ajutor, însă știința *sa nu i-ar* fi fost de folos, căci, pentru *a-i* ajuta pe alții, trebuie să *ai* tu *însuți* cunoștințe. *La* plecare, Vasile *l-a* rugat *să-i* aducă o carte pe care *i-a* împrumutat*-o*, fiin*du-i* necesară pentru *a-și* pregăti examenul. De atunci *s-au* scurs două *sau* trei săptămîni. Vasile *s-a* prezentat *la* examen. Profesorul *l-a* chemat *la* tablă, *i-a* spus să *ia* o bucată de cretă și *i-a* dat două exerciții, pe care el *le-a* rezolvat cu ușurință. Vasile a reușit să *ia* nota 5. Cînd *s-a* văzut în fruntea listei celor promovați, *nu-i* venea *să-și* creadă ochilor. După examen, profesorul, adresîn*du-i-se* cu bucurie, *l-a* felicitat și *i-a* urat noi succese".

Acest text cuprinde 51 de ortograme care implică priceperea de a folosi corect liniuța de unire. Ca și textul primei lucrări de control, el cere elevilor să diferențieze o serie de forme lexicale ce nu se deosebesc din punctul de vedere al pronunțării : *la* și *l-a*, *sa* și *s-a*, *sau* și *s-au*, *săi* și *să-i*, *ia* și *i-a*, *ai* și *a-i*.

Lucrările au fost corectate, și de data aceasta, în colaborare cu profesorii claselor respective.

Menționăm că, pentru a se elimina hazardul și pentru a se obține o situație cît mai exactă, nu s-a ținut seama, la calculul rezultatelor, decît de lucrările acelor elevi care au scris ambele lucrări de control, deși fluctuația a fost neînsemnată (unul sau doi absenți). Această observație se referă și la calculul rezultatelor primei lucrări, acestea fiind stabilite în formă definitivă abia după efectuarea experimentului.

Rezultatul obținut de elevii clasei experimentale se poate vedea din următorul tabel, în care numele fiecărui elev este însemnat prin literele cu care începe și este urmat de două numere, dintre care primul indică greșelile din prima lucrare de control, iar al doilea greșelile din cea de a doua lucrare de control : Co. : 0—0 ; Ba. : 0—0 ; So. : 0—0 ; Po. : 1—0 ; Se. : 1—0 ; Ch. : 1—0 ; Gr. : 1—0 ; Ro. : 2—0 ; Ta. : 2—0 ; Po. : 3—1 ; Ma. : 3—0 ; Sc. : 5—0 ; Ci. : 5—0 ; Ha. : 6—4 ; Co. : 7—0 ; Ku. : 7—0 ; Mo. : 8—0 ; Du. : 10—2 ; Co. : 10—2 ; So. : 11—6 ; St. : 11—4 ; Co. : 12—6 ; Va. : 13—5 ; Do. : 13—6 ; Vl. : 14—1 ; Za. : 18—6 ; La. : 19—11 ; Sa. : 29—14.

După cum se vede, greșelile s-au redus simțitor, iar numărul elevilor care au scris textul fără nici o greșeală s-a ridicat de la 3 la 15, adică la mai mult de jumătate din clasă (numărul total fiind de 28 de elevi).

Media s-a redus de la 7,57 greșeli în prima lucrare la 2,43 greșeli în lucrarea a doua.

Însă simpla comparare a numărului greșelilor făcute de elevii aceleiași clase la cele două lucrări de control nu ne-ar fi putut permite să stabilim cu suficientă precizie progresul realizat în urma ținerii lecțiilor experimentale, întrucît nu am fi știut dacă cele două lucrări sînt sau nu sînt de aceeași dificultate.

Era necesar să facem o comparație și pentru clasele luate ca reper. Acest examen a dovedit că textul al doilea a fost mai ușor decît primul. Într-adevăr, numărul greșelilor s-a redus la toate cele trei clase. Însă — și aceasta este esențial — el nu s-a redus în aceeași proporție.

Media greșelilor în cea de a doua lucrare de control, la cele două clase ale școlii medii nr. 17, a fost : la clasa a VII-a B — 5,28 greșeli, iar la clasa a VII-a A — 4,07 greșeli.

Rezultă că, în timp ce la prima lucrare, clasa experimentală a fost ultima, cu media de 7,57 greșeli, urmată la o distanță mică — 7,39 greșeli — de una din clasele de control și la o distanță apreciabilă — 5,52 greșeli — de cea de a doua clasă de control, după ținerea lecțiilor experimentale, raportul dintre cele trei clase s-a schimbat în mod radical : pe primul plan s-a situat clasa experimentală, cu media de 2,43 greșeli, fiind urmată la o distanță apreciabilă de către cea mai bună dintre clasele de control — cu 4,07 greșeli — și la o distanță mare de către cealaltă clasă de control — cu 5,28 greșeli.

Schimbarea raportului dintre cele trei clase, în ce privește priceperea folosirii corecte a liniuței de unire, poate fi concretizată cu ajutorul unei diagrame, în care media greșelilor, la cele trei clase, să fie reprezentată prin coloane de înălțimi diferite.

Pentru a se obține o diagramă exactă, care să nu creeze impresia falsă că toate cele trei clase au progresat, într-o măsură sau alta, în intervalul de la prima lucrare la a doua, s-a calculat cîte greșeli ar fi avut fiecare clasă la a doua lucrare de control, dacă această lucrare ar fi fost tot atît de dificilă ca și prima.

Calculul a fost foarte simplu. După cum s-a văzut, prima clasă de control a trecut de la media de 7,39 greșeli la 5,28 greșeli. Împărțind aceste numere, aflăm că raportul dintre ele este de 1,40 : 1. În cea de a doua clasă de control, s-a trecut de la media de 5,52 greșeli, la 4,07 greșeli și deci raportul este 1,36 : 1. Faptul că aceste două raporturi sînt atît de apropiate unul de altul dovedește că s-a lucrat corect, influența factorilor accidentali fiind în cea mai mare parte exclusă. Făcînd media, obținem raportul 1,38 : 1. Așa dar, coeficientul de dificultate al primei lucrări față de cea de a doua este egal cu 1,38. Înmulțind acest coeficient cu numărul mediu al greșelilor la cea de a doua lucrare de control, pentru fiecare din cele trei clase, obținem următoarele rezultate : clasa experimentală — 3,35 greșeli ; clasa a VII-a B a școlii medii nr. 17 — 7,29 greșeli ; clasa a VII-a A a școlii medii nr. 17 — 5,62 greșeli. Aceste numere reprezintă tocmai acea cantitate medie de greșeli care ar fi revenit celor trei clase la a doua lucrare de control, dacă această lucrare ar fi fost tot atît de dificilă ca și prima. (Pentru clasele de control, s-ar fi putut păstra și mediile obținute la prima lucrare, adică 7,39, respectiv 5,52, ceea ce ar fi modi-

ficat într-o măsură neglijabilă raportul dintre clasa experimentală și fiecare dintre cele două clase de control, însă nu ar fi modificat de loc raportul dintre clasa experimentală și cele două clase luate împreună).

Pe baza datelor obținute, putem întocmi următoarea diagramă :

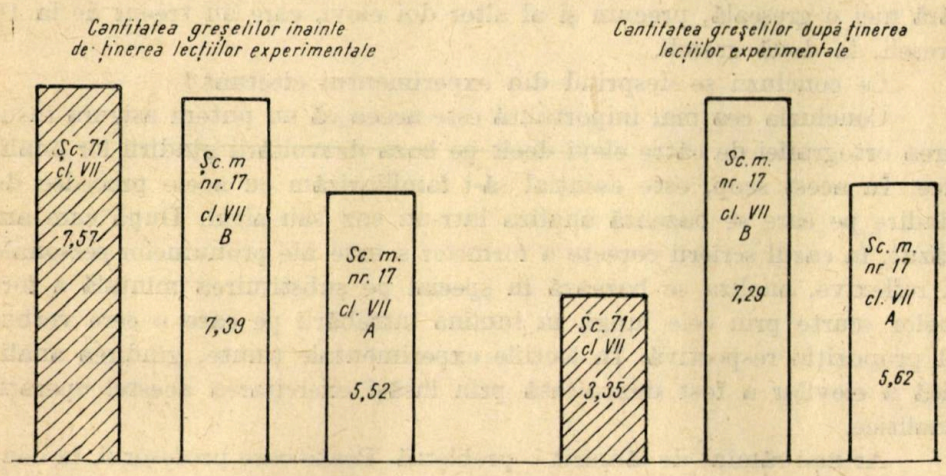

Se impune o apreciere a rezultatului obținut. Progresul clasei experimentale este evident. S-ar fi putut obține un rezultat și mai bun ? Fără îndoială, da. În lecțiile ținute, nu am reușit să folosim în modul cel mai productiv orice minut. Afară de aceasta, timpul limitat de care am dispus nu ne-a permis să consacrăm o lecție analizei greșelilor din prima lucrare de control și o altă lecție, finală, în care exercițiile de dictare să alterneze cu analiza greșelilor. În fine, nu am folosit un procedeu care ar fi dat, fără îndoială, rezultate însemnate, anume munca în afară de lecții cu elevii slabi. Dacă acești elevi ar fi fost ajutați în cadrul orelor de îndrumare, fiind puși să dea exemple, să scrie unele fraze, să-și analizeze greșelile etc., progresul clasei ar fi fost și mai mare. Nu s-a lucrat cu nici un elev în afara orelor de clasă, întrucît s-a urmărit a se stabili ce se poate realiza exclusiv în cadrul lecțiilor.

Oricum însă, rezultatul obținut a corespuns pe deplin așteptărilor. În cazul mai multor elevi, el apare cu adevărat surprinzător. Așa de exemplu, eleva Ku. a avut în prima lucrare următoarele 7 greșeli, „*sau* dus" ; „pentru *ai* face" ; „să *i-a* o carte" ; „*dintrînsa*" ; „*iar* fi interzis" ; „pentru *ași* învinge" ; „de *al* vedea". În lucrarea a doua, n-a mai avut nici una. Tot astfel, elevul Co. a avut în prima lucrare 7 greșeli („fragmentul *cel* interesează" ; „să *il* citesc" ; „*din-trîns-a*" ; „medicul *cel* îngrijește" ; „dacă *a-ș* avea" ; „*s-ăi* citesc" ; „pentru *a-ș* învinge"), iar în a doua n-a avut nici o greșeală. Eleva Vl., care în prima lucrare a avut

14 greşeli („părinţii *să-i*"; „pentru *ai* face"; „*să i-au*"; „am deschi*so*"; „*iar* fi interzis"; „pentru *aşi* învinge"; „de *al* vedea" etc.), în lucrarea a doua a avut o singură greşeală. Elevul Mo. a avut în prima lucrare 8 greşeli, iar în a doua, n-a avut nici o greşeală. Remarcabil este şi cazul celor doi elevi care avuseseră cîte 5 greşeli şi au scris lucrarea a doua fără nici o greşeală, precum şi al altor doi elevi, care au trecut de la 10 greşeli, la două greşeli.

Ce concluzii se desprind din experimentul efectuat?

Concluzia cea mai importantă este aceea că nu putem asigura însuşirea ortografiei de către elevi decît pe baza dezvoltării gîndirii lor analitice. În acest scop, este esenţial să-i familiarizăm cu acele procedee de gîndire pe care se bazează analiza într-un caz sau altul. După cum am văzut, în cazul scrierii corecte a formelor scurte ale pronumelor personale şi reflexive, analiza se bazează în special pe substituirea mintală a formelor scurte prin cele lungi, în lumina întrebării pe care o cere verbul în propoziţia respectivă. În lecţiile experimentale ţinute, gîndirea analitică a elevilor a fost dezvoltată prin însăşi exercitarea acestei operaţii analitice.

Ar mai rămîne de lămurit o problemă. Poate oare profesorul, în condiţiile obişnuite de lucru, să consacre patru lecţii predării unui singur semn ortografic? În primul rînd, nu trebuie să uităm că problema scrierii corecte a liniuţei de unire este cea mai complexă şi mai dificilă dintre toate problemele de ortografie ce se pun elevilor. Ea este, în acelaşi timp, deosebit de importantă. Învăţînd pe elevi să folosească în mod corect liniuţa de unire, le reducem greşelile de ortografie la mai puţin de jumătate. Afară de aceasta însă, în condiţiile obişnuite, nu este nevoie să se consacre predării unui semn ortografic, fie el şi cel mai dificil, patru lecţii consecutive. Doar predarea ortografiei nu începe în clasa a VII-a. Ea se realizează treptat, în cursul cîtorva ani, în cadrul lecţiilor de gramatică, al analizei lucrărilor curente ale elevilor, al analizei lucrărilor de control etc. Mai mult decît atît, un timp mai îndelungat este chiar necesar pentru consolidarea priceperilor ortografice şi transformarea lor în deprinderi.

CRONICĂ

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ A TINERILOR CERCETĂTORI DIN ACADEMIA R.P.R.

Din iniţiativa comitetului U.T.M., în zilele de 25 şi 26 aprilie 1958 s-a ţinut prima sesiune ştiinţifică a tinerilor cercetători din Institutele din Bucureşti ale Academiei R.P.R.

Raportul prezentat de tov. Fransua, secretarul comitetului U.T.M. al Academiei, în şedinţa de deschidere, a scos în evidenţă condiţiile noi, create de regimul democrat-popular, pentru munca de cercetare ştiinţifică şi a oferit o amplă imagine a dezvoltării tinerei generaţii de cercetători ştiinţifici. Majoritatea institutelor Academiei, fiind create în anii regimului nostru, cuprind un mare număr de cadre tinere din rîndul cărora s-au afirmat mulţi cercetători de valoare, autori ai unor lucrări ştiinţifice apreciate atît în ţară, cît şi peste hotare. Meritele lor au fost recunoscute oficial prin acordarea de titluri ştiinţifice şi premii. În raport au fost analizate de asemenea problemele îmbunătăţirii continue a muncii şi vieţii tinerilor cercetători şi s-au arătat sarcinile care revin în această direcţie atît organizaţiilor U.T.M., cît şi fiecărui cercetător în parte.

În discuţiile la raport, vorbitorii şi-au manifestat recunoştinţa faţă de partid şi guvern pentru grija faţă de activitatea ştiinţifică şi şi-au exprimat respectul şi recunoştinţa faţă de cercetătorii mai vîrstnici, care le-au îndrumat cu grijă primii paşi în munca de cercetare.

După discuţiile la raport s-au ţinut şedinţe de comunicări în institute.

La Institutul de lingvistică au fost prezentate cinci comunicări.

Mioara Avram a prezentat comunicarea *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba romînă*, în care discută situaţia unor forme flexionare duble specializate pentru exprimarea unor sensuri diferite (tipul coarne — cornuri). Autoarea îşi propune să demonstreze că aceste forme nu se încadrează în aceeaşi unitate lexicală a unui cuvînt polisemantic — cum sînt considerate de obicei în gramatici — ci sînt două unităţi separate reprezentînd un tip special de omonime.

Dacă prin cuvînt ca unitate lexicală se înţelege totalitatea formelor lui flexionare — susceptibile de diverse întrebuinţări sintactice — şi totalitatea sensurilor, autoarea consideră că nu putem încadra în aceeaşi unitate forme care exprimă sensuri lexicale proprii numai lor sau — invers — sensuri lexicale care nu se pot exprima prin orice altă formă din paradigma respectivă.

Se poate vorbi de substantive cu forme duble de plural numai în cazul cînd acestea nu sînt specializate pe anumite sensuri, ci circulă paralel, ca în cazul *coală — coli şi coale;* acolo unde s-a produs specializarea celor două forme pe sensuri diferite, unitatea lexicală iniţială s-a scindat.

Din aceste premise autoarea conchide că morfologia reduce polisemia unui cuvînt, ajutînd la crearea unor omonime diferențiate în unele forme. Recunoscînd că noul cuvînt creat astfel poate rămîne evident subordonat din punct de vedere semantic față de cuvîntul mai vechi, autoarea consideră că în asemenea cazuri importantă este marcarea morfologică a diferențierii.

Se arată de asemenea că trebuie distinse clasificările după criteriul originii, de clasificările care au în vedere situația omonimelor într-un anumit moment al evoluției limbii (gradul de omonimie). După origine, pe lîngă omonimele cu etimoane diferite, există omonime provenite dintr-un cuvînt unic care se diferențiază : *a*) prin dezvoltare semantică depărtată de punctul de plecare ; *b*) prin procedeul sintactic de formare a cuvintelor pe calea schimbării categoriei gramaticale : *c*) prin mijloace morfologice. Omonimele provenite dintr-un cuvînt unic prin mijloace morfologice de marcare a diferențierii lexicale sînt, ca grad de omonimie, omonime parțiale. În continuarea comunicării autoarea a analizat pe rînd diferite mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba romînă. Cele mai importante sînt :

1) Diferențierea prin *gen* : masculinul *cap* cu pluralul *capi*, opus neutrului *cap* cu pluralul *capete*.

2) diferențierea prin forme de plural deosebite în cadrul aceluiași gen : *bandă — bande* „ceată" față de *bandă — benzi* „fîșie".

3) diferențierea prin *categoria numărului* ; în această situație se disting două categorii :

a) substantive *pluralia tantum* provenite din substantive *singularia tantum* de tipul *triguri*

b) substantive *pluralia tantum* cu o formă de plural deosebită de pluralul obișnuit al substantivului din care provin, de tipul *bucate* față de *bucată — bucăți*.

4) diferențierea prin formele cazuale : *doamne — domnule*.

5) diferențierea prin articulare de tipul *tatăl* „Dumnezeu" „creator", față de *tata* și *tatăl* „părinte".

6) diferențierea prin forme de diateză, de tipul *a uita* față de *a se uita, a îndura — a se îndura*.

7) diferențierea prin forme deosebite în cadrul aceleiași conjugări de tipul *acord — acordez* ; *manifest — manifestez*. Diferențierea cu ajutorul unuia sau altuia dintre aceste mijloace indică — după părerea autoarei — că avem a face cu două cuvinte separate. Dacă se acceptă acest punct de vedere, el va avea unele consecințe în lexicografie : dicționarele vor trebui să distingă în articole separate cuvintele astfel diferențiate.

Un interes deosebit a trezit comunicarea lui C. Otobîcu *Note despre legile de dezvoltare a limbii*, atît prin actualitatea subiectului, cît și prin contribuțiile noi ale autorului. După un scurt istoric al conceptului de lege, în care sînt analizate critic cele mai de seamă opinii referitoare la această problemă, C. Otobîcu face cîteva precizări care înlesnesc lămurirea conceptului de lege. Discutînd părerea unor cercetători care minimalizau valoarea cognitivă a legilor generale, pe motivul că acestea nu arată și cauza schimbărilor din limbă, C. Otobîcu spune : „Legile limbii nu constituie forța motrice a dezvoltării acesteia, de aceea nu le putem pretinde să ne explice cauzele dezvoltării. Ele ne arată doar că limba nu se schimbă la întîmplare. Materialismul dialectic a demonstrat că motorul oricărei dezvoltări îl constituie contradicțiile interne ale fenomenelor. Și este evident că acestea nu pot fi identificate cu legile de dezvoltare, iar descoperirea legilor nu ne scutește de a căuta contradicțiile interne ale fenomenelor și de a ne explica deci cauzele schimbărilor. Legile interne, chiar și cele generale, se deosebesc de la o limbă la alta prin modul concret de a acționa ca și prin rezultatele lor, în timp ce cauzele schimbărilor sînt în majoritatea lor aceleași pentru toate limbile". Autorul arată mai departe că aceleași cauze duc la schimbări concrete diferite în limbi diferite, deoarece forma concretă a schimbărilor este determinată de legile interne ale dezvoltării limbii care acționează în fiecare limbă în funcție de structura ei particulară.

După ce subliniază importanța contribuției unor lingviști sovietici la elucidarea problemei legilor generale, C. Otobîcu relevă cîteva caracteristici ale legilor generale de dezvoltare a limbii, arătînd că descoperirea acestora trebuie să lumineze procesele obscure și în aparență necoordonate între ele. Adevăratele legi generale nu sînt doar ale foneticii sau ale morfologiei, ci ale limbii în general. Ele acționează în toate compartimentele limbii, în toate limbile și în toate timpurile. O particularitate a lor este faptul că nu pot fi deslușite în absolut toate transformările care au loc în limbă ; unele transformări de detaliu se abat de la legile generale. Legile generale sînt legi ale ansamblului și se manifestă în așa fel, încît acțiunea lor se observă în totalitatea elementelor limbii luate în ansamblu și mai puțin în fiecare element sau fapt particular. Legile generale sînt expresia mișcării complexe a fenomenelor și dezvăluie necesitatea care-și croiește drum printre nenumăratele întîmplări ; ele ne indică fie sensul, fie modul concret în care se produce dezvoltarea.

Autorul dezvoltă ideea că diversificarea și unificarea sînt două legi generale care oglindesc raportul dintre dezvoltarea societății de la formele inferioare la cele superioare și dezvoltarea limbii. Aceste două legi au, după opinia sa, o acțiune conjugată. Privite sub o altă latură a manifestării lor, diversificarea și unificarea echilibrează două tendințe contrarii care se manifestă statornic în limbă : tendința spre variabilitate și spre unitate.

O însemnătate aparte are în cadrul lucrării acel capitol în care C. Otobîcu dezvoltă ideea că există o lege generală a abstractizării care ne arată cum limbile se transformă structural. Legea trecerii de la elementele concrete la elemente din ce în ce mai abstracte se face simțită în toate compartimentele limbii și este de o asemenea amploare și intensitate, încît poate fi considerată legea generală fundamentală a dezvoltării limbilor. Acțiunea ei se răsfrînge atît asupra laturii formale a limbii, cît și asupra laturii de conținut. C. Otobîcu arată, printr-un bogat material de fapte, care sînt consecințele acțiunii acestei legi în domeniul vocabularului și al structurii gramaticale.

Marius Sala a prezentat lucrarea *În legătură cu raportul dintre evoluția apelativelor și a toponimicelor*. Prima parte a lucrării este consacrată concordanțelor dintre evoluția apelativelor și a toponimicelor, iar a doua înfățișează neconcordanțele de ordin fonetic, lexical și morfologic care apar în evoluția apelativelor și a toponimicelor.

După ce discută unele aspecte generale ale problemei neconcordanțelor dintre evoluția apelativelor și cea a toponimicelor, autorul distinge următoarele categorii :

a) neconcordanțe care se explică prin poziția specială, la periferia sistemului, pe care o ocupă toponimicele în sistemul limbii.

b) neconcordanțe datorite faptului că apelativele (plante și animale) au fost importate din alte regiuni lingvistice sub forma unor nume de persoană care au devenit ulterior toponimice

c) neconcordanța pricinuită de influența limbii literare.

Laura Vasiliu a prezentat comunicarea *Sufixul verbal-(i)ona* în care susține existența sufixului -(i)ona în limba română. Argumentarea se sprijină pe derivate românești ca *decepționa* și *presiona*, formate de la teme substantivale în *-ie* și *-iune* (*decepție, presiune*), sau *spaționa* format de la tema fără *-ie* sau *-iune*, *spațiu*.

Gh. Mihăilă a citit o parte dintr-o lucrare mai mare despre împrumuturile sud-slave vechi în limba română ; au fost discutate cîteva cuvinte care denumesc părți ale corpului omenesc : *trup, obraz, coșiță, plete, chică, gîtlej* și *gît, gîrbă*, și *gîrbov, circă, crac, gleznă* și *ciolan*.

La unele dintre aceste cuvinte etimonul era cunoscut dar contribuțiile autorului se referă în primul rînd la corespondența de sensuri dintre cuvintele românești și cele sud-slave.

În discuții, cei mai mulți vorbitori au subliniat interesul și valoarea comunicărilor prezentate. S-au făcut de asemenea observații menite să contribuie la îmbunătățirea lucrărilor. În concluzii, acad. Al. Graur a arătat că sesiunea științifică a tinerilor cercetători și-a realizat scopul, scoțînd în evidență faptul că tinerii dau lucrări de o reală valoare științifică.

MIRCEA MITRAN

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DIN UNIVERSITATEA „C. I. PARHON", BUCUREŞTI

Între 20 şi 26 aprilie 1958 s-au desfăşurat lucrările celei de a VI-a sesiuni ştiinţifice a cadrelor didactice din Universitatea „C. I. Parhon", Bucureşti.

Programul sesiunii a început cu o şedinţă festivă în care acad. prof. Iorgu Iordan, rectorul Universităţii „C. I. Parhon" a rostit un cuvînt de deschidere, iar prof. dr. Eugen Angelescu, prorector, a prezentat activitatea ştiinţifică a Universităţii „C. I. Parhon" pe anul 1957.

Lucrările sesiunii au fost grupate, pentru o cît mai bună desfăşurare, în următoarele secţii : Filozofie (25) [1], Istorie (12), Ştiinţe juridice şi administrative (23), Filologie (62), Matematică-Fizică (73), Chimie (37), Geologie-Geografie (53), Ştiinţe naturale (83).

Se cuvine subliniat, de la început, numărul mare şi varietatea temelor abordate în comunicările prezentate. Din cele 62 de comunicări susţinute în cadrul secţiei de filologie, 20 au tratat probleme de limbă. Schiţăm o grupare a temelor discutate, pe domenii mari, pentru a se vedea şi mai bine diversitatea preocupărilor.

Lingvistică generală : L. Wald, *Aspecte ale progresului în categoriile gramaticale* ; E. Slave *Delimitarea argoului* ; R. Cosmovici, *Diferenţierea semantică a cuvîntului — sursă de îmbogăţire a vocabularului.*

Toponimie : acad. Iorgu Iordan, *Neregularităţi de gen în toponimia românească.*

Istoria limbii române : I. Coteanu, *Epocile de evoluţie a limbii române* ; Gh. Mihăilă, *Adjective de origine slavă în limba română.*

Probleme de lexic şi semantică : J. Byck, *Din istoria vocabularului românesc* ; E. Ilovici, *Cuvinte englezeşti intrate în limba română cu modificări semantice.*

Gramatică : V. Guţu, *Unele valori ale articolului în limba română.*

Fonetică : Al. Ionaşcu, *Diftongarea condiţionată a lui* e *şi* o *accentuaţi.*

Istoria limbii române literare : L. Onu, *Observaţii asupra scrierilor lui Dosoftei.*

Compararea limbii române cu alte limbi : T. Pleter, *Unele observaţii tipologice asupra declinării substantivelor în limba cehă şi română* ; V. Vescu, *Aspecte comune în tratamentul consoanei* h *în limba română şi limbile slave meridionale* ; E. Iarovici, *Influenţe ale limbii engleze asupra limbii românilor din S.U.A.*

Diverse limbi : L. Blum, *Specializarea demonstrativelor în franceza medie* ; P. Miclău. *Fondul principal lexical al limbii franceze* ; D. Mladoveanu, *Observaţii asupra unor tendinţe sintactico-stilistice în literatura italiană contemporană* ; I. Preda, *Despre rolul pronumelui* it *în construcţii idiomatice verb + complement drept formal* [în limba engleză] ; B. Colbert, *Noi probleme în cercetarea sintaxei limbii germane* ; Ec. Fodor, *Dezvoltarea categoriei genului personal în limba polonă contemporană.*

În general, comunicările s-au caracterizat printr-o mare bogăţie de fapte şi o susţinută argumentare. Dintre comunicările prezentate vom stărui, mai ales, asupra celor care au tratat teme mai strîns legate de problemele privitoare la limba română.

În comunicarea prezentată, acad. Iorgu Iordan s-a ocupat de *Neregularităţi de gen în toponimia românească.* Cercetarea, bazată pe o mare bogăţie de material, a dus la împărţirea toponimicelor care şi-au schimbat genul faţă de apelativele corespunzătoare. în mai multe categorii : *a*) apelative de gen masculin care au devenit toponimice feminine (*Boiţa, Bujora, Cărbuna, Scaia*) ; *b*) apelative feminine care au devenit toponimice masculine (*Argelu, Fîntînelu, Florişoru, Frunzu*) ; *c*) toponimice cu forme pentru ambele genuri (*Bîrlogu* şi *Bîrloaqa, Cernişoara* şi *Cernişorul*).

---

[1] Cifra dată în paranteză reprezintă numărul lucrărilor ţinute în cadrul fiecărei secţii. În total au fost ţinute 365 de comunicări.

O categorie deosebită au format toponimicele care provin de la substantive nume de ființe sau plante (*Balaura*, *Carpena*). În acest caz schimbările de gen, mai ușor de realizat, sînt mult mai frecvente.

I. Coteanu în *Epocile de evoluție a limbii române*, plecînd de la constatarea că nu există încă o periodizare a evoluției limbii române, propune distingerea a trei mari epoci de evoluție : epoca veche, epoca medie și epoca actuală sau contemporană. Criteriul fundamental pentru fixarea începutului și sfîrșitului fiecăreia din epocile enumerate îl constituie starea limbii și, mai ales, structura ei gramaticală, la care s-ar mai putea adăuga factorii externi. Orientîndu-se după elementele componente ale criteriului propus, autorul delimitează cele trei epoci în felul următor : epoca veche pînă în secolul al XIII-lea, epoca medie între secolele al XIII-lea și al XIX-lea exclusiv, epoca actuală sau contemporană din secolul al XIX-lea pînă astăzi.

În continuare sînt stabilite trăsăturile caracteristice ale fiecărei epoci. Epoca veche se caracterizează prin organizarea structurii limbii române ; apare articolul și se definitivează flexiunea numelui ; se constituie sistemul numeralului și se organizează categoria verbului. În epoca medie, prin precizarea unor detalii, se continuă acțiunea de definitivare a structurii constituite anterior. Ca elemente noi apar formele de genitiv și vocativ, create cu ajutorul articolului. Epoca medie este dominată de folosirea limbii române în scris. Epoca actuală se caracterizează prin continua îmbogățire a vocabularului, printr-o evidentă precizare a structurii gramaticale, precum și prin îmbogățirea stilurilor și dezvoltarea frazei. Ca cel mai important aspect al epocii actuale autorul semnalează tendința unificării lingvistice, rezultat al slăbirii rezistenței graiurilor în urma răspîndirii limbii literare prin cele mai diferite mijloace.

E. Slave în *Delimitarea argoului* s-a oprit, mai întîi, asupra definiției și a relațiilor argoului cu celelalte aspecte ale limbii. Apoi, pe bază de exemple, a adus precizări în legătură cu deosebirea dintre limbajul profesional și argou. Contrar părerilor mai vechi, susținute de alți cercetători, autoarea a căutat să demonstreze că faptele de argou sînt expresive numai cînd sînt folosite în limba comună.

Din lucrarea *Observații asupra limbii scrierilor lui Dosoftei*, L. Onu a prezentat numai partea privitoare la fonetismul scrierilor lui Dosoftei. Pe baza unei analize minuțioase a aspectelor foarte variate și adesea contradictorii, se arată că structura fonetică a limbii cărților românești ale lui Dosoftei este lipsită de unitate. Existența numeroaselor oscilații și chiar inadvertențe îl îndreptățesc pe autor să afirme că învățatul prelat moldovean nu avea conștiința necesității unificării limbii literare. Contribuția lui Dosoftei la dezvoltarea limbii române literare — se arată în concluzie — este complexă dar inegală ca valoare.

În comunicarea *Din istoria vocabularului*, J. Byck a căutat să explice expresiile și cuvintele : *a da bir cu fugiții*, *foaie* „impozit", *mai întîi de toate*, *înclinare*, *stea logostea*.

Punctul de plecare al expresiei *a da bir cu fugiții* trebuie căutat în construcția atestată *dau bir cu țara*. În cazul cuvîntului *foaie* s-a discutat sensul neînregistrat pînă acum în vreunul din dicționarele existente și anume sensul de impozit. Construcția *mai întîi de toate* s-ar putea explica plecînd de la *mai ainte de toate* care a dat *mai inte de toate* interpretat ca *mai întîi de toate*. Privitor la cuvîntul *înclinare* se rectifică explicațiile greșite care apar în *Dicționarul limbii române literare contemporane* și în *Dicționarul Academiei* s.v. Autorul arată că explicațiile : „a avea legături de dragoste cu cineva" de la verb, sau „atracție, înclinație" de la substantiv sînt greșit puse în legătură cu a înclina. În realitate termenii sînt derivați ai cuvîntului *clin* din expresii de tipul „ a nu avea nici în *clin* nici în mînecă". Ultima expresie, *stea logostea*, întîlnită în descîntecele și cîntecele populare, a fost explicată — mai de mult — de V. Bogrea ca o creație românească după construcțiile de tipul *logoșăt*. J. Byck a explicat construcția printr-o deformare a formulei întîlnite în poezia populară, *dragostile libostile*.

Prezentarea noastră s-a limitat la o sumară semnalare a temelor discutate, deoarece cele mai multe din comunicările susținute în cea de a VI-a sesiune științifică a cadrelor didactice din Universitatea „C. I. Parhon" vor fi publicate în revistele de specialitate.

A. NICOLESCU

DISCUTAREA PROIECTULUI NOULUI ATLAS LINGVISTIC ROMÎNESC PE REGIUNI (NALR)

În ultima vreme s-a discutat foarte mult în legătură cu problema alcătuirii unui nou atlas lingvistic romînesc. Într-o comunicare făcută la sesiunea din ianuarie 1957 a Academiei R.P.R., acad. Emil Petrovici, unul dintre autorii vechiului atlas lingvistic romîn (*ALR*), a prezentat o comunicare în care a arătat necesitatea alcătuirii noului atlas lingvistic romînesc pe regiuni. „Principalul motiv care cere un nou atlas lingvistic romîn, arăta acad. Emil Petrovici, este faptul că rețeaua de puncte cartografice ale vechiului *Atlas lingvistic romîn* este prea rară. Multe fenomene lingvistice interesante au rămas nesemnalate din cauza aceasta. Din aceeași pricină limitele diferitelor arii de răspîndire ale fenomenelor lingvistice pot fi trasate numai cu aproximație. *Atlasul lingvistic romîn* prezintă numai vreo 380 de puncte cartografice, pe cînd numărul localităților din țara noastră se ridică la mai multe mii. Ulterior, la îndemnul acad. Al. Rosetti, am prezentat într-o ședință a Secției de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R., cu ocazia recenzării lucrărilor Colocviului de dialectologie romanică ținut la Strassbourg, propuneri pentru modul în care ar trebui începute lucrările pregătitoare pentru un atlas lingvistic romînesc (NALR) [1].

La propunerea Institutelor de lingvistică din București și Cluj, Secția a VIII-a a Academiei R.P.R. a organizat, în ziua de 16 aprilie a.c., o consfătuire consacrată discutării problemei noului atlas lingvistic romînesc, la care au participat pe lîngă academicieni, membri ai secției, dialectologi din București, Cluj și Iași. Ca bază de discuție au servit două referate : unul prezentat de acad. Emil Petrovici, din partea colectivului de dialectologi de la Institutul de lingvistică din Cluj, și altul, prezentat de semnatarul acestor rînduri, care reda, în general, punctul de vedere al membrilor Secției de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București.

Referatul prezentat de acad. Emil Petrovici a propus ca în noul atlas lingvistic romînesc, care ar urma să aibă o rețea de puncte cît mai deasă (2 000 de puncte), teritoriul de anchetă să fie împărțit în șase regiuni : Muntenia (cu Dobrogea) 500 localități, Oltenia 200, Moldova 350, Transilvania 400, Crișana (cu Maramureșul) 250, Banatul 250. Între aceste localități, în principiu altele decît cele anchetate pentru vechiul atlas, să fie incluse, pe lîngă localități rurale romînești, și centre urbane. De asemenea ar fi de dorit să fie anchetate și localități cu populație neromînească și localități cu populație mixtă. Rețeaua de puncte va trebui să se indesească treptat, așa cum se procedează la *Atlasul lingvistic maghiar*. În ce privește chestionarul, s-a propus ca acesta să cuprindă aproximativ 2 000 de întrebări. Paralel, să fie pregătite unul sau mai multe chestionare anexe care să ajute la studierea trăsăturilor specifice graiului fiecărei regiuni. De exemplu, în Muntenia ar putea fi întocmit un chestionar pentru studierea vieții din Delta Dunării. Transcrierea să fie cea a *Atlasului lingvistic romîn* cu eventuale modificări. În fiecare localitate, cu chestionarul general să fie anchetat numai un singur informator; pentru chestionarele speciale se pot lua mai mulți informatori.

[1] Vezi „*Studii și cercetări lingvistice*", IX (1958), fasc. 2.

În privința anchetatorului s-a propus ca în regiunile mai mici (Banat, Oltenia, Crișana cu Maramureșul, Transilvania) să lucreze un singur anchetator, iar regiunile mai mari (Moldova cu Bucovina, Muntenia cu Dobrogea) să fie anchetate de către doi anchetatori, regiunea urmînd să fie împărțită în două.

În referatul prezentat de Marius Sala s-a propus ca teritoriul de anchetă să cuprindă șapte regiuni și anume, spre deosebire de propunerea colectivului de la Cluj, Dobrogea să fie separată de Muntenia, fiindcă prezintă multe particularități lingvistice specifice. Chestionarul ar trebui să aibă două părți : una generală, care să permită compararea răspunsurilor din întreaga țară, și alta, *mai dezvoltată*, care să cuprindă fapte caracteristice fiecărei regiuni în parte. Pentru alcătuirea chestionarului referatul a adus cîteva propuneri concrete :

a) Studierea chestionarului *Atlasului lingvistic român*, de către fiecare membru al colectivelor de dialectologie din București, Cluj și Iași. După aceasta, să se organizeze ședințe în care toți cercetătorii amintiți să-și expună părerea în legătură cu fiecare întrebare din chestionar. Trebuie să se ceară și ajutorul celor doi anchetatori ai *ALR* (S. Pop și E. Petrovici).

b) Cercetarea răspunsurilor primite la chestionarul lui Hasdeu, precum și a diferitelor monografii, tratate, articole de reviste, glosare etc.

c) Ajutor prețios poate fi primit și de la cercetătorii care lucrează la arhiva fonogramică a limbii române.

d) Pentru ca noul atlas lingvistic românesc, pe regiuni, să țină seama într-o măsură mai mare de celelalte atlase lingvistice romanice, va trebui să fie analizate amănunțit chestionarele celorlalte atlase romanice. Ar fi de dorit să se întocmească un fișier al întrebărilor existente în atlasele lingvistice romanice, fie că este vorba de atlasele vechi (utilizate și de *ALR*), fie că este vorba, mai ales, de noile atlase lingvistice. În același timp, ar fi util să fie cercetate și atlasele lingvistice din țările vecine : atlasul lingvistic maghiar a adus multe inovații interesante și se ocupă de realități de multe ori identice cu cele din țara noastră. Atlasele din U.R.S.S. și R. P. Bulgaria sînt, în bună parte, fonologice și ne pot da indicații în această privință.

e) Cu un chestionar astfel întocmit să se facă multe anchete de probă pentru definitivarea lui. Chestionarul nu va trebui să depășească 3 000—3 500 de întrebări. Ar fi bine ca el să cuprindă chestiuni de fonologie, de sinonimie, omonimie, precum și întrebări privitoare la răspîndirea anumitor sufixe sau a valorii unor timpuri verbale (perfectul simplu și perfectul compus). În ce privește *forma* noului chestionar s-a propus ca acesta să fie redactat dinainte, așa cum s-a procedat la *Atlasul lingvistic maghiar*, pentru a se asigura omogenitatea atlasului, mai ales cînd este vorba de partea chestionarului comună tuturor atlaselor. Gruparea întrebărilor să fie făcută pe sfere semantice, ca la *Atlasul lingvistic român* ; întrebările de morfologie să fie repartizate între problemele de lexic pentru ca, de exemplu, paradigma unui verb să nu influențeze, prin analogie, paradigma verbului care urmează în chestionar. Anchetatorii să fie cît mai puțin numeroși, eventual unul de fiecare regiune, fiindcă există diferențe între pregătirea și cunoștințele acestora, între felul fiecăruia de a interpreta sistemul de transcriere. Rețeaua de puncte să fie mai deasă decît la *Atlasul lingvistic român* și anume să se ajungă la 1 000 de puncte. S-a propus ca noul atlas lingvistic românesc să reia și o parte dintre punctele anchetate pentru vechiul atlas. Vor trebui să fie cercetate și o parte din localitățile anchetate de Weigand. O atenție deosebită trebuie dată localităților din regiunile muntoase și celor din jurul orașelor. Rețeaua de puncte trebuie mărită și în regiunile de întîlnire a două graiuri.

După prezentarea celor două referate, rezumate mai sus, au urmat discuții la care au participat : I. Pătruț, prof. D. Macrea, acad. Al. Rosetti, prof. G. Istrate, B. Cazacu, acad. Al. Graur, P. Neiescu, Gh. Mihăilă, Gr. Rusu, acad. E. Petrovici, Gh. Bolocan, Vl. Drimba, B. Kelemen, L. Onu, M. Sala și acad. Iorgu Iordan, care a tras concluziile ședinței.

Cele mai numeroase discuții au fost purtate în legătură cu felul în care trebuie conceput noul atlas lingvistic românesc pe regiuni. Amîndouă referatele au fost pentru alcătuirea unui

atlas lingvistic care să pornească de la *ALR* și care să urmărească, pe de o parte, transformările suferite de graiurile daco-românești în cei 30 de ani, de cînd au început lucrările la *ALR*, și, pe de altă parte, să aducă noi date în legătură cu aceste graiuri. Pentru a atinge aceste scopuri, noul atlas lingvistic românesc va trebui să aibă la bază principiile atlaselor lingvistice apărute pînă acum în celelalte țări de limbi romanice.

Punctul de vedere exprimat de referate a fost combătut de acad. Al. Graur, care a arătat că nu este de părere să se procedeze ca pînă acum, adică să lăsăm ca noul atlas să dea numai accidentele din limbă și să fie numai un document pentru păstrarea anumitor forme vechi dintr-o regiune sau alta. Nu trebuie să se ancheteze numai un singur om, care poate greși, ci să fie anchetați, ca la *Atlasul lingvistic al graiurilor de la est de Moscova*, mai mulți informatori de către mai mulți anchetatori. În acest fel s-ar obține media unei anumite pronunțări și am fi siguri că rezultatele obținute nu sînt greșite. S-ar putea renunța la rețeaua deasă pentru a se ancheta numai cîteva puncte. Propunerea acad. Al. Graur a fost sprijinită de Gh. Bolocan, care a arătat că într-un mod asemănător s-a procedat și la *Atlasul lingvistic bulgar*. La discuții s-a arătat că un astfel de atlas este de fapt un atlas fonologic (acad. Al. Rosetti), care nu poate fi făcut decît după ce cunoaștem foarte bine graiurile (acad. E. Petrovici). De fapt, a cere aceasta înseamnă a cere atlasului lingvistic ceva ce nici nu-și propune să dea și ceea ce constituie de fapt scopul monografiilor lingvistice (acad. Iorgu Iordan, M. Sala).

S-a arătat că pentru control se poate apela la magnetofon (Gr. Rusu) și, ulterior, la datele pe care le dă aria unui fenomen (M. Sala). Eventual, se pot face deplasări în grup în localitățile în care au fost notate forme suspecte (B. Kelemen). S-a dat și o soluție de compromis : să se ancheteze și cîteva localități după metoda propusă de acad. Al Graur (P. Neiescu).

O propunere deosebită de cea făcută în cele două referate, dar care pornește de la o concepție asemănătoare cu cea a referatelor, a fost prezentată de B. Cazacu. Pornind de la principiul că ancheta trebuie să fie făcută de un singur cercetător, B. Cazacu a propus să fie împărțit chestionarul pe probleme și, mai ales pentru chestionarul fonetic, ancheta să fie făcută de un singur anchetator pe întreg cuprinsul țării. S-a făcut observația că propunerea adusă de B. Cazacu duce la un nou atlas fonetic al limbii române, al treilea după cel al lui Weigand și *ALR* (acad. E. Petrovici, Gr. Rusu). În plus, s-a subliniat amănuntul că, în ciuda aparenței, metoda propusă de B. Cazacu nu contribuie la crearea unei unități fonetice, deoarece pentru fiecare meserie vor fi alți anchetatori (P. Neiescu).

La discuții s-a arătat că între referatul de la Cluj și cel de la București nu există diferențe prea mari (acad. Al. Rosetti, acad. E. Petrovici). Amîndouă referatele consideră că *NALR* va trebui să continue vechiul atlas. Există doar două probleme care se condiționează reciproc, asupra cărora referatele de la București și Cluj au prezentat puncte de vedere diferite. Prima problemă este a rețelei de puncte care urmează să fie anchetate, iar a doua se referă la chestionar. În referatul de la București s-a pus accentul pe chestionar în dauna rețelei de puncte, în timp ce referatul de la Cluj pornește de la necesitatea de a îndesi rețeaua de puncte (I. Pătruț). Fiindcă mulți vorbitori (prof. G. Istrate, B. Cazacu, acad. E. Petrovici) au arătat că rețeaua e prea rară la *ALR*, soluția cea mai potrivită ar fi să se ancheteze numai în cîteva puncte cu chestionarele speciale , mai dezvoltate (acad. E. Petrovici). Aceasta este de fapt o reluare a inovației aduse de *ALR* care a avut doi anchetatori. În orice caz nu trebuie să se renunțe la ideea alcătuirii unui chestionar cît mai amănunțit și care să cuprindă cît mai multe fapte de lexic (acad. Iorgu Iordan, M. Sala), fiindcă cele mai numeroase particularități fonetice și morfologice caracteristice graiurilor noastre sînt cunoscute din *ALR*. Întocmai ca atlasele regionale din Franța *NALR* va trebui să ajute în special la schițarea istoriei termenilor locali care denumesc obiecte sau care exprimă noțiuni puțin cunoscute în alte părți ale teritoriului cercetat[1]. Obiecția adusă că nu vom putea niciodată să cuprindem

[1] Vezi P. Gardette, *Le Lyonnais et le Massif Central d'après les atlas linguistiques régionaux*, în „*Revue de linguistique romane*", XXI, p. 209.

toate problemele de lexic (I. Pătruț) nu este cu totul justificată, fiindcă atlasul nici nu-și propune să dea toate faptele (chiar dacă este vorba de fenomene fonetice sau morfologice, cărora le dă o importanță mai mare). Chestionarul trebuie să pornească de la cel al *Atlasului lingvistic romîn* (prof. G. Istrate, B. Cazacu, acad. E. Petrovici). El să fie întocmit și cu ajutorul etnografilor (Gh. Mihăilă).

În alegerea localităților s-a arătat că trebuie să se țină seama de vechiul plan al *Atlasului lingvistic romîn* în care erau prevăzute pentru anchetat 1000 de localități (prof. D. Macrea, prof. G. Istrate). Mulți vorbitori (I. Pătruț, prof. D. Macrea, prof. G. Istrate, B. Cazacu, P. Neiescu, acad. E. Petrovici) și-au exprimat părerea că rețeaua trebuie îndesită cît mai mult. Rezerve în legătură cu această problemă a formulat acad. Iorgu Iordan, arătînd că, dacă este vorba de mărirea punctelor în dauna chestionarului, este pentru o rețea mai largă.

În discuții s-a subliniat necesitatea de a începe, în același timp, ancheta la românii din sudul Dunării (B. Cazacu, Vl. Drimba), fiindcă ancheta făcută pentru *ALR* are numai caracter de sondaj. De asemenea trebuie anchetați și ceilalți români din afara granițelor (R.P. Ungară, R. P. F. Iugoslavia etc.) (I. Pătruț, B. Cazacu). Unii vorbitori (P. Neiescu, acad. E. Petrovici, Gr. Rusu) au combătut părerea exprimată de B. Cazacu, de a nu se ancheta și localități neromînești.

În concluzia consfătuirii, acad. Iorgu Iordan a subliniat importanța alcătuirii unui nou atlas lingvistic romînesc pe regiuni și a propus ca, pe baza discuțiilor duse în această consfătuire, să se întocmească un referat pentru Secția a VIII-a a Academiei R.P.R.

*

A doua zi, la Secția de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București, a avut loc o ședință restrînsă în care s-a căzut de acord asupra problemelor discutabile și s-a întocmit un referat din care reproducem principalele puncte.

1. Se vor elabora atlase lingvistice pe regiuni. Teritoriul țării va fi împărțit astfel : *a*) Muntenia *b*) Dobrogea *c*) Oltenia *d*) Banatul *e*) Crișana cu Maramureșul *f*) Transilvania *g*) Moldova cu Bucovina.

2. În vederea culegerii materialului vor fi întocmite două chestionare : unul general de circa 2000 de întrebări și unul special de 1500. Amîndouă vor cuprinde ilustrații (desene, planșe, fotografii) pe cît posibil tehnicolore și vor fi tipărite înainte de începerea anchetelor.

Pentru întocmirea chestionarelor se va studia în prealabil terminologia specială a diverselor domenii de activitate. Pentru aceasta se va cere concursul specialiștilor (etnografi, botaniști, petroliști, pescari etc.).

Chestionarul general va fi pus în toate punctele anchetate de către un singur anchetator și va fi anchetat un singur subiect în fiecare punct, iar chestionarul special va fi pus de mai mulți anchetatori și se vor ancheta mai multe subiecte, ținîndu-se seama de îndeletnicirea oamenilor din punctele alese.

Subiectele anchetate vor fi de vîrstă mijlocie (40—50 de ani).

3. Vor fi anchetate 2000 de puncte, în care intră și centrele urbane mici sau centrele din jurul orășelelor. Între punctele anchetate vor figura și localități cu populație mixtă (nu se vor ancheta graiurile minorităților naționale).

Ancheta se va extinde și la românii din afara granițelor R.P.R. (Banatul sîrbesc, Bulgaria, Ungaria etc.).

În ședință vorbitorii au insistat asupra necesității alcătuirii unui atlas al dialectelor sud-dunărene.

Institutul de lingvistică din București va elabora *Atlasul Munteniei* (350 puncte), al *Dobrogei* (150 puncte) și al *Olteniei* (200 puncte). Institutul de lingvistică din Cluj va elabora *Atlasul Banatului* (250 puncte), al *Transilvaniei* (400 puncte) și al *Crișanei* cu *Maramureșul* (250 puncte). Colectivul din Iași va elabora *Atlasul Moldovei cu Bucovina* (400 puncte).

Concomitent cu notarea, răspunsurile la chestionarul general vor fi înregistrate pe bandă de magnetofon. În felul acesta vom realiza și un *Atlas sonor al limbii romîne.*

4. Atlasele vor putea fi terminate în 12—14 ani.

Ca anexă sînt date propunerile pentru atlasul dialectului aromîn.

1. Să se ancheteze cu un chestionar de 2500 de întrebări circa 50 de localități din Grecia, 20 din Albania, 8 din Serbia și 2 din Bulgaria, deci în total 80 de puncte.

2. Ancheta să fie făcută de un singur anchetator iar informatorii să fie, în general, numai femei, deoarece acestea vorbesc mai puține limbi străine decît bărbații și sînt acelea care conservă mai bine graiul.

3. Ancheta ar urma să fie făcută în timp de 7 ani.

Referatul a fost trimis Secției a VIII-a a Academiei R.P.R. pentru a fi discutat și apoi, prezentat Prezidiului Academiei R.P.R. În caz că va fi aprobat, lucrările pentru noul atlas lingvistic romînesc pe regiuni, vor începe imediat.

MARIUS SALA

PRIMELE ÎNREGISTRĂRI DE TEXTE DIALECTALE PENTRU ARHIVA FONOGRAMICĂ A LIMBII ROMÎNE

Sub conducerea acad. Al. Rosetti, Secția de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R., și-a propus în anul 1956 ca, în cadrul planului de cercetări științifice, să înceapă alcătuirea *Arhivei fonogramice a limbii romîne.*

Alcătuirea arhivei are ca scop înregistrarea și păstrarea de texte din graiurile populare, cu ajutorul mijloacelor tehnice moderne (benzi de magnetofon, discuri de patefon etc.), de pe întreg teritoriul Republicii Populare Romîne.

Textele astfel culese vor constitui o sursă bogată de informații pentru studierea graiurilor limbii romîne. Pe lîngă faptele care se obțin în mod obișnuit cu ajutorul notației directe, textele înregistrate pe bandă de magnetofon dau posibilitate cercetătorului de a studia mai amănunțit ritmul și melodia frazei, morfologia și sintaxa graiurilor populare. Arhiva, care este un fel de „atlas lingvistic viu" al limbii romîne, va constitui pentru viitor un document lingvistic important, fie și numai pentru faptul că peste un număr oarecare de ani cei interesați pot audia texte din graiurile populare care, poate, vor dispărea.

În ședințele din 21 și 23 februarie 1957, ținute la Secția de fonetică și dialectologie, cînd s-au discutat, în principiu, scopul arhivei și metodele de lucru, s-a hotărît ca anchetele pentru culegere de texte să fie făcute în 1000 de localități de pe teritoriul R.P.R., în decurs de 5 ani. Totodată s-a stabilit ca primele localități anchetate să fie cele din regiunile ale căror graiuri păstrează particularități arhaice de limbă ori au caracteristici deosebite și regiunile care sînt în curs de transformare rapidă din punct de vedere economico-social și, implicit, cultural (marile șantiere de construcție, regiunile miniere etc.), deoarece, în ambele categorii de regiuni menționate, acțiunea largă de culturalizare a maselor are ca rezultat influențarea graiurilor populare și dispariția, relativ rapidă, a unor interesante fenomene de limbă.

Conducîndu-se după principiile enumerate mai sus, cercetătorii Secției de fonetică și dialectologie au pornit efectiv la lucru și , în cursul anului 1957, au făcut înregistrări de texte din graiurile populare în două regiuni ale țării.

Pentru obținerea textelor s-a elaborat un chestionar care cuprinde 20 de întrebări (chestionarul are, de fapt, rolul unui ghid).

Prima anchetă pentru înregistrarea de texte s-a făcut în raionul Oaș, regiune care prezintă multe forme arhaizante de limbă. Ancheta a avut loc între 6 și 26 mai 1957 și a fost făcută de C. Otobîcu, M. Sala, V. Șuteu și T. Teaha.

Cei patru cercetători au înregistrat cu ajutorul a două magnetofoane de teren (reportofoane) aproximativ 350 de texte din localităţile Batarci, Boineşti, Cămîrzana, Comlăuşa, Gherţa Mică, Moineşti, Negreşti (reşedinţă de raion), Racşa şi Tarna Mare (vezi mai jos harta 1).

A doua anchetă s-a făcut între 19 şi 29 iunie 1957 pe valea superioară a Crişului Negru (regiune minieră), în raioanele Beiuş şi Lunca Vaşcăului, de către A. Avram, Galina Ghiţu, M. Sala şi V. Şuteu. Au fost cercetate localităţile Brădet, Ferice, Leleşti, Măgura şi Tărcăiţa (vezi mai jos harta 2) şi s-au înregistrat aproximativ 200 de texte din graiurile populare.

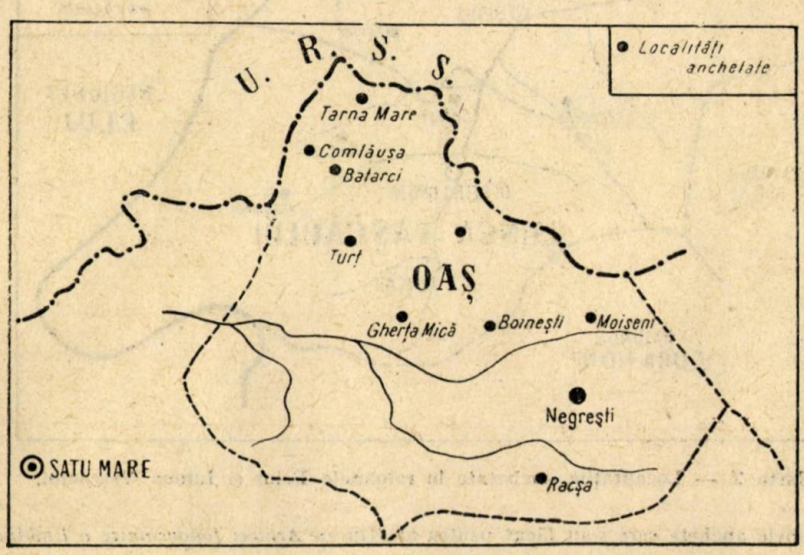

Harta 1. — Localităţile anchetate în raionul Oaş.

În fiecare localitate s-au cules texte de la 8 informatori aleşi după criteriul sexului şi al vîrstei: 1 — fată pînă la 11 ani, 2 — băiat pînă la 11 ani, 3 — fată între 11 şi 20 de ani, 4—băiat între 11 şi 20 de ani, 5—femeie între 23 şi 40 de ani, 6—bărbat între 23 şi 40 de ani, 7—femeie de la 40 de ani în sus, şi 8—bărbat de la 40 de ani în sus.

Alegerea informatorilor nu s-a făcut la întîmplare, ci după criteriile generale stabilite de anchetatorii care au elaborat atlasele lingvistice ale diverselor limbi. Cu alte cuvinte, s-au ales ca informatori ţărani localnici cu şcolaritate medie, ai căror părinţi erau din aceeaşi localitate. În acelaşi timp, s-a căutat ca informatorul să nu aibă nici un defect de vorbire, să povestească cursiv, într-un grai cît mai reprezentativ şi să nu se fi deplasat prea mult în alte părţi.

Concomitent cu înregistrările, s-au întocmit *fişe de informator* pentru fiecare subiect (v. anexa 1) şi s-au făcut fotografiile informatorilor. În timpul înregistrării, pentru fiecare text s-a întocmit o *fişă fonogramică*, pe care s-au notat, printre altele, particularităţile deosebite lingvistice (fonetice, lexicale, morfologice) ale textului respectiv [1] (vezi anexa 2).

Înregistrările făcute pe teren au fost audiate şi selecţionate la Bucureşti şi cele mai reprezentative texte au fost copiate pe benzi mari de magnetofon, urmînd ca, atunci cînd

[1] Pentru informaţii mai amănunţite asupra metodelor în general şi a desfăşurării lucrărilor pe teren, vezi *Arhiva fonogramică a limbii romîne*, în volumul *Fonetică şi dialectologie*, I, 1958, p. 211—219.

mijloacele vor permite, să fie transpuse pe discuri de patefon, a căror rezistență mecanică e cu mult mai mare.

Fiecare bandă din *Arhiva fonogramică a limbii romîne* cuprinde în jurul a zece texte și poartă un simbol anumit pentru identificare. Banda are atașate fișele informatorilor respectivi, fișele fonogramice ale textelor și o fișă catalog a textelor pe care le cuprinde (v. anexa 3).

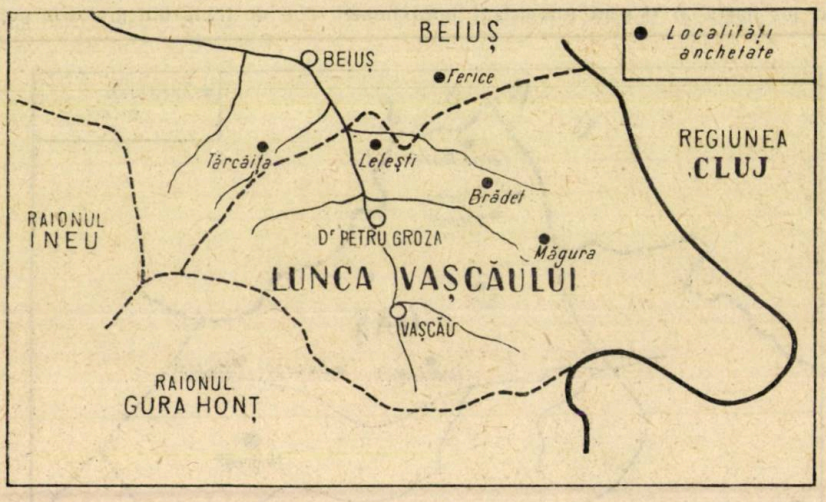

Harta 2. — Localitățile anchetate în raioanele Beiuș și Lunca Vașcăului.

Primele anchete care s-au făcut pentru alcătuirea *Arhivei fonogramice a limbii romîne* au avut, în mare parte, un caracter experimental.

Materialul bogat care s-a cules și experiența pe care au căpătat-o cercetătorii constituie un bun început pentru *Arhiva fonogramică a limbii romîne.*

V. ȘUTEU

ANEXA 2

Fgr. Nr. 1/4 Localit. Negrești

Cuprinsul : Cum se face sîmbra

Inform. Ĉórbă Gustínă

Învățat cînd, de la cine?

Observații : *sîmbră* [= tovărășie la oi], *fácim buǫ́ ĉę* [= sarmale], *curéṭu, pălíŋcă* [= țuică], *múłĝę, ĉeteráș* [= lăutar, viorist], *ĝucăm, ĝínim, culcămu*

Culeg. V.Ș.—T. T. la : 8.V.1957 în : Negrești

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ **ANEXA I**

Culeg. *V.Ş.—A.A*

data şi locul culeg. 22.VI.1957

FIŞĂ INFORMATOR

Numele şi Pronumele Ilea Ne Pétru

Porecla .....

Satul Tărcăiţa Comuna Tărcaia Raionul Beiuş, reg. Oradea

Vîrsta 31

Ştiinţă de carte 4 cls. primare

Avere, categoria socială .....

Ocupaţia principală agricultor

Ocupaţii anexe *furcaş*[u] = fabricant de furci

Date principale biografice, deplasări A făcut armata la Bucureşti (1948—1950) şi 6 luni la Orşova.

Date în legătură cu soţia şi copiii căsătorit; are un copil. A fost anchetată şi soţia

Observaţii (caracterizare) Vorbeşte clar. Influenţa limbii comune este destul de puternică (mai ales la *a* pentru auxiliarul *o*; *zi*, *fin* etc.) Debit normal

CATALOG DE FONOGRAME

Nr. benzii	Cuprinsul	Informator	Localitatea	Culegător	Locul şi data înreg.	Observ.
2/1	Cum se face o nuntă	Roman Vasile, 8 ani	Negreşti	V.Ş.—T.T.	Negreşti 8.V.1957	
2	Cum e la comîndare [= înmormîntare]	,,	,,		,,	
3	Cum se descarcă vagoanele	,,	,,		,,	
4	Ce fac copiii la vale [= rîu]	,,	,,		,,	
5	Ţîpurituri [= strigături]	* informator ocazional	—		,,	nu se disting cuvintele
6	Cum se face recrutarea	Ciobra Vasile, 19 ani	Negreşti		,,	
7	Ce-ai făcut de ieri pînă azi ?	,,	,,		,,	
8	Cum se face brînza ; sîmbra	,,	,,		,,	
9	O întîmplare	,,	,,		,,	
10	O poveste	,,	,,		,,	

BIBLIOTECA GEN.
SIBIU

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Acad. AL. ROSETTI, **Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea,** Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1956, 241 p.

Lucrarea acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI lea*, este o operă de sinteză, consacrată descrierii perioadei în care apar cele dintîi texte scrise în limba romînă. După cum menţionează şi autorul în prefaţă, e vorba de o ediţie revăzută a volumului al VI-lea din *Istoria limbii romîne*; în această nouă versiune materialul cuprins în volum a fost îmbogăţit pe baza unor lucrări apărute între timp: *Documente privind istoria Romîniei*, Bucureşti, 1951 şi urm.; *Gramatica limbii romîne*, vol. I şi II, Bucureşti, Ed. Academiei, R.P.R., 1954; acad. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Bucureşti, Ed. Academiei. R.P.R., 1954; Alf Lombard: *Le verbe roumain*, I—II, Lund, I — 1954, II — 1955. Lucrarea profită de asemenea de unele dintre observaţiile lui Romulus Todoran, făcute cu prilejul recenziei la volumul al VI-lea al *Istoriei limbii romîne*, în *Dacoromania*, XI, 1948, p. 277 şi urm.

În prefaţa volumului (p. 3—4), autorul subliniază că va lăsa de o parte faptele de limbă ce apar neschimbate în limba zilelor noastre. După *Indicaţiile bibliografice* (p. 5—14), acad. Al. Rosetti se ocupă de studiul *Grafiei* (p. 15—26), în care pune în discuţie sunetele limbii romîne la acea epocă şi felul în care sînt redate în scris. Pornind de la principiile fonologiei aplicate la studiul limbii vechi şi mai precis de la constatarea că „fonemul este o medie a diferitelor pronunţări ale unui sunet" (p. 15), se ajunge la concluzia că „scrisul este deci o aproximaţie şi semnele care ne stau la dispoziţie pentru a nota sunetele unei limbi, ne sînt impuse de societate prin şcoală" (p. 16). În interpretarea grafiilor trebuie să se ia în consideraţie ortografia întrebuinţată la acea epocă, cea din epocile anterioare, gradul de cultură a persoanei care a scris textul şi faptul că limba unui popor nu poate evolua prea mult în epoci puţin îndepărtate una faţă de alta. De asemenea este discutată problema interpretării grafiilor duble.

Lucrarea continuă cu studiul limbii romîne din secolul al XIII-lea, al XIV-lea şi al XV-lea (p. 27—48), cu studiul limbii romîne din secolul al XVI-lea, de care se ocupă mai pe larg (p. 49—190), cu o *anexă*, consacrată unor probleme nediscutate în volumul al VI-lea al *Istoriei limbii romîne* (p. 191—208) şi sfîrşeşte cu *indice de cuvinte* (p. 208—235).

Capitolul destinat studiului limbii romîne din secolul al XVI-lea începe cu o introducere asupra condiţiilor istorice şi culturale în care au apărut primele texte scrise în limba romînă. Autorul stabileşte două categorii de texte: traduse şi netraduse; datează traducerea primelor texte bisericeşti în prima jumătate a secolului al XVI-lea (1530—1559) şi de comun acord cu Ovid Densusianu preci-

zează că începerea acestei mişcări culturale „nu poate fi concepută decît provocată de o cauză exterioară şi în luptă cu canoanele bisericii ortodoxe" (p. 52). După examinarea explicaţiilor date de adepţii teoriei husite, în frunte cu N. Iorga, cu privire la impulsul care a provocat traducerea în româneşte a cărţilor noastre religioase, autorul e de părere că traducerea lor a fost efectuată sub influenţa Reformei lui Luther. Problema este încă controversată. În opera *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova* (sec. XIV—XVII) de V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu (Bucureşti, Ed. ştiinţifică 1957), P. P. Panaitescu deschide din nou discuţia asupra apariţiei primelor texte în limba română. P. P. Panaitescu arată că „dacă nu pot fi explicate prin influenţa husită, totuşi aceste texte sînt anterioare apariţiei reformei luterane" (p. 511). În cele din urmă el îşi expune părerea (care de fapt a mai fost susţinută de Şt. Ciobanu, în lucrarea *Începutul scrisului în limba românească*, Bucureşti, 1941), anume că forţele sociale interne, schimbările survenite în producţie sînt singurele care „pot da dezlegare fenomenelor de suprastructură, cum este cazul culturii. Firește că exemplele externe au putut furniza românilor îndemnuri şi modele, ele nu sînt însă cauza de bază a schimbării culturale din ţara noastră" (p. 515). În sprijinul opiniei sale, P. P. Panaitescu nu aduce argumente convingătoare.

O confirmare de mare importanţă în concordanţă cu părerea lui Ov. Densusianu şi a acad. Al. Rosetti, pare să aducă un document publicat cu cîţiva ani în urmă, în Polonia, într-o colecţie de documente medievale (*Acta tomiciana*, XIV, Posnan, 1952, p. 203). Documentul a fost relevat la noi în toamna anului 1957 de către Şerban Papacostea, cercetător la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., cu ocazia investigaţiilor întreprinse de acesta pentru lucrarea *Moldova în epoca Reformei* (*Contribuţii la istoria societăţii moldoveneşti în veacul al XVI-lea*), comunicare ţinută la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. în ziua de 23 ianuarie 1958. Documentul face parte din corespondenţa lui Nicolai Pfluger. Din document rezultă că în prima jumătate a veacului al XVI-lea, la 11 martie 1532 un cunoscător al evenimentelor de la Wittenberg relata unui corespondent din Cracovia ştirea sosirii în oraşul pomenit mai sus a unui „doctor" din Moldova, venit să-l audieze pe Martin Luther. Scrisoarea mai informează că „doctorul" venise la Wittenberg chemat de Luther şi că aici era pe cale să dea o ediţie trilingvă a celor patru *Evanghelii* şi a *Epistolelor lui Pavel*. Documentul menţionat presupune deci că, la data amintită, doctrina luterană cîştigase teren în rîndurile catolicilor din Moldova (germani şi unguri) şi că exista un contact direct între aceştia şi centrul Reformei. Se poate presupune că luteranismul se pregătea să-şi cîştige adeziune chiar în rîndurile populaţiei româneşti, folosind drept armă a propagandei limba naţională şi tipărirea de cărţi religioase. În comunicarea prezentată în şedinţa subsecţiei de ştiinţa limbii şi literatură a Academiei R.P.R., în ziua de 19 februarie 1958, intitulată *Cu privire la datarea primelor traduceri româneşti de cărţi religioase* [1], acad. Al. Rosetti subliniază importanţa descoperirii documentului amintit. După analizarea faptelor de ordin lingvistic a primelor texte scrise în limba română, autorul ajunge la concluzia că „în prima jumătate a secolului al XVI-lea au existat mai multe centre româneşti reformate, în Ardeal şi în Moldova, unde s-au tradus cărţile de slujbă în româneşte", concluzie justificată de informaţiile pe care autorul le are despre puterea curentului reformator şi ataşarea aderenţilor la noua credinţă, atestată de izvoarele contemporane.

Admiţînd că primele texte religioase traduse au fost efectuate sub impulsul propagandei luterane în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în Maramureş şi nordul Ardealului, activitatea diaconului Coresi şi a ucenicilor săi apare ca o continuare şi o desăvîrşire a acesteia. Coresi a supus la modificări importante limba manuscriselor maramureşene sau nord-ardelene, pentru că limba acestor traduceri diferea de cea vorbită în sudul Ardealului (*Anexa*, p. 191). Pentru a prezenta un oarecare interes pentru reformaţi, tipărirea de cărţi religioase trebuia urmată

[1] Vezi *Limba română*, nr. 2, 1957.

de o largă răspîndire a acestora. Din prudență, inovația trebuia prezentată ca un act de oportunism făcut pentru a permite românilor să înțeleagă slujba în biserică; apoi trebuia să convingă pe cititori că biserica ortodoxă era de acord cu inovația, traducerile trebuiau deci să fie puse sub egida mitropoliților Țării Românești și Ardealului, iar tipăriturile românești să alterneze cu publicațiile slave (p. 61).

Cele două părți mai importante ale volumului cuprind materialul grupat în capitolele referitoare la: fonetică (consonantism-vocalism), morfologie, sintaxă, stilistică și vocabular. În repartizarea fenomenelor de limbă autorul ține seamă de factorul geografic; dispunerea materialului pe regiuni dialectale îl conduce spre interesante concluzii de ordin lingvistic. Importanța acordată capitolului „fonetică" a fost dictată de faptul că unele dintre problemele tratate nu au fost pe deplin lămurite de studiile anterioare.

În privința palatalizării labialelor, părerii acad. Al. Rosetti că raritatea apariției formelor palatalizate în textele noastre vechi corespunde realității și că fenomenul palatalizării în dacoromînă datează de la începutul secolului al XVI-lea, i se poate opune opinia lui Ov. Densusianu enunțată și combătută la pagina 103, că apariția sporadică a inovației ar fi datorită influenței limbii scrise, care impunea formele cu oclusivele labiale sau fricativele labio-dentale nealterate. Acad. Al. Rosetti contestă existența unei limbi scrise care să se bucure de un prestigiu suficient pentru a-și exercita influența în acea vreme; în aceeași ordine de idei autorul se întreabă: „dacă acei care ne-au lăsat textele scrise au evitat să noteze în textele lor palatalizarea labialelor, pentru că inovația se îndepărta prea mult de norma limbii literare, de ce totuși n-au avut același scrupul cînd a fost vorba de redarea rotacismului, inovație fonetică tot atît de îndepărtată de norma limbii comune ?[1]" (p. 103). La această întrebare se poate răspunde cu următorul argument: primele texte scrise au apărut în Maramure și în nordul Ardealului. Un rol hotărîtor în viața culturală a românilor din Maramureș și din Rusia subcarpatică îl joacă mănăstirea Peri (înființată de Sas-Vodă, ai cărui fii Balc și Dragu o închină Patriarhului de Constantinopol, care o declară stavropighie, astfel devine dependentă direct de patriarhat. Mănăstirea capătă o importanță deosebită, ajunge un fel de citadelă a ortodoxismului, amenințat de catolicism. Administrarea bisericilor, numirea de preoți și deschiderea de biserici cade în sarcina egumenului acestei mănăstiri. Pe lîngă această mănăstire a existat cea dintîi școală teologică, iar pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea ar fi ființat și o tipografie. Încă înainte de secolul al XV-lea în Maramureș se creează un mediu bilingv, menținut pînă astăzi, iar populația românească întreține legături cu Moldova și chiar cu Țara Românească; aici caracterul culturii era același cu cel din țările românești, aceeași cultură slavă, aceeași tradiție grafică. După cum reiese din documente, românii aveau inițiativa în materie de cultură. Împrejurările fac din Maramureș o regiune favorabilă unei acțiuni de traduceri de texte în limba română. Școala teologică de pe lîngă mănăstirea Peri a format preoți și călugări în spiritul tradiției culturale și a limbii vorbite la acea dată în regiunea respectivă. În regiunile din nord sau nord-vest, chiar astăzi se pronunță *vin* și *fier* (p. 103); deci primele traduceri au apărut într-o regiune care conservă încă labialele în limba uzuală. Astfel se explică lipsa de forme palatalizate și apariția rotacismului în cele dintîi texte scrise în limba română. Concluzia care se impune din cele de mai sus nu poate fi un argument în favoarea părerii acad. Al. Rosetti care generalizează, afirmînd că în daco-română fenomenul palatalizării ia ființă abia în secolul al XVI-lea.

În capitolul consacrat studiului vocabularului, autorul adîncește cercetarea lexicului secolului al XVI-lea constatînd noi fapte de limbă care depășesc limitele cercetărilor din volumul al VI-lea al *Istoriei limbii române*. Acad. Al. Rosetti revine la discutarea problemei formării cuvintelor omisă în volumul al VI-lea al lucrării citate mai sus, dar

[1] Autorul constată că în secolul al XVI-lea apar dese exemple de alterare a lui *f* și la sfîrșitul secolului un exemplu de alterare a lui *p*; în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea apar cîteva exemple de alterare a celorlalți membri ai seriei (p. 103).

tratată în *Istoria limbii romîne în secolul al XVI-lea*, București, 1932. Aici se ocupă de procedeele limbii literare : derivația și compoziția, existente în textele traduse. Traducătorii au apelat la anumite forme derivate și compuse pentru a reda cît mai fidel termenii slavi corespunzători. Cercetarea faptelor de lexic tinde să pună în evidență problema constituirii vocabularului limbii secolului al XVI-lea. Desigur prima întrebare care se pune este : care au fost criteriile de grupare a termenilor ? Dacă ne referim la metoda statistică și a răspîndirii geografice a termenilor, avem de constatat că un termen ca *fuște* (*fustis*), considerat de autor ca făcînd parte din fondul principal, are mult mai puține atestări decît *căsătoriu* (*casă*) trecut în masa vocabularului. Același lucru s-ar putea spune despre *urăciure* (*orationem*), încadrat în rîndul cuvintelor care fac parte din fondul principal, față de *scumpăra* (*escomparare*), *gintu* (*gentem*), *a dispune* (*disponere*), considerate că fac parte din restul vocabularului.

În privința elementelor slave, autorul nu încearcă să facă distincție între elementele slave existente în vorbirea regională nordică și cele împrumutate pe cale literară din textele traduse ca : *băsădui, blagodari blazna, bezakonie, dezlupi, dosadi, godina, gloti, — a se, g(u)noiște, gotovi, gloate, hlipi, iubov, iuboste, măhăi, miloste, mușiță, ogoadă, polată, ponoșenie, pospăi, prilăsti, prișlet, pristaniște, slatină.* Nu am putea presupune că unele din aceste cuvinte fac parte chiar din fondul principal, mai curînd decît *clevetnic* sau *clevetă*, îmbogățind astfel numărul cuvintelor date de autor la pagina 178 și urm. ?

Tot astfel pot fi discutate și cîteva elemente maghiare : *bănui, bănat, beteg, birui, camătă, hitlean, celui, marhă, pîrgar, span, samsid, tărcat, uric.* Privind astfel lucrările s-ar putea crede că numărul cuvintelor din fondul principal ar fi mai mare decît cel indicat de autor, mai ales la capitolul elemente slave și maghiare.

Discuția poate fi dusă și în legătură cu capitolul *Schimbări de înțeles.* Ar trebui date etimoanele cu sensul lor ; așa ar reieși mai bine sensul vechi. În cazul cuvîntului *mîndru* „înțelept" se poate deduce de la sine, deoarece acesta era sensul în slavă, dar alta este situația cuvîntului *netare* „slab" format în limba română (de altfel la cuvîntul *netare* nu se vede că s-a păstrat în limba română dacă nu e menționat derivatul actual *nătărău*).

În prima parte a „anexei" volumului, acad. Al. Rosetti își expune părerile în legătură cu datarea și localizarea primelor traduceri românești de cărți religioase, conchizînd că ele au fost efectuate în Maramureș și nordul Ardealului în prima jumătate a secolului al XVI-lea (1530—1559) sub influența Reformei lui Luther. Autorul își fundamentează părerile pe argumente de ordin lingvistic, istoric, politic și cultural. În punctul al doilea al capitolului întîi din anexă expune și combate celelalte teorii existente cu privire la datarea și localizarea textelor vechi. Astfel găsim observații critice asupra teoriilor emise de T. Palade, Milan Șesan, N. Drăganu, Șt. Ciobanu, Al. Procopovici. În capitolul al doilea al anexei, intitulat *Raportul dintre versiunea românească din „Codicele Voronețean" și versiunea din „Apostolul" lui Coresi*, stabilește în concluzie următoarele : 1) Coresi ar fi avut la îndemînă o versiune românească asemănătoare cu cea cunoscută sub numele de *Codicele Voronețean.* 2) Coresi a colaționat textul românesc cu cel slav și în unele locuri dă o traducere mai apropiată de textul slav decît versiunea din Codicele Voronețean (p. 205).

Limba română în secolele al XIII-lea — XVI-lea prezintă un interes teoretic prin discuțiile purtate asupra grafiilor duble, palatalizării labialelor, datării și localizării textelor vechi etc., și un interes practic prin faptul că este un prețios auxiliar al cercetării textelor vechi, indicînd modul în care trebuie să fie studiate acestea. Interesul volumului prezentat aici reiese din bogăția materialului, din felul în care a fost dispus și interpretat și din problemele variate și multiple pe care le ridică pentru viitorii cercetători ai limbii vechi.

Steriu Maria

Analele Universității „C. I. Parhon" din București
(seria : Științe sociale ; filologie, 1957)

Volumul de studii literare și lingvistice recent apărut, cuprinde în bună parte comunicările făcute de autori — cadre didactice ale Facultății de filologie — în cursul sesiunilor anuale științifice. Prima parte a acestui volum : *Limbă și literatură română* conține un singur studiu asupra problemelor limbii noastre : *Despre evoluția declinării românești* de Ion Coteanu, restul fiind studii de teorie și istorie literară.

În analiza evoluției declinării românești, Ion Coteanu aduce un punct de vedere original, considerînd că „păstrarea genitiv-dativului românesc nu este rezultatul influenței vreunei limbi balcanice asupra limbii române". De asemenea cercetarea datelor istorice „demonstrează că nu este necesar să recurgem nici la substrat". I. Coteanu își formulează punctul de vedere nou astfel : „declinarea românească ar fi trebuit să evolueze ca și declinarea din celelalte limbi romanice pînă după secolul al VI-lea, urmînd tendința de unificare a cazurilor, existentă încă în latinește. După secolul al VI-lea, bilingvismul slavo-român a oprit acest proces, refăcînd sentimentul declinării cu indici morfologici. Substantivele care mai aveau forme cazuale la această dată, respectiv femininele, și le-au păstrat. Celelalte, masculinele și neutrele, nemaiputînd recurge la vechile lor desinențe, căzute în desuetudine, n-au putut să-și refacă declinarea decît cu ajutorul articolului, care arată din punct de vedere morfologic, în ce caz este substantivul, în timp ce prepoziția arată același lucru dar numai pe plan perifrastic. După ce s-a stabilit acest principiu și a fost salvat întîi dativul, dacoromîna a continuat pe drumul diferențierii, creîndu-și prin mijloace similare și un genitiv nou".

Trebuie oare admis bilingvismul pentru a explica o formă a sistemului morfologic pe care o limbă și-l poate constitui istoricește singură, fără a suferi vreo influență?

În domeniul istoriei literare, *Analele* publică : *Din problemele unei istorii a literaturii române* de G. C. Nicolescu ; *Un manuscris inedit al cronicarului Ion Neculce* de Mitu Grosu ; *Cîteva precizări și date noi referitoare la „romanul" lui Ion Ghica* de D. Păcuraru ; *Pitarul Hristache : „Cronica rimată"* de Oct. Păun ; *Ajunul răscoalei din 1907 în literatura vremii* de St. Cazimir.

A doua parte a volumului e destinată studiilor privitoare la unele limbi și literaturi străine. Numeroase cercetări analizează aspecte particulare ale limbii și literaturii franceze : *Exprimarea figurată la Montaigne* de M. Baraz ; *Un aspect al comparației la Balzac* de Ion Brăescu ; *Substantivizarea frazelor și a expresiilor frazeologice în limba franceză contemporană* de Dorina Cristea ; *Cu privire la esența istorică a romantismului* de Teodosia Ioachimescu. Despre *Problema formării limbii literare germane în Transilvania* scrie G. Klaster-Ungureanu, iar despre *Ideile poporanismului în creația lui Gleb Uspenski* — Tamara Gane. Două momente însemnate ale culturii italiene sînt evocate în *Carducci critic militant* de Nina Façon și *Alessandro Tassoni* de Despina Mladoveanu. Literatura antichității e reprezentată în acest volum doar printr-un singur studiu, — acesta însă temeinic, cu date și interpretări originale în care se reflectă o bună cunoaștere a problemei, a culturii grecești antice. Studiul aparține lui M. Nasta și se intitulează : *Tema egalizării sociale în moralitatea unor mituri delfice*.

Volumul se încheie cu o bogată *cronică* a vieții științifice în care sînt analizate comunicările ținute în cadrul subsecției de limbă (Th. Hristea) și cele ținute la subsecția de literatură (St. Cazimir). În cronică se oglindește o activitate intensă desfășurată de subsecția de limbă. De ce totuși acest volum e atît de sărac în studii de limbă?

Gh. Bulgăr

Dicţionar romîn-maghiar — Román-Magyar Szótár
(Ed. ştiinţifică, 1957, 1275 p.)

În toamna anului 1957 a apărut *Dicţionarul romîn-maghiar*, redactat de un colectiv de cercetători ai Institutului de lingvistică din Cluj, colectiv condus de prof. B. Kelemen şi format din V. Breban, R. Chiricuţă-Marinovici, V. Miklós, E. Stan şi V. Kovács Katalin.

Dicţionarul umple un gol care s-a simţit de mult şi care s-a accentuat mai ales în ultimul timp, cînd relaţiile politice şi culturale dintre poporul romîn şi maghiar au devenit tot mai strînse. Se simţea nevoia de a uşura populaţiei maghiare din R.P.R. învăţarea limbii romîne. Tocmai de aceea, Academia R.P.R. a încredinţat Institutului de lingvistică din Cluj elaborarea unui dicţionar romîn-maghiar şi maghiar-romîn de mari proporţii. Dintre acestea, primul a fost redactat în întregime şi la realizarea lui şi-a dat concursul, conform unei convenţii culturale, şi Academia maghiară de ştiinţe. El va apărea în două volume mari în Editura Academiei R.P.R.

Dicţionarul apărut în 1957 este de proporţii reduse şi este destinat în primul rînd elevilor şi studenţilor cu limba maternă maghiară precum şi marelui public.

Dicţionarele romîno-maghiare ale lui I. Gheţie şi N. Putnoki au fost primele lucrări de acest fel. Primul dicţionar romîn-maghiar de seamă a fost cel redactat în 1925 de Victor Cheresteşiu şi colaboratorii săi. Acest dicţionar a făcut mari servicii şi a depăşit calitativ dicţionarele lui Gheţie şi Putnoki. Multe generaţii de studenţi şi elevi maghiari au învăţat romîneşte cu ajutorul dicţionarului lui V. Cheresteşiu.

În decursul celor cîteva decenii care au trecut de atunci, limba s-a dezvoltat şi s-a îmbogăţit cu numeroase cuvinte legate de dezvoltarea ştiinţei, a tehnicii, a culturii şi de transformările sociale din ultimii 15 ani. Era deci firesc ca vechiul dicţionar să nu mai corespundă întru totul nevoilor. În afară de aceasta el era de mult epuizat.

Noul dicţionar cuprinde aproximativ 40 000 de cuvinte luate din limba comună, din limba literară, din terminologia tehnică cea mai uzuală, precum şi regionalisme şi arhaisme; acestea însă numai în măsura în care sînt necesare pentru înţelegerea unor texte ale scriitorilor romîni. De exemplu: *rătăcană, răzlog, peşchir, năboi* sau *vătăşel, pîrcălab, guard, groş, grumăjer* etc.

Sensurile cuvintelor romîneşti urmează ordinea sensurilor din *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, deci în primul loc se dau sensuri de cea mai largă circulaţie, după aceea cele de o circulaţie mai restrînsă şi în sfîrşit sensurile figurate, regionale sau învechite. De ex.: *limbă, -bi nn fn* 1.nyelv (testrész); *a avea mîncărime pe* (sic!) ~ beszélhetnékje van; *a scoate limba* kinyújtja a nyelvét; 2. nyelv (*beszéd*); ~ *literară* irodalmi nyelv; ~ *maternă* anyanyelv; 3. szó; ◇ *cu* ~ *de moarte* utolsó akaratával; 4. *rég* kém; 5. *rég* nép; 6. nyelv (*mérlegé, harangé*); 7. óramutató; 8. cipőkanál; 9. *limba briceagului* a zsebkés pengéje; 10. sáv, csik; 11. (föld) nyelv; 12. *növ limba-apei* békaszölő. Sensurile cuvintelor romîneşti sînt redate prin mai multe sinonime maghiare care pot fi de mare ajutor şi pentru traducători. De ex.: cuvîntul *pancartă* e redat prin sinonimele *falragasz, hirdetmény, plakát*; sau cuvîntul *pandur* se poate traduce prin *pandúr* sau *szegenylegény, betyár* (ultimii doi termeni sînt întrebuinţaţi în literatura populară). În dicţionar figurează, deşi în număr restrîns din cauza spaţiului, exemple ilustrative, mai cu seamă expresii, locuţiuni precum şi cîteva proverbe mai uzuale.

O inovaţie a noului dicţionar romîn-maghiar faţă de dicţionarele vechi este faptul că expresiile şi locuţiunile sînt tratate separat de îmbinarea ocazională de cuvinte.

Pentru a se putea face o distincţie clară între diferitele cuvinte sau sensuri s-a adoptat sistemul abrevierilor ca: *orv., műsz., pol. mezög*; prin care se specifică domeniul din care face parte cuvîntul respectiv. Tot prin abrevieri se marchează regionalismele sau arhaismele precum şi valoarea stilistică a cuvintelor şi sensurilor. Avînd în vedere că

dicționarul se adresează în primul rînd maghiarilor, categoria gramaticală și genul cuvintelor sînt notate cu abrevieri maghiare, ceea ce înlesnește mult consultarea dicționarului și constituie o altă inovație față de vechile dicționare. Dicționarul are caracter normativ, cuvintele românești și ungurești fiind scrise conform regulilor ortografice românești și maghiare în vigoare.

Binevenită este și adăugarea la sfîrșitul dicționarului a unor noțiuni generale de gramatică română în ungurește.

Este regretabilă absența din dicționar a unor cuvinte de largă circulație cum sînt: verbul *a voi*, pronumele personal pers. a II-a plural *voi*, substantivul *voiaj* și derivatele sale etc.

În schimb, în dicționar figurează unii termeni tehnici prea puțin răspîndiți, ca de ex.: *areometru, duză, piezometru, gripcă* etc. care, avînd în vedere publicul căruia i se adresează dicționarul, puteau fi omiși. Acești termeni vor trebui bineînțeles să fie inserați în dicționarul mare.

La unele cuvinte lipsesc sensuri destul de importante. Astfel, de ex., cuvîntul *pală, -le* figurează numai cu sensul propriu de cantitate de fîn care se taie dintr-o singură tragere cu coasa sau care se ia o dată pe furcă. Ori acest cuvînt se întîlnește de multe ori în operele scriitorilor clasici în expresiile *pală de vînt, pală de ploaie, pale de ceață*. Credem că și această întrebuințare trebuia să fie trecută în dicționar (ca și în *Dicționarul limbii române literare contemporane*).

La partea de gramatică ar fi fost util să se trateze mai pe larg întrebuințarea formelor conjuncte ale pronumelui personal și să se dea indicații în legătură cu valoarea posesivă a pronumelui personal și reflexiv, aceasta constituind o caracteristică a limbii române. La conjugarea verbelor neregulate era bine să se dea mai multe forme.

Nu era lipsită de interes anexarea la dicționar a unei liste a localităților din Ardeal cu numirile corespunzătoare din limba maghiară.

Toate aceste lipsuri vor fi desigur înlăturate în dicționarul mare a cărui apariție este mult așteptată.

Cu toate deficiențele arătate, inerente oricărei lucrări lexicografice, credem că dicționarul corespunde scopului pentru care a fost elaborat.

I. Neiescu

Material lexical în studiile etnografice despre port

Grija pentru conservarea și valorificarea patrimoniului pe care-l reprezintă portul popular românesc din diferite regiuni ale țării se oglindește în numeroasele studii de specialitate apărute în ultimii ani.

În afară de studiile publicate în colecția *Caiete de artă populară*, a apărut recent, în colecția *Studii de artă*, lucrarea lui Gheorghe Focșa, *Evoluția portului popular în zona Jiului de sus* (Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1957, 96 p. + 49 reproduceri + 6 planșe colorate + 1 hartă-schiță cu zona cercetată).

Studiul înfățișează istoricul dezvoltării și evoluției portului popular din această regiune și cuprinde trei capitole mai importante: 1) Prelucrarea materialelor folosite la îmbrăcăminte; 2) Portul femeiesc; 3) Portul bărbătesc.

În prezentarea și descrierea portului, autorul se folosește de un bogat material lexical avînd un caracter specific regiunii. Multe din aceste cuvinte n-au fost relevate pînă acuma în glosarele din Valea Jiului. Toți acești termeni regionali se referă la structura pieselor, la sistemul decorativ, la compoziția ornamentelor, la colorit etc.

Descrierea operațiilor tehnice de preparare a materialelor necesare pentru port scoate la iveală o serie de termeni dintre care mulți au o răspîndire strict locală, nefiind semnalați în alte regiuni. Astfel, în paragraful privind prelucrarea cînepii și a inului, întîlnim termeni

ca : *bătucă* „bucată de lemn tare de stejar sau de salcîm, care lovește firele groase de cînepă înainte de a fi trecute prin meliță". În regiunea învecinată din Hațeg și Sibiu acest cuvînt e cunoscut cu sensul de „rînză de pasăre, pipotă" (cf. *Dicționarul* Academiei) ; *stupăreață* „cîlți mai groși care nu se torc cu fusul ci sînt îndrugați cu druga" ; *se ord* „se urzesc" etc. Din terminologia prelucrării pieilor semnalăm termenii : *huștei* „piele de oaie tăbăcită și curățată de lînă" și *răboială* „soluție din făină de porumb fiartă ca un terci diluat".

Portul femeiesc din zona etnografică a Jiului de sus cuprinde diferite piese de îmbrăcăminte și podoabă, cu o terminologie bogată și variată : *boște, cirepi, fistic, ghiozdan, șoarță, haină brînășită* etc. Alte denumiri indică unele cîmpuri ornamentale : *altoi, brînași, ciocoți, cleți, obîrză, șuică neagră* etc.

La descrierea cămășii femeiești sînt folosite o mulțime de expresii care indică evoluția tehnică a ornamentelor : *cusut în cruci, cusut în toiege, cusut la muscă, păsituri, suciturі, bătut cu acul, ales pe rost, ciupag după spetează, țesut în strînsură, ales pe sec în călcătură, rîuri în cocleți* etc.

În continuare, sînt descrise cîteva tipuri principale de cămăși, însoțite de o mulțime de termeni referitori la tehnica și modul de ornamentare ca : *șempălău, cheițe oarbe, rînduri de cîrloabe, creci, crecuțe, muște cotite, șebace, rînd în piezuri, curpenea, creci prerupte, ciocănei, sbalț* etc.

În legătură cu tehnica și sistemul ornamental al catrinței se întîlnesc numeroși termeni cu caracter local : *vergătură, pupi, pupezi, pupurei, pite, pitișoare, zîmte* etc. Același lucru în privința maramei : *țopuri, curuni, ciocoți, țiricică, vărgătură.* Cuvintele care indică formele ornamentelor portului femeiesc sînt foarte variate : *șempărău, șempălău, șerămpău, șetron, șetrănel, înzălături, îngrădea, îngrădeluță, păsituri, suciturі, șebac, șebăcel, șargă, tangă, tănguțe, toiege, vergătură, zîmte* etc. Pentru variatele motive ornamentale de pe piesele de port femeiesc autorul a înregistrat nu mai puțin de 213 termeni diferiți.

Piesele de port bărbătesc sînt denumite cu termeni ca : *chebău, cortel, cirepi, potlogi,* (șubă) *tîrcolită* „tivită", *ciort* sau *tic înzorzît* „vîrful opincii, îngrădit cu șuvițe de piele", *șuita* „șireturi și găitane pregătite în casă", *cămașă cu cuptug* ; la „nădragi" întîlnim termeni ca aceștia : *șliț, cristig, păpculite, popcii, închisuri, peletic* etc.

La tehnica confecționării și ornamentării cojoacelor întîlnim termeni ca : *ecă, tasmale, curmețe, cosoaie, ornigeală, zagara* etc.

Studierea evoluției în timp a portului este importantă, deoarece unele piese de port au dispărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sau sînt pe cale de dispariție. Dintre termenii care denumesc piese de port pe cale de dispariție se pot cita : *mintanul, șuba cu clini, epingeaua, imineii, cîrpă* (*în cornuri*), (*dimie*) *brînășită* etc. Alți termeni denumesc piese apărute mai de curînd : *băibăracul, jachetul, ghiozdanul* sau *zgarda, țiricica* etc. Modul de ornamentare reflectă uneori în structura sa unele influențe ale dominației turcești din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, oglindite în cuvinte ca : *bruma, peletic* și în motive ca : *popciile, închisul.* Acești termeni „indică urmele unor influențe orientale care s-au exercitat în trecut asupra artei populare".

Studiind amănunțit evoluția portului popular în zona Jiului de sus, Gh. Focșa a pus la dispoziția cercetătorilor nu numai o lucrare de strictă specialitate, ci și un material de lexic local de o mare diversitate terminologică. Ar fi fost de dorit ca toți acești termeni să fie adunați și explicați într-un glosar la sfîrșitul volumului. Lucrarea se adresează tuturor acelora care prețuiesc varietatea și bogăția acestui gen de creație populară.

T. Teaha

NOTE

O OPERĂ LITERARĂ INEDITĂ

În *Studii şi materiale de istorie medie* volumul al II-lea (1957), cunoscutul cercetător al istoriei noastre Emil Vîrtosu a publicat textul, precedat de un studiu substanţial, al unei „opere cu totul necunoscute, scrisă în Moldova, la începutul secolului al XIX-lea, de un scriitor al cărui nume zace în întunericul anonimatului". E vorba de poema satirică în versuri: „Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam de la mînăstirea Secului din Moldova, la anii de la zidirea lumei 7329, iar de la întruparea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, 1821", în opt cînturi sau „capete", avînd la un loc 1238 de versuri de cîte 15 silabe, cu rime împerecheate şi cu cezura după a opta silabă.

Poema e neterminată. Ea a fost transcrisă după manuscrisul cirilic într-unul din caietele lui Eminescu şi se află la Biblioteca Academiei R.P.R. cota 2307 (f. 6—24). Pînă la versul 1171 copia aparţine poetului.

Studiul introductiv analizează condiţiile istorico-sociale în care e plasată acţiunea, rezumă cuprinsul poemei şi compară textul cu alte scrieri contemporane, înrudite ca temă. Investigaţia este dusă şi în sensul identificării autorului acestei poeme satirice, poemă despre care Eminescu însuşi a vorbit de mai multe ori în corespondenţa sa cu Iacob Negruzzi şi cu Slavici. Niciodată însă autorul poemei nu este amintit, încît identif carea lui e dificilă şi se poate baza doar pe conjecturi şi apropieri sugerate de unele documente literare existente. Astfel, nu fără temei, poema e atribuită vornicului Vasile Pogor, de la care au rămas manuscrise în colecţia V. Panopol. Ca temă, ca fond şi formă, *Vedenie* e foarte apropiată de alte lucrări ale lui Pogor. În sprijinul supoziţiei vine o probă materială preţioasă: o foaie scrisă de bătrînul Pogor, în alfabetul cirilic, în care întîlnim exact versurile 1207—1221 din *Vedenie* (achiziţii 11/1947), versuri nesemnate, conţinînd multe particularităţi moldoveneşti — spre deosebire de copia lui Eminescu redactată într-o limbă literară mai îngrijită.

Vedenie a plăcut lui Eminescu. El a copiat-o şi, ceea ce este mai important pentru limba noastră literară, a intervenit în text, a modificat lexicul acolo unde expresia i s-a părut prea regională şi a apropiat limba dialectală de limba literară, încît poema oglindeşte, în bună parte, o stare mai nouă a limbii literare (presupunînd că poetul a copiat-o pe la 1875), nu limba de la 1821 cînd se întîmplă acţiunea poemei. *Vedenie* conţine totuşi un bogat material lexical regional şi arhaic pe care editorul de azi al textului a simţit nevoia să-l explice într-un glosar, la sfîrşitul reproducerii textului.

★

Sînt necesare acum cîteva observaţii de ordin lingvistic în legătură cu textul poemei şi cu valorificarea ei întreprinsă de E. Vîrtosu. Confruntarea reproducerii cu textul din copia lui Eminescu ne arată că, deşi transcrierea s-a

făcut cu grijă filologică, s-au strecurat greşeli şi s-au introdus semne ortografice inexistente în copia eminesciană. Poetul scrie *înalţat* — textul reprodus acum dă *înălţat* (v.8); *dintr-o sivoe de hendii, cu fir, avea antereu* devine: „sivaĕ de Hindii" (v. 183); *Îl discultară de mestii* e transcris „... de mescii" (208). S-au pus virgule şi alte semne care nu există în copia poetului în versurile: 6, 8, 10, 159, 166, 168, 169, 170, 205, 206 etc.

E desigur binevenită indicarea în note a variantelor şi a adnotărilor la text, existente în copia din manuscrisul eminescian. Lexicul rar e uneori înlocuit, în aceste adnotări, prin cuvinte de circulaţie mai largă. Pentru termenii neobişnuiti, E. Vîrtosu a întocmit un glosar cu interpretări corecte în general. Unele scăpări sînt uşor de observat de la prima vedere: *bot* e explicat prin: „materie în formă de glob". Variantele lexicale apar în două locuri, ca două cuvinte aparte, trimiţîndu-se de la unul la altul: *bontă, bunt*; *pont, punt*; *rost* e explicat prin „rost, gură, glas": un cuvînt ca *durelnic* (I, 124) nu e explicat de loc (dureros, chinuitor). Apar apoi multe variante regionale pe care cititorul le cunoaşte sau le poate interpreta fără să aibă nevoie de glosar: *aspumat, a calici, dimon, făgădău, lotri, matrapazlîc, pîngărit, scutitor, tanduri* etc.

În schimb, autorul studiului a făcut foarte bine cînd a reţinut în glosar neologismele existente în textul *Vedeniei*. Într-o epocă destul de veche, iată că apar termeni ca: *afront, bufon, cocardă, dietă, element, favor, geniu, mască, parlament, plan, politică, sistemă.*

Publicarea documentului este deci preţioasă, atît din punct de vedere literar, pentru înţelegerea mai adîncă a unui moment însemnat din trecutul politic şi cultural al ţării noastre, cît şi pentru completarea cunoştinţelor noastre despre activitatea şi sursele de îmbogăţire a limbii lui Eminescu. Limba *Vedeniei* cu particularităţile ei lexicale merită atenţia istoricilor limbii romîne.

Gh. Bulgăr

EXPRESIA: *M-A PICAT LA EXAMEN*

În vocabularul elevilor şi al studenţilor s-a încetăţenit, în ultima vreme, o nouă expresie pentru a denumi faptul de a nu fi reuşit la un examen. Se poate auzi, destul de des, în perioada examenelor: „la examenul ăsta *mă pică*" sau „*m-a picat*".

Această formă hibridă a verbului *a pica* (verb intranzitiv folosit ca tranzitiv) cred că se poate explica prin contaminarea produsă între acest verb şi celelalte trei verbe întrebuinţate pentru a desemna aceeaşi noţiune: *a cădea*, pe de o parte, şi *a lăsa* şi *a trînti* pe de altă parte.

Primul dintre aceste verbe este folosit cînd vorbitorul (studentul) se referă la propria sa persoană, la acţiunea făcută de el (ca subiect al propoziţiei): „*am căzut* la examen". Cînd vrea să se refere la acţiunea efectuată de profesor în legătură cu el, foloseşte celelalte verbe, *a lăsa* sau *a trînti*, vorbitorul devenind obiectul direct al propoziţiei: „*m-a lăsat* sau *m-a trîntit* la examen" [1].

Pentru a explica cum s-a ajuns la forme ca „*mă pică*", „*m-a picat*" etc. trebuie să presupunem, cred, două faze. Prima fază a constat în înlocuirea verbului *a cădea*, care, prin deasa lui întrebuinţare, îşi pierduse din valoarea expresivă, cu sinonimul său *a pica*, neîntrebuinţat încă în această accepţiune şi deci mai expresiv. S-a spus, prin urmare, *am picat la examen* în loc de *am căzut la examen*.

Această continuă înlocuire a cuvintelor des întrebuinţate şi cu putere expresivă redusă

[1] Este de presupus că verbul *a lăsa* a fost întrebuinţat iniţial, cu acest sens, numai în expresia *a lăsa corijent* sau *a lăsa repetent*, iar apoi s-a întrebuinţat şi eliptic în fraze ca cea de mai sus. Pentru *a trînti*, vezi D. Florea-Rariştе, *Din limbajul şcolarilor* (studenţi şi elevi). *Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide"* V, 1938, p. 205.

prin alte cuvinte este un fapt obișnuit, mai ales în vorbirea afectivă. Voi cita doar un exemplu luat tot din limbajul școlăresc: înlocuirea lui *a lăsa la examen*, expresie prea obișnuită și prea palidă, prin *a trînti la examen*, imagine mult mai plastică și care sugerează mai bine caracterul de „luptă", între profesor și student, pe care-l are examenul (cf. D. Florea-Rarişte, *lucr. cit.*).

În cea de-a doua fază, s-a produs contaminarea între construcțiile *a pica*, pe de o parte, și *a lăsa* și *a trînti*, pe de altă parte. Vorbitorul (studentul) are sentimentul că, dintre cele două persoane, profesorul este cel care are rolul activ, studentul fiind doar cel care suferă consecințele. Așadar vorbitorul a schimbat subiectul verbului *a pica* (care nu mai este *studentul* însuși, ci *profesorul*) și totodată i-a atașat un complement direct care este fostul subiect (studentul). Bineînțeles că la această schimbare a contribuit existența construcției cu verbele *a lăsa* și *a trînti*: *m-a lăsat* sau *m-a trîntit la examen* a dus la crearea expresiei *m-a picat la examen*[1].

În noua construcție, verbul *a pica*, din sinonim al verbului *a cădea*, a devenit deci sinonim cu verbul *a lăsa*, căpătînd prin aceasta un nou sens, neatestat însă pînă acum de nici un dicționar. Folosirea lui cu acest sens mi se pare improprie.

Pe de altă parte, dacă verbele *a lăsa*, *a trînti*, *a trece* se pot referi la subiectul „profesorul", avînd și un complement direct („studentul"), adică pot fi întrebuințate ca verbe tranzitive, verbul *a pica* fiind în înțelesul lui cel mai obișnuit (= a cădea) intranzitiv, ca și *a cădea*, folosirea lui ca verb tranzitiv este, după părerea mea, nerecomandabilă și ar trebui combătută.

Rovena Şenchi

[1] Pentru schimbarea subiectului, cf. și înlocuirea lui *am trecut la examen* cu *m-a trecut la examen*.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE,
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

C. 1091

Lei 2.—

I 8119. Bibl

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

4

ANUL VII
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

I 8119.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

ULIM 2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

IANU 2022

4

ANUL VII

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1938

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil*;
acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; GH. BULGĂR; MARIA ILIESCU; C. OTOBÎCU; SORIN STATI; ST. TOMA.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 13.85.05

SUMAR

pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

LUCIA WALD, Despre concepţia lingvistică a lui I. A. Baudouin de Courtenay 5

FILOLOGIE

F. FUGARU, Despre lectura manuscriselor lui Ioan Budai-Deleanu 11

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

C. OTOBÎCU, Unele observaţii cu privire la valoarea semantică a prefixului *ne-* . 43

CULTIVAREA LIMBII

MAGDALENA POPESCU, Observaţii asupra limbii din revista *Iaşul literar* 53

LIMBĂ LITERARĂ

GH. BULGĂR, Scriitorii tineri şi limba operei lor — Titus Popovici : *Setea* (roman), 1958 63

DISCUŢII

TRAIAN COSTA, Numele proprii latineşti în romîneşte 70

NICOLAIE V. BĂLAN - PLOIEŞTI, Ortografia formelor compuse de nume proprii în publicaţiile actuale 78

SILVIA NIŢĂ, Predicatul circumstanţial 93

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

R. A. BUDAGOV, *Etiudi po sintaksisu rumînskogo iazîka* [Studii de sintaxa limbii romîne], Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de lingvistică, Moscova, 1958, 235 p. (*G. Mihăilă*) 99

Studii şi cercetări ştiinţifice (Filiala Iaşi a Academiei R.P.R.) Filologie, fasc. II/1957 (*St. T.*) 105

NOTE

M. SECHE, Cîteva păreri despre limba romînă literară în prima jumătate a secolului al XIX-lea (II) 106

GREŞELI CURENTE

N. POPESCU-OPTAŞI, Poporul frate — Popoarele surori 110

FL. ŞUTEU, Drumeţii veseli. Doldora 110

LINGVISTICĂ GENERALĂ

DESPRE CONCEPȚIA LINGVISTICĂ A LUI I. A. BAUDOUIN DE COURTENAY*

DE

LUCIA WALD

În istoria lingvisticii un loc de frunte ocupă Ivan Alexandrovici Baudouin de Courtenay, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai lingvisticii generale și comparative, creatorul școlii lingvistice ruse de la Kazan.

S-a născut în anul 1845 într-un tîrgușor din apropiere de Varșovia. Studiază în țară, apoi pleacă în 1866 la Praga, de aici la Jena, unde audiază cursurile lui A. Schleicher și, în cele din urmă, la Berlin. În anul 1868 vine la Petersburg, unde își susține disertația de magistru intitulată *Despre limba veche polonă înainte de secolul al XIV-lea.* În 1870 își ia doctoratul în filozofie la Leipzig. În 1875 prezintă la Petersburg teza de doctorat *Schiță de fonetică a graiurilor din Reazan.* A funcționat ca profesor la universitățile din Kazan (1875—1883), Iuriev (1883—1893), Cracovia (1893—1900) și Petersburg (1901—1918). A fost membru activ al Academiei de științe din Cracovia, din anul 1887 și membru corespondent al Academiei de științe din Petersburg din anul 1897. Moare în Polonia în 1929.

Activitatea științifică a lui Baudouin de Courtenay se desfășoară în perioada de declin a concepțiilor naturaliste în lingvistică. Curentul naturalist, creat de A. Schleicher, asimila limba cu un organism care se naște,

* Cf. N. S. Cemodanov, *Sravnitelnoe iazîkoznanie v Rossii*, 1956, p. 34—52; T. A. Degtereva, *Kraktii obzor lingvisticeskih ucenii* (v XIX—XX vekah v Evrope), în vol. *Problemî izuceniia iazîka*, 1957, p. 26—28; A. V. Desnițkaia, *Voprosî izuceniia rodstva indoevropeiskih iazîkov*, 1955, p. 99—111; L. V. Șcerba, *I. A. Baudouin de Courtenay i ego znacenie v nauke o iazîke*, în vol. *Izbrannie raboti po russkomu iazîku*, 1957, p. 85—96; și E. A. Zemskaia, *Kazanskaia lingvisticeskaia ș kola prof. I. A. Baudouin de Courtenay*, în *Ruskii iazîk v școle*, 1951, nr. 6, p. 61—73.

se dezvoltă, apoi decade și piere. Această concepție sprijinea ideea, pusă în circulație încă de F. Bopp, după care în istoria limbilor se observă două perioade : una de înflorire, cînd limba își constituie formele și progresează, și alta de declin în care, simplificîndu-se formele flexionare, limba se degradează și piere. Încă de la primele sale lucrări Baudouin de Courtenay critică aspru teoria care privește limba ca un organism viu. El a stat consecvent pe poziții psihologiste ca și majoritatea lingviștilor din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. După cum arată L. V. Șcerba[1], Baudouin de Courtenay nu a aparținut unei anumite școli lingvistice, deși multe din ideile sale coincid cu tezele neogramaticilor. În unele privințe el a anticipat concepțiile acestora, în alte cazuri s-a ridicat împotriva lor. Unele din tezele sale de lingvistică generală, deosebite de acelea ale vremii lui, se regăsesc, mai tîrziu, în *Cursul de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure.

Concepțiile psihologiste asupra limbii sînt vizibile chiar de la primele sale lucrări. Astfel Baudouin de Courtenay este printre primii lingviști care acordă un loc de seamă analogiei în explicarea schimbărilor lingvistice. În anul 1868 el publică, în limba germană, lucrarea *Unele cazuri de acțiune a analogiei în declinarea polonă*. În toate fenomenele lingvistice el urmărea să descopere rolul individului în procesul de comunicare, în dublul său rol de vorbitor și ascultător. Neînțelegînd în mod just esența limbii și raportul dialectic dintre individual și general în limbă, el a redus esența limbii la vorbire, pe care a considerat-o ca fiind un fenomen psihofiziologic. Ca și neogramaticii, Baudouin de Courtenay a ajuns la concluzia că existență reală are numai limba individului. „Limba există numai în creierul indivizilor, numai în suflete, numai în psihicul indivizilor sau al persoanelor care alcătuiesc o comunitate lingvistică dată. Limba tribului și limba națională sînt o pură abstracție, o construcție de sinteză, alcătuită dintr-o serie întreagă de limbi individuale care există în mod real"[2].

În practica cercetării s-a abătut însă adesea de la acest psihologism subiectiv. Astfel, discutînd problema inovațiilor în limbă, el arăta că răspîndirea lor se realizează datorită procesului de comunicare și condițiilor identice în care se află un grup de vorbitori. Baudouin de Courtenay a formulat chiar ideea existenței unui factor colectiv-individual care intervine în modificările lingvistice. Nu a neglijat total nici aspectul social al limbii și legătura acesteia cu istoria societății[3]. A adunat materiale care ilustrează diferențierea limbii după clase și pături sociale.

---

[1] *Lucr. cit.*, p. 89.

[2] I. A. Baudouin de Courtenay, *Iazîk i iazîki. Entikloped. slovar, izd F. A. Brokhaus i I. A. Efrona*, t. 41, 1904, p. 531, citat de A. V. Desnițkaia, *lucr. cit.*, p. 101.

[3] L. V. Șcerba, *lucr. cit.*, p. 91.

Punctul de vedere sociologic asupra limbii îl aplică într-o lucrare privitoare la numele de rudenii în limbile indo-europene, pe care încearcă să le explice ținînd seama de raporturile sociale din perioada primitivă. De asemenea, la a treia ediție a *Dicționarului explicativ al limbii ruse populare* al lui V. I. Dal, la a cărui completare și revizuire a lucrat, Baudouin de Courtenay arată că zguduirile sociale adînci produc schimbări nu numai în ideologie dar și în semantică și că, în funcție de concepțiile unor clase sau ale unor partide, aceluiași cuvînt i se atribuie semnificații diferite și chiar opuse. Totodată trebuie amintit și faptul că întemeietorul școlii de la Kazan a dovedit un interes deosebit pentru studierea diferitelor limbajuri profesionale.

Baudouin de Courtenay este un precursor al neogramaticilor și prin atenția pe care o acordă limbilor vii și dialectelor. El a subliniat adesea importanța metodologică a studierii dialectelor pentru cunoașterea legilor limbii. Dar, în timp ce neogramaticii au urmărit în dialecte mai ales elementele arhaice, rămășițele trecutului, lingvistul rus urmărea dialectele în realitatea lor vie, complexă. A promovat studiul limbilor vii, considerînd că numai o asemenea analiză directă poate duce pe lingvist la descoperirea legăturilor cauzale ale fenomenelor limbii și a ansamblului de factor care dirijează viața unei limbi.

Ca și neogramaticii, Baudouin de Courtenay a acordat o mare atenție studiului istoric al limbii. Respingînd în mod hotărît antiistorismul, el a susținut cu fermitate ideea că toate elementele limbii se schimbă în mod continuu și treptat. „În limbă, ca și în general în natură, totul trăiește, se mișcă, se schimbă"[1]. A înțeles că o limbă este rezultatul unei evoluții de secole, în care fiecare epocă a adus ceva nou. A adîncit istorismul în analiza fenomenelor lingvistice și a cerut să se respecte cu strictețe principiul cronologic. În esență, ideile sale în această problemă sînt următoarele : O limbă se formează treptat, în decurs de secole. Perioadele de formare a unei limbi nu sînt delimitate în mod net, fiecare din ele reprezintă temelia pentru o nouă perioadă. Structura și componența limbii la o etapă dată a istoriei sale sînt rezultatul întregii istorii precedente și, totodată, condiția dezvoltării ulterioare a limbii. Fiecare perioadă din istoria unei limbi trebuie judecată aparte, după categoriile și particularitățile sale și nu în funcție de situația din alte perioade[2].

Baudouin de Courtenay a criticat însă pe neogramatici pentru că aceștia au pus accentul exclusiv pe studiul istoric al limbii ; el considera că studiul descriptiv este tot atît de îndreptățit ca și cel istoric. După

---

[1] I. A. Baudouin de Courtenay, *Kritiko - bibliograficeskii slovar russkih pisatelei i ucenih* S. A. Vengerova, 1897, vol. V, p. 34 citat de N. S. Cemodanov, *lucr. cit.*, p. 46.

[2] *Nekotorie obșcie zameceaniia o iazikovedenii i iazike*, p. 25—26, citat de A. V. Desnițkaia, *lucr. cit.*, p. 104.

cum spune T. A. Degtereva[1], Baudouin de Courtenay este cel dintîi lingvist care în secolul al XIX-lea pune la îndoială dreptul metodei comparative-istorice de a domni în mod absolut în cercetarea lingvistică şi care emite ideea că lingvistica descriptivă, statică ajută în mai mare măsură la descoperirea sistemului concret al limbii, întrucît acesta reprezintă o stare stabilă de componente lingvistice. Ideea aceasta o găsim exprimată şi în *Cursul de lingvistică generală* al lui Saussure[2]. Dar spre deosebire de Saussure, la Baudouin de Courtenay nu există ruptură între static şi dinamic, între sincronie şi diacronie. El a sezisat unitatea dialectică între aceste două aspecte ale limbii.

„Statica limbii — scrie el — este numai un caz particular al dinamicii ei" [3]. De aceea, chiar în descrierea limbii el face să intervină punctul de vedere istoric şi distinge în permanenţă categoriile vii, productive de categoriile moarte, neproductive.

Şi tot asemenea lui Saussure, Baudouin de Courtenay a sezisat diferenţa dintre limbă, ca sumă de reprezentări în psihicul vorbitorului şi actul individual al vorbirii. În esenţă, pe această diferenţiere se bazează şi teoria fonemului, care l-a făcut cunoscut în întreaga lume.

Spre deosebire de neogramatici, Baudouin de Courtenay nu a studiat sunetele izolat, ci în cadrul sistemului morfologic al limbii. Cel dintîi în istoria lingvisticii mondiale el a remarcat că rolul sunetelor în mecanismul limbii nu coincide cu natura lor fizică şi de aceea, în cursul său de *Gramatică comparată a limbilor slave* din anul 1880—1881 a cerut să se diferenţieze *fonemul* (denumirea aparţine elevului său N. S. Kruşevski) de *sunetul vorbirii*. În numeroase lucrări el a arătat apoi că fiecare fonem se realizează în limbă printr-o serie de sunete apropiate între ele din punct de vedere articulator şi care sînt percepute în conştiinţa vorbitorilor ca un singur sunet, deoarece ele apar în acelaşi morfem. Semnificaţia comună morfologică şi semantică a aceleiaşi unităţi a vorbirii uneşte în conştiinţa vorbitorilor aceste variante fonetice diferite într-un singur sunet şi acesta este *fonemul*. Ideile lui Baudouin de Courtenay cu privire la fonem s-au schimbat cu vremea. La început el considera că fonemul este un sunet material, apoi, sub influenţa concepţiilor sale psihologiste, l-a văzut numai ca reprezentare în conştiinţa vorbitorilor a sunetului real. În urma lucrărilor lui Baudouin de Courtenay fonologia a luat o mare dezvoltare, atît în Rusia prin activitatea elevului său L. V. Şcerba cît şi în Apus, prin lucrările lingviştilor ruşi emigranţi R. Jakobson şi N. Trubeţkoi.

---

[1] *Lucr. cit.*, p. 26.

[2] Cf. *Cours de linguistique générale*, 1922, p. 128.

[3] *Kritiko-bibliograficeskii slovar russkih pisatelei i ucenih*, S. A. Vengerova, 1897, vol. V, p. 34, citat de N. S. Cemodanov, *lucr. cit.*, p. 46.

În ansamblu, metodologia lingvistică a lui Baudouin de Courtenay a avut multe puncte comune cu aceea a neogramaticilor. Iată ce scrie în această privință elevul său N. S. Kruşevski : „În general studiul cuvintelor așa cum se prezintă ele, tendința de a aplica în mod cît mai riguros legile fonetice, de a recunoaște analogia ca un factor special și deosebit de important în formarea cuvintelor, în sfîrșit, preferința acordată limbilor noi, vii, față de limbile vechi, moarte, toate acestea luate împreună, chiar dacă nu erau prezentate de Baudouin de Courtenay drept principii ale științei limbii, nu au încetat totuși să fie principiile atît ale prelegerilor, cît și ale lecțiilor sale și ale cercului destul de important de discipoli și adepți ai săi din Kazan. Așadar, departe de centrele științifice din Europa apuseană, într-o universitate rusă situată cel mai la răsărit a început să se dezvolte o orientare înrudită îndeaproape cu orientarea care se răspîndea din ce în ce mai mult în apus, numită adeseori, „die junggrammatische Schule"[1]. Dar așa cum s-a văzut, el a criticat unele din concepțiile neogramaticilor. Se deosebește fundamental de aceștia și prin felul în care a înțeles sarcina lingvisticii. Se știe că neogramaticii au excelat în cercetări de amănunt, au studiat izolat diferitele elemente ale limbii și au adunat un material imens. Împotriva „atomismului" neogramaticilor, Baudouin de Courtenay considera că faptele nu sînt valoroase prin sine, ci reprezintă doar mijloace pentru explicare, generalizare și formulare de concluzii[2]. Sarcina lingvisticii o vede în descoperirea forțelor care acționează în limbă și a legilor după care se dezvoltă limba.

Baudouin de Courtenay a adoptat o atitudine critică față de unele teze curente ale gramaticii comparative-istorice din vremea sa. Ca și A.A. Potebnea, el a privit cu scepticism reconstrucția limbii indo-europene, considerînd că este posibil ca fiecare dintre formele reconstruite să fi existat odată, dar că nu avem nici o siguranță că au existat, toate, simultan. Apare și aci preocuparea permanentă a lui Baudouin de Courtenay de a stabili o cronologie strictă a faptelor. În ce privește limba indo-europeană acest lucru a devenit posibil abia prin cercetările făcute în deceniile din urmă ale secolului nostru. Nu a fost satisfăcut nici de „arborele genealogic" al lui Schleicher și nici de „teoria valurilor" a lui J. Schmidt, socotind, așa cum apreciază și lingvistica modernă, că procesele de unificare și diversificare a limbilor au un caracter mult mai complex.

Un loc de seamă în cercetările lui Baudouin de Courtenay ocupă problema analizei cuvîntului în limbile slave. El a urmărit evoluția componenței morfologice a cuvintelor încă din perioada indo-europeană și a scos în evidență modificările interne, schimbarea granițelor dintre morfeme,

---

[1] N. V. Kruşevski, *Ocerk nauki o iazîke*, Kazan, 1883, p. 7—8, citat de A. V. Desniţkaia, *lucr. cit.*, p. 99—100.

[2] Cf. L. V. Şcerba, *lucr. cit.*, p. 89.

precum și procesul de redistribuire (переразложение) a morfemelor în cuvînt.

Merită să fie amintită și activitatea dusă de I. A. Baudouin de Courtenay în legătură cu practica predării limbilor în școală. În anul 1906 a scris un articol în această problemă, intitulat *Importanța limbii ca obiect de predare în școală*. A acordat o mare atenție gramaticii descriptive, criticînd formalismul gramaticilor școlare din vremea sa. În multe lucrări a făcut observații cu privire la raportul dintre litere și sunete și a publicat și o lucrare specială pentru profesori cu această temă *Despre raportul dintre scrierea rusă și limba rusă*. O altă lucrare folositoare pentru profesori este *Culegere de probleme pentru introducere în lingvistică, cu aplicare specială la limba rusă*.

Baudouin de Courtenay nu a fost numai un savant strălucit, dar și un excelent profesor. El a format numeroase cadre de lingviști, printre care se numără N. S. Kruşevski, V. A. Bogoroditki, A. I. Aleksandrov, L. V. Şcerba, M. R. Vasmer, B. V. Tomaşevski, V. V. Vinogradov, S. I. Bernştein, B. A. Larin, A. P. Barannikov ş.a.

FILOLOGIE

DESPRE LECTURA MANUSCRISELOR LUI IOAN BUDAI-DELEANU

DE

F. FUGARU

Partea cea mai viabilă a operei lui Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, a aşteptat zeci de ani pînă să vadă lumina tiparului. Ediţiile lui Gh. Cardaş i-au adus operei publicitate, dar nu şi adevărata lumină în care trebuia pusă. Ediţiile prof. Jacques Byck sînt pînă în prezent singura încercare de editare ştiinţifică a operei poetice a lui Budai-Deleanu.

În acest articol vom discuta cîteva probleme specifice pe care le pune editarea operei poetice a lui Budai-Deleanu şi de care cei doi editori n-au ţinut seama.

Transcriere

Citäm după ediţia profesorului J. Byck :

A lui Drăghici. Tandaler s'întoarsă / Cînd unul din gloată aşa-l ***ştersă*** (2, XII, 25, 2, 4)[1].

Acelaşi cuvînt apare notat în prima variantă :

Cînd unul din gloată aşa îl ***ştearsă*** (1, XII, 59, 4).

Deleanu mai notează din cînd în cînd chiar şi varianta a doua *ştearsă* :

Întîi lui Lăpăduş capul sparsă / O făcu strîmbă, de-acolea ştearsă (2, XII, 31, 1, 3).

O asemenea grafie a lui Deleanu, *ştearsă*, prezentă chiar în manuscrisul pe care-l editează prof. J. Byck, nu-l decide pe editor să respecte indi-

[1] Prima cifră arabă indică manuscrisul : 1 trimite la prima variantă a *Ţiganiadei* pe care o citez totdeauna după manuscris şi 2 trimite la a doua variantă editată de Gh. Cardaş, apoi de J. Byck. Cifra romană indică cîntecul. Următoarea cifră arabă arată sextina, ultima versul.

cația poetului și litera manuscrisului (2, XII, 25, 4), lăsînd să figureze alături de o greșeală de limbă o a doua de versificație. În limba noastră, *ștersă* nu rimează cu *întoarsă*. Dar prof. J. Byck nu e consecvent nici cu eroarea pentru că în următorul exemplu, deși figurează în manuscris *ștersă*, editorul transcrie *ștearsă* :

> *Care Sân-Mihai Sătanei ștearsă / Peri din șireag și iute mersă* (2, VII, 101, 1, 3).

În acest exemplu, dacă editorul n-ar transcrie corect pe *ștersă* din manuscris în *ștearsă*, cititorul n-ar mai fi incomodat de o rimă greșită, *ștearsă* cu *mersă* și nu s-ar mai pune întrebarea dacă nu cumva și *mersă* trebuie transcris *mearsă*.

În exemplul : „Ciurilă îndată *mersă* de acia" (2, II, 4, 1), editorul J. Byck corectează pe *mearsă* din manuscris în *mersă*. Același vers în varianta întîi apare notat tot *mearsă* (1, II, 67, 4), iar cele două versuri de mai sus apar în prima variantă :

> *Ce Sîn-Mihai Sătanei îi ștearsă / Peri din șireag și iute mearsă* (1, X, 31, 1, 3).

Uneori, cînd rima îl obligă, prof. J. Byck nu ezită să pună *mearsă* pentru *mersă* din manuscris :

> *Și tot croncănind de-acolea mearsă / Trosc ! așa-l pogni cu săgeată arsă* (2, I, 52, 1, 4).

Dăm ca exemplu cîteva versuri identice în ambele variante și care se deosebesc numai prin notarea diftongului *-ea-* în primul manuscris și *-é-* sau *-ê-* în al doilea manuscris: *mearsă* (1, X, 41, 1) ; *mersă* (2, VIII, 112, 1) ; *mearsă* (1, IX, 31, 1) ; *mersă* (2, VII, 87, 1) ; *mearsă* (1, II, 67, 4) și tot *mearsă* (2, II, 4, 4) ; *mearsă* (1, VII, 75, 1) ; *mersă* (2, VI, 77, 1) ; *mearsără* (1, XII, 103, 6) etc.

Poetul însuși ne încunoștiințează : *acestaș dialect să vorbește astezi în Ardeal în calea Hațegului*[1]. Să vedem cum se pronunța în valea Hațegului nu numai acum 160 de ani ci și acum 40 de ani : *Mearsă'n sat după făină*[2].

În consecință, putem socoti că prof. J. Byck, cel puțin în cazurile citate și în toate cele similare, a încălcat principiul de editare pe care-l anunță în nota asupra ediției : *Socotim însă că cea mai gravă* [eroare] *e așa-zisa modernizare a textului... Socotim că a înlătura ceea ce e particular limbii unui scriitor, înlocuind ceea ce e vechi și regional cu ceea ce e actual și literar, este o mare greșeală*[3].

---

[1] Ed. J. Byck, p. 81.
[2] Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 93.
[3] Ed. J. Byck, p. 59.

Punctuație

Nici înlocuirea punctuației „ cu totul personală" a lui Budai-Deleanu cu aceea familiară cititorului de azi, nu s-a făcut totdeauna în cel mai indicat chip. Dăm un exemplu dintre multe altele, din care rezultă că interpretarea greșită a punctuației denaturează sensul contextului transcris.

Într-un episod din cîntecul VI ni se prezintă un consiliu de război pe care-l ține Satana în Iad. Comentatorii, în subsol, se întrec să-și dea părerea asupra libertății pe care și-a luat-o poetul de a descrie iadul. Eruditian, un savant de factură iluministă, după ce explică cine a fost Satana înainte de a ajunge în iad, apoi, că nu e vinovat poetul de insultele pe care Satana le aduce lui Dumnezeu, încheie : *însă poetul vrînd să-l arete poeticește precum este foarte bine l-au nimerit.* Străduința lui Eruditian este zadarnică pentru că nu poate împiedica mînia părintelui Desidemonescul care exclamă, reluînd aprecierea lui Eruditian, „foarte bine" : *așa ? „foarte bine" cînd îl face să grăiască hule asupra dumnezeirii !.* În ediția J. Byck se transcrie fără nici un fel de punctuație : *așa foarte bine cînd îl face să grăiască hule asupra dumnezeirii.* Părintele Desidemonescul spune tocmai contrariul celor ce îi atribuie editorul.

Nu vom insista nici asupra erorilor de lectură din ed. J. Byck, deși ele se află în număr destul de mare. Scopul acestui studiu este de a arăta că lectura corectă în oricare din edițiile (Cardaș sau Byck) poemelor lui Deleanu, este dificilă. Ambii editori socotesc că și-au făcut datoria dacă au reprodus manuscrisul. Reproducerea fidelă a manuscrisului rămîne primul principiu al editării, dar e departe de a fi singurul pentru că cine vrea să citească opera poetică a lui Ioan Budai-Deleanu ca pe o poezie, adică să țină seamă de ritm și de rimă, întîmpină dificultăți chiar de la primele versuri. Căci fiecare vers, așa cum rezultă din manuscris și cum l-au transcris editorii poate să conțină un număr de la 9 pînă la 14 silabe.

Dar nu numai cititorii, chiar și criticii literari nu sînt mai puțin derutați. Contrariați de contrastul net dintre adîncimea conținutului și *imperfecția* formei, ei emit judecăți de valoare în care elogiile par mai de grabă o gratificație a criticului decît un drept al poetului. S-a ajuns astfel la o medie stereotipă în care nu numai ideea, ci și expresia prin care este caracterizată arta versificației poetului, a început să circule aidoma prin istoriile literaturii și prin studiile speciale. Dăm două citate mai ponderate, din două perioade diferite, și unul mai îndrăzneț : *Sînt desigur stîngăcii, întîlnim frase colțuroase, expresii aspre, dar acestea se pierd, oricum, în fața celor care răsar bine alese, plastice și chiar armonios alăturate*[1] și al doilea, fără „chiar" și „oricum" dar tot cu „stîngăcii" circumscrise la „unele" : *În ceea ce privește versificația, dincolo de unele stîngăcii pe care le prezintă*

[1] Ovid Densusianu, *Literatura romînă modernă*, 1934, p. 134.

ritmul și în afară de unele forme verbale forțate, din necesități de rimă sau măsură, opera are o prozodie îngrijită și reprezintă în poezia noastră un serios pas înainte față de producțiunile culte ale epocii respective [1]. Acest al doilea citat este pasibil de indulgență sau neștiință, întrucît din lungul studiu-prefață, nu reiese că istoricul literar și criticul Ion Oană ar citi poezia lui Deleanu altfel decît se află scrisă în manuscris și în ediția pe care o prefațează. Așa că, pe bună dreptate ne putem întreba ce fel de prozodie îngrijită va fi găsit în atîtea mii de versuri care oscilează între 9 și 14 silabe. Deocamdată, un exemplu : *Către ai noștri : la arme, la arme, afară* (2, VIII, 17, 2). E un vers care trebuie citit și prin urmare *editat* în decasilab. Citit cum au înțeles să-l transcrie editorii, el apare de patrusprezece (!) silabe și cu patru (!) hiaturi, eroare de versificație care nu cred să se fi făcut pînă acum în poezia noastră de poeți mărunți, nu de Deleanu. În aceeași culpă de indulgență sau neștiință cad toți cei care au zis cîte ceva de bine despre versificația lui Deleanu în lectura celor două ediții Cardaș și Byck. Nu trebuie deci să ne surprindă o apreciere ca următoarea : *scriitor lipsit de șlefuire, primitiv viguros, dar rebarbativ pentru rafinați și pruzi* [2]. Aprecierea este brutală dar sinceră. Criticul a spus ceea ce a simțit : i-a recunoscut forța talentului „primitiv viguros" și a făcut cele mai mari rezerve asupra formei operei: „scriitor lipsit de șlefuire", „rebarbativ". Nu însă criticul e vinovat pentru că a făcut afirmațiile de mai sus, inexacte. Fără paradox, aș spune dimpotrivă că această caracterizare dovedește dragoste de adevăr și intransigență din partea criticului. Unde trebuie căutată, dar, soluția contrastului izbitor dintre bogăția de idei a operei și forma care lasă de dorit într-o măsură mai mare chiar decît a îndrăznit să exprime cineva pînă acum ? În nici un caz nu poate fi vorba de vreun talent „ primitiv", incapabil de șlefuire a operei, nici de greutățile inerente începutului poeziei noastre culte, ci numai de haosul ortografic din perioada în care și-a scris poetul opera, haos care trece din manuscris în ambele ediții menționate. În ciuda indicațiilor exprese ale poetului asupra metrului în care și-a scris operele, editorii au crezut de cuviință să păstreze cît mai neschimbată litera manuscrisului, prezentîndu-ne numai o transcriere a slovelor în litere și atît. De asemenea, ei au renunțat la punctuația lui Deleanu, înlocuind-o cu sistemul oficial. În ce privește semnele ortografice, din respect pentru litera manuscrisului, n-au schimbat o iotă și astfel ni s-a prezentat un text hibrid : punctuat după norma curentă și ortografiat după criteriile poetului care a procedat cum a crezut el de cuviință. Așa dar numai în măsura în care întîmplător sistemul lui ortografic nu contravine sistemului actual, opera lui e lizibilă și tocmai versurile în care se

[1] Ed. J. Byck, I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Studiu introductiv de Ion Oană, p. 73.
[2] Paul Cornea, *Viața romînească*, 1958, nr. II, p. 101.

întîlnesc asemenea accidente sînt cele considerate perfecte, îngrijite; restul versurilor în care ortografia diferă, este pus cu mai multă sau mai puțină îngăduință pe seama nepriceperii poetului sau a greutăților începuturilor poeziei noastre culte, cum am văzut mai sus. Dacă am avea de-a face cu un text în proză, într-adevăr am fi constrînși să citim cum scria poetul, dar cum *Țiganiada* și *Trei viteji* sînt poezie scrisă într-un metru anunțat de poet, e foarte ușor chiar să-i surprindem sistemul de ortografie și să-l punem de acord cu sistemul în vigoare, lucru pe care nu l-au făcut editorii, în dauna cititorilor și a adevărului. Deoarece nu mi-a fost dat pînă acum să aud pe cineva citind corect, adică în decasilab *Țiganiada* și în dodecasilab *Trei viteji*, am să insist — mai mult decît ar fi poate nevoie — asupra acestui lucru de amănunt, e drept, dar de o importanță deosebită, pentru a reda poeziei lui Deleanu întreaga ei valoare artistică.

Metrul țiganiadei

Este indicat chiar de autor într-o notiță la sfîrșitul cîntecului întîi: ... *fiind că limba italienească este mai aproape întru toate de a noastră, au luat forma de stihuri de la Italieni însă cu oarecare mutări. Adecă, în loc de 8 stihuri la o strofă, el a pus numai șese*; *și în loc de șese măsuri* (metruri), *numai cinci*; *sau cîte măsuri încăp pe o mînă. Însă nu după metrul lătinesc, după silabă scurtă și lungă numărînd, ci numa după silabe, numărînd la un metru zece silabe. Fiind că dintru toate neamurile acum vieţuitoare, nice una nu face stihuri după metrul Elinilor sau al Latinilor ci numai după rîtmă sau asemene fîrșire sau terminăciune a cuvîntului*... [1].

Deleanu nu spune nimic de prezența sau absența cezurii, nici de ritm și nici de coincidența sau necoincidența accentului tonic cu cel metric. În manuscris se mulțumește să marcheze accentul tonic al cuvîntului. În continuarea notiței citate aici se spune:... *ar fi de dorit să se facă o cercare cu alt feliu de metru, după obiceaiul Elinilor și a Latinilor*, contrar avertismentului din gramatica lui Văcărescu, gramatică pe care Deleanu o avea și o aprecia (singura de altfel pe care o socotea vrednică de a fi reținută pînă la gramatica sa). Adăugăm la lămuririle date de Deleanu că versul e un decasilab trohaic, fără cezură, de schema:

$$-\cup|-\cup|-\cup|-\cup|-\cup$$ [2]

care alternează în versurile terminate în rimă masculină cu:

$$-\cup|-\cup|-\cup|-\cup|-$$

[1] Ed. J. Byck, p. 101.
[2] Semnul $\cup$ e convențional pentru o silabă neaccentuată metric.

şi că în consecinţă orice vers din *Ţiganiada* care nu se va conforma schemei metrice de mai sus este defectuos (în afara versurilor în care e vorba în mod expres de alt număr de silabe, de alt metru).

O sarcină de cea mai mare importanţă a editorilor, — după lectura corectă a manuscrisului — era să raporteze fiecare vers la schema indicată de poet şi să ilustreze prin mijloacele care le stăteau la îndemînă perfecţia sau imperfecţia versurilor. Dar editorii n-au ieşit din buchia manuscrisului sau, cînd au încercat să o facă, uneori au nimerit-o, alteori nu, pentru că, aşa cum va rezulta în special din partea a doua a acestui studiu, n-aveau un sistem bine definit de lectură a versurilor lui Deleanu. Astfel, dacă există apostrof în manuscrise cînd se elidează o vocală, îl folosesc şi editorii, iar dacă în manuscris nu se face eliziunea, n-o fac nici editorii. Ceea ce n-au remarcat însă este faptul că poetul se serveşte de apostrof accidental, nu ori de cîte ori o cere metrul. Este o greşeală a lui Deleanu că în mii şi mii de cazuri cînd trebuia să elideze, n-a elidat, deşi se servea de apostrof ca semn ortografic, dar e o greşeală de ortografie, nu de versificaţie, pentru că dacă Deleanu a scris cu vocalele în hiat, nu citea astfel. Editorii, neţinînd seama de aceasta, pun pe cititori în situaţia de a lua o eroare de ortografie sau mai de grabă o neglijenţă, drept o realitate fonetică. Nu cred să aibă cineva dreptul să schimbe semnificaţia unei erori. Deleanu foloseşte inconsecvent apostroful. Prezenţa apostrofului în unele locuri nu însemnează de loc că acolo unde nu-l întîlnim sîntem absolut obligaţi să nu intervenim. Iată cum se ajunge dintr-o interpretare greşită a datoriei editorului, să se transforme un vers curgător într-o proză greoaie. În nici o notă, în nici o frază, cititorul nu este anunţat de editor cum să citească poemul; iar versul nici pe departe nu e pus de acord cu semnele ortografice de azi. Cititorul ajunge să creadă, împreună cu editorii, se pare, că Deleanu şi-a semănat opera cu versuri care cuprind între nouă şi patrusprezece silabe. Inexact! Deleanu, dacă nu poate fi dat ca model de atenţie ortografică, este indiscutabil un model de versificaţie şi nu numai pentru vremea lui. Menţionez că nu pretind nici pe departe să se scoată sau să se adauge ceva la ceea ce *a scris* Deleanu. Consider însă că este necesar ca nu numai punctuaţia „cu totul personală a lui Budai-Deleanu"[1], ci şi ortografia, la fel de personală, să fie pusă de acord cu norma de azi. Conform limbilor latină, franceză şi italiană, limbi pe care poetul le cunoaştea, şi gîndindu-se în special la italiană, limbă de care vrea „să apropie limba romînă prin cultură", Deleanu nu se serveşte niciodată în opera sa de linioară. Cuvintele care, potrivit ortografiei în vigoare azi, se alipesc prin linioară de un cuvînt precedent, Deleanu le scria legat. Editorii au intervenit cu linioara, conformîndu-se

[1] Ed. J. Byck, *Notă asupra ediţiei*, p. 59.

normelor în vigoare. Cînd însă într-un număr de mii şi mii de cazuri avem de-a face cu cuvinte deosebite dintre care primul se termină în vocală iar celălalt începe cu vocală şi se citesc împreună., adică cele două vocale se citesc într-o silabă, Deleanu nu intervine. Dacă editorii ar fi ţinut neapărat să nu intervină nicidecum în text, ar fi fost de datoria lor să explice că aceste cazuri nu reprezintă vocale în hiat. Cititorul ar fi procedat singur la lectura corectă a poemului. Dacă editorii ar fi pus semnele ortografice, apostroful şi linioara, de acord cu metrul, cum au făcut cu punctuaţia, ar fi ieşit imediat în evidenţă versurile perfecte, iar în urma confruntării celor două sau trei manucrise, ar fi rezultat un număr extrem de restrîns de versuri defectuoase. Numai astfel ne-am fi putut da seama de adevărata artă a versificaţiei la Deleanu şi de limitele ei şi chiar editorii ar fi transcris cu mai puţine erori, cum va rezulta din exemplele pe care le vom da. Dar, aşa cum sînt editate — fără linioară, fără apostrof, cu cîte un apostrof ici şi colo unde îşi aminteşte Deleanu să-l pună şi cu cîte o linioară ici şi colo, unde scrie legat două cuvinte — cititorul ajunge să creadă sau că majoritatea versurilor lui Deleanu sînt greşite — mai bine-zis toate, întrucît cititorul nu reuşeşte să surprindă o normă — , sau că el nu e în stare să le citească corect. De aici se deschide drumul concesiilor care se fac poetului în privinţa stîngăciei versificaţiei, concesii de care poetul nu ar avea nevoie dacă manuscrisele i-ar fi fost editate corect. Înainte de a trece la exemple, rezumăm : în general, cînd se întîlnesc două vocale în manuscrisul Deleanu, ele sau se citesc împreună (sinalefă), sau se elidează una. Deleanu nu cunoştea un semn special pentru marcarea sinalefei, iar elidarea nu o foloseşte ori de cîte ori este nevoie metric. În rîndurile care urmează, vom înfăţişa cele afirmate mai detaliat decît ar fi poate nevoie, tocmai pentru că e vorba de un text fundamental în poezia noastră şi pentru a arăta că, departe de a cuprinde stîngăcii, *Ţiganiada*, care deschide drumul poeziei noastre culte, este un model de versificaţie. Vom trata împreună problema apostrofului, a linioarei şi a hiatului, hiat care nu poate fi pus în evidenţă decît prin folosirea regulată şi sistematică a semnelor ortografice.

a, -a+a, a-, o, o-, i-, în, în-, îm, îm-

În versul : *Cela amurte, nu sîmte nimică* (2, V, 28, 4) *-a* din *cela* trebuie elidat, cum procedează poetul în *cel'ar* (2, IV, 52, 3), *l'alţii* (2, I, 73, 5) etc. În cazurile : *ca ş'ahasta ori* (2, I, 32, 5), *gura, o!* (2,V, 53, 3), *stînga o* (2, II, 48, 3) şi nenumărate altele similare, în lectură trebuie elidat — *a*. Ortografia trebuia să indice cititorului eliziunea. În *la Inimoasa* (2, V, 3, 2), *plecătura inimii* (2, VIII, 4, 6) etc. trebuia indicată contracţia în diftong, pentru ca în exemple ca următorul să apară evident hiatul : *ca să nu ieşim noi la iveală* (2, VI, 53, 6) etc. În versul : *Că scăparea-i*

numa în biruință (2, IV, 31, 3) din cele două variante, amîndouă bisilabice, care îi stăteau la îndemînă *numa* și *numai*, nu fără rost a întrebuințat poetul varianta *numa*, care singură poate să-i permită elidarea lui *î*-următor. Și pentru că am întîlnit un exemplu de variante metrice ale aceluiași cuvînt, să vedem cum transcrie poetul un vers din prima variantă a *Țiganiadei* în a doua variantă :

ms[1]. *Înaintea negrii Mării sale* (1, III, 11, 2).
Naintea negrii Mării Sale (2, I, 13, 2).

Cine va edita așadar prima variantă a *Țiganiadei*, pe de o parte va fi constrîns de litera manuscrisului să copieze *înaintea*, cu prețul însă al unei silabe în plus ; pe de altă parte va fi constrîns de același vers, care figurează în același context, în celălalt manuscris Deleanu, să țină seamă că aici nu avem a face cu o greșeală de versificație, ci cu o particularitate ortografică. Nu văd de ce editorul n-ar lua poziție față de o asemenea „eroare" și față de alte categorii de erori similare, pentru a nu lăsa pe cititor să creadă că Deleanu nu știa să versifice. Observația făcută nu se referă la nici una din cele două ediții Cardaș și Byck, întrucît întîmplător varianta corectă, aici *naintea* figurează în manuscrisul editat de ei. Caz invers în versul următor :

Fără veste-i steteră înainte (2, V, 73, 3).
Fără veste-i steteră nainte (1, V, 71, 3).

în care, în manuscrisul editat de Cardaș și Byck, apare *î*- inițial notat fără valoare silabică. Aceasta nu înseamnă că *î*- la inițială de vers sau în interiorul versului după un cuvînt terminat în consoană sau chiar după un cuvînt terminat în vocală, dar cu hiat între vocale, nu poate avea valoare silabică. Nu însemnează însă nici că toate versurile din *Țiganiada* și *Trei viteji* care încep cu *în, în-, îm,* (pentru *îmi*), *îm-* și care după operarea tuturor eliziunilor și după aplicarea și a altor procedee permise în versificație, rămîn totuși cu o silabă peste numărul permis, sînt versuri defectuoase. Tactul editorului și lectura atentă vor decide de la caz la caz. Deleanu scrie absolut mecanic un vers ca următorul : *întîmplare la toți au arătat* (2, IV, 69, 5), vers care are o silabă în plus. Iată un exemplu concludent :

O minunată foarte *întîmplare* (1, XII, 103, 3).
O minunată foarte *tîmplare* (2, XII, 91, 3),

și *înainte* (1, XII, 81, 5) pentru *nainte* (2, XII, 67, 5) și *de înapoi* (1, XII,95,1) pentru *denapoi* (2, XII, 87, 1), toate exemple în același vers transcris

[1] Versurile din prima variantă le citez după manuscris întrucît edițiile, toate cîte există, sînt eronate.

din prima în a doua variantă. În cazul : „*Întîmplare* la toți au arătat" (2, IV, 69, 5) putea foarte ușor să evite eroarea, servindu-se de varianta metrică *tîmplare*. Rămîne dar o altă explicație, anume că *î-* inițial se elidează după vocala-rimă a versului precedent. Așa cred că se explică o bună parte din versurile care încep cu *în*, *în-*, *îm* (pentru *îmi*), *îm-* și care rămîn altfel hipermetre. Iată un exemplu la întîmplare din poezia contemporană poetului :

La tine cin'aleargă ! 'N zadar n'are să meargă[1]

și un exemplu din poezia populară :

Gonțișoare *Și-apșoară*
'N gherișoare *'N gurișoară*[2]

Cînd deci cititorul va întîlni un vers ca acesta : *În acest ferman și fermanul dede* (2, IX, 18, 6) el trebuie să știe că n-are a face cu un vers greșit, ci cu o ortografie care nu îi este lui familiară. Nu se poate imputa editorului notarea lui *i-* inițial în toate versurile care apar astfel hipermetre.

De asemenea, nu totdeauna grupul inițial *îm* are valoare de silabă. Iată un vers din *Trei viteji* în care *î-* este elidat după vocala finală a versului precedent :

'M — păru mănăstirea cu care zîna (Tr. V., II, 77, 2).

Nici pronumele personal de persoana a III-a singular în dativ și masculin plural în acuzativ, notat în majoritatea cazurilor cu forma plină *îi*, nu reprezintă uneori fonetic altceva decît forma scurtă *-i*, enclitică atonă. Iată același vers în ambele variante ale *Țiganiadei* :

Jugul turcesc și atîta îi ajungă (1, XI, 107, 6).
Jugul turcesc și atîta-i ajungă (2, XII, 96, 6).

Tocmai în felul acesta putem verifica afirmația care poate va părea temerară, că nu trebuie să citim versurile lui Deleanu totdeauna cum se află scrise. În concluzie, pronumele notat *îmi*, *îți* (mai rar), *îi*, *își* nu reprezintă adesea decît simple grafii pentru formele corespunzătoare scurte : *mi*, *ți*, *i*, *și*. Exemple : *visa îmi pare* (2, I, 33,), *satana își pune* (2, I, 87, 1) etc., se vor citi cu pronumele aton enclitic. Vom reveni în situații analoge cu exemplificări în versul întreg.

e, -e + a, a-

Dacă editorii ar fi avut curiozitatea să verifice cu schema metrică cum pronunța Deleanu, ar fi constatat că în anumite situații absolut similare, Deleanu a scris cuvintele separat, deși le pronunța împreună, iar în altele le-a scris împreunat, deși vocalele în contact sînt în hiat. Cu

[1] Paul I. Papadopol : *Poeții Văcărești*, Cugetarea, Georgescu Delafras, 1940, p. 54.
[2] Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 274.

alte cuvinte, Deleanu dă dovadă de arbitrar, iar a-l urma înseamnă a greşi împreună cu el. Iată acelaşi vers în ambele variante :

ms. „Însă *sprea* Romicii norocire" (1, IV, 67, 1).
„Însă *spre a* Romicii norocire" (2, IV, 67, 1).

versuri care dovedesc că în varianta a doua, Deleanu scriind separat, greşeşte. O situaţie similară : „Deaşi" (1, IV, 29, 5) şi în acelaşi vers, absolut identic în toate celelalte privinţe : *De aşi* (2, V, 75, 5). Este evident acum că toate aceste fluctuaţii şi cele care vor mai fi semnalate se datoresc în acelaşi timp neglijenţei poetului şi lipsei de interes a editorilor pentru metrica poemelor. Aşa că, chiar atunci cînd, copiind manuscrisul editorii scriu corect *de acolea* (2, VI, 32, 5), dat fiind că cele două vocale sînt în hiat, şi tot corect *de-acolea* (2, I, 53, 1), pentru că vocalele în contact se citesc într-o silabă, cititorul nu poate trage nici un profit real, fiindcă acelaşi editor, Byck, scrie pentru *de-acolea*, *de acolea* (2, VII, 25, 4). Cardaş transcriind şi el acest exemplu tot *de acolea*, înseamnă că ambii editori au reprodus eroarea de ortografie a lui Deleanu şi au scris despărţit două vocale care constituie un diftong : *-ea-*. Iată cîteva exemple similare : *de-acum* (1, II, 10, 5) e corect ; dar *de acum* (2, VI, 22, 5), (2, VII, 8, 1) etc. e greşit. *De-acolo* (2, IX, 95, 1) e corect, dar *de acolo* (2, I, 27, 1) e greşit ; *de a clăti* (2, IV, 11, 2), *de a grăi* (2, I, 59, 2) sînt greşite. Dar la numai trei versuri în aceeaşi sextină : *de-a proroci* (2, I, 59, 5) e bine transcris.

e, -e, + e, e-

Deleanu scrie *nice e* (2, IV, 29, 4), *unde e* (2, III, 71, 1) etc. pentru un grup bisilabic. Compararea cu Deleanu însuşi în acelaşi manuscris şi în celălalt manuscris al *Ţiganiadei* (mii de versuri se repetă în cele două variante) ar fi condus uşor pe editori la evitarea unui hiat penibil şi ireal în textul poetului. De altfel cînd socoteşte că textul nu se pretează la confuzii sau cînd crede de cuviinţă, elidează însuşi poetul : *d'este* (2, V, 89, 5), adică *de este.*

e, -e + i-

Exemple : *de Inimoasa* (2, IV, 7, 6), dar Deleanu însuşi scrie în altă parte d'Inimoasa (2, V, 1, 2), şi *d'inimă* (2, XII, 15, 6), grafii fluctuante care ar fi putut trezi curiozitatea unui editor să numere silabele şi să nu lase în text false hiaturi. Iată părerea lui Deleanu în această situaţie : *Se întîmplă chiar că literele unui cuvînt cu cele ale altui cuvînt în pronunţare printr-o anumita poziţie se pronunţă ca şi într-o silabă care trebuie să se pronunţe cu totul în alt chip ca atunci cînd sînt luate aparte şi*

cum s-ar pronunța în afară de această poziție, precum prei nema citește preinema.... [1].

e, -e +o, o-

Exemple : E adevărat că Deleanu scrie *de odată* (2,VI,88,5), *cîte o dată* (2,V,84,1) și chiar în același vers *cîte odată* (1, IV, 1, 2) și *cîteodată* (2, IV, 1, 2), dar în nici una din situațiile de mai sus nu există hiat. Să luăm același vers care figurează notat astfel în cele două manuscrise :

Sama de-oameni lăsînd să îi sugrume (1, IV, 2, 3).
Samă de oameni lăsând să-i sugrume (2, IV, 2, 3).

În varianta a doua, Deleanu scrie corect *să-i*, dar greșit *de oameni*, fapt pe care editorii se grăbesc să-l transcrie aidoma. În varianta întîi , Deleanu scrie corect *de-oameni* și greșit *să îi* pentru *să-i*. Nici unul din manuscrise nu e prin urmare corect, ci numai compararea lor și raportarea la metru ar fi condus pe editori la lectura corectă : *samă de-oameni lăsînd să-i sugrume.*

Nice odată (2, IV, 76,2), *nice odinioară* (2, VI, 4, 5), *nice o* (2, I, 95, 5), etc. vor trebui citite împreunat. *Nice o* (2, X, 16, 3) va fi citit însă în hiat, din rațiuni metrice. Că, în afară de cazuri legitime, ca în cel de mai sus, în care grafia *nice o* e la locul ei, *nice o* este pur și simplu o grafie pentru *nici o* o dovedește faptul că Deleanu întrebuințează o formă pentru alta cu aceeași valoare metrică, de bisilab (2, V, 63, 5). Iată același vers transcris din *Țiganiada* în *Trei viteji* :

Dar poate că tu nice odinioară (2, III, 35,1).
Dar poate că tu nici odinioară (Tr. V., II, 107, 1).

Numărul corect de silabe al versului din *Trei viteji* și în fragmentul din *Țiganiada* din care e scos acest vers, este de unsprezece. Vom reveni asupra problemei cînd vom analiza în detaliu acest tip de versuri. Iată exemple greșite în mod flagrant, raportate nu la manuscris, pentru că e limpede că ortografia manuscrisului nu e consecventă, ci la metrul poemei : editorii scriu la fel *pe om* (2, VIII, 1, 4) unde vocalele sînt în hiat și *pe om* (2, VI, 28,I), unde nu mai sînt în hiat. Numai o bună lectură va pune în lumină cîteva din procedeele tehnicii versificației lui Deleanu. Iată un exemplu dintre multe altele : *odinioară* (2, I, 73, 2) se citește în patru silabe, dar *odinioară* (2,I, 20,5) în cinci silabe. S-ar putea face un studiu din alternanțele metrice care sînt în același timp alternanțe fonetice, morfologice justificate dialectal.

---

[1] VI, „Accidit quoque quod litterae dictionis unius, cum iis alterius dictionis, in pronunciando quasi in unam syllabam positione aliqua coalescant quae plane aliter pronunciari debent, quam secus illae separatim existentes, et extras hanc positionem pronunciarentur ut pre inema, leg preinema..." (*Fundamenta gramatices...*, p. 38, verso, ms. B.A. R.P.R., 5200).

e, -e+u- , un, un-

Deleanu scrie în același vers, indiferent : *nice un* (1, III, 75, 4), *nici un* (2, II, 90, 4). Cînd spun în același vers, înțeleg că versul este absolut identic în toate celelalte privințe. Deleanu nu întrebuințează însă *nici, nice* ca variante metrice indiferent de restul cuvintelor din vers. Exemplu :

Dară nici lui Parpangel slăbiră (1, III, 58,1).
Dar nice lui Parpangel slăbiră (2, II, 64,1).

Deleanu însă greșește uneori, notînd mecanic una din variantele metrice pentru cealaltă. Un vers corect, din manuscris *Nici mătrăgună să nu sîmțim* (1, XII, 46, 2) apare transcris de poet în varianta a doua și editat : *Nice mătrăgună să nu sîmțim* (2, XII, 3, 2), vers în care *nice* este notat neglijent de poet pentru monosilabul *nici.*

e,-e+ în, în-, îm, îți, îi

În afara cazului citat (*'M- păru*) Deleanu notează peste tot în opera sa poetică un *î-* inițial următor unui alt cuvînt care se termină în vocală, fără ca prin aceasta *î-* să constituie silabă, rămînînd în hiat cu vocala precedentă (în afara cazurilor de hiat dovedit metric). Astfel, *ce în* (2, VII, 83, 4) este corect scris pentru că există hiat, dar *ce în* (2, I, 112, 6) este incorect. Dacă nu ne vom strădui să punem în evidență hiatul, greșim, cum o dovedește un vers ca următorul : „*Este în* izbîndă sîngur și în ură" (1, VI, 17, 2), vers reluat în a doua variantă : „*Este în* izbîndă sîngur ș'ură" (2, VI,18, 2). În acest al doilea caz sîntem constrînși la hiat nu însă și în versul din prima variantă. Nu rare sînt versurile în care e nevoie de mai multe eliziuni. *O învîrte într-o mînă pe îndelete* (2, VII, 34, 3), se va citi : *O -nvîrte -ntr-o mînă pe-ndelete.* În versuri identice întîlnim, cum am mai văzut, pronumele notat cînd enclitic, cînd cu forma plină, dar fără valoare silabică independentă. Se ajunge astfel la o silabă în plus :

Nice a vince îmi dede nice moarte (1, VI, 11, 3).
Nice a vince-mi dede nice moarte (2, VI, 11, 3).

De asemenea, într-un manuscris *cale îi* (1, XII, 97, 1), în celălalt *cale-i* (2, XII, 86, 3). Și pronumele *îl* apare uneori notat greșit de Deleanu, adică cu forma plină silabică : „însă pe *care îl* mîncă spinarea" (2, VI, 67, 4), vers scris greșit, pe care în prima variantă poetul îl scrisese corect : „însă pe *care-l* mîncă spinarea" (1, VI, 64, 4).

-i+ a, a-

Deleanu scrie cînd *și acuș* (1, VI, 19, 3), cînd *ș'acuși* (2, VI, 19, 3). În același vers : *și asuprele* (1, IV, 7, 2), *ș'asuprele* (2, IV, 7, 2). Iată părerea expresă a lui Deleanu asupra acestei situații : *Notă. **ia, ie, io, iu** nu numai cînd se întîlnesc în același cuvînt se transformă în diftongi, ci chiar cînd se întîlnesc în cuvinte deosebite, adică cînd un cuvînt se termină*

cu ***i*** *și celălalt începe cu vocala* ***a*** *atunci în pronunțare nu se elidează, cum se întîmplă cu celelalte vocale, ci constituie diftongi precum* ***mi aduc*** *nu pronunț* ***mi aduc*** *ci* ***mi-aduc***, ***și arată*** *citesc* ***și-arată*** *și așa se întîmplă cel mai adesea cu particulele reciproce* ***mi, ți, și, ni, vi***[1].

Nu este de loc greu să căutăm în opera lui Deleanu chiar exemplul pe care îl dă în ***Fundamenta*** : *Deci sus, Sătano ! scoală și arată* (2, VI, 13, 1) vers care trebuie ortografiat cum cere poetul : *și-arată.*

-i + i-, î-

Dacă comparăm cele două versiuni ale *Țiganiadei* observăm, așa cum era de așteptat, că în versiunea a doua ortografia poetului se apropie mai mult de cea folosită de noi astăzi. Astfel : „Măestrii lunecoase *și ispite*" (1, VIII, 56, 2) este transcris în a doua varinată „Măestrii lunecoase *ș'ispite*" (2, VIII, 59, 2).

u + a

Într-un vers ca următorul : *Cercea, voinicul băiaș aice* (1, XII, 80, 1) lui Deleanu nu-i place cuvîntul *băiaș* și vrea să-l înlocuiască cu cuvîntul corespunzător „pre limba aleasă grăind" *aurariu*, analogic cu *argintariu, fierariu* etc. Va scrie deci în varianta a doua : *Cercea voinicu aurariu aicea* (2, XII, 66,*1). După părerea noastră greșit au transcris ambii editori cînd au notat pe *voinicu* cu *voinic*, întrucît nu e nevoie de suprimarea articolului pentru a obține ritmul și măsura, ci numai de renunțarea la *l*, ceea ce și face Deleanu. Din *u* final al cuvîntului *voinicu* și inițiala cuvîntului următor se obține un diftong. Iată un citat din *Fundamenta* : *Notă.* ***ua, uo*** *în același cuvînt se întîlnesc rar, însă la întîlnirea dintre două cuvinte totuși* (*se întîmplă*) *să se elideze în pronunțare* ; *ci mai de grabă formează un diftong :* ***cu o putere*** *citește ca și* ***cuo putere***, *care totuși se întîlnește cel mai adesea în poezie*[2]. Deleanu scrie negru pe alb că *u* final împreună cu *a* sau *o* următor mai de grabă se citesc ca un diftong decît se elidează. Să luăm același vers în ambele variante :

Ms. „Și n'aș vrea *suflet aici* să-mi iasă" (1, VIII, 77, 4).
„Și n-aș vrea *sufletu aici* să-mi iasă" (2, VIII, 79, 4).

Acest vers transcris cînd cu *u* elidat, cînd cu *u* care va forma diftong cu vocala următoare, dovedește afirmația de mai sus a lui Deleanu. Consi-

[1] Nota. *ia, ie, io, iu,* non solum quando in una voce seu dictione sunt coalescunt in diphtongos, sed etiam in diversis, nempe quando una dictio finit per *i* et altera incipit *a* vocali, tunc in pronunciatione non eliduntur, prouti aliis vocalibus accidit, se diphtongum efficiunt ut *mi aduco* non pronuncio *mi aduco* sed *mjaduco, si arata* leg *sjarata* et hoc pleurumque fit cum particulis reciprocis *mi, ti, si, ni, vi.*

[2] Nota. *ua, uo,* per se in una voce raro occurunt sed in concurrentia duarum vocum, quarum una in *u* finit et altera ab *o* incipit, quin tamen se in pronunciando elidant ; sed potius quasi in diphtongum coalescunt, *cu o putere,* leg. quasi *cuo putere* quod tamen plerumque in metro obtinet.

derăm aşadar că renunţarea la *u* în a doua variantă a versului se face în dauna limbii romîne. Cardaş, de altfel, notează corect *sufletu*, după *a ieşi sufletu*, *a-şi da duhu* etc. Părerea editorului Byck nu o putem şti în acest caz din pricina unei scăpări sau greşeli de tipar. Domnia-sa scrie *sufletul*, transformînd versul într-un hipermetru.

-u+i-, o, o-, u-

Şi în acest caz se pretinde evitarea hiatului : *cu inima* (2, IV, 32, 2), (2, IV, 86, 4), (2, IX, 60, 3) se vor citi trisilabic, spre deosebire de *cu inimă* (2, VI, 99, 5) în care vocalele sînt în hiat.

-u + în, în-

Chiar dacă un *î-* figurează cu regularitate în manuscris, Deleanu nu-l citea, precum o dovedesc multe exemple. Iată unul mai concludent : *Acum Măria mea va să auză* (2, VI, 27, 4), vers care apare în prima variantă sub forma *Acu Înălţia mea va să auză* (1, VIII, 27, 4), în care folosirea variantei *acu* pentru *acum* permite elidarea lui *î-* din *înălţia* (un caz similar cu *nainte* şi *înainte* etc.) Deleanu se serveşte de articolul hotărît *l* pentru a cîştiga o silabă, deoarece în principiu nu acceptă hiatul. Va scrie deci : *pe Mahomet cu degetu învită* (2, VIII, 111, 4) şi va citi : *cu degetu-nvită* pentru că în limba noastră se obişnuieşte a chema pe cineva *cu degetu*, a-i face cuiva semn *cu degetu* şi nu *cu deget*, cum transcrie prof. J. Byck, nu însă şi Cardaş, care transcrie fără eliziune, fără linioară, comiţînd o greşeală mai mică, de ortografie metrică. În ediţia a doua, Cardaş, pe lîngă alte intervenţii (Mohamed pentru Mohamet) pune articolul : *cu degetul*, încălcînd un criteriu pe care ne asigură în prefaţă că l-a respectat totuşi, cînd şi-a permis modernizarea (?) textului : *Editorul a respectat prea strict forma manuscrisului şi din această cauză a dat loc la cîteva discuţiuni recenziile ce s-au făcut asupra ediţiei. În schimb acelaşi editor al Ms. B. în nouă sa ediţie a căutat să modernizeze întregul text al poemei, bine înţeles după îngăduinţa formală a operei*[1].

Prof. J. Byck a evitat, e drept, o presupusă greşeală de versificaţie, hipermetru însoţit de hiat, dar a lipsit cuvîntul de articol. Cînd cititorul va întîlni deci construcţii forţate, bizare, trebuie să ştie că o bună parte sînt recolta editorului, nu a poetului. Un alt exemplu similar : ms. *Turcii văzînd ici vrăjmaşu în faţă | Ş' auzînd că altul din dos năvale* (2,VII, 75*, 1). Cardaş adaugă de la sine articolul *l* : *vrăjmaşul*. Prof. Byck transcrie *vrăjmaş*, socotind pe *u* drept un *-u* final, mut, fără valoarea silabică. În multe cazuri de altfel, cînd Cardaş adaugă articolul *l*, prof. J. Byck lasă cuvîntul

[1] Gh. Cardaş, *Ţiganiada*, tipogr. Oltenia, Bucureşti, 1928, p. LX.

nearticulat. Lectura corectă, după părerea noastră, nu poate fi decît *vrăjmaşu-n faţă*. De altfel, *vrăjmaşu*-lui din primul vers îi corespunde în versul următor *altul*. Iată alte exemple care tind să se constituie în sistem în ediţia prof. J. Byck : ms. *Tandaler oblicind scutu întinse* (2, XII, 70, 1). Cardaş scrie *scutu*, prof. Byck *scut*. Ms. *Cu fulgeru ceresc încărcate* (2,VII,93, 4) — Cardaş : *cu fulgeru*, prof. Byck : *cu fulger*. Dacă Gh. Cardaş nimereşte din întîmplare, prof. Byck greşeşte privînd versul de o silabă. Iată întîmplător eroarea repetată tot cu ocazia aceluiaşi cuvînt : ms. „Domnul Romei cu *fulgeru* în brîncă"(2, III, 81,1), Cardaş : "... cu *fulgerul* " ; prof. Byck : „*cu fulger*". Drept e că dacă *l* adăugat de Cardaş împiedică elidarea lui *î-* următor obligînd versul la o silabă în plus, eroare grosolană, în schimb nici lectura prof. J. Byck nu e prea fericită, deşi respectă numărul de silabe, dar elidează tocmai vocala care trebuia păstrată. De altfel ignorarea elidării lui *î-* următor unui *-u* final silabic îl conduce pe prof. Byck, o dată intrat în sistemul erorii, la greşeli elementare. Deleanu scrie : *Cîntecu I*, adică după pronunţia poetului, *Cîntecu-ntii*, iar prof. J. Byck, probabil pentru că Gh. Cardaş scria *Cîntecu(l)*, scrie *Cîntec I*, fără să se mai întrebe cum va fi citit Deleanu, cum vor citi cititorii. Şi aceasta o face în ciuda faptului că în celelalte cazuri Deleanu scrie *Cîntecul a II, a III* etc. A trebuit ca editorul să deschidă manuscrisul *Trei viteji*, în care pe fiecare pagină scrie indiferent cînd *Cîntecul*, cînd *Cîntecu*, pentru ca să se convingă, în fine, că în aceste cazuri avem de-a face cu *-u* final silabic, nu *-u* mut al latiniştilor (cf. *Trei viteji*. ed. J. Byck, p. 2, *Cîntecu I*). În consecinţă, în toate exemplele de mai sus şi în cele pe care le voi mai da, avem a face cu o formă articulată a cuvîntului scris, cînd cu finala *-u* cînd cu finala *-ul*, nu cu unul şi acelaşi cuvînt într-un loc articulat şi în celălalt nearticulat (*Cîntecu I* în *Trei viteji* şi *Cîntec I* în *Ţiganiada*). Imediat sub *Cîntecu I* transcris de prof. Byck *Cîntec I*, Deleanu scrie *Argumentul*, dar sub *Cîntecul a II* scrie *Argumentu* pe care prof. J. Byck îl citeşte *Argument* (cf. id. *Argument* pentru *Argumentu* la p. 214, 267, 298, 331, 366, 400). Pentru că am citat un vers din cartea a VIII-a (prof. Byck : *cu deget învită* pentru : *cu degetu-nvită*), să vedem cîteva sextine mai jos, în acelaşi cîntec, un alt exemplu oarecum analog : ms. „Cu leacuri *stomahu îi* întăreşte" (2, VIII,115, 1). Cardaş : „... *stomahul*" ; prof. Byck : „*stomah*". Credem că e corect, aşa cum zice toată lumea, cu articol şi cu pronumele *-i* enclitic pentru *îi* : *Stomahu-i*. Pentru a nu greşi, prof. Byck nu avea decît să-şi amintească cum a scris, adică aproximativ bine, versul : ms. „*Calu-îi* alerga gîndeai că zboară" (2, IV, 62, 1), vers în care cu un pic de îndrăzneală, respectînd principii scoase din însăşi ortografia ezitantă a poetului, putea să introducă — fără nici o teamă de eroare *calu-i*, cum vom vedea în exemple absolut analoge. Putem afirma că *stomahu îi întăreşte* al lui Deleanu, e o

simplă grafie pentru *stomahu-i întărește*, bazați pe următorul vers care figurează astfel în cele două manuscrise :

ms. „*Sfatu îi* întări toată adunarea" (I, VII, 90, 1)
„ *Sfatu-i* întări toată adunarea" (2, V, 17, 1)

Să luăm același cuvînt care figurează nearticulat în alt vers : ms. „Cu toți îndată *sfat* îi primiră" (1, VI, 13, 1). Așa scrie Deleanu în manuscris, nearticulat. Concluzia acestui exemplu socotim totuși că nu este *stomah îi întărește*, ci tot *stomahu-i întărește*, analog cu *sfatu-i întări*. De altfel, cum am arătat mai sus, Deleanu vorbește de elidare, dar tot el spune și că cele două vocale se citesc ca un diftong („*quasi in diphtongum coalescant*"). În fine, sîntem de părere ca, ori de cîte ori Deleanu elidează expres, să păstrăm elidarea cu semnul respectiv, cu mențiunea că avem a face cu o elidare grafică mai de grabă decît cu cuvîntul nearticulat. De altfel, prof. Byck și procedează uneori astfel : „*cuvînt'îi* închise amara jele" (2, XII, 108, 2), păstrînd o particularitate grafică a lui Deleanu. Că nu pronunța însă așa, o dovedește exemplul de mai sus în care *sfatu îi*, din primul manuscris, e transcris *sfatu-i*, în al doilea manuscris. Un exemplu absolut similar și care pledează pentru cele afirmate de noi, anume că avem a face cu o elidare grafică este următorul :

ms. „Dar cu farmece *trup îi* legase" (1, VI, 67, 3)
„Dar cu farmece *trupu-i* legase" (2, IV, 112, 3).

Deci *-u* înainte de pronumele scris de Deleanu *îi* este articol, nu un *-u* final al latiniștilor pus pe lîngă un cuvînt nearticulat din simplă obișnuință grafică, iar *îi* este un *i* enclitic. Dacă un specialist s-ar apuca să facă o lucrare asupra articolului și pronumelui în opera lui Budai-Deleanu, ar ajunge la concluzii greșite. Exemplele care dovedesc aceasta sînt multiple și cele de rangul întîi sînt cele scoase din opera lui Deleanu însuși. Iată un vers care merită o atenție deosebită : ms. „Dar *porumbu îi* sare și rîntează" (1, V, 71, 4). Se va citi corect : *porumbu-i*, nu nearticulat și urmat de *îi*, pentru că același vers reluat în varianta a doua apare sub forma : „Dar *murgul îi* sare și rîntează" (2, IV, 89, 4) cu subiectul articulat cu articolul *l*, pentru că poetul are nevoie să cîștige o silabă, realizată prin intercalarea lui *l* între *-u-* și pronume, cuvîntul *porumbu* avînd trei silabe pe cînd *murgu*, numai două. Dacă prof. Byck scrie aproximativ bine, mai puțin elidarea celor doi *î*-versul următor : „Cu *toiagu* învrîstat ce avea în mînă" (2, V, 74, 3) de ce scrie într-o situație similară : „Toată ziua cu *ciubuc* în gură" (2, XI, 107, 5) pentru : „cu *ciubucu* în gură" din manuscris ? Oare numai pentru că așa a scris și Cardaș : *Ciubuc* ? Nu zice toată lumea „stă cu *luleaua-n* gură", cu „*degetu-n gură*" etc. ?

Iată cîteva exemple care dovedesc că lectura ediției Byck nu poate oferi temeiuri de corectitudine. Este știut că poetul se servește, indiferent

de forma articulată sau nearticulată a pronumelui, de forme ca *dînsu*, *dînsul* sau *dîns*, *dînșii* sau *dînși*, după necesitate metrică. În manuscris avem : „Și zicînd spre *dînsu* calu întețește" (2, VII, 39, 5). Prof. Byck citește de data aceasta *dînsu*, deși *u* final aici nu e silabă, ci un *-u* final mut. Bineînțeles că și în acest caz Cardaș, care nu a avut nici o idee de lectura ritmată a poeziei lui Deleanu, a pus de la sine *dînsul*. Meritul ediției Byck, în acest exemplu și în multe altele similare este nu de a fi dat lectura corectă, ci numai de a fi îndepărtat pe *-l* adăugat de Cardaș literei manuscrisului. Alt exemplu : ms. „Tot iadul (grăi *dînsu*) bine știe" (1, VIII, 29, 5) : (2, VIII, 29, 5). Deși trebuia scris *dîns*, avînd de-a face cu un *-u* mut, prof. Byck pune *dînsul* la fel cu Cardaș. Conchidem parțial : în ediția Byck, pe de-o parte nu s-a îndepărtat peste tot *-u* final mut, cum se spune în nota asupra ediției, pe de alta, unde nu era *-u* final, ci *-u* silabă, acesta a fost considerat drept *-u* final mut. Iată exemple într-un sens sau altul, după ediția Byck : *dascalu* pentru *dascal* (2, IX, 30, 1), deși editorul ar fi putut remarca în josul paginii, în proză, *dascal* Liripipion ; *nepot* pentru *nepotu* (2, XII, 25, 1) etc. În toate aceste cazuri nu avem a face cu scăpări ale editorilor, simple lecturi greșite care se pot îndrepta la o următoare ediție, ci cu necunoașterea unui procedeu de versificație, folosirea dubletelor metrice (cu valoare silabică deosebită). Datoria unui editor este de a evita erorile de principiu și de a căuta criteriile corecte care să elimine posibilitatea de eroare și să fie atît de solid întemeiate încît, în majoritatea cazurilor, să poată corecta pe Deleanu cu Deleanu însuși, în mod necesar.

-ă + a, a-

Mai înainte de a trece la exemple, să analizăm un citat din gramatica lui Deleanu, care se potrivește cu cazul pe care vrem să-l înfățișăm aici. Deleanu, regretînd că cei care au introdus alfabetul slav în limba noastră nu s-au străduit să așeze „temeiurile gramaticii romînești", citează ad hoc o frază cu care vrea să dovedească cît de complicată și de necorectă este scrierea cu slove : „*spre exemplu noi zicem : Mam făcut a nu ști că vau venit veste de la călători săi așteptați*" [1]. Comentînd această frază, Deleanu spune : „*ortografii noștri pretutindene, la scrisoare precum și la tipariu nu au despărțit acest pronume cu nice un semn, ci unde vine el înaintea unii vocale și prin pronunție i să îmbucă acel î- de rămîne numai singur* **m**, *atunci l-au aninat cu scrisoarea către alt cuvînt, fără nice un semn de despărțire. Au scris precum vorbesc oamenii deobște, iară la ortografia bună trebuie să se scrie chiar toate cuvintele așa, cît din însă scrisoare să să poată cunoaște și osebi ce feliu de cuvînt este. Acest cuvînt dar trebuie totdeune să se scrie* **mă**, *iar cînd vine îmbucătura cu alte vocale atunci trebuie să se semneze* **m**,

[1] *Temeiurile...* partea a II-a, fila 30 verso, ms. B.A. R.P.R. nr. 2426.

cu apostrof, ca să să știe că de acolea s-au tăiat la pronunție o vocale; *așa este și cu* ***vau...în urmă săi așteptați****, acel* ***i*** *la* ***săi*** *încă este pronume personal*". Fraza de mai sus o transcrie: „*Me hamu... ve havu... saeli*". Deleanu pretinde ca necesară introducerea alfabetului latin, pe lîngă altele, și pentru lipsa unui semn ortografic pentru linioară. Inconsecvența folosirii apostrofului se dovedește pe deplin și în această situație. Astfel: *să află* (2, V, 80, 4), dar cu aceeași valoare metrică, adică bisilab: *s'află* (2, I, 100, 3); *că a* (2, IV, 59, 5) etc., dar și *c'au* (2, V, 65, 6); *mă aș* (2, X, 82, 6), dar în strofa imediat următoare *m'aș*; dă ahele (2, I, 45, 2); dar *d'ahele* (2, I, 48, 1). Iată același vers în cele două variante, cu ortografia greșită tocmai în manuscrisul al doilea:

ms. „Nici *m'ar* ghimpa tristă pomenirea" (1, VIII, 10, 2).
„Nici *mă ar* ghimpa tristă pomenirea" (2, VIII, 10, 2).

-ă + î-

exemple: să *iviră* (2, I, 81, 2), dar și *s'iviră*, ambele cu valoare trisilabică; *către Inimoasa* (2, I, Argument, 6), (2, I, 65, 6) dar și *către' Inimoasa* (2, I, 112, 3).

-ă + o, o-

Să, că, dă (pentru *de*), *pă* (pentru *pe*), *vă, -ă*, urmate de *o, o-*, se supun observațiilor generale. Copierea manuscrisului și aici e neconcludentă. Astfel, Deleanu scrie *să o* pentru *s'o*: „Trebuie *să o* ție, *să o* ridice" (2, VI, 32, 4). Versul: „*Că o țară învrăjbită ori* azi ori mîne" (2, III, 84, 5) se va citi: „*că-o țară-nvrăjbită-ori* azi ori mîne".

Eliziunea se face chiar cînd vocalele sînt separate de semne importante de punctuație: „*s'adună: o parte*" (2, IV, 47, 4); „*o cuprinsă, o sărută*" 2, IV, 63, 5); „*răspunsă: o iubit...*" (2, IV, 64, 5) etc.

-ă ÷ în, în-, îm, îm-, îmi

În opoziție cu ortografia în vigoare azi, care elidează pe *î-* următor, am văzut cazuri în care Deleanu nu se decide să renunțe la notarea lui *îi* prin *-i* aton, ci elidează mai degrabă pe *-u* precedent. În cazul lui *-ă + î-* elidează mai degrabă pe *-ă* precedent. Iată o particularitate ortografică pe care editorii au păstrat-o pe bună dreptate. Deleanu scrie:

ms. „A lui Drăghici. Tandaler *să întoarsă*" (1, XII, 59, 2).
„A lui Drăghici. Tandaler *s'întoarsă*" (2, XII, 25, 2).

Iată încă un exemplu care arată necesitatea introducerii sistematice, corecte a semnelor de ortografie:

ms. „*Că încongiurînd* eu tot pămîntul" (1, VIII, 20, 2).
„*Cum că încongiurînd* eu tot pămîntul" (2, VIII, 20, 2).

Pentru a realiza lectura corectă *că încongiurînd* în primul manuscris se va citi în hiat, nu însă și în varianta a doua. Rezultă că pasivitatea edi-

torului față de manuscris duce la anularea efortului poetului de a-și îndrepta opera, anume de a lichida un hiat din vers. De altfel, copiat tale quale în varianta a doua, versul apare și cu hiat și hipermetruc.

O lectură atentă a poemelor lui Deleanu duce și la alte concluzii importante. Astfel, în cazul cînd în versul : „Cît gîndi *că în nuori* va să salte" (2, X, 65, 2) cititorul nu va citi de la început *că -n*, ci va citi în hiat *că în*, va fi obligat dacă ar citi ritmat în decasilab, să citească *nuori* monosilabic, crezînd că are de-a face cu o particularitate ortografică, pe care editorii au respectat-o (cf. *piică*, *hierr* etc.). Astfel, îi va scăpa opoziția metrică și fonetică *nori* monosilab (2, IX, 73, 5), *nuori* bisilab. Numai la o lectură corectă transpar fonetismele regionale în cuvinte ca : *nori*, *nuori*, și *noori*.

Am avut mai sus, în mai multe rînduri, ocazia să constatăm că Deleanu nu se decide totdeauna să scrie pronumele așa cum îl pronunța, adică nesilabic, cu *-i* aton, și că-i conferă grafic valoare de silabă, scriindu-l separat. Iată două versuri în continuare care se întîlnesc în ambele variante ale *Țiganiadei* notate astfel : ms. „Doar mai mult decît toate îi ajută" / „Și mai multă *dobîndă îi* aduce" (1, VIII, 30, 1, 2). În varianta a doua, Cardaș, Byck : „Zieu ! Mai mult decît toate îi ajută" „Și mai multă *dobîndă-i* aduce" (2, VIII, 30, 1, 2). După cum se vede, singura deosebire este notarea lui *îi* următor lui *dobîndă* din prima variantă, cu encliticul *-i* în a doua variantă. Iată un alt vers : ms. „*Și aceasta e destulă izbîndă-mi pare*" (1, VIII, 59, 6), vers care apare transcris : „*ș'aceasta-i destulă izbîndă îm pare*" (2, VIII, 62, 6), în care observăm deocamdată că, cu excepția lui *î-* din *îm*, neelidat și a linioarei dintre destulă și izbîndă, scrie identic cu noi. De altfel, acest *îm* din varianta a doua, dispare deja din varianta întîi, adăugîndu-se aton, nesilabic, pe lîngă cuvîntul precedent.

Metrica unor cîntece aparte din Țiganiada *și* Trei viteji

În *Țiganiada* se află două orații, epitalame, care după cum anunță poetul într-o notiță în subsol (ed. Byck, p. 309), sînt făcute pe aceeași măsură cu restul poemului, adică au zece silabe. Analiza metrică ar comporta detalii care depășesc cadrul articolului. Într-un vers ca : „Cu *dînsu* rîsără, dalbe florile" (2, IX, 49, 3), corect se va citi *dîns*, deoarece schema metrică este următoarea :

$$\breve{-}\cup\,|\,\breve{-}\cup\cup\,|\,\breve{-}\cup\,|\,\breve{-}\cup\cup$$

O lectură corectă este imposibilă în aceste două orații (2, IX, 32—42 ; 45—53), dacă o ortografie cuvenită nu va obliga pe cititori să citească bine.

Cîntecul bahic

Se află în cîntecul al treilea al *Ţiganiadei* şi cuprinde strofele 22—25. Iată schema primului vers, care se repetă fără nici o modificare în imnul întreg :

Vinule dulciu, tu roadă de raiu

$- \cup | - \cup | \acute{-} \| \acute{-} \cup | \acute{-} \cup | \acute{-}$

Cu alte cuvinte, versul este obţinut din două versuri trohaice de factură populară,totdeauna terminate în rimă masculină. Hemistihurile nu rimează. Fiecare dintre hemistihuri poate alterna, conform cerinţelor poeziei populare, cu două versuri trohaice de cîte 6 silabe în rimă feminină, care realizează împreună 12 silabe. În consecinţă, versul e mai mare decît decasilabul trohaic obişnuit, fără cezură, folosit în *Ţiganiada*. Tocmai de aceea, Deleanu introduce acest cîntec în *Trei viteji*, poemă scrisă într-un vers realizat din două hemistihuri de cîte 5 sau 6 silabe fiecare. Iată pentru ce, cînd îl transcrie în *Trei viteji*, înlocuieşte un prim hemistih de 5 silabe, terminat în silabă accentuată, cu un alt hemistih de 6 silabe. Iată un exemplu : „*Prinde îndată chef* ş'uită de necaz" (2, III, 24, 2) este schimbat în *Trei viteji* cu următorul vers : „*Prinde voie bună* şi uită de năcaz" (Tr. V. II, 95, 2).

Erorile de ortografie sînt banale şi nu le mai citäm.

Cîntarea lui Arghin şi a Ilenii

În continuarea Imnului bahic, se află în *Ţiganiada*, ca şi în *Trei viteji* povestea lui Arghin şi a Ilenii (începutul). Nici în acest caz editorii nu s-au interesat de punerea de acord cu metrul, în ciuda unei lungi notiţe explicative a lui Deleanu, pe care o voi cita parţial : *nu se ştie din ce pricină autoriul sau izvoditoriul Ţiganiadei au băgat aice cîntarea aceasta care îi alcătuită într-alt feliu de stihuri, care ies afară din măsura celor alalţi, fiind cu un picior sau metru mai lungi. Cu adevărat altă pricină nu vede a fire afară că aşa au aflat-o în orighinalul vechiu şi n-au vrut să o prefacă după cele alalte viersuri.* Să luăm o strofă :

Ermina cea lui de mic priitoare
Şi din toate mai înţăleaptă zînă,
Ce pe el crescu şi-i fu învăţătoare
Cum să să deprinză în toată faptă bună,
Grija lui ş'acum poartă nevăzută,
În ceasul cumplit sare şi-i ajută (2, III, 39)

Schema versului e următoarea :

$\acute{-} \cup | \acute{-} \cup | \acute{-} \| \acute{-} \cup | \acute{-} \cup | \acute{-} \cup$

adică dodecasilab trohaic cu catalexis la cezură. În mod normal, primul hemistih al schemei de mai sus poate alterna cu un alt hemistih de 6 silabe, cum am văzut cu ocazia analizei *Imnului bahic*. Iată un asemenea vers :

Jele să-mi asculte, marture să-mi fie (2, III, 35, 5). sau altul :
Cum să să deprinză în toată faptă bună (2, III, 39, 4).

–́ ∪ | –́ ∪ | –́ ∪ || –́ ∪ | –́ ∪ | –́ ∪

Am spus că Deleanu marca accentul tonic pe cuvînt. Astăzi nu se obișnuiește, rămînînd ca cititorul să interpreteze singur accentul cuvintelor care se pot accentua diferit. Transcriind manuscrisul, editorii n-au mai marcat accentul, conformîndu-se normei în vigoare. Dar așa cum am văzut mai sus, primul hemistih al unui vers din *Trei viteji* și din *Cîntecul lui Arghin* are sau 5 silabe, cînd se termină cu silaba accentuată (catalectic) sau 6 silabe cînd se termină în silabă neaccentuată. Cum va citi dar cititorul acest vers în care așa cum au ortografiat editorii, putem citi numai în șase silabe : *Multă țară îmblă, multe orașe, sate* (2, III, 32, 2)? Bineînțeles că numai în 6 silabe, fiecare hemistih. Dar Deleanu care pune accentele, accentuează *îmblă*, adică e un perfect simplu cu accent pe ultima silabă după care urmează cezura care introduce al doilea hemistih. Însă cînd primul hemistih se termină în silabă accentuată, (e catalectic) are obligator 5 silabe, deci ortografia trebuie să fie de așa natură, încît să-l oblige pe cititor să obție 5 silabe numai, în acest hemistih, adică :

Multă țară-îmblă / multe - orașe, sate.

– ∪ | – ∪ | –́ || –́ ∪ | –́ ∪ | –́ ∪

Dacă Deleanu avea la îndemînă accentul pe *îmblă*, noi dispunem de linioară în vers, pentru a obține același efect : lectura corectă. În versul : *Care lui strigă, fiind de departe* (2, III, 48, 1) ortografia de azi nu poate fi de nici un folos, adică nu are cum să ne indice dacă avem de-a face cu un perfect simplu sau cu un prezent. De aceea, edițiile trebuiau pentru acest caz și pentru altele similare însoțite de un studiu asupra metricii. În fine, în versul : *Ce grea te-apăsă și varvară soarte* (2, III, 41, 3) ; ambii editori greșesc din neatenție, scriind *te apasă*, așa că nu-l mai putem discuta.

Nu sînt rare versurile în care al doilea hemistih fiind și el terminat în silabă accentuată, versul va avea zece silabe. De exemplu :

Dar omul grozav stete nemișcat
Cu capul clătind și zîmbind amar
Cu trupul întreg și nevătămat
Cînd Arghin văzu că taie în zădar (2, III, 51, 1, 4)

versuri care nu se deosebesc cu nimic ca metru de : *vinule dulciu, roadă tu de raiu / de la Dumnezeu dată pe pămînt* etc. din cîntecul bahic. Revenind

la continuarea analizei sextinei 51, din care am citat primele 4 versuri, ultimele 2 apar cu fiecare hemistih de cîte 6 silabe :

Ciudă și mănie deodată-l cuprinsă /
Iar namila slută a-i zice așa prinsă (2, III, 51, 5—6)
⏑ – | ⏑ – | ⏑ – || ⏑ – | – ⏑ | ⏑ –

Deci *Cîntecul lui Arghin* ca și întreg *Trei viteji* în care se află integrat, este scris într-un vers care iese în *afară din măsura celor alalți, fiind cu un picior sau metru mai lung.*

Deleanu nu menționează nimic despre cezura care se găsește în asemenea vers, imediat după a 5-a silabă accentuată (catalectic), sau după a 6-a neaccentuată, care precede o silabă următoare, accentuată totdeauna. Ortografierea versurilor din *Trei viteji* se face dar în funcție de fixarea corectă a locului cezurii. Majoritatea versurilor au în primul hemistih 5 silabe, adică troheul este lipsit de silaba neaccentuată, e catalectic. Nu totdeauna în acest prim hemistih accentul tonic coincide cu cel ritmic :

Că nici vărtute, nici arme tăioase / Pot să-ți aducă ție vr'o scăpare (2, III, 52, 3—4), versuri în care accentul tonic nu coincide cu cel metric. În poezia lui Deleanu accentul ritmic are ca și în poezia populară o mai mare libertate față de accentul tonic, coincidența nefiind obligatorie. Evident că în asemenea hemistihuri, în lectură se va avea grijă să se menajeze cel puțin intrarea corectă în ritmul trohaic regulat, al celui de-al doilea hemistih. Iată numai cîteva erori, care apar la analiza fragmentului din *Țiganiada* și care devin mai evidente dacă se compară acest cîntec din *Țiganiada* cu același cîntec transcris în *Trei viteji*. O primă impresie neplăcută : la editarea *Țiganiadei*, editorii n-au avut nici măcar curiozitatea să citească manuscrisul *Trei viteji*, iar la editarea poemului *Trei viteji* au neglijat să mai consulte aceleași versuri în *Țiganiada*. Faptul că în *Țiganiada* este scris : *ș'întreabă* (2, III, 32, 4), nu-i decide pe editori să intervină printr-o linioară în același vers, absolut identic în toate celelalte privințe, scris însă : *și întreabă* (Tr. V. II, 104, 4). Nu cred că această neintervenție aduce vre-un serviciu cititorilor poemului *Trei viteji*. *Nice odinioară* (2, III, 35, 1) este scris în același vers din manuscrisul *Trei viteji* : *nici odinioară*. E o dovadă pentru a sprijini transcrierea *nice-odinioară* în *Țiganiada*, dacă într-adevăr nu vrem să înlocuim cuvîntul cu totul. Și e bine că nu-l înlocuim din moment ce se poate altfel. La fel : *d'inimă* (2, III, 42, 5) e transcris fără apostrof în *Trei viteji* : *de inimă* (Tr. V. II, 114, 5). Dacă Deleanu a scris legat : *te-așteaptă* (2, III, 43, 1), și *te așteaptă* (Tr. V. II, 115, 1) în același vers, nu însemnează că Deleanu citea versul deosebit în cele două manuscrise. Iată cum respectarea mecanică a manuscrisului nu poate fi un criteriu absolut, ediția fiind pregătită pentru cititori, nu pentru ilustrarea ortografiei inconsecvente a lui Deleanu.

Dacă amintim că mii de versuri se repetă în cele două variante ale *Țiganiadei*, în majoritatea cazurilor fără schimbări sau fără schimbări care să modifice structura versurilor, oricine își poate închipui cît de mult s-ar fi putut obține în privința stabilirii unei ortografii corecte, din simpla colaționare a celor două manuscrise. Textul unei ediții științifice trebuie să fie rezultatul unei munci critice de confruntare a variantelor, chiar dacă ediția nu are aparat critic.

Trei viteji

Manuscrisul e în general mai îngrijit, sub aspectele care ne preocupă în acest studiu. Manuscrisul fiind neterminat, Deleanu care lăsase spațiu în josul paginii pentru adăugarea notelor explicative de tot felul, n-a mai avut timp s-o facă. Astfel sîntem lipsiți de notița pe care în orice caz ar fi lăsat-o asupra metrului în care și-a scris poemul. Norocul face ca notița să figureze pe lîngă fragmentul din *Cîntecul lui Arghin* în cele două versiuni ale *Țiganiadei*. Cu ocazia analizei *Cîntecului lui Arghin*, am înfățișat toate situațiile metrice în care se poate găsi oricare vers din *Trei viteji*. Prin urmare și în *Trei viteji* intervin toate categoriile de erori detaliate cu ocazia analizei *Țiganiadei*, plus altele speciale.

Și aici, ca și în *Țiganiada*, poetul a scris pronumele personal cu forma plină *îi* pentru *-i* enclitic : pentru ce *dară îi* vindeți ca pe boi? (Tr. V. II, 49, 6), vers în care *dară îi* se citește corect *dară-i*, cezura urmînd imediat după *-i*. Faptul că Deleanu n-ar fi avut decît să înlocuiască pe *dară* cu varianta metrică *dar*, dacă ar fi ținut să pronunțe *îi* nu *i*, îl dovedește tocmai păstrarea lui *dară*. Cazul se întîlnește și în alte locuri din poem. Facem această observație referindu-ne la constatarea că atunci cînd se întîlnește un *-ă* cu *î-*, Deleanu preferă să elideze pe *-ă*, cînd vrea să elideze. La fel procedează cînd la cezură se întîlnește *fără* în situații similare. Deleanu scrie : *care îi* (Tr. V. II, 81, 6), *Anghelina îi* (Tr. V. III, 98, 2), *de femeie îi* (Tr. V., III, 9, 4) și citește peste tot pronumele enclitic nesilabic, deci și fără hiat. Un vers ca următorul dovedește că numai o bună ortografie poate fi un subsidiar prețios cititorului : „sau *pe elinica* care n-o înțăleg" (Tr. V., III, 17, 2). Astăzi, cititorul care nu cunoaște limba greacă, va pune pe cuvîntul *elinica* accent, probabil, pe silaba antepenultimă. Însă Deleanu, care în majoritatea cazurilor face să coincidă cele două accente — tonic și ritmic — în special la cezură, orice abatere fiind o stîngăcie de versificație, folosește aici cuvîntul cu accentul său propriu, pe *-a* final. Transcris așa cum se află, versul va tenta pe cititor să-l citească cu 6 silabe în primul hemistih, întrucît e vorba de un cuvînt cu accentul necunoscut pentru el și-l va accentua pe penultima silabă : *elinica*. Trebuie dar, ca *pe elinica* să fie unite cu lini-

oară, pentru ca în felul acesta hemistihul să revină la 5 silabe şi cititorul, care nu cunoaşte accentul cuvîntului, să fie constrîns să-l aplice involuntar corect, la fel ca în cazul perfectelor simple de mai sus, care se pot confunda cu prezentul sau cu prezentul istoric.

Comparaţie între versurile din Ţiganiada *— varianta I — şi aceleaşi versuri prelucrate pentru* Trei viteji

Am spus mai sus, în mai multe rînduri, că Deleanu scrie ambele variante ale *Ţiganiadei* în decasilab trohaic fără cezură, iar *Trei viteji* în dodecasilab, vers cu cezură la mijloc, fiecare hemistih, după cum se termină într-o silabă accentuată sau neaccentuată, putînd să aibă cinci sau respectiv şase silabe.

Deleanu are multe versuri din *Ţiganiada* — varianta I — transcrise în *Trei viteji* fără nici o modificare. Ar urma, după sistemul de ortografiere aplicat de editori, ca Deleanu să fi greşit aceste versuri sau în unul sau în celălalt manuscris. Nimic mai inexact. Iată :

ms. *Nu ştiu în ce chip aminte-ş adusă* (1, II, 9, 4)
Nu ştiu în ce chip aminte-şi adusă (Tr. v., I, 7, 4).

Inexact că ar greşi Deleanu, pentru că în fapt el citeşte deosebit. Numai cititorul va greşi cînd va compara acelaşi vers scris identic în ambele manuscrise. Dat fiind că *Trei viteji* nu are o notă în care să explice în ce metru a fost scris, cititorul, văzînd identitatea versului cu cel din *Ţiganiada*, îl va citi şi în *Trei viteji* în decasilab. Şi într-adevăr poate s-o facă, fără să forţeze nicidecum versificaţia, deşi restul versurilor din *Trei viteji*, în afară de unul sau altul ca cel citat mai sus, sînt de zece silabe, dar cu cezură după a cincea, de unsprezece silabe, cu cezură după a cincea, sau de douăsprezece silabe cu cezură după a şasea, nu în decasilab fără cezură ca în *Ţiganiada*. Cititorul va trebui să citească dar în primul caz, adică în *Ţiganiada* : *Nu ştiu-n ce chip aminte-ş adusă*, fără cezură, şi va obţine decasilabul pretins de poet, iar în *Trei viteji* chiar aşa cum a scris poetul, cu cezură însă după *chip* şi cu accent metric pe prima silabă a cuvîntului imediat următor : *aminte-şi*, adică vrem să atragem atenţia că *aminte-şi* introduce al doilea hemistih de şase silabe în ritm trohaic.

Dar intervenind în versurile *Ţiganiadei* pentru a le pregăti pe schema metrică a poemului *Trei viteji*, Deleanu nu-şi asigură numai cîştigarea silabelor care-i lipsesc, ci face în aşa fel ca să dispară eventuale imperfecţii ale versurilor din *Ţiganiada*. Iată un argument indiscutabil că Deleanu, atunci cînd priveaţă forţat de articol un cuvînt o face din

cerințe metrice, nu-l gîndește nearticulat. În toate aceste cazuri, mai ales cînd Deleanu însuși notează apostroful, trebuie să-l folosim și noi, cum de altfel a procedat și prof. Byck în cîteva cazuri din *Țiganiada* :

ms. *Că Negru Vodă început'le dede* (1, II, 15, 6)

$\breve{-} \cup | \breve{-} \cup | \breve{-} \cup | \breve{-} \cup | \breve{-} \cup$

are în *Trei viteji* o silabă în plus, silabă care e reprezentată tocmai de articolul pe care l-a îndepărtat din *Țiganiada* constrîns de metru :

Că Negru Vodă, începutul le dede (Tr. V., I, 13, 6).

$- \cup | - \cup | - \| \breve{-} \cup | \breve{-} \cup | \breve{-} \cup$

Alt exemplu cu substantivul la plural :

Pe crai străini din tron să ridice (1, II, 32, 6)

Pe craii străini din tron să ridice (Tr. V., II, 31, 6).

În alte cazuri, schimbă mecanic o conjuncție cu o altă conjuncție mai lungă cu o silabă :

„*Ci* mai vărtos că dintr-o domniță" (1, II, 12, 4)

„*Iară* mai vărtos că dintr-o domniță" (Tr. V., I, 10, 4).

În fiecare vers din *Trei viteji* Deleanu face în așa fel ca să-și asigure o silabă sau două în plus față de versul din *Țiganiada.*

Așadar, o analiză în detaliu a întinselor fragmente din *Țiganiada* — varianta I — prelucrate de Deleanu pentru *Trei viteji* interesează nu numai tehnica versificației poetului, ci și cercetarea limbii lui Deleanu. Se remarcă frecvența articolului *cel, cea* introdus parazitar în *Trei viteji* pentru a cîștiga versul rămas nemodificat în alte privințe, o silabă în plus. Cînd Cardaș vrea să analizeze limba poemului *Trei viteji,* scăpîndu-i complet din vedere metrul în care e scris, ajunge să nu-și mai explice anumite procedee de compoziție. Iată un citat ilustrativ : *Inversiunile sînt foarte numeroase și de multe ori, deși poetul le-ar fi putut evita cu ușurință, stăruie asupra lor. Exemple* : *Bine Solomon au zis înțăleptul. Acest vers a fost scris întăi (adică în prima variantă a Țiganiadei) în forma neinversată* : *Bine au zis Solomon înțeleptul dar s-a schimbat apoi în manuscris fără a fi cerut de rimă, în felul arătat*[1]. E limpede, așadar, că Gh. Cardaș nu a știut cum să citească versul nici în *Țiganiada,* nici în *Trei viteji.* Cum se citește? În *Țiganiada* cu linioară între *bine* și *au* fără hiat, fără cezură, ci numai zece silabe în serie, cu accent trohaic, adică :

Bine-au zis Solomon înțăleptul

$\breve{-} \cup | \breve{-} \cup | \breve{-} \cup | \breve{-} \cup | \breve{-} \cup$

iar în *Trei viteji* cu cezură după *Solomon,* constituind astfel un prim hemistih trohaic de cinci silabe, iar al doilea hemistih va rămîne constituit din șase silabe, adică :

---

[1]) Gh. Cardaș, *Trei viteji,* București, 1928, p. XI.

Bine Solomon au zis înțăleptul
– ∪ | – ∪ | – || – ∪ | – ∪ | – ∪

Este de la sine înțeles că Deleanu ar fi putut citi în unsprezece silabe versul chiar așa cum se află în *Țiganiada* dar cu prețul unui hiat între *bine* și *au* și cu cezură la mijlocul unui cuvînt, după prima silabă a cuvîntului *Solomon*, ceea ce ar fi atras două accente metrice consecutive, pe același cuvînt. Versul ar fi sunat evident urît, fără să fie propriu-zis incorect.

Mă întreb de ce se întîmplă ca ambii editori să greșească împreună. Scrie Cardaș greșit *cît* pentru *cîtu*, scrie și prof. Byck la fel, lipsind versul de o silabă :

ms. *Ea cîtu-l ochi cunoscu-l îndată* (Tr. V., III, 65,1).
Byck. *Ea cît l-ochi cunoscu-l îndată.*

Pe Cardaș nu-l mai citez, pentru că mutilează complet versul.-*u* - al lui Deleanu dintre *cît* și -*l* nu e un -*u* final al latiniștilor ci un *u* silabă interconsonantic. Dacă versul ar fi figurat și în prima variantă a *Țiganiadei*. e foarte probabil că Deleanu l-ar fi scris așa cum îl citește prof. Byck, în zece silabe. Încă un exemplu, în care dacă elimină fără sens Cardaș, pe *u*-, îl elimină și prof. Byck : ms. „La bătăi prin *tîrgu* de săptămînă" (Tr. V., II, 46,3). Cardaș : *tîrg* ; Byck : *tîrg*. E suficient să spunem că chiar numai metrul ar fi putut să le atragă atenția asupra : *tîrgu de săptămînă*, nu *tîrg de săptămînă*. Citit cum a fost editat, versul apare defect, hipometru, adăugînd o eroare de limbă, alteia metrice.

În *Țiganiada* se pot număra cu zecile versurile care apar cu o silabă în plus sau în minus, din pricina notației neatente a lui *iar* și *iară*, *dar* și *dară*, *atunci* și *atunce*, *păn* și *până* etc. Specificăm că nu trebuie intervenit în manuscris. Totuși nu trebuie nici să se confunde două lucruri care se deosebesc mult : un vers *gîndit imperfect* și un vers *notat greșit* de poet. Am totdeauna în vedere versuri identice în ambele variante, în afara cuvîntului care e scris bine într-una și greșit în alta (*iar* pentru *iară* etc.), sau cînd un cuvînt există în vers într-una din variante și a fost omis în cealaltă. Asemenea versuri care apar defecte în una sau alta din variante, se numără cu zecile, cum am mai spus, sau chiar în alt chip. Mă întreb ce justificare poate avea un vers greșit într-unul din manuscrise, pe ce motive putem să-l transcriem greșit, cînd absolut același vers, în absolut același context, figurează notat corect în celălalt manuscris. Dreptul de a se numi științific îl are numai adevărul, nu și eroarea neintenționată. Iată cîteva exemple numai : *fugiți care încotro poate* (2, VIII, 89, 1) transcris corect după manuscris de editori, va fi imputat de cititori lui Deleanu, dacă vor face elidarea necesară a lui -*i* ca avînd două silabe

mai puțin, ceea ce e adevărat. Dar nici lui Deleanu nu socotesc că este drept să-i fie imputat, întrucît versul apare în prima variantă astfel: ms. *Fugiți acu care încătro poate* (1, VIII, 87,1). Nu cred să nu intre printre sarcinile editorului corectarea sau indicarea cel puțin a unei scăpări a poetului, în manuscris. În exemplele care urmează, pentru a nu zăbovi cu citarea versurilor complete, vom da numai cuvintele omise din nebăgare de seamă sau greșit ortografiate în una din cele două variante ale *Țiganiadei* și care aduc prejudicii fie înțelegerii, fie perfecției versului. *Văzînd* (2, II, 19) în loc de *văzîndu-i* (1, III, 28); *arzători* (2, I, 84) în loc de *arzătorii* (1, I, 56); *fără* (2, VII, 92) pentru *făr* (1, IV, 54). În versul (2,VIII, 8, 2) s-a omis de către poet pronumele *sa* care figurează în versul (1, VIII, 8, 2); *în* (2, VIII, 43, 3) pentru *întru* (1, VIII, 43, 3) etc. Iată acum un vers care răstoarnă complet ideea pe care vrea s-o exprime poetul, dacă-l transcriem așa cum se află în manuscris și cum l-a editat prof. J. Byck. Citățm întreg contextul după ediția Byck:

„Mi-aduc aminte Bumbule, că odată
Răsturnași pe unul și mai tare
Decît Tandaler; iar astă dată
Tu numa că-ți vei face un mare
Nume, dar țigănia toată
Mulțămită-ți va da și plată" (2, XII, 79).

În această sextină corelația normală a cuvintelor nu poate fi decît: **tu nu numa** *că-ți vei face un mare nume, dar* ... Acest vers apare transcris în ediția Cardaș: „*Tu* [*nu*] *numa* că-ți vei face un mare nume ..." și nu credem de loc că ar fi greșită, neștiințifică, permisiunea pe care și-a luat-o editorul de a interveni aici, unde înțelesul o cere neapărat. Nu putem să nu-i recunoaștem meritul lui Cardaș pentru această intervenție și să-l bănuim că ar fi consultat manuscrisul primei variante, fiindcă greșelile din alte versuri, pe care le-ar fi îndreptat ușor, comparînd cele două manuscrise, greșeli pe care le-a lăsat nesoluționate, dovedesc indiscutabil că nu a intenționat să se servească de manuscrisul prim al *Țiganiadei*. Respingînd intervenția lui Cardaș, fără să consulte versul în varianta întîi, prof. J. Byck a făcut să figureze în ediție un vers greșit, în contradicție cu contextul. Iată versul în prima variantă: ms. „*Tu nu numai* că-ți vei face un mare" (1, XII, 93, 4).

Cine își mai închipuie dar că simpla copiere a unui manuscris — cel puțin în cazul lui Deleanu — reprezintă singurul criteriu de editare științifică, cred că se înșală.

În *Notă asupra ediției* [1], editorul J. Byck spune pe drept cuvînt: *Nu se poate totuși vorbi despre editarea științifică în trecut a operei lui*

[1]) *Op. cit.*, p. 59.

Budai-Deleanu ... Chiar cele două ediții ale lui Gh. Cardaș, care cuprind textul integral, nu au respectat voința autorului. În amîndouă mișună erorile de transcriere, ceea ce duce pe de o parte la neînțelegerea a foarte multe pasagii din operă, pe de altă parte la o deformare a imaginii autorului. În continuarea notiței se prezintă o listă de lecturi eronate ale lui Cardaș. Ar rezulta din cele afirmate de prof. J. Byck că domnia-sa a respectat voința autorului. Dar voința autorului nu poate să se confunde cu litera manuscrisului, întrucît nu e vorba numai de o transcripție dintr-un alfabet într-altul, treabă care n-ar pretinde prezența unui filolog specialist în limba romînă veche, ci ar putea fi făcută de oricine cunoaște slovele și literele.

Cînd există două manuscrise pentru *același vers*, în *același context*, poate cumva manuscrisul greșit să reprezinte voința autorului? Dar chiar dacă același vers ar fi greșit în ambele manuscrise, înseamnă că el reprezintă cumva voința autorului? Dar dacă mai punem la socoteală că avem de-a face în cazul nostru cu un poet care ortografia altfel decît noi și nici cel puțin nu era consecvent cu sine, care mai este voința autorului? Datoria editorului era de a căuta mijloacele prin care să se ajungă la descoperirea voinței autorului și avea la îndemînă mijloace multiple, mii de versuri transcrise dintr-o variantă în alta — uneori ortografia schimbată, spre norocul rar al editorului — și în al doilea rînd aceleași versuri, constrînse să se încadreze într-o schemă invariabilă anunțată de însuși poetul. Dar chiar dacă n-ar fi existat două variante ale *Țiganiadei* totuși nu era prea greu pentru editori să interpreteze ortografia neconsecventă a poetului și — în limitele impuse de tact, finețe și multă prudență — să verifice, cu ajutorul metrului, concluziile la care ar fi ajuns asupra sistemului lui ortografic al poetului. Ar fi urmat o înlocuire a ortografiei lui Deleanu cu actualul sistem de ortografie, după care fiecare vers ar fi reapărut în toată prospețimea în care l-a gîndit și l-a simțit poetul. Deleanu nu ne-ar mai părea așa de îndepărtat și greoi. Sub pretext de editare științifică, ni s-a prezentat însă un text lipsit de semnele ortografice cuvenite. Efectul unei ortografieri a *Țiganiadei* din care să rezulte lectura obligatorie în decasilab, nu va întîrzia să apară imediat ce se va decide vreun editor s-o facă. Și mijloacele de a o face *fără să schimbe o singură literă*, umai prin confruntarea variantelor și folosirea corectă a semnelor de ortografie, stau la îndemîna editorului. Să urmărim același cuvînt în mai multe locuri din opera lui Deleanu, scris de mîna lui Deleanu însuși: ms. *Turci lovind pe muscali cu călărimea lor i-au înfrînt*[1]. Fraza de mai sus e un exemplu dat de Deleanu pentru folosirea greșită a lui *lor* pentru *sa*. Men-

[1] I. Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii romînești*, partea I, ms. B. A. R.P.R. 2425, fila 101.

ționez că nu e vorba de un fragment de frază ci *Turci* (nearticulat) este subiectul.

ms. *Turcii acum foarte aproape sosisă* (1, VII, 46, 2)
Turci acu foarte aproape sosisă (2, V, 59, 2).

În acest caz prof. Byck lasă subiectul nearticulat, copiind manuscrisul.

Ms. „Ca doară *Turcii* să nu ne taie" (1, III, 31, 3)
„Ca doară *Turci* să nu ne taie" (2, II, 22, 3).

În acest caz prof. Byck nu mai e consecvent cu sine: pune *Turcii* în ciuda manuscrisului: *Turci*. Ne întrebăm de ce nu a corectat și în exemplul de mai sus?

Ms. „Lature *Turcii* taie și pradă" (1, III, 28, 5)
„Lature *Turci* taie și pradă" (2, II, 19, 5).

Și aici prof. Byck transcrie *Turcii* pentru *Turci*. În schimb, în subsolul redactat în proză copiază manuscrisul: „*Turci* încă n-au sfială" (ed. Byck, p. 372).

Rezultă dar, inconsecvența flagrantă a lui Deleanu, inconsecvența flagrantă a editorului în copierea manuscrisului, ediția pierzîndu-și și valoarea de copie fidelă a originalului, fapt care i-ar da posibilitatea cititorului să facă singur supozițiile care cădeau în sarcina editorului.

Ca să nu creadă cumva cititorul că în ediția Byck avem a face cu greșeli mai mult sau mai puțin grave, care nu o afectează însă în ansamblu, să luăm un alt exemplu concludent. Deleanu nu notează niciodată trei *i* consecutiv.

În cazul că un cuvînt articulat ca *ochii* este urmat de pronumele enclitic *-i*, îl scrie la fel cum scrie cuvîntul articulat lipsit de pronume. Se întîmplă însă să păstreze pronumele la forma plină. Astfel versul: Ms. „Sfîrcului cît *ochi* îi scînteiară" (1, XII, 57, 6), apare în același context, modificat în primul hemistih, modificare ce nu afectează numărul de silabe al fragmentului de vers care ne interesează, cu pronumele notat enclitic, astfel: Ms. „Cît să învîrti *ș'ochii* scînteiară" (2, XII, 23, 6). *Ochi îi scînteiară* nu cred să se fi pronunțat vreodată pe undeva. Deleanu a scris așa în primul manuscris și apoi a corectat ortografia în al doilea. De asemenea, versul: „Lui Iosafat *ochii* scînteiază" (2, VIII, 98, 1), cred că e ortografiat greșit de editor. Aici avem a face nu numai cu cuvîntul articulat, ci cu cuvîntul articulat însoțit de pronumele enclitic *-i*. Iată un alt exemplu care dovedește aceeași ezitare ortografică la Deleanu.

Ms. „Cu *ochi afundați, barbă* sperlită" (1, X, 40, 2)
„Cu *ochii* afundați, *barbă* sperlită" (2, VIII, 111, 2).

Ambii editori scriu *barba*. Cardaș din neglijență și din atracție după *ochii*, probabil; iar prof. Byck, nu-mi explic de ce îi repetă eroarea (în eventualitatea că nu-i o greșeală de tipar).

Iată două versuri din *Ţiganiada* — varianta I — care au trecut intacte în *Trei viteji* nu pentru că au tot zece silabe, ca ori care alte versuri din *Ţiganiada*, ci pentru că sînt scrise în alt metru şi anume, tocmai în metrul poemului *Trei viteji*, realizînd zece silabe, e drept, dar într-un vers format din doi trimetri trohaici cu catalexis la cezură :

ms. *Mestecat era trandafir cu crin*
Iar ochii lucea ca cerul senin (1, V, 28, 5—6) şi (Tr. V., I, 108, 5—6)

Corect este *ochii-i lucea* .

Alte exemple de privare de articol pe care o consider pur grafică şi n-are ce căuta în text cînd acelaşi exemplu în aceeaşi situaţie, sau altul analog, apare corect articulat : *ochi îl* (2, VIII, 22), *ochi învoalsă* (Tr. V., I, 75), *ochi aruncă* (Tr. V., I, 85), pentru cuvîntul articulat etc. Aşa cum se află editată *Ţiganiada* nu are nici meritul unei fotocopii. Apoi, *Ţiganiada* nu e o inscripţie sau un papirus, iar cititorii nu sînt specialişti în ortografia poetului. Pe ce temei ştiinţific se poate oferi cititorului un vers ca următorul : *Cît glasul sună, voinic ochi întoarsă* (2, III, 40, 1) în care subiectul şi complementul direct apar nearticulate? Oare numai pentru că aşa se află în manuscris? E simplistă o asemenea concepţie şi lipsită de adevăr. Am văzut că la întîlnirea dintre *-u* şi o vocală următoare (aci *o*), Deleanu sau elidează pe *u*, sau nu elidează, ci citeşte în diftong : *cuò putere*. Vocalele fiind amîndouă labiale, articulaţia lor consecutivă e dificilă şi în acest caz Deleanu elidează pe *u* din *voinicu*. În privinţa articolului complementului, întîmplător am analizat acelaşi cuvînt mai pe larg (*ochii*), şi am constatat dînd multe exemple (nu toate cîte există), că Deleanu notează indiferent *ochi* sau *ochii*, pentru cuvîntul articulat. Am mai văzut că dacă e urmat de *î-* nu elidează pe *î-*, ci mai de grabă priveaţă de articol cuvîntul. Dar acelaşi vers apare notat în aceeaşi sextină, în acelaşi cîntec în prima variantă : ms. „Cît graiul sună, voinic *ochii* întoarse" (1, III, 42, 1) şi simpla comparaţie a versului în cele două variante ar fi trebuit să facă pe editor să mediteze la obligaţia de a corecta, cu argumente interne, în : *ochii*. Dar dacă acelaşi vers apare în *Trei viteji* : „Cît glasul sună voinicu *ochii întoarsă*" (Tr. V., II, 112, 1), de ce editorul a îndepărtat articolul? Ca să fie consecvent cu *voinic* din *Ţiganiada* în care n-ar fi greşit dacă ar fi consultat în prealabil şi *Trei viteji*? Dar indiferent de cum a scris, Deleanu în cele trei locuri pronunţă versul : „Cît glasul (graiul) sună, *voinicu-ochii-ntoarsă* (*-e*)", iar de scris propunea să-l scrie în noua sa ortografie : *quato glasul sunae voinicu oclii intoarsae* [1].

[1] Ms. B. A.R.P.R., nr. 2427, *Trei viteji*, fila 95.

Cum va fi citit, de pildă, alt vers? : *Nasu îi fumă și ochi-i scînteiară* (2, XII, 71, 1). Va ști oare cititorul că Deleanu scria *nasu îi*, pentru că nu se decisese să scrie peste tot *nasu-i*? (am văzut exemple în același vers în ambele chipuri : *trupu-i* și *trupu îi* și *trup îi*). Va ști în al doilea rînd să citească și *ochi-i* bisilabic, adică să elideze pe *i* din conjuncția *și*? și în fine, în viteza lecturii va ritma corect :

Nasu-i fumă și-ochi-i scînteiară?

Dar același vers, în prima variantă a *Țiganiadei* scris : ms. *Nasu îi fumă, ochi îi scînteiară* (1, XII, 83, 1) va fi citit identic cu primul? Exemple ca acestea abundă și lectura devine imposibilă.

Despre metoda de lucru folosită în ediția J. Byck

Din întreg cursul lucrării a rezultat, cred, limpede că ceea ce m-a interesat nu a fost să caut greșeli de lectură a celor două ediții pe care le-am avut în vedere. Dacă am făcut-o totuși unde și unde, a fost numai atunci cînd versul care-mi trebuia spre exemplificare a fost greșit citit de vreunul sau de ambii editori, tocmai la cuvîntul care constituia interesul demonstrației. De altfel, deși consider că lectura corectă este o primă datorie a editorului, o consider o datorie elementară, nu o dovadă de muncă științifică, întrucît presupune doar aplicație și răbdare, nu o specializare. Comparate cele două ediții, rezultatul este la drept vorbind, în favoarea ediției Byck, cum de altfel e și natural să fie. Prof. Byck a dat o lungă listă de erori, în nota asupra ediției, care descalifică pe Cardaș. E totuși de mirare cum de au trecut unele greșeli din ediția Cardaș în ediția Byck, greșeli care pun problema modului de lucru folosit în această ultimă ediție. Dăm un singur exemplu în care eroarea de lectură a trecut limitele unei simple lecturi greșite și a început să facă carieră în critica literară. Citățm întreg contextul :

„Însă nu știu cum, totdeauna pare
Că mintea bună fu cu sărăcia
Prietenă, iară tîmpa dezmierdare
Cu bogătatea și cu *boieria*"
(ed. Byck, *Trei viteji*, III, 22, 1—4).

Ultimul vers din acest citat apare în manuscris astfel : ms. „Cu bogătatea și cu *buiecia*". Deleanu întrebuințează în opera sa : *buiecind*, *buiac*, *buiecie*. *Buiecie* are sensul de țicneală, iar *buiac* e unul care și-a ieșit din minți, tocmai cazul personajului cu pricina pentru care face Deleanu considerațiile de mai sus, din cele patru versuri. Întrucît contextul a părut criticului literar, I. Oană că se pretează la considerații asupra opiniei poetului

despre clasele sociale, vom da un citat mai lung ca să arătăm cum un singur cuvînt citit greșit poate răsturna complet o problemă de interpretare : *Pornirea nesăbuită cu care Ișloc, atunci cînd crede că a sosit momentul, își aruncă în luptă toate forțele (în fond întreaga sa neputință), izvorăște din „nebunia lui". Comportarea lui iscă rîsul cititorilor, personajul fiind total compromis ca om. Dar aici nu avem a face pur și simplu cu descrierea unui smintit. „Sminteala" lui Beșcherec, ca și a celorlalți doi „viteji", pune în lumină trăsăturile negative ale personajului ca reprezentant tipic al nobilimii feudale, slujește deci intenția satirică a scriitorului. Faptul acesta este pe deplin confirmat de următoarea observație a poetului :*

„Nu știu cum totdeauna pare
Că mintea bună fu cu sărăcia
Prietenă, iară tîmpa dezmierdare
Cu bogătatea și cu *boieria*".

Așadar Budai Deleanu își definește personajele pe criterii nu patologice ci sociale. El însuși pomenește încă de la început că Ișloc „în toate altele", — adică în afara ridicolei porniri „vitejești" — era „cuminte", deci normal. In unele împrejurări, el numai se comportă ca un smintit dar atitudinea sa, dezbrăcată de ridicol, este tot atît de caracteristică nemeșului.

Întreg acest comentariu este răsturnat prin simpla corectare a lecturii *boieria* în *buiecia*. Istoricul literar a trecut la generalizări pe baza unui singur citat, citit greșit de editor. Am dat citatul ca să pun sub semnul întrebării metoda de lucru a editorului. Ținînd seama de faptele discutate pînă aici mi se pare inexactă o apreciere superlativă ca : ... *o ediție admirabil îngrijită de prof. J. Byck ... osteneala transcriitorului, atît de lăudabilă și de binevenită* [1].

La fel de inexacte mi se par și afirmațiile prof. G. Istrate că *Avem, în sfîrșit, o ediție a „Țiganiadei" pe care putem conta, în care intențiile autorului nu mai sînt falsificate* [2]. *Avem textul, pe care, cu mici retușări l-ar fi publicat autorul însuși* [3]. Aceste aprecieri, izvorîte din necunoașterea realității sînt cu atît mai greu de admis, cu cît vin din partea unui lingvist.

---

[1] Paul Cornea, *„Viața Romînească"*, 1958, nr. II, p. 102.
[2] G. Istrate, *O nouă ediție a Țiganiadei*, în *„Limba romînă,"* 1954, nr. 2, p. 43.
[3] *Ibidem.*

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

UNELE OBSERVAŢII CU PRIVIRE LA VALOAREA SEMANTICĂ A PREFIXULUI *NE-*

DE

C. OTOBÎCU

Observaţiile pe care le voi face în cursul acestui articol au fost determinate de lectura unei lucrări a lui Ioan Guţia despre evoluţia şi structura compuselor negative romîneşti [1], în care se fac exerciţii pentru a demonstra amestecul *transcendenţei* în evoluţia limbii.

Partea cea mai amplă a lucrării lui Ioan Guţia este consacrată evoluţiei semantice a compuselor cu prefixul *ne-*. El constată că în textele vechi există un mare număr de compuse cu acest prefix. Referindu-se la *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron-Vodă* (1359—1595), Ioan Guţia arată că, în afară de cîteva cazuri, *ne-* este folosit mai degrabă ca pseudo-prefix, decît ca un prefix adevărat. El are adică sensul negaţiei *nu*, fiind echivalent cu negaţia latinească *non*. Acest sens este obiectiv şi funcţional, adică nu este însoţit de nici o nuanţă afectivă: *neînsemnată* înseamnă „neînregistrată" (astăzi „lipsită de valoare, lipsită de importanţă"); *nesocotiţi* înseamnă „nepuşi la socoteală" (astăzi „impulsivi", „proşti") etc.

Sens „potenţial" au numai cîteva cuvinte: „iuţimea tătarilor *neoprită*", adică iuţime care nu se poate stăvili, de neoprit etc.

În limba modernă, prefixul negativ *ne-* face ca unele cuvinte, cu care a intrat în compunere, să capete o evoluţie semantică particulară. Este vorba de adjective ca: *bun*, care compus cu *ne-* a dat *nebun*, cuvînt care de la sensul de „rău" a ajuns la sensul de „alienat", „dement"; *tare* a dat *nătărău*, nu cu sensul de „debil", ci de „imbecil"; *curat* a dat

[1] Vezi Ioan Guţia, *Évolution et structure des composés négatifs roumains*, în *Orbis, Bulletin International de Documentation Linguistique*, tom. VI, nr. 1 şi 2, 1957, p. 157—167, 486—496.

necurat, nu cu sensul de „murdar", ci de „demon" [1] etc. În aceste exemple semnificația cuvîntului depășește sensibil forma negativă. Ioan Guția explică această evoluție printr-o așa-zisă psihologie a negației, prin tendința de a da negației o funcțiune care ține de „ființă", adică o funcțiune „ontologică". Negația, în general, este foarte influențată de emoție. Negînd, se exagerează întotdeauna, spune el.

Altă serie de adjective, provenite din participiul trecut, au căpătat o semnificație „idealizantă". Astfel, participiul trecut *spus*, compus cu prefixul *ne-* (*nespus*), nu înseamnă „neexprimat", ci „inexprimabil". La fel *nepătruns* a ajuns să însemne „impenetrabil", *neînțeles* „ininteligibil" etc.

În sensul acestor cuvinte, susține Ioan Guția, elementul intelectual, adică noțiunea pură, este dominat de elementul afectiv care arată reacția vorbitorului față de noțiunea respectivă. Astfel, în loc de „neexprimat", *nespus* înseamnă „ceea ce omul nu poate exprima". „În semnificația sa [a cuvîntului *nespus*] deși vagă — spune autorul — rămîne tot timpul prezent și latent sentimentul confuz al inefabilului" (p. 163). Pentru a putea explica această evoluție semantică, Ioan Guția ne avertizează că nu trebuie să ne folosim de gîndirea logică, ci să căutăm să deducem de aici [adică din această evoluție semantică] modul de a gîndi propriu acestei reprezentări. Și, într-adevăr, explicația care urmează este demnă de cei care substituie gîndirii logice reprezentarea, de cei care n-au ajuns încă la gîndirea logică, la înțelegerea esenței fenomenelor: „*Nespus* înseamnă, în mod obiectiv, „neexprimat", numai că se înțelege imediat că ceva este neexprimat nu din cauza voinței noastre, ci din cauza unei realități care ne scapă. Se vede într-o oarecare măsură prezența unei forțe exterioare, transcendența. În realitate este un fel de aprehensiune confuză de sine însuși, care demonstrează că se simte în individ prezența unei forțe superioare, ceva ce nu este în puterea noastră, ceva impenetrabil, dar care totuși există o dată cu noi. În fața acestei experiențe, omul se predă, capitulează. Astfel limba proclamă iraționalul de care sînt dominate simțirea și gîndirea omului. Este vorba de o dezindividualizare, de o descompunere a omului în determinism. *Nespus* este ceva impersonal și perfect pasiv, în fața căruia omul rămîne un martor neputincios, pentru că e vorba de o realitate care scapă voinței lui, este o fatalitate ... *Nespus* apare transpus și învăluit într-un complex emoțional, în care fenomenul intelectual dispare și totul devine vag și estompat" (p. 163).

După această explicație, care rezistă în fața gîndirii logice tot atît de mult cît rezistă baloanele de săpun la presiunea atmosferică, autorul mai face unele constatări de aceeași natură. Una dintre acestea este

[1] I. Guția spune „démoniaque". Este probabil o scăpare.

că „toate cuvintele care se încadrează în aceeași categorie cu *nespus* au devenit spirituale... Cuvintele sînt dezorientate, nelimitate sau magnetizate prin adăugarea lui *nespus*, *negrăit*, *neprețuit*, *nemărginit*, *necuprins*, *nepătruns*, *nesfîrșit* etc. care conțin destul vag, necondiționat și dinamism pentru a genera (*actuer*) o impresie. Deși vagi, aceste adjective sînt intense și au o rezonanță particulară în conștiința noastră... sensul lor exprimă structura noastră, situația noastră în lume" (p. 164). „Aceste compuse demonstrează fuga spre irațional și spre transcendență" (p. 166). Ioan Guția este însă optimist. La sfîrșitul acestei meditații sumbre, el întrevede o perspectivă luminoasă. Se poate considera că, cel puțin metodologic, a urmat procedeul basmului popular, în care, după ce balaurul face atîta rău omenirii, apare Făt-Frumos și-l răpune. Astfel, în a doua parte a lucrării [1] sale, Ioan Guția întrevede posibilitatea „de a salva gîndirea de sclavajul cuvintelor" (p. 488). El constată că „folosirea actuală a prefixului negativ *ne-* constituie o vie reacție împotriva subiectivității pe care i-o imprimase (prin limba vorbită) secolul trecut" (p. 488). „Numeroase compuse vechi redevin obiective. Se încearcă a se neutraliza orice valoare intensivă, pentru a se ajunge la un sens rațional și funcțional" (p. 488). Este vorba de o „reabilitare" a compuselor negative (p. 490).

Pentru a ilustra această teorie, Ioan Guția găsește un exemplu în adjectivul *nevoit*, care a fost readus, chipurile, la sensul lui original și neutru, lipsit de valoarea afectivă, adică la sensul „fără voie, involuntar". Un exemplu însă de folosire cu adevărat neutră și funcțională a compuselor negative află Ioan Guția în citatul : „Omul este mai întîi o ființă, în care animalitatea poate avea proporții foarte depline, *nescăzute*, dar în același timp omul e o ființă, care încapsulează această animalitate și o pune în slujba unei întregi rînduieli, care este cu totul altceva decît rînduiala animalică" (L. Blaga, *Artă și valoare*, p. 23).

Pentru a da mai multă greutate lucrării sale, Ioan Guția o așază, chipurile, pe un fundament „filozofic" : „gîndirea modernă — spune el — combate primatul judecății afirmative și acordă negației rolul cel mai important în cunoaștere" (p. 486). Din cauza lipsei altor surse bibliografice pe care să-și sprijine afirmația, Ioan Guția recurge direct la Hegel, cerînd ajutorul cunoscutei *triade*, teză-antiteză-sinteză : „ideea A coexistă în mod necesar cu negația sa non-A, care negîndu-se la rîndul său (negarea negației) suscită o idee nouă și mai apropiată de adevăr" (p. 486). Iar pentru a ne convinge cît de mult ne apropie negația de adevăr, Ioan Guția folosește un citat din Lucian Blaga : „în afară de credința în zei mai există și un al doilea factor care joacă un rol *nu lipsit* de interes în religiozitatea greacă

[1] Vezi, *Évolution et structure des composés négatifs roumains* (Seconde partie), în *Orbis, Bulletin International de Documentation Linguistique*, tom VI, nr. 2, 1957, p. 486—496.

și anume credința în fatum, în moira" (*Religie și spirit*, p. 98). Absurditatea observațiilor lui Ioan Guția este evidentă. Judecata negativă nu poate să dețină primatul asupra judecății afirmative, în ce privește valoarea cognitivă. Unii filozofi și logicieni idealiști susțin chiar că ea este lipsită de orice valoare cognitivă[1]. Discutînd această idee într-un studiu recent despre rolul judecății negative în cunoașterea realității obiective[2], G. Öffenberger a arătat că judecățile negative nu sînt lipsite total de valoare cognitivă, întrucît ele reflectă prin intermediul unei judecăți afirmative o unitate dialectică obiectivă între individual și general[3]. „Ne-am străduit să arătăm — spune Öffenberger în concluzia lucării citate — că în cazul cînd un anumit raport dintre individual și general este negat, aceasta nu înseamnă nicidecum că judecata negativă nu oglindește *nici un raport* dintre subiect și predicat, dintre individual și general. E un fapt că judecata negativă nu oglindește direct acest raport, ci indirect, prin intermediul judecății afirmative, dar aceasta nu înseamnă că judecata negativă nu are nici o valoare cognitivă, ci doar faptul că ea este o judecată mai „slabă" (Aristotel) decît judecata afirmativă"[4]. În ce privește raportul dintre judecata afirmativă și cea negativă, din punctul de vedere al rolului pe care îl joacă în procesul de cunoaștere, tot Öffenberger a arătat, în mod just, că pe măsură ce se trece de la judecățile cu putere cognitivă mai mică la judecățile cu putere cognitivă mai mare, numărul judecăților cu formă negativă scade : „Dacă la nivelul judecății de exigență, datorită legăturii neîntemeiate, deci datorită raportului accidental dintre S[ubiect] și P[redicat], putem avea o infinitate de judecăți negative, la nivelul reflexiv, numărul judecăților negative reflexive posibile scade din ce în ce mai mult, iar, deja la nivelul de necesitate, ne este foarte greu să găsim judecăți de necesitate și în același timp negative, pentru că raportul dintre subiect și predicat este necesar și nu poate fi negat atît de ușor ca raportul dintre subiect și predicat la nivelul existențial unde acest raport a fost doar accidental"[5].

Ideea lui Ioan Guția despre primatul judecății negative asupra celei afirmative este deci lipsită de orice temei. Iar strădania de a-i pune la bază teza „negării negației" a lui Hegel demonstrează o înțelegere cu totul eronată a lucrurilor. „Negarea negației" nu are nici la Hegel vreo legătură cu negația lingvistică. Această noțiune, prin ceea ce are rațional,

---

[1] Vezi A. Pfänder, *Logik*, Halle, Ed. Niemeyer, 1929, p. 95; Windelband, *Präludien*, Tübingen, Ed. Mohr, 1907, p. 52—57; Bergson, *Évolution créatrice*, Ed. F. Alcan, 1934, p. 311—313. Vezi și critica acestei teorii și a celor înrudite cu ea la B. Fogarasi, *Az itélet voluntarisztikus elmélete*, în *Athenaeum*, 1950, nr. 1, p. 58—109.

[2] Vezi *Probleme de logică*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1956, p. 253—310.

[3] *Ibid.*, p. 254.

[4] G. Öffenberger, *lucr. cit.*, p. 295.

[5] Vezi G. Öffenberger, *lucr. cit.*, p. 267.

exprimă la Hegel „ideea despre mișcarea de la inferior la superior, de la simplu la complex" [1]. Preluînd acest sîmbure rațional, Engels a arătat că „în dialectică a nega nu înseamnă a spune pur și simplu nu, sau a declara un lucru ca inexistent, sau a-l distruge într-un fel oarecare. Încă Spinoza spune: *Omnis determinatio este negatio*, orice limitare sau determinare este în același timp o negație. În plus, felul negației este determinat aici în primul rînd, de natura generală și, în al doilea rînd, de natura specială a procesului. Nu trebuie numai să neg, ci trebuie să anulez la rîndul ei și negația. Prima negație trebuie s-o fac deci în așa fel, încît a doua să rămînă sau să devină posibilă. Cum? În funcție de natura specială a fiecărui caz în parte. Dacă macin un bob de orz sau dacă strivesc o insectă, am săvîrșit, ce-i drept, primul act, dar am făcut imposibilă îndeplinirea celui de-al doilea. Fiecare categorie de lucruri are, așadar, modul ei specific în care poate fi negată în așa fel ca să rezulte o dezvoltare, și tot așa fiecare categorie de reprezentări și de noțiuni. În calculul infinitezimal se neagă în alt mod decît la formarea puterilor pozitive din rădăcini negative. Lucrul acesta trebuie învățat ca oricare altul. Înarmat cu simpla cunoaștere a faptului că spicul de orz și calculul infinitezimal sînt supuse negării negației, nu pot nici să cultiv cu succes orz, nici să diferențiez sau să integrez, așa cum nu pot să cînt la vioară cunoscînd pur și simplu legile după care dimensiunile coardelor determină sunetele. — Este însă limpede că dintr-o negare a negației care constă în îndeletnicirea puerilă de a scrie și de a tăia alternativ pe *a*, sau de a susține alternativ despre un trandafir că este un trandafir și că nu este un trandafir, nu va rezulta nimic altceva decît stupiditatea aceluia care se ocupă cu asemenea procedee plicticoase [2]".

Se cuvine să insistăm puțin și asupra concepției filozofice care stă la baza lucrării lui Ioan Guția, pentru a arăta ce rol nefast joacă idealismul în știință [3]. Sensul „idealizant" pe care acesta îl surprinde în compuse de felul: *nespus*, *nepătruns*, *neînțeles* etc. are la bază deosebirea pe care o fac logicienii idealiști [4] între judecățile propriu-zise (Urteile) și judecățile apreciative (Beurteilungen): judecățile propriu-zise se referă la obiecte și deci reflectă realitatea, în timp ce judecățile apreciative constituie numai valorificarea subiectivă, adică acceptarea sau respingerea calității pe care predicatul o atribuie subiectului [5]. O aplicare a acestei concepții la descrierea judecății negative găsim în lucrarea lui Bergson, *Évolution*

---

[1] Vezi *Mic dicționar filozofic*, Ed. de stat pentru literatură politică, 1954, p. 469.

[2] Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, ed. a III-a, p. 159—160.

[3] Articolul lui Ioan Guția confirmă pe deplin ideea lui Lenin care a arătat că idealismul duce într-un fel sau altul la ideea de dumnezeu. Vezi *Caiete filozofice*, ed. rusă, p. 330.

[4] În special neokantienii; Windelband, *lucr. cit.* și Rickert, *Der Gegenstand der Erkenntnis*, Tübingen, Ed. Mohr, 1921.

[5] Pentru critica acestei concepții vezi G. Öffenberger, *lucr. cit.*

créatrice (Ed. F. Alcan, 1934, p. 311) : „... dacă afirmația este un act al inteligenței pure, în negație intră un element extra-intelectual și desigur datorită penetrației acestui element străin are negația caracterul său specific", adică „negația nu este decît o atitudine luată de spirit față de o afirmație eventuală". Înrudirea, dacă nu identitatea, concepției lui Guția cu a lui Bergson este evidentă : „în sensul acestor cuvinte [*nespus, necuprins* etc.] — susține Ioan Guția — elementul intelectual, adică noțiunea pură, este dominat de elementul afectiv, care arată reacția vorbitorului față de noțiunea respectivă" (p. 162). Și ca orice drept-credincios, Ioan Guția aduce jertfă pe altarul lui dumnezeu rodul străduaniei sale, susținînd că ideea exprimată mai sus „demonstrează că se simte în individ prezența unei forțe superioare, ceva ce nu este în puterea noastră, ceva impenetrabil, dar care totuși există o dată cu noi. În fața acestei experiențe omul se predă, capitulează" [„Capetele voastre domnului să le plecați"] „Astfel limba proclamă iraționalul de care sînt dominate simțirea și gîndirea omului" (p. 163).

Să vedem acum dacă într-adevăr compuse negative ca : *nespus, nepătruns, neînțeles* etc. constituie o dovadă că „limba proclamă iraționalul" și, prin urmare, dacă este nevoie de o „reabilitare" a lor, pentru „a elibera gîndirea de sclavajul cuvintelor", sau dacă nu cumva avem a face cu o evoluție semantică normală, cu sensuri de care limba are absolută nevoie.

Ioan Guția pornește de la premisa, pe care o consider falsă, că prefixul *ne-*, în mod normal, „are sensul negației *nu*" (p. 164). El susține chiar că în limba contemporană „prefixul negativ *ne-* rivalizează cu negația *nu*, asupra căreia are avantajul de a se uni cu cuvîntul pe care-l neagă" (p. 487). Această idee se întemeiază pe afirmația discutabilă că în limba contemporană construcției negative „rezultatele de azi *nu sînt valabile*" i se preferă construcția „rezultatele de azi sînt *nevalabile*" sau „*nevalabile* rezultatele de azi". După părerea mea, prefixul *ne-*, cînd intră în compunere cu adjective, cu locuțiuni adverbiale, cu substantive etc. nu este identic în ce privește sensul cu negația *nu* [1]. Un prim argument în sprijinul acestei idei îl constituie faptul că, pe plan logic, *ne-* exprimă o judecată *contrarie*, spre deosebire de *nu* care exprimă una *contradictorie*. Propoziția *Ion nu e căsătorit* exprimă o judecată contradictorie, față de *Ion e căsătorit*, adică neagă subiectului (*Ion*) calitatea de a fi căsătorit, și nimic mai mult. În timp ce propoziția *Ion e necăsătorit* exprimă o judecată *contrarie* față de *Ion e căsătorit*, adică nu numai că neagă subiectului (*Ion*) calitatea de a fi căsătorit, ci îi și atribuie, în același timp, calitatea *contrarie*, *opusă*.

---

[1] Vezi Aristotel, *Analitica primă*, I, cap. 42, 51 b, 52 a.

Dacă *ne-*, din *necăsătorit*, ar însemna negarea adjectivului *căsătorit*, cînd zicem *Ion nu este necăsătorit* ar însemna să-i negăm subiectului o calitate pe care nu o are, ceea ce, bineînțeles, ar fi absurd. „Negarea" unui adjectiv (*necăsătorit*) nu înseamnă separarea lui de subiect, așa cum face propoziția negativă (*Ion nu e căsătorit*), ci atribuirea lui în sens opus. Faptul este evident. Cu *ne-* formăm un adjectiv nou, pe care îl atribuim subiectului, în timp ce cu *nu*, nu formăm nimic nou. Cu el doar negăm.

Deosebirea între *nu* și *ne-* se vede și din faptul că propoziția *Ion nu e căsătorit* este negativă, în timp ce propoziția *Ion e necăsătorit* este afirmativă. Prefixul *ne-* neagă într-un mod specific, și anume atribuindu-i subiectului calitatea opusă aceleia denumită de adjectivul cu care se compune (*căsătorit—necăsătorit*).

Faptul că în unele limbi, printre care și limba romînă, în cele mai multe cazuri, *contrarietatea* nu se exprimă numai afirmînd faptul contrar (ca în exemplul *Ion este urît*), ci totodată negînd judecata de la care s-a pornit (ca în exemplul *Ion e necăsătorit*), nu trebuie să ne facă să identificăm valoarea indicelui contrarietății (*ne-*) cu aceea a indicelui negației (*nu*). Existența unui indice al contrarietății este pentru limbă un element foarte prețios. El oferă posibilitatea de a forma fără nici o dificultate adjectivul cu valoare opusă al fiecărui adjectiv pozitiv. Limbile care nu posedă un astfel de indice au nevoie de cuvinte diferite pentru a exprima opusul adjectivelor pozitive. (Dau două exemple dintre puținele cazuri care se întîlnesc în limba romînă : *urît* opusul lui *frumos*, *rău* opusul lui *bun*) [1].

Prin explicația dată aici considerăm lămurit faptul că prefixul *ne-*, intrînd în compunere cu adjectivele, nu are rolul de a nega pur și simplu conținutul acestora, ci de a da naștere unor adjective noi, opuse ca valoare. Așa se și explică de ce, în mod normal, *ne-* intră în compunere numai cu adjectivele care nu au în limbă un opus sub forma unui cuvînt diferit [2] : *căsătorit—necăsătorit*, *cinstit—necinstit*, *cunoscut—necunoscut* etc., dar nu și *frumos—nefrumos*, *mare—nemare* [3] etc., pentru că opusele acestora din urmă se exprimă prin cuvintele diferite : *urît*, *mic* etc.

Altă dovadă că *ne-*, alipit la adjective, are rolul, în primul rînd, nu de a nega conținutul acestora, ci de a forma adjective noi, opuse ca semnificație, o găsim și în faptul că adjectivele care denumesc însușiri ce nu au un opus precis (*roșu*, *alb* etc.) nu se compun cu *ne-* decît în mod cu totul artificial, cum se va vedea mai jos.

---

[1] Pentru diversele moduri de a forma expresii antonime vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 129—133.

[2] În puținele cazuri în care *ne-* se compune cu adjective al căror opus este exprimat printr-un cuvînt diferit, ia naștere un cuvînt nou, care are alt sens decît opusul adjectivului la care s-a adăugat particula *ne-* : *bun—nebun*.

[3] Excepție fac adjectivele de tipul *urît*, *rău* etc., dar care sînt foarte puține la număr.

Am arătat mai înainte că în limba romînă contrarietatea nu se exprimă independent de negație. Afirmația nu trebuie luată însă în mod absolut, întrucît cele două elemente nu se află totdeauna pe același plan. Iar aceasta este o dovadă în plus că *ne-* nu are aceeași valoare cu *nu*. De exemplu, adjectivul *necinstit* în propoziția *Ion e necinstit*, exprimă în aceeași măsură negarea unei calități (*Ion nu e cinstit*) ca și contrariul, opusul acestei calități (*necinstit*). În acest caz negația și contrarietatea stau pe același plan, adică sînt simțite în aceeași măsură. Aceasta se întîmplă în special atunci cînd compusele adjectivale cu *ne-* sînt nume predicative; în cazul cînd sînt atribute, negația trece pe planul al doilea. În propoziția *Omul necinstit trebuie disprețuit*, adjectivul *necinstit* joacă rolul unui simplu determinant ca și adjectivul *frumos* în propoziția *Omul frumos trebuie iubit*. Aici negația nu se mai ridică la nivelul contrarietății, ci rămîne pe un plan inferior; este abia perceptibilă. Unele adjective care exprimă opusul adjectivului pozitiv au izbutit chiar să se elibereze total de sensul negativ: *imbecil*, *indigest*, *intact*, *nedumerit*, *nefast*, *nenorocit*, *nepăsător* etc. Cînd sînt puse pe lîngă un substantiv, aceste adjective îl caracterizează în sens pozitiv, adică îi atribuie o calitate fără a-i nega alta. O dovadă că așa stau lucrurile avem în faptul că unele dintre aceste așa-zise adjective negative au ca sinonime adjective absolut pozitive: *nedumerit — uluit — surprins*, *nefast — dăunător* etc.

În aceeași situație se află și compusele cu *ne-* din seria *nespus*, *negrăit*, *neînțeles*, *necuprins*, *nenumărat*, *neprețuit*, *nesfîrșit*, *nemîngîiat*, *neînchipuit*, *necontenit* etc. citate de Ioan Guția pentru a demonstra că prefixul *ne-* dă unor adjective un sens „idealizant" și împinge limba spre „irațional". Aceste adjective au însă o caracteristică în plus față de cele citate anterior: calitatea pe care o atribuie subiectului este atribuită în cel mai înalt grad, fără a avea nevoie, pentru aceasta, de adverbele *foarte* sau *prea*, cu care se formează în romînește superlativul absolut.

Această calitate remarcabilă pe care o au unele limbi romanice de a atribui subiectului o însușire în cel mai înalt grad, prin alipirea unui prefix la un adjectiv, este considerată de Ioan Guția, cu aerul că face o descoperire importantă, ca o dovadă de iraționalism. Iată argumentele: „*nespus* înseamnă, obiectiv, „neexprimat", numai că se înțelege imediat că un lucru este „neexprimat" nu din cauza voinței noastre, ci din cauza unei realități care ne scapă... în fața acestei experiențe omul capitulează. Astfel, limba proclamă iraționalul care domină sentimentele și gîndirea omului" (p. 163). Exemplele pe care se sprijină afirmația lui Ioan Guția sînt: „O vin! odorul meu *nespus* / Și lumea ta o lasă; Luceşte c-un amor *nespus* / Durerea să-mi alunge; Sub raza ochiului senin / Și *negrăit* de dulce" (M. Eminescu, *Luceafărul*). Cine poate înțelege despre ce realitate care îi scapă poetului este vorba aici? *Nespus*, *negrăit* nu se referă aici

la o realitate pe care poetul nu poate s-o cunoască, la o realitate care-i scapă, ci dimpotrivă, la o realitate pe care o cunoaşte foarte bine şi tocmai de aceea îi atribuie aceste calităţi în cel mai înalt grad. Cînd afirmăm că cineva este *nespus* de bun, nu înseamnă că negăm putinţa de a cunoaşte cît e de bun. Există aici vre-o realitate care ne scapă, există ceva care ne îndeamnă spre iraţional? Numai o interpretare cu totul eronată şi absurdă a realităţii ne poate duce la o concluzie afirmativă.

În limba romînă se întîlnesc însă şi adjective formate cu *ne-*, care exprimă, într-adevăr, neputinţa de a face un lucru: *neconsolat* „care nu este sau nu poate fi consolat", *necontestat* „care nu este sau nu poate fi contestat" etc. Ele exprimă opusul adjectivelor care desemnează putinţa de a face ceva: *consolabil*, *contestabil* etc. Dar mi se pare la fel de absurd, ca şi în cazul discutat înainte, ca cineva să susţină că apariţia acestor adjective în limbă constituie o dovadă de iraţionalism. Adjectivele care exprimă astfel de noţiuni sînt o dovadă a cunoaşterii mai aprofundate a realităţii şi ele au apărut ca o necesitate. Deci tendinţa de „reabilitare" a lor, pe care pretinde că a observat-o Ioan Guţia, nu este decît o fantezie.

Există totuşi unele cazuri în care valoarea semantică a prefixului *ne-* este întrucîtva identică cu a negaţiei *nu*. De exemplu, în propoziţia „*Calul e ne-alb*", *ne-* din *ne-alb* are aproape aceeaşi valoare cu *nu*. Propoziţia *Calul e ne-alb* exprimă acelaşi lucru ca negativa *Calul nu e alb*. Aici *ne-* are întrucîtva sens de nedeterminare ca şi *nu*. Negaţia *nu* neagă o calitate a subiectului, fără a-i atribui o altă calitate, adică îl lasă într-o stare de nedeterminare[1]. Prefixul negativ *ne-* numai în exemple de felul celui dat aici (*Calul e ne-alb*) lasă subiectul fără o determinare precisă şi aceasta datorită faptului că adjectivul *alb* nu are un singur opus. Aceste cazuri sînt însă foarte puţine în limbă (se întîlnesc aproape exclusiv în lucrările de logică) şi nu ne îndreptăţesc să afirmăm, aşa cum face Ioan Guţia, că prefixul *ne-* are aceeaşi valoare cu negaţia *nu* şi de aici să tragem concluzia că atunci cînd compusele cu *ne-* dobîndesc o valoare contrarie celei pe care o are *nu*, limba proclamă iraţionalul. Prefixul *ne-* nu poate fi identificat cu *nu*, tot aşa cum prefixul *des-* nu poate fi identificat cu prefixul *ne-*, deşi există un exemplu (*neuniţi-desuniţi*) sau poate mai multe, în care ele sînt aproape identice. *Ne-* şi *des-* au sensuri cu totul diferite. „Un gard *nefăcut*" nu e acelaşi lucru cu „un gard *desfăcut*". Constatarea

---

[1] Sînt foarte puţine cazurile cînd se poate spune că *nu* presupune o oarecare determinare. De exemplu, propoziţia *Ion nu e bolnav* admite o singură propoziţie contrarie: *Ion e sănătos*. În acest caz se poate spune că *nu* exprimă implicit cu negaţia, deşi indirect, o determinare. Dar în exemplul *Ion nu e prost*, propoziţia care admite mai multe determinări (*Ion e viclean, Ion e şmecher* etc.) nu se mai poate susţine că negaţia *nu* indică o determinare. Faptul acesta e şi mai clar în propoziţii de felul *Ion nu e acasă, Ion nu doarme* etc., care pot avea un număr nesfîrşit de propoziţii contrare: *Ion e la moară, Ion e la cîmp, Ion e la tîrg* etc. *Ion lucrează, Ion se odihneşte, Ion se plimbă* etc.

aceasta ne duce la concluzia că lingvistul care studiază elementele ce alcătuiesc sistemul de negație al unei limbi trebuie să țină seamă că ele au valori deosebite și că acest sistem e foarte complex. Sîntem îndreptățiți deci să primim cu multe rezerve și afirmația pe care Ioan Guția o face la p. 160 : „Nu numai că alte compuse negative nu pot să-i facă concurență, dar *ne-* reușește să le înlocuiască pe toate celelalte". (E vorba de celelalte prefixe negative). Din faptul că există unele cazuri, de altfel destul de rare, în care *ne-* poate să înlocuiască celelalte prefixe negative, nu putem trage concluzia că valoarea lui *ne-* este identică cu a lor.

CULTIVAREA LIMBII

OBSERVAȚII ASUPRA LIMBII DIN REVISTA *IAȘUL LITERAR*

DE

MAGDALENA POPESCU

Revista *Iașul literar* este o publicație a Uniunii Scriitorilor din R.P.R. care cuprinde în paginile sale literatură originală (versuri și proză), traduceri, articole de critică literară, cronici, recenzii, reportaje etc.

Față de conținutul revistei, destul de bogat și variat, forma rămîne însă cu mult în urmă. În paginile revistei se găsesc numeroase greșeli de limbă care ne surprind prin gravitatea lor, cu atît mai mult cu cît Iașul are o bogată tradiție culturală, care ar putea servi ca model colaboratorilor revistei discutate de noi. Este destul să amintim de scriitorii din jurul revistei *Viața românească*, buni cunoscători ai limbii noastre literare, pentru ca să nu mai fie nevoie de alte exemple.

Cu toată tradiția de care am amintit, revista *Iașul literar* nu reușește să satisfacă exigența îndreptățită a cititorilor ei și din punctul de vedere al limbii în care este scrisă. Trebuie să remarcăm însă, că greșelile de limbă nu se întîlnesc în aceeași măsură în toate articolele. Cele mai numeroase greșeli, confuzii sau neglijențe de stil se găsesc în partea a doua a revistei destinată articolelor de critică literară, reportajelor, notelor, recenziilor etc. Forma în care sînt scrise toate acestea scade din valoarea revistei în totalitatea ei. Exemplele care vor fi discutate au fost culese din primele opt numere apărute în anul 1957.

Greșelile morfologice și sintactice sînt numeroase și ele pot fi sezisate ușor chiar și de nespecialiști.

Obligația de a avea un vers curgător, o rimă perfectă, îi face pe unii poeți să uite de o altă obligație a lor și anume aceea de a avea o limbă corectă. Limba noastră este bogată și nu trebuie să inventăm cuvinte

pentru a fi originali. În versurile următoare un substantiv este folosit într-o formă care nu există în limba romînă :

Cercetez cu ochi de ***oaspăt***
astăzi, cînd te regăsesc,
Chipul tău străvechi, dar proaspăt,
de oraș moldovenesc. (I, 19) [1]

Deși există forma *oaspete* cu același înțeles, poetul a refăcut forma de singular prin analogie cu alte substantive de tipul *logofăt—logofeți.* Forma a fost creată cu scopul de a avea un cuvînt care să rimeze cu *proaspăt* (din versul al III-lea).

Pe lîngă numeroase greșeli de folosire a articolului, în special a celui posesiv (acordul cu substantivul la care se referă) pe care le vom discuta în paragraful despre acord, am găsit greșeli și de altă natură : *o creștere a forței și* ***încrèdèrii*** *în viitor* (VI, 93) în care lipsește articolul posesiv *a* și *Cuvintele poetului fixează un adevăr* ***dè asèmenèa valabilitatè romînèască*** ***încît*** ... (I,113) unde pe lîngă faptul că lipsește articolul nehotărît *o*, mai există și alăturarea de termeni *valabilitate românească*, din care nu se înțelege de fapt nimic. Ce înseamnă *valabilitate românească* numai autorul singur ar putea să ne spună ... Corect se zice *o creștere a forței și* ***a*** *încrederii* ... și *un adevăr de* ***o*** *asemenea valabilitate.*

Formele de indicativ prezent ale unor verbe sînt greșite în propozițiile următoare : *aceste merite ni-l* ***descopăr*** *pe artistul instruit...* (I, 120); *Iar acțiunile grupului contrarevoluționar...* ***sufèrè*** *o înfrîngere definitivă* (VI, 89). În primul caz forma corectă pentru persoana a III-a plural a indicativului prezent este *descoperă.* Prin analogie cu verbele care au persoana I singular identică cu persoana a III-a plural (cf. eu fug — ei fug) autorul a extins procedeul și acolo unde nu este cazul. Al doilea exemplu are o formă de conjunctiv în locul formei de indicativ prezent. Greșeala de față este explicată prin faptul că, regional, indicativul prezent și conjunctivul sînt uneori identice.

Folosirea greșită a modurilor este destul de frecventă. Mai des apare infinitivul în locul conjunctivului, chiar dacă infinitivul nu este cerut de verbul precedent : *un pericol pentru regizorii care,* ***îmbiați a rèliefa*** *pitorescul personajelor, ar neglija conturarea caracterelor acestora* (III, 110). Deși nu sînt greșeli propriu-zise, construcții de felul acesta sînt nerecomandabile. Pentru corectitudinea expresiei propunem forma *tentați* ***să rèliefèzè*** întrucît *îmbia* are alt sens. Regizorii nu sînt îmbiați de altcineva ci ei înșiși sînt *tentați să reliefeze* ...

Uneori este folosit infinitivul în locul indicativului : *abundența detaliilor, singură,* ***nu crèdem a dètèrmina*** *un plus de realism* (I, 129);

[1] Cifra romană indică numărul revistei, iar cifra arabă pagina.

mediu în care ***crezusè la început a-şi găsi*** *un adăpost* (II, 78); *el* ***crèdè a-şi găsi*** *prin căsătorie, liniştea necesară* (II, 79).

În aceste exemple se înlocuieşte o propoziţie completivă dreaptă prin complementul corespunzător. Aceste construcţii sînt greoaie, deoarece folosirea infinitivului imprimă un caracter impersonal care nu este necesar contextului în cazurile discutate de noi. De fapt, autorii vor să spună: *... nu credem că determină*; *mediu în care crezuse la început că-şi va găsi*; *... el crede că-şi va găsi ... liniştea* etc ...

Folosirea diatezei reflexive în locul celei pasive nu are nici un rost în propoziţia: *Acţiunea* ***sè începè*** *în primăvara anului 1862* (V, 86). De fapt, acţiunea nu „se începe" singură. Dacă autorul ar fi spus *acţiunea este începută* propoziţia ar fi fost corectă.

Unele verbe construite cu substantive la cazul dativ în locul acuzativului cu prepoziţie dau naştere la confuzii ca în exemplele: *Ştiinţa bazată pe cercetarea naturii ia locul scolasticii sterpe, artele îşi deschid* ***porţilè oglindirii vièţii*** (II, 81); *...anumite principii în virtutea cărora puteau sau nu* ***puteau fi înglobatè limbii literarè artisticè*** *aceste cuvinte* (I, 88); *cititorul* ***facè cunoştinţa célui mai însèmnat reprezèntant*** *al „verismului" italian ...* (I, 120).

Primul exemplu arată că folosirea dativului, în acest caz, poate denatura sensul comunicării. S-ar putea înţelege nu că *artele îşi deschid porţile către oglindirea vieţii* (deşi imaginea este şi aşa neizbutită), ci că oglindirea vieţii ar avea anumite porţi ale ei (se poate uşor confunda aici dativul cu genitivul). Nu se spune „a fi înglobat cuiva", ci „a fi înglobat la ceva, sau în ceva", deci: *aceste cuvinte ... puteau ... fi înglobate în limba literară* (se vede din fraza refăcută că şi topica este defectuoasă). De asemenea se spune „a face cunoştinţă cu cineva" nu „a face cunoştinţa cuiva". În cazul citat ... *cititorul face cunoştinţă cu cel mai însemnat reprezentant ...*

Lipsa unei prepoziţii, ca şi folosirea uneia în locul alteia sînt greşeli care trebuie combătute cu atît mai mult, cu cît ele sînt destul de răspîndite în publicaţii. Iată cîteva exemple: *Privind-o* ***ca o vèchè bijutèriè,*** *opereta trebuia prezentat*[1] *în stilul adecvat al vremii* (I, 106); *A cerceta cu minuţie periodice vechi,* ***gramatici dè mult*** (VII, 95); *remarcînd valoarea schimbului* ***dè spectacole şi actori*** (VI, 109); *...transformarea* ***sè făcusè mult înainte*** *de apariţia cărţii* (II, 79); *legenda la rîndul ei s-a* ***prèfăcut cîntèc*** (VIII, 92). În citatele de mai sus lipseşte cîte o prepoziţie: *Privind-o ca pe o veche bijuterie*; *gramatici de demult*; *valoarea schimbului de spectacole şi de actori legenda ... s-a prefăcut în cîntec.*

---

[1] Greşeală de tipar: lipseşte un *ă*.

La ultimul exemplu este de remarcat faptul că autorul a confundat valoarea verbului *a face* cu a lui *preface*. Se poate spune „legenda s-a făcut cîntec", dar nu se poate spune „legenda s-a prefăcut cîntec". Confuzia semantică a dus la greşeala sintactică pe care am semnalat-o mai sus.

În alte cazuri, o prepoziţie este înlocuită în mod greşit cu altă prepoziţie: *o adevărată izbîndă a unui scriitor tînăr* ***dè*** *reale însuşiri* (V, 85); ... *a dat strălucire acestui program* ***în*** *planul artei* (VI, 104); ... ***către*** *o întemeiere a convingerii că balada noastră este neîndoios poporană, militează şi amplele studii* ... (VIII, 94). Corect: *scriitor tînăr cu reale însuşiri*; *a dat strălucire acestui program pe planul artei* (nu în interiorul planului artei); *pentru întemeierea convingerii*.

Grija pentru corectitudine nu trebuie neglijată mai ales în construirea frazelor. Un element greşit aflat într-o frază lungă, îi poate schimba înţelesul. Astfel înlocuirea unei propoziţii printr-un atribut este uneori nerecomandabilă, după cum se poate vedea din citatul următor: ... *în sensul precizării dacă balada este produsul colectivităţii sau* ***devenită*** *a colectivităţii* (VIII, 93). Partea a doua a frazei este necorectă din punct de vedere gramatical. Ar fi trebuit spus *sau a devenit a colectivităţii* [1].

Frazei următoare îi lipseşte o propoziţie întreagă: *În general, cercetările experimentale* ***fie că*** *au urmărit procesul genezei ... ori implicaţiile sociologice* (*T. Papahagi*), *psihologice* (*I. Diaconu*) *etc ... dovedesc existenţa faptului real de la baza baladei* (VIII, 91).

Întrucît fraza are o propoziţie care începe cu *fie că*, acestei propoziţii ar trebui să-i urmeze alta, introdusă de asemenea prin *fie că*, pentru respectarea construcţiei corelative. Grupul de cuvinte introdus prin *ori* (probabil o propoziţie căreia îi lipseşte predicatul), s-ar părea că face parte din prima propoziţie şi deci nu se vede clar raportul dintre cele două disjunctive.

Prezenţa greşelilor de acord este de netolerat, deoarece ea presupune necunoaşterea celor mai elementare reguli ale limbii romîne. Lipsa de acord între subiect şi predicat este o greşeală dintre cele mai supărătoare. De exemplu: ***Fiécare*** *dintre aceşti mari compozitori* ***aducè*** *în economia dramei muzicale aportul poporului din care* ***fac*** *parte* (I, 103).

Pe lîngă lipsa de acord care este evidentă, în citatul de mai sus apare şi pleonasmul „a aduce aportul". În fraza *Au trecut şapte ani de cînd* ***oamènii muncii*** *din ţara noastră, tineretul, intelectualitatea progresistă* ***a sărbătorit*** *centenarul naşterii poetului* (I, 124), predicatul se acordă în mod greşit numai cu ultimul subiect. Deoarece în frază subiectul este multiplu, predicatul trebuie să fie pus la plural. În cazul de faţă acordul

---

[1] De fapt, aici şi sensul verbului *a deveni* nu este potrivit. Mai bine ar fi fost folosit verbul *a adopta*: *sau a fost adoptată de colectivitate.*

prin atracție constituie o greșeală. Alt exemplu : *cele mai amare constatări ... asupra caracterului iluzoriu al politicii culturale pe care o oblăduiau partidele moșierimii și burgheziei și* ***o punea în practică ... prefecții și primarii*** (I, 125). Din cauza inversării topicii, subiectul multiplu de la sfîrșitul ultimei propoziții este pierdut din vedere. De aceea, în mod greșit, predicatul se acordă cu *politica culturală* care este atribut substantival genitival.

Destul de des se întîlnesc cazuri de lipsă de acord între articolul posesiv și substantivul la care se referă. Tocmai pentru că greșeala este destul de răspîndită în publicistica actuală, ea trebuie combătută. De exemplu : *viața* ***și aspirațiile de libertate a poporului*** (I, 124). Forma invariabilă a acestui articol este o influență a vorbirii regionale (Moldova și regiunile de vest ale patriei noastre) unde articolul posesiv rămîne invariabil. În citatul de mai sus se pare că *poporului* determină cuvîntul *libertate* (din cauza articolului *a*), pe cînd, de fapt, el se referă la cuvîntul *aspirații*. Corect : *aspirațiile de libertate ale poporului*. Incorectă este și construcția : *apărînd* [versurile] *în timpul primei aurori al Pleiadei* (VII, 99). Reiese că *timpul* este al Pleiadei și nu *aurora*. Corect : *în timpul primei aurori a Pleiadei*. În citatul care urmează pe lîngă greșeala discutată mai sus, apare și o greșeală de punctuație : ***o revizuire*** *sub acest raport* ***al întregii*** *versiuni ar duce la cristalizarea adevăratei Eneide* (I, 114). Datorită faptului că introduce un grup incident, fără a-l pune între virgule, autorul pierde șirul expunerii și avem impresia că este vorba de *raportul întregii versiuni* în loc de o *revizuire ... a întregii versiuni*.

Lipsa de acord între determinant și determinat este la fel de supărătoare, întrucît ca și celelalte greșeli, ea dă naștere la confuzii : *filozofia meschină a unei* ***realități*** ***reduse*** *la aspectele ei mărunte* (VI, 108) ; *trăsătura cea mai proprie a stilului său este întrebuințarea propozițiilor cu* ***ordinea cuvintelor inversate*** (VI, 96). În primul exemplu *redusă* se acordă cu filozofia în loc să se acorde cu substantivul *realitate* ; *filozofia meschină a unei realități reduse la ...* Al doilea citat suferă de același păcat. *Ordinea* este inversată, nu *cuvintele*. Corect : *Ordinea inversată a cuvintelor* (se pune întîi atributul adjectival și apoi cel substantival).

Sînt numeroase și greșelile de topică, dar ne vom mărgini să discutăm numai cîteva exemple. De pildă, în construcția : *N. Beldiceanu era familiarizat cu mișcarea științifică a timpului său,* ***preocupat de progres*** (VI, 100), nu se înțelege dacă timpul era *preocupat de progres* sau N. Beldiceanu avea asemenea preocupări. În exemplul : *Fresca istorică amplu realizată de Al. Kirițescu capătă nuanțe puternice prin înfățișarea concludentă,* ***utilizînd din plin satira,*** *a acestei înfruntări dintre trecutul întunecat și perspectivele deschise ale viitorului* (II, 82). Grupul incident — *utilizînd din plin satira* — nu este bine plasat. Gerunziul *utilizînd*, deși logic se

referă la Alexandru Kiriţescu, din citat reiese că ar determina grupul *fresca istorică*. Dar nu numai în acest lucru constă greşeala. Prezenţa pronumelui demonstrativ *acesta* este, în cazul de faţă, inutilă; *înfăţişarea concludentă a înfruntării dintre* ... Aşa cum este construită fraza, în întregimea ei, este greu de refăcut.

Greşelile de topică dovedesc, în majoritatea cazurilor, că ideea nu este clară autorului însuşi, ca să nu mai vorbim de cititori.

Răsfoind *Iaşul literar* am observat şi numeroase greşeli de punctuaţie, unele dintre ele datorită neglijenţei, altele, însă, datorită necunoaşterii aceloraşi elementare reguli de gramatică despre care am vorbit în tot cursul articolului. Se remarcă o mare neglijenţă în punerea virgulelor: *familia Duduleanu ... va continua să ducă aceeaşi existenţă* ***meschină îmbuibată*** (II, 79). Regulile ortografice cer ca între două părţi de propoziţie de acelaşi fel să se pună virgulă. În cazul de faţă după cuvîndul *meschină* trebuia pusă o virgulă.

Construcţiile incidentale se pun totdeauna între virgule, deoarece ele nu sînt strîns legate de restul propoziţiei. În exemplele care urmează, această regulă nu este respectată: *Fără îndoială, această părere este,* ***în parte*** *întemeiată* (III, 104); *Este* ***în cazul răscoalelor din 1907*** *un ascuţit conflict de voinţe* (II, 30). În primul exemplu, virgula trebuia să fie pusă şi după *parte*, iar în al doilea, grupul de cuvinte — *în cazul răscoalelor din 1907* — trebuia să fie aşezat între virgule.

Nu se pune virgulă la sfîrşitul unei enumerări, înainte de etc ... ca în exemplul: *dezvăluirea virtualităţilor creatoare ale unor interpreţi tineri, etc.* ... (VI, 106).

În schimb, conform regulii propoziţiile coordonate legate prin *iar, dar* etc. ... se despart prin virgulă. Exemplul următor este incorect din acest punct de vedere: *scăderile de lumină în timpul „ariei calomniei" ca şi luminarea vitrinei cu saci de galbeni sînt procedee menite a sublinia textul ariei* ***dar*** *pot jena pe spectatorul care cere veridicul pe scenă* (III, 111).

Greşelile de lexic, ca şi greşelile gramaticale fac stilul încîlcit, de neînţeles. Am găsit în *Iaşul literar* cuvinte al căror sens nu este potrivit în contextul în care sînt plasate, asocieri de termeni care nu spun nimic sau, în cel mai bun caz, spun ceva, dar ... inexact, termeni preţioşi etc ... Iată cîteva exemple: *Originalitatea ei* ***stă*** *în bogăţia mijloacelor satirice* (II, 84); *eram curioşi să ne dăm seama în ce mod* ***vede circumscrisă*** *viaţa personală un autor contemporan dintr-o ţară al cărei popor este profund ataşat idealurilor progresiste* (I, 118); *Dorinţa lui de a* ***infuza*** *Franţei o concepţie* (VII, 58); *Principalul mijloc de reliefare satirică folosit de N. Ţaţomir este exagerarea liniilor,* ***caricarea*** (V, 98); *nostalgia tinereţii se împleteşte cu comicul* ***apetenţelor*** *ei prezente* (III, 112); *Unele* ***inconsecinţe*** *de transcrieri — care au scăpat la corectură* (VII, 96).

Este ușor de observat că, în primul citat, *stă* este folosit în locul lui *constă*. Grupul *vede circumscrisă* este neizbutit la fel ca și folosirea figurată a cuvîntului *infuza*. În orice caz, atît *infuza*, *caricarea*, cît și *apetență* sînt cuvinte prețioase care îngreuiază înțelegerea textului. Cît privește cuvîntul *inconsecințe*, care nu există în limba romînă, el este folosit în loc de *inconsecvențe*. Nepotrivită este și expresia *foarte intense legături personale* (VIII, 115), deoarece sensul adjectivului *intens* nu permite alăturarea sa pe lîngă determinatul *legături personale*. Despre legăturile personale se poate spune că sînt strînse, amicale etc ... dar nu că sînt *foarte intense*.

În cele ce urmează vom da cîteva exemple de alăturări nepotrivite de termeni, care creează figuri de stil ininteligibile : *Aproape că nu se poate vorbi în poeziile lui de* ***sîmburele premeditat*** *al unei idei* (I, 98) ; *aceleași idei și sentimente pe care autorul le îmbrăcase în* ***vestmîntul necontestat*** *al limbii franceze* (VI, 104) ; *o muzică egală* ***grav scînteie*** (VI, 3) ; *La* ***obișnuințele verbale*** *curtenitoare... Tartuffe seamănă cu contele Dorante* (VII, 60).

Nu știm cum poate arăta un *sîmbure premeditat*, nici *vestmîntul necontestat* (de cine?), după cum este greu de închipuit cum *scînteie grav* o *muzică egală* sau ce poate însemna grupul *obișnuințe verbale*.

Un stil încîlcit din care cititorul nu înțelege nimic se datorește adeseori diferitelor greșeli gramaticale și lexicale care se găsesc grupate în aceeași frază. Uneori se observă o influență a limbii vorbite cu prescurtări sau expresii care nu-și găsesc locul potrivit într-un articol tipărit, alteori este evidentă necunoașterea sensurilor unor cuvinte sau expresii.

În următorul citat se observă influența vorbirii familiare, neîngrijite : *vorbind despre cartea Soranei Ursu, ar fi trebuit să facem o analiză* ***mai la obiect*** *și de valoare asupra ei* (I, 127). Aici comparativul *mai la obiect* trebuie condamnat pentru că nu se potrivește sensului tehnic pe care-l are *analiza la obiect*. Astfel, acest comparativ dă un aspect prea familiar care nu se potrivește cu intenția gravă a comunicării. Zicala populară *a ieși basma curată* este denaturată astfel : *Există în vocabularul critic un cuvînt cheie cu care poți* ***ieși cu basma curată*** (VI, 84). Sensul grupului *iar nu cumva* este neclar în citatul de mai jos : *Prima categorie ne oferă anumite figuri de burghezi (dintr-o lume mijlocie, în care, probabil, comerțul,* ***iar nu cumva slujbele,*** *care presupun oarecare cultură, sînt mijlocul de existență...* (VII, 62). Nu se înțelege de ce predicatul este pus la plural și de ce există virgula înaintea atributivei determinative care se referă la cuvîntul *slujbă*. În orice caz, o asemenea construcție este greu de refăcut. Într-un alt articol se spune : *Realitatea este că aceste elemente eterogene de ordinul fantasticului* ***se altoiesc*** *ulterior, cum am văzut,* ***din intenția convingerii*** *prin exagerare* (VIII, 91). Și această exprimare este defectuoasă și lipsită de înțeles. Autorul spune că elementele eterogene se altoiesc

(pe ce?) ***din*** intenția convingerii prin exagerare. În primul rînd verbul *altoi* este un verb tranzitiv, deci cere un obiect direct, iar în al doilea rînd, aici este folosit cu sensul de „a se adăuga" deși aceste două cuvinte nu sînt sinonime. Prepoziția *din* este folosită greșit, ea vrînd să indice de fapt cauza pentru care se adaugă ulterior elementele fantastice. Deci ar fi trebuit să se folosească fie locuțiunea prepozițională *din cauza* fie prepoziția *datorită* etc. Chiar dacă prepoziția *din* ar fi necesară, ea ar putea fi folosită numai pe lîngă cuvîntul *intenția*. Grupul *intenția convingerii* este cu totul nepotrivit. La fel de prolixă este și fraza următoare : *În cazul baladei populare romînești* ***dacă*** *avem toate indiciile să credem că ea este în general un produs al clasei de jos (în sensul nepeiorativ de vulgus in populo), asupra unor imixtiuni ale claselor suprapuse* ***trebuie să fim avertizați totuși*** (VIII, 93). În primul rînd ne izbește lipsa virgulelor într-o frază atît de lungă și cu topica inversată. În mod normal ar fi trebuit puse virgule înainte de *dacă* și înainte de *trebuie*, pentru ca să se despartă unități sintactice bine distincte. Din păcate, chiar dacă aranjăm fraza cum trebuie, nu se înțelege de ce *trebuie să fim avertizați totuși în cazul baladei populare romînești, dacă avem toate indiciile să credem că ea* ... Cu toate că nu se înțelege nimic din fraza de mai sus, în întregimea ei, cel puțin ne dăm seama că autorul este un om învățat datorită prezenței lui „vulgus in populo". În aceeași categorie intră și citatul : ***Această viață de familie,*** *așa se pare, Molière* ***o*** *voia neapărat salvată, consolidată, mult ameliorată moralicește* (VII, 58). Aici avem a face cu o îngrămădire de cuvinte puse la întîmplare. Mai corect : *Molière, așa se pare, voia neapărat să fie salvată ... această viață de familie ...* Aglomerarea de participii determinate la rîndul lor de adverbe face stilul greoi (... *neapărat* ***salvată, consolidată,*** *mult* ***ameliorată*** *moralicește*).

Aceeași exprimare neîngrijită, fără respectarea regulilor gramaticale se observă și în exemplul acesta : *Cine trăiește problemele publice considerîndu-le cu tot atîta interes ca și propriile sale chestiuni,* ***nu poate lipsi*** *de a lua atitudine deschisă* ***față cu actualitatea*** (I, 119). Verbul *a putea* trebuia să fie pus la diateza reflexivă (*nu se poate lipsi*), iar formularea *față cu actualitatea*, în loc de *față de actualitate*, este învechită și ne amintește de ... „Conu Leonida față cu reacțiunea".

Alt exemplu de stil prolix datorat pe de o parte greșelilor gramaticale, iar pe de alta aglomerării de termeni inutili în fraze lungi și întortochiate, este și cel care urmează : *Felul în care abordează el problema creării a ceea ce noi ne-am obișnuit să numim eroul pozitiv,* ***printr-o laborioasă analiză a conținutului conștiinței,*** *este rezultatul unei intuiții de artist care, prin neacceptarea* ***unor*** *dogme, îl ferește și de erezii* (I, 120). Acest citat suferă de păcatul de a nu avea înțeles. Reiese că noi ne-am obișnuit să numim eroul pozitiv după ce am făcut o analiză laborioasă a „conținutului".

conștiinței. De ce a „conștiinței" și nu a fenomenului literar în genere sau a personajelor dintr-o operă literară? Apoi, intuiția de artist nu acceptă, prin urmare, decît *unele* dogme, dar pe celelalte le acceptă. În fine, autorul spune că „neacceptarea unor dogme îl ferește ***și*** de erezii" ca și cum mai înainte ar fi afirmat că îl ferește și de altceva (prezența lui *și* este inutilă). În fragmentul care urmează, autorul nesocotește prezența subiectului multiplu și astfel apare dezacordul predicat-subiect: *Suflul de caldă umanitate, vibrarea emoționantă a sufletului său ale cărui antene știu să simtă infinitele nuanțe ale simțirii și ale năzuințelor celor umili,* ***și-a găsit*** *o amplă rezonanță în convingerile noastre de luptă* ... (I, 124).

Un mănunchi de greșeli și neglijențe stilistice observăm și în următoarea frază: *Fiind vorba, așadar,* ***nu numai*** *de crearea unei săli și de organizarea unui singur spectacol — dar de o procupare statornică pentru formarea unui* ***repertoriu–original și traduceri*** *– se poate susține că* ***intențiile*** *lui Asachi și ale celor cîtorva tineri entuziaști* ***era*** *de a întemeia o instituție culturală* (VI, 104). Aici avem de-a face cu numeroase greșeli: 1) corelativul lui *nu numai* este *dar și* sau *ci și*; 2) nu se poate spune *repertoriu traduceri*, ci *repertoriu de traduceri*; 3) este greșit făcut acordul predicat-subiect: *intențiile ... era*, în loc de *intențiile ... erau.*

După cum se vede pasaje întregi sînt atît de incorect formulate, încît nu știi care dintre greșeli este mai gravă. Următorul citat provoacă și revoltă și ilaritate: ***În harta muzicală*** *a Europei din veacul trecut strălucesc* ***în muzica dramatică*** *patru nume mari* ***în punctele cardinale:*** *Wagner, Verdi, Musorgski și Bizet.* ***Fiecare*** *dintre acești mari compozitori* ***aduce*** *în economia dramei muzicale* ***aportul*** *poporului din care* ***fac parte*** (I, 103). Pentru a scurta explicațiile vom numerota și aici greșelile: 1) repetarea prepoziției *în* (apare de trei ori) și folosirea ei unde nu este nevoie (*în harta muzicală, în punctele cardinale*); 2) după ce vorbește de *harta muzicală*, limitează sfera spunînd *în muzica dramatică*, fără să mai fie nevoie de această precizare. Același lucru trebuie spus despre adaosul *în punctele cardinale*; 3) frazei a doua îi lipsește acordul predicat-subiect (*fiecare... fac parte*); 4) tot aici apare pleonasmul *a-și aduce aportul.*

Vom încheia șirul de citate cu unul, care nu mai merită nici un fel de comentarii, el fiind un exemplu de „beție de cuvinte" (propozițiile se înșiră fără nici o legătură, virgulele sînt puse la întîmplare etc ...): *De aceea, nu trebuie să ne mirăm că, aflîndu-se prin anumite indiscreții inevitabile, că Mazarin foarte bolnav în anul 1600 — cînd regele avea numai douăzeci și doi de ani — dă regelui instrucțiuni confidențiale, că Mazarin (așa se spunea) „se pregătește să moară, pregătind pe rege să domnească" — nu trebuie să ne mirăm, că omul de pe stradă din Franța timpului credea cu tot dinadinsul că, Mazarin sfătuia pe tînărul rege să nu accepte, în viitorul lui consiliu, pe nici un nobil, mai precis: pe nici un membru al nobilimii*

propriu-zise : *la noblesse d'épée, nobilimea cu tradiții militare și feudale* (VII, 57).

Înainte de a încheia, vom discuta cîteva greșeli de ortografie, precum și aspectul grafic al revistei care de asemenea lasă de dorit. Unele abateri de la normele ortografice sînt datorate neatenției sau necunoașterii acestor reguli. Multe greșeli de acest fel se explică prin influența pronunțării moldovenești a unor cuvinte (ex : *întemiate* — V, 78 — pentru *întemeiate*). Se întîlnesc cuvinte scrise greșit cu linioară în loc de apostrof sau cu cratimă acolo unde ar trebui să lipsească : *und-se* (I, 74). Aici avem a face cu absența accidentală a unui sunet care se notează corect cu apostrof. În cazul cuvîntului *auto-analistului* (VI, 102) cratima este de prisos. *Micul dicționar ortografic* recomandă scrierea cuvintelor compuse cu *auto-* fără linioară. Cuvîntul *acuș* (V, 78) ar fi trebuit scris cu *i* la urmă : *acuși*.

Aspectul grafic contribuie adesea la deformarea înțelesului unor fraze. Vom da cîteva exemple din care să se vadă că înlocuirea unor litere, folosirea virgulei în loc de punct sau începerea unui cuvînt cu literă mare după o virgulă, pe lîngă faptul că dau un aspect dezordonat revistei, pun pe cititor în situația de a nu ști precis dacă este vorba de un verb la timpul prezent sau de un participiu, de un substantiv la nominativ sau la genitiv etc ... Iată cîteva exemple : *atribuie* pentru *atribuite* (*Pusă la cale de către muzicianul belgian Michotte, care a avut grijă în prealabil să desmintă maliziozitățile* ***atribuie*** *ambilor parteneri, întrevederea a decurs ...*)[1] ; un substantiv la nominativ în loc de genitiv : *o afirmare pe care autorul* ***articolul*** *n-a făcut-o* (III, 127) ; *în scimb* (III, 123) pentru *în schimb* ; *ca* în loc de *cu* (*crede ... că se poate regăsi în aventura* ***ca*** *Wanda*) în nr. II, p. 79 ; *pesteritate* (III, 128), pentru *posteritate* ; *fecventă* (VI, 96) pentru *frecventă* ; *dezonvoltură* (III, 111) pentru *dezinvoltură* ; virgulă în loc de punct în citatul următor : *o interpretare biologistă, Visarea romantică* ... (VII, 79).

După cum reiese din exemplele discutate, se pare că mai sînt mînuitori de condei care nu știu că limba scrisă trebuie să fie un model de corectitudine. Nu rareori, citind fraze ca cele pomenite în cursul articolului, ne-am gîndit la eroii lui Caragiale și poate că n-am greșit.

În concluzie, credem că redacția revistei *Iașul literar* ar trebui să facă un control mai riguros asupra felului cum sînt scrise articolele pe care le primește, pentru a se evita pe viitor apariția unui număr atît de mare de greșeli.

[1] Nr. II, p. 109.

LIMBĂ LITERARĂ

SCRIITORII TINERI ŞI LIMBA OPEREI LOR

TITUS POPOVICI: *SETEA* (roman), 1958

DE

GH. BULGĂR

Încă de la apariţia primei sale cărţi, *Străinul* (roman, 1954), Titus Popovici s-a impus prin bogăţia mijloacelor expresive ale prozei sale. Analiza minuţioasă a faptelor şi reconstituirea realităţii materiale şi psihologice, privită în planurile ei multiple, demonstrau resurse lingvistice considerabile. În noul său roman, *Setea*, apărut de curînd, tînărul scriitor descrie un mediu social diferit : frămîntările adînci prin care trece un sat ardelenesc în epoca de înfăptuire a reformei agrare în ţara noastră (primăvara anului 1945). În *Străinul* se desfăşura un amplu proces moral în mediul intelectualilor surprinşi în conflicte şi confruntări acute. Acţiunea principală din *Setea* se desfăşoară în mediul rural şi ca atare o parte a personajelor vorbesc graiul specific regiunii din vestul ţării, graiul crişean. Scriitorul se dovedeşte un bun cunoscător al acestui grai. Diferenţierea socială care există între personaje apare şi în felul de a vorbi al acestora. Lexicul, fonetica şi chiar gramatica limbii personajelor conţin numeroase particularităţi interesante, fie că ne referim la ţăranii din Lunca, satul în care se desfăşoară acţiunea principală, fie că luăm în considerare jargonul latinizant al baronului Papp.

Autorul *Setei* e incontestabil un scriitor original, un bun cunoscător al limbii. Un portret se încheagă din fraze concentrate, din cuvinte simple care trasează în linii sigure fizionomia personajului : „Suslănescu rămase cu sprîncenele ridicate, ca şi cum nu i-ar fi venit să creadă. Apoi, fără ruşine, începu să-l cerceteze pe George. « O faţă neobişnuită, o frumuseţe bărbătească, rigidă, o inteligenţă calculată », îşi spuse. Suferinţa fizică îi

subțiase obrazul îngust, bronzat, cu oase puternice sub pielea tăbăcită. Dar ceea ce-l impresiona mai mult erau ochii cenușii, cu gene dese și scurte : aveau o strălucire metalică, pătrunzătoare" (p. 96). Împletirea celor două medii — natură și societate — sugerează autorului reflexii personale, într-un stil sobru, cu originale mlădieri sintactice, capabile să îmbogățească substanța epică a cărții.

Vorbind o dată despre originalitatea artei literare, Guy de Maupassant se referea la ceea ce învățase el de la Flaubert ; acesta îl îndemna la muncă și la observație continuă : „Talentul e o lungă răbdare. Trebuie să privești tot ceea ce vrei să exprimi, îndelung și cu destulă atenție pentru a descoperi un aspect ce n-a mai fost văzut și expus de nimeni. În orice lucru e ceva inexplorat, pentru că sîntem deprinși a nu ne servi de ochii noștri decît cu amintirea a ceea ce s-a gîndit înaintea noastră, despre lucrul ce vedem. Cel mai mic lucru cuprinde un pic de necunoscut ! Să-l dibuim. Pentru a descrie un foc ce arde și un arbore într-un cîmp, cată să stai în fața acestui foc și acestui arbore pînă ce nu va mai semăna cu nici un alt arbore și cu nici un alt foc. În felul acesta se cucerește originalitatea"[1]. În *Setea* lui Titus Popovici există originalitatea artistică indiscutabilă, izvorîtă din această atentă și pătrunzătoare observare a realității și a oamenilor, a mediului și a graiului vorbit. În cele mai încordate scene nu vom găsi nimic retoric, în cele mai importante momente ale acțiunii nici o divagație inutilă, nici un comentariu diluat. Rareori analiza psihologică trece peste dimensiunile cîtorva fraze ; stările de conștiință ni se dezvăluie în construcții stilistice dense, cu un vocabular, cînd vorbește direct autorul, perfect accesibil : „Plecată de acasă pe furiș, cu inima ticăind, se strecura prin albia secată a răstocii. Bucuria-i era înjumătățită de frică : dar dacă cineva o spune lui Găvrilă că a fost la horă ? Acum se mira singură cît de străine i se par toate astea și fără rost. Ar fi vrut să fie singură pe cîmp, s-o bată vîntul, să-și scoată cizmulițele și să umble desculță prin iarbă... Să se culce pe spate, pe malul Teuzului și să se uite la norii roșii ai înserării" (p. 511).

Relieful expresiei se îmbogățește adesea prin valorile figurate ale cuvîntului. Metafora și hiperbola vădesc puterea imaginației scriitorului : „Deznădejdea plesni în el ca o grenadă" (p. 68) ; „Din tren, în lumina brutală a dimineții, locurile păreau necunoscute : dănțuind ușor, casele se adunau, se despărțeau, străzile se roteau larg, iar departe, pierzîndu-și formele, gospodăriile mărunte ale mahalalei păreau mormane de cărbuni stinși" (p. 74) ; „Cîntul ... pieptăna cu blîndețe întinderile" (p. 177) ; „o stea verzuie și rotundă ca un ochi de găină" (p. 381) ; „Cîțiva pomi

[1] *De la Chateaubriand la Mallarmé, antologie de critică franceză, literară*, traducere și note de Perpessicius, Ed. Fundațiilor, 1938, p. 292—293.

păreau că izbucnesc fericiți spre cer... Cîte o băltoacă țipa de lumină" (p. 425).

Personajele din *Setea* poartă nume curioase; în găsirea acestor nume autorul arată de asemenea inventivitate, fiind preocupat să caracterizeze pitorescul onomasticii locale. Eroii se numesc: Mitru Moț, Teofil Ursu zis Mîndreață, Catița Țuricului, Floarea Viragului, Laboș, aceste trei din urmă fiind de fapt cuvinte comune maghiare ori germane devenite, în roman, nume proprii (*zurück*, *virág* — „floare", *lábos* — „cratiță"). Gavrilă Ursu, care e pocăit și recurge din cînd în cînd la texte mistice pentru a demonstra ceva („că au sosit acele vremuri cînd neghina se zice pre sine grîu și vroiește să se dea oamenilor spre mîncare", (p. 344), și-a botezat copiii cu nume biblice: David, Isaia, Iona, Adam, Josif, Lazăr (p. 128). Unul din personaje se cheamă Milionu „deoarece îi plăcea atît de tare acest cuvînt, încît pentru el toate se socoteau în milioane și locuitorii satului și peștii din Teuz și sticlele de țuică pe care le băuse" (p. 327).

★

Există însă în *Setea* un alt aspect al limbii scriitorului, care merită să fie analizat mai pe larg: e vorba de folosirea particularităților regionale cu scopul de a caracteriza vorbirea localnicilor. După cum am spus, miezul acțiunii se desfășoară într-un sat de la marginea de vest a Ardealului, într-o regiune cunoscută prin lexicul împestrițat cu multe maghiarisme, greu de înțeles de către cititorul obișnuit: „Pe tata l-ai *înceluit* cît a trăit, i-ai spus că ați venit bogați și l-ai pus să-ți lucre ca o *marhă*" (p. 49). Cine cunoaște cît de cît graiul crișean își dă seama că autorul a redat obiectiv culoarea locală a vorbirii. Uneori el a folosit sinonimia pentru a face contextul ușor de înțeles, ca în acest exemplu: „Mi-s un *lud*, un bolund", se gîndi. „Mi-s *cu mințile slabe*" (p. 335).

Țăranii din romanul *Setea*, Ana, Catița Țuricului, Mitru, Florița etc. folosesc în graiul lor multe cuvinte rare, pentru înțelegerea cărora cititorul simte nevoia unei explicații: *vandroc* (om de nimic, derbedeu, p. 27, 202, 566, 567—568); *lud* (smintit, nebun, p. 46); *potoală* (om moale, bun de nimic, p. 122); *rașpă* (pilă, p. 65); *marhă* (vită, om prost, p. 143, 514); *dună* (pilotă, 143); *hudre* (spărturi, p. 175); *bujac* (?, ib.); *mulă* (om slab, bleg, bun de nimic, p. 345); *cordie* (căruță ușoară, p. 346); *hoscocorat* (fudul, încrezut, p. 439); *a mogoroci* (a vorbi neînțeles, p. 468); *zărghit* (smintit, p. 484), *strîjá* (felie, p. 593); *apă acră* (sifon, p. 598). Cînd astfel de cuvinte rare se află într-un context bine organizat, sensul lor poate fi ghicit: „Începu să rîdă ca un *zărghit*", e clar că e vorba de un smintit. Dar dacă se spune numai că: „stă în *bujac*", cu greu va putea cititorul ghici ce e *bujacul*.

Mai multe dificultăți pun însă maghiarismele, numeroase în graiul personajelor acestui roman: *straja-meșter* (plutonier, p. 25); *a se alipui* (a se liniști, p. 44); *nimuric* (schilod, p. 54, 123); *feldi* (amice, frate, p. 15, 376, 516); *ghîlcoș* (criminal, p. 122); *a se pustuli* (a pieri, p. 149); *a culdui* (a cerși, p. 153, 458); *chendéu* (năframă, p. 162); *cilédiu* (familie, p. 173); *zai* (gălăgie, larmă, p. 187); *techergheu* (haimana, p. 188); *a se chinzui* (a se chinui, p. 188); *biticlă* (bicicletă, ib.); *bohoț* (măscărici, p. 256, 508); *rátotă* (papară, p. 319); *a se piheni* (a se odihni, p. 355); *hásnă* (folos, p. 366); *ináș* (ucenic, p. 455), *fișcárîș* (notar, p. 470); *hăptác* (drepți, p. 481); *perț* (minut, p. 488), *hohér*, (hingher, p. 565); *a drăgăli* (alinta, p. 26, 592). Nu numai personajele ci chiar autorul, influențat de graiul local, folosește astfel de cuvinte: *intezău* (administrator, p. 8); *fișpán* (prefect, p. 11); *cupéț* (negustor de cai, p. 19); *láibăr* (haină, p. 461).

În opoziție cu țăranii al căror vocabular cuprinde astfel de raritățI lexicale, baronul Papp, distant, cu morgă, apelează la jargon, la reminiscențele latiniste, pentru a se diferenția de vorbirea oamenilor simpli. În graiul lui întîlnim: *desidenție, consiliile mele, iudițios, turbulența, presența* etc. Neologismele folosite în mediul rural prezintă o formă alterată: „Azi e *acupat* la gară" (p. 120), „Aista-i *garmafon*" (gramofon, p. 126), „I-au *blomat*... pe dimocrați" (p. 321), „Mi-s *învălit*" (invalid, p. 378), „Mă *forțirez* să mînc" (p. 438) etc.

Particularitățile fonetice întăresc și mai mult aspectul regional al limbii personajelor din *Setea*. Unele fonetisme țin de aspectul general al pronunțării nordice: *mulțămesc, tăt, hodini, răzăma, tînărețe, sară, zîce*; altele aparțin graiului crișean (influențat de limba maghiară): *barău* (baron, p. 491), *încătrău* (încotro, p. 468). Curioasă e alterarea fonetică în două cuvinte: „O chemat *doptoru*" (p. 153, 496); „Îmi *pomnește* burta de foame" (p. 220).

★

Exemplele citate pînă aici arată, la scară redusă, aspectele lexicului regional din romanul *Setea*. Frecvența rarităților de felul celor citate mai sus e destul de mare, fapt care frînează urmărirea ușoară a textului de către cititorii obișnuiți. Pasiunea pentru pitorescul lingvistic nu trebuie însă să întunece claritatea textului literar. Nu vreau să spun că exprimarea trebuie coborîtă la nivelul obișnuit, nediferențiat, cenușiu. Comparînd însă proza lui Titus Popovici din acest roman, cu cea a lui Slavici, Agîrbiceanu sau Rebreanu, constatăm la tînărul nostru scriitor un volum lexical regional mult mai mare decît la oricare dintre scriitorii ardeleni citați. Cred că după un proces lung și adînc de continuă unificare a limbii noastre literare, nu-i bine ca într-o operă literară din 1958 să apară mai multe regionalisme greu de înțeles, decît în operele scriitorilor de la sfîrșitul veacului trecut sau în creația literară din primele decenii ale acestui veac.

Se știe că scriitorii clasici au folosit cu multă prudență cuvîntul rar, dialectal, chiar atunci cînd puneau să vorbească pe localnicii regiunii. În locul reproducerii exacte a graiului acestora, întîlnim doar sugerarea specificului regional, prin presărarea ici, colo a unor cuvinte particulare. Sadoveanu e un scriitor moldovean și desigur cel mai priceput evocator al vremurilor istorice. Dar cîte regionalisme există în *Baltagul*, cîte arhaisme în *Frații Jderi*?

În urmă cu cîțiva ani, vorbind tinerei generații de scriitori, M. Sadoveanu spunea în legătură cu problema folosirii cuvintelor dialectale, a cuvintelor rare în creația literară, că scriitorii introducînd „cuvinte provinciale" în opera lor, pentru a ilustra specificul graiului din colțul de țară în care se petrece acțiunea, nu trebuie să exagereze „întrebuințarea unui asemenea vocabular de noutăți, înșirînd în locul cuvintelor întrebuințate în literatură și de întrebuințare curentă în popor, dublete obscure care n-au nici frumusețe nici sonoritate. Cuvîntul nou și valoros să fie așa fel întrebuințat, încît sensul lui să fie clarificat în context" [1].

Precizări importante, tot în legătură cu această problemă specială, întîlnim și într-un articol mai vechi al acad. Iorgu Iordan, articol în care se combătea abuzul de regionalisme și de arhaisme în unele opere apărute după 1944 la noi. Recomandările formulate în articolul *Cîteva observații asupra unor opere literare* (în *Cum vorbim*, nr. 12/1951) rămîn pe deplin valabile și pentru cazul de care ne ocupăm aici.

★

Să reținem însă și alte aspecte ale limbii romanului *Setea*. Am notat cîteva expresii specifice graiului vorbit de personajele romanului: „Cine ți-o avut baiul?" (cine te-a supărat cu ceva, p. 13); „A-l potopi cu întrebările" (p. 75); „Am de împărțit cu el" (am o socoteală, p. 174); „El e vineri, tu ești sîmbătă" (nu vă potriviți, p. 268); „îl apucară slăbiile" (a slăbit de tot, p. 335); „A se întrece" (a face pe grozavul, p. 377); „A se mînca cu cineva" (a se chinui cu... p. 378); „A-și răci gura" (a insista zadarnic, p. 380); „A pișca nește pămînt" (a pune mîna pe..., p. 419); „Poate fi" (e probabil, p. 433, 434).

Aspectul regional al limbii se vede și în gramatică. Am reținut cîteva particularități regionale, pentru că ele prezintă un interes lingvistic; formele notate mai jos, în general, nu împiedică înțelegerea textului. În ce privește genul și flexiunea unor substantive, formele dialectale apar astfel: *răchie* (rachiu, p. 52); *lepăda bocancele* (p. 118); *curajie* (curaj, p. 243); a se pune în *genunț* (p. 335); *otomobila* și *automobila* (p. 385, 492); două *minuturi* (p. 386), *minuta* asta (p. 487), să facem *acturile* (p. 549).

[1] *Ceva despre meșteșugul scrisului*, în *Flacăra*, 1951, nr. 24.

Un superlativ caracteristic format cu *mare* l-am mai întîlnit și la Alecsandri : „Mare mult bine ne-ați făcut" (p. 178, 587). Adverbul *chiar* apare în forma *chiară* (cf. dar(ă), iar(ă) : „Nu-s *chiară* cel mai de pre urmă" (p. 12); „Ni-s *chiară* ca Adam și Eva" (p. 149, cf. 251, 384 etc.).

Verbul prezintă și mai multe particularități regionale. În conjugare, întîlnim astfel de forme : să-ți *lucri* pămîntul (p. 152) ; te *îmbuntuș* (p. 59) ; *vuie* satul (p. 153) ; te *cîrp* (p. 167) ; *feri* (ferește, p. 388) ; nu mă *contrazi* (p. 405). Caracteristică e forma arhaică cu desinența -areți, -ereți (mai ales la imperativul negativ) : nu *pierdereți* vremea (p. 55) ; faceți bine și îmi *dareți* pămîntul (p. 152) ; nu vă *supărareți* (p. 225, 404) ; *vorbireți*... să-mi deie pămîntul (p. 174) ; nu-l *lăsareți* (p. 327). Ca în graiul bănățean, forma scurtă a verbului *a fi* e construită cu formele scurte ale pronumelui personal : „eu *mi-s* uncheoaie Valerie" (p. 64) ; „*vi-s* galben ca moartea" (p. 551) ; „Noi *ni-s* zdrențele lumii... Nici la celalalt rezbel nu căpătarăm nimic, că zice că nu *ni-s* de aici. Zice că noi *ni-s* din altă parte... Nu știu de unde zice că *ni-s* și amu să ne țipe... Nice o dată... (p. 469).

În tabloul pitoresc al particularităților dialectale s-au strecurat însă și unele fapte de limbă care nu mi se par caracteristice pentru graiul regiunii în care se desfășoară acțiunea. Țăranii folosesc des perfectul simplu : „*Ajunsei* acasă" (p. 60) ; „*Venii* să te rog" (p. 119) ; „Bine că vă *găsii* ; *primii* sarcină să vă spun" (p. 188) ; „Vuie satul că-l *omorîși*" (p. 153) ; „vă *adusei* niște ouă" (p. 319) ; „Nu *căpătarăm* nimic" (p. 469). La fel de ciudată pare lipsa acordului în limba ardelenilor : „Mulți *are* ce mînca și iarna" (p. 419) ; „Unii *plînge*" (p. 449). Florița, femeie trăită numai la țară, deci vorbind o limbă mai dialectală, spune : „*Merge*... *merge*, cum să nu" (p. 120), în vreme ce bărbații mai umblați, mai cunoscători ai formelor literare, spun mereu : *mere*, formă specifică dialectului ardelean. Toate acestea sînt însă inadvertențe explicabile într-o carte cu o sumedenie de fapte dialectale.

Romanul lui Titus Popovici, *Setea*, oferă cititorilor o imagine amplă a unei etape istorice de transformare și de organizare a vieții satului, curînd după războiul din urmă. Oamenii ca factori principali ai înnoirilor și procesul transformărilor din viața satului apar într-un tablou vast, zugrăvit cu mijloace lingvistice adecvate, chiar dacă unele pasaje sînt supraîncărcate de raritățI lexicale. Desigur, aspectul dialectal al limbii e o realitate evidentă care nu trebuie neglijată în structura operei literare. Problema esențială constă însă în punerea de acord a două principii cardinale în creația artistică : *a*) inteligibilitatea fără efort a textului și *b*) nuanțarea potrivită a expresiei, cu fapte de limbă specifice regiunii. Cititorul trebuie să poată urmări ușor scrisul autorului, apoi să-și dea seama că personajele sînt, de exemplu, din partea de vest a țării, vorbind un grai aparte față

de celelalte dialecte și graiuri ale limbii noastre. Pentru realizarea acestei cerințe nu e de loc necesar *excesul de rarități* fonetice, lexicale sau gramaticale. Dacă volumul acestora nu e bine dozat, cititorul e în drept să aștepte un glosar lămuritor, pentru că se iveşte adesea împrejurarea că cel mai important cuvînt în frază, fiind un regionalism de circulație redusă, nu poate fi înțeles. Mai recomandabile mi se par, pentru a ilustra particularitățile de grai ale personajelor, faptele de sintaxă specifice vorbirii populare : juxtapunerea, stilul abrupt, repetarea unor cuvinte, a unor conjuncții (de ex. a lui *și*) etc. În acest chip au procedat scriitorii clasici cu mare experiență artistică, în special Caragiale și Sadoveanu.

Nu e apoi de loc nevoie de cuvintele și expresiile triviale, destul de frecvente în această carte. Realismul faptelor și al vorbirii populare nu cere degradarea limbii operei literare. Supraaccentuarea notei dialectale, cît și alunecarea spre vulgar în unele pasaje mi se par aspecte negative, pe care tînărul autor va trebui să le evite în cărțile lui viitoare. Aceste rezerve cu privire la limba romanului *Setea* se referă nu la tema sau structura cărții, ci la unele aspecte secundare ale limbii, instructive pentru înțelegerea în ansamblu a problemelor literaturii contemporane. A existat și un motiv particular care m-a îndemnat să reținfaptele de limbă ilustrate prin cele cîteva exemple citate în paginile precedente. *Setea* e prima lucrare literară de proporții în care se oglindesc, într-o măsură destul de mare, particularitățile graiului crișean, vestic. Pentru lingviști ele prezintă, pe lîngă datele cunoscute din cele cîteva (puține) lucrări de specialitate și din *Atlasul lingvistic romîn*, un interes științific deosebit. Titus Popovici, integrînd faptele de limbă în ansamblul creației sale literare, ilustrează într-un chip mai complet și în contexte mai largi aceste particularități lingvistice, cărora le acordă uneori un loc prea mare în opera sa. Autorul romanului *Setea* este, fără îndoială, un scriitor stăpîn pe meșteșugul artistic, așa cum ne-a demonstrat-o în cele două romane pe care le-a scris pînă acum. Retușînd unele asperități ale limbii, care pot crea dificultăți cititorilor, el se anunță a fi unul dintre cei mai de seamă prozatori ai generației tinere.

DISCUȚII

NUMELE PROPRII LATINEȘTI ÎN ROMÎNEȘTE *

DE

TRAIAN COSTA

Atîta timp cît limba romînă s-a folosit de scrierea chirilică, numele proprii străine erau redate cam așa cum se pronunțau în limbile de origine sau în cea intermediară. Grigore Alexandrescu scria *Rasin*, *Ruso*, *Volter*, *Boalo* (trisilabic !), *Oras*, *Don Chișot* [1]. Limba rusă, și desigur și altele, procedează și astăzi la fel, scriind toate numele străine așa cum se pronunță, adăugînd, la nevoie, grafia originală în paranteze : Гете (Goethe), Золя (Zola), Ромэн Роллан (Romain Rolland), Шекспир (Shakespeare), Thucydides (Θουχυδίδηζ).

În anii 1952—1953, cînd se duceau largi discuții privitoare la ortografia romînească, s-a emis de către unii opinia că noua ortografie ar trebui să preconizeze, și în limba noastră, scrierea fonetică a numelor străine. Această propunere n-a găsit însă răsunet și aprobare, argumentîndu-se, printre altele, că procedeul nu e necesar între limbi care utilizează același alfabet, în speță cel latin.

„Regulile de ortografie" din *Micul dicționar ortografic* (§ 144) rezolvă problema foarte simplu : „Numele străine se scriu cu ortografia limbilor respective, atunci cînd acestea folosesc alfabetul latin : *Quintilian*, *Racine*, *Shakespeare*, *Königsberg* [2], *München*, *Wall-Street*, *Yale*, *Bordeaux*". Dacă această rezolvare satisface total limbile moderne, unicul exemplu latinesc e deja în contradicție cu regula enunțată : în latinește nu se scria *Quintilian*,

---

* Articol discutat și aprobat de colectivul catedrei de filologie clasică și lingvistică de la Facultatea de filologie din București.

[1] Ediția I. Fischer le înlocuiește cu formele uzuale de astăzi, uneori fără a mai indica, în aparatul critic, versiunea inițială.

[2] *Recte* Kaliningrad !

ci *Quintilianus*. Înseamnă aceasta că numele latinești se abat de la regula generală? Scrierea lor alcătuiește o problemă? Cum poate fi soluționată această problemă? Voi răspunde pe rînd la cele trei întrebări.

1. Numele proprii latinești nu pot fi supuse regulii generale, deoarece multe dintre ele apar și astăzi în onomastica noastră: *Ovidiu* nu e numai numele poetului latin care și-a sfîrșit viața pe țărmul dobrogean, ci și prenumele multor romîni (chiar și la feminin!).

2. Scrierea numelor latinești nu constituie o problemă specifică limbii romîne. Problema se pune (sau s-a pus) în toate țările în care se studiază literatura Romei. În Germania, unde tradiția studiilor clasice e seculară, multe nume ale autorilor latini au fost germanizate: *Vergil*, *Horaz*, *Ovid*, *Catull*, *Tibull*, *Properz*, *Sallust*, ca și alte nume: *Saturn*, *Silen*, *Diokletian*, *Domitian*, *Julian*, *Rubikon* (ultimele patru cu accentul pe silaba antepenultimă); ele sînt tratate ca nume moderne, declinîndu-se (*Vergils*, *Horazens*). Amintesc însă că mai demult în limba germană aceste nume aveau nu numai forma, ci și flexiunea latinească (*Vergilius*, *des Vergilii*, *dem Vergilio*, *den Vergilium*). Actuala situație e deci rezultatul unei asimilări a acestor nume.

Englezii scriu (ca să nu mai vorbesc de pronunțare!) *Virgil*, *Horace* *Ovid*, *Jerome*, *Livy*, *Pliny*, *St. Augustine*, menținînd însă forma originală mai des decît germanii (*Propertius*, *Tibullus*, *Catullus*).

Situația din limba franceză e citată adesea ca putînd servi de model și altora. Se spune că acolo, datorită unei lungi și puternice tradiții umanistice, onomastica latină a căpătat forme fixe, unele francizate, altele păstrate din latinește. Realitatea e puțin deosebită. Iată cîteva exemple: poetul Lesbiei se cheamă *Catulle*, dar delatorul din vremea dinastiei flaviene e numit *Catullus*; prietenul lui Horațiu era *Celsus*, iar medicul, *Celse*; *Claude* e împăratul, *Claudius* corespondentul lui Cicero; istoricul se cheamă *Salluste*, pe cînd destinatarul unei ode a lui Horațiu e *Sallustius*. Această fluctuație e foarte instructivă: de cîte ori e vorba de un nume celebru, el e francizat, dar numele unor personaie neimportante e lăsat așa cum a fost; de aceea francezii scriu *Horace*, *Tacite*, *Tite-Live*, dar *Vettius*, *Agorius*, *Favorinus*, *Afranius*. Deosebirea dintre franceză, de o parte, și germană și engleză, de altă parte, este numai că franceza folosește forme proprii pentru un mai mare număr de nume.

Italiana se află în cea mai fericită situație: ea a italienizat toate numele proprii latinești (și grecești); lucrul e cu atît mai ușor, cu cît structura fonetică a cuvîntului italian e foarte asemănătoare cu a celui latin; pomenesc numai terminația *-o* (din lat. *-us*) la numele masculine, față de care limba romînă are de ales între *-u* și zero (*Marcus* nu poate fi în italienește altfel decît *Marco*, pe cînd la noi poate fi *Marcu* sau *Marc*). Cazurile în care uzul oscilează sînt extrem de puține în italiană: eu nu cunosc decît

Cornelio Nepote sau *Nipote* şi, dintre numele greceşti, *Aristotele* sau *Aristotile* (dubletele *Vergilio—Virgilio* nu intră aici) [1].

Faptul că limba rusă modifică şi ea numele vechi (Плавт, Цезарь, Гораций, Тит Ливий, Юнона) nu trebuie totuşi luat în considerare,fiind vorba de alt alfabet.

După toate cele arătate, nu se va mira nimeni că în romîneşte unele nume sînt adaptate la spiritul limbii noastre. Acest lucru nu poate fi socotit nicidecum supărător. Aş putea spune, dimpotrivă, că trebuie să ne bucurăm cu atît mai mult, cu cît mai multe nume de scriitori latini (sau greci) ne vor deveni familiare prin aspectul lor grafic şi prin cunoaşterea operelor lor. Ceea ce e supărător e altceva, şi anume utilizarea mai multor forme pentru acelaşi nume; la noi se scrie *Horatius*, *Horaţiu*, *Oraţiu*, *Horaţ*, poate şi *Oraţ*, alături de *Oras* al lui Grigore Alexandrescu; tot aşa: *Vergilius*, *Virgilius*, *Vergiliu*, *Virgiliu*, *Vergil*, *Virgil*; sau *Titus Livius*, *Titu Liviu*, *Tit Liviu*, ba chiar *Tit Liv*; *Cicero*, *Ciceron* (cu accent pe prima sau pe ultima silabă), *Cicerone*; *Venus* (cu genitivul *a(l) lui Venus* !), *Vénera*, *Venéra*; *Tullius*, *Tuliu*, *Tulie*, *Tul.* Nu mai vorbesc de dubletele cauzate de menţinerea sau simplificarea geminatelor, a aspiratelor, a diftongilor, a lui *y*. Asemenea şovăieli şi inconsecvenţe sînt condamnabile, mai ales în publicaţiile ştiinţifice — căci nici din acestea nu lipsesc. Iată un singur exemplu: în volumul comemorativ *Publius Ovidius Naso*, editat de Academia R.P.R., nu găsim numai *Catul* şi *Catull*, *August* şi *Augustus*, *Virgil*, *Virgiliu* şi *Vergiliu*, ci şi *Tibul*, *Tibull* şi *Tibulus* (numai aşa în articolul lui I. M. Marinescu) şi, ceea ce e savuros, *Ovidiu* şi *Ovid* (folosite amîndouă de G. Călinescu).

Bineînţeles, nimeni nu-l va critica pe poetul care, constrîns de vers, scrie o dată *Horaţiu* şi altădată *Horaţ*[2] şi nici pe traducătorul, şi el poet, care scrie o dată *Tibul* şi altă dată *Tibullus* [3]. Atare dublete nu ar distona poate nici în proza poetică, ritmată, dar în lucrările de specialitate, ca şi în publicistică, ele nu au ce căuta.

3. Există mai multe posibilităţi de a soluţiona problema redării numelor latineşti în romîneşte.

---

[1] Italienii adaptează şi numele moderne: *Enrico Ibsen*, *Carlo Baudelaire*, *Vittore Hugo*, *Arrigo Heine*, *Volfgango Goethe*; într-un timp se folosea chiar *Gian Lupo Goethe* ! *Voltèr(o)* apare la Carducci (*Giambi ed epodi*); tot acolo *Camillo Demulèn*, pentru care vezi nota autorului (*Poesie di Giosuè Carducci* MDCCCL-MCM, Bologna, 1907, p. 507); *Castelbriante* e aproape de nerecunoscut (= Chateaubriand).

[2] Eminescu:
El ar frînge-n vers adonic limba lui ca şi Horaţiu. *Scrisoarea V.* *Cum pe dulcea-i liră Horaţ cîntat-au.* Variante la *Odă* (*în metru antic*), în ediţia Perpessicius, vol. III, p. 123 şi 126.

[3] T. A. Naum în traducerea *Scrisorilor din exil* ale lui Ovidiu:
Tibul nu poate crede ce-i jură-a lui iubită. *Tristia*, 2, 447.
Eu pe Virgiliu numa-l văzui, iar lui Tibullus... *Tristia*, 4, 10, 51.

a) Una ar fi cea indicată teoretic (şi călcată practic) de „regulile de ortografie" din *Micul dicţionar ortografic*: toate numele latineşti să fie date în ortografia originală. Se spune că păstrarea înfăţişării originale a numelor dă ţinută ştiinţifică unor lucrări; mai degrabă o socotesc însă ca o preţiozitate cu nimic deosebită de a lui Leconte de Lisle care-şi împăna traducerile cu *Kaukasos*, *Koèphores*, *Akhaiens* şi *Gèryôn*. Un asemenea procedeu nu poate atrage ci, dimpotrivă, trezeşte aprehensiuni unui mare număr de cititori.

b) O altă soluţie ar fi la cealaltă extremă: romînizarea totală a tuturor numelor latineşti. Ea nu mi se pare nici recomandabilă, nici oportună. *Catul* este poetul din care Coşbuc a tradus atîtea bucăţi, dar *L. Coelius Antipater* n-are de ce să-şi schimbe numele în *Luciu Celiu Antipatru* şi nici *Nonius Marcellus* nu trebuie să devină *Noniu* (sau *Non*?) *Marcel*; dacă numele împăratului *Traian* a pătruns în poezia noastră populară, împăratul *Trebonius Gallus* sau consulul din anul 379 e.n. *Q. Clodius Hermogenianus Olybrius* îşi pot menţine numele latinesc de fiecare dată cînd vor fi amintiţi în publicistica romînească. Trebuie să avem în vedere apoi şi aspectul grafic destul de deosebit pe care l-ar căpăta unele nume; cărui specialist (căci nu cred că vor apărea des sub pana altora) nu-i repugnă să scrie *Simah* în loc de *Symmachus*, *Scev*, în loc de *Scaeuus* sau *Firmic Matern*? *Iordanes* poate deveni *Iordan*? *Nasidienus* poate deveni *Nasidien* şi *Turnus—Turn*? Putem vorbi de împăratul *Valent* (sau *Valente*)? Cine va ghici identitatea lui *Romul Augustul*? Cui îi place numele gramaticului *Flaviu Capru*? O asemenea romînizare a acestor nume şi a multor altora echivalează cu o desfigurare lipsită de orice utilitate. Eu nu neg că unele nume, care astăzi n-ar putea fi scrise altfel decît în forma lor latinească, într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat se vor adapta şi ele uzului limbii romîne. Nicolae Costin vorbeşte de *poeticul Ovidie*, Iordache Slătineanu (la 1797) traduce *Ahilefs la Schiro*, după „Chir Metastazie"; astăzi zicem *Ovidiu* şi *Achile*. Tot aşa un nume ca *Aelius Verus* ar putea deveni odată *Eliu Ver*; dar astăzi mi se pare că nu se poate spune şi scrie aşa.

c) Să vedem dacă poate fi acceptată soluţia de romînizare parţială, dar sistematică, propusă de V. Al. Georgescu acum aproape trei decenii [1]. El face următoarele propuneri:

— *ae*, *oe* să fie înlocuiţi cu *e*, *y* cu *i*, *ph* şi *th* cu *f* şi *t*;

— consoanele duble să se menţină;

[1] În *Revista clasică*, 1929, p. 452—461.

— respectînd normele precedente, numele de declinarea I și a III-a să fie redate la fel ca în latinește (cu excepția lui *Enea*);

— la declinarea a II-a, numele în *-ius* să înlăture pe *-s*, iar cele în consoană + *us* să înlăture pe *-us*, dacă sînt cel puțin trisilabice (cu două excepții: *Quirinus* și *Cethegus*); disilabicele în *-us* nu pot fi tratate în bloc: unele devin monosilabe, prin înlăturarea lui *-us*, altele îl înlătură numai pe *-s* și, în sfîrșit, altele se păstrează în întregime.

Aceste propuneri ale lui V. Al. Georgescu au fost combătute în același volum al *Revistei clasice* de N. I. Herescu. Mă mulțumesc să înșir cîteva nume conform regulilor de mai sus: *Vettiu Filocom*, *Arulen Rustic*, *Atei Pretextat*, *Sammonic Seren*... Articolul a rămas, cum era de așteptat, fără consecințe practice; probabil că autorul însuși a renunțat la acest „sistem, fie el și artificial, dar unitar", de vreme ce, în recenziile sale din *Revista clasică*, an. 1939—1940, folosește de-a valma formele *Justinian*, *Marcianus*, *Titus Livius*, *Tacitus*, *Paul*, *Proculus*, ba chiar (la p. 287) „*Florentinus* sau *Papinian*". Iată așadar că acest sistem de adaptare a numelor latinești s-a născut mort, și aceeași soartă ar avea-o oricare alt sistem, bazat pe impresii și gusturi personale. Un atare sistem nu poate fi confecționat decît siluind simțul limbii și creînd categorii artificiale.

d) Rămîne o singură soluție: consfințirea formelor uzuale la numele cunoscute și păstrarea, deocamdată, a formei latinești la toate celelalte.

Cu privire la numele latinești care cred că trebuie să-și mențină încă aspectul original, sînt necesare cîteva observații, unele privind scrierea și altele privind pronunția lor. Vom scrie *Iavolenus Priscus* cu *v* sau cu *u*? cu *I* sau cu *J*? Ortografia modernă a textelor latinești folosește numai *i*, niciodată *j*, numai *u* (majuscul *V*), niciodată *v*[1]. Pronunțarea științifică a limbii latine, singura care reproduce, pe cît posibil, pronunțarea romanilor, prezintă următoarele particularități: *ae* și *oe* sînt diftongi autentici, ca și *au*; *y* se pronunță *ü*, *u* cu funcție consonantică se pronunță ca *w* englezesc (sau ca *o* românesc în *oare*) și nu ca *v* românesc; consoanele aspirate se pronunță aspirat, iar cele geminate lung. Încolo, literele se pronunță fără vreo modificare, deci și fără palatalizare. În mod curent însă, limba latină se pronunță în fiecare țară mai mult sau mai puțin după normele limbii naționale. La noi, *ae* și *oe* se pronunță *e* (*oe* uneori și ca *ö*), *y* ca *i*, *ce-ci* și *ge-gi* ca în românește, *ti* se pronunță în unele poziți ca *ți*, *i* consoană ca *i* din *iarnă*, *u* consoană ca *v* (deci *qu-* e *cv-*), *s* intervocalic ca *z*, *ph* ca *f*, *th* și *ch* ca *t* și *c*; totuși unii rostesc pe *th* și în special pe *ch* ușor aspirat. Noi neglijăm consoanele geminate de cele mai multe ori și canti-

[1] Semnele *j* (pentru *i* consoană) și *v* (pentru *u* consoană) au fost introduse de Jacques Pelletier (sau Peletier) în *Dialogue de l'ortografe et prononciation francoese*, Poitiers, 1550 și apărate de Pierre Ramus (victimă a nopții sfîntului Bartolomeu) în *Gramere* din 1562; multă vreme cele două litere s-au chemat „consoane ramiste".

tatea vocalelor atone întotdeauna. Această pronunțare, care seamănă în bună măsură cu cea italienească, e potrivită cu sistemul fonetic al limbii romîne și e, în același timp, ușor asimilabilă. În ce privește alfabetul, singurul semn nefolosit de limba romînă e *q-*. E nevoie să transcriem *qu-* cu *cv-*? Nu. Și nici nu e nevoie să pronunțăm *-qui-* ca pe *-ci-* (*Tarquiniu* apărea sub forma *Tarciniu* în vechile manuale școlare). Tot așa nu e nevoie să acceptăm grafii hibride ca *Emilius* pentru *Aemilius*, *Higinus* pentru *Hyginus*, *Porfirio* pentru *Porphyrio* sau *Crasus* pentru *Crassus*. În general, problema alfabetului aici nu se pune, spre deosebire de limba greacă.

Există însă nume grecești care au intrat în limba romînă prin intermediul latinei. Cum trebuie ele tratate? După sistemul propus pentru *Numele proprii grecești în romînește* de P. Creția? *Anchise* e un nume grecesc, fiindcă apare de opt ori în *Iliada*, sau e un nume latinesc, fiindcă apare de patruzeci și șapte de ori în *Eneida*? *Charisius*, autorul unei gramatici latine, se va chema *Harisios*, după normele propuse pentru transcrierea numelor grecești? Personajele lui Plaut se vor numi *Demainetos*, *Cleaireta*, *Filainion*, *Faidrion*, *Menaihmos*? Pe sclavul ostașului lăudăros îl va chema *Palaistrion*? După aceleași norme, eroii lui Terențiu vor fi *Hremes*, *Bahis* (= *Bacchis*!), *Haireas* (*Chaerea*), *Aishinos*; pe bărbatul Didonei îl chema *Sihaios*? (Numele nici nu apare în dicționarele grecești!). Vom spune *Hecabe* sau *Hecuba*? Mie mi se pare logic ca toate numele grecești ajunse la noi prin filieră latinească să fie tratate la fel ca numele latinești, fugind mai ales cît mai departe de formele hibride.

De altfel, propunerea lui P. Creția de a-l reda întotdeauna pe χ (*ch* latin) prin *h* nu mi se pare justă. Majoritatea cuvintelor grecești intrate în limba romînă (unele desigur mijlocit) l-au schimbat pe χ în *ch* (sau în *c*) nu în *h*. Se poate scrie și pronunța *shemă*, *shizofrenie*, *hiromanție*, *hlor*, *horeu*, *horiamb*, *holiamb*, *shismă*, *sholii*, *sholastic*, *hiliarh* (cum s-ar putea prescurta *hilogram*?), *horegrafie*, *hromozom*, *mehanic*? Vom scrie *cronologie* și vom spune că vine de la *Hronos*? Vom scrie *Haldeea*, *Hersones*, *Halcedon*? Vom vorbi despre filozoful *Hrisipos*? În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* există numai z e c e cuvinte cu *h-* provenit din χ-; din ele, *har* a venit poate prin vechea slavă, iar *halima*, *heretisi*, *hirotonie*, *honipsi* mi se par neuzitate; rămîn numai *haos*, *harac*, *hartă*, *himeră* — care a venit și din franțuzește — și *hrisov*. Eu cred că și în numele grecești trebuie scris *ch* sau *c*, afară de unele elemente de compoziție foarte frecvente, ca *arhi-* (*arhe-*) și *-arh*; deci să scriem *Eschil*, nu *Eshil*, *Chiron*, nu *Hiron*, *coreg*, nu *horeg* („conducătorul *corului*") [1].

[1] Asupra orientării generale a proiectului lui P. Creția am de spus numai că privește îndărăt, căutînd să elenizeze și unele forme deja romînizate, în loc de a privi în viitor, spre adaptarea unui număr tot mai mare de nume.

Mă întorc la cealaltă parte a soluției propuse de mine: consfințirea formelor uzuale la numele cunoscute. Fără nici o altă argumentare teoretică, fără controverse și fără discuții oțioase, eu propun ca următoarele nume să fie scrise așa:

Achile	Domițian	Luciliu	Salustiu
Achileida[1]	Enea	Lucrețiu	Saturn
Adrian	*Eneida*	Marte	Scila
Agripina	Eridan	Marțial	Sibila
Amuliu	Esquilin	Maxențiu	Sicheu
Anchise	Eutropiu	Maximian	Suetoniu (Sue- într-o
Antoniu	Evandru	Mecena	silabă)
Arcadiu	Faeton	Mercur	Tacit
Ascaniu	*Farsalia*	Narcis	Tărquiniu
Augúst	Fedru	Neptun	*Tebaida*
Augustin	Galia	Octavian	Teodosiu
Aurelian	Hanibal	Odoacru	Terențiu
Aventin	Hercule	Ovidiu	Tertulian
Capitolin (muntele)	Hieronim	Palatin	Tiberiu
Capitoliu	Honoriu	Petroniu	Tibul
Catul	Horațiu	Plaut	Traian
Caribda	Iliria	Pliniu	Tribonian
Caron	Isidor	Pluton	Ulpian
Cartagina	Iugurta	Pompei (omul)	Valentinian
Cezar	Iulian Apostatul	Pompeii (orașul)	Vatican
Cintia	Iunona	Priam	Vergiliu (nu: Virgiliu)
Ciprian	Iupiter	Priap	Vespasian
Claudian	Iustin	Priscian	Viminal
Claudiu	Iustinian	Properțiu	Vitruviu
Constantin	Iuvenal	Pirus	Vulcan
Coriolan	Leandru	Quintilian	
Didona	Liviu	Quirinal[2]	
Dioclețian	Lucan	Rubicon	

Toate celelalte nume *latinești* trebuie scrise în forma lor originală. Ceea ce trebuie evitat cu cea mai mare grijă sînt forme de tipul *Propertius*, *Eneas*, *Lelius*. În poezie pot fi menținute, pe lîngă formele românești, și cele latinești, ca *Dido*, *Iuno*, *Karthago* (dar nu *Cartago*, precum nici *Karthagina*, *Kartagina* sau *Carthagina*); *Joe*, ultima formă, variantă a lui *Iupiter* (niciodată *Jupiter* !), nu e sprijinită numai de cuvîntul *joi*, ci și de utilizarea ei de către poeți (de pildă Panait Cerna).

Formele din lista de mai sus se vor întrebuința numai cînd numele sînt date singure, fără prenume sau cognomen; vom scrie deci *Horațiu*, dar *Q. Horatius Flaccus*; tot așa *Cezar* dar *C. Iulius Caesar*; *Liviu*, dar *T.* (*Titus*) *Livius*.

---

[1] Cuvintele cursive sînt titluri de opere.

[2] Deci și *quiriți*. Dintre numele comune, ar trebui scrise ca în latinește *praetor* și *quaestor*; dacă *pretor* e totuși acceptabil (mai ales că există *pretorian*), *cvestor* e hibrid, iar *chestor* înseamnă cu totul altceva. Dar admițînd pe *quaestor* ar trebui să se scrie și *quaestură*.

Numele *Caius* nu apare în listă, deşi el suscită o problemă. Într-adevăr, în latineşte el se pronunţa *Gaius*, deşi se scria cu *C-* (şi tot aşa şi numele *Cnaeus*), din vremea cînd romanii foloseau această literă atît pentru velara surdă, cît şi pentru cea sonoră. În romîneşte există numele *Caius* (pronunţat cum se scrie), dar faimosul jurist din secolul al II-lea nu poate fi numit altfel decît *Gaius*, formă care apare şi în ediţiile moderne ale operei sale. De asemenea formula rostită de femeie la căsătorie *ubi tu Gaius, ego Gaia* foloseşte aceeaşi formă [1]. Şi greaca dovedeşte că aşa se pronunţă numele. Totuşi, deoarece în perioada clasică romanii scriau *C.* (abrevierea normală a numelui), şi noi vom scrie *C. Iulius Caesar*, pronunţînd însă *Gaius*...

Cele cîteva nume greceşti incluse în listă sînt întîmplătoare, ca şi puţinele nume geografice, alese dintre cele mai des folosite în literatura latină. Problema numelor de locuri şi de popoare iese din cadrul pe care mi l-am propus aici; de altfel părerea generală este că şi ele trebuie romînizate la maximum, mai ales că multe dintre ele se folosesc în mod curent şi astăzi. Cînd se va discuta scrierea numelor geografice din antichitate, va trebui să se ţină seamă în chip special de numele de oraşe cu formă de plural, ca *Baiae, Cannae, Stabiae, Antemnae*; cred că ele trebuie folosite în romîneşte, cel puţin unele, la singular, ca *Atena* (totuşi *Delfi*).

Am cuprins în listă cîteva nume de opere, dar şi acestea numai cu titlu de exemplu; vom folosi aşadar şi pentru alte opere forme romînizate, ca *Teseida, Heroidele, Georgicele* etc. Nici numele de zei sau de eroi literari nu sînt pomenite decît incidental.

Lista cuprinde însă toate numele de scriitori, regi şi împăraţi romani pe care cred că le putem scrie altfel decît în forma originală.

În încheiere, o problemă de morfologie. Numele feminine latineşti de declinarea I şi acelea care în romîneşte trec la această declinare vor avea flexiunea normală: *Iunona, Iunonei* etc. Chiar dacă, în poezie, nominativul va fi *Iuno, Dido*, la genitiv-dativ se va spune tot *Iunonei, Didonei*. Numele feminine de la celelalte declinări prezintă unele dificultăţi; cum formula *a (l) lui Venus* mi se pare la fel de stridentă ca *a (l) lui mama*, propun ca la asemenea nume să se folosească, la genitiv-dativ, tema cazurilor oblice din declinarea latinească. Vom spune deci *Venus — al Venerei, Ceres — al Cérerei*. Procedeul poate fi aplicat şi numelor greceşti feminine din latineşte: *Philocomasium — al Philocomasiei*, precum şi celor greceşti propriu-zise: *Pállas — al Pálladei*. E adevărat că unele nume, puţine, cum e de pildă *Safo*, rămîn rebele la flexiunea romînească; oricînd se va putea spune însă *a(l) poetei Safo*.

---

[1] În realitate formula nu apare decît în greceşte, la Plutarh în *Quaest. Rom.*, 30 (ὅπου σὺ Γάϊος, ἐγὼ Γαΐα). Cicero face aluzie la ea în *Pro Murena*, 27.

ORTOGRAFIA FORMELOR COMPUSE DE NUME PROPRII ÎN PUBLICAȚIILE ACTUALE

DE

NICOLAIE V. BĂLAN-PLOEȘTI

Normele ortografice, intrate în vigoare la 1 aprilie 1954, au înlăturat din scriere o serie de incorectitudini și inconsecvențe. Există totuși unele situații care nu au fost pe deplin lămurite : de pildă scrierea toponimicelor și a numelor proprii din literatura populară.

Pe de altă parte, se manifestă uneori în publicații lipsă de grijă, de consecvență în aplicarea regulilor ortografice stabilite, fapt care produce dezorientare.

Vom stărui asupra cîtorva aspecte de ortografie privind formele compuse ale numelor geografice, ale titlurilor operelor literare, ale ziarelor și revistelor, ale numelor personajelor literare și voievozilor, încercînd să dăm sugestii sau să formulăm chiar propuneri concrete asupra unora dintre ele.

În ortografia numelor geografice, confuziile și inconsecvențele se produc, de cele mai multe ori, cînd numele proprii geografice sînt însoțite de termeni generici geografici. Nu totdeauna aceștia (*fluviu*, *munte*, *mare*, *insulă*, *peninsulă*, *cap*, *luncă*, *baltă*, *cîmpie*, *podiș* etc.) au aceeași valoare în determinarea numelor proprii geografice. De multe ori ei intră în însăși componența denumirii geografice, pierzînd caracterul de termen general geografic. În asemenea cazuri, avînd de a face cu sintagme, problema ortografică se rezolvă de la sine, ca de ex. *Ocnele Mari*, *Cîmpia Turzii*, *Poiana Codrului*, *Lacul Sărat*, *Lacul lui Baban*, *Gura Nișcovului*, *Valea lui Mihai*, *Valea Cerbului*, *Valea Albă* ș.a. Există însă și situații în care termenul generic nu-și pierde caracterul de termen general geografic. De exemplu în *Cîmpia Turzii* și *cîmpia Dunării*, poziția termenului geografic *cîmpie* este diferită :

în primul caz, el intră în componența unui nume propriu care, de data aceasta, nu se mai referă la un aspect geografic, ci denumește o localitate; în al doilea caz, cuvîntul *cîmpie* își păstrează independența față de numele propriu, căci, de data aceasta, avem în vedere, în primul rînd, aspectul geografic, planimetric: o cîmpie ce se întinde de-a lungul Dunării.

Se întîmplă adeseori ca termenul geografic să fie strîns legat de numele propriu: *oceanul Indian, oceanul Înghețat de Nord, marea Neagră, marea Roșie.* În aceste exemple numele proprii n-au înțeles dacă sînt folosite independent, în timp ce în: *oceanul Atlantic, marea Baltică, munții Carpați* substantivele proprii pot fi folosite independent, fără să-și piardă înțelesul: *Atlanticul, Carpații, Baltica.*

Există deci raporturi diferite între termenii generici și numele proprii, fapt care ar putea determina ortografieri deosebite. Din nefericire, acest criteriu este aplicat inconsecvent și arbitrar. Regulile ortografice recomandă să se scrie cu majusculă nume geografice ca: *Ialomița, Caucaz, Turnu-Măgurele*, dar nu arată cum trebuie să se scrie: *munții Caucaz, cîmpia Dunării, marea Neagră, oceanul Atlantic, podișul Transilvaniei* etc.

Nu este de mirare deci că în toate publicațiile, dar mai ales în manualele școlare, apar numeroase inconsecvențe și contradicții. Iată cîteva exemple luate din ultimele ediții ale manualelor școlare:

arhipelagul: danez, grecesc (G. V, p. 112)[1], Galapagos (G. V, p. 119), malaez (G. V, p. 210); același manual ortografiază: *Arhipelagul* Britanic (p. 84). Manualul de geografie cl. VI este și el inconsecvent: *Arhipelagul*: japonez (p. 37), Malaez (p. 47, 197).

În manualul de geografie de cl. a VI-a: *balta* Hamum (p. 45), Brăilei (p. 29); de asemenea: *balta* Brăilei, Ialomiței (G. VII, p. 88); Brăilei (G. E., p. 507). Apar de asemenea formele: *Balta* Ialomiței, Brăilei (G. III, p. 59, 65, G. IV, p. 9).

---

[1] În cuprinsul articolului vom folosi următoarele abrevieri: C.E.G. = *Culegere de exerciții gramaticale* de M. El. Ionescu-Miciora, ed. 1956; C.T.L. = *Culegeri de texte literare* cl. VIII—XI: cl. VIII, ed. 1956; cl. IX, ed. 1955; cl. X, ed. 1957, 2 vol.; cl. XI, ed. 1955, 2 vol. C. = *Contemporanul* (revistă); Gr. = *Grămatica*, manual: cl. II, III, IV, ed. 1957; cl. V, ed. 1956, de Chiosa Clara Georgeta ș.a.; cl. VI, ed. 1957, de G. N. Dragomirescu ș.a.; Gr. 1954 = *Gramatica limbii române*, 2 vol., ed. 1954, Acad. R.P.R.; Gr. 1956 = *Limba română*: fonetica-vocabular-gramatica, ed. 1956, Institutul de lingvistică; G. = *Geografia*, manual cl. III—IX, toate ediții 1957. G.E. = *Geografia economică*, ed. 1957, de un colectiv sub conducerea conf. Mihai Hașeganu; G.L. = *Gazeta literară*; G.I. = *Gazeta învățămîntului*; I.R.P.R. = *Istoria R.P.R.* ed. 1956; I.L.R. = *Istoria literaturii române*: cl. IX, ed. 1955; cl. X, ed. 1955. În repartizarea manualelor pe clase s-a ținut seamă de noua structură a școlii (de 11 ani); L.R. (rev.) = *Limba română* (revistă); L.R. = *Limba română*, manual: *citire* (cl. II—IV), *lectură literară* (cl. V—VII), toate ediții 1957; M.P.L.R. = *Metodica predării limbii române* (cl. V—VII), ed. 1955, de Chiosa Clara Georgeta; N.T.L. = *Noțiuni de teorie literară*, manual cl. VIII, ed. 1957; O. = *Opere* de Mihail Sadoveanu, vol. I—XII, ed. 1954—1958; R.L. = *Romînia liberă* (ziarul); R.P. = *Revista de pedagogie*; S.C.I.L.F. = *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*; S.C.L. = *Studii și cercetări lingvistice*; S. = *Scînteia* (ziarul); S.Gr. = *Studii de gramatică*: vol. I, ed. 1956; vol. II, ed. 1957; V.R. = *Viața românească* (revista).

În G. IX găsim : Germania *centrală* (p. 48), Asia *centrală* (89), însă la p. 269 : *America Centrală.*

În unele manuale se scrie : *canalul* Panama (G. V, p. 84, 200, G. IX, p. 270, G. IV, p. 135), Suez (G. V, p. 163, 164, 185), iar în G. VI, p. 232 : *Canalul* Panama.

În G. V, se ortografiază : *Capul* Midia, Nord, Hoorn (p. 111), Bunei Speranțe (p. 163), Verde (p. 163, 164) ; la p. 163 și : *capul* Bon. Inconsecvență și în G. VI : *capul* Caliacra (p. 79) și *Capul* Nord (p. 22).

Aceeași inconsecvență se constată și în privința cuvîntului *cîmpie* : G. E : la p. 190 : *cîmpia* Tisei și *Cîmpia* Romînă ; *cîmpia* Dunării (p. 213).

G. V : *cîmpia* Nilului, Senegalului (p. 169), însă *Cîmpia* Dunării (p. 104), Euro-Siberiană, Europeană, Siberiană, Amazoanelor (p. 114).

G. VII : *cîmpia* Făgărașului (p. 93), însă *Cîmpia* Tisei, Dunării (p. 61, 62).

Manualele de G. cl. III, IV, VI ortografiază consecvent numele geografice în componența cărora intră cuvîntul *cîmpie.*

Nu există inconsecvențe la termenul *Delta* (*Delta* Dunării) în nici un manual.

Marea majoritate a manualelor de geografie ortografiază cu inițială minusculă : *fluviul* Dunărea, *fluviul* La Plata etc. Sînt inconsecvente : G. VI : *fluviul* Tago (p. 27), Colorado (p. 225), Marița (p. 79), însă : *Fluviu* Galben, Albastru (p. 43) ; G. IX : *fluviul* Colorado (p. 34), Volga (p. 86), Amur (p. 203), Sf. Laurențiu (p. 266), însă : *Fluviul* Roșu (p. 226).

Aproape toate manualele de geografie sînt inconsecvente în scrierea cuvîntului *golf* :

G. VI : *golful* Botnic (p. 14), Caliacra (p. 79), Mexic (p. 232), însă : *Golful* Finic (p. 27), Bengal (p. 196), Persic (p. 208), Mexic (p. 226). G. V : *golful* Mexic, Botnic, Riga (p. 111), Guineea (p. 164, 175), Carpentaria (p. 212) ș.a., însă : *Golful* California (p. 86). G. IX : *golful* Mexic (p. 63, 258), Sf. Laurențiu (p. 266), însă : *Golful* Persic (p. 240), Aden (p. 240).

Scrierea cu inițială minusculă este aproape unanimă pentru denumirea de *insulă.* Numai în G. VI apar inconsecvențe : *insulele* Taivan (p. 37), Sonde (p. 37, 42), însă : *Insulele* Bahreine (p. 208).

Termenii *istmul* și *lunca* i-am întîlnit totdeauna scriși cu inițiale minuscule.

Două manuale sînt inconsecvente în scrierea cuvîntului *lacul* : G. VII : *lacul* Scropoasa, Slănic (p. 99), însă : *Lacul* Sărat (p. 101).

G. IX : *lacul* Baikal (p. 92), Onega (p. 92), Ladoga (p. 92), Constanța (p. 143), Geneva (p. 167), însă *Lacul* Superior (p. 36), Sclavilor (p. 267), Urșilor (p. 267).

Cu totul alta este poziția cuvîntului *marea* în ortografia manualelor. Scrierea cu minusculă apare o singură dată în G. VI : *marea* Neagră

(p. 75). Restul manualelor îl ortografiază: *Marea* Neagră, *Marea* Caspică etc.

În afară de *Geografia economică*, nu există manual de geografie consecvent în scrierea cuvîntului *munții* atunci cînd acesta este în vecinătatea unui nume propriu: G. III: *munții* Carpați (p. 40), însă *Munții* Dobrogei (p. 40, 48, 51), Bistriței (p. 41), Rodnei (p. 41, 42), Făgărașului (p. 44, 58). G. IV: *munții* Caucaz (p. 104), Urali (p. 104), Alpi (p. 104, 117), Atlas (p. 130), însă: *Munții* Bistriței (p. 4), Făgărașului (p. 5, 7, 78), Dobrogei (p. 6, 104), Bucegi (p. 9), Cernei (p. 88).

G. V: *munții* Pădurea Neagră (p. 72), Atlas (p. 169) ș.a., însă *Munții* Apuseni (p. 115, 122), Abisiniei (p. 167), Scorpiei (p. 168). G. VI: *munții* Pindului (p. 21), Dinarici (p. 21, 87), Făgărașului (p. 50), Macedoniei (p. 87), Metalici (p. 107, 108) ș.a., însă: *Munții* Urali (p. 20, 35), Scandinavi (p. 20), Himalaia (p. 39, 44), Carpați (p. 50) Urali (p. 55) ș.a. G. VII: *munții* Harghitei alături de *Munții* Gurghiului (p. 21), Alpi (p. 76), Carpați (p. 78), la p. 111: *munții* Călimani alături de *Munții* Rodnei; *Munții* Dobrogei (p. 11, 15, 16), Vrancei (p. 18), Rodnei (p. 20, 21), Oașului, Gutinului, Țibleșului (p. 20), Făgărașului (p. 32) ș.a. G. IX: *munții* Hibini (p. 87), Iaila (p. 87), Altai (p. 100), Carpați (p. 126), Sudeți (p. 129), Pirinei (p. 165), Teiușani (p. 201), Taurus (p. 241), Anzi (p. 272) ș.a., însă: *Munții* Stîncoși (p. 27), Metaliferi (p. 120, 141), Turingiei (p. 141), Harz (p. 141), Scorpiei (p. 282). *Geografia economică* este consecventă în ortografierea cu minusculă: *munții* Lotrului (p. 76), Apuseni (p. 89), Făgăraș (p. 106, 269), Căliman (p. 269), Gurghiului (p. 269), Vîlcan (p. 397).

Tendința celorlalte feluri de publicații este către ortografia *Munții* (L.R. (rev.) 5/956, p. 8, 76; S.C.I.L.F. V, 1–2, p. 31; I. R.P.R. p. 291, 292, 293, 296, 302 și urm.). Face excepție colecția *Studii de gramatică* vol. II, p. 19, în care se scrie: *munții* Bucegi, Măcinului.

Am prezentat aspecte concrete mai numeroase în privința acestui cuvînt pentru a sublinia contradicțiile și inconsecvențele între lucrări diferite sau în sînul aceleiași lucrări.

În nomenclatura geografică a apelor, o singură dată apare ortografiat *oceanul* (Atlantic G. V, p. 175), deși același manual ortografiază în altă parte: *Oceanul* Atlantic (p. 84). În această privință, reiese clar tendința autorilor de manuale geografice și de citire de a nota după tipul: *Oceanul* Atlantic, *Oceanul* Indian ș.a.

Se obișnuiește să se scrie în manuale: *pasul* (Simplon G. IX, p. 180); în schimb, se preferă *Platforma* (Someșană G. E. p. 146, 226; Getică, ibid., p. 195).

Cele mai tipice contradicții și inconsecvențe se constată în manualele de geografie, în legătură cu termenul de *peninsulă*: G.V folosește numai *peninsula* ..., în timp ce G. E. folosește: *Peninsula* (Balcanică, p. 338).

G. VI : *peninsula* Kamciatka (p. 40, 56), Indochina (p. 178), însă : *Peninsula* Scandinavică (p. 14, 140), Britanică (p. 19), Balcanică (p. 27, 49), Iberică (p. 27); G. IX : *peninsula* Kamciatka (p. 89), însă : *Peninsula* Apeninilor (p. 142), Balcanică (p. 197).

Într-o şi mai mare măsură provoacă nedumerire ortografia denumirii de *podiș* în unele manuale de geografie (cl. VI, IX), în care ortografia cu iniţiale minuscule şi majuscule se întîlneşte în proporţii aproape egale : G VI *podișul* Gobi (p. 39), Armeniei (p. 39), Pamir (p. 40), Iran (p. 45), Valdai (p. 28, 55), Tibet (p. 167), Labradorului (p. 219), Mexicului (p. 225), însă : *Podișul* Transilvaniei (p. 38), Arabiei (p. 40), Iranului (p. 47), Bavariei (p. 107), Central (p. 123), Ardeni (p. 128), Loess (p. 167), Castiliei (p. 204), Mexicului (p. 219). G. IX : *podișul* Transilvaniei (p. 79), Donețului (p. 86), Ardeni (p. 178), Pamir (p. 201) ş.a., însă : *Podișul* Central Rus (p. 86, şi, în aceeaşi pagină, *podișul* Volgăi), Armean(p. 165), Guianei (p. 272), Braziliei (p. 272)..

În G. IV, în afară de un caz, se ortografiază numai : *Podișul*, în G. E., invers, cu excepţia unui caz, se ortografiază numai : *podișul*... Scriu în mod consecvent : *Podișul* ... G. III, V, VII, VIII; la fel în *Tablou geografic* de Geo Bogza.

Se scrie de mai multe ori *polul* Nord, Sud (G. IV, V), decît *Polul* Nord, Sud (G. VII).

Un aspect unitar ortografic îl prezintă cuvîntul *strîmtoare* care este ortografiat cu iniţială minusculă în toate manualele de geografie cercetate de noi.

La fel de unitară apare şi ortografia termenilor *şes* şi *trecătoare* — cu iniţială minusculă.

Cuvîntul *ţară*, atunci cînd intră în compunere fie pentru a arăta denumirea istorică a Munteniei sau Moldovei, fie pentru a denumi unele regiuni istorice, se ortografiază cu iniţială majusculă : *Ţara Romînească* (L.R. III, p. 241, 242, 243, 250, 265; L.R. II, p. 48; I.R.P.R. p. 122); *Ţara Moldovei* (C.E.G., p. 287, 288 şi urm.); *Ţara Haţegului* (G. E., p. 89); *Ţara Moţilor* (G. E. p. 134); *Ţara Bîrsei* (G. E., p. 218). O excepţie o constatăm în S.C.I.L.F. V, 1—2, p. 6 : *ţara* Oltului.

Termenul *vale* nu s-a impus pretutindeni cu iniţială majusculă, deşi intră în compunerea unor nume de regiuni geografice : *valea Jiului*, *valea Prahovei*.

Nu ne referim la cazurile în care *vale* intră în compunerea numelor de localităţi : *Valea Seacă*, *Valea lui Mihai* etc.

Apare : *valea* Prahovei (G. VIII, p. 123; G. V, p. 109; G. IV, p. 76; G. E., p. 341, 361); *Valea* Prahovei (G. E., p. 35, 69, 267, 284); *valea* Jiului (G. IV, p. 32, G. VII, p. 141, G. E., p. 106); *Valea* Jiului (G. VII, p. 224, G. E., p. 73, 101). Exemplu de inconsecvenţă în această privinţă

îl constituie G. E : *Valea* (Prahovei, p. 35, 69, 267, 284 ; Jiului, p. 73, 101 ; Trotușului, p. 132) ; *valea* (Lotrului, p. 106 ; Jiului, p. 106 ; Slănicului, p. 131 ; Tîrnavelor, p. 205, 218, 438 ; Prahovei, p. 341, 361 ; Trotușului, p. 458 ; Bîrzovei, p. 94).

Ortografierea *punctelor cardinale* diferă de asemenea de la publicație la publicație și în sînul aceleiași publicații. Cîteva exemple : G. VIII, p. 21 : Moldova de *nord*, G. IX : Coreea de *Nord* (p. 216), însă : Caucazia de *nord* (p. 39, 55, 63, 105), Vietnamul de *nord* (p. 63), Africa de *nord* (p. 283), Ucraina de *sud* (p. 63), Moravia de *sud* (p. 130), Africa de *sud* (p. 282), Indonezia de *vest* (p. 269).

G. VI : America de *Sud* (p. 135), America de *Nord* (p. 95, 102, 137), însă : Gara de *nord* (p. 76), iar în G. E : America de *sud* (p. 21).

G. VII : *Polul Nord* (p. 76), iar G.V : *polul sud*, *nord* (p. 29).

Se găsește scris : Europa *răsăriteană* (G. IV, p. 114) ; Germania *occidentală* (p. 38, 39), Africa *occidentală franceză* (p. 173) și Africa *occidentală Franceză* (p. 287) ; de asemeni, tot în acest manual (G. IX), se redactează : Orientul *Îndepărtat* (p. 108.) și Orientul *îndepărtat* (p. 133).

Din analiza aspectelor ortografice de mai sus, am putut face cîteva constatări :

1. — Contradicțiile și inconsecvențele ortografice, care bîntuie mai ales manualele de geografie, se datoresc lipsei unor reguli ortografice obligatorii, aplicabile la cazurile discutate.

2. — Se constată inconsecvențe ortografice în sînul aceleiași lucrări, ceea ce înseamnă că a lipsit chiar și un criteriu ortografic personal.

3. — Asemenea inconsecvențe și contradicții pe de o parte prejudiciază valoarea științifică sau literară a operelor respective, iar pe de altă parte produc confuzii și dezorientare asupra cititorilor, mai ales cînd aceștia sînt elevi și studenți.

Aceste constatări ne-au dus la formularea cîtorva întrebări :

1. — Pot sau nu fi tratați ca nume proprii termenii geografici, substantive comune prin natura lor, atunci cînd însoțesc nume proprii ; ex. : *marea Neagră* sau *Marea Neagră* ?

2. — Există situații în care acești termeni să fie ortografiați cu inițială majusculă și altele în care să primească inițială minusculă, ca de ex. *marea* Baltică și *Marea* Roșie ?

3. — Pentru unitatea ortografiei, se poate trece peste unele particularități de sens și poziție ale termenilor geografici, scriindu-i pe toți fie numai cu inițială minusculă, fie numai cu inițială majusculă ?

La toate întrebările ni se pare că e necesar un singur răspuns și anume : pentru a asigura unitate și precizie în ortografie, trebuie să subordonăm unor criterii cît mai restrînse variatele particularități de sens, funcție și poziție ale termenilor geografici. Propunem să se scrie cu inițială minusculă

toți termenii geografici generici, de exemplu : *munții Apuseni, valea Prahovei marea Neagră, oceanul Atlantic, fluviul Dunărea, insula Madagascar, cîmpia Dunării, lacul Baikal, podișul Transilvaniei, peninsula Balcanică.*

Această propunere corespunde spiritului normelor ortografice în vigoare, care tind să frîneze abuzul de majuscule într-o serie de titluri și titulaturi compuse.

Propunem să se scrie ambii termeni cu inițială majusculă în nume ca : *Țara Românească, Asia Centrală, Africa Occidentală, Delta Dunării* (Nilului), *Polul Nord, Sud,* deoarece fiecare termen e simțit ca o denumire proprie în numele geografic respectiv.

De asemenea se vor scrie cu inițială majusculă termenii geografici care intră în formarea numelor proprii compuse de tipul : *Cîmpia Turzii, Ostrovul Corbului, Valea Călugărească, Lacul lui Baban, Balta Albă, Valea lui Mihai* etc.

Am analizat aspecte ortografice nefixate prin norme și reguli.

Se constată însă și încălcarea regulilor ortografice existente, privitoare la toponimie.

Din nefericire, acestè încălcări se produc și în publicații folosite de către elevi și studenți : manuale, studii, reviste. Menționăm, în treacăt, cîteva : G. IV : *Rîmnicu Vîlcea* (p. 79) și, pe aceeași pagină, *Piatra-Olt.* Aceeași inconsecvență se constată și în G. E : *Rîmnicu Vîlcea,* însă *Schitu-Golești* (p. 75), *Piatra-Neamț* și *Popești-Leordeni* (p. 156).

În C.E.G. apar forme ca : *Balta-Albă* (p. 216) și *Podul-Înalt* (p. 171). Nu e de mirare că în programul *Teatrului Armatei* pentru drama *Despot-vodă* apare : *Balta-Albă* și *Dumbrava roșie.*

Se obișnuiește ca, atunci cînd primul termen al cuvîntului compus rămîne nearticulat și e urmat de un adjectiv, să se lege prin liniuță : *Satu-Mare* (I.R.P.R., p. 122), *Tîrgu-Frumos* (L.R. V, 43), însă în G. III : *Turnu Roșu* (p. 62), iar în C.T.L. VIII : *Tîrgul-Frumos* (p. 13).

Mai apar grafii de tipul : *Porțile-de-Fier* (L.R. VII, p. 6).

Numele orașului *Ploiești,* deși e scris în această formă în Gr. 1954, I, p. 154 și II, p. 122, în Gr. 1956, p. 71, în I.R.P.R., p. 296 etc., formă care corespunde principiilor noii ortografii, apare aproape în toate ziarele : *Ploești.* În *Viața românească* nr. 11/1956 : *Ploiești* (p. 152) și *Ploești* (p. 158).

În ortografierea titlurilor operelor literare întîmpinăm cîteodată dificultăți. Astfel, nu se ține seamă că titlul nuvelei lui Slavici, *Moara cu Noroc* reproduce un nume propriu compus, și se ortografiază adesea *Moara cu noroc,* ca orice titlu compus : *Mărul de lîngă drum, Țara de piatră, Generația mea* etc., în care al doilea termen, fiind un substantiv comun, sau altă parte de vorbire, se scrie cu inițială minusculă. Titlul nuvelei *Moara cu Noroc* reproduce numele unui punct geografic, nume împrumutat de la o moară părăsită. Forma corectă se găsește în : C.E.G., p. 24, 81.

Nuvele de I. Slavici, Bibl. şc., p. 9—10, 79—215. În V.R. 3/1957, p. 165—168 apare de două ori *Moara cu noroc* şi de cinci ori *Moara cu Noroc.*

Notarea *Moara cu noroc* apare în C.T.L.X, vol. II, p. 164—224; Gr. 1956, p. 113; I.L.R.X, p. 253, 257; R.L. nr. 3825, 25 ian. 1957 (recenzia filmului cu acelaşi nume); S. 3802, 13 ian. 1957 şi 3816, 30 ian. 1957.

Acelaşi lucru trebuie remarcat şi în privinţa titlului *Dumbrava Roşie*, care, ca titlu de operă literară, reproduce un nume geografic compus, ambii termeni avînd iniţială majusculă, aşa cum e ortografiat în C.E.G., p. 58, 90; L.R. VII, p. 29—30; *Poezii* I de V. Alecsandri, p. 7. În aceeaşi situaţie se găseşte şi titlul romanului lui M. Sadoveanu, *Nada Florilor* (N.T.L. VIII, p. 246; L.R. VI, p. 164).

Într-o situaţie diferită se găsesc titlurile operelor *În pădurea Petrişorului* de M. Sadoveanu şi *În munţii Neamţului* de C. Hogaş. Sub această formă apare primul titlu în M.P.L.R., p. 36; C.E.G., p. 115; Programa şc. cl. VIII, p. 16; L.R. VI, p. 164; celălalt titlu apare în *Opere* de C. Hogaş, ed. 1956, p. 496, 497, 498,; C.E.G., p. 62, 94, 100, 101 şi urm.

Apare şi scrierea ambilor termeni cu iniţială majusculă: *În Pădurea Petrişorului* (Gr. VI, p. 307), *În Munţii Neamţului* (Gr. VI, p. 273, 309, 323).

Socotim o greşeală de tipar apariţia titlului *În pădurea petrişorului* în N.T.L. VIII, p. 104, deoarece la p. 106 şi 112 corectează: *În pădurea Petrişorului.*

Propunem să se generalizeze prima variantă ortografică, fiind în concordanţă cu propunerile în legătură cu ortografia denumirilor geografice.

Transcrierea titlului grecesc al operei *Pseudo-Kyneghetikos* de Al. Odobescu apare, în manuale, în patru variante:

a. *Pseudo-Kyneghetikos*: I.L.R.X, p. 36—42; Al. Odobescu, *Opere* I, 1955, p. 9—10; II, p. 118—128; C.E.G., p. 67, 108, 120, 133 şi urm.; *Caiete critice* 1/1957, p. 211.

b. *Pseudo-Kynighetikos*: C.T.L. X, vol. I, p. 47.

c. *Pseudokineghetikos*: Gr. 1956, p. 102, 110, 177, 215.

d. *Pseudo-Kinigetikos*: I.L.R. X, ed. 1954, p. 37.

Este de preferat prima variantă, fiind mai popularizată.

Persistă folosirea greşită a majusculei la cel de-al doilea termen dintr-un titlu de operă literară sau ştiinţifică, atunci cînd acest termen este un adjectiv sau substantiv comun. În L.R. (rev.) 1/1957: *Codicele Voroneţean* (p. 15), *Psaltirea Voroneţeană* (p. 15, 17); la p. 16: Codicele *Voroneţean* şi Psaltirea *scheiană*. Tot în L.R. (rev.) 2/1957: Cîinele şi Măgarul (p. 43), Codicele *Voroneţean* (p. 82). În S.C.L. VII, 1—2: Psaltirea *Scheiană* (p. 67, 68), *Codicele Voroneţean* (p. 135), însă *Limba romînă* (p. 100, 102, 104, 105 şi urm.).

Propunem să se scrie invariabil : *Codicele voroneţean*, *Psaltirea voroneţeană*, *Psaltirea scheiană*.

Deşi s-a generalizat, în ultimii ani, forma *Romînia pitorească*, se mai strecoară forme ca : *Romînia Pitorească* (N.T.L. VIII, p. 6).

Titlul unui cunoscut roman al lui Fadeev se scrie încă inconsecvent : În L.R. VII, la p. 6 apare *Tînăra gardă*, iar la p. 370—377 : *Tînăra Gardă*. Titlul romanului reproduce numele unei organizaţii de tineret, nume ortografiat cu iniţială majusculă la ambii termeni : *Tînăra Gardă*. Propunem ca titlul romanului să se scrie în acest fel.

Provoacă nedumerire lipsa de unitate în redarea genitivului din titlul baladei lui G. Coşbuc : *Nunta Zamfirii* şi Nunta *Zamfirei*. Prima variantă este reprodusă în *Poezii* de G. Coşbuc, E.S. 1951, p. 144 ; G. Coşbuc, *Poezii alese*, 1952, p. 57 ; C.E.G. p. 109, 372 ; *Instrucţiuni pentru reducerea materiei din programa de limbă şi literatură la cl. VIII—X*, ed. 1954, p. 15. A doua variantă e reprodusă în C.T.L. X, vol. II, p. 258 ; Gr. 1956, p. 87, 108 ; I.L.R. X, p. 266, 269 ; L.R. (rev.) 2/1956, p. 24.

Socotim că genitivul corect este *Zamfirei* (cf. Ioanei, Mariei, Sofiei, Stanei etc.), formă care se găseşte şi în manuscrisul poetului (Gavril Scridon, *Pagini despre Coşbuc*, fotocopia manuscrisului), deci propunem ca singură formă corectă : *Nunta Zamfirei*.

Curiozităţi ortografice oferă şi reproducerile titlurilor de ziare şi reviste.

Deşi normele ortografice nu formulează reguli speciale pentru scrierea titlurilor compuse ale operelor literare, ziarelor şi revistelor, ele se deduc din principiile stabilite cu privire la scrierea cu majusculă, în general. Explicaţia aplicării acestor principii o găsim în articolul profesorului Emil Boldan, *Noile norme ortografice ale limbii romîne* (G. Î. An. VI, nr. 257, 13 martie 1954), în care se dau exemple concrete de ortografieri ale titlurilor compuse ale ziarelor şi revistelor : *Scînteia tineretului* etc.

În locul ortografiilor variate, arbitrare, ale titlurilor compuse ale revistelor de altădată, s-a adoptat un sistem simplu şi logic.

Practic, sistemul se aplică şi în reproducerea titlurilor de ziare şi reviste din trecut. Vom scrie deci : *Curierul romînesc*, *Albina romînească*, *Dacia literară*, *Viaţa nouă*, *Gazeta de Transilvania* etc., de unde reiese că, atunci cînd al doilea termen este substantiv comun sau altă parte de vorbire, el se scrie cu iniţială minusculă, însă cînd e nume propriu, se scrie cu iniţială majusculă.

Totuşi mai apar reproduceri de titluri de ziare şi reviste în care al doilea termen este ortografiat cu majusculă chiar atunci cînd nu e substantiv propriu : *Curierul Romînesc* (R.P. 1/1957, p. 32), *Convorbiri Literare* (V.R. 12/1956, p. 175) ; *Dacia Literară* (L.R. (rev.) 5/1956, p. 77, în timp ce la p. 72 scrie : *Revista de pedagogie* iar la p. 73 : *Limba romînă* şi

Revista de pedagogie). În V.R. 2/1957, p. 70—71, apare de trei ori *Revista literară* și de patru ori *Revista Literară.*

În revista *Limba romînă* 5/1956, p. 9—10, întîlnim : *Gazeta Literară* și *Romînia Liberă* ; în nr. 2/1957 : *Limba Romînă* de patru ori (p. 22, 23, 24, 28) și *Limba romînă* de 17 ori (p. 58—61).

Titlul revistei *Viața romînească* este notat : *Viața Romînească* (*Scînteia* nr. 3913, 23 mai 1957, p. 3, artic. *În problema moștenirii culturale* ; V.R. 4/1957, p. 159—161, unde, alături de scrierea *Viața Romînească*, apare : *Gazeta literară* ; L.R. (rev.) 5, 1956, p. 76 ; *Omagiu lui Mihail Sadoveanu*, p. 176 ; *Prefață* la *Craii de Curtea Veche*, 1957, p. 8 ; V.R. 12/1956, p. 176—177). Cîteodată apar ambele variante pe aceeași pagină : *Viața romînească* și *Viața Romînească* (S.C.I.L.F. V, 3—4, p. 616). Inconsecvențele în redarea titlurilor de reviste abundă în unele scrieri. În volumul *Cronici* de Savin Bratu găsim titluri de reviste ca : *Viața Romînească* (p. 35, 182, 310, 311), *Gazeta Literară* (p. 43, 71, 135, 245), *Bilete de Papagal* (p. 58) ; la p. 60 : *Pagini literare* și *Pagini Literare* ; la p. 62 : *Pagini Literare* iar la p. 63 : *Pagini literare* ; la p. 179 : *Viața Romînească* ; la p. 181 : *Viața romînească*, *Însemnări literare* și *Viața Socială* ; la p. 245 : *Pagini literare* și *Voința Națională.*

Și în manualele școlare se produc asemenea inconsecvențe : M.P.L.R. p. 38 : *Scînteia Tineretului* și alături : *Cravata roșie.*

Propunem, ca în titlurile compuse de ziare și reviste, cel de al doilea și următorii termeni să fie ortografiați cu inițială minusculă atunci cînd sînt substantive comune sau orice altă parte de vorbire : *Iașul literar*, *Viața romînească*, *Limba romînă*, *Scînteia tineretului*, *Tînărul scriitor*, *Romînia liberă.*

Cînd al doilea termen și următorii sînt substantive proprii, se vor ortografia cu inițială majusculă : *Flamura Prahovei*, *Informația Bucureștiului.*

Mai propunem ca titlurile ziarelor și revistelor din trecut să fie ortografiate după aceleași principii : *Curierul romînesc*, *Albina romînească*, *Dacia literară*, *Romînia literară*, *Convorbiri literare*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Viața nouă*, *Cuvîntul liber*, *Evenimentul literar* etc. însă : *Gazeta de Transilvania*, *Curierul de Iași*, *Steaua Dunării.*

Scrierea numelor compuse ale personajelor din literatura populară și cultă produce de asemenea confuzii.

Inconsecvența apare tipică la numele *Făt-Frumos* care este ortografiat în trei variante :

a. *Făt-frumos* : Gr. 1954, II, p. 163, 204, 265, 312 ; S.C.I.L.F. V, 1—2, p. 21, 23, 30 ; Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, p. 28, 43, 44, 56 și urm. ; G.L. 19(165), 10 mai 1957, în poezia *Făt-Frumos* ; G.L. 26 (172), 27 iunie 1957, p. 1, col. 4 ; *Caiete critice* 1/1957, p. 181 ;

Studii lingvistice de acad. Al. Rosetti, p. 41, însă la p. 48 : *Făt-Frumos din tei* ; S.C.I.L.F. VI, 1—2, p. 341—363 passim.

b. *Făt Frumos* : V. Eftimiu : *Teatru*, 1956, p. 15—127 ; G.L. 25 (171), 20 iunie 1957, p. 6, col. 6 ; S.Gr. I, p. 74, însă la p. 72 și 118 : *Făt-Frumos*.

c. *Făt-Frumos* : Gr. 1956, p. 95, 220, 222 și urm. ; Gr. 1954, I, p. 116 ; M.P.L.R., p. 259, 348 și urm. ; T. Arghezi, *Cîntare omului*, 1956,p. 79, 80, 81, 110, 218 ; C.E.G., p. 94, 129, 148, 359 ; S.C.I.L.F. V, 1—2, p. 27 ; O.V, p. 72 ; O. VII, p. 478, 482, 514, 517, 518 ; C.I. Gulian, *Sensul vieții în folclorul romînesc*, p. 94, 95, 205, 209, 284, 293 ; S.C.I.L.F. V, 3—4, p. 487, 494, 533, 534, 536, 537, 538, 540, 570, 612, 634, 635, la p. 484 : *Făt-Frumos* și *Făt Frumos* ; N.T.L., p. 268 ; L.R. VI, p. 110—122 ; Savin Bratu, *op. cit.* p. 58, 73, la p. 60 : *Făt-Frumos* și *Făt Frumos* ; S. Gr. II, p. 48 ; L.R. IV, p. 125—142 ; Gr. V, p. 27, 72, 221 ; Gr. VI, p. 269 ; C.T.L. VIII, p. 116—123.

Exemplele de mai sus demonstrează preferință pentru a treia variantă, ea fiind cea mai logică, deoarece ține seamă de structura numelui propriu compus.

Micul dicționar ortografic (p. 104) îl prezintă ca substantiv comun : *făt-frumos*.

Problema ortografică a lui *Făt-Frumos* pare a fi aceeași cu a lui *Harap-Alb* care, totuși, în majoritatea textelor apare *Harap Alb*.

Această variantă, *Harap Alb* o găsim în : Gr. 1954,I, p. 380, 388 ; II, p. 118, 251 ; C.T.L. X, 284—285 ; Gr. 1956, p. 90, 109, 117, 205, 213, 215, 222, 223, 224, 245, 247, 255, 266 și urm. ; *Caiete critice* 1/1957, p. 211 ; S. 3843, 1 martie 1957, în artic. *120 de ani de la nașterea lui Creangă* ; L.R. V, 36 ; L.R. VI, p. 19 ; L.R. VII, 95—136 ; Gr. VI, p. 209, 267, 315 ; S. Gr. I, p. 155, 156 ; C.T.L. VIII, p. 97—116.

Cealaltă variantă, *Harap-Alb*, e mai puțin frecventă : C.E.G., p. 85, 101, 103, 105, 120, 145, 148, 154, 156, 251 ; Gr. V, p. 23, 188, însă la p. 186 : *Harap Alb* ; N.T.L. VIII, p. 12, 263—268, L.R. V, p. 20.

Faptul că primul substantiv din compunerea acestui nume de personaj rămîne neflexionat dovedește strînsa legătură dintre termenii substantivului compus, legătură marcată de obicei prin linioara de unire, ca la *Făt-Frumos*. Înseamnă că forma corectă e *Harap-Alb*, atîta vreme cît se admite *Făt-Frumos*.

Acest procedeu urmează să fie aplicat și altor personaje populare într-o situație aproape asemănătoare : *Verde-împărat*, *Alb-împărat*, *Roș-împărat*. Aici trebuie să se țină seamă că al doilea termen are o poziție asemănătoare cu cea a lui *vodă* din *Ștefan-vodă*, așa cum se va vedea mai departe.

Scrierea tipului ortografic *Verde-împărat* este variabilă în texte : *Verde-Împărat* (O. VII, 433) ; *Verde-împărat* (Gr. V, 210) ; *Papură-împărat*

(L.R. VII, p. 51 ;) *Papură-Împărat* (V. Alecsandri, *Teatru* I, 1956, p. 414) ; *Alb Împărat* şi *Roş Împărat* (S.C.I.L.F.V, 1—2, p. 23) ; *Peneş-împărat* (G. Coşbuc, *Poezii alese*, 1952, p. 64 ; C.T.L. X, vol. II, p. 260).

Considerăm că cea mai logică ortografie este cea de tipul *Verde-împărat*, *Alb-împărat*, *Roş-împărat*, *Papură-împărat*, pe care o propunem şi noi.

Probabil prin analogie cu personajele de mai sus, s-au adoptat, în textele tipărite în ultima vreme, două variante ortografice, deopotrivă de greşite, după părerea noastră, pentru personajul *Muma Pădurii* şi anume : *Muma-pădurii* (G.L. 26(172), 27 iunie 1957, şi *Muma-Pădurii* (M.L.P.R., p. 259), variante nejustificate prin logica gramaticală şi regulile ortografice. Aici termenii nu-şi pierd independenţa lexicală şi morfologică, nu se sudează. Deoarece ambii termeni formează totuşi un nume propriu, ei pot primi iniţiale majuscule, fără să fie legaţi prin liniuţă *Muma Păduri*.

După aceeaşi raţiune trebuie scris : *Ileana Cosînzeana* (M.P.L.R. p. 358) şi nu : *Ileana-Cosînzeana*.

În texte, nu există dezacord cu privire la folosirea liniuţei de unire la nume de personaje ca : *Statu-Palmă* (C.E.G. p. 277 ; O. VII, p. 513, 515 ; L.R. VII, p. 57) ; *Statu-Palmă-Barbă-Cot* (C.E.G. p. 36 ; S.C.I.L.F. V, 1—2, p. 15) ; *Strîmbă-Lemne* (S.C.I.L.F. V, 1—2, p. 15, 23, 24, 37 ; C. I. Gulian, *op. cit.* p. 209 ; S. Gr. II, p. 48) ; *Sfarmă-Piatră* (C.E.G. p. 36 ; S.C.I.L.F. V, 1—2, p. 15, 23, 24, 37 ; ibid. nr. 3—4, p. 486 ; C. I. Gulian, *op. cit.* p. 209 ; S. Gr. II, p. 48).

Cu toate că în cîteva publicaţii cel de-al doilea termen apare cu iniţială minusculă : *Strîmbă-lemne* (Gr. 1954, I, p. 165 ; II, p. 136) ; *Sfarmă-piatră* (Gr. 1954, I, p. 165), totuşi ortografia tuturor termenilor cu iniţială majusculă şi cu liniuţă de unire este logică şi recomandabilă : *Statu-Palmă*, *Strîmbă-Lemne* etc.

Nu e logică scrierea *Călin nebunul* (M.P.L.R., p. 35 ; L.R. V, p.166), ci recomandabilă este cea cu iniţiale majuscule la ambii termeni : *Călin Nebunul* (C.E.G. p. 107), deoarece adjectivul *nebunul* nu mai e, aici, un simplu *calificativ*, ci devine un *component* al numelui personajului respectiv şi, în consecinţă, trebuie să fie ortografiat ca nume propriu.

Menţionăm cîteva ortografii discutabile, din literatura cultă.

Numele personajului principal din nuvela *Budulea Taichii* de I. Slavici este redat : *Budulea taichii* (Gr. 1956, p. 124, 153, 161, 213), dar apare mai frecvent avînd ambii termeni cu iniţială majusculă : *Budulea Taichii* (I.L.R. X, p. 249—253 ; *Nuvele* de I. Slavici, Bibl. şc., 1953 ; C.E.G. p. 119, 226, 227 şi urm. ; C.T.L. X, vol. II, p. 224—257). Şi autorul nuvelei a folosit această ortografie, dovedind că ambii termeni sînt priviţi ca formînd numele propriu compus al personajului. Asemenea notare ni se pare ca fiind cea mai recomandabilă.

Numele personajului *Hagi-Tudose* este ortografiat, în acest chip, de către autor (fotocopia manuscrisului în : B. Şt. Delavrancea, *Opere* II, 1955, p. 559), totuşi în textul tipărit apare : *Hagi Tudose* (ibid. p. 271—273). Cu liniuţă de unire, *Hagi-Tudose*, îl găsim şi în C.T.L. X, vol. II, 1955, p. 315 ; Gr. VI, p. 320 ; C.E.G., p. 121. În alte publicaţii apare fără liniuţă de unire : *Hagi Tudose* (*Programa şc. cl. VIII*, 1956, p. 9 ; N.T.L. VIII, p. 55, 56, 59 ; S.C.L. VII, 1—2, p. 52 ; B. Şt. Delavrancea, *Opere* I, 1955, p. 283 ; I.L.R. X, p. 309—314 ; S. Gr. I, p. 183).

Termenul *Hagi* este strîns legat de numele pe care-l determină, din care cauză nu se supune variaţiilor flexionare în timpul vorbirii.

De aceea socotim că e potrivită ortografia iniţială, cea a lui Delavrancea : *Hagi-Tudose*. Aşa se procedează şi cu alte nume de structură asemănătoare : *Hagi-Prodan*, *Hagi-Iordan*, *Hagi-Curti*.

Numele regelui polon care apare într-o nuvelă de C. Negruzzi se prezintă în trei variante :

— *Sobieţki* (L.R. VI, 51—56 ; Gr. VI, 125 ; C. Negruzzi, *Opere alese*, Bibl. pt. toţi, 1955, p. 137—144.

— *Sobieski* (*Programa examenelor integrale cl. V—VII*, 1956, p. 3).

— *Sobietzki* (Pompiliu Caraioan, *Ioan Creangă*, p. 7).

Propunem să se folosească prima variantă, care aparţine şi autorului.

Am fost obişnuiţi să ortografiem numele *El-Zorab* cu liniuţă de unire între cei doi termeni. Aşa apare în cele mai multe publicaţii (G. Coşbuc, *Poezii*, E.S., 1951, p. 210, 212 ; G. Coşbuc ; *Poezii alese*, 1952, 115 ; L.R. VI, p. 147—151 ; Gr. VI, p. 312). Totuşi, într-o lucrare de mare autoritate ştiinţifică, nu se respectă ortografia consacrată, înlăturîndu-se linioara de unire : *El Zorab* (Gr. 1956, p. 101, 210, 273). Propunem să se menţină forma cu liniuţă : *El-Zorab*.

Apelativul *moş* alături de un nume propriu apare cînd cu iniţială minusculă, cînd cu majusculă.

moş : *moş Ion Roată* (I. Creangă, *Opere*, 1953, p. 89—95 ; L.R. VII, p. 138—139) ; *moş Nichifor Coţcariul* (ibid., p. 96—111) ; *moş Visarion* (Radu Tudoran, *Ultima poveste*, passim) ; *moş Precu* (O. I, p. 553—649 ; Gr. 1954, II, p. 71) ; *moş Chiorpec* (L.R. III, p. 76, 77) ; *moş Anania* (O. V, p. 464—480).

Moş : *Moş Ion Roată* (S. 3843, artic. *Forţa spiritului popular — 120 de ani de la naşterea lui Ion Creangă*) ; *Moş Irimia* (L.R. III, p. 57) ; *Moş Precu* (C.E.G., p. 368, 369).

Întrucît e simţit ca un simplu apelativ pe lîngă numele proprii respective, fără valoare onomastică, este recomandabil să fie ortografiat cu iniţială minusculă : *moş* (cf. *duduia* Margareta, *cuconu* Ioniţă Hrisanti, *părintele Ghermănuţă*, *nea* Nae).

Cea mai variată şi contradictorie ortografie o oferă numele de domnitori atunci cînd li se adaugă apelativul *vodă*. Constatăm, în publicaţii, patru tipuri ortografice la numele de domnitori : *Ştefan Vodă, Ştefan-Vodă, Ştefan vodă, Ştefan-vodă.*

Extragem din publicaţii cîteva exemple pentru fiecare din aceste tipuri, pentru a arăta cît sînt ele de răspîndite în literatura ştiinţifică şi beletristică actuală.

Vodă : *Vasile Vodă Lupu* (T. Arghezi, 1907, p. 30); *Vodă Ţepeş* (T. Arghezi, *Pagini din trecut*, p. 387); *Mihnea Vodă cel Rău, Mihai Vodă Viteazul* (G.Î., nr. 418, 12 martie 1957, p. 3); *Ion Vodă cel Cumplit* (C. 29(563), 19 iulie 1957, p. 4, col. 3; G. Î. nr. 434, 6 sept. 1957, p. 2, în articolul *Amintirea lui Hasdeu*; G.L. 13(159), 20 martie 1957, artic. *Adevăr artistic şi ideal estetic*; *Vlaicu Vodă* (S.C.I.L.F. V, 1—2, p. 585, 586, 587, 597, 598; însă la p. 584 : *Vlaicu Vodă* şi *Vlaicu vodă*, iar la p. 604 : *Despot-vodă*); *Despot Vodă* (C. 25(559), 21 iunie 1957, în articolul *Constantin Ramadan*; Alex. Rosetti, *Limba romînă în secolul al XIII-lea — al XVI-lea*, p. 200; R.L. An. IV, nr. 3723, 27 sept. 1957, în cronica teatrală *Despot Vodă* de V. Alecsandri, în care apare şi forma *Ciubăr-Vodă*; *Alexandru Vodă* (S.C.I.L.F. V, 3—4, p. 586, 597).

- Vodă : *Ştefan-Vodă* (O. VII, p. 537, 594; C. I. Gulian, *op. cit.*, p. 100; *Omagiu lui M. Sadoveanu la 75 de ani*, p. 29, însă la p. 31 : *Ştefan Vodă*); *Negru-Vodă* (C. I. Gulian, *op. cit.*, p. 69, 178); *Ţepeş-Vodă* (ibidem, p. 260); *Ion-Vodă* (Savin Bratu, *Cronici*, p. 276); *Şerban-Vodă* (V.R. 10/1956, p. 27); *Duca-Vodă* (C. 29 (563), 19 iulie 1957); *Petru-Vodă* (*Omagiu lui M. Sadoveanu...* p. 132); *Cuza-Vodă* (O. IV, p. 485, 492; V. Alecsandri, *Poezii* II, 1955, p. 257, în timp ce în vol. I, p. 436 : *Ştefan Vodă*).

vodă : *Ştefan vodă* (L.R. VII, p. 261); *Despot vodă* (Gr. 1956, p. 209; G.Î., An. IV, nr. 40(186), 3 oct. 1955, p. 1, artic. *Valea Albă*); *Ion vodă cel Cumplit* (Gr. 1956, p. 89); L.R. VI, p. 194); *Vlaicu vodă* (în drama *Vlaicu vodă* de Al. Davila, 1956 şi în prefaţă); G.Î., nr. 40 (186), 3 oct. 1957, p. 1, artic. *Valea Albă*); *Mihai vodă Viteazul* (Gr. 1956, p. 218, 228, 230, 235; L.R. VI, p. 38, 40); *Alexandru Ghica vodă* (*Introducere* la *Opere* de I. Ghica, 1955, p. 7); *Bibescu vodă* (ibidem, p. 20, 79, 86); *Caragea vodă* (ibidem, p. 79); *vodă Şuţu* (ibidem, p. 82), *Cuza vodă* (L.R. VI, p. 44; L.R. III, p. 150, 151); *Mihnea vodă cel Rău* (L.R. VII, p. 91).

-vodă : *Ştefan-vodă* (C.E.G., p. 15; N.T.L. p. 190, 273; L.R.V, p. 16, 17, 18; L.R. VI, p. 10, 14, 17, 18, 31); *Mihai-vodă Viteazul* (C.E.G. p. 87, 88, 99, 122, 133 şi urm.; Gr. V, p. 86, 87, 131); *Mihnea-vodă cel Rău* (Al. Odobescu, *Opere*, 1955, p. 5—78, 99—120 passim; C.E.G., p. 81, 329 şi urm.); *Despot-vodă* (C.E.G. p. 99, 124, 152; S.C.I.L.F. V, nr. 3—4, p. 605; N.T.L., p. 361); *Vlaicu-vodă* (N.T.L., p. 334, 335, 340, 348, 354,

355, 356, 358, 359, 384); *Alexandru-vodă* (C.E.G. p. 15, 81; N.T.L. V., p. 273, 278); *Lăcustă-vodă* (L.R. VII, p. 46, 50); *Pîrlea-vodă* (L.R. VII, p. 46); *Constantin-vodă* (C.E.G., p. 97).

Se observă o uşoară tendinţă favorabilă tipului ortografic *Ştefan-vodă*, formă care, în ultimii doi ani, pare să fi cîştigat poziţie preponderentă faţă de celelalte, avînd perspective de generalizare. De exemplu, autorii manualului de *Istoria literaturii romîne* pentru cl. IX din 1954, ortografiau la p. 282 : *Ion Vodă cel Cumplit, Ştefăniţă Vodă*, iar în ediţia din 1956 (p. 276) a aceluiaşi manual au corectat : *Ion-vodă cel Cumplit, Ştefăniţă-vodă.*

Această variantă pare a corespunde şi logicii gramaticale, căci cuvîntul *vodă* nu intră în componenţa numelui domnitorului, ci denumeşte ca apelativ general, poziţia şi funcţia lui politică, ca de exemplu în : *Urechevornicul, Sinan-paşa* etc.

Fiind legat de numele de persoană al domnitorului (*Ştefan-vodă, Mihai-vodă*), acest apelativ devine un determinativ indispensabil numelui de domnitor, fără însă să devină şi un element component al numelui propriu de domnitor, urmînd să fie ortografiat ca substantiv comun, însă unit prin liniuţă.: *Vlaicu-vodă.*

Cînd însă substantivul *vodă* intră în componenţa unor *nume geografice*, el suferă regimul numelor proprii şi se ortografiază ca atare : *Vintilă-Vodă, Pătru-Vodă, Negru-Vodă* sau nume de străzi : *Şerban-Vodă Ştirbei-Vodă.*

Prin cele de faţă n-am urmărit să arătăm abateri de la regulile ortografice, pentru că, de fapt, nu există reguli formulate în problemele discutate.

Este de la sine înţeles că soluţionarea, în ultimă instanţă, a acestor probleme nu cade în competinţa noastră, dar am socotit că e necesar să le sezisăm şi, alăturînd propunerile noastre, să cerem o cît mai grabnică reglementare a lor.

Manualele şcolare şi celelalte publicaţii trebuie să folosească o ortografie unitară, ireproşabilă. Din nefericire, din cele constatate mai sus, reiese că această calitate le lipseşte.

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

R. A. BUDAGOV, *Etiudî po sintaksisu rumînskogo iazîka* [Studii de sintaxa limbii romîne]

Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de lingvistică, Moscova, 1958, 235 p.

Interesul pentru limba romînă ca obiect de studiu a existat în Rusia începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea fiind concretizat în numeroase lucrări şi articole datorite unor filologi ca I. Hinkulov, P. Sîrcu, A. I. Iaţimirski şi alţii. În epoca sovietică, cînd studiile de romanistică au luat un nou avînt, necunoscut înainte, acest interes a crescut. Alături de alte limbi romanice, în universităţile şi institutele de limbi străine sovietice se predă astăzi şi limba romînă. În anii din urmă o serie de aspiranţi au susţinut disertaţii cu subiecte de lingvistică romînească; în reviste au apărut numeroase articole şi studii datorite acad. V. F. Sişmariov, prof. M. V. Serghievski, prof. R. A. Budagov şi altor romanişti.

Recent, profesorul Budagov a publicat o carte consacrată exclusiv limbii romîne. Aceasta este prima lucrare de proporţii mai mari despre limba noastră, apărută în Uniunea Sovietică. Interesul faţă de ea creşte cu atît mai mult, cu cît autorul tratează probleme desprinse dintr-un capitol dintre cele mai puţin studiate ale limbii romîne: s i n t a x a. Budagov îşi propune să studieze unele probleme deosebit de importante ale sintaxei romîneşti şi să arate specificul ei în comparaţie cu sintaxa altor limbi romanice [1]. Ceea ce-l interesează pe autor în primul rînd este nu legătura diverselor fenomene sintactice romîneşti cu sintaxa altor limbi „balcanice", ci interpretarea acestora pe baza tendinţelor sintactice general-romanice, realizate în mod inegal în fiecare limbă neolatină în parte. Fără îndoială, autorul nu neagă influenţa limbilor „balcanice", însă „pentru a explica originile anumitor fenomene sintactice din limba romînă, trebuie să le cercetăm în *sistemul limbii romîne însăşi*, precum şi în comparaţie cu sistemul altor limbi romanice ... Numai după ce am epuizat toate aceste posibilităţi şi surse directe, se poate trece la sursele indirecte sau imediate" (p. 4). Această bază principială ni se pare deosebit de importantă şi ea duce, în paginile cărţii, la rezultate demne de reţinut.

Diversele fenomene sintactice romîneşti — funcţiile cazurilor, particularităţile pronumelor personale, funcţiile conjunctivului, construcţiile predicative şi apozitive, ordinea cuvintelor în propoziţie — sînt cercetate pe planul limbii romîne literare moderne. Autorul face însă o serie de incursiuni istorice şi comparative, necesare pentru înţelegerea stării actuale a unor categorii sintactice din limba romînă şi pentru explicarea tendinţelor principale în evoluţia lor. Tratarea într-un plan

[1] Vezi *Cuvînt înainte*, p. 4.

comparativ-istoric a diverselor probleme de sintaxă este cu atît mai necesară, cu cît — remarcă autorul — aproape în toate studiile de sintaxă a limbii romîne actuale predomină metoda de expunere pur descriptivă.

Analiza fenomenelor sintactice se face nu numai din punctul de vedere al „relaţiilor pure", ci în primul rînd din acela al conţinutului, al valorii diverselor categorii sintactice. „Celor care li se va părea că analiza fenomenelor sintactice, propusă în această carte, este prea « semantică » am vrea să le reamintim — spune autorul — teza dezvoltată de numeroşi lingvişti de seamă, conform căreia însăşi gramatica este produsul activităţii raţiunii noastre. În afara acestei legături a gramaticii (în special a sintaxei) cu gîndirea nu poate fi înţeles « spiritul » şi specificul gramaticii însăşi. În afara acestei legături, gramatica se transformă într-un ansamblu de « forme » convenţionale, a căror funcţionare e determinată de « jocul » unor asociaţii întîmplătoare (p. 5).

Cartea cuprinde cinci capitole, care, deşi consacrate unor probleme oarecum disparate sînt legate atît prin însăşi interdependenţa categoriilor sintactice studiate, cît şi prin concluziile autorului, care se bazează de fiecare dată pe rezultatele obţinute anterior.

Primul capitol şi cel mai extins — *Funcţiile cazurilor* (p. 7—63) — este consacrat unor probleme mult mai complexe decît indică titlul în prima parte a capitolului, autorul se ocupă de cazurile substantivului şi adjectivului (într-un cuvînt, ale numelui), insistînd asupra problemei controversate a numărului cazurilor substantivului în limba română. Subliniind păstrarea şi dezvoltarea declinării ca o particularitate a limbii romîne faţă de celelalte limbi romanice, R. A. Budagov ia în discuţie diversele puncte de vedere privitoare la cazurile romîneşti, inclusiv cel tradiţional, prezent şi în *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R. (vol. I, 1954). El ajunge la concluzia că în limba română există în afară de vocativ — care e o formă aparte — , numai două cazuri propriu-zise — nominativ-acuzativul şi genitiv-dativul [1], idee exprimată în treacăt şi de alţi cercetători (Alf Lombard, H. Schmidt). În această afirmaţie autorul porneşte de la principiul, bine fundamentat teoretic, conform căruia categoria gramaticală a cazului este o noţiune *morfologică* şi nu sintactică. Cercetînd paradigmele substantivelor romîneşti, se poate uşor vedea că la formele nearticulate de masculin (şi neutru) substantivul rămîne de fapt neschimbat, iar la feminine formele care se opun sînt nominativ-acuzativul şi genitiv-dativul (de altfel, numai la singular). La declinarea articulată a tuturor genurilor se opun N—A şi G—D. Deoarece în stabilirea cazurilor trebuie pornit nu de la un tip de declinare, ci de la toate, se poate spune deci că substantivele (şi adjectivele) romîneşti au, de fapt, în afară de vocativ, numai două cazuri : N—A şi G—D[2]. Cuprinzînd, în procesul dezvoltării limbii, diverse valori ale cazurilor respective din limba latină, fiecare dintre cele două cazuri romîneşti apare nu numai sub o *formă nouă*, ci şi cu o *valoare gramaticală nouă*. „Sfera valorii fiecărui caz s-a modificat esenţial şi s-a lărgit în limba română" (spaţierea aut. — p. 16).

Avînd în vedere, pe de o parte, originea cazurilor romîneşti şi evoluţia lor istorică, iar pe de altă parte, extinderea valorilor lor, autorul susţine, pe bună dreptate, că studierea funcţiilor sintactice ale cazurilor în limba română are o importanţă primordială.

Lucrurile devin mai complexe însă datorită faptului că, alături de cazuri, în limba română sînt larg reprezentate prepoziţiile, care apar ca adevăraţi „concurenţi" ai cazurilor. Demnă de remarcat, în legătură cu aceasta, este constatarea că „dacă cazurile deosebesc limba română de alte limbi romanice, în schimb sistemul prepoziţiilor o apropie într-o anumită măsură de toate celelalte limbi romanice" (p. 18). Împletirea, în limba română, a cazurilor şi a prepoziţiilor constituie un element specific al limbii romîne, care însă nu ne dă dreptul, după părerea autorului, să punem semnul egalităţii între diversele modalităţi de a reda „relaţiile cazuale" (cazuri, prepoziţii şi ordinea cuvintelor), aşa cum fac unii

1 Recunoscînd convenţionalismul acestor denumiri, justificate doar din punct de vedere etimologic, autorul le păstrează totuşi în virtutea existenţei unei tradiţii a terminologiei gramaticale.

2 Se înţelege că la pronumele personale situaţia e alta : aici există nominativ, acuzativ şi dativ (vezi p. 19, nota 14).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

cercetători, care confundă categoria gramaticală a cazului cu noţiunea generală exprimată cu ajutorul lui. Astfel, noţiunea logică de „apartenenţă" poate fi exprimată nu numai cu ajutorul cazului, ci şi prin alte mijloace gramaticale (pronume posesive, prepoziţii, forme atone ale pronumelor personale etc.). „Însă cazul — ca şi oricare altă categorie gramaticală — nu reprezintă numai o anumită valoare, ci unitatea dintre valoare şi o anumită formă" (p. 20).

Mai greu de delimitat, în această privinţă, sînt construcţiile cazuale şi cele cu prepoziţii, dat fiind că în limba romînă cazurile funcţionează adesea paralel cu prepoziţiile (cf. *fiul craiului* şi *calul fiului de crai*. Creangă). Împărtăşind părerea acad. Iorgu Iordan [1], potrivit căreia construcţiile de-al doilea tip sînt mai frecvente în studiul vorbit al limbii, autorul arată însă că e greu să se admită că acestea sînt „mai concrete" decît primele. Între aceste construcţii există o deosebire pur gramaticală: forma cazului reprezintă o formă a cuvîntului, în timp ce prepoziţia *de*, ca şi altele, nu formează împreună cu cuvîntul următor un astfel de complex pe care să-l putem numi formă a cuvîntului. Analizînd unele condiţii, care duc la apropierea funcţională dintre cazuri şi prepoziţii în limba romînă, autorul ajunge la concluzia că deosebirea dintre construcţia cazuală şi cea cu prepoziţie este esenţială, atît din punctul de vedere al formei gramaticale, cît şi din acela al valorii gramaticale.

Pentru a lămuri mai bine funcţiile complexe ale cazurilor, R. A. Budagov întreprinde, în continuare, o cercetare atentă nu numai a relaţiilor dintre cazuri şi prepoziţii, ci şi a legăturilor dintre cazuri şi anumiţi *determinativi gramaticali*, printre care primul loc îl ocupă articolul posesiv. Astfel, relaţia „pură" de tipul *casa vecinului* devine o relaţie mai complexă în cazul cînd lipseşte articolul hotărît: *o casă a vecinului* (articolul posesiv apare ca o compensaţie). Acest articol se întrebuinţează mult mai des şi mai general decît ar rezulta din definiţiile *Gramaticii limbii romîne* (I, p. 167); mai simplu e să se vadă cînd *nu* apare acest articol: genitiv-dativul se alătură direct substantivului premergător numai în cazurile cînd acesta e articulat. În restul cazurilor, care pot fi foarte diferite, trebuie să ţinem seama nu numai de indicele cazual, ci şi de cel exprimat prin pronumele posesiv. Sînt situaţii cînd pronumele posesiv joacă rolul de asociere gramaticală a genitiv-dativului aflat la distanţă de substantivul determinat (ex. *Problema limbii, a neologismelor şi arhaismelor, a nuanţelor dialectale, a locuţiunilor şi proverbelor* ... Cezar Petrescu) sau cînd acesta „se substantivizează": *amicul meu şi al familiei mele* [... *amicul familiei mele*] etc.

În legătură cu funcţiunea construcţiilor cazuale substantivale în propoziţie R. A. Budagov se opreşte asupra acordului dintre cazuri, mai precis asupra absenţei acordului în construcţii ca: *În sănătatea iubitului nostru* ***prefect*** ! (Caragiale), fenomen care are urmări importante pentru structura propoziţiei. În astfel de cazuri, s-ar părea că avem de-a face cu o dedublare internă a propoziţiei [2] (Ex. *În faţa mesei* a ş t e r n u t ă c u p o s t a v r o ş Macedonski).

Capitolul al doilea — *Particularităţile pronumelor personale* (p. 64—102) — reprezintă o prelucrare şi o îmbogăţire substanţială a unui articol publicat în 1948, *Funcţiunea pronumelor personale în limba romînă modernă* [3]. Pentru a nu reveni asupra unor concluzii în bună parte cunoscute cititorilor, ne vom opri numai asupra cîtorva elemente noi. R. A. Budagov revine asupra ideii formulate de A. M. Peşkovski şi V. V. Vinogradov şi însuşite în articolul citat, privitoare la pronume — considerat drept o categorie lexico-semantică lipsită de caracteristici gramaticale proprii —, arătînd că acesta reprezintă o categorie lexico-gramaticală ca şi celelalte părţi de vorbire, cu toate că în pronume se împletesc, ca într-un focar, caracteristicile mai multor părţi de vorbire (substantiv, adjectiv, adverb). Autorul

[1] *Limba romînă actuală. O gramatică a greşelilor*. Bucureşti, 1947, p. 282—283.

[2] Cf. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1954 p. 621.

[3] *Funkţii licinih mestoimenii v sovremennom rumînskom iazike*, în *Izvestia Akademii Nauk SSSR*, otd. lit. i iaz, 1948, fasc. 5, p. 429—443, tradus în SCL, I, 1950, nr. 1, p. 35—57. Vezi recenzia lui J. Byck în *Cum vorbim*, 1949, nr. 2, p. 31—32 (*Din sintaxa pronumelui romînesc*) precum şi nota anterioară, publicată în aceeaşi revistă (1949, nr. 1, p. 28).

studiază, pe baza unui material îmbogățit, atît cazurile de repriză (reluare) pronominală (repetarea obiectului cu ajutorul pronumelui personal — „articol de gradul al doilea") de tipul *femeii îi era milă*, cît și cele de prolepsă : pronumele premerge și anunță oarecum substantivul (ex. *Am văzut-o pe Ancuța înfricoșată*. M. Sadoveanu).

Autorul consacră un paragraf special întrebuințării specifice a pronumelui personal în dativ, care are un caracter gramatical mult mai pronunțat decît în celelalte limbi romanice (în afară de *dativus commodi* apar și construcții cu *dativus incommodi*, de ex. : *Mai întîi i se dusese Frant mecanicul*. Sadoveanu).

Diversele cazuri de „pronume însoțitoare" ale substantivului și verbului în limba română se explică nu prin așa-numitul „caracter arhaic al limbii române", cum înclinase să creadă înainte autorul [1], ci prin particularitățile întregului sistem gramatical al limbii române, prin căile lui specifice de dezvoltare și prin interacțiunea cu limbile învecinate. (Din păcate, această ultimă idee e exprimată doar într-o formă generală, fără a fi ilustrată).

Concluziile la care ajunge autorul sînt următoarele :

1) Trebuie făcută o delimitare strictă între cazurile de reluare a pronumelui motivate gramatical și cele stilistice. Construcțiile stilistice cu reluare (repriză) și prolepsă sînt numeroase și se găsesc și în alte limbi romanice. Dimpotrivă ,construcțiile gramaticale cu reluarea pronumelui sînt mai uniforme, ele fiind caracteristice pentru limba română.

2) Construcția cu reluarea numelui e obligatorie : *a*) cînd o propoziție începe cu obiectul (*Portofelul îl uitase*), *b*) cînd semantica substantivului exprimă ideea de cantitate determinată, de noțiune determinată. În aceste condiții pronumele reluat apare ca un articol sui generis de gradul al doilea. În cazurile cînd substantivul exprimă ideea de cantitate nedeterminată și, prin urmare, n-are nevoie de determinare, acolo lipsește și reluarea pronumelui (ex. *Mulți proști am văzut eu în viața mea* ... Creangă).

3) Asemenea construcției nominale cu reluarea pronumelui, există și o construcție verbală stabilă cu dativul pronumelui personal (accentuat sau neaccentuat : *ex. Anghelescu șovăi. Ochii îi alunecau în dreapta și-n stînga. Viața românească*, 1951, nr. 2, 138) etc.

În capitolul al treilea — *Funcțiile conjunctivului* (p. 104—133) — R. A. Budagov pornește de la ideea că modul conjunctiv, ca și alte categorii sintactice specific românești, trebuie explicat nu atît „de pe pozițiile altor « limbi balcanice »", cît prin « sistemul limbii române însăși" (p. 106). Importantă în acest caz este nu evidențierea elementelor „neromanice", ci stabilirea greutății specifice a fenomenului gramatical respectiv de origine latină în sistemul fiecărei limbi romanice în parte.

Astfel, se știe că încă în latină conjunctivul avea mai multe funcții, dintre care două fundamentale s-au păstrat și în limba română, ca și în alte limbi romanice : 1) funcția de exprimare a diferitelor aspecte și nuanțe ale modalității ipotetice și 2) funcția de subordonare gramaticală. Ceea ce diferă în unele limbi romanice este corelația acestor două funcții, de altfel strîns legate între ele.

Autorul studiază conjunctivul în primul rînd ca o categorie modală, arătînd că valoarea modală e evidentă în cazurile cînd conjunctivul apare independent ; în cazurile însă în care acesta apare cu funcția gramaticală a subordonării, valoarea modală se restrînge sau aproape dispare în întregime. Tocmai aceasta a doua funcție este mult mai răspîndită în limba română decît în alte limbi romanice (care folosesc în cazuri similare infinitivul), apropiind conjunctivul românesc de cel albanez, bulgăresc și grecesc. Dar, subliniază autorul „înlocuirea" infinitivului prin conjunctiv nu e o trăsătură pur „balcanică". Ea își are rădăcinile într-o interacțiune mai veche, indo-europeană, între conjunctiv și infinitiv. De altfel, chiar în această întrebuințare, conjunctivul nu e lipsit totdeauna de nuanța sa modală, mai evidentă după verbe cu o anumită valoare lexicală (*a vrea, a trebui, a dori* etc.).

Autorul se oprește în special asupra acelor tipuri de întrebuințare a conjunctivului, care-l apropie de conjunctivul altor limbi romanice : conjunctivul cu valoare de viitor (al necesității, siguranței etc.) ; conjunctivul cu valoare

[1] *Art. cit.*, p. 443 (trad. rom., p. 56).

de hortativ (lat. *Amemus patriam, pareamus senatui.* Cicero; cf. *Vive la révolution!*; rom. *Mulți ani să trăiești*), cu valoare de imperativ (ex. *Să lăsăm plebiscitul, să trecem la cestiune.* Caragiale), cu valoare finală etc.

În legătură cu unele apropieri funcționale dintre conjunctiv și viitor, trebuie reținută ideea că viitorul românesc are un pronunțat caracter modal (spre deosebire de alte limbi romanice): auxiliarul *voi* nu s-a gramaticalizat într-atîta, încît să nu fie înlocuit cu ușurință de alte auxiliare (cf. *am să cînt, va să cînte, o să fac*).

Capitolul al patrulea — *Construcții predicative și apozitive* (p. 134—172) — tratează o problemă foarte puțin cercetată din sintaxa limbii române: construcțiile, „îmbinările de cuvinte", în particular corelația dintre construcțiile predicative și cele apozitive. Bazîndu-și cercetarea pe un bogat material ilustrativ, autorul ajunge la concluzia că, construcțiile predicative au multe trăsături comune cu alte limbi romanice și, mai larg, indo-europene, ca, de pildă, modul de îmbinare a verbului cu alte părți de vorbire, formarea unităților predicative idiomatice (*a sta pe gînduri, a se strîmba de rîs* etc.), corelația dintre grupurile predicative și cele apozitive etc.

Construcțiile predicative se află într-o strînsă interacțiune cu cele apozitive: există o serie de cazuri de tranziție, bazate pe construcții predicative-apozitive sau apozitive-predicative (ex. C a m i o n u l *era aproape plin, pentru că* v e n i s e î n c ă r c a t *de la alți faliți.* Sahia).

În ultimul capitol autorul cercetează cu o atenție deosebită „Ordinea cuvintelor în propoziție" (p. 173—219), pornind de la constatarea că această problemă este una din cele mai puțin studiate din sintaxa românească, deși ea este esențială în înțelegerea particularităților structurii sintactice a limbii române.

R. A. Budagov subliniază de la început că ordinea „liberă" a cuvintelor în limbile flexionare este liberă într-un sens foarte limitat. Invers, în limbile cu ordine „fixă" a cuvintelor, pot fi întîlnite numeroase construcții „libere". Această constatare e deosebit de importantă pentru limba română, în care joacă un mare rol tendințele analitice și se manifestă destul de puternic particularitățile flexionare.

Pînă acum, ordinea cuvintelor (topica) s-a studiat în limbile romanice, ca și în altele, mai ales din punct de vedere logic sau psihologic. Dar problema topicii este în primul rînd o problemă *lingvistică*, în particular *sintactică*.

Referindu-se la lucrările acad. Iorgu Iordan (*Limba română contemporană*, 1954 [ed. a 2-a, 1956], și *Stilistica limbii române*, 1944), în care printre altele, se formulează principiul general al topicii românești (ordinea „cunoscut-necunoscut"), autorul arată că e nevoie să studiem în primul rînd cauzele *gramaticale* care distrug ordinea „obișnuită" a cuvintelor și numai după aceea cauzele stilistice.

Astfel, R. A. Budagov studiază în capitolul de față *condiționarea gramaticală* a ordinei cuvintelor ca, de pildă, în relația *predicat obiect, subiect-predicat, determinat -determinant* etc. În urma acestei analize se ajunge la concluzia că postpunerea adjectivului se încadrează în postpunerea determinanților în general, care ea însăși are cauze structurale (de ex., locuțiunile adjectivale în locul adjectivelor relative: *o tabachere de argint*). În ceea ce privește prepunerea atributelor sau locuțiunilor atributive, autorul stabilește că ea poate fi legată de o anumită „substantivizare" a adjectivului (***junele și onorabilul** nostru prefect*), de anumite particularități structural-semantice (***primii** fulgi de zăpadă*), de valorile figurate ale adjectivelor (***noi** lucrări ale scriitorilor noștri*) etc.

După cercetarea postpunerii și prepunerii adverbului și a locuțiunilor adverbiale față de verb, autorul se ocupă, în încheiere, de rolul expresiilor idiomatice și al îmbinărilor de cuvinte în topica propoziției. Așa, de pildă, construcția *cal de călărie* poate fi extinsă astfel: *calul de călărie al vecinului* (dar nu *calul vecinului de călărie*). Introducerea unor elemente în cadrul acestor construcții (ex. *piele de urs*) duce la transformarea lor calitativă din unități independente în simple părți ale unei unități structurale mai complexe — propoziția (ex. *pielea asta de urs*).

Așadar, problema topicii în îmbinări de cuvinte, ca și în propoziții, trebuie privită

în primul rînd din punct de vedere gramatical, ca o problemă sintactică. Numai atunci se poate defini ce este determinat de particularităţile sintactice ale limbii respective şi ce face parte din stilistică. Fără îndoială, încheie autorul, topica face parte nu numai din sintaxă, ci şi din stilistică şi merită să fie studiată ca atare.

La sfîrşitul cărţii se reproduce în anexă articolul *Formarea pluralului substantivelor* (p.220—231)[1]

În încheiere, am vrea să ne oprim asupra unor observaţii de amănunt. Alături de numeroasele exemple bine alese şi bine explicate, se întîlnesc în paginile cărţii şi unele care nu confirmă ideea generală, reprezentînd, de fapt, alt fenomen gramatical. În propoziţia *În sfîrşit, ceata de tîlhari căzuse prinsă în capătul pădurii Dobrenilor* (Caragiale), *pădurii* nu e acordat în caz cu *Dobrenilor*, care e un atribut în genitiv (genitiv-dativ) pe lîngă *pădurea* (p. 52). În propoziţia *Întrebuinţarea expresiei impecabil corectă şi adaptată* (I. Iordan), *impecabil* nu e adjectiv, ci adverb care determină adjectivul *corectă* (p. 56). În cazul *Vă arăt eu vouă, mişeilor şi banditilor!* (Sadoveanu) avem de-a face nu cu genitiv-dativul, ci cu vocativul (*mişeilor şi banditilor!*), despărţit, de altfel, prin virgulă (p. 95). Se ştie că vocativul plural provine dintr-un dativ articulat apoziţional [2], aşa că explicaţia prof. Budagov e valabilă doar pe plan istoric. Astfel de exemple sînt însă puţine la număr şi ele nu ştirbesc prin nimic concluziile autorului în capitolele respective.

Majoritatea exemplelor, extrase din operele unora dintre cei mai reprezentativi scriitori romîni (Nicolae Bălcescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Mihail Sadoveanu Al. Sahia, Cezar Petrescu) precum şi din presa actuală, sînt însoţite de traduceri îngrijite şi de explicaţii menite să releve particularităţile structurale ale limbii romîne. În extrem de puţine cazuri se întîlnesc mici inexactităţi de traducere, asupra cărora nu mai insistăm aici. Pe alocuri s-au strecurat în exemplele romîneşti cîteva greşeli de ortografie, mai ales la literele cu semne diacritice.

R. A. Budagov a studiat în lucrarea de faţă o serie de fenomene specifice sintaxei romîneşti, care o deosebesc de aceea a altor limbi romanice. Informaţia bogată din literatura de specialitate, care merge pînă la ultimele articole apărute în publicaţiile romîneşti, folosirea — în cazurile necesare — a comparaţiilor cu latina şi limbile romanice sau, mai larg indo-europene (printre care şi limba rusă), siguranţa metodei de lucru i-au permis autorului să încadreze fenomenele cercetate în ansamblul sintaxei romanice, să le dea de cele mai multe ori explicaţii juste. Se poate spune fără exagerare că această carte cuprinde numeroase idei şi puncte de vedere noi, care îndeamnă la reluarea în alte planuri şi aprofundarea multor probleme din sintaxa romînească. O serie de probleme generale expuse în carte sînt ilustrate şi concretizate cu fapte de limbă romînă. Concluzia generală este deosebit de utilă: necesitatea studierii particularităţilor sintactice romîneşti în primul rînd prin raportarea la domeniul limbilor romanice. În al doilea rînd, în sintaxă trebuie să se ia în consideraţie nu numai relaţiile, ci şi conţinutul, să se aplice, cu alte cuvinte, teza generală a legăturii dintre limbă şi gîndire.

Cartea este scrisă într-un stil curgător, extrem de clar şi de precis. Utilitatea consultării ei nu e numai de ordin informativ, ci şi metodic, şi metodologic, căci lucrarea poate fi considerată un exemplu de felul cum ideile de lingvistică generală îşi găsesc expresie şi aplicare în studierea unei limbi date.

G. Mihăilă

---

[1] Articolul a apărut iniţial în volumul omagial V. F. Şişmariov. *Romano-ghermanskaia filologhiia* (Leningrad, 1957) sub titlul *Nekotorie osobennosti obrazovaniia mnojestvennogo cisla imeni suscestvitelnogo v rumînskom iazîke* (p. 87—93) Vezi recenzia Valeriei Guţu în „*Limba romînă*", 1957, nr. 6 p. 99—101.

[2] Vezi S. Puşcariu, *Limba romînă*, I, Bucureşti, 1940, p. 114.

Studii și cercetări științifice
(Filiala Iași a Academiei R.P.R.) — Filologie, fasc. II/1957

Al doilea volum de *Studii și cercetări* publicat de Filiala Iași cuprinde patru lucrări în care sînt analizate diverse probleme ale dezvoltării literaturii și limbii noastre. Singurul studiu în care se dezbat probleme de limbă este cel intitulat *Costache Negruzzi traducător*. Prof. N. I. Popa, semnatarul articolului, cercetează un aspect mai puțin cunoscut al activității scriitorului moldovean. Pentru Negruzzi traducerile au însemnat un important mijloc de formare a gustului și a meșteșugului său artistic. Se știe că în ansamblul mișcării culturale, traducerile „constituie mijloace de îmbogățire a limbii literare și ocazii de înjghebare a unui început de tradiție literară națională" (p. 209).

În prima fază a activității sale, cînd Negruzzi era preocupat de formarea și consolidarea unui teatru național, a publicat mai multe tălmăciri: *30 ani sau viața unui jucător de cărți* (1835), *Maria Tudor* și *Angelo* de Victor Hugo și alte piese puțin cunoscute.

Mai tîrziu a tradus în romînește *Baladele* lui Victor Hugo, poezii de Pușkin, fragmente din Antioh Cantemir, Thomas Moore etc. Unele bucăți traduse sînt precedate de prefețe în care Negruzzi a formulat succint o seamă de principii sănătoase privitoare la oportunitatea scriitorilor străini în literatura noastră și la introducerea de termeni neologistici pe bază romanică, acolo unde nevoia îi impunea (p. 212). Traducătorul nu pierde din vedere că cerința primordială a oricărei scrieri este stilul „înțeles și corect ca să poată exprima toată ideea autorului" (părere formulată în *Precuvîntare*, la piesa *Maria Tudor* (1837).

În același scop, Negruzzi — în prefața la ediția I din *30 ani* și în precuvîntarea la *Maria Tudor* — prevenea pe cititor că introduce cuvinte străine „de care limba romînească pînă acum era lipsită, care s-au primit de clasici de o societate de bărbați literați și au lucrat și neîncetat se ostenesc pentru cultura limbii".

Autorul articolului prezintă sistematic traducerile din Negruzzi (din grecește, din literatura franceză, din literatura rusă, engleză și germană). Importante precizări întîlnim în comentarea traducerilor din franceză; se arată cum scriitorul a introdus cîteva calcuri, „ziceri străine", neologisme asociate în chip original cu moldovenisme și cuvinte populare (aceasta îndeosebi în prima perioadă a activității de traducător a lui Negruzzi).

Traducerile poeziilor lui Hugo au cerut un efort încă și mai mare scriitorului moldovean: lexicul inepuizabil, stilul bogat și pitoresc, construcția complicată uneori, versificația savantă au dat mult de lucru lui Negruzzi.

Prof. N. I. Popa în urma sondajelor efectuate în traducerea lui C. Negruzzi, comparată cu originalul francez, constată „respectul construcției textului lui Hugo. Tonul urmează diversitatea introdusă de poetul francez în limbajul și expresia personaje lor, de la retorica solemnă cu care se proclamă sentimentele și se dezvoltă literar unele teze, pînă la stilul antitetic și la nota intimă specifică momentelor de interiorizare și de efuziuni lirice" (p. 217—218). Aci „zicerile străine" nu sînt prea numeroase și se impun ca necesare; preferința traducătorului merge spre cuvintele romînești chiar și atunci cînd sînt noțiuni noi (*vînturător* pentru *aventurier*); apar încă destule calcuri lingvistice; moldovenismele abundă alături de preferința pentru termenii populari; arhaismele sînt rare.

Autorul articolului subliniază în concluzie contribuția importantă a lui Negruzzi la dezvoltarea limbii literare prin introducerea unui considerabil număr de neologisme și de termeni populari în limba artistică.

În celelalte pagini ale acestei fascicule putem citi date și interpretări noi despre *Concepția istorică a lui Mihail Kogălniceanu* de N. Bagdazar; *Procesul lui B. P. Hasdeu pentru nuvela „Duduca Mamuca"* (1863) de Const. C. Angelescu și *Literatura pentru emanciparea femeii la „Contemporanul"*, *Sofia Nădejde* semnat de V. Botez și L. Pop.

St. T.

NOTE

CÎTEVA PĂRERI DESPRE LIMBA ROMÎNĂ LITERARĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA (II)*

Literatura romînească — în sensul larg al cuvîntului — își schimbă radical fizionomia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Alături de cărțile bisericești și de cele istorice — aproape exclusive pînă acum — își fac loc genuri noi, reprezentate de numeroase tipărituri: literatura beletristică, cea științifică și filozofică, literatura epistolară etc. Scriitorii[1] vorbesc acum, pentru întîia oară, de *existența mai multor stiluri ale limbii*. Heliade, pentru care stilul era „felul sau chipul alcătuirii ce întrebuințează cineva în scriere" încearcă, cel dintîi, *o clasificare a stilurilor limbii*; în raport direct cu „talentul și profesia autorului" am avea, după el, un stil *filozofic*, unul *istoric* unul *retoric* și, în sfîrșit, un stil *poetic*. Heliade a văzut just cînd a susținut că delimitarea aceasta nu poate fi absolută; autorul, arăta el, poate folosi în aceeași operă stiluri diferite, întrebuințarea diverselor stiluri fiind determinată de obiectul comunicării sale[1]. De exemplu „într-o poemă filosofică de multe ori intră oarecare fapte istorice și observații tehnice"[2].

În aceeași perioadă, Diaconovici-Loga scria: „altul este stilul epistolarnic, altul istoricesc, altul oraticesc și iar altul curial, sau stilul de curte"[3].

Dar scriitorii epocii nu se rezumă doar la semnalarea, generală, a existenței mai multor stiluri ale limbii. Ei încearcă să *caracterizeze fiecare stil al limbii*, să-l delimiteze de celelalte stiluri. Desigur, nu ne putem aștepta încă la delimitări și caracterizări complexe, aprofundate; dar unele observații sînt remarcabile prin justețea lor. Astfel, Heliade semnalează diferența dintre topica limbii comune și cea folosită de scriitori în cărțile de literatură beletristică: „Unii zic că limba noastră cere zicerile [= cuvintele] în rînduială firească; adică s-au gîndit numai la limba norodului... Dar toate noroadele au vorbe în rînduială firească, și nimic n-a oprit pe autori, spre a păstra armonia, spre a da o putere frasurilor lor, să-și împletească și să schimbe locul zicerilor"[4].

În interiorul *stilului literaturii beletristice se fac delimitări* între diverse categorii de creații, de exemplu între proză și poezie: „Proza este limba firească, așa precum vorbiți... Versurile sînt o altă limbă mai înaltă și mai puțin firească. Ele se deosebesc de proză pentru că sînt măsurate"[5]. Chiar în poezie

---

* Nota de față a folosit o parte din materialul adunat de colectivul care întocmește, în prezent, la Institutul de lingvistică din București, *Bibliografia limbii române literare*.

[1] *Curierul românesc*, 1834, nr. 73, ianuarie 18, p. 290–292 și nr. 74, ianuarie 21, p. 295–296.

[2] *Regulile sau grammatika poezii*, București, 1831, p. 37.

[3] *Epistolariul românesc pentru facerea a tot feliul de scrisori*..., Buda, 1841, p.3.

[4] Omer, *Iliada*, trad. de D. C. Aristia, t. I, București 1837, p. XVIII.

[5] Popescu Vasile, *Întăile cunoștințe pentru junimea moldovană care învață limba franțeză*, Iași, 1836, p. 211.

„felurimile şi chipurile stilului sînt nemărginite" [1]; de aceea, Heliade vorbeşte de caracteristicile stilistice ale poeziei epice, ale poeziei dramatice, ale poeziei didactice etc.; de pildă, stilul fabulei „trebuie să fie simplu, familier, glumeţ, graţios, firesc, şi mai cu deosebire naiv... Fabula cade cu totul... cînd va fi scrisă întru un stil măreţ şi înalt" [2]. La rîndul lui, Gheorghe Asachi afirmă că poezia fiind „productul cel mai ales a cugetării prin simţire înălţată", trebuie, mai mult decît proza, „să răsune prin ziceri elegante şi armonioase" [3]. *Studierea stilului poetic începe să fie inclusă şi în programele de învăţămînt*; astfel, lucrările din 1832 „Ale obicinuitei Obşteştii Adunări" recomandă profesorilor să predea „pentru poezia de obşte [= populară], pentru facerea versurilor", precum şi „*pentru limba poetică*" (p. 80). Din această epocă datează şi *cele dintîi observaţii asupra limbii unor scriitori izolaţi*. Personalitate cu totul prodigioasă, Heliade face remarci asupra limbii folosite de Ţichindeal [4], de Barbu Mumuleanu [5], de Bolliac [6], Iancu Văcărescu [7], Grigore Alexandrescu [8] etc.; I. Genilie, la rîndul său, se ocupă de stilul lui Grigore Alexandrescu şi Catina [9], de limba lui Negruzzi şi Asachi [10]. Costache Negruzzi ia în discuţie limba folosită de uitatul Daniil Scavinschi [11]; Niculae Bălcescu vorbeşte despre stilul cronicarilor romîni [12], iar G. Seulescul, editor al Hronicului lui Dimitrie Cantemir, face observaţii asupra limbii acestuia [13]. Toate observaţiile sînt încă sumare şi mai mult generale. Astfel, fabulele morale ale lui Ţichindeal sînt remarcabile fiindcă „coprind o limbă cît se poate pe acele vremi mai corectă şi mai rumînească, generală"; Scavinschi e lăudat pentru curăţenia limbii sale, într-o perioadă „cînd era de bun gust a împestriţa limba şi a presăra unde şi unde cîte un „catadicsescu", cîte o „evghenie"... „Despre Cantemir se scrie: „stilul autoriului... în privirea [= privinţa] sintacsului... este destul de figurat"; în privinţa lexicului, Hronicul „poartă în sine nu puţine anticvităţi ale romînizmului"; în scriere abundă „cuvintele latine" precum şi „vechile [= arhaismele] romîneşti". Un articol nesemnat remarcă, la 1830, geniul poetic al lui Cîrlova, arătînd că noul poet „făgăduieşte mult pentru limba rumînească cea atît de frumoasă subt pana lui cea povăţuită de o muză voitoare de bine"[14]. Multă vreme însă studiile asupra limbii şi stilului scriitorilor nu vor fi mai explicite decît cele amintite.

În această epocă se identifică, pentru întîia oară, existenţa unui *stil ştiinţific*. Medicina, ştiinţele naturii, matematica etc. sînt reprezentate prin numeroase tipărituri; autorii acestor tipărituri, aproape fără excepţie, vorbesc despre un lexic specific al ştiinţelor. „Terminii, ce se vor vedea în această cărticică ca streini — scrie autorul unei broşuri din domeniul medicinei — nu sînt introduşi din dorinţă-mi a-mi împestriţa limba vrînd să arăt că ştiu doară şi altele streine; dar *nuoa ştiinţă a trebuit neapărat să aducă cu sine şi nuoi termini*, pe care i-am primit şi m-am străduit a-i rumîni cît s-a putut mai pe înţeles şi după geniul limbii noastre" [15]. Străduania compuitorilor merge totuşi spre înlăturarea barierelor tranşante dintre limbajul ştiinţific şi limba comună; idealul, adesea exprimat în prefeţe, este acela de a expune materialul de specialitate într-o limbă accesibilă. Astfel, I. Vălceleanu, autor al unei cărţi despre măsurători, afirmă: „*n-am luat un stil de matimatic*; m-am coborît pînă la clasul cel mai de jos şi am scris astfel cum să

---

[1] Eliad, I., *Regulile sau grammatika poezii*, p. 11.

[2] *Ibid.*, p. 58.

[3] *Poezii* a lui aza G. Asachi, Iaşi, 1836, *Înainte-cuvînt*.

[4] D. Tichindeal, *Filozofice şi politice prin fabule învăţături morale*, Bucureşti, 1838, p. XI.

[5] *Poezii* ale lui Paris Mumuleanu, Bucureşti, 1837, p. I—VII.

[6] *Curierul romînesc*, 1845, nr. 2, ianuarie 5, p. 6—8.

[7] *Ibid.*, 1830, nr. 80, ianuarie 10, p. 335—338 şi nr. 81, ianuarie 12, p. 339—342.

[8] *Curierul de ambe sexe*, ed. a II-a, Bucureşti, 1862.

[9] *Universu*, 1846, nr. 46, noiembrie 10, p. 183.

[10] *Supliment* la nr. 73 din *Cantor de avis şi comers*, 838, mai 13, p. 5.

[11] *Curierul de ambe sexe*, periodul II, 1838—1840, nr. 3, ediţia a II-a, 1864, p. 50.

[12] *Magazinu istoricu pentru Dacia*, 1845, t. I, p. 12.

[13] D. Cantemir, *Hronicul romano-moldo-vlahilor*, Iaşi, 1835—1836, vol. I, p. XVII, vol. II, p. IV.

[14] *Curierul romînesc*, 1830, martie 23, p. 116.

[15] D. I. Sebeni, *Sculamentul bărbaţilor şi femeilor cu doctoriile sale* ... Bucureşti, 1837, p. IX.

fiu înțeles" [1]. Scriind despre cometă și despre sistemul solar, Ioan Sibineanu nu se adresează specialiștilor („publicului astronomicesc", cum îi numește el): „pentru aceia *m-am străduit cu cît mai simplă și mai curată de toate socotelele matematice să o prepun* spre înțelegerea și celui mai slab" [2]. Ștefan Vasile Piscupescu afirmă în precuvîntarea altei opere științifice: „am păzit în toată scrierea mea frasul cel de obște cunoscut și obicinuit în limba cea simplă vorbitoare" [3].

Limba romînă era însă săracă în termeni științifici; numeroase condeie se plîng de această sărăcie: „cu mare greutate s-a scris și se scrie asemenea cărți, într-o limbă săracă de cuvinte... și *nerostite de științe*" [4]. I. T. Albineț, traducător al unui manual de *Macroviotică seau regule pentru păstrarea sănătății și prelungirea vieței* (Iași, 1838) arăta, de asemenea, că „limba noastră.... nu este lucrată în aflarea și compunerea cuvintelor trebuincioasă la îmbrăcarea ideilor aflătoare în acest ram de știință (cf. *Înainte cuvîntarea*). Se propune ca terminologia științelor să fie îmbogățită cu împrumuturi din limba latină și din cea grecească. J. Ch. Cihac scria în acest sens: „*Fiind limba aceasta încă nu îndestul cultivită, spre a să putea rosti deplin despre științe*, apoi am fost nevoit a întrebuința multe cuvinte din acea latină și grecească, prin a căror agiutoriu, limba cu vreme fără îndoială mult să va înavuți" [1].

Tot acuma se recunoaște existența, în limba romînă, a unui *stil al operelor filozofice*. În prefața la *Doe nuvele morale* (București, 1850), traducătorul din limba franceză, I. M. Poenaru, afirma: „*O scriere dar atît de filosofică... fără îndoială că nu se poate scrie ca limba din piață*. O limbă, ca și un vestmînt, nu poate fi filosofică... cînd va fi inconsecuentă și cîrpită cu petece eterogene" (p. 4). A. T. Laurian, unul dintre creatorii terminologiei filozofice moderne în limba romînă, manifestă adesea interes pentru conturarea și întărirea noului stil. Traducînd *Manualul de filosofie* al lui A. Delavigne, Laurian arată că, deși autorul a folosit un „stil simplu, pe cît poate fi stilul filosofic", transpunerea în romînește s-a făcut cu greutate, din cauză că limba romînă nu avea „termini formați pe care să-i fi putut întrebuința fără greutate și fără frică de neologismi"; de aceea traducătorul subliniază necesitatea „*de a forma o limbă filosofică*" [6]. Cu un an înainte de aceste afirmații, în 1845, același Laurian anunța tipărirea mai multor opere filozofice în care „traducătorul s-a silit să întrebuințeze o limbă cît mai curată romînească, cît mai corespunzătoare testului original și mai *statornică în privința termenilor științifici*" [7].

Surprinzător de numeroase sînt, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cărțile și broșurile care conțin îndrumări pentru alcătuirea a tot felul de scrisori. În cîteva *Epistolare* întîlnim unele considerații lingvistice interesante: aceste considerații echivalează cu recunoașterea unui *stil epistolar* bine delimitat, cu caracteristici specifice. Într-unul dintre aceste *Epistolare*, datînd din 1840, găsim următoarele afirmații semnificative: „*prețul stilului epistolaricesc stă în simplitate, într-o lăsare a cugetării în voia sa, și chear în neîngrijire, numai să nu fie amestecată cu greșele*" [8]. Mai analitic, Sava Popovici scrie în prefața unui *Epistolar* tipărit la 1847: „*Se cere ca stilul epistolar să fie lucrat mai cu acuratețe, și zicerile alese, bine așezate, după firea limbei... Cu toate acestea scrisorile să nu fie meșteșugite și stilul silit, ci firești, slobode, și lesne de înțeles... Stilul epistolar trebuie să fie: scurt, deslușit și corect*" [9].

Stilul cărților bisericești este însă considerat, de departe, ca cel mai constituit dintre

---

[1] *Învățături de neapărată trebuință* [sic] *pentru ori-ce măsurător* ... București, 1845, p. II.

[2] *Despre vestita cometa anului 1834. Și despre sistema soarelui*, Buda, 1833, p. 10–11.

[3] *Apele metalice ale Rumînii mari cercetate, descrise și însoțite cu o Dietetică și Macroviotică*, 1837, prefață.

[4] St. V. Piscupescu, *Oglinda înțelepciuni cunoștința sinesului coprinzătoare de antropologie și cosmologie* ... București 1843, p. XI.

[5] *Istoria naturală*, Iași, 1837, p. 1; cf. aceeași idee la St. V. Piscupescu (scris Episcupescul), *Practica doctorului de casă*, București, 1846, p. II.

[6] A. Delavigne, *Manual de filosofie*, București, 1846, p. I–IV.

[7] *Cuvîntu acalemicu* ... București, 1845, în *Însliințare*, aflată la sfîrșitul cărții, p. I–III.

[8] *Epistolar de mînă* ... tradus de S. C., Craiova, 1840, *Prefață*.

[9] *Epistolar sau carte de învățătură pentru deprinderea în corespondințe și scrisori* ... Sibiu, 1847, p. 1–2.

tilurile limbii ro mîne literare; el este dat adesea ca model pentru unitatea desăvîrşită ce-l caracterizează: „*Cărţile bisericeşti tipărite în osebite epohe* — scrie *Albina Romînească* — *prin tustrele provinţiile Daciei, au păstrat... uniformitatea* [= unitatea] *graiului*, legînd pe romîni între sine naţional" [1]. Aceeaşi revistă afirma, 5 ani mai tîrziu, în 1844: „Uniformitatea limbei vechi bisericeşti a şepte milioane romîni, din deosebite provinţii, ni impune datoria a ni feri de disbinarea acestei limbi"[2]. Heliade credea că limba bisericii este o „limbă desăvîrşită şi... formată" [3]. Scriitorul susţine, de altfel, că limba literară şi stilurile limbii literare sînt datoare să ia ca model unitatea şi exemplaritatea stilului cărţilor bisericeşti. Iată una dintre afirmaţiile sale în acest sens, poate cea mai semnificativă: „Toată naţia are dialectele sale deosebite; dar limba literală este una la toţi învăţaţii acelii naţii. Limba rumînească se desparte şi ea în deosebite dialecte, însă limba bisericească este tot aceea şi la romîni [= munteni], şi la moldoveni, şi la transilvăneni. *Singurul mijloc ca să ne unim la scris şi să ne facem o limbă generală literală este să urmăm limbei cei bisericeşti şi pe tipii ei să facă cineva limba filozofului, matematicului, politicului.*" [4]

★

Sumarele observaţii făcute în nota de faţă arată că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se înfiripaseră mai multe stiluri ale limbii romîne literare.

Într-o notă viitoare vom încerca să oglindim frămîntarea scriitorilor din această perioadă în jurul problemei traducerilor.

Mircea Seche

---

[1] *Albina românească*, X, 1839, nr. 51, supliment, iunie 29, p. 209–212.

[2] *Ibid.*, XVI, 1844, nr. 6, ianuarie 20, p. 21.

[3] *Curierul românesc*, 1839, nr. 122, iulie 26, p. 418.

[4] *Muzeu național*, 1836, nr. 37, noiembrie 18, p. 147.

GREȘELI CURENTE

POPORUL FRATE — POPOARELE SURORI

Expresia „popor frate...” circulă mai de mult în limba romînă. În ultima vreme însă ea a căpătat o frecvență mai mare în publicistica noastră ca rezultat al relațiilor noi care s-au stabilit între popoarele socialiste. Cuvîntul *frate* ca determinant al substantivului popor are sensul de *prieten* și desemnează un anumit fel de prietenie, *o prietenie sinceră, dezinteresată*. El are aici sensul adjectivului *frățesc*, fără a se referi însă la o înrudire. Spunînd *poporul frate maghiar* ne referim la relațiile de prietenie, nu la relații de rudenie.

Cînd expresia „poporul frate...” trebuie folosită însă la plural se ivesc unele dificultăți. Substantivul *popor* fiind de genul neutru nu mai admite la plural un determinant de genul masculin (*frați*). Această dificultate este rezolvată în mod diferit de către cei care folosesc expresia. În cele mai multe cazuri substantivul *frate* (aici cu funcție de adjectiv) este înlocuit cu adjectivul *frățesc*: *popoarele frățești* [1] (*Scînteia*, 29 noiembrie 1957). Uneori însă, substantivul *frate* este înlocuit cu substantivul *soră*: „în războaiele sarmatice, tactica lui Hadrian a fost aceea de a împiedeca continuarea colaborării militare a celor două *popoare surori*” [2]. Dar în aceeași lucrare cu cîteva rînduri mai jos citim: „Nu știm cum s-au încheiat operațiile împotriva iazigilor părăsiți de frații lor”. Aceasta înseamnă că „poporul iazig este *frate* cu cel roxolan”, iar “popoarele iazig și roxolan sînt *surori*”. Chiar dacă în ce privește ideea comunicată totul este clar, considerăm nerecomandabilă expresia „popoare surori”. În cazul de mai sus, corect ar fi fost „cele două popoare înrudite”, întrucît iazigii și roxolanii sînt popoare care au aceeași origine etnică. În celelalte cazuri, considerăm că e corect să se folosească adjectivul *frățesc*: *popoare frățești, partide frățești* etc. Folosirea adjectivului *frățesc* ca determinant al substantivelor neutre este cu atît mai recomandabilă, cu cît el se folosește și cu substantivele feminine: *Albania frățească* (*Scînteia*, 15 septembrie 1957), *Polonia frățească* (*Scînteia*, 22 noiembrie 1957), *familia frățească* (*Scînteia*, 31 decembrie 1957) etc.

N. Popescu-Oplași

[1] Cf. și „partidele frățești” (*Scînteia*, 7 Iulie 1957).

[2] D. Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare” în Dacia Romană*, București, 1957, p. 17.

DRUMEȚII VESELI!

Comisia care se ocupă de concursurile „Drumeții veseli” dă dovadă de multă inventivitate, nu numai în ceeea ce privește organizarea concursului, ci și în domeniul limbii.

La concursul cu tema „Primăvara în poezia romînească”, concurs organizat între

reprezentanții școlilor din București, Cluj și Iași, membrii juriului au introdus în vorbire un termen nou : interîntrebarea.

Ce este *interîntrebarea*? Este întrebarea pe care, după trei răspunsuri exacte date examinatorului, unul dintre concurenți are dreptul s-o adreseze oponentului său. S-ar putea crede că schimbarea numirii vine de la faptul că este vorba de o întrebare a concurentului, aflată între două întrebări ale examinatorului. Dar la alte concursuri „Drumeții veseli", la care, în aceleași condiții, concurenții se chestionau reciproc, de ce s-a folosit „modestul" nume de întrebare? Probabil fiindcă și concursul era unul mai modest, adică un concurs între elevii aceluiași oraș. De vreme ce s-a ajuns la un concurs *interorașe*, desigur că și întrebarea trebuia să devină o *interîntrebare*.

Să nu ne mirăm deci, dacă, sprijiniți de educatorii lor, elevii vor începe să numească întrecerea dintre ei un *interconcurs*, pe profesor un *interexaminator*, iar premiul oferit de Oficiul de turism o *interexcursie*. În felul acesta drumeții veseli vor deveni drumeți...hazlii.

DOLDORA

Un interesant critic cinematografic ne oferă două exemple clasice de epitete inutile : „euforie *sufletească*" (*Gazeta literară*, 217, p. 7), „protagonistă *principală*" (ibidem, 221, p. 7) și o propoziție „plină de conținut".

„Prin *minuția detaliului*, prin *avalanșa lentă și irezistibilă a amănuntului*, *Strada mare* a lui Bardem ne-a amintit de *Umberto D* (ibidem, 212, p. 7).

Epitetul *doldora*, folosit cu predilecție de același publicist, caracterizează foarte bine pasajele citate : stil „doldora" de cuvinte.

În articolele cronicarului cinematografic, epitetul apare în următoarele contexte : episod „*doldora* de semnificații" (ibidem, 217 p. 7) și film „*doldora* de idei regizorale strălucite" (ibidem, 220, p. 7).

Cuvîntul *doldora* este folosit pe tonul cel mai serios și cu scopul de a exprima sincera admirație a criticului. El a fost găsit potrivit pentru această întrebuințare, probabil, datorită valorii lui ... imitative.

Flora Șuteu.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

ERATĂ

Pagina	rîndul	în loc de :	se va citi :
12	11 de jos	*calea Haţegului*	*valea Haţegului*
15	14 de sus	*ţiganiadei*	*Ţiganiadei*
19	15 „ „	*i-*	*î-*
20	2 de jos	*anumita*	*anumită*
21	1 de sus	*prei nema*	*pre inema*
26	9 de jos	*-u-*	*-u*
27	7 „ „	**i-**	**-ă**
28	14 „ „	*-ă ÷ în,*	*-ă + în,*
29	3 de sus	hipermetruc	hipermetric
36	1 de jos	*-i*	*-î*
40	2 „ „	*intoarsae*	*întórsae*
41	11 de sus	*metoda de lucru felosită*	*metoda de lucru folosită*
42	9 de jos	*binevenită*	*binevenită*
46	22 de sus	exigenţă	existenţă
54—62		**é**	**e**
70	10 de sus	Щекспир	Шекспир
70	11 „ „	Θουχυδίδηζ	Θουκυδίδης
78	4 „ „	V. BĂLAN-PLOEŞTI	V. BĂLAN-PLOIEŞTI
80	21 „ „	*Fluviu*	*Fluviul*
89	14 „ „	*Muma Păduri.*	*Muma Pădurii.*
96	14 „ jos	*umiţi*	*uimiţi*
99	20 de sus, col. 2	imediate	mediate
100	20 de jos, col. 1	titlul în prima parte	titlul. În prima parte
101	18 de sus, col. 1	studiul	stilul
101	17 „ „ col. 2	acordulu	acordului
101	21—22 „ „ col. 2	propoziţiii	propoziţiei
101	23—24 „ „ col. 2	propoziţiii	propoziţiei
103	11 de jos, col. 2	propoziţiii	propoziţiei
107	7 „ „ col. 1	838	1838
107	4 de sus, col. 2	rumînească,	rumînească
108	5 „ „ col. 1	*cu*	*ca*
108	12 de jos, col. 1	*trebuinţă*	*trebuiţă*
109	1 de sus, col. 1	tilurile	stilurile

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 3
BUCUREȘTI

C. 1371

Lei

I 8120

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

5

ANUL VII

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

I 8120

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

-- BCU 2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

IAN 2022

5

ANUL VII

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1939

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil;*
ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct;* acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R. P. R.; prof. GH. ISTRATE; prof. D. MACREA; Vl. DRIMBA; VALERIA ROMALO-GUȚU; MARIA ILIESCU; C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU și STANA TOMA.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ. ACADEMIA R.P.R., Telefon 13.85.05

SUMAR

Pag.

Academicianului Iorgu Iordan 5
Acad. T. VIANU, Iorgu Iordan şi stilistica 7

CULTIVAREA LIMBII

Acad. AL. GRAUR, Observaţii asupra unor greşeli de traducere 11

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

J. BYCK, Din istoria vocabularului romînesc 19
SORIN STATI, Valorile participiului 27
V. RÎBALKA-Moscova, Adverbele derivate cu sufixul *-eşte* şi exprimarea circumstanţialului de mod 39
ŞT. IACOB, Coordonare, subordonare şi logică 49
TH. HRISTEA, Omonimii realizate prin etimologie populară : carte şi roată 56

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

CLARA GEORGETA CHIOSA, Despre metodica analizei limbii şi a stilului operei literare în şcoală 64

CRONICĂ

GH. MIHĂILĂ, Al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor 73

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

E. SEIDEL, *Elemente sintactice slave în limba romînă*, Editura Academiei R.P.R., 1958 (*Gh. Bolocan*) 77
MARCEL COHEN, *Pour une sociologie du langage*, Paris, 1956 (*P. Miclău*) 83
FLORICA DIMITRESCU, *Locuţiunile verbale în limba romînă*, Editura Academiei R.P.R., 1958 (*Aurel Nicolescu*) 85
FULVIA CIOBANU, *Scrierea cuvintelor compuse*, Editura Academiei R.P.R., 1958, (*Marieta Pietreanu*) 88
ANA CANARACHE, Noua carte de telefon 90

Jorge Jordan

ACADEMICIANULUI IORGU IORDAN

Dedicînd numărul de față al revistei noastre acad. I. Iordan, la a 70-a aniversare a d-sale, Colectivul de redacție a ținut să omagieze și el în felul acesta pe distinsul academician, pe renumitul lingvist și profesor, pe cetățeanul integru, vechi luptător pentru democrație.

Opera științifică a redactorului nostru responsabil și director al Institutului, vastă, profundă și multilaterală, nu poate fi cuprinsă în puține cuvinte de omagiu, căci acad. I. Iordan a ilustrat cu un zel exemplar numeroase capitole ale lingvisticii. Romanistul îl întîlnește printre cei care au sintetizat rezultatele acestei discipline într-o lucrare devenită clasică. Specialistul în limba romînă îl recunoaște ca pe un pionier al studiilor de stilistică românească și de limbă romînă contemporană. Specialistul în toponimie îl salută ca pe un deschizător de drumuri în studiul numelor de locuri românești. Gramatica, fonetica, morfologia, fonologia și dialectologia îi datorează multe soluții ingenioase și atrăgătoare.

Pe lîngă mulțimea de probleme atinse și rezolvate în lucrările sale, opera acad. I. Iordan se caracterizează printr-o mare putere comunicativă. Scrisul său simplu, elegant, cu frază bogată și echilibrată, fără ornamente, dar nedispreţuind figura de stil care pune în mișcare imaginația științifică, face ca cele mai aride probleme ale lingvisticii să fie înțelese cu ușurință și urmărite cu plăcere.

Generațiile mai tinere au bucuria de a număra pe acad. I. Iordan printre acei intelectuali de curaj, cărora nici unul din regimurile reacționare din trecut nu le-au putut înfrînge convingerile progresiste. Foștii săi studenți au admirat și admiră cu recunoștință în persoana sa nu numai pe omul de știință de la care au învățat cum se studiază limba, ci și pe

profesorul desăvîrşit, pe intelectualul pornit din popor şi adînc legat de popor.

Cine a avut prilejul să lucreze mai aproape de acad. I. Iordan, a fost izbit de marea sa delicateţe sufletească, de rara sa modestie unită cu o neobosită exigenţă ştiinţifică.

În stilul său de muncă, acad. I. Iordan a avut întotdeauna dîrzenia şi stăpînirea de sine a plugarului care ştie că trebuie să are adînc ca să aibă recoltă bună.

Pentru tot ce a scris, pentru tot ce a profesat de la catedră, pentru ideile şi lupta sa politică, omagiul nostru nu reprezintă decît o modestă expresie a sentimentelor înalte pe care le avem faţă de munca şi opera sa.

IORGU IORDAN ŞI STILISTICA

DE

ACAD. T. VIANU

În mişcarea lingvistică a ţării noastre, contribuţiile numeroase şi exacte ale acad. I. Iordan se caracterizează prin marea lor apropiere de viaţă. De unde lingviştii mai vechi nu se diferenţiaseră încă din tipul profesional al filologului, cercetător al faptelor de limbă, aşa cum apar ele în textele literare, I. Iordan reprezintă figura mai nouă a savantului atent la fenomenele lingvistice, aşa cum ele se produc sub ochii noştri, în actualitatea observabilă în chip nemijlocit. Avantajele acestei atitudini sînt clare. Observaţia vieţii actuale a limbii dă posibilitate cercetătorului să surprindă unele din legile de dezvoltare ale limbii, devenite mai evidente prin faptul că efectele lor sînt urmărite în preajma noastră. Aceeaşi orientare a cercetării pune în măsură pe omul de ştiinţă să unească obiectivitatea observaţiei cu acţiunea de normalizare, de critică a formelor aberante, de impunere a acelora transmise prin tradiţia literară. Căci oricît de înclinat ar fi să noteze, să clasifice şi să explice fenomenele apărute în jurul său, aceasta nu înseamnă că lingvistul le aprobă pe toate; el este depozitarul unei tradiţii şi al unei norme, în numele cărora judecă şi rectifică modurile de expresie ale contemporanilor. Amintind aceste consecinţe ale atitudinii cercetătorului aţintit către studierea vieţii actuale a limbii, am indicat şi cîteva din direcţiile lucrărilor lui I. Iordan, autor al unor întinse opere de sinteză, ca *Limba romînă actuală* (*O gramatică a „greşelilor"*), *Limba romînă contemporană*, numeroasele contribuţii asupra limbii literare, în fine seria comunicărilor radiofonice care, adunate şi publicate, ar completa în chipul cel mai folositor bibliografia sa atît de întinsă.

Acad. Iorgu Iordan este și autorul *Stilisticii limbii romîne*, o lucrare care înseamnă un început de serie în mișcarea lingvistică a țării. Căci deși contribuții parțiale apăruseră și înainte de 1944, anul apariției *Stilisticii*, abia o dată cu această operă, stilistica este fundată la noi ca disciplină lingvistică, prezentată în ansamblul ei și susținută prin gruparea unui foarte mare număr de fapte culese din limba vorbită și din operele scriitorilor, ca și prin cunoașterea tuturor rezultatelor mai vechi și ale tuturor direcțiilor specialității. Prin *Stilistica* sa, I. Iordan a făcut operă de creator și a deschis investigației mai noi un drum mult străbătut de atunci și ale cărui roade bogate sînt încă de așteptat în viitor. Pot spune, deoarece am folosit-o eu însumi de atîtea ori, că *Stilistica limbii romîne* este, pentru orice cercetător al problemelor stilului, o carte de referință de mare încredere, plină de observații noi, slujită de un simț exact și fin al limbii vorbite.

Stilistica a fost încă din antichitate, în tratatele de „Poetică" și „Retorică", o disciplină lingvistică, dar ca toate ramurile acesteia, ea nu folosea decît metodele filologiei, ale studiului textelor literare. Pe de altă parte, vechile „Poetice" și „Retorice" urmăreau scopuri oarecum practice, acelea de a fixa procedeele artei literare și ale elocinței, ale artei de a forma convingerea ascultătorilor. Vocabularul învățămîntului literar, al criticii și istoriei literare, n-a dispus pînă la o vreme de altă terminologie decît aceea fixată cu milenii înainte de Aristotel, Cicero sau Quintilian, atunci cînd vorbește despre epitet și anacolut, despre metaforă, antiteză, amplificație, chiasm și celelalte nenumărate figuri de stil sau „tropi". Cînd romantismul și toate curentele literare care i-au urmat au pus un accent din ce în ce mai puternic asupra factorului individual în creația literară, vechile discipline ale „Poeticei" și „Retoricei" au început să se compromită, deoarece ele nu puteau oferi altceva decît clase generale de expresie și rețete generale. Pentru acest motiv studiile de stilistică n-au încetat de a mai fi cultivate, dar ele au fost puse pe alte baze. Pe de o parte, accentul a fost pus cu mai multă intensitate pe stilul individual al scriitorilor; pe de altă parte, faptele de stil au început a fi studiate nu numai în operele scriitorilor, dar și în exprimările limbii comune. În ceea ce privește cea dintîi dintre aceste preocupări, se pot trage concluzii interesante comparînd mijloacele de caracterizare stilistică ale vechilor critici, formați în disciplina clasicismului, și a celor mai noi. Pe cînd, de pildă, un La Harpe, în *Cours de littérature ancienne et moderne*, o operă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, nu are la dispoziție pentru a caracteriza stilul poeților decît modalitatea proprie pe care o dobîndesc la ei clasele generale de expresie, relevînd „locuțiuni barbare", „epitete frumoase" sau „profuziune de epitete", „hiatusuri", „inversiuni", „parafraze", „prozaisme", „armonie imitativă" etc., mijloacele devin cu totul altele la criticii mai noi. Terminologia vechii „Poetice" este aproape cu totul abandonată și, în locul ei, este folosit un

limbaj psihologic, menit să exprime reacţia emotivă a criticului în faţa operei literare. Deschid, la întîmplare, lucrarea lui E. Faguet, *Histoire de la poésie française*, I, 84, şi subliniez această frază, una din multele de acest fel care pot fi relevate în acelaşi text, de data aceasta în legătură cu poema lui d'Aubigné, *L'Hiver du sieur d'Aubigné: Aussi c'est bien un vieillard énergique et puissant qui n'a pas senti ses forces décroître et qui a seulement acquis la douceur et la sérénité de cet âge tranquille qui pouvait trouver dans ce poème tout original des accents, à la fois touchants et revivifiants.* Criticul nu mai vede deci în textul examinat o colecţie de epitete, metafore, locuţiuni, parafraze, armonii imitative sau oricare din celelalte figuri de stil observate de vechea critică, ci un portret psihologic, un document uman, şi reacţia lui în prezenţa acestuia este exprimată tot prin notaţii psihologice.

A doua consecinţă care a urmat din compromiterea şi abandonarea vechii „Poetice" a fost că faptele de stil au început a fi studiate nu ca procedee şi oarecum ca podoabe artistice în operele scriitorilor, ci ca fenomene firești în vorbirea oricui, ca manifestări ale limbii comune, lipsite, cum s-a zis, de orice element „intenţional". Monsieur Jourdain făcea proză fără să ştie; el face însă şi poezie, în sensul că exprimă sentimente şi reprezentări ale imaginaţiei sale, ca toţi poeţii, dar fără nici o intenţie deliberată. S-a făcut adică descoperirea că ceea ce constituie creaţia artistică în limbă a început înainte de fapta autorilor, că această creaţie este o funcţiune naturală a limbii, vrednică a fi studiată ca atare. Aşa au apărut cercetările de stilistică a limbii comune, pentru a căror constituire ca nouă disciplină lingvistică a avut mari merite Ch. Bally. În acelaşi curent al cercetării a apărut şi *Stilistica limbii romîne*. Şi după cum stilistica scriitorilor, renunţînd la vechile categorii, a adoptat procedee psihologice de descriere, acelaşi lucru s-a petrecut şi cu stilistica limbii comune. Există, în această privinţă, în tratatul lui I. Iordan pagini de descriere şi analiză, al căror interes este deopotrivă lingvistic, dar şi psihologic şi social. Se cunosc, de pildă, urmăririle la care erau supuşi altădată luptătorii democraţi. I. Iordan pătrunde în felul special al sentimentelor urmăritorilor, punînd cu mare măiestrie în lumină toate implicaţiile afective şi sociale cuprinse în unele din particularităţile exprimării lor, în cazul de faţă în particularităţi fonetice. Iată, în această privinţă, un pasaj semnificativ, chiar de la începutul tratatului: *Împotriva „regulii" conform căreia vocalele din silaba accentuată a unui cuvînt se păstrează neschimbate, vorbirea afectivă cunoaşte transformări vocalice şi în poziţie accentuată. Astfel adverbul interogativ* cum? *sună* com? *într-o frază ca aceasta: Cum o greşi vreunul, nimic! Com? Bagă-l în lagărul de concentrare!* (AL, 28 martie 1937, 10, 2). *Subiectul vorbitor este furios contra agitatorilor politici şi imaginează diverse soluţii pentru suprimarea agitaţiilor.* Com? *se adre-*

seazã delicventului prins în flagrant delict de propagandă subversivă şi pe care şi-l închipuie prezent. Modificarea fonetică este produsul indignării, amestecată cu mirare, surprindere etc., care-l face să ridice tonul, să vorbească mai tare şi, drept urmare firească, de natură oarecum psihologică, să deschidă vocala, adică să pronunţe pe u *cu organele articulatorii mai depărtate, ceea ce duce la transformarea lui în* o. *Atitudinea pur psihologică a vorbitorului seamănă cu a aceluia care, în condiţii similare ar recurge la* aud? *Partenerul n-a spus nimic, ar putea totuşi să spue, şi atunci i-o ia înainte, apostrofîndu-l cu această întrebare, menită să înnăbuşe orice protest, orice explicaţie: „Ai zis ceva? Îndrăzneşti să negi?" etc. Se zice tot aşa şi* bon! *în loc de* bun! Astfel de pagini pătrunzătoare sînt numeroase în *Stilistica limbii romîne*, o operă care îmi închipui că ar putea fi folosită o dată, nu numai pentru interesul ei lingvistic, dar şi pentru acela de a putea identifica prin ea sfera de sentimente, de reacţii emotive a epocii în care a fost scrisă. Apropierea de viaţă, caracteristică pentru o parte atît de întinsă a cercetării lui I. Iordan, a dat roade şi aici.

Cînd un savant abordează un domeniu relativ nou, una din preocupările lui este să-şi îngrădească domeniul, să-l diferenţieze de domeniile alăturate, să-i fundeze autonomia. Concentrarea asupra unui număr mai mic de probleme este o condiţie a lucrării în adîncime şi intensitate. Este o cerinţă metodică, deseori observată la învăţaţii moderni. Această împrejurare explică faptul că Iordan, ca şi Bally, crede că stilistica limbii comune diferă „fundamental" de stilistica literaturii frumoase, de ceea ce în tratat se numeşte *stilistică estetică*. Am avut şi altă dată prilejul să arăt motivele pentru care nu sînt de acord cu această separare de domenii (cp. *Revista Fundaţiilor*, 1945 şi *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, 1957, p. 140 urm.). Dezvoltînd aceste poziţii metodice, unii cercetători au negat stilisticii literare chiar caracterul ei lingvistic, ca şi cum aceasta din urmă nu s-ar ocupa tot de fapte de limbă, şi anume de felul în care acestea exprimă reacţiile sentimentului şi imaginaţiei scriitorilor, particularităţile accentuate afectiv ale concepţiilor lor despre lume, despre viaţă, despre societate. În realitate, stilistica operelor literare este o prelungire a stilisticii limbii comune, după cum expresivitatea scriitorilor este o prelungire a puterii generale de expresivitate a limbii, o potenţă mai înaltă a acesteia. Lucrul a fost înţeles de numeroşii tineri lingvişti care consacră astăzi o parte a străduinţei lor cercetării limbii şi stilului scriitorilor şi care găsesc în *Stilistica limbii romîne* a acad. I. Iordan una din operele care pot îndruma mai bine investigaţia lor.

CULTIVAREA LIMBII

OBSERVAȚII ASUPRA UNOR GREȘELI DE TRADUCERE

DE

ACAD. Al. GRAUR

Este un lucru știut că traducerile care se publică astăzi la noi sînt incomparabil mai bune decît cele din regimul trecut, dar ele nu sînt scutite de greșeli. Și acestor greșeli trebuie să li se acorde mare atenție, deoarece ele se pot foarte ușor introduce în limba comună, și aceasta din două motive principale : 1. Se traduce foarte mult și traducerile sînt foarte mult citite. 2. Editurile noastre au astăzi redacții organizate, care impun unele formule, iar traducătorii, trecînd de la o editură la alta, contaminează toate redacțiile, astfel încît o greșeală apărută la o editură are șanse să se generalizeze la toate editurile.

În numărul 2 al revistei *Limba romînă* de anul acesta, Al. Philippide observa pe bună dreptate că traducătorii evită sistematic cuvintele ca *probabil*, *desigur*, pe care le consideră străine sau banale, și le înlocuiesc peste tot cu *pe semne*. Dar *pe semne* nu este întru totul sinonim cu *probabil* și cu *desigur*, ceea ce voi căuta să arăt mai la vale.

Pentru a stabili diferența între expresiile citate, am încercat fără succes să mă folosesc de *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, care nu înregistrează de loc expresia *pe semne*, iar pe *probabil* îl definește greșit : „care se poate întîmpla" ; dar *timpul probabil* nu este „timpul care se poate întîmpla", ci „timpul care e de așteptat, de crezut să se producă". Dicționarul mai definește pe *probabil* prin „posibil" în exemplul *e mai puțin probabil că a trecut prin Cheile Bicazului*, greșit și aici, căci posibilitatea de a trece pe acolo era neștirbită pentru oricine, singurul lucru pus în discuție este dacă persoana în chestiune a ales acest drum sau nu.

Prin urmare și aici *probabil* trebuia explicat prin „de crezut", „de așteptat". În general *probabil* este cu totul altceva decît *posibil.*

Să încercăm acum să stabilim raportul între *probabil* și *pe semne.* În unele cazuri cele două expresii se pot înlocui una pe alta : *e zăpușeală mare, probabil că o să plouă* , sau *e zăpușeală mare, pe semne că o să plouă.* Dar *probabil* are o sferă mai largă decît *pe semne.* Deoarece această din urmă expresie este ușor analizabilă pentru orice vorbitor, elementele ei fiind simțite clar, nu o folosim decît atunci cînd, pentru a ajunge la o concluzie, ne servim de unele semne concrete : *ți se închid ochii, pe semne că n-ai dormit astă noapte.* În acest exemplu am putea înlocui pe *pe semne* cu *probabil,* dar fraza ar fi mai puțin expresivă. În schimb nu putem înlocui pe *probabil* cu *pe semne* într-o frază ca *omul a apărut, probabil, acum vreo 500000 de ani,* sau *limba a apărut probabil într-un singur punct al globului* (aici nu avem semne, ci reproducem o concluzie stabilită de alții). Cu atît mai puțin l-am putea înlocui pe *probabil* cu *pe semne* într-un caz ca următorul : *m-am plictisit de citit, probabil că am să întrerup un ceas.* De ce semne aș avea nevoie ca să deduc ce intenții am eu însumi?

Din confruntarea acestor exemple, rezultă că *probabil* încheie o judecată, un raționament, fundate fie pe unele semne, fie pe o elaborare abstractă, pe cînd *pe semne* introduce o judecată bazată numai pe semne concrete. Iată însă exemple care arată că traducătorii ignorează această distincție :

„...și-a pus viața în primejdie ca să oprească locului caii care ne tîrau trăsura gata să se sfărîme... dacă nu era el, *pe semne* că la ora asta am fi fost morți amîndoi." Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo,* Ed. tineretului, vol. II, p. 145.

Aici nu e nevoie de nici un semn, ci avem o cvasi siguranță, bazată pe o deducție, deci trebuia tradus cu *probabil.* Deși greșeala este curentă în tot felul de traduceri, mai dau două exemple din aceeași carte, în care ele abundă :

„Caii tăi se avîntaseră... și pe semne că am fi fost făcuți bucăți..." (vol. II, p. 146).

„În seara aceea, Lucien Debray avea la dispoziție loja ministrului și o oferise contelui de Morcerf, care, deoarece Mercédès o refuzase, o trimisese lui Danglars, anunțîndu-l că va veni pe semne în seara aceea s-o viziteze pe baroană" (vol. II, p. 213).

Iată deci că Morcerf avea nevoie de semne pentru a ghici dacă el însuși avea sau nu avea de gînd să viziteze pe cineva.

După cum reiese dintr-un mare număr de exemple pe care le-am întîlnit, editurile noastre au intenția de a înlătura din limba romînă cuvîntul *probabil.* Acest lucru nu e de recomandat și din alte motive decît cele arătate pînă aici. *Probabil* poate intra în construcții interzise pentru

pe semne, de exemplu poate fi atribut (*timpul probabil*), nume predicativ (*succesul nostru este probabil*); de asemenea are grade de comparație (*foarte probabil*) și derivate (*probabilitate*), care nu pot fi preluate de *pe semne*.

Urmează unele observații cu privire la folosirea pronumelor în traduceri.

În multe limbi străine din care se fac traduceri pronumele subiect trebuie în mod obligator folosit pe lîngă aproape orice predicat. În romînește, după cum se știe, pronumele subiect se omite de obicei, cînd desinența verbală e suficientă pentru a marca persoana : *vrei să cînt, spune-i să plece* etc. Traducerile din trecut făceau adesea greșeala de a reda în romînește toate pronumele din original, ceea ce dădea textului o înfățișare stîngace. Deoarece s-a atras atenția asupra acestei greșeli, mulți traducători cad astăzi în greșeala contrarie și evită pronumele chiar acolo unde el este indispensabil, de exemplu acolo unde, în lipsa pronumelui, verbul ar putea fi raportat la un substantiv precedent, altul decît subiectul real :

„Dumnezeu i-a osîndit și acum îndură osînda." Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. III, p. 215.

Așa cum s-a tradus, se înțelege că Dumnezeu îndură osînda, nu cei pe care i-a osîndit. Ar fi fost clar dacă s-ar fi păstrat pronumele din original și s-ar fi tradus *ei îndură osînda*.

„Maică-sa îl asculta și ea schimonosindu-se, gata să izbucnească în plîns. Nu fusese acasă atîta vreme." N. Zadornov, *Tătucul Amur*, Ed. tineretului, 1952, p. 284.

Se înțelege că maică-sa nu fusese acasă. Trebuia deci păstrat pronumele *el*, care arată că fiul nu fusese acasă.

În diverse limbi străine din care facem traduceri, pronumele posesiv de persoana I este obligator în legătură cu unele nume de rudenie : se zice astfel *tatăl meu*, nu *tata*, *mătușa mea*, nu *mătușa*. În englezește, cînd doi frați vorbesc între ei despre tatăl lor, fiecare din ei zice *tatăl meu*, nu *tata*. Adesea în trecut traducătorii noștri reproduceau pronumele în traducerile romînești, ceea ce, bineînțeles, nu mărea valoarea acestora. Astăzi, în general, nu se mai fac asemenea erori.

În alte limbi, nu se folosește pronumele la nici o persoană pe lîngă numele de rudenie. Formula este adesea reprodusă de traducători, și astfel apar în cărțile noastre întorsături neromînești de tipul : *am vorbit cu fratele, ce mai face sora* etc. Noi simțim nevoia să ni se spună al cui frate, a cui soră. Cu atît mai supărătoare este omiterea posesivului cînd substantivul în cauză este nearticulat :

„Nu numai Rostov, dar și Natașa îl înțelegea pe unchi." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, Cartea rusă, 1954, vol. II, p. 10.

„...tot ce auzise de la tatăl său şi de la ceilalţi vecini, care-l vorbeau de bine pe unchi.“ Id., ib., p. 209.

„...în timp ce înainta alături de unchi.“ Id., ib., p. 205.

„Curînd după unchi, se auzi cum deschidea uşa o servitoare.“ Id., ib., p. 208.

„Se aşează din nou lîngă unchi.“ Id., ib., p. 212.

Exemplele din aceeaşi carte se pot uşor înmulţi. Cred că nu e greu să vadă oricine că frazele acestea nu sînt corecte. Aici ar fi trebuit să se spună sau *unchiul său*, *unchiul lor*, sau în cel mai rău caz, *unchiul*, fără posesiv, dar articulat, căci astfel substantivul s-ar fi apropiat de valoarea unui nume propriu. Altminteri face impresia că *unchi* e un nume de obiect, ca *pom*, *masă* etc. (*se aşează lîngă pom* e o expresie fără nici un cusur).

Trebuie prin urmare făcută diferenţa între numele de persoane şi cele de obiecte, şi aceasta şi în altă situaţie, anume atunci cînd e vorba de folosirea pronumelui în dativ în locul posesivului. Este corect şi recomandabil să spunem, de exemplu, *mi-am pierdut stiloul*, în loc de *am pierdut stiloul meu*, cum se spune în unele limbi din care traducem. Dar, deprinzîndu-se să redea posesivul prin dativ, unii traducători merg adesea mai departe decît s-ar cuveni. Formula este perfect legitimă cînd substantivul în cauză este un nume de obiect : *mi-a luat casa*, *îşi pătează haina*, *îţi curăţ pantofii* şi aşa mai departe. De asemenea se poate folosi pentru copii şi pentru soţie, care se consideră că sînt ai tăi :

„ — Doamne, ai milă de noi — repetă ea tot timpul cît îşi căută fata.“ L. N. Tolstoi, *Război şi pace*, vol. II, p. 178.

„ — Totuşi unde ţi-e nevasta?“ M. Şolohov, *Pe Donul liniştit*, Cartea rusă, vol. IV, 1948, p. 53.

În schimb, deoarece părinţii nu pot fi consideraţi ca aparţinîndu-ţi ţie, exemplul următor conţine o greşeală de limbă :

„ — Unde ţi-e tatăl?“ F. Gladkov, *Jurămîntul*, Cartea rusă, 1945, p. 214.

Şi în ce priveşte părţile corpului întîlnim o situaţie puţin aparte. Se poate spune *îmi tai unghiile*, deoarece după tăiere ele se detaşează de mine, devin obiecte independente. Dar nu poate fi considerată corectă o traducere ca *a-şi scărpina capul*, *a-şi freca fruntea*, *a-şi scobi dinţii*, cum din păcate mai găsim în cărţile recente :

„ — Du-te să-ţi speli mîinile.“ Vadim Kojevnikov, *În întîmpinarea zorilor*, Cartea rusă, 1957, p. 20.

„Italianul îşi scărpină fruntea.“ Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. II, p. 252.

Ai impresia că și-a luat fruntea în mînă, ca pe un obiect străin. Corect, în asemenea cazuri, este *a se scărpina în cap, a se spăla pe mîini* etc., căci se consideră că rezultatul acțiunii se răsfrînge în primul rînd asupra persoanei, nu asupra părții corpului.

Posesivul în dativ are exact aceeași formă ca pronumele personal în același caz. Din cauza aceasta, posesivul are, cred, o oarecare nuanță de interes. Cînd zic *mi-a pătat haina*, înțeleg implicit că eu am suferit paguba. De aceea cred că este greșită uneori folosirea dativului cu valoare posesivă, dar fără a marca interesul:

„Arătă apoi spre fata care-i chema în șoaptă fratele." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 77.

Aici se poate înțelege că nu-l chema pentru ea însăși, ci pentru sora lui, la care se referă pronumele *îi*.

„... la trei zile după ce soțul i-a dat faliment." Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. III, p. 394.

Bineînțeles, nu soției sale i-a dat faliment.

„Tatăl i-a fost arestat pentru speculă, iar mama-i murise de pneumonie." L. Șeinin, *Secretul militar*, Ed. tineretului, 1957, p. 84.

Nu i-a fost arestat fiului, ci pur și simplu a fost arestat. Vrînd să meargă mai departe pe calea înlocuirii posesivului în genitiv, traducătorul s-a izbit de faptul că pronumele neaccentuat în dativ nu se putea lega, proclitic, de *murise*, care începe cu o consoană, așa încît l-a legat de *mama*. Dar este evident că nimeni nu folosește, în nici un caz, formula *mama-mi*, *mama-ți*.

Alte exemple de același tip:

„...numele nu-i figura pe lista prizonierilor." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 29.

„...să se afle la căpătîiul unui frate care-i putea fi pe moarte." Id., ib., vol. IV, p. 43.

„...toți oamenii îi crapă de foame." N. V. Gogol, *Suflete moarte*, Cartea rusă, 1954, p. 101.

Exemplul al doilea e cu atît mai ridicol, cu cît pronumele a fost legat de semiauxiliarul *putea*. În ce privește exemplul al treilea, ar fi corect *toți caii îi mor*, marcîndu-se astfel paguba pentru proprietar; dar nu are nici un rost să marcăm o pagubă pentru un avar care nu permite supușilor săi să mănînce pe săturate.

În sfîrșit, ajungem la o situație ceva mai complicată. Complementul direct care denumește o persoană trebuie să fie precedat, de obicei, de prepoziția *pe*. Dar prezența prepoziției atrage obligator, după numele de rudenie, posesivul în acuzativ, care nu poate fi înlocuit de pronumele

personal în dativ. De exemplu nu putem spune *îmi văd pe sora, îți întîlnesc pe fratele*, ci numai (*o*) *văd pe sora mea*, (*îl*) *întîlnesc pe fratele tău*. În tendința nejustificată de a evita posesivul, traducătorul trebuie deci să evite și prepoziția :

„Natașa, luîndu-și fratele de braț, îl duse ..." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 10.

„... își îmbrățișă sora." Id., ib., p. 34.

„...m-am dus să-mi văd tatăl." Id., ib., p. 177.

„Cînd își văzu mama, sări de unde era." Id., ib., p. 178.

„...n-ar fi dorit să-și ia fratele și pe Natașa." Id., ib., p. 195.

„Își rugă sora și fratele să-l aștepte." Id., ib., p. 203.

„...își întrebă el mama." Id., ib., p. 214.

„...își întrebă Natașa fratele." Id., ib., p. 218.

„...ascultîndu-și mama." Id., ib., p. 249.

Exemplele abundă și nu le pot da pe toate. Se vede cum numele de persoană este tratat ca un nume de obiect : *își ia fratele de braț* este perfect similar cu *își ia cratița de coadă*. Am întîlnit într-o traducere și fraza următoare :

„Ia-ți mama de aici și pleacă cu ea."

De remarcat că exemplele conțin de obicei pronumele la persoana a III-a, căci, după cît mi se pare, celelalte persoane și în special întîia se lasă mai greu maltratate.

Să luăm exemplul următor :

„...modul cum avea să-și facă tatăl să-i dea consimțămîntul." L. N. Tolstoi, *Război și pace*, vol. II, p. 175.

Dacă încercăm să-l transpunem la persoana I (*am să-mi fac tatăl să-mi dea*), obținem un text pe care mă îndoiesc că vreun traducător ar accepta să-l semneze.

Mai tratez pe scurt alte cîteva tipuri de greșeli. Cînd traduci din rușește, trebuie să fii atent la numele și cuvintele străine, care sînt adaptate la limba rusă, iar la noi trebuie redate în forma lor primitivă. În *Taina celor două oceane* de G. B. Adamov, Ed. tineretului, 1957, se vorbește în mai multe rînduri de *goloturii* (de exemplu la p. 148). Abia de pe la jumătatea cărții înainte apare forma corectă *holoturii*.

Nu însă totdeauna se poate reda exact un text dintr-o limbă străină. De exemplu atunci cînd nu putem pune în românește un adjectiv înaintea substantivului său, e mai bine uneori să-l suprimăm decît să-l punem în urma substantivului, căci în această poziție el capătă o greutate pe care

nu o avea în original și care nu e de dorit. S-a semnalat mai demult (A. Vasiliu, în *Cum vorbim*, 1949, nr. 8, p. 17) că titlul de carte *Mesteacănul alb* spune în romînește altceva decît originalul rus *Belaia berëza* și că mai bine ar fi fost dacă s-ar fi renunțat la epitet și s-ar fi spus simplu *Mesteacănul*. Iată un exemplu în oarecare măsură similar :

„Purpuriile guri de foc ale artileriei..." V. Ilenkov, *Drumul cel mare*, Ed. tineretului, 1949, p. 192.

Simte oricine stîngăcia frazei. S-ar fi putut spune *gurile de foc purpurii*, dar în această situație epitetul *purpurii* ar servi pentru a identifica gurile de foc, nu pentru a le califica. De aceea ar fi fost mai bine să se renunțe la epitet, care nu e indispensabil.

Iată un caz ceva mai complicat. În *Război și pace* (vol. III, p. 193), L. N. Tolstoi scrie :

„Trupele erau aceleași, generalii aceiași, pregătirile aceleași, ordinea de bătaie aceeași, *proclamation courte et énergique* aceeași..."

Desigur, în ruseşte textul e cît se poate de corect. S-a citat o expresie franțuzească și, deoarece limba rusă nu are articol, nu s-a simțit nevoia de a se spune *la proclamation*. Dar limba romînă are articol, ca și franceza, și cuvîntul *proclamation* nu merge în nici un caz aici fără articol. De observat că celelalte subiecte, traduse din ruseşte prin cuvinte romînești, au primit toate articol în traducere. Deoarece însă articolul romînesc nu se putea folosi în traducerea noastră, singura soluție era să se adauge la textul original francez articolul *la* și să se zică *la proclamation courte et énergique*. Ar fi fost o nerespectare formală a originalului, care ar fi făcut de fapt traducerea mai fidelă în conținutul ei.

În oarecare măsură analoagă este situația titlului de film *Fiica mea trăiește la Viena*. Originalul în limba germană trebuie să fie *Meine Tochter lebt in Wien* și, în aparență, traducerea este exactă. Dar în romîneşte titlul are înțelesul „fiica mea nu a murit, și e la Viena", pe cînd în nemțește sensul este pur și simplu „fiica mea își duce viața la Viena". Prin urmare traducerea romînească ar fi trebuit să fie *Fiica mea locuiește la Viena*.

Un ultim exemplu, care arată ce năzdrăvănii se pot ivi în traduceri dacă nu cunoști suficient limba din care traduci. În J. Verne, *Mathias Sandorf*, Ed. tineretului, 1957, p. 39, se vorbește de un mare bancher, cu relații internaționale, care a tratat

„...niște afaceri destul de importante cu regența din Tripoli... Fuseseră niște chestiuni care trebuiau trecute sub tăcere — cu niște damigene de vin, cu niște comisioane dubioase..."

Se ridică imediat două întrebări : pe de o parte , de ce n-ar avea cineva voie să facă afaceri cu damigene de vin, și, pe de altă parte, de unde și

pînă unde un magnat al finanțelor și o regență se ocupă de damigene de vin. Explicația apare singură : în franțuzește, *pot de vin* înseamnă „șperț". Prin urmare erau afaceri cu șperțuri și cu comisioane dubioase, iar care era obiectul afacerilor nu ni se spune ; dar traducătorul, necunoscînd expresia, a încercat să traducă literal *pots de vin* prin „oale de vin" ; cum nu și-a putut închipui că bancherul opera cu oale, a schimbat acest cuvînt în *damigene*, sperînd că astfel salvează textul. Era mult mai bine inspirat dacă se interesa de înțelesul exact al expresiei.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

DIN ISTORIA VOCABULARULUI ROMÎNESC *

DE

J. BYCK

Academia Republicii Populare Romîne a început elaborarea Dicţionarului general al limbii romîne. Această lucrare e destinată să înfăţişeze istoria vocabularului romînesc din toate timpurile şi de peste tot locul şi va trebui să se distingă prin calitatea materialului ca şi prin justa interpretare a acestuia. Bucurîndu-se de largul sprijin al Partidului Muncitoresc Romîn, al Guvernului şi al Academiei, lingviştii noştri îşi unesc puterile spre a realiza cel dintîi dicţionar istoric al limbii romîne, integral şi construit pe baze ştiinţifice.

Una dintre sarcinile de căpetenie ale istoricilor limbii noastre, strîns legate de înfăptuirea Dicţionarului general, trebuie să fie revizuirea vechilor lor concepţii. E firesc să reţinem ceea ce se dovedeşte a fi întemeiat, dar e condamnabil să stăruim în acceptarea unor interpretări eronate, care s-au fixat în mintea noastră fără a fi fost supuse unei verificări atente şi numai graţie unei deprinderi pur mecanice.

Am arătat, cu diverse prilejuri, că istoria vocabularului nostru este şi ea victimă a erorilor, datorită fie unor înregistrări fără critică, fie unor interpretări superficiale. Amintesc, de exemplu, greşita plasare în toate dicţionarele romîneşti, a adjectivului *binecuvîntat* din expresiile *cauze, motive, pricini binecuvîntate*. Lexicografii noştri, ca şi toţi vorbitorii de astăzi, văd în acest *binecuvîntat* cuvîntul de origine bisericească, sinonim cu *blagoslovit*. Am explicat, cu temeiuri culese din textele noastre mai vechi, că în cuvîntul în discuţie trebuie să vedem urmaşul unei sintagme în care

* Prezentare rezumată a unor capitole dintr-o lucrare mai amplă.

cuvîntat este un derivat al substantivului *cuvînt* cu sensul de „motiv". Existența acestui sens ne e foarte familiară :

Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,
Ai vedea că am **cuvinte** *pana chiar să o fi rupt.*
(M. Eminescu, *Opere*, I, 137)

Cocoana a pornit jalbă de divorț la tribunalul respectiv, pentru **cuvînt** *că bărbatu-său nu vrea să o aducă și pe dînsa la București să vază pe Țarul* (I. L. Caragiale, *Opere*, IV, 304).

... mă mulțămii, doar, să găsesc cusur frunzelor de plop, că fac prea mare gălăgie degeaba și fără **cuvînt** (C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*, I, 160).

El apare și în expresiile foarte frecvente astăzi *cu drept cuvînt*, *sub nici un cuvînt*.

Bine cuvîntat, scris la început în două cuvinte, apoi cu trăsură de unire (*bine-cuvîntat*) și în cele din urmă într-un singur cuvînt (*binecuvîntat*) însemna în limbajul juridic, administrativ, „bine motivat, bine întemeiat" :

Nu-i este iertat nici unuia a se duce de la cancelarie mai înainte de ceasul rînduit, afară numai dacă vre o împregiurare sau vre o pricină **bine cuvîntată** *ar cere ieșirea din cancelarie mai înainte de împlinirea ceasurilor hotărîte* (*Ordin domnesc*, Iași, 4 septembrie 1834).

Cînd cere trebuința ca să se schimbe moșii mănăstirești, nu este iertat să se schimbe cu alte lucruri, ci numai cu alte moșii, dacă schimbul va fi **binecuvîntat** *și mai de folos mănăstirii* (*Codică civilă a Principatului Moldovei*, Iași, 1851, p. 288).

... poate nedestoinicia mea a făcut să fiu depărtat fără nici o pricină **binecuvîntată** (Raport administrativ, în *Anul 1848 în Principatele romîne*, II, București, 1902, p. 562).

Expresia a intrat apoi în limbajul comun, ignorîndu-i-se punctul de plecare și confundîndu-se cu termenul bisericesc. Așa se explică de ce, în limba de astăzi, el a primit un sens ironic. *Binecuvîntate* sînt acele motive care stau la baza acțiunilor fără justificare ale celor privilegiați.

Prin lămurirea originii expresiei, se rezolvă și o problemă de ortografie. Scrierea corectă este : *motive bine cuvîntate*, nu : *motive binecuvîntate*, iar viitoarele dicționare vor trebui să înregistreze vocabula *cuvîntat*, derivată din *cuvînt* „ motiv".

Un alt cuvînt a cărui explicație s-a dat în mod cu totul nesatisfăcător este *logostea* din cuplul *stea, logostea*.

În memoriul publicat în *Analele Academiei Romîne* din 1893 sub titlul *Vrăji, farmece și desfaceri* adunate de S. Fl. Marian, citim la p. 115 (p. 39 extras) :

„O variantă a acestui farmec, culeasă de la o romîncă din Sîn-Georgiu în Transilvania, se începe aşa :

O stea, logostea!
Adă-mi dragostea mea
De trei ori
Pînă-n zori
La astă ulcea cu flori!
Două stele, logostele
Aduceţi dragostile mele
De trei ori
Pînă-n zori
La astă ulcea cu flori!

Şi tot aşa pînă la :

Nouă stele, logostele!
Aduceţi dragostile mele
De trei ori
Pînă-n zori
La astă ulcea cu flori!...

Cînd ajunge fărmecătoarea la versurile :

Ia şi-a noua stea
Asta-i steaua mea!

atunci se uită la cea mai frumoasă şi mai luminoasă stea de pe întinderea cerească, şi apoi rosteşte mai departe versurile farmecului".

Avem a face, după cum s-a înţeles, cu un farmec de dragoste, în care stelele sînt invocate spre a-i da ajutor unei fete „să fie cercetată, jucată şi iubită de feciori mai mult decît alte fete" (p. 38).

Să analizăm mai de aproape cuvintele *stea*, *logostea* cu pluralul *stele*, *logostele*, care se repetă în acest farmec de cîteva ori şi se regăsesc în atîtea alte farmece şi descîntece.

Să presupunem că se ştie ce este *stea*. Ce este însă *logostea*? V. Bogrea (Dacoromania, II, nota 1, p. 441) considera pe *logostea* ca o creaţie romînească după gr. ἀστρολογία, şi-l apropia de tipul *feţi*, *logofeţi*; vechiul Dicţionar al Academiei îşi însuşise această explicaţie : „*Logostea*... În descîntece şi în cimilituri în Moldova, ca atribut al cuvîntului *stea*. ... Din *logo* + *stea*, după *făt-logofăt*, *feţi-logofeţi*, *feţe-logofeţe*".

Am avea deci a face cu o repetare — amplificare de un tip foarte frecvent în literatura şi vorbirea populară : *lei-paralei*, *miş-fărămiş*, *lavre-palavre*, *lafuri-talafuri*, *lie-ciocîrlie*, *lună-vîrgolună*, *linsă-prelinsă*, *gîlcă-mogîlcă*, *mere-molomere*, *rană-pogorană*, *negru-ponegru*, *roş-poroş*, *laur-*

balaur, *lină-milină*, *nel-cătinel*, fiecare avîndu-şi istoria proprie, asupra căreia nu e locul să stăruim.

Dacă în *feţi-logofeţi* se găseşte uşor punctul de plecare al alăturării, logofeţii — ca oameni ai cărţii — fiind consideraţi, cel puţin de unii, ca nişte făpturi ce ies din comun, ca nişte oameni distinşi, ne e greu să stabilim vreun raport între *stele* şi *logostele*. Să vedem aci, aşa cum vor fi văzut creatorii grupului, existenţa unui prefix de superlativ? Asta era explicaţia înregistrată de Dicţionarul Academiei; izolat însă într-o singură situaţie, ne e greu să credem în existenţa unui sufix şi încă productiv.

Dacă stăruim în căutarea legăturii dintre *stea* şi *logostea*, nu avem şanse să dăm de soluţia adevărată a problemei, şi asta fiindcă *logostea* din *stea*, *logostea* nu e la origine *logostea*, după cum *stea* nu e *stea*.

În fiecare din aceste cuvinte descoperim deformarea altor două cuvinte care în farmece apar mereu împreună : *dragoste* şi *liboste*. Aceste două cuvinte în forma pluralului *dragostele*, *libostele* au ajuns să sune *două stele*, *logostele*. Şi dacă e vorba de **două** *stele*, *logostele* se poate vorbi şi de *o stea*, *logostea* şi, firește, după calapodul descîntecelor, de *trei* stele *logostele* pînă la **nouă** *stele logostele*. (Nu e locul să mai stăruim asupra semnificaţiei numărătoarei pînă la 9 în vrăji.)

De sigur că, în deformarea care a dus la grupul *stele-logostele*, grupul *feţi-logofeţi* a avut un rol de seamă.

Dragoste şi *liboste* (*iboste*, *iuboste*), cuvinte sinonime a căror istorie se poate prezenta în toată desfăşurarea ei, apar foarte des împreună :

faceţi pamet lui Domnedzeu şi sfinţilor, cu **dragoste** *şi cu* **iboste** *şi cu veselie*, — citim în *Legenda Duminecii* publicată de Hasdeu în *Cuvinte din bătrîni II*, 50.

Soare, Soare, sfinte Soare,
Eu mă rog sfinţiii-tale
Să-mi dai trei raze de-ale tale
Înzînate
Împăunate
Cu dragoste
Cu liboste. (Păsculescu, *Lit. pop.*, 124).

Iar formele de plural ale lui *dragoste* şi *liboste*, fie că apar singure, fie că apar asociate, sînt foarte frecvente :

Nu şed,
Că n-am venit să şed,
Şi [= ci] *am venit să-mi dai*
Cătările tele
Să strîng **dragostile** *în ele*

Să moară toată lumea de ele (*Materialuri folcloristice*, I, 669).

Toate **dragostile**
Toate **libostile**
Cele alese
La mine trimese (Păsculescu, *Lit. pop.*, 133).

Nu mai insist asupra variantelor sub care apare *liboste*, și amintesc doar derivatul verbal *a libosti* care, ca și *liboste* alături de *dragoste*, îl însoțește pe *a drăgosti*, ca în versurile :

Numai ca s-o **drăgosteasc**ă
Și ca să o **lăbosteasc**ă (Marian, *Vrăji*, 29).

Apar însoțite și alte derivate, ca în pasajele acestea :

Na cheițele mele și du-te colo,
Și ia-ți mana ta,
Venitu tău, **iubirea** *ta,*
Dragostea *ta*
. . . . . .
Să arză toate **dragostili,**
Toate **iboștile**. . (*Materialuri folcloristice*, I, 678—679).

Vorbind cu tată-său,
Cu mă-sa,
Cu frati-său
Cu **ibovnica** *lui,*
Cu **drăgăstoasa** *lui* (*Materialuri folcloristice*, I, 672).

Murmurate cum erau — și din motive materiale lesne de înțeles — vrăjile și descîntecele au fost mai expuse alterărilor decît toate celelalte manifestări de literatură populară. De aceea nu ne poate surprinde apariția cuvintelor de care ne-am ocupat.

E de remarcat că această alterare a dus la introducerea contemplării stelei în timpul practicii vrăjitului ; de asemenea că ea a dat naștere unei bogate producții de incantații în care se invocă steaua sau stelele.

Nu e exclus ca, dată fiind cunoscuta credință a legăturii dintre soarta oamenilor și stele, această literatură să fi existat mai dinainte, și ea să fi înlesnit alterarea lui *dragostele* în *două stele*, urmată de a lui *libostele* în *logostele*.

Din același limbaj al vrăjilor și descîntecelor e și alt cuvînt a cărui adevărată istorie încă nu a fost scrisă. E vorba de *a sineca*.

Existența lui a fost menționată mai întîi de Episcopul Melchisedec, care l-a găsit într-o culegere de descîntece scrise, în 1839, în mănăstirea

Bisericani, de monahul Porfirie (publicată în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, III, 1884, p. 383—384) :

Sănicatu-m-am, *sculatu-m-am, mînecatu-m-am în ziua de Duminica mare dimineaţa* ...

Sănicatu-s-au, *mănecătu-s-au* (*cutare adică cel bolnav, îi zici pe nume*) *pe cale, pe cărare* ...

În notă, considerîndu-l cunoscut pe *a se mîneca* „a se scula, a o porni la drum dis-de-dimineaţă", Episcopul Melchisedec îl explica astfel pe *a se sineca* : „Semnicatu-s-au, semnificatu-s-au, însemnatu-s-au cu semnul Sfintei Cruci. Aceasta o face romînul înainte de a întreprinde ceva şi cum se deşteaptă din somn".

H. Tiktin a înregistrat cu rezervă înţelesul dat de Episcopul Melchisedec, iar la enunţarea etimologiei a păstrat aceeaşi rezervă : „Dacă sensul e adevărat, [la baza cuvîntului stă] lat. **signico, -are*, de la *signum* «semn»" (*Dicţionar romîn-german*, fascicula din 1915). Mai circumspect, G. Dem. Teodorescu, care reprodusese în *Poesii populare romîne*, 1885, p. 385—386, unul dintre descîntecele de la Bisericani, nu a reţinut explicaţia lui Melchisedec, dar nici alta nu a dat.

S. Puşcariu, punînd temei pe nota lui Melchisedec şi adoptînd soluţia etimologică propusă de H. Tiktin (mai întîi în *Convorbiri literare*, XLIV, p. 540, apoi în *Locul limbii romîne între limbile romanice*, p. 37, n.2), a mers şi mai departe decît predecesorii săi. El a descoperit în *sineca* din lat. **signicare* cu *gn* > *n*, nu *mn*, un termen bisericesc de origine apuseană. Citîndu-l pe S. Puşcariu, W. Meyer-Lübke l-a trecut pe *sineca* în *Romanisches etymologisches Wörterbuch* ca pe singurul urmaş al presupusului **signicare*. Fără să vadă în cuvîntul nostru un reflex apusean al tratamentului lui *gn*, ci unul romînesc, N. Drăganu (*Dacoromania*, IV, 743) s-a declarat de acord cu această etimologie.

De altă părere decît cei citaţi pînă aci sînt lingviştii G. Giuglea, D. Caracostea, V. Bogrea şi O. Densusianu, în al cărui studiu consacrat limbii descîntecelor (*Grai şi suflet*, IV şi V) aflăm aproape toată bibliografia privitoare la originea lui *sineca*.

După o menţiune a lui V. Bogrea (*Dacoromania*, I, p. 473), G. Giuglea îl socotea pe *sineca* urmaş al unui latin **sericare* ; V. Bogrea se gîndea el însuşi la un reflex al vechiului slav сьничати „a se apleca înainte", slov. *nikati* „ a se pleca" (pentru închinăciune) ; D. Caracostea îi presupunea un prototip latin **sanicare* (*Miorita în Moldova, Muntenia şi Oltenia*, p. 16).

O. Densusianu analizează în studiul citat toate etimologiile de mai sus, le respinge pe rînd şi propune una proprie : lat. **exsomnicare*, considerînd că sensul lui *sineca* este „a se trezi din somn, a se scula". Pe cît de întemeiate sînt obiecţiile făcute înaintaşilor săi, pe atît de neconvingătoare este cu

toată ingeniozitatea și erudiția cuprinsă într-însa, argumentarea în favoarea noii etimologii.

Voi încerca, la rîndul meu, să arăt că nici una din explicațiile date pînă acum originii lui *sineca* nu e rezonabilă și că în cuvîntul în discuție avem a face nu cu o supraviețuire a unui prototip latin sau slav, ci cu o creație românească. Ca atîtea alte cuvinte prezente în descîntece, *sineca* își datorește existența unei deformări de tipul celei descoperite în *stea-logostea*.

Cuvîntul românesc *sineca* nu poate avea nimic comun cu un latin **signicare*, pentru că un asemenea cuvînt nu a existat în latină, nici în domeniul oriental, nici în cel occidental, de unde îl credea venit S. Pușcariu. După indicațiile dicționarului etimologic al lui W. Meyer-Lübke, nici o limbă romanică occidentală nu l-a păstrat. El nu a trăit nici în latina ecleziastică, în care un asemenea cuvînt tehnic, legat de practica religioasă creștină, nu putea să existe și să nu fie înregistrat. Neexistînd în latină, nu mai poate fi vorba de păstrarea lui în limba română. Un *sineca* cu sensul de „a-și face cruce, a se închina" nu e înregistrat de nici unul din textele noastre vechi, și e greu de presupus ca un cuvînt tehnic atît de caracteristic să nu fi fost folosit și în scris, dacă a circulat în graiul bisericesc. Pentru această noțiune limba noastră mai veche, ca și cea de astăzi, folosea expresia *a-și face cruce*, alături de care și-a făcut loc și *a se închina*.

Citim de exemplu, în *Cazania* lui Varlaam (ed. J. Byck, p. 49) :

Pentr-acea să nu o facem îndărăpt și schimonosit, cum sîmt mulți din creștini, carii nu știu nice cruce să-și facă, ce, cînd vor să-și facă cruce, numai ce măhăesc cu mîna, cum are amăgi oarece.

Și mai jos : *Cade-să a tot omul creștin într-acesta chip să-și facă cruce...*

Cuvîntul *a sineca* nu apare în textele noastre vechi cu nici un sens ; atestarea lui începe abia în secolul al XIX-lea și e legată exclusiv de literatura descîntecelor.

De aceea se poate ușor înlătura și etimologia lui O. Densusianu. Un derivat latin* *exsomnicare* din *somnus*, reconstruit de el, ar fi fost posibil alături de *exsomnis* „fără somn, treaz", dar ca și **signicare*, acesta nu-și afirmă prezența nicăieri și niciodată. Absența lui din limba română veche ne întărește convingerea că nu a circulat nici în domeniul oriental.

Etimologia lui O. Densusianu se sprijină pe un argument semantic : *sineca* înseamnă — așa cum presupune el — „a se scula, a se trezi din somn" ; deci e un derivat din *somn* în epoca latină.

Sensul atribuit de O. Densusianu lui *sineca* e tot atît de puțin valabil ca și acela al lui Melchisedec — S. Pușcariu — N. Drăganu : *sineca* înseamnă „a-și face semnul crucii" ; de unde și etimologia impusă de sensul imaginar : *semn* = lat. *signum*, deci *sineca* = **signicare*.

Pentru cel familiarizat cu limba producțiilor populare, menite să circule oral și deci expuse unor necontenite transformări, apariția cuvintelor

deformate nu e ceva surprinzător. Am arătat cu alt prilej de cîtă abilitate filologică trebuie să dispună lingvistul care se află în fața unui cuvînt rar sau obscur, pentru a-i descoperi viața reală : sensul, originea, evoluția.

Printre cuvintele obscure către care se impunea să ne îndreptăm o cercetare mai atentă, l-am considerat și pe *sineca*. Avîndu-și existența limitată la literatura descîntecelor și absent din graiul comun, am înțeles că istoria lui nu poate fi urmărită decît în cadrul limbii descîntecelor. Această concepție m-a condus la explicarea ce urmează : în *sineca* se poate recunoaște unul din aspectele pe care l-a luat *a se mîneca*, deformat de descîntătoarele în graiul cărora nu exista acest cuvînt. În studiul lui O. Densusianu se văd cîteva reflexe ale tendințelor deformatoare : *S-a sculat /Și-a mîncat* sau *S-a sculat/ S-a mîniat*, sau *M-am mîniat /M-am sîniat* (unde e alterat și *sineca*).

Dacă în aceste împrejurări *mînecat* a fost înlocuit cu două cuvinte cunoscute *mîncat*, *mîniat*, în altele — cum se întîmplă de cele mai multe ori — necunoscutul *s-a mînecat* a devenit de asemenea necunoscutul *sîmnecat*, sau *s-a mînicat* > *sîmnicat*, de unde *sînicat*, *sinecat*. Din întîlnirea descîntecelor cu *s-a mînicat* și a celor cu *s-a sînicat* s-a ajuns la alăturarea obișnuită : *M-am mînecat /M-am sinecat*, sau *S-o sinecat/ S-o mînicat /nouă irodițe/ pe văi, pe costițe*.

În sprijinul acestei soluții vine semnificația lui *sineca*, citată de S. Fl. Marian (*Descîntece poporane romîne*, 1886, p. 7) : „*A sineca*, după cum mi-au spus unele descîntătoare, însemnează a sili desdemineață. S-o sinicat = s-o silit, s-o grăbit. După altele însă însemnează a-și face semnul crucii înainte de pornire sau de lucru". Dacă în ceea ce privește primul sens, el poate fi luat în considerație, ca păstrînd înțelesul inițial al cuvîntului, în privința celuilalt, pus în al doilea rînd de autorul culegerii, avem motive să-i punem la îndoială autenticitatea.

Din punctul de vedere al evoluției fonetice, rostirea *sîmnica*, prezentă într-un descîntec din fostul județ Gorj (*Să sculă/ Să sîmnică /Să mînecă*, T. Gîlcescu, în *Grai și suflet*, V, 102), vine să sprijine ca o fază intermediară, explicația propusă.

Expunerea de mai sus, destul de sumară, a fost făcută pentru a stîrni interesul pentru studiul vocabularului nostru. Cred că, date fiind serioasele lacune din acest domeniu al istoriei limbii romîne, apariția unei reviste consacrate exclusiv problemelor lexicale s-ar impune. Să luăm ca model clasicul *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik* și recentele reviste sovietice, a căror existență e legată de elaborarea marilor dicționare.

VALORILE PARTICIPIULUI

DE

SORIN STATI

Din punctul de vedere al diatezei, participiul prezintă în limba romînă un interes deosebit. După cum se ştie, există în romîneşte o singură formă de participiu, iar diateze sînt — cel puţin după concepţia tradiţională — trei : activă, pasivă şi reflexivă. În problema aceasta, Gramatica Academiei R.P.R. se mulţumeşte să constate că participiile verbelor tranzitive sînt de obicei pasive, că adesea participiul poate fi interpretat şi ca pasiv şi ca reflexiv, că o serie de verbe intranzitive şi tranzitive au la participiu înţeles activ şi, în sfîrşit, că participiul verbelor reflexive are uneori sens activ[1].

Un studiu minuţios al diatezei scoate însă la iveală o serie de alte fapte şi impune căutarea unui răspuns la mai multe nedumeriri. Ne-am limitat analiza la toate verbele cuprinse în volumul al treilea al *Dicţionarului limbii romîne literare contemporane* (DLRLC) editat de Academia R.P.R. (adică litere M, N, O, P şi R). Am parcurs şi celelalte trei volume, scoţînd fişe numai pentru situaţiile mai interesante. Am apreciat diateza unui verb sau a fiecăruia din sensurile lui (la verbele cu sensuri aparţinînd la diateze diferite) după definiţiile, indicaţiile gramaticale şi exemplele date de autorii dicţionarului amintit. La un număr de regionalisme, precum şi la cîteva cuvinte din limba literară propriu-zisă, am avut unele îndoieli şi nedumeriri, pe care a fost imposibil să le evităm din pricina lipsei unui instrument de lucru adecvat. Evident, DLRLC nu este o lucrare de gramatică, de aceea este firesc ca problema valorii gramaticale exacte a

[1] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, 1954, p. 318—319.

participiului, ca şi problema necesităţii de a consemna toate participiile folosite adjectival să nu-i fi preocupat pe autori.

La unele verbe, DLRLC nu tratează separat participiul, chiar atunci cînd acesta nu e la diateza cea mai frecventă (pasivă, la verbele tranzitive). Acest lucru era necesar la toate verbele — şi sensurile verbale — active intranzitive (ca *izbucnit*, *izvorît* etc.) şi reflexive. De cîte ori Dicţionarul Academiei n-a tratat participiul într-un articol separat, am apreciat diateza după situaţia pe care o cunosc în limba contemporană. Desigur, am omis în felul acesta o serie de participii sau de sensuri, totuşi — probabil — nu din cele frecvente, bine încetăţenite în limbă.

Voi trata valorile participiului din punctul de vedere al diatezei în trei capitole : I. Participiile verbelor tranzitive la diateza activă. II. Participiile verbelor intranzitive la diateza activă. III. Participiile verbelor reflexive. Voi examina în încheiere, pe scurt, problema timpului şi a aspectului pe care le exprimă participiul în limba romînă.

I. VERBE TRANZITIVE

a. PARTICIPIUL ESTE PASIV

De la cele mai multe verbe tranzitive la diateza activă, se poate forma un participiu cu valoare pasivă : *a lăuda — lăudat*, *a mînca — mîncat* etc. Cam o jumătate din participiile verbelor tratate în volumul al treilea al DLRLC sînt pasive de la verbe tranzitive ; aceasta, fără să numărăm şi participiile verbelor care, în funcţie de sens, aparţin la mai multe diateze.

În limba literară contemporană („contemporană" într-un înţeles mai îngust decît cel din titlul Dicţionarului Academiei R.P.R., adică „actuală"), participiile verbelor tranzitive noi sînt totdeauna pasive. Aşa se întîmplă, de exemplu, cu verbele din terminologia tehnică şi ştiinţifică : *nazalizat*, *oxigenat*, *ozonizat*, *racordat*, *rambleiat* etc.

b. PARTICIPIUL ESTE ACTIV

Nici limba romînă, nici limba latină nu cunosc un participiu perfect activ (trecut activ) ca o categorie formală independentă. Totuşi, încă din latineşte se observă că la unele verbe tranzitive la diateza activă, participiul perfect are sens activ : *potus* „cel care a băut", „beat" de la *potare* „a bea", *omissus* „neglijent" de la *omittere* „a neglija"[1], iar la verbele tranzitive deponente participiul este sau numai activ (*arbitratus* „care a soco-

[1] R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, vol. II, Hannover, 1878, p. 72, Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, ed. a V-a, München, 1928, p. 545.

tit", *locutus* „care a vorbit") sau şi activ, şi pasiv (pasiv e mai ales cînd se referă la obiecte)[1]. Situaţia aceasta nu trebuie să ne mire, deoarece — după cît se pare — participiul în - *to* - a fost la origine, în limba indo-europeană, indiferent din punctul de vedere al diatezei (era adjectiv, nu mod al verbului)[2].

În romîneşte se observă că participiile cu sens activ de la verbe tranzitive au omonime cu sens pasiv : *băut* „care a băut" (activ), dar şi „care a fost băut" (pasiv), sau *ocolit* „ care ocoleşte" (activ : *drum ocolit*), dar şi „care a fost (şi este) ocolit" (pasiv : *casa ocolită*). *Subscris* şi *subsemnat* se folosesc însă exclusiv cu valoare activă, şi aproape numai ca participii substantivate, iar *sfruntat* se foloseşte cu valoare activă (verbul, azi ieşit din uz, *a sfrunta* înseamnă „a înfrunta"), şi numai în expresia *minciună sfruntată*, unde, pentru conştiinţa vorbitorului, nu are valoare verbală şi deci nici diateză.

Participiile din categoria pe care o discutăm acum nu au toate aceeaşi importanţă. Unele sînt învechite, regionale sau rare, altele aparţin la verbe uzuale, curente în limba literară contemporană.

Sînt frecvente (atît cu sens activ, cît şi cu sens pasiv) următoarele participii : *afectat*, *avut*, *băut*, *calculat*, *cîştigat*, *cumpănit*, *dorit* (cf. *dorit de o carte bună* şi *o carte mult dorită*), *fericit* (activ : „care aduce fericire") *fermecat* („care a fost sau se lasă fermecat", dar şi „care farmecă"), *intenţionat* (la activ e folosit numai cu determinările *bine* şi *rău*, la pasiv e rar), *învăţat*, *minunat* („care minunează" şi, mai rar, „uimit, surprins". E adevărat însă că sensul al doilea poate fi interpretat şi ca reflexiv — „care se minunează"), *mîncat*, *ocolit* (discutat mai sus), *ordonat* (pasiv : „care a fost poruncit sau rînduit" ; activ : „căruia-i place ordinea", sens adjectival care poate fi considerat ca derivînd de la sensul verbal „care pune ordine, aranjează"), *păscut*, *păţit* (mai ales activ), *pretins* (cînd are sens activ e urmat de un substantiv : *pretins medic*, cu valoare pasivă e folosit rar), *ratat* (*om ratat* — activ, *victorie ratată* — pasiv), *renegat* (cu sens activ e folosit mai ales substantivat), *sîcîit*, *subscris*, *subsemnat* (ultimele două au fost discutate mai sus), *vrăjit* („care te vrăjeşte" şi „care a fost vrăjit").

Sînt învechite, regionale sau neobişnuite următoarele participii cu sens activ: *desfătat* „care desfată, încîntător", *jurat* (activ: „care a jurat", dar se poate şi „care s-a jurat" — şi atunci e reflexiv. Cred că sînt la fel de acceptabile ambele posibilităţi), *lepădat* (activ : „renegat", dar se poate şi „care s-a lepădat" — şi atunci e reflexiv. Înclin pentru interpretarea a doua), *luminat* (activ : „care răspîndeşte lumină, luminos", cf. *Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prea luminate* — Eminescu, citat în DLRLC, s.v. *luminat*), *meşteşugit* (activ : „viclean, care meşteşugeşte, urzeşte ceva

[1] R. Kühner, *lucr. cit.*, p. 84.
[2] K. Brugmann, în *Indogermanische Forschungen*, vol. XXXVIII, p. 188.

rău"), *norocit* (activ : „care aduce noroc"), *omenit* (activ : „omenos, ospitalier"), *pătimit, pîngărit* (activ : „ticălos", adică „care pîngărește"), *sfîrcîit* „care sfîrcîie", de la *a sfîrcîi* „a trage pe nas, a smiorcăi", dat de DLRLC ca tranzitiv și ilustrat de un singur exemplu (*Sfîrcîie la tabac* — Creangă), *spulberat* (activ : (despre vînt) „care spulberă, violent"), *urgisit* (activ : „rău, care urgisește").

Nu e greu de observat că mențiunea „învechit" e valabilă numai pentru sensul activ al participiilor ; cel pasiv se bucură de o largă circulație, în majoritatea cuvintelor discutate. Regional este numai *sfîrcîit* (un singur exemplu din 33), dar nu cred că trebuie să tragem de aici concluzia că participii active de la verbe tranzitive există numai în limba literară. Să nu uităm că regionalismele ocupă un loc mic în DLRLC și că explicarea lor are în vedere numai anumite izvoare.

O ultimă observație : majoritatea participiilor active provin de la verbe tranzitive care denumesc acțiuni proprii oamenilor sau sînt folosite ca atribute pentru a arăta însușiri omenești : *afectat, avut, băut, calculat, cîștigat, cumpănit, dorit, intenționat, învățat, ordonat, pățit, ratat, renegat, sîcîit, subscris, subsemnat.*

c. PARTICIPIUL NU EXISTĂ INDEPENDENT

Sînt extrem de puține verbele românești care n-au participiu trecut (cum e *a concede*, de pildă), dar destul de numeroase sînt acelea la care participiul e folosit numai la formarea diatezei pasive și a timpurilor compuse de la activ și reflexiv. Astfel de participii nu există independent, de aceea nici nu pot fi considerate „un fel de adjective", cum se spune de obicei. De exemplu : *putut* sau, astăzi, *murit*. „În timpurile compuse ale activului [de ce nu și ale reflexivului ?] participiul și-a pierdut calitatea de adjectiv"[1]. Dacă ținem seama de faptul că există și participii care nu pot avea în nici un fel calitatea de adjectiv (pentru că nu există independent de anumite forme verbale în componența cărora intră), atunci afirmația despre natura dublă, verbal-nominală, a participiilor trebuie corectată. Într-o gramatică foarte cunoscută se spune : „Participiul are natură nominală pentru că poate avea grade de comparație și poate fi substantivat"[2]. Dar participiile dependente de conjugare nu pot avea grade de comparație și nici nu pot fi substantivate așa cum se substantivează obișnuit participiul (*învinsul* de la *învins*, adică „cel care a fost învins", sau activ, *tăcutul* „cel care tace"[3].

---

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 318.

[2] Stolz-Schmalz, *lucr. cit.*, p. 602. *Gramatica Academiei* dă alte două dovezi : participiul poate avea în propoziție funcția de atribut sau de nume predicativ, exact ca un adjectiv (vol. I, p. 318). Dar participiile numite de noi „dependente" nu pot avea aceste funcții.

[3] Nu trebuie să se confunde participiile substantivate cu omonimele lor, substantivele verbale (*piuitul, cîntatul* etc.).

Aşadar, nu orice participiu este în acelaşi timp şi adjectiv ca funcţie sintactică ; formal însă, desigur, orice participiu este în romînește identic cu un adjectiv cu două terminaţii.

Dintre participiile dependente de conjugare, un număr destul de mic provin de la verbe tranzitive :

a. Participii de la verbe care au numai sens sau sensuri tranzitive : *binevoit*, *cutezat*, *denotat*, *exclamat*, *panificat*, *puit* (de la *a pui* „a făta, a scoate pui"), *putut*, *raportat* (de la *a raporta* „a aduce venituri"), *replicat*.

Se observă că aceste verbe sînt determinate, de obicei, de propoziţii, nu de complemente directe : *cutează să spună*, *denotă că ştie*, *exclamă* : „*Bine ai venit* !", *am putut să fac* etc.

[b. Participii de la verbe pe care DLRLC le consideră tranzitive numai din pricină că se construiesc cu pronumele „neutru" *o* : *a o mîlci*, *a o paşli*, *a o tuli*. Chiar admiţînd că la origine acest *o* a fost complement direct, nu cred că în limba contemporană aceste verbe sînt simţite ca tranzitive. Cf. şi sinonimele lor *a tăcea*, *a fugi*. Cele trei verbe amintite mi se par intranzitive, iar participiile lor, dependente de conjugare, sînt de tipul celor de care va fi vorba în capitolul II, secţiunea 1.]

c. Participii care sînt dependente numai cînd e vorba de anumite sensuri tranzitive ale unui verb. Exemple de acest fel se pot da numeroase. Iată cîteva din vol. al III-lea al DLRLC :

meritat — e dependent numai pentru un subsens al verbului *a merita* : *Nu ştiu dacă merită să mă ocup de ea.*

mijlocit — e dependent numai pentru sensul „a interveni, a stărui" al verbului *a mijloci*.

respirat — sensul 2 : *Petrecerea respiră veselie.*

Tot aşa, *pupat* de la sensul 2, *reprezentat* (de la sensurile 1 şi 4), *rupt* (de la sensul 7) etc. În majoritatea cazurilor, participiilei depind de sensuri care cer compliniri în formă de propoziţii completive sau care sînt, de fapt, intranzitive (*rupt* — de la *a rupe* sensul 7 : *o rupe binişor nemţeşte*).

II. VERBE INTRANZITIVE

a. PARTICIPIUL ESTE ACTIV

Încă din limba latină, se observă că participiul multor verbe intranzitive este folosit cu sens activ : *pransus* „care a prînzit", *coniuratus* „care a intrat într-o conjuraţie", *nupta* „căsătorită", *cretus* „crescut", „care a crescut" etc.[1].

[1] R. Kühner, *lucr. cit.*, p. 71—73 ; Stolz-Schmalz, *lucr. cit.*, p. 545.

În general, se poate spune că, la verbele a căror acțiune atrage schimbări în natura subiectului, participiul denumește subiectul astfel schimbat[1]. Numărul mare de participii active de la verbe intranzitive — în latină, în limbile romanice, în alte limbi indo-europene — nu trebuie să ne mire. Participiul intră în componența timpurilor compuse la diateza activă, de aceea ajunge să fie folosit și independent cu sens activ : *cîinele a turbat — cîinele turbat*[2]. De altfel, participiile verbelor intranzitive nici nu puteau fi folosite cu valoare pasivă, acțiunea denumită de ele nerăsfrîngîndu-se asupra unui obiect. Cum am arătat și mai sus[3], la origine, participiul latin în *-to-* nu era legat de nici o diateză ; o dată intrat în sistemul verbal, el nu se putea atașa — la verbele intranzitive — decît la activ.

Numărul participiilor din această categorie fiind relativ mare, vom discuta numai pe cele de la literele M — R (vol. al III-lea din DLRLC); de altfel, participiile active ale tuturor verbelor intranzitive se încadrează în una din categoriile care urmează :

a. În prima categorie intră participiile despre care nu se poate spune dacă derivă de la sensul intranzitiv sau de la cel reflexiv al verbului, deoarece cele două sensuri sînt identice :

mocoșit „care lucrează fără spor", de la *a mocoși* (*Lăsăm pe țața Frăsina să mocoșească singură la turte* —Vlahuță) sau de la *a se mocoși* (*Nu te mocoși atîta!* — Creangă);

mucegăit, mucezit „care (s-)a mucegăit, mucezit";

obidit „amărît, necăjit" de la *a (se) obidi* „a se necăji, a se amărî" (învechit, astăzi mai ales popular);

paralizat „care (s-)a paralizat";

păgubit de la *a (se) păgubi* „a suferi o pagubă". (Evident participiul poate fi considerat și ca pasiv de la sensul tranzitiv „a cauza cuiva o pagubă");

pălit (despre plante) „ofilit" de la *a (se) păli* „a se ofili" (vezi *a păli* 1, sensul 4);

pornit „care (s-)a pornit";

rînjit „care (se) rînjește";

rîncezit „care (s-)a rîncezit".

b. Participii care, cu același sens, derivă de la un sens tranzitiv (și sînt pasive) și de la unul intranzitiv (și sînt active) :

nesecat „care nu seacă" sau „care n-a fost secat";

ondulat „care se leagănă ca undele" sau „care a fost încrețit";

obosit, ostenit „care a fost obosit de ceva" sau „care a obosit";

---

[1] E. Herzog, *Das - to - Partizip im Altromanischen*, în volumul *Prinzipienfragen der romanischen Sprachwissenschaft*, dedicat lui W. Meyer-Lübke, partea I. Halle, 1910, p. 89.

[2] F. Brunot, *Histoire de la langue française*, vol. II, 1927, p. 436.

[3] Vezi mai sus, p. 31.

plăcut „care place" sau „pe care cineva l-a plăcut";

reînviat „care a reînviat" sau „pe care cineva l-a reînviat";

[*nedormit* este totdeauna activ, afară de *nopți nedormite*, unde pare pasiv, deși, în *a dormi o noapte, o noapte* nu mi se pare complement direct.

piperat este totdeuna pasiv; în DLRLC se menționează și sensul intranzitiv, neobișnuit, al verbului *a pipera* (*Pipărușul pipără* — Păsculescu, *Literatură populară romînească*). Mi se pare însă puțin probabil ca *piperat* să fie simțit și ca activ de la intranzitiv.]

c. Participii cu mai multe sensuri, dintre care unul (sau mai multe) active intranzitive. Această categorie nu are o importanță deosebită. Dacă un verb (de exemplu, *a rugini*) are un sens activ („a prinde rugină") și altul reflexiv („a se învechi"), participiul său va avea ambele sensuri: *Fier ruginit, moravuri ruginite.*

d. Participii care n-au decît sens activ intranzitiv de la verbe exclusiv intranzitive. Se pot da exemple numeroase și de tipuri variate:

— participii folosite rar în limba literară (învechite, arhaizante, neobișnuite, regionale) de la verbe cu același caracter: *mofluzit, murgit, nuntit, odrăslit, pleșuvit, purces, pogorît, reurcat, redispărut.*

— participii folosite rar, dar de la verbe din limba literară, unele chiar foarte importante: *murit, nebolit, pirotit, pleoscăit* (*Cîte-o pupătură mai pleoscăită* — Rebreanu), *plutit* (*Lemnul plutit* „adus de cursul apei" — la Sadoveanu), *rodit.*

— participii folosite frecvent: *mijit, naufragiat, năpîrlit, parvenit, pălit* „devenit palid", *picat, pierit, planat* (cf. *zbor planat*), *plecat, plesnit, poposit, pribegit, provenit, putregăit, răgușit, răposat, rimat, rebegit* (de la un verb destul de puțin cunoscut în limba literară contemporană). De asemenea, numeroase participii de la verbe formate cu prefixul *re-* (*reapărut, redevenit* etc.).

— participii care, la forma negativă, au un sens contrar celui al formei afirmative: *neadormit — adormit; nedormit — dormit.* Tot așa *(ne)chibzuit, (ne)mîncat* etc.

— participii care, la forma negativă, au un sens care se opune sensului formei afirmative în alt chip decît în exemplele de la paragraful precedent: *lipsit* „cel care duce lipsă, care a fost lipsit de ceva", iar *nelipsit* „care nu lipsește". Forma negativă corespunzătoare lui *lipsit* este *nu lipsit.*. Alt exemplu: *obosit* „care a obosit", *neobosit* „care nu obosește niciodată" „care nu poate obosi"[1].

---

[1] Cu prefixul *ne-* unele participii ale verbelor tranzitive exprimă imposibilitatea realizării acțiunii: ... *Aurel cel neîntrecut. Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 319. După cum am arătat, acest sens se întîlnește și la verbe intranzitive.

b. PARTICIPIUL ESTE PASIV

Se știe că, în principiu, un verb intranzitiv nu poate fi folosit la diateza pasivă. Totuși există, în diferite limbi, destule excepții. În latină, de pildă, în special la participiul în *-to-* se constată un sens pasiv *regnata*, *triumphatus*, *rebellatus* „contra căruia s-a făcut o răscoală"[1]. În limba franceză, fenomenul se întîlnește din secolul al XVI-lea și a existat probabil și anterior : *misericorde vasée par ce grand duc*[2]. De altfel, în latină ca și în limbile romanice, o serie de verbe intranzitive cu timpul au devenit tranzitive. Sensul pasiv la participiile unor verbe poate fi considerat un indiciu al tendinței acestor verbe de trecere la regimul tranzitiv.

Iată exemplele romînești : *consimțit* — de exemplu, *disciplină liber-consimțită* „la care consimțim", *dialogat*, *dormit* — *nedormit* (de exemplu *nopți nedormite*, de la verbul intranzitiv *a dormi*. Sensul pasiv al participiului într-o sintagmă ca *nopți nedormite* se poate explica prin *a dormi o noapte*, unde *o noapte* a fost simțit complement direct), *graseiat*, *mediat* (mi se pare nesigur, deși *a media* e dat în DLRLC ca intranzitiv, iar *mediată* în *cunoaștere mediată* are un sens clar pasiv. A *media* pare să fie un verb tranzitiv, ca și sinonimul său *a mijloci*), *pariat* (*sumă pariată*), *rotacizat* (de exemplu, *formă rotacizată* „formă pe care o rostim rotacizînd), *țipat* (rar) „rostit cu glas tare și ascuțit", *umblat* (de exemplu, *drum umblat*, cf. *a umbla pe un drum* sau *pe drumuri*, unde substantivul a fost poate simțit obiect direct. E poate aceeași explicație ca la *dormit*), *viscolit* (de exemplu, *zăpadă viscolită*), *zăbovit*.

N-am citat mai sus cîteva participii cu sens pasiv de la verbe considerate intranzitive de DLRLC, dar care, după impresia mea, sînt folosite și tranzitiv : *abstractizat*, *anticipat*, *apăsat*, *argumentat*, *hîrșcîit* — de la *a hîrșcîi*, al cărui sinonim *a hîrșîi* e dat în DLRLC ca tranzitiv.

c. PARTICIPIUL NU EXISTĂ INDEPENDENT

În ciuda afirmației din Gramatica Academiei R.P.R. că participiul verbelor intranzitive are sens activ[3], trebuie să spunem că sînt relativ multe verbe intranzitive la care participiul se folosește numai la formarea timpurilor compuse, adică nu există independent. În vol. al III-lea al DLRLC, am întîlnit aproape 170 de participii intranzitive dependente de conjugare, față de mai puțin de 60 de participii intranzitive cu sens activ sau pasiv. Din totalul de participii dependente de conjugare, peste 75% sînt participii ale unor verbe intranzitive. Statistica aceasta privește numai

[1] R. Kühner, *lucr. cit.*, p. 70
[2] F. Brunot, *lucr. cit.*, II, p. 439.
[3] Vol. I, p. 318.

verbele folosite la o singură diateză. Desigur că există numeroase verbe cu mai multe valori — active și pasive, tranzitive și intranzitive; la sensurile intranzitive, în relativ multe cazuri participiul nu e folosit independent de conjugare. Fără a fi făcut un calcul exact, pot afirma că numărul participiilor dependente de conjugare este în romînește mai mare decît în latină. Explicația este simplă: în romînește, participiul e un mod mai ales al diatezei pasive; la verbele intranzitive, pasivul formîndu-se în mod excepțional, participiul sau a rămas activ (ori a căpătat sens activ, dacă nu-l avea deja în limba de proveniență) sau n-a mai fost folosit independent. În latină, participiul nu era legat prea strîns de o anumită diateză, păstrîndu-și încă, foarte clar, valoarea de adjectiv, independentă de conjugare, moștenită din limba indo-europeană.

Se pot stabili pe baze semantice cîteva categorii de verbe la care, de obicei, participiul nu există independent.

— verbe care denumesc zgomote caracteristice unor animale: *mecăit, mehăit, mieunat, rînchezat, mîrîit, mugit, nechezat, orăcăit, piuit;*

— verbe care denumesc diferite alte zgomote: *oftat, păcănit, pîrîit, plescăit, pocnit, pufăit, pufnit, răcnit, răpăit*;

— îndeletniciri omenești: *plugărit, plutărit, negustorit*;

— franțuzisme și neologisme — termeni tehnici: *oscilat, pivotat, reculat, repugnat, rezistat, ricanat, ripostat.*

Afară de verbele din categoria 1 și 2, majoritatea celorlalte verbe cu par icipiul dependent de conjugare nu sînt cuvinte importante în limbă (un procent destul de însemnat sînt regionalisme sau cuvinte ieșite din uz). Excepțiile sînt relativ puține: *mers, păsat, pășit, răspuns, rîs.*

La verbele intranzitive care au participiu prezent — e vorba firește numai de neologisme — împrumutat din limba franceză, participiul trecut nu există independent: *agonizant, alternant, trepidant.* Același lucru se întîmplă cu verbele intranzitive alături de care există adjective nume de agent în *-tor*: *triumfat* nu există independent din cauza lui *triumfător.* Sînt însă și verbe intranzitive — foarte puține la număr — care au participiu activ, deși există și un adjectiv nume de agent în *-tor* cu aceeași valoare ca și participiul.

III. VERBE REFLEXIVE

a. PARTICIPIUL ESTE REFLEXIV

La verbele reflexive, situația este mai simplă decît la cele active (tranzitive și intranzitive). În marea majoritate a cazurilor, participiul e reflexiv: *un om odihnit* „un om care s-a odihnit", *odihnit* e reflexiv ca și *a se odihni.* N-am înțeles de ce Gramatica Academiei vorbește în acest

caz de participii cu sens activ : „Participiul verbelor... intranzitive (şi reflexive uneori) are sens activ"[1] : *venit* înseamnă într-adevăr „care a venit" (activ), dar *odihnit* nu e egal cu *care a odihnit*, ci cu *care s-a odihnit*. Determinantul „uneori" din citatul de mai sus trebuie înlocuit cu „în majoritatea cazurilor". Într-adevăr, în volumul al III-lea al DLRLC, faţă de circa 120 de participii reflexive de la verbe numai reflexive, există mai puţin de 20 de participii dependente de conjugare (alte categorii în afară de acestea două nu există).

Cum e şi firesc, participiile aparţin la aceeaşi specie de reflexiv ca şi verbul respectiv : *povîrnit* este reflexiv dinamic ca şi *a se povîrni*, *spălat* e reflexiv obiectiv ca şi *a se spăla*, *răcorit* este reflexiv eventiv ca şi *a se răcori*. N-am întîlnit participii reflexive cu valoare pasivă, impersonală şi reciprocă.

b. PARTICIPIUL NU EXISTĂ INDEPENDENT

De la verbele reflexive importante, foarte frecvente, nu se pot cita participii dependente de conjugare. Participii de la verbe din limba literară sînt foarte puţine. De la literele M, N, O, P, R, se pot cita numai *mîndrit*, *moinat*, *molipsit*, *perindat*, *pretat*, *răţoit*, *răzgîndit*, *revanşat*, *războit*. Celelalte exemple de la aceleaşi litere sînt regionalisme, ca *milcuit*, *nădăit*, *pogodit* şi încă cîteva. Numărul exemplelor sporeşte (aproape se triplează) dacă luăm în considerare şi sensurile reflexive de la verbele care ţin de mai multe diateze (de exemplu *prevalat*, care nu există independent nici de la sensul intranzitiv, nici de la cel reflexiv al verbului *a se prevala*). Şi din acestea însă prea puţine ţin de sensuri importante ale unor verbe din limba literară.

IV. VERBE CU VALORI DIFERITE

Am amintit deja, în mai multe locuri, că la verbele care ţin de diateze diferite, participiul se leagă de toate sensurile verbului, de aceea poate intra în una sau mai multe categorii din cele discutate pînă acum. Aproape jumătate din numărul acestor participii îl formează cele cu două valori : pasivă — de la sensuri tranzitive — şi reflexivă, de exemplu, *ocupat*, *resfirat*, *ruinat* etc., după care urmează cele cu valoare pasivă — de la un sens tranzitiv — şi independente de conjugare (de la un sens intranzitiv) : *pozat*, *precumpănit*, *mulţumit* etc. Participii şi verbe cu trei valori sînt foarte puţine, de exemplu *ridicat*, care este pasiv de la tranzitiv, reflexiv şi dependent de conjugare pentru un sens reflexiv.

---

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 318.

V. VALOAREA TEMPORALĂ ŞI DE ASPECT A PARTICIPIULUI

În mod obişnuit, forma verbală pe care o discutăm în acest articol e denumită participiu trecut. Determinativul „trecut" nu este totdeuna propriu, de aceea, cum poate s-a observat, l-am evitat pînă acum. Am socotit însă nimerit, în încheierea consideraţiilor asupra valorii participiului romînesc din punctul de vedere al diatezei, să adaug cîteva note asupra valorii temporale şi de aspect a acestui mod.

În latină existau patru situaţii :

1. Participiu pasiv trecut : *porta clausa* „uşă închisă"
2. Participiu activ trecut : *mulier nupta* „femeie căsătorită"
3. Participiu pasiv prezent : *amatus* „iubitul"
4. Participiu activ prezent : *tacitus* „tăcînd", *fletus* „plîngînd".

Sensul prezent apărea mai ales la verbele durative, iar cel trecut mai ales la verbele perfective[1].

Gramatica Academiei R.P.R. afirmă că participiul exprimă o însuşire ca rezultat al unei acţiuni[2] şi că acţiunea denumită de participiu e prezentată ca terminată (efectele ei persistă sau nu în prezent)[3]. De exemplu *un om paralizat* înseamnă „un om care a paralizat", care este în consecinţă infirm (acţiunea e terminată, iar efectele ei persistă în prezent). În schimb în *om tăcut*, *tăcut* înseamnă „care are obiceiul să tacă". Participiul are în acest caz un sens durativ, fără să exprime timpul (poate fi considerat, cel mult, un fel de prezent general, de generalizare). Dar şi atunci cînd exprimă trecutul se pot găsi diferenţe între participiile diferitelor verbe : *paralizat* e omul care a paralizat, pe cînd *lăudat* este omul pe care ceilalţi l-au lăudat şi continuă să-l laude. Într-un caz, persistă numai efectele acţiunii, pe cînd în celălalt, acţiunea însăşi persistă.

Mi se pare evident că participiul nu exprimă în romîneşte timpul — sau îl exprimă cel mult în mod tangenţial. Acest lucru e foarte firesc într-o limbă care are o singură formă de participiu. În limbile cu mai multe forme, fiecare se poate specializa pentru un anumit timp. Participiul romînesc este deci ambiguu nu numai din punctul de vedere al diatezei, dar şi în ceea ce priveşte timpul.

Denumirea de participiu trecut este, aşa cum am arătat, improprie. Dar este oare mai bine să spunem „participiu perfect" ? Faptele arată că nici în privinţa aspectului, participiul romînesc nu este bine fixat. Cele

---

[1] E. Herzog, *lucr. cit.*, p. 87.

[2] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 280.

[3] *Ibidem*, p. 318. Trebuie să semnalez cu acest prilej o contradicţie între cele două pasaje din *Gramatica Academiei* citate mai sus : la p. 280 se arată că participiul „mai păstrează însă funcţiunea de verb cînd intră în alcătuirea formelor compuse sau ale diatezei pasive", dar la p. 318 se afirmă că „valoarea de adjectiv apare şi în formele pasivului. Numai în timpurile compuse ale activului, participiul şi-a pierdut calitatea de adjectiv".

trei tipuri de participii pe care le-am deosebit cînd a fost vorba de exprimarea timpului ne vor servi încă o dată pentru exemplificare.

a. Participiu durativ (imperfectiv) prezent : *tăcut* „care tace mereu, care are obiceiul să tacă", *neobosit* „care nu oboseşte niciodată" (dar *obosit* „care a obosit" este trecut perfectiv).

b. Participiu imperfectiv trecut : *lăudat* „care a fost şi este lăudat", *umblat* „pe care s-a umblat şi se umblă mult". Acesta este tipul cel mai productiv.

c. Participiu perfectiv trecut : *băut* „care a băut", *mîncat* „care a mîncat".

Diferenţa dintre tipurile *a* şi *b* iese mai bine în evidenţă dacă observăm că participiile de tip *a* au ca sinonime adjective verbale în *-tor* (*bănuitor/bănui* = *tăcut/tăcea*, cf. şi participiile *dogorit* şi *scîrţîit*, pe care DLRLC le explică „dogoritor" şi „scîrţîitor") sau adjective negative în *-abil* (*inalienabil/aliena* = *neobosit/obosi*), sinonimie care nu se regăseşte la adjectivele din categoria *b*.

Discuţia de pînă acum e valabilă pentru participiile cu rol de atribut ; cînd e vorba însă de participii echivalente cu o propoziţie circumstanţială (pentru exemple, vezi Gramatica Academiei R.P.R., vol.I, p. 320), ele sînt totdeauna perfective la trecut.

ADVERBELE DERIVATE CU SUFIXUL *-EŞTE* ŞI EXPRIMAREA CIRCUMSTANŢIALULUI DE MOD

DE

V. RÎBALKA — Moscova

În limba romînă contemporană complementul circumstanţial de mod poate fi împărţit în două clase principale : circumstanţialul care determină calitatea acţiunii şi circumstanţialul care determină modul de săvîrşire a acţiunii.

Circumstanţialul de mod se caracterizează, de asemenea, prin lipsa de omogeneitate a mijloacelor lui de exprimare. În limba romînă contemporană, el se exprimă, în primul rînd, prin adverbe (pentru care funcţia circumstanţială este funcţia de bază). Ca şi în alte limbi, şi în romînă, orice adverb poate să apară cu funcţia de complement circumstanţial[1].

În afară de adverbe, în limba romînă contemporană, complementul circumstanţial de mod poate fi exprimat şi prin alte părţi de vorbire : prin adjective, substantive, verbe etc. (pentru care funcţia circumstanţială nu este cea de bază).

Folosirea mai multor părţi de vorbire cu funcţia de complement circumstanţial de mod creează un paralelism în mijloacele de exprimare ale acestei categorii sintactice. Ar fi interesant să se scoată în evidenţă însuşirile acţiunii exprimate prin intermediul cuvintelor care aparţin diverselor părţi de vorbire.

Întrucît într-un articol de revistă nu e posibil să fie analizate toate mijloacele de exprimare ale complementului circumstanţial de mod, ne

---

[1] „...natura circumstanţialului este, prin însăşi esenţa ei, adverbială" (I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Ed. Ministerului Învăţămîntului, 1956, p. 663).

vom opri aici numai asupra exprimării complementului circumstanțial de mod prin unele adverbe și anume prin adverbele formate cu sufixul *-este*[1].

Faptele arată că adverbele derivate cu sufixul *-este* nu sînt omogene ca valoare semantică. Sensul acestor adverbe precum și posibilitatea formării lor depind de caracteristicile morfologice și lexicale ale cuvintelor care stau la baza lor.

Referindu-se la sensul cuvintelor derivate, G. O. Vinokur remarcă : „... sensul unui cuvînt derivat poate fi totdeauna stabilit prin raportare la sensul temei inițiale corespunzătoare, întrucît, tocmai o astfel de explicare a sensurilor temelor derivate și nu o descriere directă a obiectului respectiv din realitatea înconjurătoare constituie o problemă pur lingvistică în studierea sensurilor unui cuvînt"[2].

În lucrarea de față se face o încercare de analiză a adverbelor cu sufixul *-este* în funcție de sensul cuvintelor de la care sînt derivate, ceea ce ne va permite să punem în lumină sensul circumstanțial-determinativ al adverbelor grupei analizate.

★

Între lingviști nu există o unitate de vederi în ceea ce privește caracterul cuvintelor de bază de la care derivă adverbele cu sufixul *-este* în limba română contemporană.

În dicționarele limbii române, unde se dau informații asupra originii cuvintelor, punctul de vedere al autorilor asupra caracterului cuvintelor de la care s-au format adverbele cu sufixul *-este* este diferit.

Astfel în *Dicționarul limbii române literare contemporane* al Academiei R.P.R. adverbele cu sufixul *-este* sînt considerate ca derivate de la substantive :

bărbește = *bărbat* + *este*
băiețește = *băiat* + *este* etc.

În *Dicționarul enciclopedic ilustrat* al lui I. A. Candrea și Gh. Adamescu, aceleași adverbe sînt privite ca derivate de la adjectivele corespunzătoare în *-esc*, și anume : *bărbesc*, *băiețesc*.

În monografia sa, *Éléments de linguistique romane*, E. Bourciez arată corelația genetică dintre adverbele în *-este* și adjectivele în *-iscus*. „...în răsărit s-a dezvoltat o nouă formație organică *-isce* ceea ce corespundea unei largi răspîndiri a adjectivelor în *-iscus*. De exemplu, de la *misellus*

---

[1] Exprimarea circumstanțialului de mod prin adjective în limba română contemporană am analizat-o în articolul *Despre mijloacele de redare a complementului circumstanțial de mod în limba română contemporană* („*Limba română*", 1, 1958).

[2] G. O. Vinokur, *Zametki pro russkomu slovoobrazovaniiu*, *Izvestia AN SSSR*, otdelenie lit. ri i iazika, 1946, T. V, vîgusz 4, str. 316.

„nenorocit", *barbatus* „bărbos" s-au format adverbele *misellisce*, *barbatisce* (rom. *mișelește*, *bărbătește*)[1].

Autorii *Gramaticii limbii române* a Academiei R.P.R. consideră adverbe ca *bărbătește*, *prietenește*, *românește* în același timp și ca adverbe derivate de la adjective : *bărbătesc*, *prietenesc*, *românesc*, cu ajutorul sufixului *-e*, și ca derivate de la substantive : *bărbat*, *prieten*, *român*, cu ajutorul sufixului *-ește*. „Astfel *bărbătește*, *prietenește*, *românește* pot fi considerate și ca derivate de la adjectivele *bărbătesc*, *prietenesc*, *românesc*, cu sufixul *-e*, și ca derivate de la substantivele *bărbat*, *prieten*, *român*, cu sufixul *-ește*[2].

O serie de gramaticieni români consideră că adverbele cu sufixul *-ește* își au originea în adjective : „Sînt o serie de adverbe de mod derivate cu ajutorul sufixului *-ește*. Ele au întotdeauna, alături, un adjectiv terminat în *-esc*"[3].

Nouă ni se pare mai just punctul de vedere al acelor lingviști care consideră adverbele în *-ește* ca derivate de la adjective sau de la temele adjectivelor[4].

Formarea adverbelor cu sufixul *-ește* de la adjective (și nu de la substantive) se poate explica prin aceea că din punct de vedere semantic, ele sînt mai strîns legate de adjective, decît de substantive[5]. Această legătură semantică este condiționată, în primul rînd, de faptul că atît adverbele cît și adjectivele provenite de la tema lor au un sens lexical mai generalizat și mai abstract decît substantivele corespunzătoare lor : adjectivul exprimă însușirile obiectului, adverbul exprimă însușirile altei însușiri, pe cînd substantivul desemnează obiectul însuși.

În al doilea rînd, cum se va arăta mai jos, adverbele în *-ește* se formează numai de la sensurile calitative ale cuvintelor de bază, sensuri existente mai ales la adjective (și mai puțin la substantivele corespunzătoare). Aceasta se explică prin faptul că baza semantică a adjectivelor este noțiunea de calitate, în timp ce baza semantică a substantivelor este noțiunea de substanță. De la sensurile relative ale adjectivelor, adică de la sensurile lor mai concrete nu se formează adverbe cu sufixul *-ește*.

---

[1] E. Bourciez, *Éléments de la linguistique romane*, trad. rusă, Moscova, 1952, p. 219.

[2] *Gramatica limbii române*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 328.

[3] A. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române* [Ed. Universul], București, 1945, p. 112.

[4] După cum am mai spus, unii lingviști consideră adverbele de tipul *bărbătește*, *prietenește*, *românește* ca derivate de la adjective în *-esc* : *bărbătesc*, *prietenesc*, *românesc*, prin adăugarea sufixului *-e*. Dar în limba română contemporană sufixul *-e* în adverbele de tipul acesta, nu este simțit ca sufix.

În urma procesului de îmbinare a sufixului adjectival *-esc* cu sufixul adverbial *-e*, sufixul *-ește* se percepe ca un sufix adverbial independent. Ni se pare deci că este mai just a considera adverbele de tipul *bărbătește*, *prietenește*, *românește* nu ca derivate de la adjectivele *bărbătesc*, *prietenesc*, *românesc*, ci ca derivate de la temele acestor adjective, la care se adaugă sufixul de derivare al adverbelor *-ește*.

[5] Despre legătura semantică a adverbelor cu adjectivele vezi I. Iordan, *Limba română contemporană*, Ed. Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 468—470, 664.

Nu este exclusă posibilitatea de a se forma adverbe cu sufixul *-eşte* şi de la substantive, atunci cînd substantivele au o nuanţă de sens calitativă.

După cum arată materialul cercetat, nu se poate forma de la orice adjectiv un adverb cu sufixul *-eşte*. Posibilitatea folosirii adjectivelor în calitate de cuvînt de bază pentru adverbele analizate depinde, înainte de toate, de particularităţile lor lexicale.

Drept cuvinte de bază ale adverbelor derivate cu sufixul *-eşte* pot servi de regulă, adjectivele cărora le corespund substantive. Aceste cuvinte de bază sînt adesea adjective în *-esc*, provenite de la substantive însufleţite (care desemnează o persoană sau o altă fiinţă) precum şi de la substantive neînsufleţite (concrete şi abstracte). De exemplu :

substantiv	*adjectiv*	*adverb*
bărbat	bărbătesc	bărbăteşte
lup	lupesc	lupeşte
pasăre	păsăresc	păsăreşte
sărbătoare	sărbătoresc	sărbătoreşte
şarpe	şerpesc	şerpeşte

În calitate de cuvînt de bază al adverbelor cu sufixul *-eşte* pot apărea, de asemenea, adjective cu sufixul *-ic*, corespunzătoare substantivelor care desemnează persoane sau substantivelor neînsufleţite (concrete şi abstracte) :

substantiv	*adjectiv*	*adverb*
artist	artistic	artisticeşte
istorie	istoric	istoriceşte

Prin urmare, adverbele în *-eşte*, care apar în funcţia de circumstanţial de mod, nu se pot forma în limba romînă contemporană de la toate adjectivele, ci numai de la adjective din anumite grupuri lexicale.

După cum s-a văzut, posibilitatea îmbinării adjectivelor, în calitate de radical, cu sufixul *-eşte* depinde nu numai de particularităţile lor morfologice şi lexicale, ci şi de gradul de exprimare a calităţii.

Totuşi nu toate adjectivele care stau la baza acestor adverbe au numai valoare calitativă. Multe dintre ele, paralel cu valoarea calitativă de bază, au, de asemenea, şi nuanţe de sens. De exemplu : *bulgăresc, bărbătesc, căzăcesc, ciobănesc, cîinesc, păsăresc* şi altele. Aceste adjective pot să formeze adverbe în *-eşte* numai pornind de la sensul calitativ.

Pentru exemplificare vom analiza posibilitatea folosirii adjectivului *bărbătesc* în calitate de cuvînt de bază al adverbului : *bărbăteşte*.

Potrivit *Dicționarului limbii române literare contemporane*, vol. I, adjectivul *bărbătesc* are următoarele sensuri :

1) Care aparține, care se referă la bărbat, de bărbat. *Cămașă bărbătească.*

2) Viril, plin de energie, curajos. *Fața lui tînără și bărbătească insuflă încredere.*

3) Caracteristic, propriu bărbaților.

Astfel, îmbinarea de cuvinte *pași bărbătești* înseamnă pași mari, care sînt proprii bărbaților. *Mergea pe departe, ca la o mie și mai bine de pași bărbătești*[1].

Primul sens al adjectivului *bărbătesc* este relativ, el caracterizează obiectul prin raportare la substantivul indicat de cuvîntul-bază, adică față de substantivul *bărbat.*

Sensurile al doilea și al treilea ale adjectivului *bărbătesc* sînt calitative.

În cel de al doilea exemplu adjectivul *bărbătesc* arată o caracteristică, o calitate a substantivului determinat : se caracterizează fața unui copil, atribuindu-i-se însușiri proprii feței bărbatului.

Caracterul calitativ al celui de al doilea sens al adjectivului *bărbătesc* este dovedit de faptul că în dicționar el este înlocuit cu un adjectiv calitativ sinonim : viril.

În exemplul al treilea adjectivul *bărbătesc* are, de asemenea, valoare calitativă, întrucît el arată o caracteristică a calității substantivului determinat.

Adverbul *bărbătește* este în corelație numai cu sensurile calitative ale adjectivului. Ex. :

1) Cu bărbăție, în mod energic, vitejește) : *Mi-a scuturat mîna bărbătește* (în corelație cu al doilea sens al adjectivului).

2) Ca bărbații : *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește* (în corelație cu al treilea sens al adjectivului).

Potrivit cu materialul cercetat, nu există un sens al adverbului *bărbătește* care să corespundă primului sens (relativ) al adjectivului.

Exemplele analizate mai sus arată că adjectivul *bărbătesc* este un cuvînt polisemantic, care are atît valoare calitativă cît și relativă. Prezența unei nuanțe relative alături de sensul principal calitativ constituie o caracteristică aproape generală a adjectivelor derivate cu sufixul *-ește.*

Particularitățile adjectivelor nu condiționează numai posibilitatea folosirii lor în calitate de cuvinte-bază ale adverbelor cu sufixul *-ește*, dar determină și sensul acestor adverbe.

---

[1] Exemplul este luat din *Dicționarul limbii române*, Academia Română, București, tom. I, 1913.

În funcție de valorile cuvîntului-bază, toate adverbele în *-e te* care apar cu funcția de circumstanțial de mod se pot subdivide într-o serie de grupuri semantice :

1. Adverbe de tipul : *cavalerește, căzăcește, ciobănește, militărește, muncitorește, țărănește.*

Aceste adverbe înseamnă „propriu, caracteristic persoanelor care aparțin unei anumite profesii sau depun în mod obișnuit o anumită activitate". *Se ridică gata de plecare, salutînd militărește, cu tocurile lipite, sunînd un pinten nevăzut.* Cezar Petrescu, *Întunecare*, p. 48. *Joacă căzăcește.*

2. Adverbe de tipul : *bulgărește, moldovenește, românește, ungurește, turcește* înseamnă „propriu, caracteristic persoanelor care aparțin unei anumite naționalități sau unui anumit popor". *Nu ședea așezat turcește în jilț, ci europenește, cu o mînă în șold.* Camil Petrescu, *Un om între oameni*, p. 220.

3. Adverbe de tipul : *băiețește, bărbătește, copilărește, moșnegește.*

Aceste adverbe înseamnă „propriu, caracteristic persoanelor de o anumită vîrstă". *Prințul, care strălucea prin inteligență și plăcea cercurilor înalte prin firea sa acomodantă, dorea copilărește să fie deputat, și rudele, avînd în vedere însușirile negative de care am pomenit, se străduiau să-i împlinească această ambiție.* G. Călinescu, *Necunoscut*, Nuvele alese, p. 67.

4. Adverbe de tipul : *nebunește, mișelește, prostește*, care arată „caracterul unei acțiuni, al comportării oamenilor". *Și ea tot ar fi stat mai mult cu noi, dacă n-am fi alungat-o prostește, mulțămindu-i cîte c-o sărutare plină de foc.* I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, Opere, p. 65.

5. Adverbe de tipul : *frățește, omenește, părintește, prietenește*, care indică „o caracterizare calitativă și o apreciere a raportului dintre oameni". *Așa? vasăzică eu mă port părintește cu tine și tu, puturosule, mă faci de mincinos?* Zaharia Stancu, *Dulăii*, p. 296.

6. Adverbe de tipul : *cîinește, iepurește, lupește, păsărește, șerpește.*

Aceste adverbe arată „ceva propriu, ceva caracteristic ființelor desemnate de cuvîntul de la care derivă adjectivul". *Ceilalți începură să rîdă lupește.* Petru Dumitriu, *Dreptate*, Nuvele alese, p. 141.

7. Adverbe de tipul : *istoricește, ideologicește, politicește* arată „ceva propriu, ceva caracteristic pentru o anumită ramură a științei, a artei sau pentru un curent ideologic". *Teoreticienii social-oportuniști au fost demascați... și zdrobiți ideologicește și politicește.*

Cum s-a remarcat mai sus, adverbele în *-ește*, care apar în funcție de circumstanțial de mod, păstrează numai acele sensuri ale adjectivelor care arată calitatea. De aceea valoarea acestor adverbe este, la fel, calitativă.

Trebuie, totuşi, remarcat că valoarea adverbelor în *-eşte* nu este pur calitativă, aşa cum este, de pildă, valoarea adverbelor fără sufix care îndeplinesc funcţia de circumstanţial de mod : *bine*, *agale* şi altele.

Adverbele formate prin derivare cu sufixe au pe lîngă valoarea calitativă şi unele nuanţe de valoare relativă, care amintesc de substantivul ce stă la baza adjectivului de la care s-a format adverbul[1].

După cum reiese din materialul cercetat, relaţia dintre sensul calitativ şi cel relativ nu este aceeaşi la toate adverbele în *-eşte*, care au funcţie de circumstanţial de mod.

Valoarea calitativă este mai clar exprimată în adverbe de tipul : *ideologiceşte*, *intelectualiceşte*, *politiceşte* etc., pentru că adverbele din această grupă se formează de la adjective care sînt în corelaţie cu substantive abstracte. Pe baza valorii abstracte a substantivelor, adjectivele care sînt în corelaţie cu ele dezvoltă în mod liber valoarea calitativă. Aceste adjective au o valoare abstractă, iar la adverbele formate de la ele cu sufixul *-eşte* aproape nu se simt nuanţele valorii circumstanţiale.

Adverbe de tipul acesta se traduc de obicei în rusește prin adverbe care intră în grupa adverbelor calitative :

ideologiceşte — идеологически
politiceşte — политически şi altele.

La adverbele de tipul : *bulgăreşte*, *ciobăneşte*, *copilăreşte*, *cîineşte*, *păsăreşte*, *şerpeşte*, paralel cu valoarea de bază, calitativă, se simt foarte clar şi nuanţele valorii circumstanţiale (de comparaţie şi de asemănare).

Prezenţa unor nuanţe circumstanţiale clar exprimate la adverbele de tipul pe care îl cercetăm este determinată de faptul că aceste adverbe se formează de la adjective care sînt în corelaţie cu substantive avînd valoare concretă (denumesc persoane sau alte fiinţe). Aceste adverbe au, prin urmare, o valoare calitativ-relativă.

Prezenţa unor nuanţe circumstanţiale (de comparaţie) la adverbele din această grupă este dovedită prin faptul că în locul acestor adverbe se pot întrebuinţa construcţii comparative introduse prin conjuncţia *ca*, sinonime lor[2] :

bulgăreşte — ca bulgarii
ciobăneşte — ca ciobanii

[1] Referindu-se la sensul adjectivelor cu sufixul *-esc* : *bărbătesc*, *ciobănesc*, *franţuzesc*, *moldovenesc*, *omenesc*, *porumbesc*, care, cum s-a remarcat mai sus, apar de obicei ca radicale ale adverbelor cu sufixul *-eşte*, acad. I. Iordan scrie : „Înţelesul acestor adjective este : „la fel cu ...", „care provine sau descinde din ...", „care aparţine la ..." etc. Aşa se explică faptul că sufixul *-esc* apare la nume de familie : *Grigorescu*, *Ionescu* etc. şi la nume de localităţi sub forma pluralului : *Bucureşti*, *Piteşti*, *Ştefăneşti* etc," (Acad. prof. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Ed. Ministerului Învăţămîntului, 1956, p. 342).

[2] În construcţiile comparative formate cu conjuncţia *ca*, legătura cu substantivul se manifestă mai puternic; caracterul calitativ slăbeşte în dauna nuanţelor circumstanţiale de comparaţie.

copilărește — ca un copil
cîinește — ca un cîine
șerpește — ca un șarpe

Îl văzusem și îl simțisem cum se înfășoară ***ca un șarpe*** *alb în jurul trupului meu șubred.* Zaharia Stancu, *Dulăii*, p. 213.

În dicționarele bilingve romîno-ruse aceste adverbe se traduc în limba rusă prin adverbe formate cu sufixele : *-ски, -ьи, -ому* și cu prefixul *no-*.

ciobănește — по-пастушески
bulgărește — по-болгарски
copilărește — по-мальчишески
cîinește — по-сабачьи
șerpește — по-змеиному

În gramaticile limbii ruse adverbele cu prefixul *no-* și cu sufixele *-ски, -ьи, -ому* sînt incluse în grupul adverbelor calitativ-circumstanțiale în care elementul „calitate" se îmbină cu elementul „circumstanță".

În categoria adverbelor calitativ-circumstanțiale cu valoare modală intră și adverbele care exprimă ideea de comparație și asemănare, de ex. *по-братски* (*frățește = ca un frate*), *по-геройски* (*eroic = ca un erou*)[1].

Trebuie remarcat că nu toate adverbele în *-ește* formate de la adjective care sînt în corelație cu substantive ce desemnează o persoană au nuanțe circumstanțiale exprimate în mod clar (de comparație și de asemănare). Adverbe ca, de pildă, *nebunește, mișelește, prostește*, dimpotrivă, exprimă în mod clar valoarea calitativă. Aceasta se explică prin faptul că adjectivele de la care au fost derivate aceste adverbe provin din substantive formate la rîndul lor de la adjective și au o valoare calitativă clar exprimată. Valoarea calitativă a acestor adverbe este dovedită și prin faptul că ele, de regulă, pot fi înlocuite prin adjective calitative. De exemplu : *prostește — stupid, mișelește — netrebnic, nedemn* etc.

Adverbele de tipul acesta exprimă și unele nuanțe cu valoare circumstanțială (comparație). Prezența nuanțelor circumstanțiale e dovedită prin faptul că aceste adverbe pot fi înlocuite prin expresii comparative : *prostește — ca un prost, mișelește — ca un mișel.*

În comparație cu adverbele de tipul analizat mai sus : *bătrînește, bulgărește, ciobănește, copilărește, cîinește, păsărește, șerpește*, la adverbele de tipul : *nebunește, mișelește, prostește* nuanțele circumstanțiale sînt mai puțin perceptibile.

---

[1] *Grammatika russkogo iazika*, tom I, *Izdatelstvo AN SSSR*, Moskva, 1952, str. 611.

În felul acesta, în limba romînă, adverbele formate cu sufixul *-ește*, care au funcția de circumstanțiale de mod, nu sînt omogene din punctul de vedere al gradului de exprimare a calității.

După cum arată exemplele date mai sus, gradul calității la adverbele analizate este condiționat de caracterul cuvîntului de bază, de gradul calității lui.

Toate adverbele în *-este*, care au funcția de circumstanțial de mod în limba romînă contemporană, pot fi împărțite în două mari grupe :

1. Adverbe calitative de tipul *nebunește*, *mișelește*, *politicește*, *prostește*, *sufletește*.

Avînd ca funcție de bază determinarea verbului, aceste adverbe indică nemijlocit caracteristica calitativă a unei acțiuni sau a unui proces : *Iulius Fucik a căzut ca un erou, asasinat mișelește de călăii hitleriști.* Scînteia 8/IX 1954. *Se gîndi la oamenii pe care și-i legase sufletește.* Ștefan Gheorghiu, *Rotița*, Nuvele alese, p. 227.

2. Adverbe calitativ-circumstanțiale de tipul *bătrînește*, *bulgărește*, *ciobănește*, *copilărește*, *cîinește*, *păsărește*, *lupește*, *șerpește*.

La adverbele din această grupă valoarea calitativă este mai redusă decît la adverbele care exprimă calitatea. Ele exprimă clar valoarea de comparație și de asemănare.

Aceste adverbe, avînd ca funcție sintactică principală determinarea verbului, indică o caracteristică a acțiunii prin intermediul comparației[1]. *Băietul se pune ciobănește, într-un genunchi, îmbucă răpede ce îmbucă și apoi se duce după trebi.* I. Creangă, *Povestea lui Stan Pățitul. Mam'mare se ridică bătrînește și se duce în coridor.* I. L. Caragiale, *Dl. Goe*, Momente și schițe, p. 147.

Analiza semantică a adverbelor în *-este*, făcută mai sus, arată că aceste adverbe pot avea în limba romînă contemporană rolul de a exprima două grupe principale de circumstanțiale, unite tradițional prin termenul de complement circumstanțial de mod și anume : circumstanțialele care determină calitatea acțiunii și circumstanțialele care caracterizează modul de săvîr ire a acțiunii prin intermediul comparației.

Exprimarea morfologică a circumstanțialelor care indică o calitate a acțiunii se face prin adverbe calitative.

În funcția sintactică dată, adverbele calitative în *-este* sînt echivalentul semantic al adverbelor calitative nederivate de tipul *bine*, *agale*, care, avînd funcția sintactică de a determina verbul, exprimă calitatea acțiunii sau a procesului în mod nemijlocit, fără ajutorul vreunei compara-

---

[1] Trebuie remarcat faptul că nu toate adverbele cu sufixul *-este*, avînd funcția sintactică de determinare a verbului, exprimă o caracteristică calitativă sau calitativă-circumstanțială a acțiunii. Se întîlnesc adverbe izolate care exprimă circumstanțe de timp sau de loc.

ţii. Toate aceste adverbe constituie nucleul morfologic al circumstanţialelor care determină calitatea acţiunii.

Expresia morfologică a circumstanţialelor care caracterizează modul de îndeplinire a acţiunii pe calea comparaţiei sînt adverbele calitativ-circumstanţiale. În limba romînă contemporană adverbele calitativ-circumstanţiale constituie nucleul morfologic al circumstanţialelor care arată modul de săvîrşire a acţiunii.

COORDONARE, SUBORDONARE ŞI LOGICĂ

DE

ŞT. IACOB

Diferitelor particularităţi ale gîndirii le corespund, în limbă, diferite particularităţi ale stilului. Între ele se află şi profunzimea gîndirii, care necesită un mod specific de exprimare, căci ştiut e că între limbă şi gîndire este un raport de unitate dialectică.

Mă îndeamnă a discuta această chestiune, a profunzimii stilului o măruntă dispută din revistele noastre. În articolul *Conştiinţă înaripată* din *Contemporanul*, nr. 27/1958, Toma G. Maiorescu afirmă, în treacăt, vorbind de transformarea culturală a muncitorului : „Raportîndu-se, de pildă, la limbajul clasei exploatate din trecut, filologii vor găsi elemente convingătoare, argumente ale schimbărilor de structură, nu numai în bogăţia noilor noţiuni apărute în lexic (politice, tehnice, ştiinţifice, literare etc.), ci chiar şi în topica frazei, în sintaxă, unde prezenţa masivă a propoziţiunilor complementare poate duce la interesante concluzii despre tendinţele spre profunzime". Această afirmaţie, mai ales în partea ei ultimă, este persiflată într-o notă din ultima pagină a revistei *Luceafărul*, nr. 2 (*Noi teze filologice*), semnată de A. Cerbu, care exclamă cu candoare : „Cu alte cuvinte, fără propoziţiuni complementare nici vorbă despre profunzime !".

Fiindcă s-a ridicat această problemă găsesc că nu e de prisos un comentariu special, care să treacă dincolo de pura impresie intuitivă. Nu ştiu prin ce mijloace socoteşte A. Cerbu că s-ar putea realiza o profunzime a expresiei ; n-o spune. De asemenea nu ştiu ce înţelege T. G. Maiorescu prin propoziţii complementare ; bănuiesc că, în general, propoziţii subordonate. În orice caz, în această chestiune, socotesc că alcătuirea frazei

nu numai cu coordonate, ci și cu subordonate este un semn de profunzime, este mijlocul necesar și specific de exprimare a unei gîndiri profunde. Fr. Engels, discutînd în *Dialectica naturii* despre logica dialectică și despre cea formală, scria : „Logica dialectică, în opoziție cu logica veche pur formală, nu se mulțumește să înșire și să pună una lîngă alta, fără nici o legătură, formele de mișcare ale gîndirii, adică diferitele forme de judecată și de raționament. Ea, dimpotrivă, deduce aceste forme una din alta, stabilește între ele un raport de subordonare și nu de coordonare, ea dezvoltă formele superioare din cele inferioare" (citat în *Contemporanul*, nr. 7/1955).

De gîndirea dialectică este nevoie pentru a trece dincolo de fenomen și a intra în esența lui. A relata pur și simplu fenomenul, chiar dacă o faci în forma celui mai desăvîrșit raționament, nu înseamnă de loc a exprima esența. Iată, spre pildă, un raționament : „În peștera Ciclovina au fost găsite numeroase schelete de Nyctalus noctula — liliac arborical de aproape 2900 de ani. Din cercetări rezultă că nicăieri, în zilele noastre, Nyctalus noctula nu se adăpostește în peșteri. Rezultă deci că în ultimii 2900 de ani, această specie a suferit importante modificări de ordin ecologic" (din *Romînia liberă*, 1955). Cu toate că un îndelungat proces de transformare biologică este cunoscut, aici, pe calea unui ireproșabil silogism deductiv, cunoașterea rămîne la nivelul fenomenului, deoarece ea se limitează la înregistrarea fenomenului, fără a-l explica, fără a face legătura cu împrejurările speciale care au determinat transformarea lui.

Logica formală poate opera și numai cu propoziții coordonate. Dacă voim însă să reflectăm în vorbire realitatea cu raporturile ei de interdependență, e nevoie ca în afară de formele logicii tradiționale, să mînuim și categoriile dialectice, cu ajutorul cărora se poate ajunge la esența fenomenelor. Realizarea acestui lucru nu impune desființarea logicii formale, ci ceea ce se întîmplă este îmbogățirea conținutului prin introducerea în raționamente a frazelor care să exprime deodată cu imaginea fenomenului și raporturile lui cauzale. „Acest rol al propoziției" — afirmă T. Papadopol în studiul *Raporturile dintre logică și gramatică*, publicat în culegerea *Limbă și literatură* — „de a îmbogăți conținutul judecății logice făcînd ca gîndirea să se plieze mai comprehensiv pe realitatea dinamică și mobilă, apare în toată amploarea lui atunci cînd gîndirea depășește schemele logicii formale și, mînuind categoriile logice dialectice, pătrunde în miezul și în adîncimea lucrurilor și a fenomenelor spre a le prinde esența".

În consecință, frazele în care să se îmbine raporturile de coordonare cu cele de subordonare, sînt absolut necesare în stilul menit a fi expresia unei gîndiri dezvoltate. Așa se explică de ce copiii sau adulții cu o viață intelectuală redusă se exprimă mai mult prin propoziții izolate sau cel

mult coordonate, pe cînd propozițiile subordonate sînt folosite, corect, în frază de persoane cu nivel cultural mai ridicat.

Să ascultăm și mărturia unui psiholog. În capitolul despre limbaj, scris de Leontiev în *Psihologia* de sub redacția lui Kornilov, se spune referitor la dezvoltarea limbajului : „Copilul trece de la propoziții simple, care în majoritatea cazurilor nu sînt încă legate între ele prin raporturi de dependență, la cele dezvoltate, dependente. În frază se diferențiază propozițiile principale, subordonate și incidentale. Își primesc forma legăturile cauzale, finale, consecutive, explicative, condiționale și altele".

Nu știu de ce se manifestă în unele cercuri tendința de a minimaliza rolul sintaxei în limbă. Unii cred că epitetul și metafora sînt alfa și omega în problema expresivității. Dar nu mi se pare de loc ciudat și nejustificat a considera nivelul intelectual al cuiva în primul rînd după structura frazelor exprimate de el. Dacă în vorbirea unei persoane observăm o frază corectă și mai ales dacă sînt exprimate corect raporturile de subordonare, socotesc că putem trage, cu îndreptățire, concluzii referitoare la dezvoltarea ei intelectuală.

Desigur nu toate subordonatele au același rol în exprimarea gîndirii logice cauzale. Unele îndeplinesc această funcție într-un grad mai mare, altele într-un grad mai mic.

În propozițiile subiective și în cele atributive, sensul cauzal este accidental. De exemplu, în proverbul „Cine fuge după doi iepuri nu prinde nici unul", propoziția subiectivă *cine fuge după doi iepuri* servește atît ca subiect al regentei cît și spre a arăta cauza actului din regentă (de aceea nu prinde nici unul, fiindcă fuge după doi). Sau în proverbul „Găina care cîntă seara, dimineața n-are ou", se poate recunoaște o legătură de interdependență între atributiva *care cîntă seara* și regentă. Ceva mai des apare relația cauzală în atributivele explicative. Într-o frază ca următoarea : „Memoria, care mi-a fost totdeauna tovarăș fidel, îmi aduce uneori din trecut sfărămături ale începuturilor mele de odinioară" (M. Sadoveanu, *Păcatele tinereților*), atributiva *care mi-a fost totdeauna tovarăș fidel* are și sens cauzal, căci ea arată cauza care determină memoria să aducă sfărîmături ale începuturilor de odinioară. Socotesc că frazele în care subiectiva sau atributiva, pe lîngă funcția de bază de a indica și respectiv de a determina subiectul, au și funcție cauzală, sînt mai expresive, fiind purtătoarele unui conținut mai bogat și mai adînc.

Propozițiile circumstanțiale adverbiale (*unde, cînd, cum, cît*), pe lîngă funcția lor permanentă de a indica spațiul, timpul, modul și măsura actului din regentă, implică adesea o idee cauzală. De pildă, în proverbul „Unde nu-i cap, vai de picioare", circumstanțiala *unde nu-i cap* arată și cauza pentru care suferă picioarele, știut fiind că o minte clarvăzătoare scutește corpul de eforturi inutile.

În propoziția temporală, ideea de cauză se sintetizează uneori cu cea de timp pînă acolo că nu poți stabili ușor care predomină. De exemplu, în fraza „Pe măsură ce se apropiau de casa lui Scăpău, oamenii se strînseră unii într-alții și murmurul greu deveni mai scăzut" (P. Dumitriu, *Nopțile din iunie*) avem atît sensul temporal cît și cel cauzal, căci apropierea de casa lui Scăpău exprimată prin circumstanțiala *pe măsură ce se apropiau de casa lui Scăpău* constituie atît momentul cît și cauza faptului că oamenii se strînseră unii într-alții și că murmurul scădea.

Și în propoziția modală ideea de mod se poate asocia cu cea de cauză. În proverbul „Cum îți vei așterne, așa vei dormi", se poate descoperi în felul cum îți așterni și o cauză a somnului mai bun sau mai rău.

Uneori sensul modal aproape dispare. În fraza „Cum băiatul e sărac și ar vrea să învețe mai departe, ar fi bine să-i facă vreun chip să-l ia pe lîngă dînsul și să-l dea acolo la gimnaziu" (Al. Vlahuță, *Din durerile lumii*), propozițiile *cum băiatul e sărac* și *ar vrea să învețe mai departe* enunță mai întîi cauzele actului din regentă.

Și în circumstanțiala modală de cantitate (măsură) putem întîlni această situație. În proverbul „Cît ți-e pătura, atîta te întinde", dimensiunea păturii e un fapt care nu numai arată dar și determină actul din regentă, întinsul fiind în funcție de mărimea păturii. În fraza „Opera de artă va avea cu atît mai mare înrîurire moralizatoare, cu cît artistul însuși va sta la mai mare înălțime morală" (I. Gherea, *Personalitatea și morala în artă*), circumstanțiala *cu cît artistul însuși va sta la mai mare înălțime morală* pune valoarea morală a artei în funcție de valoarea morală a creatorului, aceasta din urmă fiind factorul determinant.

Dacă peste tot în aceste feluri de circumstanțială de care a fost vorba mai sus se pot întîlni raporturi cauzale, aceasta nu face decît să mărească expresivitatea frazei. Și nu este o simplă întîmplare că astfel de fraze găsim așa de frecvent în proverbe și în general în texte care exprimă reflecții generalizatoare și meditații largi asupra vieții.

Circumstanțialele care reflectă totdeauna legături cauzale sînt, însă, cele din grupa ultimă, din grupa cauzalității, a căror prezență în vorbire e un semn în plus de gîndire evoluată, de nivel intelectual ridicat. Ele sînt : cauzala, finala, condițională, concesiva, consecutiva, comparativa, pe care le vom numi ocazional conjuncționale, spre a le deosebi de cele adverbiale, după modul exterior de introducere în frază, prin adverbe relative sau prin conjuncții.

Propoziția de cauză propriu-zisă arată, prin definiție, o cauză a actului exprimat în regentă, cum se întîmplă în fraze ca următoarea : „Îi zice lumea moș de cînd era mic, pentru că vorbea în tîlcuri" (Al. Vlahuță, *Romînia pitorească*) în care faptul că *vorbea în tîlcuri* a atras după sine porecla de moș.

Teza mea este că circumstanțialele care au mai rămas din grupa amintită mai sus, sînt forme variate ale raportului de cauzalitate.

Condiția este o cauză ipotetică sau posibilă care ar determina faptul din regentă dacă ea s-ar ivi pe planul realității. Spre exemplu în fraza „Multe sînt de făcut și puține de vorbit dacă are cine te înțelege" (I. Creangă, *Amintiri*) se pleacă de la ideea că a avea cu cine te înțelege poate deveni o cauză a muncii spornice fără vorbă multă, spre deosebire de situația contrară, neînțelegerea, care ar duce la vorbă multă și lucru puțin.

Concesia este altă formă a cauzalității, anume negarea sau suprimarea unei cauze în condiții excepționale. În cuvintele lui Vlahuță din oda *Lui Eminescu* :

„Tot mai citesc măiastra-ți carte,
Deși ți-o știu pe dinafară",

se admite în mod subînțeles că faptul de a cunoaște bine o carte ar avea în mod obișnuit ca efect renunțarea la citit. În cazul de față, propoziția concesivă *deși ți-o știu pe dinafară* enunță o cauză care nu-și face efectul. O cauză a actului din regentă, citirea repetată, există totuși și ea rezultă din context, unde poetul mărturisește despre versurile lui Eminescu :

„mă duc tot mai afund cu mintea
în lumile de frumuseți".

Așa că nu este vorba de o acțiune fără cauză, ci de înlăturarea unei cauze frecvente, comune, de către una rară, excepțională, care schimbă totodată și efectul. E ușor de văzut că raportul concesiv necesită o mai amplă viziune asupra lumii și o mai mare subtilitate a gîndirii. Să considerăm și următorul exemplu : „Nenorocitul tînăr, deși se vedea tot într-un timp și furat și batjocorit, căta să primească haina ca să nu-și strice opiniunea de galanton ce aveau fetele despre dînsul" (N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*). Scriitorul, după ce zugrăvește manevrele înșelătoare folosite de negustorii hrăpăreți pentru a stoarce bani de la tinerii galantoni, arată că la un moment dat tînărul își dădea seama că este jefuit. În mod normal el ar fi trebuit să se retragă, să refuze tîrgul necinstit. Intervenea însă o situație care îl împiedica de la aceasta : negustorul folosea pe propriile-i fiice în acțiunea de a-l obliga pe tînăr să fie galanton. Acest complex de împrejurări este redat cu ajutorul frazei de mai sus, în care se află și o concesivă și o finală, astfel că rezultă suprimarea unei cauze obișnuite și ivirea unei cauze speciale.

Scopul, exprimat prin propoziția finală, este și el o cauză în măsura în care determină o acțiune omenească, dar spre deosebire de cauza propriu-zisă, care are caracter obiectiv, scopul este de natură subiectivă. Fraza luată ca exemplu mai sus pentru propoziția concesivă poate servi totodată ca exemplu și aici. Tînărul galanton era constrîns să cumpere

haina oferită cu un preț fabulos *ca să nu-și strice opiniunea de galanton ce aveau fetele despre dînsul*, căci, după cum am amintit, negustorul amesteca pe fiicele sale în această afacere, făcîndu-le să asiste cu amabilitate impusă la tîrguială.

Pînă acum am tratat despre circumstanțiale care se referă la cauză. Dar în categoria dialectică a cauzalității sînt două elemente : cauză și efect și ca atare e nevoie de circumstanțiale care să enunțe și efectul. Propoziția finală exprimă un efect ipotetic, care, însă, are și rol determinativ, devenind cauză psihologică, cum am arătat mai sus. Subordonate care să exprime efecte mai sînt consecutivele și o categorie de comparative de contrast, pe care în lipsă de o încadrare precisă, îmi iau permisiunea de a le numi antonimice.

Între consecutive socotesc întîi pe cele care aparțin categoriei modalității și care au specificul de a arăta gradul de intensitate al actului din regentă. Exemplu „Ne blestema de-i curgea foc din gură" (Creangă, *Amintiri*) sau : „Acest sunet era așa de tare, de aspru, de sfîșietor, încît îl răzbea ca un junghi prin creie i" (I. Slavici, *Moara cu noroc*). În aceste fraze, consecutivele *de-i curgea foc din gură* și *încît îl răzbea ca un junghi prin creieri* denotă gradul de intensitate al actelor din regentă, adică al blestemelor și respectiv al sunetului sfîșietor.

Tot consecutive trebuie să consider unele propoziții pe care gramatica le așază între conclusive, dar care nu enunță concluzii ci efecte. E vorba de propoziții introduse de regulă cu *de aceea* și *așa că*. Spre exemplu „Artiștii geniali sînt cetățenii acestei lumi ce va fi, de aceea ei sînt așa de neînțeleși între noi (I. Gherea, *Artiștii-cetățeni*). Într-o astfel de frază avem o cauză și un efect. Faptul enunțat în consecutiva *de aceea ei sînt așa de neînțeleși între noi* este efectul unui alt fapt, anume că artiștii-cetățeni sînt cetățenii unei lumi vizionate în viitor. Consecutivele de felul acesteia nu au caracter de modale, ele sînt consecutive propriu-zise și se deosebesc în fond de conclusivele legate cu *deci* sau din locuțiuni echivalente, care enunță deducții, adică extragerea particularului din general, ca în :

„O luptă-i viața, deci te luptă
Cu dragoste de ea, cu dor" (G. Coșbuc, *Lupta vieții*).

Antonimice sînt acele circumstanțiale care exprimă înlăturarea unui efect normal și înlocuirea lui cu contrariul lui, datorită, firește, tot une cauze deosebite rezultate de regulă din context. Ele se introduc mai desi prin *în loc să* și *decît (să)*. În fraza : „Moțoc îi sărută mîna asemenea cîinelui, care, în loc să muște, linge mîna care-l bate" (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*) se admite în principiu că, în mod normal, cîinele mușcă mîna care-l lovește. De data aceasta însă efectul nu este cel așteptat, ci unul contrar, a cărui cauză se poate subînțelege din context.

Să luăm fraza :

„Toate micile mizerii unui suflet chinuit
Mult mai mult îi vor atrage decît tot ce ai gîndit".

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*).

Subordonata *decît tot ce ai gîndit* exprimă înlăturarea unei urmări firești. Activitatea creatoare a unui mare gînditor ar trebui să determine un interes viu pentru conținutul gîndirii lui. Însă din cauza micimii sufletești a oamenilor, expusă de Eminescu în poezia sa, mai atrăgătoare apar amănuntele biografice, mai ales dacă ele sînt de natură a defăima și a coborî pe omul genial.

După considerarea subordonatelor, fie ea chiar sumară, mă cred îndreptățit a ajunge la concluzia generalizatoare că expunerile în fraze care conțin și raporturi de subordonare, pun în mișcare întregul aparat al gîndirii și că gîndirea cauzală se concretizează mai ales în subordonatele din ultima grupă, pe care le-am indicat cu titlul de circumstanțiale conjuncționale.

În stilul unui scriitor care scrie cu profunzime nu se poate să nu găsim o astfel de sintaxă în care toate felurile de subordonate se împreună în mod echilibrat și proporțional cu coordonatele, dînd limbii puterea de a evoca atît materialul factologic al fenomenelor cu mișcarea lor, cît și ansamblul de relații de interdependență și determinare reciprocă dintre ele, acestea din urmă prin subordonare. În marile opere ale lui L. Tolstoi, de exemplu, pagină de pagină întîlnim un număr de subordonări aproape egal cu coordonările, iar dintre subordonări cam 1/4 sînt din categoria circumstanțialelor conjuncționale, ceea ce dă stilului lui Tolstoi adîncime, puterea de a prezenta desfășurarea realității în esența ei, mobilizînd în întregime toate categoriile logico-dialectice ale gîndirii. Dintre scriitorii noștri clasici, Creangă și Slavici folosesc pe scară largă subordonatele în povestirile lor. Ele nu lipsesc nici din operele poeților. La Eminescu, la Beniuc, se întîlnesc destul de des și ele nu prejudiciază de loc expresivitatea stilului, dimpotrivă, dau operei reflexivitate. O expunere numai în copulative sau chiar în toate felurile coordonării ar fi plată, lipsită de capacitatea de a comunica ideile scriitorului.

Prin mînuirea cu măiestrie a frazei, scriitorul poate contribui mult la cultivarea gîndirii. El trebuie — bineînțeles — să dozeze reflexivitatea stilului ținînd seama de vîrsta cititorilor. Reflecțiunile explicative, care dau profunzime, își fac efectul dacă sînt introduse în text în mod treptat, în proporții crescînde, pe măsură ce se maturizează, prin proprie experiență și prin studiu, gîndirea cititorului.

OMONIMII REALIZATE PRIN ETIMOLOGIE POPULARĂ: CARTE ŞI ROATĂ *

DE

TH. HRISTEA

I

După cum se ştie, substantivele feminine, terminate în limba franceză în *e* mut, pătrunzînd în română, au suferit două tratamente diferite :

a) Unele au rămas cu pronunţarea din limba franceză, dar şi-au schimbat în română genul, devenind neutre : fr. *danse* (fem.) > rom. *dans* (n), fr. *extase* (fem.) > rom. *extaz* (n), fr. *marche* (fem.) > rom. *marş* (n) etc.

b) Altele (mult mai numeroase) şi-au menţinut genul, dar au primit în romîneşte desinenţa *ă* : *bourse* > *bursă*, *cocarde* > *cocardă*, *étape* > *etapă*, *méthode* > *metodă*, *serviette* > *servietă* etc[1].

Fr. *carte postale* (care se încadrează în ultima categorie) trebuia să dea normal în limba română *cartă poştală*. Într-adevăr, aşa s-a spus la

* Abrevierele pe care le vom folosi sînt următoarele: *Arhiva*: „*Arhiva*". Organul societăţii istorico-filologice din Iaşi (1921—1940); CADE : I. A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Cartea românească, Bucureşti, 1931 ; DA : *Dicţionarul limbii române*, tom. I, partea I (A-B) şi partea a II-a (C), Bucureşti 1930, 1940 ; tom. al II-lea, partea a 2-a (F-I), Bucureşti, 1934 şi fasciculele : I (I-Lacustru), Bucureşti, 1937 ; II (Ladă-Lepădă), Bucureşti, 1940 ; III (Lepăda-Lojniţă), Bucureşti, 1948 ; DLRLC : *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, în patru volume, Editura Academiei R.P.R., 1955—1957 ; DRG : Dr. H. Tiktin, *Dicţionarul romîn german* (Rumänisch-deutsches Wörterbuch), tom I (A-C), Bucureşti, 1903 ; tom. al II-lea (D-O), Bucureşti, 1906, tom. al III-lea (P-Z), Bucureşti, 1912 ; DU : Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, ediţia a VI-a, Editura „Scrisul românesc", Craiova, 1929 ; *Jahresber.* II : Dr. Gustav Weigand : „*Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*" (Rumänisches Seminar) zu Leipzig. Tom. II (1895); SCL : „*Studii şi cercetări lingvistice*", Editura Academiei R.P.R., 1950 şi urm.

[1] Cf. şi Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, Bucureşti, 1938, p. 46—47.

început și (o bună bucată de timp) s-a și scris astfel pe cartoanele de formă dreptunghiulară, destinate corespondenței deschise. Astăzi însă toți vorbitorii de limbă romînă (inclusiv lingviștii) rostesc și scriu *carte poștală*, ceea ce înseamnă că această formă s-a generalizat și a devenit literară. Micul dicționar ortografic, ediția a II-a, p. 84 recomandă, chiar, să scriem *carte poștală* și, implicit, să și pronunțăm astfel. La *carte poștală* nu s-a putut ajunge decît prin confundarea neologismului *cartă* (< fr. *carte* < lat. *charta*) cu vechiul și mult uzitatul cuvînt romînesc *carte* (< lat. *charta* < gr. χάρτης). Această confuzie s-a produs cu multă ușurință datorită faptului că cele două cuvinte *cartă* și *carte* erau aproape identice din punct de vedere formal. După cum era și normal, neologismul *cartă* a fost atras de termenul vechi și foarte cunoscut *carte* (1), care l-a înlocuit, în cele din urmă, în vorbirea tuturor.

Avînd în vedere că și „cartea poștală" este în fond tot o scrisoare, mulți ar fi înclinați să creadă că la producerea etimologiei populare în discuție a mai contribuit (pe lîngă asemănarea formală) vechiul și regionalul semantism al cuvîntului *carte* (1) „scrisoare, epistolă, răvaș". Această presupunere poate fi valabilă pentru un număr restrîns de vorbitori, de pildă, pentru acei țărani care, în perioada efectuării stagiului militar, primeau sau trimiteau acasă nu „scrisoare", ci „carte", folosind pentru aceasta nu un plic închis, ci, de cele mai multe ori, o *cartă poștală* care, în vorbirea lor, devenea *carte poștală*.

Pentru imensa majoritate a vorbitorilor care l-au transformat pe *cartă poștală* în *carte poștală*, invocarea vechiului și regionalului semantism al cuvîntului *carte*, ni se pare nefundată din următoarele motive :

1. *Cartă poștală* nu s-a transformat în *carte poștală* numai în mediul rural și anume în acele regiuni unde și astăzi cuvîntul *carte* mai înseamnă „scrisoare". Confuzia se datorește în primul rînd (și mai ales) vorbitorilor aparținînd păturilor orășenești culte și semiculte. Aceștia au folosit cei dintîi cărțile poștale și ei sînt aceia care le folosesc și astăzi mai mult (țăranii au corespondat și corespondează, încă, destul de puțin sau, în tot cazul, mai puțin decît primii).

2. Spre deosebire de unii țărani, subiectele vorbitoare din mediul urban nu folosesc cuvîntul *carte* cu înțelesul de „scrisoare" și nici nu știu măcar (în zdrobitoarea lor majoritate) că acest termen a avut cîndva sensul de „epistolă" — sens care se mai păstrează și astăzi regional. Nici chiar în ultimul sfert al veacului al XIX-lea (cînd s-au introdus la noi cărțile poștale[1]) sensul de „epistolă" al lui *carte* nu mai era foarte familiar

[1] Mai devreme n-au putut exista deoarece în Franța (de unde noi le-am introdus) n-au început să fie folosite decît în urma legii din 19 decembrie 1872, cînd Statul francez a admis fabricarea și vinderea cărților poștale. În 1869 (deci cu trei ani mai înainte) ele fuseseră create în Austria (vezi Larousse du XX-e siècle, tom. II, p. 16).

vorbitorilor. Şi aceasta fiindcă vechiul *scrisoare* „faptul de a scrie, scris" etc... începuse de mult să fie folosit şi cu sensul de „comunicare scrisă trimisă cuiva prin poştă sau prin intermediul unei persoane". Iată un singur exemplu din *Cronica* lui Neculce : „... *şi i-au făcut toţi* ***scrisori*** *la mînă şi au iscălit toţi, şi şi împăratul*"[1].

Din atestările pe care le fac dicţionarele reiese că la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea, *scrisoare* (cu actualul sens) era foarte răspîndit nu numai în limba literară, ci şi în vorbirea populară[2].

3. Alt argument, mult mai convingător, trebuie căutat în faptul că substituirea lui *cartă* prin *carte* nu s-a produs numai în cazul lui „cartă poştală", ci şi în alte sintagme în care neologismul *cartă* intră ca element component determinat, dar nu are nici o afinitate evidentă de ordin semasiologic cu „scrisoare". Iată exemple :

1. *Carte de joc* î.l.d. *cartă de joc* (< fr. carte à jouer)
2. *carte de vizită* î.l.d. *cartă de vizită* (< fr. carte de visite)
3. *carte de intrare* î.l.d. *cartă de intrare* (< fr. carte d'entrée)
4. *carte de alegător* î.l.d. *cartă de alegător* (< fr. carte d'électeur)
5. *carte de identitate* î.l.d. *cartă de identitate* (< fr. carte d'identité)
6. *carte de student* î.l.d. *cartă de student* (< fr. carte d'étudiant)
7. *carte de circulaţie* î.l.d. *cartă de circulaţie* (< fr. carte de circulation)
8. *carte albă* î.l.d. *cartă albă* (< fr. carte blanche (fig.) „puteri depline") „A da cuiva carte albă" (< fr. „donner carte blanche à quelqu'un") înseamnă a-l împuternici să facă orice în numele tău.

Cineva ar putea totuşi obiecta că între *carte* „volum" şi *carte* „bucată de carton" se poate stabili o legătură chiar atunci cînd nu este vorba despre „cartea poştală" şi chiar atunci cînd se face abstracţie de vechiul şi regionalul sens al lui *carte* (1) („scrisoare"). Nota comună celor două noţiuni ar consta în aceea că şi *carte* (2) (indiferent dacă e vorba despre cartea de vizită, de intrare, de circulaţie etc.) conţine anumite însemnări tipărite sau scrise cu mîna. Dar ce legătură semantică reală există între carte „volum" şi „carte de joc" pe care, după cum se ştie, nu este nimic scris ? Avem multe motive să credem că în cazul confundării lui *cartă* cu *carte* a fost hotărîtoare paronimia sau cvasiidentitatea formală a celor două cuvinte, nu vaga lor înrudire semantică. Spre această concluzie ne conduce mai ales evoluţia lui *carte de joc*, care, din multe puncte de vedere, are o situaţie cu totul specială. Ca un argument în sprijinul afirmaţiei făcute mai sus merită să fie subliniat faptul că mult mai înainte de schimbarea lui *cartă poştală*

[1] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ediţie îngrijită de acad. Iorgu Iordan, ESPLA, 1955, p. 281.

[2] Vezi, pentru aceasta, mai ales înregistrările din DLRLC (tom. IV, p. 69) din care reţinem : „Foaie verde de dudău,/Bădiţ, bădişorul meu, Trimesu-mi-ai la *scrisori*,/Că-n curînd, bade, te-nsori". Jarnik-Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Romîne, 1885, p. 251.

în *carte poștală*, s-a modificat *cartă de joc* (< fr. carte à jouer); în *carte de joc*, după cum reiese foarte clar din următoarele versuri ale poeziei *Satiră. Duhului meu* de Grigore Alexandrescu :

„Trageți toți cîte o *carte* : domnule ești cu mine
Șezi mă rog împotrivă și vezi de joacă bine"[1].

Sau la plural :

„Negreșit, îmi vei zice, țin minte ce îmi place
Dar *cărțile* cu mine e greu să se împace"[2].

Fără să existe indicii sigure de datare[3], se poate afirma cu certitudine că poezia lui Gr. Alexandrescu a fost scrisă cel mai tîrziu în anul 1842 (cînd a fost publicată pentru prima oară), iar cărțile poștale au apărut, la noi, cel mai devreme în anul 1872, cînd am văzut că au fost introduse și în Franța. Deoarece în cazul lui *carte de joc* identificarea cu *carte* (1) s-a putut realiza fără intervenția vreunei legături de ordin semantic (și încă înainte de a fi devenit *cartă poștală* > *carte poștală*) sîntem îndreptățiți să credem că nici în cazul celui din urmă sensul n-a jucat decît un rol minim în producerea etimologiei populare.

Nu încape nici o îndoială că, în vorbirea unor indivizi, de la *cartă* -*carte* s-a putut trece direct la *carte-cărți*. În acest fel *carte* (1) și *carte* (2) au devenit, încă de mult, omonime pentru o parte dintre vorbitori. Limba literară însă a aceptat confuzia celor două cuvinte, inițial, numai la plural. Și aceasta fiindcă în loc de *o cartă* (de vizită, intrare etc.) — două *carte* s-a spus din ce în ce mai mult, *o cartă* — *două cărți* (datorită, desigur, și binecunoscutei tendințe de modificare a formei pluralului la substantivele feminine. Cf. *coale* > *coli* ; *școale* > *școli*, și mai ales *harte* > *hărți*, plural relativ recent). Așa cum *harte* a devenit *hărți*, la fel și *carte* (sing. *cartă*) s-a transformat în *cărți* (prin schimbarea desinenței *e* în *i* sau prin simpla confuzie cu pluralul lui *carte* „volum").

Un argument peremptoriu în sprijinul supoziției că omonimia s-a realizat, în limba literară, inițial numai la plural, găsim în recomandarea pe care o făcea, în 1944, *Dicționarul ortografic al limbii romîne*[4] de Ștefan Pop, unde se preconiza scrierea *cartă* — *cărți* (*cartă de vizită*, *cartă poștală*, *cartă de membru*, *cartă de intrare* etc.), nu *cartă* — *carte*, cum s-a scris și s-a spus la început.

De la *cartă* — *cărți* a fost foarte ușor să se ajungă la *carte* — *cărți*, nu prin refacerea unui singular care exista deja, ci prin înlocuirea formei

---

[1] Gr. Alexandrescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de I. Fischer, ESPLA, 1957, vol. I, p. 190.

[2] *Idem*, *ibid.*, p. 191. Forma de plural apare deja la Neculce : „... și să giuca în cărți cu dînsul" (*op. cit.*, p. 121). Existența lui *carte de joc* în limba veche dovedește că, înainte de a fi fost împrumutat din franceză, cuvîntul ne-a putut veni și din alte limbi (cf., de pildă, rus. *игральная карта*).

[3] Vezi și precizările lui I. Fischer din *Note și variante* la ediția citată, p. 485.

[4] Vezi ediția a IV-a, București, 1944, Ed. Cartea romînească, p. 46.

neologice *cartă* prin vechiul cuvînt romînesc *carte*. Din parțială, cum a fost la început, omonimia a devenit integrală și în limba literară [sing. *carte* (1,2) — pl. *cărți* (1, 2)].

În urma întregii discuții este evident că în cazul lui *carte* avem nu un cuvînt polisemantic cu două sensuri fundamentale („volum" și „bucată de carton"), ci două cuvinte devenite omonime prin etimologie populară. Pentru limba romînă ele au de fapt și etimologii diferite [1. lat. *charta*; 2. fr. *carte* (< lat. *charta*)]. Din aceste cauze fiecăruia dintre cele două cuvinte trebuie să i se consacre în dicționare cîte un articol separat, nu într-unul singur să fie tratate amîndouă — greșeală evidentă, care ne întîmpină în toate dicționarele noastre.

II

În cazul cuvîntului *roată* care, în terminologia militară, înseamnă „companie de soldați" avem, după cum vom vedea, o etimologie populară complicată eventual cu analogia. Tiktin (DRG, tom. III, p. 1332) și CADE (p. 1075) deduc cuvîntul din pol. *rota*, iar Șăineanu (DU, p. 551) arată cu dreptate că el ne-a putut veni și din rut. rus. *pom̄a* < germ. *Rotte* „ceată, pluton"[1]. Ar fi aici încă un exemplu de ceea ce acad. Al. Graur a numit cu un termen atît de potrivit „etimologie multiplă"[2]. Nici unui dintre autorii dicționarelor citate și, după cîte știm, nici altcineva n-a arătat cum s-a ajuns de la *rota* la *roată*. În mod normal pol. rut. rus. *rota* trebuia să devină în romînește **rotă* (pl. *rote*) și aceasta fiindcă, în momentul intrării acestui cuvînt în limba noastră, nu mai acționa (ca fenomen fonetic) legea diftongării lui *o* accent. în pozițiile *ă*, *e*.

Este foarte adevărat că *o* (la fel ca și *e* accent.) nu s-a diftongat numai în cuvintele de origine latină (*cŏma* > *coamă*; *cŏsta* > *coastă* etc.), ci și în multe cuvinte de origine slavă (*kosa* > *coasă*; *pola* > *poală* etc.) și mai puțin de alte origini (ngr. κόλλα > coală; tc. rus. *orda*; pol. ceh. *horda* > rom. (h)*oardă*; rut. *Korba* „manivelă" > mold. *coarbă* etc.).

Mai mult, există numeroase neologisme, în special de origine franceză, la care *o* accent. s-a diftongat (*perioadă* < fr. *période*; *persoană* < fr. *personne* etc.) sau manifestă tendința de a se transforma în *oa* (*pedagoagă*, *ipohoandră*[3], *coastă* (= costă), *evoacă* etc[4].

În toate aceste cazuri, prezența diftongului *oa* se explică însă prin analogie cu situația normală pe care o întîlnim la elementele moștenite

---

[1] Vezi și C. von Sanzewitsch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs im Rumänischen"*, în *Jahresber.*, II (1895) p. 208.

[2] Al Graur, SCL, I, 1950, fasc. 1, p. 22 urm. și *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 26 urm.

[3] Vezi și Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, ediția a II-a, p. 27.

[4] Cf. și *boambă* î.l.d. „*bombă*" (< it. *bomba*; fr. *bombe*) care apare de trei ori în poezia *Peneș Curcanul* de V. Alecsandri (*Poezii*, tom. al II-lea, ESPLA, 1955, p. 179, 180).

din latină, care au diftongat, aproape fără excepție, pe *o* accent. sub influența unui *ă* sau *o* din silaba următoare[1]. Din cele spuse mai sus s-ar putea înțelege că (așa cum *e* accent. s-a diftongat în atîtea elemente nelatine) se putea foarte ușor diftonga și în *rota*. În felul acesta discuția s-ar termina foarte repede, dar concluzia n-ar rezista criticii. Celor care ar înclina să creadă că *roată* se explică exclusiv prin analogie, li s-ar putea obiecta că există un mare număr de elemente străine care „nu s-au supus regulei de a avea *oá* în poziția *ă*, ci au păstrat și continuă să păstreze pînă azi pe *o* accent. al lor, deși în silaba următoare se află „un *ă*" (Iordan *op. cit.*, p. 201).

Iată exemple de cuvinte care n-au diftòngat pe *o* accent. în silabă închisă sau deschisă (am ales în special elemente de aceeași origine ca și *roată* < pol. ucr.rus. *rota*) : *poștă* (care în limba veche suna *pocita*) < rus. *почта*; *mordă* < rus.ucr.pol. *morda* „bot, mutră" (Cihac, II, 203); *cobză* < rus. ucr. pol. *kobza*; *lotcă* < rus. ucr. *лодка*; *droșcă* „birjă" < ucr. *дрожка* (după rus. *дрожки*); *torbă* < rus.ucr.sı b.ceh. *torba*; *cofă* < bulg.sı b.ucr. *kofa*; *sobă* < ung. *szoba* (direct sau prin intermediul bulg. srb.tc. *soba*); *iotă* < ngr. ἰῶτα etc.

Judecînd după acest fapte (și după altele) sîntem îndreptățiți să credem că nici *o* accent. din *rota* nu s-a diftongat sau mai bine-zis nu era obligatoriu să se diftongheze. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît *rota* (la fel ca și cuvintele enumerate mai sus) nu avea decît o singură formă — pe aceea de genul feminin. Or, după cum se știe, substantivele care au un singur gen, au diftongat și diftonghează și astăzi mai greu decît celelalte, la care prefacerea lui *o* accent. în *oa* se produce mult mai ușor datorită normei create de formele substantivale și adjectivele duble : *domn — doamnă*; *rob — roabă*, *rod — roadă*; *snob — snoabă*; *joc — joacă*; *gol — goală*; *copt — coaptă*; *mort — moartă* etc. Din acest punct de vedere se poate spune că a fost mai ușor să se ajungă la *profesoară* (pornindu-se de la masc. *profesor*) decît la *roată*, pornindu-se de la *rota*, care n-avea o formă paralelă pentru genul masculin. În principiu analogia nu poate fi eliminată din discuție, chiar dacă există unii factori care au împiedicat-o să acționeze cu ușurință. Mult mai sigură ni se pare însă intervenția etimologiei populare care luată, eventual, împreună cu analogia, ne dă cheia transformării lui *rota* în *roată*. Cînd a intrat în limba romînă, acest cuvînt a fost un adevărat neologism (chiar dacă astăzi îl simțim ca arhaic). Ca atîtea cuvinte noi, **rotă* a putut fi apropiat cu multă ușurință de un cuvînt vechi în limbă și care-i seamănă foarte bine ca formă. Acest cuvînt este *roată*, cu sensul de „cerc", moștenit din latină (< *rota*). Din paronime, cum erau

[1] Vezi Iorgu Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e*, Iași, 1921 p. 39 și urm.

la început, cele două cuvinte devin monime, confundîndu-se din punct de vedere formal, așa cum s-au mai confundat, de pildă : *sfară* (< vsl. *skvara* „fum, miros de friptură") cu *sfoară* (< ngr. σφόρα), în expresia „a da sfoară în țară"[1]), vsl. *somŭ* (peștele) cu *somn* „sommeil" (< lat. *somnus*[2]) sau *ulcior* „furuncul al pleoapelor" (< lat. *hordeolus*) cu *urcior* (vasul) < lat. *urceolus*[3].

Confuzia dintre **rotă* și *roată* s-a produs foarte de timpuriu (avînd în vedere că la Miron Costin cuvîntul apare sub ultima înfățișare) : „au dat... cu toate oștile năvală asupra Leșilor și înfrînsese o *roată* de leși" (în CADE, p. 1075) cf. și „Le-au dat și Hotchievici hatmanul ajutor [cazacilor] cu trei *roate* de nemți" (M. Costin, *Let.* I, p. 278 în Tiktin, DRG, tom. III, p. 1332)[4].

Vechimea fenomenului pledează și ea în favoarea etimologiei populare care, de obicei, acționează asupra cuvintelor mai repede și dintru început, spre deosebire de analogie care, deși este mai frecventă în limbă, lucrează totuși mai lent.

Tot în favoarea etimologiei populare mai trebuie invocată și legătura semantică existentă între *roată*(1) și *roată*(2) (<**rotă*). Unul din sensurile derivate ale primului cuvînt și anume acela de „figură formată de mai multe ființe... așezate în formă de cerc" seamănă cu sensul propriu al lui *roată*[5] „companie de soldați". Iată cîteva citate semnificative :

„Cu pipa-n dinți, bătrînii *roată*
Vorbesc și rîd, lîngă ceaun" [5]

Cf. și „Împrejurul focului, stătură toți *roată*, pînă tîrziu de tot" (P. Bujor, în DLRLC, t. III, p. 764); „Făcîndu-se toți *roată* împrejurul mămăligii..." (C. Hogaș, ibid.). Între *roată*(1) din expresii ca : „a sta, a se aduna, a se strînge și a se face *roată*" (adică cerc) și *roată*(2), elementul comun este ideea de grup sau colectivitate de ființe umane. Dacă acest sens al lui *roată*[4] a existat în secolul al XVII-lea, a putut contribui și el la identificarea formală a celor două cuvinte.

★

Carte(2) și *roată*(2) constituie exemple interesante de etimologii populare care au fost consacrate de uzul general și pe care le-a acceptat și limba literară. Atracția pe care *carte*(1) și *roată*(1) au exercitat-o asupra paronimelor lor *cartă* și **rotă* a dus la apariția, în limbă, a unor cazuri de omonimie

---

[1] Al. Graur. *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 34.
[2] S. Pușcariu, *Raport către comisiunea dicționarului* (DA, tom. I, 1, p. XXXI).
[3] I. Iordan, *Arhiva*, XXXIX (1932), p. 56.
[4] Dintre scriitorii moderni, dicționarele înregistrează cuvîntul la : Al. Odobescu, B. Șt. Delavrancea, Camil Petrescu și M. Sadoveanu. Vezi exemple în CADE (p. 1075) și DLRLC (tom. III, p. 764).
[5] Șt. O. Iosif, *Poezii*, Fundația pentru literatură și artă, p. 9.

rară, realizată prin etimologie populară. Cînd afirmăm că omonimia realizată prin etimologie populară este un fenomen rar (sau destul de rar într-o limbă) avem, desigur, în vedere numai acele omonime care au atins sistemul limbii, nu și multitudinea cazurilor de confuzii paronimice care nu au nici o perspectivă de generalizare : *adopta* (pentru *adapta*), *compliment* (pentru *complement*), *depărtat* (pentru *deportat*), *evolua* (pentru *evalua*), *nevroză* (pentru *nefroză*), *rază* (pentru *razie*) etc.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

DESPRE METODICA ANALIZEI LIMBII ŞI A STILULUI OPEREI LITERARE ÎN ŞCOALĂ

DE

CLARA GEORGETA CHIOSA

Importanţa din ce în ce mai mare acordată de lingvistică cercetării ştiinţifice a uneia dintre ramurile limbii literare şi anume a limbii literaturii artistice — găseşte un ecou firesc în procesul studiului literaturii în şcoală.

Studiile apărute în ultimii ani, atît cele privitoare la problemele teoretice ale cercetării limbii creaţiilor poetice, cît şi cele speciale privind arta unora dintre cei mai de seamă scriitori ai noştri, au contribuit în mare măsură la informarea profesorilor de limba romînă şi au completat în mod substanţial materialul insuficient din acest punct de vedere din manualele de istoria literaturii romîne.

Cercetarea limbii şi a stilului operei literare constituie una din principalele laturi ale analizei literare — metoda de bază folosită în şcoală pentru studiul literaturii. Dacă pentru analiza literară în genere şi în special pentru cercetarea conţinutului tematico-ideologic, pentru studierea subiectului, a personajelor operei literare s-a cristalizat o anumită linie metodică, în studierea măiestriei stilistice a scriitorilor mai sînt unele ezitări.

Pentru a putea descoperi o bună cale de rezolvare a acestei probleme credem că este firesc să încercăm a răspunde la cele trei întrebări care conţin cheia metodicii oricărei discipline : de ce se dau elevilor cunoştinţe despre limba şi stilul operelor literare studiate, ce anume cunoştinţe despre măiestria artistică a scriitorilor studiaţi pot fi date elevilor, ţinînd seama de nivelul lor de pregătire şi de posibilităţile lor de înţelegere,

și, în fine, cum pot fi transmise și însușite aceste cunoștințe în cadrul lecțiilor de literatură?

Răspunsul la prima întrebare nu poate fi dat decît dacă vom porni de la principiul că între forma operei literare și conținutul ei există o legătură indisolubilă, că studierea atentă a mijloacelor lingvistice și stilistice folosite de scriitor ajută pe elevi să înțeleagă mai bine și mai adînc mesajul lui artistic. Ca un imediat corolar ne apare faptul că cercetarea măiestriei artistice a scriitorului înlătură formalismul grav al școlii vechi, care rupea studiul conținutului de acela al formei operei literare și care conducea pe elevi la învățarea mecanică a unor formule aplicabile oricărui scriitor, oricărei opere. Prin studierea modului cum un artist mînuiește limba — mijlocul obștesc de exprimare —, cum o operă literară reușește să treacă poarta minții și a inimii cititorului, elevii capătă argumente scoase din însuși textul literar pentru orice apreciere făcută asupra scriitorului sau operei respective.

Implicit, prin intermediul analizei măiestriei stilistice a scriitorilor studiați, elevii își dau seama de trăsăturile caracteristice, specifice unuia sau altuia dintre marii noștri creatori, de aportul fiecăruia dintre ei la tezaurul limbii noastre poetice. Această metodă de lucru mai înlesnește elevilor și urmărirea firului evoluției limbii operelor literare de-a lungul studiului istoriei literaturii romîne în ultimii trei ani ai școlii medii, dîndu-le astfel posibilitatea de a simți bucuria descoperirii noilor culmi atinse în timp de arta unui Eminescu, Sadoveanu ori Arghezi, iar la terminarea cursului, de a avea o vedere de ansamblu asupra valorilor artei noastre literare.

Un alt scop al studierii artei scriitorilor de a mînui cuvîntul este și formarea gustului estetic al elevilor, care se deprind — în felul acesta — să descopere și să aprecieze frumosul nu ca o noțiune abstractă și nelegată de realitate, ci să înțeleagă prin frumos în artă mijlocul ales de scriitor în scopul de a deslușî cititorului gîndurile și sentimentele ce-l animă, de a-l face să pătrundă în miezul operei sale și să se pătrundă de înălțimea concepțiilor sale despre viață și societate.

Exercițiile de analiză asupra limbii și stilului unei opere literare făcute în clasă ajută pe elevi să poată sezisa și urmări singuri trăsăturile specifice ale artei aceluiași scriitor în alte opere ale sale citite individual, iar sistemul de analiză aplicat de profesor cu prilejul studierii unor scriitori diferiți, a unor specii literare diferite pregătește elevii să devină mai tîrziu cititori atenți și receptivi la marile bucurii pe care le poate oferi lectura oricărei opere literare.

În afară de aceste cîștiguri de ordin moral, școala mai urmărește prin analiza formei operei literare și un scop practic, acela de a cultiva la elevi o vorbire cît mai bogată, mai nuanțată, mai frumoasă. Studiind

cu atenţie limba literaturii artistice, care foloseşte rînd pe rînd elementele tuturor stilurilor limbii literare, elevii îşi însuşesc un vocabular bogat şi priceperea de a alege şi aşeza cuvîntul potrivit la locul potrivit, învaţă să construiască o frază armonioasă, să întrebuinţeze diferite posibilităţi frazeologice în concordanţă cu nevoile conţinutului comunicării, devin mai conştienţi de importanţa pe care o are forma în care îşi îmbracă gîndurile şi sentimentele.

A doua problemă ridicată de metodica analizei limbii poetice priveşte conţinutul acestei activităţi atît în clasele mai mici cît şi în acelea ale şcolii medii.

Deşi la clasele a V—VII-a nu se poate vorbi încă despre o analiză a limbii şi stilului operei literare, totuşi această latură a studiului textului literar este atinsă, deoarece — aşa cum vom arăta în continuare — fără referiri de acest ordin n-ar fi uneori posibilă înţelegerea conţinutului operei.

Una din primele activităţi desfăşurate cu clasa — în timpul ori imediat după lectura operei sau a fragmentului de studiat — este explicarea cuvintelor necunoscute elevilor. În afara cuvintelor neînţelese — care aparţin unor domenii încă străine elevilor, dar a căror utilizare nu are o intenţie stilistică — profesorul va avea de explicat şi alte cuvinte — acelea pe care scriitorul le-a ales în mod intenţionat, fie pentru a realiza culoarea locală sau a timpului, fie pentru a zugrăvi autentic un personaj, fie pentru a însoţi comunicarea unor fapte, a unor sentimente cu note stilistice individuale. Sinonimul sau perifraza folosite de profesor ca explicaţie vor fi adesea confruntate cu cuvîntul aflat în textul literar, pentru a atrage atenţia elevilor asupra rostului şi valorii celui din urmă în exprimarea gîndului scriitorului. Elevii îşi vor da seama — desigur în mod treptat — de importanţa alegerii formei celei mai adecvate conţinutului.

În aceeaşi categorie — a explicării termenilor necunoscuţi — intră şi lămuririle date asupra unor expresii, a unor proverbe, zicale etc., care dau adeseori cheia înţelegerii unui text, a unui caracter, a unei situaţii.

Explicarea sensului figurat al cuvintelor folosite în limba poetică este tot atît de necesară la clasele mici ca şi explicarea cuvintelor necunoscute, deoarece elevii întîmpină — de fapt — în faţa unei metafore, a unei personificări, aceleaşi greutăţi de întelegere ca şi în faţa unui neologism sau arhaism. De pildă, în versul „un uriaş cu fruntea-n soare" nu există nici un cuvînt necunoscut elevilor, totuşi este nevoie să fie lămurite imaginile poetice cu ajutorul cărora Coşbuc zugrăveşte peisajul. Explicarea sensului figurat al cuvintelor nu implică obligaţia de a lămuri şi defini toate figurile de stil întîlnite în lectură de elevii mici; profesorul se poate mărgini numai la explicarea înţelesului imaginilor poetice din text, fără a trece la generalizări şi la noţiuni abstracte.

La clasele mari — și mai ales în ultimii ani ai școlii medii, după ce elevii au dobîndit în clasa a VIII-a cunoștințele necesare de teorie literară și urmăresc de-a lungul istoriei literaturii noastre evoluția artei literare, a limbii poetice — una din importantele laturi ale analizei textelor literare este și cercetarea măiestriei stilistice a celor mai mari dintre poeții și prozatorii romîni.

Pentru a preciza conținutul și sistemul de lucru al acestor lecții de analiză a limbii și stilului operei literare e bine să pornim de la anumite date ale științei limbii și literaturii și de la anumite cerințe ale procesului de învățămînt. În studii ca *Stilistica literară și lingvistica* și mai ales *Cercetarea stilului*, acad. T. Vianu a dat indicații de metodă și asupra obiectivelor urmărite de analiza limbii literaturii artistice, care pot fi o călăuză prețioasă pentru profesorul de literatură. Spre deosebire însă de cîmpul larg al cercetării științifice, școala vine cu anumite limitări determinate pe de o parte de timpul care se poate acorda unei asemenea analize în cadrul cursului de istoria literaturii romîne și de bagajul de cunoștințe lingvistice și literare al elevilor, iar pe de altă parte, de scopurile predării literaturii în școala de cultură generală.

Dintre categoriile stilistice indicate, în studiile citate, a fi obiectul cercetării stilului unui scriitor, în școală, unele pot fi mai ușor urmărite de elevi — de pildă, cele lexicale, mai accesibile înțelegerii lor. Altele — deși ridică mai mari dificultăți de înțelegere — sînt totuși foarte importante pentru pătrunderea conținutului de idei; acestea sînt tropii sau figurile de stil. Modurile de expunere sau unitățile de context ca narațiunea, dialogul, portretul, peisajul etc. sînt, de asemenea, categorii stilistice care pot fi studiate cu elevii în cadrul analizei operei literare, ca și de altfel problemele de sintaxă : structura, topica frazei. În mai mică măsură se pot face observații asupra particularităților stilistice de natură morfologică ori fonetică, care presupun nu numai subtilitate de observație, dar și cunoștințe lingvistice de mai strictă specialitate.

Dar, pe lîngă faptul că profesorul trebuie să știe asupra căror categorii stilistice se va opri în cursul analizei, mai este necesar să se organizeze în așa fel aceste lecții despre limba operelor studiate și despre arta literară a scriitorilor încît, în urma lor, elevii să realizeze o mai bună înțelegere a conținutului de idei și, mai mult încă, să ajungă a-și forma un sistem închegat de cunoștințe privind măiestria artistică a scriitorilor studiați mai pe larg, monografic, de-a lungul cursului de istoria literaturii romîne.

O primă condiție ar fi ca analiza limbii să se îndrepte fie în spre lalura dominantă a măiestriei scriitorului, fie în spre reliefarea acelor mijtoace artistice care sînt specifice unei opere ce face parte dintr-o anumită

specie literară. Apoi, în cadrul studierii mai multor creații ale aceluiași scriitor, cum e cazul marilor clasici, Alecsandri, Eminescu, Sadoveanu etc., — ținînd seama de timpul rezervat în programă și de importanța cunoașterii scriitorilor respectivi pentru formația elevilor — profesorul își poate propune să descopere rînd pe rînd principalele fațete ale artei creatorului, insistînd la analiza fiecărei creații asupra unor anumite aspecte ale măiestriei sale artistice. Desigur că o privire unitară se va realiza la lecțiile de concluzii asupra scriitorului studiat, dar elevii vor avea avantajul de a fi acumulat aceste cunoștințe în strîns contact cu textul literar, avînd mereu în minte argumentele descoperite de ei înșiși în procesul analizei.

În fine, datorită preocupării continue de a cerceta și sub acest aspect creația scriitorilor noștri de la începuturile literaturii romîne pînă astăzi, elevii vor dobîndi un lanț de cunoștințe privitoare la evoluția limbii literaturii artistice, care le va permite să cunoască temeinic una din problemele esențiale ale cursului de literatură.

Vom încerca să ilustrăm cele arătate mai sus cu exemple referitoare la unele din lecțiile care pot face loc considerațiilor de ordin stilistic.

Programele școlare acordă studierii operei marelui povestitor moldovean I. Creangă o mare importanță de-a lungul celor 11 ani de școală, totuși numărul limitat de ore (5 ore) în care — la clasa a X-a — se analizează *Amintirile* și *Povestea lui Harap-Alb* ne îndreptățește să afirmăm că profesorul se poate opri la un singur aspect și cel mai însemnat al limbii scriitorului. De altfel, această propunere pornește de la un izvor autorizat. Acad. I. Iordan consideră, în studiul său *Limba lui Creangă*, că „aspectul ei autentic popular" este „cel mai caracteristic și totodată cel mai important din punctul de vedere al istoriei limbii literare romînești".

Desigur că profesorul nu poate desfășura cu elevii o analiză științifică amănunțită a tuturor faptelor de limbă și de stil care dezvăluie caracterul popular al limbii lui I. Creangă. Credem însă că elevii pot urmări cu destulă ușurință elementele lexicale, expresiile idiomatice, zicalele și proverbele, de asemenea bogăția interjecțiilor (cu cele două aspecte semnalate în studiul citat : interjecții cu valoare predicativă și interjecții repetate), ca și unele procedee stilistice care relevă oralitatea stilului lui Creangă : întrebarea adresată ascultătorului sau însuși povestitorului, exclamația, repetiția (cu accent asupra formelor de repetare a verbelor).

În cazurile cînd analiza literară se face în scopul de a scoate în evidență trăsăturile stilistice specifice unui anumit gen sau unei anumite specii literare abordate de un scriitor — de pildă ale poemului eroic *Dan, căpitan de plai* — profesorul va insista asupra acelor procedee stilistice care exprimă și insuflă cititorului sentimentul de admirație, care caracte-

rizează acțiuni eroice și personaje cu înalte trăsături de caracter, care dau suflu eroic narațiunii. Dăm cîteva exemple care ni se par mai convingătoare pentru limba operei citate : bogăția de epitete — îndeosebi adjectivale (care apar adeseori înaintea substantivelor determinate, dar și după acestea) comparația foarte frecventă (folosită mai ales pentru a concretiza și sublinia trăsăturile pozitive ale eroilor, actele lor de vitejie). O dată cu observarea epitetului adjectival așezat înaintea substantivului, se poate releva că poziția similară a adjectivului posesiv și aceea a pronumelui genitival cu valoare de posesiv dau operei un pronunțat caracter retoric, propriu creațiilor epice din literatura secolului al XIX-lea, în care se preamărește trecutul eroic. Analiza propozițiilor exclamative și mai ales a celor cu caracter de sentință va conduce pe elevi la aceleași concluzii privind atît tematica operei, cît și caracteristicile speciei literare căreia aceasta îi aparține.

Posibilitățile de analiză a limbii și stilului sînt mai mari atunci cînd programa acordă studierii operei unui scriitor un spațiu mai larg și, deci, cînd elevii au prilejul să cunoască mai multe creații ale artistului din diferite etape ale activității sale, cu un conținut tematic variat și aparținînd unor specii sau genuri literare deosebite.

Studierea creației eminesciene — culme a artei de a exprima cu ajutorul cuvîntului cele mai adînci gîndiri și mai mișcătoare sentimente — va îngădui profesorului și elevilor să se oprească mai îndelung asupra procedeelor artistice ale poetului. Așa, de pildă, în analiza poemului *Călin, file din poveste*, elevii vor găsi argumente de limbă și stil pentru a ilustra inspirația folclorică (elemente lexicale populare, aspecte fonetice moldovenești ale unor forme gramaticale, epitete și comparații împrumutate din creația folclorică, construirea unor forme gramaticale după modele populare etc.) și vor înțelege mai bine care este tema poeziei urmărind diferitele portrete ale fetei de împărat, portrete care spun „povestea" sentimentului de iubire de la înmugurire și jalea despărțirii, pînă la fericirea dobîndită în final. De asemenea, elevii își vor da seama prin analiza unor procedee ca tropi și descrieri de natură, că scriitorul folosește peisajul și epitetul personificator pentru a sugera cititorului stările sufletești ale fetei de împărat.

Poezia *Împărat și proletar* va dezvălui elevilor alte aspecte ale artei poetice eminesciene, create în scopul de a exprima sentimentul de revoltă și îndemnul la luptă împotriva nedreptei orînduiri sociale. Dintre ele citățm doar cele folosite mai ales în prima parte a poeziei : întrebuințarea monologului, a antitezei, a propozițiilor exclamative și interogativ-retorice, a exhortației etc.

În analiza *Scrisorilor* și a poemului *Luceafărul*, observațiile asupra limbii și a stilului scriitorului se pot concentra asupra cuvintelor cărora

creația lui Eminescu le-a dat un mare ecou poetic, asupra termenilor filozofici și științifici folosiți în poezia lirică, asupra nuanțatei întrebuințări a limbajului înalt și familiar, asupra uriașului pas făcut înainte de poetica noastră prin crearea unor imagini stilistice de o bogăție nemaiîntîlnită și de o noutate rară.

În lecția de concluzie privind importanța creației lui Eminescu în evoluția artei literare romînești, se va putea utiliza un bogat material ilustrativ, cunoscut de elevi din lecțiile anterioare; multe exemple vor putea fi aduse de aceștia din lectura personală a altor opere ale poetului și selectate potrivit sistemului de muncă folosit în clasă.

Profesorul poate structura aceste lecții de concluzii cu privire la măiestria artistică a unui scriitor urmărind, pe de o parte, valorile stilistice obținute prin mijloace lexicale, morfologice, fonetice și sintactice, prin întrebuințarea diferitelor tipuri de context, precum și varietatea și noutatea imaginilor poetice, iar pe de altă parte, evoluția calitativă a acestor mijloace de la un scriitor la altul, de la o epocă la alta.

O lecție, la clasa a XI-a, despre arta realizării portretului satiric în lirica lui Arghezi va readuce în discuție mijloacele artistice folosite în același scop de Gr. Alexandrescu și Eminescu; tot astfel, lecția despre arta narațiunii la Sadoveanu va obliga pe elevi să urmărească filiația acestui mod artistic de la Neculce și Creangă pînă la cel mai mare povestitor al zilelor noastre. Acest fel de a privi problemele de măiestrie artistică contribuie într-o mare măsură la ridicarea nivelului lecțiilor de literatură și la obținerea unor bune rezultate instructiv-educative.

Privitor la a treia și ultima cerință formulată la începutul acestei expuneri: cum pot fi transmise și însușite cunoștințele despre limba și stilul operei literare, găsim în practica școlară diferite căi de realizare. Majoritatea metodelor și procedeelor pe care le vom arăta mai jos sînt valabile atît pentru clasele mici, cît și pentru clasele școlii medii.

Una din căile permanent folosite în școală pentru aprecierea frumuseții unei opere literare este lectura expresivă a textului, lectura care subliniază în mod inteligent intențiile artistice ale scriitorului. Astăzi, posibilitățile ca elevii — cei de la sate ca și cei din orașe — să audă un text citit cu adevărat artistic sînt mult mai mari ca în trecut. Audițiile radiofonice, discul, spectacolul de teatru și cinematograf sînt la îndemîna școlii, iar calitatea lecturii este mult sporită prin faptul că adesea scriitorii zilelor noastre își citesc la radio propriile lor opere sau citesc din operele marilor noștri clasici.

Un alt mijloc de a face pe elevi să stăruiască asupra frumuseților unui text și să și le însușească, procedeu care ar trebui folosit în mai mare măsură și în școala medie, este memorarea celor mai frumoase pagini din

literatura noastră clasică și contemporană. Credem că acest exercițiu contribuie la realizarea multor scopuri urmărite de studiul literaturii și, mai mult încă, poate însemna o dovadă a dragostei tineretului pentru comorile culturale ale patriei.

Analiza lexicală și gramaticală este desigur metoda de bază a cercetării limbii operei literare și ea începe să se practice, în acest scop, încă din ultimele clase ale școlii de 7 ani. În școala medie analiza gramaticală menține treaz interesul elevilor pentru problemele de limbă și totodată le lărgește orizontul prin faptul că se face legătura permanentă între faptele de limbă și cele de stil. Analiza gramaticală și lexicală aruncă lumină asupra textului studiat în acest fel, scoate la iveală numeroase elemente ale măiestriei artistice, introduce pe elev în laboratorul artistic al creatorului, limpezindu-i totodată conținutul de idei al operei literare. Prima condiție a eficacității acestei metode, în cazul studiului limbii poetice, este desigur alegerea cu cea mai mare grijă a fragmentelor asupra cărora se va face analiza, iar a doua este selectarea acelor fapte de limbă și stil care sînt esențiale, altfel calea de cunoaștere devine pentru elevi plicticoasă și, în fapt, nefolositoare.

Analiza stilistică, făcută concomitent cu analiza lexicală și gramaticală, este posibilă numai după ce elevii au cunoștințe despre tropi, despre sintaxa poetică. Pe o treaptă superioară stă analiza stilistică comparativă a două texte fie din două etape diferite ale creației unui scriitor (de pildă, analiza imaginilor poetice din prima perioadă a creației eminesciene, în comparație cu cele din etapa maturității sale artistice), fie a unor opere aparținînd aceleiași specii literare, însă create de scriitori diferiți (de exemplu, compararea mijloacelor lingvistice de realizare a comicului din comediile lui V. Alecsandri și I. L. Caragiale).

Printre mijloacele mai puțin folosite de școala noastră pentru cercetarea limbii și a stilului scriitorilor și pentru însușirea cunoștințelor respective sînt temele speciale date elevilor în clasă sau acasă cu scopul de a le concentra atenția asupra acestui obiectiv. Elevilor li se poate cere să observe în anumite opere sau fragmente special alese anumite caracteristici ale lexicului sau anumite particularități morfologice, fonetice și sintactice, pe care ei le pot sezisa. De asemenea, ei pot observa frecvența și rolul unor figuri de stil ca epitetul, comparația etc., a unor forme de sintaxă poetică (interogația, exclamația), folosirea cu precădere ori împletirea unor moduri de expunere (narațiune, descriere, dialog). Este cazul însă să arătăm că temele care ar cere, în general, aflarea tuturor figurilor de stil dintr-o poezie sau înșirarea tuturor modurilor de expunere folosite de scriitor într-o operă de mare întindere ca romanul, adică teme care n-ar ridica elevilor o problemă specifică și deci grăitoare pentru arta scriitorului respectiv, nu sînt nici recomandabile, nici justificate.

Aşa cum am arătat însă la început, problema studierii măiestriei artistice a scriitorilor este încă timid abordată în şcoală. Metodica acestei laturi a analizei operei literare îşi va găsi dezvoltarea pe măsură ce vor apărea studii de specialitate privind toţi scriitorii şi toate operele prevăzute a fi studiate de elevi, şi pe măsură ce şi experienţa profesorilor de limba şi literatura romînă va fi tot mai bogată şi mai valoroasă; se va putea ajunge astfel, treptat, la stabilirea unor principii şi la găsirea unor procedee general valabile.

CRONICĂ

AL IV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR

Pregătit cu minuțiozitate din timp, în urma hotărîrii conferinței slaviștilor din 1955 (Belgrad), pe baza unei tematici și a 66 de întrebări formulate de Comitetul slaviștilor sovietici, al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, care s-a desfășurat în clădirea Universității „Lomonosov" din Moscova între 1—10 septembrie 1958, a constituit cea mai impresionantă întîlnire a filologilor slaviști care a avut loc vreodată[1]. Din cei aproximativ 2000 de participanți, peste 500 au fost oaspeți și delegați de peste hotare, din țările slave și neslave. La congres au fost reprezentate 29 de țări din Europa, America, Asia și Australia. Alături de savanți cu renume mondial printre care A. Mazon și A. Vaillant (Franța), T. Lehr-Spławiński (Polonia), Al. Belić (Iugoslavia), R. Jakobson (S. U. A.), M. Vasmer (R. F. Germană), A. Teodorov-Balan și V. Gheorghiev (Bulgaria), V. V. Vinogradov, R. I. Avanesov și L. A. Bulahovski (U. R. S. S.), au luat parte la lucrările congresului un mare număr de cercetători din generația tînără, veniți din orașele Uniunii Sovietice, din țările de democrație populară, precum și din Apus.

Pentru prima dată în istoria întîlnirilor slaviștilor, materialele congresului au fost publicate dinainte de către comitetul sovietic și de către celelalte comitete naționale. Astfel, la Moscova au apărut 3 volume intitulate *Filologia slavă*[2], două volume însumînd răspunsurile participanților la întrebări[3], precum și un mare număr de referate aparte. La Sofia au apărut două volume de referate și articole[4], la Varșovia — două[5], în Cehoslovacia — unul[6] etc. Afară de aceasta, revistele de specialitate din U. R. S. S., din țările slave de democrație populară și din țările apusene au consacrat numere speciale acestui eveniment (*Bălgarski ezik, Slavia, Revue des études slaves, Scando-slavica* etc.). După cum se știe, Asociația slaviștilor din R. P. R. a publicat trei volume *Romanoslavica* închinate congresului (în limbile rusă, franceză și română).

La ședința plenară din prima zi, care a avut loc în aula mare a universității, congresul a fost deschis de președintele Comitetului internațional al slaviștilor, acad. V. V. Vinogradov, căruia i-au urmat saluturile rostite de șefii delegațiilor străine. În aceeași zi, s-au ținut cîteva referate de importanță generală: M. P. Alexeev (U. R. S. S.) — *Literaturile slave și rolul lor în istoria culturii mondiale*, F. Wollmann (Cehoslovacia) — *Sarcinile fundamentale ale studiului*

---

[1] Asupra pregătirilor pentru congres vezi articolele publicate în „*Veac nou*" (31. I.1958, 28.II.1958 și 5.IX. 1958).

[2] *Slavianskaia filologhiia*, vol. I, II, III, Moscova, 1958.

[3] *Sbornik otvetov na voprosi po iaztkoznaniiu*; *Sbornik otvetov na voprosi po literaturovedeniiu*, Moscova, 1958.

[4] *Slavisticen sbornik*, vol. I—II, Sofia, 1958.

[5] *Z polskich studiów slawistycznych*, vol. I—II, Varșovia, 1958.

[6] *Československé přednáski pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvé*, Praga, 1958.

comparativ-istoric al literaturilor slave, T. Lehr-Spławiński (Polonia) — *Despre etnogeneza slavilor*, A. Mazon (Franța) — *Aspectul verbal în limbile slave (principii și probleme)*, A. Belić (Iugoslavia) — *Cazurile și formarea prepozițiilor vechi și noi*, V. V. Vinogradov (U. R. S. S.) — *Problemele fundamentale ale studierii formării și evoluției limbii literare ruse vechi*, V. R. Șcerbina (U. R. S. S.) — *Problemele dezvoltării realismului socialist în literatura sovietică (rusă și ucraineană)*.

Majoritatea ședințelor de lucru s-au ținut pe secții și subsecții, cuprinzînd circa 250 de referate și comunicări. Astfel, în cadrul *secției literare* au existat patru subsecții : *istoria literaturilor vechi slave și relațiile dintre ele, istoria literaturilor slave din secolul al XVIII-lea — al XIX-lea și relațiile dintre ele, istoria literaturilor slave din secolul al XX-lea și relațiile dintre ele, folclorul slav* ; în cadrul *secției literar-lingvistice* — două subsecții : *stilistica și poetica slavă, traducerea artistică* ; *studiul versificației slave*.

Lucrările *secției lingvistice* s-au desfășurat în ședințe ale secției și ale celor cinci subsecții : *limbile literare slave și lexicologia, gramatica comparativ-istorică a limbilor slave, fonologia și fonetica limbilor slave, geografia lingvistică și dialectologia slavă, originea limbilor și popoarelor slave*, precum și ale grupei *traducerea mecanizată din și în limbile slave*.

Demn de remarcat este faptul că în cadrul fiecărei ședințe a subsecțiilor referatele au fost grupate în jurul unor probleme centrale ca : relațiile lingvistice balto-slave, atlasul lingvistic general slav, cercetările etimologice, aspectul verbal, sistemul fonologic al limbilor slave etc. Aceasta a permis concentrarea eficace a discuțiilor în jurul unor probleme de primă importanță pentru lingvistica slavă. Iată cîteva din referatele cele mai importante ținute în cadrul secției și al subsecțiilor :

Limbile literare slave și lexicologia. Referate închinate problemelor limbilor literare slave : B. Havránek (Cehoslovacia) — *Sarcinile specifice ale studierii comparativ-istorice a limbilor literare slave*, L. Andreicin (Bulgaria) — *Rolul limbii slave bisericești în formarea limbii bulgare literare contemporane*, J. Kurz (Cehoslovacia) — *Rolul slavei bisericești ca limbă internațională culturală (literară) a slavilor* ; referate consacrate lexicologiei comparate slave : V. Blanar și A. Isačenko (Cehoslovacia) — *Problemele lexicologiei comparate a limbilor slave*, W. Doroszewski (Polonia) — *Derivația cuvintelor și problema înrudirii limbilor slave* ; referate dedicate problemelor de etimologie slavă : V. Machek (Cehoslovacia)[1] — *Principiile alcătuirii dicționarelor etimologice*, F. Sławski (Polonia)[2] — *Observații asupra cercetărilor etimologice în domeniul vocabularului slav*, A. Vaillant (Franța) — *Probleme etimologice* (despre importanța analizei morfologice în cercetările etimologice) etc.

Gramatica comparativ-istorică a limbilor slave. Morfologie : R. Jakobson (S. U. A.) — *Observații morfologice asupra declinării slave*, P. S. Kuznețov (U. R. S. S.) — *Evoluția declinării indo-europene în slava comună*, G. Svane (Danemarca) — *În legătură cu formarea articolului în grupa de răsărit a limbilor slave de sud* ; sintaxă : B. Havránek — *Metodele și problemele principale ale studierii sintaxei slave comune* ; istoria gramaticii : B. O. Unbegaun (Franța) — *Gramaticile rusești pînă la Lomonosov* etc.

Fonologia și fonetica limbilor slave. Fonologie : F. V. Mareš (Cehoslovacia) — *Sistemul fonologic al slavei comune și evoluția lui în limbile slave actuale*, E. Stankevič (S. U. A.) — *Despre tipologia fonematică a limbilor slave* ; accentologie : L. A. Bulahovski (U. R. S. S.) — *Limba bulgară ca izvor pentru reconstituirea sistemului accentologic protoslav* ; corelațiile fonetice în cadrul „uniunii lingvistice balcanice" : Al. Rosetti — *Slavo-romanica. Cu privire la formarea sistemului vocalic în limba română* etc.

---

[1] Autorul dicționarului etimologic al limbii cehe și slovace : *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praga, 1957.

[2] Autorul unui nou dicționar etimologic al limbii polone : *Słownik etymologiczny języka polskiego*, vol. I, Cracovia, 1952—1956.

Geografia lingvistică și dialectologia slavă : R. I. Avanesov și S. B. Bernstein (U. R. S. S.) — *Lingvistica geografică și structura limbii*, R. I. Avanesov, S. B. Bernstein și Z. Stieber (Polonia) — *Despre principiile atlasului lingvistic slav general*, I. Ivić (Iugoslavia) — *Însemnătatea geografiei lingvistice slave pentru studiul comparativ și istoric al limbilor slave de sud și al raporturilor lor cu celelalte limbi slave* etc.

Originea limbilor și popoarelor slave. Problemele relațiilor balto-slave etc. : V. Gheorghiev (Bulgaria) — *Slavo-baltica-germanica*, P. Trost (Cehoslovacia) — *Starea actuală a problemei relațiilor lingvistice și etnografice balto-slave*, referatele lui V. V. Ivanov și V. V. Toporov (U. R. S. S.), J. Otrębski (Polonia), V. Mažiulis (U. R. S. S.) — consacrate celor mai vechi raporturi dintre limbile baltice și cele slave ; arheologie : P. N. Tretiakov (U. R. S. S.) — *Rezultatele studiului arheologic al triburilor slave de răsărit* ; raporturile dintre limbile slave și cele neslave : V. R. Kiparsky (R. F. Germană) — *Despre cronologia relațiilor lexicale slavo-finice* ; toponimia slavă : V. Gheorghiev — *Cele mai vechi numiri geografice slave din Peninsula Balcanică și importanța lor pentru istoria răspîndirii triburilor slave* ; E. Petrovici — *Toponimia slavo-bulgară pe teritoriul R. P. Romîne* etc.

Traducerea mecanizată : L. Miklesen (S. U. A.) — *Problema traducerii mecanizate din limbile slave, în special din rusă*, V. I. Rosenzweig (U. R. S. S.) — *Lucrările asupra traducerii mecanizate din limbile străine în limba rusă și invers în Uniunea Sovietică*, A. A. Liapunov, O. S. Kulaghina, I. A. Melciuc, T. N. Moloșnaia (U. R. S. S.) — *Bazele teoretice ale traducerii mecanizate în limba rusă*.

Dintre referatele prezentate în secția literar-lingvistică remarcăm, printre altele : M. F. Rîlski (U. R. S. S.) — *Despre traducerea artistică dintr-o limbă slavă în alta*, V. V. Vinogradov — *Limba literaturii beletristice și sarcinile studierii ei (pe baza materialului din literatura rusă)*, G. Siegmund (R. D. Germană) — *Oglindirea unor elemente ale stilului lui Marx și Engels în limba lui Lenin* etc.

Pe lîngă referatele mai sus amintite ale academicienilor Al. Rosetti și E. Petrovici, delegația romînă a mai prezentat următoarele referate și comunicări de lingvistică și literatură : D. P. Bogdan — *Inscripția dobrogeană din anul 943* și *Particularitățile fonetice ale limbii documentelor slavo-romîne din secolul al XIV-lea* ; I. Pătruț — *Influențe slave și maghiare asupra graiurilor romînești* ; G. Mihăilă — *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă* ; M. Novicov — *Influența literaturii sovietice asupra dezvoltării realismului socialist în literatura romînească* ; E. Fodor — *În legătură cu dezvoltarea realismului socialist în literatura polonă în anii 30 ai secolului al XX-lea* ; I. C. Chițimia — *Mickiewicz, Gheorghe Asachi și Nicolae Bălcescu*.

În ultimele zile ale congresului au avut loc ședințele de lucru ale comisiilor create conform hotărîrii comitetului internațional, care au avut drept sarcină să discute propunerile concrete de dezvoltare a colaborării științifice internaționale : comisia de informație și bibliografie, comisia editorială și de textologie, comisia de terminologie, comisia de transcriere, comisia pentru studierea istoriei slavisticii și comisia pentru problemele științifice internaționale. Activitatea acestor comisii, care cuprind reprezentanți din diferite țări, mai ales din cele slave, va continua și în perioada dintre congresul al IV-lea și al V-lea. În cadrul acestor comisii s-a propus organizarea unor consfătuiri internaționale asupra unor probleme concrete de lingvistică și literatură, editarea unor reviste comune, publicarea bibliografiei curente de slavistică, întocmirea catalogului incunabulelor slave aflate în toate bibliotecile lumii, redactarea unui dicționar general al slavonei etc.

O sarcină de mare importanță științifică stă în fața comisiei pentru problemele științifice internaționale, care trebuie să organizeze anchetarea dialectelor slave și publicarea unui atlas lingvistic general slav. Important de subliniat e faptul că autorii referatelor au propus ca în cadrul anchetelor să se strîngă material și din circa 30 de puncte de pe teritoriul R.P. Romîne

precum și din 30 de puncte de pe teritoriul Ungariei), care să oglindească situația elementelor slave în limba romînă (și maghiară) și să furnizeze date privitoare la răspîndirea slavilor în vechime. În legătură cu aceasta, I. Pătruț și autorul acestor rînduri au arătat că ar fi oportună și anchetarea unor puncte din graiurile slave (ucrainene, sîrbe, bulgare etc.) de pe teritoriul țării noastre, care păstrează unele trăsături arhaice, precum și a unor puncte din dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn. În legătură cu aceasta se ridică problema anchetării unor puncte din regiunile periferice de contact ale slavilor cu alte popoare (de ex. Albania, teritoriul limbilor baltice), ceea ce n-a fost prevăzut inițial în referate. Fără îndoială că o astfel de studiere a elementului slav în limba romînă, paralel cu interpretarea și generalizarea faptelor cuprinse în *Atlasul lingvistic romîn*, va aduce noi lumini în problema fundamentală care preocupă pe lingviștii și istoricii romîni : formarea limbii și a poporului romîn în contactele lui cele mai vechi cu populațiile slave.

La închiderea festivă a congresului (10 sept.), acad. V. V. Vinogradov a făcut bilanțul activității rodnice a congresului și a anunțat măsurile concrete care au fost luate de Comitetul internațional al slaviștilor pentru dezvoltarea ulterioară a colaborării internaționale în domeniul slavisticii. „Comitetul internațional al slaviștilor a devenit o forță istorică reală în dezvoltarea slavisticii" a declarat în fața congresului savantul sovietic.

Luînd cuvîntul în numele delegațiilor străine, savanții A. Mazon, E. Hill, M. Vasmer, W. Agerton, A. Belić, V. Gheorghiev și alții au mulțumit Academiei de științe a U. R. S. S. și oamenilor de știință sovietici pentru organizarea în cele mai bune condiții a congresului, pentru călduroasa primire și posibilitatea oferită de a cunoaște îndeaproape marile valori culturale și istorice ale Uniunii Sovietice.

Atenția participanților la congres a fost atrasă îndeosebi de impresionanta expoziție a lucrărilor de slavistică publicate în ultimii zece ani, expoziție organizată în foaierul Universității. Țările participante au expus aici o parte din lucrările consacrate filologiei slave. Am remarcat, printre altele, o seamă de lucrări lexicografice de prim rang, ca cele șapte volume apărute pînă acum ale *Dicționarului limbii ruse literare contemporane*, prima fasciculă a *Dicționarului limbii slave vechi*, editat de Academia Cehoslovacă de științe, *Dicționarul invers al limbii ruse* (3 vol.) editat recent la Berlin-Wiesbaden sub conducerea prof. M. Vasmer, *Gramatica comparată a limbilor slave* (vol. I : Fonetica, vol. II, p. 1—2 : Morfologia, Paris-Lyon, 1950—1958) de A. Vaillant și multe alte lucrări de lingvistică, istorie literară și folclor.

Cel de al IV-lea Congres al slaviștilor a constituit o dovadă vie a rodniciei colaborării internaționale a oamenilor de știință. S-au dezbătut aici probleme capitale ale slavisticii, cum sînt — în domeniul lingvisticii — unitatea lingvistică balto-slavă, etimologia, gramatica și fonetica comparată, lexicologia istorică, dezvoltarea limbilor literare etc. Într-o serie de referate au fost generalizate rezultatele cercetărilor de pînă acum și s-au formulat idei noi, care urmează să fie dezvoltate și dezbătute cu ocazia noilor întîlniri ale filologilor slaviști. La ședința Comitetului internațional al slaviștilor s-a hotărît ca cel de al V-lea congres să aibă loc la Sofia peste cinci ani (1963). În acest răstimp comitetul internațional și comisiile lui își vor continua activitatea, organizînd colaborarea internațională a slaviștilor și pregătind în mod concret congresul.

Întîlnirea de la Moscova a slaviștilor a atras atenția nu numai a oamenilor de știință care se ocupă de problemele filologiei slave. La ședințe au participat și au luat cuvîntul de asemenea istorici, arheologi, lingviști-romaniști, specialiști în limbile baltice, fino-ugrice etc.

Fără îndoială că intensificarea colaborării internaționale în domeniul filologiei slave va duce la o dezvoltare și mai mare a studiilor de slavistică și în țara noastră. Tradiția progresistă a deceniilor trecute, rezultatele recente cu care ne-am prezentat la congres trebuie dezvoltate și fructificate în cercetările anilor viitori.

GH. MIHĂILĂ

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Dr. EUGEN SEIDEL, Elemente sintactice slave în limba romînă

Editura Academiei R.P.R., 1958, 188 p.

Apariţia acestei lucrări a stîrnit un interes deosebit în rîndul specialiştilor, deoarece este prima lucrare amplă care tratează problema influenţei slave asupra structurii gramaticale a limbii romîne. Necesitatea unui astfel de studiu privind influenţa slavă în domeniul sintaxei limbii romîne era de mult simţită. În 1940, în prefaţa volumului al III-lea al Istoriei limbii romîne, acad. Al. Rosetti scria: „Un singur capitol din volumul de faţă este consacrat sintaxei; această lipsă va trebui deci să fie împlinită mai tîrziu, prin progresul cunoştinţelor noastre" (p. 5). Cartea prof. Seidel reuşeşte într-o oarecare măsură să împlinească această lipsă şi ridică o serie de probleme care urmează să fie rezolvate în viitor.

Sprijinîndu-se pe studiile sale anterioare, pe fapte culese din literatura de specialitate, precum şi pe unele cercetări noi, autorul se străduieşte să dea o prezentare sistematică a urmărilor influenţei slave asupra structurii gramaticale a limbii romîne. Principiul de la care porneşte în cercetarea sa este recunoaşterea faptului că „aceste influenţe slave sînt o urmare firească a convieţuirii popoarelor ce vorbeau limbile romînă şi slavă" (p. 25). Influenţa unei limbi asupra alteia nu se reflectă în mod egal în toate compartimentele limbii. Se ştie că mai sensibil la influenţe străine este vocabularul. Sintaxa, deşi se schimbă mai greu decît vocabularul, poate „prelua numeroase influenţe străine cu condiţia ca influenţa să fie de lungă durată" (p. 142). Dintre trăsăturile sintactice care se explică prin limbile slave, se subliniază în special păstrarea sistemului cazual şi schimbările intervenite în structura verbului. Cea mai mare parte a elementelor de sintaxă slave „n-au provocat schimbări esenţiale în structura gramaticală a limbii romîne" (p. 87). „Teza fundamentală a lucrării de faţă, spune autorul în nota cu privire la paragraful 27a (p. 103), e tocmai aceea că influenţa slavă, influenţa exercitată de o structură lingvistică în general conservativă, se resimte şi în faptul că a contribuit la conservarea în limba romînă a unor trăsături latine pe cale de dispariţie, care erau deja pe cale de dispariţie în latina populară, limba de bază a limbilor romanice".

Lucrarea prof. Seidel se deosebeşte mult de cele de acest gen nu numai prin modul de tratare a diferitelor probleme, ci şi prin forma în care apare. Primele 87 de pagini din cele 188, cît are întreaga carte, reprezintă lucrarea propriu-zisă; în restul de pagini sînt publicate trei anexe (asupra lor vom reveni mai jos). Lucrarea cuprinde 6 capitole: I. Influenţe sintactice slave asupra numelui; II. Verbul; III. Celelalte părţi de vorbire; IV. Propoziţia

întreagă; V. Cazuri de limită între domeniul sintaxei și alte domenii, precum și cazuri nelămurite; VI. Considerații de încheiere.

În *Introducere* se arată că în fața cercetătorilor elementelor slave în limba romînă se ridică greutăți mari, în primul rînd datorită faptului că influența slavă s-a exercitat un timp foarte îndelungat. Apariția tîrzie a textelor în limba romînă complică și mai mult chestiunea. De aceea, pentru lămurirea multor probleme, cum remarcă autorul, sînt necesare studii istorice amănunțite. Lipsa studiilor de slavistică la noi, E. Seidel o explică prin faptul că „lingviștii noștri n-au avut cunoștințe suficiente în domeniul limbilor slave" și că „au manifestat o atitudine de ploconire față de Apus, unde știința burgheză s-a ocupat mai mult de romanistică decît de slavistică". O altă cauză care a dus la neglijarea studiilor de slavistică în țara noastră a fost poziția șovină a unora dintre lingviștii și istoricii noștri față de popoarele slave, poziție care a durat aproape un secol.

Necesitatea studierii relațiilor lingvistice romîno-slave pentru istoria limbii romîne este subliniată de nenumărate ori de prof. Seidel în cartea sa. Sîntem cu totul de acord cu acest lucru. Este însă cel puțin nefolositoare negarea rezultatelor obținute de lingvistica noastră în acest domeniu pînă în prezent (p. 95). Lucrarea de față și altele de felul acesta, ca spre ex. „Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne" de acad. Al. Rosetti se bazează și pe cercetări anterioare ale lingviștilor romîni și străini.

Merită să fie menționate, așa cum sînt prezentate în Introducere (p. 6—7), criteriile după care sînt stabilite influențele slave asupra limbii romîne:

a) „Dintre fenomenele comune limbii romîne și limbilor slave, vor fi considerate ca elemente slave în limba romînă acelea care corespund în mai mare măsură structurii slave, decît celei romanice".

b) „Anumite fenomene comune limbii romîne și unor limbi slave sînt considerate ca împrumuturi în limbile slave, dacă ele apar mai izolate în structura acestor limbi, decît a limbilor romanice, cum este cazul articolului postpus".

c) „Fenomene comune tuturor limbilor balcanice, deci și limbilor greacă și albaneză, trebuie considerate în limba romînă ca elemente slave. Aceasta pentru că ele nu au putut pătrunde în limba romînă decît prin intermediul limbilor slave".

Explicațiile pe baza substratului balcanic nu sînt acceptate de autor.

În general criteriile enumerate sînt juste dacă nu li se dă un caracter de exclusivitate. Concordanța a două fenomene lingvistice nu poate totdeauna să fie o dovadă de influență chiar atunci cînd fenomenul este mai răspîndit într-o familie de limbi și mai izolat în alta. Iată un exemplu. În limba bulgară asistăm în momentul de față la formarea unui nou timp trecut[1] cu ajutorul verbului *imam* + participiu trecut pasiv (*imam dadeno, imame zagubena* etc.). Formații cu verbul a avea + participiul trecut pasiv se găsesc și în albaneză, greacă și romînă. Mai mult, între romînă și bulgară se găsesc corespondențe de tipul *imam da trăgna* — *am să plec*. Fără discuție că această corespondență nu este întîmplătoare. Credem însă că este vorba de o influență romînă asupra limbii bulgare măcar și pentru faptul că limba romînă cunoaște mai multe timpuri formate cu auxiliarul a avea[2]. Nu este exclusă însă nici o dezvoltare independentă în ambele limbi. (Se știe doar că în limba slavă veche verbul имѣти era folosit ca auxiliar la formarea viitorului).

Avînd în vedere concordanțele cu limba romînă, am putea explica nașterea acestui timp în bulgară prin romînă. La aceasta se opune însă, după concepția prof. Seidel, existența unui astfel de timp în greacă și albaneză. De o influență bulgară asupra limbii romîne (în formarea trecutului *am făcut*) este evident că nu poate fi vorba. În limba bulgară acest timp compus începe să apară abia spre sfîrșitul secolului trecut (o dovadă o constituie faptul că verbul *imam*

---

[1] Vl. Gheorghiev, *Văznikvane na novi slojni glagolni formi săs spomogatelen glagol „imam"* în *„Izvestiia na Instituta za bălgarski ezik"*, t. V, p. 31—59.

[2] B. Țonev, *Istoria na bălgarskii ezik*, Sofia, 1934, II, p. 8.

nici nu s-a transformat în toate cazurile complet într-un auxiliar). Trebuie să se renunțe la explicația acestui fenomen lingvistic bulgar prin albaneză sau greacă, întrucît conținutul lui în cele trei limbi este diferit. Rămîne deci de admis o dezvoltare independentă ca rezultat al necesității de a exprima o acțiune rezultativă (formele de trecut — perfect și aorist — au pierdut acest sens sub influența turcă[1]).

Exemplul acesta ne dovedește că criteriile de mai sus, juste în mare măsură, pot să ne facă să greșim atunci cînd ele sînt aplicate în mod mecanic. Acestea pot fi valabile numai dacă se pornește „de la urmărirea evoluției istorice a fiecărui fenomen" și dacă cercetarea istorică nu se va „mărgini la limba română și la limbile slave vecine", ci va fi extinsă asupra „tuturor limbilor balcanice și, de la caz la caz, să treacă și peste acest cadru" (p. 5).

Fără a avea pretenții exagerate, am ține să reproșăm autorului faptul că n-a utilizat în cercetările sale tocmai criteriul evoluției istorice a fiecărui fenomen.

Vorbind despre rolul sintactic al verbului *a fi* în conjugare, autorul neglijează unele faze mai vechi ale limbii române, unde verbul *a fi* ca auxiliar nu este invariabil (ex. *să fie bătut, să fie mulgînd*). Luînd în considerație aceste fapte de limbă s-ar putea eventual ajunge la concluzia că *a fi* în asemenea cazuri devine invariabil pe teren românesc. (Este vorba de tendința de diferențiere a unor forme identice la diateza pasivă și activă).

De asemenea la paragraful 34a se arată că în limba rusă și română comparativul se întrebuințează și pentru exprimarea superlativului. Privitor la limba rusă afirmația este exactă numai în ceea ce privește adjectivele : *vîșșii, nizșii, lucișii, hudșii*. Cît privește adjectivele terminate în *eișii* despre care autorul spune că „se poate vedea numai din context, adică din legătura sintactică, dacă este vorba de un comparativ sau de un superlativ", eroarea este, evident, de ordin istoric. În rusa veche cu sufixul *-eiș-* (<ějьs) se forma comparativul. Această formă de comparativ s-a păstrat, dar ea și-a schimbat cu timpul sensul, devenind superlativ. Întrebuințarea acestei forme cu rol de comparativ foarte rar de altfel, și, adesea cu sens stilistic, în literatura sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, este o dovadă a legăturii etimologice a superlativului cu comparativul. Este evident deci că nu ne aflăm în fața unui fapt de limbă care ar fi fost în măsură să determine o influență. Comparativul precedat de o negație are într-adevăr, sens de superlativ. Aceasta este însă o altă problemă.

În ceea ce privește limba română, în *el cîntă mai frumos* nu este un superlativ. Și chiar admițînd că avem de-a face cu un superlativ, se poate oare, în lumina celor arătate mai sus, presupune o influență a limbii ruse în această privință?

Teoretic se face deosebirea între influențele sintactice ca produs al unei conviețuiri de veacuri între slavi și români și influențele slave cărturărești. Dacă în analiza concretă s-ar fi ținut seama de acest criteriu, singurul în măsură să dea posibilitatea unei aprecieri cu privire la influența slavă asupra limbii române, lucrarea ar fi cîștigat mult.

O neglijare a principiului istoric se poate vedea și din faptul că în cursul întregii expuneri autorul dă faptelor analizate cam aceeași greutate. Astfel, în cadrul substantivului și pronumelui sînt tratate fenomene sintactice care aparțin unor momente diferite și nu se face cronologizarea lor.

În studierea elementelor sintactice slave în limba română se pornește de la înțelegerea sintaxei ca „știință a relațiilor între cuvinte". În mod just autorul arată că „formele de morfologie trebuie privite și din punct de vedere sintactic" iar „împrumutarea din altă limbă a unui fel de a întrebuința formele morfologice constituie un element sintactic în limba în care a intrat" (p. 13). În cercetarea concretă, această concepție a fost în general aplicată.

O oarecare nedumerire poate produce tratarea vocativului în sistemul declinării. Credem că vocativul cu greu se poate încadra în sistemul cazual. În afara faptului că vocativul nu exprimă relații sintactice, pentru limbile slave mai există o dovadă în plus care demonstrează situația specială a vocativului în sistemul cazual. Este vorba de

[1] Vl. Gheorghiev, *op. cit.*, p. 48.

dispariția lui în unele limbi slave cu structură flexionară (ex. în rusă) și păstrarea formei flexionare într-o limbă cu structură analitică (bulgară).

Nu este îndreptățită tratarea în cadrul sintaxei nici a formelor create prin prescurtare, de ex. ARLUS. Declinarea unor astfel de substantive nu se datorește modelelor rusești, cum greșit afirmă autorul. În limba rusă cuvinte de tipul *colhoz, zavhoz, parlcom* etc. se declină. Formațiile de tipul KPSS, SSSR, MGU, MTS etc. nu se declină. Limba romînă a urmat în această privință un drum propriu. Influența rusă poate fi deci invocată în acest caz numai sub aspect morfologic și anume sub aspectul formării cuvintelor.

În capitolul *Influențe sintactice asupra numelui*, problemele sînt grupate pe părți de vorbire. În ceea ce privește substantivul, autorul se oprește la următoarele probleme: sistemul de declinare, întrebuințarea anumitor cazuri (nominativ, dativ, acuzativ), întrebuințarea pluralului și substantivarea adjectivului. În privința acestui capitol, ne vom opri numai la acele puncte față de care avem obiecțiuni.

Nu credem că în bulgară se poate vorbi de un sistem de declinare și de existența fie chiar a trei cazuri (unii specialiști vorbesc chiar de cinci cazuri [1]). Cînd se vorbește despre existența dativului și genitivului în bulgară se operează cu categorii noționale, cu relații sintactice exprimate nu prin cazuri, ci prin prepoziție plus substantiv. Existența unor rămășițe de dativ și acuzativ la substantive, dar mai ales la unele pronume, nu schimbă cu nimic situația. Dacă comparăm exemplele: *na starikat* și *na masata* observăm că atît din punct de vedere morfologic cît și sintactic (în sensul de mod de organizare a relației în care intră substantivul), între ele nu este nici o deosebire. Se poate obiecta că în primul exemplu construcția se deosebește prin caracterul formal al prepoziției *na* de cel de-al doilea, unde prepoziția *na* și-a pierdut valoarea lexicală. Obiecția însă nu e valabilă întrucît ea poate fi făcută și cu privire la alte prepoziții, la *za*, spre exemplu, care de asemenea și-a pierdut sensul concret.

În ceea ce privește rolul în propoziție al celor două exemple de mai sus, între ele există diferențe. *Ele exprimă relații sintactice diferite.* De la recunoașterea acestor relații sintactice pornesc unii cercetători cînd vorbesc despre cazuri în limba bulgară. Dacă pornim de la o astfel de concepție, putem vorbi de cazuri și în limba franceză. Este știut că romîna poate să exprime sensul verbelor perfective și imperfective din limbile slave. Aceasta nu ne dă însă dreptul să vorbim în romînă de aspect verbal.

În ceea ce privește păstrarea genitiv-dativului în romînă, ea poate fi explicată prin latină. Dacă ne referim la confundarea dativului cu genitivul, putem să vorbim de o influență romînă în limba bulgară. Această teză este confirmată, pe de o parte, de faptul că exemple de dativ posesiv în slava veche sînt extrem de puține, iar, pe de altă parte, de faptul că în documentele slavo-romîne din sec. al XIV-lea și al XV-lea dativul posesiv devine formă de bază, fără îndoială sub influență romînească. La aceasta se mai adaugă și exprimarea noțiunii de posesiune prin *ot* + casus generalis (influență romînească sigură).

Afirmația din nota privitoare la paragraful 20, p. 93: „rezultă că pentru vorbitorul bulgar cult *vîrha* e un acuzativ, de aceea forma aceasta e întrebuințată ca obiect, în timp ce *vîrhat* îndeplinește funcția de subiect" nu poate fi susținută cu fapte. Această regulă artificială este foarte des întîlnită în gramaticile școlare. Existența ei se explică, pe de o parte, prin dorința de a introduce în limba literară elemente caracteristice diferitelor dialecte, iar pe de altă parte, prin așa-zisa necesitate de a deosebi subiectul de obiectul direct (care de fapt și așa nu se deosebește prin articol, ci prin topică). În ultimul timp, în limba bulgară literară se preferă formele scurte ale articolului.

În expresia „*mai mare ca tine*" (§ 28 a) comparativul construit cu *ca* urmat de acuzativ poate fi comparat cu cel din limba franceză.

Întrebuințarea frecventă a pluralului de la *vîrf* (în ex. *vîrfurile administrative*) (§ 29 b)

---

[1] A. Todorov-Balan, *Nova bălgarska gramatika*' Sofia, 1940, p. 43—49.

să poate explica nu numai prin influența substantivului *verhușca* [1], ci și a substantivului *verh* care, cu sens de plural, înseamnă „cercuri conducătoare ale unei organizații, în societate etc.", cf. *reșili v verhah.*

Apropierea făcută între *horoșii celovek* și *bunul om* (§. 33 a) este numai formal îndreptățită. În rusa veche funcția atributivă aparținea exclusiv adjectivului în formă lungă, care s-a format de la forma scurtă cu ajutorul pronumelui demonstrativ *i*, în funcție de articol determinativ. Această funcție a pronumelui se pierde însă, înainte de a se fi fixat în limbă, datorită mai multor cauze. Esențial rămîne pentru rusă anticiparea substantivului de către adjectiv. În bulgară, determinarea enclitică a adjectivului ia naștere mult mai tîrziu. Trebuie arătat de asemenea că pentru exprimarea funcției atributive, această determinare enclitică nu este obligatorie în limba bulgară. În limba română, cînd adjectivul precede substantivul, articularea enclitică este obligatorie. Aceste fapte complică soluționarea problemei. În orice caz apropierea dintre bulgară și română este mult mai justificată decît apropierea dintre rusă și română.

Cu privire la problema reluării pronumelui personal accentuat prin forma neaccentuată (§ 27 a) avem două obiecțiuni :

a) Exemplele din română și bulgară (*pe mine mă întreabă, mene me pitat*) nu pot fi puse pe același plan cu exemplul *rusesc* (*bog s nim, s gorodom*).

În limbile română și bulgară repetarea pronumelui nu are nici sens gramatical, nici stilistic. În limba rusă, repetarea are rol stilistic și funcție gramaticală. De aici rezultă că nu se poate considera că acest fenomen este mai răspîndit în limbile slave.

b) Faptul că expresia este mai liberă în bulgară nu decide asupra provenienței ei slave în limba română.

Întrebuințarea frecventă a pronumelui *noi* în textele noastre politice de după 23 August 1944 constituie un fapt stilistic. Acad. I. Iordan vorbește pe bună dreptate aici de o „influență sovietică" [2].

Într-o serie de cazuri autorul stabilește concordanțe între limba română și limbile slave (mai ales rusă), pe baza unor construcții care nu există în limba română. Noi sîntem de acord cu autorul că : „orice lingvist are dreptul să se bazeze ... pe simțul său lingvistic". Numai că aprecieri valabile pe baza simțului lingvistic se fac în cele mai multe cazuri cu privire la limba maternă. Să analizăm faptele :

a) Nu poate fi considerată românească construcția *la mine este* (în loc de *eu am*) (§ 43 c). Nu putem admite nici măcar referirea la întrebuințarea ei în anumite graiuri. Această construcție este întrebuințată de persoane care cunosc limba rusă și care într-o măsură oarecare și-au pierdut deprinderea întrebuințării corecte a limbii române. Ne-ar surprinde foarte mult dacă într-o lucrare a vreunui lingvist sovietic am întîlni afirmația că limba română a influențat limba rusă în ceea ce privește construcția я имею предложение (faptele pe care s-ar putea baza lingvistul respectiv ar putea fi culese din graiul lipovenilor din Dobrogea, sau de la rușii care trăiesc de mult în București, Cluj sau Bacău).

b) Expresia *la mine a stat ceasul* (în loc de *mi-a stat ceasul* (§ 43 d) este de aceeași natură. Ea nu poate fi recunoscută ca românească, pentru echivocul pe care îl provoacă. Foarte adesea am auzit-o la maghiarii care știu insuficient limba română. Rezultă de aici că raportul de posesiune în limba română nu poate fi redat printr-un pronume personal precedat de o prepoziție.

c) Construcția din ex. *noi cu tata mergem* (§ 29 d) și *noi cu Petru nu ne certăm* (§ 106 c) în sensul de *eu cu tata merg* și *eu cu Petru nu mă cert* nu este românească. În limba română acest „dual eliptic" nu se întîlnește. Mărturisim că astfel de construcții n-am întîlnit nici măcar în vorbirea lipovenilor din Dobrogea.

d) Este adevărat că forma neutră a pronumelui relativ poate fi întrebuințată și pentru persoane. Ne surprinde totuși faptul că autorul

[1] I. Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, p. 60.

[1] *Ib. idem*, p. 63.

susține această teză cu exemple de felul : *„taxa domnilor, ce s-a mai suit"*.

Astfel de erori de limbă nu pot fi explicate prin faptul că „în limba romînă elaborarea unei norme generale valabile se găsește încă într-o fază incipientă" (p. 118), fapt inexact, de altfel.

Anexa I (p. 91 — 123) cuprinde „un comentar critic" la observațiile făcute pe marginea lucrării în cadrul discuțiilor ce au avut loc la Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. Considerăm că ar fi fost mai util ca în urma acestor discuții, să se fi completat lucrarea propriu-zisă. Tendința autorului de a polemiza cu majoritatea dintre criticii săi l-a împiedicat să înțeleagă justețea multora dintre obiecțiunile făcute.

Anexa II — *Teoria calcului lingvistic* — reprezintă, după afirmația autorului, un fragment dintr-o lucrare mai mare nepublicată încă. Este tratat aici, pe baza unor exemple interesante, în special calcul sintactic și legăturile lui cu alte laturi ale structurii gramaticale. O serie întreagă de probleme care se referă la calcul lingvistic în general și la cel sintactic în special sînt rezolvate în acest scurt capitol.

„Există două modalități de a prelua dintr-o limbă străină : împrumutul (preluare de material dintr-o limbă străină) și imitația (calcul)" (p. 132). Dacă primul procedeu nu presupune cunoașterea limbii din care se împrumută, pentru cel de al doilea această cunoaștere este absolut necesară. Condiția esențială a calchierii este bilingvismul. „Necesitatea de a prelua procedee lingvistice apare acolo unde două popoare intrînd în contact, un popor constată în limba celuilalt existența unui fenomen necunoscut în propria lui limbă" (p. 132). Calcul lingvistic este bine definit ca „imitare" ca „preluarea unui clișeu dintr-o limbă și transpunerea lui în limba proprie cu mijloace lingvistice (forme și material) proprii" (p. 133).

Autorul nu consideră justificată deosebirea ce se face între calcurile populare și cele cărturărești, deși această împărțire se bazează pe un fapt real : căile diferite de pătrundere în limbă ale unora față de ale celorlalte.

Calcul lingvistic nu este totdeauna un fenomen sintactic al limbii care calchiază, întrucît nu în toate cazurile el „atinge structura propoziției", ci „se reduce la construcția unei sintagme, a unei părți de propoziție" (p. 134). Această observație este extrem de prețioasă și de ea trebuie să se țină seamă cînd se apreciază importanța influenței slave în sintaxa limbii romîne.

În Anexa III — *Istoria limbii romîne, o oglindă a istoriei poporului romîn* — se interpretează izvoarele lingvistice, istorice, geografice și etnografice, fixîndu-se cadrul istoric și geografic al relațiilor romîno-slave. În centrul expunerii stă teoria transhumanței. Prin transhumanță prof. Seidel explică, printre altele, două probleme importante ale istoriei poporului romîn : procesul de romanizare a Daciei și procesul de romanizare a populației slave așezată în sec. al VI-lea pe acest teritoriu. „Privite sub acest aspect, adică sub aspectul romanizării Daciei prin transhumanță, toate problemele litigioase despre originea romînilor se rezolvă de la sine ; părăsirea totală sau parțială a teritoriului de către romani, originea nordică sau sudică a populației romîne". „ . . . romanizare s-a înfăptuit atît în interiorul, cît și în afara granițelor Daciei și tot așa și influența slavă s-a exercitat înlăuntrul ca și în afara granițelor acestei provincii" (p. 156).

Tot prin transhumanță sînt explicate și următoarele probleme : diferențele relativ mici dintre graiurile romînești, raporturile romîno-albaneze, absența izvoarelor scrise despre romîni între secolele X — XII, absența sau, în orice caz, numărul redus al toponimicelor de origine latină pe teritoriul țării noastre și altele.

În încheiere, am vrea să subliniem că, deși lucrarea prof. Seidel conține o serie de păreri inacceptabile, iar altele discutabile, ea poate servi ca punct de plecare în cercetările viitoare, prin îndemnul și sugestiile pe care le oferă la tot pasul.

Gh. Bolocan

MARCEL COHEN, **Pour une sociologie du langage**, Paris, 1956

Încă din 1936, Marcel Cohen afirma că principala trăsătură a lingvisticii marxiste trebuie să fie studierea limbii în legătură cu societatea. El a arătat că este uşor să vedem relaţiile dintre dezvoltarea societăţii şi istoria externă a limbii, dar că, în schimb, e greu să explicăm prin factori sociali structura internă a limbilor. Autorul conchide că lingvistica marxistă trebuie să analizeze structura internă în legătură cu condiţiile sociale şi că, în felul acesta, ea capătă o mare importanţă teoretică şi practică.

În *Pour une sociologie du langage* lingvistul francez trece în revistă tocmai împrejurările în care există şi se dezvoltă limba, dar chiar de la început previne pe cititor că a fost prudent în ce priveşte explicarea faptelor interne prin fenomene sociale particulare. Prin structura ei, lucrarea prezintă un sistem închegat de tratare a limbii în dependenţă de societate : se analizează esenţa limbajului ca fenomen social, raportul dintre limbă şi grupurile sociale, specializarea limbii în diferite domenii de activitate, răspîndirea teritorială a limbii, contactele dintre limbi şi acţiunile conştiente ale oamenilor în materie de limbă.

Ocupîndu-se de natura limbii, Marcel Cohen o socoteşte un fenomen social deosebit, un mijloc de comunicare şi de exprimare a gîndurilor ; fără ea acestea din urmă nu pot să existe. Este discutată legătura limbii cu anumiţi factori biologici şi, mai ales, cu munca în comun. Autorul face multe trimiteri la autorii care studiază raportul dintre limbă şi gîndire şi originea limbajului. El recunoaşte justeţea indicaţiilor generale date de clasicii marxismului pentru rezolvarea problemelor discutate. Cititorul de la noi ar dori să întîlnească o expunere mai amplă a ideilor discutate. Marcel Cohen se adresează însă în primul rînd specialiştilor francezi, care pot găsi în cartea lui o orientare în chestiunile de bază ale lingvisticii marxiste.

Printre trăsăturile limbii este relevată stabilitatea. Deşi sistemul lingvistic se schimbă în legătură cu evoluţia societăţii, el e în acelaşi timp stabil, pentu că trebuie să asigure coeziunea oamenilor în societate, chiar cînd aceasta e scindată în clase antagonice. Autorul susţine, pe bază de exemple, ideea că limba e stabilă şi în condiţiile diversificării şi unificării. Problema stabilităţii limbii a preocupat şi pe lingviştii de la noi, care au discutat-o sub aspectul dezvoltării inegale a compartimentelor limbii.

Comentînd caracterizarea limbii ca fenomen social, Marcel Cohen se opreşte asupra deosebirilor dintre limbă şi suprastructură. El porneşte tot de la primordialitatea aspectului social şi în analiza raportului dintre limbă şi vorbire. În această privinţă continuă linia acelor lingvişti (A. Sechehaye, W. von Wartburg) care au criticat separarea riguroasă făcută de Ferdinand de Saussure între cele două aspecte.

Într-un capitol special autorul înfăţişează noile condiţii de existenţă a limbii în urma apariţiei scrierii. Datorită mijloacelor moderne de transmitere a vocii, e posibil ca, în viitor, să scadă într-o oarecare măsură importanţa limbii scrise.

În secţiunea „Limbajul şi grupurile sociale" se tratează mai întîi felul de adaptare lingvistică a individului la grupul social căruia îi aparţine, de la familie pînă la popor. În general denumirea limbilor coincide cu aceea a popoarelor, fapt care reflectă importanţa limbii în viaţa lor. O dovadă în plus că soarta limbii e legată de aceea a poporului este existenţa ariilor lingvistice stabilite cu mult timp în urmă, cînd pe un anumit teritoriu oamenii erau legaţi de interese comune. Lingvistul francez insistă asupra greutăţii de a deosebi limba de dialect. Problema aceasta e importantă şi pentru lingvistica romînească, deoarece specialiştii noştri n-au căzut încă de acord în ce priveşte dialectele limbii romîne. Anul acesta a apărut articolul acad. Al. Graur, *Limbă, dialect şi stat* (*Viaţa romînească*, nr. 3, 1958, p. 98—102), în care autorul aduce unele precizări în plus faţă de capitolul consacrat delimitării dintre limbă şi dialect din *Studii de lingvistică generală*.

Analizînd raportul dintre istoria limbii şi istoria poporului, Marcel Cohen arată că, deşi limba se schimbă o dată cu evoluţia societăţii, ea îşi păstrează totuşi caracteristicile originare. Autorul discută sumar explicaţiile date pentru înţelegerea trăsăturilor lingvistice : climatul, viaţa înapoiată a popoarelor primitive, fapte sociale din epocile mai noi. Nerespingînd cu totul primul factor, el pune în evidenţă importanţa factorilor sociali care sînt valabili atît timp cît nu vom încerca să interpretăm toate fenomenele particulare de limbă ca rezultat al evenimentelor sociale. De aceea autorul atrage atenţia asupra vulgarizărilor comise mai ales de şcoala idealistă germană, care caută să explice particularităţile lingvistice prin trăsături biologice, prin psihologia poporului. El precizează că : „... depinzînd de societăţile care le folosesc, limbile au totuşi o evoluţie proprie, în condiţii interne de echilibru şi de dezechilibru prezente în fiecare moment al transformărilor fonetice (de pildă, slăbirea consoanelor intervocalice în diferite limbi) pe care nu le putem lega de cutare sau cutare eveniment istoric" (p.138). În ansamblu însă, dezvoltarea societăţii face ca limba să progreseze, ceea ce se vede, spre exemplu, din evoluţia de la concret la abstract în domeniul categoriilor gramaticale.

În legătură cu diversificarea şi unificarea se pun diferite probleme interesante ca aceea a raportului dintre sat şi oraş, a colonizării, a grupurilor lingvistice străine din anumite ţări, aducîndu-se în discuţie multe exemple ilustrative.

La influenţa claselor asupra limbii, Marcel Cohen analizează elementele care au coloratură de clasă (formele de politeţe, eufemisme, termeni tabu) şi deosebirea dintre distins şi vulgar. Pe bază de exemple el arată cum raportul dintre clasele sociale poate hotărî victoria unei limbi asupra alteia ; unele clase se folosesc de o intensă propagandă (politică sau religioasă) şi de învăţămînt, fapt care are consecinţe pentru răspîndirea limbilor (chiar a limbilor moarte).

Punînd în discuţie limbajul profesional şi argourile, autorul cărţii dă multe referinţe bibliografice. Trimiterea la *Note sur l'argot* (*Bulletin de la Société Linguistique de Paris*, XXI) ne face să credem că îşi menţine părerea conform căreia argoul e un limbaj parazitar. Nu putem fi de acord cu această părere, deoarece ea porneşte de la premisa că o ramificaţie socială e ceva parazitar prin folosirea elementelor limbii comune. Or, argoul nu e un corp străin de limba comună, ci o nuanţă specifică, rezultată din nevoia de a folosi cuvinte secrete în anumite situaţii.

Într-un întreg capitol Marcel Cohen trece în revistă „meşteşugurile" limbajului, de la cultivarea vocii pînă la ştiinţă şi compoziţie literară, care creează condiţii speciale de folosire şi dezvoltare a limbii.

Secţiunea „Forţele limbajului" se ocupă de întrebuinţarea limbii în diferite forme de conştiinţă socială şi suprastructură. Astfel ne sînt prezentate particularităţi lingvistice legate de practici religioase, magie, vrăjitorie şi altele. Concluziile sînt trase dintr-un material lingvistic bogat (din limbi ale unor popoare mai mult ori mai puţin dezvoltate).

Important este că autorul stăruie asupra specializării limbii în diverse sfere de activitate, atingînd şi problema stilurilor. Prin studierea limbii din acest punct de vedere apare clar caracterul ei social, influenţa pe care societatea o exercită mai ales asupra vocabularului. Pentru lingviştii romîni îndemnul la o astfel de cercetare a limbii ar trebui să contribuie la o orientare mai justă a studiilor de stilistică. Deoarece acordă o importanţă prea mare limbii ca mijloc de realizare artistică, unii specialişti de la noi se ocupă numai de mijloacele de expresie ale operelor literare, neglijînd complet studiul stilurilor funcţionale, pe care, teoretic, îl socotesc ca principala sarcină a stilisticii lingvistice. Fără a prezenta o teorie amplă a stilurilor limbii, Marcel Cohen indică în ce sens trebuie să meargă cercetarea lor, menţionînd şi cele mai importante lucrări realizate.

Ultima parte, „Limbile în dependenţă de raporturile de civilizaţie", analizează fenomenele lingvistice determinate de relaţiile dintre popoare şi acţiunile conştiente în problemele limbii. Pentru ilustrarea cazurilor de bilingvism şi de răspîndire a limbii se dau exemple din istoria multor limbi. În legătură cu problema influenţelor, găsim şi

o expunere despre substrat și așa-numitele superstraturi și adstraturi.

Discutînd legătura limbii cu poporul, națiunea și statul, autorul se oprește mai mult asupra politicii național-lingvistice, insistînd asupra rezolvării juste a problemei naționale în Uniunea Sovietică. Se face de asemenea și o incursiune istorică în chestiunea învățămîntului și se arată progresele lui, rolul academiilor în problemele limbii. M.Cohen critică politica lingvistică a acelor state multinaționale în care limbile naționale minoritare nu se bucură de drepturi depline.

De la limba acadiană și pînă la limbile folosite la O.N.U., autorul analizează situația limbilor de mare circulație; el prezintă și situația specială a limbilor vechi întrebuințate ca limbi internaționale și a limbilor de tipul sabir.

În privința limbilor artificiale susținute de cercuri de amatori sau chiar oficial în diferite țări, Marcel Cohen precizează că ele nu se extind atît cît se pretinde și că probabil în viitor tot limbile naturale vor depăși granițele naționale; de pe acum unele limbi sînt învățate de multe țări din lume, sînt folosite în diplomație și știință. Sînt criticate simplificările de genul basic english și franceza elementară. La noi acad. Al. Graur a arătat cît de mari pot fi succesele oamenilor în transformarea limbii și a expus motivele pentru care limbile artificiale nu au șanse de reușită. (Vezi *Caracterul obiectiv al faptelor de limbă* în *Viața românească*, nr. 4, 1957, p. 131—136).

Se înțelege că un număr atît de mare de probleme pe care le aduce în discuție Marcel Cohen, nu putea fi tratat exhaustiv. Nici nu a fost aceasta intenția lui, așa cum ne-o spune și titlul studiului și propria-i mărturisire. Dar în afara textului fiecare capitol are referințe bibliografice cu comentar și citate, destul de ample uneori, așa încît cititorul își face întotdeauna o imagine clară despre nivelul la care au ajuns cercetările în domeniul respectiv. Acolo unde se cerea o dezvoltare mai amplă, dacă autorul s-a mai ocupat de chestiunea discutată, face trimitere la studiile sale anterioare.

Cartea are meritul deosebit de a fi prezentat sintetic majoritatea problemelor de lingvistică marxistă din domeniul legăturii limbii cu societatea; de cele mai multe ori, autorul ei trasează un program de studiere în lumina marxismului a condițiilor de existență și de dezvoltare a limbii. Exemplele analizate pentru demonstrarea tezelor sale dovedesc o largă documentare în istoria celor mai felurite limbi.

Pentru lingviștii occidentali cartea lui Marcel Cohen contribuie la lărgirea orizontului cercetărilor pe care ei le întreprind. Lingviștii de la noi găsesc în *Pour une sociologie du langage* idei care le sînt familiare; în schimb, pe lîngă o amplă informare, găsesc o luare de poziție care confirmă justețea principiilor lor.

P. Miclău

FLORICA DIMITRESCU, **Locuțiunile verbale în limba română** Editura Academiei R. P. R., 1958, 233 p. + erată, 8°

Spre deosebire de celelalte patru lucrări apărute în colecția „Materiale și cercetări lingvistice", studiul despre locuțiunile verbale în limba română abordează o temă mai puțin legată de problemele de strictă specialitate. Orientarea limbii române literare spre limba vie a poporului i-a determinat, de mult, atît pe cercetătorii de specialitate cît și pe scriitori să-și dea seama de numărul neobișnuit de mare al locuțiunilor și expresiilor din limba noastră. În acest sens, sînt deosebit de semnificative cuvintele lui Eminescu citate de autoare: „Adevărata bogăție a unei limbi constă totdeauna în locuțiuni, în acele tiparuri neschimbate, care se formează în curs de mii de ani și dau fiecărei limbi o fizionomie proprie"....

De altfel pentru a evidenția faptul că locuțiunile formează o adevărată bogăție a limbii române amintim că în lucrare sînt analizate, comentate sau înregistrate aproape o mie de locuțiuni verbale. Dacă ținem seama și de faptul că majoritatea se bucură de o largă circulație în limbă, înțelegem ușor de ce o lucrare în care se studiază locuțiunile verbale poate stîrni curiozitatea nu numai a specialistului, dar și a cititorului fără o pregătire de specialitate însă preocupat de problemele limbii române. Autoarea însăși — după cum mărturisește în introducere (p. 29) — a fost atrasă spre acest subiect, printre altele, și de numărul mare de locuțiuni : „am constatat că aproape orice verb cunoaște alături de el numeroase formații locuționale echivalente" (p. 29).

★

Materialul cercetat de autoare este organizat în cinci capitole : conceptul de locuțiune, componența locuțiunilor verbale, caracteristicile gramaticale ale locuțiunilor verbale, rolul locuțiunilor verbale în formarea cuvintelor și originea locuțiunilor verbale.

Cercetarea materialului este precedată de un cuvînt înainte, o listă de abrevieri, o bogată bibliografie, lista izvoarelor din care au fost scoase locuțiunile și de o introducere. Lucrarea se încheie cu concluzii, rezumatele în limba rusă și franceză, indicele de autorii amintiți în lucrare și indicele locuțiunilor verbale românești studiate în cuprinsul lucrării.

În primul capitol autoarea caută să fundament e conceptul de locuțiune plecînd de la constatarea — expusă în introducere — că atît în lucrările lingviștilor români, cît și în ale celor străini, termenii *locuțiune* și *expresie* sînt întrebuințați fie ca termeni perfect echivalenți, fie ca termeni diferiți dar fără precizarea sensului special al fiecăruia. Definirea locuțiunii, în general, („un ansamblu de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat, cu un înțeles unitar determinat, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire") ușurează încadrarea în definiții a celorlalte feluri de locuțiuni : verbală, adverbială, conjuncțională etc.

Împărțirea locuțiunilor în trei categorii și reprezentarea lor într-un sistem de sfere concentrice permite urmărirea caracteristicilor comune sau individuale, în raport cu gradul de coeziune. Din prima categorie, centrul sferei, fac parte locuțiunile în întregime gramaticalizate și definitiv închegate din punct de vedere semantic ; categoria a doua cuprinde stratul intermediar cu locuțiuni incomplet gramaticalizate și mai puțin expresive ; în a treia grupă se află locuțiuni foarte expresive, cu o funcțiune gramaticală unitară dar negramaticalizate în întregime. În sfîrșit expresiile, care au comun cu locuțiunile valoarea expresivă, formează o zonă exterioară. Sistemul imaginat face posibilă distincția dintre locuțiuni și expresii deoarece pune în evidență valoarea gramaticală pe care locuțiunile o au în plus.

Așadar, chiar dacă și locuțiunile și expresiile sînt ansambluri de cuvinte, mai mult sau mai puțin sudate, cu înțeles determinat, ele se deosebesc prin faptul că expresiile sînt numai fapte de lexic, pe cîtă vreme locuțiunile sînt *și* fapte de gramatică.

În capitolul al doilea, *Componența locuțiunilor verbale*, materialul — privit din punct de vedere morfologic — este grupat în opt tipuri principale, ținînd seama de elementele alcătuitoare și de frecvența fiecărui tip, în limba română. Examinarea compoziției locuțiunilor verbale evidențiază prezența obligatorie a verbului în locuțiunea corespunzătoare, fapt care constituie, în același timp, o notă distinctivă față de celelalte locuțiuni „în care prezența părților de vorbire pe care le reprezintă nu este neapărat necesară" (p.88).

În construcția formată din determinat (verbul) și determinant (elementul nominal), primul element conferă — de obicei — locuțiunii valoarea gramaticală iar al doilea valoarea semantică. Autoarea consideră că verbele mai frecvente în alcătuirea locuțiunilor verbale, datorită valorii polisemantice, pot fi numite „unelte gramaticale de un tip special", apropiindu-le, prin rolul gramatical pe care-l au, de verbele cu valoare copulativă : *a deveni*, *a ajunge*, *a sta*.

În capitolul *Caracteristicile gramaticale ale locuțiunilor verbale* se examinează, din punct de vedere sintactic, comportarea cuvintelor care compun locuțiunea. Pe baza diferențelor dintre diversele locuțiuni se fi-

xează două categorii de caracteristici : *comune* și *particulare*. Printre caracteristicile comune tuturor locuțiunilor verbale se enumeră : a) caracterul tranzitiv sau intranzitiv ; b) locuțiunile verbale pot primi complinirile specifice verbului ; c) locuțiunile verbale, ca și verbele propriu-zise, cunosc diateza. Dintre caracteristicile particulare, de un fel mai deosebit, se discută capacitatea locuțiunilor verbale de a reda nuanțe de aspect și caracterul impersonal întocmai ca verbele propriu-zise. Faptele expuse, în acest capitol, arată perfecta concordanță între caracteristicile gramaticale — atît comune cît și particulare — ale locuțiunilor verbale și ale verbelor, ceea ce demonstrează unitatea gramaticală — principala caracteristică a locuțiunilor verbale.

Capitolul *Rolul locuțiunilor verbale în formarea cuvintelor* studiază contribuția locuțiunilor verbale la îmbogățirea vocabularului plecînd de la constatarea unității gramaticale căreia îi corespunde unitatea lexicală.

Cuvintele noi formate din locuțiuni verbale prin diverse procedee (schimbarea categoriei gramaticale, derivarea prin sufixe și compunerea) sînt : substantive, adjective, verbe, o conjuncție și un adverb. Nu toate locuțiunile verbale — se arată în lucrare — pot forma cuvinte noi, deoarece capacitatea de derivare este în funcție de natura lexicală a verbului component și de „vîrsta" locuțiunilor.

În capitolul *Originea locuțiunilor verbale* după ce se cercetează, în prealabil, cele două ipoteze : monogeneza și poligeneza, locuțiunile sînt împărțite în locuțiuni indigene și locuțiuni comune cu alte limbi. Locuțiunile autohtone, formate pe teritoriul limbii române cu material românesc, se recunosc cu ușurință prin elementele lexicale specifice vieții poporului nostru. Locuțiunile comune cu alte limbi se împart în : locuțiuni apărute paralel în diverse limbi și locuțiuni împrumutate. În categoria creațiilor paralele, apărute prin poligeneză, sînt analizate „coincidențe" balcanice (locuțiuni comune limbii române și uneia din limbile balcanice), romanice sau chiar concordanțe cu alte limbi. Se discută apoi criteriile de recunoaștere a locuțiunilor împrumutate : noțiunea exprimată, regimul gramatical identic cu al limbii din care s-a împrumutat, prezența unor cuvinte neuzitate în limba noastră. În finalul capitolului se arată că, deși locuțiunile născute prin poligeneză domină din punct de vedere numeric, totuși cele apărute prin monogeneză sînt mai productive și numărul lor crește fără încetare, mai ales că li se adaugă și cele împrumutate din alte limbi.

Capitolul final *Concluzii* aduce cîteva observații generale de o deosebită importanță pentru problema studiată. Astfel, reluîndu-se discuția despre noțiunea de locuțiune se insistă asupra faptului că locuțiunile sînt sinteze lexico-gramaticale („entități lexicale prin sensul unitar pe care-l are îmbinarea de cuvinte și unități gramaticale prin valoarea gramaticală determinantă").

Încercînd să arate cauzele și condițiile care au determinat apariția locuțiunilor în limbă, autoarea se orientează după cele două funcții ale limbii : comunicarea și expresia. Privite din punctul de vedere al comunicării, locuțiunile s-au ivit din necesitatea de a exprima noțiuni noi sau încă nedenumite. Apariția altor locuțiuni se explică însă ținînd seama de funcțiunea expresivă a limbii : limba tinde să înlocuiască mereu construcțiile inexpresive.

★

Locuțiunile verbale în limba română — lucrare de candidat în științe filologice — se remarcă prin bogăția conținutului și prin ținuta științifică în cercetarea și interpretarea materialului. Însă oricît de pe larg au fost analizate locuțiunile verbale nu se poate afirma că au fost epuizate toate problemele. Dar chiar dacă mai sînt chestiuni netratate, important este faptul că ele se desprind cu ușurință din lucrare dînd posibilitate, în felul acesta, cercetătorilor care vor relua studiul locuțiunilor verbale să aducă date noi.

Pe baza studiului teoretic întreprins de Fl. Dimitrescu vor putea fi cercetate apoi unele aspecte practice.

Se impune în mod evident, bunăoară, ca într-un viitor tratat de gramatică locuțiunile verbale să ocupe un capitol special. Va trebui, de asemenea, să fie introduse chiar în manualele școlare deoarece s-a constatat că elevii întîmpină dificultăți în analizarea unui text

cu locuțiuni și că „nedescoperirea" locuțiunii verbale falsifică nu numai analiza gramaticală dar și înțelegerea textului. De aici decurge și necesitatea unei lucrări de metodică pentru discernerea aspectelor ce pot fi prezentate elevilor și pentru stabilirea modalităților de predare a locuțiunilor verbale, atît de frecvente în limba română.

Este sigur, de asemenea, că va trebui să se țină seama de distincția dintre „expresie" și locuțiunea verbală în viitoarele lucrări lexicografice, iar dicționarul complet al limbii române ar urma să înregistreze, cu minuțiozitate, toate locuțiunile verbale, bogăție neprețuită a limbii noastre. Abia după aceea s-ar putea iniția studierea aspectului stilistic al locuțiunilor verbale deoarece, așa cum rezultă, cu evidență, din parcurgerea materialului, locuțiunile românești au nebănuite valori expresive.

Cu toate că mai sînt aspecte omise sau incomplet tratate, studiul întreprins rămîne lucrarea fundamentală în problema locuțiunilor verbale românești.

Meritul deosebit al lucrării constă, în special în faptul că studiază pentru prima dată, în mod temeinic, locuțiunile verbale din limba română.

Aurel Nicolescu

FULVIA CIOBANU, Scrierea cuvintelor compuse
Editura Academiei R.P.R., 1958

Lucrarea Fulviei Ciobanu, apărută în colecția *Materiale și cercetări lingvistice* din Editura Academiei Republicii Populare Române, are în primul rînd importanță practică, fiind o contribuție la fixarea unei scrieri unitare și consecvente. Lucrarea are însă și importanță teoretică, deoarece, așa cum se spune la p. 9, „pentru stabilirea principiilor de scriere a cuvintelor compuse este necesară mai întîi lămurirea unor principii mai generale de compunere a cuvintelor".

Autoarea arată că în scrierea cuvintelor compuse trebuie să se țină seamă de *principiul unității de sens*, de *principiul unității morfologice* și de *principiul sintactic*, care este strîns legat de primele.

În încheierea părții introductive se arată că criteriile de scriere a cuvintelor compuse sînt: a) g r a d u l d e c o m p u n e r e a cuvîntului și sudura elementelor componente. Acesta este considerat ca cel mai important criteriu; b) t i p u l d e c o m p u n e r e. Potrivit acestui criteriu, compusele formate prin juxtapunere se pot scrie într-un cuvînt, cu liniuță sau chiar separat, în timp ce compusele formate prin apoziție se scriu întotdeauna cu liniuță.

La acestea se adaugă și t r a d i ț i a g r a f i c ă, criteriu de mai mică importanță.

★

Studierea și discutarea compuselor se face pe părți de vorbire, arătîndu-se care dintre ele intră în componența cuvîntului.

Substantivele compuse sînt grupate în patru categorii: compusele apozitive; compusele din grupuri de cuvinte; compusele de tip greco-latin și compusele pe bază de abrevieri de cuvinte.

În categoria compuselor apozitive se grupează cuvintele formate din două substantive la nominativ, al doilea fiind apoziție pe lîngă primul. Autoarea arată că acest procedeu a apărut și s-a extins în limba română literară, datorită largii lui răspîndiri în terminologia științifică și tehnică a limbilor rusă, franceză și germană de unde a fost împrumutat.

Sînt discutate situații diferite, explicîndu-se fiecare în parte și motivîndu-se scrierea recomandată de autoare.

Toate substantivele compuse prin apoziție trebuie scrise cu liniuță, deoarece aceasta marchează legătura elementelor componente care din punct de vedere morfologic își păstrează independența.

În legătură cu substantivele compuse din grupuri de cuvinte se fac numeroase observații. Se menționează că substantivele compuse din substantiv + atribut genitival (*floarea-soarelui*) și cele formate din substantiv + atribut prepozițional (*floare-de-gheață*, *bou-de-baltă*) denumesc în special plante și animale. Ele sînt extrem de numeroase, lucru care se vede și din lista de cuvinte.

Liniuța este necesară și în scrierea lor.

Dintre numeroasele adjective compuse discutate în lucrare, mă opresc numai asupra celor formate din adjectiv + adjectiv și care denumesc nuanțe de culori. Sînt discutate două cazuri : unul, cînd amîndouă elementele se acordă cu substantivul determinat (*culoare galbenă-aurie*), altul, cînd primul element rămîne neschimbat, acordîndu-se numai cel de-al doilea (*culoare brun-gălbuie*). Forma cu amîndouă elementele neacordate (*floare-alb-gălbui*) trebuie evitată.

Din punctul de vedere al felului cum trebuie făcut acordul, cred că ar fi fost interesant ca printre exemple să figureze și adjective compuse dintr-un adjectiv (nume de culoare) + *închis*, *deschis* sau *aprins* : *roșu-aprins* etc.

Categoria pronumelui este bogată în compuse. Cele mai multe fiind foarte vechi și mult întrebuințate, au elementele componente deplin sudate.

Discutînd pronumele *nici un* și *vreun* autoarea explică astfel scrierea lor deosebită : „pe cîtă vreme *vre* nu mai există de mult timp decît ca element de compoziție, *nici* este un cuvînt independent". Această explicație justifică felul în care sînt ortografiate cele două pronume.

Lucrarea este bogată în explicații care servesc drept argumente scrierii recomandate de autoare. Uneori se dau și exemple care ajută la clarificarea și înțelegerea regulilor stabilite (vezi capitolul despre adverbele compuse).

În legătură cu adverbul, prepoziția și conjuncția menționez cîteva observații făcute de autoare. Prima este aceea că adverbul, prepoziția și conjuncția, în cadrul cărora compunerea este un procedeu foarte productiv, se aseamănă atît din punctul de vedere al compunerii cît și în privința scrierii.

Altă observație se referă la faptul că aceste părți de vorbire prezintă, în ceea ce privește compunerea, situații foarte variate, fiind uneori imposibil de stabilit reguli de scriere. La acestea se adaugă existența numeroaselor excepții și faptul că tradiția a impus adeseori un anumit mod de scriere. Autoarea propune să se scrie într-un cuvînt adverbele *de asemenea*, *de abia*, pentru care *Micul dicționar ortografic* recomandă scrierea în două cuvinte. Argumentul pe baza căruia se face această propunere îl constituie faptul că, în aceste compuse, prepoziția *de* și-a pierdut valoarea gramaticală ca și în cazul adverbului *desigur*.

Se propune ca adverbul *de loc* să nu se scrie întotdeauna în două cuvinte, cum recomandă *Micul dicționar ortografic*, fiindcă această scriere nu corespunde unității de sens a adverbului.

În legătură cu adverbul *odată* autoarea crede că el ar putea să fie scris într-un singur cuvînt și în locuțiunile *odată cu*, *odată ce* (în *Micul dicționar ortografic*, *o dată cu*, *o dată ce*), deoarece valorile elementelor componente nu mai sînt analizate de vorbitor.

Justificată cred că este și scrierea *întruna*, *dintrodată*, *întradins*, *dinadins* (deși *Micul dicționar ortografic* cere altfel), pentru că această scriere corespunde unității de sens a adverbelor respective.

Aceste propuneri sînt un punct valoros al lucrării și constituie, împreună cu alte observații, contribuția personală a autoarei.

În încheierea primei părți a lucrării se vorbește despre compunere și derivare, precizîndu-se că derivatele compuselor se scriu întotdeauna într-un cuvînt, chiar dacă cuvîntul de la care se derivă se scrie cu liniuță sau separat.

Partea a doua a lucrării cuprinde o listă de cuvinte, pe marginea căreia voi face cîteva observații. După indicațiile care preced această listă, ar trebui ca în ea să nu figureze unele compuse învechite, ieșite din uz.

Cred apoi că așa cum s-a procedat cu compusele nume de plante și de animale, în cazul

cărora s-a indicat prin *etc.* scrierea identică a cuvintelor similare, se putea proceda şi cu alte compuse. De pildă, din familiile de cuvinte compuse cu *agro-* sau cu *hidro-* era suficient să se dea unul sau două; în schimb în listă puteau să apară cuvinte ca *dare de seamă*, *bun-venit* şi altele, la fel de răspîndite azi, care desigur vor interesa pe cei ce consultă lucrarea.

De prisos sînt şi pronumele *vreunele*, *vreunii*, *vreunul*, forme articulate ale pronumelui *vreun*, *vreuna*.

Marieta Pietreanu

Noua carte de telefon

De curînd a apărut noua *Carte de telefon*, conţinînd lista alfabetică a abonaţilor din Capitală. Cei care deschid această carte constată cu mirare că, patru ani după apariţia noilor norme ortografice, *Cartea* se menţine la vechea ordine alfabetică, fără nici un fel de schimbare.

Astfel litera *Î* nu este izolată de *I*, numele începătoare cu *Î* fiind intercalate în cadrul literei *I*, în raport cu cea de-a doua literă a cuvîntului, de ex.: *Institut*, *Întreprindere*, *Ioachim* etc. Numele care cuprind litera *î* în interiorul cuvîntului au fost înregistrate în felul următor: *Drîjman*, *Drîmba C.*, *Drîmba D*, *Drîmba I.*, *Drîmbă M.*, *Drimba O.*, sau: *Gîlbert M.*, *Gîlcă E.*, *Gîlcescu A.*, *Gîlescu Gh.* etc., neţinîndu-se deci seama de succesiunea *i — î*.

Litera *Ş* nu formează nici ea cap de literă, cum prevăd normele ortografice, numele începătoare cu *Ş* fiind intercalate la *S* precum urmează: *Ştiubiener*, *Ştiucă*, *Stockel* etc. *Cartea* nu ţine seama nici de succesiunea corectă a lui *s*, *ş* cînd acestea apar în mijlocul cuvintelor, înregistrînd *Maşinimport* înainte de *Masleanca*, după care urmează *Moşescu*, *Mosinschi*, *Moskovitz*, *Moşoiu* etc.

De asemenea, sînt greşit înregistrate numele care cuprind litera *ă*, de ex: *Istrate*, *Istrăteanu*, *Istrătescu*, *Istrati*, *Istrătoiu*, *Istratty*. Cele trei nume în care apare vocala *ă* trebuiau introduse după ultimul abonat cu numele de *Istrat*.

În ce priveşte litera *Ţ*, ea figura izolată de *T* şi în vechiul indicator al abonaţilor. Înregistrarea numelor începătoare cu această literă în indicatorul de care ne ocupăm corespunde deci cu normele ortografice de astăzi. Dar locul alfabetic al numelor care cuprind pe *ţ* în interiorul cuvîntului nu este corect, căci nume ca *Ghitnic* şi *Ghitta* sînt intercalate între *Ghiţu* şi *Ghiţuleasa*. De asemenea nume ca *Oţel*, *Oţelea*, *Oţeleanu* sînt intercalate între *Otasovici* şi *Oteleleşanu*.

Scopul unui index alfabetic este de a uşura folosirea unei liste; nerespectarea strictă a ordinii alfabetice îngreuiază folosirea indexului.

Ana Canarache

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

c. 1923

Lei 2.—

T 8121 Bibl

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

Lipsesc pagini - de la 75-80

LIMBA ROMÎNĂ

6

ANUL VII
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

I 8121

-- UCL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2022

6

ANUL VII

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

22641

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN — *redactor responsabil;* ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct;* acad. M. SADOVEANU; EUSEBIU CAMILAR, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. G. ISTRATE; prof. D. MACREA; VL. DRIMBA; VALERIA ROMALO-GUȚU; C. OTOBÎCU; FLORA ȘUTEU și STANA TOMA.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ. ACADEMIA R.P.R., Telefon 13.85.05

SUMAR

Pag.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

AL. IONAŞCU, „Categoria stării" din limba rusă şi expresiile corespunzătoare din romînă . . . 5
LUIZA SECHE, Substantive sau adverbe? 15
GH. N. DRAGOMIRESCU şi MARIA GABREA, Ce fel de pronume sînt *lui, ei* şi *lor?* . . . 20

LIMBĂ LITERARĂ

Acad. AL. ROSETTI, Simţul limbii la Camil Petrescu 24
Acad. TUDOR VIANU, Expresia negaţiei în poezia lui Eminescu 29
L. GÁLDI-Budapesta, Observaţii stilistice asupra poeziei *Mortua est* 40
GH. BULGĂR, Despre sensurile lui *adînc* în poezia lui Eminescu 51

CULTIVAREA LIMBII

VALENTINA HRISTEA, Punctuaţia în unele publicaţii literare 59

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

MIRCEA MITRAN, Despre scrierea cu iniţiale majuscule 68

DISCUŢII

MARIA RĂDULESCU, Tot despre numele predicativ circumstanţial 76

CRONICĂ

EM. VASILIU şi M. SALA, Oaspeţi de peste hotare 81

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

A. V. FEDOROV, *Vvedenie v teoriiu perovoda*, ed. a II-a, Editura pentru literatură în limbi străine, Moscova, 1958 (*Gh. Bolocan*) 83
Romanoslavica I, II, III, Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1958 (*V. Rudeanu*) 87
Mişlenie i iazîk, sub redacţia lui D. P. Gorski. Academia de ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de filozofie, Moscova, 1957 (*I. Rizescu* şi *V. Solomon*) 90
Noul Dicţionar german-romîn (*G. Fischman*) 92

NOTE

MIRCEA SECHE, Despre numărul şi productivitatea onomatopeelor în limba romînă . . 96
GH. BOLOCAN, Despre traducerea mecanizată 98

★

Cuprinsul revistei *Limba romînă* pe anul 1958 101

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

„CATEGORIA STĂRII" DIN LIMBA RUSĂ ȘI EXPRESIILE CORESPUNZĂTOARE DIN ROMÎNĂ

DE

AL. IONAȘCU

Toate limbile, oricît de diferite ne apar ele în mod concret, au o serie de note structurale identice. Aplicarea înainte de secolul al XIX-lea a metodei folosită de „gramatica generală", care, în fond, reprezenta clasificarea faptelor unei limbi în tiparele gramaticii latine, se explică în bună parte prin existența acestor note comune. Trăsăturile prin care latina se identifică cu limbajul uman în general au permis aplicarea la diverse limbi a acestui gen de gramatică; particularitățile structurale specifice ale latinei au dus la numeroase contradicții între sistemul gramatical imaginat prin metoda gramaticii generale și sistemul gramatical real al limbii studiate. Negînd gramatica generală, lingvistica comparativă-istorică a negat și premisele de teorie a limbajului uman în general care se găseau la gramaticii raționaliști moderni și la antici. Dacă gramatica anterioară neglijase specificul structural al limbilor moderne, despre lingvistica istorică se poate spune că s-a dezinteresat de trăsăturile generale ale limbilor. Este adevărat că reprezentanții gramaticii generale au sezisat uneori și trăsături structurale specifice limbii studiate, după cum și comparatiștii au pregătit în unele domenii terenul pentru apariția lingvisticii generale. Însă acest fel de manifestări reprezintă excepții în etapele respective, pe care nu le pot caracteriza.

O dată cu lucrarea lui F. de Saussure „Cours de linguistique générale", au fost readuse pe primul plan elementele de teorie a limbajului uman în general. F. de Saussure a precizat aceste elemente, le-a dezvoltat și le-a ordonat într-un sistem unitar. Deși în această perioadă lingvistul genevez este înclinat să subaprecieze rolul lingvisticii istorice — al cărei

strălucit reprezentant a fost el însuşi — el ţine totuşi seama în construirea sistemului său, chiar dacă o face neintenţionat, de succesele pe care gramatica istorică le repurtase în urma mai multor decenii de cercetare sistematică si din ce în ce mai profundă a specificului structural al limbilor. „Cursul" lui reprezintă prima gramatică *cu adevărat generală*, în sensul că aici trăsăturile comune ale limbajului nu se identifică cu structura specifică a unei anumite limbi — latina — , ci sînt stabilite prin abstracţie din diversele limbi.

S-ar putea crede că vechea gramatică generală, ca formă naivă, intuitivă de reflectare — de altfel neintenţionată — a notelor comune ale limbajului uman, a dispărut în întregime. În realitate însă, mai există numeroase cazuri în care fenomenele de limbă nu sînt privite din punctul de vedere al limbii respective şi al limbajului în general, ci prin „ochelarii" altei limbi, păcătuindu-se faţă de structura specifică reală a limbii date. Este indiscutabil că cunoaşterea prealabilă a structurii altor limbi ne ajută în descrierea ştiinţifică a structurii limbii de care ne ocupăm. Este însă necesar să avem mereu în vedere faptul că legile şi categoriile oricărei limbi trebuie descoperite pe baza studierii atente a limbii respective, şi nu introduse din afară. Altfel ajungem să atribuim limbii categorii şi legi care îi sînt străine. Tendinţa aceasta au manifestat-o unele studii gramaticale ruso-romîne apărute la noi în ultimii ani. Scopul rîndurilor de faţă îl constituie examinarea uneia dintre categoriile stabilite în acest fel. Este vorba de o nouă parte de vorbire — categoria stării — , pe care a descoperit-o în limba (de fapt ar trebui spus: a introdus-o în lingvistica) romînă N. Ştefan[1]. Într-un articol voluminos şi în unele puncte interesant, autoarea se străduieşte să demonstreze că expresiile romîneşti corespunzătoare cuvintelor ruseşti pe care unii lingvişti ruşi şi străini le consideră ca aparţinînd „categoriei stării" ar alcătui şi în sistemul gramatical al limbii romîne o categorie aparte care ar trebui inclusă printre celelalte părţi de vorbire. Metoda folosită în acest articol reprezintă în fond înghesuirea unor cuvinte şi expresii romîneşti, eterogene prin natura lor morfologică, în cadrul unei categorii introduse din afară. De aceea considerăm că este util să analizăm pe scurt situaţia acestei categorii în limba rusă şi să încercăm a vedea în ce măsură se poate folosi această analiză în descrierea structurii gramaticale a limbii romîne.

*

În limba rusă există o serie de cuvinte care, dacă avem în vedere specificul lor gramatical, nu intră în nici una din părţile de vorbire tradiţionale : *надо (надабно)*, *нельзя*, *можно*, *жаль* etc. Ele au întotdeauna

[1] N. Ştefan, *O nouă parte a vorbirii în gramatica rusă şi în gramatica romînă: categoria stării*, SCL, anul VI (1955), nr. 1—2, p. 51 şi urm.

funcție de predicat, ceea ce le înrudește din punct de vedere funcțional cu verbele predicative, însă nu exprimă prin forma lor persoana, timpul și modul, fiind întotdeauna folosite în îmbinare cu verbul copulativ (deci intră în componența predicatului nominal ca nume predicative) și prin aceasta se deosebesc de verbele predicative. În afară de acestea, există numeroase cuvinte care se pot folosi exact ca cele pomenite anterior: *грустно*, *весело*, *жутко*, *больно*, *пора*, *ужас*, *срам* etc., însă se pot folosi și cu valoarea altor părți de vorbire. Ele au toate ca trăsătură specifică faptul că predicatul în care intră este întotdeauna impersonal (atunci cînd starea indicată de sensul lexical al acestor cuvinte este raportată la un anumit subiect, acesta din urmă este, din punct de vedere formal, complement indirect în cazul dativ). Specificul lor a atras de multă vreme atenția lingviștilor ruși. Pornind de la funcția lor sintactică, A. H. Vostokov (prima jumătate a secolului al XIX-lea) le-a inclus printre verbele impersonale. Alți lingviști, acordînd importanță faptului că aceste cuvinte nu au forme de timp și de mod, le considerau „cuvinte care au căpătat funcție de verb", „cuvinte cu valoare de verb" etc. În sfîrșit, alții se mulțumeau să le menționeze caracterul specific, fără a le indica locul în sistemul general al părților de vorbire. Dintre numeroasele denumiri care s-au dat acestor cuvinte, cele mai folosite au fost „adverbe predicative" și „cuvinte predicative-impersonale" („*безлично-предикативные слова*"). Prin acest din urmă termen sînt denumite cuvintele respective în gramatica școlară și în zilele noastre.

În ultimele decenii interesul pentru determinarea naturii gramaticale a cuvintelor predicative-impersonale a crescut. Problema a fost abordată de acad. L. V. Șcerba, acad. V. V. Vinogradov, acad. I. I. Meșcianinov, prof. E. M. Galkina-Fedoruk, prof. A. B. Șapiro, prof. N. S. Pospelov și mulți alții. Dintre oamenii de știință străini s-au ocupat în lucrări speciale de această problemă lingviștii cehoslovaci Al. Isačenko și Fr. Trávníček[1]. La cuvintele despre care am vorbit mai sus au fost adăugate adjectivele de formă scurtă (L. V. Șcerba, I. I. Meșcianinov și, parțial, V. V. Vinogradov), unele substantive cu prepoziție (L. V. Șcerba, V. V. Vinogradov), substantivele în cazul instrumental folosite ca nume predicative

[1] Acad. L. V. Șcerba, *O ceasteah reci v russkom iazîke*, în *Izbrannîe raboti po russkomu iazîku*, Moscova, 1957; acad. V. V. Vinogradov, *Russkii iazîk. Grammaticeskoe ucenie o slove*, Moscova, 1947; acad. I. I. Meșcianinov, *Cilenî predlojeniia i ceasti reci*, Moscova-Leningrad, 1945; prof. E. M. Galkina-Fedoruk, *Kategoriia sostoianiia*, în *Sovremennîi russkii iazîk. Morfologiia* (sub red. acad. V. V. Vinogradov), Ed. Univ. de Stat din Moscova, 1952; E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorșkova, N. M. Șanski, *Sovremennîi russkii iazîk. Leksikologiia. Fonetika. Morfologiia*, Moscova, 1957; A. B. Șapiro, *Est li v russkom iazîke kategoriia sostaianiia kak ceast reci?* în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1955, nr. 2, p. 42 și urm.; N. S. Pospelov, *V zascitu kategorii sostoioniia*, în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1955, nr. 2, p. 55 și urm.; Al. Isačenko, *O vozniknovenii i razvitii „kategorii sostoianiia" v slaveanskih iazîkax*, în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1955, nr. 6, p. 48 și urm.; Fr Trávníček, *Zametki o „kategorii sostoianiia"*, în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1956, nr. 3, p. 46 și urm.

(L. V. Şcerba), predicativele de natură pronominală de tipul *некогда, некого, нечего* etc., cuvîntul predicativ *нет* (Al. Isačenko). Alţii, dimpotrivă, au negat nu numai apartenenţa la această categorie a adjectivelor de formă scurtă şi a substantivelor nume predicative în cazul instrumetal, ci şi întreaga categorie ca atare (dintre lingviştii citaţi, A. B. Şapiro şi Fr. Trávníček). Rolul principal în elaborarea teoriei cu privire la caracterul independent al cuvintelor predicative-impersonale revine acad. L. V. Şcerba. Şcerba a sezisat ceea ce uneşte cuvintele din categoria respectivă şi anume semnificaţia de predicat statual, adică predicatul care exprimă starea în care se află subiectul la un moment dat. În legătură cu aceasta trebuie subliniat faptul că el a avut în vedere nu sensul lexical, care diferă de la un cuvînt la altul sau de la un grup de cuvinte la alt grup de cuvinte în cadrul aceleiaşi părţi de vorbire, ci sensul *categorial, gramatical*[1]. Într-adevăr, există o deosebire între predicatul verbal (care prezintă o însuşire în acţiune, în desfăşurare), predicatul nominal obişnuit (care prezintă însuşirea ca atare) şi predicatul statual. Acesta din urmă prezintă însuşirea ca o stare care caracterizează obiectul — sau, în cazul impersonalelor, mediul — la un moment dat. Această însuşire nu este privită însă, în desfăşurarea ei în timp. În diverse limbi şi epoci s-a observat tendinţa de marcare gramaticală a deosebirii dintre predicatul nominal obişnuit şi predicatul statual (deosebirea dintre acestea două şi predicatul verbal este generală). Rezultatele la care s-a ajuns diferă de la limbă la limbă. Astfel, în limbile ibero-romanice s-a pornit de la existenţa a două verbe (*estar* şi *ser*) care concurau în funcţie de copulă şi, la un moment dat, a apărut o diferenţiere gramaticală în cadrul predicatului nominal : *estar* cu un nume predicativ adjectival formează un predicat statual, *ser* cu un nume predicativ exprimat prin adjectiv formează un predicat nominal obişnuit[2]. La o diferenţiere gramaticală se mai poate ajunge şi prin fixarea anumitor forme gramaticale ale cuvintelor într-unul din cele două tipuri de predicat nominal (deci o diferenţiere a predicativului, nu a copulei). Astfel în limba rusă pentru funcţia de predicativ statual s-au specializat

---

[1] Observaţiile critice pe care le face Fr. Trávníček (*op. cit.*) sînt, ca atare, fără obiect. Cuvintele *om, munte, scaun, lungime, fugă, importanţă* etc. nu desemnează obiecte, ci au sensul categorial al obiectului, prezintă faptele din realitate ca obiecte de sine stătătoare ale gîndului, şi nu ca atribute ale altor fapte din realitate. Pe de altă parte, deosebirea semantică dintre *lumină, luminos* şi *luminează* nu este de natură lexicală (este vorba de unul şi acelaşi fenomen !), ci de natură gramaticală.

[2] Astfel, se spune *El hielo es frío* „gheaţa este rece (de felul ei)", însă *El agua está fría* „apa este rece (se află în această stare)". Verbul *estar* era potrivit pentru a se specializa în această funcţie chiar prin sensul său lexical iniţial, care s-a transformat astfel într-o semnificaţie gramaticală. — Informaţiile cu privire la spaniolă şi portugheză le-am luat din V. D. Fedorov, *Vîrajenie predikativnogo sostoianiia v ispanskom i portugalskom iazîkah* (articol publicat în *Romano-Germanskaia filologia. Sbornik statei v cest akad. V. F. Şişmareva*, Ed. Univ. din Leningrad, 1957), care se bazează şi pe observaţiile din lucrările anterioare ale unor lingvişti spanioli.

formele de instrumental ale substantivelor[1] și formele scurte (altfel zis, *nedeterminate*, *nominale*) ale adjectivelor : *я был солдат* („j'ai été un soldat") — *я был солдатом* (starea : „j'ai été soldat")[2], *он больной* „el este (de felul lui) bolnav" — *он болен* „el este bolnav (se află în stare de boală)". Dar nu în toate limbile se ajunge la diferențierea gramaticală a celor două tipuri de predicat nominal. Unele limbi deosebesc însușirea ca atare de însușirea statuală folosindu-se de opoziții lexicale. În limba romînă există tendința de a se folosi uneori deosebirea semantică dintre adjective : *el este* (*un om*) *suferind* — *el este bolnav* (deși mai frecvent se folosește opoziția dintre un adjectiv și o expresie impersonală formată din verbul copulativ și un substantiv adverbializat : *el era un fricos* — *lui îi era frică* etc. Limba rusă nu s-a mărginit la specializarea anumitor forme ale substantivelor și adjectivelor în funcția de predicativ statual, ci și-a creat chiar cuvinte care nu au altă funcție decît pe aceea de a exprima predicatul statual : *надо(бно)*, *можно*, *нельзя*, *жаль* etc. L. V. Șcerba n-a putut să nu-și dea seama că, în felul cum a stabilit-o el, «categoria stării» este foarte largă, că ea cuprinde pe de o parte *forme* morfologice ale unor cuvinte, iar pe de altă parte *cuvinte* specializate în funcția de predicativ statual. De aceea, constatînd că pentru «categoria stării» nu se poate găsi un indiciu formal cît de cît general („ ... cuvinte în îmbinare cu copula, care nu sînt nici adjective de formă lungă, nici nominativ al substantivelor ; ele se exprimă sau printr-o formă invariabilă, sau prin substantiv cu prepoziție, sau prin forme cu terminații de gen ..., sau prin forma cazului instrumental al substantivelor..."), el spune că indiscutabilă este numai tendința de creare a acestei categorii, care — după el — poate că nu va căpăta niciodată exprimare în limba rusă[3].

În lucrările sale, acad. V. V. Vinogradov a dezvoltat ideile lui L. V. Șcerba și în același timp a căutat să separe faptele care se referă la flexiune de c u v i n t e l e statuale. Însă păstrarea în „categoria stării" a unor adjective de formă scurtă (adjectivele de formă scurtă care n-au formă lungă corespunzătoare : *рад*, *горазд*, *прав*, *намерен* etc.) contrazice teoria generală a lui. Formele *горазд*, *рад* etc. se schimbă după gen și număr, iar faptul că lipsesc formele determinate corespunzătoare nu trebuie să ne sperie : de ce să nu admitem că anumite adjective sînt *nominalia tantum* (după cum o categorie întreagă de adjective este în fond formată din *pronominalia tantum*[4] : *золотой*, *русский*, *румынский*, *вчерашний* etc.)? Prin aceasta nu negăm proprietatea adjectivelor res-

[1] Este vorba nu de specializarea formei de instrumental în general, ci de specializarea instrumentalului în cadrul predicativului în raport cu nominativul.

[2] L. V. Șcerba, *op. cit.*

[3] *Ibidem*, *p.* 76.

[4] *Nominalia* și *pronominalia tantum*, de la numele de *forme nominale* și *forme pronominale* pe care le au formele scurte și lungi ale adjectivului în slavă.

pective de a îndeplini funcția de predicativ statual, ci numai faptul că ele ar intra în partea de vorbire a statualului[1].

Este discutabilă și teza referitoare la caracteristicile morfologice ale cuvintelor din „categoria stării". Sub influența tradiției, s-a ținut să se descopere cu orice chip asemenea caracteristici. Dar sînt ele obligatorii? Se știe că cei mai mulți savanți sinologi sînt de acord cu faptul că în chineză există părți de vorbire, chiar dacă acestea nu sînt clase caracterizate prin însușiri morfologice, ci numai prin însușiri gramaticale în general. Morfologic cuvintele din „categoria stării" se caracterizează numai negativ: nu cunosc nici genul, numărul și cazul (genul la cele de origine substantivală e aparent: *жаль было* etc.), nici persoana, timpul și modul, fiind asemănătoare din acest punct de vedere cu adverbele (de care se deosebesc numai prin funcția lor sintactică). Împotriva existenței unor forme de timp și mod la aceste cuvinte, forme despre care au vorbit V. V. Vinogradov, E. M. Galkina-Fedoruk și în mod deosebit N. S. Pospelov, se pot aduce cel puțin trei argumente. În primul rînd, toți acești autori consideră cuvintele din categoria stării ca făcînd parte din componența predicatului nominal, deci acestea nu alcătuiesc singure acest predicat, ci împreună cu copula. Înseamnă că predicativul și copula nu reprezintă un cuvînt, ci două. Ca atare, formele de timp și mod sînt ale copulei, nu ale predicativului (pentru că altfel ar trebui să admitem că adjectivele de formă nominală se conjugă: *я болен, ты болен* etc. sau că substantivul are forme de timp și mod: *он герой, он будет героем* etc.)[2]. În al doilea rînd, trebuie să nu uităm că, pentru a considera formele *будет, было* etc. drept elemente formale ale unor *cuvinte*, ar trebui ca ele să aibă un înțeles deosebit de acela al formelor omonime considerate drept elemente formale ale unor *construcții*[3]. În sfîrșit, a treia obiecție, care nu a fost adusă în discuție de adversarii „categoriei stării", dar este, după părerea noastră, importantă, privește faptul că pentru exprimarea raportului dintre momentul vorbirii și timpul stării exprimate prin predicatul statual se folosesc și alte copule în afară de copula abstractă *быть*, și anume așa-zisele copule „semiabstracte" („полуотвлеченные"): *мне было стыдно — мне стало стыдно; на улице тепло — становится тепло* etc. N. S. Pospelov a insistat și asupra formelor de mod la cuvintele din categoria respectivă. Mai mult, el a arătat că acestea, spre deosebire de verbe, n-ar avea imperativ. Modurile, ca și timpurile, sînt nu ale

---

[1] Nu se poate nega nici faptul că însăși lipsa formei lungi corespunzătoare face ca aceste adjective să fie foarte aproape de cuvintele care intră în „categoria stării".

[2] Partea referitoare la această problemă din critica pe care A. B. Șapiro (*op. cit.*) o face „categoriei stării" este justificată.

[3] Pentru deosebirea dintre formele analitice și formații mai mult sau mai puțin asemănătoare, vezi A. I. Smirnițki, *Analiticeskie formî*, în *Voprosî iazîkoznaniia*, 1956, nr. 2, p. 41 și urm.

statualului, ci ale copulei. Cît despre faptul că predicatul statual format dintr-un nume statual specializat şi un verb copulativ nu poate fi la modul imperativ, aceasta se explică foarte simplu prin caracterul impersonal al propoziţiilor în care intră[1].

*

Este demn de remarcat faptul că, în urma criticilor care au fost aduse „categoriei stării" de către adversarii ei, unii dintre partizanii acestei părţi de vorbire şi-au revizuit poziţiile[2], în sensul că deosebesc acum caracteristicile gramaticale al predicatului statual de caracteristicile gramaticale ale statualului[3] ca parte de vorbire. Această deosebire trebuie făcută şi cînd se aplică experienţa respectivă la descrierea structurii gramaticale a limbii romîne. Dacă în romînă se poate vorbi de tendinţa de diferenţiere a predicatului statual de predicatul nominal obişnuit (cf. *mi-e frică—sînt fricos* etc.), nu se poate spune că s-ar fi ajuns şi la o parte de vorbire specială sau la specializarea anumitor forme morfologice care să îndeplinească această funcţie. În articolul său N. Ştefan arată că lingviştii sovietici care au elaborat teoria privitoare la „categoria stării" au pornit de la un nucleu de cuvinte specializate, care nu pot fi încadrate în alte părţi de vorbire (*надо, нельзя* etc.). Totuşi, încercînd să studieze gramatica limbii romîne din punctul de vedere al categoriei stării, autoarea nu observă că în limba romînă nu există un nucleu de cuvinte asemănător cu cel pe care şi-au bazat teoria lor acad. L. V. Şcerba şi V. V. Vinogradov. Existenţa acestui nucleu de cuvinte specializate în gramatica limbii ruse şi lipsa unui asemenea nucleu în gramatica limbii romîne este hotărîtoare pentru rezolvarea problemei în discuţie. Pentru stabilirea unei categorii gramaticale oarecare, fie că e vorba de o categorie formală subordonată părţilor de vorbire, fie că e vorba de o parte de vorbire, trebuie ca măcar o parte dintre elementele categoriei respective să fie diferenţiate şi formal de elementele categoriilor înrudite. Astfel, noi spunem că există un caz genitiv deosebit de cazul dativ în cadrul declinării romîneşti, pentru că, cel puţin uneori, avem opoziţii formale : asupra *mea*—datorită *mie* etc. Tot aşa, trebuie să admitem că adverbul

---

[1] Spre deosebire de V. V. Vinogradov, N. S. Pospelov nu include în „categoria stării" adjectivele *nominalia tantum (прав, рад, намерен* etc.).

[2] De aceasta ne putem convinge uşor dacă comparăm între ele cele două caracterizări făcute de E. M. Galkina-Fedoruk (în 1952 şi în 1957) acestei categorii.

[3] Termenul „категория состояния" a fost, pe bună dreptate, criticat ; nu putem şti ce fel de categorie se are în vedere : o categorie sintactică, o categorie morfologică sau o parte de vorbire? Prof. S. I. Bernstein de la Univ. din Moscova, într-o discuţie cu studenţii de la seminarul său — într-una din şedinţele la care a participat şi autorul acestor rînduri — a propus pentru denumirea acestei părţi de vorbire termenii „статуальные слова" sau „имя статуальное". Ultimul termen, intrînd în corelaţie cu „имя существительное", „имя прилагательное" şi „имя числительное" ar fi cel mai potrivit, deoarece ar indica prin specificul său că e vorba de o parte de vorbire.

în romînește reprezintă o altă parte de vorbire și nu o întrebuințare sintactică a adjectivului (un cîntec *frumos*—el cîntă *frumos*) bazîndu-ne pe ideea că în alte cazuri avem forme speciale pentru adverb : *bun—bine, prieten(esc)—prietenește, orb—orbește, social—socialmente* etc. În limba rusă există un nucleu de cuvinte speciale pentru exprimarea predicatului statual : *нельзя, надо, жаль* etc. De aceea trebuie să admitem că atunci cînd găsim una și aceeași formă sonoră atît pentru exprimarea predicatului statual impersonal, cît și pentru funcțiile altor părți de vorbire, sîntem în fața unor cuvinte omonime. Izolarea formelor întrebuințate în funcție de predicat statual de cuvintele de la care provin se reflectă pe de o parte în sensul acestor cuvinte (cf. *стыдно, совестно — стыдный, совестный* etc.), iar pe de altă parte formal (faptul că *пора, срам, ужас* etc. nu se mai acordă cu o formă corespunzătoare a verbului copulativ, ci cu forma neutră). În cadrul expresiilor romînești pe care N. Ștefan le consideră ca alcătuind „categoria stării" nu există nici măcar un singur cuvînt care să nu se întrebuințeze și cu valoarea uneia dintre părțile de vorbire tradiționale ; cuvîntul *trebuie*, care s-ar părea că îndeplinește această condiție, nu poate fi luat în considerație din două motive :

1. este unul singur,

2. chiar dacă n-are forme de persoană[1] ca verbele obișnuite, are totuși forme de mod și timp, ceea ce nu se poate spune despre celelalte cuvinte din „categoria stării" ; aceasta face ca cuvîntul *trebuie* să fie înțeles ca verb[2]. Nu mai este cazul să demonstrăm că cuvintele trecute de N. Ștefan în „categoria stării" nu cunosc—dacă exceptăm copula „a fi", care intră în expresiile impersonale respective—forme de timp și mod ; s-a văzut mai sus că asemenea cuvinte nu există și, prin urmare, n-are rost să ne ocupăm prea mult de caracteristicile pe care le-ar putea avea. De altfel, în această privință, observațiile pe care le-am făcut mai sus cu privire la limba rusă își păstrează valabilitatea și pentru expresiile romînești la care N. Ștefan vede forme de timp și mod. Cît despre existența gradelor de comparație ca un indiciu morfologic al categoriei stării, este suficient să cercetăm lista de expresii pe care N. Ștefan o face la sfîrșitul articolului spre a ne da seama că în multe cazuri nu poate fi vorba de grade de comparație : *e un calvar, e un chin, e o grozăvie, e o infamie, e amiază, e autorizat, se poate, trebuie* etc. În problema existenței sau neexistenței acestei părți de vorbire nu interesează faptul că expresiile adunate de N. Ștefan în articolul său traduc cuvintele statuale din

[1] În vorbirea obișnuită a oamenilor simpli *trebuie* se schimbă și după persoană.

[2] Mai specială este situația lui *lehamite* în cadrul predicatului statual. Acesta nu se întrebuințează — în limba romînă literară — decît cu funcție predicativă și nici nu poate fi considerat verb. Însă, *lehamite* are această situație numai în limba literară și în unele graiuri. În alte graiuri *lehamite* se folosește ca un substantiv oarecare : *tata mi-a făcut semn de lehamite. . .* (M. Sadoveanu, *Nada Florilor*, apud *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, s.v.).

rusă (lăsăm la o parte faptul că nici traducerea nu este întotdeauna adecvată). Aceasta deoarece chiar într-una și aceeași limbă un cuvînt dintr-o anumită parte de vorbire poate fi înlocuit cu un cuvînt dintr-o altă parte de vorbire, fără ca prin aceasta să se schimbe sensul general : *mi-e teamă—mă tem*, *mi-e dor—doresc* etc. De aici rezultă iarăși că sensul lexical al cuvîntului nu e unul și același lucru cu semnificația gramaticală a categoriei din care face el parte și că această semnificație trebuie admisă ca atare numai cînd există o marcă formală a ei. Sensul lexical se deosebește de semnificația (valoarea) gramaticală nu numai (sau nu atît) prin gradul de abstractizare, ci și (mai ales) prin modul de exprimare, care, în cazul semnificației gramaticale, trebuie să aibă și el caracter gramatical.

O diferențiere gramaticală a predicatului statual de predicatul nominal obișnuit se poate crea :

1. prin opoziția între verbele copulative (ca în limbile ibero-romanice) ;

2. printr-o diferențiere gramaticală a numelui predicativ (rus. *я был* солдат — *я был* солдатом; *он* больной — *он* болен);

3. prin felul de atribuire a însușirii (*eu sînt fricos—mie mi-e frică*).

În timp ce posibilitățile limbii române se limitează la folosirea procedeului [3], rusa folosește, în afara acestuia, și procedeul [2]. Mai mult decît atît, formele folosite în predicatul statual de tipul [3] alcătuiesc în limba rusă o parte de vorbire de sine stătătoare, întrucît a apărut un nucleu de cuvinte specializate în această funcție sintactică.

De aici rezultă că și în română se poate delimita un predicat statual în cadrul predicatului nominal. În limba română predicatul statual este impersonal nu numai în cazurile în care starea desemnată prin numele predicativ se referă la mediu—*e frig*, *e liniște*, *e toamnă*, *e plăcut* etc.—, ci și atunci cînd starea se referă la un anumit subiect, care, din punct de vedere formal, e complement indirect : *mi-e frig*, *mi-e rușine*, *mi-e lehamite*, *mi-e greu* etc.

Includerea expresiilor de tipul *a(-i) fi* (*cuiva*) *frică*, *ciudă*, *rău*, *rușine*, *foame*, *lene*, *milă*, *cald* etc. sau *a fi toamnă*, *liniște*, *frumos*, *a ploaie*, *lună* etc. printre locuțiunile verbale[1] ridică obiecții serioase. Nu trebuie să uităm că predicatul format în acest fel nu este verbal (ca în cazul verbelor sau al locuțiunilor verbale propriu-zise), ci nominal-copulativ. În această privință este concludentă posibilitatea substituirii unui copulativ prin altul : *mi-e foame*, *mi se face foame*, *îmi vine foame ; e frig*, *se face frig* etc. (ca

[1] Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 111 și urm.

și în cazul predicatului nominal obișnuit : *e mare, devine mare, se face mare* etc.). În al doilea rînd, atrage atenția faptul că numărul „locuțiunilor verbale impersonale" formate pe baza copulativului *a fi* este aproape nelimitat[1], în timp ce verbele impersonale propriu-zise nu sînt prea numeroase. Răspîndirea largă a expresiilor de tipul *mi-e ciudă, mi-e greu, mi-e sete* etc. sau *e greu, e frumos, e liniște* etc. pledează în sensul că nu e vorba de locuțiuni, ci de o categorie sintactică : *predicatul statual.*

[1] Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba romînă*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 105 și urm., subliniază pe drept cuvînt deosebirea dintre romînă și o limbă ca germana, în care expresiile impersonale de felul acesta, deși se întîlnesc, sînt mult mai puțin răspîndite și nu au caracterul unei categorii sintactice.

SUBSTANTIVE SAU ADVERBE?

DE

LUIZA SECHE

În limba romînă există numeroase adverbe care la origine şi prin natura lor sînt alte părţi de vorbire. Este cunoscut faptul că, în anumite condiţii, unele părţi de vorbire pot căpăta valoare adverbială, transformîndu-se morfologic prin schimbarea întrebuinţării lor. Adverbele din această categorie nu au o formă proprie; anumite adjective (şi participii), substantive, uneori şi anumite pronume sau numerale devin adverbe o dată cu schimbarea funcţiunii lor sintactice. Foarte des capătă valoare adverbială substantivele. Problema substantivelor cu valoare adverbială nu este atinsă decît în treacăt în Gramatica Academiei R.P.R., iar dicţionarele limbii romîne o rezolvă cu totul nesatisfăcător.

Răsfoind, de exemplu, *Dicţionarul Academiei*, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, publicat de I. A. Candrea sau *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane* în patru volume, observăm că substantivele cu valoare adverbială au fost încadrate în categorii morfologice diferite. Contradicţiile sînt evidente nu numai dacă comparăm un dicţionar cu altul; ele apar foarte des în cadrul aceluiaşi dicţionar, de la un articol la altul, chiar în situaţii cu totul asemănătoare. Să exemplificăm sumar aceste inconsecvenţe.

Substantivul *gloată* folosit adverbial, cu nuanţa semantică „în număr mare" (în contexte ca: „Au văzut pe jos diamanturi... *gloată*", Barac; „Ispitelor ce-mi vin *gloată*", Beldiman; „În şanţul lor, sub arme stau *gloată* la un loc", Alecsandri), este tratat, în cele trei dicţionare amintite, în trei moduri diferite: ca substantiv obişnuit (în Dicţionarul Academiei), ca substantiv folosit metaforic (în Dicţionarul limbii romîne literare contemporane) şi ca adverb dezvoltat din substantiv (în Dicţionarul lui

I. A. Candrea). Aceleaşi tratamente contradictorii de la un dicţionar la altul se pot întîlni la cuvinte ca : *gîrlă* (= în mare cantitate, în număr mare : „Capul de-ar fi sănătos că belelele curg *gîrlă* ", Creangă ; „Se uita la strălucitoarea monedă ce curgea *gîrlă* în palma sa", Gane) ; *cruce* (= cruciş, în formă de cruce : „Cu braţele albe pe piept puse *cruce*", Eminescu) ; *cuc* (= absolut singur, izolat : „Şedeau singuri-singurei, *cuc*, şi le ţiuia urechile de urît", Creangă ; „Mai bine să trăiţi fiecare *cuc* deoparte", Alecsandri).

Am amintit mai sus că nici în cadrul unuia şi aceluiaşi dicţionar nu se constată un punct de vedere unitar în considerarea acestor adverbe provenite din substantive. Recurgem şi aici la cîteva exemple. În sintagma *alb-colilie*, în care „colilie" are sens şi valoare evident adverbiale (= foarte ..., extrem de ..., cu totul : „Rumen la faţă ... mustaţa şi sprîncenile albe *colilie*", Ghica ; „Zbîrcită, încovoiată ... albă *colilie*, ca un troian de zăpadă", Delavrancea), Dicţionarul Academiei (şi, după el, Dicţionarul limbii romîne literare contemporane) consideră că termenul „colilie" şi-a păstrat valoarea de substantiv ; dar într-o situaţie absolut similară („Pletele-i negre *corb*", Delavrancea) tratamentul se schimbă : în ambele dicţionare „corb" este considerat, în folosirea din acest context, cu valoare adverbială.

Exemplele de mai sus arată că nu s-a ajuns încă la o concepţie clară asupra valorii adverbiale a unor substantive, deşi se admite, în principiu, că substantivele pot căpăta, în anumite condiţii, valoare adverbială[1].

Articolul de faţă îşi propune să găsească unele criterii care să ajute la stabilirea valorii morfologice a acestor tipuri de substantive originare. De la început trebuie să precizăm că substantivele se pot transforma în oricare dintre tipurile de adverbe : în adverbe cu sens local, cu sens temporal sau cu sens modal. Substantivele devenite adverbe cu sens local sau temporal nu fac nici un fel de dificultate în ceea ce priveşte stabilirea valorii lor adverbiale : ele îşi au întotdeauna locul, în propoziţie alături de verb şi nu se pot „traduce" decît printr-un adverb sau printr-o locuţiune adverbială, niciodată printr-un substantiv. De exemplu, substantivul *subsuoară* capătă valoare de adverb de loc în contexte ca : „Stau cu puşca *subsuoară* .../Cînd deodată lîngă mine Se opreşte-o căprioară", Topîrceanu ; „Fă-mă lumină de ceară/ Şi mă pune *subsuoară*", Jarník-Bîrseanu) ; substantive ca : *ziuă*, *seară*, *vară*, *iarnă*, *luni*, *marţi* pot

[1] *Gramatica limbii romîne*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 329 : „anumite forme ale adjectivelor (şi participiilor), *uneori şi ale substantivelor* [s. n.], se transformă în adverbe numai prin schimbarea întrebuinţării lor" ; cf. şi acad. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Ed. Ministerului Învăţămîntului, 1954, p. 485 : „foarte numeroase adverbe sînt, prin natura lor şi la origine, alte părţi de vorbire, care, în condiţii speciale, capătă, trecător (adică în împrejurarea dată) sau definitiv, valoare adverbială".

deveni (mai ales sub forma lor articulată) adverbe de timp („Veneau din satele vecine la tîrgurile săptămînale, *marţea* şi *vinerea*, cînd mahalaua era înecată de precupeţi", Camil Petrescu; „Mă dusei *miercurea-n* tîrg Să văd boii cum se vînd", Jarník-Bîrseanu).

Cele mai numeroase sînt însă substantivele care au dezvoltat adverbe cu sens modal; cele mai numeroase dar şi cele mai greu de încadrat din punct de vedere morfologic. Asupra acestora există, în prezent, întrebarea dacă sînt adverbe sau substantive cu sens modal. Contradicţiile semnalate mai sus privesc, de altfel, exclusiv această categorie de adverbe provenite din substantive. De unde vine dificultatea stabilirii valorii exacte a acestor cuvinte? Adverbele cu sens modal provenite din substantive au fost, la origine, substantive folosite în comparaţii, au servit deci ca termeni de comparaţie. Această folosire originară este uşor de reconstituit, deoarece ea există şi astăzi pentru cele mai multe substantive, paralel cu folosirea adverbială. La origine am avut deci a face numai cu contexte de tipul: *a lega* ***ca*** *un burduf* (pe cineva); *a merge* (*a fugi, a se duce, a se întoarce*) ***ca*** *glonţul*; *a porni* ***ca*** *săgeata*; *a trece* ***ca*** *fulgerul*; *a intra* ***ca*** *un buluc*; *a se aduna* ***ca*** *un ciopor, a se face* (*a se strînge*) ***ca*** *un covrig*; *gol* ***ca*** *un pistol* (sau ***ca*** *o puşcă*); *beat* sau *mînios* ***ca*** *criţa* etc. Aceste sintagme comparative, foarte expresive o vreme, au început să se tocească, să se banalizeze. A fost nevoie de un nou procedeu stilistic pentru a le reda forţa expresivă; acest procedeu a constat în renunţarea la comparaţie şi trecerea la metaforă. Prin renunţarea la adverbul de comparaţie *ca*, sintagmele comparative devenite sintagme metaforice şi-au redobîndit noutatea, chiar dacă vorbitorii vedeau în actuala metaforă fosta comparaţie. Numai că acest procedeu stilistic a influenţat mai apoi asupra aspectului morfologic şi semantic al substantivelor metaforice.

Cu timpul, nu s-a mai simţit în substantivul metaforic decît comparaţia indirectă, fără exprimarea termenului de comparaţie; s-a observat că aceste tipuri de substantive se apropie, prin numeroase trăsături comune, de adverbele modale. În consecinţă, numeroase substantive metaforice au fost folosite, încetul cu încetul, fără nici o dificultate şi cu cîştig pentru forţa lor expresivă, cu valoare adverbială. Cînd spunem „valoare adverbială" vrem să înţelegem în primul rînd „sens adverbial".

Într-adevăr, nu schimbarea de valoare morfologică este cea mai importantă aici; mai important (şi determinant) pentru transformarea substantivului în adverb a fost sensul nou pe care vorbitorii au început să-l confere substantivului metaforic.

Trecerea de la substantivul metaforic la substantivul cu valoare adverbială se explică tot prin tocirea expresivităţii valorii metaforice a substantivului; nemaifiind simţit ca atare, prin banalizare, substantivul metaforic s-a asociat cu verbul (eventual şi cu adjectivul) şi a început

să arate (de obicei cu nuanță intensivă, superlativă) felul acțiunii, stării și însușirii ori împrejurarea în care se săvîrșește acțiunea ; el a căpătat, cu alte cuvinte, funcțiunile adverbului. Această schimbare a fost nu numai funcțională, ci, după cum am afirmat mai sus, și semantică. O comparație de tipul *a lega ca un burduf*, transformată, prin metaforă, în sintagma *a lega burduf*, cu același sens, se traduce prin „a lega tare, strîns", atunci cînd substantivul *burduf* se adverbializează. Enunțarea *a merge* (*a fugi* etc.) *ca glonțul*, devenită metafora *a merge* (*a fugi* etc.) *glonț*, se traduce prin „a merge (a fugi) foarte repede, extrem de repede", atunci cînd *glonț* capătă valoare adverbială. Ceea ce ni se pare determinant pentru stabilirea valorii morfologice a acestor foste substantive metaforice este sensul lor adverbial ; ori de cîte ori, în asemenea sintagme, putem „traduce" substantivul metaforic inițial printr-un adverb (sau printr-o locuțiune adverbială) avem dovada că substantivul a căpătat valoare de adverb. Interesant este și procesul de generalizare care se petrece în interiorul cuvîntului, prin trecerea lui de la categoria morfologică — substantiv la categoria morfologică — adverb. Din punct de vedere semantic, adverbul păstrează de la substantivul din care s-a desprins numai ideea generală de bază, pe care o exprima acesta.

Calitatea esențială a *glonțului* sau a *săgeții* este „viteza". Prin urmare, în expresii ca *a fugi glonț* sau *a porni săgeată*, adverbialele *glonț* și *săgeată* ilustrează „calitatea" substantivului corespunzător și sînt echivalente cu „foarte, extrem de repede". Calitatea *criței*, sinonimul regional al *oțelului*, este „tăria extremă". În expresia *beat* (sau *mînios*) *criță*, adverbialul *criță*, păstrînd numai însușirea semantică esențială a substantivului din care s-a desprins, se „traduce" prin „foarte tare".

Acest proces de adverbializare a substantivelor metaforice este în plină desfășurare în limba romînă. În considerarea categoriei morfologice exacte a acestor cuvinte cu dublă virtualitate, de substantiv și de adverb, sentimentul vorbitorului este uneori esențial. Ceea ce pentru unii este deja adverb pentru alții poate fi încă substantiv metaforic ; oscilația are o bază reală, întrucît același substantiv, în contexte diferite (uneori și în același context) poate fi interpretat cînd cu valoare de substantiv metaforic, cînd cu valoare de adverb. Se poate da, în acest sens, exemplul substantivului *gîrlă*. În contextul „începu să gîlgîie sîngele dintr-însul *gîrlă*" (Ispirescu), metafora este încă evidentă : așa cum gîlgîie o apă poate gîlgîi și sîngele ; această asociație proprie la care participă substantivul metaforic sugerează mai degrabă fosta comparație („sîngele gîlgîia ca o *gîrlă*") deși, în acest context, un vorbitor poate „traduce" pe „gîrlă" și printr-un corespondent adverbial („în mare cantitate"). Dimpotrivă, în contexte ca „belelele curg gîrlă" (Creangă) sau „strălucitoarea monedă ce curgea *gîrlă* în palma sa" (Gane), unde metafora se bazează pe o aso-

ciație figurată, substantivul *gîrlă*, desprins aproape cu totul de fosta comparație, a căpătat valoare de adverb și „se traduce" astăzi, aproape fără excepție, printr-un corespondent adverbial (= „în mare număr"). În orice caz, la stabilirea valorii morfologice a acestor tipuri de cuvinte contează, în afară de sensul lor (adverbial sau substantival), și sentimentul vorbitorului, măcar în unele cazuri. Dacă cititorul și vorbitorul simt că, în contextul respectiv, substantivul e legat de o fostă comparație și dacă, prin urmare, ei nu acordă acestui cuvînt nici o nuanță semantică nouă, se poate admite că (cel puțin pentru cititorul sau vorbitorul respectiv) substantivul nu și-a schimbat încă valoarea morfologică. De cele mai multe ori însă vorbitorii au legat de substantivul metaforic un sens adverbial și, deci, substantivul și-a schimbat valoarea morfologică, devenind adverb.

În încheiere, vom încerca să grupăm în mari categorii adverbele de mod provenite din substantive metaforice :

1. Cînd determină un adjectiv, adverbele modale provenite din substantive metaforice formează, fără excepție, superlativul absolut al adjectivului respectiv, „traducîndu-se" prin „foarte, extrem de" : plin *buză*, umflat *chișcă*, încărcat *ciorchine*, ud *ciuciulete*, alb *colilie*, negru *corb*, beată *criță*, mînios *criță*, singur *cuc*, plin *ochi*, gol *pistol*, gol *pușcă* etc.

2. Cînd determină verbe de mișcare, adverbele modale provenite din substantive metaforice indică viteza maximă și „se traduc" prin „extrem de repede" : a veni (a pleca, a porni, a se duce, a se întoarce, a trece, a sosi etc.) *fulger*, *galop*, *glonț*, *praștie*, *săgeată*, *vîrtej* etc.

3. Pe lîngă diferite verbe, adverbele modale provenite din substantive metaforice indică ideea de intensitate și „se traduc" prin superlativul „foarte, extrem de (tare, de strîns)" : a lega (a strînge) *burduf*, *cobză*, *curmei*, *fedeleș* etc.

4. Adverbele de mod provenite din substantive metaforice — nume colective indică, pe lîngă unele verbe, ideea de mulțime și „ se traduc" prin „în mare număr" : a intra *buluc*, a se aduna *ciopor*, a se strînge *cîrd*, a veni *droaie* (*năvală*, *puhoi*, *șuvoi*, *val*), a curge *gîrlă*, a sta *grămadă* (*puzderie*) etc.

5. Pe lîngă diferite verbe, adverbele modale provenite din substantive metaforice indică modul de așezare, de grupare și „se traduc" prin „în formă de" : a se aduna *cerc*, a se face *colac* (*covrig*), a-și pune brațele *cruce*, a se aduna (a se strînge, a se așeza) *roată* etc.

*

Exemplele de mai sus dovedesc că numeroase categorii de substantive metaforice din limba romînă s-au adverbializat, căpătînd toate însușirile specifice acestei părți de vorbire și comportîndu-se, în consecință, ca orice adverb originar.

CE FEL DE PRONUME SÎNT *LUI, EI* ŞI *LOR*?

DE

GH. N. DRAGOMIRESCU şi MARIA GABREA

Una din greşelile curente în analiza gramaticală este confundarea pronumelui personal de persoana a III-a în cazul genitiv : *ei, lui, lor* cu pronumele şi adjectivul posesiv.

Această confuzie se bazează pe două identificări greşite : a noţiunii de *genitiv* cu aceea de *posesiv* şi a noţiunii de *posesiv* cu aceea de *adjectiv*.

Se fac curent astfel de analize greşite : „casa ei", *ei* este adjectiv posesiv, pentru că arată posesia şi lămureşte obiectul posedat ; „casa mea" : *mea* este la cazul genitiv pentru că răspunde la întrebarea *a cui* ? şi arată *a cui* este casa. Se trece aşadar peste trăsătura esenţială care conferă unui cuvînt valoare de adjectiv : *acordul* şi se reduce specificul pronumelui şi adjectivului posesiv numai la indicarea posesiei, ceea ce nu este just.

Orice nume în cazul genitiv poate arăta posesia : cartea *elevului*, cartea *acestuia*, cartea *lui*, cartea *celor doi*, cămaşa *fericitului*.

Pe de altă parte pronumele personal în cazul genitiv, *ei, lui, lor* poate exprima şi altceva decît posesia şi anume : *apartenenţa, subiectul, obiectul*[1].

În *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 203, se arată clar utilizarea pronumelor posesive.

În tabloul flexionar al pronumelui posesiv, nu apare forma *a ei, a lui* pentru un singur posesor de persoana a III-a, iar pentru mai mulţi

[1] Vezi *Gramatica limbii romîne* II, Ed. Acad. R.P.R., p. 99 — 100.

posesori de persoana a III-a nu apare nici o formă a pronumelui posesiv. La p. 205, vorbindu-se de folosirea pronumelui personal de persoana a III-a *paralel* cu pronumele și adjectivul posesiv „al său", se adaugă mențiunea : „(Al, a, ai, ale) *lor*, și-a făcut loc printre posesive înlocuindu-l pe *al său*, care și-a pierdut funcția de plural din limba veche".

Din această mențiune reiese că pronumele personal (*al, a, ai, ale*) *lor*, a devenit în limba romînă pronume, respectiv, adjectiv posesiv — ceea ce nu este just. El și-a făcut loc printre posesive înlocuindu-l pe *său*, dar a rămas pronume personal ca și (*al, a, ai, ale*) *lui* sau *ei*, care pot înlocui pe *al său, a sa* fără a căpăta astfel valoarea morfologică de pronume, respectiv de adjectiv posesiv.

Tot în acest sens în gramatica lui Tiktin, ediția 1945, p. 74—75, după ce se dă tabloul pronumelor posesive punîndu-se în paranteză *ei* și *lui*, alături de formele *său, sa* și forma *lor*, în locul posesivului, se adaugă precizarea categorică și foarte prețioasă : „*lui, ei, lor*, sînt pronume personale și stau în cazul genitiv ... ele sînt substantivale".

Care este situația în manualele noastre ?

Pe cînd Gramatica Academiei consideră cel puțin formele *ei, lui* pronume personale, folosite paralel cu cele posesive, lăsînd printre posesive numai pluralul *lor* care nu are forme paralele de pronume posesiv, unele manuale mai vechi[1] sau mai noi[2] socotesc toate aceste forme : *ei, lui, lor*, ca pronume posesive și chiar adjective posesive.

Astfel Manualul de gramatică pentru clasa a V-a (p. 101) în „Tabloul formelor pronumelui și adjectivului posesiv" trece la persoana a III-a pentru mai mulți posesori forma *lor*, iar manualul de clasa a VI-a, în „tabloul pronumelui și adjectivului posesiv" p. 94—95, la fel : *al nostru, vostru, lor*, adăugîndu-se pentru un posesor în paranteză formele (*al, a, ai, ale*) *ei, lui* pe lîngă *său, sa*, fără a se menționa că ele sînt, de fapt, pronume personale.

Două greșeli conțin, prin urmare, aceste tablouri :

1. Consideră sau lasă să se înțeleagă că formele *ei, lui, lor*, sînt pronume posesive.

2. Consideră sau lasă să se înțeleagă că aceleași forme ale pronumelui personal sînt și adjective posesive.

Vom arăta care sînt notele specifice ale pronumelui posesiv în opoziție cu cel personal.

---

[1] Cf. Gh. Nedioglu, *Manual de stilistică, compoziție și gramatică romînă* pentru clasa a IV-a, ediția a IV-a, 1923, p. 377.

[2] Iorgu Iordan, *Gramatica limbii romîne*, București, 1937, p. 133—135; cf. *Gramatica limbii romîne* pentru clasa a V-a și *Gramatica limbii romîne* pentru clasa a VI-a, ediția 1957.

Nu faptul că arată posesia — am menționat mai sus că orice substantiv în cazul genitiv poate face lucrul acesta — ci alte două note îl definesc :

a. el ține locul atît al posesorului cît și al obiectului posedat ;

b. prezintă un acord dublu, atît cu obiectul posedat cît și cu posesorul.

Acest acord dublu este marcat chiar de pronumele propriu-zis, făcîndu-se abstracție de articolul posesiv : *Ai tăi.*

Făcînd abstracție de articolul *ai*, care reprezintă obiectul posedat atît ca gen cît și ca număr, pronumele *tăi* înfățișează un acord dublu : el arată atît numărul și persoana posesorului, *tu*, persoana a II-a singular, cît și numărul și genul obiectului posedat. Dacă ar fi fost vorba de fete s-ar fi spus „*ale tale*", deci pronumele și-ar fi schimbat forma deși posesorul ar fi același, *tu*, persoana a II-a singular, pentru a arăta că, de data aceasta obiectul posedat este de genul feminin numărul plural.

Și rînd pe rînd veneau în sat,
Și ieri și astăzi cîte unul
Din cei care-au plecat,
Și ai *lui* întîrziau.
(*Trei, Doamne, și toți trei*, G. Coșbuc)

Ai lui arată posesia, ține locul atît al obiectului posedat, feciorii (*ai*), cît și al posesorului, bătrînul (*lui*) „feciorii bătrînului", dar pronumele propriu-zis *lui* nu mai prezintă un acord dublu.

El se referă la posesor, despre care ne spune că este masculin singular, dar nu ne mai spune nimic despre obiectul posedat : *nu se acordă cu acesta în gen și număr, ca pronumele posesiv.*

Dacă ar fi fost substantivul „fetele" în loc de „feciorii", pronumele *lui* rămînea neschimbat : „și ale lui întîrziau".

Pronumele posesiv marchează în sine independent de articolul genital-posesiv, acordul cu obiectul posedat, ai *săi*, ale *sale*. Pronumele personal nu spune nimic despre obiectul posedat, ci numai despre genul și numărul posesorului, rămînînd ca referirea la obiectul posedat s-o dea exclusiv articolul posesiv (al, a, ai, ale) care însoțește pronumele personal în cazul genitiv.

Prin faptul că pronumele personal nu prezintă acord cu obiectul posedat el nu poate deveni adjectiv.

El prezintă ca și substantivul în genitiv pe care-l înlocuiește o independență flexionară față de substantivul lămurit (obiectul posedat) rămînînd întotdeauna în cazul genitiv, indiferent de cazul substantivului determinat.

În „feciorii *lui* întîrziau", *lui* e pronume personal, nu se acordă cu substantivul determinat („feciorii" stă în cazul nominativ plural, *lui* stă în genitiv singular).

În „feciorii *săi* întîrziau", *săi* este adjectiv, se acordă în gen, număr și caz cu obiectul posedat numit de substantivul pe care-l determină.

Și avea o fată, — fata *lui* —
Icoană într-un altar s-o pui
la închinat.
(*Nunta Zamfirii*, G. Coșbuc)

Nu există acord între pronumele *lui* și substantivul determinat *fata*.

O lacrimă în ochii *ei*
Nimic nu-nseamnă.
(*Rugămintea din urmă*, G. Coșbuc)

Nu există acord între pronumele *ei* și substantivul lămurit *ochi*. Exemplul următor care înfățișează același substantiv determinat *ochi* este edificator :

Juca viața-n *ochii lor*
Și vîntul le juca prin plete.
(*Vara*, G. Coșbuc).

Deci pronumele *ei*, *lui*, *lor* nu sînt posesive. Ele sînt pronume personale în cazul genitiv posesiv. Ele nu pot deveni niciodată adjective posesive, neavînd valoare morfologică de adjectiv, adică neacordîndu-se cu substantivul, care numește obiectul posedat, așa cum se acordă adjectivul posesiv.

În sintaxă (al, a, ai, ale) *lui*, *ei*, *lor* trebuie considerate atribute *pronominale*, iar *adjectivele* posesive, atribute adjectivale, renunțîndu-se la definiția pe care o dă chiar manualul Academiei atributului pronominal, care ar fi exprimat fie printr-un pronume, fie printr-un adjectiv pronominal.

Căci, spre exemplu, între sintagmele „*copilul acesta*" și „*copilului acestuia*" este o mare deosebire : atributul *acesta* este exprimat printr-un adjectiv demonstrativ, iar *acestuia* este un atribut exprimat printr-un pronume demonstrativ. Primul este, prin urmare, atribut adjectival și numai cel de-al doilea este atribut pronominal.

LIMBĂ LITERARĂ

SIMȚUL LIMBII LA CAMIL PETRESCU

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Cineva îmi spunea mai demult că nu-i place limba scrierilor lui Camil Petrescu.

Am înțeles că interlocutorul meu se referă la acele „ornamente" ale stilului, imagini și cuvinte „neaoșe", introduse ici și colo în frazele unei scrieri, și care lipsesc din paginile lui Camil Petrescu.

Camil Petrescu s-a exprimat uneori vehement împotriva acestor false ornamente ale stilului și concepției după care cuvintele unei limbi se împart în „literare" și „neliterare". Este eroarea pe care o făcea critica contemporană cu Eminescu, reproșîndu-i că a întrebuințat de exemplu cuvîntul *pălărie*, în *Floare albastră*. Potrivit acestei concepții, combătute de Camil Petrescu, unele cuvinte au un farmec deosebit și sînt cultivate ca atare. În felul acesta, se uită că limba e un simplu instrument al expresiei și că folosirea unor anumite cuvinte nu trebuie să devină un scop în sine. Cuvîntul luat izolat are un înțeles general; plasat în frază, adică în mediul său natural, el își capătă adevărata valoare. Sensul precis și nuanțat al cuvîntului atîrnă deci de context. Cele trei funcții ale cuvîntului, de a manifesta ceva, de a semnifica ceva și de a numi ceva, sînt bine exemplificate de Camil Petrescu în rîndurile pe care le-a consacrat problemelor limbii literare[1].

Aceste principii sînt judicioase și dovedesc o bună orientare a lui Camil Petrescu în acest domeniu.

---

[1] Vezi articolele *Limba literară*, în vol. *Teze și antiteze*, București, Ed. „Cultura Națională" (1936), p. 249 și urm. și *Camil Petrescu inedit. Limba literară*, în *Contemporanul*, nr. 21 (555), 24 mai 1957, p. 2 (extrase din scrierile inedite ale autorului).

Scrisul lui Camil Petrescu este o aplicare a principiilor expuse mai sus. Cunoscător al limbii vorbite la Bucureşti, pe care o practica de copil, el şi-a dat seama, cînd a început să scrie, că limba literară trebuie fundată pe limba întregului popor şi că normele limbii noastre literare pornesc de la graiurile din Muntenia. Această legătură organică între limba literară şi limba vorbită apare la toţi marii noştri scriitori. Camil Petrescu a arătat, cu dreptate, că există o limbă literară schimonosită, pe care scriitorul trebuie s-o evite ; el dă sfaturi asupra felului cum nu trebuie să scriem. Din traducerea *Odiseii*, de G. Murnu, citează numeroase exemple de improprietate a termenilor : a spune despre un păstor omeric că e *ortoman*, înseamnă, într-adevăr, a neglija latura sugestivă a cuvîntului care, în acest caz, ne duce departe de lumea *Odiseii*.

Camil Petrescu a văzut cu dreptate că Vasile Alecsandri e unul dintre scriitorii noştri stăpîni pe limbă (proza lui este într-adevăr remarcabilă) : „Alecsandri s-a dovedit a fi, în acel ceas", ne spune Camil Petrescu, referindu-se la colecţia de poezii populare adunate şi prelucrate de Alecsandri, „floarea extremă a poporului său"[1]. Miorița, în versiunea lui Vasile Alecsandri, e scrisă în limba literară, dar trebuie spus că aceasta nu mai e adevărat, în genere, pentru alte producţii ale literaturii noastre populare, deoarece limba lor nu respectă normele limbii literare, are caracter regional şi conţine incorectitudini.

Creangă şi Eminescu, amintiţi de Camil Petrescu[2], scriu o limbă nutrită cu elemente populare şi mereu adecvată obiectului. Limba lui Bolliac e artificială, după cum ne spune Camil Petrescu[3], pentru că e tributară unor modele străine.

Caracterele specifice ale limbii lui Camil Petrescu sînt următoarele : evitarea ornamentelor inutile, ritmul rapid, proprietatea termenilor şi limpezimea. Scriitorul e obişnuit, prin preocupările sale intelectuale, cu înregistrarea demersurilor cugetării şi cu redarea noţiunilor abstracte din domeniul filozofiei şi matematicii. Limba lui Camil Petrescu apare astfel ca un organ al cogitaţiei, latura afectivă şi de sugestie a limbajului rămînînd deci nefolosită. E caracteristic, în acest sens, faptul că volumul său de versuri debutează cu ciclul *Ideea*, din care desprindem pasajul următor :

Bibliotecile, cu rafturi şi zăbrele,
Sînt pline
De tomuri grele,
Pergamente şi colecţii vechi, neprețuite,
Legate-n marochine,

---

[1] Camil Petrescu, *Un om între oameni*, I, Bucureşti, 1953, p. 92 (notă).
[2] *Contemporanul*, loc. cit.
[3] *Ibidem*.

În care zac orînduite
Ierarhic sub capitole și titluri,
Mii și milioane de idei,
În zeci de mii de tomuri, anexe
Și opuscule,
Cu pagini încărcate de calcule subtile.
(*Versuri*, ed. 1957, p. 7)

E o enumerare făcută într-un stil despuiat, am putea spune neutru. Și așa e toată poezia lui Camil Petrescu : o poezie de idei, scrisă de cineva deprins cu mînuirea abstracției.

Menționăm că poetul Camil Petrescu a urmat la liceu secția reală (științifică), iar la universitate a studiat filozofia. Matematicele l-au preocupat în mod constant ; mai tîrziu, el a încercat să rezolve singur unele probleme de matematici superioare.

Imaginile, în versurile sale, sînt discrete — am putea zice : reținute — uneori abia indicate : o pudoare de a se dezvălui, o discreție supremă.

Iată un peisaj de munte, văzut din vîrf :

Și cît vezi,
Toată valea
E acum în mod firesc o carte,
În care-nfierbîntat citește soarele.
(*Amiază de vară*, p. 95)

sau din ciclul „Un luminiș pentru Kicsikém" :

Dar iată,
Mi-ai încîlcit tot rostul într-atît,
Încît cînd vrei să pleci de-acum
Te-ncurci între firele gîndirii mele
Ca o pisică prinsă-n firele de lînă,
Pe care le-a desfăcut imprudentă,
Jucîndu-se cu ele.
(*Cînd vii la mine*, p. 110)

Corecțiunile făcute de autor, la reeditarea versurilor sale, dovedesc preocuparea de-a adecva și mai bine expresia la conținutul de idei.

Iată cîteva exemple :

Surprinși privim o clipă acest *decor* funest.

(ed. 1923, p.32 ; în ed. din 1957, p. 26 : *ținut*)[1]

Pe *infinita* depărtare
De azuriu și stafii luminoase albe,
Nebune.

(ed. 1923, p. 98 ; în ed. 1957, p. 73 : *nesfîrșita* ; *zburdalnice punînd* salbe).

Ca veselia unui *poet* bolnav.

[1] Camil Petrescu, *Versuri*, București, „Cultura Națională" (1923) ; ed. a 2-a, București, E.S.P.L.A., 1957.

(ed. 1923, p. 99; în ed. din 1957, p. 73, cuvîntul *poet* a fost suprimat).

Le-a forfecat pe nesimțite
Le-a *dantelat*
Cu *comice* chenare negre,

(ed. 1923, p. 100; în ed. din 1957 : *zdrențuit, hilare*, p. 74).

S-au risipit de-acuma norii

(ed. 1923, p. 115; în ed. din 1957, p. 83 : *În spre chindie/Stihiile de nori s-au risipit*).

Acest stil cu imagini clare, exprimate într-o limbă lipsită de ornamente inutile, îl regăsim în proza lui Camil Petrescu.

Ne vom mulțumi, spre exemplificare, cu reproducerea unui singur pasaj, descrierea unui peisaj de munte :

„De la Suici în sus, părăsiră drumul de care și o luară la dreapta pe o potecă prin pădure, pe deasupra unor viroage, ca să taie de-a dreptul spre Argeș, ocolind mănăstirea... Munții mari care se zăriseră mereu, de departe, acum nu se mai vedeau, căci erau pe suișul mușcelelor mari și străbăteau păduri de fagi, cu trunchiurile albicioase, drept și înalte, să-ți sucești gîtul privindu-le în sus. Cînd ieșeau din cînd în cînd din pădure, vederea le era oprită de culmi cu pășuni vii, care străluceau sus de tot. Străbăteau luminișuri și pătrundeau mai departe, ca subt o boltă, în făgetul care se împestrița cu mesteacăni, cu aluni, cu paltini, călcau pe frunzarul mort din alți ani, ca pe scoarțe moi. Cînd soarele putea să răzbată printre ramurile de sus, dîra lui aurie poleia trunchiurile albe și arunca bănuți de lumină pe frunzișul jilav de jos.

Se opriră ca să prînzească pe padină, într-o poiană încărcată cu rug de mure și smeuret, cu petece de pășune, bălțate ca niște strachini smălțuite. Îi spunea poiana lui Răstoacea. Mirosea tare a fîn copt și soarele ardea viu. Săbiuțe roșii ca sîngele, ori frunzele ca leușteanul ale isipoltului, mai în umbră lumînărica încărcată de flori albastre și arnica cea galbenă se amestecau cu nenumărate soiuri fără nume" (*Un om între oameni*, I, p. 153—154).

Calitățile acestei proze, care ne aduce înaintea ochilor un colț din natură, sînt evidente. Relevăm observația, în stil familiar (*să-ți sucești gîtul, privindu-le*), inserată în mijlocul descrierii, procedeu caracteristic al scriitorului, pe care îl regăsim în altă descriere a sa, din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* (ed. I, vol. I, p. 245) :

„În stînga, Ghimbavul, nemaipomenit de masivă moschee de piatră (*pe lîngă ea, Sf. Sofia să pară jucărie de copii*)".

Limba scrierilor lui Camil Petrescu e reală și autentică; ea e fundată pe limba conversației curente și pe limba cercurilor de intelectuali din

București. Scrierile sale oferă o documentare prețioasă asupra mijloacelor de expresie ale limbii noastre literare, în prima jumătate a secolului al XX-lea. Scriitorul reprezintă, cu toată autoritatea sa de fiu al poporului, limba orașului său natal, București.

Camil Petrescu ne apare astfel ca un doctrinar autorizat al problemelor limbii literare și ca un scriitor deplin stăpîn pe mijloacele de expresie ale limbii noastre literare.

EXPRESIA NEGAȚIEI ÎN POEZIA LUI EMINESCU

DE

ACAD. TUDOR VIANU

Un nou contact cu materialul eminescian, prilejuit de lucrările *Dicționarului limbii lui Eminescu*, mi-a scos în față o particularitate neobservată mai înainte nici de mine, nici de alții : mulțimea și varietatea formelor negației în opera marelui poet. Am parcurs îndată textele altor scriitori și n-am găsit nicăieri nici numărul, nici felurimea expresiilor negației la Eminescu. Comparațiile lingvistic-stilistice sînt mai convingătoare, atunci cînd sînt făcute între texte cu temă înrudită. Aleg deci tema liric-filozofică a definiției iubirii în cunoscuta poezie a lui A. Vlahuță :

Iubire, sete de viață,
Tu ești puterea creatoare,
Sub care inimile noastre
Renasc ca florile în soare,
Și, îmbătate de-al tău farmec
Ce peste lume se așterne,
În tremurarea lor de-o clipă
Visează fericiri eterne.

Întreaga expunere lirică este menținută în formele afirmației. Nimănui nu-i pot scăpa formulările negative în *Ce e amorul?* de Eminescu :

Ce e amorul? E un lung
Prilej pentru durere,
Căci mii de lacrimi nu-i ajung
Și tot mai multe cere.
De-un semn în treacăt de la ea
El sufletul ți-l leagă,
Încît să n-o mai poți uita
Viața ta întreagă.

Dispar și ceruri și pămînt
Și pieptul tău se bate,
Și totu-atîrnă de-un cuvînt
Șoptit pe jumătate
. . . . . .
Căci scris a fost ca viața ta
De doru-i să nu-ncapă,
Căci te-a cuprins asemenea
Lianelor din apă.

Examinarea sub raport lingvistic a acestor spicuiri arată nu numai negarea predicatului în mai multe rînduri : *nu-i ajung, n-o mai poți uita, să nu-ncapă*, dar și cuvinte cu înțeles negativ : *dispare* (= nu mai este, nu mai există), *leagă* (= împiedică mișcarea, suprimă libertatea), semanteme cu înțeles înrudit : *prilej pentru durere*, pentru a nu mai vorbi de figura care exprimă imobilitatea, privațiunea de mișcare : [dorul care] *te-a cuprins asemenea lianelor din apă*. Iubirea sau, mai de grabă, intensitatea acestui sentiment este exprimată de A. Vlahuță în forme afirmative, de Eminescu prin numeroase mijloace ale negației. Cineva ar putea face observația că este vorba în cele două exemple de două feluri deosebite de a simți și de a înțelege aceeași împrejurare, dintre care cel din urmă face necesare formele negației ; dar tocmai de aceasta este vorba aici, de identificarea unei sfere de gînduri și de simțiri, așa cum apar ele în mijloacele lor lingvistice.

Prilejul pentru a folosi expresiile negației revine aproape în toate punctele teritoriului poetic al lui Eminescu : mai întîi în poeziile de revoltă ale tinereții ; apoi în satirele lui ; apoi ori de cîte ori formulează gînduri cu privire la originile lumii, înainte de ciclul creației sau la termenele ei cele mai îndepărtate în viitor, după încheierea acestui ciclu ; apoi acolo unde poetul exprimă reflecția lui amară asupra vieții ; în fine acolo unde își cîntă iubirea, simțită ca suferință, ca privațiune, ca decepție. Propunem o clasificare a temelor negației în poezia lui Eminescu, în care distingem : 1) tăgăduirea meritului moral în societatea vremii lui ; 2) evocarea vacuității spațiale înainte de începuturile lumii și după dispariția ei ; 3) evocarea imobilității temporale în ambele aceste situații extreme ; 4) tema filozofică a zădărniciei ; 5) iubirea ca suferință. O astfel de clasificare, ca orice cercetare exclusiv tematică, ar avea neajunsul că ar acoperi faptele de limbă. Preferăm deci de a porni de la aceste fapte pentru a regăsi temele și conținuturile : o metodă mai exactă, mai puțin expusă riscurilor interpretării subiective, mai sigură prin însăși utilizarea mijloacelor lingvistice.

Este evident că mijloacele negației în poezia lui Eminescu nu pot fi altele decît acelea ale limbii în general, mai întîi negarea predicatului prin adverbele *nu, nicăieri, nici* (uneori și ca conjuncție), *niciodată, nimic, nici unul* (uneori și ca pronume), apoi compunerile cu prefixul negativ

ne-, în fine termenii echivalenți ai negației, aceștia putînd fi introduși în comparații sau în metafore. Vom examina pe rînd toate aceste mijloace, căutînd să surprindem ce este propriu eminescian în întrebuințarea pe care le-o dă poetul. Nu vom da de altfel toate exemplele, ci numai vom spicui între ele.

NEGAREA CU ADVERBUL *NU*

Adverbul negației *nu* este unul din cuvintele mai des întrebuințate de poet. Nu vom transcrie aici toate fișele *Dicționarului* care-l cuprind, ci numai pe acelea care, într-un fel oarecare, sînt caracteristice. Este izbitor, de pildă, procedeul afirmației prin negație. Astfel, pentru a exprima ideea unei stele care luminează totdeauna, Eminescu preferă forma negativă: [Palida înțelepciune] *ca o stea ce nu apune* (I, 35/26). Aceluiași procedeu îi aparțin: *Silful, ce n-adoarme-n pace* (I, 10/1), *Inima îmi bate, bate și nu tace* (I, 10/2), *Să vezi ... Că domnesc în lume rele, căror nu te poți opune* (I, 52/32), *Simți că nimica nu ești* (I, 53/4), *Și acele gînduri negre mai nici a muri nu-i lasă* (I, 53/5), *Cu umbre, care nu sînt* [bogatul] *v-a-ntunecat vederea* (I, 59/11). Aleg aceste din urmă exemple din *Împărat și proletar*, unde situația celor două personaje și a acelora pe care ele le reprezintă este definită în formele tăgăduirii: *Cel ce în astă lume a dus numai durerea Nimic n-are dincolo* (I, 59/14—5), *Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin* (I, 59/17), [Stăpînii] *n-au timp nici de-a muri* (I, 59/25), *Nu le mai faceți ziduri unde să închid'avere* (I, 59/28), *De lege n-au nevoie* (I, 60/6), *Nu-i iertat nici brațul teribilei nevoi* (I, 60/10), *După moarte răsplată nu v-așteaptă* (I, 60/13), *Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spijă* (I, 61/13), *Nimeni de-a plînge n-are, el traiul și-a trăit* (I, 61/15), *Nu! nu ești tu de vină, ci cei te-au vîndut* (I, 63/5) etc. Afirmația prin negație este un procedeu retoric, caracteristic primei epoci a poeziei lui Eminescu, aceleia căreia îi aparțin bucățile din *Familia*. Critica și istoria literară au afirmat uneori că, o dată cu primele poezii publicate în *Convorbiri literare*, Eminescu intră într-o nouă fază a creației lui. Iată însă că identificarea aceluiași procedeu în *Împărat și proletar*, *Epigonii*, ca și în *Amorul unei marmore* sau *Junii corupți*, arată că prima epocă stilistică a lui Eminescu se întinde pînă dincolo de apariția lui la *Convorbiri*. În *Amorul unei marmore* poetul definește o năzuință a sa, constatînd o lipsă: *De ce nu sunt un rege să sfarm cu-a mea durere, De ce nu sunt Satana, de ce nu-s Dumnezeu, Să fac să rump'o lume ce sfîșie-n tăcere, Zdrobit sufletul meu* (I, 20/5—8). Poetul ajunge să se înțeleagă ca o ființă solitară, lipsită de orice relație cu lumea: *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere, Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor* (I, 20/13—14). În *Junii corupți*, dreptatea și libertatea care păreau a fi devenit

o realitate în luptele pentru unitate ale Italiei sînt definite prin negație : *Dreptatea, Libertatea nu sînt numai un nume* (I, 24/17). Felul moral al junilor corupți apare în incapacitatea lor de-a se aprinde, într-o absență : *Virtutea despletită și patria-ne zeie Nu pot ca să aprindă o singură scînteie În sufletu-nghețat* (I, 25/7—8). Poetul le tăgăduiește un drept, combate în ei o veleitate : *Dar cel puțin nu spuneți că aveți simțiminte, Că-n veci nu se îmbracă în veștede vestminte Misteriul cel sînt* (I, 25/17—19). În *Venere și Madonă*, lumea antică din care coboară figura ideală a Venerei este definită, conform procedeului obișnuit în aceeași epocă eminesciană, prin negație : *Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este* (I, 29/1). În *Epigonii*, situația morală a noii generații este definită tot printr-o negație : *Noi în noi n-avem nimica* (I, 35/18). Oamenii acestei generații constată alternarea vieții cu moartea și socotesc că *Alt sens n-are lumea asta* (I, 36/5) ; deci acești oameni *Numesc sînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează* (I, 36/7).

Un alt procedeu interesant al lui Eminescu este acel al negației care introduce o afirmație. Astfel, pentru a arăta ce ghirlandă și ce liră i-ar trebui poetului pentru a încununa și pentru a cînta pe Heliade, el începe prin a arăta pe acelea pe care le respinge : *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde, june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn ; Eu n-aș alege lira vibrîndă de iubire, Ci ceea care falnic îmi cîntă de mărire, Cu focul albei Veste aprinde al meu sîn* (I, 17/1—6). Introducerea afirmației printr-o negație ne întîmpină pînă mai tîrziu în poezia lui Eminescu, d. p. în *Înger și demon: O nu-i umbra ei aceea — este îngeru-i de pază* (I, 51/13), *Nu spre-amor — spre-nchinăciune el genunchi-și înconvoaie* (I, 51/23), în *Împărat și proletar : Nu ! nu ești tu de vină, ci cei ce te-au vîndut* (I, 63/5). Termenul negativ poate trece în partea a doua a construcției sintactice și atunci negația nu mai introduce o afirmație, ca în exemplele de mai sus, dar continuă să marcheze un contrast. Postpunerea negației pentru crearea unui contrast este unul din procedeele mai des folosite de Eminescu și acela care a dat în atîtea rînduri stilului eminescian tensiunea lui dramatică : *Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de rîu Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu* (I, 82/37—38), *Dantul, muzica, pădurea Pe acestea le-ndrăgii, nu chiliile pustii* (I, 102/13—15), *Eu caut a răspunde, nu știu ce să răspund* (I, 71/17), *El ar răcni ca zeii dar vai ! nu poate plînge* (I, 88/14), *Sterge-ți ochii, nu mai plînge* (I, 30/21), *Ar striga ... și nu se-ndură* (I, 104/9), *Nici rău nu-i pare-acuma, nici bine nu* (I, 114/10), *Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta* (I, 127/2), *Din cît ești de copilă să-ntinerești mereu, Și nu mai știi de mine* (I, 128/10), *Sînt sătul de-așa viață ... nu sorbind a ei pahară* (I, 155/33), *Ei ... multe și-ar spune și nu știu de-und' să-nceapă* (I, 82/15), *Toți* [nuntașii] *se uită cu mirare și nu știu de unde vine*

[zgomotul] (I, 87/2), *Ea se uită, se tot uită, un cuvînt măcar nu spune* (I, 84/33) etc.

Tot în legătură cu *nu* mai notez un procedeu de limbă eminescian : motivarea negativă, prin propoziții subordonate (mai ales finale, cauzale și consecutive) cum rezultă din exemplele : *Dar nu-l mai vrei pe Arald, căci nu mai vrei nimică* (I, 92/10), *Deși-mi stau atît de triste Că nu pot muri de loc* (I, 125/20), *Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?* (I, 127/1), *Și nu mai ști de mine, că nu m-oi ști nici eu* (I, 128/10), *Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie, Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie* (I, 133/18), *Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei, Ca să nu s-arate-odată ce sînteți — Niște mișei* (I, 151/26), *Dă-mi-i mie, ochii negri . . . nu privi cu ei în laturi. Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi* (I, 155/6), *Se înalță tot mai sus, Ca să nu-l pot ajunge* (I, 175/24), *Ca să nu-ndrăgești nimica, Tu rămîi la toate rece* (I, 198/11) etc.

Rezum. Negarea predicatului se produce la Eminescu într-un foarte mare număr de cazuri, printre care mi s-au părut mai caracteristice : afirmarea prin negație, introducerea unei afirmații prin negație, stabilirea unui contrast, motivarea negativă. Toate aceste procedee lingvistic-stilistice dovedesc la poet o dezvoltare dialectică a gîndirii sale.

NEGAREA CU ADVERBELE : *NICI, NICIODATĂ*

Nevoia de a preciza negația sau de a o întări, aduce în dese rînduri la Eminescu folosința cuvintelor înscrise în fruntea acestui paragraf. *Nici, niciodată* apar de obicei în legătură cu *nu*, pentru că slujesc ca determinative ale unei propoziții negative sau, în ce-l privește pe *nici*, ca element de legătură, ca conjuncție, între două coordonate exclusive. Eminescu n-a putut da cuvintelor de care ne ocupăm aici o altă întrebuințare decît aceea generală a limbii. Caracteristice pentru el nu sînt decît unele forme ale construcției, ca, de pildă, *nici* care nu însoțește un *nu*, mai întîi un *nici* conjuncțional : *Nici știu cum aș începe* (I, 173/2), *Nici îi merge, nici se-ndeamnă* (I, 182/19), *Nici îi este toamna, toamnă* (I, 182/20) etc., apoi un *nici* adverbial, mai frecvent : *Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele* (I, 150/9), *Și nici prin gînd mi-ar trece* (I, 184/8), *Și nici știi ce pierde lumea* (I, 83/10), *. . . alt amar Mai crud nici e cu putință* (I, 53/4), *Și poate că nici este loc Pe-o lume de mizerii Pentr-un atît de sfînt noroc* (I, 185/21), *Nici încline a ei limbă Recea cumpăn-a gîndirii* (I, 194/17), *Azi nici măcar îmi pare rău Că trec cu mult mai rar* (I, 192/9), *Ea nici poate să-nțeleagă, că nu tu o vrei* (I, 160/23).

Observ în legătură cu *niciodată* o diferențiere de sens pe care DLRC nu o remarcă — niciodată în trecut : *Să fie neagră umbra în care-oi fi pierit,*

Ca și cînd niciodată noi nu ne-am fi găsit (I, 127/18); niciodată în viitor : *Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri Și niciodată n-or să vie iară* (I, 201/2), *Dară pe calea ce-ai deschis N-oi merge niciodată* (I, 172/24). Cred că în formula introductivă a basmelor, folosită de Eminescu în *Luceafărul : A fost odată ca-n povești, A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești, O prea frumoasă fată* (I, 167/1—4) n-avem de-a face nici cu un *niciodată* al *trecutului*, nici cu unul al *viitorului*, ci cu un *niciodată al ficțiunii ;* formula amintită vrea să spună că întîmplarea narată aparține închipuirii, nu lumii, este etero-cosmică. Tot astfel, în versurile *Scrisorii* I : *Pe cînd pămîntul, cerul, văzduhul, lumea toată Erau din rîndul celor ce n-au fost niciodată* (I, 115/5—6), nu cred că Eminescu vrea să spună că, în acel moment îndepărtat al originilor, pămîntul, cerul, văzduhul, întreaga lume nu existaseră niciodată în trecut, deoarece trecutul și viitorul sînt momente ale timpului, ale succesiunii fenomenelor și, prin urmare, presupun apariția lor. Evocarea versurilor amintite se referă la o stare anterioară creației și *niciodată* acolo are sensul unui *niciodată al increatului.*

CUVINTE COMPUSE CU PREFIXUL NEGATIV *NE-*

Negațiunea, în toate înțelesurile ei, ca lipsă de mișcare, de evenimente, ca stare anterioară creației, ca ceva care n-a fost gîndit sau nu poate fi gîndit, ca ceva fictiv și deci opus realității, ca ceva care se opune normelor pozitive ale morale[1], ca dispariție și moarte, ca ceva opus legilor firii etc. este exprimată de Eminescu prin numeroase cuvinte compuse cu prefixul negativ *ne-*. Nu iau în considerație aci acele cuvinte compuse cu *ne-*, care nu mai sînt simțite ca negative, precum *nebun, nebunie, nemurire, nemuritor, nenorocit, nenumărat, nepăsare, nepăsător, nepătruns* etc. Din celelalte dau o scurtă listă :

neclintit : Ci cumpăna gîndirii și azi nu se mai schimbă, Căci între amîndouă stă neclintita limbă (I, 203/6).

necunoscut, ca adj. și subst. : *Și apa unde-au fost căzut în cercuri se rotește Și din adînc necunoscut Un mîndru tînăr crește* (I, 170/3), *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute* (I, 132/30).

necuprins : Stol de cocori Apucă-ntinsele Și necuprinsele drumuri de nori (IV, 378/15).

nedezlegat : În zadar caut-al vieții înțeles nedezlegat (I, 14/3).

nedrept : A fost crudă-învinuirea, A fost crudă și nedreaptă (I, 30/21—22), *Zdrobiți orînduirea cea crudă și nedreaptă* (I, 60/119).

neexistent : Combinație măiestrită Unor lucruri n-existente (I, 36/10—11).

neexplicat : Stă și azi în fața lumii o enigmă n-esplicată (I, 31/23).

nefast: De ce să fiți voi sclavii milioanelor nefaste...? (I, 59/21).

nefăcut: Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface (I, 132/21).

neferice: Ele [tablourile] *stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecției umane și ele fac să pice în ghiarele uzurii copile din popor!* (I, 60/18).

nefericire: Virtutea? e o nerozie, Geniul: o nefericire (I, 151/28).

neființă: La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă (I, 132/13), *Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric, Căci e vis al neființei universul cel himeric* (I, 133/8). *Și în noaptea neființei totul cade, totul tace. Căci în sine împăcată reîncep eterna pace* (I, 133/19).

nefiresc: Mizeria și-averea nefirească (I, 61/16).

nefinit: Cîntarea sferelor, Ce eternă, nefinită, Îngerii o cîntă-n cor (I, 19/2—4).

neîndurat: Unde ai judecătorii, Nenduraților ochi de ghiață (I, 226/20).

neîndurător: Pînă-n fund băui voluptatea morții. Ne-ndurătoare (I, 199/7—8).

neîmpăcat: Cu o ură ne-mpăcată mi-am șoptit atunci în barbă (I, 147/8).

neînturnat: S-au dus toți, s-au dus cu toate pe o cale ne-nturnată (I, 31/37).

neînțeles ca adv. și adj.: *Ne-nțeles rămîne gîndul Ce-ți străbate cînturile* (IV, 396/13—14), *O șoptește-mi...Dulci cuvinte nențelese* (I, 84/2), *El* [Amorul] *dă gînduri ne-nțelese* (I, 108/17).

nemaisimțit: C-o mulțumire... nemaisimțită El în ochii ei se uită (I, 53/13).

nemărginire: Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul, în acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul... (I, 132/38).

nemărginit: Colonii de lumi pierdute... izvorînd din infinit Sînt atrase în viață de un dor nemărginit (I, 132/32), *E sufletu-mi ce arde de dor nemărginit* (I, 6/8), *Dorinți nemărginite plutind într-un atom* (I, 64/20), *Un luceafăr... dă orizont nemărginit Singurătății mării* (I, 175/16) etc.

Trebuie notat că unele compuse cu *ne-*, nu numai că nu trezesc o reprezentare negativă, ci ca adjective sau substantive, exprimă o idee afirmativă, ba chiar un grad mare al intensității, treapta superlativă a comparației, ca în *O vin-odorul meu nespus Și lumea ta o lasă* (I, 172/12—13), *Lucește cu-un amor nespus Durerea să-mi alunge* (I, 175/21), *O, vino iar în al meu braț, Să te privesc cu mult nesaț* (I, 235/6), *Și pătruns de-ale lui patimi și amoru-i, cu nesațiu* (I, 162/1), *Să ne privim nesățios Și dulce toată viața* (I, 174/30—31), *O, lasă-mi capul meu pe sîn, Iubito, să se culce, Sub raza ochiului senin Și negrăit de dulce* (I, 179/12). Mai observ formația personificată neuzitată — nedreptul: *Nedreptul și minciuna al lumii dulce frîu* (I, 63/3).

Marele număr al compuselor cu *ne-* în limba lui Eminescu arată fie tendința combativă a poetului în luptă cu non-valorile lumii, fie direcția filozofică a gîndirii lui orientată către generalizările cele mai întinse, acele care scad în numărul determinărilor lor, fie viziunea lui cosmică, aceea care se îndreaptă spre infinitul lumii, fie intensitatea simțirii lui.

TERMENI ECHIVALENȚI AI NEGAȚIEI

În afară de formele negației exprimate prin cuvinte proprii sau prin compuneri negative, mai există în limba lui Eminescu numeroase cuvinte echivalente ale negației, întrebuințate în comparații sau ca metafore: Aceste cuvinte alcătuiesc una din seriile semantice cele mai caracteristice în lexicul eminescian. Amintesc aici pe acelea care mi s-au părut mai însemnate, fiindcă ele aplică pecetea lor stilistică asupra întregii creații eminesciene:

Întunecime

= întuneric, noapte, lipsă de lumină: *Vom vorbi-n întunecime* (I, 55/22).

Întunecos

= obscur, nedeslușit, greu de explicat, mîhnit, posomorît, neant, moarte: *De ați lipsi din lume, voi cauza-ntunecoasă De răsturnări mărețe, mărirea-i radioasă, Cezarul, chiar Cezarul de mult ar fi căzut* (I, 62/8—10), *Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă* (I, 148/2), *Soarele... se -nchide ca o rană printre nori întunecoși* (1,133/12), *Întunecoasa renunțare* (I, 117/23), *O duc cîntînd prin tainiți Și pe sub negre bolți, A misticii religii întunecoase cete* (I, 92/21 — 22), *Busuioc și mint-uscată Împlu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată* (I, 84/15—16), *Cu ochiul plutitor și-ntunecos Stai cu buze discleștate* (I, 82/29—30), *Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită* (I, 56/4), *Bolta-n fundul Domei stă-ntunecoasă* (I, 50/3) etc.

Întuneric

= lipsă de lumină, obscuritate, beznă, neființă, enigmă, mister, neant, moarte: [Castelul] *Se înalță în tăcere ... Dînd atîta întuneric rotitorului talaz* (I, 152/4), *Ca setea cea eternă ce-o au după olaltă Lumina de-ntuneric și marmura de daltă* (I, 232/18), *Să-mpiedec umbra-i dulce de-a merge-n întuneric* (= a pieri în neființă, I, 232/8), *Dar ochii mari și luminați Lucesc adînc himeric, Ca două patimi fără saț Și pline de-ntuneric*

(= enigmatici, misterioşi (I, 172/7—8), *Cum s-o stinge* [soarele], *totul piere, ca o umbră-n întuneric* (I, 133/7), *în acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată, Că-ndărătu-i şi nainte-i întuneric* (= neant, moarte) *se arată* (I, 133/2), *În al umbrei întuneric Te asămăn unui prinţ* (I, 110/5), *Iar prin mîndrul întuneric al pădurii... Vezi izvoare zdrumicate* (I, 85/7—8), *Ca a nopţii poezie, Cu-ntunericul talar* (I, 18/1—2) etc.

Haos

= prăpăstie, abis, starea de dezorganizare a materiei înainte de constituirea universului, depărtarea fără fund a lumii, ceea ce este nedesluşit, confuz, vag, absurditate, infinit, nemărginire : *Şi, în chaosul uitării, oricum orele alerge* (I, 160/11), *De atunci şi pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute* (I, 132/29—30), *Dar deodat-un punct se mişcă... cel întîi şi singur. Iată-l Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl...* (I, 132/24), *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum uşor, ca din cutie, scoate lumile din chaos* (I, 140/23—24), *Din chaos Doamne-am apărut Şi m-aş întoarce-n chaos* (I, 177/14) *Şi din a chaosului văi, Jur împrejur de sine, Vedea, ca-n ziua cea de-ntîi, Cum izvorau lumine* (I, 176/17), *Numai prin haos* (= nedesluşit, confuz, vag) *tu îmi apari* (I, 27/5) *Fericesc O rază fugită din chaos lumesc* (= din ceea ce este confuz, absurd în lume ; I, 38/27—28), *O, moartea e un chaos* (= o nemărginire) etc.

Noapte

Nu voi da aici citatele în care *noapte* înseamnă intervalul de timp dintre seară şi dimineaţă, deşi marele lor număr este caracteristic pentru poezia lui Eminescu, ci acelea în care cuvîntul ia înţelesul figurat de cuget întunecat, taină, uitare, mister, neant, nefiinţă etc. sau intră ca element al unei alte comparaţii sau metafore : *Părul său negru ca noaptea* (I, 50/18), *Din noaptea pădurii* (I, 11/10), *Două suflete de flori Le desparte-al nopţii mire* (I, 14/2—3), *Apoi noaptea lor albastră* (= culoarea albastru-închis a ochilor) *Ce uşor se mistuieşte prin plînsorile pustie* (I, 83/5—6), *Dulce noaptea lor* [a ochilor] *se stinge* (I, 23/9), *Astfel eu, pierdut în noaptea* (= meditaţia tristă) *unei vieţi de poezie* (I, 29/17—18), *Ideal pierdut în noaptea* (= uitarea) *unei lumi ce nu mai este* (I, 29/1), *Pe veci pierică-n noaptea* (= întunericul adînc) *măreţului mormînt* (I, 98/27), *A ta zîmbire Mi-arată ... Cît poţi cu-a farmecului noapte* (= mister, taină ; I, 117/17), *Noaptea lor* [a ochilor] *cea dulce* (= privirea tulburătoare a unor ochi negri ; I, 155/6), *Noaptea* (= misterul greu de pătruns) *adînc-a veciniciei el în şiruri o dezleagă* (I, 132/8), [Luna] *din noaptea amintirii* (= lumea

trecutului) *o vecie-ntreagă scoate De dureri* (I, 130/5—6), *A veciniciei noapte* (= taina veşniciei) *pururea adîncă* (I, 133/5), *Şi noaptea nefiinţei* (= neantul) *totul cade, totul tace* (I, 133/19), *Cu farmecul luminii reci, Gîndirile străbate-mi, Revarsă linişte de veci Pe noaptea mea de patimi* (= patimile sustrase controlului raţiunii; I, 179/13—16), *Putut-au oare atîta dor în noapte* (= uitare, nefiinţă) *să se stingă* (I, 186/18), *Tot astfel cînd al nostru dor Pieri în noapte-adîncă* (= veşnicie), *Lumina stinsului amor Ne urmăreşte încă* (I, 234/14) etc.

Negru

în sens metaforic = sumbru, funest, nepătruns, apăsător, plin de ură, de nepătruns, misterios, întristat, mizerabil, cumplit; sau în comparaţie. *Vis de răzbunare negru ca mormîntul* (I, 15/9), *Şi acele gînduri negre mai nici a muri nu-l lasă* (I, 53/5), *Fruntea-i ... Părea ca o noapte neagră* (I, 52/18—19), *Părul său negru ca noaptea* (I,50/18), *Lacrimi pe o neagră pîne* (I, 60/3), *La neagra-i durere îi pune hotar* (I, 11/18), *Prin neagra noapte* (I, 27/8), *Dar noaptea se trezeşte şi ţine judecată Şi-n negru-mbracă toate al nopţii palid domn* (I, 96/19—20), *A-ntristării neagră-aripă peste lume se întinde* (I, 28/9), *De blesteme mi-e neagră gura* (I, 26/20), *În privazul negru-al vieţi-mi E-o icoană de lumină* (I, 106/ 11—12), *Trezindu-te iubito, cu anii înapoi, Să fie neagră umbra în care-oi fi pierit* (I, 127/17), *De greul negrei vecinicii, Părinte, mă dezleagă* (I, 177/1) *În toată neagra vecinicie O clipă-n braţe te-am ţinut* (I, 212/16), *întind ale lor aripi spre negre depărtări* (IV, 432/29), *Să simt plutind de-asupră-mi geniul morţii Cu aripi negre* (IV, 338/14), *Ochiul îngheţat i-l umplu gînduri negre de amor* (I, 164/1) etc.

Negură

în sens metaforic = trecut uitat, îndepărtat, partea încă necunoscută a lumii, întunecime cosmică: *Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne* (= luna, I, 154/26), *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos* (I, 140/23), *Şi umbra ta se pierde în negurile reci* (I, 213/16), *Cum oare din noianul de neguri să te rump, Să te ridic la sînu-mi* (I, 213/9—10), *O mamă, dulce mamă, din negură de vremi, Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi* (I, 139/1) etc.

Umbră

în sens metaforic = taină, imagine poetică, fantasmă, viziune imaginară, iluzie. *Să mi se pară cum că creşti ... În umbra dulcilor poveşti* (I, 185/7), *Dar vai, un chip aevea nu eşti, astfel te treci Şi umbra ta se*

pierde în negurile reci (I,213/16), *În zadar în ochi avea-vei umbre mîndre din povești* (I, 160/19), *Măgulite toate sînt De-a fi umbra frumuseții cei eterne pe pămînt* (I, 162/20), *O, umbră dulce, vino mai aproape* (IV, 338/12), *Căci este umbra blînd-a iubirii cei de veci* (IV, 434/11), *În lanțuri de imagini duiosul vis să-l ferec, Să-mpiedec umbra-i dulce de-a merge-n întunerec* (I, 232/8), *Zadarnic după umbra ta dulce le* [brațele] *întind* (I, 213/19), *Și fața străvezie ca fața albei ceri Slăbită e de umbra duioaselor dureri* (I, 213/4), *Ochii ei sînt plini de umbra tăinuitelor dureri* (I, 142/8), *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini* (I, 149/31), *Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare* (I, 148/12), *Iar umbra feței străvezii E albă ca de ceară* (I, 170/13—14), [Luna] *ridică mii de umbre după stinsul lumînării* (I, 136/110), *Sub a numelui tău umbră* (= protecție, sprijin, adăpost ; I, 134/23), [Ții minte] *Prea puțin, De ici, de colo de imagine-o fășie, vreo umbră de gîndire* (I, 134/6), *Umbra* (= reflexul prototipurilor platonice) *celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface* (I, 132/21), *Prin această lume să trecem ne e scris Ca visul unei umbre* (= aparență ; I, 127/10), *Trezindu-te iubito, cu anii înapoi Să fie neagră umbra în care-oi fi pierit.* (I, 127/17), *E umbra dulcilor dorinți* (I, 117/24) etc.

Am numit cuvintele *întunecime, întunecos, întuneric, haos, noapte, negru, negură, umbră* termeni echivalenți ai negației, deoarece în întrebuințarea proprie, metaforică sau în comparațiile în care le introduce poetul, ele desemnează o absență sau un număr mai mic de însușiri, un grad mai atenuat al realității sau chiar vacuitatea spațială și temporală de la începutul și de la sfîrșitul procesului lumii. Faptul că Eminescu folosește aceste cuvinte cu o frecvență atît de mare acordă lexicului său una din caracteristicile ei cele mai izbitoare. Eminescu a fost sensibil la aspectele nocturne ale lumii, la ceea ce romanticii germani au numit *die Nachtseite der Natur* și felul propriu al viziunii sale și-a ales, pentru a se exprima, acea parte a lexicului pe care am studiat-o aici.

Expresia negației în poezia lui Eminescu este deci foarte întinsă și această împrejurare pornește din natura luptătoare a sufletului lui, din amărăciunea experiențelor lui și din energie satirică, din înlănțuirea dramatică a stărilor lui sufletești în cupluri contrastante, din profunzimea cugetării lui ațintite către ultimele probleme, către problema finalității, dar mai ales către aceea a originilor lumii, din felul special în care se constituie pentru el viziunea lumii.

Studiul lexicului unui poet este unul din mijloacele cele mai sigure pentru a pătrunde în lumea lui de gînduri, de simțiri, de imagini.

OBSERVAȚII STILISTICE ASUPRA POEZIEI *MORTUA EST*

DE

L. GÁLDI-Budapesta

În cele ce urmează aș dori să reiau un subiect pe care l-am mai tratat, dintr-un alt punct de vedere, acum 19 ani[1]. Tema merită să fie reexaminată pentru mai multe motive : nu numai pentru că în 1939, în lipsa ediției critice a lui Perpessicius, eram constrîns să mă mulțumesc cu a lui C. Botez, ci și din cauză că, în prima mea încercare, urmărind mai ales procesul psihologic al cristalizării textului definitiv, nu m-am ocupat în mod destul de sistematic de chestiunile stilistice propriu-zise. Acum, dimpotrivă, avînd la dispoziția mea o documentare mai bogată, îmi propun să arăt în primul rînd posibilitățile de aplicare ale s t i l i s t i c i i l i t e r a r e, ceea ce îmi va permite să determin locul cercetărilor de acest fel în cadrul stilisticii, considerată nu ca o ramură autonomă a lingvisticii, ci ca o metodă de investigare la care putem recurge în domeniile cele mai variate ale lingvisticii : în fonetică, în lexicologie și în sintaxă.

*

Stilul individual al unui poet, așa cum se realizează la un moment dat al carierei sale, este firește un act de vorbire individuală (fr. „parole"), un „gest verbal" izvorît dintr-o anumită tensiune sufletească și din aspirații estetice, din dorința de a transforma niște crîmpeie de viață în operă de artă. Să evocăm deci pe scurt amănuntele biografice în atmosfera cărora s-a închegat stilul, atît de particular, al poeziei *Mortua est.*

[1] *„Mortua est" și „Melancolie" în lumina variantelor. Convorbiri literare,* LXXII (1939), p. 123 3—1248.

Se știe că tînărul Eminescu era obsedat de imaginea unei iubite moarte[1]. Acestor amintiri dureroase li s-au suprapus mai tîrziu alte impresii asemănătoare, și anume spectacolul înmormîntării pe care Eminescu a și descris-o într-un fragment utilizat paralel în *Mortua est* și *Geniu pustiu*[2]. În cazul acesta poate nici nu era vorba de o fată iubită de poet ; cel puțin în *Geniu pustiu* fata moartă (sau mai bine-zis „murindă") e iubita lui Ion și nu a lui Toma Nour. Totuși priveliștea aceasta trebuie să fi mișcat adînc pe Eminescu, în imaginația căruia frumoasele moarte aveau să se contopească cu figura acelei regine mistice care va apărea și în *Melancolie*, ca o incarnație a Beatricelor eterne...

Toate aceste motive, luate probabil din experiențe personale, au trecut însă prin filtrul unor influențe literare ; în legătură cu aportul tematic și stilistic al acestora precizăm că ținem seamă nu numai de cunoscuta traducere a lui Bolintineanu din Chénier, ci și de alte contribuții pe care le vom semnala pe rînd în analiza noastră.

*

Din punctul de vedere al f o n e t i c i i s t i l i s t i c e, ceea ce ne izbește la prima vedere (sau mai bine-zis : la prima audiție) e r i t m u l poeziei în chestiune. Firește, nu avem a face cu un ritm inventat de poet ; G. Ibrăileanu s-a gîndit și în această privință la influența lui Bolintineanu[3], iar după G. Călinescu „dodecasilabicul *Mortua est* e dactilic..." Metrul (rectificat) și chiar ideea izvorăsc din poezia lui V. Alecsandri „Pe albumul d-nei Z"[4]. Avînd în vedere aceste păreri contradictorii, nu e inutil să amintim sumar istoria (deocamdată nescrisă) a acestui metru venit de departe. În ultimă analiză, metrul adoptat de Eminescu e identic cu celebrul „verso de arte mayor" al spaniolului Juan de Mena și al contemporanilor săi (prima jumătate a sec. al XV-lea) ; din Spania această formă armonioasă, creată încă de poeții școlii cunoscute sub numele de „Gaya ciencia", a pătruns de timpuriu, pe de o parte în Italia (unde se numea „doppio senario"), iar de acolo în Grecia, pe de altă parte în Germania și de acolo, în Rusia, în Ungaria etc. Pe ce căi a pătruns acest

---

[1] Unii cercetători, ca bunăoară psihologul C. Vlad, au încercat să descopere în această obsesie urmele unei „dragoste prepuberale". Cf. *Mihail Eminescu din punct de vedere psihanalitic*, București, f. d. (1932), p. 159 și urm. Identificarea fetei moarte cu Maria, sora poetului, rămîne însă îndoielnică și chiar neprobabilă.

[2] Ne gîndim la Ms. Ac. Rom. 2255, fol. 178, din care D. Murărașu a extras următorul text : „Oare de ce să nu mi se fi părut că *palidă* și *sântă*, în haina lungă de atlas, pe fruntea ei coroana de roze albe și *'n mânile unite pe piept cruce*, cu ochii ridicați la cer asemenea unei rugăciuni, sufletul ei se 'nălța printre *norii* risipiți asemenea umbrei albe a unei martire, se 'nălța *prin ploaia de raze, prin ninsoarea de stele*, până ce albeața ei se pierdea în albeața luminei argintii a cerului. O răpia la cer un *cântec sublim*, neauzit decât de mine, cântecul acelui maestru divin în țipetele sale, Palestrina" (vezi M. Eminescu : *Scrieri literare*. Ediție comentată de D. Murărașu, Craiova, f.d.,p. 166).

[3] *Scriitori și curente*, 1909, p. 44.

[4] *Opera lui M. Eminescu*, 1936, p. 304.

vers dactilic (cu anacruză) și în literatura romînă? Ritmurile zgomotoase ale lui Bolintineanu ne-ar putea sugera să ne gîndim la influența romantismului german, dar să nu uităm că și C. Negruzzi, cu traducerea *Șalului negru* pușkinian, a putut contribui la popularizarea „săltărețelor dactile". Deși Negruzzi a tradus această baladă din franțuzește (după o prelucrare a lui Charles Durand), ritmul traducerii romînești nu reproduce de loc alexandrinul francez, ci — cu o altă așezare a rimelor masculine și feminine (*a* Paroxitonă, *b* Oxitonă, *a* Par., *b* Ox., *c* Ox., *c* Ox.) — ritmul originalului rus :

Puşkin : Гляжу, как безумный, на черную шаль...

Negruzzi : Lă șălŭl cĕl nēgru/mă ūit în tăcērĕ...

Să mai amintim că Pușkin a scris în total numai 5 poezii în acest metru ; dintre acestea, pentru noi numai cea intitulată *Туча* (*Norul*, 1835) are o importanță deosebită, deoarece această poezie arată aceeași structură strofică ca și majoritatea strofelor din *Mortua est* :

Последняя туча рассеянной бури !	a
Одна ты несешься по ясной лазури,	a
Одна ты наводишь унылую тень,	б
Одна ты печалишь ликующий день.	б

Prin urmare, nu putem exclude posibilitatea ca dodecasilabul dactilic pe care-l analizăm să fie pătruns în literatura romînă nu numai din literaturile neogreacă și germană, ci și prin mijlocirea poeziei ruse[1].

Să mai observăm că ritmul, ∪ ⊥ ∪ ∪ ⊥ ∪, care caracterizează amîndouă emistihurile acestui metru, nu era străin de metrica romînească ; îl regăsim, ca o variantă facultativă a versului de 6 silabe, atît în poezia populară („Dar *cea* Mio*riță* De *lînă* plă*viță*"), cît și la Dosoftei („Limbile să salte Cu *cîn*tece *nal*te"), iar ca o variantă a versului trohaic de 12 silabe, la Miron Costin („Trec *zi*le ca *um*bra, ca *um*bra de *va*ră"), la Alecsandri („Sînt *o*re de *ja*le fără mărginire") etc.[2] Nici „rectificarea" acestor metri variabili nu e o inovație personală a lui Eminescu ; lui i se datorește mai ales îmbinarea, atît cu un conținut elegiac, cît și cu un fel de „meditațiune" filozofică[3], a unei forme deja cunoscute ; în mod curios,

[1] Despre metrul spaniol corespunzător vezi Tomás Navarro : *Métrica española. Reseña histórica y descriptiva*, Syracuse — New York, 1956, p. 91 și urm. ; Despre „senario doppio" vezi Fr. d'Ovidio : *Versificazione italiana e arte poetica medioevale*, Milano, 1910, p. 257 ; Despre metrul corespunzător din literatura greacă modernă, cf. I. P. Vutieridi : Νεοελληνική Στιχουργική, Atena, 1929, p. 240. După N. I. Apostolescu (*L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, p. 124), versul de 12 silabe apare în literatura romînă pentru prima oară, sub influența poeziei neogrecești, la Nicolae Văcărescu, ceea ce ar explica bine prezența lui și în tehnica lui Gr. Alexandrescu (*Ucigașul fără voie ; Reveria*). La germani versul dactilic de 12 (11) silabe e cunoscut sub numele de „Schnaderhüpfel", cf. J. Fourquet : *Eléments de métrique allemande*, Strassbourg, 1936, p. 69. Despre forma rusă dactilică (sau amfibrahică) vezi N. V. Lapșina, I. K. Romanovici, B. I. Iarho : *Metriceski sprovocinik k stihotvoreniam A. S. Puşkina*, 1934. p. 131.

[2] Despre diferitele adaptări ale metrului dactilic la tehnica versului romîn vezi L. Gáldi : *Le origini italo-greche della versificazione rumena*, Roma, 1939, p. 37 și urm.

[3] Cf. subtitlul variantei I.

în cadrul acestui ritm își închipuia Eminescu atît *O călărire în zori* („O dalbă fe*cioa*ră a*doar*me în*sin*ul De-un *ju*ne fru*mos*..."), cît și acea „baltă de vise rebele" din care izbucnește prima manifestare a ateismului eminescian. Și cu ce măiestrie mînuiește Eminescu efecte ritmice atît de delicate ca cele produse de cezura mediană ! Uneori reduce prin mijloace sintactice energia cezurei, ca să se simtă numai zborul irezistibil al dactililor („Cu brațele albe pe piept puse cruce" ; „Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier" etc.), alteori, dimpotrivă, pauza momentană provocată de cezură ne pregătește pentru ceva nebănuit, pentru o concluzie fatală și irevocabilă :

Îmi vine a crede / *că toate-s nimică.*
. . . . . .
Ca prăzi trecătoare / *a morții eterne.*
. . . . . .
Decît un vis sarbăd, / *mai bine nimic.*

În toate aceste versuri constatările cele mai esențiale sînt formulate în emistihurile din urmă, adică în acea parte a versului unde o rimă sonoră sau neobișnuită mărește efectul logico-acustic al formulei finale. Cuvîntul *nimică*, de exemplu, rimează cu verbul *pică*, așezat la sfîrșitul unui vers cu o atmosferă într-adevăr apocaliptică :

Cînd *s*orii *s*e *s*ting și cînd *s*telele pică ...

Reproducînd acest vers, am dovedit importanța aliterației în aspectul acustic al textului definitiv, dar e interesant că aproape toate efectele de acest gen se concentrează în prima parte (de un caracter mai mult descriptiv) al poemei ; aici apar „*n*orii cei *n*egri", precum și aliterațiile „încrucișate", care contribuie la orchestrația călătoriei astrale :

*S*uind, *p*alid *s*uflet, a *n*orilor *s*chele,
*P*rin *p*loaie de raze, *nins*oare de *s*tele.

Tot aci găsim și o neuitată aliterație vocalică : e o adevărată „trouvaille" în materie de fonetică expresivă, deși s-a cristalizat în urma unui lung șir de încercări :

*A*rgint e pe *a*pe, și *a*ur în *a*er [1].

Ultimele aliterații — cîte două în fiecare vers (adică una în fiecare emistih) — subliniază aceeași viziune apocaliptică pe care am amintit-o mai sus și care, pentru poet, simbolizează prăbușirea credinței sale naive :

O ! *m*oartea-i un haos, o *m*are de stele.
. . . . . .
Să cadă *n*imicul cu *n*oaptea lui largă,
Să văd *c*erul negru că lumile-*ș*i *c*erne.

[1] Variante anterioare : „Cănd auru e pe-ape ș-argintu e in aeru" (subvar. la varianta III², cf. și ed. Botez, 290) ; „Cînd ⟨aur e pe-ape ș-argintŭ⟩ pe-ape-i argintu și e aur în aer (ibid.) ; „Argint [e] pe ape și aur în aĕr".

Cînd însă viziunea cedează locul monologului interior, aliterațiile și aproape toate celelalte efecte acustice „decorative" dispar; îndoiala chinuitoare sau, mai bine-zis, certitudinea negativă ce rezultă din ea se prezintă în nuditatea ei, iar dactilele, cu ritmul lor „allargando", prevestesc conciziunea tezelor finale.

Din punct de vedere l e x i c a l, variantele și textul definitiv pun cercetătorului atîtea probleme, încît, în cadrul acestei note sumare, variantele, în loc să fie examinate în sine, vor fi luate în considerare numai din perspectiva textului definitiv. Această metodă de cercetare va fi îndestulătoare pentru a arăta, în legătură cu geneza poeziei, trecerea lui Eminescu de la prima sa atitudine stilistică, caracterizată prin crearea unei „Stilsprache" foarte îndepărtată de limba vie, la atitudinea a doua, care implică un fel de „realism lingvistic" și avea să pună temeliile unui clasicism național. Avem deci a face cu două stiluri: în partea descriptivă (aproximativ strofele 1—8) cu un stil plin de expresii stilizate și de neologisme rare chiar în proza de atunci, iar în partea a doua a poeziei, adică în partea monologului, cu un stil mai dramatic, dar totodată mai simplu. Sîmburele poeziei pare a fi însă „comentariul filozofic" care, de la 1866 încoace, n-a suferit schimbări esențiale, ceea ce a îndreptățit perfect pe Eminescu să pună, chiar după ultima variantă, în preajma anului 1870, — data originală: „866 Oct.". Criza de conștiință prin care a trecut tînărul de 16 ani[1] s-a permanentizat și avea aceeași actualitate în 1871 (data publicării poeziei în *Convorbiri literare*), ca și cu 5 ani mai devreme. Partea mai mobilă a poeziei, din punct de vedere stilistic, era cea dintîi. Să spicuim deci mai ales din aceasta unele exemple pentru a ilustra starea de atunci și dezvoltarea vocabularului eminescian.

Aproape toate schimbările lexicale s-au produs în anumite condiții frazeologice. Cuvîntul *udă* nu a fost înlocuit în mod abstract cu *moaie*, ci expresia „Un vis ce *aripa-și udă*'n amar" (var. I) s-a schimbat, în mod organic, în „Un vis ce-*își moaiă aripa*'n amar" (var. II—III). Această modificare ne oferă de altfel și un prețios punct de reper cronologic: întrucît versul citat seamănă mult cu expresia „Amorul *își moaie aripele-i* stinse", care apare în poezia postumă *Cînd...*, scrisă în iulie 1869, e evident că remanierea făcută în textul poeziei *Mortua est* datează aproximativ din aceeași epocă. De multe ori trebuiau însă remaniate nu numai astfel de expresii strîns legate de un anumit curent literar și stilistic, ci și împerecheri de cuvinte mult mai simple. La începutul poeziei, o problemă serioasă era de pildă calificarea mormintelor (sau, mai exact, a

[1] Despre această criză scrie acad. T. Vianu: „Momentul sfărîmării iluziilor care au legănat omenirea vreme de milenii nu este absent din opera eminesciană. În fața trupului neînsuflețit al iubitei, poetul exclamă în *Mortua est*: „*De e sens într-asta, e-ntors și ateu*" ... (*Limbă și literatură*, București, 1955, p. 311).

mormînturilor, var. I). În acest caz, deoarece *triste mormînturi* (~*morminte*) a devenit, aproape în ultima clipă (var. III[2] după Perpessicius), *umezi morminte*, putem constata victoria unui epitet concret şi realist asupra unui epitet sentimental şi convenţional. Tendinţe asemănătoare s-au manifestat şi în legătură cu dubletele *palid* (*pallid*, var. I) ~ *pal*, care constituie un adevărat „mot fétiche" al tînărului Eminescu [1] : aceste epitete care, la început, se bucuraseră de o întrebuinţare foarte largă, s-au păstrat în textul definitiv numai în sensul lor concret (cf. *faţa cea pală*, ca şi în *Venere şi madonă* : *palid* suflet, fiind vorbă de o personificare etc.). S-au omis, dimporivă, numeroase expresii metaforice, unde adjectivul în chestiune ar fi suferit schimbări semantice radicale. Tocmai din această cauză s-a omis versul „Idee din *pallide*-a nopţilor gînduri" (var. I), iar la sfîrşitul poeziei s-a modificat prima variantă a concluziei : „De e scop într-asta e *pallid* ş-ateu (var. I) ; „De e scop în asta, e *palid*, ateu" (var. II—III). Numai în varianta III[2] apare, după alte faze de tranziţie („De e scopu într-asta e *galben*[2] ş'ateu". Planul Mirei, ed. Botez, p. 291 ; „De e sens în asta e *trist* şi ateu", ed. Perpessicius, I, p. 310, n.), adjectivul *întors*, ca o soluţie mai acceptabilă, deşi nici conţinutul semantic al acestuia nu poate fi comparat cu altceva decît cu expresia eminesciană : „Pralea, firea cea *întoarsă*..." (*Epigonii*) pe care S. Puşcariu căuta să o explice ca un calc din nemţeşte („der gedrehte Kopf", cf. *Dicţionarul Academiei Romîne* s.v. întoarce, col. 813).

În legătură cu epitetele rare, trebuie să amintim şi neologismul expresiv *sombru* ~ *sumbru*, introdus în var. III[2]. În acest caz avem de-a face cu un franţuzism care, pe vremuri, a fost aspru criticat de Aron Densuşianu[3] şi nici mai tîrziu nu va face parte din lexicul limbii poetice[4]. Pentru a motiva introducerea relativ tîrzie a acestui cuvînt în textul poeziei nu e destul să trimitem la numeroase alte neologisme pe care le putem releva în operele de tinereţe[5]. Sîntem convinşi că în cazul acesta întrebuinţarea unui adjectiv cu un vocalism într-adevăr „sombre" era cerută, ca să spunem aşa, de „arhitectura" gîndirii eminesciene. La înce-

---

[1] Cf. *Convorbiri Literare*, 1939, p. 1235 ; alte exemple pentru franţuzismul *pal* la A. Rosetti : *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, în „*Studii lingvistice*", Bucureşti, 1955, p. 51

[2] Nici Dicţionarul Academiei Romîne, nici Dicţionarul Limbii Romîne Literare Contemporane nu aduc acest exemplu care, după părerea noastră, ar putea să fie un germanism caracteristic ; adjectivul german *gelb* e bine cunoscut ca : „zeichen des neides, der bosheit" ; după Grimm, „grün und gelb heiszt noch heut zu des teufels farbe" (Wörterb. IV, col. 2881—2).

[3] După părerea lui, Eminescu „avînd . . . o limbă foarte săracă, a alergat după neologisme neadmise n i c i î n p r o z ă n e c u m î n p o e s i e, ca *falduri*,. . . *mur*,. . . *savant*,. . . *solitar*, . . . *sombru*" (*Istoria limbii şi literaturei romîne*, ed. II, Iaşi, 1894, p. 301 şi urm.).

[4] Dicţionarele nu aduc nici un alt citat luat din vreun text poetic din epoca lui Eminescu ; *sumbru* e însă frecvent la Macedonski în sens concret şi figurat (vezi *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane, s.v.*).

[5] Cf. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 49—51.

put poetul, poate sub influența lui Gr. Alexandrescu[1], schițase o viziune paradiziacă cam convențională, fără efecte de contraste între lumină și întuneric.

Să ascultăm variantele II–III[1]:

a) Trecut-ai cînd noaptea e-o abracadabră
Și 'n ceruri de stele s'aprind candelabre
Ce sala albastră a lumei lumină
Cu nourii palizi, cu luna regină.

b) Tu treci pe cînd [noaptea] e-o abra-cadabră
Și'n ceruri de stele s'aprind candelabre
Ce sala albastră a lumei lumină
Cu nouri palate, cu luna regină.

Toate aceste imagini, inspirate poate și de anumite concepții religioase (*a lumei lumină* echivalînd cu expresia latinească *lux mundi*, unul din epitetele lui Hristos) trebuiau însă modificate în esența lor: după o curioasă fază de tranziție, în care poetul adoptă personificarea n o r u l u i (cf. *Toma Nour* !)[2] el a descoperit — poate în spiritul poeziei populare — acele *flori de lumină*[3], cărora le-a contrapus numaidecît o nouă viziune, fondul întunecos al norilor care — ca un ansamblu de culise — pune și mai bine în relief strălucirea lunei-regine. Nourii *palizi* se prefac deci în „nori [mai] cei negri", iar „sala albastră [,] a lumei lumină" se schimbă într-o clipă, ca la porunca unui regizor invizibil, în *sumbre palate*. Pentru a explica această schimbare de scenă, rezultatul vizual al modificărilor lexicale, am putea să ținem seamă și de unele analogii franceze: pe la 1870 Eminescu putea să cunoască numeroase exemple sugestive pentru *sombre* din limba poetică clasică și chiar faimosul vers din Phèdre: „Il a vu le Cocyte et les rivages *sombres*" II 1).

După aceste observații asupra unor fapte lexicale, a căror analiză e destul de anevoioasă, pentru că fiecare cuvînt, fiecare expresie, prin conținutul său noțional și afectiv, face parte dintr-o întreagă rețea de asociații, să subliniem importanța stilistică a cîtorva fapte m o r f o l o g i c e. În ceea ce privește substantivele, ne surprinde — ca și mai demult pe S. Pușcariu (vezi *Dicționarul Academiei Române s. v.*) — nominativul nearticulat *basmu* în versul „Cînd (var. II–III: Că) viața-i un *basmu* pustiu și urît". E probabil că această formă neobișnuită — a cărei răspîndire în timp și în spațiu rămîne de lămurit — a fost sugerată poetului

[1] Cf. „Acolo în stele ca'n *lumi de lumină* Sînt suflete, îngeri ce cînt și ador" (*Reveria*).

[2] Această fază e atestată de variantele: *a*) *Cu nourul rege, cu luna regină*; *b*) *Cu nouru-i rege, cu luna-i regină* (vezi ed. Perpessicius, I, p. 304, n.).

[3] Regăsim această expresie și în prelucrarea *Istoriei lui Arghir*: „Că-mi dedeai odată D'un pom de grădină *Cu flori de lumină*", cf. în același text mai jos: „Mere de-aur mari *Cu șimburii tari De mărgăritari*" (Călinescu: *Opera lui Mihail Eminescu*, III, p. 212).

nu numai de anumite necesități ritmice, ci și de unele considerații de ordin stilistic (*basmu* avînd din cauza vocalei finale, un colorit arhaic și popular). În ce privește formarea pluralului, cazul cel mai interesant e raportul dintre *mormînturi* și *morminte*. Șovăirea între cele două forme e veche : deja în Biblia lui Șerban găsim *den morminturi* și *dentru morminte* (vezi Titkin, *s.v.*). Din versul 1 *mormînturi* trebuia eliminat nu numai din cauza caracterului arhaic al acestei forme, ci și pentru un alt motiv : cuvintele *mormînturi — gînduri* ar fi dat numai o asonanță, și nu o rimă propriu-zisă. În legătură cu formele verbale compuse, e de notat marea deosebire ce există între versurile 4 și 5 ale poeziei :

Astfel *ai trecut* de al lumii hotar.
Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină...[1]

Ar fi ușor să explicăm această diferență vădită pur și simplu prin cerințele ritmului. Din punct de vedere stilistic, putem să dăm precizări mai concrete. Am semnalat mai sus, în legătură cu adjectivul *umed*, urmele unei prezentări mai mult sau mai puțin realiste a înmormîntării. Cred că și prima formă verbală (*ai trecut*) stă în legătură cu această tendință. În strofa 1, unde se schițează cu oarecare moderație, cu un fel de „retenue classique" părăsirea hotarului pămîntesc, forma mai banală a constatării cadrează bine cu ansamblul spectacolului și al descrierii. Cînd însă, cu repeziciunea unui film, se schimbă privelișteа, și în versul următor ni se înfățișează călătoria astrală, o formă arhaică și, prin urmare, mai solemnă, arată bine schimbarea perspectivei și a intonației. Același fenomen se regăsește de altfel și în *Venere și Madonă* : în prima parte a poemei aflăm formele moderne de perfect (*tu ai fost, te-a văzut, a visat* etc.), iar cînd elanul patetic se avîntă și ajungem în culmea antitezei, apar deodată formele solemne și arhaice :

O, cum Rafael *creat-a* pe Madona Dumnezeie...
Eu *făcut-am* zeitate dintr-o palidă femeie.

Faptele morfologice sînt însă, în cele mai multe cazuri, și fapte sintactice ; prin urmare, ele pot servi de introducere la tratarea unor fenomene care aparțin s i n t a x e i s t i l i s t i c e. Firește, nici în această privință nu poate fi vorba de o expunere exhaustivă a observațiilor noastre ; vom examina deci o singură problemă și anume relațiile dintre structura frazei eminesciene (în cadrul unui metru invariabil) și intențiile logico-afective ale poetului.

---

1 Încercări anterioare : „*Trecuși* d'al speranțelor feeric otar" (var. I) ; „*Tu treci* de al lumei, pustiul otar" (subvar. a var. II—III). Toate aceste încercări au ca model două versuri de Alecsandri : „Și-ar vrea ca să treacă de-al lumii hotar, Scuturînd din aripi al vieții amar" (*Pe albumul d-nei Z.*).

Se poate constata, la prima vedere, că structura sintactică a poeziei prezintă o mare varietate. Strofa 1 conține, în textul definitiv, redactat după multe încercări neizbutite, trei fraze paralele cu caracter descriptiv; dintre acestea, primele două sînt fraze nominale, adică construite fără verb, iar a treia are un verb numai în propoziția subordonată, prin care se caracterizează un substantiv („Un vis ce își moaie...”). La sfîrșitul strofei, toată construcția (probabil destul de rară în epoca lui Eminescu) e rezumată de un *astfel*, care introduce versul 4. Să mai amintim că în strofa 1 nu găsim nici un „enjambement”: sfîrșitul unei unități sintactice bine delimitate coincide întotdeauna cu sfîrșitul versului. Avem deci 4 propoziții și 4 versuri.

Urmele preferinței construcțiilor nominale se simt și în strofele următoare: în 8 versuri sînt numai 3 verbe: *trecut-ai*, *par* și (*te*) *văd*. Două din aceste verbe — primul și al treilea — sînt adevărate verbe introductive: de primul verb depind două subordonate paralele, deschise prin*cînd*, iar de-al doilea depinde o singură construcție care, întregită cu gerunziul *suind*, ocupă ea singură 4 versuri. Încep deci „enjambement”-urile, deși cele două emistihuri și fiecare vers în sine conțin unități destul de autonome și foneticește bine echilibrate („Prin ploaie de raze, / ninsoare de stele”). Începînd cu strofa 4 construcția frazelor devine mai animată: sînt versuri în care găsim chiar cîte două verbe („O rază *te-nalță*, un cîntec *te duce*...”), Frecvența verbelor continuă și în strofa 5, în care prevalează tonul subiectiv și nu cel descriptiv (*văd*, *privesc*, *privesc*). Triumful tonului subiectiv suprimă în orecare măsură paralelismul riguros al ritmului și al construcțiilor sintactice: e semnificativ că la sfîrșitul strofei 5 nici punctul nu mai e necesar, ceea ce permite poetului să stabilească un raport extrem de strîns între versurile următoare: „Privesc la surîsu-ți rămas încă viu — Și-ntreb al mieu suflet rănit de-ndoială”. Acest „enjambement” care nu se produce între două versuri, ci — în mod mult mai surprinzător, — între două strofe, atrage imediat atenția ascultătorului asupra sîmburelui dramei lăuntrice; îndoielile se exprimă numaidecît în trei întrebări paralele, iar după acestea apare ca o reminiscență vagă un motiv luat din credințele populare („Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?”). Cele două strofe următoare (7—8) mai reiau pentru un moment motivul călătoriei astrale (paralel cu aceasta se răresc din nou verbele, ca mai sus în strofele 2—3), însă de acum înainte nu mai e mîngîiere pentru sufletul chinuit al poetului: viziunea paradisiacă e aproape înăbușită de o viziune tragică a vieții, care se opune celei dintîi într-o strofă construită din 4 propoziții paralele:

O, moartea-i un chaos, o mare de stele,
Cînd vieața-i o baltă de vise rebele.

O, moartea-i un secol cu sori înflorit,
Cînd vieața-i un basmu pustiu și urît.

Îndoielile, precum am arătat mai sus, iau în strofa următoare proporții cosmice : între amănuntele viziunii e intercalat doar un timid *se poate*, însă nici această restricție nu micșorează impresia produsă de catastrofa apocaliptică : „sorii se sting", „stelele pică", iar poetul, în deznădejdea lui, pare a aștepta prăbușirea universului ; „Să văd cerul negru că lumile-și cerne...".

Ne aflăm de pe acum în atmosfera monologului final, care ca și alte pasaje din lirica lui Eminescu, stă în relație cu planul unei drame nescrise[1]. Conform stilului retoric, s-au păstrat și în textul definitiv unele procedee retorice, ca bunăoară o serie de întrebări, în parte de inspirație hamletică („cine știe de este mai bine *A fi sau nu a fi?*"). O trăsătură caracteristică a acestei părți, expresivă tocmai din pricina caracterului ei haotic, e o acumulare intenționată a verbelor, ceea ce duce la sfărîmarea perioadelor lungi în mici propoziții nervoase. Într-un singur vers găsim chiar 3 verbe, adică dispare, cel puțin în unele momente, balansarea patetică a celor două emistihuri. Totuși, în strofa care aparține celei mai vechi părți a poeziei și care a trecut aproape neschimbată în toate variantele, e exploatată și lărgimea versurilor dactilice ; să cităm textul, mai puțin cunoscut, al variantei I :

Văd vise 'ntrupate goninde[2] la vise
Cum dau în morminte ce cască deschise
Și nu știu gîndirea-mi în ce să o strîng,
Să rîd ca nebunii?... să-i blastăm, să-i plîng?

Încă o cascadă de întrebări scurte, care nu mai respectă nici cezura („La ce? ... Oare totul nu e nebunie?"), apoi concluzia pe care trebuie s-o reproducem aici în cîteva variante mai caracteristice pentru a arăta că, de la 1866 pînă la 1871, principiile de bază ale construcției sintactice n-au suferit nici o schimbare esențială :

Var. I	De e scop într'asta e pallid ș'ateu, Pe vînăta-ți față nu e Dumnezeu.
Var. III	De e sens în asta, e'ntors și ateu... Pe vînăta-ți față nu-i scris Dumnezu.
Textul definitiv[3]	De e sens într-asta, e-ntors și ateu ; Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.

*

[1] „E de reținut, scrie G. Călinescu, că atunci cînd tînărul, de pildă, Ștefan nebunul ... află moartea (aparentă) a Mirei, el declamă cunoscutele versuri din *Mortua est* :

La ce? oare totul nu e nebunie
Au moartea-ți copilă, așa a fost să fie?" (Op. cit., III, p. 10).

[2] Despre întrebuințarea acestor forme de către tînărul Eminescu vezi A. Rosetti, *op. cit.*, p. 36. În varianta III[2] avem „*gonind* după vise".

[3] În parte neatestat de variantele publicate.

Drept concluzie, ţinem să precizăm un sigur fapt : analiza stilistică literară, aşa cum o înţelegem noi, nu poate fi de loc opusă analizei lingvistice sau cercetărilor stilistice mai generale, deoarece ea nu este altceva decît o varietate a tuturor acestora : un fel de stilistică aplicată la textele literare, adică o metodă care, fiind pătrunsă în toate amănuntele sale de ideea funcţionalismului, trebuie să ia în consideraţie tot ce îi aduce pe de o parte istoria limbii literare, pe de alta, stilistica generală, adică stilistica limbii. Faptele lingvistice de origine literară trebuie însă proiectate pe ecranul sensibilităţii unei personalităţi creatoare pe care, paralel cu cercetările noastre lingvistice, o vom cunoaşte după metodele istoriei literare şi printr-un fel de „Einfühlung", adică printr-o pătrundere intuitivă personală. În fine, cercetările acestea merită să fie cultivate cu atît mai mult cu cît ele au o mare însemnătate şi pentru dicţionarele consacrate lexicului marilor scriitori; între lucrările premergătoare dicţionarului limbii lui Eminescu ar fi deci binevenite şi numeroase studii de stilistică literară.

DESPRE SENSURILE LUI *ADÎNC* ÎN POEZIA LUI EMINESCU

DE

GH. BULGĂR

Creaţia poetică imprimă adesea, în contexte figurate, valori noi cuvintelor obişnuite şi realizează prin variatele forme stilistice un nou relief al expresiei. Originalitatea limbii unui scriitor nu constă în particularitatea vocabularului, ci mai ales în noutatea imaginilor născute din asocierea inedită a cuvintelor capabile să potenţeze metaforic sfera de înţelesuri comune şi să le nuanţeze pe acestea printr-un spor de semnificaţii plastice, sugestive.

Poezia lui Eminescu, mai ales cea de maturitate, se foloseşte de un vocabular simplu şi puţin bogat. Cuvinte care sînt la îndemîna oricui se ţes însă în construcţii atît de puternice şi atît de noi, încît un alt creator de puternică originalitate, Mihail Sadoveanu, a putut spune despre arta poetului : „măestrie poetică, armonie, îmbogăţire de vocabular, noutatea expresiei, reluarea motivului popular pe un plan superior artistic, adîncime, iată ce a realizat Eminescu în mai puţin de două decenii" (*Poezii*, ESPLA 1951, *Prefaţa*).

Cuvîntul vechi se îmbogăţeşte cu semnificaţii noi în versurile poetului datorită vecinătăţilor în care este situat. Înţelesul comun al lexicului se completează permanent cu valori semantice deosebite, mai ales cu cele de categoria figuratelor. Cînd poetul scrie în *Călin* :

> Ci prin flori *întreţesute*, printre gratii luna *moale*,
> *Sfiicioasă* şi *smerită* şi-au vărsat razele sale,

observăm că epitetele : *întreţesute*, *moale*, *sfiicioasă*, *smerită*, cît şi personificarea, ies din cadrul obişnuit al expresiei şi dau un contur viguros descrierii. Astfel de inovaţii, încă mult mai îndrăzneţe şi perfect acor-

date cu înțelegerea cititorului, pot fi întîlnite la fiecare pas în opera poetului nostru. Cuvîntul lui, părăsind vechea matcă a circulației obișnuite, capătă o rezonanță înaltă și evocă în mintea noastră emoția artistului care i-a dat putere nouă.

*

Adînc este unul dintre acele elemente lexicale ale poeziei eminesciene care a fost învestit, de artist cu atribute expresive originale. Cînd acad. Tudor Vianu a studiat, nu de mult, epitetul eminescian a arătat că „adînc, profund (adîncit) este la Eminescu un epitet care caracterizează fie 1) dimensiunile fizice ale naturii, fie 2) expresia figurii omenești sau ale altor manifestări expresive ale omului, de pildă glasul lui, fie 3) o anumită calitate a sentimentelor umane" (*Probleme de stil și artă literară*, 1955, p. 60). Azi dispunem de un material mult mai vast decît cel folosit înainte, pentru a analiza creația poetică a lui Eminescu. Fișele scoase pentru viitorul *Dicționar al limbii lui Eminescu* cuprind întregul material lexical prelucrat de poet în poeziile publicate în timpul vieții sale. Cuprindem astfel cu vederea tot ceea ce a spus, tot ceea ce a creat el cu ajutorul cuvintelor. Putem spune de pildă că *adînc* (ca adjectiv, adverb, substantiv neutru) apare în poezii de 46 de ori și că folosirea lui, destul de frecventă mai ales în creația de maturitate, este legată de o considerabilă bogăție de nuanțe semantice, unele diferite de cele înregistrate în dicționarele de pînă acum.

În limba scrierilor, mai vechi și mai noi, *adînc*, ca element al fondului principal de cuvinte, se întîlnește destul de des, atît cu sensurile lui concrete, cît și cu cele abstracte, figurate. Vechiul *Dicționar al Academiei Române* (D.A.) a înregistrat în prima categorie de sensuri „depărtarea..., mai ales de sus în jos", remarcînd faptul că ideea de înălțime și de depărtare „poate fi gîndită și în direcție orizontală" (*adînca* parte a pustiei, la Dosoftei). *Dicționarul limbii române literare contemporane* (D.L.R.L.C.) a înregistrat mai multe sensuri și nuanțe de sens, nu însă suficient de clar organizate : „care se află departe în interior" (sens care cuprinde și nuanța de „gros" indicată ceva mai sus sub 1, diferențiere inutilă, dacă sub 2 se dă un exemplu ca „strat adînc"); „des, compact, greu de străbătut; întins, vast" (care de fapt se leagă direct de întinderea orizontală, indicată mai sus în cadrul sensului 2); se înregistrează apoi sensurile în legătură cu „plecăciuni, saluturi", cele legate de „voce, timbru, ton".

*

În poezia lui Eminescu capitolul sensurilor concrete este ilustrat prin construcții care nu o dată reținatenția prin îndrăzneala asocierii, ca în versul :

> Și prin tufele de mături, ce cresc verzi, *adînce*, dese
> Păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese
>
> (*Egipetul*)

unde epitetul „*adînc*" poate să însemneze „greu de cuprins, întins pînă departe", sau, mai degrabă, „înalt". E numai un exemplu de extensiune a sensurilor curente, ajungînd cîteodată, ca în acest caz, chiar la înțelesuri opuse. Comparînd pe *adînc* cu *înalt* la Eminescu, constatăm, pe baza materialului de fișe existent, că în anumite determinări, cele două cuvinte capătă valori apropiate : seninul e *adînc*, iar cerurile *înalte* (*Floare albastră*) ; tufele *adînci*, dar trestia *înaltă* (*La mijloc de codru des*). Mulțimea și varietatea sensurilor unui cuvînt de bază din creația poetului sugerează uneori gruparea lor către doi poli opuși și ilustrează fenomenul numit „polarizarea sensurilor". Adîncimea este concepută aici de jos în sus, ca o înălțime deci, și nu e nimic paradoxal că *adînc* ajunge să aibă înțelesul de *înalt*, adjectiv potrivit pe lîngă „mături" și încadrat de alte două epitete : *verzi* și *dese*. În aceeași direcție s-a orientat Eminescu și cînd a scris în proza poetică : „Luna limpede înflorea ca o față de aur pe seninul *adînc* al cerului" (*Nuvele*, ed. Șaraga, p. 29). Din perspectiva noastră „seninul adînc" este cerul înalt, de deasupra pămîntului.

În cele trei variante ale elegiei *Mai am un singur dor*, *adînc* apare în fiecare : în prima — „dureri *adînci*" ; în a doua — „văi *adînci*" ; în a treia — „*adîncile* ape" — cele două din urmă fiind construcții obișnuite. Creația poetică extinde însă sinonimia, chiar în asemenea cazuri, în sens figurat, pînă departe, mărind bogăția de înțelesuri ale unui epitet comun. Am avut mai sus legătura evidentă dintre *adînc* și *des*. La Arghezi, fiind vorba de mare, calificativul ei este *deasă*, cuvînt înrudit cu „întins", probabil fiind vorba de succesiuni de valuri pierdute pînă departe, în *adîncime*. E vorba de jocul figurației poetice năzuind către regenerarea potențialului expresiv al cuvintelor vechi :

> Departe foarte, frate, de sine-ți și de casă,
> Gonind întreg oceanul, străin, din val în val,
> Unde se duce singur, urzit în marea *deasă*.
>
> (*Fiara mării*)

Cînd același poet vrea să dea un accent mai patetic cuvîntului *adînc*, îl asociază cu determinări hiperbolice : „prins *adînc* între vecii și ceață" (*Cuvinte potrivite*, 1927, 46).

În forma substantivală sau adverbială, *adînc* evocă spațiul între ceea ce este foarte departe în jos și între ceea ce este înalt de tot. Imaginația cititorului este liberă să se miște fără constrîngere, în spațiul imens al acțiunii :

> Iar catapeteasma lumii în *adînc* s-au înnegrit,
> Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit.
>
> (*Scrisoarea I*)

El tremură-n oglindă
Căci o urma *adînc* în vis
De suflet să se prindă.

(*Luceafărul*)

*

Legată de ideea de depărtare şi de adîncime este nuanţa, tot concretă, de „întunecos, lipsit de claritate, sumbru" şi, prin extensiune, trecînd în categoria epitetului moral: „trist, mîhnit, umbrit de amărăciune", cum indică versurile:

...e ură şi turbare
În ochii lor cei negri, *adînci* şi disperaţi

(*Împărat şi proletar*)

Între epitetele (concret şi moral) *negri-disperaţi*, există o punte de trecere: *adînci*, cuvînt a cărui prezenţă poate surprinde, dar care e potrivit pentru a ne arăta o stare fizică şi pornirea violentă, înverşunată, a eroilor. Cuvîntul trebuie pus în legătură cu substantivul înrudit:

...ochiul tău atît de tristu-i
Cu-a lui umed-*adîncime* toată mintea mea o mistui.

(*Scrisoarea IV*)

Imaginea „umedă adîncime" este construită pe baza aceluiaşi joc între concret şi abstract. Ea vrea să sugereze că în privire s-au amestecat deopotrivă *întunecarea* şi *tristeţea*. Nimeni în literatura noastră n-a găsit această expresie fericită pentru a stîrni în conştiinţa noastră o vibraţie afectivă deosebită, o rezonanţă nouă a cuvîntului comun, ridicat acum pe o treaptă nouă de înţelesuri. În chipul acesta *adînc* devine aproape sinonim cu epitete ca: trist, întunecat, nepătruns, fapt care ilustrează tocmai extensiunea semantică născută din însoţirea nouă a cuvîntului vechi, din aşezarea lui în vecinătăţi neaşteptate.

Găsesc într-o frază din *Sărmanul Dionis*, deci în proză de data aceasta, o bună ilustrare a conexiunii sinonimice pe care verbul din familia lui *adînc* o poate avea în construcţia poetică: „Fluviul lat se *adîncea* în păduri întunecate, unde apa abia mai sclipea din cînd în cînd atinsă de cîte o rază; trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra rîului şi formau bolţi nalte de verdeaţă nestrăbătută". Citită mai cu atenţie, fraza va trezi în mintea noastră anumite înrudiri semantice, întărite prin apropieri voite, insistente: *se adîncea, întunecate, bolţi nalte, verdeaţă nestrăbătută.*

Creaţia poetică a lui Eminescu a întărit şi a dezvoltat polisemia lui *adînc* prin îmbinarea lui cu vorbe vechi şi acestea bogate în nuanţe concrete şi în valori poetice. Nucleul semantic al lui *adînc* nu este de loc limitat, fix, statornic. El întinde valenţe în toate direcţiile şi pe anumite

suprafețe ele se întîlnesc, se îmbină cu înțelesurile altor cuvinte înrudite sau aproximativ sinonime. Tocmai pentru că poetul își da seama de polisemia lui *adînc*, el n-a avut nevoie să folosească sinonimele propriu-zise ale acestui cuvînt. De pildă, în toată poezia publicată de poet nu găsim cuvîntul *afund*, cu care Coșbuc construia versul următor, folosind amîndouă sinonimele :

Ați avut un rîu să treceți, Mare-a fost ?
Craiu-avea teamă
Că va fi *adînc* ; de-aceea m-a-ntrebat dacă-i *afund* ?
(*Poezii*, 1951, 11)

Iar Arghezi evoca adîncimea nepătrunsă, tot printr-un sinonim :

Nu-i mai de preț arama ce încă ne-ncercată
Așteaptă-n *fundul* lumii să fie căutată ?
(*Cuvinte potrivite*, 1927, 255)

Depărtare, întindere către zonele întunecate, insondabile, apropiere de înțelesurile lui *înalt*, toate aceste sînt sensuri cumulate în *adînc*.

*

Cu lărgirea aceasta a sferei înțelesurilor cuvîntului *adînc*, trecerea către capitolul celor figurate se realizează aproape insensibil. Acest capitol este amplu ilustrat în poezia lui Eminescu.

Să reținem întîi o mică statistică : raportul dintre numărul de citate considerate pe categorii de sensuri, se prezintă în modul următor : 8 citate indică înțelesul fundamental de „profund, departe în jos" ; 3 — pe acela de „des, compact, întins" ; 5 — „grav, profund" (ca ton). Majoritatea citatelor cuprind pe *adînc* în sensurile lui figurate : 15 — „întunecos, sumbru, greu de pătruns" ; 15 — cu nuanțe de intensificare, de superlativ. În 30 de citate *adînc* primește deci semnificații metaforice. Notez și faptul că *profund* nu apare *niciodată* în poeziile publicate în timpul vieții.

Să privim acum mai de aproape structura versurilor în care *adînc* apare în înțelesuri figurate.

În versurile poetului *adînc* în legătură cu vocea, cu tonul, înseamnă, în contextele date, mai de grabă „răscolitor, cu rezonanțe puternice" decît „jos, profund, grav" cum îl atestă dicționarele citate.

Îi plac *adînce* cînturi, cu glasuri de furtună
(*Strigoii*)

Cu glas *adînc*, cu graiul de Sibile
(*Veneția*)

Și-n vînturi el ridică *adîncu-i* glas de-aramă
(*Strigoii*)

Și-n acest caz raportarea la *înalt* e posibilă : „ode *nalte*" (*Cugetările...*).

Caracteristică este nuanța de superlativ care apare în cuvîntul *adînc*, atunci cînd el este folosit mai ales în legătură cu abstracte. Această nuanță este explicată în dicționarele amintite prin : „mare, intensiv, greu" (D.A.) sau (reunind pentru a explica prin sinonime cuvintele cam depărtate ca sens) prin : „desăvîrșit, deplin, total, intens, profund" (D.L.R.C.). Scriitorii mai vechi au folosit această nuanță de intensitate, sensul de valoare morală, intelectuală, afectivă a lui *adînc* : „*adînci oftări*" (Beldiman), „*adînc* la socoteală" (Zilot) ; „grecii *adînci* și isteți" (Beldiman). Ca determinant calitativ, pentru a exprima o valoare deosebită, *adînc* poate fi și aici sinonim cu *înalt*, căci într-un citat ca acesta : „O, geniu *nalt* și mare" (*La moartea lui Aron Pumnul*), dacă înlocuim pe *nalt* cu *adînc*, sensul contextului rămîne același. Într-un pasaj din *Sărmanul Dionis*, în care simțirea poetului transpare atît de limpede și putem descifra în toată nuvela psihologia însăși a autorului, *adînc*, *adîncime*, califică însăși structura spirituală a unui om : „sufletul tău... nesfîrșit în *adîncimea* lui" scrie poetul. Citez însă un pasaj mai concludent :

„— Meștere Ruben cînd voi ajunge să pricep *adîncimea* ta ?

— *Adîncimea* mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită ... Crezi c-ai pricepe ceea ce zic dacă n-ai fi de firea mea ? Crezi că te-aș fi ales de discipol al meu, de nu te știam vrednic și *adînc* ?". Ilustrînd conceputul de superlativ, la Eminescu *adînc* se asociază de multe ori cu denumirile pentru „tristețe" și pentru stări melancolice, deprimante. Cuvîntul e chemat să îngroașe linia unui peisaj sumbru. Citez :

Tot astfel cînd al nostru dor
Pieri în noapte-*adîncă*...

(*Luceafărul*)

Noaptea-*adîncă*-a veciniciei el în șiruri o dezleagă

(*Scrisoarea I*)

*

Ideea de superlativ poate reieși dintr-o comparație, din asocierea hiperbolică a cuvintelor :

E un *adînc* asemenea
Uitării celei oarbe...

(*Luceafărul*)

Adîncul care este „asemenea uitării celei oarbe", a căpătat nu o simplă calificare, ci o determinare complexă, capabilă să accentueze la maximum nota caracteristică, înțelesul fundamental al lui *adînc* : „nepătruns, extrem de greu de străbătut, inimaginabil de întins". În alte poezii, *adînc* întărește mai des adjectivele : trist, negru, sau substantivele : jale, suferință,

durere, dor, patimă, evlavie, mulțumire, atribuindu-le sensuri de superlativ :

La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri-*adînci* ca marea
(*Venere și Madonă*)

Ca epitet pe lîngă abstracte, *adînc* poate fi întîlnit și mai înainte în literatura noastră la un poet, și el filozof ; Gr. Alexandrescu scrie, în imagini puternice :

Tăcerea e *adîncă* și noaptea-*ntunecoasă*,
Norii *ascund* vederea *înaltelor* tării
Și-a stelelor de aur *mulțime luminoasă*
Ce smălțuiau seninul *cerești*lor *cîmpii*.
(*Candela*)

Primele două versuri conțin cuvinte aparent nelegate între ele semantic. Dar *adînc*, *întunecos*, *ascund*, *înalte tării*, prin însușirile lor polisemantice, converg spre a întări impresia de imensitate și de încremenire. În aceeași poezie mai întîlnim și construcția : „*adînca* odihnă", iar în alte locuri : „*adînca* spaimă" (*Răsăritul lunii*...) ; „*adînca* aceea aspirare" ; „*adînca* murmură" (*Reveria*) etc. Cred că Alexandrescu e singurul poet al veacului trecut de a cărui creație poate fi apropiată inovația metaforică — legată de *adînc* — a lui Eminescu. Nu încape îndoială că exista un izvor comun al acestei creații : viziunea, concepția lor filozofică, dorința de a îmbrățișa cu gîndul adevărurile și faptele cele mai ascunse.

Prin repetarea lui *adînc* ideea de superlativ capătă la Eminescu mai multă tărie. Ca în citatul reprodus mai sus din proza literară, *adînc* se află uneori alături de cuvinte familiare poetului :

Cînd ochiul tău cel mîndru străluce în afară,
Întunecînd privirea-mi, de *nu pot să văd* încă
Ce-*adînc* trecut de gînduri e-n noaptea lui *adîncă*...
(*Nu mă înțelegi*)

Expresiile aproximativ sinonimice : *întuneca*, *nu pot vedea*, *adînc trecut*, *noapte adîncă*, ilustrează viziunea poetului melancolic. Arta lui a concentrat mijloacele de care dispunea limba pentru a potența un sentiment predominant de amărăciune. Nuanța de superlativ, tocmai prin faptul că e elastică, lipsită de precizie, nelimitată, lasă la aprecierea noastră interpretarea cea convenabilă stării emotive a cuvîntului *adînc*.

Din astfel de întrebuințări ale lui *adînc* a putut apărea un sens nou, determinat bineînțeles de vecinătățile în care el a fost așezat de poet. Înțelesurile unor cuvinte ca : *veșnicie*, *trecut*, *noapte*, *patimă*, *jale*, au influențat pe *adînc* și pornind de la înțelesul de „întins, foarte mare,

foarte departe", cuvîntul a ajuns să însemne și „nepătruns", „necunoscut", „ascuns", „enigmatic", ca în citatele;

...fruntea-i aspră-*adîncă* ... Părea ca o noapte neagră
(Înger și demon)

O tu umbră peritoare cu *adîncii*, triștii ochi
(Călin)

Cu doi ochi ca două basme mistice, *adînce*, dalbe
(Epigonii)

Zîmbirea lui deșteaptă, *adîncă* și tăcută
(Împărat și proletar)

*

Bogăția semantică a lui *adînc* în poezia lui Eminescu e strîns legată de concepția filozofică aspirînd către dezlegarea problemelor complicate. Viziunea lui îmbrățișa întinderi mari, pătrundea către depărtări abia gîndite. Dimensiunile evocate de *adînc* pot fi infinite, fapt care convenea artistului mereu atras de perspective vaste și în căutare de mijloace noi, expresive. Gîndirea și sensibilitatea lui se mișcă pe toate direcțiile sugerate de cuvîntul *adînc*: depărtare în jos ori în înălțime, pătrundere spațială sau temporală. Din acestea derivă ideea de superlativ, ideea de intensițate; cu un pas mai departe se află nepătrunsul, regiunea întunecată ori zona tristă a tulburării sufletești. Cuvîntul cheamă astfel în noi zbuciumul conștiinței poetului, efortul de pătrundere a cugetătorului spre miezul lucrurilor.

În partea I a *Scrisorii I* se poate urmări clar acest efort. Întîlnim aici o mare varietate de termeni și de construcții menite a evoca frămîntarea haotică a elementelor. Din perspectiva noastră totul este îndepărtat, nebulos, nepătruns: adînc în trecut, adînc în spațiu. Iată un registru amplu de construcții aproximativ sinonimice pentru această idee: *noaptea amintirii; vecie fără capăt; universul fără margini, noapte adînc-a veciniciei; totul era ascuns; fu prăpastie? genune?; un întuneric ca o mare făr-o rază; sure văi de chaos; a veciniciei noapte pururea adîncă; noaptea neființei; catapeteasma lumii în adînc s-au înnegrit; eterna pace* etc.

Cuvîntul *adînc* apare nu întîmplător, aci de mai multe ori și polisemia lui se îmbină cu cea a termenilor înrudiți pentru a contura viziunea filozofică a poetului care reconstituie procesul organizării materiei. *Adînc* este un element lexical însemnat în tabloul sugestiv pe care poetul îl conturează folosind cuvinte vechi, dar însoțindu-le de semnificații noi; acestea reies din legăturile și determinările inedite, rod al creației artistului. Ochiul lui Eminescu tindea să vadă dincolo de zarea uniformă a omului de rînd. Prin varietatea și noutatea funcțiilor semantice, cuvîntul *adînc* ilustrează procedeele de creație și originalitatea inspirației lui Eminescu și pune în lumină unele aspecte caracteristice ale concepției lui de viață.

CULTIVAREA LIMBII

PUNCTUAȚIA ÎN UNELE PUBLICAȚII LITERARE*

DE

VALENTINA HRISTEA

Deși elementul subiectiv a jucat întotdeauna un rol important în problemele de punctuație, s-au putut totuși stabili o serie de norme care nu diferă în mod esențial de la o limbă la alta[1]. Pentru a nu se denatura sensul comunicării, aceste norme — constînd în marcarea grafică a raporturilor sintactice — trebuie respectate de toți cei care își exprimă în scris ideile sau sentimentele.

O cercetare din punctul de vedere care ne interesează a publicațiilor Uniunii scriitorilor din R.P.R. ne-a dus la concluzia că unor colaboratori nu le sînt familiare anumite reguli de punctuație. Afirmînd acest lucru nu pierdem din vedere nici posibilitatea strecurării în paginile revistelor a unor greșeli de tipar. Oricît am conta însă pe contribuția zețarilor, numărul impresionant de erori și mai ales faptul că ele se întîlnesc de obicei la aceiași autori ne obligă să le atribuim, în mare parte, colaboratorilor revistelor. În cele ce urmează ne vom opri cu precădere asupra situațiilor cînd un semn de punctuație este de prisos. Folosirea lui nejustificată constituie în mare măsură o garanție că greșeala nu se datorește zețarului (se știe că acesta omite, de obicei, nu adaugă ceva).

---

* Materialul folosit pentru redactarea prezentului articol a fost cules exclusiv din periodicele de limbă română ale Uniunii scriitorilor. Numerele din care am extras faptele discutate sînt, în general, din a doua jumătate a anului 1957 și din prima jumătate a anului 1958. În cazul revistei „Luceafărul" au fost puse la contribuție numerele : 1,2,3,4 și 5 din 1958.

Abrevierile pe care le-am folosit sînt următoarele : GL = „Gazeta literară" ; IL = Iașul literar" ; L = „Luceafărul" ; SB = „Scrisul bănățean" ; ST. = „Steaua" și VR = „Viața românească". La fiecare exemplu citat au fost notate în paranteză : titlul abreviat al publicației, anul (indicat de cifra romană), numărul (indicat de prima cifră arabă), pagina și, uneori, coloana.

[1] Vezi și acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, Ed. Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 732 și urm.

Dintre semnele de punctuație, virgula prilejuiește cele mai multe abateri de la regulile prestabilite. În legătură cu acest semn de punctuație distingem două categorii de greșeli :

a) cînd virgula lipsește, deși este absolut necesară ;

b) cînd ea există, dar nu este justificată prin nimic.

Iată cîteva exemple care ilustrează ultima situație[1] : „Era o bătrînică uscată [,] și nefeminină..." (L, I, 4, 12, 1) ; „...povestiri scrise cu o desăvîrșită măestrie [,] și cu o analiză profundă..." (SB, VII, 10, 74) ; „Cînd de abia îmi cumpărase mama/Plăcuță, tibișir [,] și abecedar" (IL, IX, 1, 10) ; „În consecință își exagerează răspunderile [,] și dă (sic) sieși importanță" (VR, XI, 6, 108) ; „...orice încercare cade în neputințe practice și în paradoxe de principiu [,] și seamănă cu încercarea de-a sări peste umbra (sic) proprie..." (ST, IX, 1, 10).

Greșeala constă în punerea virgulei înaintea cojuncției *și*, care are, în cazurile de față, o funcție coordonatoare copulativă.

O eroare asemănătoare (pe care o săvîrșesc, de altfel, majoritatea celor care scriu romînește și asupra căreia s-ar fi cuvenit ca *Îndreptarul de punctuație*[2] să atragă atenția) este folosirea virgulei înainte de etc. : „...Ștefan Stîncă, Constantin I. Parhon, Maria Cutzarida [,] etc. „(VR, XI, 6, 164) ; „Se întreprind investigații, se dau declarații, se apelează la miliție [,] etc. (IL, IX, 6, 96) ; „...a unor mari personalități ca Voltaire, Byron, Belinski [,] etc." (L, I, 3, 2, 6) ; „... cu repercusiuni mai tîrzii asupra unui Ibrăileanu, Vlahuță, Caragiale, Jean Bart [,] etc. (ST, IX, 1,64) ; „...mizeria, șomajul, cultul forței și cruzimei [,] etc." (SB, VIII, 11, 81). Exemplele s-ar putea înmulți, dar nu este cazul. După cum se știe *etc.* însemnează „și celelalte" (< lat. *et cetera*)[3]. Prima parte a acestui cuvînt compus fiind conjuncția (cu valoare copulativă) *și* este ușor de înțeles de ce *etc.* nu trebuie separat prin virgulă de elementul care-l precedă într-o enumerare[4].

Foarte adesea nu este respectată nici regula elementară care precizează că subiectul nu trebuie despărțit de predicat prin virgulă : „Lövith Egon [,] este o personalitate aparte printre tineri" (ST, IX, 1, 110) ; „Căciula îi lunecase din cap și părul suriu (sic) [,] i se ridicase țuțurug..." (ST, IX, 4, 23) ; „Cînd ajunse la locul meciului, Ipolit Oanea [,] stătu cîteva clipe cu gura căscată" (IL, IX, 6, 61) ; „Se chema Europolis [,] și autorul ei [,] era Jean Bart" (VR, XI, 6, 156). Notăm și un exemplu

---

[1] Parantezele drepte încadrează o virgulă greșit plasată sau indică locul unde acest semn de punctuație lipsește.

[2] Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1956.

[3] Scrierea „*et caetera*" (pe care o folosesc foarte mulți) este greșită.

[4] Greșită este folosirea virgulei și înaintea expresiei „Și așa mai departe", echivalentă ca sens cu etcetera : „...al sentimentelor, al trăsăturilor de caracter, al vicisitudinilor pasionale [,] și așa mai departe" (SB, VII, 10, 87).

cînd virgula desparte predicatul de un subiect multiplu :„... organele de conducere locale, cele raionale, orășănești și ale combinatului metalurgic [,] au dispus înscrierea în bugete a sumelor necesare pornirii" (SB, VII, 10, 91).

Regula în discuție este încălcată cu foarte multă ușurință în special atunci cînd subiectul este urmat de unele determinări care îl îndepărtează, în propoziție, de verbul predicativ sau de cel copulativ : „Baba Hîrca a lui Matei Millo [,] e, ca scriere dramatică, destul de modestă..." (ST, IX, 1, 89); „Femeile descrise de el [,] tind spre libertate și spre fericire..." (SB, VII, 10, 80); „Conținutul faptului despre care vorbește [,] e — în realitate — mult mai simplu..." (VR, XI, 6, 108); „...toți cei ce trăiesc din plin neasemuita poezie a construcției socialiste [,] sînt așteptați și în această nouă casă a lor" (L, I, 1, 1, 1).

Iată și un caz cînd, în interiorul aceleiași propoziții, s-a pus virgulă atît între subiect și predicat, cît și înaintea conjuncției care unește elementele componente ale subiectului multiplu : „Amintirile *Din neagra țărănie* ale scriitorului Ion Istrati [,] și întîmplările povestite de Dumitru Corbea [,] se desfășoară undeva departe, în sate și cătune mărunte din nordul Moldovei" (ST, IX, 5, 86).

Supărătoare este prezența virgulei și înaintea articolului posesiv-genitival : „Vîntul ... ridică valuri mari [,] al căror vuiet [,] pătrunde spre tren" (ST, VIII, 10, 25); „Un formidabil mijloc de pătrundere și obiectivitate [,] al sufletelor omenești ..." (IL, IX, 5, 61). Dacă în cazul cînd virgula precedă pe *al*, se poate invoca faptul(neconcludent, de altfel) că ea marchează pauza pe care o facem, uneori, înaintea determinantului genitival, atunci cînd apare chiar și după articolul posesiv-genitival doar neglijența o mai explică : „...n-a avut decît reazimul unchiului său, iar după moartea acestuia, reazimul nestabil al [,] propriei sale ființe..." (ST, VIII, 10, 120).

Cu totul surprinzătoare este prezența virgulei și între elementele componente ale pronumelui relativ compus *ceea ce* : „Tragedia lui Melehov a fost explicată prin ... — ceea [,] ce este incontestabil, o explicație judicioasă..." (ST, VIII, 10, 39).

O greșeală flagrantă este și despărțirea prin virgulă a prepoziției de substantiv, în cadrul atributului substantival prepozițional : „... apărute pe întinsul a peste trei decenii de [,] activitate publicistică" (IL, IX, 5, 61).

Frecvente sînt și cazurile cînd o propoziție atributivă determinativă este separată, prin virgulă, de cuvîntul pe care îl determină : „Geniul [,] care-l mărisă (sic) pe dînsul l-a și răpus" (ST, VIII, 11, 67); „Iată motivele [,] care fac ca acest roman să cucerească interesul cititorului" (SB, VII, 10, 83); „... ideilor sau înclinațiilor afective ale unor temperamente

[,] ce reflectă opoziția mentalității educației sau concepției de viață a eroilor dramei" (IL, IX, 5, 62).

Nu lipsesc nici cazurile cînd o propoziție completivă (introdusă prin *că* și așezată în urma regentei ei) este despărțită de aceasta prin virgulă[1]: „El n-a înțeles [,] că elementul esențial într-un roman [,] este figura eroului..." (SB, VII, 10, 80); „...scriitorul arăta [,] că ... arta nu este o distracție, ci un mijloc de cunoaștere..." (IL, IX, 5, 61); „Toți autorii... au constatat în unanimitate [,] că .... rolul cel mai însemnat l-a jucat tocmai poemul didactic al lui Lucrețiu" (ST, VIII, 8, 123) etc.

Încheind discuția privitoare la folosirea virgulei acolo unde nu trebuie, atragem atenția că nici conjuncțiile *însă* și *deci*, așezate în interiorul unei propoziții, nu se intercalează între virgule[2], ca în numeroasele exemple de acest fel: „Petre [,] însă [,] rîse de ea..." (VR, XI, 5, 36); „Perspectivele viitorului sînt [,] însă [,] tonice" (IL, IX, 5, 93); „Construcțiile socialismului s-au ridicat [,] însă [,] grandioase..." (ST, IX, 3, 93); „Scrise [,] deci [,] sincer și crud, fără menajamente" (ST, IX, 5, 113,); „Opera unui scriitor nu trebuie [,] deci [,] subordonată părerilor emise de critici" (SB, VIII, 11, 82).

★

Deși, după cum am mai spus, n-avem siguranța că omiterea semnelor de punctuație se datorește întotdeauna colaboratorilor, semnalăm totuși (din multitudinea faptelor) și cîteva situații în care virgula lipsește, cu toate că prezența ei este dictată de funcția ei gramaticală. Dăm cîteva exemple de asemenea situații:

— Înainte și după apoziția explicativă sau propoziția atributivă explicativă: „Ana Alexandrovna Caravaeva [] autoarea trilogiei Patria []... (ST, VIII, 10, 135).

Uneori virgula se pune numai înaintea apoziției explicative, omițîndu-se, fără motive, la sfîrșitul acesteia: „Pătruț, eroul principal al cărții [] moare în timpul marii catastrofe minere (sic) de la Anina" (SB, VII, 10, 68).

— După conjuncția *or* (< fr. *or*), cu sensul de dar, deci, însă: „Or [] adevărul este că Laurențiu Fulga nu și-a construit piesa pe eșafodul unei interpretări organice..." (VR, XI, 6, 153); „Or [] cireșul trebuie altoit cel mai la urmă, din cauza sevei prea multe" (IL, IX, 5, 16); „Ori (sic) [] mutilîndu-li-se picioarele, evadarea devenea practic imposibilă..." (ST, VIII, 10, 21) etc.

---

[1] Nici asupra acestei greșeli *Îndreptarul de punctuație* nu ne atrage atenția, deși, cîteodată virgula înaintea conjuncției *că* ne întîmpină chiar la unii dintre scriitorii noștri clasici.

[2] Vezi pentru această regulă și *Îndreptarul de punctuație*, p. 45.

— Înaintea conjuncțiilor adversative *dar* și *ci*: „... cu argumente sumare [] dar îndelung analizate..." (VR, XI, 5, 8); „... elanurile frumoase [] dar gratuite și anarhice ..." (GL, V, 37, 2, 3); „Era o încercare încă timidă [] dar plină de îndrăzneli ascunse ..." (L, I, 1, 2, 5); „....păstrîndu-i-se realismul [] dar și posibilitatea unor elemente de sugestie" (ST, VIII, 12, 21).

Iată și exemple de omitere a virgulei înaintea lui *ci*: „... iar autorii lor n-au fost observatori [] ci participanți pasionați la evenimente" (GL, V, 37, 1, 1); „Întîmplările prin care trece nu sînt o soluție de viață [] ci o cumplită tragedie" (VR, XI, 6, 151); „...în miezul unei lupte pe care n-o ocolim [] ci dimpotrivă, vrem s-o ducem pînă la capăt" (L, I, 1, 1, 1); „Tofalarii sunt (sic) poporul cel mai mic [] nu numai din Siberia [] ci din întreaga lume" (ST, VIII, 10, 27)[1].

— Între propozițiile coordonate disjunctive, cînd încep amîndouă cu *ori*: „Una din două: ori că ideea este prea săracă [] ori că e prea repede epuizată?" (L, I, 4, 1, 3)[2].

— Înainte de subordonatele concesive și de modalele consecutive: „A iubit pădurea [] deși s-a temut de ea..." (ST, VIII, 10, 120); „Aceiași (sic) curățenie pretutindeni [] deși mobilierul e de o maximă simplitate" (ST, IX, 5, 25); „Însemnările lui Pușkin, Turgheniev și Tolstoi [] deși făcute pentru epoca lor, păstrează permanent un caracter actual... (IL, IX, 5, 103); „Dorința autorului ... este atît de evidentă [] încît ea se remarcă și în înverșunarea cu care este zugrăvit Laurențiu (VR, XI, 6, 181).

— Înainte și după unele cuvinte și construcții incidente: „... și opreau [] parcă [] gălăgia orașului" (VR, XI, 6, 28); „... a scris mai mult [] poate [] decît oricare din confrații săi..." (ST, IX, 5, 110); „...într-o lume pe care [] din cînd în cînd [] a putut-o disprețui..." (SB, VIII, 12, 95); „...încearcă să reînvie pozițiile reacționare[] de mult zdrobite [] ale lui Titu Maiorescu..." (VR, XI, 6, 121); „... nu ne apar ca firi dialectice..., ci ca firi [ ] aș zice [ ] metafizice" (ST, VIII, 10, 93) etc.

Cîteodată este folosită virgula numai înaintea construcțiilor incidente, ceea ce este nerecomandabil: „... care tocmai atunci bătea rar, ca un clopot de catedrală [] ceasurile nouă" (ST, VIII, 1, 27); „La 17 noiembrie 1904, în satul Kirșai [] s-a născut Salomeia Bacinskaite" (ST, IX, 5, 119); „Cercetarea bibliotecilor berlineze, pentru a strînge materiale documentare necesare [] a fost stăruitoare, începînd din anul 1835" (ST, VIII, 10, 101).

---

[1] În acest exemplu virgula lipsește și înaintea lui *„nu numai"* — corelativul conjuncției adversative *ci*.

[2] Să se remarce în acest citat și folosirea nejustificată a semnului întrebării.

Menționăm că, atunci cînd este așezată în interiorul unei propoziții și se comportă ca un cuvînt incident, conjuncția *așadar* trebuie și ea pusă între virgule : „Lupta aceasta avea [] așadar [] un conținut obiectiv progresist" (ST, IX, 5, 7); „...și-au găsit [] așadar [] un concurent neprevăzut..." (L, I, 1, 4, 1); „...pe parcursul [] așadar [] al unui singur lustru ... " (GL, II, 42, 6, 6).

Dintre celelalte semne de punctuație, în special punctul și virgula (;) se întrebuințează adesea fără nici o noimă. Ce-i drept, spre deosebire de virgulă, în cazul folosirii acestui semn de punctuație se pot stabili mai greu reguli precise. „Punct și virgula fiind mai mult un mijloc stilistic decît gramatical, folosirea ei e dictată de preferința celui care scrie textul"[1].

Această preferință nu trebuie însă greșit înțeleasă și mai ales nu trebuie împinsă pînă la folosirea altor semne de punctuație acolo unde, în mod evident, se cere punct și virgulă. Aceasta e, de pildă, situația în următoarea frază în care în mod greșit s-a pus virgulă în loc de punct și virgulă înaintea locuțiunii adverbiale „de asemenea" : „... îndată ce admitem că un om poate să se facă nevăzut debarasîndu-se de haine, trebuie să admitem și că [] umblînd dezbrăcat pe o vreme friguroasă [] poate răci și strănuta [,] de asemenea că lasă în noroi urme de tălpi goale care intrigă pe trecători..." (SB, VIII, 11, 89). Cf. și : „Cineva o chema să se adăpostească sub un pom sau sub un coviltir [,] ea aștepta ca acel cineva să iasă de sub coviltir și în așteptare picăturile îi cădeau pe obraji și pe gît" (L, I, 1, 3, 1). Pauza care se face după cuvîntul coviltir, nefiind una scurtă, folosirea virgulei nu se justifică. Nici punctul n-ar fi aici potrivit deoarece el rupe unul de altul membrele unei fraze destul de unitară ca înțeles. Dacă se pune punct și virgulă după substantivul *coviltir* și dacă se adaugă, după verbul *aștepta*, conjuncția cu sens adversativ *însă*, fraza devine clară și punctuația ei corectă.

În continuare vom semnala și unele siuații cînd punctul și virgula este de prisos sau se folosește în locul altor semne de punctuație :

a) Punct și virgulă înaintea lui etc. (ST, VIII, 10, 38).

b) Punct și virgulă în loc de virgulă într-o enumerare : „... cele trei criterii pe care Taine înțelege să le aplice în scopul ierarhizării operelor de artă (gradul de importanță al caracterului [;] valoarea morală a caracterului [;] gradul de convergență a efectelor, alias — raportul dintre conținut și formă) (SB, VII, 10, 88).

c) Punct și virgulă în loc [de două puncte înaintea unei enumerări, explicații etc. :] „Și mai departe [;] este clar pentru oricine

[1] *Îndreptar de punctuație*, p. 59.

că ignorarea uneia dintre aceste două ..., nu poate duce la eşec..." (SB, VII, 10, 71).

Iniţial, am crezut că prezenţa punct şi virgulei în ultima frază ar trebui interpretată ca o greşeală de tipar. Din nenorocire însă eroarea se repetă în mod sistematic la autorul articolului din care am citat şi din care se mai poate cita : „Deci amintindu-le aceste versuri elocvente, ne permitem să-i întrebăm pe aceşti sceptici [;] în definitiv cu ce este mai prejos..., bătrînul din cunoscuta povestire *Bătrînul şi marea*[1] de Hemingway... ?" (SB, VII, 10, 72); „... azi a devenit o realitate în care cele două universuri [;] al realului şi al fanteziei se confundă ..." (SB, VII, 10, 72).

Pentru a ne convinge că nu e vorba de greşeli de tipar, ci de un procedeu constant, mai dăm încă un exemplu dintr-o recenzie semnată de acelaşi colaborator : „De data aceasta soliditatea argumentelor provine din două izvoare principale [;] apelul permanent ... pe de o parte, iar pe de alta, acelaşi apel tot atît de permanent la tradiţiile de luptă ..." (SB, VII, 10, 82).

Există şi cazuri cînd în loc de două puncte se pune, înaintea unei enumerări, punct. „Pe gura galeriei principale ieşeau şi intrau, încrucişîndu-se, vagoneţi încărcaţi cu minereu, ori cu fel de fel de materiale şi scule [.] Piloni pentru armături, săgeţi, traverse, ciment, fire electrice, tîrnăcoape, topoare" (IL, IX, 6, 64).

Alteori se pun două puncte în loc de virgulă : „În rezumat, în chestiunea aşa-ziselor „contradicţii" din articolul meu [:] cred că ceea ce îi supără pe unii critici nu sînt atît contradicţiile în sine, cît faptul că aceste contradicţii nu merg din ce în ce mai mult în favoarea opiniilor lor"[2] (VR, XI, 3, 146).

Folosirea acestui semn de punctuaţie nu este justificată nici după conjuncţia adversativă *ci* : „În treacăt fie zis, cele trei persoane nu sînt în castel [] ci [:] la castel" (ST, VIII, 10, 154).

O greşeală mult mai gravă aflăm în următoarea frază în care s-au pus două puncte înainte de conjuncţia *că* : „Într-o scrisoare adresată lui Gorki, autorul Poemului Pedagogic (sic) mărturiseşte [:] că „fără imboldul dv. şi fără ajutorul şi energia dv. n-ar fi scris niciodată această carte" (ST, IX, 3, 97—98). După cum se poate uşor observa, pe lîngă faptul că conţine greşeli grave de punctuaţie şi de ortografie, fraza reprodusă este şi greşit construită din punct de vedere gramatical. Autorul

[1] De remarcat aici şi lipsa ghilimelelor, care se pun înainte şi după titlurile operelor, atunci cînd aceste titluri sînt reproduse într-o frază.

[2] Folosirea greşită a celor două puncte înaintea lui *cred* s-ar putea explica şi prin aceea că autorul a avut impresia că urmează vorbire directă.

amestecă aici vorbirea directă (constînd în reproducerea spuselor lui Makarenko), cu cea indirectă (anunțată prin conjuncția subordonatoare *că*).

Se mai întîlnesc și alte cazuri cînd atît punctuația cît și construcția frazei sînt greșite. În următorul exemplu, de pildă, cele două atributive (determinînd același element din principală : movilele „Obo") trebuiau unite, pentru asigurarea clarității, prin conjuncția coordonatoare copulativă *și:* „Sunt (sic) enigmaticele movile „Obo" pe care le-au remarcat călătorii [,] care au constituit din cele mai obscure epoci o taină a misticismului asiat" (ST, IX, 4, 41).

Construirea frazei prin procedeul juxtapunerii (care face absolut necesară virgula) creează, împotriva intenției autorului, o evidentă confuzie : din context se înțelege că nu movilele „Obo" au constituit „o taină a misticismului asiat", ci, dimpotrivă, călătorii care le-au remarcat pe acestea...

Dacă în fraza mai sus-citată întîlnim virgula acolo unde era de așteptat o conjuncție copulativă, în următorul context ea ține locul punctului : „Dar ulterior, Ady a mers mai departe [,] nemulțumit cu programul limitat al partidului radical burghez, el a început să se orienteze spre revoluția socialistă, îndreptîndu-se către clasa muncitoare" (ST, VIII, 11, 75). Această frază trebuia fragmentată în două propoziții principale, cea dintîi ținînd pînă la prima virgulă. Scindarea ei în două unități independente una față de alta înlătură falsa continuitate sintactică și restabilește sensul adevărat al comunicării (participiul trecut „*nemulțumit*" care substituie o subordonată cauzală, e mult mai logic să fie un determinativ al predicatului „a început să se orienteze" decît al verbului *a mers* din prima propoziție).

Numeroase sînt, în publicațiile Uniunii scriitorilor, și cazurile de discontinuitate sintactică. Dacă în operele beletristice izolările sintactice se justifică prin intenția artistică a scriitorului, atunci cînd e vorba despre un text cu conținut științific (în speță critic) procedeul nu ni se pare recomandabil : „Evident, în complexul volumului, asemenea judecăți discutabile sînt rare [.] Accidentale". (L, I, 4, 7, 5). Cf. și : „Prea multă liniște ba aș zice chiar impasibilitate [.] În peisaj și în natura interioară a poetului" (IL, IX, 6, 95).

Fragmentarea forțată a frazei are consecințe imediate asupra punctuației. Se ajunge în felul acesta la folosirea pe scară largă a punctului și a punct și virgulei (care marchează întreruperea sintactică) sau se înlocuiesc unele semne de punctuație prin altele nepotrivite[1].

Am semnalat în ultima parte a acestui capitol unele situații cînd punctuația greșită este numai o consecință a construirii defectuoase a

[1] În ultimele două exemple era nevoie de virgulă, nu de punct.

frazei. Exemplele de acest fel sînt mult mai numeroase decît ne-am închipui și greutatea constă numai în a alege.

Dacă ne-am mulțumit doar cu cîteva cazuri, am făcut aceasta pentru a nu încărca expunerea și pentru a nu pătrunde prea mult în domeniul sintaxei și al stilului propriu-zis. Chiar limitată numai la cîteva exemple discuția de mai sus a scos încă o dată în evidență importanța punctuației — rolul ei de „auxiliar grafic al sintaxei"[1].

Greșelile de felul celor semnalate în paginile anterioare vor putea fi evitate în viitor prin însușirea regulilor de punctuație cu caracter obligatoriu.

[1] *Gramatica limbii române*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1954, p. 296.

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

DESPRE SCRIEREA CU INIȚIALE MAJUSCULE

DE

MIRCEA MITRAN

Folosirea inițialei majuscule în scriere nu a fost reglementată satisfăcător nici după ultima reformă ortografică din 1954. În acest domeniu *Micul dicționar ortografic* dă puține indicații, dintre care unele sînt contradictorii sau echivoce. Lipsa unor norme precise și unitare face ca în multe situații singura regulă să fie obișnuința sau bunul plac al fiecărui autor. O cercetare oricît de sumară a publicațiilor recente, fie manuale școlare, ziare sau reviste, fie publicații științifice, oferă oricui nenumărate exemple de utilizare inconsecventă a scrierii cu inițială majusculă. De aceea socotim inutilă prezentarea unor exemple în acest sens. În ansamblu se observă o dezorientare generală în folosirea scrierii cu majuscule. Se pot distinge totuși două tendințe : pe de o parte abuzul, tendința de a scrie cît mai multe categorii de cuvinte cu inițială majusculă (întîlnită în special în nomenclatorul instituțiilor și întreprinderilor), iar pe de altă parte tendința de restrîngere a categoriilor de nume care se scriu cu inițială majusculă.

Lupta dintre cele două tendințe nu a dus la un echilibru, ci constituie una din cauzele dezorientării. Necesitatea unor reguli ortografice unitare este unanim recunoscută. Tocmai acest fapt a stat la baza elaborării ortografiei din 1954 și a determinat Institutul de lingvistică din București să pregătească anul acesta editarea unui *Tratat și dicționar de ortografie, ortoepie și punctuație* care, întemeindu-se pe principiile și normele generale elaborate în cadrul reformei din 1954 să formuleze reguli de scriere și pronunțare îmbunătățite. Printre problemele care au fost în atenția autorilor *Tratatului* se numără și cea de față. Pe baza propunerilor prezentate de noi (*M.M.*) colectivul de ortografie și ortoepie a

adoptat noile reguli pentru scrierea cu majuscule. În articolul de față vom da soluțiile care au fost acceptate ca parte a numitului *Tratat*, făcînd totuși unele rezerve sau propuneri noi.

*

Inițiala majusculă se folosește în scriere cu următoarele semnificații : 1. marchează împreună cu semnele de punctuație respective începutul unui nou text, al unei noi unități de comunicare ; 2. deosebește numele proprii (care se scriu cu majuscule) de numele comune (care se scriu cu inițială mică) ; 3. arată intenția autorului de a scoate în evidență sau de a arăta o considerație deosebită față de anumite cuvinte, persoane, idei etc.

Din aceste valori ale inițialei majuscule decurg și problemele care cer o reglementare cît mai clară și cuprinzătoare. Prin regulile ce vor fi adoptate trebuie să se urmărească înlăturarea tuturor confuziilor și a situațiilor echivoce, în măsura în care este posibil.

*

Folosirea inițialei majuscule în raport cu semnele de punctuație este partea cea mai puțin dificilă a problemei. *Micul dicționar ortografic* nu dă în acest sens decît o singură regulă foarte generală : „Se scrie cu inițială majusculă primul cuvînt al oricărui text, al oricărei fraze" (p. 57). Cu toate că regula aceasta are avantajul de a spune foarte pe scurt totul, ea are și dezavantajul că lasă pe seama cititorului sarcina de a rezolva singur foarte multe situații.

În consecință se simte nevoia de a preciza cît mai clar cazurile în care scrierea cu majuscule marchează începutul unei unități de comunicare separate (propoziție, frază etc.). Menținînd regula după care se scrie cu inițială majusculă primul cuvînt al oricărui text, în redactarea din *Tratatul de ortografie, ortoepie și punctuație* s-a adăugat indicația că se scrie cu inițială majusculă primul cuvînt după semnele de punctuație care marchează sfîrșitul unei unități de comunicare (propoziție, frază etc.) după cum urmează :

1. După punct : *Săniile porniră iar încet[.] Frigul creștea o dată cu lumina[.] Printre grămezi de nori, se vedea luna în aburi violeți.* Sadoveanu, *Opere* I, p. 238.

2. După semnul întrebării : *Ce să facă[?] La mușteriu cu cioburi de sticlă nu putea merge. Să fugă[?] Unde să se ducă[?] Să se întoarcă la prăvălie!...* Caragiale, *Opere* I, p. 133 ; *Dar de colectivizări de ce nu vorbim tovarășe[?] Cui lăsăm satele[?] Chiaburilor[?] Speculanților[?] Sabotorilor[?]* Z. Stancu.

3. *După semnul exclamării : Să te dai jos[!] Imediat să te dai[!]* P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, p. 6 ; de asemenea se scrie cu inițială ma-

jusculă primul cuvînt după semnul exclamării însoțit de punctele de suspensie ca în textul acesta : *Patria mă chiamă!... Nu mai pot sta un moment!!... Plec!!!* Caragiale, *Opere* VII, p. 114.

4. După două puncte (:) se scrie cu inițială majusculă în două situații similare : *a.* cînd începe vorbirea directă : *Dl. Goe este foarte impacient și, cu ton de comandă, zice încruntat: Mam'mare, de ce nu mai vine?* Caragiale, *Opere* I, p. 267. ; *b.* cînd începe un citat : *Deschise cartea și citi[:] „Omul cu nevoile sale stă în centru atenției noastre"*.

După punctele de suspensie : *Aici nu e nevoie de baba Anița... Noroc să deie Dumnezeu* ! Sadoveanu, *Opere* I, p. 49.

Cînd semnul întrebării, semnul exclamării, punctele de suspensie și două puncte nu marchează sfîrșitul unei unități de comunicare, cuvîntul care urmează nu se scrie cu inițială majusculă. Iată cîteva exemple : *Da slănină nu-i în pod[?] unt nu-i [?] ouă nu-s [?]* Creangă, *Povești*, p. 9.

Licențiat în drept[!] tînăr eminent[!] irezistibil orator [!] caracter mare] !] idei generoase [!] ...

Desigur, mi-am zis eu, iată un cetățean de mare viitor. Caragiale, *Opere* I, p. 121.

În mijlocul acestei bîiguieli, un singur lucru era hotărît în gîndul lui: că trebuie să se încredințeze dacă e ori nu un cazan cu comoară acolo. Slavici, *Opere*, p. 318.

În privința aceasta are o mare importanță gîndirea autorului fiecărui text. Dacă pentru el propoziția sau oricare altă unitate sintactică se termină o dată cu întrebarea, exclamația etc. atunci cuvîntul următor îl scrie cu inițială majusculă. În asemenea cazuri inițiala majusculă, sau mică, a cuvîntului care urmează imediat după semnul întrebării, semnul exclamării, două puncte sau punctele de suspensie, arată dacă acestea au valoarea punctului sau nu.

De exemplu între citatele date mai sus pentru cele două situații, cînd se scrie și cînd nu se scrie cu inițială majusculă după semnul întrebării, respectiv textele din Z. Stancu și I. Creangă, singura diferență este tocmai modul de gîndire al autorului. Primul a conceput întrebarea ca unitate sintactică separată, pe cînd al doilea a conceput întrebările ca părți ale unei singure unități sintactice.

Trebuie să notăm de asemenea că în poezie se scrie de obicei cu inițială majusculă primul cuvînt al orcărui vers indiferent de punctuație :

Vino-n codru la izvorul,
Care tremură pe prund,
Unde prispa cea de brazde
Crengi plecate o ascund.

Eminescu, *Opere* I, p. 75.

În acest sens nu există o normă obligatorie ; poeții care scriu „versuri albe" urmează regulile ortografice general valabile.

*

Regula după care numele proprii se scriu cu inițială majusculă este unanim cunoscută și acceptată. Dificultatea constă însă în înțelegerea noțiunii de nume propriu în special atunci cînd acesta este compus. În discuția de față este deci necesar să pornim de la o definiție cît mai clară a numelui propriu.

Acad. I. Iordan arată că numele proprii „denumesc ființe sau lucruri individualizate, adică «indivizi» (în sens larg) considerați izolat". Și mai departe : „substantivele proprii separă sau deosebesc un individ de ceilalți care aparțin aceleiași categorii. Definiția curentă prin gramaticile de altădată, că un substantiv sau nume propriu este acela care se dă unui singur obiect, nu corespunde realității. Dacă vrem să pornim de la o idee asemănătoare, trebuie să spunem că nume propriu este acela care nu se dă tuturor obiectelor de același fel"[1]. În linii generale precizările de mai sus sînt cuprinzătoare și clare ; pentru articolul de față credem că sînt suficiente.

Numele de persoană, pseudonimele și poreclele se scriu cu inițială majusculă. Deși e destul de clară, această regulă are nevoie de unele precizări de amănunt. Astfel trebuie să avem în vedere că numele străine sînt adesea însoțite de diferite articole, prepoziții etc. (um sînt : *de*, *von*, *der*, *la*, *el*, *bei* etc. Conform tradiției, acestea se scriu îndeobște cu literă mică ; în cazul cînd ele fac parte integrantă din numele persoanei, se scriu însă cu literă mare : Lavoisier, La Fontaine, Mac Donald, O'Hara, Van Dyck etc.

Dezvoltarea relațiilor politice și culturale dintre țara noastră și unele țări din Asia și Africa face ca în presă și în alte publicații să apară multe nume de persoane din aceste țări. Adeseori scrierea lor diferă de la o publicație la alta. Se simte deci nevoia stabilirii unor reguli în acest sens, fie și numai pentru o parte dintre acestea, cele mai frecvente.

Numele de persoană coreene, vietnameze, birmane și indoneziene sînt compuse din două sau mai multe particule cu valoare egală și se scriu cu inițială majusculă la toate părțile componente : Fan Vam Dong, U Nu Ko Tun, Aung Con, U Nu Mung, Tagun Kode Hmeng. Cele chinezești au o structură particulară[2]. Numele de familie chinezești stau totdeauna înaintea numelui persoanei și sînt alcătuite dintr-un singur cuvînt. Numele de persoană sînt compuse din două cuvinte, dintre care primul este elementul principal. De aceea se vor scrie cu inițială majusculă

[1] I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 270.
[2] Vezi *Ortograficeskii slovari russkogo iazika*, Akad. Nauk. SSSR, Moscova, 1956, p. 1246.

numai numele de familie şi primul cuvînt din numele de persoană. Iată cîteva exemple : Ţiao (numele de familie), Guan-huan (numele de persoană), Ciu En-lai, Mao Tse-dun, Liu Siao-ţi etc.

Uneori diferite noţiuni ştiinţifice, obiecte, maşini invenţii etc. au intrat în cultură cu numele autorului lor ; în asemenea cazuri numele de persoană devin nume comune şi se scriu cu iniţială mică : ohm, volt, wat, gauss (unităţi fizice), ford (automobil) etc. De asemenea devin nume comune numele personajelor literare cînd se folosesc pentru denumirea tipului uman pe care îl reprezintă în literatură ; aşa sînt : don juan, gobseck, hamlet, harpagon, othelo etc.

Numele biblice şi mitologice se scriu în toate cazurile cu iniţială majusculă : Allah, Buda, Cristos, Dumnezeu, Iehova, Scaraoţchi, Venera, Zeus etc. Datorită desei întrebuinţări unele nume biblice au fost scrise cu iniţială mică. Bineînţeles o asemenea tendinţă nu este întemeiată. Tot cu iniţială majusculă se scriu numele personajelor de basm : Baba Cloanţa, Făt Frumos, Sfarmă Piatră etc. şi numele proprii date animalelor : Azor, Grivei, Ursu (cîini), Murgu, Zefir (cai), Joian, Plăvan (boi).

Criteriul scrierii cu iniţială majusculă la numele proprii este nefolositor în unele cazuri deoarece diferiţi autori interpretează noţiunea într-un mod aparte, personal, atunci cînd e vorba de nume proprii compuse, sau, uneori, chiar de cele obişnuite. Un nume propriu folosit foarte des în vorbire devine comun în conştiinţa vorbitorilor. În această situaţie credem că sînt numele unor astre ca : Soarele, Pămîntul, Luna, care fiind mereu prezente în viaţa şi vorbirea oamenilor, au căpătat sensul unor lucruri comune, înmulţindu-şi totodată şi sensurile. Ţinînd seama de acest fapt credem că e recomandabil ca ele să fie scrise cu iniţială majusculă numai în lucrările ştiinţifice de specialitate, atunci cînd se opun celorlalte astre : Jupiter, Marte, Mercur, Venus etc. Într-o situaţie similară sînt numele etnice : romîn, rus, francez, englez, maghiar etc. care, datorită atît desei lor întrebuinţări cît şi aparenţei că nu sînt „nume date unor indivizi spre a-i deosebi de ceilalţi semeni ai lor" adică nume proprii, deoarece sînt mulţi romîni, francezi etc., au fost tratate în normele ortografice din 1954 ca nume comune şi li s-a consacrat un paragraf expres în hotărîre, care impune scrierea lor cu iniţială mică. Norma aceasta se menţine şi în viitor, cu toate că ele sînt, de fapt, nume proprii şi ar trebui scrise cu iniţială majusculă.

În scrierea numelor proprii compuse, confuziile şi inconsecvenţele apar de cele mai multe ori cînd acestea cuprind termeni generici ca în cazul numelor proprii geografice.

Există păreri diferite asupra scrierii termenilor generici ca : *baltă*, *cap*, *cîmpie*, *deal*, *fluviu*, *insulă*, *istm*, *mare*, *munte*, *peninsulă*, *podiş*, *vale*. Aceşti termeni au o poziţie diferită în limbă : uneori fac parte com-

ponentă din numele propriu, alteori îl însoțesc numai ca un determinant. În multe cazuri aceste apelative generice s-au sudat cu determinantele (Albă, Humorului etc.) dînd naștere unor toponimice în care apelativul generic și-a pierdut sensul propriu. Aceste toponimice se scriu cu inițială majusculă la toate cuvintele componente : Gura Humorului, Balta Albă, Cîmpia Turzii, Dealul Spirei. Cu totul alta e situația lor în cazuri ca acestea : cîmpia Dunării, depresiunea Hațegului, rîul Olt etc. unde apelativele generice (cîmpie, depresiune, rîu) au sensul de determinare a formei planimetrice, geografice. În alte denumiri termenul generic are ambele valori : determinant planimetric și parte componentă a numelui propriu ca în : Marea Neagră, Marea Roșie, Munții Pădurea Neagră etc. ; dacă am folosi inițiala majusculă numai pentru scrierea celui de-al doilea determinant, pe care unii îl socotesc adevăratul nume propriu[1] : Neagră, Roșie, Pădurea Neagră etc. cuvintele și-ar pierde înțelesul pentru mulți vorbitori. Alte nume proprii geografice ca : Oceanul Atlantic, Marea Mediterană, Marea Baltică au și un corespondent prescurtat : Atlanticul, Mediterana, Baltica ; asemenea situații ar îndreptăți scrierea apelativului generic cu inițială mică. Cînd sînt însă folosite împreună ele alcătuiesc totuși o unitate sintagmatică sudată și se încadrează alături de cele de tipul amintit mai sus ; de aceea socotim că și acestea trebuie scrise cu inițială majusculă. Ortografierea lor cu majusculă are și un puternic sprijin în tradiție.

Avînd în vedere toate aceste considerente credem că este îndreptățită recomandarea ca numele geografice și teritorial administrative să fie scrise cu inițială majusculă la toate cuvintele componente exceptînd cuvintele ajutătoare (articole, prepoziții etc.). Așadar propunem să se scrie : Congo Belgian, Capul Verde, Munții Pădurea Neagră, Marea Neagră, Marea Egee, Marea Albă, Marea Mînecii, Germania Occidentală, America Latină, Regiunea Autonomă Maghiară etc.

Evident, acestei norme i se pot aduce unele obiecții. Dar ea are avantajul categoric al unificării scrierii ceea ce e mai important decît argumentele de amănunt care poate ar îndreptăți, uneori, scrierea cu inițială mică a acestor cuvinte. Recomandarea de mai sus se referă numai la cazurile în care apelativul generic s-a asociat cu numele propriu într-o unitate. Cînd termenul generic are numai valoare de indicator al detaliului geografic, planimetric, se va scrie cu inițială mică : rîul Olt, fluviul Dunărea, cîmpia Dunării etc.

Denumirile instituțiilor și întreprinderilor, ale organizațiilor și ale ziarelor, ale zilelor festive și ale titlurilor onorifice pot fi considerate ca nume proprii compuse numai cînd sînt luate în întreaga sintagmă. De aceea credem că e firesc să fie scrise cu inițială majusculă numai la

---

[1] Vezi articolul lui G. M. Ștefănescu, în *Limba română*, 1957, nr. 4, p. 76.

primul cuvînt component : Banca de credit și investiții, Erou al muncii, Fabrica de încălțăminte, Facultatea de filologie, Institutul de lingvistică, Institutul de studii romîno-sovietic, Scînteia tineretului, Sfatul popular al (comunei, oraș, raion), Trustul regional de construcții, Uniunea compozitorilor, Uniunea artiștilor plastici, Uniunea cooperativelor de consum, Ziua internațională a femeii, Ziua învățătorului, Ziua solidarității cu tineretul din colonii etc. Abrevierile acestor denumiri se scriu cu toate inițialele majuscule : I.S.R.S. (Institutul de studii romîno-sovietic), A.R.L.U.S. (Asociația romînă pentru strîngerea legăturilor cu Uniunea Sovietică).

Cînd, pe lîngă aceste denumiri, figurează și un nume propriu, acesta se scrie cu inițiale majuscule : Fabrica de confecții „Gheorghe Gheorghiu-Dej", Universitatea „C. I. Parhon", Universitatea „Alex. Ioan Cuza", Uzinele „Ernst Thälman". Alte ori în locul numelui de persoană apare în denumirea instituțiilor, întreprinderilor etc. numele unei zile festive : Uzinele „23 August", sau alte cuvinte simbolice (ca Zori noi, Drum nou) acestea se scriu cu inițială majusculă numai la primul cuvînt : Gospodăria agricolă colectivă „Zori noi", Cooperativa meșteșugărească „Avîntul socialist" etc.

Denumirile oficiale ale statelor și ale instituțiilor și organelor sau organizațiilor politice, legislative și administrative centrale se scriu de obicei cu inițială majusculă la toate cuvintele care intră în componența lor : Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de nord, Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice, Marea Adunare Națională a Republicii Populare Romîne, Camera Comunelor, Consiliul de Miniștri al R.P.R., Partidul Muncitoresc Romîn, Partidul Comunist Francez, Comitetul Central al P.M.R. etc. Tot așa se scriu titlurile oficiale și onorifice, numele ordinelor și medaliilor de stat : Președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, Erou al Muncii Socialiste, Steaua Republicii Populare Romîne, Ordinul Muncii etc.

Situația acestora nu diferă însă din punct de vedere lingvistic de categoriile discutate anterior. Ele sînt nume proprii numai luate în întregimea lor. De aceea credem că regula stabilită mai sus, după care numele proprii compuse se scriu cu inițială majusculă numai la primul cuvînt component, trebuie extinsă și asupra acestora din urmă. În felul acesta se înlătură în bună măsură abuzul de majuscule și confuzia care ar continua să existe în delimitarea instituțiilor centrale și necentrale.

Propunem, deci, următoarea normă :

Toate numele proprii compuse se scriu cu inițială majusculă numai la primul cuvînt care intră în compunerea lor. Astfel se va scrie : Republica populară romînă, Republica franceză, Consiliul de miniștri, Mi-

CRONICĂ

OASPEŢI DE PESTE HOTARE

Recent ne-a vizitat ţara profesorul Roman Jakobson de la Universitatea Harvard din S.U.A. Slavist de renume mondial, profesorul Roman Jakobson este şi unul dintre întemeietorii unei discipline lingvistice destul de recente, fonologia, ramură a lingvisticii care studiază sunetele din punct de vedere funcţional. În studiile sale anterioare, profesorul Jakobson a fost printre primii cercetători care au încercat să aplice metodele de cercetare ale fonologiei în studiul celorlalte planuri ale limbii (morfologie, sintaxă) şi printre cei care au pus bazele studiului istoric al sistemelor fonologice. Perfecţionarea metodelor acustice de cercetare a sunetelor a furnizat fonologiei date noi, mai bogate şi mai precise. Şi de această dată profesorul Jakobson a fost printre primii care au utilizat datele foneticii acustice în descripţiile fonologice, dînd o clasificare a fonemelor făcută în termeni acustici.

În cursul vizitei făcute în Bucureşti, profesorul Roman Jakobson a ţinut trei conferinţe: despre studiul istoric şi descriptiv al limbii (în cadrul Subsecţiei de limbă şi literatură a Academiei R.P.R.), despre analiza sunetelor vorbite (la Secţia de fonetică şi dialectologie a Institutului de lingvistică din Bucureşti), despre metodele de analiză a limbii. În plus, savantul american a avut o consfătuire cu lingvişti şi matematicieni romîni cu privire la unele probleme ale lingvisticii matematice.

Vorbind despre raportul dintre studiul istoric şi descriptiv al limbii, profesorul Jakobson a arătat că ideea emisă de F. de Saussure, a unei opoziţii ireductibile între sincronie şi diacronie, nu mai poate fi acceptată. Fiecare stare de limbă, fiecare stare sincronică, include elementele unei structuri anterioare alături de elemente de inovaţie. De multe ori, cînd vorbim despre v a r i a n t e l e uneia şi aceeiaşi unităţi, una reprezintă stadiul de evoluţie mai vechi şi alta reprezintă stadiul de evoluţie mai nou. Contradicţia dintre cele două stadii de evoluţie se manifestă deci dialectic, în cadrul aceleiaşi unităţi. Evoluţia sistemului se face prin desprinderea unei variante din cadrul unităţii la care aparţine şi constituirea ei ca unitate independentă. Concluzia profesorului Jakobson este că diacronia este implicată în sincronie şi că studiul descriptiv (sincronic) al unei limbi nu se poate face fără referire la aceste elemente de diacronie.

În cea de-a doua conferinţă s-a vorbit despre raportul dintre fonetică şi fonologie. Profesorul Jakobson a arătat că fonemul nu este o unitate ireductibilă, aşa cum a fost considerat în perioada de început a fonologiei. Fenomenul poate fi redus la unităţi mai mici, la elementele lui distinctive. Accentuînd asupra importanţei funcţiei d i s t i n c t i v e a elementelor fonice, profesorul Jakobson a arătat că această concepţie nu are nimic comun cu idealismul: funcţia distinctivă este o realitate obiectivă. În plus, reducerea fonemelor la un număr limitat de trăsături distinctive dă posibilitatea stabilirii unor opoziţii binare (bazate

pe principiul logic al contradicției : A — non — A) între termeni. Clasificarea binară a termenilor nu este rezultatul aplicării unui principiu aprioric, ci este cerută și verificată de realitatea obiectivă : mașinile electronice de calculat și de tradus se bazează tocmai pe un astfel de sistem de clasificare. În încheierea expunerii sale, profesorul Jakobson a vorbit despre importanța pentru fonologie a rezultatelor obținute în domeniul foneticii acustice în cele două mari centre în care se acordă o mare importanță acestor cercetări : U.R.S.S. și S.U.A.

În conferința consacrată metodelor de analiză a limbii, profesorul Jakobson a insistat asupra importanței conlucrării științelor înrudite : lingvistica, matematica, psihologia, psihologia limbajului, sociologia etc. Conferențiarul a arătat că principiul autonomiei totale a lingvisticii formulat și susținut de către F. de Saussure și de elevii săi (în special A. Meillet) este depășit în prezent. O descriere exhaustivă a limbii nu poate fi realizată decît prin folosirea tuturor datelor științelor amintite.

Pornind de la ideea că limba este un „cod" prin intermediul căruia se transmite un „mesaj", profesorul Jakobsona a arătat cum se poate face și trebuie făcută legătura dintre lingvistică și celelalte discipline speciale.

★

Romanistul Paul Zumthor, profesor de filologie romanică la Universitatea din Amsterdam, a ținut la Subsecția de literatură și limbă a Academiei R.P.R. o conferință despre o formulă galo-romanică anterioară Jurămîntului de la Strasburg. La Institutul de lingvistică din București, profesorul P. Zumthor a ținut o conferință în care s-a ocupat de evoluția în limba franceză a verbului latin *(re)fiectere*.

★

Profesorul Andreas Blinkenberg de la Universitatea din Aarhus (Danemarca) a conferențiat la Institutul de lingvistică din București despre o problemă de sintaxă : Tranzitivitatea în limba franceză. În comunicarea d-sale, prof., A. Blinkenberg a susținut un punct de vedere personal, militînd pentru o legătură mai strînsă între sintaxă și semantică. Exemplele numeroase au fost date din limba franceză veche și modernă.

★

În lunile octombrie și noiembrie a făcut o viteză de studii în R.P.R. D-na Dagma Falk de la Universitatea din Lund (Suedia). D-na Dagma Falk are în pregătire o lucrare consacrată morfologiei numelui în limba romînă.

Pe baza cercetărilor efectuate pînă în prezent, d-sa a prezentat la Institutul de lingvistică din București o comunicare în care explică originea alternanței *a/ă* în flexiunea substantivelor feminine (tipul *țară — țări*).

Autoarea pornește de la observația lui H. Tiktin, care a arătat că, într-o perioadă mai veche a limbii romîne, repartiția dialectală a consoanelor dure și moi (*ș, j, ț, dz* și *r*) era alta decît cea din limba actuală : în graiurile de nord (în Moldova), aceste consoane aveau caracter moale, iar în graiurile de sud (Muntenia) aveau un caracter dur. În graiurile cu consoane dure se creează o flexiune care aparține la tipul dur ; după consoanele amintite apare vocalismul *ă, î*. În graiurile cu consoane moi se creează o flexiune care aparține la tipul moale ; după consoanele amintite apare vocalismul *e, i*. Alternanța *a/ă, a* reprezintă o inovație a graiurilor cu flexiune de tip dur. Acest tip de flexiune ajunge să se generalizeze. În felul acesta se creează în limba romînă cele două tipuri de flexiune nominală (dură și moale) la care aparțin diverse categorii de nume.

EM. VASILIU și M. SALA

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

A. V. FEDOROV, **Vvedenie v teoriiu perevoda [Introducere în teoria traducerii]**, ed. a II-a, Editura pentru literatură în limbi străine, Moscova, 1958.

Problemele traducerii preocupă în momentul de faţă nu numai pe lingvişti, esteticieni şi literaţi, dar şi pe psihologi, matematicieni, ingineri etc. Interesul deosebit pentru teoria traducerii în Uniunea Sovietică se explică prin creşterea nivelului cultural şi prin necesitatea de a face cunoscut maselor largi populare cuceririle ştiinţei şi culturii mondiale.

Există diferite puncte de vedere cu privire la modul de a aborda chestiunile teoretice ale traducerii, în parte, datorită faptului că obiectul traducerii îl formează opere care aparţin celor mai diferite stiluri ale limbii: ştiinţific, publicistic, literar-beletristic. Deoarece multe aspecte teoretice şi practice ale traducerii se deosebesc între ele în funcţie de stilurile limbii, unii cercetători au tras concluzia că teoria traducerii nu poate fi socotită ca o ştiinţă independentă şi că, de fapt, ea aparţine fie lingvisticii (mai ales cînd este vorba de texte ştiinţifice), fie teoriei literaturii (cînd este vorba de literatura beletristică). Insistîndu-se în special asupra deosebirilor ce există între diferitele stiluri ale limbii, se pierde din vedere faptul că la baza teoriei traducerii trebuie să stea în primul rînd analiza fenomenelor de limbă, analiza structurii lingvistice a două limbi. Unii specialişti pun la îndoială posibilitatea existenţei ca disciplină lingvistică a teoriei traducerii în general şi a traducerii literaturii beletristice în special. Îndoiala aceasta izvorăşte din faptul că, în ceea ce priveşte literatura beletristică, redarea imaginilor artistice dintr-o limbă în alta nu poate fi făcută de obicei prin simpla stabilire a unor concordanţe de ordin lingvistic între cele două limbi. De aceea, traducerea operelor artistice trebuie socotită ca aparţinînd exclusiv domeniului artei, iar problemele teoretice ale traducerii domeniului teoriei literaturii.

În ultimul timp, mai ales în legătură cu traducerea mecanizată, tot mai des se poate întîlni, printre unii lingvişti, părerea că traducerea poate fi obiectul unei analize lingvistice numai în cazul stilului ştiinţific şi administrativ şi, în parte, a celui publicistic.

Alţii, printre care şi autorul cărţii pe care o recenzăm, fără a nega rolul teoriei literaturii în problemele traducerii beletristice militează pentru o teorie fundamentată lingvistic. Această concepţie dă teoriei traducerii o bază mai largă, filologică.

Există şi un alt punct de vedere potrivit căruia teoria traducerii nu poate avea pretenţii de ştiinţă independentă[1]. Lingvistica este însă

[1] A. A. Reformatski, *Lingvisticeskie voprosî perevoda*, în *Inostrannîe iazîki v şkole*, 1952 VI, p. 12.

ştiinţa care poate aduce foloase mari traducerii atît ştiinţifice cît şi beletristice.

Lucrarea lui A. V. Fedorov porneşte de la principiul că teoria traducerii este în primul rînd o disciplină lingvistică. Teoria traducerii, arată autorul, este o ramură specială a filologiei care trebuie să se bazeze pe colaborarea strînsă dintre lingvistică, teoria literaturii şi istorie. Într-o lucrare de *Introducere în teoria traducerii* este necesar să fie abordate în primul rînd probleme de ordin lingvistic.

În sistemul ştiinţei limbii, teoria traducerii se sprijină, pe de o parte, pe lingvistica generală, după ale cărei principii se călăuzeşte, iar pe de altă parte, este în strînsă legătură cu lexicologia, gramatica, stilistica şi istoria limbii. Spre deosebire de aceste ramuri ale lingvisticii, teoria traducerii are de-a face întotdeauna cu fapte lingvistice pe planul a două limbi, analizînd şi comparînd fenomenele lingvistice nu numai într-o anumită latură, ci în toată complexitatea lor. Aceste deosebiri fundamentale între teoria traducerii şi disciplinele lingvistice amintite mai sus dau dreptul să se vorbească de teoria traducerii ca disciplină de sine-stătătoare. *Teoria traducerii poate şi trebuie să devină o ştiinţă.*

Sarcinile teoriei traducerii, arată autorul, constau în studierea asemănărilor şi deosebirilor dintre original şi traducere, în găsirea pe baza generalizării faptelor de limbă a unor principii teoretice generale.

Manualul de *Introducere în teoria traducerii* tratează următoarele probleme fundamentale:

a) istoria apariţiei şi dezvoltării traducerii;

b) problemele generale şi condiţiile în care limba îşi exercită rolul ei de mijloc de comunicare prin traducere;

c) problemele traducerii şi stilurile limbii;

d) principiile de bază în vederea studierii mijloacelor expresive ale stilului scriitorului.

În capitolele II, III şi IV (p. 25—134) sînt înfăţişate diferite concepţii cu privire la problemele în discuţie: dezvoltarea problemelor teoretice ale traducerii în Apus şi în Rusia, concepţiile clasicilor marxism-leninismului asupra traducerii, prezentarea celor mai importante chestiuni în legătură cu traducerea în epoca sovietică.

În aceste trei capitole sînt analizate principiile fundamentale care trebuie să stea la baza traducerii şi anume: noţiunile de fidelitate (ясность) şi exactitate (точность) în legătură cu raportul dintre formă şi conţinut, dintre *înţeles* (смысл) şi *modul de exprimare* (выражение). Tendinţa de a da o traducere exactă şi precisă a existat din cele mai vechi timpuri; nou pentru fiecare epocă este însă conţinutul acestor noţiuni care se schimbă în mod permanent. Această schimbare este urmărită de autor în legătură directă cu apariţia şi dezvoltarea gîndirii progresiste în diferite faze de dezvoltare a societăţii.

În capitolul al V-lea sînt tratate probleme de lexicologie şi de gramatică legate de traducere.

Din practica traducătorilor începători şi uneori chiar şi a celor cu oarecare experienţă se observă că traducerea este cîteodată înţeleasă ca o redare bucherească a originalului. Acest fapt duce, pe de o parte, la denaturarea sensului originalului, iar pe de altă parte, păcătuieşte faţă de legile limbii în care se traduce. O astfel de situaţie provine nu numai din lipsa de experienţă şi din cunoaşterea insuficientă a limbilor în cauză, ci şi dintr-o greşită înţelegere a noţiunii de *exactitate*, ca urmare a unei slabe pregătiri teoretice în problemele traducerii. De aceea autorul procedează fără îndoială în mod just cînd analizează fenomenele lingvistice, lexicale şi gramaticale ale traducerii.

Analiza lexicologică are ca punct de plecare contextul atît în sens restrîns (propoziţie, frază), cît şi în sens mai larg (fragment, capitol sau textul integral al originalului). Contextul dă vocabularului o mare posibilitate de diferenţiere, de individualizare.

În ceea ce priveşte lexicul, traducătorul poate avea de-a face cu următoarele situaţii:

a) în limba în care se traduce nu există cuvîntul (sau poate numai un anumit sens) întîlnit în original;

b) corespondenţa elementelor lexicale în cele două limbi nu este completă;

c) diferitelor sensuri ale cuvîntului polisemantic din limba originalului le corespund cuvinte diferite în limba în care se traduce.

Numai în ceea ce privește terminologia se poate vorbi de o corespondență mai mult sau mai puțin exactă între cele două limbi. Avem deci de-a face cu următoarele probleme care cer o rezolvare de principiu : elemente lexicale fără echivalent și pseudoechivalente lexicale, variante lexicale și sinonime, elemente lexicale care denumesc realități ale vieții materiale a societății, nume proprii și aspectul lor fonetic în traducere etc. Pentru teoria traducerii studierea acestor chestiuni este de mare importanță.

Cuvintele fără echivalent în limba în care se traduce sînt de obicei termeni specifici unui anumit domeniu, cuvinte ce denumesc realități materiale existente la un popor și inexistente la altul, cuvinte cu un pronunțat colorit stilistic ca arhaisme, regionalisme, vulgarisme etc. Adesea chiar cuvintele care denumesc obiecte, acțiuni, sentimente etc. general cunoscute și care aparțin de cele mai multe ori fondului principal lexical, nu au echivalente în două limbi. *Скучно* „plictisitor" din limba rusă și *boring* „plictisitor" din engleză se deosebesc prin coloritul emoțional, de aceea, mai ales într-o traducere poetică, ele nu pot fi considerate echivalente.

Termenii specifici se împrumută de obicei sau se creează cu mijloace interne, spre deosebire de sensurile cuvintelor polisemantice care, foarte adesea, nu-și găsesc forme de exprimare prin cuvinte noi, ci se diferențează datorită contextului. În două limbi pseudoechivalente lexicale sînt cuvintele cu aceeași înfățișare fonetică, dar cu sens diferit. Ele se întîlnesc mai frecvent în domeniul terminologiei cu caracter internațional. Foarte interesante, și în același timp mult mai dificile pentru un traducător, sînt pseudoechivalentele dintre două limbi înrudite. În acest caz raportul dintre ele nu este de loc simplu. Aici avem de-a face nu numai cu cuvinte care au aceeași înfățișare fonetică și sens diferit, ci uneori cu cuvinte care, deși corespund atît sub raportul fonetic cît și sub cel semantic, se află, într-una din limbi, la periferia vocabularului, iar în alta, ocupă un loc central. Categoria aceasta a pseudoechivalentelor din limbi înrudite a scăpat atenției autorului, ca, de altfel, încă multe alte probleme de principiu pe care le ridică traducerea dintr-o limbă înrudită.

Pentru redarea cuvintelor care denumesc realități specifice numai unui anumit popor, adesea este necesar să se recurgă la transliterarea lor (exemplu пэр, мэр etc.) sau la traducerea prin cuvinte care înseamnă ceva apropiat, dar nu identic.

A. V. Fedorov stăruie în chip deosebit asupra unităților frazeologice. La baza analizei lor autorul pune cunoscuta clasificare făcută de acad. V. V. Vinogradov. Unitățile frazeologice, precum și diferitele îmbinări de cuvinte prezintă un interes deosebit pentru practica și teoria traducerii. Cele trei grupe de fapte frazeologice ale clasificării amintite mai sus sînt regrupate în două : *a*) expresii idiomatice, proverbe, zicători ; *b*) unități frazeologice stabile și libere. Pentru traducerea proverbelor și zicătorilor autorul indică trei posibilități :

a) „În unele cazuri este posibilă traducerea precisă a proverbului sau zicătorii, deci se explică conținutul material al cuvintelor ce intră în componența expresiei, dar se păstrează sensul general și caracterul ei" ;

b) O altă modalitate „constă într-o oarecare schimbare a conținutului material a diferitelor părți componente a formulei originalului, ceea ce nu duce încă la coincidența ei cu proverbul, zicătoarea sau altă construcție existentă în limba în care se traduce" ;

c) „Întrebuințarea în traducere a proverbelor, zicătorilor și în general a unităților frazeologice corespunzătoare în limba în care se face traducerea" (p. 172—173).

În ceea ce privește expresiile idiomatice ele pot fi redate numai prin expresii idiomatice.

Unitățile frazeologice stabile sau libere sînt adeseori elemente fără echivalent în altă limbă. De aceea pentru traducerea lor este necesară fie înlocuirea unui cuvînt cu altul care are posibilitatea de îmbinare respectivă (spre exemplu expresia *schwere Gefahr* „primejdie grea" nu poate fi redată prin *тяжёлая опасность* „primejdie grea" fiindcă o astfel de îmbinare nu există în rusește, de aceea

se recurge la înlocuirea unui cuvînt cu altul care poate participa la unitatea frazeologică şi care păstrează sensul expresiei originalului : *серьёзная опасность* „primejdie serioasă"), fie redarea lor prin construcţii gramaticale speciale. Se poate reproşa autorului faptul de a fi inclus în frazeologie îmbinările libere lexicale care trebuie examinate ca o problemă a cuvîntului în context.

Din punct de vedere gramatical, două limbi, oricît de apropiate, se deosebesc totdeauna între ele, deşi în anumite puncte pot exista asemănări, uneori destul de mari. De aici apar greutăţi de ordin morfologic şi sintactic pentru traducători.

După cum în ceea ce priveşte lexicul, traducerea cuvintelor nu reprezintă un scop în sine, tot aşa şi traducerea formelor gramaticale nu este un scop în sine.

Analiza gramaticală a problemelor traducerii, arată autorul, trebuie să pornească de la următoarele teze fundamentale :

1. Rolul esenţial în rezolvarea problemelor gramaticale în traducere îl joacă unitatea organică dintre conţinut şi formă ;

2. Unele forme gramaticale nu pot fi transpuse exact din punct de vedere formal în traducere datorită deosebirilor ce există între sistemele gramaticale a două limbi. Există însă în acest caz o compensaţie permanentă datorită altor mijloace gramaticale sau chiar lexicale ;

3. Trebuie să avem în vedere, în mod permanent, întregul sistem al mijloacelor lingvistice şi nu numai laturi separate ale acestuia, care, analizate fără legătură cu întregul sistem, pot fi intraductibile.

Pe baza acestor principii generale autorul analizează trei cazuri de lipsă de concordanţă gramaticală între limba originalului şi limba traducerii. Aceste cazuri sînt următoarele :

a) Cînd în limba originalului se întîlnesc elemente care nu au corespondenţe gramaticale formale în limba traducerii (exemplu : articolul şi sistemul conjugării în unele limbi romanice şi germanice faţă de inexistenţa acestor elemente în limba rusă) ;

b) Cînd în limba în care se face traducerea sînt elemente care nu au corespondenţe gramaticale formale în limba originalului (exemplu : aspectul verbal, declinarea flexionară în limba rusă faţă de inexistenţa acestor forme în alte limbi) ;

c) Cînd în ambele limbi există corespondente gramaticale formale care se deosebesc însă prin funcţia ce o au.

Foarte convingător, pe baza unui bogat material este tratată problema variantelor gramaticale şi rolul lor în traducere ca serii sinonimice. Spre deosebire de sinonimele lexicale, variantele gramaticale sînt sinonime numai ca construcţii integrale. Despărţite în părţile lor componente, ele încetează de a mai fi sinonime. În limbă, sinonimele gramaticale au un rol stilistic foarte important.

În cadrul acestui capitol o dezvoltare mai mare trebuia să primească problemele de sintaxă a frazei.

În ultimul capitol *Diferitele aspecte ale traducerii în funcţie de genul literar al materialului tradus* se cuprind următoarele părţi : I. Particularităţile traducerii textelor de ziar, a textelor documentare şi ştiinţifice ; II. Particularităţile traducerii literaturii politice, publicistice şi discursurilor ; III. Cîteva probleme lingvistice speciale în legătură cu traducerea literaturii beletristice. În primele două subcapitole autorul, pe baza unui bogat material din limbile engleză, germană, franceză şi rusă, face observaţii foarte interesante cu privire la unele particularităţi lexicale şi construcţii sintactice specifice textelor respective, fără a da o caracterizare generală a stilurilor în care se încadrează literatura amintită mai sus.

În literatura de specialitate, lucrarea de care ne ocupăm a stîrnit un mare interes. Cele mai multe discuţii au apărut în legătură cu modul în care autorul tratează problemele traducerii literaturii beletristice. Numeroase observaţii critice se referă de fapt la chestiuni care nu intră în problematica lucrării lui A. V. Fedorov. N. I. Feldman, spre exemplu, vede o greşeală principală în faptul că autorul se plasează pe poziţia unei analize lingvistice stilistice, şi nu pe poziţia unei analize literare[1]. Observaţia nu ni se pare îndeajuns

[1] N. I. Feldman, în recenzia: A. V. Fedorov. *Vvedenie v teoriiu perevoda*, în *Voprosi iazîkoznaniia*. 1954, nr. 2, p. 127.

de motivată, mai ales în lumina sarcinilor pe care şi le propune autorul spre rezolvare.

A. V. Fedorov subliniază, pe bună dreptate, că spre deosebire de opera artistică originală, traducerea are a face cu un cerc de probleme limitat la redarea originalului. Crearea şi individualizarea personajelor, desfăşurarea conflictului, conţinutul de idei etc. sînt în afara preocupărilor traducătorului.

„Specificul traducerii literaturii beletristice constă în faptul că literatura beletristică este artă" (p. 286). Noţiunea de conţinut este mult mai complexă în literatura beletristică decît, spre exemplu, în cazul literaturii ştiinţifice. În primul caz la conţinutul logic se adaugă un conţinut emoţional. De aceea problemele traducerii literaturii artistice sînt în primul rînd de ordin stilistic. Analiza materialului concret în acest capitol are la bază tocmai acest principiu.

Sînt tratate aici următoarele chestiuni: nuanţele stilistice ale cuvîntului şi modalităţile de redare a lor în traducere, cuvîntul ca imagine artistică, rolul stilistic al jocului de cuvinte, al mijloacelor morfologice şi sintactice, importanţa coloritului naţional al operei beletristice şi păstrarea lui în traducere, redarea caracteristicilor condiţionate de perioada istorică în care a fost scrisă opera care se traduce, menţinerea stilului personal al scriitorului etc.

Cartea lui V. A. Fedorov, rod al unei munci îndelungate, depăşeşte cu mult limitele unui manual, reprezentînd o cercetare fructuoasă într-un domeniu care abia în ultima vreme se constituie ca ştiinţă.

Gh. Bolocan

Romanoslavica I (292 p.), II (287 p.), III (356 p.), Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1958

Volumele sînt rezultatul muncii depuse de membri ai Asociaţiei slaviştilor din R.P.R., care a luat fiinţă în vara anului 1956 şi şi-a concentrat, pentru început, întreaga sa activitate ştiinţifică în jurul celui de-al IV-lea Congres Internaţional al Slaviştilor (Moscova, 1—10 septembrie a.c.).

Cele trei volume *Romanoslavica*, apărute în preajma Congresului, cuprind rapoarte, comunicări şi articole privitoare la diferite probleme ale relaţiilor romîno-slave în domeniul limbii, literaturii, istoriei şi folclorului.

O serie de studii şi articole sînt consacrate diferitelor aspecte ale limbii: foneticii, lexicului, din punctul de vedere al influenţei limbilor slave asupra limbii romîne.

Dintre studiile privitoare la fonetică trebuie menţionat în primul rînd acela al acad. Emil Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne — ca urmare a interferenţei slavo-romîne* (vol. II, p. 5—37). Bazat pe un bogat material de limbă, acad. Emil Petrovici se ocupă de diferitele aspecte ale problemei sinarmonismului în limba română.

Fenomenul sinarmonismului — apropierea consecventă a timbrului unor foneme învecinate — poate avea loc în cadrul unei singure silabe (sinarmonism intrasilabic) sau poate cuprinde foneme din silabe învecinate (sinarmonism intersilabic).

Sinarmonismul intersilabic este denumit şi armonia consoanelor sau armonia vocalelor, după cum se referă numai la consoane sau numai la vocale. Sinarmonismul silabic este una din premisele necesare apariţiei corelaţiei de timbru a consoanelor. Mai departe, în studiul său, acad. E. Petrovici stabileşte sistemul fonologic al limbii romîne comune (perioada cea mai veche) şi arată modul cum fenomenul inflexiunii vocalelor, caracteristic limbilor romanice s-a manifestat la vocalele din romîna comună. Acad. E. Petrovici arată care sînt trăsăturile consonantismului romînei comune. În capitolul privitor la sinarmonismul de grup din cadrul unei silabe demonstrează felul cum s-au produs două fenomene în acest stadiu de dezvoltare a romînei comune: asimilarea progresivă şi asimilarea regresivă. Autorul

remarcă tendința de a imprima consoanei inițiale a unui grup anumit caracterul palatal sau labiovelar al vocalei din grupul dat.

Un capitol este consacrat urmărilor fonologice și morfologice ale sinarmonismului de grup.

Acad. E. Petrovici remarcă un fapt interesant privitor la sistemul vocalelor limbii române comune și anume caracterul liniar al acestui sistem. În româna comună au rămas numai trei foneme vocalice, pentru că din 12 vocale (7 foneme și cinci variante poziționale) numai *ĭ*, *ă*, *a* puteau sta la începutul cuvîntului.

Înaintea tuturor celorlalte vocale a apărut *j* (iot) sau *w*, datorită cărui fapt variantele *ĭ,ă,a* trebuie considerate ca variante de bază a trei foneme vocalice *y*, *ə*. *a*.

La sfîrșitul studiului, acad. E. Petrovici se ocupă într-un capitol aparte de fenomenele armoniei consoanelor în limba română și trage concluzii cu privire la fonetica istorică a limbilor sud-slave.

În articolul *Particularități fonetice ale limbii documentelor slavo-române din sec. al XIV-lea* (comunicare la Congres, vol. II, p. 55—76), Damian Bogdan, pe baza cercetării limbii documentelor slavo-române din sec. al XIV-lea, ajunge la concluzia că la baza fenomenelor fonetice pe care le prezintă acestea, stau fenomene fonetice cu caracter medio-bulgar cu unele trăsături sîrbești.

Într-un studiu succint: *În legătură cu formarea sistemului vocalic în limba română* (referat la Congres, vol. I, p. 27—30) acad. A. Rosetti aruncă o privire retrospectivă asupra fazelor de formare a sistemului vocalic în limba română, pornind de la latina vulgară. Autorul arată cum, sub acțiunea legilor interne ale limbii, sistemul vocalelor din limba română s-a îmbogățit cu două vocale *ă* și *ĭ* și doi diftongi *ęa'* și *ǫa'*. În studiu se arată cum apariția lui *ĭ* a precedat în timp pe cea a lui *ă*. Acad. A. Rosetti pune apariția lui *ă* în strînsă legătură cu prezența unui timbru vocalic din bulgară (ъ) și din albaneză (ë). Acad. Rosetti explică crearea diftongilor *ea* și *oa* din limba română prin existența diftongului *ęa* în graiurile bulgare răsăritene și în macedoneană, și, care, în textele slave vechi se nota prin ѣ din alfabetul chirilic.

În *Romanoslavica* sînt publicate o serie de articole și în domeniul lexicului.

Astfel, Gh. Mihăilă, în articolul *Termeni de rudenie de origine slavă în limba română* (vol. I, p. 52—62), ținînd seamă de aspectul semantic și fonetic al unei întregi serii de cuvinte, precum și de răspîndirea teritorială a acestora, ajunge la concluzia că o seamă de termeni de rudenie au pătruns în limba română din graiurile sud slave (foarte probabil de tip bulgar) într-o perioadă relativ veche. După părerea autorului nu se poate însă vorbi, în mod precis, despre data și locul acestor împrumuturi decît după un studiu amănunțit al tuturor elementelor slave vechi din limba română.

Un alt articol care tratează probleme de lexic este: *Adjective de origine slavă în limba română*, de același cercetător. Reluînd problema elementelor slave din lexicul limbii române, Gh. Mihăilă indică principalele grupuri ale adjectivelor de origine slavă din limba română, atrăgînd atenția asupra dezvoltării lor semantice. Adjectivele de care se ocupă autorul sînt grupate în următoarele categorii: 1) *Însușiri fizice ale oamenilor* (și, în general, ale ființelor și lucrurilor): *zdravăn, scund, slab, știrb* și altele; 2) *Însușiri fizice ale animalelor domestice*: *plăvan, pag, breaz* și altele; 3) *Însușiri psihice ale omului*: *vesel, mîndru, drag, scump, prost* și altele; 4) *Determinări ale omului din punct de vedere social* (de ex. *slobod, bogat, sărac*); 5) *Diverse însușiri concrete sau abstracte ale obiectelor în general*: *țeapăn, timp, străşnic, năprasnic* etc.

Autorul demonstrează că multe adjective de origine slavă, mai ales cele din limba populară, nu-și explică existența în sistemul limbii române decît printr-un bilingvism slavo-român.

Studii mai amănunțite în sensul celui pe care l-am semnalat, ar putea duce — cum conchide autorul — la cunoașterea locului deosebit de important pe care îl ocupă adjectivele de origine slavă în sistemul lexical al limbii române.

Unele probleme de toponimie slavă se găsesc în cîteva articole dintre care menționăm

pe cel publicat de Tr. Ionescu-Nişcov, *Scurtă monografie toponimică : satul Grăjdana* (vol. III, p. 21 — 30) şi studiul acad. Emil Petrovici, prezentat la Congresul slaviştilor ca referat : *Toponimia de origine slavo-bulgară pe teritoriul Republicii Populare Romîne* (vol. I, p. 9 — 27).

În acest studiu amplu şi documentat, după ce arată ce trebuie să se înţeleagă prin termenul de toponimie de origine slavă pe teritoriul Romîniei (denumiri de locuri, împrumutate de către romîni de la populaţia slavă), acad. Emil Petrovici analizează diferite toponimice sub raport fonetic şi anume ţinînd seamă de grupurile consonantice pe care le conţin aceste toponimice, de ex. grupurile *sť*, *jd'*, în locul sl. com. *t* + *j*, *kt* + *i*, *d* + *j* (*Coşuştea*, *Coşuştiţa*, *Medvejde*, *Smîrdeşteţ*, *Zlaşti*).

O altă serie de toponimice o constituie cele care conţin *'a* (e_a) sau *a* în locul lui **ě* din slava comună.

Acad. E. Petrovici consideră că o parte din toponimicele de acest tip au fost create de romîni din cuvinte romîneşti de origine slavă. Ca exmple de toponimice de tipul acesta sînt date *Breazu*, *Dealul Mare*, *Leasa*, *Neamţ*, *Prisaca*.

Studiul este însoţit de două hărţi. Prima cuprinde toponimicele care conţin grupurile *şt*, *jd*, iar cea de-a doua toponimicele care conţin *'a*, *a* în locul lui **ě* din slava comună. Din aceste hărţi reiese că toponimicele care au elementele indicate se găsesc în partea de sud şi sud-vest a ţării. În felul acesta, părerea că populaţia slavă care a locuit pe teritoriul Romîniei vorbea graiurile de tip sud-bulgare nu este valabilă pentru întreg teritoriul R.P.R., ci numai pentru aria indicată de cele două hărţi ale studiului.

În ceea ce priveşte influenţa pe care au exercitat-o limbile unor populaţii în formarea subdialectelor daco-romîne, un interes deosebit îl prezintă studiul lui I. Pătruţ, *Influenţe slave şi maghiare asupra graiurilor romîneşti* (comunicare la Congres, vol. I, p. 31—43). I. Pătruţ, ţinînd seamă de o serie de fapte de ordin istoric şi lingvistic, ajunge la concluzia că la formarea subdialectelor dacoromîne, pe lîngă anumite cauze interne, au contribuit influenţele diferitelor populaţii conlocuitoare în decursul secolelor.

Influenţele pe care le-au exercitat limbile acestor populaţii (bulgari, ucraineni, sîrbi, unguri) nu au fost de acelaşi grad pe tot teritoriul lingvistic al ţării noastre şi, deci, nu prezintă aceeaşi importanţă pentru întreg teritoriul.

Deşi influenţele fonetice — care sînt considerate ca cele mai importante — s-au manifestat destul de vădit în subdialectul muntean şi în cel moldovean, totuşi „este sigur — spune I. Pătruţ — că trăsăturile caracteristice ale celor două subdialecte, muntean şi moldovean, se datoresc mai ales legilor interne de dezvoltare, diferite pentru cele două principate, în special faptului că romînii au fost împărţiţi în două organizaţii politice distincte : Muntenia şi Moldova".

Partea din studiul lui I. Pătruţ în care sînt arătate, prin fapte concludente, influenţele străine pe care le-au suferit subdialectele din Banat, Crişana şi Maramureş, constituie o contribuţie a autorului în problema influenţelor străine asupra formării subdialectelor dacoromîne. Autorul subliniază că, fără aceste influenţe, structura dialectală a limbii romîne din aceste regiuni ar fi fost alta.

De problema influenţei unei limbi asupra alteia se ocupă Ion Const. Chiţimia în articolul *Genul personal în limbile polonă şi romînă* (vol. III, p. 31—42) şi Pandele Olteanu în articolul *Imperfectul în slava de la noi şi traducerea lui în limba romînă* (vol. III, p. 43—60).

Volumul al treilea cuprinde la rubrica *Din istoria slavisticii romîneşti* un articol despre activitatea ştiinţifică şi pedagogică a lui Ion Bogdan, semnat de D. Bogdan (p. 187 — —210).

În cadrul rubricii *Slavistica peste hotare* (vol. III, p. 211 — 233) sînt publicate trei articole, arătîndu-se realizările slavisticii în ultimii ani : G. P. Klepikova, *Studiul limbilor slave meridionale şi de apus din ultimii cinci ani în U.R.S.S.* ; Karel Krejčí, *Slavistica cehă după cel de al doilea război mondial* ; Hubert Rösel, *Cum este organizată slavistica în R.D.G.*

Un bogat material informativ este prezentat în cadrul rubricilor *Miscellanea*, *Recenzii* (22 la număr), *Note bibliografice* și *Cronică* (vol. III, p. 241 — 347).

Materialele sînt publicate în limbile rusă și franceză (vol. I), numai în rusă (vol. II) și în limba română (vol. III — în întregime).

V. Rudeanu

Mîșlenie i iazîk [Gîndire și limbă], sub redacția lui D. P. Gorski (407 p.). Academia de științe a U.R.S.S., Institutul de filozofie, Moscova, 1957

Operă a mai multor filozofi și lingviști sovietici, cartea cuprinde o serie de studii dedicate celor mai importante probleme filozofice ale gîndirii și ale limbii.

În nota introductivă se precizează că soluțiile propuse în lucrare nu trebuie considerate ca definitive sau ca singurele posibile; acest lucru se oglindește și în faptul că sînt expuse puncte de vedere diferite în unele probleme, deși se pornește de la o premisă comună că limba și gîndirea se află într-o unitate indestructibilă. O deosebită atenție se acordă criticii diferitelor curente idealiste din lingvistică.

★

În articolul *Originea limbii și rolul ei în formarea gîndirii*, A. G. Spirkin relevă două teorii principale cu privire la originea limbii și anume: teoria onomatopeelor și cea a interjecțiilor. Autorul arată că aceste teorii explică mecanismul formării limbii și nu condițiile apariției ei. Ocupîndu-se de condițiile apariției limbii, autorul analizează perioada în care nu exista încă vorbirea articulată și perioada apariției ei. Deosebit de importantă este partea lucrării în care se studiază procesul de gramaticalizare a diferitelor unități lexicale.

Teoriile cu privire la apariția limbii au fost studiate și de lingviști români. Astfel acad. Al. Graur (v. *Studii de lingvistică generală*, 1955, p. 80—90), analizînd greșelile făcute de cei care au interpretat teoria onomatopeelor și a interjecțiilor, reușește să pună problema originii graiului în cadrul ei adevărat.

Una dintre problemele interesante pe care le analizează D. P. Gorski în studiul *Rolul limbii în cunoaștere* este aceea a sensului lexical al cuvîntului, a raportului dintre înțelesul cuvîntului și noțiune. Trebuie relevată critica ascuțită făcută de autor unor curente din filozofia burgheză contemporană, ca de exemplu, semanticismului care susține necesitatea reformării limbilor naționale după modelul „limbii" folosite în științele exacte.

Lingvistica și filozofia marxistă au consacrat, mai ales din 1952, numeroase studii corelației dintre limbă și gîndire. În studiul său privitor la această problemă, V. Z. Panfilov aduce unele date noi. El combate teza că omul, pe primele trepte de dezvoltare a gîndirii, nu era capabil să formeze noțiuni, iar gîndirea lui se realiza în întregime sub forma imaginilor senzoriale ale percepției și reprezentării, teză care neagă de fapt deosebirea calitativă dintre mijloacele de oglindire a realității. După părerea autorului, chiar în primele etape de dezvoltare a omului, existau elemente ale modului abstract de oglindire a realității, deși modul senzorial rămîne încă multă vreme precumpănitor. V. Z. Panfilov se ocupă de asemenea de raportul care există între sensul cuvîntului, noțiune și imaginea senzorială a reprezentării obiectului dat, problemă dezbătută pe larg de V. M. Boguslavski în studiul *Cuvîntul și noțiunea* publicat în acest volum. Autorul arată printre altele, că nu toate caracteristicile unei noțiuni date și nu toate obiectele ce-și găsesc oglindire în noțiune sînt cunoscute în egală măsură de purtătorii aceleiași limbi. Cu toate acestea toți cei care vorbesc aceeași limbă se înțeleg pe deplin între dînșii, întrucît dau cuvintelor același sens. Aceasta înseamnă că sensul unui cuvînt nu reprezintă întreg conținutul noțiunii respective, ci numai o parte a sa, cunoscută de toți membrii societății. În acest caz, sensul cuvîntului este mai îngust decît conținutul noțiunii.

Pornind de la criteriile logicii, autorul împarte cuvintele în ajutătoare și de sinestătătoare, împărțire care credem că ar putea folosi și la studiul sintaxei părților vorbirii. Substantivele, adjectivele, numeralele pronumele, verbele și adverbele ar putea fi înglobate în aceeași clasă, deoarece fiecare dintre ele are posibilitatea de a exprima — în mod independent — subiectul și predicatul judecății. Autorul nu e de acord cu acei care susțin că substantivele proprii n-ar exprima noțiuni, de fapt lor le corespund noțiuni individuale. De altfel credem că deosebirea dintre substantive comune și proprii este relativă (ca și dintre substantive concrete și abstracte), deoarece primele pot exprima atît noțiuni generale, cît și individuale, după cum celor din urmă, într-o serie de cazuri, le corespund noțiuni generale.

În ultima parte a lucrării se dezbate problema dacă există cuvinte care ar putea avea numai sens fără a exprima o noțiune. Se știe că E. Galkina-Fedoruk a arătat că fiecare cuvînt exprimă un sens, dar nu fiecărui cuvînt îi corespunde o noțiune. V. M. Boguslavski susține că și prepozițiilor și conjuncțiilor le corespund noțiuni și anume noțiunile de disjuncție, consecuție etc. Ele arată de asemenea raporturile determinate dintre cuvinte și propoziții, exprimînd deci noțiuni gramaticale. De acord cu Fr. Trávníček, autorul arată că și interjecțiile au un conținut noțional.

În legătură cu ideile de mai sus, prof. I. Coteanu aduce unele contribuții interesante în articolul *Pe marginea cîtorva studii despre cuvînt*, publicat în *Studii și cercetări lingvistice*, 1957, nr. 2, arătînd printre altele că trecerea unui cuvînt din funcția de adverb în cea de prepoziții, conjuncții este însoțită de o abstractizare a noțiunii și nu de dispariția ei.

Raportul dintre propoziție și judecată este o problemă de o deosebită importanță care preocupă — de foarte multă vreme — într-o măsură egală atît pe logicieni, cît și pe lingviști. În legătură cu aceasta P. U. Tavaneț (*Judecata și felurile ei*, Editura Academiei R.P.R., 1955) afirmă că: „Unii logicieni consideră drept judecăți și propozițiile în care se exprimă direct întrebarea sau porunca. Un asemenea punct de vedere este eronat". În opoziție cu această părere, P. V. Kopnin în studiul *Felul judecății și formele exprimării ei în limbă* (din volumul pe care îl prezentăm) susține că întrebarea și îndemnul reprezintă forme specifice de judecăți. După părerea sa există trei categorii principale de judecăți: judecata-comunicare, judecata-întrebare, judecata-îndemn, cărora le corespund propozițiile: enunțiative, interogative și imperative.

Socotim că este justă părerea autorului că la baza oricărei întrebări este o judecată-comunicare. Într-adevăr, atunci cînd întrebăm: „Care poet romîn a scris epopeea Țiganiada?", înseamnă că mai înainte am formulat judecata-comunicare: „Epopeea Țiganiada a fost scrisă de un poet romîn". Ar merita să fie analizată, în cadrul unei recenzii mai largi acea parte din studiul lui Kopnin, în care se studiază corespondența dintre părțile judecății și părțile de propoziție, precum și propoziția cu o singură parte principală. După părerea sa, considerarea propozițiilor cu o singură parte principală ca o propoziție cu două părți principale, dar eliptică, așa cum face A. A. Șahmatov, duce la negarea specificului propoziției cu o singură parte principală.

Analizînd tipul de propoziție cu o singură parte principală — propoziția nominală — P. V. Kopnin ajunge la concluzia că și ea exprimă o judecată, dar într-un mod deosebit de propozițiile cu două părți principale. Propoziția nominală exprimă legătura dintre subiectul și predicatul logic nu sub forma legăturii dintre subiectul și predicatul gramatical, ci printr-o singură parte principală, folosind de asemenea și alte mijloace ca de exemplu intonația. Așa de pildă cuvîntul „toamnă" se deosebește de propoziția „Toamnă!" prin aceea că în primul caz se exprimă un sens abstract, în al doilea o judecată concretă, în care se face o afirmație despre o anumită stare a naturii la un moment dat. Interesante sînt și observațiile autorului cu privire la propozițiile impersonale.

Altă problemă importantă, dar mai puțin dezbătută de lingvistica marxistă este aceea a formei și conținutului în limbă. În genere, s-a considerat că în corelația *limbă + gîndire*

gîndirea este *conținutul*, iar limba, *forma*. Dar, după cum în cadrul modului de producție relațiile de producție sînt *forma*, iar forțele de producție *conținutul*, fiecare în parte avînd totuși forma și conținutul propriu, tot astfel și în limbă, ca în oricare fenomen, trebuie să distingem cele două categorii. În studiul *Despre formă și conținut în limbă*, E. M. Galkina-Fedoruk analizează concepțiile diferitelor curente lingvistice în legătură cu aceste categorii. După părerea autoarei, conținutul limbii este tot ceea ce, oglindindu-se în conștiința și sentimentul omului, îmbracă haina cuvîntului, iar forma este structura sa gramaticală, ansamblul categoriilor gramaticale. Galkina-Fedoruk nu reușește să lămurească întru totul nici forma și conținutul limbii, nici forma și conținutul diferitelor laturi ale ei. Astfel conținutul structurii gramaticale îl reprezintă, după părerea autoarei totalitatea valorilor gramaticale, iar forma, totalitatea mijloacelor de exprimare a acestor valori.

★

Multe din problemele de mai sus formează obiectul de studiu al unor cercetători romîni, fapt concretizat atît în diferite lucrări apărute cît și în referatele ținute în cadrul Institutului de lingvistică din București. Cei care se ocupă de studiul limbii vor găsi în volumul prezentat un ajutor prețios. Cu toate deficiențele existente (vezi și recenzia din Voprosî Iazîkoznaniia, 1958, nr. 2, p. 141—145), culegerea de studii editată de Institutul de filozofie din Moscova reprezintă o lucrare importantă pentru lingvistica marxistă.

I. Rizescu și *V. Solomon*

Noul Dicționar german-romîn

În primul trimestru al anului 1958 a apărut în Editura științifică *Dicționarul german-romîn*, elaborat de un colectiv, sub redacția lui Mihai Isbășescu.

Nevoia unui nou dicționar german-romîn s-a făcut simțită de multă vreme. Ea a sporit considerabil în urma creșterii avîntului cultural în toate ramurile științei, tehnicii și producției, în urma strîngerii relațiilor de prietenie cu RDG și a extinderii studiului limbii germane în învățămîntul mediu și superior.

Din prefața noului Dicționar german-romîn aflăm că „colectivul de redactare s-a străduit să includă în fondul principal al limbii germane și termeni ideologici, științifici sau tehnici care sînt indispensabili pentru nevoile învățămîntului". Este îndeobște cunoscut că întocmirea listei de cuvinte reprezintă una din cele mai grele și spinoase probleme în munca lexicografică, mai ales pentru dicționarele bilingve de tip mic sau chiar mijlociu. Noul dicționar nu dă nici o indicație asupra numărului de cuvinte pe care îl cuprinde și nici o relație cu privire la izvoarele lexicografice folosite; nu există însă nici o îndoială că alcătuitorii dicționarului nu s-au limitat la izvoare vechi, de altfel, de mult depășite, ci au folosit izvoare noi. Aceasta rezultă din faptul că dicționarul a inclus o serie de cuvinte noi, care în parte reflectă schimbările produse în vocabularul limbii germane și romîne în decursul ultimelor trei decenii. Iată cîteva exemple: *Atomwaffe* „arma atomică", *Atomzertrümmerung* „dezintegrare atomică", *Arbeitswettbewerb* „întrecere în muncă", *Arbeiterausschuss* „comitet muncitoresc", *Aktivist, -in* „activist, -ă", *Jahrfünft* „plan cincinal", *Kernversuch* „experiență nucleară", *Abfallprodukt* „deșeu" *Abfallverwertung*, „valorificarea deșeurilor", *Bedarfsartikel* „articol de primă necesitate", *Parteitag* „congresul partidului", *Fernsehen* „televiziune", *Fernunterrichtskurs* „învățămînt prin corespondență", *Klassenwachsamkeit* „vigilență de clasă", *Sowjetmacht* „puterea sovietică" etc.

Constatăm totuși cu regret că o serie de cuvinte, în special compusele care oglindesc adîncile prefaceri social-politice, economice și culturale petrecute după anul 1945, ca și unii termeni de specialitate de largă

circulație, consemnați, de altfel, în recentele lucrări lexicografice din RDG[1], n-au fost înregistrați de noul dicționar.

Lipsesc cuvinte ca : *Avangarde, Brigade, Brigadier* (în sensul nou), *Combine, jarovisieren, kollektivieren, Kollektivwirtschaft, Kollektivvertrag, Mehrwert, Überbau* și altele.

În urma unor sondaje am putut constata cu același regret că a fost redus simțitor și numărul cuvintelor care aparțin fondului activ al limbii germane literare contemporane. Înregistrarea unor cuvinte ca *abkürzen, abkühlen, Abkunft, ablassen, ablaufen, ablegen, ablehnen, ableiten, Ablaut, ablenken* etc. este absolut indispensabilă pentru nevoile învățămîntului și prezintă o condiție *sine qua non* a valabilității unui dicționar german bilingv. După cuvîntul *abkommen* urmează în noul dicționar titlul *ablesen*. Confruntînd materialul lexical din diferite izvoare, reiese că între aceste două cuvinte-titlu mai sus menționate, se găsesc în dicționarul german-romîn al lui Maximilian W. Schroff (editat la Craiova în 1916 și 1922) peste o sută de cuvinte și în dicționarul german-romîn al lui Const. Șăineanu și Max. Schroff (ediția școlară din anul 1912) peste 50 de cuvinte. În ambele dicționare aceste cuvinte sînt tratate pe larg cu o sinonimie bogată însoțită de numeroase exemplificări. Pînă și dicționarul de buzunar german-rus[2], care conține numai opt mii de cuvinte, înregistrează o parte din ele. Se pune întrebarea : este oare la mijloc o neglijență regretabilă sau omiterea cuvintelor sus menționate izvorăște dintr-o anumită concepție asupra alcătuirii listei de cuvinte?

Înlăturarea unor arhaisme și regionalisme ca și a unor termeni științifici cu o circulație restrînsă, în vederea menținerii dimensiunilor prevăzute ale dicționarului, ni se pare justificată. Astfel, de pildă, cuvintele *Muhme, gelahrt* care sînt învechite sau *Jause* (regionalism) au rămas în afara dicționarului, deși sînt atestate în scrierile literare din sec. al XIX-lea.

[1] *Der große Duden*. Rechtschreibung 1957. Bibliographisches Institut. Leipzig.

[2] *Kratkii russko-nemetskii i nemetsko-russkii slovari*. Sostavili A. B. Lohovit i O. D. Lipsit. Gosudarstvennoe izdatelistovo inostrannih i natsionalinih slovarei. Moskva, 1954.

Afară de fixarea listei de cuvinte, a doua problemă importantă este tratarea articolelor. Un dicționar într-un singur volum poate să restrîngă lista de cuvinte, însă cele înregistrate trebuie să fie astfel lucrate, încît toate sensurile și nuanțele să fie clare și precise, altfel dicționarul riscă să devină o listă moartă de cuvinte a căror traducere nu poate fi utilizată cu prea mult folos. Pentru atingerea acestui scop se impune ca traducerile să fie însoțite de un material ilustrativ just dozat, iar idiomele, combinațiile frazeologice, proverbele și zicătorile să-și găsească echivalențele corespunzătoare. Tratarea articolelor în dicționarul cel nou este inegală; unele sînt lucrate cu atenție, așa se prezintă în cele mai multe cazuri prepozițiile și conjuncțiile, altele nu sînt decît o înșirare rigidă a sinonimelor, total lipsită de exemplificări. Îngrămădirea sensurilor fără material ilustrativ, așa cum este lucrat de exemplu articolul *ausweisen* și altele asemănătoare, îngreuiază diferențierea nuanțelor, înțelegerea justă a sinonimelor, reducîndu-se mult utilitatea practică a dicționarului.

Afirmațiile pe care le găsim în prefața dicționarului, că „dimensiunile nu permit întocmirea unui dicționar mai complet" nu sînt convingătoare din următoarele considerații :

Noul dicționar renunță la gruparea cuvintelor pe familii de cuvinte (în cuiburi), sistem care permite tratarea unui număr mare de cuvinte înrudite sau compuse într-un spațiu relativ restrîns. În schimb el folosește sistemul alfabetic de prezentare a cuvintelor în articole separate, sistem care ușurează consultarea dicționarului, dar duce inerent, la o risipă mare de spațiu.

Înregistrarea în articole separate a unui număr mare de compuse, ale căror sensuri se deduc ușor din înțelesul cuvintelor componente, mărește inutil dimensiunile, lui fără să aducă o contribuție serioasă la valoarea științifică a lucrării. Același rol, ca și compusele, îl au și substantivele feminine derivate cu ajutorul sufixului *in* de la substantivele masculine ce reprezintă „nomine agentis", care cu mici excepții se tratează de asemenea în articole separate.

Este oare necesar să se acorde coloane întregi unor compuse ca *Augenwasser*, *Augensalbe*, *Augenmittel*, *Augenoperation* a căror traducere se face fără prea multe dificultăți, în timp ce expresiile idiomatice, proverbele, combinațiile frazeologice pe care le oferă articolul *Auge*, ca de pildă : *ganz Auge sein* „a fi atent", *ins Auge fassen* „a privi cu atenție", *mit scheelen Augen ansehen* „a invidia", *die Augen gehen mir auf* „încep să-mi dau seama", *die Augen gehen mir über* „lacrimile mă podidesc", proverbul *eine Krähe hackt der anderen kein Auge aus* „corb la corb nu-și scoate ochii" și multe altele, să nu-și găsească nici o interpretare? Unele articole reduc mult numărul sensurilor, uneori chiar și pe al celor mai răspîndite. Pentru verbul *bringen* găsim la Max. Schroff și Șăineanu 16 sensuri cu o frazeologie bogată, în noul dicționar numai opt. Cîteodată dicționarul notează numai sensul propriu, omițîndu-l pe cel figurat, cum este cazul verbelor *aufblähen* și *aufblasen*, sensul lor figurat „a se umfla în pene" „a se îngîmfa" lipsește. Îl găsim numai la participiul *aufgeblasen*.

În problema tratării articolelor putem reproșa coletivului de redactare faptul că nu s-a sprijinit îndeajuns pe lexicografia sovietică. Avînd în domeniul alcătuirii dicționarelor bilingve o experiență fără precedent, lexicografia sovietică acordă atenție deosebită extinderii elementelor de interpretare semantică, considerînd-o expresia cea mai înaltă a spiritului științific al unei lucrări lexicografice.

Un merit al dicționarului este tendința de a nota cuvintele în noua lor accepțiune. Aducem cîteva exemple : Pentru cuvîntul *Bagger* găsim alături de „dragă" și „excavator", pentru *Aufkündigung* „preaviz dat unui salariat", *Abfertigung* „filodormă", *einatmen* „a inhala", „a inspira", *einäschern* „incinera" și multe altele.

Deși traducerile în limba romînă s-au făcut în general pe baza ultimelor lucrări lexicografice, semnalăm, totuși, unele lipsuri și stîngăcii în traducere.

În articolul *Auge*, expresia *jemandem Sand in die Augen streuen* este tradusă în romînește : „a lua cuiva ochii". Credem că traducerea nu este cea mai fericită, căci „a lua ochii" înseamnă „a fermeca pe cineva", în timp ce expresiei germane îi corespunde mai degrabă expresia „a arunca praf în ochii cuiva", adică „a înșela pe cineva". Expresia *ein Auge zudrücken* este tradusă în mod mecanic prin forma singularului „a închide un ochi", în locul expresiei „a închide ochii" (a te preface că nu observi, a fi indulgent cu cineva). Cuvîntul *Fallbrücke* este tradus în romînește „pod ridicător" ; traducerea corectă este „un pod mic care se ridica la castele" (în evul mediu). Cuvîntul *Ärztin* se traduce prin două cuvinte : „medică" și „doctoriță", din care primul nu este atestat în recentul *Dicționar al limbii romîne literare contemporane*. Proverbul *Not bricht Eisen* ni se pare mai indicat să fie tradus prin proverbul „Nevoia învață"[1] decît prin expresia „Nevoia trece peste orice".

În dicționar s-au strecurat și unele inadvertențe. În articolul *russisch*, la p. 778, adjectivul este ilustrat prin denumirea Republicii Sovietice Socialiste Ruse : *Die Russische Sozialistische Föderative Sowjetrepublik* (R.S.F.S.R.), tradusă greșit prin „Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice" (U.R.S.S.). Punîndu-se puncte după inițiale s-au comis și greșeli de ortografie.

În articolul *aus*, la p. 98, este greșit trecută „în corelație cu an", în locul corelației cu „ein".

O serie de inconsecvențe se remarcă în tratarea numelor proprii geografice. Sînt înregistrate țări ca *Tschechoslowakei*, *Türkei*, *Schweiz*, *Deutschland*, însă denumirile celor mai multe țări din lume lipsesc. Nu sînt tratate nici numele patronimice sau mitologice, cu excepția numelui de *Christus* „Hristos". Lipsa unui criteriu unic se observă și în înregistrarea neologismelor. Sînt notate cuvinte ca *Liberalismus*, *Faschismus*, *Sozialismus*, *Komunismus*, însă lipsesc : *Kapitalismus*, *Oportunismus*, *Revisionismus*, *Kollektivismus*, *Internationalismus*.

O muncă serioasă a fost întreprinsă de colectivul de redactare pentru a atribui dicționarului un caracter normativ. Aceasta

[1] Maximilian W. Schroff, *Dicționar german-romîn*, Craiova, 1916, p. 257.

s-a realizat prin numeroase indicații gramaticale, indicații stilistice și de domeniu. Binevenite sînt indicațiile cu privire la formele genitivului singular și ale nominativului plural ale substantivelor, cu privire la diateze și la formele de bază ale verbelor tari și neregulate, cît și transcrierea fonetică cu ajutorul alfabetului internațional, acolo unde pronunțarea neologismelor sau a anumitor silabe diferă de cea obișnuită în limba germană. Indicații stilistice nu sînt prea numeroase, uneori chiar lipsesc. Cuvintele *Wassersnot* și *Wassernot* se traduc amîndouă prin „inundație"; era însă absolut necesar să se indice că primul este învechit.

Dicționarul oferă și noțiuni elementare de gramatică; diferite tabele de declinări, conjugări și unele reguli de gramatică. Declinarea substantivelor este împărțită în tare, slabă și mixtă, după împărțirea folosită de gramaticienii germani de vază (H. Paul, Heyse și Sütterlin). Această împărțire, combătută de altfel de unii lingviști sovietici[1] din punct de vedere științific, prezintă mari neajunsuri din punct de vedere didactic. Fiind necesară împărțirea declinărilor în mai multe grupe, însușirea lor este mult îngreuiată. Regulile gramaticale sînt adeseori lipsite de claritate și de sistematizare; ele conțin și unele inexactități.

Citățm cîteva exemple. La p. XX se găsesc indicații cu privire la componența grupelor din declinarea substantivelor masculine. Aflăm că din grupa „a" fac parte substantivele masculine terminate în *-el*, *-er*, *-em*, *-en*, dar substantivele cu terminația *-em* aparțin, cu rare excepții, genului neutru. Mai departe găsim că din grupa „d" fac parte substantivele formate prin substantivarea adjectivelor dar nu se dau exemple, așa cum se face pentru substantivele feminine și neutre. În legătură cu grupa „e" nu se spune ce fel de substantive cuprinde. Cu privire la substantivele de gen feminin găsim regula: „fac parte din grupa „a" (în paradigmă este cuvîntul *Mutter*) substantivele feminine care exprimă grade de rudenie (!)". Oare cuvintele *Schwester* „soră", *Nichte* „nepoată", *Cousine*, *Base* „verișoară" nu exprimă grade de rudenie? Totuși ele nu se declină ca substantivul *Mutter*.

În paradigma conjugărilor s-au strecurat de asemenea unele greșeli. Infinitivul trecut al verbelor *fragen*, *schlagen*, *bringen* este greșit notat prin *gefragt sein*, *geschlagen sein*, *gebracht sein*, în loc de *gefragt haben*, *geschlagen haben*, *gebracht haben*.

Condițiile tehnice și grafice în care apare dicționarul sînt bune, semnele grafice pentru înlesnirea consultării dicționarului sînt numeroase și distincte.

Apariția Dicționarului german-romîn, după un interval atît de lung, prezintă un eveniment important în viața culturală a țării. Valoarea lui științifică și ideologică, utilitatea lui practică nu pot fi indiferente maselor largi ale oamenilor muncii, cadrelor didactice, studenților, elevilor, traducătorilor, care îl folosesc zi de zi în munca lor. Ca unul care face parte din rîndurile acestora, am căutat, prin observațiile notate mai sus, să aduc o contribuție modestă la îmbunătățirea lui în vederea unei noi ediții.

G. Fischman

[1] O. S. Moskaliskaia, *Gramatika nemețkogo iazika*. Teoreticeskii Kurs. 1958. Izdatelistvo literaturi na inostranih jazikah.

NOTE

DESPRE NUMĂRUL ŞI PRODUCTIVITATEA ONOMATOPEELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ

Un fapt aproape unanim recunoscut astăzi în lingvistică este acela că, într-o limbă dată, există o proporţie directă între vechimea unui strat de cuvinte şi capacitatea lui de a deriva cuvinte noi. Cu cît originea unui strat de cuvinte este mai îndepărtată în limbă, cu atît şi numărul derivatelor lui, familia lui lexicală este mai mare. S-a arătat, de exemplu, că cei 54 de termeni de bază pe care limba romînă îi are în comun cu albaneza (şi care, îndeobşte, sînt consideraţi termeni străvechi, traco-dacici) au dezvoltat 195 de derivate (cu variante) pe teren romînesc: derivatele (cu variante) sînt deci, în acest caz, de patru ori mai numeroase decît cuvintele de bază. Pentru cuvintele moştenite din limba latină, derivatele romîneşti sînt de trei ori mai numeroase decît cuvintele de bază, iar pentru cele împrumutate din limba slavă, de două ori. Dimpotrivă, împrumuturile recente, de pildă cele din limba franceză, au produs extrem de puţine derivate pe teren romînesc[1].

Potrivit afirmaţiei: „cu cît elementele lexicale sînt mai vechi, cu atît proporţia dintre cuvintele de bază şi derivate (cu variante) este mai favorabilă acestora din urmă"[2], ne aşteptăm ca, şi în cazul onomatopeelor[3], numărul derivatelor (şi al variantelor acestora) să întreacă de mai multe ori pe acela al cuvintelor de bază. Conform statisticii lui D. Macrea — productivitatea onomatopeelor este evidentă: din totalul de 848 de cuvinte onomatopeice (cîte sînt cuprinse în Dicţionarul lui I. A. Candrea, după care s-a făcut statistica) avem 284 de cuvinte de bază şi 564 de derivate (cu variante); fiecărui cuvînt de bază îi corespund deci, în medie, cîte două derivate (cu variante). Totuşi, această proporţie între numărul total al onomatopeelor de bază şi numărul derivatelor onomatopeice ni se pare nesatisfăcătoare dacă ţinem seamă că „onomatopeele datează dintr-o epocă destul de îndepărtată în trecut: chiar dacă asemenea formaţii mai iau naştere din cînd în cînd şi astăzi, marea lor majoritate sînt vechi şi foarte vechi"[4].

Academicianul I. Iordan a explicat insuficienta productivitate a onomatopeelor prin natura lor lingvistică, natură care „nu le face tocmai apte de a servi ca teme pentru formaţii noi"[5]. La explicaţia academicianului Iordan, fără îndoială justă, credem însă că poate fi adăugată şi o alta, nu fără importanţă: *proporţia dintre nucleu şi derivate, la onomatopee, nu tocmai favorabilă deriva-*

[1] Cf. întreaga discuţie la D. Macrea, *Contribuţie la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne*, în SCL, 1954, nr. 1—2, p. 7—18.

[2] Acad. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1954, p. 62.

[3] Luate global, fiindcă nu toate sînt vechi.

[4] Acad. I. Iordan, *op. cit.*, p. 62.

[5] *Ibidem*.

lelor, provine și din limitele Dicționarului lui I. A. Candrea (- după care prof. D. Macrea a întocmit statistica-), lucru pe care vom încerca să-l demonstrăm în rîndurile ce urmează.

Am amintit că Dicționarul lui I. A. Candrea cuprinde 848 de cuvinte (și variante) onomatopeice; din totalul de 43 269 de cuvinte (și variante), cîte numără lucrarea, *proporția onomatopeelor este de 1,96%*. Deși numărul cuvintelor onomatopeice pare apreciabil la prima vedere (și întrece pe acel al cuvintelor românești de origine sîrbă, bulgară, rusă, ucraineană, polonă, germană, luate fiecare în parte), el este totuși departe de a fi cel real. Un sondaj amănunțit într-o operă — e drept, de mai mari proporții — ca aceea a vechiului *Dicționar al Academiei*, ne duce la concluzii foarte deosebite de acelea la care duce Dicționarul lui I. A. Candrea, *atît în privința numărului cît și a productivității onomatopeelor din limba romînă.*

Dicționarul Academiei (tipărit și manuscris) cuprinde un număr de *136 800 de cuvinte (și variante)*[1], cifră care întrece de peste 3 ori pe aceea a cuvintelor (și variantelor) din lucrarea lui Candrea; cît despre *numărul cuvintelor (și variantelor) onomatopeice* din *Dicționarul Academiei*, el *este de circa 4800*[2] și întrece de peste 5 ori și jumătate pe acela al onomatopeelor care figurează la Candrea. *Dacă, prin urmare, după statistica lui D. Macrea, numărul onomatopeelor din Dicționarul lui I. A. Candrea reprezintă 1,96% din totalul cuvintelor incluse în lucrare, procentul se dublează aproape în Dicționarul Academiei, ajungînd la peste 3,5%.*

Mai mult decît constatările globale ne interesează însă modul cum reiese, din *Dicționarul Academiei, proporția dintre cuvintele onomatopeice de bază și derivatele lor.* Am făcut în acest scop statistica cuvintelor onomatopeice de la o singură literă din acest Dicționar — este vorba de litera *B* — și am obținut date surprinzătoare în comparație cu acelea pe care le oferă aceeași literă în Dicționarul lui I. A. Candrea. Dăm mai jos aceste date:

	Dicționarul Academiei	Dicționarul lui I. A. Candrea
Onomatopee de bază	48	17
Derivate (și variante) onomatopeice	339	38[3]

Din cifrele pe care ni le oferă *Dicționarul Academiei* rezultă o productivitate extraordinară a cuvintelor onomatopeice de bază: pentru fiecare onomatopee de bază avem în medie 7 derivate și variante. Dar această proporție între derivatele onomatopeice și onomatopeele de bază se datorește în mare parte numărului enorm de variante onomatopeice incluse în lucrare[4]: din cele 339 de derivate și variante onomatopeice numărate la litera *B*, 193 sînt variante onomatopeice. Considerăm de aceea că, pentru stabilirea productivității reale a onomatopeelor, trebuie să excludem din discuție variantele, chiar dacă, în statistica sa, D. Macrea le include și pe acestea în suma derivatelor: *obținem și așa o medie de 3 derivate pentru fiecare cuvînt onomatopeic de bază, față de 2 derivate (cu variante!) cîte obținuse D. Macrea*, plecînd de la *Dicționarul lui I. A. Candrea*. Statistica se poate face și la alte litere ale Dicționarului, cu rezultate foarte asemănătoare față de acelea obținute mai sus[5].

---

[1] Statistica s-a făcut după *Dicționarul invers*, Ed. Academiei R.P.R., 1957.

[2] Statistica s-a făcut după *Dicționarul Academiei* (tipărit și manuscris).

[3] Diferența dintre numărul de onomatopee din cele două dicționare se explică numai în parte prin diferența de dimensiuni care există între ele; punerea pe două coloane a cuvintelor onomatopeice din aceste lucrări arată, la Candrea, o prudență cu totul exagerată în privința indicării etimonului (de exemplu, 61 de cuvinte onomatopeice — exclusiv variantele lor — cuprinse în *Dicționarul Academiei*, la litera *B*, apar fără etimon în lucrarea lui I. A. Candrea).

[4] Variantele se explică prin natura specifică a onomatopeelor, care „imită" cu aproximație; verbul onomatopeic *grunzuni*, de exemplu, are nu mai puțin de 18 variante; familia lexicală a interjecției *bîz*! numără 17 variante etc.

[5] La litera *C*, de exemplu, dintr un total de 565 de onomatopee atestate, 84 sînt cuvinte de bază, 244 sînt derivate și 237 sînt variante; la litera *F*, din 173 de onomatopee avem 24 de cuvinte de bază, 78 de cuvinte derivate și 71 de variante.

Credem că faptele constatate *întăresc ideea marii vechimi a onomatopeelor în limbă.* Dacă productivitatea onomatopeelor nu este şi mai mare, faptul se explică într-adevăr prin natura lor specifică : deşi majoritatea acestor cuvinte au o vechime mare sau foarte mare în limbă (deci şi o mare productivitate[1]), limba se îmbogăţeşte totuşi necontenit, pînă în zilele noastre, cu un apreciabil număr de onomatopee noi, care — tocmai pentru că sînt noi — sînt lipsite (cel puţin deocamdată) de derivate, de familie.

Mircea Seche

DESPRE TRADUCEREA MECANIZATĂ

În Uniunea Sovietică practica şi teoria traducerii a luat o dezvoltare foarte mare. Lucrările teoretice asupra traducerii s-au înmulţit începînd în special cu anul 1950. Astfel, numai în ultimii doi ani au apărut în Uniunea Sovietică şapte cărţi închinate problemelor traducerii şi de asemenea numeroase articole publicate în reviste şi ziare.

Acelaşi lucru se observă şi în ţările de democraţie populară. În Republica Populară Chineză, spre exemplu, apare o revistă *Teoria şi practica traducerii.* Culegeri speciale au apărut în Polonia, Republica Democrată Germană, Cehoslovacia, Bulgaria.

Creşterea interesului pentru problemele traducerii în Uniunea Sovietică şi în ţările de democraţie populară este o mărturie a răspîndirii ştiinţei şi culturii în masele tot mai largi ale oamenilor muncii din aceste ţări.

Nevoia din ce în ce mai mare de traduceri din domeniul ştiinţei şi tehnicii cît şi progresul la care a ajuns ştiinţa şi tehnica, au creat posibilitatea realizării maşinii de tradus.

Maşina de tradus este rezultatul colaborării specialiştilor din diferite domenii : matematicieni, ingineri, lingvişti etc.

Problemele traducerii mecanizate cu ajutorul maşinilor electronice de calcul au fost obiectul multor lucrări şi comunicări publicate în revistele de specialitate. Astfel de lucrări s-au publicat în revistele : *Matematica, Natura* şi *Voprosî iazîcoznaniia.* În ultima din aceste publicaţii au apărut articolele :

V. P. Berkov şi B. A. Erşov, *Despre experienţele cu maşina de tradus,* 1955, nr. 6 ; O. S. Kulaghina şi I. A. Melciuk, *Traducerea mecanizată din limba franceză în rusă,* 1956, nr. 5 ; L. I. Jirkov, *Despre limitele traducerii mecanizate,* 1956, nr. 5 ; P. S. Kuzneţov, A. A. Liapunov, A. A. Reformatski, *Principalele probleme ale traducerii mecanizate,* 1956, nr. 6 ; T. N. Moloşnaia, V. A. Purto, I. I. Revzin, V. I. Rozenţveig, *Cîteva probleme lingvistice ale traducerii mecanizate,* 1957, nr. 1.

Au apărut de asemenea cărţi şi broşuri D. I. Panov, A. A. Liapunov şi I. S. Muhin, *Automatizarea traducerii dintr-o limbă într-alta,* Moscova, 1956 ; D. I. Panov, *Traducerea mecanizată* (automatizată), Moscova, 1956.

Pentru lămurirea multor probleme cu privire la traducerea mecanizată, un rol important l-a avut conferinţa ştiinţifică, ţinută la Moscova între 15—21 mai, anul acesta, conferinţă la care au participat numeroşi specialişti din diferite centre ştiinţifice şi universitare ale Uniunii Sovietice. Aici s-au citit peste 60 de comunicări şi referate în care au fost abordate probleme de lingvistică structurală, lingvistică matematică, statistică lingvistică, teoria traducerii, precum şi probleme tehnice legate direct de realizarea practică a maşinii de tradus.

Pe scurt ne vom opri la cîteva din aceste probleme.

---

[1] Dăm mai jos cîteva exemple de onomatopee cu maximum de productivitate — culese din partea tipărită a *Dicţionarului Academiei* : interjecţia *ciur!* (care imită sunetul produs de o vînă subţire de apă curgătoare) numără 11 derivate ; cîte 13 derivate pot fi numărate la onomatopeele *chiu!* şi *cronc!* ; 12 derivate la interjecţia *clamp!* ; 21 (douăzeci şi unu !) de derivate la interjecţia *fîs!* ; 25, (douăzeci şi cinci !) de derivate la onomatopeea *bîz!* (şi anume : verbele *bîzîi* şi *bîrzoia,* substantivele *bîză, bîzoi, bînzar, bînzoi, bîzîit, bîzîială, bîzîire, bîzîitoare, bîzîitură, bîzăldău, boanză, bonzăldău, bonzar, bonzăraş, bonzăroi, bîrzolea, bărzăun, băzgăun, bărdăun, bîzgar,* adjectivele *bîzîitor* şi *bîrzoiat* adverbul *bîrzoi.*

1. Conferința a arătat că un rol important în realizarea mașinii de tradus îl au lingviștii, care trebuie să studieze limba sub noi aspecte. Se ivesc astfel chestiuni de ordin lexical și gramatical. Este în primul rînd vorba de alcătuirea unor dicționare de corespondențe între două limbi, de stabilirea corespondentelor de ordin gramatical, de studiul topicii frazei și al mijloacelor de derivare etc.

Realizarea mașinii de tradus reprezintă pe lîngă un progres tehnic remarcabil, o verificare și o critică practică a noțiunilor lingvistice tradiționale, în primul rînd a noțiunilor de „părți de cuvînt", părți de propoziție", „propoziție" etc. (M. I. Steblin Kamenski, *Importanța traducerii mecanizate pentru lingvistică*).

Comunicările *Despre ordinea construirii sistemului unei limbi*, de P. S. Kuzneţov, și *Analiza logică a noțiunii de structură a limbii*, de S. K. Șaumian, au fost închinate studierii limbii ca structură.

P. S. Kuzneţov arată, de pildă, că limba trebuie înțeleasă ca un sistem de unități simple de ordin diferit, strîns legate între ele. În alcătuirea sistemului limbii trebuie să ținem seamă că unitățile de ordin superior se bazează pe cele de ordin inferior. Dar această interdependență între diferitele planuri ale limbii nu trebuie înțeleasă mecanic. În alcătuirea sistemului unei limbi drumul de la simplu la complex nu este numai ascendent, ci și descendent.

În multe comunicări au fost abordate probleme de gramatică în legătură cu traducerea mecanizată. Astfel: I. I. Revzin, *Teoria formală a propoziției*, O. S. Kulaghina, *Cu privire la un mijloc de definire a noțiunilor gramaticale*, R. L. Dobrușin, *Încercare de definire a noțiunii de categorie gramaticală*, I. I. Revzin, *Gramatica „activă" și „pasivă" în concepția lui L. V. Șcerba și problemele traducerii mecanizate* etc.

2. Importanța aplicării unor metode matematice pentru studierea structurii limbilor a fost arătată în comunicările: *Importanța metodelor matematice pentru lingvistică* de R. L. Dobrușin și *Calculul probabilității și stabilirea înrudirii între limbi* de A. B. Dolgonolski.

Dintre metodele matematice care pot fi aplicate în lingvistică, R. L. Dobrușin s-a oprit asupra teoriei numerelor și importanța ei în studierea structurii gramaticale a limbilor. De asemenea a arătat importanța teoriei informației și a statisticii lingvistice.

Statistica lingvistică, au arătat mai mulți referenți, are o largă aplicare în domeniul telecomunicațiilor, în traducerea mecanizată, în lexicografie etc.

Dintre comunicările ținute pe această temă mai amintim *Despre importanța factorului frecvență în stabilirea funcțiunilor stilistice ale cuvîntului*, de V. M. Grigorian, *Stilistica lingvistică a textelor limbii ruse*, de R. G. Kotov etc.

3. Posibilitatea traducerii cu ajutorul mașinilor pune probleme teoretice noi. Teoria traducerii devine mai mult decît pînă acum, o disciplină lingvistică, așa cum arată V. I. Rozenţveig și I. I. Revzin în comunicarea: *Teoria generală a traducerii în legătură cu traducerea mecanizată*. Pînă în prezent, teoria traducerii era considerată de unii cercetători ca o disciplină lingvistică, iar de alții ca activitate artistică-literară, care aparține domeniului teoriei literaturii. Pentru o perioadă în care domeniul traducerii îl forma aproape exclusiv literatura beletristică, necesitatea teoriei traducerii ca disciplină lingvistică nu era simțită. O dată cu apariția traducerilor de lucrări tehnice și mai ales în legătură cu realizarea mașinii de tradus, este necesar să se facă o deosebire netă între cele două domenii la care aparține teoria și practica traducerii:

a) traducerea ca activitate artistică,

b) traducerea ca proces de stabilire a corespondențelor structurale între două limbi.

Primul aspect aparține teoriei literaturii, cel de al doilea lingvisticii.

Traducerea ca activitate artistică se bazează pe studiul epocii respective, pe studiul concepției, metodei și stilului scriitorului.

Traducerea ca activitate lingvistică are la bază analiza stării sincronice a diferitelor limbi, analiza structurală comparativă a limbilor din care se traduce și în care se traduce. Ea se bazează de asemenea pe statistica lingvistică și pe semantica logică.

În mod neîntemeiat autorii acestei comunicări presupun că teoria traducerii ca disciplină lingvistică, pe baze tradiționale, este infirmată de practica și de teoria traducerii mecanizate.

La conferință s-au ținut comunicări și referate cu privire la diferitele aspecte tehnice ale mașinii de tradus și cu privire la elaborarea algoritmilor pentru traducerea mecanizată din limbile indoneziană, vietnameză, japoneză, engleză, franceză, indiană, arabă în limba rusă.

Problemele traducerii mecanizate au fost discutate și în cadrul unei secții speciale la cel de al IV-lea Congres Internațional al Slaviștilor care a avut loc anul acesta la Moscova.

Problema traducerii mecanizate este nouă pentru știință și tehnică. Deși se bazează pe studii lingvistice amănunțite, traducerea mecanizată nu aparține domeniului lingvisticii. Mai mult, sfera aplicării mașinii de tradus este limitată la textele tehnice și științifice, și într-o mai mică măsură la publicistică.

Literatura beletristică nu poate forma obiectul traducerii mecanizate. Cum am arătat mai sus, asta nu înseamnă de loc că traducerea operelor beletristice nu face obiectul teoriei traducerii ca disciplină lingvistică.

Gh. Bolocan

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

CUPRINSUL REVISTEI „LIMBA ROMÎNĂ" PE ANUL 1958

ARTICOLE FESTIVE

* * * Academicianului Iorgu Iordan, nr. 5, p. 5—6.
VIANU T., Iorgu Iordan şi stilistica, nr. 5, p. 7—10.

LINGVISTICA GENERALĂ

WALD LUCIA, Despre concepţia lingvistică a lui I. A. Baudouin de Courtenay, nr. 4, p. 5—10.

LINGVISTICĂ ROMANICĂ

MANECA CONSTANT, Contribuţia specialiştilor sovietici în domeniul lingvisticii romanice, nr. 1, p. 66—77.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

BELDESCU G., Coordonarea simplă, complexă şi contextuală, nr. 3, p. 19—38.
BYCK J., Din istoria vocabularului romînesc, nr. 5, p. 19—26.
DRAGOMIRESCU GH. N. şi MARIA GABREA, Ce fel de pronume sînt *lui, ei* şi *lor?* nr. 6, p. 20.
HRISTEA TH., Omonimii realizate prin etimologie populară: carte şi roată, nr. 5, p. 56—63.
IACOB LIZETA, Precizări în legătură cu delimitarea subiectului în propoziţie, nr. 2, p. 46—53.
IACOB ŞT., Coordonare, subordonare şi logică, nr. 5, p. 49—55.
IONAŞCU AL., „Categoria stării" din limba rusă şi expresiile corespunzătoare din romînă, nr. 6, p. 5.
OTOBÎCU C., Unele observaţii cu privire la valoarea semantică a prefixului *ne-*, nr. 4, p. 43—52.
RÎBALKA V. N., Despre mijloacele de redare a complementului circumstanţial de mod în limba romînă contemporană, nr. 1, p. 22—36.
RÎBALKA V., Adverbele derivate cu sufixul *-eşte* şi exprimarea circumstanţialului de mod, nr. 5, p. 39—48.
SECHE LUIZA, Substantive sau adverbe? nr. 6, p. 15.
SECHE LUIZA şi SECHE MIRCEA, Creaţiile lexicale personale la I. Budai-Deleanu, nr. 3, p. 39—47.
STATI SORIN, Problema diatezelor, nr. 2, p. 39—45.
STATI SORIN, Valorile participiului, nr. 5, p. 27—38.

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

MITRAN MIRCEA, Despre scrierea cu inițiale majuscule, nr. 6, p. 68.

CULTIVAREA LIMBII

GRAUR AL., Cuvinte rău formate, nr. 2, p. 1—4.

GRAUR AL., Observații asupra unor greșeli de traducere, nr. 5, p. 11—18.

HRISTEA VALENTINA, Punctuația în unele publicații literare, nr. 6, p. 59.

OTOBÎCU C., și MITRAN M., Despre limbajul criticii literare, nr. 3, p. 5—18

POPESCU MAGDALENA, Observații asupra limbii din revista *Iașul literar*, nr. 4, p. 53—62.

VASILIU LAURA, Greșeli de limbă în *Revista de pedagogie*, nr. 1, p. 55—65.

LIMBĂ LITERARĂ

BULGĂR GH., Lexicul limbii literare și jargonul la 1844, nr. 1, p. 37—46.

BULGĂR GH., Scriitorii tineri și limba operei lor — Titus Popovici: *Setea* (roman), 1958, nr. 4, p. 63—69.

BULGĂR GH., Despre sensurile lui *adînc* în poezia lui Eminescu, nr. 6, p. 51.

GÁLDI L., Observații stilistice asupra poeziei *Mortua est*, nr. 6, p. 40.

GHEȚIE I., Aspecte stilistice ale verbului la N. Filimon, nr. 1, p. 47—54.

GHEȚIE ION, I. Budai-Deleanu, teoretician al limbii literare, nr. 2, p. 23—38.

ROSETTI AL., Simțul limbii la Camil Petrescu, nr. 6, p. 24.

VIANU T., Expresia negației în poezia lui Eminescu, nr. 6, p. 29.

ISTORIA LIMBII

ROSETTI AL., Cu privire la datarea primelor traduceri românești de cărți religioase, nr. 2, p. 20—22.

FILOLOGIE

FUGARU F., Despre lectura manuscriselor lui Ioan Budai-Deleanu, nr. 4, p. 11—42.

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

MACREA D., Opera lingvistică a lui Alexandru Philippide, nr. 1, p. 5—21.

LIMBA TRADUCERILOR

CIOCAN RODICA, „Pan Tadeusz" în traducere românească, nr. 3, p. 53—63.

GEROTA GABRIELA, Versuri fără poezie, nr. 3, p. 48—52.

PHILIPPIDE AL., Despre limba traducerilor, nr. 2, p. 5—8.

POPESCU I., Pentru traduceri mai bune din limbile clasice, nr. 2, p. 9—19.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

CHIOSA CLARA GEORGETA, Despre metodica analizei limbii și a stilului operei literare în școală, nr. 5, p. 64—72.

GABREA I. MARIA și GH. N. DRAGOMIRESCU, Cîteva probleme de sintaxă — pe marginea temei de gramatică dată la examenul de admitere în școala medie în sesiunea din iulie 1957, nr. 3, p. 64—72.

GOIAN GH. Contribuții la metodica predării ortografiei, nr. 3, p. 73—86.

POPESCU I., Limba română în învățămîntul mediu, nr. 1, p. 78—82.

DISCUȚII

BĂLAN V. NICOLAIE, Ortografia formelor compuse de nume proprii în publicațiile actuale, nr. 4, p. 78—92.

COSTA TRAIAN, Numele proprii latineşti în romîneşte, nr. 4, p. 70—77.
CREŢIA P., Numele proprii greceşti în romîneşte, nr. 2, p. 54—59.
NIŢĂ SILVIA, Predicatul circumstanţial, nr. 4, p. 93—98.
RĂDULESCU MARIA, Tot despre numele predicativ circumstanţial, nr. 6, p. 76.

DĂRI DE SEAMĂ

BULGĂR GH., Dezvoltarea activităţii societăţii de ştiinţe istorice şi filologice, nr. 2, p. 65—69.
BURGHELEA CECILIA, Aspecte din activitatea Institutului de lingvistică din Bucureşti în anul 1957, nr. 2, p. 60—62.
MIHĂILĂ GH., Al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor, nr. 5, p. 73—76.
MITRAN MIRCEA, Sesiunea ştiinţifică a tinerilor cercetători din Academia R.P.R., nr. 3, p. 87—89.
NICOLESCU A., Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice din Universitatea „C. I. Parhon", Bucureşti, nr. 3, p. 90—92.
SALA MARIUS, Discutarea proiectului Noului atlas lingvistic romînesc pe regiuni (NALR), nr. 3, p. 92—96.
SALA M. şi VASILIU EM., vezi Vasiliu Em.
STAN I., Secţia de dialectologie şi fonetică a Institutului de lingvistică din Cluj al Academiei R.P.R., nr. 2, p. 62—65.
ŞUTEU V., Primele înregistrări de texte dialectale pentru arhiva fonogramică a limbii romîne, nr. 3, p. 96—100.
TOMA STELA, Sesiunea ştiinţifică a Institutului de lingvistică din Bucureşti, nr. 1, p. 83—86.

CRONICĂ

VASILIU EM. şi SALA M. Oaspeţi de peste hotare, nr. 6, p. 81.

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Analele Universităţii „C. I. Parhon" din Bucureşti (seria: Ştiinţe sociale, filologie, 1957), nr. 3, p. 105 (*Gh. Bulgăr*).
BAHNER WERNER, Beitrag zum Sprachbewüsstsein in der spanisch Literatur des 16 und 17 Jahrhunderts. Ed. Rütten und Loening, Berlin, 1956, nr. 1, p. 100 (*H. I.*).
Bibliografie şi documentare, nr. 1, p. 97—98 (*Gh. Bulgăr*).
BUDAGOV R. A., Etiudî po sintaksisu rumînskogo iazîka (Studii de sintaxa limbii romîne), Academia de ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de lingvistică, Moscova, 1958, nr. 4, p. 99—104 (*Gh. Mihăilă*).
CIOBANU FULVIA, Scrierea cuvintelor compuse, Ed. Academiei R.P.R., 1958, nr. 5, p. 88—90 (*Marieta Pietreanu*).
COHEN MARCEL, Pour une sociologie du langage, Paris, 1956, nr. 5, p. 83—85 (*P. Miclău*).
Dicţionar invers, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957, nr. 1, p. 99 (*Magdalena Popescu*).
Dicţionar romîn-maghiar — Román-Magyar Szótár, Editura ştiinţifică, 1957, nr. 3, p. 106—107 (*I. Neiescu*).
DIMA AL., Alecu Russo, Bucureşti, ESPLA, 1957, nr. 1, p. 91 — 93 (*N. Dănilă*).
DIMITRESCU FLORICA, Locuţiunile verbale în limba romînă, Ed. Academiei R.P.R., 1958, nr. 5, p. 85—88 (*A. Nicolescu*).
DRAGOMIRESCU G. N. şi ŞTEFANIA GOLOPENŢIA, Gramatica limbii romîne, manual pentru clasa a VI-a, Editura de stat didactică şi pedagogică, 1957, nr. 2, p. 73—78 (*Maria Gabrea*).
FEDOROV A. V., Vvedenie v teoriiu perevoda, ed. a II-a, Editura pentru literatură în limbi străine, Moscova, 1958, nr. 6, p. 84 (*Gh. Bolocan*).

FLORESCU FLOREA BOBU, Opincile la romîni, Bucureşti, Ed. Academiei R. P. R., 1957, nr. 2, p. 89—90. (*T. Teaha*).

Langenscheidts Universal-Wörterbuch Dr. Lange-Koval Rumänisch-Deutsch, Deutsch-Rumänisch Langenscheidt K. G. Verlagsbuchhandlung, Berlin-Schöneberg, 1956, ed. a IV-a, nr. 1, p. 87—88 (*M. Iliescu*).

Mişlenie i iazîk (Gîndire şi limbă) sub redacţia lui D. P. Gorski. 407 p. Academia de ştiinţe a U.R.S.S. Institutul de filozofie, Moscova, 1957, nr. 6, p. 91 (*I. Rizescu* şi *V. Solomon*).

Noul Dicţionar german-romîn, nr. 6, p. 93 (*G. Fischman*).

Material lexical în studiile etnografice despre port, nr. 3, p. 107—108 (*T. Teaha*).

Observaţii pe marginea articolului : Formarea terminologiei filozofice româneşti moderne, de G. Ivănescu, nr. 2, p. 70—73 (*Ovidiu Bădina*).

Revista de folclor, 3/1957, nr. 1, p. 98 (*Gh. B.*) .

Romanoslavica I, II, III, Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1958, nr. 6, p. 88 (*V. Rudeanu*).

ROSETTI AL., Introducere în fonetică, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1957, nr. 1, p. 98—99 (*Stela Toma*).

ROSETTI AL., Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1956, nr. 3, p. 101—104 (*Steriu Maria*).

SEIDEL E., Elemente sintactice slave în limba romînă, Ed. Academiei R.P.R., 1958, nr. 5, p. 77—82 (*Gh. Bolocan*).

Studii şi cercetări de bibliologie, II/1957, nr. 2, p. 88—89 (*Gh. B.*).

Studii şi cercetări ştiinţifice, Filiala Iaşi a Academiei R.P.R., Filologie, fasc. II/1957, nr. 4, p. 105 (*St. T.*).

Terminologia portului în colecţia Caiete de artă populară, nr. 2, p. 81—86 (*T. Teaha*).

TOMESCU MIRCEA, Calendare vechi româneşti (1733—1830), nr. 2, p. 87—88 (*Gh. Bulgăr*).

Traducerea integrală a elegiilor lui Ovidiu în româneşte, nr. 2, p. 78—81 (*I. Vega*).

VIANU TUDOR, Problemele metaforei şi alte studii de stilistică, ESPLA, 1957, nr. 2, p. 86—87 (*I. Dumitrescu*).

Voprosî iazîkoznaniia, an. VI, 1957, nr. 3—4—5, nr. 1, p. 93—96 (*Gh. Mihăilă*).

NOTE

BOLOCAN GH., Despre traducerea mecanizată, nr. 6, p. 99.

BULGĂR GH. O operă literară inedită, nr. 3, p. 109—110.

CANARACHE A., Noua carte de telefon, nr. 5, p. 90.

DIACONU G. ION, O completare sintactică, nr. 2, p. 91—93.

SECHE MIRCEA, Cîteva păreri despre limba literară în prima jumătate a sec olului al XIX-lea (I), nr. 2, p. 93—95.

SECHE MIRCEA, Cîteva păreri despre limba literară în prima jumătate a secolului al XIX-lea (II), nr. 4, p. 106—109.

SECHE MIRCEA, Despre numărul şi productivitatea onomatopeelor în limba romînă nr. 6, p. 97.

GREŞELI CURENTE

ŞUTEU FL., Drumeţii veseli. Doldora, nr. 4, p. 110—111.

NECROLOG

MANECA C., V. F. Şişmarev, nr. 1, p. 103.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

c. 2212

Lei 2 —